

CIBINIUM

1979-83

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

MUZEUL BRUKENTHAL — SIBIU

STUDII ȘI MATERIALE PRIVIND
MUZEUL TEHNICII POPULARE

STUDIEN UND MITTEILUNGEN
AUS DEM FREILICHTMUSEUM DER BÄUERLICHEN
TECHNIK

S I B I U — 1 9 8 4

**COLEGIUL DE REDACTIE
REDAKTIONSKOLLEGIUM**

Dr. Corneliu Bucur — Cornelia Gangolea —
Dan Munteanu — Irmgard Sedler

**TRADUCERE IN LIMBA GERMANA
INS DEUTSCHE ÜBERTARGEN VON**

Dr. Herbert Hoffmann

**DESENE
ZEICHNUNGEN**

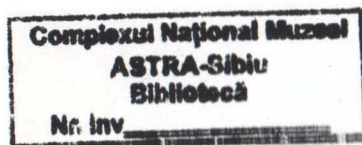
Sigrid Bonfert

**FOTOGRAFII
FOTOGRAFIEN**

Ioan H. Popescu, Martin Düren

**COPERTA
TITELBILD**

Mori de Vânt din Dobrogea
Windmühlen aus der Dobrudscha

SUMAR

1. CÔRNELIU BUCUR — Muzeul Tehnicii Populare la 20 de ani de la începerea organizării sale (1963—1983) .
2. TRAIAN HERSENI — Dimitrie Gusti și cercetarea multidisciplinară a României .
3. CORNELIU BUCUR — Moara de mână în istoria civilizației tehnice a poporului român .
4. SAMUEL AVITSUR — Utilizarea mijloacelor hidroenergetice, în Israel, de-a lungul veacurilor .
5. CORNEL IRIMIE, HERBERT HOFFMANN — Boștinăritul, o veche îndeletnicire specializată la români .
6. CONSTANTIN POPA — Contribuții etnografice la cunoașterea păstoritului în Munții Sebeșului .
7. RAYMONDE WIENER — Prezentarea prelucrării casnice a lînii în cadrul Muzeului Tehnicii Populare .
8. VIRGINIA TEODORESCU — Tradiție și inovație în arta țesutului din Cîrțișoara și Avrig, județul Sibiu .
9. MELANIA OSTAP — Cu privire la meșteșugul cojocăritului în zona Fălticeni .
10. NARCISA UCĂ — Ceramica din Vlădești. Tradiție și mutații contemporane
11. CORNELIA GANGOLEA — Tehnica construcției viorilor la meșterii populari din Mușca și Lupșa (zona Munților Apuseni) .
12. CORNELIU BUCUR — Monumentele de tehnică populară, categorie distinctă a patrimoniului cultural național .
13. ANCA FLEȘERU — Gospodăria de pescari din Mahmudia (județul Tulcea). Tradiție și inovație în organizarea interiorului (perioada 1920—1945) .
14. DAN MUNTEANU — Considerații privind organizarea grupei tematice „Vînătoare populară“, din cadrul Muzeului Tehnicii Populare din Sibiu .

INHALTSVERZEICHNIS

1. CORNELIU BUCUR — Das Museum bäuerlicher Technik nach 20 Jahren (1963—1983) .
2. TRAIAN HERSENI — DIMITRIE GUSTI und die rumänische interdisziplinäre Forschung .
3. CORNELIU BUCUR — Die Handmühle in der Geschichte der technischen Zivilisation des rumänischen Volkes .
4. SAMUEL AVITSUR — Die Verwendung hydroenergetischer Mittel in Israel im Laufe der Jahrhunderte .
5. CORNEL IRIMIE, HERBERT HOFFMANN — Das Wachstrestersammeln — eine alte Beschäftigung der Rumänen
6. CONSTANTIN POPA — Volkskundliche Beiträge zur Kenntnis der Schafhaltung im Sebeș-Gebirge .
7. RAYMONDE WIENER — Die Darstellung häuslicher Wollverarbeitung im Museum bäuerlicher Technik (Das Gehöft von Poiana Sibiului) .
8. VIRGINIA TEODORESCU — Überlieferung und Neuerung in der Webekunst von Cîrțișoara und Avrig, Kreis Sibiu
9. MELANIA OSTAP — Zum Studium des Kürschnergewerbes im Fălticeni-Gebiet
10. NARCISA UCĂ — Die Töpferei von Vlădești — Überlieferung und zeitgenössische Wandlungen .
11. CORNELIA GANGOLEA — Der Geigenbau bei den Bauernhandwerkern aus Mușca und Lupșa (Westkarpaten) .
12. CORNELIU BUCUR — Die Denkmäler der bäuerlichen Technik, eine besondere Kategorie des nationalen Kulturgutes .
13. ANCA FLEȘERU — Das Fischergehöft aus Mahmudia (Kreis Tulcea). Überlieferung und Neuerung in der Wohnungseinrichtung (Zeitraum 1920—1945)
14. DAN MUNTEANU — Betrachtungen hinsichtlich der Einrichtung der thematischen Gruppe „bäuerliche Jagd“ im Museum bäuerlicher Technik .

15. VALERIE DELEANU — Probleme teoretice privind cercetarea și includerea în sistem a mijloacelor de transport populare din România
16. ȘTEFAN PALADA — Prezentarea în Muzeul Tehnicii Populare a meșteșugurilor și industriilor de exploatare și prelucrare a lemnului
17. VALERIE DELEANU, CONSTANTIN POPA — Folosirea mijloacelor de transport tradiționale la transferul staulului din Rășinari în Muzeul Tehnicii Populare
18. MARK LAENEN — Muzeul în aer liber din Bokrijk (Belgia), după 25 de ani
19. MAX GSCHWENDT — Muzeul elvețian în aer liber din Ballenberg .

15. VALERIE DELEANU — Theoretische Fragen zur Erforschung und Aufstellung einer Systematik der bäuerlichen Transportmittel in Rumänien
16. ȘTEFAN PALADA — Veranschaulichung holzbearbeitender Gewerbe und entsprechender Industrie im Museum bäuerlicher Technik Sibiu
17. VALERIE DELEANU, CONSTANTIN POPA — Anwendung überlieferter Beförderungsmittel bei der Überführung des Schafhofs aus Rășinari ins Museum bäuerlicher Technik
18. MARK LAENEN — Das Freilichtmuseum in Bokrijk nach 25 Jahren . .
19. MAX GSCHWENDT — Das Schweizerische Freilichtmuseum Ballenberg . .

MUZEUL TEHNICII POPULARE LA 20 ANI DE LA ÎNCEPEREA ORGANIZĂRII SALE (1963—1983)

Corneliu Bucur

A. ACTIVITATEA DE CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ ȘI ORGANIZARE EXPOZIȚIONALĂ LA MUZEUL TEHNICII POPULARE ÎN PERIOADA ANILOR 1978—1982

1. Premise pentru activitatea de cercetare științifică și organizare expozițională (realizări ale etapei 1963—1977)

Cercetarea științifică a fenomenelor circumscrise civilizației tehnice populare tradiționale din România și investigarea, la scara întregii țări, potrivit prevederilor Proiectului tematic general, a patrimoniului virtual susceptibil a fi integrat Muzeului Tehnicii Populare, a condus, în perioada 1963—1977¹, la definirea concepției științifice privind organizarea sa, la clarificarea a numeroase probleme metodologice și muzeotehnice privind întocmirea dosarului de monument, activitatea de transfer, cea de amenajare a terenului și amplasamentului, de reconstrucție și restaurare, de conservare și amenajare peisagistică, de organizare a interioarelor monumentelor de arhitectură și tehnică populară, în sfârșit, de prezentare expozițională prin intermediul unor mijloace auxiliare (macroetichete), dar mai ales, la identificarea, achiziționarea, transferul și reconstrucția a 76 monumente cu cca 200 de construcții și peste 38.000 obiecte de inventar. Complementar patrimoniului obiectual, a fost constituită o valoroasă arhivă

¹ Cornel Irimie, *Muzeul tehnicii populare. Actualitate, concepție, profil tematic și plan de organizare*, în: Cibinium 1966, Sibiu, 1966.

— Olga Mărgineanu, *Cronică privind activitatea de cercetare și organizare a Muzeului tehnicii populare din Dumbrava Sibiului pe perioada 1966—67*, în: Cibinium 1967—68, Sibiu, 1969.

— Corneliu Bucur, *Activitatea de cercetare și organizare a Muzeului tehnicii și meșteșugurilor populare din Dumbrava Sibiului în perioada anilor 1968—73*, în: Cibinium 1968—73, Sibiu, 1974.

— Idem, *Activitatea de cercetare științifică și organizare expozițională la Muzeul tehnicii populare în perioada 1974—77*, în: Cibinium 1974—77, Sibiu, 1978.

— Cornel Irimie, Corneliu Bucur, *Muzeul tehnicii populare la zece ani (1967—1977). Bilanț și perspective*, în: Cibinium 1974—77.

DAS MUSEUM BÄUERLICHER TECHNIK NACH 20 JAHREN (1963—1983)

Corneliu Bucur

A. WISSENSCHAFTLICHE FORSCHUNG UND AUSSTELLUNGSEINRICHTUNG IM MUSEUM BÄUERLICHER TECHNIK IM ZEITRAUM 1978—1982

1. Voraussetzungen für die Forschungs- und Ausstellungstätigkeit (Verwirklichungen der Jahre 1963—1977)

Die in den Jahren 1963—1977¹ erfolgte Erforschung der überlieferten bäuerlichen technischen Zivilisation und die Untersuchung, anhand des Allgemeinen Thematikprojekts, des auf Landesebene belegten und für eine Überführung ins Museum bäuerlicher Technik vorgesehenen Sachbestandes trugen zur Schaffung einer wissenschaftlichen Auffassung des Vorhabens bei, bzw. trugen sie zur Klärung zahlreicher methodischer und museotechnischer Fragen bei, hinsichtlich der Zusammenstellung der Denkmalmappe, des Überführens, der Vorbereitung des neuen Standorts, des Wiederaufbaus, der Restaurierung und Konservierung der Einheiten und landschaftlicher Eingriffe, sowie des Einrichtens von Innenräumen der Bauten und technischen Anlagen, bzw. der ausstellungsmäßigen Darstellung, vermittelt gewisser Behelfe (Makrovignetten), vor allem aber zum Identifizieren, Ankauf, Überführen und Wiederaufbau von 76 Denkmälern, die rund 200 Gebäude und über 38.000 Inventargegenstände umfassen. Parallel zum Anwachsen der eigentlichen Sammlungen entwickelte

¹ Cornel Irimie, *Muzeul tehnicii populare. Actualitate, concepție, profil tematic și plan de organizare*, în: Cibinium, 1966, Sibiu, 1966.

— Olga Mărgineanu, *Cronică privind activitatea de cercetare și organizare a Muzeului tehnicii populare din Dumbrava Sibiului pe perioada 1966—67*, în: Cibinium 1967—68, Sibiu, 1969.

— Corneliu Bucur, *Activitatea de cercetare și organizare a Muzeului tehnicii și meșteșugurilor populare din Dumbrava Sibiului în perioada anilor 1968—73*, în: Cibinium 1968—1973, Sibiu, 1974.

— Idem, *Activitatea de cercetare științifică și organizare expozițională la Muzeul tehnicii populare în perioada 1974—77*, în: Cibinium 1974—77, Sibiu, 1978.

— Cornel Irimie, Corneliu Bucur, *Muzeul tehnicii populare la zece ani (1967—1977). Bilanț și perspective*, în: Cibinium 1974—77.

științific-documentară formată din 58.554 piese de inventar, din care 441 planșe relevu de monumente, 73 dosare de monument, 6.637 piese grafică, 41.812 fotografii, 6.981 diapozitive, 2.610 filme fotografice și 18 filme cinematografice.

Grupate proporțional în toate cele patru sectoare tematice care structurează expoziția permanentă în aer liber a Muzeului Tehnicii Populare: 40 în sectorul alimentației populare, 23 în cel destinat prezentării meșteșugurilor și industriilor de prelucrare a lemnului și mineralelor (piatră, minereuri, metale și argilă), 11 în sectorul meșteșugurilor și industriilor de prelucrare a materialelor organice (piei, blănuri, fire textile vegetale și animale) și 2 în sectorul transporturilor populare, cele 76 de monumente reconstruite și înzestrate cu întreg inventarul funcțional, constituiau cea mai completă și sistematică colecție etnografică, pe plan continental, privind civilizația tehnică populară preindustrială, specifică unui popor, în cazul de față, românilor.

Cercetarea științifică asupra fenomenelor culturii populare și a manifestărilor și faptelor caracteristice civilizației tehnice populare tradiționale a fost valorificată prin numeroase studii și articole de specialitate publicate în periodicul bilingv „Cibinium”, aflat la cel de-al cincilea număr, în Revista Muzeelor și Buletinul Monumentelor Istorie, în numeroase periodice din țară și străinătate, prin editarea unor volume speciale² dedicate muzeelor etnografice în aer liber din România sau a unor monografii etnografice zonale³, prin inițierea seriei de broșuri monografice de monument⁴, prin numeroase comunicări științifice prezentate la sesiunile de comunicări organizate la Sibiu sau de către alte muzee din țară, la colocvii și congrese naționale și internaționale.

Prin intensificarea reclamei și a popularizării, prin dezvoltarea relațiilor de colaborare cu instituțiile din întreaga rețea mondială a muzeelor în aer liber, Muzeul Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului a pătruns în rețeaua turistică națională și internațională, numărul vizitatorilor crescând de la 5.926, în anul 1967 (anul vernisării expoziției), la 44.014, în 1977.

Exprimând aprecieri doșebite la adresa originalității proiectului tematic, a rigurozității științifice în organizarea expoziției, a cuprinderii problematice (practic, nu lipsește nici un fenomen important din sfera ocupațională, meșteșugărească, a

sich ein wertvolles *wissenschaftliches Dokumentararchiv*, bestehend aus 58.554 Stücken und zwar: 441 Vermessungsblättern von Denkmälern, 73 kompletten Objektmappen, 6.637 Zeichnungen, 41.812 Fotografien, 6.981 Dias, 2.610 Negativ-Filmen und 18 Kulturfilmen.

Die 76 überführten Einheiten wurden proportioniert in den vier thematischen Ausstellungssektoren untergebracht, die die Ausstellung des Museums Bäuerlicher Technik umfaßt und zwar: 40 im Sektor für Ernährung, 23 im Sektor für handwerkliche und manufakturielle Verarbeitung von Holz und Mineralien (Stein, Erz, Metall, Erden), 11 im Sektor für handwerkliche Bearbeitung organischer Stoffe (Häute, Felle, pflanzliche und tierische Fasern) und 2 im Sektor für Fortbewegungs- und Beförderungsmittel. Die 76 wiederaufgebauten und ausgestatteten Einheiten bildeten dazumal die vollkommenste und systematischste volkskundliche Sammlung Europas, hinsichtlich der vorindustriellen technischen bäuerlichen Zivilisation eines Volkes — in diesem Falle der Rumänen.

Die wissenschaftliche Erforschung der Volkskultur und der die überlieferte bäuerliche Zivilisation kennzeichnenden Äußerungen und Fakten fanden entsprechende Auswertung in zahlreichen Studien und Fachartikeln, die im zweisprachigen Periodikum „Cibinium“ (dessen fünfte Auflage erschienen ist), in der Zeitschrift für Museumswesen „Revista Muzeelor“ und im Bulletin für Historische Denkmäler („Buletinul Monumentelor Istorie“), dazu in zahlreichen Periodika des In- und Auslandes, als den volkskundlichen Freilichtmuseen Rumäniens gewidmete Sonderbände² oder als volkskundliche Gebietsmonographien³ erschienen, aber auch durch die Eröffnung der Reihe von Denkmalmonographien⁴, desgleichen in verschiedenen, anlässlich von unserem Museum in Sibiu oder von anderen Museen veranstalteten Tagungen, bzw. bei nationalen oder internationalen Kolloquien oder Kongressen vorgelegten wissenschaftlichen Mitteilungen.

Durch eine Intensivierung der *Reklame- und Popularisierungstätigkeit*, sowie durch Ausbau der Zusammenarbeit mit Institutionen des internationalen Freilichtmuseumsnetzes erlangte das Museum Bäuerlicher Technik aus dem Jungen Wald bei Sibiu Zutritt zum nationalen und zum internationalen Touristiknetz und die Besucherzahl stieg von 5.926 im Jahre 1967 (dem Eröffnungsjahr) auf 44.014 im Jahre 1977 an.

Die Besucher, Fach- und Nichtfachleute, äußerten sich günstig bezüglich der Originalität des thematischen Projekts, der wissenschaftlichen Rigorosität bei der Anlage der Ausstellung, des Problembereichs (praktisch fehlt keine wichtige Er-

² *Muzee cu caracter etnografic-sociologic din România*, Muzeul Brukenthal Sibiu, 1971.

³ *Mărginenii Sibiului. Cultură și civilizație populară românească*, Editura științifică și enciclopedică, București, sub tipar.

⁴ Corneliu Bucur, Paul Niedermayer, *Moara cu „dube“ din satul Finațe (r. Beius, reg. Crișana)*, în seria: Monumente de cultură în Muzeul tehnicii populare din Dumbrava Sibiului, Sibiu, 1966.

² *Muzee cu caracter etnografic-sociologic din România*, Brukenthalmuseum, Sibiu, 1971.

³ *Mărginenii Sibiului. Cultură și civilizație populară românească*, Editura științifică și enciclopedică, Bukarest, im Druck.

⁴ Corneliu Bucur, Paul Niedermayer, *Moara cu „dube“ din satul Finațe (r. Beius, reg. Crișana)*, in der Reihe: Monumente de cultură în Muzeul tehnicii populare din Dumbrava Sibiului, Sibiu, 1966.

industriilor și transporturilor populare tradiționale), a caracterului ideal al terenului și peisagisticii — care oferă soluții optime de prezentare a fiecărui monument, în condiții similare celor existente in situ — vizitatorii, deopotrivă specialiști și ne-specialiști, au relevat unicitatea acestui muzeu în rețeaua mondială a muzeelor în aer liber, valoarea sa de monumentală sinteză la scară națională a capacității de creație tehnică a poporului român, în sfera civilizației tradiționale.

2. Programul cercetărilor în etapa 1978—1982

2.0. Noua etapă se definește, prin însăși programul cercetărilor inițiate acum, ca *etapa unor progrese calitative* deosebite, condiționate de acumulările sistematice din cei 15 ani de activitate, începînd din 1963. Continuînd și intensificînd chiar, cercetările etnografice în teren pentru depistarea noilor monumente prevăzute în Proiectul tematic, pe agenda cercetării științifice, în noua etapă, au fost incluse teme fundamentale ale etnologiei românești, unele cu caracter prioritar pe plan național, altele de avangardă, prin caracterul lor interdisciplinar.

2.1. *Direcțiile principale* ale cercetării științifice, în noua etapă, au constat din: cercetarea *temelor cu caracter prioritar național* (Atlasul etnografic național al României, Monografia etnologică a Țării Oltului, cercetări de salvare în zona Canalului Dunăre-Marea Neagră), *cercetări de sinteză pe teme fundamentale privind istoria civilizației populare din România* (tipologia generală a mijloacelor de muncă tradiționale, evoluția sistemelor mecanice și energetice în istoria bimilenară a românilor, transformări esențiale în structura ocupațională a economiei tradiționale a poporului român, ca de ex. apariția transhumanței, etc.), *cercetarea fenomenelor și faptelor etnografice pe teren pentru depistarea noilor monumente* prevăzute a fi transferate în cadrul celor patru sectoare tematice din muzeu și a materialelor de inventar funcțional, *cercetări în cadrul patrimoniului existent* pentru elaborarea unor lucrări cu caracter monografic tematic, a cataloagelor de colecție, a tematicilor de expoziții temporare, *cercetarea unor teme de muzeotehnică* (în special, pe probleme de conservare a monumentelor și materialului etnografic mobil), *cercetarea unor teme de istorie a etnografiei și muzeograției etnografice* și, nu în cele din urmă, ca importanță, *cercetarea teoretică privind metodologia investigației interdisciplinare,*

scheiung des überlieferten bäuerlichen Beschäftigungs-, Gewerbe-, Manufaktur- oder Transportbereichs), des idealen Charakters des Ausstellungsgeländes und der Landschaft, die beste Voraussetzungen zur Aufstellung jedes einzelnen Denkmals bieten, die den am Originalstandort der Denkmäler bestehenden Gegebenheiten entsprechen. Desgleichen unterstrichen die Besucher die Einzigartigkeit des Museums im Rahmen des internationalen Museumsnetzes, und seine Bedeutung als monumentale Synthese, im Landesmaßstab für das technische Schaffensvermögen des rumänischen Volkes, innerhalb des Bereichs der überlieferten Zivilisation.

2. Das Forschungsprogramm der Jahre 1978—1982

2.0. Die neue Etappe läßt sich durch das nun ausgearbeitete Forschungsprogramm an sich definieren, als Etappe, aufgrund nach 1963 erfolgter fünfzehnjähriger systematischer Anhäufungen zustandegewonnenen besonderen qualitätsmäßigen Fortschritts. Während der neuen Etappe, die die Volkskundeforschungen zur Identifizierung im Anlageplan vorgesehener neuer Denkmäler fortsetzten und vertieften, finden in den Forschungsplan Grundthemen der rumänischen Ethnologie Aufnahme, von denen einigen auf Landesebene eine Vorrangstellung zukommt, andere dagegen, durch ihren Interdisziplinarcharakter, ausgesprochene Neuheiten bilden.

2.1. *Die Hauptrichtungen* wissenschaftlicher Forschung der neuen Etappe bilden: die Erforschung von *Themen mit Vorrangcharakter auf Landesebene* (Volkskundlicher Landesatlas Rumäniens, ethnologische Monographie des „Țara Oltului“-Gebietes, Bergungs-Forschungen im Bereich des Donau-Schwarzmeerkanales), *Syntheseforschungen zu Grundthemen der Geschichte der bäuerlichen Zivilisationen Rumäniens* (Allgemeintypologie des überlieferten Arbeitsgeräts, Entwicklung der mechanischen und energetischen Systeme in der zweitausendjährigen Geschichte der Rumänen, wesentliche Wandlungen in der Beschäftigungsstruktur der überlieferten Wirtschaft des rumänischen Volkes, wie etwa das Auftreten der Transhumanz usw.), die *Erforschung der volkskundlichen Erscheinungen und Fakten auf dem Lande*, zwecks Identifizieren neuer Denkmäler, Ausrüstungen, Geräte usw., die dazu bestimmt sind, ins Freilichtmuseum übergeführt zu werden, *Erforschen des vorhandenen Museumsbestandes* zwecks Ausarbeitung von Studien monographisch-thematischen Charakters, Sammlungskatalogen, Thematiken von Sonderausstellungen, *Forschungen zu museotechnischen Themen* (vor allem hinsichtlich der Konservierung der Denkmäler und des beweglichen volkskundlichen Materials), *Erforschung gewisser, die Geschichte der Volkskunde und die volkskundliche Museographie betreffender Themen*, und nicht an letzter Stelle von der Bedeutung her, *theoretische Forschungen hinsichtlich der Methodik interdiszi-*

definirea conceptelor de bază ale domeniului (unealtă și instalație, meșteșug și industrie populară ș.a.) și aprofundarea domeniului civilizației tehnice populare tradiționale.

Ca un corolar al întregii experiențe dobândite în activitatea de cercetare științifică și vizînd în perspectivă elaborarea Proiectului tematic al expoziției permanente pavilionare axată tematic pe istoria civilizației tehnice populare din România, Muzeul Tehnicii Populare a inițiat, începînd cu anul 1979, organizarea la Sibiu, sub egida Consiliului Culturii și Educației Socialiste, a Academiei R.S. România și a Academiei de Științe Sociale și Politice, *Colocviile bienale interdisciplinare de istorie a civilizației populare din România și Consfătuirile naționale pe problema tipologizării mijloacelor de muncă tradiționale*.

Prin tematica abordată, prin amploarea programului de cercetare, prin inițiativele organizatorice, la nivel național, pe planul cercetării științifice, Muzeul Tehnicii Populare s-a situat, în această perioadă, printre *promotorii principali ai cercetării științifice* a domeniului culturii și civilizației populare tradiționale din România, aducîndu-și un aport consistent la modernizarea programului și a mijloacelor metodologice de investigație, rezultatele obținute fiind pe potrivă acestor eforturi și inițiative.

2.2. *Conținutul tematic* al cercetării științifice desfășurate de specialiștii Muzeului Tehnicii Populare a fost orientat în funcție de *Planul național unitar de cercetare* pentru toate muzeele de etnografie din țară, în cadrul a 7 teme și 17 subiecte.

2.2.1. *Întîia temă*, intitulată „Caracterul unitar și original al culturii și artei populare românești, expresie a unei civilizații milenare” a cuprins trei subiecte prioritare ca importanță în ansamblul planului național: Atlasul etnografic al României, Tradiții și mutații contemporane în cultura populară din Țara Oltului — monografie zonală și Cercetări cu caracter de salvare în zona Canalului Dunăre-Marea Neagră.

2.2.2. *Tema secundă* are drept conținut „Menținerea și reînvierea centrelor tradiționale de creație populară, acțiuni împotriva poluării folclorului”, subiectele sale identificîndu-se cu profilul meșteșugăresc al centrelor cercetate: ceramică, lemn și instrumente muzicale, țesături și port popular, minereuri și metale, pictura populară pe lemn, sticlă și alte materiale.

2.2.3. *Cea de a treia temă*, definită „Tehnica populară, expresie a geniului și inventivității poporului român, tezaur de experiență pentru tehnica și știința modernă”, avînd ca unic subiect „Unelte și instalații folosite în practicarea ocupațiilor, meșteșugurilor, industriilor și transporturilor populare”, a constituit principalul front tematic de cercetare în cazul Muzeului Tehnicii Populare, instituția sibiană fiind numită responsabilă în co-

plină *Unteruchung, Definition der Grundkonzepte des Bereichs* (Werkzeug und technische Anlage, bäuerliches Handwerk und Industrie u.a.) und die *Vertiefung des Bereichs überlieferter bäuerlicher technischer Zivilisation*.

Als Synthese der gesamten Forschungserfahrung und auf die Ausarbeitung eines Projekts der Pavillionarausstellung hinzielend, die sich thematisch auf eine Geschichte der bäuerlichen technischen Zivilisation Rumäniens ausrichtet, regte das Museum Bäuerlicher Technik 1979 die alle zwei Jahre, unter der Ägide des Rats für Kultur und sozialistische Erziehung, der Akademie der S.R.R. und der Akademie für Sozial- und politische Wissenschaften stattfindenden „*Interdisziplinären Kolloquien zur Geschichte bäuerlicher Zivilisation Rumäniens*“ und eine „*Landesberatung zur Problematik einer Typologie überlieferten Arbeitsgeräts*“ an.

Durch die behandelte Thematik, durch den Umfang des Forschungsprogramms, durch die organisatorischen Initiativen, zählte das Museum Bäuerlicher Technik in dieser Zeitspanne auf Landesebene zu den *wichtigsten Anregern wissenschaftlicher Forschung* im Bereich der überlieferten bäuerlichen Zivilisation Rumäniens und leistete einen erheblichen Beitrag zur Modernisierung des Forschungsprogramms und der methodischen Untersuchungsbehelfe, wobei die Ergebnisse den Initiativen und Anstrengungen gerecht werden.

2.2. *Der Thematiegehalt*, der von den Mitarbeitern des Museums Bäuerlicher Technik ausgeführten wissenschaftlichen Forschungen, orientierte sich aufgrund des im Rahmen von 7 Themen und 17 Gegenständen für alle Volkskundemuseen des Landes ausgearbeiteten *nationalen Einheitsplans für wissenschaftliche Forschung*.

2.2.1. *Das erste Thema*, mit dem Titel „Der einheitliche und originale Charakter der rumänischen Volkskultur und -kunst, Ausdruck einer tausendjährigen Zivilisation“, umfasste drei innerhalb des Nationalplans vorrangige Gegenstände und zwar: den „*Volkskundeatlas Rumäniens*“, „*Zeitgenössische Überlieferung und Wandlung in der Volkskultur der Țara Oltului — eine Gebietsmonographie*“ und „*Bergungs-Forschungen im Bereich des Donau-Schwarzmerkanals*“.

2.2.2. *Das zweite Thema* ist der „*Erhaltung und Neubelebung überlieferter Volksschaffenszentren, Aktionen gegen die Verformung der Folklore*“ gewidmet und seine Gegenstände decken sich mit dem gewerblichen Profil der untersuchten Zentren, d.h.: Töpferei, Holzbearbeitung bzw. Musikinstrumenteerzeugung, Weberei und Tracht, Erz- und Metallverarbeitung, Bauernmalerei auf Holz, Glas und anderen Stoffen.

2.2.3. *Das dritte Thema*: „*Bäuerliche Technik, Ausdruck des Genies und Erfindergeistes des rumänischen Volkes, ein Erfahrungsschatz für die moderne Wissenschaft*“, das die „*Bei der Ausübung bäuerlicher Beschäftigungen, Gewerbe, Manufakturen und im Transport benutzte Geräte und Anlagen*“ zum Forschungsgegenstand hat, bildete die wichtigste thematische Forschungsfront des Museums Bäuerlicher Technik. Die Institution aus

ordonarea acestei teme pe plan național datorită profilului și responsabilității sale tematice.

Aici s-au încadrat și cercetările etnografice pe teren pentru depistarea monumentelor de tehnică populară și a instrumentarului specific fiecărui fenomen, dar și efortul, coordonat pe ansamblul național, de clasificare tipologică a întreg instrumentarului tehnic tradițional, indispensabil completării sistematice a colecțiilor pe genuri și procese tehnologice, în vederea rezolvării corespunzătoare a viitoarelor sarcini expoziționale.

2.2.4. *Arhitectura populară* a constituit cea de a patra temă, completînd în mod fericit profilul tematic al cercetării științifice specifice oricărui muzeu etnografic în aer liber. Subiectul unic al temei „Valorificări ale arhitecturii tradiționale și modalități de integrare în funcțiunile complexe actuale“, a angajat, deopotrivă, cercetări de depistare a unor monumente de arhitectură și tehnică populară cu întreg inventarul de reconstituire a interiorului specific zonei, localității ori fenomenului meșteșugăresc sau ocupațional, cît și cercetări cu privire la funcționalitatea monumentelor de arhitectură și structura organizării lor interioare, atît a spațiilor de locuit, a anexelor gospodărești, cît și a spațiilor de producție, urmărindu-se mutațiile calitative produse în timp prin emanciparea funcțiilor potrivit necesităților contemporane.

2.2.5. În cadrul temei „Arta populară — valori tradiționale și mutații contemporane“, s-au întreprins cercetări cu privire la un singur subiect: evoluția portului popular pe teritoriul României.

2.2.6. *Ultima temă*, cea a „Specificului artei populare a naționalităților conlocuitoare“, a marcat preocupări pe linia cercetării științifice în cadrul subiectului „Arta populară săsească“, bogăția colecțiilor și preocuparea completării și valorificării lor expoziționale conferindu-i, totodată, responsabilitatea acesteia pe plan național.

2.2.7. Integrată planului de cercetare a Laboratorului zonal de restaurare și conservare, *tema conservării patrimoniului etnografic*, deopotrivă monumental și mobil, din siturile teritoriului arondat de acesta sau din Muzeul Tehnicii Populare, a avut ca subiecte distincte factorii microclimatului specific fiecărei colecții sau monument în parte, biodăunătorii monumentelor și obiectelor din lemn și combaterea lor, în sfîrșit, metodologia activității de conservare a patrimoniului culturii populare cu specific etnografic.

În afara Planului național unic de cercetare, au mai fost abordate mai multe teme de interes gene-

Sibiu wurde dank ihres Profils und ihres thematischen Verantwortungsbereichs damit betraut dieses Thema auf Landesebene zu koordinieren.

Hier gliederten sich auch die volkskundlichen Geländeforschungen zur Auswahl zukünftiger Ausstellungsstücke, d.h. Denkmäler bäuerlicher Technik und einschlägigen Arbeitsgeräts ein, doch auch die auf Landesebene ausgeführte typologische Gliederung des gesamten überlieferten technischen Instrumentariums, ohne die eine systematische Ergänzung der Sammlungen nach Materialgattungen und technologischen Verfahren im Hinblick auf eine entsprechende Lösung zukünftiger Ausstellungsaufgaben nicht möglich wäre.

2.2.4. *Der bäuerliche Hausbau* bildet das vierte Thema und rundet das thematische Profil der, jedem volkskundlichen Freilichtmuseum eigenen, wissenschaftlichen Forschungen ab. Den einzigen Gegenstand des Themas bildet die Frage der „Wertung überlieferten Hausbaus und Möglichkeiten der Integration in die komplexen zeitgenössischen Funktionen“, die, sowohl zu Forschungen zur Auswahl von Denkmälern bäuerlichen Hausbaus oder bäuerlicher Technik mit dem gesamten, zur Rekonstruktion der für das betreffende Gebiet, die Ortschaft, für die gewerbliche oder beschäftigungsmäßige Erscheinung spezifischen Stuben nötigen Inventar anregen, als auch zu Forschungen hinsichtlich der Funktionalität der Hausbaudenkmäler und der Struktur der Inneneinrichtung der Wohnräume, der Wirtschaftsgebäude und der Produktionsräume, wobei die qualitativen Wandlungen untersucht werden, die sich im Laufe der Zeit durch die Emanzipierung der Funktionen, aufgrund zeitgenössischer Bedürfnisse, ergaben.

2.2.5. Im Rahmen des *Themas*: „Volkskunst — überlieferte Werte und zeitgenössische Verlagerungen“ untersuchte man einen einzigen Gegenstand und zwar: die Entwicklung der Tracht auf dem Boden Rumäniens.

2.2.6. Das *letzte Thema* schließlich: „Die Eigenart der Volkskunst der mitwohnenden Nationalitäten“ fand in der Untersuchung des Gegenstandes „Sächsische Volkskunst“ seinen Niederschlag, wobei dem Museum, aufgrund der vorhandenen Sammlungsbestände, bzw. den zu ihrer Ergänzung und ausstellungsmäßigen Wertung unternommenen Bemühungen, auf Landesebene besondere Verantwortung zufällt.

2.2.7. Das dem Forschungsplan des zonalen Restaurierungs- und Konservierungslabors integrierte *Thema der Konservierung volkskundlichen Sachbestandes* und zwar, sowohl der Bauten als auch des beweglichen Materials, im Museum selbst oder an den im Wirkungsbereich des obengenannten Labors befindlichen Standorten, umfaßte als selbstständige Themen: „Die jede Sammlung oder jedes einzelne Denkmal kennzeichnenden Mikroklimafaktoren“, „Schädlinge der Holzbauten und -gegenstände und deren Bekämpfung“ und schließlich „Die Methodologie der Konservierungstätigkeit im Bereich volkskundlicher Museumsbestände“.

Außerhalb des *Nationalen Einheits-Forschungsplans* wurden noch, wie aus den Hauptrichtungen

ral sau specific, teoretice sau aplicative, cum sînt cele ale istoriei civilizației populare din România, istoriei muzeografiei etnografice din Transilvania, psihosociologiei publicului vizitator din Muzeul Tehnicii Populare sau cea a metodologiei cercetării interdisciplinare a culturii populare românești.

3. Analiza modului de realizare a obiectivelor planului de cercetare al Muzeului Tehnicii Populare și organizarea expozițională

3.1. Obiectivele cu *caracter prioritar național* au presupus o amplă activitate de cercetare în teren prin *aplicarea chestionarelor tematice*, etapa definîndu-se prin culegerea sistematică a datelor preliminare și constituirea băncii de informații științifice.

3.1.1. În cadrul lucrării Atlasului etnografic al României, *temele* abordate au fost cele ale așezărilor, gospodăriilor și ocupațiilor, meșteșugurilor și industriilor, arhitecturii și organizării interiorului, artei populare, portului popular și obiceiurilor, iar *localitățile* în care s-a întreprins cercetarea au fost: Rășinari, Tilișca, Poiana Sibiului și Jina (Mărginimea Sibiului), Avrig, Cîrțișoara, Drăguș și Poiana Mărului (Țara Oltului), Mohu și Săcădate (depresiunea Sibiului), Alțîna din Valea Hîrtibaciului și Ludoș, din cea a Miercurei.

3.1.2. Cercetările în cadrul *monografiei etnologice a Țării Oltului* au demarat, în această perioadă, prin *elaborarea instrumentelor de cercetare* (chestionarele pe domenii și chestionarul general de localitate), în colaborare cu Centrul de cercetări sociologice al Universității din București, urmată de *cercetarea sistematică a temelor*: așezări și ocupații, meșteșuguri (inclusiv industria casnică textilă) și industrii populare, arhitectură și organizarea interiorului locuinței, transporturile populare, obiceiurile și pictura populară pe sticlă, în cadrul celor 76 *localități* ale zonei, în mod diferențiat, pe teme.

Prin abordarea sub formă de sinteză a temei „Coordonate diacronice ale civilizației populare din Țara Oltului“, s-a încercat, ca și în cazul monografiei Mărginimii Sibiului, surprinderea și explicarea mutațiilor produse în modul de viață al populației de-a lungul mileniului al doilea, indispensabile înțelegerii formelor denumite convențional „tradiționale“ sau etnografice, ca și a mutațiilor contemporane.

Rezultatele obținute au fost comunicate în cadrul mai multor sesiuni științifice de comunicări

der Forschungstätigkeit hervorgeht, mehrere theoretische oder applikative Themen von Allgemein- oder Sonderinteresse behandelt, und zwar hinsichtlich der Geschichte der bäuerlichen Zivilisation in Rumänien, der Geschichte der volkskundlichen Museographie in Transsilvanien, der Psychosozio-logie des Besucherpublikums des Museums Bäuerlicher Technik, oder der Methodik interdisziplinärer Forschung im Bereich der rumänischen Volkskultur.

3. Untersuchung der Verwirklichung der Objekte des Forschungs- und des Ausstellungsplans des Museums bäuerlicher Technik

3.1. *Auf Landesebene vorrangige Forschungsobjekte* erforderten eine umfassende Geländeforschung durch *Anwendung thematischer Fragebogen*, wobei sich die Etappe durch systematisches Sammeln von Präliminardaten und das Zustandekommen einer wissenschaftlichen Informationsdatenbank definieren ließe.

3.1.1. Im Rahmen des *Rumänischen Volkskundeatlases* umfaßten die in Angriff genommenen Themen Fragen der Siedlung, der Hofanlagen und Beschäftigungen, der Gewerbe und Industrien, des Hausbaus und der Stubeneinrichtung, der Volkskunst, der Tracht und des Brauchtums. Als Ortschaft in denen derartige Untersuchungen ausgeführt wurden, lassen sich Rășinari, Tilișca, Poiana Sibiului und Jina (Mărginimea Sibiului), Drăguș, Poiana Mărului (Țara Oltului-Gebiet), Mohu und Săcădate (Niederung von Sibiu), Alțîna (Harbachtal) und Ludoș anführen.

3.1.2. Die im Rahmen der *ethnologischen Monographie des Țara Oltului-Gebietes* unternommenen Forschungen wurden in diesem Zeitraum durch die Ausarbeitung der Untersuchungsinstrumente (Fragebogen nach Sachgebieten und allgemeiner Ortschafts-Fragebogen), in Zusammenarbeit mit dem Zentrum für Soziologieforschung der Universität Bukarest, eröffnet, gefolgt von der *systematischen Erforschung der Themen*: Siedlungen und Beschäftigungen, Handwerk (Haus — Textilindustrie miteingeschlossen) und bäuerliche Industrien, Hausbau und Wohnungseinrichtung, Transportwesen, Brauchtum und Hinterglasmalerei, die in 76 *Ortschaften* des Gebiets, nach Themen, verschieden ausgeführt wurden.

Durch die Behandlung des Themas „diachronische Koordinaten der Volkszivilisation im Țara Oltului-Gebiet“ in Form einer Synthese, suchte man, wie im Falle der Monographie der Mărginimea Sibiului, die in der Lebensweise der Bevölkerung entlang des zweiten Jahrtausends stattgefundenen Verlagerungen aufzudecken und zu erläutern, die zum Verständnis der konventionell als „überliefert“ oder volkskundlich bezeichneten Formen und der zeitgenössischen Wandlungen unumgänglich nötig sind.

Die erlangten Ergebnisse wurden im Rahmen mehrerer wissenschaftlicher Mitteilungstagen

organizate la Sibiu (în anii 1980, 1981 și 1982)⁵, la Făgăraș (în anul 1982)⁶ și la Slobozia (în 1982)⁷.

În cadrul acestor investigații, s-a urmărit modernizarea cercetărilor clasice de etnografie, trecerea în etapa superioară a cercetării etnologice prin interpretarea diacronică și axiologică a materialului cules din teren, perspectiva sociologică îmbogățind substanțial cercetarea etnografică.

3.1.3. În ceea ce privește cercetările de salvare, în anii 1978—80, s-a participat, în mai multe campanii colective, împreună cu specialiști din cadrul Muzeului Satului și de Artă Populară și al Muzeului de Artă din Constanța, la investigarea pe teren, în cadrul a 24 localități, a culturii populare, din această zonă, nouă revenindu-ne teme: așezări și ocupații, arhitectură și gospo-

dargelegt, die in Sibiu (1980, 1981 und 1982)⁵, in Făgăraș (1982)⁶ und in Slobozia (1982)⁷ veranstaltet wurden.

Im Rahmen dieser Untersuchungen trachtete man danach, die klassische Volkskundeforschung zu modernisieren und eine höhere Stufe der ethnologischen Forschung, durch diachronische und axiologische Auslegung des erlangten Aufnahmемaterials, zu erreichen, indem die volkskundliche Untersuchung durch eine soziologische Sicht wesentlich bereichert wurde.

3.1.3. Was die Bergungsforschungen anbetrifft, beteiligten sich Mitarbeiter unseres Museums, gemeinsam mit Fachkräften des „Museums des Dorfes und der Volkskunst“ Bukarest und des Kunstmuseums Konstanz, an der Untersuchung in 24 Ortschaften, bzw. der Volkskultur dieses Gebiets, wobei unserer Institution mehrere Themen zufielen und zwar: Siedlung und Beschäftigung, Hausbau

⁵ Valerie Deleanu, *Meteleauăle — un obicei de iarnă specific Avrighului*, în: C.J.C.E.S. Sibiu, Asociația folcloriștilor și etnografilor din județul Sibiu, Studii și comunicări, Sibiu, 1980.

— Idem, *Factorii de permanență ai localității Avrigh*, com. prez. la Sesiunea șt. de com. a Muz. Brukenthal, 1980, ms.

— Cornelia Gangolea, *Datul în strai la Lisa*, S.S.C.M.B., 1980, ms.

— Valerie Deleanu, *Aspecte socio-etnografice ale antroponimiei în localitatea Avrigh*, Ses. de com. a Asociației folclor. și etnogr., Sibiu, 1981, ms.

— Idem, *Factorii de permanență ai localității Avrigh*, în: C.J.C.E.S. Sibiu, Asociația..., Sibiu, 1981.

— Dan Munteanu, *Considerații etnografice privind ocupațiile secundare din zona Scorei-Porumbacu*, Ses. com. șt. Asoc. folcl. etnogr., Sibiu, 1981, ms.

⁶ C-tin Popa, *Contribuții la cunoașterea păstoritului din Țara Oltului*, Ses. com. șt. a Muz. Cet. Făgăraș, 1982, ms.

— Dan Munteanu, *Contribuții privind ocupațiile secundare din Țara Oltului*, Ses. com. șt. Muz. Cet. Făgăraș, 1982, ms.

— Cornelia Gangolea, *Manifestări ale cetei de flăcăi din Țara Oltului*, Ses. com. șt. Muz. Cet. Făgăraș, 1982, ms.

— Corneliu Bucur, *Mărturii peremptorii ale caracterului predominant agrar al civilizației românilor. Din istoria civilizației agrare în Țara Oltului*, Ses. șt. com. Muz. jud. Slobozia, 1982, ms.

⁷ Corneliu Bucur, *Coordonate diacronice al păstoritului în Țara Oltului*, Ses. șt. com. Muz. tehn. pop., Sibiu, 1982, ms.

— Dan Munteanu, *Considerații etnologice privind ocupațiile secundare din Țara Oltului*, S.s.c. M.t.p., Sibiu, 1982, ms.

— C-tin Popa, *Sisteme și tehnici agricole tradiționale din Țara Oltului*, S.s.c. M.t.p., Sibiu, 1982, ms.

— Ștefan Palada, *Cîteva considerații privind fondul forestier din Țara Oltului*, S.s.c. M.t.p., Sibiu, 1982, ms.

— Valerie Deleanu, *Sistemul de orientare populară în spațiu, în Țara Oltului*, S.s.c. M.t.p., Sibiu, 1982, ms.

— Raymonde Wiener, *Mutații contemporane în industria casnică textilă din Țara Oltului*, S.s.c. M.t.p., Sibiu, 1982, ms.

— Virginia Teodorescu, *Tehnici de ornamentare a țesăturilor din Țara Oltului*, S.s.c. M.t.p., Sibiu, 1982, ms.

— Narcisa Ucă, *Circulația ceramicii populare în Țara Oltului*, S.s.c. M.t.p., Sibiu, 1982, ms.

— Cornelia Gangolea, *Obiceiurile de peste an în Țara Oltului. Zonare, tradiții și mutații în recuzită*, S.s.c. M.t.p., Sibiu, 1982, ms.

⁵ Valerie Deleanu, *Meteleauăle — un obicei de iarnă specific Avrighului*, în: K.K.K.S.E. Sibiu, V.F.V., Sibiu, 1980.

— Idem, *Denominația populară a Țării Oltului*, anlässlich des M. B. dargelegte Mitteilung, 1980 Manuskript.

— Cornelia Gangolea, *Datul în strai la Lisa*, anl. d.M.B.M. darg. Mitt. 1980, Manusk.

— Valerie Deleanu, *Aspecte socio-etnografice ale antroponimiei în localitatea Avrigh*, anl. d.V.F.V. darg. Mitt., Sibiu, 1981, Manusk.

— Idem, *Factorii de permanență ai localității Avrigh*, în: K.K.K.S.E. Sibiu, V.F.V., Sibiu, 1981.

— Dan Munteanu, *Considerații etnografice privind ocupațiile secundare din zona Scorei-Porumbacu*, V.F.V., Sibiu, 1981, Manusk.

⁶ C-tin Popa, *Contribuții la cunoașterea păstoritului din Țara Oltului*, M. F., Făgăraș, 1982, Manusk.

— Dan Munteanu, *Contribuții privind ocupațiile secundare din Țara Oltului*, M. F., Făgăraș, 1982, Manusk.

— Cornelia Gangolea, *Manifestări ale cetei de flăcăi din Țara Oltului*, M.F., Făgăraș, 1982, Manusk.

— Corneliu Bucur, *Mărturii peremptorii ale caracterului predominant agrar al civilizației românilor. Din istoria civilizației agrare d n Țara Oltului*, Tagung. f. wissensch. Mitt. d. Kreismuseums Slobozia, 1982, Manusk.

⁷ Corneliu Bucur, *Coordonate diacronice ale păstoritului în Țara Oltului*, M.B.T., Sibiu, 1982, Manusk.

— Dan Munteanu, *Considerații etnologice privind ocupațiile secundare din Țara Oltului*, M.B.T., Sibiu, 1982, Manusk.

— C-tin Popa, *Sisteme și tehnici agricole tradiționale din Țara Oltului*, M.B.T., Sibiu, 1982, Manusk.

— Ștefan Palada, *Cîteva considerații privind fondul forestier din Țara Oltului*, M.B.T., Sibiu, 1982, Manusk.

— Valerie Deleanu, *Sistemul de orientare populară în spațiu în Țara Oltului*, M.B.T., Sibiu, 1982, Manusk.

— Raymonde Wiener, *Mutații contemporane în industria casnică textilă din Țara Oltului*, M.B.T., Sibiu, 1982, Manusk.

— Virginia Teodorescu, *Tehnici de ornamentare a țesăturilor din Țara Oltului*, M.B.T., Sibiu, 1982, Manusk.

— Narcisa Ucă, *Circulația ceramicii populare în Țara Oltului*, M.B.T., Sibiu, 1982, Manusk.

— Cornelia Gangolea, *Obiceiurile de peste an în Țara Oltului. Zonarea, tradiții și mutații în recuzită*, M.B.T., Sibiu, 1982, Manusk.

dării, prelucrarea lemnului. Rapoartele de cercetare au fost depuse la Muzeul de Artă din Constanța, iar colecțiile formate cu această ocazie au îmbogățit patrimoniul muzeului gazdă.

3.2. Cercetarea *centrelor meșteșugărești tradiționale* a urmărit cunoașterea stadiului actual al activității acestora, întocmirea fișierului creatorilor contemporani în viață și activitate, evidențierea mutațiilor produse în stilul specific al fiecărui centru, determinarea factorilor poluanți și combateri lor, iar pe plan colecționar, completarea patrimoniului Muzeului Tehnicii Populare cu creații actuale din aceste centre.

3.2.1. Între *centrele de ceramică cercetate*, amintim pe cele din: Horezu și Vlădești (j. Vâlcea), Coșești și Lungești (j. Argeș), Obîrșa, Tîrnăvița, și Hălmăgel (j. Hunedoara), Corund (j. Harghita) și Noul Român (j. Brașov).

Rezultatele obținute se diferențiază pe multiple planuri: *pe plan științific* a fost întocmit fișierul olarilor contemporani și s-a elaborat un articol de specialitate despre centrul din Vlădești⁸; *pe plan colecționar*, a fost completată gospodăria-atelier de olar din Horezu, reconstruită anterior în Muzeul Tehnicii Populare, cu șopronul cu cuptorul de ars oale și întreg inventarul de unelte, produse și obiecte de inventar; de asemenea, au fost achiziționate numeroase produse ceramice din centrele cercetate, atât pentru completarea colecțiilor, cât și pentru vânzarea lor prin standul de popularizare al Muzeului din Dumbrava Sibiului; *pe plan expozițional*, a fost reorganizată expoziția de bază pavilionară din palatul Brukenthal, sectorul ceramic, și s-au organizat trei expoziții medalion ale creatorilor populari: Aurelia și Stelian Ogrzeanu din Horezu, Marcel și Florin Colibaba din Rădăuți și Dumitru Șchiopu din Vlădești.

3.2.2. *Prelucrarea utilitară și artistică a lemnului* a fost cercetată în cadrul mai multor zone etnografice și centre specializate, în funcție de specificul acestora: *sculptarea pieselor arhitectonice* ale monumentelor de arhitectură din Gorj (Țicleni, Curteana, Stolojani, Cîmpofeni, Cărbunești, Arcani și Bălănești) și Mărginimea Sibiului (Săliște, Galeș, Rășinari și Poiana Sibiului); *sculptarea obiectelor utilitare* din lemn în Valea Sebeșului (Oașa, Loman, Pîrîul lui Neag, Tonea, Dobra, Șugag, Săsciori) și Vrancea (Bîrsești, Negrești, Năruja și Nereju); *confecționarea instrumentelor muzicale* în centre din Munții Apuseni (Avram Iancu, Mușca și Lupșa), din zona Hunedoarei (Muncelu Mare, Runcu, Almaș-Săliște, Ceru Băcăinți) și din Bucovina (Cîmpulung Moldovenesc).

⁸ Narcisa Ueă, *Ceramica de Vlădești-Vâlcea. Particularități stilistice și decorative*, Ses. št. com. Muz. pomiculturii și viticulturii-Golești, 1982, ms.

und Hofanlage, Holzbearbeitung. Die schriftlichen Ergebnisse wurden beim Kunstmuseum Konstanz hinterlegt und die bei dieser Gelegenheit zustandegekommenen Sammlungen ebenfalls dessen Beständen einverleibt.

3.2. Die Erforschung der *überlieferten Handwerkszentren* suchte den heutigen Stand der Tätigkeit derselben herauszuarbeiten, dazu einen Zettelkatalog der heute tätigen und lebenden Meister, die im spezifischen Stil jedes einzelnen Zentrums zustandegekommenen Wandlungen auszumachen und die Verfallserscheinungen bewirkenden Faktoren festzustellen und zu bekämpfen. Hinsichtlich der Museumssammlungen trug dieses Forschungsthema zur Bereicherung der Bestände mit zeitgenössischen Schöpfungen solcher Zentren bei.

3.2.1. Unter den erforschten *Töpfereizentren* erwähnen wir: Horezu und Vlădești (Kreis Vâlcea), Coșești und Lungești (Kr. Argeș) Obîrșa, Tîrnăvița und Hălmăgel (Kr. Hunedoara), Corund (Kr. Harghita) und Noul Român (Kr. Brașov).

Die erlangten Ergebnisse erwiesen sich in gewisser Hinsicht als verschieden und zwar: man legte in *wissenschaftlicher* Hinsicht einen Zettelkatalog zeitgenössischer Töpfer an und verfaßte einen Artikel über das Zentrum Vlădești⁸. Was die *Sammlung* angeht, wurde das aus Horezu stammende und bereits früher ins Museum Bäuerlicher Technik überführte Gehöft und die darin befindliche Werkstatt mit einem Schuppen, einem Brennofen und dem nötigen Werkzeug — und Gerätebestand ausgestattet; desgleichen erwarb man in den erforschten Zentren zahlreiche Töpfereierzeugnisse, die zur Ergänzung der Ausstellung oder als Ware für den Andenken- und Popularisierungsstand des Museums Bäuerlicher Technik dienten; was die *Ausstellung* anbelangt, wurde der Keramiksektor der im Brukenthalpalais untergebrachten Dauerausstellung ergänzt und drei „Medaillon-Ausstellungen“ der Volkskünstler Aurelia und Stelian Ogrzeanu aus Horezu, Marcel und Florin Colibaba aus Rădăuți und Dumitru Șchiopu aus Vlădești veranstaltet.

3.2.2. *Die Holzbearbeitung in zweckdienlichem oder künstlerischem Sinne* wurde in mehreren Volkskundegebieten und spezialisierten Zentren, deren Wesensart entsprechend, untersucht, d. h. *das Schnitzen* von Bauteilen im Gorjgebiet (Țicleni, Curteana, Stolojani, Cîmpofeni, Cărbunești, Arcani, Bălănești), bzw. in der Mărginimea Sibiului (Săliște, Galeș, Rășinari und Poiana Sibiului); *das Schnitzen von Gebrauchsgegenständen* im Sebeștal (Oașa, Loman, Pîrîul lui Neag, Tonea, Dobra, Șugag, Săsciori) und im Vranceagebiet (Bîrsești, Negrești, Năruja, Nereju); *das Anfertigen von Musikinstrumenten* in Zentren der Westkarpaten (Avram Iancu, Mușca, Lupșa), im Gebiet von Hunedoara (Muncelu Mare, Runcu, Almaș — Săliște, Ceru Băcăinți) und in der Bukowina (Cîmpulung Moldovenesc).

⁸ Narcisa Ueă, *Ceramica de Vlădești-Vâlcea. Particularități stilistice și decorative*, Tagung M.O.W., Golești, 1981, Manusk.

Cercetările au fost valorificate *pe plan științific* prin completarea fișierului creatorilor populari contemporani, prin predarea la timp a unei lucrări de sinteză la scară națională despre creația lemnului la români⁹, prin elaborarea unor comunicări științifice¹⁰ și a unor articole de specialitate¹¹, de asemenea, prin elaborarea catalogului științific al colecției instrumentelor muzicale (autor Cornelia Gangolea). *Pe plan patrimonial*, în afara unor achiziții pentru completarea colecțiilor de profil (colecție de stâlpi sculptați din Gorj, poartă sculptată din Rășinari datînd din 1875 și o serie de instrumente muzicale populare), au fost achiziționate, demontate și transferate trei noi monumente: gospodăria din Stolojani și cea din Cărbunești, j. Gorj, reunite în cadrul unui complex arhitectonic (reprezentativ pentru evoluția tehnicilor de construcție, a elevației, a organizării interiorului din zona Gorjului, în intervalul de la sfîrșitul sec. XVIII și începutul sec. XX) și gospodăria-atelier de instrumente muzicale (buciume și tilinci) din Cîmpulung Moldovenesc, toate, cu întreg inventarul locuinței, anexelor gospodărești și a atelierelor de producție. *Pe plan expozițional*, a fost reorganizat sectorul tematic din cadrul expoziției permanente pavilionare, s-au organizat trei expoziții temporare, două ale creatorilor populari contemporani Gheorghe Cercel din Sebeșul de Jos, j. Sibiu și Petru Cernat și Bogdan Filip din Șugag, cea de a treia, avînd ca temă prezentarea instrumentelor muzicale populare. În sfîrșit, expoziția itinerantă „Arta lemnului la români în imagini“ a fost prezentată în numeroase întreprinderi și instituții din Sibiu, orașe și stațiuni balneo-climaterice din județ.

3.2.2. *Meșteșugul prelucrării firelor textile* și confecționării portului popular au fost cercetate în cîteva centre specializate din cele mai reprezentative zone ale țării: *prelucrarea borangicului* în Croici-Mătășari, j. Gorj, *prelucrarea lînii* în satele (14) din Mărginimea Sibiului, cu privire specială asupra Poienii Sibiului din care s-a transferat un monument reprezentativ în muzeu, *vopsirea cu culori vegetale* în cîteva centre din Maramureș (Tisa, Botiza și Sigheț), *meșteșugul și arta țesutului* în Avrîg și Cîrțișoara din Țara Oltului și Gura Rîului din Mărginime, în sfîrșit, *portul popular* în Mărginimea Sibiului și Pădurenii Hunedoarei.

Valorificarea cercetărilor s-a făcut *pe plan științific* prin redactarea a două caiete privind țesătu-

In *wissenschaftlichem Sinne* wertete man die Forschungen zur Ergänzung des Zettelkatalogs der zeitgenössischen Volkskünstler, durch Drucklegung einer den gesamten Landesbereich behandelnden Synthesearbeit zum Thema „Holzbearbeitung bei den Rumänen“⁹, durch Redigieren wissenschaftlicher Mitteilungen¹⁰ und einer Reihe von Fachartikeln¹¹, wie auch durch die Ausarbeitung des wissenschaftlichen Katalogs der Musikinstrumentensammlung (Verfasser Cornelia Gangolea) ans. Was den *Sammlungsbestand* anbelangt, erwarb, zerlegte und überführte man ins Museum drei neue Denkmäler und zwar: ein Gehöft aus Stolojani und eines aus Cărbunești, Kr. Gorj, die zusammen zu einem Hausbaukomplex vereinigt wurden (der die zwischen dem Ende des XVIII. und dem Anfang des XX. Jh. gelegenen Zeitraum im Gorgebiet erfolgte Entwicklung der Bautechniken, Gebäudetypen, der Inneneinrichtung veranschaulicht), bzw. ein Anwesen samt Musikinstrumentenwerkstatt (Alphörner, Pfeifchen) aus Cîmpulung Moldovenesc, die allesamt vollständig eingerichtet und ausgestattet sind. *Ausstellungsmäßig* wurde der Sektor der Dauerausstellung reorganisiert und drei Sonderausstellungen veranstaltet, von denen zwei den zeitgenössischen Volkskünstlern Gheorghe Cercel aus Sebeșul de Jos, Kreis Sibiu, bzw. Petru Cernat und Bogdan Filip aus Șugag, Kreis Alba, und eine den Volksmusikinstrumenten gewidmet waren. Schließlich zeigte man die Wanderausstellung „Die Holzbearbeitungskunst der Rumänen in Bildern“ in zahlreichen Betrieben und Institutionen Sibius und anderen Städten oder Kurorten des Kreises.

3.2.3. *Die Verarbeitung von Textilfasern* und Anfertigung von Trachtenstücken untersuchte man in einigen spezialisierten Zentren der repräsentativsten Gebiete des Landes, d. h. die *Bastseidenverarbeitung* in Croici—Mătășari, Kreis Gorj, die *Wollverarbeitung* in den (14) Ortschaften der Mărginimea Sibiului, unter besonderer Berücksichtigung der Gemeinde Poiana Sibiului, aus der ein repräsentatives Gehöft ins Museum übergeführt wurde, das *Färben mit Pflanzenfarbstoffen* in verschiedenen Zentren der Maramuresch (Tisa, Botiza und Sigheț), die *Webekunst* in den zum Țara Oltului-Gebiet gehörenden Ortschaften Avrîg und Cîrțișoara und in dem zur Mărginimea Sibiului gehörenden Ort Gura Rîului, die *Tracht* schließlich in der Mărginimea Sibiului und in der zum Hunedoaragebiet gehörenden Zone, Pădurenii.

In *wissenschaftlicher Hinsicht* wurden die Forschungen durch Redigieren zweier die Webereien und die Volkstracht des Kreises betreffender

⁹ Cornel Irimie, Marcela Necula, *Arta populară în lemn la români*. Editura Meridiane, 1984

¹⁰ Cornelia Gangolea, *Exploatarea și transportul lemnului pe valea Sebeșului la sf. sec. XIX și începutul sec. XX*, ms.

¹¹ Idem, *Constructori de viori din Munții Apuseni (Mușca, Lupșa)*, în volum.

— Dan Munteanu, *Motive străvechi întâlnite în prelucrarea lemnului la români*, în C.J.C.F.S. Sibiu, Asociația ..., Sibiu, 1980.

⁹ Cornel Irimie, Marcela Necula, *Arta populară în lemn la români*. Editura Meridiane, 1984

¹⁰ Cornelia Gangolea, *Exploatarea și transportul lemnului pe Valea Sebeșului la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, Manusk.

¹¹ Idem, *Constructori de viori din Munții Apuseni (Mușca, Lupșa)*, im gegenwärtigen Band.

— Dan Munteanu, *Motive străvechi întâlnite în prelucrarea lemnului la români*, în: K.K.K.S.E., Sibiu, V.F.V., Sibiu, 1980.

rile și portul popular din județul Sibiu¹², a unor articole de specialitate și comunicări științifice¹³ și prin începerea cataloagelor de colecții la țesături mari din lână (Virginia Teodorescu) și port popular (Raymonde Wiener).

Patrimoniul muzeului a crescut cu numeroase piese reprezentative din zonele cercetate, iar pe plan expozițional amintim finalizarea și vernisarea gospodăriei-atelier de prelucrarea lînii din Poiana Sibiului, demontarea, transferul și reconstrucția gospodăriei-atelier de prelucrarea borangicului de la Croici, pentru amîndouă achiziționîndu-se și întreg inventarul de obiecte de uz gospodăresc pentru dotarea atelierelor meșteșugărești și produsele textile specifice fiecărui centru. În cadrul expoziției pavilionare, s-a reorganizat expoziția de bază, sectoarele textile și port, expoziția temporară „Portul popular din Transilvania în secolele XVII—XVIII” și au fost organizate expozițiile medalion ale creatorilor populari: țesătorea Maria Spiridon din Avrig și cojocarii Ana și Gheorghe Omotă din Rășinari.

3.2.4. *Mineritul și meșteșugul prelucrării metalelor* deși au constituit o arie tematică mai restrînsă, au condus la valoroase acțiuni de completare a colecțiilor (cu unelte și produse ale prelucrării cositorului în centre specializate din Pădureni Hunedoarei) și organizare expozițională (în colaborare cu Muzeul Etnografic al Transilvaniei, autorul tematicii fiind Pompei Mureșan, s-a organizat expoziția „Din istoria mineritului în Transilvania”).

3.2.5. *Pictura pe sticlă și încondeierea ouălor* au constituit subiecte de cercetare în cîteva centre renumite pentru fiecare gen: primul, în Arpaș și Cîrțișoara-Țara Oltului, cel de al doilea, în subzonele bucovinene Valea Sucevei (Brodina de Jos și de Sus, Nisipitu și Rădăuți) și Valea Moldovei (Botuș, Fundul Moldovei, Moldova, Sulița și Cîmpulung Moldovenesc). Ambele cercetări au servit la

Hefte¹² ausgewertet, bzw. verschiedener Fachartikel und wissenschaftlicher Mitteilungen¹³ und schließlich durch Inangriffnahme der Sammlungskataloge für große Wollgewebe (Virginia Teodorescu) und für Volkstracht und Frauenhemden (Raymonde Wiener).

Der Sammlungsbestand des Museums wurde um eine Reihe aus den erforschten Gebieten stammender repräsentativer Stücke erweitert. Hinsichtlich der *Ausstellung* erwähnen wir die Fertigstellung des Anwesens aus Poiana Sibiului, das die Wollverarbeitung veranschaulicht, den Abbruch, Transfer und Wiederaufbau des der Bastseidenverarbeitung gewidmeten Gehöfts aus Croici, wobei in beiden Fällen das gesamte Inventar an Hausrat, Ausstattungsstücken der Werkstätten und für jedes Zentrum spezifischen Textilerzeugnissen angekauft wurde. In Rahmen der *Pavillonarausstellung* reorganisierte man die Sektoren Textilien und Tracht und richtete die Sonderausstellung „Transilvanische Volkstrachten des XVII.—XVIII. Jh.“, bzw. den Volkskünstlern Maria Spiridon aus Avrig — Weberei und Ana und Ion Omotă aus Rășinari — Kürschnerei, gewidmeten Ausstellungsmedaillons ein.

3.2.4. *Bergbau und Metallverarbeitung* bewirkten, obgleich ihnen ein engerer Bereich beigemessen wurde, wertvolle Erweiterungen der Sammlungsbestände (durch Hinzukommen von Werkzeug und Erzeugnissen der Zinnverarbeitung in spezialisierten Zentren des Gebiets Pădureni-Hunedoara) und Verwirklichungen im Ausstellungsbereich (in Zusammenarbeit mit dem Volkskundemuseum Transsilvaniens — Verfasser der Thematik Pompei Mureșan — veranstaltete man die Ausstellung „Aus der Geschichte des Transilvanischen Bergbaus“).

3.2.5. *Hinterglasmalerei und Eierbemalung* bildeten den Gegenstand gewisser, in für jede der beiden Gattungen bekannten Zentren ausgeführter Untersuchungen, d.h.: einer in den im Țara Oltului-Gebiet gelegenen Ortschaften Arpaș und Cîrțișoara und einer zweiten in der Bukowina, in den Orten des Sucevatals (Brodina de Jos und de Sus, Nisipitu und Rădăuți) und des

¹² Raymonde Wiener, Virginia Teodorescu, *Creații populare din domeniul țesăturilor, alesăturilor și cusăturilor aparținînd textilelor de interior și portului popular specifice localităților din județul Sibiu (Mărginimea Sibiului și Țara Oltului)*, ms. predat C.C.E.S.

— Raymonde Wiener, *Caiet de port popular din Mărginimea Sibiului*, ms.

¹³ Idem, *Tendințele de dezvoltare și transformare a portului popular din Cîrțișoara în sec. al XIX-lea și al XX-lea*, în: C.J.C.E.S. Sibiu, Asociația ..., 1978.

— Idem, *Piese din zona Toplița în colecția de artă populară a Muzeului Brukenthal*, Ses. șt. com. Muz. Toplița, 1978, ms.

— Idem, *Piese valoroase de artă populară românească în colecția Muzeului Brukenthal*, în C.J.C.E.S. Sibiu, Asociația ..., Sibiu, 1981.

— Virginia Teodorescu, *Contribuții la tehnica și ornamentica țesăturilor comunei Cîrțișoara*, în: C.J.C.E.S. Asociația ..., Sibiu, 1980.

¹² Raymonde Wiener, Virginia Teodorescu, *Creații populare din domeniul țesăturilor, alesăturilor și cusăturilor aparținînd textilelor de interior și portului popular specifice localităților din județul Sibiu (Mărginimea Sibiului și Țara Oltului)*, beim Rat für Kultur und sozialistische Erziehung hinterlegtes Manuskript.

— Raymonde Wiener, *Caiet de port popular din Mărginimea Sibiului*, Manuskript.

¹³ Idem, *Tendințele de dezvoltare și transformare a portului popular din Cîrțișoara, în secolul al XIX-lea și al XX-lea*, în: K.K.K.S.E., Sibiu, V.F.V., 1978.

— Idem, *Piese din zona Toplița în colecția de artă populară a Muzeului Brukenthal*, Tagung d. Museums Toplița, 1978, Manusk.

— Idem, *Piese valoroase de artă populară românească în colecția Muzeului Brukenthal*, în: K.K.K.S.E., Sibiu, V.F.V., Sibiu, 1981.

— Virginia Teodorescu, *Contribuții la tehnica și ornamentica țesăturilor comunei Cîrțișoara*, în: K.K.K.S.E., Sibiu, V.F.V., Sibiu, 1980.

completarea informației științifice necesare elaborării unor studii și a cataloagelor raționate de colecție (Marcela Necula, respectiv, Anca Fleșeru).

3.3. *Creația tehnică populară*, tratată deoptrivă din *perspectivă fenomenologică* (temele reprezentând ample manifestări de cultură și civilizație populară cu adânci implicații asupra modului de viață specific al poporului român), cât și din *perspectivă instrumentală* (aici intrînd ansamblul mijloacelor de muncă de care s-a servit poporul nostru de-a lungul întregii sale existențe istorice, în toate domeniile activității sale materiale), a constituit tema fundamentală a programului de cercetare științifică pentru specialiștii Muzeului Tehnicii Populare și în etapa analizată.

Stabilirea *categoriilor tematice* ale cercetării s-a făcut în baza unei ierarhii etnologice convenționale, la baza căreia stau însă criteriile științifice ale progresului tehnic și diviziunii sociale a muncii, ale specializării ocupaționale în funcție de perfecționarea neîntreruptă a proceselor, procedeele și instrumentarului tehnic tradițional.

3.3.1. *Tehnologia și instrumentarul piscicol* au fost subordonate ideii generale a definirii specificului acestora în funcție de contextul natural: felul cursului de apă și specificul faunei subacvatice. Pentru marile cursuri de apă din teritoriul țării au fost cercetate Valea Oltului (centrele zonei eponime) și Valea superioară a Mureșului (Hodac, Ibănești, Ibănești-Pădure, Deda, Bistra, Filea, Idicel); pescuitul din Delta Dunării a fost cercetat prin intermediul vastului inventar al cherhanalei și gospodăriei de pescar din Mahmudia, iar cel al sturionilor, la vărsarea Dunării în Marea Neagră, de asemenea prin intermediul colecției realizate și al bibliografiei de specialitate. Finalizarea s-a făcut prin elaborarea catalogului colecției tematice și prin unele articole de specialitate.¹⁴

3.3.2. Problematika generală procedurală a *vînătorii populare* și cea specială (instrumentală) a capcanelor pentru capturarea animalelor sălbatice a fost urmărită prin asidue cercetări bibliografice, pe teren (în Cîmpu lui Neag, j. Hunedoara și în satele din Țara Oltului), cât și în colecțiile muzeelor de profil, obiectivul principal constituindu-l elaborarea proiectului tematic și a planului de organizare a grupei tematice a vînătorii populare din Muzeul Tehnicii Populare,¹⁵ lucrare condiționată în

Moldovatala (Botuș, Fundul Moldovei, Moldova, Sulița und Cîmpulung Moldovenesc). Beide Untersuchungen dienten der zur Ausarbeitung von Studien und Sammlungskatalogen nötigen Erweiterung wissenschaftlicher Information (Mitarbeiter Marcela Necula, Anca Fleșeru).

3.3. *Das bäuerliche technische Schaffen*, einerseits aus *phänomenologischer* Sicht behandelt (bilden die Themen doch ausgeprägte Volkskultur- und -zivilisationsäußerungen, die sich erheblich auf die spezifische Lebensweise des rumänischen Volkes auswirkten), andererseits aus der *Sicht des Gerätebestands* (hierher gehört das gesamte Arbeitsgerät, dessen sich unser Volk entlang seines historischen Daseins in allen Bereichen materiellen Wirkens bediente), bildete für die Mitarbeiter des Museums Bäuerlicher Technik das Grundthema des wissenschaftlichen Forschungsprogramms auch während der besprochenen Etappe.

Die Gattungen der Forschungsthemen wurden aufgrund einer konventionellen ethnologischen Hierarchie festgelegt, der jedoch wissenschaftliche Gesichtspunkte des technischen Fortschritts und der sozialen Arbeitsteilung, der beschäftigungsmäßigen Spezialisierung anhand der ununterbrochenen Vervollkommenung der Prozesse, Verfahren und des traditionellen technischen Arbeitsgeräts, zugrundelagen.

3.3.1. *Fischereitechnologie und -gerät* wurden dem allgemeinen Gedanken untergeordnet, das Wesen derselben anhand des Naturkontextes zu definieren, d.h.: der Art des Wasserlaufs und den Merkmalen der Unterwasserfauna. Als Vertreter der großen Binnenflüsse des Landes untersuchte man den Olt (d.h. die Zentren in seinem Eponymbereich), den Oberlauf des Mureș (Hodac, Ibănești, Ibănești-Pădure, Deda, Bistra, Filea, Idicel); den Fischfang im Deltagebiet untersuchte man anhand des umfassenden Inventars der Kerhane und des Fischergehöfts von Mahmudia, und den Störfang, aufgrund der zustand gekommenen Sammlungen und der Fachbibliographie. Ihren Abschluß fanden diese Forschungen im Katalog der thematischen Sammlung und durch eine Reihe von Fachartikeln¹⁴.

3.3.2. Die allgemeine (die Verfahren angehende) Problematik der *bäuerlichen Jagd* und die besondere (das Gerät betreffende) der zum Fangen von Wildtieren bestimmten Fallen, wurde aufgrund intensiver bibliographischer Studien, durch Geländeuntersuchungen (in Cîmpu lui Neag, Kr. Hunedoara, und in Ortschaften des Țara Oltului-Gebietes) und Studien in einschlägigen Museums-sammlungen ausgearbeitet, mit dem Ziel das thematische Projekt und den Ausstellungsplan der thematischen Gruppe „bäuerliche Jagd“¹⁵ auszu-

¹⁴ Dan Munteanu, *Vechime, continuitate, unitate în tipologia instrumentarului piscicol tradițional*, în C.J.C.E.S. Asociația ..., Sibiu, 1981.

— Idem, *Ostiile, străvechi unelte de pescuit de pe teritoriul României, Încercare de clasificare tipologică*, în: Studii și Comunicări de istoria civilizației populare din România, 1, Sibiu, 1981.

¹⁵ Idem, *Proiectul tematic de organizare a grupeii vînătorii în Muzeul tehnicii populare*, în volum.

¹⁴ Dan Munteanu, *Vechime, continuitate, unitate în tipologia instrumentarului piscicol tradițional*, în: K.K.K.S.F., Sibiu, V.F.V. Sibiu, 1981.

— Idem, *Ostiile, străvechi unelte de pescuit de pe teritoriul României, Încercare de clasificare tipologică*, în: Studii și Comunicări de istoria civilizației populare din România, 1, Sibiu, 1981.

¹⁵ Idem, *Proiectul tematic de organizare a grupeii vînătorii în Muzeul tehnicii populare*, im gegenw. Band.

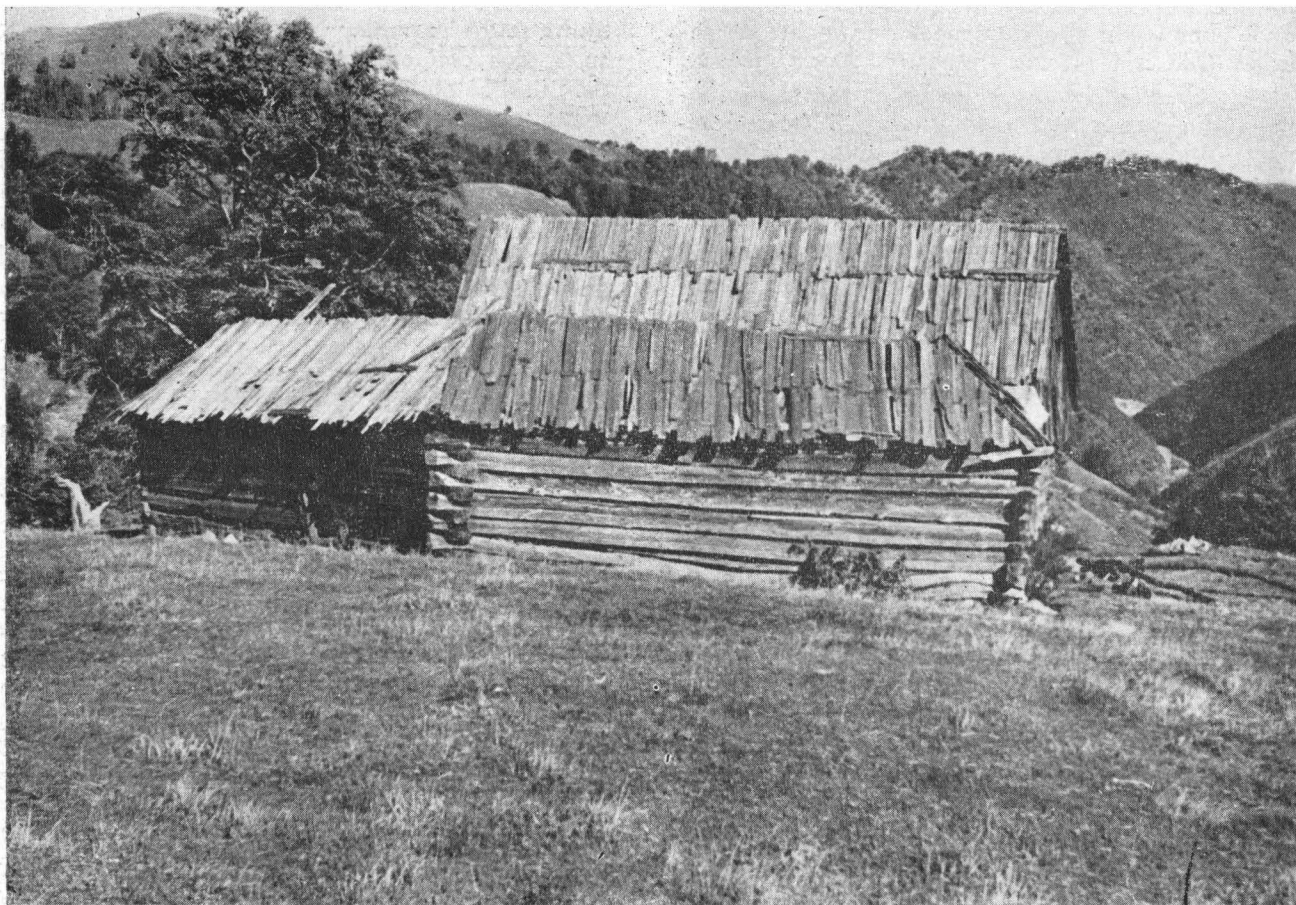

Figura 2 Staulul din Dîrjani, com. Rășinari, jud. Sibiu (imagine în situ)

Abb. 2. Der Schafstall („staul“) aus Dîrjani, Gemeinde Rășinari, Kr. Sibiu (Zustand am Standort)

prealabil de elucidarea tipologiei capcanelor de vînătoare¹⁶.

3.3.3. Universul sistemelor tehnice și al instrumentarului tradițional agro-pastoral, de cea mai mare vechime, continuitate și importanță pentru istoria civilizației bimilenare a românilor, a fost investigat atît prin continuarea cercetărilor pe teren, cît și prin inventarierea, studiul și catalogarea obiectelor din propriile colecții, sporite prin achiziții de monumente și obiecte potrivit cerințelor proiectului tematic.

3.3.3.1. În sectorul pastoral, colecția de monumente a crescut cu staulul pastoral din Rășinari și gospodăria pastorală din zona fînețelor din Cîmpu lui Neag, instrumentarului pastoral specific celor două importante zone de cultură pastorală din țara noastră adăugîndu-i-se cel al gospodăriei din Po-

fertigen, eine Arbeit, die die Klärung der Typologie der Jagdfallen voraussetzt¹⁶.

3.3.3. Die Gesamtheit technischer Systeme und überlieferten Arbeitsgeräts des Ackerbau-Viehzuchtbereichs, die in der Geschichte der zweitausendjährigen Zivilisation der Rumänen durch ihr hohes Alter, ihre Kontinuität und Bedeutung, eine erhebliche Rolle spielten, wurde durch weitere Geländeforschungen sowie durch die bestandsmäßige Aufnahme, Katalogisierung und Untersuchung der eigenen Sammlungen und deren Bereicherung durch Ankäufe von Denkmälern und Gegenständen, aufgrund der Anforderungen des thematischen Projekts bereichert.

3.3.3.1. Die Sammlung volkskundlicher Denkmäler des *Schafhaltungsabschnitts* wurde um einen „Staul“ (Schafstall) aus Rășinari und ein Viehhaltergehöft aus der Heuwiesenzone von Cîmpu lui Neag ergänzt, wobei zum spezifischen Gerätebestand dieser beiden Hirtenkulturzonen unseres Landes noch der des aus Poiana Sibiului,

¹⁶ Idem, *Principii mecanice în construirea capcanelor de vînătoare țirănești de pe teritoriul României*, Colocviul național interdisciplinar de istorie a civilizației populare din România, ediția II, Sibiu, 1981, ms.

— Idem, *Tipologia capcanelor de vînătoare din România*, Consfătuirea națională privind tipologia mijloacelor de muncă tradiționale, Sibiu, 1982 ms.

¹⁶ Idem, *Principii mecanice în construirea capcanelor de vînătoare țirănești de pe teritoriul României*, I.L.K., II. Folge, Sibiu, 1981, Manusk.

— Idem, *Tipologia capcanelor de vînătoare din România*, T.Ū.A.G., Sibiu, 1982, Manusk.

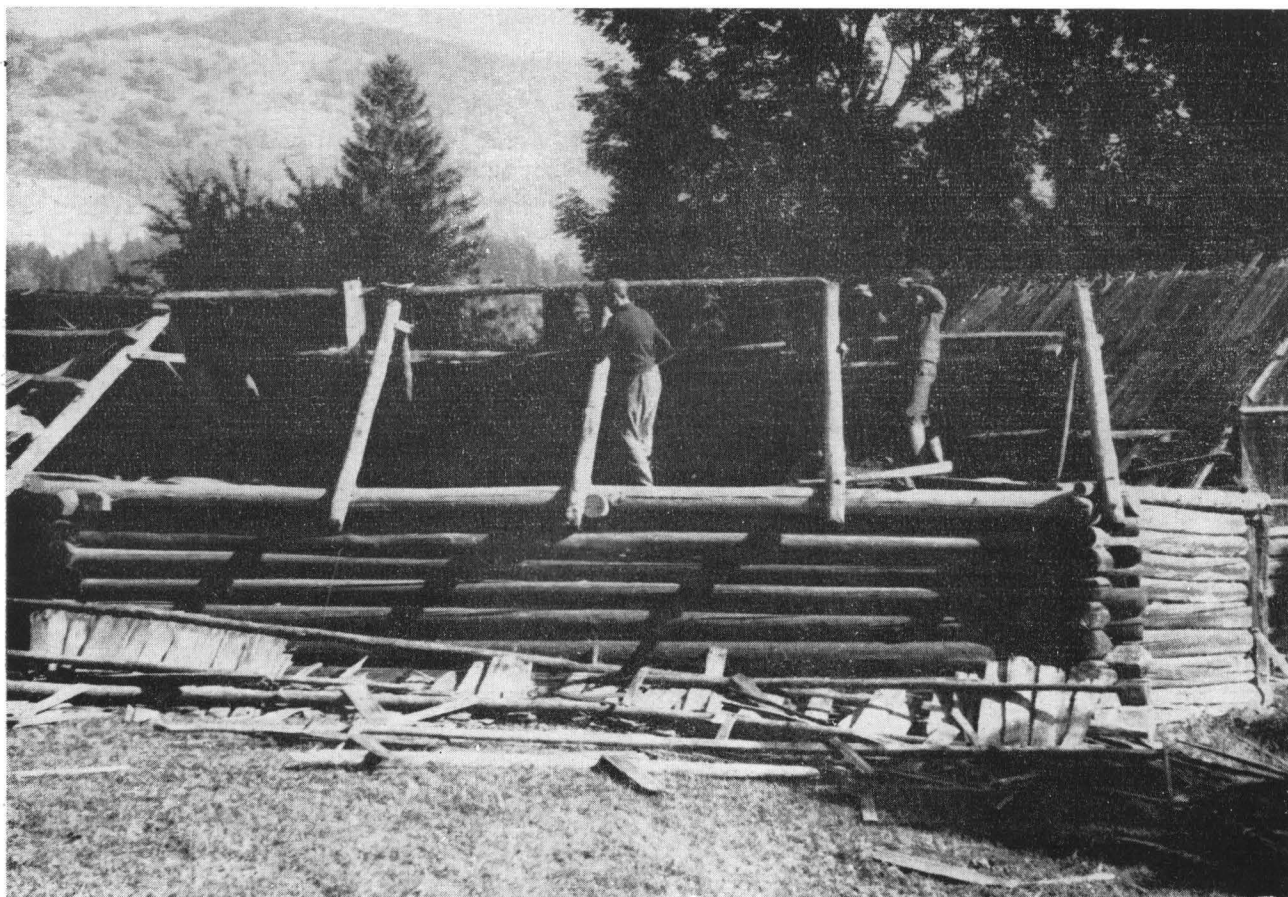

Figura 3 Aspect din timpul demontării gospodăriei cu „colnă” din Cîmpu lui Neag, jud. Hunedoara.

Abb. 3. Anwesen mit „colnă” genannten Schafunterstand aus Cîmpu lui Neag, Kr. Hunedoara (während der Abbrucharbeiten)

iana Sibiului, cel mai renumit centru al păstoritului transhumant din țara noastră.

Pe plan științific, cercetările au fost valorificate prin câteva articole de specialitate¹⁷, fiind totodată începută catalogarea colecției¹⁸ pe baza tipologizării instrumentarului pe procese tehnologice (autor, C-tin Popa).

3.3.3.2. Cercetarea instrumentarului agrar s-a făcut pe sectoare: cel utilizat în culturile cerealiere, în activitatea de irigare a culturilor legumicole din Oltenia, cel viticol și pomicol, de cultură a solului, de întreținere a culturilor și de prelucrare a fructelor. Patrimonial, colecțiile muzeului au crescut cu roata de irigat cu cupe din Comanca, j. Olt, patru teascuri viticole monumentale din

dem cel mai cunoscut centru transhumant rumânesc, adăugându-se și cele din zona de irigare a culturilor legumicole din Oltenia, cele pomice și viticole din zona de irigare a culturilor legumicole din Oltenia.

În științifică s-a făcut o cercetare a instrumentarului agrar pe sectoare: cel utilizat în culturile cerealiere, în activitatea de irigare a culturilor legumicole din Oltenia, cel viticol și pomicol, de cultură a solului, de întreținere a culturilor și de prelucrare a fructelor. Patrimonial, colecțiile muzeului au crescut cu roata de irigat cu cupe din Comanca, j. Olt, patru teascuri viticole monumentale din

3.3.3.2. Die Untersuchung des Ackerbau-Gerätebestandes geschah unter Berücksichtigung der Untersektoren, d.h.: der im Getreidebau, beim Bewässern der Gemüsekulturen Olteniens, der im Obst- bzw. im Weinbau, zur Bodenbearbeitung und zur Pflege der Kulturen oder zur Verarbeitung der Früchte verwendeten Geräte oder Vorrichtungen.

Der Museumsbestand dieses Untersektors wurde um ein Wasserschöpftrad aus Comanca, Kr. Olt,

¹⁷ C-tin Popa, *Acțiuni de organizare profesională ale oierilor în perioada interbelică*, în: C.J.C.E.S. Asociația..., Sibiu, 1980.

— Idem, *Contribuții la cunoașterea oieritului din zona de fînațe a Mărginimii Sibiului*, S.S.C.M. Bruckenthal, 1980, ms.

— Idem, *Contribuții la cunoașterea păstoritului în Munții Sebeșului*, în volum.

¹⁸ Idem, *Categorii ale instrumentarului pastoral tradițional*, Consf. naț. tipolog. mijl. muncă, Sibiu, 1982, ms.

¹⁷ C-tin Popa, *Acțiuni de organizare profesională ale oierilor în perioada interbelică*, în: K.K.K.S.E., Sibiu, V.F.V., Sibiu, 1980.

— Idem, *Contribuții la cunoașterea oieritului din zona de fînațe a Mărginimii Sibiului*, M.B., 1980, Manusk.

— Idem, *Contribuții la cunoașterea păstoritului în Munții Sebeșului*, im gegenw. Band.

¹⁸ Idem, *Categorii ale instrumentarului pastoral tradițional*, T.U.A.G., Sibiu, 1982, Manusk.

Apold și Bazna, j. Sibiu și Turdaș, j. Alba, complexul pomicol din Roșia, j. Sibiu, format din zdrobitoare manuală și teasc cu șurub central, și prin numerosul instrumentar agricol din dotarea celorlalte monumente transferate în muzeu, în acest interval de timp.

Științific, au rezultat comunicări științifice despre fenomenele cercetate pe teren¹⁹, articole de specialitate privind instrumentarul agrar din colecțiile Muzeului Tehnicii Populare²⁰ și alte lucrări elaborate pe baza cercetării propriului patrimoniu muzeal.²¹

3.3.4. *Tehnologia și instrumentarul preparării uleiului vegetal* comestibil din semințele plantelor oleaginoase a urmărit, în principal, completarea tipologiei foarte diverse și valoroase din grupa tematică a Muzeului Tehnicii Populare, cu tipuri și variante inedite existente în diferite zone cu vechi tradiții în acest domeniu.

În urma cercetărilor întreprinse în zona Făget-Banat (Șiștarovăț, Zăbrani, Bata, Ususău, Pătîrșa), a fost achiziționată de la Bata o uleiiniță avînd piua funcționînd pe principiul pilugului manual ridicat prin destinderea unei corzi naturale și teascul, pe principiul baterii manuale, al penelor și sonetei cu piston.

Cercetările din zona Bradului-Țara Zărandului (Tomești, Livada, Ocișor) au condus la achiziționarea unei gospodării cu un inventar specializat în prepararea uleiului, a cărui diversitate tipologică evidențiază o evoluție în cadrul zonei, în ultimul secol, cu deosebire după primul război mondial: pe lângă piua de picior cu un singur pilug, apare aici piua cu săgeți acționată manual cu ajutorul unei manivele, iar teascul de cea mai veche tradiție autohtonă (numit „cu berbeci”) este dublat de cel modern, cu două șuruburi fixe și piulițe mobile, cu coada-pîrghie foarte lungă, șuruburile fiind din metal.

3.3.5. *Procedeele tehnice și instrumentarul specific diferitelor meșteșuguri* au fost studiate cu oca-

vier Großkeltern aus Apold und Bazna, Kr. Sibiu und Turdaș, Kr. Alba, den Obstbaukomplex aus Roșia, Kr. Sibiu, bestehend aus einer handbetriebenen Obstmühle und einer Presse mit Zentralschraubenspindel und schließlich, durch Hinzukommen zur Ausrüstung der übrigen in diesem Zeitraum ins Museum überführten Denkmäler gehörenden Ackergeräts, erweitert.

Zu den wissenschaftlichen Ergebnissen gehören Mitteilungen betreffs bei Geländeforschungen untersuchter Erscheinungen¹⁹, Fachartikel hinsichtlich des in den Sammlungen des Museums bäuerlicher Technik vorhandenen Ackergeräts²⁰ und andere aufgrund der Erforschung eigener Museumsbestände zustandegekommene Studien²¹.

3.3.4. *Bei der Pflanzenölgewinnung benutzte Technologien und Arbeitsgeräte* bilden eine Ausstellungsgruppe, bei der man vor allem danach trachtete, die überaus vielfältige und wertvolle Typologie durch in verschiedenen Gebieten mit alter Tradition in diesem Bereich belegte Vorrichtungen und Varianten zu ergänzen.

Anhand von im Gebiet Făget-Banat (Șiștarovăț, Zăbrani, Bata, Ususău, Pătîrșa) unternommener Untersuchungen erwarb man aus Bata eine Ölmühle, deren Stampfe mit der Hand betrieben wird, wobei der Schieber dank Elastizität eines natürlichen Bogens in seine Ausgangsstellung zurückkehrt, bei der Presse dagegen manuell eingeschlagene Keile oder ein vermittels Ramme vorgetriebener Kolben Verwendung findet.

Geländeforschungen in der Zone Bradu-Zarand (Tomești, Livada, Ocișor) bewirkten den Ankauf eines auf „Ölgewinnung spezialisierten und entsprechend ausgerüsteten Anwesens. Die typologische Vielfalt des Gerätebestands hebt eine vor allem nach dem ersten Weltkrieg einsetzende besondere Entfaltung hervor, d.h.: neben einer fußbetriebenen Olstampfe mit einer einzigen Anke tritt hier eine vermittels einer Kurbel manuell betriebene Olpochmühle mit Schießern und außer der altüberlieferten Keil-Rammbockpresse (hier als „cu berbeci“ bezeichnet) tritt eine moderne Presse mit zwei unbeweglichen Metallschraubenspindeln und mit zu langen Hebeln verlängerten Schwenkeln auf.

3.3.5. *Die technischen Verfahren und Geräte*, die verschiedene Gewerbe kennzeichnen, wurden

¹⁹ Idem, *Contribuții etnografice la cunoașterea instalațiilor de irigații din județul Olt*, Ses. com. șt. Muz. jud. Slatina, 1980, ms.

²⁰ Idem, *Tipologia uneltelor de arat din colecția Muzeului tehnicii populare*, în: *Studii și comunicări de istoria...*, 1, Sibiu, 1981.

— Idem, *Unelte agricole din colecția Muzeului tehnicii populare*, Colocviu naț. interdisc. ed. II, 1981, ms.

— Cornel Irimie, C-tin Popa, *Din problematica unor ocupații tradiționale prezentate în muzeele etnografice din România*, în: C.J.C.E.S. Asociația... Sibiu, 1981.

²¹ C-tin Popa, *Construcții viticole și instrumentar tradițional din colecțiile Muzeului tehnicii populare*, Ses. șt. com. Muz. pom. vitic. Golești, 1982, ms.

¹⁹ Idem, *Contribuții etnografice la cunoașterea instalațiilor de irigații din județul Olt*, Tagung. d. Kreismuseums Slatina, 1980, Manusk.

²⁰ Idem, *Tipologia uneltelor de arat din colecția Muzeului tehnicii populare*, in: *Studii și comunicări de istoria...*, 1, Sibiu, 1981.

— Idem, *Unelte agricole din colecția Muzeului tehnicii populare*, I.L.K., 2. Folge, Sibiu, 1981, Manusk.

— Cornel Irimie, C-tin Popa, *Din problematica unor ocupații tradiționale prezentate în muzeele etnografice din România*, in: K.K.K.S.E., Sibiu, V.F.V., Sibiu, 1981.

²¹ C-tin Popa, *Construcții viticole și instrumentar tradițional din colecțiile Muzeului tehnicii populare*, Tagung d.M.O.W., Golești, 1982, Manusk.

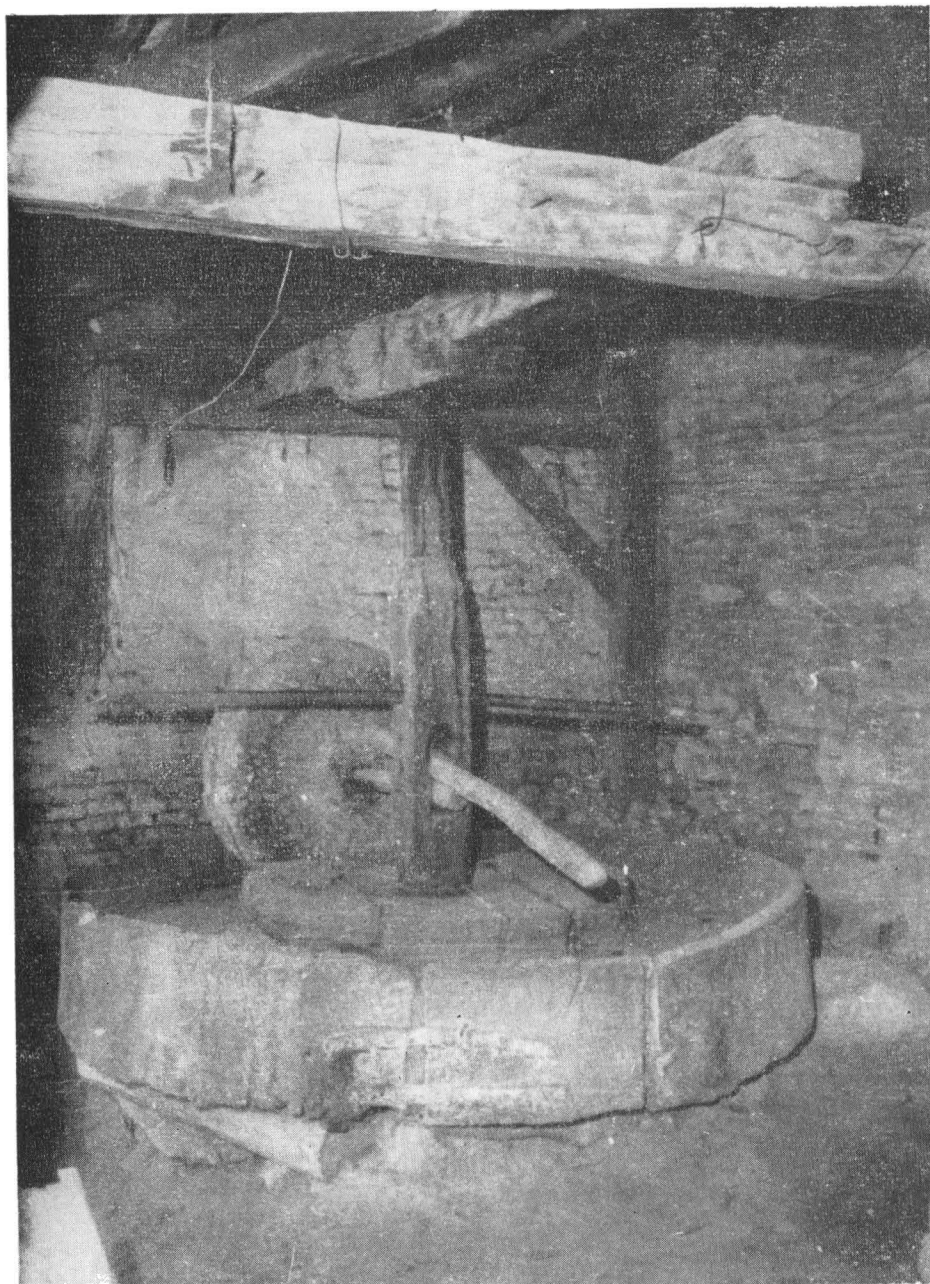

Figura 4 Zdrobitoare de fructe acționată manual din Roșia, jud. Sibiu

Abb. 4. Handbetriebene Obstmühle aus Roșia, Kr. Sibiu

zia transferării monumentelor cu acest profil, în cadrul muzeului din Dumbrava Sibiului, în această perioadă, fiind vorba în speță despre cel specific prelucrării borangicului²², a lînii²³ — cu privire specială asupra evoluției celui din Poiana Sibiului²⁴ — și sub formă de sinteză, despre războaiele de

anlässlich der Überführung derartiger Denkmäler ins Museum erforscht, wobei es sich in diesem Zeitraum vor allem um solche handelt, die für die Verarbeitung von Bastseide²² und Wolle²³ kennzeichnend sind — unter besonderer Berücksichtigung der Entwicklung, im Falle des Anwesens von Poiana Sibiului²⁴ — und als die typologische

²² Virginia Teodorescu, *Sistemul tradițional de cultură a viermilor de mătase într-o localitate sătească: Croici, com. Mătășari (jud. Gorj)*, în: *Studii și com. de istoria...*, 1, 1981.

²³ Idem, *Unelte pentru prelucrarea textilelor în Mărginimea Sibiului*, în: C.J.C.E.S. Asociația..., Sibiu, 1981.

²⁴ Raymonde Wiener, *Prezentarea prelucrării lînei într-o gospodărie din Poiana Sibiului*, în volum.

²² Virginia Teodorescu, *Sistemul tradițional de cultură a viermilor de mătase într-o localitate sătească: Croici, Com. Mătășari (Jud. Gorj)*, în: *Studii și comunicări de istoria...*, 1, 1981.

²³ Idem, *Unelte pentru prelucrarea textilelor în Mărginimea Sibiului*, în: K.K.K., Sibiu, V.F.V., Sibiu, 1981.

²⁴ Raymonde Wiener, *Prezentarea prelucrării lînei într-o gospodărie din Poiana Sibiului*, im gegenw. Band.

țesut în evoluția lor tipologică²⁵ iar în cazul olăritului, despre cuptoarele de ars oale, studiate ca instalații funcționând pe principiul energiei calorice, cunoscând la rândul lor o evoluție istorică și o varietate tipologică distinctă²⁶.

3.3.6. În cadrul *industriilor populare*, *morile* (instalațiile pentru măcinat cereale) au reprezentat categoria tematică cea mai intens cercetată, urmărindu-se, pe de o parte, istoria europeană și națională a fenomenului apariției și răspândirii diferitelor tipuri energetice, pe de alta, diversitatea tipologică, tehnic-construcitivă și funcțională pentru completarea seriei de instalații existente în muzeu.

3.3.6.1. Pentru achiziționarea unei *mori cu tracțiune animală*, general răspândită, până la primul război mondial, în zonele de câmpie din vestul țării, au fost întreprinse cercetări minuțioase în cca. 40 de localități din județele Timiș și Arad, finalizate prin depistarea și achiziționarea ultimelor vestigii ale mecanismului de acționare, transmisie și mecanic, salvate în localitățile Lenauheim și Sînpetru Mare, pe baza cărora urmează să fie reconstituită această monumentală instalație mulinologică.

3.3.6.2. Dintre *morile hidraulice*, *cele cu ciutură*, deși foarte bine reprezentate în Muzeul Tehnicii Populare prin nu mai puțin de cinci instalații, au continuat a forma obiectul unor cercetări noi de depistare pe teren.

În zona Hațegului, bazinul Rîului Mare, în raza localității Rîu de Mori, au apărut în preajma primului război mondial și au iradiat în mai multe localități din jur (Unciuc, Sînpetru), instalații perfecționate față de arhetipul local, identificat în centrele din zonă (Rîu de Mori, Ohaba, Sibișeni), constând din dispunerea pe axul vertical al ciuturilor, a unor roți dințate din lemn care, cuplînd cu un pinion metalic, multiplică mișcarea transmisă de la roata de apă la piatră; totodată, este suprimat „ridicătorul” (tija verticală paralelă cu axul ciuturii, prin intermediul căreia este asigurată reglarea spațiului dintre pietre) și înlocuit cu sistemul generalizat la morile cu roată verticală (avînd un sistem de amplificare a mișcării format din roți dințate), constînd dintr-un șurub cu manivelă de proveniență industrială.

Un valoros exemplar din acest tip de moară cu două ciuturi a fost transferat în muzeu din localitatea Rîu de Mori, completînd în mod fericit seria tipologică a morilor cu ciutură din muzeu.

Aprofundarea cercetărilor privind această categorie a morilor hidraulice în zonele care au cunoscut odinioară o mare densitate a răspândirii lor a

Entwicklung des Webstuhls²⁵ betreffende Synthese, bzw. hinsichtlich der Töpferei, um die Brennöfen, die als Anlagen untersucht wurden, die aufgrund der Wärmeenergie arbeiten und ihrerseits eine eigene historische Entwicklung erlebten und eine besondere typologische Vielfalt aufweisen²⁶.

3.3.6. Im Rahmen der *bäuerlichen Industrien* bildeten die *Mühlen*, (als Vorrichtung zum Zerkleinern von Getreide) die intensivst untersuchte thematische Gattung, wobei man einerseits die europäische und nationale Geschichte des Auftretens und der Verbreitung der verschiedenen energetischen Typen und andererseits die typologische, technisch-baumäßige und funktionelle Vielfalt verfolgte, mit dem Ziel, die Reihe der im Museum vorhandenen Anlagen zu ergänzen.

3.3.6.1. Zwecks Ankauf einer bis zum ersten Weltkrieg in den westlichen Heidegebieten des Landes allgemein verbreiteten Göpelmühle, stellte man in rund 40 Ortschaften der Kreise Timiș und Arad tiefschürfende Untersuchungen an, deren Ergebnis der Ankauf der letzten Überreste derartiger Mühlen bildete, d.h. ein Antriebs-, Übertragungs- und ein Mahlmechanismus, die in den Ortschaften Lenauheim und Sînpetru Mare sichergestellt werden konnten und aufgrund derer sich diese riesige Mahlanlage rekonstruieren läßt.

3.3.6.2. Obgleich die *Löffelradmühlen* unter den *Wassermühlen* des Museums Bäuerlicher Technik durch nicht weniger als fünf Anlagen vertreten sind, bildeten diese auch weiterhin den Gegenstand von Geländeuntersuchungen mit dem Ziel neue Denkmäler zu entdecken. So trat zu Beginn des ersten Weltkriegs im Hațeggebiet, bzw. im Tal des Rîu Mare und im Weichbild der Ortschaft Rîu de Mori eine dem lokalen Urtypus gegenüber vervollkommnete Spielart auf, die sich in mehreren Ortschaften der Umgebung verbreitete (Unciuc, Sînpetru). Diese Anlage, die noch in Rîu de Mori, Ohaba, Sibișeni identifiziert werden konnte, verfügt über ein Holz- und Metallzahnradgetriebe, das die Drehbewegung der Radachse auf den Stein vervielfältigt überträgt. Hinzu kommt, daß der „Heber“ (ein parallel zur Radachse verlaufender Balken mit dessen Hilfe man den Steinabstand zu regeln vermag) beseitigt und durch eine bei den Wassermühlen mit senkrechtem Rad allgemein verbreitete Vorrichtung ersetzt wurde, die einem kurbelbetriebenen Schraubenhebezug industrieller Herkunft entspricht.

Ein mit zwei Löffelrädern versehenes wertvolles Exemplar dieses Typs wurde aus der Ortschaft Rîu de Mori ins Museum übergeführt und ergänzt die Typenreihe der hier befindlichen Löffelradmühlen vorzüglich.

Die Vertiefung der Forschungen hinsichtlich dieser Wassermühlgattung in Gebieten, wo diese einst eine große Verbreitung verzeichnete, ergab eine Reihe neuer wissenschaftlicher Originalbeiträge.

²⁵ Idem, *Tipologia războaielor de țesut*, Consfăt. naț. tipolog. mijl. muncă, Sibiu, 1982, ms.

²⁶ Narcisa Ucă, *Tipologia cuptoarelor de ars oale ilustrată în Muzeul tehnicii populare din Dumbrava Sibiului*, în: Studii și com. de istoria..., 1, 1981.

²⁵ Idem, *Tipologia războaielor de țesut*, T.U.A.G., Sibiu, 1982, Manuskr.

²⁶ Narcisa Ucă, *Tipologia cuptoarelor de ars oale ilustrată în Muzeul tehnicii populare din Dumbrava Sibiului*, in: Studii și com. de istorie, 1, 1981.

Figura 5. Instalația morii cu ciutură și sistem de transmisie din Rîu de Mori, jud. Hunedoara (aspect din timpul demontării)

Abb. 5. Mechanismus und Übersetzungssystem der Löffelradmühle aus Rîu de Mori, Kr. Hunedoara (während der Abbrucharbeiten)

permis o serie de noi și originale contribuții științifice prezentate în periodicele de specialitate sau la sesiunile de comunicări organizate de diferite muzee din țară²⁷.

3.3.6.3. În ceea ce privește morile de apă cu roată verticală, de tip clasic, un ultim progres pe linia creșterii randamentului a fost acela al introducerii celei de a doua trepte de transmisie, idee

die in Fachperiodika veröffentlicht oder anlässlich von verschiedenen Museen des Landes veranstalteter Tagungen als Mitteilungen²⁷ dargelegt wurden.

3.3.6.3. Was die Mühlen mit klassischen senkrechtem Wasserrad anbelangt, bildet das Einführen zweier Übersetzungsstufen eine Verbesserung zur Steigerung der Mahlleistung, ein Gedanke,

²⁷ Corneliu Bucur, *Argumente toponimice și etnolingvistice privind vechimea milenară a instalațiilor hidraulice pe teritoriul României (Făcăi, Rîu de Mori)*, Ses. șt. com. Muz. Olteniei, Craiova, 1980, ms.

— Idem, *Moara cu titirez, arhetip al morilor hidraulice cu ciutură din România*, Ses. șt. com. Complexul muzeal jud. Vrancea, Focșani, 1981, ms.

²⁷ Corneliu Bucur, *Argumente toponimice și etnolingvistice privind vechimea milenară a instalațiilor hidraulice pe teritoriul României (Făcăi, Rîu de Mori)*, Tagung d. Museums der Oltenia, Craiova, 1980, Manusk.

— Idem, *Moara cu titirez, arhetip al morilor hidraulice cu ciutură din România*, Tagung d. Musealkomplexes d. Kreises Vrancea, Focșani, 1981, Manusk.

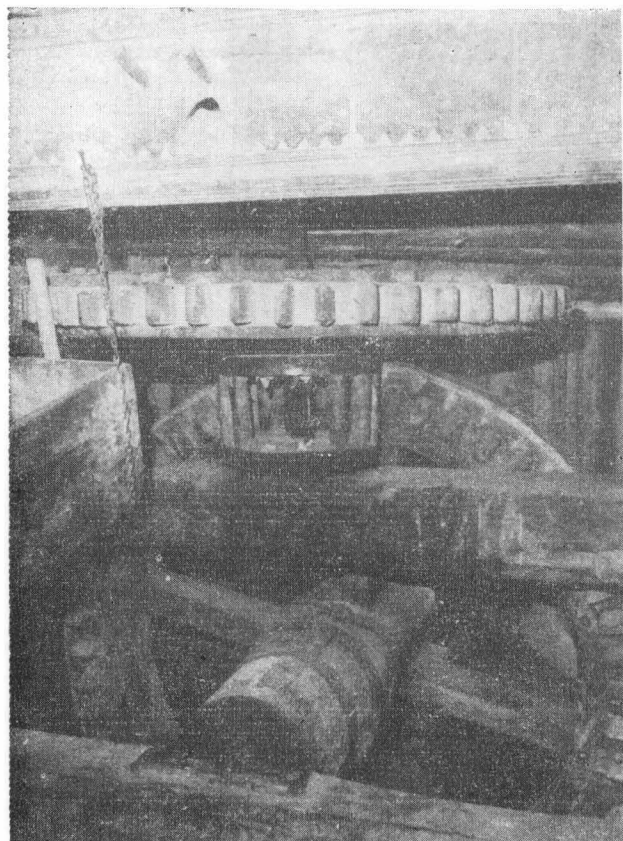

Figura 6 Angrenajul în două trepte al morii hidraulice de la Rogojel, jud. Cluj

Abb. 6. Zweistufenübersetzung der Wassermühle von Rogojel, Kr. Cluj

inspirată pare-se de angrenajul dublu al morilor plutitoare, frecvente odinioară în aceeași zonă a Someșului superior.

O instalație de acest tip, transferată de la Rogojel, j. Cluj, permite prezentarea, în cadrul muzeului sibian, și a acestei etape din dezvoltarea mecanismului morii de măcinat cereale din patria noastră.

3.3.6.4. Un ultim tip de moară hidraulică, apărută după al doilea război mondial, în zona Jibou, pe apa Someșului, legat direct de dispariția morilor plutitoare, este cel numit în literatura de specialitate „moara cu alvan“. Aceasta constă din manevrarea, cu ajutorul unui troliu, a roții de apă și arborelui motor, pe care este dispusă roata măseletă, în funcție de nivelul apei sau pentru prevenirea ditrugerii roții de către sloiurile de gheață, în timpul iernii, cuplarea cu pinionul fixat pe arborele receptor făcându-se cu ajutorul unui lanț de „tip Gall.“

Periegheza efectuată în zonă a dus la depistarea mai multor instalații dintre care una va fi transferată, în viitor, în Muzeul Tehnicii Populare.

3.3.6.3. Problematika morilor de vânt a fost re-luată printr-un amplu studiu monografic întreprins asupra celor șase instalații din colecția muzeului, completat cu informații din teren și din arhive, pentru redactarea unei broșuri monografice în colecția „Monumente de cultură populară în Muzeul Tehnicii Populare“²⁸.

²⁸ Hedwiga Rușdea, *Morile de vânt din Muzeul tehnicii populare*, broșură, ms.

der anscheinend vom Zweistufengetriebe der Schiffsmühlen herrühren mag, die seinerzeit am Oberlauf des Someș häufig vertreten waren.

Eine solche aus Rogojel, Kr. Cluj stammende Anlage gestattete es im Museum von Sibiu auch diese Etappe der Entwicklung der Mahlmechanismen in unserem Land zu veranschaulichen.

3.3.6.4. Ein nach dem ersten Weltkrieg in der Gegend von Jibou, am Someș aufgetretener, unmittelbar mit dem Verschwinden der Schiffsmühlen zusammenhängender Wassermühlentypus wird in der Fachliteratur als „Moara cu alvan“ (von „alvány“, ungarisch Gerüst, Anm. d. Übers.) bezeichnet. Ihr Hauptmerkmal bildet eine Aufhängung des Wasserrades bzw. der Antriebsachse vermittels eines Flaschenzuges, der das Heben und Senken derselben je nach Wasserstand oder zum Schutz der Mühle bei Treibeis gestattet. Die Übertragung der Drehbewegung geschieht durch eine Gal'sche Gelenk- oder Laschenkette.

Geländeuntersuchungen führten zur Identifizierung mehrerer derartiger Anlagen, von denen eine in Zukunft ins Museum Bäuerlicher Technik überführt werden soll.

3.3.6.5. Die Problematik der Windmühlen bildete den Gegenstand einer ausgreifenden monographischen Untersuchung der sechs in der Sammlung des Museums befindlichen Anlagen, ergänzt durch Gelände- und Archivforschungen, mit dem Ziel der Herausgabe einer Broschüre in der Sammlung „Volkskulturdenkmäler im Museum Bäuerlicher Technik“²⁸.

²⁸ Hedwiga Rușdea, *Morile de vânt din Muzeul tehnicii populare*, Manusk.

3.3.7. Fierăstraiele hidraulice

În completarea instalațiilor existente din etapa anterioară (cele din Gura Rîului și Polovragi, ambele cu roată mică și transmisia directă la biela-manivelă) s-au întreprins cercetări în țară pentru identificarea unor instalații cu roată mare și amplificarea vitezei inițiale printr-un angrenaj din roți dințate, iar în ceea ce privește deplasarea carului cu busteanul de tăiat, în locul sistemului de pîrghii, aplicat la celelalte instalații, depistarea unui ferăstrău care aplică, în acest scop, principiul axului-cremalieră.

Urmare cercetărilor întreprinse, au fost depistate două asemenea instalații, prima, provenind din com. Tomești, j. Hunedoara, fiind achiziționată și transferată în muzeu, cea secundă, identificată la Șuncuiș, j. Cluj și prevăzută suplimentar cu un strung hidraulic, urmînd a fi transferată în viitor.

Pe baza cercetării tuturor acestor tipuri, subtipuri și variante, a fost elaborată o lucrare privind tipologia ferăstraielei hidraulice din România²⁹.

3.3.8. *Mijloacele de transport* încheie seria cercetărilor tematice asupra principalelor domenii instrumentale din perimetrul civilizației tehnice populare românești. Tratată de obicei periferic și superficial în lucrările clasice de etnografie, zonale sau de sinteză națională, mijloacele tradiționale de transport popular au fost investigate sistematic și extrem de minuțios, încercîndu-se pentru prima oară cuprinderea lor într-o viziune sistemică unitară. Începîndu-se dintr-o localitate³⁰, trecîndu-se apoi la zone succesive din sudul Transilvaniei, urmărindu-se identificarea tuturor tipurilor, subtipurilor și variantelor, stabilirea catenelor sistemului, și, în funcție de specialitatea zonală, selecționarea unor exemplare reprezentative pentru completarea colecției, se preconizează acoperirea treptată în întreg teritoriului țării și prezentarea în cadrul sectorului tematic din muzeu a întregii problematice.³¹ Zonele cercetate în această etapă sînt: Țara Oltului (76 localități), Mărginimea Sibiului (18), zona Sibiu — Miercurea (14) Valea Sebeșului (6), Bran (6), Valea Gurghiuului (3) în Transilvania, iar dincolo de Carpați, în Gorj-13, în Oltenia subcarpatică-5 și în Dolj-1 (Mîrșani). Bogata informație științifică recoltată a permis elaborarea *Proiectului tematic pentru organizarea pavilionului mijloacelor de transport*³² și a catalogului colecției tematice (autor Valerie Deleanu).

²⁹ Ștefan Palada, *Instalații pentru fasonat lemnul din Muzeul tehnicii populare*, în: Studii și cercet. de istoria..., 2, 1981.

— Idem, *Clasificarea tipologică a fierăstraielei hidraulice*, Consfătuirea..., Sibiu, 1982, ms.

³⁰ Valerie Deleanu, *Structura și tipologia mijloacelor de transport populare folosite la Mohu, județul Sibiu*, în: Studii și com. de istoria..., 2, 1981.

³¹ Idem, *Clasificarea mijloacelor de transport tradiționale*, Consfătuirea. Sibiu, 1982, ms.

— Idem, *Mutații în structura și utilizarea mijloacelor de transport în sudul Transilvaniei, în sec. XX*, Colocviul național. ed. II, Sibiu, 1981, ms.

³² Idem, *Probleme teoretice privind cercetarea și includerea în sistem a mijloacelor de transport din România*, în volum.

3.3.7. *Die wassergetriebenen Sägemühlen.* Zur Ergänzung der aus der vorigen Etappe rührenden Anlagen (der aus Gura Rîului und Polovragi, beide mit kleinem Wasserrad und Direktübertragung mittels Kurbelwelle und Schubstange) unternahm man im Land Untersuchungen zur Identifizierung von Anlagen mit großem Wasserrad und Übertragung mittels Zahnradgetriebe und hinsichtlich des Vorschubs des Blockwagens, einer Anlage, die anstelle der Hebel eine Zahnstange benutzt.

Aufgrund der angestellten Forschungen gelang es zwei derartige Anlagen festzustellen, deren eine, aus Tomești, Kr. Hunedoara stammende, ins Museum überführt wurde, wogegen die zweite, in Șuncuiș entdeckte, die auch eine wassergetriebene Drechselbank besitzt, in nächster Zukunft erworben werden soll.

Aufgrund der Untersuchung all dieser Typen, Untertypen und Spielformen arbeitete man eine die Typologie der wasserbestriebenen Sägemaschinen Rumäniens betreffende Studie aus²⁹.

3.3.8. Das Thema *Beförderungsmittel* beschließt die Reihe thematischer Forschungen zu den wichtigsten Gerätebereichen der bäuerlichen technischen Zivilisation der Rumänen. Üblicherweise behandelte man diese Gerätegattung in klassischen, zonalen oder nationalen Synthesestudien bloß am Rande und oberflächlich. Nun erfolgte eine systematische und überaus gründliche, einheitliche Untersuchung, die von einer Ortschaft³⁰ ausging und schließlich mehrere Gebiete Südtransilvaniens durchlief, wobei man alle Typen, Untertypen und Spielformen sowie die ganze Kette des Systems zu erfassen und aufgrund der gebietsmäßigen Eigenart repräsentative Exemplare zur Ergänzung der Sammlung auszuwählen suchte, um allmählich das ganze Landesgebiet und die gesamte Problematik im thematischen Museumssektor zu veranschaulichen³¹. Zu den in dieser Etappe erforschten Gebieten gehören: in Transsilvanien das Țara Oltului — Gebiet (76 Ortschaften), die Mărginimea Sibiului (18), die Gegend Sibiu-Miercurea (14), das Sebeștal (6), die Zone Bran (6), das Gurghiuatal (3), jenseits der Karpaten dagegen im Gorjgebiet 13, im oltenischen Karpatenvorland 5 und im Doljgebiet 1 (Mîrșani). Die reiche wissenschaftliche Ausbeute gestattete die Ausarbeitung des *Thematikprojekts* für die *Pavillonarausstellung der Transportbehelfe*³² und des Katalogs der thematischen Sammlung (Verfasser Valerie Deleanu).

²⁹ Ștefan Palada, *Instalații pentru fasonat lemnul din Muzeul tehnicii populare*, în: Studii și com. de istoria..., 2, 1981.

— Idem, *Clasificarea tipologică a fierăstraielei hidraulice*, M.B.T., Sibiu, 1982, Manusk.

³⁰ Valerie Deleanu, *Structura și tipologia mijloacelor de transport populare folosite la Mohu, județul Sibiu*, în: Studii și com. de istoria..., 2, 1981.

³¹ Idem, *Clasificarea mijloacelor de transport tradiționale*, M.B.T., Sibiu, 1982, Manusk.

— Idem, *Mutații în structura și utilizarea mijloacelor de transport în sudul Transilvaniei în secolul XX*, I.L.K., 2. Folge, Sibiu, 1981, Manusk.

³² Idem, *Probleme teoretice privind cercetarea și includerea în sistem a mijloacelor de transport din România*, im gegenw. Band.

Experiența pozitivă și voluminoasă a muzeului sibian în cercetarea universului civilizației instrumentale tradiționale a românilor a favorizat organizarea de către Muzeul Tehnicii Populare, la Sibiu, a două serii de manifestări științifice de interes și cu participare națională, *colocviile interdisciplinare de istoria civilizației populare din România*³³ și *consfătuirile naționale privind tipologizarea mijloacelor de muncă tradiționale*, o contribuție deosebită în elaborarea metodologiei de lucru³⁴ avînd-o specialiștii instituției gazdă.

Pornindu-se de la o primă clasificare a instalațiilor populare tradiționale din literatura etnografică românească³⁵ și de la stabilirea unor criterii științifice de clasificare tipologică³⁶, s-a procedat, la ambele manifestări științifice naționale, la analizarea unor variate domenii de unelte, instalații și mijloace de transport, încercîndu-se construirea seriilor tipologice și includerea cîmpurilor instrumentale în cadrul unor sisteme riguros constituite.

Aceste acumulări substanțiale la nivelul determinării analitice a creațiilor tehnice instrumentale a condus la definirea științifică a unei categorii distincte a patrimoniului cultural național, cea a „*monumentelor de tehnică populară*”³⁷, care completează fericit seria celor cunoscute pînă acum din literatura de specialitate (de arhitectură, de artă, istorice, memorialistice), avînd o excepțională valoare documentar-istorică și culturală.

3.4. *Arhitectura populară* a constituit un capitol important al cercetării științifice în noua etapă, motivat de caracterul complementar al problemicii arhitectonicii față de cea a creației tehnice, într-un muzeu cu expunere în aer liber.

³³ Dan Munteanu, *Cronică privind consfătuirea asupra tipologiei mijloacelor de muncă*, în: Revista muzeelor.

³⁴ Corneliu Bucur, *Etnografie și arheologie, etnologie și istorie. Interferențe în cercetarea interdisciplinară a civilizației populare românești*, în: Studii și com. de istoria..., 1, 1981.

— Idem, *Izvoarele etnografice și integrarea lor în cercetarea interdisciplinară a istoriei civilizației populare românești*, în: Studii com. de istoria..., 1, 1981.

— Idem, *Conceptele de unealtă și instalație în civilizația populară*, în: Studii com. de istoria..., 2, 1981.

³⁵ Idem, *Evoluție și tipologie în sistematica instalațiilor tradiționale din România*, în: Cibinium 1974—77, Sibiu, 1978.

³⁶ Idem, *Principii și metode de tipologizare a mijloacelor de muncă tradiționale*, *Consfătuirea...*, Sibiu, 1982, ms.

³⁷ Idem, *Monumentele de tehnică populară-categorie distinctă a patrimoniului cultural național*, în volum.

Die positive und umfangreiche Erfahrung des Museums von Sibiu bei der Erforschung des Universums der Zivilisation überlieferten Arbeitsgeräts der Rumänen begünstigte die Veranstaltung, seitens des Museums Bäuerlicher Technik aus Sibiu, zweier periodisch wiederkehrender wissenschaftlicher Tagungen von nationaler Bedeutung und unter Beteiligung der Vertreter von Fachinstitutionen des ganzen Landes und zwar des „*Interdisziplinären Kolloquiums für die Geschichte der rumänischen Volkszivilisation*”³³ und der „*Landesberatung hinsichtlich der Typologisierung überlieferten Arbeitsgeräts*“, bei denen die Mitarbeiter der Gastgeberinstitution ausschlaggebend zur Ausarbeitung der Arbeitsmethodologie³⁴ beitrugen.

Man ging dabei von einer ersten Klassifizierung der überlieferten bäuerlichen technischen Anlagen in der rumänischen Volkskundeliteratur aus,³⁵ bzw. von der Festlegung wissenschaftlicher Gesichtspunkte zu einer typologischen Klassifizierung³⁶ und stellte anlässlich beider wissenschaftlichen Landesveranstaltungen eine Untersuchung mannigfaltiger Bereiche an Arbeitsgerät, Anlagen und Transportbehelfen an, indem man das Zustandekommen typologischer Reihen und die Eingliederung der Instrumentalbereiche in rigoros aufgebaute Systeme zu verwirklichen suchte.

Diese Substanzhortung im Bereich der analytischen Untersuchung technischer Geräteschöpfungen trug zur wissenschaftlichen Definierung einer Sondergattung des nationalen Kulturbestandes, d.h. der „*Denkmäler bäuerlicher Technik*”³⁷ bei, die die Reihe der aus der Fachliteratur bisher bekannten (Bau-, Kunst-, Geschichtsdenkmäler und Gedenkstätten) bereichert und denen ein hoher geschichtlicher und kultureller Dokumentarwert innewohnt.

3.4. *Der bäuerliche Hausbau* bildete in der neuen Etappe ein wichtiges Kapitel wissenschaftlicher Forschung, begründet durch den Hilfscharakter, der der Architektonik dem technischen Schaffen gegenüber, in einem Museum mit Freilichtausstellung zukommt.

³³ Dan Munteanu, *Cronică privind consfătuirea asupra tipologiei mijloacelor de muncă*, în: Revista muzeelor.

³⁴ Corneliu Bucur, *Etnografie și arheologie, etnologie și istorie. Interferențe în cercetarea interdisciplinară a civilizației populare românești*, în: Studii și comunicări de istoria..., 1, 1981.

— Idem, *Izvoarele etnografice și integrarea lor în cercetarea interdisciplinară a istoriei civilizației populare românești*, în: Studii și comun. de istoria..., 1, 1981.

— Idem, *Conceptele de unealtă și instalație în civilizația populară*, în: Studii și com. de istoria..., 2, 1981.

³⁵ Idem, *Evoluție și tipologie în sistematica instalațiilor tradiționale din România*, în: Cibinium 1974—77, Sibiu, 1978.

³⁶ Idem, *Principii și metode de tipologizare a mijloacelor de muncă tradiționale*, M.B.T., Sibiu, 1982, Manuscr.

³⁷ Idem, *Monumentele de tehnică populară — categorie distinctă a patrimoniului cultural național*, im gegenw. Band.

Vom trata principalele contribuții tot în cadrul sectoarelor și grupelor tematice care structurează expoziția Muzeului Tehnicii Populare.

3.4.1. O restanță a cercetării pentru organizarea interiorului *gospodăriei de pescar* din Mahmudia a fost cea a cunoașterii sistemelor de încălzire și a arhitecturii interiorului locuinței de pescar din Delta Dunării, în primele decenii ale sec. XX. În urma investigațiilor întreprinse în localitățile Mahmudia, Jurilovca și Sarichioi, j. Tulcea, au fost înlocuite releveele instalațiilor de încălzire, completându-se documentația științifică necesară actului muzeal de reconstituire a interioarelor în forma lor originară³⁸ în care scop s-au efectuat și numeroase achiziții de obiecte muzeale.

3.4.2. În domeniul *păstoritului*, au fost întreprinse cercetări privind arhitectura pastorală din sudul Transilvaniei pentru depistarea unui *staul poligonal* cu colibă și ool semi-acoperit (construcție de străveche tradiție și continuitate milenară din zona fînațelor pentru iernarea animalelor aici cu furajele recoltate în timpul verii), și a unei *gospodării pastorale din zona fînețelor*, arhetipul gospodăriei cu curte închisă, cu „căsoană” și „colnă” pentru animale, dar prevăzută și cu alte anexe gospodărești (cămara de alimente, „groapa de cartofi”, poartă și porțiță de intrare în gospodărie). Cercetările s-au efectuat în zonele *Valea Jiului* (Iscroni, Bilugu și Cîmpu lui Neag), *Valea Sebeșului* (Șugag, Mărtinie de Sus, Mărtinie de Jos, Bîrzana, Arț, Purcaru, Jidoștina, Tău, Întreșugage) și *Mărginimea Sibiului* (Rășinari, Sibiel și Rîu Sadului).

Staulul din Rășinari subliniază în Muzeul Tehnicii Populare permanența păstoritului de cea mai mare vechime pe teritoriul României, acela al iernării în vatra satului la staule (atestat și de Virgiliu în „Odele” sale, pentru geto-daci și conservat în chiar zonele și centrele care au practicat, cel mai devreme și cel mai intens, transhumanța, cum este cazul Rășinarilor, al cărui păstorit transhumant este atestat încă din 1418³⁹).

Gospodăria pastorală de fînețe „cu colnă”, din Cîmpu lui Neag, ilustrează sistemul habitațional al așezărilor pastorale risipite din zona piemontană a Carpaților Meridionali transilvani, locuirea permanentă sau numai sezonieră reclamînd realizarea unui întreg complex de locuire multifuncțional, dispunerea unghiulară a construcțiilor, inclusiv a adăpostului pentru oi, numit „colnă”, asigurînd închiderea curții pietruite, situație specifică gospodăriilor pastorale, dictată de necesități strict func-

Wir wollen die Hauptbeiträge ebenfalls im Rahmen der Sektoren und thematischen Gruppen behandeln, die die Ausstellung des Museums Bäuerlicher Technik strukturieren.

3.4.1. Bei der Aufstellung des *Fischergehöfts* aus Mahmudia gab es zwei Dinge zu klären und zwar die Inneneinrichtung der Fischerhäuser des Donaudelta-gebiets aus den ersten Jahrzehnten des XX. Jh. und die darin benutzten Heizanlagen. Aufgrund in den Ortschaften Mahmudia, Jurilovca und Sarichioi, Kr. Tulcea, angestellter Untersuchungen gelang es Heizanlagen zeichnerisch festzuhalten und die zum Wiederaufbau von Innenräumen in ihrer ursprünglichen Form nötige wissenschaftliche Dokumentation zu schaffen³⁸, wozu auch zahlreiche Ausstattungsgegenstände angekauft wurden.

3.4.2. Im Bereich der *Schafhaltung* unternahm man Untersuchungen hinsichtlich des Hausbaus in Südtranssilvanien, zum Auffinden eines *vieleckigen Schafstalls* („staul”) samt Wohnhaus und halbedeckter Umzäunung (auf alter Überlieferung und tausendjähriger Kontinuität fußender, zum Überwintern der Schafe und Verfüttern des über den Sommer geernteten Heus bestimmter Bau der Heuwiesenzone) und eines *Viehhalteranwesens der Heuwiesenzone*, bestehend aus einem geschlossenen Gehöft, das neben dem Wohnhaus („căsoană”) und dem Schafstall („colnă”) auch andere Nebengebäude (Vorratskammer, Kartoffelmiete, Tor und Türchen) aufweist. Die Untersuchungen erstreckten sich auf das *Jiutal* (Iscroni, Bilugu und Cîmpu lui Neag), das *Sebeștal* (Șugag, Mărtinie de Sus, Mărtinie de Jos, Bîrzana, Arț, Purcaru, Jidoștina, Tău, Întreșugage) und die *Mărginimea Sibiului* (Rășinari, Rîu Sadului). Der aus *Rășinari* rührende *Staul* hebt die Permanenz der ältesten Viehhaltung auf dem Boden Rumäniens, nämlich das Überwintern im Weichbild des Dorfes, in Ställen hervor (das auch Vergil in seinen Oden für die Geto-Daker belegt), das sich selbst in Gebieten und Zentren erhielt, die frühst und intensivst die Transhumanz ausübten, wie im Falle der Ortschaft Rășinari, deren Transhumanz bereits im Jahre 1418 urkundlich belegt ist³⁹.

Das aus Cîmpu lui Neag stammende *Heuwiesengehöft* mit dazugehöriger „colnă” veranschaulicht die Wohnweise der auf der Piedmontfläche der transsilvanischen Karpaten gelegenen Streusiedlungen mit Pastoralcharakter, wo das zeitweise oder ständige Bewohnen der Anwesen die Schaffung eines Vielzweckwohnkomplexes erforderlich machte, dem ein Schafunterstand („colnă”) angehört, der den mit Steinpflaster versehenen Hof abschließt, eine von praktischen Gesichtspunkten diktierte, für Pastoralanwesen typische Erschei-

³⁸ Anca Fleșeru, *Gospodăria de pescar din Mahmudia* (jud. Tulcea). *Tradiții și inovații în organizarea interiorului locuinței* (perioada 1920—1945), în volum.

³⁹ Corneliu Bucur, *Invarianță și variabilitate în păstoritul tradițional*, în: Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei, X, 1978.

³⁸ Anca Fleșeru, *Gospodăria de pescar din Mahmudia* (jud. Tulcea). *Tradiții și inovații în organizarea interiorului locuinței* (perioada 1920—1945), im gegenw. Band.

³⁹ Corneliu Bucur, *Invarianță și variabilitate în păstoritul tradițional*, in: Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei, X, 1978.

ționale⁴⁰. Acest tip face tranziția spre gospodăria cu curte închisă din vatra satelor adunate de tip pastoral (tip ilustrat în mod ideal prin gospodăria din Poiana Sibiului), procesul evoluției arhitectonice culminând cu tipul de gospodărie cu ocol întărit, general răspândită în aria carpato-alpică din Europa (Vierkanthof).

În cazul ambelor construcții pastorale au fost efectuate cercetări privind organizarea interiorului locuinței și anexelor, achiziționându-se obiectele necesare reconstituirii acestor interioare cât mai aproape de situația lor originară.⁴¹

3.4.3. În grupa uleiului, constituită prin transferarea aici, pînă în 1977, numai a atelierelor de producție și eventual, a locuinței, în cazul cînd aceasta se găsește în cadrul aceleiași construcții, se pune problema transferării unei întregi gospodării de „oloier“, care să reconstituie imaginea, cît mai fidelă, a modului de viață a unei unități socio-economice specializată în prepararea uleiului vegetal. A fost aleasă o zonă cu o civilizație agro-pastorală arhaică, a cărei arhitectură să fi conservat tehnici și materiale de construcție tradiționale: cununi de birne orizontale încheiate în cheutoare dreaptă sau în coadă de rîndunică, cu plan patruleter sau hexagonal (în cazul șurii), cu acoperișurile avînd învelitoare din paie călcate cu piciorul. Gospodăria din Livada, cu șura din Ocișor, j. Hunedoara (zona Țării Zărandului) ilustrează pe deplin aceste caracteristici, inventarul său interior completînd în mod armonios ansamblul.

3.4.4. În sectorul prelucrării lemnului și ceramicii au intervenit probleme deosebite în domeniul arhitecturii populare.

3.4.4.1. În sectorul prelucrării lemnului, valorosul și originalul experiment muzeal anterior, constînd din prezentarea alăturată a două gospodării din Valea Cosăului-Maramureș, datînd la un interval de peste un secol și deosebindu-se între ele prin numeroși parametri constructivi și funcționali: planimetrie, elevație, tehnica de construcție în general, (cioplirea și îmbinarea bîrnelor, ermetizarea pereților, finisarea lor interioară, tehnica confecționării binalelor, cea a pardoselii, din argilă sau scîndură) și cea a detaliilor decorative, în special. Funcționalitatea spațiilor și organizarea interioarelor, stilul mobilierului funcțional și decorativ, tipul instalațiilor de foc, ca și tipologia construcțiilor auxiliare, a fîntînilor, porților și împrejmuirilor au evidențiat dinamica tradiției în cadrul meșteșugului dulgheritului, în pofida canoanelor (normelor) conservatoare, prea adeseori identificate cu tradiția, în locul stilului specific zonal sau local.

nung⁴⁰. Dieser Gehöfttypus bildet den Übergang zu dem im Weichbild des für das Hirtenwesen kennzeichnenden Haufendorfes gelegenen, geschlossenen Gehöft (eines Typs, der geradezu ideal durch das Anwesen aus Poiana Sibiului veranschaulicht wird), wobei der architektonische Entwicklungsprozeß in dem allgemein im Alpen-Karpatenraum verbreiteten geschlossenen Vierkantgehöft gipfelt.

Im Falle beider Pastoralbauten stellte man Untersuchungen hinsichtlich des Hausinneren und der Wirtschaftsgebäude an und erwarb die zu deren möglichst originalgetreuen Ausstattung nötigen Gegenstände.⁴¹

3.4.3. Bei der Gruppe der Pflanzenölgewinnung, die bis 1977 lediglich durch Überführung von Werkstätten und bloß ausnahmsweise von Wohnhäusern illustriert wurde, soweit diese sich mit den ersteren unter einem Dach befanden, stand die Anschaffung eines vollständigen Ölmüllergehöfts zur Sprache, das das Bild einer in der Ölgewinnung spezialisierten sozial-wirtschaftlichen Einheit möglichst getreu widerspiegeln sollte. Man verfiel dabei auf ein durch urtümliche Ackerbauern-Viehhalter-Zivilisation gekennzeichnetes Gebiet, dessen Hausbau überlieferte Baustoffe bewahrt hat, d.h. in Schwalbenschwanz oder einfacher Verkämmung verbundene waagerechte Balkenkränze, Gebäude mit quadratischem oder sechseckigem Grundriß (im Falle der Scheune), mit Dächern, die mit gestampftem Stroh gedeckt sind. Das aus Livada stammende Gehöft mit der aus Ocișor, Kr. Hunedoara (Gebiet Zarand) herrührenden Scheune vergegenwärtigen diese Merkmale vollkommen und ihr Inneres vervollständigt auf harmonische Weise das Gesamtbild.

3.4.4. Im Holzbearbeitungs- und im Töpfereisektor gab es im Hausbaubereich besondere Fragen zu lösen.

3.4.4.1. Die Dynamik der Überlieferung innerhalb des Zimmerwerkbereichs, entgegen den konservativen Normen die, anstelle des spezifischen Gebiets- und Lokalstils, allzuhäufig mit der Überlieferung verwechselt werden, unterstrich im Sektor für Holzbearbeitung das vorher angestellte originale Experiment zwei Anwesen aus dem Cosăntal — Maramuresch, nebeneinander auszustellen, zwischen deren Bauzeit über ein Jahrhundert liegt und die sich durch zahlreiche baumäßige und funktionelle Kennzeichen unterscheiden, wie etwa: durch Grund-, bzw. Aufriß, die Bauweise schlechthin (das Behauen und Verbinden der Balken, das Abdichten der Wände, deren Ausfertigung, die Herstellung der Bautischlerei und des aus Lehm und Brettern bestehenden Fußbodens) und durch die Zierdetails, bzw. die Funktionalität der Räume und die Anlage der Stubeneinrichtung, den Stil des Zweck- und Ziermobiliars, den Typus der Feuerstellen und die Typologie der Nebengebäude, der Brunnen, der Tore und Umzäunungen.

⁴⁰ Gabriela Mocanu, Elemente arhaice în arhitectura locuinței la Cîmpu lui Neag, în: Studii com. de istoria..., 2, 1981.

⁴¹ Raymonde Wiener, vezi nota 24.

⁴⁰ Gabriela Mocanu, Elemente arhaice în arhitectura locuinței la Cîmpu lui Neag, în: Studii și com. de istoria..., 2, 1981.

⁴¹ Raymonde Wiener, siehe Fußnote 24.

Dorind a oferi un pendant cultural pe exemplul *Gorjului*—altă zonă cu excepționale valențe tehnice și artistice în prelucrarea lemnului — și prin aceasta, a sugera caracterul de frecvență dacă nu chiar de generalitate a fenomenului mutațiilor calitative în tehnica și arta construirii locuinței și anexelor gospodărești, condiționate de un context istoric, au fost selecționate din Stolojani și Cărbunești două gospodării reprezentând etape și stiluri deosebite: prima, ilustrând arhetipul locuinței gorjene de deal cu un singur nivel și cămara separată, înzestrată însă prin excepționale lucrări decorative la nivelul stîlpilor casei, a undrelelor, a grinzii de la fațadă („florar“) și chiar a ușii de intrare (lucrată în tehnica parchetului cu elemente decorative), cea secundă, tipul evoluat, al construcției pe două nivele lucrată exclusiv din grinzi de stejar, tip de excepție în întreaga arhitectură populară românească, parterul fiind ocupat de cămară, iar etajul, de locuința care respectă planul și funcțiile „tradiționale“.

Și în acest caz, au fost întreprinse cercetări minuțioase în întreaga zonă pentru cunoașterea modului de organizare a interiorului locuințelor, situație mai dificilă prin necesitatea diferențierii cronologice și stilistice între cele două gospodării, achiziționându-se numeroase obiecte din toate genurile (lemn, textile-port, ceramică, metal, os, etc.) și din toate domeniile activităților agro-pastorale, fără a se ignora instrumentarul specific activității constructive și decorative a dulgherilor.

3.4.4.2. În grupa tematică a *instrumentelor muzicale*, urmărind în mod consecvent principiul asigurării unui dialog cultural între monumentele care prezintă același fenomen de cultură populară dar provin din zone etnografice sau chiar provincii istorice diferite, alături de mai vechea gospodărie-atelier de fluierari din Hodac, j. Mureș, a fost transferată (încă nereconstruită) gospodăria-atelier de buciumar și tilincar din Cîmpulung Moldovenesc. Transilvania și Bucovina dialoghează prin cele două ansambluri arhitectonice și ateliere meșteșugărești, deopotrivă pe planul construcției monumentelor (a casei și anexelor gospodărești), a instrumentarului specific construirii instrumentelor muzicale, al arhitecturii interiorului, al artei populare textile ș.a.

În pofida unor particularități stilistice evidente — rezultat al dezvoltării istorice deosebite, în anumite perioade ale istoriei — unitatea culturii populare românești este mai mult decât evidentă.

3.4.4.3. În cadrul aceluiași sector, dar în *grupa olăritului*, completarea gospodăriei-atelier de olar din Olari-Horezu cu șopronul pentru cuptorul de ars oale, asigură reprezentarea plină a valențelor utilitare și artistice ale arhitecturii vîlcene, în dia-

Aus dem Wunsch heraus am Beispiel des *Gorjgebiets* dem oberen ein kulturelles Gegenstück, d.h. ein anderes Gebiet mit außerordentlichen technischen und künstlerischen Valenzen in der Holzbearbeitung entgegenzusetzen — und damit den Charakter der Häufigkeit, wenn nicht gar der allgemeinen Verbreitung der durch geschichtliche Zusammenhänge bewirkten Erscheinung qualitativer Verlagerungen in der Bautechnik und — kunst des Wohnhauses und der Nebengebäude herauszuarbeiten, erwarb man aus Stolojani und aus Cărbunești zwei Anwesen, die zwei verschiedene Bautappen und — stile verkörpern. Und zwar veranschaulicht das erste den Urtypus eines Berglandgehöfts des Gorjgebiets, verkörpert durch ein einziges Geschoß und alleinstehende Kammer, zeichnet sich jedoch durch außerordentlichen Zierat an den Haussäulen, den Streben, dem Stirnbalken der Fassaden („florar“) ja selbst an den Eingangstüren aus (die in Verblendtechnik verziert wurden), das zweite dagegen verkörpert den fortgeschritteneren Typus des Zweigeschoßhauses, der ausschließlich aus Eichenbalken errichtet ist und im gesamten rumänischen Hausbau ein Glanzstück verkörpert, wobei das Erdgeschoß eine Vorratskammer und das Obergeschoß der Wohnung einnimmt, die den überlieferten Grundriß und traditionellen Bestimmungen bewahrt.

Auch in diesem Fall stellte man im genannten Gebiet umfassende Untersuchungen bezüglich der Wohnungseinrichtung an, da sich der Fall hier als schwieriger erwies, galt es doch die zwischen den beiden Anwesen bestehenden zeitlichen und stilistischen Unterschiede herauszuarbeiten, wozu man eine große Anzahl von Ausstattungs- und Gebrauchsgegenständen erwarb (Holz, Textilien-Tracht, Töpferei, Metall, Bein usw.) die allen Beschäftigungsbereichen des Ackerbaus und der Viehhaltung entstammen, ohne das spezifische Arbeitsgerät des Zimmermannwerks zu vernachlässigen.

3.4.4.2. Bei der thematischen Gruppe der *Musikinstrumente* überführte man, darum bemüht einen Kulturdialog zwischen den die gleiche Volkskulturercheinung veranschaulichenden Denkmälern zu schaffen, die verschiedenen Volkskundegebieten oder gar historischen Provinzen entstammen, in die Nähe des älteren Flötenbauergehöfts von Hodac, Kr. Mureș, ein Alphörner- und Pfeifchenbauergehöft aus Cîmpulung Moldovenesc. So kam es durch die beiden Bauensembles und die betreffenden Werkstätten zwischen den beiden Provinzen Transilvanien und Bukowina zu einem Zwiegespräch und zwar sowohl hinsichtlich des zur Anfertigung von Musikinstrumenten dienenden spezifischen Arbeitsgeräts, als auch der Kunst der Haustextilien usw.

Doch gewissen erkennbaren stilistischen Merkmalen zum Trotz, die das Ergebnis einer besonderen historischen Entwicklung bilden, liegt die Einheitlichkeit der rumänischen Volkskultur auf der Hand.

3.4.4.3. Im Rahmen des gleichen Sektors, jedoch zur Gruppe *Töpferei* gehörig, gewährleistet die Ergänzung des Töpfergehöfts aus Olari-Horezu, Kr. Vîlcea, durch einen für den Brennofen be-

log cu cele ale celorlalte zone etnografice din care s-au transferat alte opt gospodării-atelier de olari, din mai toate provinciile istorice ale României cu tradiții valoroase în meșteșugul olăritului (o ultimă zonă, Muntenia, urmează a fi reprezentată printr-o gospodărie de olar, în care s-oap s-au întrepris cercetări în mai multe subzone (Dîmbovița, Buzău, și Argeș). În felul acesta, într-o singură grupă tematică a Muzeului Tehnicii Populare se realizează o adevărată sinteză națională a stilurilor constructive, complementară celei urmărite, în principal aici, a stilurilor ceramice.

Inventarul achiziționat pentru întreaga gospodărie, inclusiv pentru atelierul meșteșugarului, întregește problematica arhitectonică.

3.4.5. În sectorul *prelucrării textilelor*, pentru completarea grupei *industriei casnice textile* (anterior, fuseseră transferate și reconstruite monumentele în cadrul cărora se prezintă prelucrarea lînii, a părului de capră și a cînepii), s-a achiziționat, transferat și reconstruit *gospodăria-atelier de mătăsar* din Croici, com. Mătăsari, j. Gorj, care urmează a ilustra prelucrarea borangicului.

În dorința de a prezenta o contrapunere de stiluri arhitectonice (de data aceasta din aceeași zonă etnografică, a Gorjului), identic cum s-a procedat și în cazul monumentelor din Săliștea și Poiana Sibiului (în cadrul aceleiași grupe tematice), alături de casa joasă, cu un singur nivel și cel mai arhaic sistem de organizare a interiorului, din Musculești, com. Petrești, j. Gorj, s-a adus casa cu etaj de la Croici, care încorporează camera de produse alimentare la parterul clădirii, locuința — cu același plan bicelular, de veche tradiție în zonă — ocu-pînd etajul.

Monumentul a pus probleme deosebite la reconstrucție, datorită intenției aducerii sale la forma inițială; în timp, acestuia i s-au adus o serie de modificări cum ar fi închiderea prispei, amenajarea celei de a treia încăperi, anulara grupului sanitar („umblătoare”), majoritatea lor fiind constatate la demontare. Reconstituirea monumentului la forma originală a presupus cercetări suplimentare, relevarea unor monumente identice fără aceste modificări, unele din zonă, altele din Muzeul Arhitecturii Gorjene de la Curtișoara.

Și aici s-au efectuat cercetări privind organizarea interiorului, urmărindu-se, în afara specificului etnografic zonal, și acela dat de profilul meșteșugăresc, de statutul socio-economic al celor ce-l practicau, cercetări finalizate și prin numeroase achiziții de obiecte etnografice.

stimmten Schuppen, die umfassende Darstellung zweckhafter und künstlerischer Valenzen des Hausbaus im Vilceagebiet, den übrigen Volkskundegebieten gegenüber, aus denen die anderen acht Töpfergehöfte stammen, die sozusagen alle historischen Provinzen Rumäniens vertreten, die auf Töpfertradition zurückblicken (der Muntenia soll das letzte Töpfergehöft entstammen, das man in den Bereich dieser thematischen Gruppe zu bringen beabsichtigt, wozu in mehreren Unterzonen: Dîmbovița, Buzău, Argeș Untersuchungen anliegen). Auf diese Art kommt im Bereich einer einzigen thematischen Gruppe des Museums Bäuerlicher Technik eine ausgesprochene Synthese der Baustile zustande, die die hinsichtlich der Keramikstile verfolgten ergänzt.

Das zur Ausstattung des Gehöfts erworbene, die Ausrüstung der Werkstatt einschließende Inventar, ergänzt die Problematik des Hausbaus.

3.4.5. Für den *Textilbearbeitungssektor* wurde, zur Ergänzung der Gruppe Haus-Textilindustrie (vorher wurden hierher Anwesen übergeführt und wiederaufgebaut, in denen man die Woll-, die Ziegenhaar- und die Hanfverarbeitung veranschaulichte) ein *Seidenwebergehöft* aus Croici, Gemeinde Mătăsari, Kr. Gorj, angekauft, übergeführt und wiederaufgebaut, das die Verarbeitung von Bast-seide illustrieren soll.

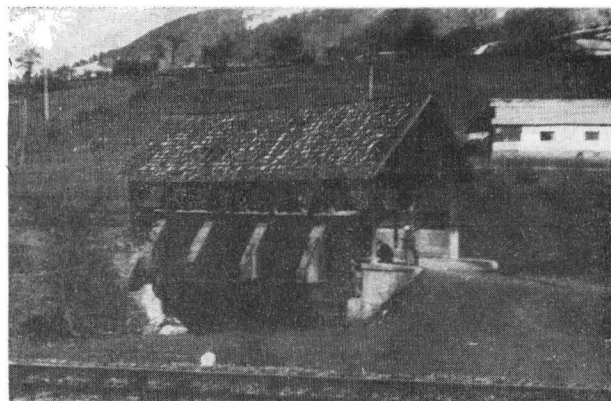
Aus dem Wunsche heraus eine Gegenüberstellung von Baustilen zu schaffen (diesmal aus dem gleichen Volkskundegebiet, d.h. der Zone Gorj), genau wie man mit den aus Săliște und Poiana Sibiului stammenden Denkmälern (im Rahmen der gleichen thematischen Gruppe) verfuhr, stellte man neben das eingeschoßige Haus mit archaischer Inneneinrichtung aus Musculești, Gemeinde Petrești, Kr. Gorj, das aus Croici stammende zweigeschoßige, dessen Erdgeschoß die Vorratskammer, das Obergeschoß dagegen die ebenfalls altüberlieferte Zweiraumwohnung unfafßt.

Das Denkmal warf beim Wiederaufbau eine Reihe von Fragen auf, da man es in seinen Urzustand zurückzusetzen beabsichtigte, waren doch im Laufe der Zeit eine Reihe von Veränderungen daran vorgenommen worden und zwar hatte man die offene Laube verbaut und einen dritten Raum geschaffen, sowie den Abtritt („umblătoare”) beseitigt, Tatsachen, die erst beim Abbruch zutage traten. Die Rückführung in den ursprünglichen Zustand setzte zusätzliche Untersuchungen und Bauaufnahmen bei anderen gleichartigen Denkmälern im Gebiet selbst oder im Museum bäuerlichen Hausbaus des Gorjgebiets von Curtișoara, befindlichen voraus, denen diese Umwandlungen abgingen.

Auch in diesem Falle untersuchte man die Inneneinrichtung hinsichtlich zonaler und durch das Gewerbeprofil, bzw. durch den sozial-wirtschaftlichen Status der Hausbewohner bedingter Merkmale und auch gewisser Ankäufe volkskundlichen Sachmaterials.

Figura 7 Podul acoperit de la Ilva Mare, jud. Bistrița-Năsăud (imagine in situ)

Abb. 7. Bedachte Brücke von Ilva Mare, Kr. Bistrița-Năsăud (Ansicht am Standort)

3.4.6. În sectorul *transporturi*, monumentul de arhitectură populară depistat și care urmează a fi transferat după dezafectarea sa, este *podul acoperit* de la Ilva Mare, acesta prezentând numeroase caracteristici constructive specifice genului, extrem de frecvent în zonele încorporate în secolul XVIII regimentelor grănicerești austriece.

3.5. *Arta populară* și mutațiile contemporane, autenticul și falsul (kitchul) a constituit o temă adiacentă celei cu privire la meșteșugurile populare. Cercetări exclusive în această direcție au fost întreprinse în câteva localități din județele Sibiu, Brașov, Vâlcea și Maramureș, rezultând o lucrare științifică cu o temă asemănătoare⁴², în cadrul procesului de perfecționare a cadrelor de specialitate și pregătind masa rotundă, cu specialiști de la I.C.E.D. — București, avînd ca temă: „Autentic și kitch în creația artistică populară contemporană”.

În cadrul colocviului de la Düsseldorf — R.F. Germania, ocazionat de prezentarea expoziției civilizației dacice în România, la Köln, a fost prezentată comunicarea științifică „Arta populară din România” (autori R. Wiener și George Lazăr).

3.6. Dintre capitolele *etnografiei și artei populare săsești* din Transilvania, cercetările s-au orientat în această etapă în direcția arhitecturii din centrele viticole Slimnic (Sibiu), Idiciul de Sus, Idiciul de Jos, Batoș și Logic (Reghin), Richiș, Biertan și Copșa Mare (Tîrnava) Livezile, Satu Nou, Lechința, Sieu-Posmuș, Teaca, Jelena, Dumitra și Budacu de Jos (Bistrița), identificîndu-se o *gospodărie de viticultor* în centrul Slimnic, pentru care s-au depistat și achiziționat obiectele de inventar gospodăresc și pentru interiorul locuinței, întocmindu-se formele de transfer.

În sfera *portului popular săsesc*, s-au întreprins cercetări pe teren în localitățile: Cristian, Turnișor, Slimnic, Cîsnădioara și Alțîna, achiziționîndu-se obiecte de port și elaborîndu-se un caiet metodic cu acest subiect⁴³. În ultima perioadă au început cercetările pe materialele din colecție pentru elaborarea catalogului de port popular (autor Irmgard Sedler).

⁴² Idem, *Autenticul în creația populară contemporană*, lucrare de atestare, ms.

⁴³ Idem, *Caiet de port popular săsesc din zona Sibiului*, ms.

3.4.6. Im *Transport-Sektor* soll die *bedachte Brücke* von Ilva Mare, als nächstes Denkmal bäuerlichen Hausbaus, hierher überführt werden, das eine ganze Reihe diese Gattung kennzeichnender baumäßiger Merkmale aufweist, die in den Gebieten der österreichischen Militärgrenze häufig auftraten.

3.5. *Volkskunst* und zeitgenössische Veränderungen, Authentisches und Falsches (Kitsch) bildeten mit den bäuerlichen Gewerben zusammenhängende Themen. Eigens in dieser Richtung stellte man Untersuchungen in mehreren Ortschaften der Kreise Sibiu, Brașov, Vâlcea und Maramureș an, die eine wissenschaftliche Studie mit einem ähnlichen Titel⁴², im Rahmen des Ausbildungsprozesses für Fachkader ergab, als Vorarbeit für ein Rundtischgespräch mit den Fachkräften des Instituts für ethnologische und dialektologische Forschungen, Bukarest, zum Thema: „Echtes und Kitsch in der zeitgenössischen Volkskunst“. Bei dem anlässlich der Kölner Ausstellung „Die dakische Zivilisation in Rumänien“ veranstalteten Kolloquiums von Düsseldorf — B.R. Deutschland, wurde die wissenschaftliche Mitteilung „Rumänische Volkskunst in Rumänien“ (Verfasser Raymonde Wiener und George Lazăr) dargelegt.

3.6. Unter den Kapiteln der *sächsischen Volkskunde und -kunst* Transsilvaniens konzentrierten sich die Forschungen in diesem Zeitraum auf den Hausbau der Weinbaugebiete Slimnic (Sibiu), Idiciul de Jos, Idiciul de Sus, Batoș und Logic (Reghin), Richiș, Biertan und Copșa Mare (Tîrnava), Livezile, Satu Nou, Lechința, Sieu-Posmuș, Teaca, Jelena, Dumitra bzw. Budacu de Jos (Bistrița) und man identifizierte in Slimnic ein *Weinbauerngehöft*, für das die Ausstattungsstücke und Einrichtungsgegenstände ausgewählt und angekauft wurden.

Im Bereich der *sächsischen Volkstracht* stellte man Untersuchungen in den Ortschaften Cristian, Turnișor, Slimnic, Cîsnădioara und Alțîna an, erwarb Trachtenstücke und arbeitete ein methodisches Heft zu diesem Thema aus.⁴³ In letzter Zeit angestellte Untersuchungen galten der Ausarbeitung des Volkstrachtenkatalogs (Verfasser Irmgard Sedler).

⁴² Idem, *Autenticul în creația populară contemporană*, Attestatsarbeit, Manusk.

⁴³ Idem, *Caiet de port popular săsesc din zona Sibiului*, Manusk.

Expozițional, a fost organizată, în cadrul ciclului de expoziții medalion ale creatorilor populari contemporani, prezentarea creației țesătoarei Katharina Teutsch, din Hoghilag.

3.7. *Conservarea patrimoniului etnografic*, monumental și obiectual din siturile etnografice sau muzeele cu expunere în aer liber, a constituit o temă fundamentală de cercetare pentru biologii din cadrul Laboratorului zonal de conservare, subiectele abordate fiind: biodăunătorii lemnului și combaterea lor, microclimatul din muzeele etnografice în aer liber (un studiu aprofundat a fost destinat în mod deosebit, Muzeului Tehnicii Populare și efectele sale asupra degradării patrimoniului) și metodologia conservării și restaurării acestui patrimoniu⁴⁴.

4. Principalele rezultate ale cercetărilor întreprinse în afara Planului național unic de cercetare, în etapa 1978—82

4.1. *Istoria civilizației tehnice populare din România*

Pornind de la concluziile *antropologiei culturale* (Franz Boas scria: „Pentru a înțelege istoria nu este suficient să știi cum sînt lucrurile, ci cum au ajuns să fie ceea ce sînt“⁴⁵) și ale *etnologiei istorice* (W.N. Felton scria, la rîndul său: „Este treaba etnologului de a descifra configurația formelor și

Was die *Ausstellung* anbelangt zeigte man im Zyklus der Ausstellungsmedaillons zeitgenössischer Volkskünstler Arbeiten der Weberin Katharina Teutsch aus Hoghilag.

3.7. *Die Konservierung der Museumsbestände*, bzw. des volkskundlichen Denkmals- und Kleinsachmaterials, am ursprünglichen Standort oder in Freilichtmuseen, bildete ein vorrangiges Forschungsaheima der Biologen des zonalen Konservierungslabors, und die in Angriff genommenen Themen hießen: „Bioschädlinge des Holzes und ihre Bekämpfung“, „das Mikroklima in volkskundlichen Freilichtmuseen und seine Wirkung für den Verfall musealer Bestände“ (eine vor allem für das Museum Bäuerlicher Technik bestimmte Studie), „Methodologie der Konservierung und Restaurierung dieses Patrimoniums“⁴⁴.

4. Hauptergebnisse der in der Etappe 1978—1982 außerhalb des nationalen Einheitsforschungsplans unternommener Forschungen

4.1. *Geschichte der technischen bäuerlichen Zivilisation Rumäniens*

Auf den Schlußfolgerungen der *Kulturanthropologie* aufbauend (Franz Boas schrieb: „um die Geschichte zu begreifen, genügt es nicht zu wissen wie die Dinge sind, sondern wie sie zu dem wurden, was sie sind“⁴⁵), bzw. auf denen der geschichtlichen *Ethnologie* (W. N. Felton schrieb seinerseits: „Es ist Sache des Ethnologen, die Konfiguration der

⁴⁴ Corneliu Bucșa, *Coleoptere xilofage din Muzeul tehnicii populare*, în: Studii și com., Științe naturale, Muzeul Brukenenthal, Sibiu, 22, 1978.

— Livia Bucșa, *Micromicete care produc degradarea lemnului în Muzeul tehnicii populare*, în: Studii..., 1978.

— Corneliu Bucșa, Gheorghe Ban, *Aspecte metodologice privind acțiunile de combatere a biodegradării bunurilor culturale din lemn aflate pe teren*, în: Revista muzeelor și monumentelor, seria muzee, 3, 1980.

— Corneliu Bucșa, D. Darvaș, *Coleoptere xilofage din obiective în aer liber și metode de combatere a lor*, în: Rev. muz. monum., seria muzee, 9, 1978.

— Corneliu Bucșa, *Cercetări privind microclimatul la Muzeul tehnicii populare — Sibiu*, în: Cercetări de conservare și restaurare a patrimoniului muzeal, Muzeul național de istorie, București, vol. I, 1981.

— Idem, *Metode de conservare și restaurare a lemnului etnografic*, în: C.J.C.E.S. Asociația..., 1981.

— Idem, *Metode de protecție împotriva biodegradării monumentelor în aer liber. Aspecte metodologice*, în: Studii și cercet. de etnogr. și artă pop. Muzeul satului și de artă pop., vol. 2, 1981, București.

— Idem, *Metode de conservare și restaurare a lemnului*, în: Rev. muz. monum. 10, 1981.

⁴⁵ Franz Boas, *Methods of Ethnology*, în: American Anthropologie, S. N., nr. 22, 1920, după Cl. Lévi-Strauss, *Antropologia structurală*, Ed. Pol., 1978, p. 13.

⁴⁴ Corneliu Bucșa, *Coleoptere xilofage din Muzeul tehnicii populare*, în: Studii și com. de științe naturale, Muzeul Brukenenthal, Sibiu, 22, 1978.

— Livia Bucșa, *Micromicete care produc degradarea lemnului în Muzeul tehnicii populare*, în: Studii și com. de științe naturale, Muzeul Brukenenthal, Sibiu, 22, 1978.

— Corneliu Bucșa, Gheorghe Ban, *Aspecte metodologice privind acțiunile de combatere a biodegradării bunurilor culturale din lemn aflate pe teren*, în: Revista muzeelor și monumentelor, Reihe Museen, 3, 1980.

— Corneliu Bucșa, D. Darvaș, *Coleoptere xilofage din obiective în aer liber și metode de combatere a lor*, în: Revista muz. și mon. Reihe Museen, 9, 1978.

— Corneliu Bucșa, *Cercetări privind microclimatul la Muzeul tehnicii populare Sibiu*, în: Cercetări de conservare și restaurare a patrimoniului muzeal, Muzeul național de istorie, Bukarest, Band I, 1981.

— Idem, *Metode de conservare și restaurare a lemnului etnografic*, în: K.K.K.S.E., Sibiu, V.F.V., Sibiu, 1981.

— Idem, *Metode de protecție împotriva biodegradării monumentelor în aer liber. Aspecte metodologice*, în: Studii și cercetări de etnografie și artă populară, Muzeul satului și de artă populară, Band 2, 1981, București.

— Idem, *Metode de conservare și restaurare a lemnului*, în: Rev. muz. și mon., 10, 1981.

⁴⁵ Franz Boas, *Methods of Ethnology*, în: American Anthropology, Nr. 22, 1920, apud Cl. Lévi-Strauss, *Antropologia structurală*, Editura politică, 1978, S. 13.

proceselor culturale⁴⁶), la care aderă și reprezentanți ai *antropo-geografiei* românești (G. Vâlsan: „Istoria este povestirea adevărată a întâmplărilor unui popor, iar când își lărgiște cadrul la o istorie a culturii (Kulturgeschichte) ea e aproape însăși etnografia înțeleasă evolutiv⁴⁷) și ai *etno-sociologiei* românești („în perspectiva timpului, fenomenele populare nu sînt decît foarte rar creații ale prezentului; ele sînt, de cele mai multe ori fenomene tradiționale. Aceasta înseamnă că nu le putem explica fără raportare la trecut. A explica, în cazurile acestea înseamnă nu numai a stabili funcțiile și înțelesurile, ci mai ales, a stabili originile și evoluția fenomenului, geneza și dezvoltarea lui⁴⁸ — scria Traian Herseni, încă la 1939), în noua etapă a cercetării civilizației populare românești se pune problema depășirii stadiului *analizei sincrone* a faptelor de cultură observate sau înregistrate în timpul anchetelor de teren și încercării unei investigații și *interpretări diacronice*, urmărind totodată *conotațiile culturale* posibile și *evaluările axiologice* pe planul major al culturii și civilizației universale.

Tema cercetării a fost tratată în cadrul unei teze de doctorat intitulată „*Introducerea la istoria civilizației tehnice populare românești*“, susținută la Institutul de Istoria Artei — București, în anul 1981, autor fiind semnatarul prezentului articol.

Față de imensitatea factologică a domeniului abordat, în perspectiva istoriei bimilenare a românilor, s-a căutat selecționarea unui *fapt de civilizație-eșantion*, reprezentativ pentru întreaga civilizație instrumentală a românilor, care să exemplifice, fără excepție, ideea continuității milenare a civilizației agrariene a comunităților autohtone din spațiul carpato-ponto-danubian, fiind prezentă în toate straturile de cultură istorică, din neolitic și pînă astăzi, acesta nefiind altul decît *moara*, în sensul clasic, acela de mijloc pentru zdrobirea semințelor, indiferent de natura energiei întrebuințate sau de structura sa tehnică.

Abordînd *subiectul istoriei morii* pe teritoriul României din perspectiva universalității sale și pe baza multilateralității domeniilor culturii populare cărora le este tangent, înția premiză a fost aceea a unei *investigații multidisciplinare* prin sondarea, în egală măsură, a izvoarelor etnografice și istorice, dar și arheologice, lingvistice, toponimice,

kulturellen Formen und Prozesse zu beschreiben⁴⁶) Gedanken, denen auch die Vertreter der rumänischen *Anthropogeographie* (G. Vâlsan: „Die Geschichte ist die wahre Erzählung der Erlebnisse eines Volkes und wenn sie sich zu einer Kulturgeschichte aufwirft, ist sie beinahe die entwicklungs-mäßig verstandene Volkskunde⁴⁷) und die rumänische *Ethno-Soziologie* hinneigen („Aus der Sicht der Zeit erweisen sich die Erscheinungen der Volkskultur nur selten als Schöpfungen der Gegenwart, vielmehr sind sie meist überlieferte Erscheinungen. Das bedeutet, daß wir sie nicht zu erklären vermögen, ohne uns auf die Vergangenheit zu beziehen. Erklären aber bedeutet in diesen Fällen nicht nur die Bestimmungen und Bedeutungen festzulegen, sondern vor allem den Ursprung und die Entwicklung der Erscheinung, ihre Entstehung und Entfaltung⁴⁸ schrieb Traian Herseni bereits im Jahre 1939), galt es in der neuen Etappe der Erforschung der rumänischen Volkszivilisation das Stadium *synchronischer Analyse* der während der Geländeaufnahmen festgestellten und aufgezeichneten Kulturfakten zu überwinden und zu einer *diachronischen Untersuchung und Auslegung* überzugehen, indem man die möglichen *Kulturkonnotationen* und *axiologischen Bewertungen* auf der Ebene der Weltkultur und -zivilisation verfolgt.

Das Forschungsthema wurde im Rahmen einer Doktorarbeit mit dem Titel „Einführung in die Geschichte der rumänischen technischen Volkszivilisation“ behandelt, die im Institut für Kunstgeschichte Bukarest im Jahre 1981 verfochten wurde und deren Verfasser der Unterfertigte ist.

Der faktologischen Unendlichkeit des aus der Sicht der zweitausendjährigen Geschichte der Rumänen behandelten Bereichs gegenüber, suchte man nach einer als Musterbeispiel dienenden Zivilisationstat, die ausnahmslos den Gedanken tausend-jähriger Kontinuität der Ackerbauzivilisation einheimischer Gemeinschaften des Karpaten-Donau-Schwarzmeerraumes veranschaulicht, die in allen Kulturschichten, von der Jungsteinzeit bis heute, belegt ist, und verfiel dabei auf die *Mühle*, im klassischen Sinne eines Behelfs zum Zerkleinern von Getreidekörnern, ungeachtet der benutzten Energie oder der technischen Struktur derselben.

Die erste Voraussetzung für das Zustandekommen einer *Geschichte des Mühlenwesens* auf dem Boden Rumäniens, aus der Sicht ihrer Universalität und aufgrund der Mannigfaltigkeit der Volkskulturbereiche, zu denen sie Kontakte aufweist, bildete eine *multidisziplinäre Forschung*, durch gleichmäßiges Sondieren volkskundlicher und geschichtlicher, aber auch archäologischen, sprachkundlichen (Flur- und Gewässernamen), ja selbst

⁴⁶ William Fenton, *Ethnohistory and its Problems*, in: *Ethnohistory*, Bloomington, 9, 1962, după Géza de Rohan Csermak, *Ethnohistoire et ethnologie historique*, in: *Ethnologia Europaea*, 1, 1967, p. 131.

⁴⁷ George Vâlsan, *O știință nouă: etnografia*, Astra, Biblioteca Secțiunii geografico-istorice, 2, Cluj, 1927, p. 33.

⁴⁸ Traian Herseni, *Probleme de sociologie pastorală*, București, 1941, p. 12.

⁴⁶ William Fenton, *Ethnohistory and its Problems*, in: *Ethnohistory*, Bloomington, 9, 1962, apud: Geza de Rohan Csermak, *Ethnohistoire et ethnologie historique*, in: *Ethnologia Europaea*, 1, 1967, S. 131.

⁴⁷ George Vâlsan, *O știință nouă: etnografia*, Astra, Biblioteca secțiunii geografico-istorice, 2, Cluj, 1927, S. 33.

⁴⁸ Traian Herseni, *Probleme de sociologie pastorală*, Bukarest, 1941, S. 12.

și chiar geologice (petrografice). O bogată informație, originală în numeroase cazuri datorită interesului scăzut de care „s-a bucurat” subiectul, din partea istoricilor și arheologilor, a fost oferită de cele peste 30 de muzee de istorie și arheologie, ale căror colecții au fost cercetate sistematic timp de mai mulți ani, cu sprijinul specialiștilor din cadrul acestora.

Rezultatele parțiale ale cercetării și ipotezele de lucru pe parcursul întregii cercetări au fost expuse sub forma unor comunicări științifice, prezentate la numeroase sesiuni organizate de muzeele din țară, cu participarea deopotrivă a istoricilor, arheologilor și etnografilor⁴⁹.

4.1.1. O primă etapă a lucrării a fost aceea a *exercitării manuale a instrumentarului*, în general, și a morii, în special. Au fost evidențiate praguile progresului tehnic marcate de perfecționarea întregii serii tipologice, de la modesta unealtă neolitică (lespedea cu „frecător”), evoluind spre moara rotativă, inițial cu profil conic accentuat (tipul „greco-danubian”), apoi mult aplatizate, prevăzute cu dispozitivul metalic pentru reglarea distanței dintre pietre și, implicit, a măcinșului („pîr-părița”), datînd din sec. V—VI, mult înaintea venirii slavilor.⁵⁰ Cercetările au evidențiat existența, în toate epocile, a unui tip autohton, indiferent de filiera ideii perfecționării sale.

4.1.2. *Sistemele cu tracțiune animală* au marcat întîiul mare pas pe linia progresului surselor de

geologischen (petrographischen) Quellen. Reiche Aufschlüsse, häufig originaler Natur, vermochten die über 30 Geschichts- und Archäologiemuseen zu liefern, was vor allem dem geringen Interesse zuzuschreiben ist, dessen sich das Thema in den Reihen der Historiker und Altertumswissenschaftler „erfreute“. Daher erwiesen sich mehrjährige, von den Fachkräften der betreffenden Museen unterstützte, systematische Untersuchungen der betreffenden Museumssammlungen als besonders fruchtbar.

Dabei erlangte Teilergebnisse und Arbeitshypothesen wurden als wissenschaftliche Mitteilungen, anlässlich verschiedener von Museen des In- und Auslandes veranstalteten Tagungen unter Beteiligung von Historikern, Archäologen und Volkskundlern⁴⁹ dargelegt.

4.1.1. Die erste in der Arbeit verfolgte Etappe bildete die *manuelle Handhabung* des Arbeitsgeräts schlechthin und der Mühle im Besonderen. Dabei arbeitete man die Schwellen des technischen Fortschritts heraus, verkörpert durch die Vervollkommnung der gesamten Typen-Reihe, angefangen vom bescheidenen jungsteinzeitlichen Behelf (der Reibplatte mit Reibstein) der zur Drehmühle hinführt und zwar zunächst zu der mit betont kegelförmigem Umriß („griechisch-donauländischer“ Typus) und schließlich betont platt und mit einer metallenen Vorrichtung (der „pîr-părița“ d. i. Haue) zum Regeln des Steinabstandes und damit der Feinkörnigkeit des Mehls, die im V.—VI. Jh. u. Z., also lange vor dem Eintreffen der Slawen auftritt.⁵⁰ Die Forschungen erhärteten das Vorhandensein eines einheimischen Typus, entlang aller Epochen und unabhängig von etwaigen Vervollkommungsabsichten.

4.1.2. *Der Antrieb vermittelt tierischer Kraft* bildete den ersten Schritt in Richtung des Fort-

⁴⁹ Corneliu Bucur, *Vechime și continuitate în istoria civilizației tehnice populare românești. Coordonate istorice și perspective*, Ses. com. șt. Asoc. folcl. etn., Sibiu, 1978.

— Idem, *Structuri diacronice în cadrul proceselor de muncă tradiționale, în istoria civilizației populare românești*, Ses. com. șt., Muz. jud. Prahova, Ploiești, 1980, ms.

— Idem, *Moara, argument al vechimii și permanenței civilizației milenare sedentar-agrară a poporului român*, Ses. șt. com. Muz. Brukenthal, 1980, ms.

— Idem, *Moara de mînă. Istorie, evoluție, tipologie, semnificație istorico-culturală*, Ses. com. șt. Muz. jud. istorie Suceava, 1980, ms.

— Idem, *Interferențe în istoria civilizației populare din spațiul sud-est european. Al XV-lea Congres internațional de științe istorice*, București, 1980, ms.

— Idem, *Sisteme mecanice și energetice tradiționale în istoria civilizației tehnice a poporului român*, Ses. șt. com. Asoc. folcl. etn. Sibiu 1981, ms.

— Idem, *Premise la o istorie a civilizației românilor, creația tehnică populară tradițională*, Al XVI-lea Congres internațional de istoria științei și tehnicii, București, 1981, com. șt. prezentată la Colocviul național interdisciplinar, ed. II, Sibiu, 1981, ms.

— Idem, *Conceptul de industrii populare medievale*, Ses. șt. com. Institutul de înv. superior, Sibiu, 1982, ms.

⁵⁰ Idem, *Moara de mînă în istoria civilizației tehnice a poporului român*, în volum.

⁴⁹ Corneliu Bucur, *Vechime și continuitate în istoria civilizației tehnice populare românești. Coordonate istorice și perspective*, Tagung d. V.F.V., Sibiu, 1978.

— Idem, *Structuri diacronice în cadrul proceselor de muncă tradiționale în istoria civilizației populare românești*, Tagung d. Kreismus. Prahova, Ploiești, 1980, Manusk.

— Idem, *Moara, argument al vechimii și permanenței civilizației milenare sedentar-agrară a poporului român*, M. B., 1980, Manusk.

— Idem, *Moara de mînă. Istorie, evoluție, tipologie, semnificație istorico-culturală*, Tagung d. Kreismus. f. Geschichte Suceava, 1980, Manusk.

— Idem, *Interferențe în istoria civilizației populare din spațiul sud-est-european*, XV. Internationaler Kongress der Geschichtswissenschaften, Bukarest, 1980, Manusk.

— Idem, *Sisteme mecanice și energetice tradiționale în istoria civilizației tehnice a poporului român*, Tagung d. V.F.V. Sibiu, 1981, Manusk.

— Idem, *Premise la o istorie a civilizației românilor, creația tehnică populară tradițională*, XVI. Internationaler Kongress für Geschichte der Wissenschaft und Technik, Bukarest, 1981, als Mitteilungs dargelegt anlässlich des I.L.K., zweite Folge, 1981, Manusk.

— Ibidem, *Conceptul de industrii populare medievale*, Tagung f. wiss. Mitt. d. Hochschulinstituts, Sibiu, 1982, Manusk.

⁵⁰ Idem, *Moara de mînă în istoria civilizației tehnice a poporului român*, im gegenwärtigen Band.

energie, inițial, în transporturi și în acționarea utilajului agricol, mai târziu, în exploatarea dispozitivelor pentru prelucrarea materiilor prime.

Morile cu tracțiune animală (boi, cai, asini), apărute pe teritoriul României încă din perioada provincial-romană (sec. II e.n.), evoluează în timp pe toate planurile (sistem litic, de tracțiune și de transmisie), fiind delimitate trei tipuri distincte, corespunzând unor epoci istorice diferite: antică, medievală și modernă⁵¹.

Ca și în cazul morii de mână, această categorie de instalații cunoaște o răspândire europeană, motiv pentru care fenomenul a fost cercetat și în colecțiile unor muzee din alte țări (R.P. Polonia, R.P. Ungaria și Italia), căutându-se asemănările și detașându-se caracteristicile specifice.

4.1.3. *Sistemele hidraulice* au reprezentat cea mai importantă achiziție în domeniul civilizației tehnice europene, deopotrivă pe plan energetic, cât și pe planul sistemelor mecanice și de transmisie, ele apărând în înalta antichitate orientală, inițial legat de necesitățile de irigare a terenurilor agricole, din sec. II î.e.n., în strânsă legătură cu prelucrarea semințelor cerealiere.⁵²

Moara de apă pentru cereale este atestată în Orientul apropiat în sec. II î.e.n., în varianta cea mai simplă, cu roata orizontală și transmisia mișcării de rotație, de la roată, direct la piatră, în sec. I î.e.n. apărând la Roma varianta occidentală a morii de apă, cu roata de apă verticală, ceea ce presupune existența unui mecanism de transmisie format din roți dințate pentru transmiterea mișcării din plan vertical în plan orizontal; în Dacia romană, descoperirea pietrelor identice cu cele din întreg Imperiul roman, la Apulum, Napoca și Micia⁵³, probează existența morii de apă încă din antichitate, pe teritoriul României.

Tot antichității îi atribuim și inventarea celei dintâi instalații (de fapt, un dispozitiv ingenios în care agentul mecanic este însăși șuvoiul de apă proiectat excentric) pentru prelucrarea țesăturilor de lână, pentru straie și covoare, numită în limba geto-dacă *ștează*, iar în limba coloniștilor romani, *vîltoare*⁵⁴.

⁵¹ Idem, *Procese, procedee și instalații cu tracțiune animală de obținere și prelucrare a cerealelor de pe teritoriul României*, în: *Studii și com. ist. civiliz.*..., 2, 1981.

⁵² Idem, *Considerații istorice și etnologice privind apariția instalațiilor hidraulice pe teritoriul României*, în: Biharea, Oradea, 1977.

⁵³ Idem, *Moara de apă în Dacia romană în lumina descoperirilor arheologice*, în: *Cibinium 1974—77*, Sibiu, 1978.

⁵⁴ Idem, *Șteaza (vîltoarea) și piua hidraulică în istoria civilizației tehnice a poporului român*, în: *Cumidava, Muz. jud. Brașov*, 1979, 80.

schritts der Energiequelle, zunächst im Beförderungswesen und im Betrieb schweren Ackerbaugeräts, später dagegen in der Ausbeutung von Vorrichtungen zur Be- oder Verarbeitung von Rohstoffen.

Die *Mühlen mit Zugtierantrieb* (Ochsen, Pferde, Esel) tauchen auf dem Boden Rumäniens bereits zur Zeit der römischen Provinz (II. Jh. u. Z.) auf und vervollkommen sich allmählich in jedem Sinne (d. h. als Mahlstein-, Antriebs- bzw. als Übertragungssystem), wodurch sich drei einzelne Typen erkennen lassen, die verschiedenen historischen Epochen entsprechen: nämlich der Antike, dem Mittelalter und der Neuzeit.⁵¹

Wie im Falle der Handmühle kennt diese Anlagengattung in Europa eine kontinentale Verbreitung, ein Grund weshalb die Erscheinung auch in Sammlungen ausländischer Museen (V.R. Polen, Ungarische V.R. und Italien) untersucht wurde, um die Übereinstimmungen und spezifischen Merkmale herausarbeiten zu können.

4.1.3. Der *Wasserkraftantrieb* bildete gewiß die wichtigste Errungenschaft der antiken europäischen Zivilisation, sowohl in energetischer Hinsicht, bezogen auf den mechanischen oder den Übertragungsmechanismus, die in der orientalischen Hochantike, ursprünglich innig mit dem Getreidebau und dem Bewässerungsbedürfnis verbunden, im II. Jh. v.u.Z. auftrat.⁵²

Die *wasserkraftbetriebene Getreidemühle* ist im Nahen Orient im II. Jh. v.u.Z., in ihrer einfachsten Form mit waagrechtem Wasserrad und unmittelbarer Übertragung der Drehbewegung auf den Läuferstein belegt, wobei im I. Jh. v.u.Z. in Rom die abendländische Spielart der Wassermühle mit aufrechtstehendem Wasserrad auftritt, was das Vorhandensein eines aus Zahnrädern bestehenden Übersetzungsmechanismus voraussetzt, der die Drehbewegung aus der senkrechten Ebene in die waagerechte umsetzt; das Auffinden in Römisch-Dazien, bzw. in Apulum, Napoca und Micia⁵³ von Steinen, die den im übrigen Imperium gefundenen durchaus gleichen, beweist das Vorhandensein der Wassermühle auf dem Boden Rumäniens, bereits zur Zeit der Antike.

Ebenfalls der Antike schreiben wir auch die Erfindung der ersten Anlage zur Bearbeitung von Wollgeweben, Kotzen und Decken zu, die im Getisch-Dakischen als „ștează“, in der Sprache der römischen Kolonisten dagegen als „vîltoare“ bezeichnet wird (einer Vorrichtung, deren mechanisch wirkende Kraft eigentlich der exzentrisch einschließende Wasserstrahl bildet)⁵⁴.

⁵¹ Idem, *Procese, procedee și instalații cu tracțiune animală de obținere și prelucrare a cerealelor de pe teritoriul României*, în: *Studii și com. de istoria*..., 2, 1981.

⁵² Idem, *Considerații istorice și etnologice privind apariția instalațiilor hidraulice pe teritoriul României*, în: Biharea, Oradea, 1977.

⁵³ Idem, *Moara de apă în Dacia romană în lumina descoperirilor arheologice*, în: *Cibinium 1974—77*, Sibiu, 1978.

⁵⁴ Idem, *Șteaza (vîltoarea) și piua hidraulică în istoria civilizației tehnice a poporului român*, în: *Cumidava, Kreismuseum Brașov*, 1979—80.

Etapă medievală corespunde *generalizării energiei hidraulice* în toate domeniile producției sociale prelucrătoare (forța apei devenind „primum movere“). Posibilă numai prin asimilarea, în domeniul producției, a axului cu came și inventarea bielei-manivele, răspîndirea instalațiilor hidraulice în activitățile dominate pînă acum de energia umană și instrumentarul rudimentar exercitat manual are valoarea unei adevărate *revoluții tehnice medievale* de esență primordial energetică⁵⁵. Consecința directă este prefacerea structurilor tehnice fundamentale ale societății medievale care promovează acum, din sfera sistemului „om-unealtă“ în cea superioară „om-mașină“, deci, din stadiul mîstesugăresc în stadiul „industriilor populare“, conceptul medieval de *moară* evoluînd în consecință și semnificînd instalația acționată hidraulic („moară de cereale“, „de piatră“, „de fier“, „de scînduri“, „de ulei“, „de hîrtie“), echivalentă, ca simbol, cu fabrica epocii moderne.

Conceptul original de „industrii populare medievale“⁵⁶ operează o deschidere de mare perspectivă în regîndirea și interpretarea modernă a istoriei civilizației noastre medievale și moderne⁵⁷.

Prin încadrarea cronologică riguros științifică, în locul falselor ipoteze care circulau în literatura noastră etnografică, istorică și arheologică, a tuturor sistemelor hidraulice clasice (mori, pive de haine și de ulei, dîrste și vîltori, ciocane, foiuri, și șteampuri hidraulice), s-a ajuns la o mai justă delimitare a epocilor istorice între ele, primordial prin intermediul echipamentului tehnic caracteristic fiecăreia pe baza sistemelor energetic și instrumental⁵⁸.

Dintre toate aceste instalații, neîndoielnic, *piua pentru textile* acționată hidraulic a avut cele mai importante consecințe asupra modului de viață al românilor în evul mediu, la fel cum se va întîmpla peste cîteva secole cu frăzboiul mecanic inventat în Anglia și devenit simbol al noii revoluții tehnice moderne.

Înlocuind prelucrarea manuală a țesăturilor cu prelucrarea lor mecanică, morile de piuat⁵⁹ („mollandinae pillatoriae“), generalizate abia din sec. XII—XIII în toată Europa, reclamă cantități industriale de lînă, ceea ce va duce la trecerea, în anumite zone din Transilvania, de la sistemul

Die *mittelalterliche Etappe* entspricht der Verallgemeinerung des Wasserkraftantriebs in allen Bereichen der sozialen Verarbeitungsproduktion (wobei die Wasserkraft zum „primum movere“ wird). Dieser Schritt wird jedoch erst durch Erfinden der Nockenwelle und der Kurbel-Schubstange möglich. Der Verbreitung der wassergetriebenen Anlagen, in bis dahin völlig von der menschlichen Kraft und dem rudimentären manuell gehandhabten Gerät beherrschten Tätigkeitsbereichen, kommt die Bedeutung einer ausgesprochenen *mittelalterlichen technischen Revolution* zu, die sich vorrangig in der energetischen Sphäre abwickelt.⁵⁵ Deren unmittelbare Auswirkung ist die Umwandlung der technischen Grundstruktur der mittelalterlichen Gesellschaft, die nun von der Stufe des Verhältnisses „Mensch — Werkzeug“ zur höheren „Mensch — Maschine“, also zum Stadium der „Volksindustrien“, aufsteigt. Das Konzept *Mühle* entwickelt sich demgemäß und bedeutet nun wasserbetriebene Anlage schlechthin (wie etwa „Getreide-Mühle“, „Stein-Mühle“, d.i. Pochmühle, „Eisenmühle“ — Eisenhammer, „Brettermühle“ — Sägemühle „Papiermühle“), was dem Begriff einer neuzeitlichen Fabrik gleichkommt.

Der Originalkonzept einer „mittelalterlichen Volksindustrie“⁵⁶ eröffnet weite Aussichten im Umdenken und zeitgenössischen Auslegen der Geschichte unserer mittelalterlichen und neuzeitlichen Zivilisation,⁵⁷ durch rigoros wissenschaftliche chronologische Eingliederung aller klassischen hydraulischen Systeme (Mühlen, Walken, Ölmühlen, Kotzenwalken, Wirbelkörbe, Hammermühlen, Pochmühlen), anstelle der falschen Hypothesen, die in unserer volkswissenschaftlichen, Geschichts- und archäologischen Literatur gehandhabt wurden, gelangte man zu einer zutreffenderen Abgrenzung der Geschichtsepochen, vor allem durch die, jede einzelne kennzeichnende, technische Ausrüstung, aufgrund der energetischen und gerätemäßigen Systeme.⁵⁸

Von all diesen Anlagen spielte die wassergetriebene *Tuchwalke* gewiß die größte Rolle in der mittelalterlichen Lebensweise der Rumänen, wie sie einige Jahrhunderte später der in England erfundene mechanische Webstuhl, das Symbol der neuen neuzeitlichen technischen Revolution, spielen soll.

Indem man die manuelle Bearbeitung der Gewebe durch eine mechanische vertauscht, beanspruchen die erst während des XII.—XIII. Jh. in ganz Europa verallgemeinerten Walkmühlen⁵⁹ („mollandinae pillatoriae“) industrielle Wollmengen, was in gewissen Zonen Transilvaniens dazu führt, daß

⁵⁵ Idem, Capitolul „Revoluția tehnică medievală“ din teza de doctorat „Introducere la istoria civilizației tehnice populare românești“, ms.

⁵⁶ Idem, Cap. „Creația tehnică populară“, în: Istoria gîndirii și creației științifice și tehnice din România, Ed. Acad. București, 1982.

⁵⁷ Idem, *Premise la o istorie a civilizației medievale românești*, în: C.J.C.E.S. Asociația..., 1978.

⁵⁸ Idem, *Daci, Romani, Români. Coordonate fundamentale ale istoriei și modului lor de viață: sistemele instrumental și energetic*, în: C.J.C.E.S. Asociația..., 1980.

⁵⁹ vezi nota 54.

⁵⁵ Idem, das Kapitel: *Revoluția tehnică medievală*, der Doktorarbeit „Einführung in die Geschichte der rumänischen technischen Volkszivilisation“, Manusk.

⁵⁶ Idem, das Kapitel: *Creația tehnică populară*, in: Istoria gîndirii și creației științifice și tehnice din România, Editura Academiei, Bukarest, 1982.

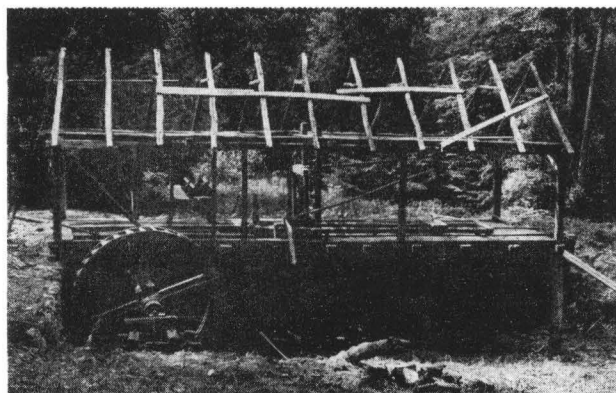
⁵⁷ Idem, *Premise la o istorie a civilizației medievale românești*, in: K.K.K.S.F., Sibiu, V.F.V., 1978.

⁵⁸ Idem, *Daci, Romani, Români. Coordonate fundamentale ale istoriei și modului lor de viață: sistemele instrumental și energetic*, in: K.K.K.S.F., Sibiu, V.F.V., Sibiu, 1980.

⁵⁹ Siehe Fußnote 54.

Figura 8 Complexul de industrii populare din Tomești, jud. Hunedoara (imagine din timpul re-construcției)

Abb. 8. Bauernindustriekomplex aus Tomești, Kr. Hunedoara (während des Wiederaufbaus)

pastoral clasic, cu iernarea în sat și numărul de animale limitat la strictul necesar fiecărei familii și obștei sătești, la un păstorit extensiv, specializat în producerea de lână pentru piața medievală urbană, omologat prin transhumanța oierilor transilvăneni care începe în sec. XIV și cunoaște o amplitudine maximă în sec. XVIII.⁶⁰

Valorificarea acestor descoperiri științifice în două lucrări de sinteză privind istoria civilizației populare din România, prima de nivel academic⁶¹, cealaltă de popularizare⁶², a asigurat o largă circulație noilor teorii care corectează o imagine deformată asupra evoluției tehnicii timp de peste două mii de ani, explicând totodată, de o manieră științifică, materialist-dialectică, progresul istoric al societății autohtone din perspectiva cea mai logică, cea a însăși progresului tehnic.

Noua perspectivă istorică, fundamentată pe o atentă cercetare interdisciplinară a patrimoniului civilizației tehnice tradiționale, exemplificată și cu ocazia Colocviului româno-american de antropologie culturală și etnologie organizat de Muzeul etnografic al Transilvaniei la Cluj, în anul 1982, consacră în mod definitiv cercetarea diacronică a universului culturii populare românești, momentul sincronic neputând asigura decât culegerea unei categorii de izvoare (etnografice) și analizarea acestora, fără puțința interpretării lor istorice⁶³.

4.1.4. *Sistemul eolian*, aplicat în România, la nivelul tehnicii tradiționale, exclusiv la morile de cereale și, izolat, la instalațiile de irigații, a asigurat funcționarea instalațiilor de industrie populară de primă necesitate (morile de cereale) în zonele

man vom durch geringen Viehbestand und Überwintern der Herden im Dorf gekennzeichneten klassischen Schafhaltungssystem zu der auf Wollproduktion für den mittelalterlichen städtischen Markt eingestellten extensiven Schafzucht übergeht; diese findet in der Transhumanz der transsilvanischen Schafhalter Ausdruck, die im XIV. Jh. einsetzt und im XVIII. Jh. ihren Höhepunkt erreicht.⁶⁰

Die Auswertung dieser wissenschaftlichen Entdeckungen in zwei Synthesarbeiten zur Geschichte der Volkszivilisation Rumäniens, deren erste akademisches⁶¹, die zweite dagegen populär-wissenschaftliches Niveau⁶² aufweist, gewährleistete den neuen Theorien große Verbreitung und damit wird ein verformtes Bild zweitausendjähriger technischer Entwicklung berichtigt und gleichzeitig der historische Fortschritt der bodenständigen Gesellschaft, aus der logischen Sicht, nämlich des technischen Fortschritts, auf wissenschaftliche, materialistisch-dialektische Art erklärt.

Die auf einer genauen interdisziplinären Untersuchung des Bestandes der überlieferten technischen Zivilisation beruhende, neue Geschichtsperspektive, die auch anlässlich des vom Transsilvanischen Volkskundemuseum in Cluj-Napoca 1982 veranstalteten „Rumänisch-amerikanischen Kolloquiums für Kulturanthropologie und Ethnologie“ dargelegt wurde, festigt die diachronische Erforschung des Universums rumänischer Volkskultur endgültig, gestattet das synchronische Moment doch bloß das Sammeln einer Gattung von (volkskundlichen) Quellen und deren Untersuchung, ohne ihre historische Auslegung zu ermöglichen⁶³.

4.1.4. Das *Windkraftsystem*, das in Rumänien auf der Ebene überlieferter Technik ausschließlich bei Getreidemöhlen und fallweise bei Bewässerungsanlagen Anwendung fand, gewährleistete den Betrieb der notwendigsten Anlagen bäuerlicher Industrie (Getreidemöhlen) in Gebieten, die über wenig oder gar keine Wasserläufe verfügen, wie

⁶⁰ vezi nota 38.

⁶¹ vezi nota 56.

⁶² Ion Miclea, *Civilizație milenară*, în col.: „România — pământuri eterne“ Studiu istoric și comentarii Corneliu Bucur, Ed. Rev. Transilvania, Sibiu, 1983.

⁶³ Corneliu Bucur, *Cercetarea etnologică românească și antropologic-culturală americană privind civilizația populară românească: paralele*, Colocviul româno-american, Cluj, 1982, ms.

⁶⁰ Siehe Fußnote 38.

⁶¹ Siehe Fußnote 56.

⁶² Ion Miclea, Corneliu Bucur, *Civilizația milenară*, in der Sammlung: „România — pământuri eterne“, verlegt von der Zeitschrift „Transilvania“, Sibiu, 1983.

⁶³ C. Bucur, *Cercetarea etnologică românească și antropologic-culturală americană privind civilizația populară românească: paralele*, rumänisch-amerikanisches Kolloquium, Cluj, 1982, Manusk.

sărace sau deficitare în cursuri de apă, Dobrogea (supranumită și „țara vînturilor“) deținînd supremația acestui tip de instalații în patria noastră.

De mare diversitate tipologică, morile de vînt din arealul românesc dovedesc, încă o dată, calitatea de sinteză a civilizației tradiționale a românilor, aici răspîndindu-se tipuri și variante deopotrivă din occidentul Europei dar și din zona orientală, din nordul continentului dar și din zona Mediteranei (moara cu pînze)⁶⁴.

4.1.5. *Energia aburului*, urmată de cea a motorului cu explozie și, din secolul nostru, de cea electrică, provoacă abandonul treptat, și după al doilea război mondial, brutal, al sistemelor energetice tradiționale, apreciate la un moment dat anacronice.

Exponenta noii revoluții tehnice, moderne, *moara cu aburi* („de foc“) pătrunde la noi abia după 1840, extinzîndu-se treptat dar numai în marile orașe cu o valoroasă producție cerealiară a zonelor înconjurătoare (Iașul deține premiera, lui urmîndu-i Bucureștii, Craiova, Brăila, Oradea ș.a.), fără a restrînge aria de răspîndire și utilitate socială a morilor de apă de la sate. Numărul de peste 5.500 de instalații hidraulice, de toate genurile și tipurile, înregistrat prin Ancheta Consiliului de Stat al Apelor din anul 1956, în întreaga țară, demonstrează intensitatea fenomenului industriilor tradiționale conservate în mediul rural, prin excelență pînă aproape de zilele noastre, dezintegrarea lor în ultimele două decenii⁶⁵ obligînd la salvarea celor mai valoroase exemplare prin transferarea lor în adevăratele rezervații culturale care sînt muzeele în aer liber, în frunte cu Muzeul Tehnicii Populare din Dumbava Sibiului.

4.2. Tema „*Din istoricul muzeografiei etnografice transilvănene*“ a fost abordată prin studiul întreprins asupra Muzeului Astrei, ocazionat de aniversarea, în anul 1980, a trei pături de veac de la fondarea întîiului „muzeu național istorico-etnografic al românilor din Transilvania“, în anul 1905. În articolul publicat pe această temă⁶⁶ a fost rememorată întreaga activitate a Muzeului Astrei pînă la fuzionarea sa cu Muzeul Brukenthal, prin unificarea colecțiilor celor două muzee în anul 1950, în continuare tratîndu-se activitatea muzeistică sibiană din sectorul etnografic și de artă populară, iar din 1963, în cadrul Muzeului Tehnicii Populare, pînă în 1980.

⁶⁴ Idem, Cap. „Morile de vînt“ din teza de doctorat, „Introducere la istoria...“, ms.

⁶⁵ Idem, Cap. „Revoluția industrială modernă“, teza de doctorat „Introducere la istoria...“, ms.

— Hedwiga Rușdea, *Dezintegrarea instalațiilor țărănești în viața satului contemporan*, în: Studii com. ist. civiliz. ..., 2, 1981.

⁶⁶ Corneliu Bucur, *75 ani de la înființarea Muzeului Astra. Tradiții și înfăptuiri în muzeografia etnografică sibiană între 1905—1980*, în: C.J.C.E.S. Asociația..., 1981.

etwa in der (auch als „Land der Winde“ bezeichneten) Dobrudscha, wo dieser Anlagentypus in unserem Land vorherrschte.

Von großer typologischer Vielfalt, beweisen die im rumänischen Bereich verbreiteten Windmühlen aufs Neue, die Fähigkeit der überlieferten Zivilisation der Rumänen zu synthetisieren, verbreiteten sich hier doch gleichermaßen aus dem Abend wie auch aus dem Morgenland, bzw. aus dem Norden des Kontinents oder aus dem Mittelmeerraum stammende Typen und Varianten (Segelwindmühle)⁶⁴.

4.1.5. *Die Dampfkraft*, gefolgt von der des Verbrennungs- bzw. des Explosionsmotors und in unserem Jahrhundert von der Elektroenergie, bewirkt ein allmähliches, und nach dem zweiten Weltkrieg ein brutales Auflösen überlieferter Kraftsysteme, die als überholt abgetan werden.

Der Vertreter der neuen neuzeitlichen technischen Revolution, die *Dampfmühle* („Feuermühle“), gelangt erst um das Jahr 1840 zu uns, verbreitet sich jedoch bloß in grösseren Städten, deren Hinterland über ein großes Getreideproduktionspotential verfügt (Iași gehört zu den ersten, gefolgt von Bukarest, Craiova, Brăila, Oradea u.a.), ohne den Verbreitungs- und Nutzungsbereich der Wassermühlen auf dem Lande einzuschränken. Die Zahl von über 5 500 wassergetriebenen Anlagen aller Arten und Typen, die aufgrund einer Erhebung des Staatsrats für Wasserwirtschaft im Jahre 1956 im ganzen Land gezählt wurden, beweisen die Dichte der ausschließlich im ländlichen Bereich fast bis in unsere Tage erhaltenen überlieferten bäuerlichen Industrieanlagen, wobei der in den letzten zwei Jahrzehnten⁶⁵ erkennbare Verfallsprozeß die Rettung oder Bergung der wertvollsten Exemplare durch Überführung derselben in ausgesprochene Kulturreserve erfordert, als die sich die Freilichtmuseen, und an deren Spitze das Museum Bäuerlicher Technik aus dem Jungen Wald bei Sibiu erweisen.

4.2. Hinsichtlich des Themas „*Aus der Geschichte der volkswissenschaftlichen Museographie Transilvaniens*“ untersuchte man, anlässlich der Wiederkehr eines Dreivierteljahrhunderts seit der Gründung des ersten „Nationalen Geschichts — und Volkskundemuseums der Rumänen Transilvaniens“ im Jahre 1905. Der darüber verfaßte Artikel⁶⁶ gedachte des gesamten Wirkens des Astramuseums bis zu seiner im Jahre 1950 erfolgten Verschmelzung mit dem Brukenthalmuseum. Weiter wird das museologische Schaffen im Volkskunde — und Volkskunstsektor, vom Jahr 1963 an und bis 1980 dagegen das Wirken des Museums bäuerlicher Technik dargestellt.

⁶⁴ Idem, das Kapitel: *Morile de vînt*, der Doktorarbeit Einführung... Manusk.

⁶⁵ Idem das Kapitel: *Revoluția industrială modernă*, der Doktorarbeit „Einführung...“, Manusk.

— Hedwiga Rușdea, *Dezintegrarea instalațiilor țărănești în viața satului contemporan*, in: Studii și com. de istoria..., 2, 1981.

⁶⁶ Corneliu Bucur, *75 ani de la înființarea Muzeului Astra. Tradiții și înfăptuiri în muzeografia etnografică sibiană între 1905—1980*, in: K.K.K.S.E., Sibiu, V.F.V., Sibiu, 1981.

Întreaga problemă legată de proiectele și realizările muzeisticii etnografice sibieni din cei 75 de ani a fost prezentată într-o amplă *expoziție retrospectivă*, organizată în anul 1980.

5. Activitatea de creștere a patrimoniului Muzeului Tehnicii Populare și organizare a expoziției sale de bază în aer liber

5.1. *Patrimoniul* muzeului din Dumbrava Sibiuului a crescut în intervalul 1978-82, de la 76 monumente la 92 unități muzeale, dintre care 79 sînt prezentate în circuitul expozițional, 6 se găsesc în faze diferite de reconstrucție, alte 3 au fost transferate, urmînd a fi reconstruite în viitor, 3 au rămas achiziționate in situ, iar cel din urmă, podul acoperit din Ilva Mare, care mai este încă în exploatare, va fi integrat patrimoniului după dezafectarea sa.

Cele 16 noi monumente au fost repartizate pe sectoare și grupe tematice după cum urmează:

5.1.1. În sectorul *alimentației populare*, 8 monumente: 2 în grupa păstoritului, 1 în cea a pomiculturii, 2 în cea a uleitului, 1 în grupa agriculturii, 3 în grupa morăritului;

5.1.2. În sectorul *transporturi*, 1 monument (podul acoperit);

5.1.3. În sectorul *prelucrării lemnului și materiilor anorganice*, 5 monumente: 4 în grupa lemnului și unul în cea a ceramicii;

5.1.4. În sectorul *industriilor textile*, 1 monument (gospodăria din Croici);

5.1.5. *Inventarul monumentelor* achiziționate și transferate a crescut în cei cinci ani de la 10.850 de obiecte la 12.464, sporul fiind deci, de 1614 obiecte, iar *colecțiile de etnografie și artă populară* (valorificate deocamdată, în cadrul expoziției pavilionare din palatul Brukenthal), de la 27.190, la 28.150, creșterea fiind de 960 piese.

5.1.6. *Aparatul documentar* a fost completat, la rîndul său, cu 3.723 piese din care: 2.598 fotografii, 243 filme, 2 filme cinematografice (Joașarul cu cai din Gura Rîului și Reconstituirea morii de vînt căciulate), 367 diapozitive, 134 planșe R.L.V., 16 dosare de monument și 363 piese de grafică.

5.2. *Reconstrucția* monumentelor transferate în etapa anterioară a fost încheiată, monumentele din Mahmudia, Poiana Sibiului și Gura Rîului fiind finisate și date în circuitul de vizitare.

Alte trei unități au fost reconstruite acum, două intrînd deja în vizitare (complexul din Horezu și cel din Tomești), gospodăria din Croici fiind vernisată în primul semestru al anului 1983.

În cazul celorlalte monumente, toate tratate, conservate și depozitate corespunzător, pentru cinci dintre ele s-au pregătit amplasamentele prin

Die gesamte, mit den Vorhaben und Verwirklichungen der letzten 75 Jahre zusammenhängende museale Problematik wurde im Rahmen einer im Jahre 1980 veranstalteten *Retrospektivausstellung* veranschaulicht.

5. Das Anwachsen des Sammlungsbestandes des Museums Bäuerlicher Technik und die Einrichtung seiner Freilichtausstellung

5.1. Im Zeitraum 1978—1982 wuchs der *Sammlungsbestand* des Museums von 76 auf 92 Denkmäler an, deren 79 dem Besucher zugänglich, sechs im Wiederaufbau begriffen sind, 3 eben erst übergeführt und 3 angekaufte Einheiten am Standort konserviert wurden. Die bedachte Brücke von Ilva Mare schließlich, die noch in Betrieb steht, wird nach ihrem Abbruch im Museum Aufnahme finden.

Die 16 neuen Denkmäler sind folgendermaßen auf thematische Sektoren und Gruppen verteilt worden:

5.1.1. auf den Sektor *Ernährung* fielen 9 Denkmäler, davon 2 auf die Gruppe Schafhaltung, 1 auf die Gruppe Obstbau, 2 auf die Gruppe Ölgewinnung, 1 auf die Gruppe Ackerbau, 3 auf die Gruppe Mühlenwesen;

5.1.2. auf den Sektor *Beförderungswesen*, 1 Denkmal (die bedachte Brücke);

5.1.3. auf den Sektor *Be- und Verarbeitung von Holz und unorganischen Stoffen* fielen 5 Denkmäler, d.h.: 4 auf die Gruppe Holz und 1 auf die Gruppe Töpferei;

5.1.4. auf den Sektor *Textilindustrie* fiel 1 Denkmal (das Anwesen aus Croici).

5.1.5. *Der Ausstattung- und Gerätebestand* der angekauften und ins Museum übergeführten Denkmäler wuchs in den fünf Jahren von 10 850 auf 12 464 Stück an, was einen Zuwachs von 1 614 neuerworbenen Gegenständen bedeutet. Die (vorläufig im Rahmen der Pavillonarausstellung des Brukenthalpalais ausgewerteten) *Volkskunde- und Volkskunstbestände* verzeichneten ihrerseits ein Anwachsen von 27 190 auf 28 150, wobei also 960 Stücke neu hinzukamen.

5.1.6. *Der Dokumentarapparat* wurde seinerseits durch 3 723 Stücke ergänzt, und zwar: 2 598 Fotos, 243 Negativfilme und 2 Kulturfilm (die Sägemühle aus Gura Rîului und die Rekonstruktion der Haubenwindmühle), 367 Dias, 134 Bauaufnahmeblätter, 16 Denkmalmappen und 363 Graphikblätter.

5.2. Der *Wiederaufbau* der in der vorausgegangenen Etappe ins Museum übergeführten Denkmäler wurde abgeschlossen und somit die Einheiten von Mahmudia, Poiana Sibiului und Gura Rîului in ausfertigtem Zustand für den Besuch freigegeben.

Drei weitere Einheiten stellte man jüngst auf und zwei davon lassen sich schon besichtigen (d. h. der Komplex aus Horezu und der aus Tomești), wobei die Übergabe des Gehöfts aus Croici um die Mitte des Jahres 1983 erfolgte.

Hinischulich der übrigen Denkmäler wurden alle entsprechend konserviert und gelagert und für fünf derselben die neuen Standorte durch land-

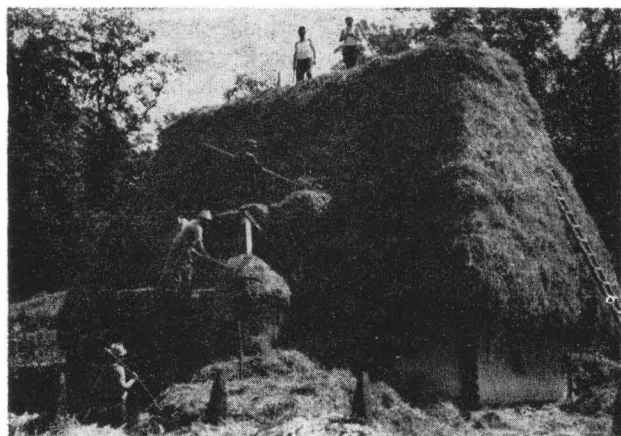

Figura 9. Restaurarea învelitorii din paie a casei din Feneș, jud. Alba.

Abb. 9. Restaurierung des Strohdaches des Hauses aus Feneș, Kr. Alba

lucrări de teren și peisagistice, turnându-se fundațiile, reconstrucția propriu-zisă urmînd a începe în 1983.

5.3. *Restaurarea monumentelor din cadrul expoziției* a constituit, în noua etapă de dezvoltare a muzeului, principală lucrare pe linia conservării patrimoniului. Principala direcție în care au fost întreprinse acestea a constat din restaurarea acoperișurilor și a instalațiilor hidraulice (expuse intemperiilor) și executarea drenajelor pentru combaterea infiltrațiilor apei din pînza freatică.

Acoperișurile restaurate au fost cele de *paie* ale monumentelor din Feneș și Săsaș, Obîrșa și Rîșculița, cele din *șîță și șindrîlă* ale unităților din Fînațe și Moeciu, din Dăbîca și Abrud (pentru alte 6 fiind confecționate șitele și șindriile necesare reacoperirii lor sau acoperirii cu ocazia reconstruirii acestora), cele de *scîndură* ale morilor de vînt (3) și a uleiinei din Ohaba, cel din *vreji de viță de vie* al cramei din Bălănești și din *stuf* al celei din Huși.

Instalațiile hidraulice restaurate, parțial sau total, sînt cele ale monumentelor din Moeciu și Nistorești, Fînațe, Dăbîca, Arcani și Lucăcești.

Drenaje s-au executat la monumentele din Huși, Sățic și Sebeș.

Împrejmuirile din împletituri de nuiele s-au executat la 4 unități (gospodăriile din Obîrșa-olar, Obîrșa-dogar, Rîșculița și Hodac).

6. Activitatea publicistică și de valorificare a colecțiilor sale

Pe plan publicistic, în afara studiilor și articolelor de specialitate apărute în diferite reviste, anuare ale unor muzee și volume de comunicări științifice, menționate deja la aparatul critic al articolului, actul editorial cel mai important constă din tipărirea celor două volume ale primei ediții a Colocviului național interdisciplinar, în anul 1981⁶⁷, la care adăugăm capitolul „Creația tehnică populară” din tratatul despre „Istoria gîn-

schaftliche Eingriffe und daselbst errichtete Grundmauern vorbereitet, sodaß deren Wiederaufbau 1983 beginnen kann.

5.3. Die *Restaurierung* der ausgestellten Denkmäler bildete die wichtigste Tätigkeit innerhalb der neuen Entwicklungsetappe des Museums, hinsichtlich der Konservierung des Sammlungsbestandes. Man widmete sich dabei vor allem den Dächern und den den Witterungsverhältnissen ausgesetzten hydraulischen Anlagen, sowie der Ausführung von Drainagen zur Bekämpfung einsickernden Grundwassers.

Zu den *restaurierten Dächern* zählen vor allem die *Strohdächer* der Denkmäler von Feneș, Săsaș, Obîrșa und Rîșculița, die *Langschindel- und Schindeldächer* der Einheiten von Fînațe, Moeciu, Dăbîca und Abrud (wobei für weitere 6 Einheiten das Schindelmateriel vorbereitet wurde), die *Bretterdächer* der Windmühlen (3) und der Olmühle aus Ohaba, das *Rebendach* des Weinlagerhauses von Bălănești und das *Schilfdach* des Weinkellers aus Huși.

Zu den teilweise oder vollkommen restaurierten *hydraulischen Anlagen* gehören die der Denkmäler von Moeciu, Nistorești, Fînațe, Dăbîca, Arcani und Lucăcești.

Drainagearbeiten wurden bei den Einheiten von Huși, Sățic und Sebeș ausgeführt.

Umfriedungen aus Rutengeflecht fertigte man bei 4 Einheiten (d.h. bei den Gehöften von Obîrșa-Töpfer, Obîrșa-Böttcher, Rîșculița und Hodac) an.

6. Publizistische Tätigkeit und Auswertung der Sammlungen

Von den bereits zitierten, in verschiedenen Zeitschriften, Jahrbüchern anderer Museen und Sammelbänden wissenschaftlicher Mitteilungen veröffentlichten Studien und Fachartikeln abgesehen, bildet die Herausgabe der beiden Bände des ersten nationalen interdisziplinären Kolloquiums, 1981⁶⁷ wichtigste Drucklegung dieses Zeitraums, wozu wir noch das Kapitel „Technisches Volksschaffen“ der Abhandlung zur „Geschichte wissenschaftlichen und

⁶⁷ *Studii și comunicări de istorie a civilizației populare din România*. Muzeul tehnicii populare, Sibiu, 1981, vol. 1—2.

⁶⁷ *Studii și comunicări de istorie a civilizației populare din România*, Muzeul tehnicii populare, Sibiu, 1981, Band 1 u. 2.

Figura 10 Imagine din timpul lucrărilor celui de al XIII-lea Simpozion european de ceramică, Sibiu-Păltiniș, 1981

Abb. 10. Die Arbeiten des XIII. internationalen Hafnersymposiums, Sibiu-Păltiniș, 1981

dirii și creației științifice și tehnice din România”, vol. I⁶⁸, precum și studiul intitulat „Civilizație milenară” din lucrarea cu același titlu apărută în colecția „România pământuri eterne”, Editura Revistei Transilvania, Sibiu, 1983⁶⁹.

Prezentarea grupei olăritului și a problematicii sale în volumul de comunicări ale celui de al XIII-lea Simpozion internațional de ceramică, organizat la Sibiu-Păltiniș, în 1980, a asigurat introducerea în circuitul unei manifestări științifice de specialitate, a realizării expoziționale a acestui important capitol al culturii populare românești⁷⁰.

Tot în cadrul unor reuniuni internaționale organizate de către Asociația europeană a muzeelor în aer liber, au fost prezentate la Simpozioanele

technischen Denkens und Schaffens in Rumänien“, Band I⁶⁸ und die Studie „Tausendjährige Zivilisation“ aus dem in der Reihe „Rumänien, ewiger Boden“, im Verlag der Zeitschrift Transilvania, Sibiu, 1983⁶⁹ erschienenen gleichnamigen Bildband, erwähnen müssen.

Die Darstellung der thematischen Gruppe Töpferei und ihrer Problematik im Mitteilungsband des 1980 in Sibiu-Păltiniș veranstalteten XIII. Internationalen Hafnersymposiums gestattete es, die Verwirklichungen der Ausstellung dieses wichtigen Kapitels der rumänischen Volkskultur⁷⁰ einer internationalen Veranstaltung zugänglich zu machen.

Ebenfalls im Rahmen vom Europäischen Verband der Freilichtmuseen veranstalteter internationaler Tagungen legte man, anlässlich der Sym-

⁶⁸ *Istoria gândirii și creației științifice și tehnice din România*, I, Din antichitate până la formarea științei moderne, sub redacția acad. prof. Ștefan Pascu, Editura Academiei R. S. România, București, 1982.

⁶⁹ Ion Miclea, *Civilizație milenară*, Studiu istoric și comentarii de Corneliiu Bucur, Editura Revista Transilvania, Sibiu, 1983.

⁷⁰ Cornel Irimie, *Cîteva considerații privind trăsăturile stilistice specifice artei populare tradiționale prezente în ceramica populară contemporană*, în: C.J.C.E.S. Sibiu, Comunicări și referate, al XXII-lea Simpozion internațional de ceramică, Sibiu-Păltiniș, Sibiu, 1981.

— Corneliiu Bucur, Adina Fălcescu, *Mestesugul olăritului ilustrat în Muzeul tehnicii populare*, în: C.J.C.E.S. Sibiu, Comunicări și referate.

⁶⁸ *Istoria gândirii și creației științifice și tehnice din România*, I, Din antichitate până la formarea științei moderne, unter der Aufsicht von Akademienmitglied Prof. Ștefan Pascu herausgegeben, Editura Academiei R. S. România, Bukarest, 1982.

⁶⁹ Ion Miclea, *Civilizație milenară*, einführende Studie und Kommentar von Corneliiu Bucur, Siehe Fußnote 61.

⁷⁰ Cornel Irimie, *Cîteva considerații privind trăsăturile stilistice specifice artei populare tradiționale prezente în ceramica populară contemporană*, in: K.K.K.S.E., Sibiu, Mitteilungen und Referate anlässlich des XIII. internationalen Keramiksymposiums, Sibiu-Păltiniș, Sibiu, 1981.

— Corneliiu Bucur, Adina Fălcescu, *Mestesugul olăritului ilustrat în Muzeul tehnicii populare*, in: K.K.K.S.E., Sibiu, Mitteilungen und Rerefate..., Sibiu, 1981.

de la Cardiff-Anglia (1978), Oslo-Norvegia (1980),⁷¹ precum și la cel organizat de Asociația muzeelor în aer liber din R.P. Polonia, la Sanok (1979)⁷², o serie de comunicări științifice cu privire la muzeele în aer liber din România sau despre Muzeul Tehnicii Populare.

Activitatea de valorificare a colecțiilor de etnografie și artă populară a marcat, în etapa analizată, două prestigioase realizări expoziționale în colaborare cu alte muzee din țară: organizarea expoziției de etnografie și artă populară din Africa, America, Asia, Australia și Oceania din colecțiile muzeelor din R.S. România⁷³ și participarea cu obiecte, din colecții, la expoziția „Civilizația carpatică”, organizată de Muzeul etnografic al Transilvaniei, la Torino-Italia⁷⁴.

Pentru ambele expoziții s-au tipărit cataloage cu o bogată documentație științifică.

7. Activitatea de popularizare și funcționare a muzeului, optimizarea funcției culturale și de agrement

7.1. Pentru o mai bună cunoaștere și înlesnirea înțelegerii mesajului științific și cultural al Muzeului Tehnicii Populare, s-au tipărit o serie de *materiale și publicații de prezentare, popularizare și reclamă*, în limba română și alte limbi de largă circulație, între care amintim: pliantul în culori în limbile română, germană și engleză, Micul ghid al Muzeului Brukenthal, conținând și prezentarea Muzeului Tehnicii Populare, în aceleași versiuni plus limba franceză, predându-se la tipar și o nouă versiune a ghidului amănunțit al muzeului în limba română, germană și engleză. Cu ocazia Congresului de istoria științei și tehnicii, organizat de țara noastră în anul 1981, s-a editat un pliant al muzeelor cu profil tehnic, în care a fost prezentat și Muzeul Tehnicii Populare, acțiuni la care se adaugă editarea a 13 seturi de diapozitive color, numeroase emisiuni de cărți poștale color, o insignă a muzeului și tipărirea în tiraj de ordinul zecilor de mii a unui fluturaș al muzeului, în mai multe limbi.

Difuzarea acestor materiale în incinta expoziției și în afara acesteia au asigurat un flux sporit de

posien von Cardiff-England (1978) und Oslo-Norwegen (1980)⁷¹ wie auch anlässlich der in Sanok (1979)⁷² abgehaltenen Tagung des Verbandes der Freilichtmuseen Polens, die Freilichtmuseen Rumäniens oder das Museum Bäuerlicher Technik betreffende wissenschaftliche Mitteilungen dar.

Auch was die *Auswertung der Volkskunde — und Volkskunstsammlungen* anbertrifft, ließen sich im abgelaufenen Zeitraum, in Zusammenarbeit mit anderen Museen des Landes, zwei bedeutende Leistungen verzeichnen, d.h. die Ausstellung „Volkskunde und Volkskunst in Afrika, Amerika, Asien, Australien und Ozeanien in Museen der S.R. Rumänien“⁷³ und die Teilnahme mit Exponaten an der vom Transsilvanischen Volkskundemuseum Cluj-Napoca in Turin-Italien⁷⁴ veranstalteten Ausstellung „Karpatenzivilization“.

Für beide Ausstellungen wurden umfassend dokumentierte Kataloge herausgegeben.

7. Popularisierungstätigkeit, Museumsbetrieb und Vervollkommnung der Kultur- und Zerstreuungsfunktion

7.1. Zur Popularisierung und besseren Vermittlung der wissenschaftlichen und kulturellen Bestimmung des Museum bäuerlicher Technik, druckte man eine Reihe von *Reklame- und Propagandaschriften* in rumänischer Sprache und verschiedenen Weltsprachen, wie den in Farben aufgelegten Führer, in Rumänisch, Deutsch und Englisch, den Führer durch das Brukenthalmuseum, der auch eine in Französisch gehaltene Darstellung des Museums bäuerlicher Technik enthält, während eine Neuauflage des Museumsführers in Rumänisch, Deutsch und Englisch gerade gedruckt wird. Anlässlich des in unserem Lande veranstalteten Kongresses für Wissenschafts — und Technikgeschichte, gab man eine Broschüre über technische Museen heraus, in der auch das Museum bäuerlicher Technik dargestellt wurde. Hinzu kommen noch 13 Diasets, zahlreiche Ansichtskarten, ein in vielen tausend Exemplaren herausgegebenes mehrsprachiges Faltblatt und ein Abzeichen des Museums.

Die Verbreitung derartigen Materials in der Ausstellung und außerhalb derselben bewirkte einen ansteigenden Besucherstrom und eine ver-

⁷¹ Cornel Irimie, Georgeta Stoica, *Die ethnographischen Freilichtmuseen in Rumänien und die Erhaltung von Denkmälern der bäuerlichen Architektur und Technik*, in: Tagungsbericht, Cardiff, 1978.

— Cornel Irimie, *Die ethnographischen Freilichtmuseen Rumäniens 1976—78*, Tagungsbericht, Cardiff, 1978.

— Cornel Irimie, *Die ethnographischen Freilichtmuseen Rumäniens 1978—80*, Tagungsbericht, Oslo, 1980.

⁷² Corneliu Bucur, *Muzeul tehnicii populare — muzeu național al istoriei civilizației tehnice populare din România*, Sanok — R. P. Polonia, 1978, ms.

⁷³ Marcela Necula, *Expoziția de etnografie și artă populară din Africa, America, Asia, Australia, Oceania din colecțiile muzeale din R.S. România*, Catalog, București, 1979, 80.

⁷⁴ *Civiltățile rurale dei Carpazi — Romania*, Torino, Museo Nazionale della Montagna „Duca degli Abruzzi”, 1981.

⁷¹ Cornel Irimie, Georgeta Stoica, *Die ethnographischen Freilichtmuseen in Rumänien und die Erhaltung von Denkmälern der bäuerlichen Architektur und Technik*, in: Tagungsbericht, Cardiff, 1978.

— Cornel Irimie, *Die ethnographischen Freilichtmuseen Rumäniens 1976—78*, Tagungsbericht, Cardiff, 1978.

— Cornel Irimie, *Die ethnographischen Freilichtmuseen Rumäniens 1978—80*, Tagungsbericht, Oslo, 1980.

⁷² Corneliu Bucur, *Muzeul tehnicii populare — muzeu național al istoriei civilizației populare din România*, Sanok — Polnische V.R., 1978, Manusk.

⁷³ Marcela Necula, *Expoziția de etnografie și artă populară din Africa, America, Asia, Australia, Oceania, din colecțiile muzeale din R. S. România*, Katalog, Bukarest, 1979—80.

⁷⁴ *Civiltățile rurale dei Carpazi — Romania*, Torino, Museo Nazionale della Montagna „Duca degli Abruzzi”, 1981.

vizitatori și o mai lesnicioasă vizitare a expoziției, în sensul unei cuprinderi facile a complexei problematice expuse pe un teritoriu de nu mai puțin de 42 ha.

7.2. *Popularizarea vizuală* a fost intensificată prin tipărirea unor afișe color, instalarea unor panouri cu planul muzeului în centrul orașului și pe căile de acces spre muzeu, în zona Dumbravei, a unor panouri de reclamă și dirijare spre căile de acces în muzeu.

7.3. Dezvoltarea *agrementului cultural* s-a realizat prin construirea unei scene de spectacole folclorice pe lacul din incinta muzeului într-o ambianță peisagistică de mare efect, în centrul expoziției, aici organizându-se, în cursul sezonului, spectacole la care își dau concursul cele mai bune formații și soliști din județ și din țară, evoluind în cadrul prestigioasei manifestări cultural-naționale „Festivalul Cîntarea României“.

7.4. *Agrementul turistic* este asigurat prin dotarea muzeului cu două *minicaruri cu landouri deschise* care asigură transportul publicului vizitator din centrul orașului (de la Muzeul Brukenthal) pînă în incinta muzeului și la cerere, chiar și în incintă de-a lungul aleii de 6 km, oferind astfel posibilitatea unei vizite rapide și extrem de agreabile publicului de toate vîrstele.

Prin dotarea lacului muzeului cu *lotci din fibră de sticlă*, imitînd lotcile pescarilor din Delta Dunării, s-a pus la dispoziția publicului posibilitatea vizitării unor exponate situate pe apa lacului, în condiții ideale, pe de altă parte, cea a unor agreabile plimbări de agrement pe lacul muzeului, extrem de reconfortante.

În sfîrșit, amenajarea unui *stand* de desfacere pentru publicul vizitator a unor *produse originale din creația de artă populară contemporană* (ceramică, țesături, sculpturi în lemn, mobilier miniatural pictat, împletituri, instrumente muzicale populare ș.a.), achiziționate din cele mai renumite centre meșteșugărești din țară, multe din ele reprezentate prin ateliere complexe în muzeu, completează oferta cultural-turistică a Muzeului Tehnicii Populare făcînd și mai atractivă vizitarea acestuia.

7.5. Asigurarea unei *bune funcționări a muzeului presupune*, în primul rînd, o bună conservare a valorii și patrimoniului, obiectiv care se constituie în direcția principală de activitate, în viitor, pentru care se fac eforturi deosebite prin modernizarea și dotarea bazei existente cu cele mai complexe și utile mijloace care să asigure un tratament complex și eficient în cadrul *Laboratorului de conservare și restaurare*.

Amenajarea unui *parcaj auto* pentru autobuzele de transport în comun și pentru autocarele în tranzit și pentru 40 de autoturisme, precum și a unei *alei pietonale* asfaltate prin parcul Dumbrava, care asigură accesul direct din zona Grădinii zoologice spre una din porțile de acces ale muzeului, au reprezentat dotări indispensabile unei bune funcționări a muzeului din Dumbrava Sibiului.

Modernizarea iluminatului pe aleile principale și o vastă acțiune de *sistematizare peisagistică* completează seria lucrărilor auxiliare.

ständlichere Besichtigung, d.h. ein leichteres Erfassen der in einem Areal von mehr als 42 ha dargestellten komplexen Problematik.

7.2. Die *Popularisierungsgrafik* umfaßt Plakate, die Aufstellung von Transparenten mit Darstellungen des Museumsplans im Stadtzentrum und an den Stadteingängen und von Wegweisern an den Zugangsstraßen.

7.3. Die *kulturelle Verwertung* des Museumsge-ländes fand ihren Niederschlag im Bau einer Freilichtbühne auf dem zum Museum gehörigen See, wo während der Besuchssaison vor einer wirkungsvollen Landschaftskulisse Folkloreveranstaltungen vorgeführt werden, an denen beste Volkstanz-, Singgruppen und Solisten aus dem Kreis und dem ganzen Land, im Rahmen des Landes-Kulturfestivals „Preis Dir, Rumänien“, teilnehmen.

7.4. Auch für *touristischen Zustrom* wurde gesorgt, indem man das Museum mit zwei *Minicars mit offenen Anhängern* ausstattete, die die Interessierten aus dem Stadtzentrum (vom Brukenthalmuseum bis ins Freilichtmuseum und auf Wunsch entlang der rund 6 km langen Allee befördern und damit den Besuchern jeden Alters eine schnelle und bequeme Besichtigung der Ausstellung ermöglichen.

Durch Ausstattung des Sees mit Glasfiberbooten, die den Fischerkähnen des Donaudeltas nachgebildet wurden, vermögen die Besucher auf ideale Weise auf der Seefläche gelegene Exponate zu besichtigen oder entspannende Spazierfahrten vorzunehmen.

Ein *Verkaufsstand schließlich*, bietet Originalschöpfungen zeitgenössischer Volkskunst (Töpferei, Gewebe, Holzschnitzerei, Möbelminiaturen, Flechtarbeit, Volksmusikinstrumente u.a.) als Reiseandenken an, die aus den bekanntesten Handwerkkzentren des Landes stammen, von denen viele im Museum durch Komplexe vertreten sind, und ergänzt das Kultur- und Fremdenverkehrsangebot des Museums Bäuerlicher Technik und läßt dessen Besichtigung verlockender erscheinen.

7.5. Ein reibungsloser Museumsbetrieb setzt vor allem eine gute Konservierung seines wertvollen Bestandes voraus, eine Frage, die sich als Hauptrichtung zukünftigen Wirkens aufwirft und zu deren Verwirklichung viel Mühe aufgewandt wird und zwar durch Modernisierung und Ausstattung der vorhandenen Anlagen mit komplexesten und nützlichsten Behelfen, die eine wirksame Konservierung durch das *Restaurierungs- und Konservierungslabor* gewährleistet.

Die Anlage eines *Parkeplatzes* für die Omnibusse des öffentlichen Dienstes, für durchfahrende Touristenautocars und für etwa 40 Personenkraftwagen, sowie der Bau einer den Jungen Wald von Sibiu durchquerenden asphaltierten *Allee*, die einen unmittelbaren Zugang aus dem Bereich des Tierparks, durch eines der Haupttore des Museums gestattet, bildeten unumgängliche Voraussetzungen für einen reibungslosen Betrieb des Museums.

Die *Modernisierung der Beleuchtung* der Hauptalleen und eine Großaktion zur Landschaftssystematisierung ergänzt die Reihe zusätzlicher Arbeiten.

B. MUZEUL TEHNICII POPULARE LA 20 ANI DE LA ÎNCEPEREA ORGANIZĂRII SALE

Făcînd bilanțul întregii activități, de cercetare științifică, constituire a patrimoniului și organizare expozițională și comparînd rezultatele obținute cu prevederile Proiectului tematic și ale Planului de organizare expozițională, elaborate între anii 1961—1963, putem conchide că, acum, la aniversarea a două decenii de la începerea lucrărilor propriuzise de organizare a expoziției permanente în aer liber a Muzeului Tehnicii Populare, rezultatele obținute sînt la nivelul parametrilor proiectați.

1. Prin *ritmul intens* imprimat în tot acest timp, deopotrivă activității de cercetare cît și lucrărilor de organizare expozițională, în condițiile asigurării celor mai bune condiții tehnico-materiale și de personal, s-a asigurat fondarea, într-un timp record, a *celui mai mare muzeu etnografic în aer liber din România* și unul dintre cele mai mari din întreaga lume, atît prin terenul pus la dispoziție (96 ha., din care 42 ha., exclusiv pentru expoziție), cît și prin volumul patrimoniului (92 monumente cu peste 250 construcții și 40.614 obiecte etnografice și de artă populară, dispunînd de un aparat științific documentar de 62.277 piese inventariate), iar prin profilul său tematic — civilizația tehnică populară preindustrială — a unui muzeu unic în cadrul rețelei mondiale de profil.

2. Pe plan *documentar-istoric*, patrimoniul Muzeului Tehnicii Populare, constînd din numeroase unicate în domeniul monumentelor de tehnică populară preindustrială, nu numai pe plan național dar și continental, reconstituie o întreagă epocă istorică dispărută din istoria civilizației românești și europene, tributară unui sistem instrumental rudimentar, în comparație cu cel contemporan, acționat manual sau cu ajutorul uneia dintre energiile clasice (animală, hidraulică sau eoliană), dar care încorporează și aduce pînă în zilele noastre o experiență milenară în numeroase domenii ale culturii populare, constituindu-se în cel dintîi și cel mai convingător argument al vechimii, sedentarismului și continuității neîntrerupte a românilor în vatra lor istorică, al originalității civilizației lor, una dintre cele mai vechi din întreaga Europă, al capacității de progres tehnic de-a lungul întregii lor istorii, al disponibilității deosebite pentru creație tehnică și inovație, pentru asimilarea celor mai noi invenții din circuitul tehnic european, dar în același timp, pentru acte de pionierat tehnic mondial.

Valoarea științifică a patrimoniului Muzeului Tehnicii Populare a fost adeseori subliniată de nu-

B. DAS MUSEUM BÄUERLICHER TECHNIK NACH ZWANZIG JAHREN

Versucht man eine Bilanz der gesamten wissenschaftlichen Forschungstätigkeit, des Sammelns musealer Bestände und des Ausbaus der Ausstellung zu ziehen und die erlangten Ergebnisse mit den Vorhaben des in den Jahren 1961—1963 ausgearbeiteten Thematikplans und des Ausstellungsplans zu vergleichen, so gelangt man zu dem Schluß, daß heute, zwei Jahrzehnte nach dem Beginn des eigentlichen Aufbaus der Freilichtausstellung des Museums Bäuerlicher Technik, das Geschaffene den geplanten Kennziffern entspricht.

1. Durch den *betonten Rhythmus*, der sich während dieses Zeitraums sowohl in der Forschungs-, als auch der Ausstellungstätigkeit verzeichnen ließ, gelang es, aufgrund entsprechender technisch-materieller Bedingungen und unter Gewährleistung entsprechenden Fachpersonals, in einer Rekordzeit das *größte volkskundliche Freilichtmuseum Rumäniens* und gleichzeitig eines der größten der ganzen Welt zu schaffen, und zwar, sowohl was das zur Verfügung stehende Gelände anbelangt (96 ha, von denen 42 ha ausschließlich für Ausstellungszwecke), als durch den Umfang des Sammlungsbestandes (92 Denkmäler mit über 250 Gebäuden und 40 614 Ausstattungsstücken aus dem Volkskunde- und Volkskunstbereich, wobei ein wissenschaftlicher Apparat von 62.277 inventarisierten Stücken zur Verfügung steht), als auch aufgrund seines thematischen Profils — der vorindustriellen technischen Volkszivilisation — das innerhalb des internationalen Museumsnetzes eine einzigdastehende museale Institution verkörpert.

2. Auf *dokumentar-historischer* Ebene rekonstruiert der Sammlungsbestand des Museums Bäuerlicher Technik, dadurch, daß er zahlreiche Unikate auf dem Gebiet vorindustrieller Volkstechnik, nicht bloß für den Landesbereich, sondern auch für den des Kontinents umfaßt, eine aus der Geschichte der rumänischen und europäischen Zivilisation verschwundene Epoche, die, verglichen mit den zeitgenössischen Ausrüstungen, von einem rudimentären Arbeitsgerät abhängig war, das manuell oder mit Hilfe einer der klassischen Energien (der tierischen, Wasser- bzw. Windkraft) betrieben wurde, dabei jedoch bis in unsere Tage eine tausendjährige Erfahrung in vielen Bereichen der Volkskultur vermittelt und damit zum ersten und überzeugendsten Argument des Alters, der Selbsthaftigkeit und ununterbrochenen Kontinuität der Rumänen auf ihrem historisch angestammten Boden wird, der Originalität ihrer Zivilisation, einer der ältesten Europas, der Fähigkeit zu technischem Fortschritt entlang ihrer gesamten Geschichte, der besonderen Begabung für technisches Schaffen und Neuerung, zur Assimilierung neuester Erfindungen des europäischen Technikbereichs, doch gleichzeitig für technische Pioniertaten im Weltmaßstab.

Die wissenschaftliche Bedeutung des Sammlungsbestandes des Museums Bäuerlicher Technik wurde

meroși cercetători ai civilizației tradiționale europene care au afirmat că fără a se valorifica, cât mai deplin, această colecție și întreaga arhivă documentară constituită complementar, este dificil a realiza istoria infrastructurilor civilizației europene, istoria culturii populare, a satului european.

3. *Strucutra tematică a patrimoniului monumental* al Muzeului Tehnicii Populare reflectă întreg universul de fenomene care compun însăși baza civilizației populare tradiționale, cele patru sectoare de bază ale muzeului reprezentând capitole fundamentale ale culturii fiecărui popor, definitorii pentru caracterizarea civilizației sale: alimentația, prelucrarea celor mai diverse produse și materii prime pentru asigurarea locuinței și a întregului sistem instrumental și de obiecte de uz, vestimentația și transporturile.

Repartizînd monumentele existente pe sectoare și în cadrul acestora pe grupe tematice (delimitate riguros pe baza procedeeelor tehnice și a instrumentarului specific unei materii prime sau unei categorii de produse), avem următoarea situație statistică:

3.1. în cadrul sectorului *alimentației populare*: pescuitul este reprezentat prin 3 monumente, boștinăritul și luminăritul, prin câte unul, creșterea animalelor prin 7, pomicultura prin 5, viticultura prin 2 (la care se adaugă o valoroasă colecție de teascuri și zdrobitori de o tipologie foarte diversă, majoritatea fiind expuse în cadrul unui pavilion tematic special), uleiul prin 10 monumente, agricultura și legumicultura prin 3, morăritul prin 22 de mori de toate tipurile energetice și toate variantele constructive, reprezentînd indiscutabil cea mai completă colecție de mori clasice din Europa, de cel mai mare interes științific pentru întreaga mișcare mulinologică din lume;

3.2. în cadrul sectorului *transporturi populare*, în afara celor trei monumente (două poduri plutitoare și unul acoperit, în curs de transfer), există o reprezentativă colecție de mijloace tradiționale de transport: tîrîte-3, rulate-19, alunecate-4, și plutitoare-2 (total 28), completată prin numeroasele mijloace de transport individual sau purtat pe animale (saci, desagi, traiste, burdufi, butoie, coșuri, etc) din inventarul gospodăriilor și instalațiilor expuse în celelalte grupe tematice;

3.3. în sectorul prelucrării *lemnului și minerelelor*, prelucrarea lemnului este reprezentată prin 15 monumente dintre care 4 instalații de debitat buștenii și 11 gospodării-ateliere meșteșugărești, ilustrînd ceea ce literatura istorică și etnografică numește „civilizația lemnului la români”; prelucrarea pietrei nu este deocamdată prezentată prin nici un monument, urmînd a fi atacată în anii ur-

häufig von zahlreichen Forschern hervorgehoben, deren Fachbereich die überlieferte europäische Zivilisation bildet, und die behaupteten, daß es schwierig sei, die Geschichte der Infrastruktur europäischer Zivilisation, die Geschichte der Volkskultur, des europäischen Dorfes zu erfassen, ohne diese Sammlung und das gesamte zusammengetragene Dokumentararchiv möglichst vollkommen auszuwerten.

3. Die *thematische Struktur des Denkmalbestands* des Museums Bäuerlicher Technik spiegelt eine ganze Welt von Erscheinungen wider, die die Grundlage der überlieferten Volkszivilisation an und für sich verkörpern, bilden die vier Grundsektoren des Museums doch für die Kennzeichnung seiner Zivilisation bestimmende Grundkapitel der Kultur jedes einzelnen Volkes, hinsichtlich: der Ernährung, oder der Ver- und Bearbeitung verschiedenster Stoffe, mit dem Zweck Unterkünfte und das gesamte Gerätesystem von Gebrauchsgegenständen, Kleidungsstücken und Beförderungsmitteln zu schaffen.

Verteilen wir die vorhandenen Denkmäler auf Sektoren und thematische Gruppen (die aufgrund technischer Verfahren und für einen Rohstoff oder eine Erzeugnisgattung spezifischen Arbeitsgeräte rigoros abgegrenzt wurden), so ergibt sich folgende statistische Aufstellung:

3.1. Im Rahmen des Sektors für *Volksernährung* veranschaulichen 3 Denkmäler den Fischfang, je eines das Wachstrestersammeln und die Wachszieherei, 7 die Viehwirtschaft, 5 den Obstbau, 2 den Weinbau (wozu noch eine wertvolle Sammlung mannigfaltiger Keltern und Obstmühlen hinzukommt, deren Großteil im Rahmen eines thematischen Sonderpavillons ausgestellt sind), 10 Denkmäler stellen die Olgevinnung, den Acker- und Gemüsebau 3, das Mühlenwesen 22, allen energetischen Typen und baumäßigen Varianten zugehörig, sodaß diese Gruppe zweifellos die größte Sammlung klassischer Mühlen Europas bildet und für die Mühlengeschichte der ganzen Welt von höchstem Interesse ist).

3.2. Im Rahmen des *Transportsektors* gibt es, von den drei Denkmälern (zwei Fähren und der im Überführungsstadium befindlichen bedachten Brücke abgesehen, eine repräsentative Sammlung überlieferter Beförderungsmittel und zwar: Schleifbehelfe — 3, Radfuhrwerke — 19, Gleitgefährte — 4, Wasserfahrzeuge — 2 (insgesamt 28), die durch zahlreiche Behelfe ergänzt werden, die der Mensch selbst trägt oder auf Tragtieren befördert (Säcke, Zwerch-, Querbeutel, Beutel, Fässer, Körbe usw.), die dem Inventar von Einheiten anderer thematischer Gruppen angehören;

3.3. im Sektor zur Be- und Verarbeitung von *Holz und mineralischen Rohstoffen* wird die Holzbearbeitung durch 15 Denkmäler veranschaulicht, von denen 4 Anlagen zum Zersägen von Stämmen und 11 Gehöfte mit dazugehörigen handwerklichen Werkstätten bilden, die das illustrieren, was die Geschichts- und volkskundliche Fachliteratur als „Holzzivilisation der Rumänen“ bezeichnet; die Steinbearbeitung wird vorläufig durch keine Einheit dargestellt, soll aber in den nächsten Jahren auch

mători; mineritul aurifer, prin două monumente, și o anexă (cramul); prelucrarea metalelor, prin 4 monumente dintre care o instalație hidraulică, un atelier de clopotar și două gospodării-ateliere de fierar; olăritul, prin 8 gospodării-ateliere de olari din aproape toate provinciile țării (doar Muntenia și Dobrogea au mai rămas a fi reprezentate);

3.4. în sectorul prelucrării *materiilor organice* (piei, blănuri și fibre vegetale și animale), jocăritul și pielăritul sînt reprezentate printr-un monument, industria casnică textilă prin 4 gospodării care prezintă prelucrarea lînii, borangicului, părului de capră și a cînepii, prelucrarea țesăturilor la instalațiile hidraulice prin 7 instalații dintre care 5 pive de tipuri diferite și 2 dîrste.

Deși Proiectul tematic general prevede 146 monumente, la modul ideal al concepției inițiale, putem afirma, cu toată autoritatea, că prin colecția deja realizată, exceptînd maximum 8—10 monumente, este reprezentat, în modul cel mai corespunzător, întreg universul civilizației populare tradiționale.

4. *Structura categorială a patrimoniului monumental* al Muzeului Tehnicii Populare amplifică imaginea pe care ne-o oferă instituția sibiană asupra patrimoniului monumentelor de arhitectură și tehnica populară, integrat celui al culturii naționale.

În clasificarea unui material de mare diversitate fenomenologică și factologică am ținut seama, deopotrivă, de fenomenul ilustrat de fiecare dintre aceste monumente ca și de trăsăturile arhitectonice care le încadrează în categorii monumentale distincte.

4.1. O primă grupă o constituie cele 15 *construcții specializate* cu profil ocupațional, constituită din: 1 cherhana, 4 colibe (una pescărească și trei de păstori), 1 staul și 2 stîni, 3 crame (una pomicolă și 2 viticole), 1 cămară de alimente, 1 cram și 1 galerie de mină auriferă.

4.2. Grupa *gospodăriilor*, formată din 32 complexe arhitectonice, avînd fie un profil ocupațional (agricultură, păstorie), fie unul meșteșugăresc, ilustrează în muzeu o multitudine de aspecte pe plan habitational, arhitectonic, tehnic-construcțiv, al arhitecturii interiorului și al organizării și dotării tehnice a atelierelor meșteșugărești. Cele 32 de unități muzeale aparțin: pescarilor (1), lumînărilor (1), păstorilor (3) uleierilor (1), agricultorilor (2), lemnarilor (10) (din care: rudarilor-1, dogarilor și rotarilor-2, spătarilor-1, dulgherilor-4, constructorilor de instrumente muzicale-2, și rogojinarilor-1), fierarilor (2), olarilor (8) jocărilor și curelarilor (1), trăistarilor (1) și mătăsarilor (1).

in Angriff genommen werden; die Golderzgewinnung erläutern zwei Denkmäler und ein Nebengebäude (eine Art Aufbereitungswerkstatt, „cram“ genannt); der Metallbearbeitung sind 4 Denkmäler gewidmet und zwar ein wasserbetriebener Eisenhammer, eine Glockengießerei und zwei Schmiedehöfste; die Töpfereigruppe verkörpert fast alle Provinzen des Landes (lediglich Muntenien und die Dobrudscha sollen noch ergänzt werden);

3.4. Im Sektor Bearbeitung *organischer Rohstoffe* (Häute, Felle, pflanzlicher und tierischer Fasern) sind die Kürschnerei und die Riemerei durch je ein Denkmal, die Haus-Textilindustrie durch 4 Höfste vertreten, in denen die Verarbeitung von Wolle, Bastseide, Ziegenhaar und Hanf und die Bearbeitung von Geweben in hydraulischen Anlagen durch 7 Einheiten, d.h. 5 Walken verschiedenen Typs und 2 Kotzenwalken („drste“) veranschaulicht werden.

Obgleich das Thematikprojekt als Idealform in der ursprünglichen Fassung 146 Denkmäler vorsieht, stellen wir die Behauptung auf, daß durch die derzeitige Sammlung, von 8—10 Denkmälern abgesehen, das gesamte Universum überlieferter rumänischer Volkszivilisation erschöpfend dargestellt wird.

4. *Die Gattungsstruktur des Denkmalbestands* des Museums bäuerlicher Technik erweitert das Bild, das uns die Institution von Sibiu vom Bestand an Baudenkmalen und solchen bäuerlicher Technik zu bieten vermag, der sich dem Landes-kulturpatrimonium integriert.

In der Klassifizierung eines in phänomenologischer und faktologischer Hinsicht überaus vielfältigen Materials berücksichtigten wir sowohl die von jedem einzelnen Denkmal veranschaulichte Erscheinung, als auch die baumäßigen Merkmale, aufgrund derer diese in getrennte Denkmalsgattungen gegliedert werden müssen.

4.1. Eine erste Gruppe bilden die 15 den Beschäftigungen zugeordneten *spezialisierten Bauten*, bestehend aus: einer Kerhane (Fischlagerhaus), 4 Hütten (einer für Fischer und dreier für Hirten bestimmt), 1 Stall, 2 Sennhütten, 3 Wein- oder Schnapslagerhäuser (eines zum Obstbau und zwei zum Weinbau gehörig), 1 Vorratskammer, 1 Goldschmiedewerkstatt und 1 Goldbergwerkstollen.

4.2. Die Gruppe der *Geböfte*, bestehend aus 32 Bau-Komplexen, die sei es mit Beschäftigungen (Ackerbau, Viehhaltung), sei es mit Gewerben zusammenhängen, veranschaulicht im Museum eine Vielzahl von Aspekten des Wohnbereichs, der Bauweise, der Inneneinrichtung und der technischen Ausrüstung der Werkstätten. Die 32 Museumseinheiten verteilen sich auf: Fischer (1), Wachszieher (1), Schafhalter (3), Olmüller (1), Ackerbauer (2), holzbearbeitende Handwerker (10), (davon: Löffel — und Muldenschnitzer —1, Böttcher und Radmacher — 2, Webekammacher —1, Zimmerleute —4, Musikinstrumentenbauer —2 und Schilfmattenweber —1), Schmiede (2), Töpfer (8), Kürschner und Rierner (1), Beutelmacher (1) und Seidenweber (1).

Aici se cuvine o precizare: cu foarte rare excepții, meșteșugurile rurale nu s-au desprins de una din ocupațiile de bază ale economiei rurale, de aceea, atribuirea unităților din muzeu unui profil ocupațional sau meșteșugăresc s-a făcut ținând seama de dominanta economică (nici una din gospodăriile de agricultori sau crescători de animale nu are un profil pur, întotdeauna cele două ocupații practicându-se împreună, dar în proporții care se diferențiază de la zonă la zonă) sau de componența meșteșugărească.

4.2.1. Pe planul *structurii gospodăriilor*, la o analiză clasificatorie și mai amănunțită, deslușim în cadrul celor 82 *anexe gospodărești*: 18 șuri cu grajduri, 8 grajduri de cornute, 5 adăposturi pentru ovine (ocol, staul, colnă, croznie), 14 cotețe de porci și 3 pentru păsări, 1 fierbătoare de lapte și spațiu pentru prepararea brînzeturilor în cadrul gospodăriei, 7 șoproane cu diverse funcții și 2 finare, 4 camere de alimente și produse agro-alimentare, 6 pătule (oșare) pentru depozitarea porumbului, 1 căsuță de vară, 1 baie tip saună, 3 wc-uri.

4.2.2. *Instalațiile* dispuse în cadrul gospodăriilor, de regulă în afara locuinței și uneori chiar în afara incintei gospodărești, sînt constituite din: 1 cuptor de uscat prune, 4 cuptoare de pîine, 8 cuptoare de ars vase ceramice (ca o excepție, amintim cuptorul de la Sasca Română introdus în tinda casei), 2 juguri de potcovit. *Fîntînile* se constituie într-o categorie aparte, cele 16 exemplare fiind de o mare diversitate constructivă și funcțională: 8 cu cîrlig, 4 cu cumpănă, 3 cu roată acționată manual și 1 cu „vîrtej” tractat de animale.

4.2.3. *Împrejmuirile și porțile* (incluzînd și porțile sau pîrleazurile) încheie seria anexelor gospodărești, ilustrînd, prin marea diversitate constructivă și stilistică, bogăția culturii noastre populare, personalitatea arhitectonică a satului tradițional, măiestria creatorilor populari care, dintr-o necesitate strict utilitară, au creat adeseori mari valori artistice cum sînt porțile gorjene, maramureșene, transilvănene și din alte zone.

4.3. *Atelierele meșteșugărești* organizate în construcții proprii demonstrează evoluția acestor activități specializate în producerea unor bunuri de întrebuințare, de la o simplă îndeletnicire casnică, numită astfel pentru că satisface o necesitate familială și activitatea se desfășoară în incinta locuinței, fără a necesita un spațiu specializat, spre statutul de meșteșug, în care accentul cade pe producerea unor obiecte destinate schimbului (deci mărfuri), specificitatea și intensitatea acestuia reclamînd un spațiu propriu, altul decît locuința. La români aceasta se întîmplă cel mai frecvent în cazul fierarilor, al boștinărilor și lumînărilor, fie din motive tehnologice, fie de păstrare a igienei locuinței. În Muzeul Tehnicii Populare există doar cîteva ateliere meșteșugărești organizate în construcții proprii, distincte de locuința meșteșugului:

Hier müssen wir auf etwas hinweisen, daß das bäuerliche Handwerk nämlich, von wenigen Ausnahmen abgesehen, nicht von Grundbeschäftigungen der ländlichen Wirtschaft abstammt, daher wurden die Museumseinheiten einem beschäftigungsmäßigen bzw. gewerblichen Profil untergeordnet, indem man die Wirtschaftsdominante (weist doch keines der Ackerbauer- oder Viehhaltergehöfte ein einwandfreies Profil auf, vielmehr übte man die beiden Beschäftigungen gleichzeitig, doch in einem Verhältnis aus, das sich von Gebiet zu Gebiet unterscheidet), oder die gewerbliche Zusammensetzung berücksichtigte.

4.2.1. Hinsichtlich der *Gehöftsstruktur* unterscheiden wir bei einer genaueren Untersuchung bei den 82 Wirtschaftsgebäuden: 18 Scheunen und Ställe, 8 Großviehställe, 5 Schafunterstände („ocol, staul, colnă, croznie“), 14 Schweinekoben, 3 Hühnerställe, 1 Milchküche, 7 Schuppen und 2 Heubühnen, 4 Vorrats- und Getreidekammern, 6 Maisdarrn, 1 Sommerhaus, 1 Saunabad, 3 Aborte.

4.2.2. Was die meist außerhalb des Wohnhauses und häufig außerhalb des Gehöfts gelegenen *Anlagen* anbelangt, bestehen diese aus: 1 Pflaumen-dörrofen, 4 Backöfen, 8 Töpferbrennöfen (eine Ausnahme bildet der im Hausflur aufgestellte Brennofen von Sasca Română), bzw. zwei Beschlagbühnen. Die Brunnen bilden eine eigene Gattung, scheiden sich die 16 Exemplare doch in bau- und funktionsmäßiger Hinsicht in 8 einfache Schöpfbrunnen vermittelt Haken, 4 Schwengelbrunnen, 3 Radbrunnen und einen göpelgetriebenen Rollenbrunnen.

4.2.3. *Umzäunungen und Tore* (Türchen und Einstiege inbegriffen) runden die Reihe der Nebenbauten ab und veranschaulichen durch ihre große baumäßige und stilistische Vielfalt den Reichtum unserer Volkskultur, die architektonische Persönlichkeit des traditionellen Dorfes, die Meisterschaft der Volkskünstler, die aus einem streng zweckmäßigen Bedürfnis heraus nicht selten große Kunstwerte, wie die Tore des Gorjgebiets, der Maramuresch, Transsilvaniens und anderer Gebiete schufen.

4.3. *Gewerbliche Werkstätten*, die innerhalb eigener Bauten eingerichtet wurden, beweisen die Entwicklung dieser auf die Herstellung von Nutzgütern spezialisierten Tätigkeiten, von einer einfachen häuslichen Beschäftigung ausgehend, die so genannt werden muß, da sie familiäre Bedürfnisse befriedigte und sich im Bereich der Wohnung abspielte, ohne einen besonders ausgestatteten Raum zu beanspruchen, zu einem Handwerk in dem der Akzent auf die Herstellung zum Tausch bestimmter Gegenstände (also von Waren) fiel, deren Eigentümlichkeiten und Ausmaße einen eigenen Raum erforderten, der sich von der Wohnung absetzt. Bei den Rumänen spielt sich dieses vor allem bei den Schmieden, den Wachstrestersammern und den Wachsziehern ab und zwar sei es aus Gründen der Wohnhygiene.

Im Museum bäuerlicher Technik gibt es bloß wenige in eigenen Bauten untergebrachte Werkstätten, von denen gehören: 1 einem Wachstrestersamm-

1 de boștină, 1 de lumînă, 1 de clopotar, 2 de fierar, 1 de trăstar, 1 de funar 1 de dogar și 1 de rudar.

Dificultate desfacerii, în tot timpul anului și în cantități mari a unei producții de serie, realizată de meșteșugarii satelor restrânge activitatea celor mai multe categorii de meșteșugari rurali la una sezonieră, fapt care duce la o economie de mijloace în organizarea atelierului de producție, majoritatea rămânând în locuință sau fiind improvizat într-una din anexele gospodărești.

4.4. Cel mai mare număr de monumente îl compun *instalațiile de industrie populară*—61.

Prin număr și varietate tematică (deci și tehnic-construcțivă și funcțională), această colecție reprezintă cel mai complet fond documentar muzeal cu privire la etapa utilizării energiilor naturale, începută din antichitate, generalizată în secolele XII—XIV și care a supraviețuit pînă aproape în zilele noastre. Acoperind cea mai mare parte a domeniilor activității prelucrătoare, indiferent de materia primă, monumentele din muzeu încearcă să ilustreze seriile tipologice constituite în timp prin asimilarea sau inventarea unor noi soluții tehnice, a unor forme de energie, capii de serie ai acestor tipologii marcînd adevărate praguri tehnologice în istoria civilizației populare.

După materia prelucrată și tehnologia aplicată de fiecare din acestea, monumentele din muzeu se împart în următoarele categorii: *instalații agricole* (1 roată de irigație), *instalații de industrie alimentară* (1 povarnă, 11 uleiuri, 2 mori de cereale), *instalații de industrie forestieră* (4 fierăstraie și 2 circulare), *instalații de industrie minieră* (1 șteamp cu cram), *instalații de industrie metalurgică* (1 ciocan hidraulic), *instalații de industrie textilă* (7 vîltori, 7 pive hidraulice, 2 dîrste și 1 meliș hidraulică), la care se adaugă, ca o anexă a unor complexe forestiere, 1 polizor racordat la sistemul hidrotehnic.

Problematika acestor monumente este completată de cea a locuințelor permanente sau temporare organizate în interiorul monumentului care protejează și instalația (caz întîlnit la mori, uleiuri și uneori, la pive sau dîrste) sau în construcții mici, adăugate de cele mai multe ori ulterior construirii edificii principale (caz mai frecvent la instalațiile dispuse în afara vetrei satului, condiționat fie de vadul cu calități mai avantajoase, fie de apropierea bazei de materii prime, situație frecventă pentru fierăstraie, șteampuri, pive, dîrste și mai rar, mori sau uleiuri, dispuse frecvent în vatra satului). În prima categorie, muzeul prezintă 2 locuințe de „oloieri“, 3 de morari și 1 de dîrstar, în cea de a doua, 2 de piurari, 1 de „jogărar“ și 1 de morar.

4.5. În ultimul sector, al *transporturilor*, categoriile sînt numai două poduri fixe și poduri plutitoare.

5. În chip de *concluzii*, vom încerca evaluarea însemnătății Muzeului Tehnicii Populare pe plan național și universal, prezentată din perspectiva

ler, 1 einem Glockengießer, 2 Schmieden, 1 einem Beutelmacher, 1 einem Seiler, 1 einem Böttcher und 1 einem Löffelschnitzer.

Die Schwierigkeit, das ganze Jahr über eine regelrechte Serienproduktion abzusetzen, schränkt das Schaffen der meisten Kategorien ländlichen Handwerks auf eine Saisonproduktion ein, eine Tatsache, die eine Wirtschaftlichkeit in der Ausstattung der Produktionsstätten bewirkt, deren Großteil im Wohnhaus oder einem der Nebengebäude untergebracht wird.

4.4. Zahlenmäßig bilden die *bäuerlichen Industrieanlagen* unter den Denkmälern die größte Gattung, d.h. 61 Objekte.

Durch ihre Zahl und themenmäßige Vielfalt (bautechnischer und funktioneller Natur) bildet diese Sammlung den vollständigsten Dokumentarfonds hinsichtlich der Etappe der Wertung natürlicher Energieressourcen, die mit der Antike einsetzt, sich im XII.—XIV. Jh. entwickelt und fast bis in unsere Tage überlebt. Die im Museum ausgestellten Denkmäler, die sich mit dem größten Teil von Verarbeitungsbereichen decken, unabgesehen um welchen Rohstoff es sich dabei handelt, suchen die im Laufe der Zeit durch Assimilieren oder Erfinden neuer technischer Lösungen bzw. neuer Energieformen zustandekommenen Typenreihen zu veranschaulichen, deren Erstlinge tatsächlich technologische Schwellen in der Geschichte der Volkszivilisation bilden.

Hinsichtlich des verarbeiteten Rohstoffes und der angewandten Technologien, lassen sich die Denkmäler des Museums folgendermaßen gliedern: *Ackerbauanlagen* (1 Bewässerungsschöpfrad), Anlagen der *Nahrungsindustrie* (1 Brandweindestille, 11 Ölmühlen, 2 Getreidemühlen), der *Waldwirtschaft* verbundene Anlagen (4 Sägemühlen, 2 Kreissägen), Anlagen des *Bergbaus* (1 Pochmühle und 1 Goldscheiderwerkstatt), *metallurgische Anlagen* (1 Eisenhammer), *Textilindustrieanlagen* (7 Wirbelkörbe, 7 Walkmühlen, 2 Kotzenwalken, 1 Wollkrempe).

Die Problematik dieser Denkmäler wird durch die der zeitweilig oder ständig benutzten *Wohnräume* ergänzt, die sich im Inneren der betreffenden Anlagen befinden (beispielsweise bei Mühlen, Ölmühlen, und gelegentlich bei Walken oder Kotzenwalken) oder als später hinzugefügte kleine Anbauten auftreten (was mehr auf die außerhalb der Ortschaften gelegenen Anlagen zutrifft, und mit dem Wasserlauf und seinen Vorteilen bzw. mit der Nähe der Rohstoffquellen zusammenhängt, wie im Falle der Sägemühlen, Pochmühlen, Walkmühlen, Kotzenwalken und seltener im Falle der meist im Dorf gelegenen Öl- und der Getreidemühlen. Zur ersten Gattung gehörig zeigt das Museum 2 Ölmüller-, 3 Müllerwohnungen und eine Kotzenwalkerwohnung, zur zweiten 2 Walkmüller-, 1 Sägemüller- und eine Müllerwohnung.

4.5. Im letzten, dem *Transportsektor* finden sich bloß zwei Brücken und Fähren.

5. Als eine Art Schlußfolgerung wollen wir die Bedeutung des Museums Bäuerlicher Technik, auf Landes- und Weltebene, aus der Sicht der Orga-

organizatorilor însăși dar și a vizitatorilor, pe baza impresiilor culese din cartea de impresii pusă la dispoziția, deopotrivă, a specialiștilor, cât și a marelui public.

5.1. Un prim plan de referință este cel *conservativ-patrimonial*. În condițiile producerii marilor transformări revoluționare în echipamentul instrumental și energetic al popoarelor din Europa, deci și din România, de-a lungul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, care au provocat abandonarea, într-o formă sau alta (lent sau brutal), a instrumentarului tehnic tradițional, conservarea într-un muzeu cu expunere în aer liber, de reprezentare națională, a unui număr atât de mare și a unei diversități tematice și tipologice cu adevărat impresionante, reprezintă, pe plan universal, nu numai național, un act de cultură de o valoare inestimabilă, o contribuție importantă la istoria tehnicii europene și chiar mondiale, la istoria culturii, în general. Prin monumentele conservate aici, ca și în alte muzee în aer liber, și prin inventarul de unelte și alte mijloace de muncă din compunerea acestora, poate fi retrasă, *de visu*, istoria unei epoci milenare, evidențiindu-se principalele etape ale progresului tehnic, principalele achiziții ale umanității, exemplificate prin cele aparținând poporului român. Prin comparațiile și analogiile cu valori culturale asemănătoare aparținând altor popoare, este posibilă relevarea specificității civilizației populare tradiționale a românilor, a coeficientului de universalitate al patrimoniului său cultural din acest domeniu care probează, fundamental, forța progresului istoric al unui popor.

Salvarea de la dispariție a valorilor unei asemenea categorii de monumente a devenit posibilă, îndeosebi, prin profilarea unei instituții naționale pe ideea reprezentării aici a potențialului tehnic tradițional, pînă atunci, accentul în opera de organizare a muzeelor în aer liber punându-se, primordial, pe valorile de arhitectură și categoriile estetice ale artei populare.

5.2. *Funcția documentar-istorică* și valențele de excepție pe *planul cercetării* civilizației tehnice a poporului român sînt argumentate de completarea patrimoniului cu o valoroasă arhivă științific-documentară, dar și de efortul realizării unei colecții tipologice cât mai complete, al instalării tuturor acestor monumente într-un cadru peisagistic cât mai fidel celui original, și de reconstituire a interiorului acestor monumente cât mai aproape de situația lor funcțională, fără a altera conținutul sau sistemul de expunere din motive expoziționale. Aspectul frapant de originalitate pe care îl sugerează fiecare monument și întreg ansamblul expozițional (numeroase instalații hidraulice sînt puse chiar, demonstrativ, în funcțiune, cu anumite ocazii, iar în atelierele meșteșugărești sînt invitați, adeseori, meșteri populari din centrul respectiv

nisatoren, aber auch der Besucher, aufgrund der aus dem sowohl den Fachleuten, als auch dem breiten Publikum zur Verfügung gestellten „goldenen Buches“ herauszuarbeiten versuchen.

5.1. Zunächst geht es um die *Erhaltung der Sammlungsbestände*. Unter den Gegebenheiten der großen, wahrhaft revolutionären Wandlungen, die in der gerätetmäßigen und energetischen Ausrüstung der Völker, also auch der Rumänen, entlang des XIX. Jh. und zu Beginn des XX. Jh. stattfanden und die das Auflösen in dieser oder jener Form (d.h. allmählich oder plötzlich) des überlieferten technischen Instrumentariums bewirkten, bildet die Erhaltung auf Welt- und nicht bloß Landesebene einer derart großen Zahl und einer durchaus beeindruckenden thematischen und typologischen Vielfalt in einem Museum mit Freilichtausstellung, von nationaler Bedeutung, eine Kulturtat von unschätzbbarer Bedeutung, einen wichtigen Beitrag zur Geschichte der europäischen, ja der Weltgeschichte der Menschheit schlechthin. Durch die hier, wie auch in anderen Museen erhaltenen Denkmäler, Werkzeuge und anderen Arbeitsbehelfe, läßt sich „de visu“ die Geschichte eines tausendjährigen Zeitraums neu trassieren und lassen sich die Hauptetappen des technischen Fortschritts, die wichtigsten Errungenschaften der Menschheit, anhand der dem rumänischen Volk zugehörigen Werte hervorheben. Vergleiche mit andern Völkern angehörenden derartigen Kulturwerten gestatten es die Eigenart der überlieferten rumänischen Volkszivilisation bzw. des Universalitätskoeffizienten seines Kulturbestands in diesem Bereich herauszuarbeiten, der grundlegend die Kraft historischen Fortschritts eines Volkes unter Beweis stellt.

Die Bergung derartiger Werte einer solchen Denkmalsgattung ermöglichte die Profilierung einer Landesinstitution, mit dem Ziel das traditionelle Technikpotential darzustellen, wo bis dahin das Schwergewicht bei der Einrichtung von Freilichtmuseen vorrangig auf architektonische und ästhetische Werte und Gattungen fiel.

5.2. Die *dokumentar-historische Bestimmung* und die außergewöhnlichen Valenzen im Bereich der Erforschung der technischen Zivilisation des rumänischen Volkes rundet die Vervollständigung des Sammlungsbestandes durch ein wertvolles dokumentarisch-wissenschaftliches Archiv ab, doch auch durch die Bemühungen zur Schaffung einer möglichst vollständigen typologischen Sammlung, durch die Aufstellung dieser Denkmäler in einem dem ursprünglichen Standort möglichst getreuen Landschaftsrahmen und schließlich durch den Versuch die Innenräume dieser Denkmäler ihrer Bestimmung so weit als möglich anzugleichen, ohne dabei deren Gehalt oder die Ausstellungsweise, aus Rücksichten der Musealaufstellung zu gefährden. Der frappierende Eindruck von Echtheit, den jedes einzelne Denkmal, wie auch die gesamte Ausstellung vermittelt (zahlreiche Anlagen werden gelegentlich zur Erläuterung in Betrieb gesetzt, und in den ländlichen Werkstätten weilen nicht selten Volkskünstler, meist aus dem

pentru a produce, demonstrativ, valori identice cu cele din inventarul unității) conferă Muzeului Tehnicii Populare valoarea unei adevărate baze de cercetare științifică, îndeosebi pentru aspectele culturii tradiționale nemaiîntâlnite astăzi în situ, indiferent că este vorba de tehnologii și instrumentar, de valori arhitectonice sau categorii estetice, de sociologie rurală sau chiar de psiho-tehnică, într-un cuvânt, de antropologie culturală.

Organizarea muzeului din Dumbrava Sibiului nu s-a redus, însă, numai la efortul depistării, pregătirii documentației tehnice, transferării și reconstruirii monumentelor cu întreg inventarul aferent. Dacă s-ar fi procedat așa, atunci muzeul ar fi rămas, în primul rând, o interesantă colecție factologică care nu ar fi deslușit decât aspecte de suprafață ale monumentelor de tehnică populară.

Inițierea unei asemenea colecții și eforturile completării sale cu un aparat științific auxiliar, cât mai complex, au fost fondate de la început pe o temeinică cercetare științifică, deopotrivă sincronică cât și diacronică, istoria fiecărui fapt de civilizație completând, în mod absolut necesar, problematica obiectuală, strict muzeografică.

Ca urmare, conținutul fenomenologic al bazei științifice a muzeului a sporit considerabil, personalul științific al acestei instituții muzeale aducându-și o contribuție de primă importanță la progresul cercetărilor românești în domeniul istoriei tehnicii, în general și al istoriei tehnicii populare tradiționale, în special.

De aceea nu trebuie să surprindă pe nimeni afirmația că acest muzeu este un adevărat tratat de istorie a civilizației populare din România, un asemenea profil (și denumire) fiind mai propriu conținutului său ideatic și patrimonial.

5.3. Valoarea *instructiv-educatională* a Muzeului Tehnicii Populare decurge explicit din funcțiile anterior subliniate. Rememorând testamentul științific al lui Simeon Mehedinți, potrivit căruia, nimic nu poate caracteriza mai deplin veridic și riguros științific un popor și cultura sa decât munca și uneltele de care s-a slujit acesta de-a lungul întregii sale istorii, apare evident faptul că muzeul sibian reprezintă una dintre cele mai instructive și inductive lecții de materialism istoric, prin relevarea, de facto, a rolului progresului tehnic în dezvoltarea social-istorică a unei comunități etnice, prin evidențierea, comparând realitatea tradițională cu cea contemporană, a uriașului progres realizat în domeniul mijloacelor de muncă în numai câteva decenii, în condițiile pre-

gleichen Ort zu Gast, um Werte wie die ausgestellten vor den Augen der Besucher anzufertigen), gestaltet das Museum Bäuerlicher Technik zu einer ausgesprochenen wissenschaftlichen Forschungsbasis, vor allem hinsichtlich der heute im Gelände nicht mehr belegten Aspekte überlieferter Volkskultur, handele es sich nun um Technologien und Ausstattungsstücke, architektonische Werte bzw. ästhetische Gattungen, solche ländlicher Soziologie, oder der Psychotechnik, kurz der Kulturanthropologie.

Doch beschränkte sich die Anlage des Museums nicht bloß auf die Bemühungen des Entdeckens, der technischen Bauaufnahme, der Überführung und des Wiederaufbaus von Denkmälern samt dazugehörigem Inventar. Wäre das der Fall gewesen, dann wäre das Museum heute lediglich eine interessante faktologische Sammlung, die allein oberflächliche Aspekte des Denkmals bäuerlicher Technik aufzudecken vermag.

Die Zusammenstellung einer derartigen Sammlung und die Bemühungen sie durch einem möglichst komplexen wissenschaftlichen Hilfsapparat zu ergänzen, fußten von Anbeginn auf einer, sowohl synchronischen, als auch diachronischen wissenschaftlichen Untersuchung, sodaß jeder Zivilisationsakt unumgänglich das Seine zur Auf-rundung der lediglich museographischen Gegenstandsthematik beitrug.

Demzufolge wuchs der phänomenologische Gehalt der wissenschaftlichen Grundlage des Museums in beachtlicher Weise, indem der Wissenschaftlerstab der Institution einen hochwertigen Beitrag zum Fortschritt der rumänischen Forschung im Bereich der allgemeinen Geschichte der Technik und der überlieferten Volkstechnik im Besondern leistete.

Daher darf die Behauptung niemand überraschen, daß dieses Museum eine ausgesprochene Abhandlung zur Geschichte der rumänischen Volkszivilisation bildet, denn ein derartiges Profil (und eine solche Bezeichnung) entsprechen dem Ideen- und Sammlungsgehalt vollkommen.

5.3. Die *bildend-erzieherische* Bedeutung des Museums Bäuerlicher Technik ergibt sich aus den vorgenannten Funktionen entsprechend. Erinnern wir an das wissenschaftliche Testament von Simeon Mehedinți, demzufolge nichts ein Volk und seine Kultur wahrheitsgemäßer und wissenschaftlicher zu kennzeichnen vermag als seine Arbeit und das Werkzeug, dessen es sich im Laufe seiner gesamten Geschichte bediente, so verkörpert das Museum von Sibiu eine der instruktivsten und induktivsten Lektionen dialektisch-materialistischer Lehre, durch das Herausarbeiten, de facto, der Rolle, die der technische Fortschritt in der sozialgeschichtlichen Entwicklung einer ethnischen Gemeinschaft spielt und zwar durch Hervorheben — aufgrund von Vergleichen zwischen der überlieferten und der zeitgenössischen Wirklichkeit — des, im Bereich des Arbeitsgeräts, allein in wenigen Jahrzehnten, im Rahmen der Gegebenheiten der in unserer zeitgenössischen sozialistischen Gesellschaft vorsichgehenden revolution-

facărilor revoluționare din societatea contemporană socialistă.

Pe *plan educativ*, Muzeul Tehnicii Populare educe noile generații în spiritul muncii și al respectului pentru patrimoniul cultural național ce evidențiază aportul generațiilor anterioare la făurirea civilizației noastre populare, suportul edificării unei civilizații moderne, contemporane.

Unde s-ar putea realiza o educație patriotică mai desăvârșită și într-un mod mai convingător decât în intimitatea acestui muzeu, a acestui patrimoniu care deslușește, fără putință de tăgadă, inteligența și forța de creație tehnică a străbunilor, calitatea și capacitatea efortului peren de perfecționare a mijloacelor de muncă și de trai, vocația dialogului universal și puterea receptării creatoare a valorilor asimilate de la alte popoare, în ultimă instanță, îndârjirea de a lupta cu toate vicisitudinile istoriei pentru a rămâne, pentru a-și păstra ființa națională și libertatea în propria țară?

5.4. *Funcția recreativă* a muzeului din Dumbrava Sibiului este asigurată de feericul cadru natural, de calitatea reliefului și vegetației, de cursurile de apă și lacul artificial cu oglinda de 6 ha., care asigură și agrementul nautic, de aerul curat datorat bogatului fond forestier care înconjoară expoziția, de liniștea întâlnită aici, departe de tumultul orașului, în afara unei zone de mare trafic auto.

Urmare celor de mai sus, putem afirma, că Muzeul Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului, remarcabilă realizare a muzeografiei etnografice românești din ultimele două decenii, a devenit un bun al patrimoniului cultural universal.

nären Umwälzungen, verzeichneten ungeheuren Fortschritts.

In *erzieherischer Hinsicht* wirkt das Museum bäuerlicher Technik auf die neuen Generationen im Geiste der Arbeit und des Respekts dem nationalen Kulturbestand gegenüber, der den Beitrag vorausgegangener Generationen zur Schaffung unserer Volkszivilisation, des Unterbaus unserer zeitgenössischen, modernen Zivilisation, hervorhebt.

Wo ließe sich eine überzeugendere und vollkommene patriotische Erziehung verwirklichen, als inmitten dieses Museums, dieser Sammlungsbestände, die unleugbar die Intelligenz und technische Schöpferkraft, die Qualität und Leistung der ununterbrochenen Bemühung veranschaulicht, die Arbeitsbehelfe und Lebensbedingungen zu vervollkommen und die Bestimmung des Universaldialogs und die Fähigkeit von anderen Völkern entlehnte Werte sich schöpferisch anzugleichen und endlich, die Entschlossenheit es mit allen Unbilden der Geschichte aufzunehmen, um zu überdauern, um die volkstämmige Eigenart und die Freiheit im eigenen Land zu wahren.

5.4. Die *Entspannungsfunktion* des Museums bäuerlicher Technik aus dem Jungen Wald von Sibiu schließlich, ergibt sich aus dem märchenhaften Naturrahmen, der Schönheit des Geländes und des Pflanzenwuchses, der Wasserläufe und des über 6 ha messenden künstlichen Sees, der auch Rudersportmöglichkeiten zu bieten vermag, dazu aus der, durch reichen Waldbestand bedingten reinen Luft, der Stille, der man sich hier, weitab von Stadtlärm und Straßenverkehr hinzugeben vermag.

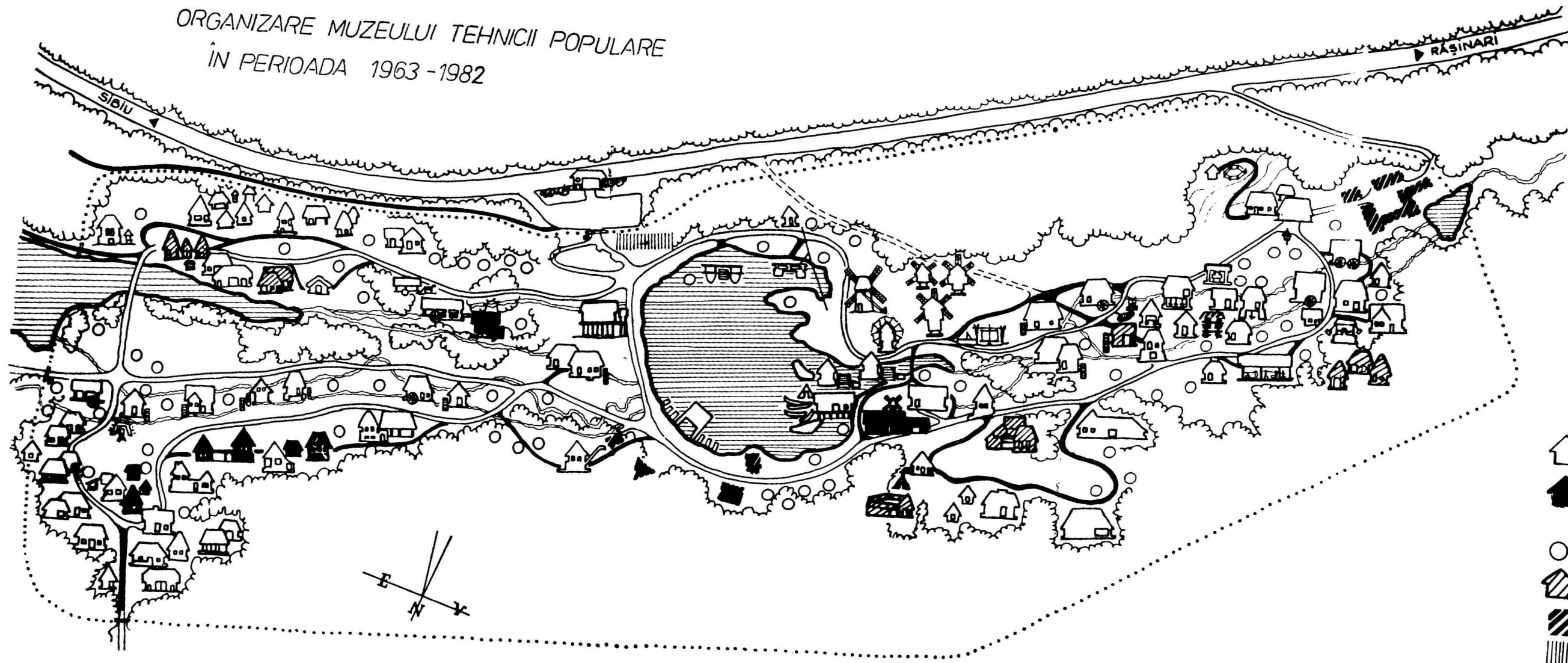
Aufgrund des Obengezeigten und der Einschätzungen der in- und ausländischen Fachwelt läßt sich der Schluß ziehen, daß das Museum bäuerlicher Technik, eine der bedeutenden Verwirklichungen der rumänischen Volkskundemuseologie der letzten zwei Jahrzehnte, den Gütern des Kulturweltbestands angehört.

FUSSNOTEN

Verwendete Abkürzungen:

- M.B. — Tagung für wissenschaftliche Mitteilungen, Brukenthalmuseum
- M.B.T. — Tagung für wissensch. Mitteilungen des Museums bäuerlicher Technik
- M.F. — Tagung für wissenschaftliche Mitteilungen des Festungsmuseums Făgăraș
- M.O.W. — Tagung für wissenschaftliche Mitteilungen des Museums für Obst- und Weinbau, Golești
- I.I.K. — Interdisziplinäres Landeskolloquium für Geschichte der Volkszivilisation Rumäniens
- T.U.A.G. — Landesberatung zur Typologie überlieferten Arbeitsgeräts
- K.K.K.S.E. — Kreiskomitee für Kultur und sozialistische Erziehung
- V.F.V. — Tagung für wissenschaftliche Mitteilungen des Verbandes der Folkloristen und Volkskundler

ORGANIZARE MUZEULUI TEHNICII POPULARE ÎN PERIOADA 1963-1982

- Monumente transferate în perioada 1963-1977
- Monumente transferate și reconstruite în perioada 1979-1982
- Monumente prevăzute în proiectul tematic încă netransferate
- Monumente transferate nereconstruite
- Obiective tehnico-administrative
- Amplasamentul viitorului pavilion central
- Aglinda de apă
- Alee de vizitare amenajată în perioada 1966-1974
- Alee de vizitare amenajată în perioada 1981-1982

Fig. 1. Planul Muzeului Tehnicii Populare cu etapele organizării expoziționale

DIMITRIE GUSTI ȘI CERCETAREA MULTIDISCIPLINARĂ A ROMÂNIEI

Traian Herseni

La 13 februarie, 1980 s-au împlinit o sută de ani de la nașterea unuia dintre cei mai fecunzi și influenți oameni de știință din România, *Dimitrie Gusti*, fost profesor universitar de sociologie, etică și politică la Universitatea din Iași (1910—1920), apoi la cea din București (1920—1948), întemeietor și președinte al Institutului Social Român (1921—1948), fost ministru al Instrucțiunii Publice, Cultelor și Artelor (1932—1933), membru al Academiei Române (din 1919) și președinte al ei (1944—1946), profesor invitat la New School of Social Research din New York (1946—1947) și alte universități din străinătate. A decedat la 30 octombrie 1955.

Realizarea sa cea mai însemnată, cu efecte profunde și durabile asupra tuturor științelor sociale și a acțiunii de ridicare a satului românesc, a fost inițierea, organizarea și conducerea unor vaste *cercetări sociologice de teren, de profil multidisciplinar și interdisciplinar*, între cele două războaie mondiale, cu concursul a zeci de cercetători formați și câteva mii de studenți de la toate facultățile, fenomen cunoscut sub numele de „*mișcare monografică*“. Aceasta a exercitat o influență puternică și asupra etnologiei, folcloristicii și muzeologiei din România, cu numeroase urmări pozitive pînă în zilele noastre. Este ceea ce îmi propun să înfățișez în cele ce urmează.

D. Gusti și-a făcut studiile superioare în Germania, la universitățile din Leipzig și Berlin. A dat un doctorat în filosofie cu W. Wundt (avînd ca teză „Egoismus und Altruismus: Zur soziologischen Motivation des praktischen Wollens“, 1904), altul în drept, cu Franz von Liszt („Die Grundbegriffe des Presserechts“, 1908). A avut printre profesori, pe lîngă cei amintiți, pe W. Dilthey, Fr. Paulsen, G. Simmel, K. Bucher, Paul Barth, K. Lamprecht, Fr. Ratzel, Adolf Bastian, Gustav Schmoller, Adolf Wagner etc. A studiat, foarte de aproape, opera lui Goethe și a devenit el însuși un goethean.

Spre sfîrșitul studiilor sale filosofice și juridice, atît de multilaterale (sociale, economice, juridice,

DIMITRIE GUSTI UND DIE RUMÄNISCHE INTERDISZIPLINÄRE FORSCHUNG

Traian Herseni

Der 13. Februar 1980 war Anlaß zur hundert-jährigen Geburtstagsfeier eines der fruchtbarsten und einflußreichsten Wissenschaftler Rumäniens, *Dimitrie Gusti*, einstiger Inhaber des Lehrstuhls für Soziologie, Ethik und Politik an den Universitäten Iași (1910—1920) und Bukarest (1920—1948), Begründer und Vorsitzender des Rumänischen Sozialinstituts (1921—1948), derzeitiger Minister für Öffentlichen Unterricht, Kultus und Künste (1932—1933), Mitglied der Rumänischen Akademie (seit 1919) und deren Vorsitzender (1944—1946), Gastdozent an der New School of Social Research — New York (1946—1947) und anderen Hochschulen des Auslands, der am 30. Oktober 1955 verstarb.

Zu seinen bedeutendsten Leistungen, die belebende und tiefgreifende Folgen für die Sozialwissenschaften und für die Bemühungen zur Hebung des Niveaus des rumänischen Dorfes hatten, gehört die Anregung, Organisation und Leitung umfassender *multi- und interdisziplinärer soziologischer Geländeforschungen*, die in der Zwischenkriegszeit unter Mitwirkung zahlreicher Fachforscher und mehrerer tausend Studenten aller Fakultäten stattfanden und unter dem Titel „*Monographische Bewegung*“ bekannt waren. Diese übten auch auf die rumänische Ethnologie, Folkloristik und Muzeologie einen starken Einfluß aus, dessen positive Auswirkungen sich bis in unsere Tage verfolgen lassen, was ich in den folgenden Zeilen zu erhärten suchen werde.

D. Gusti erwarb seine Hochschulbildung auf deutschen Universitäten in Leipzig und Berlin und promovierte zum Doktor der Philosophie bei W. Wundt (mit der Doktorarbeit: „Egoismus und Altruismus — zur soziologischen Motivation des praktischen Wollens“, 1904) und zum Doktor der Rechte bei Franz von Liszt („Die Grundbegriffe des Presserechts“, 1908). Zu seinen Lehrern gehörten außer den vorerwähnten noch W. Dilthey, Fr. Paulsen, G. Simmel, K. Bücher, Paul Barth, K. Lamprecht, Fr. Ratzel, Adolf Bastian, Gustav Schmoller, Adolf Wagner usw. Bei seinen Studien vertiefte er sich in das Werk Goethes und wurde so selbst zum Goetheaner.

Gegen Ende seiner derart vielseitigen (Sozial-, Wirtschafts-, Rechts-, Politik-, Moral-, Kultur-

politice, morale, culturale etc.), D. Gusti a ajuns la concluzia unității indisolubile a tuturor acestor discipline care, indiferent de orientările lor epistemologice, studiază de fapt una și aceeași realitate: oamenii, colectivitățile omenești și activitățile acestora. (Vezi „Sozialwissenschaften, Soziologie, Politik und Ethik in ihrem einheitlichen Zusammenhang: Prolegomena zu einem System“, în: Zeitschrift für Politik, III. Band, Berlin, 1909—1910). El și-a dezvoltat această gândire în decursul întregii vieți, în numeroase scrieri, între care cele mai importante sînt: „Sociologia militans: Introducere în sociologia politică“ (ed. I. București, 1934) și „La science de la réalité sociale: Introduction à un système de sociologie, d'éthique, et de politique“ (Paris, PUF, 1941).

În elaborarea sistemului său de „științe sociale, sociologie, etică și politică“, D. Gusti a pornit de la ideea de *om*, mai exact de la trăsăturile specifice ale acestuia, prin care se diferențiază calitativ de toate celelalte viețuitoare. După el, ceea ce definește omul este un grad foarte avansat de *conștiință*, care îl deschide spre trei realități fundamentale: spre sine însuși, prin *conștiința de sine*, spre semenii săi, prin capacitatea și nevoia de a participa la trăirile altora și de a împărtăși cu alții propriile sale trăiri, cu un cuvînt prin *simpatie*, spre lumea non-umană, spre mediul ambiant, spre natură, spre univers, printr-un sistem firesc de curiozitate, dar și de uimire, printr-o teamă respectuoasă (Ehrfurcht) față de tot ce îl depășește, față de necunoscut, care stă la baza tuturor formelor de *religiozitate*.

Prin simpatie, omul este atras spre semenii săi, pentru că se recunoaște pe sine în ei și se revarsă în conștiința lor, pentru că numai așa scapă de sentimentul intolerabil al singurătății. Atracția aceasta irezistibilă generează nevoia de a se întovărăși cu alții, de a coopera și a se solidariza cu ei, de a fi acceptat și aprobat de ei, de a se realiza împreună sau în competiție cu alții, de a rămîne totuși el însuși în comparație cu semenii, de a fi una cu ei în tot ceea ce îi apropie, de a se singulariza însă ori de cîte ori apar contradicții ireducibile. În toate aceste acțiuni și reacțiuni, omul este angajat cu întreaga sa ființă psihologică, mai ales cu funcțiile sale *voluntare*. Voința exprimă și realizează ideile și sentimentele oamenilor, dar elementul dinamic care îi pune în legătură cu lumea din afară (umană și non-umană) este voința. Pe plan interpersonal și comunitar, voința umană dobîndește trăsături sociale caracteristice, ea devine *voință socială*. Aceasta este considerată de D. Gusti ca *esența vieții sociale*, pentru că fără ea nu s-ar produce nici relațiile interindividuale, nici întreteserea și cristalizarea lor în unități sociale.

und anderen) Studien stellte D. Gusti das Auftreten einer unlöslichen Einheit fest, die zwischen diesen Disziplinen besteht, die, gleichwelcher epistemologischen Ausrichtung sie auch angehören mögen, tatsächlich eine einzige Wirklichkeit: den Menschen, d.h. die menschlichen Gemeinschaften und deren Wirken, zum Gegenstand haben. Diesen Gedanken legte er im Laufe seines ganzen Lebens in zahlreichen Schriften dar, zu deren wichtigsten folgende gehören: „Sociologia militans: Einführung in die politische Soziologie“ (erste Auflage Bukarest 1934) und „La science de la réalité sociale: Introduction à un système de sociologie, d'éthique et de politique“ (Paris, PUF, 1941).

Beim Aufbau seines Systems „Sozial-Wissenschaften, Ethik und Politik“ ging D. Gusti vom *Menschgedanken* aus, oder genauer von den kennzeichnenden Merkmalen, durch die er sich von den übrigen Lebewesen qualitativ unterscheidet. Ihm zufolge definiert den Menschen ein hoher *Bewußtseinsgrad*, der ihn drei grundlegenden Wirklichkeiten gegenüber aufgeschlossen werden läßt und zwar: sich selbst gegenüber durch das *Selbstbewußtsein*, seinen Mitmenschen gegenüber aufgrund der *Sympathie*, durch die Fähigkeit und das Bedürfnis am Erleben anderer teilzunehmen sowie andern sein eigenes Erleben zu vermitteln, und der nichtmenschlichen Welt, d.h. der Umwelt, der Natur, dem Weltraum gegenüber durch ein natürliches System des Wissensdurstes, aber auch des Staunens, durch eine Ehrfurcht, die er allem gegenüber an den Tag legt, was über sein Fassungsvermögen hinausgeht, also dem Unbekannten gegenüber, das allen Formen der Religiosität zugrundeliegt.

Zu seinen Mitmenschen fühlt sich der Mensch dadurch hingezogen, daß er sich in ihnen wiedererkennt, sich in ihr Bewußtsein ergießt, weil er nur so das bedrückende Gefühl des Alleinseins los wird. Diese Anziehung, der er nur schwer zu widerstehen vermag, veranlaßt ihn sich mit anderen zu verbrüdern, mit ihnen zusammenzuarbeiten, sich mit ihnen zu solidarisieren, von ihnen akzeptiert und anerkannt zu werden, sich gemeinsam oder im Wettstreit mit ihnen, selbst zu verwirklichen, dabei jedoch, im Vergleich zu seinen Mitmenschen, er selbst zu bleiben, mit ihnen, in allem was sie verbindet, ein Ganzes zu bilden, sich dabei jedoch immer wieder von ihnen lossagen zu können, so oft unüberwindbare Meinungsschranken auftreten. An all diesen Aktionen und Reaktionen nimmt der Mensch mit seinem ganzen Seelendasein, vor allem durch seine *Willensfunktionen* teil. Der Wille ist es, der den menschlichen Gedanken und Gefühlen Ausdruck verleiht und sie verwirklicht, jedoch auch das dynamische Element, das die Verbindung zur Außenwelt (menschlicher oder nichtmenschlicher Natur) herstellt. Auf zwischenpersönlicher und gesellschaftlicher Ebene erlangt der menschliche Wille kennzeichnende soziale Merkmale und wird so zum *Sozialwillen*. Diesen betrachtet D. Gusti als Quintessenz des *Gemeinschaftsdaseins*, da ohne

Socialitatea voinței nu derivă numai din simpatie ci, în egală măsură, din structura ei *teleologică*. Orice voință este a unei ființe conștiente și se îndreaptă către anumite *scopuri* de care este determinată și fără de care nu poate fi înțeleasă. A alege și deci a fixa un scop, dintre multele posibile, înseamnă însă a le aprecia, a le ierarhiza axiologic, așadar a stabili *valori* și a acționa în funcție de ele. Scopurile și operațiile de valorizare și atingere a lor nu sînt acte strict individuale. După D. Gusti, scopul valorizat nu este niciodată izolat, el este condiționat economic, politic, național, religios etc., într-un cuvînt, el este condiționat *social* și face parte integrantă dintr-un imperiu sau un sistem de scopuri și valori care se raportează la familie, națiune, epoci istorice, umanitate. De aici celebra concluzie la care a ajuns D. Gusti: „Individul este sociabil nu pentru că trăiește în societate, ci pentru că societatea trăiește în individ... pentru că prin însăși constituția psihică a voinței este sociabil”. („Introducere la cursul de istoria filosofiei grecești, etică și sociologie”, din 8 aprilie 1910, la Universitatea din Iași, în: „Sociologia militans”, 1934, p. 32).

Asocierea oamenilor în diferite forme de *unități sociale*: familii, triburi, popoare, sate, cetăți, orașe, state etc., nu desființează nevoile lor biologice și nici pe cele mentale. De aici obligația oricărei forme complexe și durabile de viață socială de a asigura membrilor și satisfacerea nevoilor materiale și celor sufletești, de unde două manifestări sociale existente în toate locurile și toate timpurile (deci absolut universale): *activitățile economice* și *activitățile spirituale*. Coexistența însăși, deci conviețuirea și cooperarea oamenilor dintr-o unitate socială, obligă la anumite manifestări, unele pentru reglementarea drepturilor și îndatoririlor intracomunitare și extracomunitare (intertribale, internaționale, interstatale), altele pentru conducerea și administrarea treburilor publice, de unde alte două activități sociale fundamentale: *activitățile etico-juridice* și *activitățile politico-administrative*.

D. Gusti admite, firește, și existența altor activități sau manifestări sociale, dar ele au un caracter mai puțin necesar și deci mai puțin permanent și universal, țin adică de particularitățile fiecărei societăți umane în parte, derivate din împrejurări geografice și istorice, variabile în chip nedefinit. Cele patru activități sociale amintite țin însă chiar de structura biopsihică a oamenilor (a oricărui om ca *om*) și de structura pluriindividuală și organizatorică a asociației (a oricărei asociații ca *asociație*).

ihn weder zwischenindividuelle Beziehungen zu standekämen, noch sich durch deren Verflechtung Sozialeinheiten herauskristallisieren würden.

Doch ergibt sich die Sozialität des Willens nicht nur aus der Sympathie, sondern in gleichem Maße auch aus deren teleologischen Struktur. Jeder Wille gehört einem bewußtseinbegabten Wesen an und wendet sich gewissen *Zielen* oder *Zwecken* zu, die ihn bestimmen und ohne die er nicht verständlich wäre. Unter verschiedenen Möglichkeiten ein einziges Ziel *auszuwählen* bedeutet alle Einzelziele gegeneinander abzuwägen und in axiologischer Hinsicht zu beurteilen, also Werte festzulegen und aufgrund derselben zu handeln. Die Ziele selbst, deren Bewertung und Verwirklichung bilden keineswegs streng individuelle Aktionen. D. Gusti zufolge steht der bewertete Zweck nie allein, sondern ist vielmehr wirtschaftlich, politisch, national, glaubensmäßig usw., kurz, in sozialem Sinne bedingt und gehört einem Ziel- und Wertsystem oder -bereich an, denen die Familie, die Nation, die Geschichtsepoche, die Menschheit ihren Stempel aufdrückt. Darauf beruht die bekannte Schlußfolgerung D. Gustis: „Der Einzelne ist nicht daher gesellig weil er in der Gesellschaft lebt, sondern weil die Gesellschaft in ihm wirkt, seine psychische Konstitution ihn gesellig macht.“

Doch hebt der Zusammenschluß der Menschen zu verschiedenen Formen von *Sozialeinheiten* (Familien, Stämmen, Völkern, Dörfern, Burgen, Städten usw.) weder die biologischen noch die geistigen Bedürfnisse des Einzelnen auf. Darauf beruht ja auch die Verpflichtung jeder komplexen und dauerhaften Form sozialen Lebens, ihren Mitgliedern die Befriedigung ihrer materiellen und seelischen Bedürfnisse zu gewährleisten, worauf zwei überall und in allen Zeiten (also durchaus universell) belegte soziale Erscheinungen beruhen, d.h. das *wirtschaftliche* und *geistige Wirken*. Die Koexistenz der Menschen als solche und das Zusammenleben, wie auch die Zusammenarbeit innerhalb einer Sozialeinheit, verpflichtet zu allerlei Äußerungen, einige davon zur Regelung gewisser, innerhalb der Gemeinschaft und außerhalb der Gemeinschaft (zwischen Stämmen, Nationen, Staaten) bestehender Rechte und Pflichten, andere zur Führung und Verwaltung der öffentlichen Angelegenheiten, aus denen sich zwei weitere soziale Grundtätigkeiten ergeben und zwar: das *ethisch-juridische*, und das *politisch-administrative Wirken*.

D. Gusti akzeptiert natürlich auch das Auftreten anderen sozialen Handelns, doch geht es dabei um weniger notwendige und folglich nicht ständige, bzw. universelle Tätigkeiten, bzw. gehören diese vielmehr zu den Eigentümlichkeiten jeder menschlichen Gesellschaft, die auf geographischen und historischen Gegebenheiten beruhen, die sich endlos abwandeln lassen. Die vier angeführten Sozaltätigkeiten hängen mit der bio-psychischen Struktur des Menschen zusammen (d.h. jedes Menschen als *Menschen*) und der Mehrindividuen- und Organisationsstruktur der Gemeinschaft (jeder Gemeinschaft als *Gemeinschaft*).

După D. Gusti, sociologia nu este o știință pur *descriptivă*, ci, mai presus de orice, o știință *explicativă*, menită deci să stabilească *determinismul realității sociale*, cauzele care o fac să fie așa cum este, legile după care se constituie, funcționează și se dezvoltă. Motivațiile decisive pornesc din structura psihică specific umană, din conștiința, ideile, sentimentele și voința oamenilor, dar activitățile sociale nu se desfășoară în vid, ci în anumite medii de viață, care nu le determină, dar le condiționează de aproape și contribuie astfel la desfășurarea și constituirea lor finală. Orice viață socială se desfășoară într-un anumit mediu geografic și aparține unei anumite populații, cu însușirile lor particulare unele favorabile, altele nefavorabile oamenilor, mai exact stadiilor de dezvoltare socio-culturală în care se găsesc. D. Gusti a grupat toate condiționările de ordin natural non-uman (litosferă, hidrosferă, atmosferă, biosferă, sistemul solar, universal, în întregimea lui) sub numele de *cadru geografic* sau *cadru cosmologic*. A clasat toate fenomenele naturale de ordin omenesc, cum sînt cele anatomofiziologice, genetice, populaționale, sanitare, sub numele de *cadru biologic*. Societățile sînt condiționate însă și de propriul lor trecut, de tradiții și de propria lor mentalitate sau spiritualitate, de unde alte două cadre necesare și universale: *cadrul istoric* și *cadrul psihologic*.

Analizele nu s-au oprit nici aici. După D. Gusti sarcina principală a sociologiei este să cerceteze *unitățile sociale* (familii, sate, orașe, popoare etc.) cu toate *subunitățile* din cuprinsul lor și toate *supraunitățile* care le includ și *extraunitățile* care le înconjoară și le influențează. Cu privire la unitățile sociale de orice fel, el a acordat o atenție specială *relațiilor sociale* (de la cele interpersonale pînă la cele intergrupale, internaționale, interstatale) și *proceselor sociale*, în înțeles de transformare sau schimbare, fie în sens progresiv (progresul social), fie în sens regresiv (decadențe, descompuneri, dispariții).

Pe linia proceselor sociale care se referă la unitățile sociale, cu toate activitățile și cadrele lor, D. Gusti susține două principii fundamentale: — un raport de *parte la înreg* în sînul ansamblurilor sociale, ceea ce fixează și relațiile dintre științele sociale particulare (economice, juridice, culturale etc.) care cercetează anumite componente sau aspecte ale societății, și sociologie, care studiază conexiunile dintre acestea și modul în care se întretes pentru a constitui o totalitate concretă; — un raport între ceea ce există și ceea ce devine, adică între ceea ce este realizat și ceea ce se gă-

D. Gusti zufolge ist die Soziologie keine rein *beschreibende*, sondern vor allem eine *erklärende Wissenschaft*, also dazu bestimmt den Determinismus der *Sozialwirklichkeit* festzulegen, die Gründe, die sie zu dem machen, was sie ist, die Gesetzedenzufolge sie sich konstituiert, wirkt und sich entwickelt. Dabei gehen die ausschlaggebenden Begründungen von der spezifisch menschlichen Seelenstruktur, bzw. vom Bewußtsein, den Gedanken, Gefühlen und dem Willen des Menschen aus, doch wickelt sich das Sozialschaffen nicht im luftleeren Raum, sondern unter gewissen Lebensumständen ab, die jenes zwar nicht bestimmen, es aber näher beeinflussen und so zur Abwicklung der Vorgänge und zum Zustandekommen der Ergebnisse beitragen. Jedes soziale Leben wickelt sich in einem geographischen Milieu ab und gehört einer gewissen Bevölkerung an, die eigene Merkmale aufweist, von denen einige für die Menschen, bzw. für die Grade ihrer sozial-kulturellen Entwicklung günstig, andere dagegen ungünstig sind. D. Gusti faßte alle bedingenden Faktoren der Naturumwelt (Lithosphäre, Hydrosphäre, Atmosphäre, Biosphäre, Sonnensystem, Weltall) unter dem Namen *geographischer* oder *kosmologischer Rahmen* zusammen. So ordnete er alle Naturerscheinungen menschlicher Natur, d.h. anatomisch-physiologische, genetische, bevölkerungsmäßige, sanitäre unter dem Begriff *biologischer Rahmen* ein.

Doch hängen die Gesellschaften auch von ihrer Vergangenheit, ihrer Überlieferung, der ihnen eigenen Denkungsart und Geistigkeit ab, woraus sich zwei weitere notwendige und inverselle Rahmen ergeben, d.h. der *historische* und der *psychologische*.

Doch endet die Untersuchung nicht hier. D. Gusti zufolge besteht die Hauptaufgabe der Soziologie darin die *Sozialeinheiten* (Familie, Dorf, Stadt, Volk usw.) und alle ihr angehörenden *Untereinheiten* bzw. *Übereinheiten*, denen sie sich einordnen, und *Außereinheiten*, die sie umgeben und beeinflussen, zu erforschen. Was die Arten von *Sozialeinheiten* anbelangt, wandte D. Gusti ein besonderes Augenmerk den *Sozialverhältnissen* zu (beginnend mit den zwischen den Individuen und den zwischen Gruppen, Nationen, Städten usw. bestehenden) und *Sozialprozessen*, im Sinne positiver (Sozialfortschritt) und negativer (Dekadenz, Zersetzung, Verschwinden) Wandlungen oder Verlagerungen.

Im Sinne der Sozialprozesse, die sich auf alle Tätigkeiten und Rahmen beziehen, stellt D. Gusti zwei Grundprinzipien auf: — ein innerhalb der Sozialensembles bestehendes *pars pro toto-Verhältnis*, das auch die Beziehungen zwischen den einzelnen (wirtschaftlichen, juridischen, kulturellen usw.) Sozialwissenschaften, die gewisse Bestandteile oder Aspekte der Gesellschaft erforschen, und der Soziologie festlegt, die die zwischen ihnen bestehenden Konnexionen und die Art untersucht, wie diese sich verflechten, um ein konkretes Ganzes zu ergeben; ein Verhältnis zwischen dem, was *existiert* und dem, was *zustandekommt*, also zwi-

sește în curs sau în perspectivă de realizare, sau în termeni de acțiune, între ceea ce este făcut și ceea ce este de făcut, primul aspect revenind spre cercetare *sociologiei și celorlalte științe sociale*, al doilea *eticii* (în sensul de știință a aspirațiilor și idealurilor sociale) și *politicii* (în sensul de știință a mijloacelor și procedeeleor de îndeplinire a finalităților amintite). Granițele „clasice“, strict didactice, dintre științe sînt astfel contestate: realitatea socială nu poate fi studiată în toată complexitatea și desfășurarea ei nici numai de sociologie, nici numai de științele sociale particulare, ci exclusiv de ele împreună, în colaborare nemijlocită, deci *pluridisciplinar* și *interdisciplinar*, — nici numai de acestea sau numai de științele morale și politice, ci tot numai împreună, pentru întreg *circuitul vieții sociale*, de la ceea ce este realitate pînă la ceea ce se realizează și este de realizat, în termeni etici: de la idealuri îndeplinite, care deci numai sînt idealuri, ci realități, la idealurile care-și așteaptă realizarea și deci mai sînt încă idealuri, nu realități.

Aceasta este baza teoretică pentru o colaborare neîngrădită și neîntreruptă a tuturor științelor sociale și umanistice, în îndeplinirea misiunii pe care și-au asumat-o, de a cunoaște realitatea socială așa cum este ea, așa cum se desfășoară și, deci, se desfășoară chiar sub ochii noștri. Tot aici preferința tot mai accentuată a lui D. Gusti față de *realitățile sociale prezente*, aflate deci în curs de desfășurare, cu suporturi perceptibile sau descriabile în *trecut*, dar și cu tendințe și perspective orientate spre *viitor*. În cele din urmă, D. Gusti a optat pentru studiul acțiunilor de trecere de la idealurile sociale, la realitățile sociale, pentru studiul a ceea ce se face și a modului în care se face, în locul studiului a ceea ce s-a făcut sau urmează să se facă, într-un viitor îndepărtat. Teoria a fost astfel îmbinată indestructibil cu *practica*, investigația științifică cu acțiunea socială, politică și culturală. (Cf. și cartea sa: „Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii“, 2 vol., București, 1940, sau ed. II, a cărții amintite, „Sociologia militans“, cu subtitlul modificat: „Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii“, 2 vol., București, 1946).

Se va înțelege acum mai ușor tot ceea ce s-a înțeles în cadrul cercetărilor științifice colective conduse sau numai îndrumate de D. Gusti, cu privire la realitățile sociale românești, prin metode directe, de teren, cunoscute și sub denumirea de „*cercetări monografice*“, întrucît s-au întreprins în unități sociale bine delimitate.

schen dem Geleisteten und dem noch Auszuführenden, oder in Begriffen des Handelns ausgedrückt: zwischen dem, was gemacht wurde und dem, was noch zu machen ist, wobei die Erforschung des ersten Aspekts der *Soziologie* und der übrigen *Sozialwissenschaften*, der zweite dagegen der *Ethik* zukommt (im Sinne einer Wissenschaft der sozialen Bestrebungen und Ideale) und der *Politik* (im Sinne einer Wissenschaft zur Untersuchung der zur Erlangung solcher Endzwecke benutzten Mittel und Verfahren. Die zwischen den Wissenschaften streng schulmäßig gezogenen klassischen Grenzen werden somit aufgehoben: die soziale Wirklichkeit läßt sich in ihrer ganzen Komplexität und Abwicklung nicht allein von der Soziologie und auch nicht allein durch die einzelnen Sozialwissenschaften erforschen, sondern ausschließlich gemeinsam, in unmittelbarer Zusammenarbeit derselben, also *pluridisziplinär* und *interdisziplinär* — also nicht allein von diesen oder allein von den Moral- und politischen Wissenschaften, sondern ebenfalls ausschließlich gemeinsam und auf den gesamten *Kreislauf* des *Soziallebens* bezogen, angefangen von dem, was die Wirklichkeit bildet, über das, was gerade zustandekommt bis zu dem, was verwirklicht werden soll, oder, um in Begriffen der Ethik zu sprechen: von erfüllten Idealen, die keine Ideale mehr, sondern vielmehr Wirklichkeit sind, zu Idealen, die ihre Verwirklichung erwarten, folglich noch Ideale bilden ohne schon Wirklichkeit zu sein.

Dieses ist die theoretische Grundlage für ein uneingeschränktes und ununterbrochenes Zusammenwirken aller Sozial- und humanistischen Wissenschaften, zur Verwirklichung der Aufgabe, die sie sich steckten, um die Sozialwirklichkeit so kennenzulernen, wie sie ist, wie sie sich entwickelt und wie sie sich vor unseren Augen abspielt. Ebenfalls darauf beruht die immer betontere Vorliebe D. Gustis für die *bestehenden Sozialwirklichkeiten*, also für das, was sich gerade abwickelt, dabei aber in der *Vergangenheit* verankerte erkennbare oder bemerkbare Stützen besitzt oder in die Zukunft ausgerichtete Tendenzen und Aussichten. Schließlich und endlich entschloß sich D. Gusti zum Studium jener Handlungen, die von den sozialen Idealen zu den sozialen Wirklichkeiten überleiten, d.h. zum Studium dessen, was man tut und wie man es tut, anstelle dessen, was getan worden ist, oder was noch getan werden soll. So wurde die *Theorie* unleugbar mit der *Praxis*, die wissenschaftliche Untersuchung mit dem sozialen, politischen und kulturellen Handeln verquickt.

Damit wird das nun leichter verständlich, was im Rahmen der von D. Gusti geleiteten oder bloß koordinierten wissenschaftlichen Kollektivuntersuchungen hinsichtlich der rumänischen Sozialwirklichkeiten, durch unmittelbare Geländeuntersuchungsmethoden verwirklicht wurde, die unter dem Namen *Monographische Forschungen* (da sie sich genau umrissenen Sozialeinheiten widmeten) bekannt sind.

Începuturile acestei acțiuni au fost modeste. În prima sa deplasare de teren, petrecută în 1925 la Goicea-Mare (jud. Dolj), D. Gusti a fost însoțit de 1 asistent universitar, 8 studenți, membri ai Seminarului de sociologie, etică și politică al Universității din București și 1 student de la Medicină. A fost vorba mai mult de o excursie de studii, care n-a durat decât 5 zile. A doua deplasare, cea de la Rușeț (jud. Brăila), din 1926, s-a făcut de către 17 participanți, timp de 14 zile, dar cu excepția profesorului și a asistentului său, echipa monografică a fost formată tot numai din studenți. În următoarele campanii monografice, D. Gusti a invitat, pe lângă studenți, un număr tot mai mare de specialiști în cele mai variate domenii de cercetare, ca și de licențiați, doctoranzi și doctori în sociologie și diferite discipline înrudite, ajungându-se în total la 90—100 persoane. Au apărut astfel, alături de sociologi, eticieni și politologi, un număr tot mai mare de geologi, geografi, demografi, biologi, antropologi, psihologi, istorici, economiști, agrotehnicieni, zootehnicieni, juriști, etnografi, folcloriști, lingviști, pedagogi ș.a.m.d., după cadrele și manifestările sociale menționate.

Schema numerică, a unei echipe monografice de profil interdisciplinar, practic depindea de pregătirea și interesul participanților, de angajamentul lor de a cerceta o singură problemă sau mai multe, mai restrâns sau în corelații și complexe. Schema organizatorică prevedea câte un colectiv pentru unitățile și relațiile sociale, pentru fiecare activitate și fiecare cadru în parte, un colectiv mixt pentru studiul corelațiilor, al conexiunilor și proceselor de ansamblu, în fine, un grup de conducere pentru organizare, îndrumare și verificare, căruia îi reveneau operațiile de coordonare a cercetărilor și de sintetizare a datelor obținute. Schema teoretică prevedea un număr oarecare de persoane pentru fiecare din aceste colective, cu sarcinile concrete care și le asumau. Pentru studiul unităților și relațiilor sociale s-au folosit mai ales *sociologi*. Pentru activități și cadre s-a făcut apel, pe lângă sociologi, la specialiști în ramurile respective. Colectivul pentru *cadrul geografic sau cosmologic* era compus din cercetători capabili să studieze mediul fizic al unității sociale (sat, oraș, regiune) supuse „monografierii”, geologia, relieful, orografia, hidrografia, atmosfera, clima, fauna, flora, deci geologi, agrogeologi, agrochimisti, mineralogi, geografi, hidrologi, climatologi, zoologi, botaniști, antropogeografi, ecologi. Colectivul *biologic* cuprindea mai ales demografi, antropometricieni, serologi, geneticieni, epidemiologi, medici specialiști în stabilirea gradului de morbiditate al populației, al nivelului de igienă și sănătate individuală, colec-

Die Anfänge dieser Tätigkeit sind bescheiden zu nennen und bei seiner im Jahre 1925 nach Goicea Mare (Kr. Dolj) erfolgten ersten Ausfahrt begleiteten D. Gusti lediglich ein Hochschulassistent, acht Studenten des Soziologie- Ethik- und Politikseminars der Universität Bukarest und ein Medizinstudent, sodaß eher von einem Studienausflug die Rede sein kann. Die zweite Ausfahrt im Jahre 1926, nach Rușețu (Kr. Brăila) vereinigte für 14 Tage ein 17 Teilnehmer zählendes Team, dem, von Professor Gusti und seinem Assistenten abgesehen, allerdings auch bloß Studenten angehörten. Zu den folgenden monographischen Forschungsexpeditionen lud D. Gusti nun, außer Studenten, eine immer größere Anzahl von Fachkräften der verschiedensten Forschungsbereiche, dazu Doktoranden, Doktoren der Soziologie und verschiedener verwandter Disziplinen ein, sodaß man die Zahl von 90—100 Teilnehmern erreicht. So fanden sich, den erwähnten Sozialrahmen und -äußerungen entsprechend, an der Seite der Soziologen Ethiker, Politologen, eine immer größere Anzahl von Geologen, Geographen, Demographen, Biologen, Anthropologen, Psychologen, Historikern, Volkswirtschaftlern, Ackerbau- und Viehzuchtfachleuten, Juristen, Volkskundlern, Folkloristen, Sprachforschern, Pädagogen u.a.m. ein.

Die Mitgliederzahl eines interdisziplinären Forscherteams hing praktisch von der Ausbildung und dem Interesse der Teilnehmer ab, von seiner selbstgesteckten Aufgabe eine oder mehrere Fragen, einen engeren oder weiteren, bzw. komplexeren Bereich zu erforschen. Das organisatorische Schema sah für die Sozialeinheiten und -verhältnisse für jede einzelne Tätigkeit und jeden einzelnen Rahmen je ein Kollektiv vor, für die Untersuchung der Beziehungen, Konnexionen und Gesamtvorgänge ein gemischtes Kollektiv und schließlich für die Organisation, Anleitung und Prüfung eine Führungsgruppe, der es zufiel die Untersuchungen zu koordinieren und die erlangten Daten zu synthetisieren. Das theoretische Schema sah eine gewisse Personenzahl für jedes dieser Kollektive und für diese genau umrissenen Aufgaben vor. So benutzte man zur Erforschung der Sozialeinheiten und -verhältnisse vor allem *Soziologen*. Für Sozialwirken und -rahmen zog man außer Soziologen auch Vertreter anderer einschlägiger Disziplinen heran. Das Kollektiv zur Erforschung des *geographischen* und *kosmologischen Rahmens* bestand aus Wissenschaftlern, die dazu befähigt waren die physische Umwelt der Sozialeinheit (Dorf, Stadt, Region), die man der Monographisierung unterzog, d.h. die Geologie, die Bodenformen, die Orographie, die Wasserverhältnisse, die Atmosphäre, das Klima, die Tier- und Pflanzenwelt zu erforschen, also Geologen, Agrogeologen, Agrochemiker, Mineralogen, Geographen, Hydrographen, Klimatologen, Zoologen, Botaniker, Anthropogeographen, Ökologen. Das *Biologenkollektiv* vereinigte vor allem Demographen, Anthropometriker, Serologen, Genetiker, Epidemiologen, Mediziner, bzw. Fachleute für Bevölkerungsmorbidität, Sozialhygiene, Gesundheit des Individuums, bzw. der Gruppe, also Volks-

tivă și publică. Colectivul *istoric* a inclus un număr oarecare de arheologi, istorici, filologi, paleografi, iar cel *psihologic*, psihologi, psihotehnicieni, psihofiziologi și psihosociologi. Colectivul pentru cercetarea activităților *economice* includea, după caz, agrotehnicieni, zootehnicieni, medici veterinari, specialiști în silvicultură, în gospodăriile și bugetele țărănești, în cooperaje, finanțe, comerț, transporturi, industrie casnică și industrii țărănești, în general în economie agrară sau în cea urbană și regională. Colectivul pentru cercetarea activităților *spirituale* se compunea din specialiști în problemele religioase, artistice, literare, muzicale, coregrafice, de limbă, de învățământ, de cultură de masă deci din pedagogi, etnografi, folcloriști, muzicologi, coregrafi, lingviști etc. Colectivul *etico-juridic* reunea eticieni și juriști, iar cel *politico-administrativ*, politologi, specialiști în administrația de stat, în organizarea și conducerea comunală, regională etc.

Consecințele acestei colaborări directe, zi de zi, nu numai în teren, dar și ulterior, în stadiul prelucrării, interpretării și redactării rezultatelor, a unor specialiști din domenii atât de variate, de la geologi și biologi pînă la sociologi și noologi, au fost deosebit de semnificative atât pe planul metodelor și tehnicilor de investigație, cît și pe planul cunoașterii, al pătrunderii în structura și desfășurarea realităților complexe, geo-bio-psiho-socio-culturale și spirituale. Sociologia, de exemplu, și-a îmbogățit arsenalul de cercetare nu numai cu observația sistematică și cu statistica, dar și cu tehnicile cartografice, fonografice, fotografice, cinematografice, muzeistice etc. Unul din rezultatele cele mai spectaculoase ale cercetărilor monografice gustiene a fost înființarea unuia dintre cele mai valoroase muzee socio-etnografice din lume, *Muzeul satului*, din București.

Sînt de notat însă și alte rezultate, poate mult mai însemnate, unele pentru dezvoltarea sociologiei, altele pentru reorientarea celorlalte discipline științifice, chemate să colaboreze cu ea.

Sociologii care s-au angrenat în cercetări de teren au înțeles că singura modalitate de a elabora o sociologie științifică este cunoașterea realității sociale așa cum se prezintă ea în timp și spațiu, deci *istoric* și *geografic*, *inclusiv* în procesele ei *prezente* de transformare și tendințele ei previzibile sau calculabile spre *viitor*. Ei au înțeles în egală măsură că nu se pot baza numai pe resursele proprii lor specialități, ci trebuie să recurgă și la datele științelor sociale și umanistice particulare, cum sînt cele economice, juridice, politice, admi-

gesundheit. Das *Historikerkollektiv* umfaßte eine gewisse Anzahl von Archäologen, Historikern, Sprachkundlern, Paläographen, das der *Psychologen*, außer Psychologen, Psychotechniker, Psychophysiologen und Psychosozialisten. Beim Kollektiv zur Untersuchung der *Wirtschaftstätigkeit* begegnete man von Fall zu Fall Agrotechnikern, Zootechnikern, Tierärzten, Forstwirtschaftlern, Fachleuten für Fragen der Landwirtschaft und des bauerlichen Finanzhaushalts, des Genossenschafts-, des Finanzwesens, des Handels, der Haus- und der Bauernindustrie, bzw. der Agrarwirtschaft schlechthin, oder des städtischen oder regionalen Wirtschaftswesens. Das Kollektiv zur Erforschung *geistiger* Tätigkeiten bestand aus Fachleuten für Fragen der Religion, der Kunst, Literatur, Musik, für Tanz, Sprache, Schulwesen, Massenkultur, d.h. Pädagogen, Volkskundler, Folkloristen, Musikologen, Korreographen, Sprachwissenschaftler usw. Das ethisch-juridische Team versammelte Ethiker, Juristen, das *politisch-administrative* dagegen Politologen, Fachleute für Staatsverwaltung, für Kommunal- und Regionalorganisation usw.

Das Ergebnis dieser tagtäglichen unmittelbaren Zusammenarbeit, die sich nicht auf die Geländeuntersuchung beschränkte, sondern auch auf die Datenauswertung und Ausarbeitung der darlegenden Texte ausdehnte, Phasen, an denen sich Fachleute derart vielfältiger Sachgebiete beteiligten, angefangen von Geologen und Biologen, bis zu Soziologen und Noologen, war bezeichnend sowohl hinsichtlich der Untersuchungsmethoden und -techniken, als auch was die Kenntnis anbelangt, d.h. das Vordringen in die Struktur und Entwicklung der komplexen geo-bio-psycho-sozio-kulturellen und geistigen Wirklichkeiten. So bereicherte sich das Forschungsgerät der Soziologie nicht allein durch systematisches Beobachten und die Statistik, sondern auch durch kartographische, phonographische, photographische, museologische Techniken, Filmaufnahmen usw. Zu den konkretesten Ergebnissen von Gusti's monographischer Forschung zählt jedoch die Gründung eines der wertvollsten sozio-volkskundlichen Museen der Welt, des Bukarester *Museums des Dorfes*.

Doch müssen hier auch andere Ergebnisse angeführt werden, die vielleicht für die Entwicklung der Soziologie, andere dagegen für die Neuorientierung anderer wissenschaftlicher Disziplinen ausschlaggebend waren, die dazu berufen sind mit ihr zusammenzuarbeiten.

Die Soziologen, die sich in die Geländeforschung einschalteten, erkannten, daß die einzige Möglichkeit zur Ausarbeitung einer wissenschaftlichen Soziologie die Kenntnis der sozialen Wirklichkeit bildet, so wie sie sich in Zeit und Raum, also *historisch* und *geographisch* darstellt, ihre *gegenwärtigen* Umwandlungsprozesse und voraussehbaren und berechenbaren *zukunftsorientierten* Tendenzen inbegriffen. Gleichzeitig sahen sie jedoch auch ein, daß sie sich nicht allein auf die Quellen ihres eigenen Faches beschränken könnten, sondern auch auf die Daten der übrigen Sozial- und humanistischen Wissenschaften, wie etwa ökonomischen, Juristischen, politischen, administrativen, kulturolo-

nistrative, culturologice, noologice, axiologice. În fine, ei au înțeles tot atât de clar că realitatea socială nu este o „stare“ fixată odată pentru totdeauna, ci un „proces“ sau, în termenii de azi, un *sistem evolutiv* în continuă structurare, destruc-turare și restructurare, în continuă facere, des-facere și refacere. De aceea ea nu poate fi cunos-cută în toate coordonatele ei principale numai re-trospectiv, ci trebuie privită în același timp „pre-zentual“ și „prospectiv“. Știința trecutului, a ac-tualității și a viitorului social sînt inseparabile, ele nu pot da socoteală gnoseologică de realitatea socială omenească decît împreună, una din alta și una prin alta. Rezultatul a fost constituirea unui *mod nou de a concepe și a înfăptui sociologia*, o sociologie deschisă spre toate posibilitățile de dez-voltare, de la propriile sale mijloace și perspec-tive, pînă la metodele și orizonturile acceptabile ale altor științe. Sociologia gustiană este împotriva oricărui dogmatism și sectarism, ea constituie una dintre cele mai „ospitaliere“ și „tolerante“ poziții, primind de pretutindeni tot ce este valabil și dînd altor discipline tot ceea ce le poate fi de folos.

Transformări similare s-au ivit și în celealte dis-cipline angajate în cercetările monografice. Dacă pînă atunci antropogeografia, etnografia, folclo-ristica, lingvistica, istoria, economia politică, drep-tul, politologia pedagogia etc., din România se desfășurau separat, pe linii înguste și adeseori ste-rile, colaborarea cu sociologia le-a deschis unele spre altele, cu foloase evidente pentru fiecare din ele. Astăzi există o *direcție sociologică* în fiecare dintre științele amintite, adică un efort de a cer-ceta, a înțelege și a explica fenomenele social-umane de orice fel, de la cele ecologice pînă la cele filo-sofice, prin complexe sociale din care fac parte, prin referire la comunitățile omenești care le-au creat și le-au dezvoltat, și toate celelalte activități ale lor. Au profitat din acest punct de vedere mai ales etnografia, folcloristica, lingvistica și antro-pologia, prin ramuri importante dedicate corela-țiilor și interdependențelor sociale. În afară de *cul-tura materială* și cea *spirituală*, cercetate foarte detaliat de curente tradiționale ale etnografiei și folcloristicii românești, azi se acordă o atenție tot mai mare *culturii sociale* și modului în care se integrează fenomenele de cultură poporană, tra-dițiile populare în *ansamblul societății*. Lingvistica dezvoltă, pe lîngă ramurile ei mai vechi, trei ra-muri noi: psiholingvistica, etnolingvistica și socio-lingvistica, prin care își îmbogățește neîncetat con-ținutul și își lărgeste considerabil orizonturile cu-noașterii. Antropologia fizică este completată cu

gischen, noologischen, axiologischen zurückgreifen müßten. Schließlich wurde ihnen auch die Tat-sache verständlich, da die Sozialwirklichkeit kei-nen ein für alle Mal festgelegten „Zustand“ bilde, sondern einen „Vorgang“, oder in heute üblichen Begriffen ausgedrückt, ein in ununterbrochener Strukturierung, Ent- und Umstrukturierung, Ge-staltung, Auflösung und Neugestaltung begriffenes *Entwicklungssystem*. Daher läßt sie sich in all ihren Hauptkoordinaten nicht rückschauend erkennen, sondern muß vielmehr gleichzeitig „gegenwarts-verbunden“ und „prospektiv“ betrachtet werden. Die Erforschung der sozialen Vergangenheit, der Gegenwart und Zukunft lassen sich nicht vonein-ander trennen, sie vermögen lediglich gemeinsam, d.h. eine aus der anderen und eine durch die an-dere, Kenntnisse über die menschliche Sozialwirk-lichkeit zu vermitteln. Das Ergebnis war eine *neue Art die Soziologie aufzufassen und zu verwirkli-chen*, eine allen Entwicklungsmöglichkeiten gegen-über aufgeschlossene Soziologie, angefangen von den eignen Möglichkeiten bis hin zu den akzeptabeln Horizonten anderer Wissenschaften. Die Soziologie Gustis richtet sich gegen jeden Dog-matismus und Sektarismus. Sie bildet eine der „gastfreundlichsten“ und „duldsamsten“ Einstel-lungen, indem sie von überall alles annimmt, was gültig ist und anderen Disziplinen all das besichert, was diesen von Nutzen sein kann.

Ähnliche Wandlungen fanden auch in anderen an den monographischen Forschungen beteiligten Disziplinen statt. Soweit bis dahin die Anthro-po-geographie, die Volkskunde, die Folkloristik, die Sprachwissenschaft, die Geschichtsforschung, die Volkswirtschaft, die Jurisprudenz, die Politologie, die Pädagogie usw. in Rumänien eigenen, schmalen und häufig sterilen Wegen folgten, machte sie die Soziologie füreinander aufgeschlossen, wodurch jede von ihnen einen Gewinn zu verzeichnen vermochte. Heute gibt es eine soziologische Richtung in all diesen erwähnten Wissenschaften, d.h. Bemühun-gen jede Art sozialmenschlicher Erscheinungen, von der Ökologie bis zur Philosophie, aufgrund der Sozialkomplexe, denen sie angehören, zu erfor-schen, zu verstehen und zu erklären, durch Hin-weis auf die menschlichen Gemeinschaften, die sie schufen und entfalteten und durch alle Tätigkei-ten, die diese ausüben. Von diesem neuen Gesichts-punkt gewannen vor allem die Volkskunde, die Folkloristik, die Sprachwissenschaft und die Anthro-pologie, durch wichtige, den sozialen Zwischen-beziehungen und Interdependenzen gewidmete Zweige. Von der *Sach-* und *Geisteskultur* abgese-hen, die die traditionellen rumänischen Volkskunde- und Folkloristikströmungen überaus detailliert un-tersuchen, mißt man heute der *Sozialkultur* und der Art wie sich die Erscheinungen der Bauern-kultur, die Volksüberlieferung, in das *Gesamtbild der Gesellschaft* eingliedern, ein besonderes Augen-merk bei. Die Sprachforschung entfaltet neben ihren älteren Zweigen drei neue, d.h. die Psycho-linguistik, die Ethnolinguistik und die Soziolin-guistik, durch die sie ununterbrochen ihren Gehalt bereichert und die Wissenshorizonte erweitert. Die physische Anthropologie wird durch Sozial- und

antropologia socială și culturală și numeroase ramuri ale acestora, ca antropologia economică, antropologia juridică, antropologia literară, antropologia axiologică.

Să nu pierdem din vedere nici fenomenul, atât de caracteristic științelor sociale și umanistice din România, al „contaminării“, chiar „convertirii“ unui număr mare de cercetători de sau la alte preocupări decât cele ale specialității lor de bază: sociologi care fac etnografie, folcloristică, muzeografie, antropogeografie, ecologie, istorie socială, economie politică, dar și etnografi, folcloriști, muzeografi, economiști, juriști, pedagogi care fac sociologie, nu numai prin „sociologizarea“ disciplinelor pe care le reprezintă, dar și prin cercetări și scrieri sociologice propriu-zise. Toți membrii mai de seamă ai Școlii române de sociologie au cultivat și alte științe decât sociologia. Mircea Vulcănescu a fost atras de științele economice și financiare, D.C. Georgescu, de științele demografice, C. Constantinescu-Mircești și H.H. Stahl de cele istorice, Anton Golopenția, de cele politice și administrative, eu însumi de cele etnografice, folcloristice și literare. Un număr impresionant dintre etnografi, muzeografi, folcloriști și antropologi culturali de azi sînt de formație sociologică gustiană: Gh. Focșa, Cornel Irimie, V.V. Caramela, R. Vulcănescu, N. Dunăre, Gh. Pavelescu, Lucia Apolzan, Paul Petrescu și alții. În schimb au adus contribuții importante la dezvoltarea sociologiei românești, în urma participării lor îndelungate la mișcarea monografică gustiană: geograful Ion Conea, economiștii N. Cornățeanu și Al. Bărbat, antropologii Horia Dumitrescu și Ștefan Milcu, etnografii Valer Butură și Ion Chelcea, folcloristul Mihai Pop, lingviștii D. Șandru și Ștefania Christescu-Golopenția, muzicologul C. Brăiloiu, ca să nu amintim decât pe cei mai notorii.

Un moment foarte important al dezvoltării sociologiei românești a fost preluarea cercetărilor monografice inițiate în cadrul Seminarului de sociologie, etică și politică al Universității din București, de către *Institutul Social Român*, întemeiat în 1921, prezidat tot de D. Gusti, și extinderea lor în cadrul *Fundației Culturale* și al *Serviciului Social*, cu începere din 1934, prin antrenarea, inițial voluntară, apoi obligatorie, a studenților de a participa la acțiunea de cunoaștere și ridicare a satelor românești.

Prin preluarea cercetărilor monografice de către Institutul Social Român și filialele lui, care, la un moment dat, au funcționat în mai toate marile orașe ale țării (Timișoara, Cluj, Iași, Constanța, Craiova etc.) s-a marcat și în același timp s-a asigurat „maturizarea“ lor, în sensul că au devenit o preocupare însemnată și constantă a celor mai

Kulturanthropologie, die Rechtsanthropologie, die Literatur-Anthropologie und die axiologische Anthropologie ergänzt.

Doch dürfen wir auch die Tatsache nicht übersehen, die die rumänischen Sozial- und humanistischen Wissenschaften kennzeichnet, daß eine Reihe von Forschern sich von anderen Betätigungen „ansteckten“ oder zu anderen Betätigungen „bekehrt“ wurden, als den ihrem Grundfach angehörenden, d.h.: Soziologen, die sich der Volkskunde, der Folkloristik, der Museographie, der Anthropogeographie, der Ökologie, der Sozialgeschichte, der Volkswirtschaft widmen, aber auch Volkskundler, Folkloristen, Museographen, Volkswirtschaftler, Juristen, Pädagogen, die sich mit Soziologie befassen, und zwar nicht allein durch eine „Soziologisierung“ der Disziplinen, die sie vertreten, sondern auch durch eigentliche soziologische Forschungen und Veröffentlichungen. Alle wichtigeren Mitglieder der rumänischen Soziologenschule pflegte außer der Soziologie auch andere Wissenschaften. Mircea Vulcănescu fühlte sich von Wirtschafts- und Finanzwissenschaften angezogen, D.C. Georgescu vom demographischen Forschen, C. Constantinescu-Mircești und H.H. Stahl von Geschichtsstudien, Anton Golopenția neigte zu politischen und Verwaltungswissenschaften, ich selbst zu Volkskunde, Folkloristik- und literarischen Studien. Eine beeindruckende Zahl der heutigen Volkskundler, Museographen, Folkloristen und Kulturanthropologen gingen aus der Soziologieschule Gustis hervor und zwar: Gh. Focșa, Cornel Irimie, V.V. Caramela, R. Vulcănescu, N. Dunăre, Gh. Pavelescu, Lucia Apolzan, Paul Petrescu und andere. Doch leisteten wertvolle Dienste zur Entwicklung der rumänischen Soziologie, durch langjährige Mitarbeit an der Monographiebewegung Gustis auch: der Geograph Ion Conea, die Volkswirtschaftler N. Cornățeanu und Al. Bărbat, die Anthropologen Horia Dumitrescu und Ștefan Milcu, die Volkskundler Valer Butură und Ion Chelcea, der Folklorist Mihai Pop, die Sprachkundler D. Șandru und Ștefania Cristescu-Golopenția, der Musikologe C. Brăiloiu, um lediglich die bedeutendsten anzuführen.

Einen wichtigen Zeitpunkt für die Entwicklung der rumänischen Soziologie bildete die Übernahme der im Rahmen des Soziologie-, Ethik- und Politologieseminars der Bukarester Universität angeregten monographischen Forschungen durch das 1921 gegründete, ebenfalls unter dem Vorsitz von D. Gusti wirkende Rumänische Sozialinstitut (*Institutul Social Român*) und deren Ausbau im Rahmen der Kulturstiftung (*Fundația Culturală*) und des Sozialdienstes (*Serviciul Social*), durch zunächst freiwillige, hernach pflichtmäßige Teilnahme der Studenten an der Aktion zur Kenntnis und Hebung des rumänischen Dorfes.

Die Übernahme der Monographieforschung durch das Rumänische Sozialinstitut und dessen Zweigstellen, die zeitweilig in allen größeren Städten des Landes (Timișoara, Cluj, Iași, Constanța, Craiova usw.) wirkten, verzeichnet und gewährleistete gleichzeitig das „Reifen“ dieser Forschungen, in dem Sinne, daß sie sich zu einer wichtigen und ständigen Betätigung der bedeutendsten rumäni-

de seamă specialiști români din domeniul științelor sociale și umanistice.

Prin extinderea cercetărilor monografice la instituțiile socio-culturale, ca serviciu obligator pentru toți studenții din România (asemenea celui militar pentru băieți), s-a antrenat întreaga intelectualitate universitară spre *îmbinarea teoriei cu practica*, a *cunoștințelor științifice cu acțiunile culturale* și s-a ajuns, din 1934, până la izbucnirea celui de al doilea război mondial, la o participare de câteva mii de cercetători și tehnicieni, de activiști culturali și mai ales studenți de toate specialitățile. Alături de acțiunile culturale, cercetările monografice au devenit o activitate de stat și au cuprins în obiectivele lor un număr mare de localități și ținuturi din toate părțile țării. (Vezi lista lor completă în cartea: „Sate, orașe și regiuni cercetate de Institutul Social Român: 1925—1945“, de Lucia Apolzan, București, 1945.)

S-a strâns astfel un material documentar imens cu privire la întreaga Românie, care n-a fost încă valorificat științific decât în parte, dar care, chiar sub forma aceasta fragmentară, a contribuit, într-o măsură perceptibilă, la formarea unei imagini mai temeinice despre realitățile sociale românești dintre cele două războaie mondiale, (Vezi, de exemplu, studiul prof. D. Gusti: „Starea de azi a satului românesc“, din fruntea operei colective din „60 sate românești cercetate de echipele studențești în vara 1938“, anchetă sociologică condusă de Anton Golopenția și dr. D.C. Georgescu, vol. I, 1941, dar și monografiile și studiile menționate în „Publicațiile Școlii sociologice de la București“, bibliografie întocmită de Paula Herseni, în colecția: „Sociologia militans“, vol. IV, Editura științifică, 1971).

Mișcarea monografică din România a luat proporții atât de mari, încât s-a simțit nevoia unei publicații periodice proprii, revista lunară „*Sociologie românească*“ (1936—1943), și a unei secții speciale din colecția de volume a Institutului Social Român, intitulată: „Biblioteca de sociologie, etică și politică“, inițiată și condusă de D. Gusti, secție intitulată semnificativ „*Sociologia României*“, în care au apărut câteva din cele mai valoroase lucrări de teren ale „monografiștilor“, un început modest, dar durabil prin exemplaritatea lui, pentru intenția de a se elabora o sociologie a întregului teritoriu locuit de poporul român și naționalitățile conlocuitoare. Acest proiect științific este de reținut și din cauza că dezvăluie intențiile mai îndepărtate ale mișcării monografice gustiene, de a depăși cercetarea satelor și regiunilor românești prin cercetarea tuturor realităților sociale caracteristice ale țării, atât rurale, cât și urbane, atât locale cât și regionale, atât românești cât și ale celorlalte naționalități, în toată întinderea și în întreg ansamblul lor. În aceeași direcție se înscrie și crearea unei catedre de „*sociologie națională*“ (sociologia României) la Universitatea din Cluj, ocupată de autorul acestor rânduri în 1934. (Vezi studiul meu: „Un proiect de sociologie a României“, în colecția „Sociologia militans“, vol. III, Editura științifică, 1971).

schen Fachkräfte aus den Reihen der Sozial- und humanistischen Wissenschaften gestalteten.

Durch Einführen monographischer Forschungen an den sozialkulturellen Instituten, als Pflichtbetätigung für alle Studenten Rumäniens (dem Militärdienst der Burschen vergleichbar), wurde die gesamte Hochschuljugend zur Verquickung der *Theorie mit der Praxis*, der *wissenschaftlichen Kenntnisse mit Kulturaktionen* angehalten und so gewährleistet man von 1934, bis zum Ausbruch des zweiten Weltkriegs die Teilnahme mehrerer tausend Forscher, Techniker, Kulturaktivisten und vor allem Studenten aller Fächer an diesem Werk. Neben den Kulturaktionen bildeten die monographischen Forschungen eine *Staatsaktion* und umfaßten eine große Zahl von Gebieten und Ortschaften aller Landesteile.

So gelang es ein ungeheures Dokumentarmaterial hinsichtlich des ganzen Landes zusammenzutragen, das bis heute nur zum Teil wissenschaftlich ausgewertet worden ist, aber selbst in dieser bruchstückmäßigen Form in hohem Maße zur Herausbildung eines tiefverwurzelten Bildes der rumänischen Sozialwirklichkeit in der Zwischenkriegszeit beitrug.

Die monographische Bewegung Rumäniens nahm solche Ausmaße an, daß man das Bedürfnis nach einer eigenen periodischen Veröffentlichung empfand, d.h. der Monatszeitschrift „*Sociologie Românească*“ (1936—1943) und nach einer Sondersektion der Publikationsreihe des Institut Social Român mit dem Titel: „Bibliothek für Soziologie, Ethik und Politik“, die unmittelbar von D. Gusti geleitet wurde und als „*Sociologia României*“ betitelt war. In dieser Reihe erschienen einige der wertvollsten Ergebnisse der Geländeforschungen der „Monographisten“, ein bescheidener, durch seine Beispielhaftigkeit und durch die Absicht der Ausarbeitung einer Soziologie des gesamten von Rumänen und den mitwohnenden Nationalitäten besiedelten Raumes, jedoch dauerhaften Anfang. Dieses wissenschaftliche Vorhaben verdient auch der Tatsache wegen Beachtung, daß es die Zukunftsabsicht der Monographiebewegung Gustis enthüllt, die Erforschung der rumänischen Dörfer und Landstriche, durch Erfassen aller kennzeichnenden Sozialwirklichkeiten des Landes, d.h. der ländlichen, wie auch der städtischen, der lokalen und regionalen sowie die der übrigen Nationalitäten, in all ihrer Breite und als Gesamtheit zu erforschen. In der gleichen Richtung geht die Schaffung eines Lehrstuhls für „*Nationalsoziologie*“ (Sociologia României) an der Universität Cluj, dessen Inhaber im Jahr 1943 der Verfasser dieser Zeilen war.

Un alt merit al prof. D. Gusti a fost întemeierea primei școli sociologice românești, cunoscută sub numele de „Școala română de sociologie“ sau „Școala sociologică de la București“, care a încadrat un număr mare dintre sociologii, etnologii și muzeologii cei mai fecunzi din țara noastră, dintre care unii sînt în activitate pînă azi și transmit mai departe noilor generații de cercetători experiența investigațiilor de teren inițiate de mai bine de o jumătate de secol. Prin ei și prin colaboratorii lor, opera științifică și culturală a lui D. Gusti rămîne vie și rodește fără întrerupere în noile condiții sociale și orientări ideologice, calitativ superioare, față de tot ceea ce a existat în trecut. Cercetarea multidisciplinară a României continuă.

Ein anderes Verdienst D. Gustis war die Gründung der ersten rumänischen Soziologieschule, unter dem Namen „Școala română de sociologie“ (rumänische Soziologieschule) oder „Școală sociologică de la București“ (Soziologische Schule Bukarest), die eine große Anzahl der ergiebigsten Soziologen, Ethnologen, Museologen des Landes vereinigte, von denen einige heute noch wirken und jungen Forschergenerationen die Erfahrung der vor mehr als einem halben Jahrhundert angeregten Geländeuntersuchungen vermitteln. Durch diese und deren Mitarbeiter bleibt das wissenschaftliche und kulturelle Werk D. Gustis lebendig und bringt Früchte unter neuen sozialen Gegebenheiten und qualitativ höheren weltanschaulichen Ausrichtungen, verglichen mit den einstigen. Und so findet die multidisziplinäre Erforschung Rumäniens eine Fortsetzung.

MOARĂ DE MÎNĂ ÎN ISTORIA CIVILIZAȚIEI TEHNICE A POPORULUI ROMÂN

Corneliu Bucur

„Intreaga istorie a evoluției mașinilor poate fi urmărită cercetînd istoria morilor de cereale”.¹

Conceptul de moară, ca și sfera de cuprindere tematică și tipologică a evoluat de-a lungul timpului, evidențiind un permanent progres procedural și instrumental.

În antichitatea clasică, „mola” definea unelte și instalațiile simple utilizate pentru zdrobirea materiilor prime agro-alimentare și minerale, *prin batere* („mola trusatilis”) sau *prin frecare* („mola versatilis”).

În funcție de materiile prelucrate, izvoarele antice citează morile de grâu („mola frumentaria”), de măsline („mola olearia”) sau de minereuri („mola mineralia”).

După categoriile energetice utilizate la acționarea acestor instalații simple („moderationes machinationum”), avem amintite morile de mînă („mola manuaria”) și morile cu tracțiune („mola assinaria” sau „mola jumentaria”), iar dintre cele considerate a fi adevărate „machinae”, avem morile de apă („mola hydraulica” sau „hydromola”).²

1. Moara de mînă. Istoric, evoluție tipologică, răspîndire

Mai mult decît oricare alta dintre producțiile instrumentale ale omenirii, pentru popoarele sedentare cu o îndelungată și statornică practică agrariană, moara de mînă reprezintă un adevărat „monumentum princeps” al civilizației lor tradiționale, ea sintetizînd ideea progresului tehnic multimilenar, permanent ascendent, chiar dacă lent în anumite epoci istorice, cu o continuitate neîntreruptă din neolitic și pînă în epoca modernă.

Urmărindu-i istoria în timp, pe plan universal (circum-mediteranian) și național, prin studiul ar-

¹ Eugen Pavlescu, *Meșteșug și negoț la românii din sudul Transilvaniei (XVII—XIX)*, București, 1970, p. 237.

² *Dictionnaires des antiquités grecques et romaines*, sous la direction de Daremberg Charles, Sagliot Edm. et Edm. Pottier, Paris, 1904, p. 1960.

DIE HANDMÜHLE IN DER GESCHICHTE DER TECHNISCHEN ZIVILISATION DES RUMÄNISCHEN VOLKES

Corneliu Bucur

„Die gesamte Geschichte der Entwicklung der Maschinen läßt sich aufgrund einer Untersuchung der Getreidemühlen verfolgen”.¹

Das Konzept der Mühle entwickelte sich als thematischer und typologischer Bereich im Laufe der Zeit und unterstrich dabei einen ständigen verfahrens- und gerätemäßigen Fortschritt.

So etwa umschrieb zur Zeit der Antike der Begriff „mola” einfache Geräte und Vorrichtungen, die zum Zerkleinern von Agrarprodukten und mineralischen Stoffen dienten, und zwar *durch Zerstoßen* („mola trusatilis”) oder *durch Zerreiben* („mola versatilis”).

Hinsichtlich der verarbeiteten Stoffe erwähnen antike Quellen Getreidemühlen („mola frumentaria”), Ölmühlen („mola olearia”) oder Steinmühlen („mola mineralia”).

Aufgrund der beim Antrieb dieser einfachen Vorrichtungen benutzten energetischen Gattungen („moderationes machinationum”) finden Erwähnung Handmühlen („mola manuaria”), Göpelmühlen („mola assinaria, mola jumentaria”) und Wassermühlen („mola hydraulica” oder „hydromola”).²

1. Die Handmühle, Geschichte, typologische Entwicklung, Verbreitung

Mehr als jedes andere Erzeugnis menschlichen Gerätebaus verkörpert die Handmühle für sesshafte, auf lange Ackerbautradition zurückblickende Völkerschaften ein ausgesprochenes „monumentum princeps” ihrer überlieferten Zivilisation, veranschaulicht sie doch den Gedanken ständig, wenn auch in gewissen Geschichtsepochen etwas langsamer, zustandekommenden, vieltausendjährigen Fortschritts der sich ohne Unterbrechung seit der Jungsteinzeit bis in die Neuzeit verfolgen läßt.

Ein Blick in die Geschichte der Handmühle durch alle Zeiten, auf Welt- (rund um das mittelländi-

¹ Eugen Pavlescu, *Meșteșug și negoț la românii din sudul Transilvaniei (XVII—XIX)*, Bukarest, 1970, S. 237.

² *Dictionnaires des antiquités grecques et romaines*, sous la direction de Daremberg Charles, Sagliot Edm. et Edm. Pottier, Paris 1904, S. 1960.

heologic și etnografic comparativ al pieselor descoperite, moara de mână ne poartă pe traiectoria întâilor focare ale civilizației orientale, africane și europene, ale căror modele culturale, transmise prin arhetipuri instrumentale din Sumer, Egipt sau Creta, au modelat civilizațiile succesoare asiriană, babiloniană, hitită, celtică și greco-romană, influențând — într-o măsură considerabilă — numeroase alte civilizații vecine bazinului mediteranian, între care și pe cea de pe teritoriul României.

1.1. Procedee tehnice de zdrobire a semințelor. Origini și tradiții

1.1.1. Măcinatul semințelor cerealiere (din lat. machina) își are rădăcinile adânci în procedeul decorticării semințelor și zdrobirii rădăcinoaselor prin batere, atestat de către unii arheologi încă din paleoliticul superior, după alții, doar din mezolitic. (Figura 1).

sche Meer) oder Landesebene, läßt im Laufe derselben, gewisse Brennpunkte orientalischer, afrikanischer und europäischer Zivilisation erkennen, deren Kulturmodelle, durch Gerätetypen aus Sumer, Ägypten oder Kreta, die nachfolgenden Zivilisationen der Assyrier, Babylonier, Hethiter, Kelten, Griechen und Römer formten und dem Mittelmeerraum benachbarte Zivilisationen, darunter auch die auf dem Boden Rumäniens belegte, in hohem Maße beeinflussten.

1.1. Zum Zerkleinern von Getreidekörnern benutzte technische Verfahren; Ursprung und Überlieferung

1.1.1. Das Zermahlen (rumänisch „măcinare“ aus dem Lateinischen, von machina) von Getreidekörnern geht auf das Enthülsen von Samen und auf dem Zerstoßen von Wurzeln durch Stampfen zurück, Tätigkeiten, die gewisse Archäologen bereits in die jüngere Altsteinzeit, andere dagegen erst ins Mesolithikum (Abb. 1), verlegen.

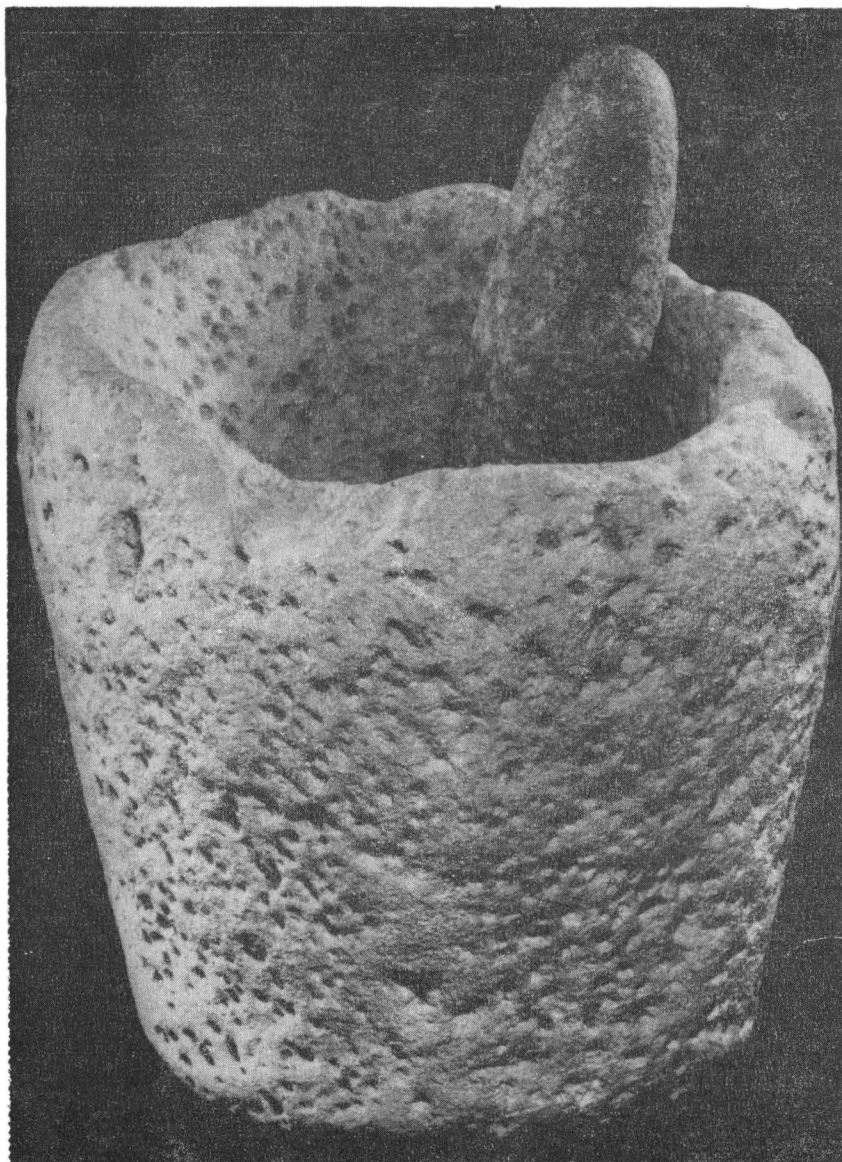

Figura 1 — Piua cu pisălog din piatră, de la 'Ein Gedi, paleoliticul superior

Abb. 1 — Steinmörser mit Stößel aus 'Ein Gedi, späte Altsteinzeit

Figura 2 — Piua cu pisălog din lemn, din Săcel, jud. Maramureș

Abb. 2 — Mörser mit Holzstößel aus Săcel, Kr. Maramureș

Piulița și *pisălogul* sînt urmașii naturali ai pietrelor primitive de sfărîmat materiile vegetale și minerale, cunoscute în mod cert de către natufieni, locuitorii mezolitici ai Palestinei³.

Utilizate frecvent în alimentație, în farmaceutică (unele descoperiri egiptene sînt relevante în acest sens, pentru înalta antichitate⁴), sau în minerit, piua de piatră (*mojarul*), piua de lemn—cu pilug din lemn sau metalic — constituie o permanență multimilenară în istoria civilizației a numeroase popoare sau continente întregi, relevînd mai degrabă un nivel tehnic și o tradiție conservatoare, decît o anume filiație tehnică⁵. (Figura 2).

Mörser und Stößel bilden die natürlichen Nachfahren der Pochsteine, die man einst zum Zerstoßen pflanzlicher und mineralischer Stoffe benutzte und die den mezzolithischen Bewohnern Palästinas³ gewiß schon bekannt waren.

Der Stein- oder Holzmörser, verbunden mit einem Holz- oder Metallstößel, die man beide häufig zur Nahrungsbereitung oder in der Pharmazeutik benutzt und hinsichtlich derer gewisse ägyptische Funde Aufschlüsse über die Hochantike vermitteln⁴, vergegenwärtigen eine vieltausendjährige Permanenz in der Zivilisation zahlreicher Völker oder ganzer Kontinente, wobei sich eher eine konservative Überlieferung als eine technische Entwicklungsreihe⁵ verfolgen läßt (Abb. 2).

³ Robert J. Forbes, *Studies in Ancient Technology*, Leyda, 1955, III, p. 115.

⁴ *Ibidem*.

⁵ André Leroi Gourhan, *Evolution et techniques, Milieu et techniques*, Paris, 1973.

³ Robert J. Forbes, *Studies in Ancient Technology*, Leyden 1955, III, S. 115.

⁴ *Ibidem*.

⁵ André Leroi Gourhan, *Evolution et techniques, Milieu et techniques*, Paris 1973.

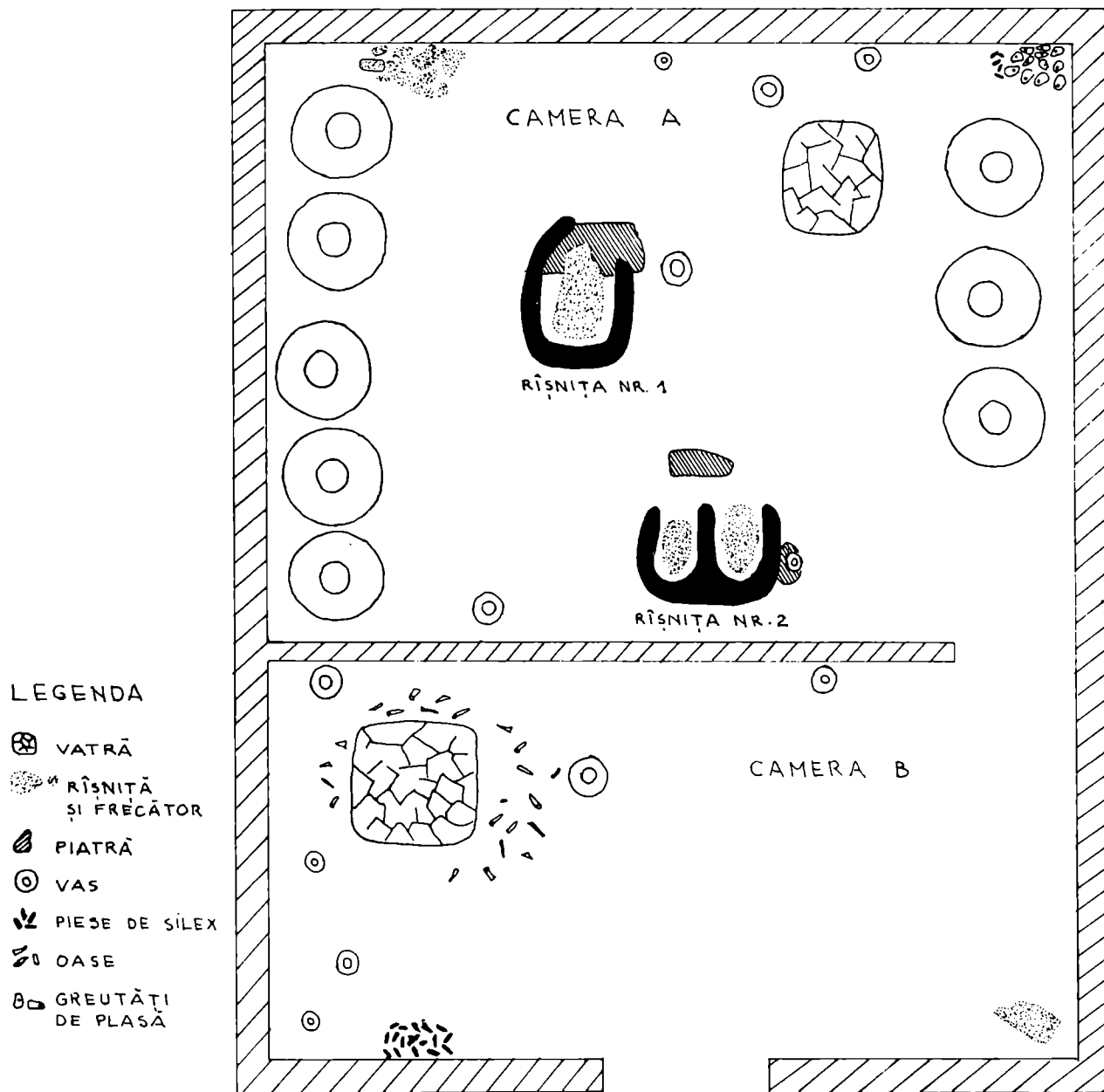

Figura 3 — Bordeul-moară de la Medgidia-plan (după N. Harțuche)

Abb. 3 — Mühlenhütte aus Medgidia (apud N. Harțuche) — Grundriß: Herd; Reibplatte und Reibstein; Stein; Behälter; Feuersteinstücke; Knochen; Netzgewichte

În Mesopotamia, piulița și pisălogul erau preferate în perioada timpurie când cei dinți „morari” și-au luat numele de la acest procedeu⁶.

Specializarea unei categorii profesionale distincte în măcinatul grânelor datează, în Egipt, din jurul anilor 1500 î.e.n.⁷.

Centralizarea măcinării și construirii morilor anexate templelor sumeriene⁸ constituie o primă tendință de specializare, orientată de un puternic stat centralizat, oriental.

In Mesopotamien gab man dem Mörser und Stößel in der Frühzeit den Vorzug, als die ersten Müller ihren Namen von diesem Verfahren⁶ ableiteten.

Die Spezialisierung im Zermahlen von Getreidekörnern setzt in Ägypten um das Jahr 1500 v.u.Z. ein⁷.

Eine Zentralisierung dagegen und der Bau zu den Tempelanlagen gehöriger Mühlen bildet in Sumer⁸ eine erste Spezialisierungstendenz, die sich

⁶ R. J. Forbes, o. c. p. 145.

⁷ Ibidem.

⁸ Idem, p. 17.

⁶ R. J. Forbes, o. c. S. 145.

⁷ Ibidem.

⁸ Idem, S. 17.

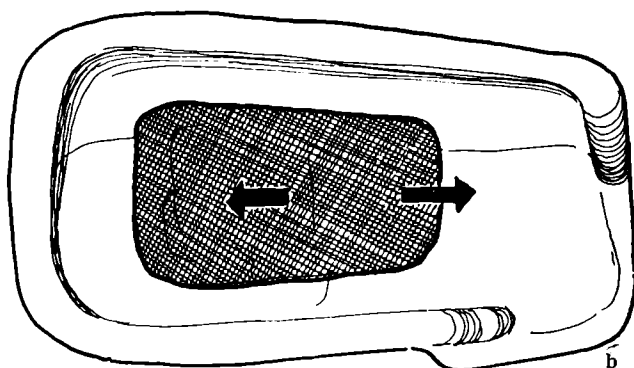
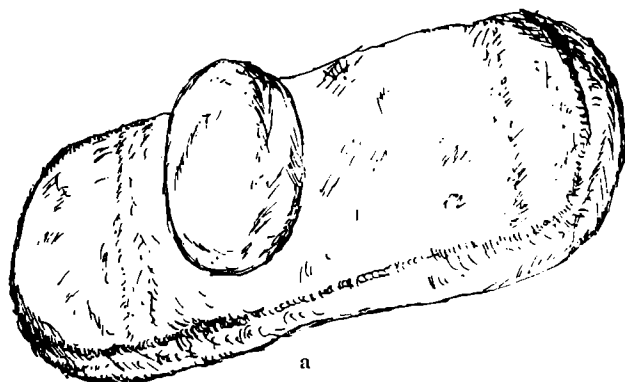

Figura 4 — Mori de mină neolitice:

Abb. 4 — Jungsteinzeitliche Mahlvorrichtungen:
a — cu „frecător tip bulgăr“

b — cu lespede, de la Medgidia (după N. Harțuche)

a — mit kugelförmigem Reibstein

b — mit Reibplatte, aus Medgidia (apud N. Harțuche)

Contemporană cu aceste evenimente, civilizația neolitică din spațiul ponto-dunărean marchează și ea, cea dintâi la nordul Dunării, tendințe de „specializare“ evidențiate de celebra descoperire a bordeiului „moară“ de la Medgidia⁹ (Fig. 3). Cele două mori de tip neolitic cu „frecător“ manual pe lespezile ușor alveolate (Fig. 4) și chiupurile mari de pe marginea pereților bordeiului cu două încăperi, sugerează o separare a spațiului de producție de acela de locuire, iar caracteristicile pieselor litice ale morii, o perfecționare prin dimensiunile și forma pietrei mobile superioare.

Importanța acestui sistem primitiv, în cazul civilizațiilor clasice elenă și romană, este evidențiată de frecvența procedurii respectiv pe ceramica din secolele VI—V î.e.n.¹⁰, în cazul primeia, de numirea brutarului roman („pistor“), zdrobirea semințelor fiind integrată activității complexe finalizată prin coacerea pâinii în brutării, pînă tîrziu în epoca imperială, în cazul celei secunde.

În onomastica romană, numele Piso este interpretat c-ar veni tot de la unealta în discuție, frecvența sa la vechile familii romane indicînd descendența rurală, iar cel de Pulumnius ar aparține inventatorului pisălogului.

Despre o puternică tradiție a pivelor de pisat grîul în antichitatea romană — în Roma republicană — ne încredințează și Pliniu cel Bătrîn, care apreciază ca generală utilizarea pivei și sporadică, cea a morii de apă, în secolul I î.e.n.: „Major pars Italiae nudo utitur pilo“¹¹.

⁹ Nicolae Harțuche, *O moară neolitică descoperită la Medgidia*, în: Studii și comunicări de istoria civilizației populare din România, Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1982, 2.

¹⁰ R. J. Forbes, o. c.

¹¹ Caius Plinius, *Historiae Naturalis*, Libri XXXVI, Paris, 1779.

bei einem starken orientalischen Zentralstaat bemerkbar macht.

Die zeitgenössischen jungsteinzeitlichen Zivilisationen des Schwarzmeer-Donauraumes belegen ihrerseits eine Spezialisierungstendenz, welche die bei Medgidia⁹ (Abb. 3) ausgegrabene „Müller-Hütte“ veranschaulicht. Darin weisen die beiden jungsteinzeitlichen Mühlen in Form von Reibplatten (Abb. 4) mit Reibstein, wie auch die entlang der Wände der Zweitraumhütte aufgereihten Krausengefäße auf eine Trennung des Produktions- vom Wohnraum hin, die Merkmale der Mühlsteine dagegen auf eine Vervollkommnung des Läufersteins, hinsichtlich der Ausmaße und Form.

Die Bedeutung dieses primitiven Systems im Falle der griechischen und römischen Zivilisation unterstreicht was die erstere betrifft, das häufige Auftreten des betreffenden Verfahrens in Keramikzeichnungen des VI—V Jh. v.u.Z.¹⁰ und im Falle der zweiten die Bezeichnung des römischen Müllers „pistor“ und die Tatsache, daß das Zerstoßen der Körner bis spät in die Kaiserzeit hinein Sache der Backstuben war.

Den in der römischen Namensgebung auftretenden Namen „Piso“ bringt man ebenfalls mit dem erwähnten Werkzeug in Verbindung, wobei seine Häufigkeit bei alten römischen Familien auf deren ländlichen Ursprung hinweist, wogegen der Name Pulumnius dem Erfinder des Stößels angehören soll.

Über die tiefwurzelnde Überlieferung der Getreidemörser in der römischen Antike, d.h. im republikanischen Rom, berichtet uns Plinius der Ältere, der die Verwendung des Mörsers im I. Jh. v.u.Z. als allgemein, die der Wassermühle dagegen als sporadisch bezeichnet: Major pars Italiae nudo utitur pilo“¹¹.

⁹ Nicolae Harțuche, *O moară neolitică descoperită la Medgidia*, în: Studii și comunicări de istoria civilizației populare din România, Brukenthal Museum Sibiu, 1982, 2.

¹⁰ R. J. Forbes, op. c.

¹¹ Caius Plinius, *Historiae Naturalis*, Libri XXXVI, Paris, 1779.

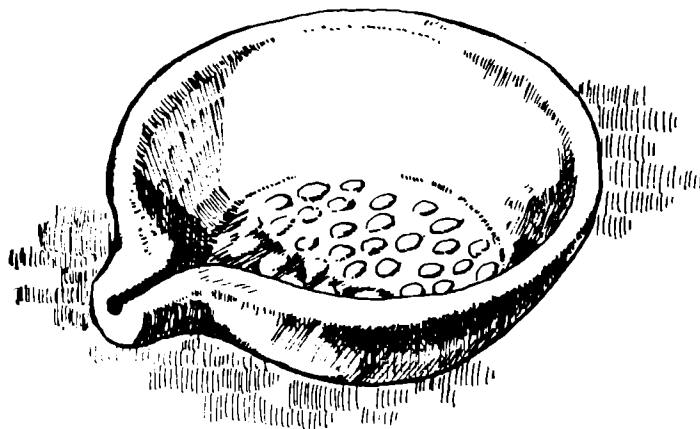

Figura 5 — Mortaria romană

Abb. 5 — Römische Mortaria

Palestina generalizează piua cu pilug pînă la introducerea sistemului rotativ, abia în perioada elenistică¹².

Aceeași considerabilă permanență milenară a pivei cu pilug poate fi demonstrată și în cazul civilizației carpato-ponto-danubiene, ai cărei locuitori „practicînd de timpuriu cultivarea plantelor... sînt pe drept considerați ca făcînd parte dintre populațiile care inventaseră agricultura”¹³. Tradiția pivei de lemn cu pilug pentru grîne sau cea a mojarului din granit, înlocuit mai tîrziu cu cel din fontă, utilizate în minerit, se păstrează vie din antichitate și pînă în secolul XX.

Procedeul pisării prin batere se perpetuează și la unealta romană din dotarea legiunilor romane, atestată frecvent între materialele arheologice din secolele I î.e.n. și II e.n., numită „mortaria”¹⁴.

Executată în varianta ceramică, cu silexuri fixate pe fundul vasului înainte de uscarea și arderea acestuia (utilizată îndeosebi în campanii, fiind mai ușoară), ori în cea litică, sau din marmură (pentru perioada cantonării în castre), mortaria a pătruns, odată cu legiunile romane, și în Dacia.

De forma unor albioare (vase semisferice) prevăzute cu un orificiu pe partea superioară a buzei vasului produs în timpul confecționării, prin ondularea digitală, consolidate prin întărirea suprafeței active (a fundului vasului), prin impresiunea unor fragmente litice care, după ardere, se pietrifică, mortariile romane s-au identificat pe teritoriul Daciei romane, în numeroase stațiuni arheologice, deopotrivă în castre, cum este cel de la Ilișiu (aici, s-au descoperit chiar cuptoarele olarilor care le confecționau) sau la Romula¹⁵. (Figura 5).

Antichității preclasice îi aparține chiar diferențierea între pivele de talie înaltă și cele joase, fie-

In Palästina erlebt der Mörser, vor der Einführung des Drehsystems, erst in der hellenistischen Periode¹² eine Verallgemeinerung.

Die gleiche tausendjährige Permanenz des Stößel-Mörsers läßt sich auch im Falle der karpatisch-pontisch-donauländischen Zivilisation belegen, deren Bewohner „indem sie bereits früh den Pflanzenbau ausüben... mit Recht zu den Bevölkerungen gerechnet werden, die den Ackerbau erfanden”¹³. Die Überlieferung des für Getreide bestimmten Holz-Mörsers oder des später durch den Gußstahlmörser ersetzten Granitmörsers, die man im Bergbau verwendete, erhält sich lebendig von der Antike bis ins XX. Jh.

Das Verfahren des Zerstoßens durch Klopfen erhält sich auch bei den zur Ausrüstung der römischen Legionen gehörenden und unter den archäologischen Materialien des I. Jh. v.u.Z. und des II. Jh. u.Z. häufig belegten, als „mortaria”¹⁴ bezeichneten Behelfen.

Als irdene, auf ihrem Boden mit Feuersteinsplittern besetzte Variante (die ihres geringeren Gewichtes wegen auf Feldzügen benutzt wurde) oder steinerne, gelegentlich auch marmorne (bei Besatzungen von Castris belegt) Spielarten ausgeführt, gelangten die mortaria gleichzeitig mit den römischen Legionen auch nach Dazien.

Von der Form kleiner halbkugelförmiger Mulden, mit einer am Gefäßrand angebrachten Vertiefung versehen und innen verstärkt (durch Eindrücken kleiner Steinsplitters in den noch weichen Ton, der durchs Brennen an Stein gemahnt), lassen sich die römischen mortaria auf dem Boden Daziens in verschiedenen archäologischen Grabungsstätten und zwar sowohl in Castris, wie dem von Ilișiu (wo sich sogar Brennöfen der Töpfer fanden, die sie herstellten), bzw. in Romula¹⁵ (Abb. 5), identifizieren.

Während der vorklassischen Antike kommt es ja auch zur Trennung zwischen den hohen und niedrigen Mörsern, deren jeder seine Form den

¹² R. J. Forbes, o.c.

¹³ Liviu Mărghită, *Banatul în lumina arheologiei*, Editura Facla, Timișoara, 1979.

¹⁴ Mihail Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969, p. 296—7.

¹⁵ Dumitru Tudor, *Oltenia romană*, București, 1968, p. 352.

¹² R. J. Forbes, o.c.

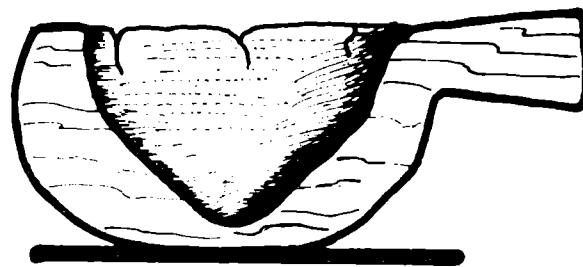
¹³ Liviu Mărghită, *Banatul în lumina arheologiei*, Editura Facla, Timișoara, 1979.

¹⁴ Mihail Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969, S. 296—7.

¹⁵ Dumitru Tudor, *Oltenia romană*, București, 1968, S. 352.

Figura 6 — Piuă scundă din lemn. Moeștiul de Sus, jud. Brașov

Abb. 6 — Salzmörser, Moeștiu de Sus, Kr. Brașov

care adaptându-și forma la specificul tehnologic al materiilor prelucrate¹⁶. (Figura 6).

O variantă tipologică distinctă o constituie piuă cu pisălogul în formă de ciocan, care pare a nu fi fost cunoscută în antichitate¹⁷.

1.1.2. *Măcinatul prin frecare* reprezintă un important progres tehnologic atribuit revoluției tehnice venit, în cel mai scurt timp, general-practicat în toată Europa, până în epoca Latène și uneori, chiar până în secolele I-II, în colectivitățile cu o dezvoltare retardată¹⁸, este așa numita, de către arheologi, „rîșniță cu frecător“, denumire, după opinia noastră, improprie din punct de vedere istoric, mai corectă fiind cea de moară liniară „cu frecător“, termenul de rîșniță intrînd în lexicul limbii române, relativ târziu, nu înaintea secolelor VII—IX e.n.

Variantele sale tipologice — cu frecător pentru o mîna sau cu cel alungit, manevrat mai eficient cu două mîini — piesa inferioară, de dimensiuni mult mai mari, fiind stabilă și avînd, de regulă, o formă ușor naviculară, de șea, se circumscriu, în totalitate, mișcării lineare de dute-vino, acesteia fiindu-i propriu un radament extrem de scăzut și o prestație foarte obositoare.

Permanența acestui dispozitiv primar de zdrobire a cerealelor de-a lungul epocii metalelor, dincolo chiar de cea de a doua vîrstă a fierului (descoperirile de la Poiana, efectuate de soții Ec. și Radu Vulpe au demonstrat acest lucru) probează, prin intensitatea lor, accentuarea sedentarizării populației și practicarea tot mai intensă a agriculturii, în condițiile perfecționării utilajului specific, prin producerea întîilor unelte din metal.

Cazul secerilor este cel mai convingător, numărul lor mare (numai pentru sfîrșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului, Mircea Rusu a inventariat 3.284 seceri¹⁹ descoperite în Transilvania) determinîndu-l pe Dechelette să considere spațiul intracarpatic al României ca unul dintre

technologischen Merkmalen der verarbeiteten Stoffe¹⁶ (Abb. 6) anpaßt.

Eine besondere typologische Variante bildet der Mörser mit hammerförmigem Stößel, die jedoch, wie es scheint, der Antike nicht bekannt gewesen ist.¹⁷

1.1.2. *Das Mahlen durch Reiben* verkörpert einen wichtigen, der jungsteinzeitlichen technischen Revolution zugesprochenen technologischen Fortschritt. Das Werkzeug, das dem neuen Verfahren — das in kurzer Zeit in ganz Europa bis ins La Tène und sogar bis in I.—II. Jh. in den, durch eine verspätete Entwicklung gekennzeichneten Gemeinschaft¹⁸ — angewendet wird — dazu verhilft sich durchzusetzen, ist der von den Archäologen als „rîșniță cu frecător“ („Reibsteinmühle“) benannte Vorrichtung, ein Name der unserer Meinung nach, in historischer Hinsicht unzutreffend ist, müßte sie doch vielmehr die lineare „moara liniară cu frecător“ Reibstein-Handmühle heißen, findet der Ausdruck „rîșniță“ doch verhältnismäßig spät, d.h. nicht vor dem VIII.—IX. Jh. in den rumänischen Sprachgebrauch Eingang.

Deren typologische Spielformen — mit einem kugelförmigen Einhandreibstein oder mit länglichem, der mit zwei Händen gehandhabt wurde — wobei der untere Bodenstein stabiler und etwas sattel- oder bootförmig war, gehörten alle der linearen Hin- und Herbewegung an, die anstrengend und wenig ergiebig war.

Die Permanenz dieser primären Zerkleinerungsanlage entlang der Metallzeit, ja bis in die zweite Eisenzeit hinein (in Poiana gemachte Funde von Ec. und Radu Vulpe beweisen dieses), belegen durch ihre Häufigkeit die immer betontere Seßhaftigkeit der Bevölkerung und die immer intensivere Ausübung des Ackerbaus, unter Gegebenheiten der Vervollkommenung des spezialisierten Geräts durch Herstellung der ersten Metallwerkzeuge.

Am überzeugendsten erweist sich das Beispiel der Sicheln, deren lediglich in Transilvanien entdeckte große Anzahl (allein für die späte Bronze und frühe Eisenzeit vermochte Mircea Rusu nicht weniger als 3284 Exemplare¹⁹ zu verzeichnen) veranlaßte Dechelette den Inner-Karpatenraum Rumäniens als einen der Brennpunkte der Herstellung

¹⁶ R. J. Forbes, o. c., p. 145—6.

¹⁷ Idem, p. 155.

¹⁸ Giuseppe Sebesta, *La via dei Mulini*, Trento, 1977, p. 67.

¹⁹ Ion Horațiu Crișan, *Burebista și epoca sa*, Ed. științif. encicloped., București, 1977, p. 155.

¹⁶ R. J. Forbes, o. c., S. 145—6.

¹⁷ Idem, S. 155.

¹⁸ Giuseppe Sebesta, *La via dei Mulini*, Trento, 1977, S. 67.

¹⁹ Ion Horațiu Crișan, *Burebista și epoca sa*, Ed. științif. encicloped. București, 1977, S. 155.

focarele producerii și răspîndirii noii unelte agricole)²⁰.

Descoperirile de la Mediaș²¹, Recea²², Porumbenii Mici și Sîngiorgiul de Pădure²³ — alături de numeroase altele — ilustrează permanența acestei unelte, secole la rînd, după ieșirea din societatea neolitică. Prezența ei în așezări cu mare densitate demografică, cum este cea amintită la Poiana, alături de morile de mîna dacice și de tip roman²⁴, chiar în numeroase exemplare (s-au găsit șapte piese complete și una fragmentară) dovedește că, nici acum și nici mai tîrziu, apariția unui mecanism perfecționat nu reușește întotdeauna să determine eliminarea completă din uz a celor mai vechi, tipurile coexistînd o perioadă împreună, cel mai plauzibil motiv fiind acela al asimilării diferite a noului la diferite nivele ale structurii sociale și etnice.

1.2. Moara cu mișcare lineară sau circulară, de tradiție clasică elenă

Modesta nealtă neolitică servește drept suport, în lumea greacă a secolelor VI — V î.e.n., sub influența ilirică, se pare,²⁵ la perfecționarea întîiului mecanism de măcinare, evoluția producîndu-se prin mărirea suprafeței pietrei active, superioare, care ia o formă paralelipipedică și introducerea, în locul acționării manuale directe, a pîrghiei baston; fixat în cele două orificii simetric dispuse pe cantul superior al pietrei mobile, deasupra orificiului central de alimentare, de formă tronc-piramidală; bastonul depășește prin lungime, lățimea pietrei, ceea ce permite cuprinderea extremităților sale cu ambele mîini și acționarea energetică a corpului de piatră destul de voluminos, în mișcarea de du-te-vino. (Figura 7).

În anumite zone ale Europei (de pildă, în nordul Italiei), noua moară de mîna, datînd din secolele IV—III î.e.n. apare și sub formă triunghiulară neregulată, variantă care poartă numele, în arheologia italiană, de „moara sud-alpină”²⁶ (Figura 8).

Beneficiind de colonizările grecești din secolele VII—V î.e.n., în întreg spațiul Mediteranei, moara greacă cu mișcare lineară se răspîndește rapid, pe un spațiu uriaș, fiind adoptată atît pentru măcinatul cerealelor cît și a fragmentelor ceramice, produsul fiind utilizat, în pasta ceramicii, pentru degresare. Rolul de cărași culturali îndeplinit de greci, de-a lungul întregii lor istorii, se face prezent

und Verbreitung des neuen landwirtschaftlichen Werkzeugs²⁰ zu bezeichnen.

Die Funde von Mediaș²¹, Receu²², Porumbenii Mici und Sîngiorgiul de Pădure²³ — veranschaulichen — neben zahlreichen anderen — das Überdauern dieses Werkzeugs noch Jahrhunderte nach dem Verschwinden der jungsteinzeitlichen Gesellschaft. Dessen in Ortschaften mit großer Bevölkerungsdichte belegtes Auftreten, wie etwa in dem erwähnten Poiana, neben zahlreichen dakischen und römischen Handmühlen²⁴ (man fand sieben vollständige Exemplare und ein unvollständiges) beweist, daß weder jetzt noch später ein vervollkommneter Mechanismus durch sein Auftreten das vollständige Auflösen der älteren bewirkt, und daß solche Typen vielmehr eine Zeit lang nebeneinander fortbestehen, wofür als überzeugendste Erklärung die verschiedenartige Assimilierung des Neuen in den einzelnen Schichten der sozialen und ethnischen Struktur bildet.

1.2. Die Linear- oder die Drehmühle klassischer griechischer Überlieferung

Das bescheidene jungsteinzeitliche Gerät bildet für die griechische Welt des VI.—V. Jh. v.u.Z., wie es scheint unter illyrischem Einfluß²⁵, den Ausgangspunkt für die Vervollkommenung des ersten Mahlmechanismus, wobei die Entwicklung durch Vergrößerung der Oberfläche des Mahlsteins, der Pyramidenstumpfform annimmt, und durch Einführen, anstelle des unmittelbaren manuellen Antriebs, eines Stabhebels in zwei symmetrisch am Oberrand des Läufers über der zentralen Beschickungsöffnung befindliche Bohrungen. Der Stab steht nach beiden Seiten soweit vor, daß man seine beiden Enden mit den Händen zu erfassen und dadurch den verhältnismäßig schweren Stein leichter hin und her zu schieben vermag (Abb. 7).

In gewissen Gegenden Europas (in Norditalien beispielsweise) tritt die dem IV.—III. Jh. v.u.Z. angehörende neue Handmühle auch in einer unregelmäßigen Dreieckform auf, die in der italienischen Archäologie die Bezeichnung einer „Südalpen-Mühle”²⁶ erlangte (Abb. 8).

Dank der im VII.—V. Jh. v.u.Z. erfolgten griechischen Kolonisierung des gesamten Mittelmeerraumes verbreitete sich die griechische Linearmühle schnell über ein ungeheures Areal und wurde sowohl zum Mahlen von Getreide, sowie von Tonscherben benutzt, deren Staub zum Magern des Töpfertons diente. Die von den Griechen, entlang

²⁰ Joseph Dechelette, *Manuel d'archéologie préhistorique celtique et gallo-romaine*, II, Paris, 1914, p. 17.

²¹ Ion Nestor și Em. Zaharia, in: *Materiale*, 7, 1961, p. 173—76.

²² Zoltan Székely, *Așezări din prima vîrstă a fierului în sud-estul Transilvaniei*, Brașov, 1966.

²³ Valeriu Leahu, *Cu privire la conceptul perioadei de trecere la epoca fierului pe teritoriul României*, in: SCIV, 24, 1973, 3, p. 481.

²⁴ Radu et Ecaterina Vulpe, *Les fouilles de Poiana*, in: *Dacia*, III—IV, 1927—32, București, 1933, p. 322.

²⁵ Giuseppe Sebesta, o. c., p. 67.

²⁶ Reimo Lunz, *Urgeschichte des Raumes Algund-Gratesch-Tirol*, Bozen, 1977 p. 58—59.

²⁰ Joseph Dechelette, *Manuel d'archéologie préhistorique celtique et gallo-romaine*, II, Paris 1914, S. 17.

²¹ Ion Nestor und Em. Zaharia, in: *Materiale*, 7, 1961, S. 173—76.

²² Zoltan Székely, *Așezări din prima vîrstă a fierului în sud-estul Transilvaniei*, Brașov, 1966.

²³ Valeriu Leahu, *Cu privire la conceptul perioadei de trecere la epoca fierului pe teritoriul României*, in: SCIV, 24, 1973, 3, S. 481.

²⁴ Radu et Ecaterina Vulpe, *Les fouilles de Poiana*, in: *Dacia*, III, IV 1927—32, Bukarest, 1933, S. 322.

²⁵ Giuseppe Sebesta, o. c., S. 67.

²⁶ Reimo Lunz, *Urgeschichte des Raumes Algund-Gratesch-Tirol*, Bozen 1977 S. 58—59.

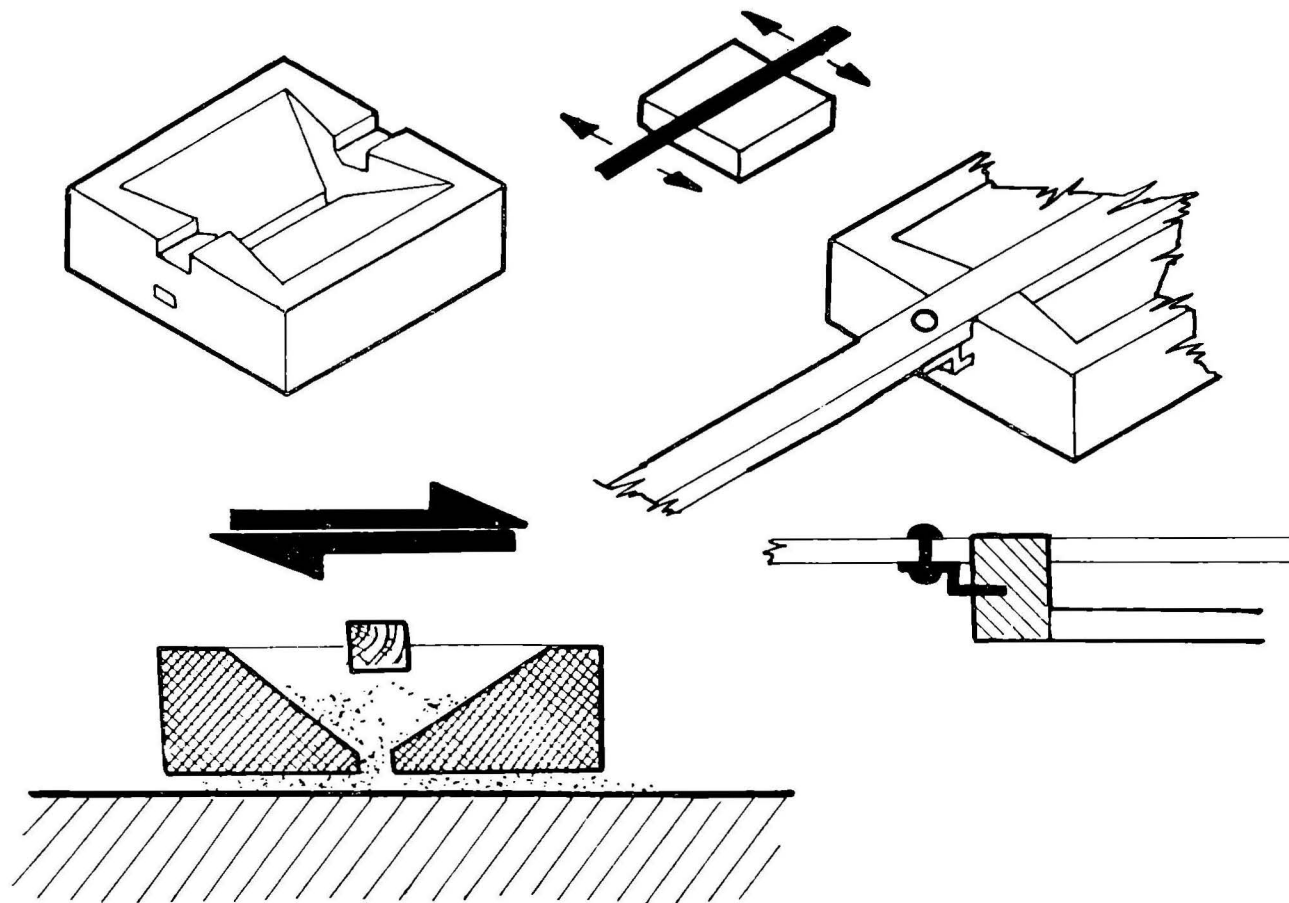

Figura 7 — Moară grecească cu mișcare lineară:
principiul de funcționare

Abb. 7 — Griechische Linearmühle: Betriebsprinzip

Figura 8 — Moară „sud-alpină“ din Tirol-Italia (Mu-
zeul din Bolzano)

Abb. 8 — „Südalpen“ — Mühle aus Tirol—Italien
(Museum Bolzano)

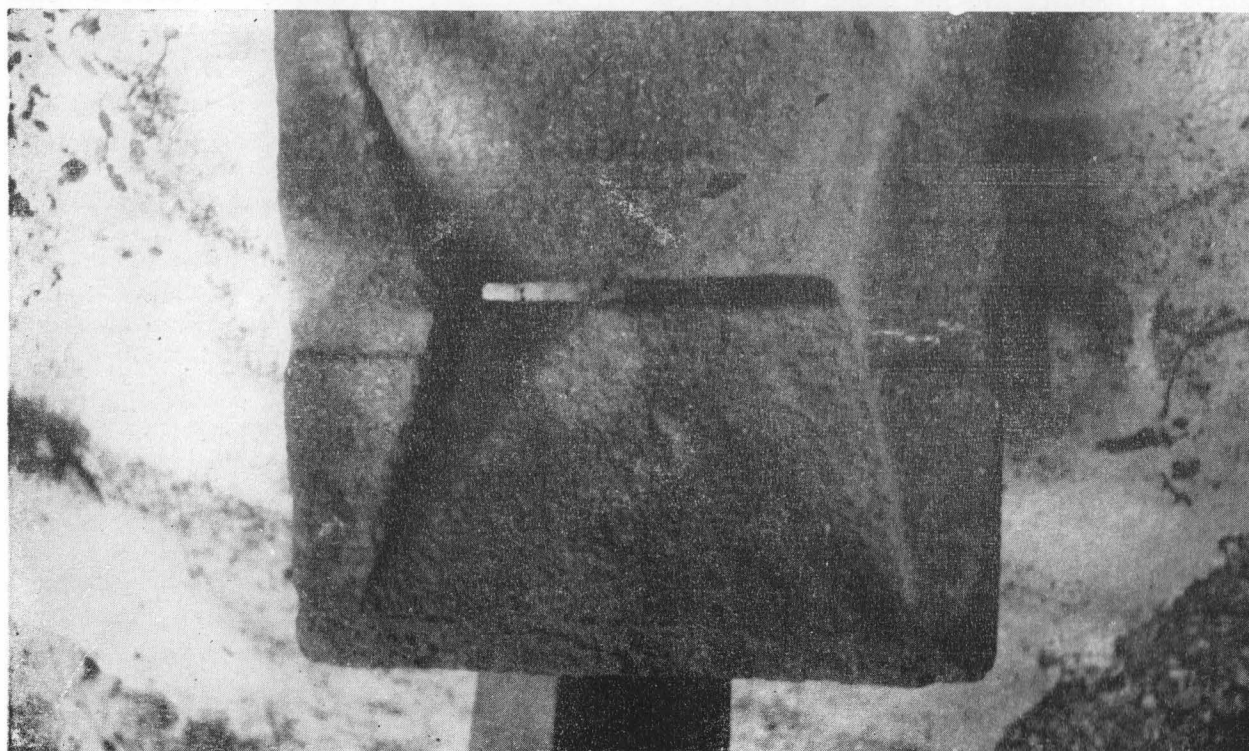
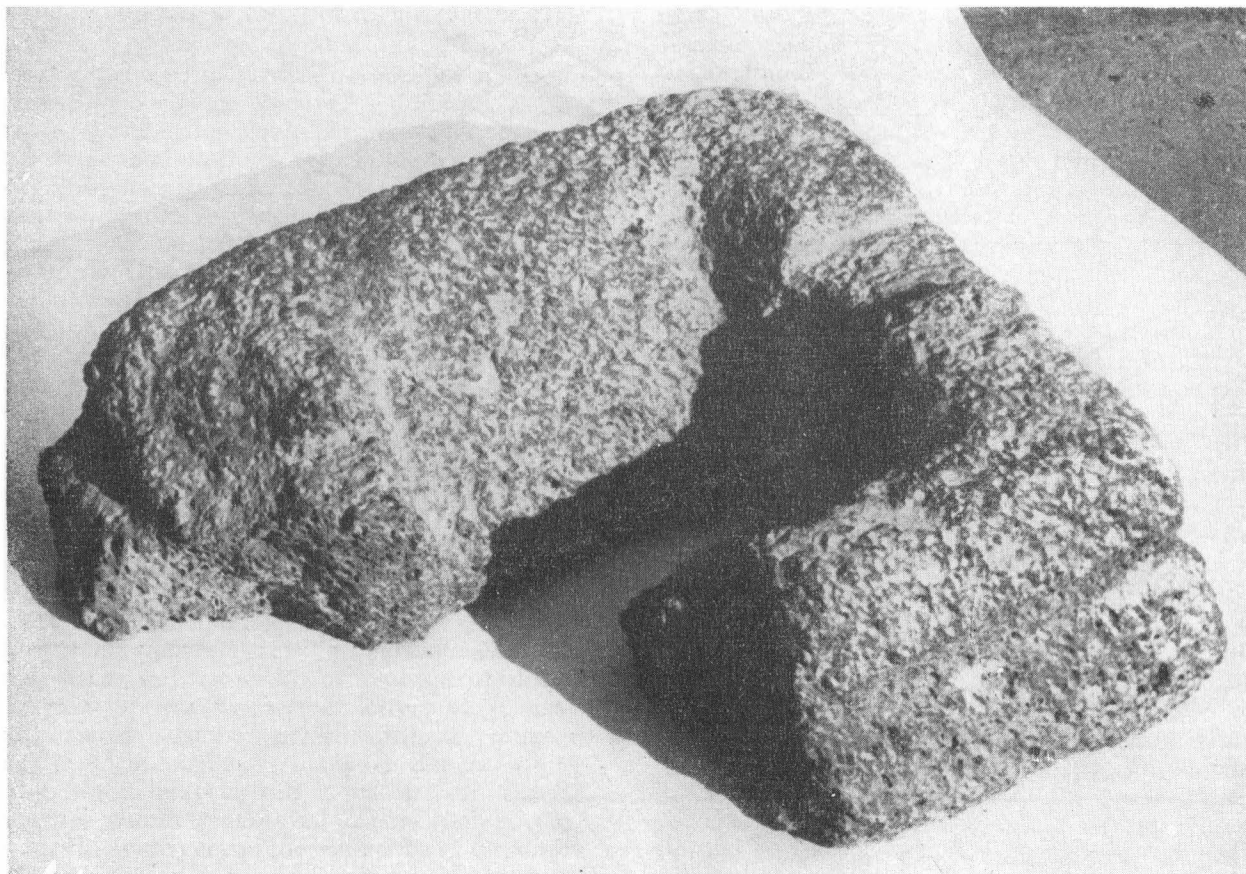

Figura 9 — Mori grecești cu mișcare lineară:
 a — de la Histria, sec. V î.e.n.
 b — de la Ischia, sec. VII î.e.n.

Abb. 9 — Griechische Mühlen:
 a — aus Histria, V. Jh. v.u.Z.
 b — aus Ischia, VII. Jh. v.u.Z.

și în difuziunea acestui tip de moară, prezența sa fiind atestată arheologic, în afara Greciei, în insula Ischia, lângă Neapole, din secolul al VII-lea î.e.n.²⁷ sau în coloniile grecești de pe țărmul Pontului Euxin, cea dintâi descoperire datînd din sec. IV și provenind de la Histira (descoperirea și prezentarea celei mai bine conservate perechi de pietre datorîndu-se lui Maria Coja²⁸). (Fig. 9 b).

Un alt program demn de subliniat, introdus de noua moară, este acela al *ferecării* părții active (suprafața inferioară a pietrei mobile) realizată prin practicarea unui șanț dăltuit în sens transversal, exact prin mijlocul aceleiași pietre superioare active.

Pasul următor a fost acela al trecerii, în secolele III—II î.e.n., de la mișcarea lineară la cea circulară, prin faza intermediară a *mișcării semi-circulare*. (Fig. 10). Acest progres important aduce transformări în ceea ce privește forma pietrei superioare, care evoluează spre cea circulară, prin rotunjirea colțurilor și tehnica de fixare a dispozitivului de acționare: în locul orificiului dreptunghiular realizat pe cantul pietrei superioare, pentru fixarea unei pîrghii cuplate cu bastonul transversal, apare acum un șanț mai pronunțat în mijlocul pietrei și pierdut spre extremități, care argumentează, în completarea contururilor și a striatiunilor de pe suprafața activă, caracterul mișcării semi-circulare. (Fig. 11). În plus, orificiul central pentru scurgerea semințelor trece și el de la forma dreptunghiulară la cea circulară.²⁹

Piese de acest tip, descoperite și în stațiunea La Tène, sînt datate, pe baza ceramicii și a obiectelor din fier, în secolele IV—II î.e.n.³⁰

Prin perfecționările amintite, aduse morii grecești cu mișcare lineară, s-a făcut pasul decisiv spre moara de mîna rotativă.

Pe teritoriul României, au fost descoperite numeroase mori din această categorie, din păcate nepublicate, cu excepția pieselor de la Popești³¹ (Fig. 22) și de la Vaslui³² (Fig. 13). Orizontul descoperirilor corespunde spațiului est- și sud-carpatic, delimitat de descoperirile din podișul central al Moldovei (cetatea dacică de la Stîncești³³), descoperire datorată lui Emil Zaharia și cea de la Vaslui, datorată lui Coman Ghenuță³⁴, pînă în

ihrer gesamten Geschichte gespielte Rolle von Kulturvermittlern, läßt sich auch in der Verbreitung dieses Mühltyps erkennen, ist sein Auftreten doch auf der Insel Ischia, neben Neapel, im VII. Jh. v.u.Z.²⁷ (Abb. 9 a) oder in den griechischen Kolonien am Pontus Euxinus (dem Schwarzen Meer) belegt, wobei der erste in Hystria gemachte Fund aus dem IV. Jh. v.u.Z. stammt (wobei wir die Entdeckung und Veröffentlichung des besterhaltenen Steinpaars Maria Coja²⁸ verdanken. (Abb. 9 b).

Einen anderen beachtenswerten Vorgang, den die neue Mühle bewirkte, bildet das *Behauen* „Scharfung“ der Mahlsteine (am Unterrand des Läufers durch Anbringen einer ausgehauenen Quersfurche („Honfurche“) in der Mitte des Mahlsteins.

Den nächsten Schritt bildet der im III.—II. Jh. v.u.Z. erfolgte Übergang von der geradelinigen zur Drehbewegung, über die Zwischenphase der halbkreisförmigen (Abb. 10). Dieser wichtige Fortschritt bewirkt Veränderungen hinsichtlich der Form des Läufers, der sich durch Abrunden der Ecken immer mehr der Kreisform nähert und der Anbringungsweise der Antriebsvorrichtung: anstelle der an der Läuferkante zur Aufnahme eines mit dem Querstab verbundenen Hebels bestimmten rechteckigen Vertiefung tritt nun eine gegen die Steinmitte ausgeprägtere und gegen die Ränder hin sich verlierende Höhlung auf. All dieses, bzw. das Aussehen und die Haufurchen der aktiven Mahlfäche, sprechen für eine halbkreisförmige Bewegung (Abb. 11). Dazu kommt, daß die zur Mahlgutaufnahme bestimmte bisher rechteckige Mittellochöffnung nun ebenfalls Kreisform annimmt.²⁹

Derartige in der archäologischen Station La Tène entdeckte Stücke, wurden, aufgrund der Keramik und der Eisenwerkzeuge, dem IV.—II. Jh. v.u.Z. zugeschrieben³⁰.

Die erwähnte Vervollkommenheit der griechischen Linearmühle bildete den endgültigen Schritt zur Drehmühle hin.

Auf dem Boden Rumäniens förderte man zahlreiche derartige Mühlen zutage, die von wenigen Ausnahmen, wie denen von Popești³¹ (Abb. 22) und Vaslui³² (Abb. 13) abgesehen, leider nicht veröffentlicht wurden. Der Fundhorizont entspricht dem östlich und südlich der Karpatenkette gelegenen Raum, der durch die auf dem moldauischen Zentralplateau (Dakerburg von Stîncănești)³³ von Emil Zaharia gemachten Funde, und durch die von Coman Ghenuță bei Vaslui³⁴ freigelegten Materialien abgegrenzt wird und bis in das in entge-

²⁷ Giuseppe Šebesta, o. c.

²⁸ Maria Coja et Pierre Dupont, *Ateliers céramiques, Histria*, V, București, p. 1280.

²⁹ Giuseppe Šebesta, o. c., p. 69.

³⁰ Idem, p. 71.

³¹ Radu Vulpe, *Șantierul arheologic Popești*, în: *Materiale*, VI, 1979, p. 321.

³² Ghenuță Coman, *Statornicie și continuitate, Repertoriul arheologic al județului Vaslui*, București, 1980, p. 385.

³³ Informație datorată lui Mircea Babeș, București, 1981.

³⁴ Ghenuță Coman, *Un nou tip de rîșniță folosită de geți, descoperită la Vaslui*, în: *Studii și comunicări* ..., Sibiu, 2.

²⁷ Giuseppe Šebesta, o. c.

²⁸ Maria Coja et Pierre Dupont, *Ateliers céramiques, Histria*, V, Bukarest, S. 1280.

²⁹ Giuseppe Šebesta, o. c., S. 69.

³⁰ Idem, S. 71.

³¹ Radu Vulpe, *Șantierul arheologic Popești*, în: *Materiale*, VI, 1979, S. 321.

³² Ghenuță Coman, *Statornicie și continuitate, Repertoriul arheologic al județului Vaslui*, Bukarest, 1980, S. 385.

³³ Hinweis von Mircea Babeș, Bukarest, 1981.

³⁴ Ghenuță Coman, *Un nou tip de rîșniță folosită de geți, descoperită la Vaslui*, în: *Studii și comunicări* ..., Sibiu, 2.

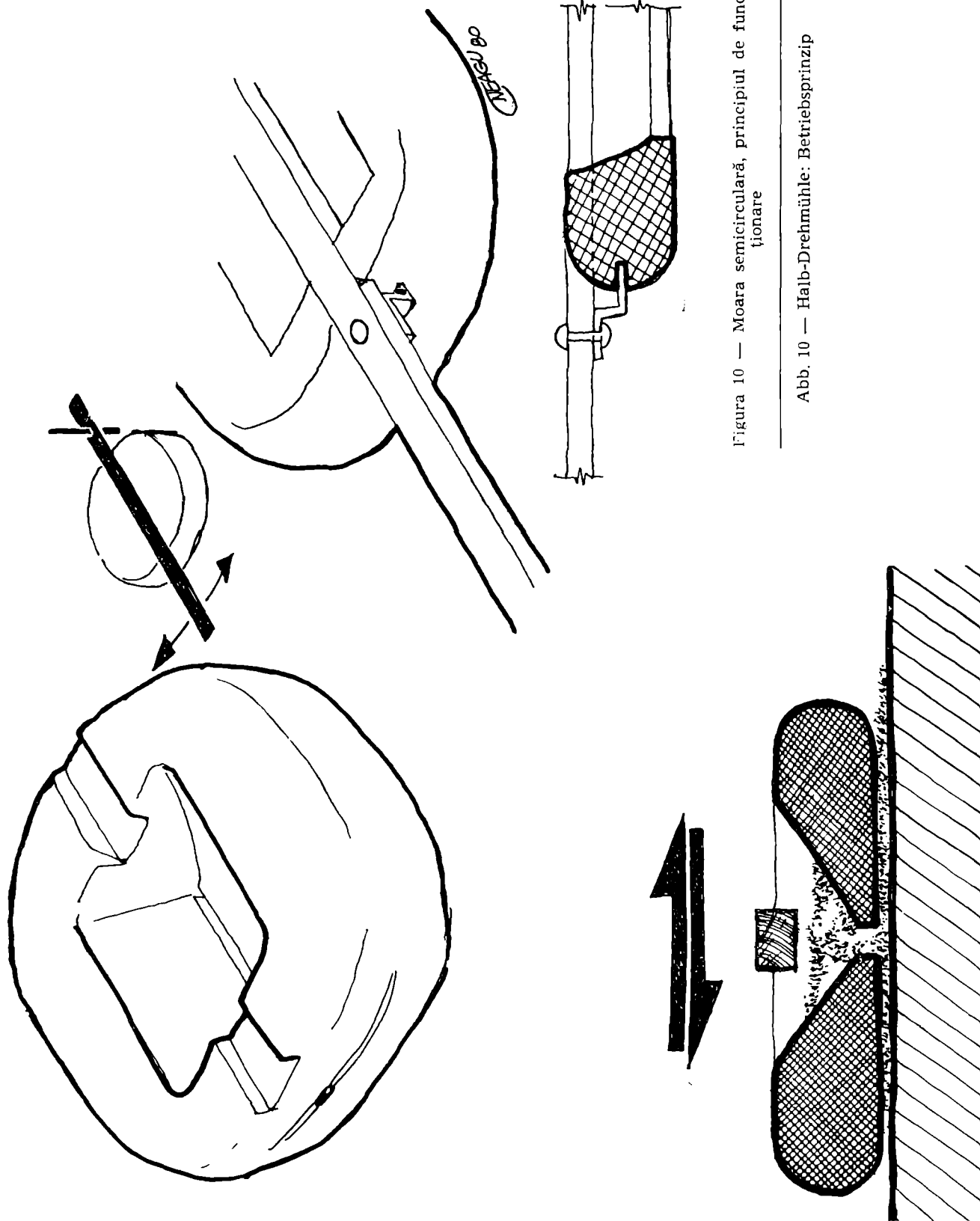

Figura 10 — Moara semicirculară, principiul de funcționare

Abb. 10 — Halb-Drehmühle: Betriebsprinzip

Figura 11 — Moară cu mișcare semi-circulară; descoperire fortuită din Dobrogea

Abb. 11 — Hellenistische Halb-Drehmühle, Gelegenheitsfund auf dem Boden der Dobrudscha

extremitatea opusă a Banatului (o asemenea piesă a fost identificată în Muzeul Banatului de la Timișoara, conform informației lui Nicolae Secară³⁵), densitatea maximă fiind înregistrată în Podișul getic (la Popești, descoperită de Radu Vulpe³⁶, la Cîrlomănești, de Mircea Babeș³⁷ și la Creața, de George Trohani³⁸).

În interiorul arcului carpatic par să pătrundă mai rar, prin import, o asemenea pereche de pietre fiind descoperită de dr. Nicolae Lupu în cetatea dacică a Tilișcăi³⁹, datată în secolul I î.e.n.

Sîntem, este evident, în fața unui argument arheologic cu o forță probatorie certă, neîndeajuns

³⁵ Piesa se găsește în depozitul arheologic al Muzeului Banatului din Timișoara.

³⁶ Radu Vulpe, o. c.

³⁷ vezi nota 35.

³⁸ Piese descoperite într-o periegheză efectuată la Creața, de către George Trohani, inedite, se găsesc în depozitul Muzeului național de istorie, București.

³⁹ Informație datorată lui Nicolae Lupu, Sibiu, 1980.

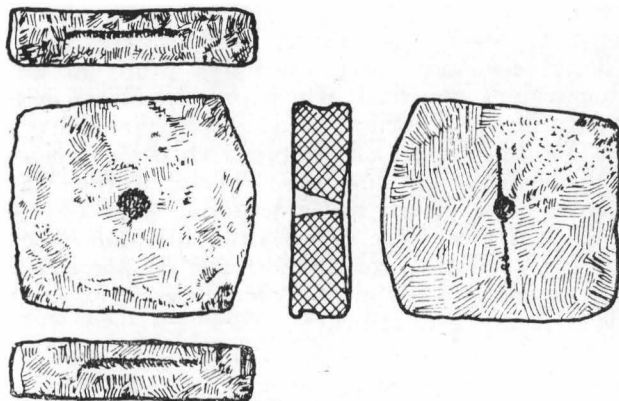

Figura 12 — Moara lineară de la Popești, sec. II î.e.n.

Abb. 12 — Mühle von Popești, II. Jh. v.u.Z.

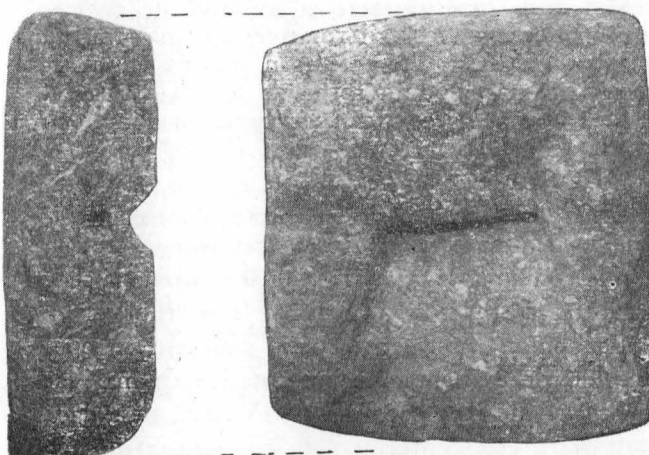

Figura 13 — Moara dacică de la Vaslui, sec. II î.e.n.

Abb. 13 — Dakische Mühle von Vaslui, II. Jh. v.u.Z.

gengeetzter Richtung gelegenen Banat reicht (ein solches Exemplar wurde im Museum des Banats in Timișoara, aufgrund eines Hinweises von Nicolae Secară³⁵ identifiziert, wobei die höchste Dichte auf der getischen Plattform (bei Popești — entdeckt von Radu Vulpe³⁶ und Cîrlomănești — Mircea Babeș³⁷ sowie bei Creața — George Trohani³⁸ belegt ist).

Ins Innere des Karpatenbogens scheinen sie schwerer und bloß als Einfuhrgut vorzudringen; ein solches Steinpaar ist von Nicolae Lupu auf der dem I. Jh. v.u.Z. angehörenden Dakerburg von Tilișcă³⁹ ausgegraben worden.

Wir stehen einem vollkommen überzeugenden, dabei jedoch unzureichend erforschten und ausge-

³⁵ Ein solches Stück findet sich in der Archäologie-Sammlung des Museums des Banat Timișoara.

³⁶ Radu Vulpe, o. c.

³⁷ Siehe Note 35.

³⁸ Die im Creața von George Trohani gefundenen Stücke finden sich im Lager des National-Museums für Geschichte Bukarest.

³⁹ Hinweis von Nicolae Lupu, Sibiu, 1980.

cercetat și valorificat, privind integrarea acestui orizont geografic și cultural getic în sfera de influență elenistică (deci, orientală), printr-un asidu schimb comercial, dar și prin circulația meșteșugarilor și a ideilor, ceea ce sprijină afirmația lui Vasile Pârvan: „Ai impresia chiar, în regiuni mai depărtate ca București, Ploiești, Turnu Măgurele, că te găsești tot în teritoriul rural al vreunui oraș grecesc de pe teritoriul litoralului trac, ca Istria, Tomis, sau Odesos, atât de numeroase sînt urmele grecești printre rămășițele satelor dace de civilizație geto-celtică“⁴⁰.

1.3. *Moara de mînă rotativă* poate fi considerată, în întreaga serie tipologică istorică, ca fiind momentul revoluționării tehnicii morăritului, al abordării și altor categorii energetice, al perfecționării sistemelor de transmisie, al atingerii unor parametri maximi ai randamentului, la instalațiile de măcinat din repertoriul clasic.

Mai întîi, superioritatea ei se datorește eficienței superioare a mișcării rotative: „Transformarea mișcării rectilinii alternative în mișcare circular-continuu duce la o altă formă de moară—scria A. Leroi Gourhan-care, și ea, marchează mai mult un stadiu tehnic decît raporturi de filiație“⁴¹.

1.3.1. *Istoric, apariție*

Deși părerile sînt, și în această chestiune, împărțite, în ceea ce ne privește, înclinăm să credem și să credităm ipoteza conform căreia apariția morii rotative o datorăm iscusinței meșterilor greci.

Xenophon, Aristotel și Alesio amintesc, în operele lor, de existența morilor rotative de măcinat în Grecia, încă din secolele V—IV î.e.n., deși, dacă acest lucru este conform realității, aceasta nu justifică ideea generalizării sale, aici, încă din acea perioadă⁴². Credem mai degrabă că moara rotativă, chiar după descoperirea posibilității aplicării principiului mișcării circulare la un dispozitiv pentru măcinat cerealele, să fi fost destul de rar utilizată în Grecia secolului IV î.e.n.⁴³

Ideea descendenței morii de mînă rotative, din moara acționată de măgari, utilizată la măcinarea minereurilor, formulată după descoperirea interpretabilă de la Delos⁴⁴, deși susținută de unii istorici care s-au ocupat de istoria morii din Europa⁴⁵, nefiind demonstrată și prin alte descoperiri mai relevante, impune unele rezerve în această direcție.

Ipoteza datării sale încă din epoca bronzului, argumentată pe baza interpretării unor pasaje din

werteten archäologischen Argument gegenüber, hinsichtlich der Integration dieses getischen Geographie- und Kulturhorizonts in die hellenistische, (d. h. orientalische) Einflusssphäre, dank eines intensiven Tauschhandels, doch auch des Handwerker- und Gedankenverkehrs, was die Behauptung Vasile Pârvans bestärkt: „Du erlangst den Eindruck als befändest du dich, selbst in entfernteren Landstrichen, wie Bukarest, Ploiești oder Turnu Măgurele, im Hinterland einer an der thrakischen Küste gelegenen Griechenstadt wie Hystria, Tomis oder Odessos, derart häufig sind die griechischen Spuren in der getisch-keltischen Zivilisation angehörenden dakischen Dörfern“⁴⁰.

1.3. Innerhalb der klassischen Mahlvorrichtungen bildet die *Hand-Drehmühle* als geschichtliche Typenreihe ein Umwälzungsmoment für die Mahltechnik und andere energetische Gattungen und eine Etappe der Vervollkommnung des Übertragungssystems, bzw. der Verwirklichung maximaler Leistungskennwerte.

Zunächst verdankt sie ihre Überlegenheit der höheren Effektivität der Drehbewegung: „Die Umsetzung der geradlinigen, Pendel — in die ununterbrochene Drehbewegung bewirkt eine andere Mühlenform, die eher ein technisches Stadium, als ein Abstammungsverhältnis bezeichnet“, schreibt A. Leroi Gourhan⁴¹ dazu.

1.3.1. *Geschichte, Auftreten*

Obgleich wir auch in dieser Sache auf geteilte Meinungen stoßen, halten wir die Hypothese für wahrscheinlich, daß man das Auftreten der Drehmühle der Fähigkeit griechischer Handwerker zu verdanken hat.

Xenophon, Aristoteles und Alesios erwähnen in ihren Werken das Auftreten von Drehmühlen in Griechenland, bereits seit dem V.—IV. Jh. v.u.Z., obgleich, soweit dieses zutrifft, dieses noch keineswegs zur Annahme einer Verallgemeinerung in der gleichen Periode⁴² berechtigt. Vielmehr sind wir der Meinung, daß die Drehmühle, selbst nachdem man die Möglichkeit der Anwendung des Drehprinzips, bei einem Mahlbehelf erkannt hatte, in Griechenland des IV. Jh. v.u.Z.⁴³, verhältnismäßig selten benutzt wurde.

Der Gedanke daß die Handdrehmühle von der von Eseln betriebenen Erzmühle stamme, eine nach der Entdeckung des auslegbaren Fundes von Delos⁴⁴ geäußerte Meinung, muß, obgleich er von gewissen Historikern aufrechterhalten wurde, die sich mit der europäischen Mühlengeschichte⁴⁵ befaßt haben, mit Zurückhaltung behandelt werden, da ihn keinerlei weitere aufschlußreiche Funde erhärten.

⁴⁰ Vasile Pârvan, *Dacia. Civilizațiile antice din țările carpato-danubiene*, București, 1972, p. 100.

⁴¹ André L. Gourhan, o. c., Ed. 1945, p. 162.

⁴² Giuseppe Sebastian, o. c., 74.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ J. Stork, W. Darwing Teague, *Flour for Man's Bread*, Mineapolis, 1952, p. 78, după G. Sebesta, o. c., p. 81.

⁴⁵ Maurice Daumas, *Les premières étapes de l'utilisation de l'énergie naturelle*, dans: *Les origines de la civilisation technique*, Paris, 1964, p. 107.

⁴⁰ Vasile Pîrvan, *Dacia, Civilizațiile antice din țările carpato-danubiene*, Bukarest, 1972, S. 100.

⁴¹ André L. Gourhan, o. c., Ed. 1945, S. 162.

⁴² Giuseppe Sebesta, o. c., S. 74.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ J. Stork, W. Darwing Teague, *Flour for Man's Bread*, Mineapolis, 1952, p. 78, după G. Sebesta, o. c., S. 81.

⁴⁵ Maurice Daumas, *Les premières étapes de l'utilisation de l'énergie naturelle*, in: *Les origines de la civilisation technique*, Paris, 1964, S. 107.

opera lui Homer (Odiseea, XX, 129—131 și VII, 123—124), pare la rîndul său, puțin verosimilă, ea datorîndu-se confuziei provocate de sinonimia termenilor „mule“ și „mola“⁴⁶.

1.3.2. *Răspîndirea morii rotative în Europa* se produce începînd cu secolul al III-lea î.e.n., la acest proces aducîndu-și un aport substanțial, cel puțin pe traseele campaniilor militare ale Republicii (și mai tîrziu ale Imperiului), armatele Greciei și apoi cele romane. În acest sens cităm pe Cyrus, după Xenophon: „Trebuie să luăm morile de mîna pentru măcinat; sînt mai ușoare în acest scop“⁴⁷.

O moară de mîna era repartizată la grupuri de 5—10 persoane, fiecare ducîndu-și rația de făină pentru 30 de zile⁴⁸.

Direcțiile răspîndirii morii rotative sînt diverse.

În nordul Alpilor, în aria civilizației celtice, cultura Latène, moara circulară manuală este atestată din secolul II î.e.n.⁴⁹

În Spania, încă în secolul IV—III î.e.n. este înțîlnit un tip original, „iberic“, cu piatra de jos ușor convexă și cea de sus, concavă, avînd mînerul vertical, numită de Cato, în scrierile sale, „moara spaniolă“⁵⁰. O ipoteză înțîlnită în literatura de specialitate susține că acest tip ar fi strămoșul morii scoțiene, dezvoltat în paralel cu „tipul celtic“; acesta a ajuns în sudul Angliei în veacul I î.e.n., odată cu trecerea sa spre nordul continentului, în Danemarca⁵¹.

Pe continent, în Germania de pildă, nu pare să fi pătruns înaintea secolului al III-lea î.e.n.⁵²

Celții, de care se leagă ideea introducerii morii circulare, încă din secolul al IV-lea, pe teritoriul României (al Crișanei și al Transilvaniei intracarpate), o preiau de la greci, în secolul al IV-lea⁵³, dată după care ei încep a o răspîndi de-a lungul arcului alpin, în Latèneul mediu sau tîrziu introducînd-o și în Boemia.⁵⁴

Acceptînd valoarea de focar a civilizației helene și în acest restrîns domeniu al instalațiilor de măcinat rotative și formulînd, totodată, ideea variațiilor tipologice pe zone geografice-europene, G. Șebesta formulează, în lucrarea sa monografică destinată istoriei morii în Europa, o idee, de cel mai viu interes pentru această problemă, aceea a interferenței ariilor tipologice și a determinării, în cadrul tipurilor de bază, a unor variații sti-

Der Versuch einer Datierung desselben in der Bronzezeit, aufgrund gewisser Homerzitate (Odysse, XX, 129—131 und VII, 123—124) scheint wenig glaubhaft, da sie auf dem Gleichklang der Wörter „mule“ und „mola“ beruht⁴⁶.

1.3.2. *Die Verbreitung der Drehmühle in Europa* beginnt vom III. Jh. v.u.Z., wobei die griechischen und später römischen Heere, entlang der während der Feldzüge der Republik (und später derer des Imperiums) verfolgten Trassen, eine wichtige Rolle spielen. In diesem Sinne zitieren wir Cyrus, nach Xenophon: „Wir müssen die Handmühlen zum Mahlen mitnehmen, da sie dafür leichter sind“⁴⁷.

Eine solche Mühle wurde Gruppen von 5—10 Personen zugeteilt und jede führte einen Mehlvorrat für 30 Tage mit sich⁴⁸.

Die Verbreitungswege der Drehmühle sind verschieden.

Nördlich der Alpen, ist die Handrehmühle im keltischen Zivilisationsbereich, während der La Tènekultur im II. Jh. v.u.Z. belegt.⁴⁹

In Spanien begegnet man bereits im IV.—III. Jh. einem originellen „iberischen“ Typus, den Cato in seinen Schriften als „spanische Mühle“ bezeichnet⁵⁰, dessen Bodenstein leicht konvex, der Läufer dagegen konkav ist und einen senkrecht angebrachten Griff besitzt. Eine Hypothese, der wir in der Fachliteratur begegnen, stellt die Behauptung auf es handele sich hier um den Ahnen der schottischen Mühle, die sich parallel zum „keltischen Typus“ entwickelte, der, im I. Jh. v.u.Z., bei seinem Vordringen gegen den Norden des Kontinents, d.h. nach Dänemark,⁵¹ auch nach Südengland gelangte.

Aufs Festland selbst, d.h. nach Germanien beispielsweise, scheint er nicht vor dem III. Jh. v.u.Z.⁵² gelangt zu sein.

Die Kelten, deren Name mit der Einführung der Drehmühle auf dem Boden Rumäniens bereits während des IV. Jh. zusammenhängt (in der Crișana und in dem Inneren des transsilvanischen Karpatenbogens) übernehmen sie von den Griechen im IV. Jh.⁵³ und verbreiten sie von nun an entlang der Alpenkette, wobei sie im mittleren La Tène auch nach Böhmen gelangt.⁵⁴

Indem er die Bedeutung der griechischen Zivilisation als Brennpunkt auch in diesem beschränkten Bereich der drehbaren Mahlvorrichtungen anerkennt und gleichzeitig den Gedanken typologischer Variation nach europäischen geographischen Gebieten ausspricht, wirft G. Șebesta in seiner Monographie der europäischen Mühlen-geschichte eine Frage auf, die uns hinsichtlich der Überschneidungen der typologischen Verbrei-

⁴⁶ R. J. Forbes, o. c., p. 150.

⁴⁷ Idem, p. 32.

⁴⁸ Idem, p. 34.

⁴⁹ Idem, p. 29.

⁵⁰ Idem, p. 31.

⁵¹ Idem, p. 150.

⁵² Ibidem.

⁵³ G. Șebesta, o. c., p. 74.

⁵⁴ J. Filip, *Die keltische Zivilisation und ihr Erbe*, Prag, 1961, p. 110, după G. Șebesta, o. c., p. 74.

⁴⁶ R. J. Forbes, o. c., S. 150.

⁴⁷ Idem, S. 32.

⁴⁸ Idem, S. 34.

⁴⁹ Idem, S. 29.

⁵⁰ Idem, S. 31.

⁵¹ Idem, S. 150.

⁵² Ibidem.

⁵³ G. Șebesta, o. c., S. 74.

⁵⁴ J. Filip, *Die keltische Zivilisation und ihr Erbe*, Prag, 1961, S. 110, după G. Șebesta, o. c., S. 74.

listice proprii experienței tehnice a fiecărei colectivități și comunități etnice: „ar fi foarte important de stabilit linia de întâlnire, în arealul european, între difuziunile morii de mână greco-celtice, greco-danubiene și greco-italice“⁵⁵.

1.2.3. Moara de mână circulară pe teritoriul României

Prin cele de mai sus, am apropiat subiectul de sfera națională, încercând în continuare a clarifica momentul apariției și cel al difuziunii sale, în sensul de generalizare, pe întreg teritoriul Daciei, a morii cu formă și acționare circulară.

1.3.3.1. Rolul celților în introducerea și difuziunea morii de mână

Pornind de la premisele enunțate și de Dechelette în „Manualul“ său de arheologie, potrivit căroră: „pînă la Latène, popoarele Europei centrale n-au cunoscut moara de mână rotativă, ci au întrebuințat numai pivele de pisat și pietrele de strivit boabele“⁵⁶, fondatorul arheologiei științifice românești, V. Pârvan conclusea: „Cultura Latène era o adaptare fericită și repede îmbrățișată de toată lumea barbară, a elenismului clasic occidental, la nevoile vieții modeste rurale, pe care o intensifică și o îmbogățesc, în chip cu totul neașteptat, prin utilajul perfecționat și numeros ce i-l pune la dispoziție: fierul de plug, coasa, cleștele, foarfecele, rîșnița rotativă“⁵⁷.

Problema apare reductibilă la stabilirea rolului pe care l-au avut celții în cristalizarea formelor civilizației superioare a Latenului, pe teritoriul țării noastre.

În literatura de specialitate arheologică antebelică, acest rol a fost vădit exagerat datorită unui mit general-european, dar și datorită cercetărilor restrînse privind civilizația autohtonă din veacurile IV—II î.e.n., situație în care și V. Pârvan devine partizanul acestor teorii⁵⁸.

Cercetările din ultimele decenii au învederat, într-o măsură incomparabil mai mare, rolul avut pe planul civilizației autohtone din nordul Crișanei și centrul Podișului transilvănean, de poporul celților, sosiți în momentul începerii procesului cristalizării unei puternice civilizații daco-getice, pe care o emulează doar, fără a fi factorul decisiv al dezvoltării sale.

În aceeași măsură, însă, compararea rezultatelor cercetărilor de la noi, cu cele aparținînd civiliza-

tingsgebiete und der Festlegung im Rahmen der Grundtypen gewisser der technischen Erfahrung jeder einzelnen Gruppe und ethnischen Gemeinschaft entsprechenden stilistischen Spielarten, von hohem Interesse scheint: „Es wäre äußerst wichtig im europäischen Raum die Grenzen der Verbreitungsgebiete der griechisch-keltischen, griechisch-donauländischen und griechisch-italischen Handmühle festzulegen“⁵⁵.

1.2.3. Die Handdrehmühle auf dem Boden Rumäniens

Durch das bisher Gezeigte, näherten wir den Gegenstand der Landessphäre und wollen nun versuchen den Augenblick des Auftretens und der Verbreitung, im Sinne einer Verallgemeinerung der Drehmühle auf dem Boden Daziens, festzulegen.

1.3.3.1. Die Rolle der Kelten in der Einführung und Verbreitung der Handmühle

Von den, in seiner Abhandlung über Archäologie, auch von Dechelette angeführten Voraussetzungen ausgehend, denen zufolge: „die Völker Mitteleuropas bis ins La Tène die Drehmühle nicht kannten, sondern lediglich Mörser und Steine zum Zerstoßen von Körnern benutzten“⁵⁶, gelangte der Begründer der rumänischen wissenschaftlichen Archäologie V. Pârvan zu dem Schluß daß: „die La Tènekultur die schnelle und glückliche Anpassung des klassischen abendländischen Hellenismus, durch die gesamte barbarische Welt, an die Bedürfnisse des bescheiden ländlichen Lebens bildet, welches dadurch eine unerwartete Vertiefung und Bereicherung erlebt und zwar aufgrund des vervollkommenen und zahlreich zur Verfügung gestellten Arbeitsgeräts. d.h. Flugschar, Sense, Zange, Schere, Drehmühle“⁵⁷.

Hier läßt sich die Frage auf die Rolle beschränken, die die Kelten im Herauskristallisieren höherer Zivilisationsformen des La Tènes, auf dem Boden unseres Landes spielten.

In der archäologischen Fachliteratur der Vorkriegszeit übertrieb man diese Rolle einem allgemein-europäischen Mythos zuliebe, doch auch dank der beschränkten Untersuchungen hinsichtlich der einheimischen Zivilisation des IV.—II. Jh. v.u.Z., eine Lage aus der heraus V. Pârvan zum Verfechter dieser Theorie wird.⁵⁸

Forschungen der letzten Jahrzehnte bewiesen in weitaus höherem Maße die Rolle, die das Volk der Kelten hinsichtlich der bodenständigen Zivilisation der Nordcrișana und des Zentrums der transilvanischen Hochebene spielte, gelangte es doch in diese Landstriche zu Beginn des Kristallisierungsprozesses einer starken dakisch-getischen Zivilisation, die es lediglich formt, ohne einen ausschlaggebenden Faktor für ihre Entwicklung zu bilden.

Desgleichen unterstrichen Vergleiche zwischen den Ergebnissen in unserem Land ausgeführter

⁵⁵ Giuseppe Šebesta, o.c., p. 74.

⁵⁶ J. Dechelette, o.c., II, 3, p. 14222.

⁵⁷ V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*. București, 1926, p. 465—66.

⁵⁸ Idem, *Dacia. Civilizațiile...*

⁵⁵ Giuseppe Šebesta, o.c., 74.

⁵⁶ J. Dechelette, o.c., II, 3 S. 14222.

⁵⁷ V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Bukarest, 1926, S. 465—66.

⁵⁸ Idem, *Dacia. Civilizațiile...*

ției celtice europene, au demonstrat că sinteza culturală daco-celtică „n-a dus la o rapidă și radicală schimbare a culturii materiale și spirituale a autohtonilor”⁵⁹. Celții au impulsionat doar cultura populației de aici, contribuind la asimilarea — dar numai în zona de contact direct și intens — a roții olarului, morii de mână și metalurgiei fierului⁶⁰.

În felul acesta, factorul celtic reprezintă, pentru vestul și nordul țării, ceea ce reprezintă, pentru sud, cel elenistic, creînd o *dublă polaritate a civilizației autohtone*, caracteristică devenită o constantă a istoriei civilizației poporului nostru, consolidată prin cucerirea unei părți din Dacia de către romani, iar din secolul al X-lea, prin intrarea teritoriilor românești în sfera de influență culturală a statelor feudale europene: regatul franc apoi cel maghiar, dinspre apus, și a celui bizantin dinspre sud⁶¹ practic realizată din secolele V—VI e.n.

Exemplul ceramicii lucrată la roată, atestată pentru întâia oară în sudul țării, în secolul al IV-lea î.e.n.⁶² și acela al plugului cu cuțitul de fier⁶³ sau al carului⁶⁴, evidențiază rolul de mediator cultural al populației din Peninsula Balcanică, între lumea greacă și cea elenistică, cu cea carpato-dunăreană.

Ipoteza introducerii morii de mână circulare, de către celți, la sfîrșitul secolului IV î.e.n., pe teritoriul Transilvaniei, nu este probată de descoperirile arheologice de la Ciumești și Cluj-Someșeni⁶⁵ așa cum s-a afirmat pînă la noi.

Pe plan general-istoric, rolul celților a fost acela de nivelare a căilor de pătrundere a factorilor civilizației Latene, în lumea dacică, cultura celților fiind „înrudită cu cea romană prin îndoitul ei izvor de inspirație, elenic și italic”⁶⁶.

1.33.2. *Moara de mână dacică („greco-danubiană“)*

Cercetările arheologice de la nordul Dunării au dovedit că bazinul Dunării de Jos a fost, încă din neolitic, o regiune clasică a agriculturii, astfel în-

Forschungen mit anderen, die europäische Keltenzivilisation betreffend die Tatsache, daß die dakisch-keltische Kultursynthese „keine grundlegenden Veränderungen der Sach- und Geisteskultur der Einheimischen“ bewirkte.⁵⁹

Die Kelten verliehen der Kultur der angetroffenen Bevölkerung bloß neue Impulse und trugen zur Assimilierung — aber nur im Bereich intensiver und unmittelbarer Kontakte — der Töpferscheibe, der Handmühle und der Eisenmetallurgie bei.⁶⁰

Somit verkörpert der keltische Faktor für den Westen und Norden des Landes, das was der hellenistische für den Süden ausmacht, wodurch eine *Doppelpolarität* der einheimischen Zivilisation zustandekommt, ein Merkmal, das zu einer Konstanten der Geschichte der Zivilisation unseres Volkes wird, die durch die Eroberung eines Teiles des dakischen Bodens durch die Römer, im X. Jh. dagegen durch Eintritt der rumänischen Territorien in die Einflußsphäre der Kulturen gewisser europäischer Feudalstaaten, d.h.: des Frankreichs, später Ungarns im Westen und des byzantinischen Imperiums im Süden⁶¹ vertieft wird.

Das Beispiel auf der Töpferscheibe gedrehter Keramik — die im Süden des Landes erstmalig im IV. Jh. v.u.Z.⁶² auftritt — und das des Pfluges mit eiserner Schar⁶³ bzw. des Wagens⁶⁴, heben die Rolle hervor die die Bevölkerung der Balkanhalbinsel als Vermittler zwischen der griechischen und hellenistischen Welt und der karpaten-donauländischen spielte.

Die Hypothese der Einfuhr der Drehmühle nach Transilvanien durch die Kelten gegen Ende des IV. Jh. v.u.Z. wird durch die archäologischen Funde von Cluj-Someșeni⁶⁵ und Ciumești nicht erhärtet.

Auf allgemein-historischer Ebene spielten die Kelten die Rolle von Wegbereitern der Latène-Kultur im dakischen Raum, war deren Kultur doch „mit der römischen durch deren zweifache Inspirationsquelle, die hellenische und die italische verwandt“⁶⁶.

1.3.3.2. *Die dakische („griechisch-donauländische“) Handmühle*

Archäologische Forschungen bewiesen, daß das Becken der unteren Donau bereits zur Jungsteinzeit ein klassisches Ackerbaugelände verkörperte,

⁵⁹ Dumitru Berciu, *Lumea celților*, București, 1970. — Liviu Mărghită, o.c., p. 133.

⁶⁰ Idem, p. 126 și 134.

⁶¹ Ion Nestor, în: *Istoria poporului român* (sub redacția acad. Andrei Oțetea), București, 1970.

⁶² Emil Condurache, *Problema apariției ceramicii Latene în regiunea Dunării de Jos*, în: SCIV, XVI, 1965.

⁶³ Attila László, *Inceputurile metalurgiei fierului pe teritoriul României*, în: SCIV, XXVI, 1975, p. 36.

⁶⁴ Gheorghe Bichir, în: *Dicționar de istorie veche a României*, București, 1976, p. 129.

⁶⁵ Informații obținute din partea colegilor Vl. Zirra și I. Mitrofan, cărora le mulțumim și pe această cale.

⁶⁶ V. Pârvan, *Getica*, p. 724.

⁵⁹ Dumitru Berciu, *Lumea celților*, Bukarest, 1970. Liviu Mărghită, o.c., S. 133.

⁶⁰ Idem S. 26 und 134.

⁶¹ Ion Nestor, în: *Istoria poporului român* (unter der Aufsicht von Andrei Oțetea), Bukarest, 1970.

⁶² Emil Condurache, *Problema apariției ceramicii Latene în regiunea Dunării de Jos*, in: SCIV, XVI, 1965.

⁶³ Attila László, *Inceputurile metalurgiei fierului pe teritoriul României*, in: SCIV, XXVI, 1975, S. 36.

⁶⁴ Gheorghe Bichir, in: *Dicționar de istorie veche a României*, Bukarest, 1976, S. 129.

⁶⁵ Hinweis von Vl. Zirra und I. Mitrofan, denen wir hiermit danken.

⁶⁶ V. Pârvan, *Getica*, S. 724.

cît poporul geto-dac, nu putea avea, în momentul apariției sale în acest teritoriu, altă bază a civilizației sale, decît cea agricolă.

Întîile izvoare scrise despre traci (deci, și despre neamul geto-dacilor), îi prezintă pe locuitorii nord-dunăreni ca pe niște mari producători de cereale. În acest sens, reamintim aici episodul relatat de Arrianus, cu privire la trecerea Dunării de către armata lui Alexandru Macedon, în anul 335 î.e.n. și înaintarea soldaților săi prin lanurile care trebuiau culcate, datorită desimii și înălțimii lor, cu lancia⁶⁷.

Alte informații privesc achizițiile de grâu ale Atenei, din Tracia⁶⁸, revelatoare în același sens, ca și informația cu privire la denumirea de către Xenophon, a tracilor, „mîncători de mei“.

Cercetarea arheologică demonstrează că, fără a dispărea cu desăvîrșire, începînd din Hallstatul mijlociu, vechea lespede cu „frecător“, de obîrșie neolitică, începe a fi înlocuită, treptat, pe întreg teritoriul de cultură și civilizație geto-dacică, de mai noile unelte sau instalații de măcinat, în sud, de cele de origine elenistică, în nord, de cea pătrunsă din vest. Acest progres în tehnica măcinatului este consecința directă a marilor progrese din agricultura dacică, dobîndite prin generalizarea instrumentului metalic, rolul cel mai important avîndu-l fierul de plug de factură elenistică, pătruns la noi prin filieră balcanică⁶⁹.

Între cele două tipuri distincte de mori de mînă se desfășoară o competiție culturală, cea rotativă, net superioară, cîștigînd și începîndu-și ofensiva și în sud, generalizîndu-se între secolele I î.e.n.—I e.n.

Tipologic, moara de mînă rotativă se încadrează în categoria morilor cu profil conic accentuat, atît în exterior cît și în interior, deosebindu-se de cele celtice, caracterizate doar prin conicitate proeminentă exterioară, suprafețele active ale pietrelor fiind cvasi-plane. (Fig. 14).

Această deosebire susține afirmația lui G. Șebesta cu privire la existența unui tip distinct „greco-danubian“, deosebit de acela celtic (în teoria aceluiași autor, „greco-celtic“), ca și de acela „greco-roman“, așa cum vom vedea în continuare, făcînd nejustificate ezitățile arheologilor care, analizînd morile de mînă de această factură din Dacia, le încadrează, fie în grupa morilor greco-romane⁷⁰, fie în cea a morilor celtice⁷¹.

⁶⁷ Arrian, *Expediția lui Alexandru*, I, 4.1.

⁶⁸ M. Rostovtseff, *The Social and Economic History of the Hellenistic world*, Oxford, 1941, p. 111, după I. M. Crișan, op. cit.

⁶⁹ I. H. Crișan, op. cit., p. 393.

⁷⁰ I. H. Crișan, op. cit., p. 399.

— Mioara Turcu, *Geto-dacii din Cîmpia Munteniei*, București, 1979.

⁷¹ Nicolae Branga, *Unelte agricole și gospodărești dacice și romane din Muzeul Brukenthal*, în: Cibinium 1969—73

sodaß es für das getisch-dakische Volk bei seinem Auftreten in diesem Bereich keine Zivilisationsgrundlage gab als eben den Ackerbau. Die ersten mit den Thrakern (also auch dem getisch-dakischen Volk) zusammenhängende Quellen schildern die Bewohner der nördlich der Donau gelegenen Landstriche als große Getreideerzeuger. In diesem Sinne zitieren wir bloß die von Arrianus erwähnte Episode hinsichtlich des Überquerens der Donau durch das Heer Alexanders d. Großen im Jahre 335 v.u.Z., daß nämlich dessen Krieger Felder durchschritten, deren Getreidehalme man, ihrer Dichte und Höhe wegen mit dem Speiß umlegen mußte.⁶⁷

Andere Hinweise beziehen sich auf Weizenkäufe der Athener in Thrazien,⁶⁸ die in diesem Sinne aufschlußreich sind wie auch die Anspielung Xenophons auf die Tatsache, daß man die Thraker als „Hirsefresser“ bezeichnete.

Die archäologische Forschung beweist, daß die alte jungsteinzeitliche Reibplatte, von der mittleren Hallstattperiode an allmählich auf dem gesamten dakisch-getischen Kultur- und Zivilisationsbereich, durch neuere Mahlgeräte oder -vorrichtungen ersetzt wurde und zwar im Süden durch solche hellenistischen Ursprungs und im Norden durch aus dem Westen vorgedrungene Typen. Dieser in der Mahltechnik verzeichnete Fortschritt ist die unmittelbare Auswirkung des durch Anwendung eisernen Ackergeräts vervollkommenen dakischen Ackerbaus, wobei die wichtigste Rolle den, über den Balken zu uns noch gelangten hellenistischen Flugschar zukommt.⁶⁹

Zwischen den beiden Handmühlentypen findet ein Kulturwettstreit statt, wobei die einwandfrei überlegenere Drehmühle den Sieg davonträgt, und ihren Siegeszug auch südwärts antritt, wo sie sich vom I. Jh. u.Z. an verallgemeinert.

In *typologischer Hinsicht* gehört die Handdrehmühle der Gattung außen wie innen betont kegelförmiger Mühlen an, die sich von den keltischen unterscheiden, die bloß durch äußere Kegelform gekennzeichnet sind, während die ohlfäche sozusagen flach ist. (Abb. 14). Dieser Unterschied erhärtet die Behauptung G. Sebastas hinsichtlich eines ausgeprägten „griechisch-donauländischen Typs, der sich vom keltischen (in der Theorie des genannten Verfassers als „griechisch-keltisch“ bezeichnet) und dem „griechisch-römischen“ unterscheidet, und läßt das Zögern der Archäologen unbegründet erscheinen, die beim Untersuchen derartiger Handmühlen in Dazien, diese, sei es den griechisch-römischen,⁷⁰ sei es den keltischen beordnen⁷¹.

⁶⁷ Arrianus, *Expediția lui Alexandru*, I, 4.1.

⁶⁸ M. Rostovtseff, *The Social and Economic History of the Hellenistic World*, Oxford, 1941, p. 111, apud I. M. Crișan, op. cit.

⁶⁹ I. H. Crișan, op. cit., S. 393.

⁷⁰ I. H. Crișan, op. cit., S. 399)

— Mioara Turcu, *Geto-dacii din Cîmpia Munteniei*, București, 1979.

⁷¹ Nicolae Branga, *Unelte agricole și gospodărești dacice și romane din Muzeul Brukenthal*, în: Cibinium 1969—73.

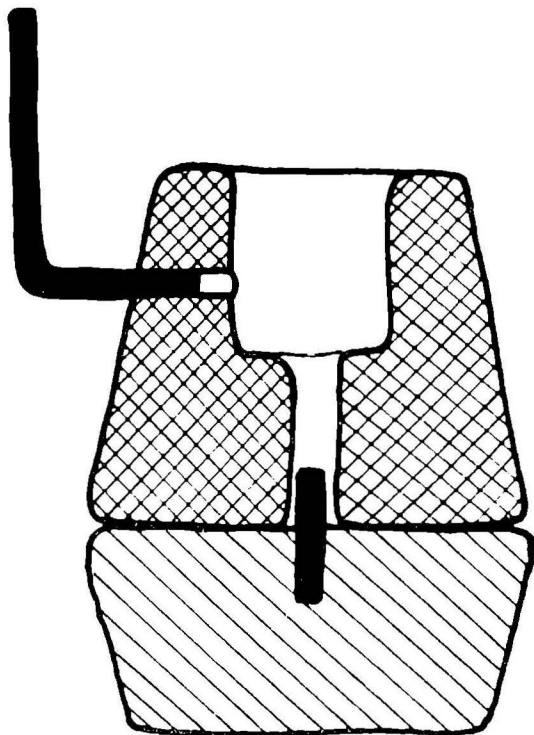

Figura 14 — Moara de mină celtică, secțiune (după J. Dechelette)

Abb. 14 — Keltische Handmühle (apud J. Dechelette) Schnitt

Moara de mînă geto-dacică reprezintă încă o dovadă despre modul de preluare creatoare a unor influențe străine, civilizația autohtonă preluînd nu prin simplă copiere, ci potrivit unui model propriu de gîndire și creație, rod al propriei experiențe tehnice. (Fig. 15).

Comparînd morile descoperite la Sighișoara, datate de Al. Rossetti în Latène II și III⁷², la Tinosul, atribuite de Ec. și Radu Vulpe, în Latène III⁷³ și la Mînăstirea, datate de Gheorghe Ștefan identice cu cele de la Tinosul⁷⁴, cu morile celtice descoperite în mormintele de incinerare de la Celles⁷⁵ (obiceiul depunerii lor în morminte datează, în occidentul Europei, încă din neolitic), dar mai ales cu cele peste 150 de mori celtice descoperite la Hunsbury (lîngă Northampton)⁷⁶, avem dovada clară a dozebirii celor două tipuri de mori, vizibilă în secțiune foarte clar.

Generalizarea morii de mînă rotative în Dacia secolelor I î.e.n.—I e.n. reflectă, pe plan instrumental, un fenomen caracteristic întregii vieți social-politice și culturale: constituirea unității de cultură și civilizație a populației de la nordul Dunării, căci „Dacia e un teritoriu prea organic-uni-

Figura 15 — Moara de mină circulară dacică, de la Tilișca, sec. I î.e.n. — sec. I e.n.

Abb. 15 — Dakische Handmühle, I. Jh. v.u.Z. — I. Jh. u.Z.

Die getisch-dakische Handmühle bildet einen weiteren Beweis für das schöpferische Verarbeiten gewisser fremder Einflüsse, indem die einheimische Zivilisation nicht durch einfaches Kopieren assimiliert, sondern einer eigenen Denk- und Schaffens-Matrix entsprechend, als Ergebnis eigener technischer Erfahrung. (Abb. 15).

Vergleicht man die von Al. Rosetti als dem La Tène II und III⁷² zugehörig datierten, bei Sighișoara, freigelegten Mühlen mit anderwärts gefundenen, wie z. B. die von Ec. und Radu Vulpe, bei Tinosul, dem la Tène III⁷³ entstammend datiert, was auch auf die von Gheorghe Ștefan, bei Mînăstirea zutagegeforderten⁷⁴ zutrifft und mit keltischen Mühlen, wie den in den Einäscherungsgräbern von Celles⁷⁵ (der Brauch derartiger Grabbeigaben stammt in Westeuropa noch aus der Jungsteinzeit), vor allem aber mit den bei Hunsbury (nahe von Northampton)⁷⁶ entdeckten, über 150 Exemplaren, bieten sich uns klare Beweise für die zwischen den beiden Mühltypen bestehenden und im Schnitt leicht erkennbaren Unterschiede.

Die Verallgemeinerung der Drehmühle in Dazien während des I. Jh. v.u.Z. und bis ins I. Jh. u.Z. veranschaulicht im Gerätebereich eine das gesamte sozial-politische und kulturelle Dasein kennzeichnende Erscheinung und zwar: die Herausbildung

⁷² V. Pârvan, *op. cit.*, p. 500.

⁷³ Radu Vulpe, *Așezări getice din Muntenia*, 1966.

⁷⁴ V. Pârvan, *op. cit.*

⁷⁵ J. Dechelette, *op. cit.*, I, p. 451.

⁷⁶ Idem, II, p. 1389.

⁷² V. Pârvan, *op. cit.*, S. 500.

⁷³ Radu Vulpe, *Așezări getice din Muntenia*, 1966.

⁷⁴ V. Pârvan, *op. cit.*

⁷⁵ J. Dechelette, *op. cit.*, I, S. 451.

⁷⁶ Idem, II, S. 1389.

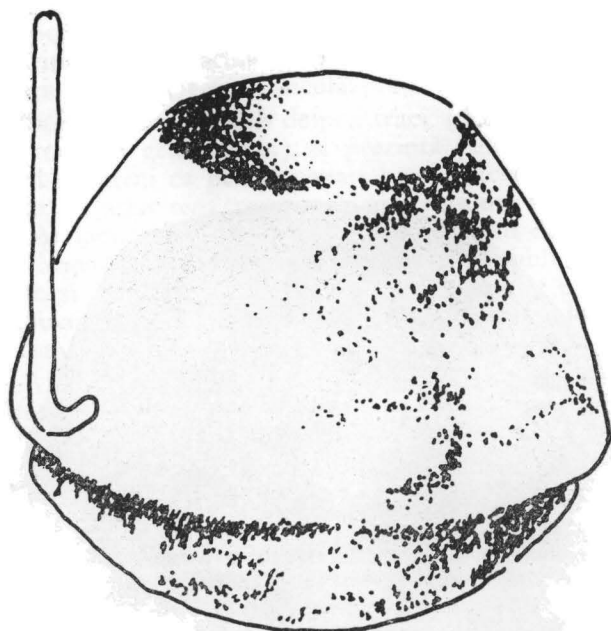

Figura 16 — Moara de mînă dacică: perspectivă și secțiune

tar în civilizația sa, pentru a se diferenția în chip absolut, după regiunile de influență străină“, așa cum arăta V. Pârvan⁷⁷.

Apariția statului dac centralizat condus de Burebista a consfințit această unitate⁷⁸.

Ca aspect și material din care sînt executate, morile de mînă din Dacia pot fi ușor recunoscute și încadrate cronologic sau atribuite etnic: executate din trahir dar și din rocă bazaltică (cercetările geologice au identificat două depozite de bazalt la Hoghiz-Brașov și în Munții Trascău⁸⁰ din care s-a extras roca pentru confecționarea morilor de mînă dacice), pietrele morii prezintă o variabilitate a profilului conic rezultat din raportul diametrelor (250—350 mm) și al înălțimilor (120—160 mm), precum și o ușoară asimetrie.

Pe partea superioară a pietrei mobile, sînt prevăzute cu o adîncitură rotundă care are funcția de coș de semințe, terminată cu un orificiu trilobat prin care se scurg grăunțele între pietre. În centrul orificiului interlobat trebuie să fi fost fixat un dop din lemn în care pivotează axul metalic, fixat în centrul pietrei stabile convexe, cu rolul de a centra cele două pietre, în timpul funcționării instalației, prin rotirea celei superioare. Acționarea se face prin intermediul unei pîrghii în formă de L, introdusă în orificiul lateral practicat pe peretele pietrei superioare. (Figura 16).

⁷⁷ V. Pârvan, *Dacia*, p. 117.

⁷⁸ I. H. Crișan, *op. cit.*

⁷⁹ Vasile Chistescu, *Viața economică a Daciei romane. Contribuții la o reconstituire istorică*, Pitești, 1929, p. 39.

⁸⁰ Nicolae Branga, *op. cit.*, p. 43 și nr. 7

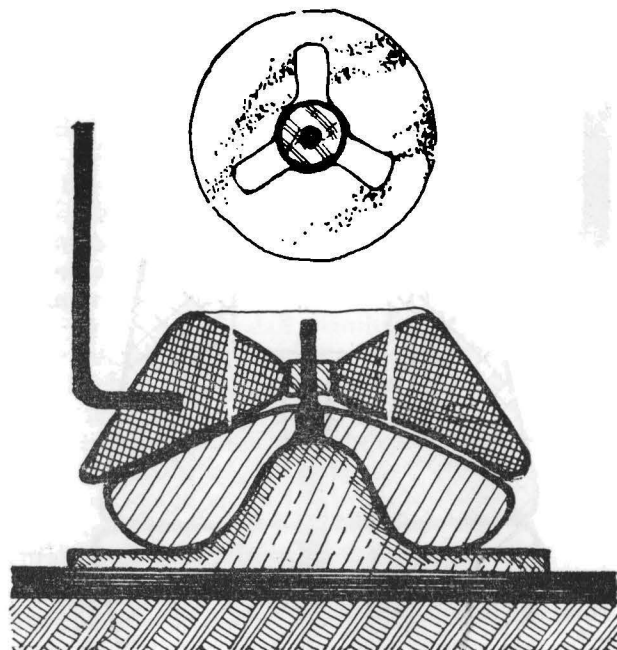

Abb. 16 — Dakische Handmühle, Ansicht und Schnitt

der Kultur- und Zivilisationseinheit der nördlich der Donau lebenden Bevölkerung. Denn „Dazien bildet ein in seiner Zivilisation viel zu organisch-einheitliches Territorium, um sich nach Gebieten mit fremden Einflüssen zu unterscheiden“, wie V. Pârvan⁷⁷ betont.

Das Auftreten des dakischen Zentralstaats unter Burebista festigte diese Einheit⁷⁸ noch weiter.

Was das *Aussehen* und die *Baustoffe* anbetrifft, aus denen die Anlagen angefertigt wurden, lassen sich die dakischen Mühlen leicht erkennen und chronologisch wie ethnisch eingliedern, d.h.: Sie bestehen aus Trachyth aber auch aus Basalt (geologische Untersuchungen ergaben zwei Basaltvorkommen und zwar eines in Hoghiz-Brașov und eines im Trascăugebirge⁸⁰, aus denen das zum Anfertigung dakischer Handmühlen benutzte Gestein stammt). Dabei weisen die Steine hinsichtlich des zwischen dem Durchmesser (250—350 mm) und der Höhe (120—160 mm) zustandekommenden Verhältnisses, unterschiedliche Kegelfprofile und eine leichte Asymmetrie auf.

Die Oberseite des Läufers besitzt eine kreisförmige Höhlung die nach unten in eine Dreipaßöffnung ausläuft durch die das Mahlgut zwischen die Steine gelangt. In der Mitte der Dreipaßöffnung mag ein Holzstopfen gesteckt haben in dem sich die im Zentrum des konvexen Bodensteins angebrachte Metallachse drehte, mit der Bestimmung die beiden Steine, während des Betriebs der Anlage, zu zentrieren. Der Betrieb erfolgt vermittels eines in einer Seitenbohrung des Läufers befestigten L-förmigen Hebels. (Abb. 16).

⁷⁷ V. Pârvan, *Dacia*, S. 117.

⁷⁸ I. M. Crișan, *op. cit.*

⁷⁹ Vasile Chistescu, *Viața economică a Daciei romane. Contribuții la o reconstituire istorică*, Pitești, 1929, S. 39.

⁸⁰ Nicolae Branga, *op. cit.*, m S. 43 und Nr. 7.

Urmărind răspîndirea morii dacice, din secolul II î.e.n. — pînă în secolul I e.n., cu toată dificultatea datorată publicării doar parțiale a materialelor din săpături (arheologii manifestînd un interes scăzut față de acest gen de materiale), constatăm prezența sa în toate categoriile de așezări: *civile* (Birtin și Tășad, în Bihor⁸¹, Chirpăr și Veseud, pe Valea Hîrtibaciului⁸², Șeica Mare și Șeica Mică, pe Valea Tîrnavelor⁸³, Ruși, Șelimbăr și Șura Mică, în depresiunea Sibiului⁸⁴) și *militare* (cetățile de la Grădiște⁸⁵ și Bănița⁸⁶, Căpîlna⁸⁷ și Tilișca⁸⁸, ca și garnizoana militară a cetății de la Arpașul de Sus⁸⁹, în sudul Transilvaniei, Homoricu și Gura Vitioarei⁹⁰, în Prahova), *rurale* (Pecica, în Banat⁹¹, Răcătau, în Bacău⁹², Comăna de Jos, în Țara Oltului⁹³, Popești-Novaci, în Muntenia⁹⁴) sau *opidane* (Piatra Craivii, vechiul Apoulon, reședință a tribului apulilor⁹⁵ și Popești, reședință nobiliară a geților munteni⁹⁶).

Generalizarea acestui tip de moară manuală notativă, în dauna tipului „oriental”, amintit, confirmă constatarea lui V. Pârvan, potrivit căruia: „principalele tipuri industriale ale Daciei nu țin, ca idee fundamentală, de Orient, ci de Occident, adică există o contiguitate de civilizație mai accentuată cu Apusul Europei Centrale (Italia de nord inclusiv) decît cu Europa de răsărit (și de miază-zi) sau cu Asia anterioară”⁹⁷.

⁸¹ Pieseale descoperite în aceste așezări getice, nepublicate, se găsesc la Muzeul Țării Crișurilor, Oradea.

⁸² Nicolae Branga, op. cit.

⁸³ Ibidem

⁸⁴ Ibidem

⁸⁵ V. Pârvan, *Getica*, p. 500

⁸⁶ Octavian Floca, *Cetatea dacică de la Bănița*, în: *Cetăți dacice din sudul Transilvaniei*, București, 1966.

⁸⁷ Mihail Macrea și Ion Baci, *Cetatea dacică de la Căpîlna*, în: *Cetăți dacice...*

⁸⁸ Nicolae Lupu, *Cetatea dacică de la Tilișca*, în: *Cetăți dacice...*

⁸⁹ Mihail Macrea, Ion Glodariu, *Așezarea dacică de la Arpașul de Sus*, în: *Cetăți dacice...*

⁹⁰ Descoperirile se găsesc la Muzeul județean de istorie Ploiești.

⁹¹ Liviu Mărgăritan, op. cit.

⁹² Viorel Căpitan, *Principalele rezultate ale săpăturilor în așezarea geto-dacică de la Răcătau* (jud. Bacău), în: *Carpica*, Bacău 1976, 8.

⁹³ Ion Glodariu, Fl. Costea, I. Ciupea, *Comăna de Jos. Așezările de epocă dacică și prefeudală*, în: *Contribuții la istoria Făgărașului*, I, 1980.

⁹⁴ Mioara Turcu, op. cit., p. 99.

⁹⁵ Ion Baci, *Cetatea dacică de la Piatra Craivii* în: *Cetăți dacice...*

⁹⁶ Radu Vulpe, *Așezări getice din Muntenia*, București, 1966, p. 35.

⁹⁷ Idem, *Șantierul arheologic Popești*, în: MCA, III, 1957, p. 231.

⁹⁸ V. Pârvan, *Dacia*, p. 34.

Verfolgt man die Verbreitung der dakischen Mühle aus dem II. Jh. v.u.Z. so lässt sich, bei allen auf der teilweisen Veröffentlichung der Grabungsergebnisse fußenden Schwierigkeiten (die Archäologen legen dieser Materialgattung gegenüber ein geringes Interesse an den Tag), deren Vorhandensein in allen Arten von Siedlungen, d.h. den *zivilen* (Birtin und Tășnad, im Bihorgebiet⁸¹, Chirpăr und Veseud im Harbachtal⁸², Șeica Mare und Șeica Mică im Kokeltal⁸³, Ruși, Șelimbăr und Șura Mică in der Niederung von Sibiul⁸⁴, *militärischen* (Dakerburgen von Grădiște⁸⁵, Bănița⁸⁶, Căpîlna⁸⁷ und Tilișca⁸⁸ und die Militärbesatzung der Burg von Arpașul de Sus⁸⁹, alle in Südtransilvanien, Homoricu und Gura Vitioarei⁹⁰, im Prahovagebiet), *ländlichen* (Pecica im Banat⁹¹, Răcătau, im Bacăugebiet⁹², Comăna de Jos, im Altland⁹³ und Popești-Novaci, in Muntenien⁹⁴) oder *städtischen* (Piatra Craivii dem alten Apoulon, der Hauptstadt der Apuler⁹⁵ und Popești, der Adelsitz der muntenischen Geten⁹⁶, feststellen. Die Verallgemeinerung dieses Hand-Drehmühlentyps zugunsten des vorerwähnten „orientalischen“ bestätigt die Behauptung V. Pârvans, derzufolge: „die wichtigsten Industrietypen Daziens als Grundidee nicht dem Morgen- sondern dem Abendland angehören, d.h. es besteht eine betontere Zugehörigkeit zum westlichen Mitteleuropa, (Norditalien eingeschlossen) als zu Ost-, bzw. Südeuropa oder Vorderasien“⁹⁷.

Die betonte Kegelform der Reibflächen der dakischen Mühlsteine gewährleistet eine Beschleunigung des Abfließens der Körner (aufgrund der Schwerkraft), gleichzeitig aber auch ein minderwertiges Mehl. Zu dieser wesentlichen Tatsache kommt noch der große Verbrauch von Steinmaterial hinzu und damit zusammenhängend die

³¹ Die Funde aus diesen archäologischen Grabungen befinden sich z.Z. im Museum „Muzeul Țării Crișurilor“, Oradea.

³² Nicolae Branga, op. cit.

³³ Ibidem

³⁴ Ibidem.

³⁵ V. Pârvan, *Getica*, S. 500

³⁶ Octavian Floca, *Cetatea dacică de la Bănița*, în: *Cetăți dacice din sudul Transilvaniei*, București, 1966.

³⁷ Mihail Macrea, și Ion Baci, *Cetatea dacică de la Căpîlna*, în: *Cetăți dacice...*

³⁸ Nicolae Lupu, *Cetatea dacică de la Tilișca*, în: *Cetăți dacice...*

³⁹ Mihail Macrea, Ion Glodariu, *Așezarea dacică de la Arpașul de Sus*, în: *Cetăți dacice...*

⁴⁰ Die Funde befinden sich im Geschichtsmuseum Ploiești

⁴¹ Liviu Mărgăritan, op. cit.

⁴² Viorel Căpitan, *Principalele rezultate ale săpăturilor în așezarea geto-dacică de la Răcătau* (jud. Bacău), în: *Carpica*, Bacău 1976, 8.

⁴³ Ion Glodariu, Fl. Costea, I. Ciupea, *Comăna de Jos. Așezările de epocă dacică și prefeudală*, în: *Contribuții la istoria Făgărașului*, I, 1980.

⁴⁴ Mioara Turcu, op. cit., S. 99.

⁴⁵ Ion Baci, *Cetatea dacică de la Piatra Craivii*, în: *Cetăți dacice...*

⁴⁶ Radu Vulpe, *Așezări getice din Muntenia*, Bukarest, 1966, S. 35.

⁴⁷ Idem, *Șantierul arheologic Popești*, în: MCA, III, 1957, S. 231.

⁴⁸ V. Pârvan, *Dacia*, S. 34.

Conicitatea accentuată a fețelor interioare ale pietrelor morii dacice asigură accelerarea scurgerii grăunțelor (prin efectul forței gravitației), contribuind — în același timp — la o calitate scăzută a făinei. Acestui aspect, esențial, i se adaugă și cel al consumului mare de materie primă litică și, corelat cu acesta, efortul destul de mare necesitat de acționarea îndelungată a morii, randamentul fiind, în continuare, scăzut. De aici, tendința de perfecționare care se va realiza, după ocuparea Daciei de romani și introducerea, și aici, ca în tot restul Imperiului, odată cu formele noi de administrare a provinciei, de tehnologii superioare asortate de tehnici și instrumentar roman.

1.3.3.3. *Moara de mână daco-romană* confirmă concluzia lui K. Kós, care, studiind pietrele de moară din Ciceu, afirma: „În zona carpatică, rîșnița de mînă are o continuitate, chiar dacă forma pietrelor ei, între timp, a suferit modificări”⁹⁸.

„Așezată între lumea cimero-scito-greacă din est și cea italo-illiro-celtă din vest, cu mentalități și civilizații profund diferențiate, Dacia a ales, încă de la 1000 î.e.n., lumea Apusului; rezultatul nu putea fi decît romanizarea Daciei”⁹⁹, nota părințele arheologiei românești, în monoumentala sa operă „Getica”.

Elementele civilizației romane, republicane și imperiale, pătrund cu mult înaintea cuceririi militare a Daciei, în nordul fluviului.

Descoperirea morilor manuale de tip „greco-roman”, la Arpașul de Jos¹⁰⁰ și Poiana¹⁰¹, Piatra Roșie, Costești și Grădiștea Muncelului¹⁰², dovedesc acest lucru în chip convingător.

Adevărata expansiune, în sensul generalizării sale, în egală măsură în interiorul provinciei, cît și în unele zone din afara acesteia, are loc, însă, abia după 106 e.n.

Mai perfecționată sub raportul volumului (prin mărirea diametrului și descreșterea înălțimii și a greutății deci, implicit, mai eficientă pe planul energiei utile), dar mai ales, al executării sale tehnice, moara de mînă romană își asigură înțietatea în competiția sa tipologică cu mai vechea instalație dacică.

Dintre inovațiile tehnice menționăm: aplatizarea accentuată a ambelor piese, adîncirea concavității superioare a pietrei mobile, creîndu-se astfel un „coș de grăunțe” (care diminuează efortul de alimentare continuă cu semințe, a instalației), introducerea unei tije transversale, fixată prin cimentarea capetelor sale (sau în tehnica plumbului topit), în cele două orificii dispuse simetric de o parte și alta a orificiului central de alimentare, servind la centrarea perechii de pietre, prin centrul acesteia pătrunzînd axul vertical, cimentat la rîndul său în mijlocul pietrei stabile („meta”), sistem necesar ca urmare a creșterii considerabile

große physische Anstrengung bei längerem Betrieb der Mühle, deren Leistung auch weiter gering bleibt. Dieses sind die Gründe für die Vervollkommnungen, die nach der Besetzung Daziens durch die Römer und gleichzeitig mit dem Eintreffen der neuen Verwaltungsformen der Provinz die Einführung hochwertigerer Technologien, begleitet von römischer Technik und römischem Arbeitsgerät eingeführt werden.

1.3.3.3. *Die dakisch-römische Handmühle* bestärkt die Schlußfolgerung zu der K. Kós kommt der, beim Untersuchen der Steine von Ciceu, behauptete: „im Karpatenraum zeigt die Handmühle eine Kontinuität, selbst wenn die Mahlsteinformen inzwischen Wandlungen erlebten”⁹⁸.

„Zwischen zwei Welten, einer cymmerisch-skythisch-griechischen Welt im Osten und einer italisches-illyrisch-keltischen im Westen gelegen, deren Denkweise und Zivilisation sich grundlegend unterscheiden, wählte Dazien bereits um 1000 v.u.Z. das Abendland; das Ergebnis davon konnte nichts anderes als die Romanisierung Daziens sein”⁹⁹, sagt der Vater der rumänischen Archäologie in seinem monumentalen Werk „Getica”.

Die Elemente der republikanischen und imperialen römischen Zivilisation stoßen in den Raum nördlich der Donau lange vor der militärischen Eroberung Daziens vor.

Die Entdeckung von Handmühlen des „griechisch-römischen“ Typs bei Arpașul de Jos¹⁰⁰ und Poiana¹⁰¹, Piatra Roșie, Costești und Grădiștea Muncelului¹⁰² erhärten das Obengesagte.

Die tatsächliche Verbreitung der Mühle, im Sinne einer Verallgemeinerung innerhalb der Provinz, findet jedoch erst nach 106 u.Z. statt.

Vervollkommener hinsichtlich der Masse (durch Vergrößern des Umfangs und Vermindern der Höhe) und des Gewichts (was gleichzeitig auch eine Effektivitätssteigerung hinsichtlich des Kraftaufwands bewirkt), vor allem aber, der technischen Ausführung, erlangt die römische Handmühle den ersten Platz im typologischen Wettstreit mit der älteren dakischen Vorrichtung.

Unter den technischen Neuerungen erwähnen wir: die betonte Abflachung der beiden Steine, die Vertiefung der Höhlung des Läufers, wodurch ein Trichter zur Aufnahme einer größeren Mahl gutmenge zustandekommt (wodurch die Mühe ständigen Beschickens der Mahlvorrichtung mit Körnern wegfällt), das Anbringen einer in zwei symmetrisch angeordneten Bohrungen einzementierten (oder mit geschmolzenem Blei befestigten) Querstange, die zum Zentrieren der Steine, vermittels eines seinerseits im Zentrieren der Bodensteins „meta“ eingessenen Dorns dient, der in eine Mittelbohrung der Querstange hineinragt und

⁹⁸ Karoly Kós, *Pietrăritul și pietrele de moară din Ciceu*, în: AMET, Cluj, 1963, p. 81.

⁹⁹ V. Pârvan, *Getica*, p. 466.

¹⁰⁰ Nicolae Branga, *Aspecte și permanențe tra-co-romane*, Timișoara, 1978, p. 118.

¹⁰¹ Vezi nota 132.

¹⁰² Nicolae Branga, *Unelte agricole...* p. 53.

⁹⁸ Karoly Kós, *Pietrăritul și pietrele de moară din Ciceu*, în: AMET, Cluj, 1963, S. 81.

⁹⁹ V. Pârvan, *Getica*, S. 466.

¹⁰⁰ Nicolae Branga, *Aspecte și permanențe tra-co-romane*, Timișoara, 1978, S. 118.

¹⁰¹ Siehe Fußnote 132.

¹⁰² Nicolae Branga, *Unelte agricole...* S. 53

a mișcării circulare și a aplicării pîrghiei de acționare pe cantul lateral exterior al pietrei mobile („catilus“), ceea ce provoacă o presiune laterală puternică. (Figura 17).

Noua moară a fost descoperită, deopotrivă, în *vicusurile* provinciei (la Cedonia-Gușterița, Ocna Sibiului¹⁰³ și Apoldul de Sus¹⁰⁴, la Cașolț¹⁰⁵ și Slimnic¹⁰⁶, Valea Viilor și Cristești¹⁰⁷, Reciu¹⁰⁸ și Sebeș¹⁰⁹, la Obreja¹¹⁰ și Porumbenii Mici¹¹¹, la Brebova¹¹² și Verbița¹¹³ la Apele Vii¹¹⁴ și Voineasa Mare¹¹⁵), ca și în *municipiile și coloniile* provinciei (la Apulum și Napoca¹¹⁶, la Malva¹¹⁷ și Aquae¹¹⁸, la Sucidava¹¹⁹ și Romula¹²⁰), în *vilele rustice* (la Hobîța¹²¹ și Cinciș¹²²), dar și în *castre* (la Micia¹²³ și Porolissum¹²⁴), în sfîrșit, în *carierile de piatră* (la Dejani-Deva¹²⁵), alături de numeroase alte produse litice, unelte agricole, etc., vădînd atît intensificarea culturilor agricole, cît și exploatarea și prelucrarea pietrei în cele mai diferite scopuri utilitare și artistice.

O oarecare influență a noului tip de moară romană asupra celei autohtone s-a produs încă înainte de cucerirea romană, așa cum o dovedesc descoperirile de la Piatra Roșie¹²⁶ și Tilișca¹²⁷; la cele două mori dacice de aici, apare, încă de acum, acel dispozitiv metalic linear sau treflat, prevăzut în mijloc cu un orificiu, dispus deasupra ori-

so das Lager ergänzt, das sich zufolge der Erhöhung der Drehgeschwindigkeit als notwendig erweist. Hinzu kommt die Anbringung eines Betriebshebels an der Außenkante des Läufers („catilus“), durch den die Wirkung des auf den Mahlstein ausgeübten tangentiellen Drucks gesteigert wird. (Abb.17).

Die neue Mühle entdeckte man sowohl in den kleinen Ortschaften („vicus“) der Provinz (Cedonia — Gușterița, Ocna Sibiului¹⁰³, Apoldul de Sus¹⁰⁴, Cașolț¹⁰⁵, Slimnic¹⁰⁶, Valea Viilor und Cristești¹⁰⁷, Reciu¹⁰⁸, Sebeș¹⁰⁹, Obreja¹¹⁰ und Porumbenii Mici¹¹¹, Brebova¹¹², Verbița¹¹³, Apele Vii¹¹⁴ und Voineasa Mare¹¹⁵, als auch in den *Municipien* und *Colonien* der Provinz (in Apulum und Napoca¹¹⁶, bei Malva¹¹⁷, Aquae¹¹⁸, Sucidava¹¹⁹, Romula¹²⁰, in den *ländlichen Villae* (bei Hobîța¹²¹ und Cinciș¹²²) doch auch in Kastren (bei Micia¹²³ und Porolissum¹²⁴) und schließlich in *Steinbrüchen* (bei Dejani—Deva¹²⁵) neben anderen Steinerzeugnissen, Ackergerät usw. Diese Funde unterstreichen einerseits die Intensivierung des Ackerbaus und andererseits die Ausübung der Steinverarbeitung zu verschiedenen Gebrauchs- oder Kunstzwecken.

Einen gewissen Einfluß übte die römische Mühle auf die einheimische bereits vor der römischen Eroberung aus, was die Ausgrabungen von Piatra Roșie¹²⁶ und Tilișca¹²⁷ beweisen: bei den hier entdeckten dakischen Mühlen tritt bereits damals das längliche oder dreipaßförmige, in der Mitte angebohrte Metallstück auf, das über dem Beschik-

¹⁰³ Ibidem

¹⁰⁴ Idem, *Aspecte și permanențe...*

¹⁰⁵ Dumitru Tudor, *Orașe, țîrguri și sate în Dacia romană*, București, 1968, 1979.

¹⁰⁶ Piesă descoperită ocazional și donată de Johan Plattner în 1908 și aflată în colecția Muzeului Bruckenthal (nr. inv. 5834).

¹⁰⁷ Dorin Popescu, *Cercetări arheologice în Transilvania, Sondajele arheologice de la Cristești*, în: MCA III, 1956, p. 157.

¹⁰⁸ Dumitru Tudor, *op. cit.*, p. 140.

¹⁰⁹ Idem, p. 142.

¹¹⁰ Idem, p. 170.

¹¹¹ Idem, p. 276.

¹¹² Idem, p. 313.

¹¹³ Ibidem

¹¹⁴ Idem, p. 360.

¹¹⁵ Idem, p. 361.

¹¹⁶ Colecțiile de mori de mână din această epocă, ale celor două muzee, sînt printre cele mai bogate din țară; majoritatea sînt nepublicate.

— vezi și L. Mărghită, *Cercetări arheologice pe vatra orașului Deva*, 1971, p. 22.

¹¹⁷ Dumitru Tudor, *Oltenia romană*, III, 1968, p. 77.

¹¹⁸ Idem, p. 76.

¹¹⁹ Idem, p. 77.

¹²⁰ Ibidem.

¹²¹ Dumitru Tudor, *op. cit.*, p. 106.

¹²² Idem, p. 107.

¹²³ Descoperire aflată la Muzeul județean Deva.

¹²⁴ Piesă descoperită fortuit și donată Muzeului județean de istorie Zalău.

¹²⁵ Mihail Macrea, *Viața în Dacia romană*, p. 308.

¹²⁶ Constantin Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roșie*, București, 1954, p. 81.

¹²⁷ O piesă asemănătoare cu cea de la Piatra Roșie, descoperită de N. Lupu, la Tilișca, dar nepublicată, se găsește la Muzeul Bruckenthal.

¹⁰³ Ibidem

¹⁰⁴ Idem, *Aspecte și permanențe...*

¹⁰⁵ Dumitru Tudor, *Orașe, țîrguri și sate în Dacia romană*, Bukarest, 1968, 1979.

¹⁰⁶ Das Stück wurde 1908 zufällig von Johann Plattner entdeckt und dem Bruckenthalmuseum übergeben.

¹⁰⁷ Dorin Popescu, *Cercetări arheologice în Transilvania, Sondajele arheologice de la Cristești*, în: MCA III, 1956 S. 157.

¹⁰⁸ Dumitru Tudor, *op. cit.*, S. 140.

¹⁰⁹ Idem, S. 142.

¹¹⁰ Idem, S. 170.

¹¹¹ Idem, S. 276.

¹¹² Idem, S. 313.

¹¹³ Ibidem

¹¹⁴ Idem, S. 360.

¹¹⁵ Idem, S. 361.

¹¹⁶ Die Handmühlensammlungen der beiden Museen gehören zu den reichsten des Landes und sind größtenteils unveröffentlicht.

— Siehe auch L. Mărghită, *Cercetări arheologice pe vatra orașului Deva*, 1971, S. 22.

¹¹⁷ Dumitru Tudor, *Oltenia romană*, III, 1968, S. 77.

¹¹⁸ Idem, S. 76.

¹¹⁹ Idem, S. 77.

¹²⁰ Ibidem

¹²¹ Dumitru Tudor, *op. cit.*, S. 106.

¹²² Idem, S. 107.

¹²³ Die Gegenstände befinden sich im Kreismuseum Deva.

¹²⁴ Das Stück wurde zufällig entdeckt und dem Kreismuseum für Geschichte geschenkt.

¹²⁵ Mihail Macrea, *Viața în Dacia romană*, S. 308.

¹²⁶ Constantin Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roșie*, Bukarest, 1954 S. 81.

¹²⁷ Das Stück gleicht dem von N. Lupu bei Tilișca zutagegeforderten, das sich in der Sammlung des Bruckenthalmuseums befindet.

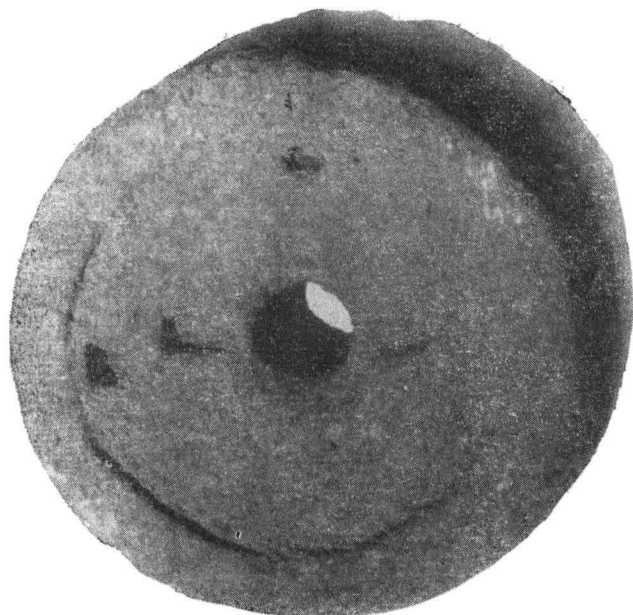
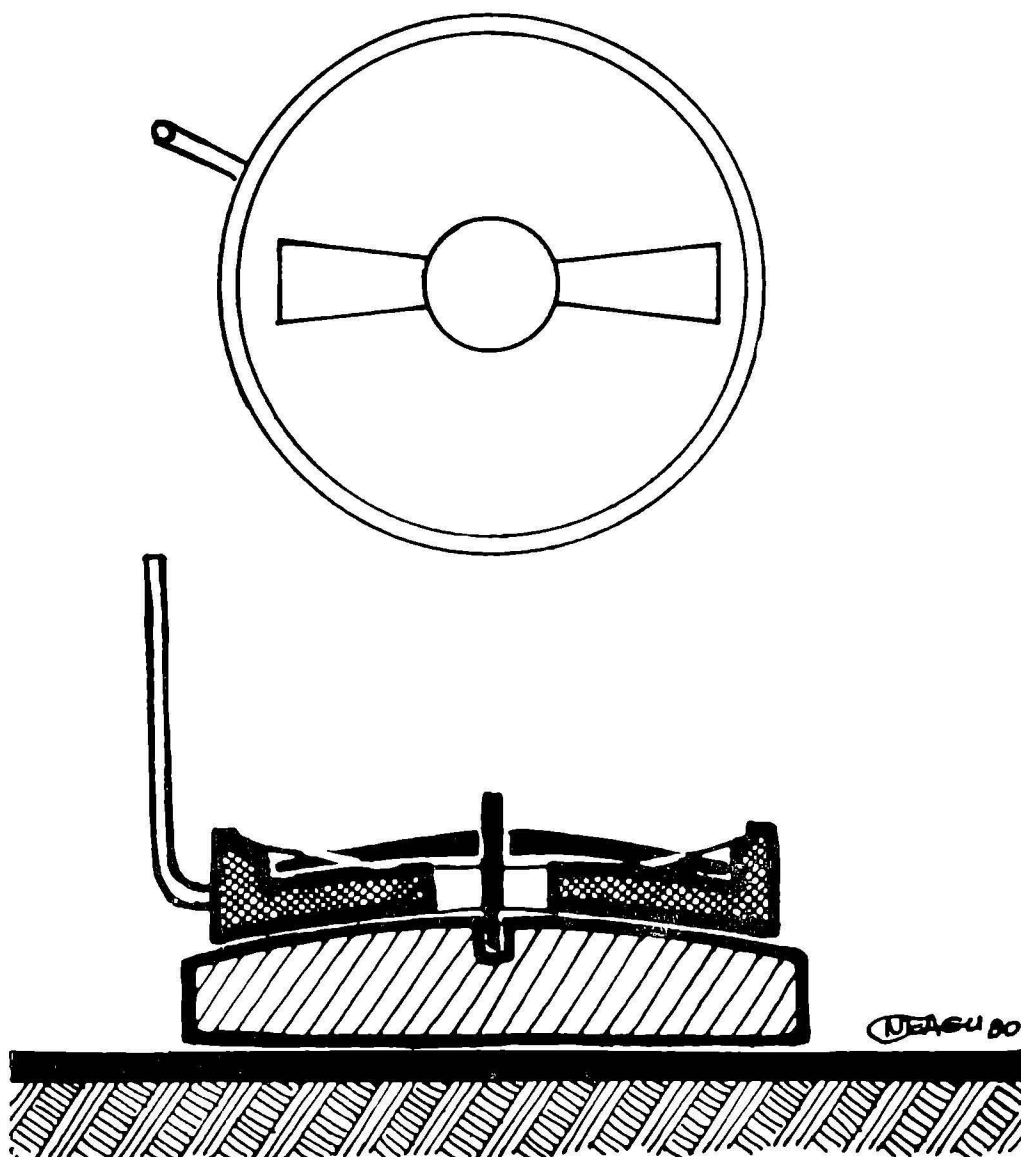

Figura 17 — Moara de mână daco-romană:
a — imagine originală
b — plan și secțiune

Abb. 17 — Dakisch-römische Handmühle:
a — Originalansicht
b — Projektion und Schnitt

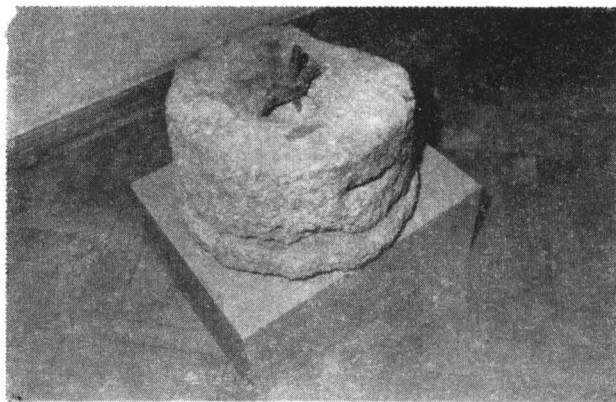

Figura 18 — Moara daco-romană de la Poiana:
a — în stare de funcționare
b — imagine descompusă a pietrelor

ficiului de alimentare treflat și servind — împreună cu axul vertical — la centrarea perechii de pietre.

În teritoriile Daciei libere, influențarea tipului local de moară de mână s-a petrecut pe tot parcursul secolelor II—III e.n., determinând, în civilizația carpilor și a costobocilor, înlocuirea tipului dacic cu cel provincial roman, fapt demonstrat de pietrele de moară de mână descoperite la Poiana-Dulcești și Butnărești¹²⁸, dar mai ales, de acelea de la Poiana¹²⁹. La acestea din urmă se observă, distinct, copierea modelului amintit și tehnica remodelării tipului autohton: retezarea vârfului de con, confecționarea orificiului circular în locul celui trilobat, îndreptarea pereților, înlocuirea conicității exterioare cu forma cilindrică și asimilarea dispozitivului metalic format din ax și scoabă, pentru centrarea pietrelor. (Figura 18).

La morile mai evolute, din centrele mai dezvoltate ale provinciei (situație exemplificată prin numeroase descoperiri de la Apulum, Napoca, dar și unele centre rurale, ca de pildă la Slimnic), scoaba îngustă (Fig. 19) este înlocuită de o bară lată din metal, ușor evazată la cele două capete, fixată în locașul dăltuit pe partea de sus a „catilului“, (Figura 20), cele două orificii de fixare a socabei-tipice pentru toate morile din acest orizont cronologic și cultural, nemaifiind necesare, în acest caz.

Moara daco-romană a supraviețuit și după părăsirea, de către armată și administrație, a provinciei, în anul 271, sub Aurelian, ca o dovadă în plus că populația romanizată, practicând agricultura cu instrumentarul desăvârșit în secolele II—III, a rămas pe loc, ducând același mod de viață ca și pînă acum. Descoperirile de la Lechința de Mureș¹³⁰, Archiud, Mugeni, Porumbenii Mici și

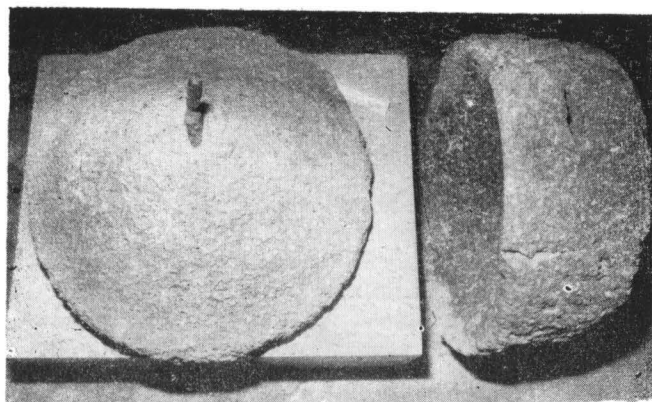

Abb. 18 — Dakische Mühle römisch-provinzieller Ausführung aus Poiana, II.—III. Jh. u.Z.
a — Betriebsschema b — Bestandteile

kungstrichter angebracht ist und zusammen mit der Bodensteinachse das Zentrieren des Steinpaars besorgt.

Auf dem Boden des freien Daziens erfolgte eine Beeinflussung des lokalen Mühlentypus während des gesamten II. und III. Jh. u.Z., und bewirkte in der Zivilisation der Karpen und der Costobocer das Ersetzen des dakischen Mühlentypus durch den römischen Provinztypus, eine Tatsache die die bei Poiana—Dulcești und Butnărești¹²⁸, vor allem aber die bei Poiana¹²⁹ gefundenen Handmühlenscheiben erhärten. Bei diesen letzteren erkennt man eindeutig das Kopieren des erwähnten Modells und die einheimische Herstellungstechnik: das Wegstemmen der Kegelspitze und das Anfertigen einer runden, anstelle der dreipaßförmigen Höhlung, dazu das Abflachen der Wände und das Ersetzen der äußeren Kegelform durch die Zylinderform und das Assimilieren des aus Achse und Klammer bestehenden Drehlagers. (Abb. 16).

Bei fortgeschritteneren Mühlen entwickelterer Zentren der Provinz (was sich durch zahlreiche Beispiele in Apulum, Napoca, doch auch in ländlichen Zentren, wie etwa Slimnic veranschaulichen läßt), wurde die schmale Klammer (Abb. 19) durch ein breites Eisenband ersetzt, dessen etwas verbreitete Enden in die eigens dazu im Oberteil des „catilus“ ausgehöhlten Vertiefungen passen (Abb. 20), sodaß die zwei — für alle Mühlen dieser Zeit- und Kulturhorizonts typischen — zum Befestigen der Klammer benutzten Bohrung hier wegfallen.

Die dakisch-römische Mühle überlebte auch nachdem das Heer und die Verwaltung die Provinz im Jahre 271, unter Kaiser Aurelianus räumen, ein weiterer Beweis, daß die romanisierte Bevölkerung an Ort und Stelle blieb und ihre angestammte Lebensweise beibehielt, indem sie das im II.—III. Jh. vervollkommnete Arbeitsgerät weiterhin benutzte. Die Funde von Lechința de Mureș¹³⁰ Archiud, Mugeni, Porumbenii Mici und So-

¹²⁸ Gheorghe Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973, p. 46.

¹²⁹ Radu Vulpe et Ecaterina Vulpe, *op. cit.*

¹³⁰ Dumitru Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticei*, 1966, p. 1.

¹²⁸ Gheorghe Bichir, *Cultura Carpică*, București, 1973 S. 46.

¹²⁹ Radu Vulpe et Ecaterina Vulpe, *op. cit.*

¹³⁰ Dumitru Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticei*, 1966 S. 1

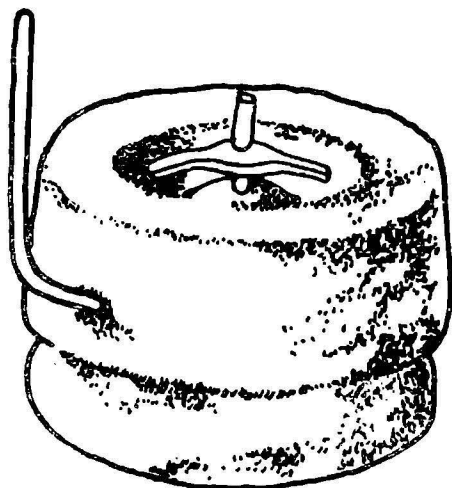

Figura 19 — Moara daco-romană cu tija pentru centrarea pietrelor tip „scoabă”

Abb. 19 — Dakisch-römische Handmühle mit Zentrierlager des „Klammern“ Typs

Soporul de Cîmpie¹³¹ fac din plin această dovadă, în afară de mori întregi și fragmentare, descoperindu-se — în bordeie și gropi de provizii — inventar ceramic și unelte agricole a căror apartenență etnică romanică este neîndoieală.

1.3.3.4. Moara de mînă prefeudală

Perioada de la sfîrșitul veacului al III-lea și pînă la sfîrșitul mileniului, acoperită de marile migrații ale popoarelor, a constituit — pe planul civilizației tehnice, primordial — momentul prelungit al unui vădit regres tehnic la scară continentală, cu multiple și profunde repercursiuni pe plan socio-economic, ilustrate global prin *ruralizarea întregii vieți economice*. „Fapt economic și fapt demografic, ruralizarea — scria Jacques le Goff — este, înainte de toate, un fapt social care modelează fizionomia societății medievale”¹³².

La baza declinului tehnologic — care nici el nu trebuie absolutizat, acum apărînd așa cum vom vedea, unele progrese tehnice, sub influența benefică a Imperiului roman de răsărit — stă restrîngerea producției ca urmare a diminuării vitalității urbane, a restrîngerii schimburilor și deci, a pieței interne, a insecurității drumurilor comerciale. Economia societăți prefeudale avea să se caracterizeze prin naturalizarea producției pînă la consum, se desăvîrșește în cercul închis al gospodăriei, iar felul și măsura producției îi este impusă de necesitățile de consum ale membrilor gospodăriei¹³³.

¹³¹ Idem, p. 121.

¹³² Jacques le Goff, *Civilizația Occidentului medieval*, București, 1970, p. 71.

¹³³ K. Bücher, după Paula Herseni, *Plan de cercetare a industriei casnice*, în: *Îndrumări pentru monografiile sociologice*, București, 1940, p. 183.

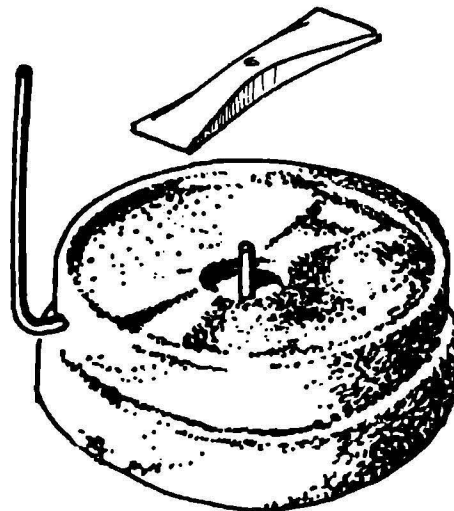

Figura 20 — Moara daco-romană cu tija în formă de coadă de rândunică

Abb. 20 — Dakisch-römische Handmühle mit Zentrierlager des „Schwalbenschwanz“-Typs

porul de Cîmpie¹³¹ beweisen dieses aufs Beste, fand man hier in den Hütten doch außer ganzen Mühlen und Bruchstücken, auch Vorratsgruben, Irdenware und Ackergeräte dessen römische Herkunft einwandfrei feststeht.

1.3.3.4. Die vorfeudale Handmühle

Der von der großen Völkerwanderung bestimmte Zeitraum, vom Ende des III. Jh. bis zum Ende des ersten Jahrtausends, verkörperte hinsichtlich der technischen Zivilisation vorrangig eine ausgedehnte Etappe technischen Rückgangs auf Kontinentalebene, mit verschiedenen Rückwirkungen im sozial-wirtschaftlichen Bereich, die vor allem in einer *Ruralisierung des gesamten Wirtschaftslebens* ihren Niederschlag findet. „Als Wirtschafts- und demographisches Faktum zugleich, bildet die Ruralisierung vor allem ein soziales Faktum, das das Antlitz der mittelalterlichen Gesellschaft formt“ schrieb Jacques de Goff¹³².

Die Ursache des technischen Verfalls — der seinerseits auch nicht übertrieben werden darf, da sich jetzt gewisse technische Errungenschaften, unter dem wohlthätigen Einfluß des oströmischen Reiches durchsetzen — bildet die Einschränkung der Produktion, zufolge des Zurückgehens der städtischen Vitalität, des Rückgangs des Tauschhandels und folglich des Binnenmarktes, der Unsicherheit der Handelswege.

Die Wirtschaft der vorfeudalen Epoche soll sich durch die Naturalisierung der Produktion und wirtschaftliche Eigenständigkeit kennzeichnen: „der gesamte Wirtschaftskreislauf, von der Herstellung zum Verbrauch, spielt sich im engen Bereich des Anwesens ab, die Art und das Ausmaß der Produktion dagegen hängt von den Verbrauchsbedürfnissen der Mitglieder dieses Anwesens ab“¹³³. Ein

¹³¹ Idem, S. 121.

¹³² Jacques le Goff, *Civilizația occidentului medieval*, București, 1970, S. 71.

¹³³ K. Bücher, apud Paula Herseni, *Plan de cercetare a industriei casnice*, in: *Îndrumări pentru monografiile sociologice*, Bukarest 1940, S. 183.

Un eșantion elocvent al acestor prefaceri economice, pe plan tehnic-instrumental, îl constituie restrângerea producerii și circulației obiectelor din metal, fapt evidențiat de raportul pieselor descoperite acum, față de perioada anterioară.

În aceste condiții, ruralizarea vieții economice a însemnat generalizarea practicilor și a instrumentului arhaic, de proveniență indigenă și caracterizat prin execuții rudimentare, cu mare economie de metal, acționat aproape exclusiv manual.

Singura enclavă geografică în interiorul căreia mai supraviețuiește, până în secolele VI—VII, o pulsație economică mai ridicată, având ca efect producerea chiar a unor mici, dar importante progrese tehnice, chiar în domeniul morăritului, este Dobrogea, rămasă sub influența Imperiului roman și, mai târziu, sub a celui bizantin.

Pe planul raporturilor etnice, circulația și înstăpînirea vremelnică, formală și nu efectivă, a goților, hunilor, avarilor sau gepizilor, nu a lăsat urme vizibile în structura sau morfologia formelor de civilizație și cultură autohtonă.

Pătrunderea și așezarea masivă a slavilor la sfârșitul secolului al VI-lea și, mai ales, în cel următor, conveșuirea proto-româno-slavă din veacurile VII și VIII, avea să provoace intrarea în vocabularul românesc a unor termeni de origine slavonă care definesc unelte și instalații sau părți de instalație tradiționale (cosor, hîrleț, rîșniță, strung, pîrpăriță, crîng ș.a.) interpretate de unii lingviști ca semnificînd un împrumut instrumental și nu doar unul lingvistic.

Cum majoritatea acestora au cunoscut o intensă practicare înaintea venirii slavilor (cosorul, moara circulară, etc.), iar altele au fost identificate ca progrese tehnice ale epocii, datînd din secolele IV—V și pătrunse prin influența sau ca rezultat direct al contactelor cu lumea sud-dunăreană (cazul pîrpăriței), pe de o parte, iar de cealaltă, arhaismul evident al inventarului tehnic al slavilor la data intrării lor în contact cu lumea proto-română și cea bizantină („spre deosebire de regiunile românești de la Dunărea de Jos, în fazele timpurii ale culturilor slave — scria Dan Gh. Teodor — nu sînt menționate o serie întreagă de unelte privind practicarea agriculturii: brăzdare, oticuri, seceri, rîșnițe circulare, etc.”¹³⁴), apare evident caracterul nefondat științific al acestor interpretări lingvistice.

sprechendes Musterbeispiel dieser wirtschaftlichen Wandlungen bildet auf technisch-gerätemäßiger Ebene die Einschränkung der Produktion und des Verkehrs von Metallwerkzeug, eine Tatsache, die das zeitgenössische Verhältnis solcher Funde, der vorausgegangenen Periode gegenüber, hervorhebt.

Unter diesen Bedingungen bedeutete die Ruralisierung des Wirtschaftslebens eine Verallgemeinerung des archaischen Verfahrens- und Gerätebestands einheimischer Herkunft, der unter großen Metalleinsparungen und beinahe ausschließlich auf manuellem Wege in rudimentärer Ausführung hergestellt wird.

Die einzige geographische Enklave, in deren Innerem sich noch bis ins VI.—VII. Jh. ein intensiveres Wirtschaftsleben abspielt, das sich gerade im Mühlenbereich, in kleinen, jedoch wichtigen technischen Neuerungen niederschlägt, ist die Dobruedscha, die zunächst noch unter dem Einfluß des römischen und später des oströmischen Reiches bleibt.

In ethnischer Hinsicht hinterließ das Durchziehen und die formale und nicht tatsächliche Besetzung durch die Goten, Hunnen, Awaren, Gepiden kaum sichtbare Spuren in der Struktur oder Morphologie der bodenständigen Zivilisations- und Kulturformen.

Das massive Eindringen und Anseßigwerden der Slawen, gegen Ende des VI. Jh. und vor allem im folgenden, das proto-rumänisch-slawische Zusammenleben des VII. und VIII. Jh. soll das Eindringen in die rumänische Sprache einer Reihe von Termini slawischer Herkunft bewirken, die Werkzeug traditiner Anlagen, bzw. Teile derselben, bezeichnen (cosor — Rebmesser, hîrleț — Spaten, rîșniță — Handmühle, strung — Drechselbank, pîrpăriță — Steinlager, crîng — Stockgetriebe u.a.), was von gewissen Sprachforschern als Beweise für das Entleihen der Geräte und nicht der sprachlichen Ausdrücke ausgelegt wurde.

Daß ein Großteil des Geräts (wie das Rebmesser, die Drehmühle usw.) bereits vor dem Eintreffen der Slawen intensiv gehandhabt wurde, andere dagegen als zeitgenössische technische Neuerungen des IV.—V. Jh. identifiziert wurden, die durch Vermittlung oder unmittelbare Berührung mit der südlich der Donau gelegenen Welt (wie im Falle des Mühlsteinlagers „pîrpărița“) aufkamen, andererseits der auf der Hand liegende Archaismus des von den Slawen benutzten technischen Geräts, zur Zeit ihrer Kontakte mit der vorrumänischen und der byzantinischen Welt („zum Unterschied von den rumänischen Gebieten der unteren Donau, fehlt, in frühen Phasen slawischer Kulturen — schrieb Dan Gh. Teodor — eine ganze Reihe zur Ausübung des Ackerbaus nötigen Werkzeugs, wie: Messerseck, Pflugstecken, Sichel, Drehmühle usw.”¹³⁴ Das beweist den wissenschaftlich unbegründeten Charakter dieser sprachlichen Auslegungen.

¹³⁴ Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est carpatic în veacurile V—XI. e.n. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Iași, 1978, p. 90.

¹³⁴ Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est carpatic în veacurile V—XI e.n. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Iași, 1978 S. 90.

În ceea ce privește *moara de mână prefendală*, aspectul fundamental al problemei constă din continuitatea tipului daco-roman.

În *Transilvania*, piesele descoperite la Bratei¹³⁵ evidențiază clar factura romană a instalației: orificiul alveolar de pe partea superioară a catilului, prezența locașurilor pentru fixarea tijei transversale pentru centrarea pietrelor, mult mai îngustă acum.

Modificările care se constată acum la majoritatea morilor de mână, descoperite în toată țara și încadrate cronologic între secolele V—X, constau din: convexitatea pronunțată a feței superioare a pietrei mobile, aplatizarea accentuată a fețelor active ale ambelor pietre, până la forma cvasi-orizontală, mutarea orificiului pentru pîrghia de acționare de pe cant pe partea superioară a pietrei, într-o poziție excentrică și în sfîrșit, caracterul grosier, de loc finisat, al ambelor pietre.

Pietrele descoperite în așezarea din secolul VI de la Morești¹³⁶ și în cea de la Comana de Jos, din secolele VIII—IX¹³⁷, indică o creștere a diametrului și o reducere substanțială a grosimii lor, ajungînd la 5—6 cm pe margini și maximum 10, în interior.

O altă trăsătură caracteristică ar fi aceea a confecționării pietrelor de moară de mână din rocile exploatate local sau în teritorii imediat învecinate, materialul variînd de la riolitul dacic, la profirul glazurat, andezit, șisturi bazaltice și chiar calcari cochilifere.

În *Moldova*, în așezările culturii Costișa-Botoșana¹³⁸, din secolele IV—VI, ca și în cele de la Suceava, Șibot și Botoșana, din secolele VI—VII aparținînd variantei răsăritene a culturii Bratei din Transilvania sau Ipotești-Cîndești din Muntenia, corespunzînd civilizației populației daco-romane din regiunile est-carpătice ale României, s-au descoperit mori de mână circulare cu orificiul central rotund, din gresie locală sau din șisturi verzi.¹³⁹

În așezările mixte, proto-slavo-române, tipul autohton, superior, coexistă cu rîșnița primitivă cu frecător, aparținînd noilor veniți și caracterizînd nivelul inferior de dezvoltare a mijloacelor de muncă,

Was die *vorfendale Handmühle* anbetrifft besteht der Grundaspekt der Frage in der Kontinuität des dakisch-römischen Typs.

In *Transsilvanien* unterstreichen die bei Bratei¹³⁵ entdeckten Stücke einwandfrei die römische Ausführung der Anlage: dreipaßförmige Höhlung im Oberteil des catilus, ausgehöhlte Vertiefungen zur Anbringung des nun viel schmäleren Zentrierlagers.

Die in der folgenden Zeitspanne, d. h. dem V.—X. Jh. bei der Mehrzahl der im ganzen Land entdeckten Handmühlen auftretenden Veränderungen bestehen in: der betonten Konvexität der Außenfläche des Läufers, der betonten Abflachung der Mahlflächen beider Steine bis zu einer beinahe waagerechten Form, dem Verlegen des Antriebshebels von der Außenkante auf die Oberfläche und schließlich der mangelhaften Ausfertigung der Steine selbst.

Die in der dem VI. Jh. angehörenden Siedlung von Morești¹³⁶ und in der dem VIII.—IX. entstammenden von Comana de Jos¹³⁷ zutagegeforderten Steine belegen das Vergrößern des Umfangs und eine beachtliche Verminderung der Steindicke, die auf 5—6 cm am Rand und höchstens 10 in der Mitte zurückgeht.

Ein anderes kennzeichnendes Merkmal wäre die Anfertigung der Handmühlsteine aus lokalen oder aus in der Nähe befindlichen Steinbrüchen stammendem Gesteinmaterial, wobei man dakischem Riolith, Porphyry, Andesit, Basaltschiefer und sogar Muschelkalkstein begegnet. In der *Moldau* entdeckte man, in den dem IV.—VI. Jh. angehörenden Siedlungen der Costișa—Botoșanakultur¹³⁸ und in Suceava Șibot und Botoșana (VI.—VII. Jh. — der östlichen Variante der in Transsilvanien belegten Brateikultur oder der in Muntenien belegten Ipotești—Cîndeștikultur entsprechend, die allesamt die dakisch-römische Bevölkerung des rumänischen Raumes östlich der Karpaten kennzeichnen, entdeckte man aus Sandstein oder grünen Schiefen angefertigte Handdrehmühlen mit runder Mittelhöhlung.¹³⁹

In den vorrumänisch-slawischen Mischsiedlungen findet sich der hochwertigere, einheimische Typus, nebst der, den Neuankömmlingen angehörenden, einfachen Reibemühle, die auch den niedrigeren Entwicklungsstand des Gerätebestandes kennzeichnet, den diese zur Zeit ihres Eintreffens auf dem Boden unseres Landes ihr Eigen nannten: „die

¹³⁵ Ligia Bîrzu, *Continuitatea populației autohtone în Transilvania, în secolele IV—V (Cimitirul de la Bratei)*, București, (Piesa descoperită în mormîntul 54 se găsește expusă în Muzeul de istorie al R. S. România, Nr. inv. 18.539).

¹³⁶ Kurt Horedt, *Morești. Grabungen in einer vor- und frühgeschichtlichen Siedlung in Siebenbürgen*, Bukarest, 1979, p. 151.

¹³⁷ I. Glodariu, Fl. Costea, I. Ciupea, *op. cit.*, p. 92 (Piesa se găsește la Muzeul etnografic al Transilvaniei din Cluj-Napoca).

¹⁴⁰ Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 49.

¹³⁹ Zaharia, M. Petrescu Dîmbovița și Em. Zaharia, *Așezări din Moldova de la paleolitic pînă în secolul XVIII-lea*, București, 1970, p. 105.

¹³⁵ Ligia Bîrzu, *Continuitatea populației autohtone în Transilvania, în secolele IV — V (Cimitirul de la Bratei)*, Bukarest (das im Grab Nr. 54 entdeckte Stück ist im Geschichtsmuseum der S. R. Rumänien, Inv.Nr. 18.539 ausgestellt).

¹³⁶ Kurt Horedt, *Morești, Grabungen in einer von- und frühgeschichtlichen Siedlung in Siebenbürgen*, Bukarest, 1979, S. 151.

¹³⁷ I. Glodariu, Fl. Costea, I. Ciupea, *op. cit.*, S. 92 (das Stück findet sich im Volkskundemuseum Transilvaniens aus Cluj-Napoca).

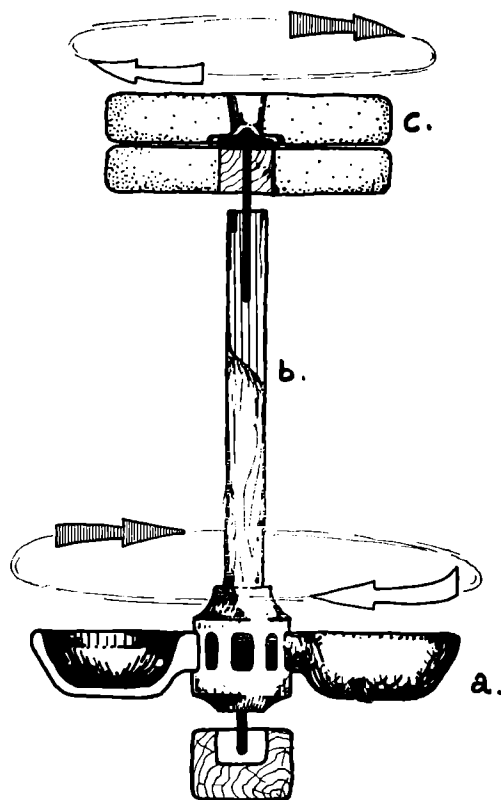
¹³⁸ Dan Gh. Teodor, *op. cit.*

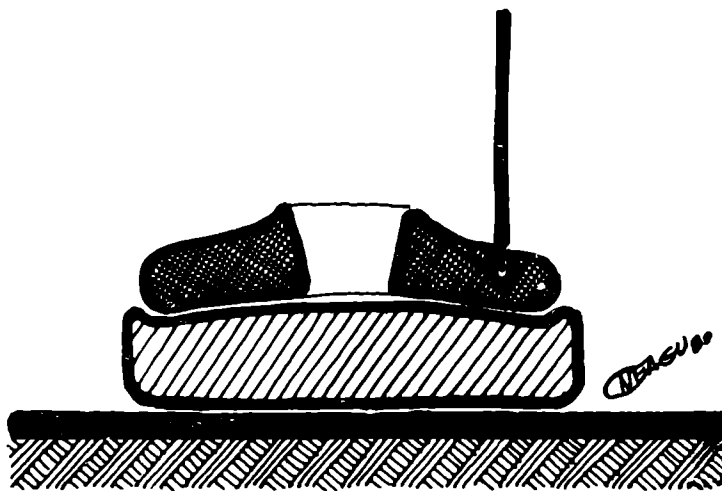
¹³⁹ Zaharia, M. Petrescu Dîmbovița și Em. Zaharia, *Așezări din Moldova de la paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea*, București, 1970, S. 105.

Figura 21 — Schema de funcționare a unei mori cu ciutură:

- a — roata de apă orizontală („ciutură“)
- b — axul roții, prelungit cu o tijă metalică
- c — pereche de pietre, în baza celei mobile fiind fixată „pîrpăriță“

Abb. 21 — Funktionsschema einer Löffelradmühle
(Antrieb von a/ Wasserrad, über b/ Motorwelle zu
c/ Läuferstein vermittle „pîrpăriță“ genanntem Lagerblatt

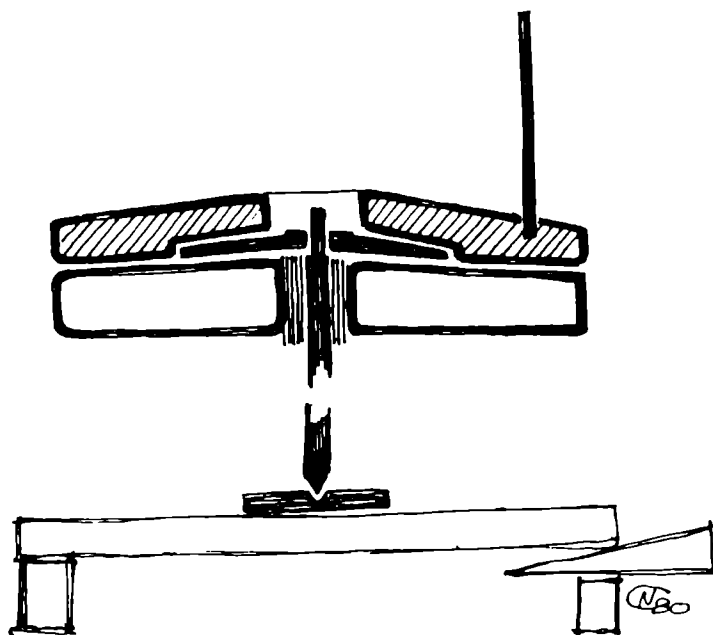

a

Figura 22 — Moara de mână prefeudală:
a — fără pîrpăriță
b — cu pîrpăriță

Abb. 22 — Vorfeudale Handmühle:
a — ohne Lagerblatt („pîrpăriță“)
b — mit Lagerblatt

b

la data pătrunderii lor pe teritoriul țării noastre: „dezvoltarea forțelor de producție la slavii timpurii era net inferioară, în comparație cu cea a populației romanice din regiunile nord-dunărene”¹⁴⁰.

Același tip de rîșniță (termen pe care considerăm că îl putem folosi, abia de acum încolo, pentru a defini moara de mîină) se întâlnește aproape în toate așezările aparținătoare culturii Hlincea, caracterizînd secolele VII—IX. Numeroase descoperiri la Onești¹⁴¹, Cucorani, Spinoasa și Suceava¹⁴² permit stabilirea caracteristicilor de detaliu ale rîșnițelor din această perioadă, de pe teritoriul Moldovei. (Fig. 22 a)

Entwicklung der Produktionskräfte der frühen Slawen erweist sich, im Vergleich zur romanischen Bevölkerung der nördlich der Donau gelegenen Gebiete, als klar unterlegen.”¹⁴⁰

Dem gleichen „rîșniță“-Handmühlentypus (einen Begriff, den man lediglich von diesem Zeitpunkt an benutzen sollte, um die Handmühle zu definieren) begegnen wir in fast allen Niederlassungen der Hlinceakultur, die das VII.—IX. Jh. kennzeichnet. Zahlreiche bei Onești¹⁴¹, Cucorani, Spinoasa und Suceava¹⁴² gemachte Funde gestatten es, die Merkmale der auf dem Boden der Moldau benutzten Handmühlen dieser Periode herauszuarbeiten. (Abb. 22 a).

¹⁴⁰ Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 49.

¹⁴¹ Expoziția „Civilizația traco-dacică și continuitatea sa, în epoca formării poporului român”, Bacău, 1980, p. 63.

¹⁴² Dan Gh. Teodor, *Unele probleme privind evoluția culturii materiale din Moldova, în secolele VI—X*, în: *Carpica*, II, 1969.

¹⁴⁰ Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, S. 49.

¹⁴¹ Ausstellungskatalog: *Civilizația traco-dacică și continuitatea sa, în epoca formării poporului român*, Bacău, 1980, S. 63.

¹⁴² Dan Gh. Teodor, *Unele probleme privind evoluția culturii materiale din Moldova, în secolele VI—X*, în: *Carpica*, II, 1969.

În *Muntenia*, tradițiile romanice sînt evidente, mult mai puternice, constînd din păstrarea, la pietrele datînd din secolele IV—V, a conicității interioare a fețelor active, fapt dovedit de descoperirile de la Ploiești-Triaș¹⁴³, Tîrgușor și Vadul Săpat¹⁴⁴, ultimele două datînd din secolele VIII—IX.

Fenomenul aplatizării și orizontalizării fețelor active apare și la instalațiile din așezările culturii Ipotești-Cîndești, cum ar fi cele de la Budureasca, sec. VI—VII¹⁴⁵.

În *Oltenia*, asemenea descoperiri s-au făcut la Celeiu (aici descoperindu-se chiar un atelier de prelucrarea pietrei și confecționare a pieselor litice ale morilor de mîină¹⁴⁶, datînd din secolul VII) și la Făcăi¹⁴⁷, iar pentru secolele IX—XI, în așezarea de la Verbița.¹⁴⁸ Demonstrînd importanța agriculturii în economia așezărilor aparținînd complexului cultural „carpato-balcanic“, de tip Dridu (după localitatea în care s-au făcut întîile descoperiri¹⁴⁹), mulțimea rîșnițelor aparținînd acestei culturi continuă tradiția morilor de mîină romane.¹⁵⁰

Dobrogea relevă, prin densitatea superioară a morilor de mîină descoperite în toate așezările datînd din secolele IV—XI (Mangalia¹⁵¹, Dinogetia¹⁵² și Capidava¹⁵³ fiind cele mai importante) caracterul sedentar agricol al populației romanice rămasă aici, importanța deosebită a economiei agrare în cadrul modului de viață al localnicilor, și în timpul migrațiilor.

Morile de mîină descoperite aici prezintă caracteristici comune întregii țări (aplatizare, creșterea diametrului, orizontalizarea fețelor active, caracterul grosier al ansamblului instalației, poziția excentrică pe fața superioară a pietrei active, a orificiului pentru pîrghia de acționare, utilizarea rocilor locale (în acest caz, a șisturilor de Bu-

In *Muntenien* läßt sich die römische Überlieferung leichter verfolgen, die im Beibehalten der Kegelform der Innenflächen bei den dem IV.—V. Jh. angehörenden Mahlsteinen zutage tritt, wofür die Funde von Ploiești-Triaș¹⁴³, Tîrğsor und Vadul Săpat¹⁴⁴ als Beispiele dienen, von denen die letzten beiden dem VIII.—IX. Jh. angehören.

Das Abflachen der Mahlflächen ist auch bei Mahlvorrichtungen belegt, die man in den Niederlassungen der Ipotești-Cîndeștikultur zutage beförderte, wie jene von Budureasa aus dem VI.—VII. Jh.¹⁴⁵

In *Oltenien* förderte man derartige Funde bei Celeiu zutage (wo man auf eine, zur Herstellung von Mahlsteinen benutzte Steinmetzwerkstatt aus dem VII. Jh. stieß¹⁴⁶ und bei Făcăi¹⁴⁷, das IX.—XI. Jh. kennzeichnende Stücke dagegen in der Siedlung von Verbița.¹⁴⁸ Die beachtliche Menge von Handmühlen, die der Dridukultur (welche nach der Ortschaft benannt wurde in der man die ersten Funde machte¹⁴⁹, angehören, setzen die Überlieferung römischer Mühlen fort¹⁵⁰ und unterstreichen gleichzeitig die Bedeutung des Ackerbaus in der Wirtschaft der diesem Kulturkomplex angehörenden Niederlassungen.

Die *Dobrukscha* unterstreicht, durch beachtliche Dichte der in den Siedlungen des IV.—XI. Jh. (Mangalia,¹⁵¹ Dinogetia¹⁵² und Capidava¹⁵³, um bloß die wichtigsten zu nennen) zutage geförderten Handmühlen, den selbsthaften und Agrarcharakter der hier lebenden römischen Bevölkerung, sowie die Bedeutung der Landwirtschaft im Rahmen der Lebensweise der Einheimischen, selbst im Laufe der Völkerwanderung.

Die hier gefundenen Handmühlen weisen die im ganzen Land belegten gemeinsamen Merkmale auf (d. h. die Abflachung, das Zunehmen des Umfangs, die Annäherung an die Waagerechte der Mahlflächen, die grobe Ausführung der gesamten Vorrichtung, die exzentrische Lage der für den Antriebshebel bestimmten Bohrung, die Verwendung lokalen Steinmaterials (in diesem Falle der

¹⁴³ Pieseile nu sînt publicate și se găsesc la Muzeul județean de istorie, Ploiești.

¹⁴⁴ *Ibidem*.

¹⁴⁵ *Ibidem*.

¹⁴⁶ Octavian Toropu, *Romanitatea tîrzie și stră-românii în Dacia traiană sud-carpatică*, Craiova, 1976, p. 76.

¹⁴⁷ Idem, p. 140, pl. 19, 1.

¹⁴⁸ Idem, p. 179 (vezi și D. Berciu, în: *Materiale*, VI, 1959, p. 93).

¹⁴⁹ Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuție la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român*, București, 1967.

¹⁵⁰ Idem, p. 153.

¹⁵¹ O valoroasă colecție de mori datînd din această perioadă, inedite, se găsește la Mangalia.

¹⁵² Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, *Bizantini, romani și bulgari la Dunărea de Jos*, în: *Din istoria Dobrogei*, III, București, 1971.

— Ion Barnea, *Dinogetia*, I, București, 1967, p. 96.

— Idem, *Dinogetia*, București, 1969, p. 44.

¹⁵³ Radu Florescu, *Capidava*, București, 1965, fig. 27.

¹⁴³ Die Stücke sind unveröffentlicht und finden sich im Kreismuseum für Geschichte Ploiești.

¹⁴⁴ *Ibidem*.

¹⁴⁵ *Ibidem*.

¹⁴⁶ Octavian Toropu, *Romanitatea tîrzie și stră-romanii în Dacia traiană sud-carpatică*, Craiova, 1976, S. 76.

¹⁴⁷ Idem, S. 140, Kbb. 19, 1.

¹⁴⁸ Idem, S. 179 (Siehe auch D. Berciu, in: *Materiale*, VI, 1959 S. 93).

¹⁴⁹ Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuție la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român*, Bukarest, 1967.

¹⁵⁰ Idem, S. 153.

¹⁵¹ Eine aus dieser Epoche stammende wertvolle Handmühlensammlung, deren Stücke unveröffentlicht sind, findet sich in Mangalia.

¹⁵² Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, *Bizantini, romani și bulgari la Dunărea de Jos*, in: *Din istoria Dobrogei*, III, București, 1971.

— Ion Barnea, *Dinogetia*, I, București, 1967, S. 96.

— Idem, *Dinogetia*, București, 1969 S. 44.

¹⁵³ Radu Florescu, *Capidava*, București, 1965, Abb. 27.

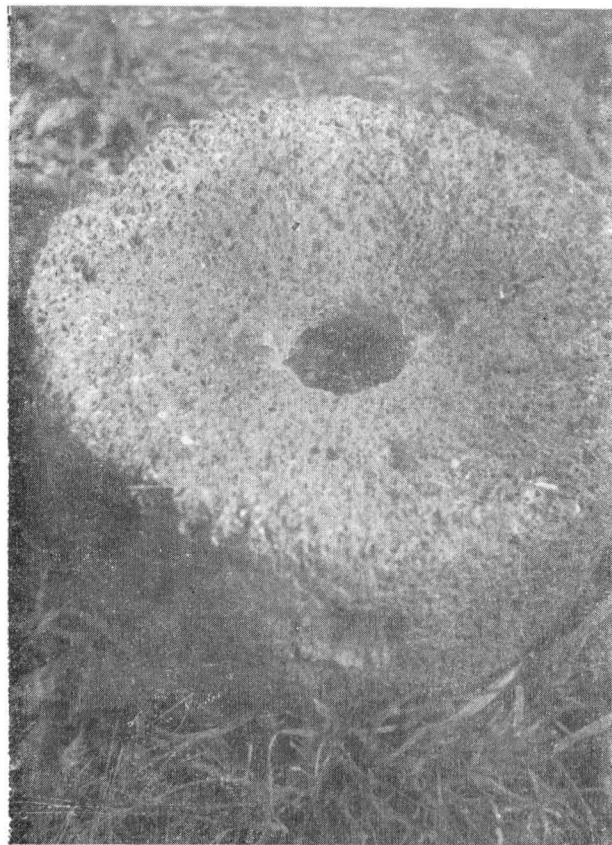

Figura 23 — Moara de mână romană de la Pompei: a — partea superioară a catilusului b — partea inferioară a catilusului

ceag¹⁵⁴), dar în același timp, relevă o *inovație extrem de importantă*, aceea a *pîrpăriței*, dispozitiv nelipsit la morile de apă. (Figura 21).

Numeroase pietre superioare (catilusuri), datînd din secolele V—VI și provenind din așezările dobrogene, prezintă pe fața inferioară, activă, executată simetric de o parte și alta a orificiului central, o dăltuitură dreptunghiulară puțin adîncită, în care se introduce o tijă metalică sau din lemn de esență tare, prevăzută cu un orificiu central cu un diametru foarte mic — așa numita *pîrpăriță* — avînd ca rol funcțional fixarea axului vertical, prin intermediul căruia este ridicată piatra superioară, atît cît să permită reglarea distanței printre pietre și potrivirea calității mîcinisului. (Figura 22 b).

Apariția *pîrpăriței* nu a preocupat în suficientă măsură pe arheologi, ea fiind, pentru prima dată, pusă în evidență de cercetările lui Giuseppe Šebesta, în legătură cu apariția morii de apă în antichitatea romană¹⁵⁵. În ceea ce privește moara de mînă, ne aparține descoperirea unei mori de mînă la Pompei, într-una din locuințele acoperite de cenușa vulcanului cu ocazia marii catastrofe din anul 79 (deci, orice posibilitate de eroare este ex-

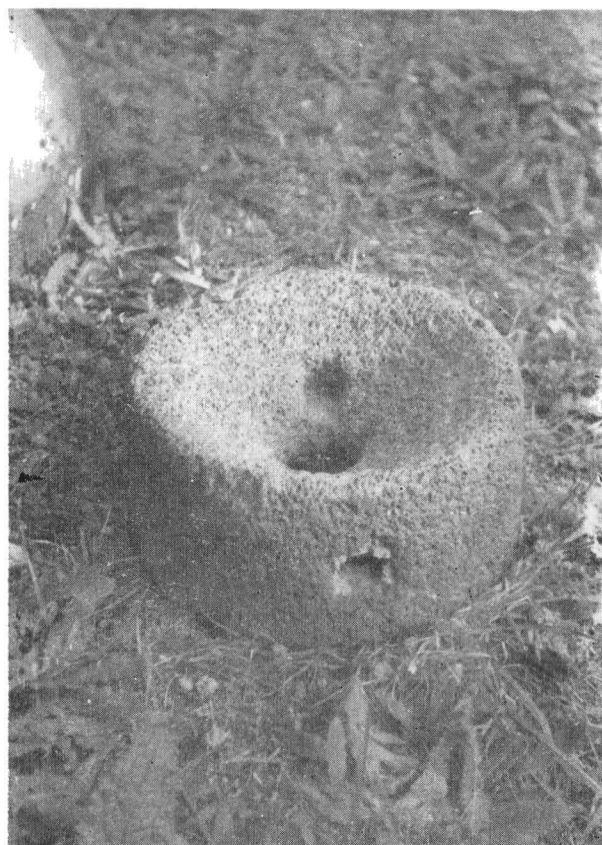

Abb. 23 — Handmühle aus Pompei: a — Oberseite des Catilus b — Unterseite des Catilus

Schiefer aus dem Buceag¹⁵⁴), doch heben sei gleichzeitig das Auftreten einer überaus wichtigen Neuerung, nämlich die des bei Wassermühlen niemals fehlenden *Steinlagers* („*pîrpărița*“) hervor. (Abb. 21).

Zahlreiche, dem V.—VI. Jh. angehörende und aus Dobrudschaer Siedlungen stammende Läufersteine (catili), weisen an ihrer Innenseite beidseitig der Mittelhöhlung symmetrisch ausgeführte, wenig vertiefte, rechtwinklige Vertiefungen auf, in die man das aus Metall oder Hartholz gefertigte Lagerblatt („*pîrpărița*“) anbringt, vermittels dessen und des im Bodenstein angebrachten Achsdorns, die Mehlkörnung geregelt werden kann. (Abb. 22).

Das Auftreten des Lagerblatts beschäftigte die Archäologen nicht weiter, vielmehr ist es Giuseppe Šebesta, dessen mit dem Auftreten der Wassermühle in der römischen Antike¹⁵⁵ zusammenhängende Untersuchungen, erstmalig darauf hinweisen. Was die Handmühle anbelangt, gelang es uns in einer der anlässlich der Vulkankatastrophe des Jahres 79 verschütteten Wohnungen Pompeis (ein Irrtum ist also völlig ausgeschlossen) eine Handmühle zu entdecken, die eine für die Auf-

¹⁵⁴ În colecția Muzeului de istorie a R. S. României există mai multe rîșnițe din această categorie, care ne-au fost puse la dispoziție pentru studiu, cu multă amabilitate, de către specialiștii muzeului.

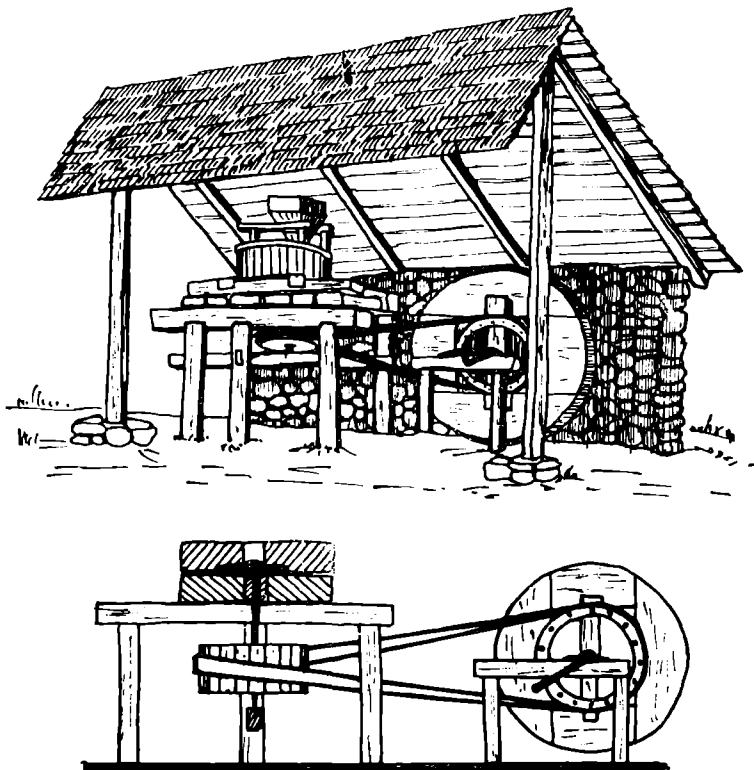
¹⁵⁵ G. Šebesta, *op. cit.*

¹⁵⁴ In der Sammlung des Geschichtsmuseums der S. R. Rumänien gibt es zahlreiche derartige Handmühlen, die uns die Museumsleitung freundlicherweise zu Studienzwecken zur Verfügung stellte.

¹⁵⁵ G. Šebesta, *op. cit.*

Figura 24 — Moara de mină cu curea de transmisie, de la Bumbuiești, jud. Vâlcea

Abb. 24 — Handmühle mit Riemenübertragung aus Bumbuiești, Kr. Vâlcea

clusă), prevăzută cu lăcașul dăltuit în baza pietrei mobile pentru dispozitivul de reglare a distanței dintre pietre¹⁵⁶ (Fig. 23).

Invenția romană din secolul I e.n. s-a răspândit relativ târziu în Europa, abia din secolul V ajungând pe teritoriul țării noastre, generalizarea ei pe întreaga suprafață a țării efectuându-se doar în secolele IX—X.

Omniprezența morilor de mină, de-a lungul întregului prim mileniu, pe teritoriul României, este dovedită, în principal, de descoperirile arheologice, acestora adăugându-li-se mai rare, dar nu inexistente, documente istorice scrise. În afara celebrei narațiuni de călătorie a lui Priscus Retor din Panion, la curtea regelui Atila, mai amintim un important izvor istoric — „Legenda Sancti Gerhardi” — care menționează, pe moșiile stăpinite de voievodul Achtum, în sud-vestul Transilvaniei (Banatul de astăzi), măcinatul grânelor cu ajutorul rîșnițelor acționate manual¹⁵⁷.

1.3.3.5. Rîșnița medievală

Mileniul al doilea a generalizat, ca expresie a ponderii mereu crescînde a agriculturii, la români, rîșnița cu pîrpăriță, nelipsită din inventarul modest al gospodăriilor sătești, în condițiile apariției și generalizării morii de apă pe moșiile laice sau

nahme des Lagerblatts bestimmte Vertiefung aufweist,¹⁵⁶ (Abb. 23). Die dem I. Jh. v.u.Z. angehörende römische Erfindung verbreitete sich verhältnismäßig spät in Europa und gelangte erst während des V. Jh. zu uns, wobei ihre Verallgemeinerung erst im IX.—X. Jahrhundert erfolgt.

Die Gegenwart von Handmühlen auf dem Boden Rumäniens während des gesamten ersten Jahrtausends beweisen vor allem archäologische Funde, zu denen noch gewisse seltenere, doch nicht fehlende urkundliche Belege hinzukommen. Von der bekannten, die Reise Priscus Retors aus Panion an den Hof König Attilas betreffenden Erzählung abgesehen, bildet die Sage Sankt Gerhards eine wichtige Geschichtsquelle, die besagt, daß auf den im Besitze des Wojwoden Achtum befindlichen Gütern aus Südwesttranssilvanien (dem heutigen Banat), das Korn vermittle handbetriebener Mühlen gemahlen wurde¹⁵⁷.

13.5.5. Die mittelalterliche Mühle

Während des zweiten Jahrtausends verallgemeinerte sich die mit Lagerblatt („pîrpăriță”) versehene Handmühle, als Folge des Gewichts, das dem immer weiter zunehmenden Ackerbau bei den Rumänen zufiel, sodaß sie unter den bescheidenen Gerätschaften der dörflichen Anwesen nicht fehlte, während sich die Wassermühle auf den Gütern weltlicher oder kirchlicher Feudalherrn der drei

¹⁵⁶ O asemenea descoperire am efectuat-o în timpul călătoriei de studii din anul 1979, fotografia piesei fiind nepublicată pînă în prezent.

¹⁵⁷ *Legenda Sancti Gerhardi*, cap. 8, în: *Scriptores Rerum Hungaricum*, ediția Szentpetery, II, p. 198, după *Istoria României*, II, p. 20.

¹⁵⁶ Eine solche Entdeckung gelang mir im Jahre 1979 anlässlich einer Studienreise, die Aufnahme des betreffenden Stückes wurde bisher nicht veröffentlicht.

¹⁵⁷ *Legenda Sancti Gerhardi*, Kap. 8, in: *Scriptores Rerum Hungaricum*, ediția Szentpetery, II, S. 198, apud: *Istoria României*, II, S. 20.

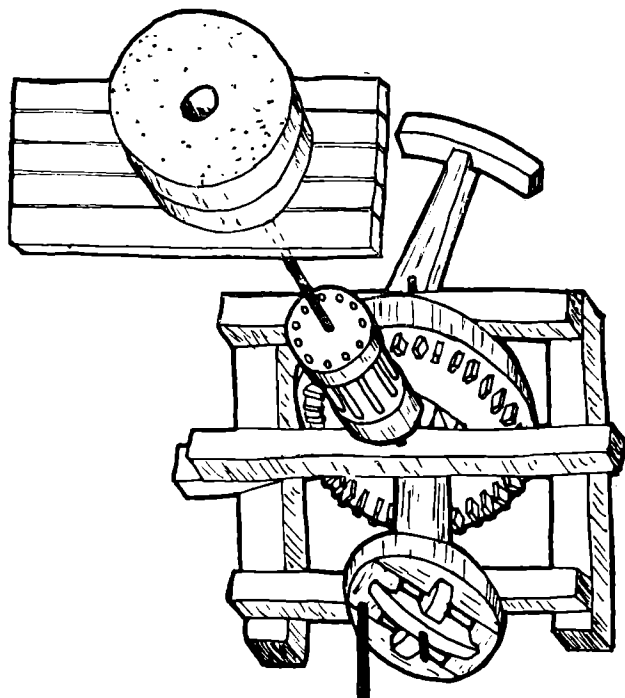

Figura 25 — Moara de mînă cu angrenaj de transmisie, de la Șeica Mare

Abb. 25 — Handmühle mit Übersetzungsgetriebe aus Șeica Mare, Kr. Sibiu

eclesiastice din cele trei provincii istorice românești.

Ea a pătruns și s-a menținut, pînă tîrziu, și la orașe, așa cum ne dovedește menționarea sa în cîteva documente istorice, unul dintre acestea amintind că, pe la 1400, locuitorii din Tîrgoviște trebuiau să presteze lucrarea la rîșniță pentru domnie¹⁵⁸.

Progresele tehnice, aduse în completarea modestei instalații transmise de epoca prefeudală, constau din instalarea, prin secolele XIV—XV, a pîrghiei duble sau atașarea manivelei¹⁵⁹.

Fără să putem data cu oarecare exactitate apariția acestor tipuri de moară de mînă, menționăm că cele mai importante contribuții pe plan tehnic au fost acelea ale integrării principalelor sisteme de transmisie în structura instalației de măcinat acționate manual: cureaua de transmisie (Figura 24) și angrenajul roților dințate¹⁶⁰ (Figura 25).

Prin aceasta, se încheie o evoluție de peste două milenii în perfecționarea celei mai utile instalații în economia unei colectivități, document primordial din întreg universul creațiilor tehnice ale unui popor, care certifică vechimea, continuitatea și caracterul sedentar-agrarian al civilizației noastre istorice.

historischen rumänischen Provinzen zu verbreiten begann.

Die Handmühle gelangte und erhielt sich auch in den Stadtsiedlungen, wie gewisse historische Dokumente beweisen, von denen eines die Tatsache erwähnt, daß um 1400 die Bewohner von Tîrgoviște Frondienste bei der Errichtung der fürstlichen Mühle („rîșniță“) ¹⁵⁸ leisteten.

Die technischen Verbesserungen, die diese aus der vorfeudalen Epoche übernommene bescheidene Anlage im XIV.—XV. Jh. erfuhr, bestanden im Anbringen des Doppelhebels oder der Kurbel.¹⁵⁹

Ohne das Auftreten dieses Typs genau bezeichnen zu können, erwähnen wir als wichtigste in technischer Hinsicht erfolgte Neuerung die Tatsache, daß bei der Handmühle die wichtigsten Übertragungs-bzw. Übersetzungssysteme zur Anwendung gelangen, d.h.: der Treibriemen (Abb. 24) und das Zahnradgetriebe¹⁶⁰ (Abb. 25).

Damit findet eine über zweitausendjährige Entwicklung ihren Abschluß, die darauf gerichtet war, die nützlichste Anlage zu vervollkommen, der wir in der Wirtschaft einer Gemeinschaft begegnen und die ein Hauptdokument für das gesamte Universum technischer Schöpfungen eines Volkes bildet, daß das Alter, die Kontinuität und den Selbsthaftigkeits — und Agrarcharakter unserer historischen Zivilisation belegt.

¹⁵⁸ Candrea, Densușianu *Graiul nostru*, I, p. 230, după H. H. Stahl, *op. cit.*, p. 235.

¹⁵⁹ R. J. Forbes, *o. c.*, p. 153 și p. 47.

¹⁶⁰ Exemplare aparținînd celor două tipuri de instalații se găsesc în colecția Muzeului Tehnicii Populare, publicate în Ghidul Muzeului, Sibiu, 1974.

¹⁵⁸ Candrea, Densușianu, *Graiul nostru*, I, S. 230, apud H. H. Stahl, *op. cit.* S. 235.

¹⁵⁹ R. J. Forbes, *o. c.* S. 153 și S. 47.

¹⁶⁰ Den beiden Anlagentypen zugehörige Exemplare finden sich in der Sammlung des Museums bäuerlicher Technik und wurden im Museumsführer, 1974, Sibiu veröffentlicht.

UTILIZAREA MIJLOACELOR HIDROENERGETICE ÎN ISRAEL, DE-A LUNGUL VEACURILOR

Samuel Avitsur

Teritoriul istoric al Galileei este regiunea de unde s-a dezvoltat mai întâi mica roată orizontală de măcinat grăunțe. Pe de altă parte, roata cea mare, de apă, verticală, folosită la început pentru pomparea apei, în irigații, își are originea pe malurile râului Orontes, din nordul Siriei. Primul dintre aceste două tipuri de roți a cunoscut o dezvoltare către sfârșitul secolului al II-lea î.e.n., al doilea, puțin mai târziu.

Dintre râurile care curg tot timpul anului aici, puține au curs continuu de la izvor la vărsare. Prin albiile multora dintre ele (și chiar și ale celor ce se varsă în Marea Mediterană) curge o apă leneșă, în regiunile joase de la gurile de vărsare. Parte din această apă provine din mare. În afara râului Iordan și a afluenților săi principali, există numai două alte ape (Yarkon și Na'aman) cu un debit mai mare de un metru cub pe secundă, de-a lungul întregului lor curs. Alte două ajung sau depășesc acest debit numai în anumite părți. Pe de altă parte, piraiele de munte din regiunile carstice adesea dispar, apărând în chip de izvor, din nou, mai la vale, de-a lungul albiei, reîmprespătînd cursul apei pentru alți câțiva kilometri.

Cele mai multe râuri au un debit continuu și constant doar în anotimpul ploios și mai ales în perioada inundațiilor. În afară de aceasta, majoritatea izvoarelor din această regiune tind să dea dovadă de un debit destul de săracios care scade și deseori dispare cu totul, pe timpul verii.

Însă cu toate că natura s-a arătat zgârcită în precipitații, acestea sînt din plin compensate prin înălțimi și pante. Structura muntoasă a mai tuturor regiunilor din aceste ținuturi, mai ales către nord unde apele curgătoare apar mai frecvent, a dus la existența unor importante diferențe de nivel de pînă la o mie de metri între izvor și vărsare. Astfel, au apărut diferite instalații (de obicei mori de făină) construite aproape unele de celelalte pentru o exploatare adecvată a cursurilor de apă stabile și a structurilor topografice convenabile.

DIE VERWENDUNG HYDROENERGETISCHER MITTEL IN ISRAEL IM LAUFE DER JAHRHUNDERTE

Samuel Avitsur

Im einstigen Galiläa, entwickelte sich zunächst das kleine horizontale Rad zum Mahlen des Getreides. Andererseits hat das große senkrechte Wasserrad, das als Schöpfrad bei der Bewässerung diente, seinen Ursprung in Syrien, an den Ufern des Flusses Orontes. Das erste der beiden erwähnten Räder erfuhr am Ende des 2. Jahrhunderts v.u.Z. eine Entwicklung, während das zweite diese erst später durchmachte.

Von den Gewässern, welche das ganze Jahr über das Gebiet durchziehen, haben nur wenige einen von der Quelle bis zur Mündung ununterbrochenen Lauf. In vielen Flußbetten (selbst der Gewässer, welche ins Mittelmeer münden) fließt das Wasser in den tiefer gelegenen Regionen nahe der Mündung nur träge dahin. Außer dem Jordanfluß und seinen wichtigen Zuflüssen gibt es nur zwei Wasserläufe (Jarkon und Na'aman), die eine größere Menge als ein Kubikmeter/s entlang ihres gesamten Laufs befördern. Zwei andere Gewässer überschreiten diese Menge nur an bestimmten Stellen. Andererseits verschwinden die Gebirgsbäche aus den Karstgebieten oft und erscheinen dann als Quellen wieder talwärts, wobei sie ihr Bett erneut einige Kilometer lang bewässern.

Die meisten Wasserläufe befördern konstant gleiche Wassermengen, nur während der Regenzeit und vor allem während der Überschwemmungen. Die Mehrheit der Quellen dieses Gebiets führt wenig Wasser, das sommers oft vollkommen versiegt.

Obwohl die Natur mit Niederschlägen geizt, werden diese durch Höhenzüge und Steilhänge vollkommen ersetzt. Der Gebirgscharakter aller Regionen dieser Gebiete, von allem jener aus dem Norden, wo die fließenden Gewässer zahlreicher sind, hat zu bedeutenden Höhenunterschieden geführt, Unterschiede die bis zu 1000 m ausmachen. So erschienen hier verschiedene Anlagen (zumeist Getreidemühlen), welche sehr nahe aneinander gebaut wurden und die beständigen Wasserläufe und günstigen topographischen Strukturen entsprechend nutzten.

Pîraiele ce curg doar primăvara și iarna, fiind secate în timpul verii, au fost și ele exploatare. În Europa nordică și în cea răsăriteană, s-au construit mori care funcționau învîrtite de forța apelor între cinci și opt luni pe an, timp în care rîurile nu erau acoperite cu gheață. În Eretz-Israel, însă, situația era tocmai pe dos. Pîraiele al căror curs crește în timpul iernii, precum și apele provenite din ploile ce se scurg de-a lungul unor albiu lipsite de apă pe timpul verii, au fost folosite din plin iarna și la începutul primăverii.

Astfel, în ciuda (sau, mai precis, tocmai datorită) insuficienței hidrografice, s-au născocit noi moduri și mijloace de exploatare a apelor existente în niște condiții și la o scară necunoscută și nesolicitată pînă atunci în alte părți ale lumii poate doar cu excepția regiunilor vecine din nord.

Moara de apă a fost menționată pentru prima oară, în literatură, în faimoasa epigramă a poetului Antipater din Sidon care a trăit în sec. II î.e.n. și care s-a născut la Tyr. Pînă în secolul al XIX-lea s-a crezut în mod greșit că această epigramă ar aparține lui Antipater din Thessalinica (Salonic) care a trăit la mai mult de un secol după primul.

Moara de apă apare menționată pentru prima oară într-o sursă talmudică sub numele de Tosefta care interzice folosirea ei pe timpul Sabatului. Același pasaj este citat și în Talmudul Ierusalimului care explică această interdicție ca urmare a unor anume dispute dintre școala din Hillel și cea din Shamai. Deoarece aceste scoli au existat înainte de cucerirea și distrugerea Ierusalimului, în anul 70 e.n., rezultă că folosirea morilor de apă, conform legislației iudeice, a fost discutată nu mai tîrziu de prima jumătate a secolului întîi, era noastră. Logica ne îndeamnă să credem că cu greu ar fi fost posibilă o interdicție a folosirii morilor în timpul Sabatului, la început. Această interdicție a putut deveni efectivă doar atunci cînd morile au devenit parte integrantă din viața cea de fiecare zi.

Primul pas înspre o exploatare a forței hidrografice a fost probabil făcut odată cu îngustarea albiei rîurilor, cu scopul intensificării vitezei curentului. Acest lucru a făcut necesară o cantitate mărită de apă, astfel încît folosirea unor rîșnițe rotative a devenit inevitabilă. Astfel de mori rotative dădeau un randament de un kilogram pe oră (egalînd munca fizică manuală), însă puteau fi folosite 24 de ore pe zi.

În faza a doua, puterea a fost mărită prin introducerea unor căderi de apă artificiale, precum și prin abaterea cursului de apă către paletele roții, printr-o cădere înclinată primitivă. Forța morii a fost astfel mărită, căci o apă curgătoare cu un debit minim de 100 litri pe secundă și cu o cădere verticală de un metru, avînd un randament de 15 pînă la 20% putea dezvolta o forță echivalentă cu cea a unui măgar, făcînd astfel posibilă măcinarea unei cantități de 5 kg făină pe oră.

Selbst die Bäche, die nur im Winter und Frühling Wasser führen, wurden ausgebeutet. In Nord- und Osteuropa wurden Wassermühlen gebaut, welche jährlich zwischen fünf und acht Monaten in Betrieb waren, dann wenn die Wasserläufe nicht eisbedeckt waren. In Eretz-Israel hingegen verhielt es sich umgekehrt. Die Bäche, welche im Winter anschwellen, sowie die Gewässern, die sich aufgrund der Niederschläge bilden und deren Bett im Sommer austrocknet, wurden im Winter und zu Frühlingsbeginn maximal genutzt.

So kam es, daß trotz der Wasserarmut (oder genauer, gerade deswegen) andere Möglichkeiten und Mittel zur Nutzung der Gewässer erdacht wurden, unter Bedingungen und in einem Maßstab, der bis dahin, außer in den nördlichen Nachbargebieten, weder bekannt noch beansprucht war.

Die Wassermühle wurde zum ersten Mal in der Literatur in dem berühmten Epigramm des Dichters Antipater von Sidon erwähnt, der im 2. Jahrhundert v.u.Z. gelebt hat und in Tyr geboren wurde. Bis zum 19. Jahrhundert glaubte man irrümlicherweise, dieses Epigramm stamme von Antipater von Thessalinica (Saloniki), welcher mehr als ein Jahrhundert später als der vorhin erwähnte gelebt hat.

Die Wassermühle wurde zum ersten Mal in einer der Schriften des Talmud erwähnt, unter der Bezeichnung „Tosefta“, und ihr Gebrauch während des Sabbats untersagt. Die gleiche Stelle wird auch im Talmud Jerusalems zitiert und das Verbot als Folge einer Auseinandersetzung zwischen der Schule von Hillel und der von Shamai erklärt. Weil diese Schulen bereits von der Eroberung und Zerstörung Jerusalems im Jahre 70 u.Z. existierten, kann man schlußfolgern, daß die Benutzung der Wassermühlen in Übereinstimmung mit der jüdischen Gesetzgebung nicht später als in der ersten Hälfte des 1. Jahrhunderts u.Z. zur Frage gestellt wurde. In den Anfängen war also logischerweise ein Benutzungsverbot der Wassermühlen während des Sabbats nur schwer möglich. Dieses Verbot konnte nur zu einer Zeit notwendig werden, als die Mühlen bereits zu dem alltäglichen Leben gehörten.

Der erste Schritt zur Nutzbarmachung der Wasserkraft wurde mit der Verengung des Bachbettes getan, um auf diese Weise die Geschwindigkeit des Wassers zu erhöhen. Diese Tatsache führte zum Gebrauch der wasserbetriebenen Mahlmühlen, welche pro Stunde 1 kg Mahlgut verarbeiten konnten (was der menschlichen Leistungskraft entsprach), aber täglich 24 Stunden in Betrieb standen.

In der zweiten Phase wurde die Leistungskraft durch ein künstliches Gefälle des Wassers und ein primitives geneigtes Gerinne gesteigert, womit das Wasser dem Rad zugeleitet wurde. Ein fließendes Gewässer mit einer Wassermenge von 100 l/s, mit dem Gefälle von 1 m und einem Wirkungsgrad von 15—20% entwickelte eine Kraft, die etwa derjenigen eines Esels entsprach, und ermöglichte die Verarbeitung von 5 kg Mahlgut pro Stunde.

În cea de a treia fază s-au introdus jghiaburi și căderi mai înalte. Aceste jghiaburi, lungi de la 4 la 8 metri, aveau o cădere verticală de 2,5 până la 3,5 metri, mărită și mai mult, ulterior. Jghiabul a devenit mai îngust și mai adânc, la capăt, transformând curentul într-un șuvoi concentrat. Se pare că eficacitatea a atins echivalentul unei cămile putere. A atins probabil o forță de un cal putere și chiar și mai mult (randament de 20—25%). În această fază au fost ridicate și niște clădiri permanente din piatră. Au rămas urmele unor instalații de acest tip, precum și ale unor stăvilare solid construite, datînd din secolul al doilea și al patrulea, era noastră.

Local, nu s-a descoperit nimic care să corespundă primei și celei de-a doua faze. Totuși, putem considera că instalațiile au fost înainte adăpostite în construcții temporare și, anume, colibe sau stâlpi de lemn cu acoperiș de trestie, fie fără pereți, fie cu pereții din rogojini. Morile primitive cu roată orizontală care au supraviețuit în alte părți ale lumii sînt cam tot așa adăpostite. (Fig. 1).

Un alt pas hotărîtor în dezvoltarea instalațiilor hidroenergetice s-a făcut odată cu dezvoltarea așa-zisului jgheab „arubah“ (Fig. 2, 3).

Pînă la această dată, unica sursă hidroenergetică a constituit-o energia cinetică a apei curgătoare, în cădere. Prin intermediul jgheabului arubah, s-a folosit efectiv presiunea coloanei de apă, asemeni ca în cazul unei turbine moderne. Apa nu era condusă de-a lungul unui scoc înclinat, deschis în partea superioară, ci printr-un turn de piatră vertical, scobit, asemeni unui puț (care ar putea fi la fel de bine descris drept axul de alimentare, conductă sau jgheabul turbinei). Acest puț este jgheabul „arubah“. El conținea o coloană de apă de înălțimea căderii, la baza acestuia exista un orificiu îngust prin care țînea jetul de apă, izbind roata. În acest mod, randamentul roții a fost ridicat de la 20—25%, la 30—40%. Odată cu introducerea roților de metal, mai perfecționate, de către generațiile viitoare, randamentul și capacitatea instalației au crescut pînă la 55—60%. Și, ceea ce este și mai important, această eficiență ridicată a făcut posibilă exploatarea unor cursuri de apă mai sărace, precum și a acestora cu debit cu mult mai scăzut în timpul anotimpului secetos.

Schimbînd inelele interioare ale „ajutajului“ din lemn, din canalul arubah, debitul a putut fi regularizat păstrîndu-se doar forța și eficiența șuvoiului. Atît iarna cît și vara se putea folosi din plin presiunea șuvoiului, prin intermediul unui ajutor cu orificiul adecvat nevoilor specifice fiecărui anotimp.

Cu vreo 1500 sau 1600 ani mai tîrziu, Pelton a reintrodus acest principiu, prevăzînd cu ajutoare de diametre variabile conductele care dirijează șuvoiul de apă asupra paletelor roții, una din principalele caracteristici ale turbinei cu impuls.

In der dritten Phase wurden Gerinne und höhere Gefälle verwendet. Die Gerinne waren 4 bis 8 m lang, das Gefälle (vertikal) betrug 2,5 bis 3,5 m und wurde später noch erhöht. Das Gerinne wurde schmaler und tiefer und der Wasserfluß zu einem konzentrierten Strahl. Die Nutzskraft entsprach etwa der eines Kamels oder einer Pferdestärke (Wirkungsgrad 20—25%). In dieser Phase wurden auch Steinbauten errichtet. Die Spuren einer solchen Anlage und eines fest gefügten Damms aus dem 2. und 4. Jahrhundert u.Z. sind erhalten geblieben.

Örtlich wurden keine Spuren entdeckt, welche auf die erste oder zweite Phase hinweisen. Trotzdem können wir annehmen, daß die Anlagen in Hilfsbauten untergebracht waren, entweder in Hütten, oder in Pfahlbauten mit Dächern aus Rutengeflecht und Wänden aus Rohrmatten, oder ohne Wände. Die primitiven Mühlen mit waagerechtem Rad, welche in anderen Teilen der Welt erhalten geblieben sind, weisen etwa die gleiche Bauart auf (Fig. 1).

Ein entscheidender Schritt in der Entwicklung der hydroenergetischen Anlagen vollzog sich mit dem Erscheinen des „Arubah“ — Gerinnes (Fig. 2,3).

Bis zu diesem Zeitpunkt war die einzige hydroenergetische Quelle die Bewegungsenergie des fließenden Wassers mit Gefälle. Mittels des „Arubah“ — Gerinnes wurde der Druck des Wasserstrahls, wie im Falle einer modernen Turbine, effektiv genutzt. Das Wasser wurde nicht durch eine geneigte Rinne geführt, welche am oberen Ende geweitet war, sondern durch einen vertikalen steinernen Stollen, der einem Brunnen ähnlich, eine Höhlung besaß (der ebensogut als Druckrohr oder Gerinne einer Turbine gelten könnte). Diesen „Brunnen“ bildet das „Arubah“ — Gerinne. Es enthält eine Wassersäule von der Höhe des Gefälles und am unteren Ende eine schmale Öffnung, durch welche der Wasserstrahl auf das Rad fällt. Auf diese Weise wurde der Wirkungsgrad des Wasserrades von 20—25% auf 30—40% erhöht. Mit der Verwendung von Metallrädern, wie sie von den nächsten Generationen eingeführt wurden, stieg der Wirkungsgrad und das Leistungsvermögen der Anlage auf 55—60%. Was dabei weitaus bedeutender ist, dieser gesteigerte Wirkungsgrad machte die Ausbeutung der wasserarmen Flußläufe und derjenigen mit niedrigem Wasserstand zur Trockenzeit möglich.

Durch den Austausch der Innenringe der „Anpassung“ aus Holz im „Arubah“ — Kanal konnte die Kraft und Wirksamkeit des Strahls beibehalten werden. Mittels der Anpassung und der für jede Jahreszeit entsprechenden Öffnung konnte der Druck des Wasserstrahls ohne Einschränkungen sowohl sommers als auch winters genutzt werden.

Etwa 1500 oder 1600 Jahre später hat Pelton dieses Prinzip wieder eingeführt, wobei die Druckrohre, welche den Wasserstrahl auf das Rad lenken, mit Anpassungen von verschiedenen Durchmessern versehen sind — eines der Hauptmerkmale der Impulsturbine.

Introducerea jgheabului arubah nu a dus numai la mărirea capacității de lucru a instalației, ci (după cum am văzut) și la prelungirea perioadei de exploatare a surselor hidroenergetice care nu putuseră fi folosite înainte, provocând astfel o adevărată revoluție industrială. A crescut considerabil numărul morilor care au fost construite, oriunde exista destulă apă pentru a le pune în mișcare, unele dintre ele funcționând până în epoca modernă, cu toate că au fost, fără îndoială, reconstruite și restaurate în repetate rânduri.

Pentru a pune în mișcare niște pietre de moară cu un diametru de 53—55 cm, asemeni celor descoperite prin săpăturile de la Beth-Shean, într-un sat datînd din veacul al patrulea sau al cincilea e.n., erau necesari aproximativ 100 l apă/secundă, cu o cădere de 2—2,35 m, prin jgheab. Folosindu-se la niște pietre de moară echivalente, un arubah de 4—8 m înălțime (standarul obișnuit), nevoia cantității de apă a scăzut de la 100 l/secundă la 25 și chiar și la 12—15 l. Puteau fi astfel exploatare și pîraie cu debit mediu sau mic. A rezultat apariția unei largi rețele de mori de apă, înălțate într-o perioadă relativ scurtă. În măsura în care acestea puteau satisface nevoile locale, era posibilă folosirea unor pîraie primăvăratice sau hibernale cu o capacitate minimă de cel puțin 12 l/secundă. Cu toate acestea, mai tîrziu s-au folosit numai morile prevăzute cu pietre de moară avînd un diametru de 90—120 cm, iar cantitatea minimă de apă necesară era rareori mai mică de 18—20 l/secundă. Acestea par să fi fost limitele folosinței jgheabului arubah pe atunci. Ulterior, s-a ajuns la perfecționarea unor detalii, a roții și a lucrului mecanic util.

Bazinele de acumulare constituie o metodă specială în exploatarea hidroenergetică. Acestea erau alcătuite din pereți de zidărie închiși care captau anumite izvoare „arteziene“, înclinate conform principiului vaselor comunicante; ca rezultat, apa se înălța în aceste bazine pînă ajungea să-și stabilească un nivel propriu. De aici, apa putea fi dirijată în scopuri de irigație, dintr-un bazin situat deasupra unor pante sau depresiuni, sau putînd chiar și să cadă direct într-un puț „arubah“ al unei mori.

Această metodă de exploatare a resurselor hidroenergetice se folosește doar în regiunea dintre Tyr și Petra, fiind caracteristică în limitele geografice ale Palestinei. Reprezintă, probabil, rezultatul unei tradiții feniciene în agricultură, inginerit, irigații și construcții. Apele rîului Tyr de la izvoarele Ras el 'Ain, care se găsesc la sudul orașului, puteau fi folosite doar în acest mod, o scurgere gravitațională fiind cu totul ineficientă. După Iosif (Antichități, IX, 287) o linie hidrografică de acest tip a existat încă din secolul al VIII-lea î.e.n., cînd orașul Tyr a fost asediat de asirieni.

Die Einführung des „Arubah“-Gerinnes führte nicht nur zur Steigerung der Arbeitskapazität der Anlage, sondern auch (wie wir sahen) zur Verlängerung der Nutzungsperiode der hydroenergetischen Quellen, welche vorher ausgebeutet werden konnten, und bewirkte solcherart eine wahre Industrierevolution. Die Anzahl der Mühlen, die überall dort gebaut wurden, wo genügend Wasser vorhanden war, um sie in Bewegung zu setzen, wuchs rasch an und einige davon haben bis zum modernen Zeitalter funktioniert, obwohl sie zweifelsohne des öfteren wiederaufgebaut und restauriert worden sind.

Um ein Mühlsteinpaar mit dem Durchmesser von 53—55 cm in Bewegung zu setzen, gleich jenem das bei den Ausgrabungen von Beth-Shean in einer Schicht aus dem 4. oder 5. Jahrhundert u. Z. entdeckt wurde, waren etwa 100 Wasser pro Sekunde mit einem Gefälle von 2—2,5 m und ein Gerinne notwendig. Wurde für ähnliche Mühlsteine ein „Arubah“ von 4—8 m Höhe benutzt (der gewöhnliche Standard), so konnte die benötigte Wassermenge statt 100 l/s auch nur 25 oder selbst 12—15 l betragen und Bäche mit geringer Wasserführung ausgebeutet werden. Das führte zum Erscheinen einer ausgedehnten Kette von Mühlen, die in einer relativ kurzen Zeit erbaut wurden. In dem Maß, in welchem sie den lokalen Anforderungen entsprachen, war die Nutzung von durch das Frühjahr oder den Winter bedingten Bächen möglich, die eine minimale Wasserführung von 12 l/s hatten. Trotzdem wurden später nur Mühlen mit Mühlsteinen von 90—120 cm Durchmesser verwendet, wobei die benötigte Wassermenge selten kleiner als 18—20 l/s war. Dieses scheint damals die untere Grenze für die Verwendung des „Arubah“ — Gerinnes gewesen zu sein. Später wurden Details, das Rad und das mechanische Triebwerk verbessert.

Die Staubecken stellen eine besondere Methode der hydroenergetischen Ausbeutung dar. Die Staudämme wurden aus geschlossenen Backsteinmauern errichtet, welche das Wasser der sogenannten „artesischen“ Quellen auffingen, und waren gemäß dem Prinzip der kommunizierenden Gefäße geneigt: so stieg das Wasser in diesen Becken bis zu einer bestimmten Höhe. Von hier konnte es in ein Becken, das tiefer gelegen war, weitergeleitet werden und zur Bewässerung dienen, oder unmittelbar in den „Arubah“ — Schacht einer Mühle stürzen.

Diese Methode der Nutzung hydroenergetischer Ressourcen wurde nur in dem Gebiet zwischen Tyr und Petra angewandt, sie ist für die geographischen Gegebenheiten Palästinas kennzeichnend. Wahrscheinlich stellt sie die Fortführung phönizischer Traditionen in Landwirtschaft, Ingenieurwesen, Bewässerung und Bautechnik dar. Das Wasser des Tyr-Flusses, dessen Quellen Ras el Ain im Süden der Stadt liegen, konnte nur in dieser Art und Weise verwendet werden, weil das natürliche Gefälle vollkommen unwirksam war. Eine hydrographische Linie von diesem Typus existiert nach der Meinung Josefs (Antertümer, IX, 287) bereits im 8. Jahrhundert v. u. Z., als die Stadt Tyr von den Assyriern belagert wurde.

E rezonabil să considerăm că asemenea bazine de acumulare au facilitat construcția scocului arubah, căci acesta reprezintă o modalitate convenabilă, simplă și ieftină de folosire a forței hidroenergetice în asemenea structuri.

Acolo unde exista apă îndeajuns, o serie de agregate (arubah—roată—pietre de moară) alcătuiau o singură structură în timp ce apa din jgheabul morii era deviată printr-o serie de scocuri secundare. Dacă înălțimea pantei permitea o cădere de aproximativ 12 m, morile erau construite pe nivele diferite, creînd o „cascadă“, de obicei din două, dar uneori chiar și din trei mori, așa cum sînt cele de la FAROB, beneficiind de o cădere de apă de 20 m. Această ultimă fază în dezvoltarea morilor la nivel local s-a încheiat prin veacul al V-lea sau al VI-ea e.n. Ulterior, au apărut diverse îmbunătățiri tehnice; cea mai importantă dintre ele fiind adăugarea unui inel (o ramă din lămni) în jurul paletelor roții. Îmbunătățirea finală a constituit-o roata din fier.

Arabii au răspîndit scocul-arubah atît către apus (Spania) cît și către răsărit (Persia și India). Merită să subliniem faptul că numeroși termeni în ebraică și armeană, desemnînd părți ale morii de apă, sînt folosiți în unele dialecte arabe locale, pînă și în ziua de azi. Cu toate că cuvîntul ARUBAH nu există în araba contemporană, el este însă folosit în mod curent, astăzi, în Spania, alături de alți cîțiva termeni din domeniul morăritului provenind din araba veche. Acest fenomen a fost pus în lumină de cercetările lui A. Stoyel. Mori de zahăr, puse în mișcare de ape, au apărut în ultima perioadă a dominației bizantine. Aceste mori erau menite să zdrobească trestia de zahăr, înainte de a fi prelucrată prin presare. Față de metoda indiano-persană, care făcea uz de pietre cilindrice cu șanțuri verticale, sistemul local seamănă cu moara de zdrobit măsline, fiind alcătuită dintr-o bază de piatră, rotundă, de mari dimensiuni, ușor scobită, în care se rotea o piatră masivă, verticală, rotundă. În cazul morii de măsline, mișcarea de rotație era obținută prin forța animală a unui patrupeț înjugat la un leaț perpendicular pe ax. Însă moara de zahăr se rotea prin intermediul unei roți hidraulice, angrenată la axul central.

În unele locuri, de-a lungul *Iordanului*, rîul local, au fost ridicate roți de irigație verticale de tipul NAVRA. Ele au funcționat pînă în anii 1920. Aceste roți erau învîrtite de scurgerea apelor. Evreii expulzați din Spania au introdus și au dezvoltat producția textilă de lînă la o scară și prin niște metode necunoscute în Palestina acelor vremuri și care au fost egalate aici doar în secolul nostru. Piele mecanice puse în mișcare de forța apelor au apărut lîngă Safed, pe atunci centrul industriei lînii.

O altă aplicare a acestui sistem este caracteristică *Galileei* de apus, unde măslinii de calitate cresc din abundență. După ce măslinile erau zdrobite de către o flanșă de piatră, învîrtită de animale, uleiul era stors într-o presă. Pulpa zdrobită

Es liegt auf der Hand, daß diese Staubecken den Bau der „Arubah“—Rinne erleichtert haben, denn diese stellt eine passende, einfache und billige Möglichkeit dar, die hydroenergetische Kraft unter solchen Gegebenheiten zu nutzen.

Dort wo genügend Wasser vorhanden war, bildeten eine Reihe von Aggregaten (Arubah — Wasserrad — Mühlsteine) eine einzige Struktur, während das Wasser des Mühlengerinnes einer anderen Reihe von Gerinnen zugeführt wurde. Wenn der Höhenunterschied ein Gefälle von etwa 12 m möglich machte, so wurden mehrere Mühlen gebaut und ein „Wasserfall“ von gewöhnlich zwei, manchmal sogar drei Mühlen gebildet, so wie jene von FAROB, wo das Gefälle 20 m ausmacht. Diese letzte Phase fand auf lokaler Ebene ihren Abschluß etwa im 5. oder 6. Jahrhundert u.Z. Später wurden verschiedene technische Verbesserungen gemacht: die bedeutendste davon war das Hinzufügen eines Ringes (eines hölzernen Rahmens) um die Schaufeln des Rades. Die letzte Verbesserung war das eiserne Rad.

Die Araber verbreiteten das „Arubah“ — Gerinne sowohl im Westen (Spanien), als auch im Osten (Persien und Indien). Es verdient hervorgehoben zu werden, daß viele Ausdrücke aus dem Hebräischen und Armenischen, die Teile der Wassermühle bezeichnen, bis auf den heutigen Tag in einigen Mundarten des Arabischen gebraucht werden. Obwohl das Wort ARUBAH im zeitgenössischen Arabisch nicht vorkommt, wird es heute in Spanien häufig gebraucht, ebenso wie andere Ausdrücke aus der Müllerei, die aus der alten arabischen Sprache stammen. Diesem Phänomen wurde in den Untersuchungen des Herrn A. Stoyel besondere Aufmerksamkeit geschenkt.

Die wasserbetriebenen Zuckermühlen erschienen in der letzten Periode der byzantinischen Herrschaft. Diese Mühlen waren dazu bestimmt, das Zuckerrohr zu zerstampfen, bevor es durch Pressen bearbeitet wurde. Zum Unterschied von der indisch-persischen Methode, wobei zylinderförmige, mit vertikalen Rillen versehene Steine gebraucht wurden, hatte das lokale System mit der Olivenmühle Ähnlichkeit. Es setzte sich aus einem runden, großen Unterstein, der leicht ausgehöhlt war, und einem runden, vertikalen, massiven Oberstein zusammen, der sich auf dem Unterstein drehte. Die Drehbewegung wurde im Falle der Olivenmühle mit Hilfe eines Vierbeiners erzeugt, der vor einen Hebel gespannt wurde, welcher zur Spindel senkrecht stand. Das Mahlwerk der Zuckermühle aber drehte sich mittels des wasserbetriebenen Rades, welches die Hauptwelle in Bewegung setzte.

An einigen Orten entlang des Jordan-Flusses (der lokale Fluß) wurden vertikale Schöpfräder vom NAVRA-Typus errichtet. Sie funktionierten bis in die zwanziger Jahre unseres Jahrhunderts. Diese Räder wurden von der Wasserkraft angetrieben.

Die nach Spanien verbannten Juden haben dort die Wollindustrie eingeführt und sie durch verschiedene, im damaligen Palästina unbekannten Methoden in einem Maßstab entwickelt, der hier nur in unserem Jahrhundert erreicht wurde. Wasser-

a măslinelor era dusă la o moară de apă pentru a fi stoarsă încăodată. Piatra de moară superioară era înlocuită cu o elice specială din fier, care învrtea pulpa zdrobită, încălzind-o în același timp. Pulpa era apoi băgată din nou la presat.

Înainte primului război mondial se mai foloseau încă o serie de roți verticale pentru pompat apă, de tipul na'ura (sirian), de-a lungul cursului superior al Iordanului.

La începutul secolului, în Palestina, la vest de Iordania, existau cam 200 mori de apă cu 320 pietre de moară folosite efectiv. Numărul lor a descrescut continuu. În 1922 mai existau încă 135 de mori. În 1928 a fost înregistrat un total de 55, deși se foloseau de fapt mai multe, în timp ce în 1950 nu mai existau decât patru în Israel și douăsprezece în acea regiune a Palestinei (țarmul de apus) care se găsea sub jurisdicție iordaniană. Ultimele dintre morile din Israel și-a încetat activitatea în 1955, iar pe malul de apus, 6—7 ani mai târziu. În general, morile de apă erau exploatate de arendași și nu de proprietari (stăpînitorii de pămînturi în trecut, neguțatori și bancheri în timpurile moderne), pentru care nu erau decât o simplă sursă de venit de rentă.

În timpul primelor decade ale veacului XX, moara părăsită de la izvorul 'Ain Quelt a fost reconstruită și reechipată cu o turbină reactivă modernă. Și pe riul Yarkon, una dintre roțile hidraulice din lemn, au fost înlocuite cu o turbină reactivă Francisc. Același lucru s-a întâmplat și la moara 'Abadaya, pe Iordan. Totuși, în comparație cu roțile de fier tradiționale (turbina cu impuls activ, de tip local), aceste turbine nu dau un randament mai mare în ceea ce privește forța pe unitate de măsură (calul putere). În locul a două mori de tip tradițional, alimentate din bazinele artificiale de la 'Ein Mui, s-a instalat în 1919 o turbină modernă care furnizează energie pentru un generator electric, o moară de grăunțe precum și pentru niște pompe ce aduc apă din Marea Galileii.

Uzina hidroelectrică, de la confluența riului Yarmuk cu Iordanul, a fost pusă în funcțiune în 1932. Această uzină, avînd o capacitate de 18 000 kw, furniza 85% din cererea totală de energie a țării, în anii 1932—34. Acest procentaj a scăzut considerabil ulterior, datorită unui ritm rapid de mecanizare a irigațiilor și de industrializare. În 1948, cînd uzina a încetat să mai funcționeze, can-

betriebene mechanische Walken erschienen neben Safed, dem damaligen Wollindustriezentrum.

Zu einer anderen Anwendung dieses Systems kam es in West-Galiläa, wo hochwertige Oliven in Fülle gedeihen. Nachdem die Oliven mittels einer göpelbetriebenen primitiven Vorrichtung aus Stein zerstoßen waren, wurde ihnen das Öl behelfs einer Presse entzogen. Der Olivenrückstand wurde dann zu einer Wassermühle transportiert, um nocheinmal gepresst zu werden. Der Läufer der Mahlvorrichtung wurde durch eine besondere Schraube ersetzt, welche den Rückstand drehte und zugleich erwärmte. Dann wurde der Rückstand erneut gepresst.

Vor dem ersten Weltkrieg wurden noch eine Reihe von vertikalen Schöpfrädern vom na'ura, (dem syrischen) Typus entlang des Oberlaufs des Jordans verwendet.

Zu Beginn des Jahrhunderts gab es in Palästina, im Westen Jordanien etwa 200 Wassermühlen mit 320 Mühlsteinen, die in Gebrauch waren. Ihre Anzahl wurde immer kleiner, so daß es 1922 noch 135 Mühlen gab, 1928 insgesamt 55 gezählt wurden, obwohl eigentlich mehr in Betrieb standen, und 1950 gab es in Israel nur noch vier davon und 12 in jenem Gebiet Palästinas (an der Westküste), welches sich unter jordanischer Oberhoheit befand. Die letzte der Mühlen von Israel wurde 1955 stillgelegt und die an der Westküste 6 oder 7 Jahre später. Im allgemeinen wurden die Wassermühlen von den Pächtern und nicht von den Besitzern ausgebeutet (Grundbesitzer von damals, Händler und Bankbesitzer der neueren Zeit, für welche die Mühle nur eine einfache Einnahmequelle darstellten).

In den ersten Jahrzehnten des 20. Jahrhunderts wurde die verlassene Mühle an der 'Ain Quelt-Quelle wieder aufgebaut und mit einer modernen Turbine bestückt. Auch am Jarkon-Fluß wurde eines der hölzernen Wasserräder durch eine Francis-Turbine ersetzt. Das gleiche geschah auch mit der 'Abadaya-Mühle am Jordan. Trotzdem leisten diese Turbinen, verglichen mit den traditionellen Eisenrädern (die Turbinen mit aktivem Impuls —der lokale Typus) nicht mehr, was die Kraft pro Maßeinheit (Pferdestärke) anbelangt. Anstelle von zwei traditionelle Mühlen, die von den künstlichen Becken von 'Ein Mui gespeist wurden, montierte man 1919 eine neuzeitliche Turbine, welche einen elektrischen Generator, eine Getreidemühle und einige Pumpen, die Wasser aus dem Galiläischen Meer befördern, mit Kraft beliefert.

Das elektrische Werk vom Zusammenfluß des Yarmuk mit dem Jordan wurde 1932 in Betrieb genommen. Dieses Werk hatte eine Leistung von 18 000 kW und deckte in den Jahren 1932—34 85% des gesamten Energieverbrauchs. Dieser Prozentsatz wurde später durch die Industrialisierung und die mechanisierte Bewässerung rasch kleiner. Bevor das Werk 1948 stillgelegt wurde,

titatea de energie electrică în Israel scăzuse cu numai 8% din cererea totală.

*
* *

Iată principalele caracteristici și semnificația morilor folosite în *Israel, Palestina, Liban, Siria*, pe plan local, prin folosirea presiunii verticale a coloanei de apă, prin jgheabul arubah și prin roata orizontală.

- a. erau capabile să funcționeze la un debit de apă scăzut;
- b. roata putea angrena piatra de moară în mod direct (28—100 rotații pe minut), fără reductor și fără pierderi de energie, prin frecare la nivelul reductorului;
- c. eficiență înaltă;
- d. construcția și reparația lor nu puneau probleme;
- e. lucrul cel mai important, forța roții, nu depinde de dimensiunile ei (mărimea paletelor sau a căușelor la roțile cu ax orizontal).

Acest tip de moară era adecvat condițiilor locale naturale. Schimbările de anotimpuri și, mai ales, importanta scădere a debitului în timpul verii, puteau fi compensate prin schimbarea ajutoarelor interne, a inelelor cu diametre variabile. De aici rezultă că forța hidroenergetică putea fi exploatată oriunde era necesar (cu condiția să existe o bază tehnică) la niște parametri și la o densitate aproape necunoscute în Europa acelor timpuri.

Dacă morile cu jet inferior ar fi existat în Palestina după moda celor descoperite în Europa pînă după cruciade, nu ar fi fost posibilă construcția lor în număr mai mare de 15. Dacă s-ar fi folosit numai jgheabul înclinat, în cazul morilor de tipul celor existente în regiune, ar fi putut funcționa cel mult 40—50 de mori. Astfel, construcția a aproape 230 de mori (majoritatea cu o singură pereche de pietre de moară), în locuri cu slabe resurse hidroenergetice, a fost posibilă numai datorită introducerii scocului arubah. Nevoia folosirii tuturor surselor de apă dulce în irigație a dus la dispariția morilor de apă. Marile centrale electrice proiectate în viitor se vor baza în primul rînd pe folosirea apei sărate.

deckte es nur noch 8% des gesamten Bedarfs an elektrischer Energie.

*
* *

Die Hauptmerkmale und die Bedeutung der in *Israel, Palästina, Libanon, Syrien*, auf lokaler Ebene verwendeten Mühlen, wobei der senkrechte Druck der Wassersäule, das „Arubah“ — Gerinne oder das waagerechte Rad benutzt wurde:

- a. Sie waren auch bei niedrigem Wasserstand wirksam.
- b. Das Rad trieb die Mühlsteine unmittelbar an (80—100 Umdrehungen/min.) ohne Reduktor und ohne Energieverluste durch die Reibung des Reduktors.
- c. Hohe Wirksamkeit.
- d. Ihre Erbauung und Reparatur war problemlos.
- e. Am wichtigsten war, daß die Kraft des Rades von seinen Ausmaßen unabhängig war (von der Größe der Schaufeln oder der Kammern, bei den Rädern mit horizontaler Welle).

Dieser Mühlentypus entsprach den lokalen natürlichen Gegebenheiten. Der Wechsel der Jahreszeiten und vor allem die schwankende Wassermenge während des Sommers konnten durch den Austausch der inneren Anpassungen, der Ringe mit variablem Durchmesser ausgeglichen werden. Daraus ergibt sich, daß die hydroenergetische Kraft, überall dort wo sie notwendig war, ausgebaut werden konnte (mit der Bedingung, daß eine technische Grundlage vorhanden war), in einem Maßstab, der in dem Europa von damals nahezu unbekannt war.

Die Erbauung von mehr als 15 unterschlächtigen Mühlen, gemäß dem Modell, das in Europa bis nach den Kreuzzügen üblich war, wäre in Palästina nicht möglich gewesen. Hätte man bei dem hier existierenden Mühlentypus nur das geneigte Gerinne verwendet, so hätten höchstens 40—50 Mühlen tätig sein können. So aber war dank der Einführung der „Arubah“-Rinne die Erbauung von fast 230 Mühlen (die meisten mit einem einzigen Mühlsteinpaar) an Orten von geringer hydrotechnischer Bedeutung möglich. Die Verwendung sämtlicher Süßwasservorkommen für die Bewässerung führte zum Verschwinden der Wassermühlen. Die für die Zukunft geplanten großen Elektrizitätskraftwerke werden in erster Reihe das Salzwasser ausbeuten.

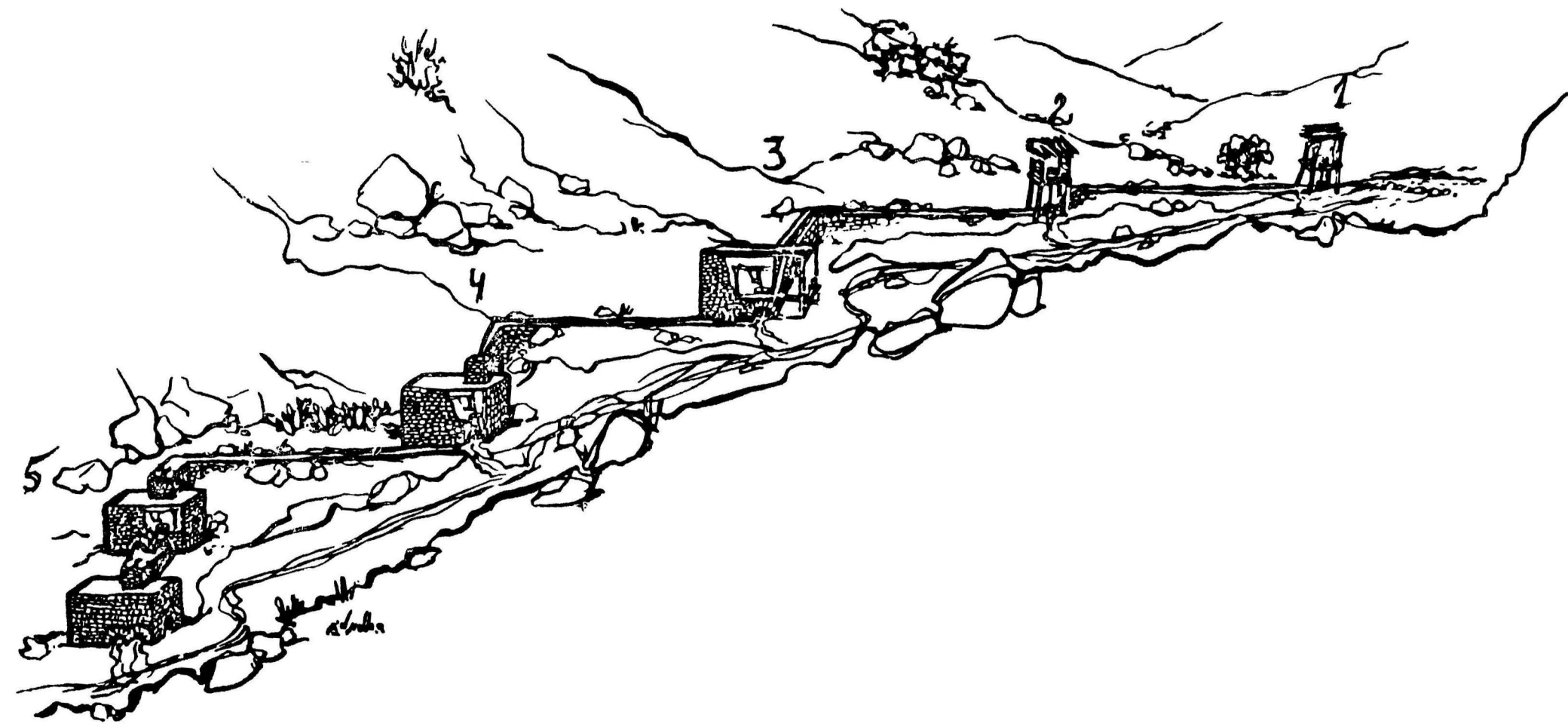

Fig. 1
Complex hidroenergetic „în cascadă“ (modelul mo-
rilor de la Farod)
1—2 Bazine de acumulare a surselor eoliene
3—4—5 Suită de 3 mori independente

Abb. 1.
Hydroenergetischer Komplex, „Wasserfall“ (das Mo-
dell der Mühlen von FAROD)
1—2 Sammelbecken
3—4—5 Reihe von unabhängigen Mühlen

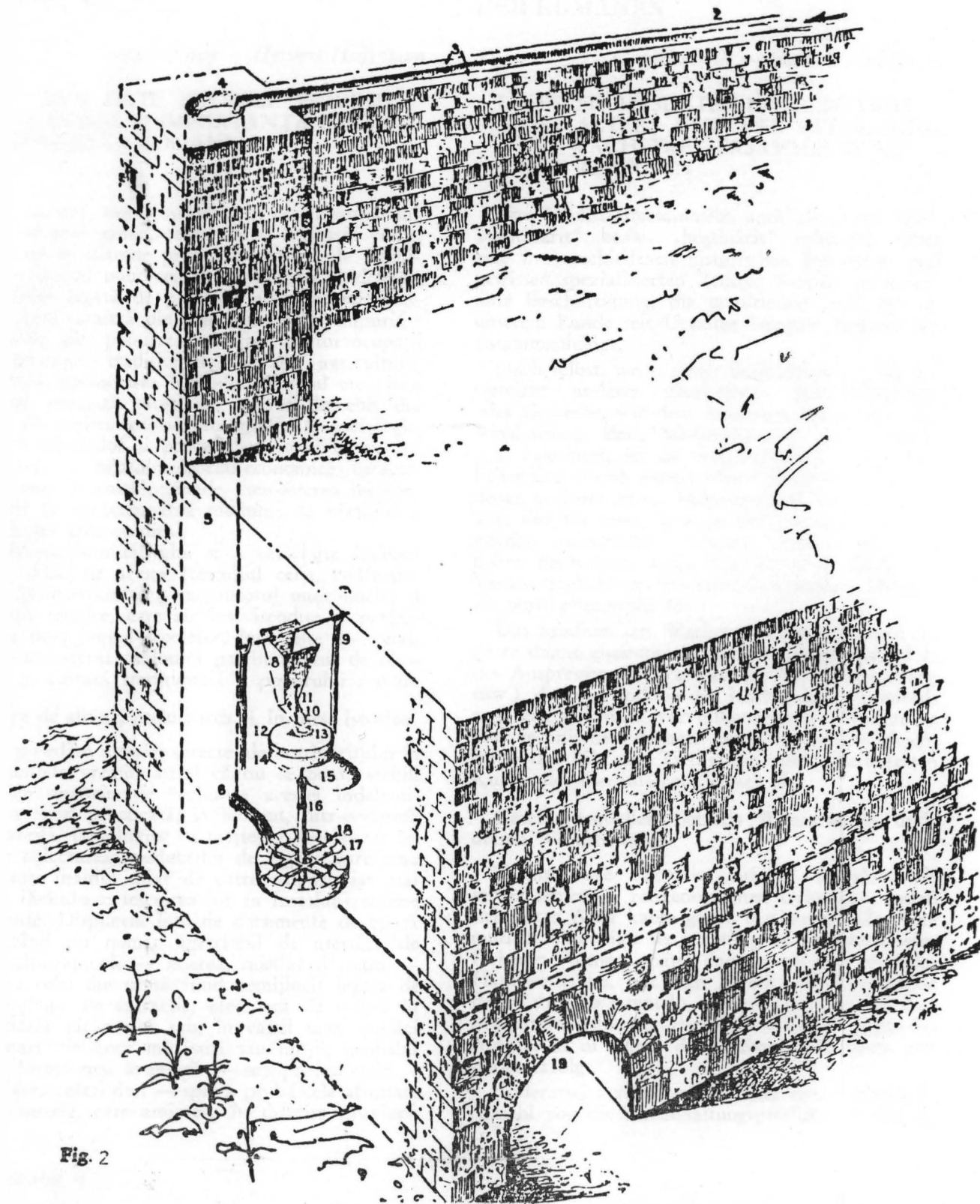

Fig. 2

Fig. 2—3
Structura unei mori
obișnuite, cu scoc „aru-
bah“

1. Zidul apeductului
2. Conducta apeduc-
tului
3. Marginile apeduc-
tului
4. Buza jgheabului
„arubah“
5. Coloana jgheabului
„arubah“ (puțul
„arubah“)
6. Ajutaj

7. Podea din piatră
(moara propriu-zisă)
8. Coș pentru grăunțe
9. „Podul“ coșului
pentru grăunțe
10. Potcoavă
11. Coarda potcoavei
(pentru regulariza-
rea scurgerii)
12. Piatra de moară
mobilă (superioară)
13. „Gitul“ („ochiul“)
14. Piatra de bază
15. Recipient pentru
făină
16. Acul de lemn al
roții

17. Roată (fier)
18. Paletă
19. Orificiul roții (sco-
bitura axului)
20. Vîrfurile axului rota-
tiv
21. Piulița de bază a
axului (oțel)
22. Baza de susținere
(scîndură potrivită
în piatra scobită)
23. Ajutaj (intern)
24. Inelul ajutorului
25. Inelul axului
26. Ax metalic (însertat
în axul din lemn)
27. „Agrab“ (scorpion).

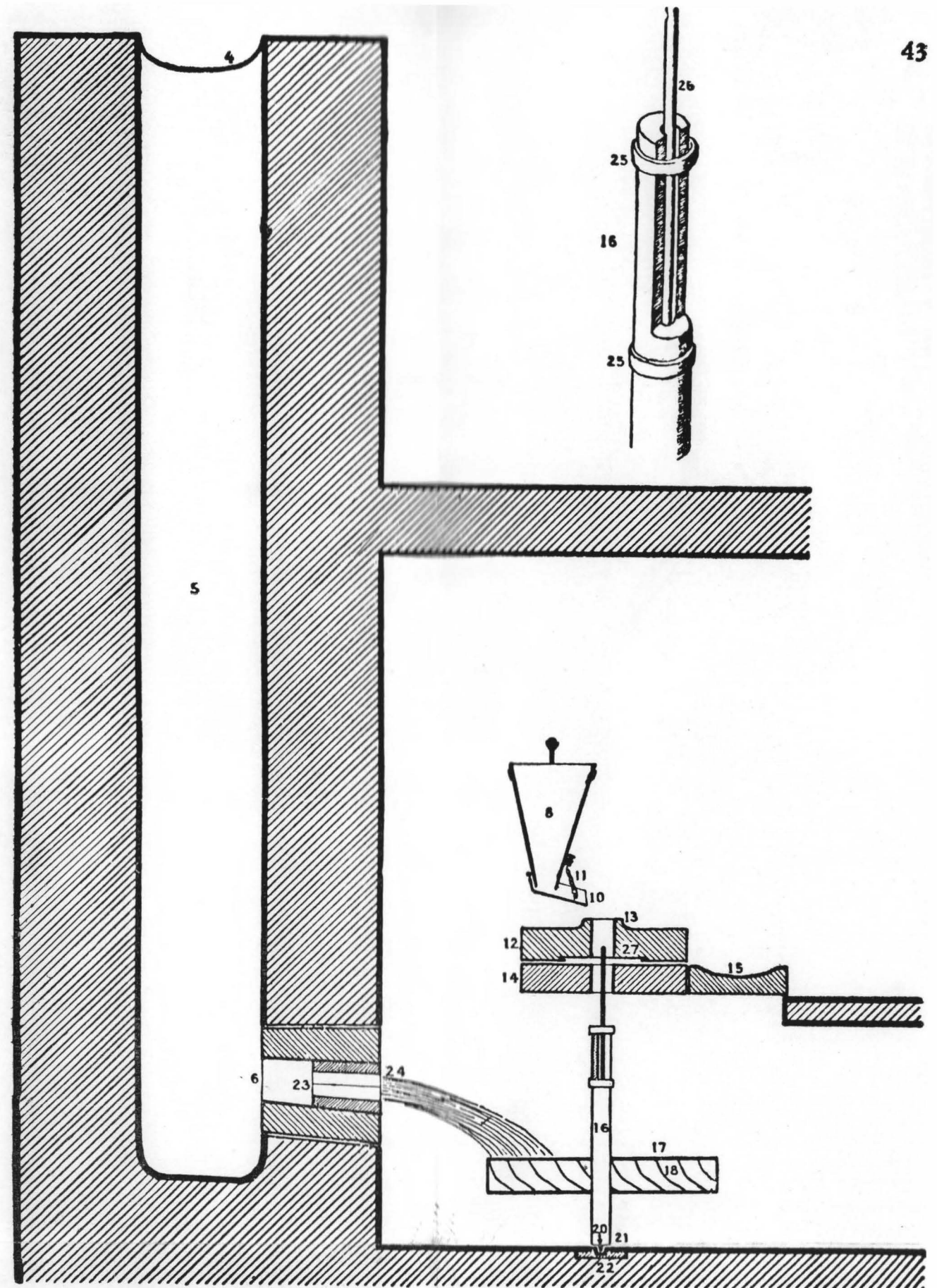

Abb. 2—3

Struktur einer gewöhnlichen Mühle mit „Arubah“-
Gerinne

1. Mauer des Aquädukts
2. Leitung des Aquädukts
3. Ränder des Aquädukts
4. Rand des „Arubah“-Gerinnes
5. „Arubah“-Stollen („Arubah“-Brunnen)
6. Anpassung
7. Steinboden (eigentliche Mühle)
8. Getreidekasten
9. Vorrichtung über dem Getreidekasten
10. Rüttelschuh
11. Schnur des Rüttelschuhs (zum Regulieren des
Mahlguts)

12. Läufer (oberer Mühlstein)
13. Loch des Läufers
14. Bodenstein (fester Unterstein)
15. Gefäß für das Mehl
16. Holzspindel des Rades
17. Rad (Eisen)
18. Schaufel
19. Öffnung des Rades (für die Welle)
20. Spitze der Antriebswelle
21. Hauptschraube der Welle (Stahl)
22. Halterung (in die Steinhöhlung eingepasste Bretter)
23. Anpassung (innere)
24. Ring der Anpassung
25. Ring der Welle
26. Metallische Spindel (in die Holzspindel eingeführt)
27. „Agrab“ („Skorpion“)

BOȘTINĂRITUL — O VECHIE İNDELETNICIRE SPECIALIZATĂ LA ROMĂNI

Cornel Irimie — Herbert Hoffmann

I. CÎTEVA DATE ISTORICE PRIVIND VECHIMEA ȘI IMPORTANȚA BOȘTINĂ- RITULUI LA ROMĂNI

Boștinăritul sau voștinăritul, ori hoștinăritul, cum i se mai spune, constituie o ocupație veche, practică în diferite provincii istorice ale României, în cadrul unor centre specializate, îndeletnicirea fiind legată de prezența albinăritului, atestat în țara noastră din cele mai vechi timpuri.

Fără să aibă pondere specifică a altor ocupații sau meșteșuguri tradiționale, cum ar fi agricultura, păstoritul, prelucrarea lemnului, olăritul etc., boștinăritul prezintă totuși un interes deosebit din punct de vedere istoric, etnografic și sociologic, datorită tehnicilor și procedeelelor iscodite sau folosite, cât și relațiilor social-economice caracteristice unei anumite perioade, cunoașterea lui contribuind la caracterizarea modului de viață și a specificului etno-cultural.

Studierea boștinăritului și a celorlalte îndeletniciri legate de acesta (tescuiatul cerii, confecționarea lumînărilor etc.) cu ajutorul unor unelte și instalații tehnice, care au fost iscodite și perfecționate de-a lungul secolelor, întregeste în același timp cunoașterea tabloului patrimoniului de civilizație și cultură tradițională a poporului român.

Ceara de albine, prelucrarea ei, în surse istorice

Nu posedăm atestări directe ale boștinăritului în documentele vremii, astfel că nu se poate stabili decât cu aproximație vechimea acestei îndeletniciri, ea fiind practică, la început, într-o formă mai simplă, iar ulterior ca meșteșug specializat legat de colectarea reziduurilor de faguri, care erau prelucrați înainte chiar de către stupari, iar mai târziu, făcându-se tesuirea lor în instalații anume construite. Dispunem însă de documente de epocă cuprinzând un număr apreciabil de atestări ale produselor apicole — mierea, miedul și ceara — apariția celei din urmă fiind nemijlocit legată de o tehnologie de extracție, efectuată de obicei în gospodăria țărănească sau, în cazul unor prisăci mai mari ale unor mănăstiri sau moșii, probabil într-o formă mai avansată — semiprofesională.

Ne vom referi deci — spre a proba cele afirmate — la sursele, care amintesc în diferite provincii

DAS WACHSTRESTERSAMMELN — EINE ALTE BESCHÄFTIGUNG DER RUMÄNEN

Cornel Irimie — Herbert Hoffmann

I. GESCHICHTSDATEN HINSICHTLICH DES ALTERS UND DER BEDEUTUNG DES WACHSTRESTERSAMMELNS BEI DEN RUMÄNEN

Das Wachstrestersammeln, auch als „boștinărit“, „voștinărit“, bzw. „hoștinărit“ bekannt, bildet eine in verschiedenen historischen Provinzen und gewissen spezialisierten Zentren Rumäniens ausgeübte Beschäftigung, die unmittelbar mit der in unserem Lande seit Urzeiten belegten Bienenzucht zusammenhängt.

Doch selbst, wenn dieser Beschäftigung nicht das Gewicht anderer überlieferter Beschäftigungen oder Gewerbe, wie dem Ackerbau, der Schaf- und Viehhaltung, der Holzbearbeitung, der Töpferei u. a. zukommt, ist sie in historischer, volkskundlicher und soziologischer Hinsicht, dank der erfundenen und benutzten Techniken und Verfahren sowie, der für eine gewisse Zeitspanne kennzeichnenden wirtschaftlich-sozialen Verhältnisse, von hoher Bedeutung, trägt ihre Kenntnis doch zur Veranschaulichung der ethno-kulturellen Wesensart und Lebensweise bei.

Das Studium des Wachstrestersammelns und anderer damit zusammenhängender Tätigkeiten (d. h. des Auspressen des Wachses, der Kerzenherstellung usw.), die man entlang der Jahrhunderte mittels angefertigter und vervollkommneter Werkzeuge und technischer Anlagen ausübte, runden gleichzeitig das Bild der Zivilisation und überlieferten Kultur des rumänischen Volkes ab.

Geschichtsquellen betreffs Bienenwachs und dessen Verarbeitung

Unmittelbare Hinweise auf die Tätigkeit als solche fehlen in zeitgenössischen Urkunden, sodaß sich deren Alter kaum genau bestimmen läßt. Vermutlich übte man sie ursprünglich in älteren einfacheren Formen, später dagegen als spezialisiertes Handwerk aus, mit dem Zweck, die Rückstände der Waben zu sammeln, die zunächst von den Bienenhaltern selbst verarbeitet wurden, wogegen das Auspressen in eigens dazu gebauten Pressen erst später erfolgt.

Andererseits verfügen wir über eine beachtliche Anzahl von die Bienenhaltungsprodukte — Honig,

românești ceara și, în special, comerțul cu această materie.

Astfel, în Moldova este cunoscut acest comerț din vechime, fiind amintit în scris pentru prima dată în așezământul vamal încheiat în 1408, între voievodul moldovean și negustori din Liov, sursa citind faptul că aceștia din urmă erau liberi să tranziteze ceara adusă din Muntenia și din Brașov, plătind numai taxa vamală uzuală, pe când ceara din Moldova nu era liberă la export.¹

Alte surse relatează despre trecerea cerii din Țara Românească² prin filiera centrelor comerciale din Transilvania (Sibiu și Brașov), tot spre Liov, dar mai ales spre piața austriacă³.

Majoritatea atestărilor cerii de albine se referă însă la întrebuințarea acesteia ca materie primă pentru confecționarea lumânărilor, fiind folosită deci în acest scop în cantități mari, probabil acest lucru fiind și motivul interzicerii, în 1408, de către Alexandru cel Bun, al exportului cererii din Moldova, conform celor menționate mai sus. Documentele vremii vorbesc de un impozit în natură căruia îi era supusă ceara, numit „cămană” sau „camenă”⁴, cuvânt originar din limba slavă, însemnând piatră și referindu-se în acest caz la denumirea uzuală, în epocă, dată bulgărelui de ceară⁵, o turtă de o formă, mărime și greutate stabilită⁶.

Un document din 1503 al lui Ștefan cel Mare glăsuiește: „și să aibă... (Mînăstirea de la Neamț) pe fiecare an cîte șase pietre de ceară din pietrele noastre, ce ni se cuvin din tîrgul nostru de la Neamț (în text: „po sești kamenă vosku ot naših kamenah” — în transcriere fonetică)⁷ fiind vorba aici deci de o cedare parțială din ceara colectată ca „mertic”, adică din impozitul în natură.

O confirmare a privilegiilor negustorilor lioveni, din 3 iulie 1460, stabilește că pentru taxa de vamă la „ceara muntenească și ungurească”... „au voie s-o scoată din țară și vama (va fi) în Bacău

Meth und Wachs — betreffende Hinweise. Wobei das Wachs auf Engste mit einer, üblicherweise im Bauerngehöft angewandten, einfachen, oder, im Falle größerer Bienengärten, gewisser Klöster und Landgüter, gewiß vervollkommenen, halbgewerblichen Form technologischer Verarbeitung zusammenhängt.

Um diese Behauptung etwas zu unterbauen wollen wir einige Quellen näher untersuchen, die sich auf das Auftreten von Bienenwachs in verschiedenen rumänischen Provinzen beziehen, vor allem aber auf den mit diesem Stoff ausgeübten Handel.

Ein derartiger Handel findet erstmalig in einem Handelsprivileg Erwähnung, das der moldauische Wojwode im Jahre 1408 den Lemberger Kaufleuten einräumt und aufgrund dessen diese das Recht erlangen in der Walachei und in Brașov erworbenes Wachs gegen die übliche Zollgebühr durch die Moldau auszuführen, wovon einheimisches dagegen ausgeschlossen war¹.

Andere Quellen erwähnen Wachs, das aus der Walachei² über die Transsilvanischen Handelszentren Sibiu und Brașov nach Lemberg, aber auch nach Österreich³ ausgeführt wurde.

Ein Großteil der Quellen bezieht sich jedoch auf die Verwendung von Bienenwachs zur Kerzenherstellung und ein Verbot der Wachsausfuhr durch Alexandru den Guten aus dem Jahre 1408 mag eben auf die Tatsache zurückzuführen sein, daß der damalige Wachsverbrauch beachtlich war. Zeitgenössische Schriften erwähnen eine als „camăna” oder „camenă”⁴ bezeichnete Wachssteuer, deren Namen auf den slawischen Ausdruck für Stein zurückgeht, wie man die handelsüblichen Wackskuchen⁵ von vorgeschriebener Form, Größe und Gewicht⁶ zu benennen pflegte.

In einer von Ștefan dem Großen unterzeichneten Urkunde aus dem Jahre 1503 heißt es: „und jedes Jahr stehen ihm / es handelt sich um das Kloster Neamț / je sechs Wachssteine von jenen Steinen zu, die uns / die Ortschaft / Neamț schuldet“ / wörtlich im kanzeislawonischen Text: „po schesti kamena vosku ot naschich kamenach”. Es geht also um das teilweise Abtreten der als „mertic” bezeichneten Naturabgabe.

Eine Bestätigung der Handelsprivilegien der Lemberger Kaufleute vom 3. Juli 1460 legt hinsichtlich der Zollgebühren „für walachisches und ungarisches Wachs” fest, daß jene Wachs ausfüh-

¹ A. Turcu, *Știri despre boștinărit în Moldova*, manuscris, 1959, p. 2, după: M. Costăchescu, *Documente moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 636, Iași, 1932.

² I. Diaconescu, *Cîteva sate de vostinari în Oltenia*, p. 165 după: D. Limona, *Catalogul documentelor grecești*, Buc., 1958, vol. I nr. 75, 175, 186, 189, 230, 470, 640, 669, 764.

³ *Ibidem* după: *Meșteșuguri și neguțatori din tre-cutul Craiovei*, București, p. 208—211.

⁴ A. Turcu, *op. cit.*, p. 2.

⁵ L. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, București, 1913, vol. II, p. 232.

⁶ A. Turcu, *op. cit.*, p. 2 după: Colaboratori, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova sec. XIV—XVII*, p. 361—369, Ed. științif., București, 1957.

⁷ A. Turcu, *op. cit.*, după: I. Bogdan, *op. cit.*

¹ A. Turcu: *Știri despre hoștinări în Moldova*, Manuskript, 1959, S. 2., apud: M. Costăchescu: *Documente moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare*, Band II, S. 636, Iași, 1932.

² I. Diaconescu: *Cîteva sate de vostinari în Oltenia*, S. 165., apud: D. Limona: *Catalogul Documentelor grecești*, Bukarest 1958, Band I, Nr. 75, 175, 186, 189, 230, 470, 640, 669, 764.

³ *Ibidem*, apud: *Meșteșuguri și neguțatori din tre-cutul Craiovei*, Buk. 1957, S. 208—211.

⁴ A. Turcu, *op. cit.*, S. 2.

⁵ I. Bogdan: *Documentele lui Ștefan cel Mare*, Buk., 1913, Band II, S. 232.

⁶ A. Turcu, *op. cit.*, S. 2, apud: Mitarbeiter: *Viața feudală în Țara Românească și Moldova, sec. XIV—XVII*, S. 361—369, Editura științifică Bukarest, 1957.

⁷ A. Turcu, *op. cit.*, apud: I. Bogdan, *op. cit.*

sau în Bîrlad sau în Baia 1 groș, în Suceava de piatră (sic) 1 groș și în Siret tot 1 groș⁸.

O confirmare din 1503 a privilegiilor mînăstirii Putna, citează pe lângă sarea de la ocnă și „pietrele de ceară din tîrgul Siretului”⁹. Astfel, în documente din secolul al XVII-lea (1612) întîlnim noțiunile de „camena mare” și „camena mică”, dare atestată aici în legătură cu Mînăstirea Sf. Sava din Iași, slujitorii domnești care strîngeau această dare purtînd numele de „cămănarî”.¹⁰

Venitul realizat prin strîngerea camenei constituia un beneficiu al Domniei, fiind adesea cedat unor mînăstiri, fapt atestat în mai multe documente (1448 și 1449), fiind vorba de mînăstirea Probota, căreia i se cedează ceara adunată din Tîrgu Frumos de această dată de călugări, al doilea document indicînd că ceara se va aduna de la cîrciumile tîrgului citat¹¹. Rolul cîrciumilor, ca loc de depozitare a cerii, este întărit de un document din timpul domniei lui Ștefan cel Mare, care stabilește ca ceara provenind din tîrgul Baia să revină mînăstirii Moldovița, indicîndu-se totodată că toți cei care vor să deschidă cîrciumi sînt obligați să fie trecuți în catastiful amintitei mînăstiri¹².

Unii autori, ca de pildă A. Turcu, interpretează menționarea cîrciumilor¹³ drept urmare a faptului că aici se adunau mari cantități de faguri în urma preparării miedului, băutură alcoolică făcută din miere sau prin spălarea fagurilor, atestată în 1408 la cîrciumile din Suceava¹⁴. Se poate presupune că ar putea fi vorba de un fenomen legat și de lipsa de monedă față de marea masă a consumatorilor (ne aflăm în 1449), fenomen valabil pentru mediul rural și în secolele mai tîrzii, plata consumului de băutură făcîndu-se adeseori și în natură. Strîngîndu-se astfel, la cîrciumi, cantități apreciable de ceară se putea percepe cu ușurință amintitul „mertic în ceară”¹⁵.

Parcurgerea unui document din 1508 și anume un „catastih de scule cumpărate”¹⁶, cuprinzînd 13 pagini de caiet, de către un om de casă al lui Miloș (Mircea) fiul lui Mihnea cel Rău, care trăia la Brașov, poate mira faptul că pe lângă multiplele poziții privind bunuri de consum și servicii, lumînă-

ren dürfen „und der Zoll in Bacău, Bîrlad oder Baia 1 Groschen, in Suceava je Stein 1 Groschen und in Siret ebenfalls soviel”⁸ betrage.

Eine Bestätigung der Freiheiten des Klosters Putna aus dem Jahre 1503 erwähnt außer dem aus den Salzgruben stammenden Salz auch „Wachsteine aus dem Markt Siret”⁹. Dazu stoßen wir in Urkunden des XVII. Jh. / 1612 / auf Bezeichnungen wie „camena mare” und „camena mică”, beides Angaben die das Kloster Sf. Sava aus Iași zu entrichten hatte und deren Eintreiber „cămănarî” genannt wurden.¹⁰

Die Einkünfte aufgrund dieser Steuer gehörten dem Herrscher und wurden, wollen wir zeitgenössischen Quellen glauben, nicht selten an Klöster abgetreten / 1448 und 1449 / und zwar in diesem Falle an das Kloster Probota, dem das von den Mönchen eingetriebene Wachs zugesprochen wird. Im zweiten der angeführten Dokumente ist davon die Rede, daß man das Wachs in den Gaststätten des erwähnten Marktfleckens einzusammeln pflegte¹¹. Diese Rolle der Wirtshäuser als Sammelstellen wird auch von einer Urkunde aus der Zeit Stefans des Großen bestätigt, die festlegt, daß das aus dem Markt Baia herrührende Wachs dem Kloster Moldavița zustehe und daß jene, die Gaststätten eröffnen, dazu verpflichtet sind sich in die Register des erwähnten Klosters einzutragen.¹²

Gewisse Autoren führen die Erwähnung der Wirtshäuser¹³ darauf zurück, daß sich in denselben, aufgrund der Methherstellung, große Wabenmengen ansammelten, wird dieses durch Auswaschen von Honigrückständen erlangte alkoholische Getränk doch bereits um 1408 im Zusammenhang mit Wirtshäusern der Ortschaft Suceava¹⁴ erwähnt. Doch könnte es sich auch um eine auf Bargeldmangel eines Großteils der Verbraucher beruhende Erscheinung handeln / es geht um das Jahr 1449 /, die auch auf spätere Jahrhunderte zutrifft, wobei der Getränkekonsum häufig mit Naturprodukten beglichen wurde, demzufolge sich in den Wirtshäusern beachtliche Wachsmengen ansammelten, was das Begleichen der Wachsteuer, des „mertic”¹⁵ erleichterte.

Durchfliegen wir einen „catastih” / d. i. Register / der von einem Bediensteten Miloș / Mircea /, das Sohnes Mihnea des Bösen, der sich 1508 in Brașov aufhielt, erworbenen Gerätschaften¹⁶, so mag es überraschen daß, neben zahlreichen Ausgaben für Konsumgüter und Dienstleistungen, Kerzen ein

⁸ A. Turcu, *op. cit.*, p. 4.

⁹ M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 636, vol. I. p. 16—17.

¹⁰ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 232.

¹¹ *Ibidem*, p. 271.

¹² *Ibidem*, p. 214.

¹³ Acad. R.P.R., *Documente privind istoria României*, veacul XVII. A. Moldova, vol. III/1611—1615/ p. 86—87.

¹⁴ M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 366 și 378.

¹⁵ G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi, sfîrșitul secolului al X-lea, începutul secolului al XVI-lea*, Buc. 1974, p. 122.

¹⁶ *Ibidem*: anexe, după Arh. Statului Brașov, nr. 752, p. 234—235.

⁸ A. Turcu, *op. cit.*, S. 4.

⁹ M. Costăchescu: *Documente moldovenești*, *op. cit.*, S. 636, Band I. S. 16—17.

¹⁰ I. Bogdan, *op. cit.*, S. 232.

¹¹ *Ibidem*, S. 271.

¹² *Ibidem*, S. 214.

¹³ Academia R.P.R.: *Documente privind istoria României, veacul XVII, A. Moldova*, Band III (1611—1615), S. 86—87.

¹⁴ M. Costăchescu, *op. cit.*, S. 366 und 378.

¹⁵ G. Mihăilă: *Dicționar al limbii române vechi, sfîrșitul secolului al X-lea, începutul secolului al XVI-lea*, Bukarest, 1974, S. 122.

¹⁶ *Ibidem*: Beilagen, apud. Arh. Statului Brașov. Nr. 752, S. 234—235.

rile apar o singură dată, dar și aici în cantitate infimă (valoarea 4 aspri — corespunzând unei rogojini), ceea ce ne determină să presupunem că luminările amintite în document erau luminări cu caracter cultic, cele destinate iluminatului fiind confecționate probabil mai mult în casă. De altfel, registrele breslelor meșteșugărești din Transilvania amintesc în secolul al XIX-lea obligația de a depune cu anumite ocazii legate de primire în breaslă etc., pe lângă o sumă destinată mesei festive, o cantitate de ceară-vrac, pentru iluminat¹⁷.

Rolul important, jucat de ceara de albine drept mijloc de plată este ilustrat de o scrisoare a lui Gheorghe Lascăr, cămărașul lui Vlad Dracul, către pîrgarii și judele Brașovului, datînd din anul 1437, în care acesta amintește faptul că „am trimis... 10 mii florini și 9 măzi de ceară”¹⁸ (o mază = 1 cvintal = 100 kg), fiind vorba deci de o cantitate imensă de ceară, 90 kg, care împreună cu galbenii reprezentau o sumă apreciabilă, trimisă brașovenilor în contul unor livrări de aramă, fier, oțel și ovăz(?).

În fine, într-un alt context, ceara este amintită într-un document din 1374, de fapt cel mai vechi document întîlnit de noi, privitor la această materie, și anume un hrisov al lui Vladislav (Vlaicu) voevod, care se referă la daniile făcute de domn mînăstirii Vodița, amintindu-se între altele că „... la fiecare praznic... să se împartă săracilor 300 de perperi... și o mază de ceară...”¹⁹.

Pe lângă aceste documente, în care putem descifra atestări ale boștinăritului pe cale indirectă, se pot enumera unele menționări ale meșteșugului în documente de epocă. Astfel, în 1488, la 3 aprilie, Ștefan cel Mare dăruiește mînăstirii Putna toate pietrele (kameni, în textul slavon) de ceară din tîrgul... Siretului și șase VOȘTINARI (voșcinare în text), iarăși din Tîrgul Siretului²⁰.

Formularea din text indică faptul cei șase voștinari erau cuprinși în dania făcută de domn, era vorba deci de iobagi sau chiar robi, specializați în extragerea cerii din faguri, un meșteșug la care diviziunea muncii s-a produs mai tîrziu, inițial voștinarul fiind, ceea ce de fapt indică cuvîntul slav²¹, „cerar”, revenindu-i în egală măsură scoaterea cerii din faguri, turnarea turtelor („camene”), cît și confecționarea luminărilor.

O a doua atestare a denumirii de voștinari o întîlnim în 1610. Într-un document domnul Constantin Movilă cere cămănarilor însărcinați cu strîngerea menticului de ceară, în tîrgul Romanului, să nu se ocupe de niște meșteșugari datornici. Sînt amintiți, pe lângă cîrciumarii deja citați în legătură cu camena, măcelarii („mesercii”), cojocarii și doi voștinari, care în acest context pot să fi fost meșteșugari liberi, chiar dacă documentul prezintă or-

einziges Mal und auch dann nur als kleiner Posten angeführt werden / d.h. im Wert von 4 Asper, was dem Wert einer Schilfmatte entspricht. Dieses drängt uns den Schluß auf, daß es sich hier um für kultische Zwecke dienende Wachslichter handelt, während der Bedarf an eigentlichen Kerzen im Haushalt selbst gedeckt wurde.¹⁷

Auf die wichtige Rolle die das Wachs als Zahlungsmittel spielte, erhärtet ein Schreiben Gheorghe Lascăr, des Kämmerers des Fürsten Vlad Dracul aus dem Jahre 1437 an die Bürger und den Bürgermeister der Stadt Braşov, das erwähnt, daß „... zehntausend Gulden und 9 Zentner Wachs...”¹⁸ an die Vorerwähnten abgeschickt worden seien, alles in allem eine erhebliche Summe mit der Kupfer-, Eisen- und Stahl-, sowie Haferlieferungen verrechnet wurden.

Wachs findet aber auch in völlig anderem Zusammenhang Erwähnung und zwar in einer Urkunde aus 1374, der ältesten auf diesen Stoff bezüglichen Quelle, einem „hrisov“ / aus dem Neugriechischen von Hrisovollon, d. i. Bulle / des Wojwoden Vladislav / Vlaicu / gewisse zugunsten des Klosters Vodița gemachter Schenkungen betreffend, wobei es heißt: „bei jedem „praznic“ / dem Tag des Schutzheiligen /, soll man 300 Perperi / türkische Münze / und ein Zentner Wachs an die Armen verteilen...”¹⁹.

Von diesen bloß mittelbar auf das Wachstresstersammeln bezüglichen Quellen abgesehen, lassen sich noch einige anführen, in denen das Gewerbe als solches Erwähnung findet. So erfahren wir, daß Ștefan der Große am 3. April 1488 dem Kloster Putna sämtliche Wachssteine aus den Naturalienabgaben des Marktes Siret und sechs Wachstresstersammler / „Wostschinare“ im Original / aus dem gleichen Markt²⁰ überläßt.

Die Formulierung läßt den Schluß zu, daß es sich bei den Handwerkern um Leibeigene oder sogenannte „robi“ / im Hörigenverhältnis stehende Untertanen geistlicher oder weltlicher Feudalherren, A. d. Übers. / und gleichzeitig um in der Wachsverarbeitung grübte Facharbeiter handelt, ein Gewerbe innerhalb dessen es erst später zu einer Arbeitsteilung kommt, sodaß der „voștinar“ dem slawischen²¹ Sinne des Wortes „Wachser“ entsprechend die gesamte Verarbeitung der Waben, also auch das Gießen der Wachskuchen und das Wachsziehen besorgte.

Auf eine weitere Erwähnung des Begriffs Voștinar stoßen wir im Jahre 1610 in einer Urkunde des Fürsten Ștefan Movilă in der die Wachssteuereintreiber des Marktfleckens Roman beauftragt werden sich gewisser Schuldner anzunehmen, worunter außer den bereits erwähnten Gastwirten auch Fleischer, Kürschner und zwei Wachsziehler angeführt werden, die dem Kloster Roman ange-

¹⁷ Vezi registrele de breaslă ale diferitelor bresle din Transilvania

¹⁸ G. Mihăilă, *op. cit.*, Anexe, p. 224—225

¹⁹ *Ibidem*, Anexe, p. 235.

²⁰ *Ibidem*, p. 176

²¹ I. Bogdan, *op. cit.* vol. II, p. 606

¹⁷ Siehe auch die Zunftregister verschiedener siebenbürgischer Zünfte.

¹⁸ G. Mihăilă, *op. cit.*, Beilagen, S. 224—225.

¹⁹ *Ibidem*, Beilagen, S. 235.

²⁰ *Ibidem*, S. 176.

²¹ I. Bogdan, *op. cit.*, Band II, S. 606

dinul domnului referitor la apartenența respectivilor meseriași la episcopia de la Roman²².

Originea termenului de voștinar este clară, fiind un derivat din cuvântul slav „vosk = ceară“, păstrat nealterat în limbile rusă (vosk), poloneză (wosk), apărind în provinciile românești și sub formele boștină (Transilvania) și hoștină (Moldova)²³.

În comentariul documentului din 1610, termenul de voștinar este tradus cu forma uzuală în Moldova, „hoștinar“, cuvânt care sub aspect semantic are același sens, dar origini diferite, el provenind — cum arată comentatorul — din cuvântul „gușta“ sau „guștii“ (în rusa contemporană „gusto“ gros, des, pentru lichide), de unde „huștele“ în sens de zaț, la fabricarea borșului, arătându-se în text că „hoștină“ denumește partea vîrtoasă care rămîne din faguri în urma tescuirii.

În ceea ce privește instalația folosită în tescuirea voștinei sau fagurilor, există o sursă, care, în 1750, citează un teasc aparținînd episcopiei Romanului, la care domnul Moldovei obligă negustorii de ceară din acest tîrg, cît și pe prisăcarii zonei să se ducă pentru storsul cerii²⁴.

Alte surse referitoare la tehnologia primitivă, pe de o parte, folosită de țărani moldoveni, pe de altă parte, mai avansată, întrebuințată de colectori, care cumpără „hoștine“ de la stupari, prelucrîndu-le, datează din 1874, amintind prețul mic al hoștinei și totodată o denumire neîntîlnită pînă acum, cea de „goștinari“ (un plauzibil derivat de la „guștii“). Sursa citează doi meșteșugari care prelucrau hoștina colectată de la locuitorii tîrgului Roman, scoțînd o însemnată cantitate de ceară, activitate desfășurată în contul episcopiei Romanului. A. Turcu atrage atenția asupra posibilității unei confuzii între „hoștinar“, „goștinar“, „gorștinar“, cel din urmă termen indicînd un reprezentant al oficialităților însărcinat cu strîngerea dărilor după oi și porci,²⁵ legate de pășunat, cuvîntul avînd la bază noțiunea „gora“ = munte (termenul „munte“ de altfel este și în alte zone sinonim cu noțiunea de „pășune“, n. aut.). Așa încît este vorba de taxa muntelui, care și ea se plătea în natură.

Prezentarea succintă, pe bază de documente, a istoricului colectării și prelucrării fagurilor, a voștinei și a cerii a urmărit să scoată în relief ideea că marile cantități de ceară amintite în documentele vremii nu puteau fi procurate fără brațe de muncă

hörtен²², vermutlich jedoch freie Handwerker waren.

Der Ursprung des Begriffes Voștinar, als Abwandlung des slawischen „Wosk“, d.i. Wachs / steht wohl eindeutig fest. Das Wort voștină dagegen findet sich in den rumänischen Provinzen als „boștină“ Transilvanien / und „hoștină“ / Moldau /²³ im Sinne von Wachstrester, bezw. Wabenresten wieder.

Im Kommentar zum erwähnten Dokument aus 1610 wird der Begriff Voștinar mit der in der Moldau üblichen Form „hoștinar“ übersetzt, der dem Sinne nach dem ersten entspricht, dabei jedoch einen anderen Ursprung hat, geht er doch, wie der Kommentator hinweist auf das Wort „guschta“ oder „guschtyi“ / im zeitgenössischen Russisch „guschtoi“ d.i. dickflüssig / zurück. Daher das rumänische „huște“ im Sinne von Pülpe, Trester, Trebern, Lauer, bezw. bei der Herstellung von Kleiensäurem zurückbleibender Bodensatz wobei im Text darauf hingewiesen wird, daß der Ausdruck „hoștină“ die festen Rückstände bezeichnet, die sich beim Auspressen der Bienenwaben ergeben.

Was die Wachsgewinnung aus Waben oder Trester anbelangt, verfügen wir über eine Quelle, die im Jahre 1750 eine dem Bistum Roman gehörige Presse erwähnt, die zu benutzen die Wachshändler des gleichnamigen Marktes und die Imker der Gegend angehalten werden²⁴.

Weitere, auf die primitive Technologie der moldauischen Bauern einerseits und die fortgeschrittenere der moldauischen Händler andererseits bezügliche, Hinweise, die beide die Wabenrückstände von den Bienenhaltern ankaufen und verarbeiten, stammen aus dem Jahre 1874 und erwähnen den niedrigen Preis der Wachstrester und eine bin dahin nicht auftretende Bezeichnung, nämlich „goștinari“

vielleicht auch vom erwähnten „guschtyi“ abgeleitet /. Die zitierte Quelle führt zwei Handwerker an, die von den Bewohnern des Marktes Roman eingehandelte Wachstrester verarbeiteten und dabei zugunsten des Bistums Roman erhebliche Wachsmengen erlangten. A. Turcu weist auf eine mögliche Verwechslung zwischen den Bezeichnungen „hoștinar“, „goștinar“ und „gorștinar“ hin, Letzterer ein Beamter dem das Eintreiben der Weidegebühren für Schafe und Schweine²⁵ zufiel, wobei der Name auf das slawische Wort „gora“ d.i. Berg zurückgeht das übrigens auch anderwärts für „Weideland“ steht .

Die hier, aufgrund von Urkundenmaterial, in kurzen Zügen umrissene Geschichte des Sammelns und der Verarbeitung von Bienenwaben, Trester und eigentlichem Wachs, suchte die Tatsache herauszuarbeiten, daß die von den zeitgenössischen Quellen angeführten erheblichen Wachsmengen

²² Documente privind istoria României, op. cit. p. 291.

²³ Vezi Frederic Dammé, 1983, vol. I, p. 114, *Nouveau Dictionnaire Roumain-Français*, Buc. 1893, vol. p. 113.

²⁴ Melchisedek, *Cronica Romanului*, partea I, Buc. 1874, p. 239—240.

²⁵ A. Turcu, op. cit., p. 10.

²² Documente privind istoria României, op. cit., S. 291.

²³ Siehe auch Frederic Dammé, *Nouveau Dictionnaire Roumain-Français*, Buk. 1893, Band I. S. 113.

²⁴ Melchisedek, *Cronica Romanului*, Teil I, Buk. 1874, S. 239—240.

²⁵ A. Turcu, op. cit., S. 10.

calificate, meșteșugari versați în colectarea, selecționarea și prelucrarea materiei prime, fagurele de albine, fiind în trecut, în vechii stupi primitivi, mai bogat în ceară decât cei contemporani, sistematici. Astfel, chiar dacă prima atestare documentară a unor boștinari datează din secolul al XV-lea, trebuie să presupunem că, în urmă cu secole, îndeletnicirea boștinăritului a fost o îndeletnicire consacrată, indiferent dacă avem de-a face cu iobagi sau sau meșteșugari liberi.

II. CENTRELE DE BOȘTINĂRIT

Boștinăritul în adevăratul sens al cuvântului, considerat drept ocupație de colectare și meșteșug de prelucrare (tescuit, lumînat) s-a desfășurat în mai multe zone ale țării, generînd în decursul timpului adevărate „centre” specializate, situate la distanțe apreciabile prin care se conturează adevărate „sfere” de activitate, oarecum respectate de boștinarii ambulanti, în funcție de capacitatea de prelucrare a centrului și teritoriul deservit de aceștia. În acest sens, în Transilvania întîlnim două astfel de focare, în nord-estul provinciei, grupul de localități, numit Căianele, cuprinzînd Căianul Mic și Căianul Mare, situate în actualul Bistrița-Năsăud²⁶ și în sud-vest, Sebeșele, cuprinzînd Sebeșul de Jos și de Sus, aflate în județul Sibiu. În Oltenia de vest,²⁷ adică mai bine zis pe cursul inferior al Motrului, întîlnim nucleul Gura Motrului, format din mai multe localități și anume: Argetoaia, Teascul din Vale, Teascul din Deal, Leordeasa, Grădinărești, Ursoaia și Cîmpul Crucii, iar în Moldova, centrul specializat care se găsește în Tansa, localitate aflată la hotarul sudic al județului Iași, învecinat cu județul Vaslui și deservind ca teritoriu, Moldova²⁸ și Dobrogea. În fine, cel mai tînar centru, se află în Banat, fiind o localitate de roire a unor coloniști din amintitul centru, Sebeșul de Jos.

Ocupația ca atare, apărută drept îndeletnicire auxiliară, care vine să completeze veniturile realizate din ocupațiile de bază, agricultura și creșterea vitelor, este în toate cazurile amintite o consecință firească a unor condiții materiale date, caracteristice zonelor de dealuri sau chiar muntoase, zone în care pămîntul agricol prin calitatea sa nu putea satisface cerințele, fie că, datorită sporirii populației, hotarul satului devenise prea mic. Fenomenul se aseamănă cu apariția unor îndeletniciri sau meș-

ohne Mithilfe spezialisierter Arbeiter, d. h. im Sammeln, Sortieren, Verarbeiten des betreffenden Rohstoffs bewanderter Handwerker, nicht hätten zustandekommen können. Dabei muß hervorgehoben werden, daß die alten primitiven Bienenstöcke mehr Wachs lieferten als die neuzeitlichen systematischen. Doch selbst wenn die erste urkundliche Erwähnung des Wachsziehergewerbes dem XV. Jh. entstammt, ist anzunehmen, daß die Beschäftigung als solche bereits früher als selbstständige Betätigung bestand, davon abgesehen, ob es sich dabei um Leibeigene oder freie Handwerker handelte.

II. ZENTREN DES WACHSSAMMLERGEWERBES

Als Sammlergewerbe und Verarbeitungshandwerk betrachtet : Wachsgewinnung, Kerzenherstellung-Wachszieherei /, entfaltete sich die Betätigung des Wachstrestersammelns als solche, in mehreren Gebieten des Landes und bewirkte im Laufe der Zeit das Zustandekommen ausgesprochen „spezialisierter“ Zentren, die über eigene Wirkensbereiche verfügten, die von den übrigen Sammlern, auf Grund des Verarbeitungsvermögens des betreffenden Zentrums durchaus geachtet wurden. In diesem Sinne bildeten sich in Transilvanien zwei derartige Brennpunkte heraus und zwar im Nordosten der Provinz der aus den Ortschaften Căianul Mare und Căianul Mic²⁶ / Kr. Bistrița Năsăud / gebildete und im Süden der die Ortschaften Sebeșul de Jos und Sebeșul de Sus / Kr. Sibiu / umfassende. In Westoltenien bzw. am Unterlauf des Motru²⁷ stoßen wir auf die Zone Gura Motrului mit den Ortschaften Arghetioaia, Teascul din Vale, Teascul din Deal, Leordeasa, Grădinărești, Ursoaia und Cîmpul Crucii, in der Moldau dagegen auf das im Süden des Kreises Iași, gegen den Kreis Vaslui hin gelegene Zentrum Tansa, dessen Wirkensbereich die Moldau²⁸ und die Dobrudscha umfaßt. Das jüngste Zentrum schließlich findet sich im Banat, als Ableger des bereits erwähnten Zentrums Sebeșul de Jos.

Das Gewerbe trat ursprünglich als Nebenbeschäftigung auf, vermittels derer man die Einkünfte aus den Hauptbeschäftigungen Ackerbau und Viehzucht abzurunden suchte, und bildet in allen angeführten Fällen die natürliche Folge gewisser materieller Gegebenheiten, wie sie das Berg- und Hügelland kennzeichnen, dessen Ackerboden nicht den Bedürfnissen entsprach, d. h. bei dem ständigen Anwachsen der Bevölkerung nicht ausreichte. Eine ähnliche Erscheinung läßt sich auch in anderen Gebieten mit unzureichendem oder

²⁶ Petru Bartoș, *Un sat expansiv pe Someș față de azi și evoluția în ultimul secol*, in: SOCIOLOGIE ROMÂNEASCĂ, anul II, nr. 9—10, 1937.

²⁷ I. Diaconescu, *Cîteva sate de boștinari în Oltenia*, p. 165.

²⁸ *Ibidem*.

²⁶ P. Bartoș: *Un sat expansiv pe Someș față de azi și evoluția în ultimul secol*, in: SOCIOLOGIA ROMÂNEASCĂ, II. Jahrgang, Nr. 9—10, 1937.

²⁷ I. Diaconescu: *Cîteva sate de boștinari în Oltenia*, S. 165.

²⁸ Aufgrund verschiedener in Tansa erlangter Hinweise soll es ein Wachstrebernpresszentrum im Cacica, Kr. Suceava geben, dessen Pressen mit den in Căian benutzten identisch sind.

teșuguri populare în alte zone cu un sol neproductiv sau teren agricol insuficient, (ex. olăritul în zonele submontane ale Olteniei, Munteniei, Crișanei, Moldovei), sau a marelui număr de meșteșuguri diferite, atestate în Munții Apuseni (dogari, pieptenari, lădari, mai nou geamgii ambulanți etc.), fenomene pe alocuri însoțite de emigrare definitivă sau temporară în America, sau roire în alte provincii (Banat, Dobrogea).

Faptul că schimbarea condițiilor materiale determină dispariția parțială a boștinăritului, o dovedește centrul Albina, constituit pe un hotar cu sol bogat, agricultura reluându-și locul de frunte printre ocupații, iar cu boștinăritul îndeletnicindu-se numai familiile de vechi „boștinari“, fiind vorba și de condiții speciale, prin prezența în teritoriu a unor comune mari și bogate, cu o agricultură dezvoltată a căror locuitori nu erau interesați de folosirea cerii pentru alte scopuri decât tot pentru stupăritul sistematic, surplusul de faguri neprelucrați fiind cedat lesne unor achizitori din afară, în schimbul unui venit secundar.

1. Centrul Sebeșul de Jos

Situat în zona de contact între lunca Oltului și dealurile împădurite, care, nu departe de defileul Turnului Roșu, se înalță brusc spre culmea masivului Surul (2282 m), satul Sebeșul de Jos, aparținând comunei Turnu Roșu, își întinde hotarul spre nord pînă la hotarul comunei Tâlmăciu, spre est pînă la cel al comunei Racovița, spre apus pînă la cel al localității, reședință de comună, Turnu Roșu (vechea denumire Porcești), iar spre sud pînă la poalele împădurite ale muntelui. Pămîntul sărac și neproductiv, nesatisfăcător sub aspect cantitativ și calitativ, de timpuriu a determinat pe localnici să se orienteze spre alte surse de venituri decât agricultura și creșterea vitelor. Astfel, unii se ocupau de un mic negoț, achiziționînd sticle goale, zdrențe, materiale pe care le vindeau la rîndul lor unor achizitori, care aprovizionau industria cu astfel de materii prime și deșeuri. Fiind obișnuți să se deplaseze pe distanțe mai mari sau mai mici, nu e de mirare că, ivindu-se ocazia, eventual înînlînirea în drum a unui boștinărit dintr-un alt centru sau poate ideea sugerată de un contact cu un prisăcar sau stupar, voștinăritul, sau „boștinăritul“ cum este numit în localitate și zonă, să fie ușor acceptat ca sursă suplimentară de venit.

În afara agriculturii și a boștinăritului, în localitate mai era atestată ca îndeletnicire auxiliară, munca la pădure, iar un număr de săteni exercitau meseria de zidar, în trecut peste 50 de bărbați lucrînd în satele din jur. De asemenea, pe hotarul satului au existat unele industrii țărănești și anume o piuă de haine cu vîltoare, aflată la capătul de sus al localității și aparținînd lui Băra C-tin (desființată în urmă cu cca 35 de ani), apoi două joagăre, tot în amonte de sat, unul al lui Muntean Adam (existent

unergiebigem Boden bei gewissen Bauernhandwerkswegen feststellen, wie in Falle des Karpatenvorlands Olteniens, Munteniens, der Moldau oder Crișana, mit seinen Töpfereizentren oder den Westkarpaten und deren mannigfaltigen Gewerben / Böttcherei, Truhenbauerei, Weberkammacherei, später fliegende Glaser usw. / . Gelegentlich läßt sich hier auch die Erscheinung endgültigen oder zeitweiligen Abwanderns nach Amerika oder in andere Provinzen des Landes / Banat, Dobrudscha / feststellen.

Die Tatsache, daß Veränderungen der materiellen Lage das teilweise Verschwinden des Wachssammelns bewirkt, beweist das Zentrum Albina, das über ertragreichen Boden verfügt und in dem der Ackerbau eine Vorrangsstellung einnimmt, wobei sich dem Wachstrestersammeln bloß Vertreter alter Wachssammlerfamilien widmen. Doch liegen die Verhältnisse hier anders, finden sich doch im Hinterland der Ortschaft mehrere Großsiedlungen mit entwickelter Bienenzucht, deren Einwohner am Wachs bloß als Rohstoff zur Kunstwabenherstellung interessiert sind, bzw. das unverarbeitete Wachs gern, einem Nebeneinkommen zuliebe, an Aufkäufer abgaben.

1. Das Zentrum Sebeșul de Jos

Das im Übergangsbereich der Olt-niederung zum bewaldeten Hügelland, nicht weit vom Roten Turm-Paß, am Fuße des Surul-Massivs / 2282 m / gelegene, zur Gemeinde Turnu Roșu gehörige Dorf Sebeșul de Jos grenzt nordwärts an die Gemarkung der Gemeinde Tâlmăciu, ostwärts an die der Gemeinde Racovița, westwärts an die der Ortschaft Turnu Roșu / alte Benennung Porcești / und südwärts an den bewaldeten Fuß des Gebirges. Weil der Boden unergiebig und unzureichend war, begannen die Dorfbewohner schon früh sich außer dem Ackerbau und der Viehzucht auch anderen Erwerbsquellen zuzuwenden. Einige widmeten sich also dem Kleinhandel mit leeren Flaschen, Hadern u. a., die sie ihrerseits an Aufkäufer weitergaben von denen die Industrie beliefert wurde. Damit vertraut, größere Strecken zurückzulegen, fand sich der Einwohner von Sebeș, etwa aufgrund eines Zusammentreffens mit einem aus anderen Zentren stammenden Wachssammler oder gewisser Kontakte mit Bienenzüchtern, gern bereit das Wachstrestersammeln als Nebenberuf zu akzeptieren.

Außer dem Ackerbau und dem Wachssammler-gewerbe ist in der Ortschaft noch die Waldarbeit als Nebenbeschäftigung belegt und einige Dorfbewohner üben in den umliegenden Dörfern das Maurerhandwerk aus, dem sich früher mehr als 50 Leute widmeten. Desgleichen gab es im Bereich der Dorfgemarkung noch eine Reihe von Bauernindustrieanlagen und zwar eine am oberen Dorfrand gelegene, Băra Constantin gehörige / vor rund 35 Jahren aufgelassene /, mit einem Wirbelkorb ausgestattete Tuchwalke, zwei gleichfalls oberhalb des Dorfes gelegene Sägemühlen, deren eine / 1959 noch in Betrieb / Adam Munteanu und

1. Boștinar cu cal de povară întâlnind în drum pe un consătean din Sebeșul de Jos, care se folosește pentru transportul boștinei colectate, de o căruță

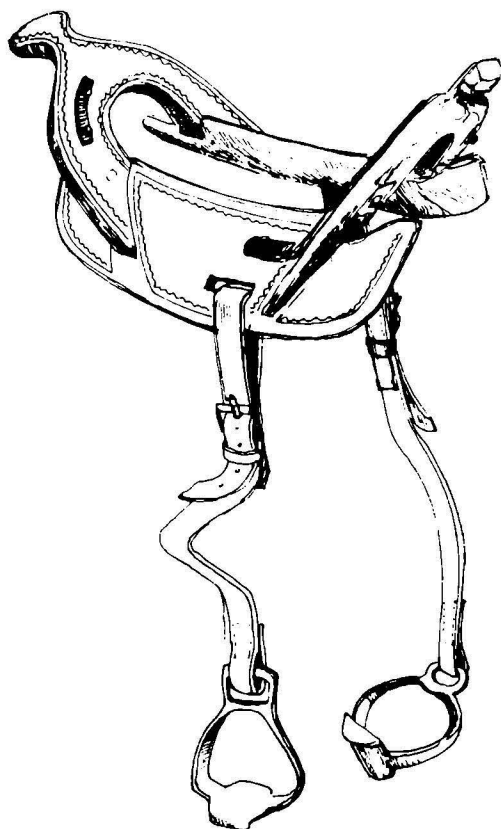
1. Wachstrestersammler aus Sebeșul de Jos mit Packpferd begegnet einem Landsmann, der zum Befördern der Trester einen Wagen benutzt

și în 1959) și unul al lui Cicur Toma. Pe lângă cele amintite, până în 1944 mai funcționa în sat și un dărac de lână, al lui Roman Toma, iar din jos de localitate, în drum spre halta Sebeș, o moară țărăneasă.

Ocupația boștinăritului, odată statornicită în localitate, a avut adânci înrîuriri asupra profilului economic, dar și social și cultural, înrîurire care, ca intensitate și amploare, poate fi comparată doar cu cea a păstoritului în localitățile în care creșterea oilor constituie o ocupație cu pondere printre ocupațiile autohtone.

die zweite Toma Cicur gehörte. Neben den angeführten Anlagen gab es bis 1944 noch einen Wollkrempel / Besitzer Toma Roman / und unterhalb der Ortschaft, am Weg zur Eisenbahnstation, eine Dorfmühle.

Sobald sich das Wachziehergewerbe einmal durchgesetzt hatte begann es sich ausschlaggebend auf das Wirtschafts-, aber auch auf das Sozial- und Kulturprofil des Dorfes auszuwirken, wodurch es sich bloß mit der Schafhaltung jener Ortschaften vergleichen läßt, in denen der letztgenannten Beschäftigung, anderen Tätigkeiten gegenüber, ein besonderes Gewicht zufällt.

2. Șa din lemn, folosită pentru călărie și pentru transportul sacilor lungi de boștină

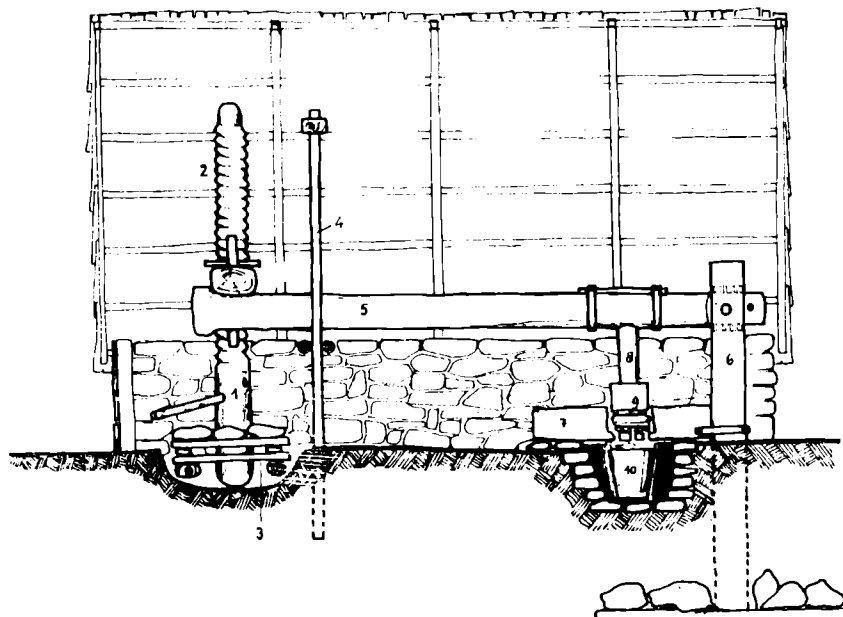
2. Hölzerner Reit- und Packsattel, der zum Befördern langer Säcke dient

3. — Teascul lui Gh. Fluxă din Sebeșul de Jos, transferat în Muzeul Tehnicii Populare din Sibiu (secțiune):

1 vîrtej	6 stîlp
2 șurub	7 piuă
3 grapă	8 popă
4 jug	9 preoteasă
5 grindă	10 hutie

3. — Wachstresterkelter Gh. Fluxă's aus Sebeșul de Jos, heute im Museum bäuerlicher Technik, Sibiu (Längsschnitt):

1. Spindel	6. Ständer
2. Schraube	7. Keltertrog
3. Balastkorb	8. Stempel
4. Joch	9. Kolben
5. Kelterbaum	10. Bütte

În trecut, boștinarii sebeșeni se deplasau în mod frecvent în zone și provincii îndepărtate, ba chiar în alte „țări de coroană“ ale statului austro-ungar, iar în trecutul apropiat, în zone ale Munteniei, Olteniei și Banatului, dar și ale Moldovei, colectînd boștină, faguri și desfăcînd pe de altă parte turtă de ceară sau lumînări. Aceste deplasări determinau pentru boștinarii multiple contacte cu locuitorii zonelor parcurse și cu fenomene de intra- și suprastructură, boștinarii, față de țărănul agricultor, sedentar și „neumblat prin lume“, detașîndu-se net în mai multe privințe, ca nivel cultural, orizont, abilitate etc. Faptul că boștinarii-colector nu revenea în localitatea de baștină decît cu ocazia unor evenimente familiale (nunți, înmormîntări etc.) sau a sărbătorilor de peste an, la rîndul său a avut înrîuriri asupra mentalității oamenilor, care se aseamănă cu cea întîlnită în sate de păstori (Poiana, Tilișca etc.), traiul îndelungat izolat de familie, sol-dîndu-se cu repercursiuni asupra vieții familiei în-săși, femeilor, care rămîneau acasă revenindu-le toate obligațiile de ordin gospodăresc, legate de agricultură, creșterea animalelor, îngrijirea copiilor și a celorlalți membri de familie. Astfel femeia — soție și mamă — ducea „tot greul“ și, pe lîngă obligațiile nemijlocit legate de gospodărie și ogor, asigurarea familiei hrana și îmbrăcăminte (într-o epocă în care majoritatea pieselor de îmbrăcăminte și textile de casă, cît și materialele din care erau confecționate, se realizau în gospodărie, necunoscîndu-se mijloace tehnice sau ateliere care ușurau munca, ca mașina de cusut, de tricatat, dărace, filaturi), creștea copiii, reprezenta soțul în relațiile cu fiscul și oficialitățile și, pe deasupra, mai prelucra și boștina colectată de soț și expediată pe cale ferată, de acesta, din depărtări.

Früher pflegten die Wachstrestersammler aus Sebeș häufig entfernte Gebiete und Provinzen, ja gar andere Kronländer der österreichisch-ungarischen Monarchie, in jüngerer Vergangenheit dagegen Landstriche Munteniens, Olteniens, des Banats, doch auch der Moldau aufzusuchen²⁹, um Wachreste oder Waben aufzukaufen und Kerzen bzw. Wachskuchen abzusetzen. Diese Fahrten bewirkten mannigfaltige Kontakte zwischen den Wachsammern und den Bewohnern der betreffenden Gebiete und gewissen Struktur- und Überstrukturerecheinungen, aufgrund derer die Erstgenannten den seßhaften und „weniger herumgekommenen“ Landwirt in vieler Hinsicht, d.h. was das Kultur-niveau, den Horizont, die geistige Beweglichkeit u.a. anbelangt, klar übertrifft. Die Tatsache, dass der Wachsammeler nur gelegentlich gewisser Familienereignisse / Hochzeit, Begräbnis usw. / oder Festtage des Jahreslaufs in den Heimatort zurückkehrt wirkte sich auch auf die Mentalität der Menschen aus, die der gewisser Schafhalterdörfer / wie Poiana Sibiuului, Tilișca usw. / ähnelt, wirkt sich die längere Trennung von der Familie doch auf das Familienleben selbst aus, fällt den Frauen doch ein Großteil der mit der Wirtschaft, dem Ackerbau, der Viehzucht, der Betreuung der Kinder und anderer Familienmitglieder zusammenhängenden Obliegenheiten zu. Somit hatte die Frau, Gattin und Mutter alle Lasten zu tragen und, neben den unmittelbar auf das Gehöft und den Acker bezogenen Pflichten, auch für die Bekleidung und Beköstigung der Familienmitglieder zu sorgen, als man einen Großteil der Haustextilien und Gewebe, aus denen man diese herstellte, im Hause anfertigte, wobei die Arbeit erleichternde technische Behelfe oder Werkstätten, wie etwa Näh- oder Strickmaschine, Wollkrepel und Spinnmaschine unbekannt waren. Außerdem widmete sie sich der Kindererziehung, vertrat das Familienoberhaupt bei Behörden und Finanzamt und verarbeitete dazu noch die vom Gatten gesammelte und von weit her mit der Eisenbahn zugeschickten Wachstresters.

Dar fenomenul boștinăritului a avut și alte consecințe interesante, întâlnite, de asemenea, în sate de păstori (Rod), de această dată ele fiind de ordin sociologic și demografic, boștinarii, ca și păstori, aducându-și, prin căsătorie, femei din alte zone, sau înregistrându-se fenomene de roire, ca în cazul înființării unui sat-filială al localității Sebeș, și anume satul Albina, din Banat, provincie care, în comunele mari de șes sau zonă de coline, bine gospodărite, cu o apicultură avansată, oferea un larg câmp de activitate pentru boștinărit.

Boștinarul își desfășura activitatea pînă la adînci bătrînețe, cariera profesională fiind curmată doar de boală sau infirmitate, astfel peregrinările devenind o a doua natură a sebeșanului.

Dar și ceara ca atare, o marfă căutată, cu un regim de desfăcere stabil, a avut înrîuriri asupra mentalității și vieții sătenilor, ea devenind pe de o parte un mijloc de stocare de avere și astfel acumulare de capital (fiind stabilă sub aspect chimic și astfel nealterabilă, dacă se ținea la loc răcoros, mai ales îngropată), servind ca mijloc de plată sau ca dotă pentru fetele boștinărilor, cadouri pentru fini, etc. A apărut în acest sat un deosebit de interesant contrast, cu adînci consecințe social-economice și social-psihologice, și anume fenomenul unei bunăstări, asigurate de veniturile sigure aduse de boștinărit, însoțit pentru ambele părți—boștinarul angajat în colectarea boștinei, ca și pentru cei rămași acasă—de un trai greu, condiții de viață aspre și relații de familie de factură aparte, aspecte care desigur se repercutau, la rîndul lor, asupra colectivității și individual, asupra fizionomiei psihice și mentalității, moralei, eticii, filosofiei (misticism, superstiții etc.). Sebeșanul este cotate de către locuitorii satelor vecine drept „hrăpăreț, speculant, înșelător la cîntar, afacerist înrăit etc.“, afirmîndu-se că „boștinarul“, pe parcursul drumurilor sale îi înșeală pe partenerii săi de afaceri de 3 ori, odată la cîntar, a doua oară prin stabilirea prețului în defavoarea cumpărătorului și a treia oară prin defăcerea de ceară falsificată, îndoită cu alte substanțe.

Cum poate este firesc, față de acest fel de a se manifesta, între localnici este atestată o etică comercială de înalt nivel, cuvîntul dat, palma bătută cu ocazia stabilirii unor tocmeli, fiind forme de sancționare stricte și irevocabile pentru părțile contractante.

Totodată, satul compunîndu-se dintr-un număr restrîns de familii, există pe de o parte, o rețea densă de legături de ordin matrimonial (încuscriri), fenomen generator de relații pronunțate de întrajutorare, ca și a contrariului de grupuri bazate pe interese sau orientări comune, concretizate sub aspect profesional prin folosirea exclusivă a unor anumite instalații de tescuire, aparținînd exponenților grupului respectiv, fapt care, în decursul vre-

Doch zeitigte das Wachssammlergewerbe auch noch andere ebenfalls in Schafhalterdörfern belegte interessante Folgen, diesmal sozialer und demografischer Natur, d.h. die Wachssammler brachten sich, wie die Hirten, Ehefrauen aus anderen Gebieten mit und daneben treten Schwärmererscheinungen auf, wie im Falle der Gründung von Zweigsiedlungen, das heißt des Dorfes Albina im Banat, einer Provinz mit großen, gut bewirtschafteten Anwesen und fortgeschrittener Bienenzucht, die den Wachssammelern ein weites Betätigungsfeld eröffneten.

Der Wachstrestersammler übt seine Beschäftigung bis ins hohe Alter aus und seinem Wirken setzten höchstens Krankheit oder Arbeitsunfähigkeit ein Ende, sodaß das Umherziehen zur zweiten Natur des Wachssammlers wurde.

Doch übte das Wachs als gesuchte Ware mit unverändertem Handelswert seinerseits Einflüsse auf Mentalität und Leben der Dorfbewohner aus und gestaltete sich allmählich zum Hortungsmittel, bzw. diente als Kapitalsanlage / ist es doch in chemischer Hinsicht unveränderlich, verdirbt also nicht, soweit man es kühl, am besten eingegraben, lagert/. Aus diesem Grund diente es sowohl als Zahlungsmittel, als auch Mitgift für die Wachssammlertöchter und schließlich als Patengeschank.

In diesem Dorf läßt sich auch ein überaus interessanter Kontrast von hoher sozialwirtschaftlicher und sozialpsychologischer Bedeutung feststellen und zwar das Auftreten eines durch das Wachstrestersammeln gesicherten Einkommens, begleitet von einem für beide Teile, d.h. für den mit dem Einsammeln des Wachses beschäftigten Boștinar und die Daheimgebliebenen, mühevollen Dasein und eigenen Familienverhältnissen, lauter Aspekte, die sich ihrerseits auf das Dasein der Gemeinschaft und des Einzelnen, bzw. auf deren Psyche, Lebensanschauung, Moral, Ethik, Philosophie / Mystizismus, Aberglaube usw./auswirken sollen.

Der Bewohner von Sebeș wird von seinen Nachbarn als habgierig, unehrlich, als Spekulant und rüder Geschäftsmann angesehen und es heißt, der Wachssammler betrüge seinen Partner dreimal und zwar einmal beim Wiegen, das zweite beim Aushandeln des Preises zu eigenen Gunsten und schließlich durch Verschleiß verfälschter, d.h. mit anderen Stoffen vermengter Ware.

Wie es im Falle derartiger Äußerungen nur natürlich erscheinen mag, herrschen unter den Einheimischen in geschäftlichen Angelegenheiten hohe ethische Begriffe und ein Handschlag, das gegebene Wort bilden für beide Teile bindende, strenge und unwiderrufliche Sanktionierungsformen.

Andererseits bestehen im Ort, dessen Bevölkerung sich aus einer geringen Zahl von Familien zusammensetzt gewisse Familienbeziehungen / Gvatterschaft/, als Grundlage für gegenseitige Unterstützung, doch stoßen wir auch auf Interessengemeinschaft fußende Gruppen, was sich vor allem darin äußert, daß diese ausschließlich gewisse Pressen benutzen, was im Laufe der Zeit

mii a dus adeseori la crearea unor tensiuni, certuri și chiar a unor censecințe mai grave.

2. Centrul Gura Motrului-Argetoaia

Zona subcarpatică a Olteniei de vest care, pe lângă o renumită industrie casnică textilă atestă meșteșuguri ca olăritul — satele Arcani, Stejerei, Slobozia, Peșteana, Ștefănești, Șișeti, Găleșoaia, Glogova, — împletitul de nuiel — satele Vierșani, Hodoroasca, Rasova, Piscurile, — șișăritul — Simian etc. cit și un număr de localități care, de-a lungul vremii au găzduit ocupația boștinăritului și meșteșugul tescuitului de ceară de albine, ele aflându-se în apropierea punctului de confluență a râului Jiu, cu afluentul său stîng, Motrul. Este vorba de sate și cătune ale comunei Argetoaia (Teascul din Vale, Teascul din Deal, Leordeasa, Grădinărești, Ursoaia și Cîmpul Crucii, așezarea din urmă aparținînd de comuna Gura Motrului)²⁹.

Boștinarii din aceste localități, numiți aici „cerari“, colindau zonele Gorjului și Mehedinților, formînd grupuri de 5—6 oameni, lucrînd fie pe cont propriu, fie ca angajați ai unor negustori-antreprenori. Sosiți acasă cu boștina colectată, aceasta era predată sau prelucrată de către cerar. Proporția de masă de boștină și apă este de 1/3 boștină, la 2/3 apă, producția medie de ceară obținută ridicîndu-se la 18—20 kg, la 100 kg de materie primă prelucrată.

Sloiurile de ceară, numite aici „grunji“ (de la grunz, grunji — bulgăre, conf. albanezului grunde³⁰) în trecut erau desfăcute în Craiova, Strehaia, Sibiu, sau la țară. În tehnologia prelucrării se întâlnește o singură caracteristică care lipsește în celelalte centre, și anume, că boștina zdrobită cu maul, înainte de a se fierbe în apă, este cernută³¹.

În privința utilajului folosit se distinge o particularitate specifică zonei și anume întrebuițarea unor teascuri cu pene și, într-o etapă mai nouă, a unor teascuri cu unul sau două șuruburi de oțel³². Lipsind informații în ceea ce privește acționarea teascurilor cu pene, se poate presupune că, fiind vorba de instalații de randament mai mare, acestea să fi fost acționate cu ajutorul unor maiuri asemănătoare celor întâlnite la teascurile de ulei în Muntenia subcarpatică (Albești-Argeș, Racovița-Vîlcea).

3. Centrul Tansa — Moldova

„Hoștinăritul“, cum este numită în aceste părți ocupația studiată de noi, se desfășoară de fapt doar în localitatea Suhuleț, aparținătoare de comuna

Anlaß zu Spannungen, Streitigkeiten und gar schwerwiegender Folgen gab.

2. Das Zentrum Gura Motrului-Argetoaia

Das südwestliche Karpatenvorland zeichnet sich, von einer berühmten Textil-Hausindustrie und Bauerntöpferei in den Ortschaften Arcani, Stejerei, Slobozia, Peșteana, Ștefănești, Șișesti, Găleșoaia, Glogova, bzw. Schilfmatten- und Korbflechtere in den Dörfern Vierșani, Hodoroasca, Rasova, Piscurile, Schindelmacherei in Șimiani usw. abgesehen, durch eine Reihe am Zusammenfluß des Jiu und seines linken Zubringers Motru gelegener Siedlungen aus, die im Laufe der Zeit der Wachsammlei und entsprechenden Preßanlagen Obdach boten. Es handelt sich dabei um die Ortschaften der Gemeinde Argetoaia / Teascul de Vale, Teascul de Deal, Leordeasa, Grădinărești, Ursoaia und Cîmpul Crucii, letztere der Gemeinde Gura Motrului zugehörig²⁹/.

Die hier als „cerari“ /Wachser/ bezeichneten Sammler durchzogen die Landstriche der Gebiete Gorj und Mehedinți in Gruppen von 5—6 Mann und zwar als selbstständige Handwerker oder als Aufkäufer gewisser Händler und Unternehmer. Das erlangte Wachs folgte man daheim den Letztgenannten aus oder verarbeitete es selbst. Das Mengenverhältnis beim Pressen zwischen Rohstoff und Flüssigkeit betrug 1/3 Wachstester zu 2/3 Wasser und die Durchschnittproduktion ergab etwa 18—20 kg Wachs auf 100 kg verarbeiteten Rohstoff.

Die hier als „grunji“ /von grunz — Klumpen, aus dem Albanischen von „grundë“/³⁰ bezeichneten Wachskuchen verschleißte man in Craiova, Strehaia und Sibiu oder auf dem Lande. Die ortsübliche Technologie unterscheidet sich von der anderer Zentren allein dadurch, daß die mit einem Flegel zerstoßene Masse vor dem Sieden gesiebt wird.³¹

Was die benutzten Ausrüstungen anbetrifft zeichnet sich dieses Gebiet durch Keilpressen aus, die neuermaßen durch verschiedene Ein- oder Zweispielpressen³² verdrängt wurden. Da nähere Angaben über die erstgenannte Presse fehlen muß angenommen werden, daß bei diesen wirksamen Anlagen ähnliche Schlagböcke Verwendung fanden, wie jene, denen wir bei den Olpressen begegnen /Albești-Argeș, Racovița-Vîlcea/.

3. Das Zentrum Tansa—Moldau

Die von uns untersuchte Beschäftigung findet sich bloß in Suhuleț, einem zur Gemeinde Tansa gehörigen alten Töpfereizentrum, belegt und wird

²⁹ I. Diaconescu, *op. cit.*

³⁰ *Dicționarul explicativ al limbii române*, Edit. Acad. R.S.R. 1975, p. 94.

³¹ I. Diaconescu, *op. cit.* p. 166.

³² *Ibidem*

²⁹ I. Diaconescu, *op. cit.*

³⁰ *Dicționarul explicativ al limbii române*, Edit. Acad. R.S.R., 1975, S. 94.

³¹ I. Diaconescu, *op. cit.* S. 166.

³² *Ibidem*.

Tansa, vechi centru de olărit de pe podișul Moldovei. Și aici hotarul satului este relativ mic, ceea ce, împreună cu un relief nepotrivit culturilor de cereale, a determinat, probabil, locuitorii să-și caute din vechime resurse suplimentare de venituri. În trecut colectarea „hoștinei“ avea o pondere mai însemnată în cadrul economiei localității, hoștinarii cutreierînd întreaga Moldovă și o parte a Dobrogei, în trecutul apropiat rezumîndu-se doar la deplasări cu piciorul, în zonele învecinate.

Dintre hoștinarii mai vîrstnici, majoritatea s-a supus vechii tradiții ca băieții de la 12—13 ani în sus să-și însoțească tații, în drumurile făcute pentru colectarea boștinei. Spre a obține o eficiență mărită, boștinarii se asociau cu rude, prieteni sau vecini, traseele urmînd în general liniile ferate din stațiile cărora se putea expedia acasă, boștina colectată. Cantitatea purtată de un om, în cazul deplasării cu trenul se ridica la 40—50 kg. În cazul alegerii altor rute, lipsite de cale ferată, se folosea căruța, tracționată de cai.

În anii efectuării cercetării (1964), în comuna Tansa, colecții lucrau în contul întreprinderii „Apicola“, pentru care achiziționau rezidurile obținute din fagurii de miere prelucrați deja de către apicultori, cu ajutorul unor mijloace mai mult sau mai puțin avansate, de obicei prese simple sau dispozitive de topit ceara, plata făcîndu-se pe loc și prețul variînd în funcție de calitatea boștinei, sezonului și ofertei pe piață. Tansa nu cunoaște îmbinarea boștinăritului cu alte ocupații cum ar fi comerțul cu lînă sau zdrențe, înțîlnit la boștinarii din Sebeș. Tansenii duceau cu ei în schimb, de la caz la caz, ceară topită și turnată în formă de turte, pe care o desfăceau la apicultorii proprietari de stupi sistematici, care realizau din ea peretele suport al fagurilor.

În ceea ce privește finanțarea achizițiilor, în Tansa este atestat un aspect caracteristic capitalismului, și anume faptul că doi dintre tescarii centrului, frații Nică și Ghiță Guzgă, cel de al doilea totodată și negustor, avansau boștinărilor din sat capitalul necesar pentru achiziționarea boștinei, reținînd ulterior dobînzii din cîștigul obținut.

Teascurile întrebuintate în centrul Tansa se prezintă sub două forme: 1. teascul primitiv cu berbeci, acționat prin batere de pene, compus dintr-un trunchi de stejar cu scobitură în partea de sus („broasca“), așezat orizontal între doi stîlpi îngropați în pămînt, uniți între ei în partea superioară printr-o traversă din lemn („puntea“), așezată orizontal. La înălțimea de aproximativ 1 m stîlpul prezintă o scobitură longitudinală, care constituie lăcașul „punții de jos“, piesă care mediază pistonului impulsul de împingere obținut prin baterea penelor cu ajutorul „butucilor“ sau „berbecilor“. Aceștia din urmă sînt susținuți cu ajutorul unor lanțuri care atîrnă de două piese din lemn arcuite („crăcani“). Într-o groapă practică sub broască

hier als „hoștinărit“ bezeichnet. Auch in diesem Falle haben wir es mit einer verhältnismäßig kleinen Gemarkung zu tun, was, verbunden mit für Getreidekulturen ungeeigneten Bodenformen, die Bewohner dieser Landstriche vermutlich bereits früh veranlaßt haben mag, sich nach anderen Nebenbeschäftigungen umzusehen. Früher fiel das Wachstrestersammeln wesentlich mehr ins Gewicht in der Wirtschaft des Dorfes und die Wachssammler durchzogen die gesamte Moldau und Teile der Dobrudscha, später dagegen beschränkten sie sich auf Fußwanderungen in die Umgebung.

Die Mehrheit älterer Wachstrestersammler unterwarf sich der alten Überlieferung aufgrund derer zwölf-dreizehnjährige Knaben ihre Väter beim Wachssammeln begleiteten. Um bessere Ergebnisse erlangen zu können, schlossen sich die Sammler mit Verwandten, Freunden oder Nachbarn zusammen, wobei die verfolgten Routen sich meist mit den Eisenbahnstrecken deckten, von deren Haltestellen aus sich das Sammelgut leicht heimbefördern ließ. Wählte man diesen Weg, so betrug die von einem Sammler beförderte Last rund 40—50 kg. Handelte es sich um andere, streckenlose Trassen, so bediente man sich des Pferdewagens.

Zur Zeit unserer Untersuchung / 1964 / arbeiteten die Sammler der Gemeinde Tansa im Auftrag des Betriebs Apicola für den sie von den Imkern beim Verarbeiten von Waben mittels einfacher Pressen erlangte Rückstände gegen Barzahlung aufkauften, wobei sich der Preis nach der Güte der Ware, der Jahreszeit und dem Angebot richtete. In Tansa tritt das Sammlergewerbe nie verbunden mit einem etwa in Sebeș belegten Handel mit Wolle oder Hadern auf, dagegen führten die Sammler aus Tansa gelegentlich Wachskekuchen mit sich, die sie dem Besitzer systematischer Bienenstöcke zur Herstellung von Kunstwaben verkauften.

Was die Finanzierung der Ankäufe anbelangt stoßen wir in Tansa auf einen typisch kapitalistischen Aspekt, daß nämlich zwei der Pressenbesitzer, die Brüder Nică und Ghiță Guzgă, der letztgenannte gleichzeitig auch Händler, den Sammlern des Dorfes das benötigte Kapital gegen später erhobene Zinsen vorstreckten. In Tansa benutzte man zwei Pressenformen, d.h. die einfache mittels Schlagböcken betriebene Keilpresse, bestehend aus einem ausgehöhlten Baumstamm / „broască“ /, der zwischen zwei in den Boden gerammten Pfählen angebracht ist, die ein Querbalken / „puntea“ — Brücke / verbindet. In etwa 1 m Höhe weisen die Pfähle je einen länglichen Ausschnitt auf, die beide der „puntea de jos“ als Führung dienen, einem Bestandteil der den Druck der Keile an den Preßbalken weitervermittelt. Die dabei benutzten Böcke / „butuci, berbeci“ / hängen dabei an Ketten an zwei gekrümmten Hölzern / „crăcani“ /. In einer Grube unterhalb des Troges befindet sich ein hohes Holzgefäß in dem sich das ausgepresste Wachs sammelt. Neuerdings findet ein allgemein als Mostpresse benutzter Ty-

4. Teasc cu berbeci din comuna Tansa, județul Iași

4. Schlagbockkelter aus der Gemeinde Tansa, Kr. Iași

se află un vas lunguiet din lemn („treuca“) în care se scurge ceara stoarsă.

Cel de al doilea tip de teasc, întrebuințat mai nou, este presa cu șurub vertical, folosită în mod frecvent la storsul mustului de fructe. Boștina este introdusă în coșul armat cu cercuri metalice, așezat la rîndul său într-un vas de tablă cu pereți scunzi, prevăzut cu un scoc de scurgere.

Ceara tescuită, după ce a fost retopită și turnată în vase emailate de diferite mărimi, se desfăcea la Episcopia de la Roman, la Mitropolia din Iași, la mînaștiri sau biserici sau era vîndută unor negustori. După înființarea C.A.P. (1950), ea era desfăcută prin cooperația de consum.

4. Localitatea Albina, comuna Moșnița Nouă

Localitatea Albina își datorește existența roirii unor ardeleni și bănațeni, care, în urma reformei agrare de după primul război mondial, au fost împroprietăriți și astfel colonizați în 1927, pe teritoriul fostei moșii a grofului maghiar Serenyi (?), aflată la cca 12 km de Timișoara, pe șoseaua Timișoara—

pus Verwendung. Die Trester wird in den mit Eisenreifen verstärkten Preßtrog gegossen, der seinerseits in einem mit einem Ausguß versehenen Blechgefäß steht, aus dem das Wachs abrinnt.

Das ausgepreßte Wachs wird abermals geschmolzen, in verschiedengroße Emailgeschirre gegossen und hernach an die Bistümer Roman, Iași bzw. an die Klöster, Kirchen oder an fahrende Händler veräußert und nach der Gründung der landwirtschaftlichen Produktionssenschaft (1950) durch das Konsumgenossenschaftswesen verschleißt.

4. Die Ortschaft Albina, Gemeinde Moșnița

Die Ortschaft Albina verdankt ihre Entstehung der Ansiedlung Transsilvanischer oder Banater Bauern, die sich, nach der auf den ersten Weltkrieg erfolgten Bodenreform im Jahre 1922 auf dem einstigen Gut des ungarischen Großgrundbesitzers Szerényi (?) niedergelassen hatten, das 12 km von Timișoara entfernt an der Straße Timișoara-Buziaș lag. Der Kolonistengruppe gehörten 73 aus Sebeșul de Jos, 6 aus Sadu (beide im

5. Teasc cu șurub metalic din comuna Tansa, județul Iași

5. Presse mit eiserner Schraubenspindel, Gemeinde Tansa, Kr. Iași

Buziaș. Grupul de coloniști se compunea din 73 familii din Sebeșul de Jos, 6 din Sadu (ambele în jud. Sibiu), una din Dealu (jud. Alba) și 3 din Igrîș (jud. Timiș).

Așezarea propriu-zisă a ființat abia în 1928 prin construirea primelor șase case de locuit, acțiune care continuă pînă în 1931, localitatea fiind denumită inițial „Colonia Brod“, apoi „Colonia Bucovăț“. Denumirea definitivă, Albina, se datorește Băncii Albina din Sibiu care a subvenționat financiar înființarea noii colonii.

La momentul colonizării majoritatea locuitorilor, veniți din Sebeșul de Jos, aveau ca ocupație principală pe aceea de boștinari, ocupație căreia i s-au dedicat și în continuare, pe parcurs o parte din boștinari trecînd la agricultură, urmașii acestora putîndu-se măsura în rezultatele obținute cu agricultorii bănățeni învecinați. Între 1953—1958 s-a făcut colectivizarea satului, boștinăritul trecînd din acest moment definitiv pe planul doi și devenind din ocupație principală (1927), ocupație net secundară.

O înregistrare efectuată în 1960 mai reușește să cuprindă un număr de 12 locuitori între 18 și 54 de ani, care la acea dată se îndeletniceau cu ocupația respectivă. Majoritatea acestora o constituie descendenții unor vechi familii de boștinari (Mangu, Dragotă, Stănilă, în cazul lui Mangu T. Toma, Gheorghe și Ioan, fiind vorba de trei fii ai lui Mangu Toma).

În chestionarele lansate în 1960, figurează în Albina numele a doi proprietari de teascuri (Stănilă Toma și Fluxă Iosif) la care se lucrează boștina colectată de boștinarii satului.

Boștinarii din Albina deserveau următoarele zone și subzone: Bihorul (văile Crișului Negru, Crișului Repede și Crișului Alb) și Banatul (de la Lugoj pînă la Dunăre), deplasarea făcîndu-se cu trenul sau cu bicicleta, iar materia colectată (în acest caz în mare parte faguri de albine, neprelucrați) fiind expediată cu trenul spre localitatea de domiciliu.

5. Centrele Căianul Mic — Căianul Mare

În localitățile gemene aflate în bogatul peisaj al luncii Someșului, apariția boștinăritului poate fi privită ca un fenomen de asimilare netă a unei ocupații sau îndeletniciri, în baza condițiilor locale existente, îndeletnicirea venită din afară, găsind un teren fertil prin faptul că, cele două localități, sporind repede ca număr de locuitori, nu se puteau îndestula din produsele agricole oferite de un hotar, care, pe zi ce trece, devenea tot mai mic față de amintita explozie demografică.

Fenomenul de suprapopulare își găsește expresia într-o tendință expansionistă, concretizată prin achiziționarea de către căienari a unor ogoare pe

Kreis Sibiu gelegen), einer aus Dealu (Kr. Alba) und 3 aus Igrîș (Kr. Timiș) stammende Familien an.

Die Siedlung kommt erst im Jahre 1928 durch die Errichtung der ersten sechs Wohnhäuser zustande, rundet sich bis 1931 ab, wobei sie den Namen „Colonia Brod“, später „Colonia Bucovăț“ trägt. Ihre endgültige Bezeichnung „Albina“ geht auf den Namen der Bank aus Sibiu zurück, die die Gründung der neuen Kolonie finanziell gefördert hatte.

Nach dem Eintreffen beschäftigte sich ein Großteil der aus Sebeșul de Jos stammenden Einwohner mit dem Wachstrestersammeln, einer Tätigkeit der sie sich auch später widmeten, während ein Teil der Sammler zur Landwirtschaft überging, in der sich deren Nachkommen anhand der erzielten Ergebnisse mit den benachbarten Banatern zu messen vermochten. Mit der zwischen 1953—1958 erfolgten Vergenossenschaftung der Landwirtschaft rückt das Wachstrestersammeln an zweite Stelle und gestaltet sich von einer Haupt- (1927) zu einer ausgesprochenen Nebenbeschäftigung.

Die im Jahre 1960 ausgeführte Erhebung verzeichnete noch 12 Einwohner zwischen 18—54 Jahren, die sich derzeit der letztgenannten Betätigung gewidmet hatten. Bei einem Großteil derselben handelt es sich um Nachkommen alter Wachstrestersammlerfamilien (Mangu, Dragotă, Stănilă). Im Falle der Einwohner Mangu T. Toma, Gheorghe und Ioan geht es um drei Söhne des Mangu Toma.

In den Fragebogen aus 1960 stoßen wir auf die Namen zweier Wachspresenbesitzer und zwar Stănilă Toma und Fluxă Iosif, die den Trestersammlern ihre Anlagen vermieteten.

Die Sammler aus Albina widmeten sich folgenden Zonen und Unterzonen: Bihor (den Tälern der Schwarzen, Schnellen und Weißen Kreisch), dem Banat (von Lugoj zur Donau hinunter) und bedienten sich dabei der Eisenbahn und des Fahrrads, d.h. der gesammelte Stoff wurde mittels Frachtwaggon in den Heimatort befördert.

5. Das Zwillingzentrum Căianul Mic — Căianul Mare

Das Auftreten des Wachstrestersammelns in den fruchtbaren Someșau gelegenen Ortschaften geht bestimmt auf gewisse Lokalgegebenheiten zurück, aufgrund derer man diese Beschäftigung übernommen hatte. Die von auswärts kommende Betätigung fiel schon dadurch auf fruchtbaren Boden, weil die beiden Ortschaften das schnelle Anwachsen der Bevölkerung durch einen entsprechenden Bodenertrag nicht wettzumachen vermochten, reichte die beschränkte Ackerfläche doch nicht aus, um die explosionsartig zunehmende Bevölkerung zu ernähren.

Die Folge dieser Übervölkerungserscheinung ist ein gewisser Expansionshang, demzufolge die Bauern von Căian in den Gemarkungen der Ge-

hotarele localităților limitrofe Spermezeu, Dobric etc., însumând cca 180 jugăre, iar pe de altă parte, în trecut, multe familii se vedeau silite să cumpere cereale necesare alimentației sau furajării vitelor, din altă parte. Ba mai mult, în primele decenii ale secolului nostru, un număr de peste 150 de bărbați au părăsit satele, plecând dincolo de ocean în căutarea unei existențe sigure, așteptări iluzorii soldate desigur, în majoritatea cazurilor, cu decepții și mizerie.³³

Simptomatic este faptul că locuitorii acestor două localități sînt cunoscuți ca fiind interesați de o îmbogățire rapidă tocmai în scopul obținerii de pămînt, fie în hotarul propriu, fie în satele învecinate.

Localitatea este atestată în 1456 cu numele de Kiskayan, actualii locuitori fiind în mare parte urmașii unor familii de „nemeși” și „jeleri” (oameni liberi) cît și de iobagi, din ultima categorie fiind atestați în 1703—17, iar în 1750—27.

Se afirmă că primul boștinar din localitate ar fi fost un armean, care s-a stabilit în sat prin 1842, testuind ceara din boștina colectată de soția lui, care colinda în acest scop satele din jur.

Astfel, după ce căienarii au împrumutat și ei noua ocupație, s-a realizat primul teasc (șaitău) în locul numit Pădureni, Căienele devenind, încetul cu încetul, centre de boștinari, în care și „Sibienii, boștinari și ei, veneau să stoarcă”...³⁴

Boștinarii din Căiene, pe lângă boștina proprie zisă, pe care o achiziționau de la gospodarii sateilor vecine, strîngeau și resturi de lumînări de ceară sau stearină de la bisericile aflate în drumul lor, prelucrîndu-le laolaltă și desfăcînd produsul ulterior în Maramureș, Bucovina, nordul Moldovei, dar chiar și în Rusia și Polonia³⁵.

Un impuls îl primește boștinăritul din Căian după 1898, cînd un negustor evreu deschide o fabrică în care se prelucrează boștina colectată de săteni, amestecată cu seau adus de la Cluj, falsificînd ceara, pînă în jurul anilor 1930, cînd se produce ceară veritabilă. Un efect secundar al apariției acestei fabrici a fost desființarea teascurilor din localitate³⁶.

Și în Căiene, ca și în alte centre, întîlnim mai multe categorii de boștinari, una mai restrînsă de oameni mai înstăriți, capabili să-și finanțeze singuri activitatea de achiziționare (categorie atestată în 1937 prin 9 reprezentanți) și cea de a doua categorie, care obține fondurile necesare prin împrumuturi de la numitul H. Stern, în baza unui contract încheiat.

Boștinarii din prima categorie se adresau în special marilor stupari din localitățile mai îndepărtate, deplasîndu-se cu trenul sau cu căruța și strîngînd într-un drum cca 150—200 kg material brut.

meinden Spermezeu, Dobric usw. rund 180 ha Ackerfläche erwarben und sich andererseits zahlreiche Familien früher genötigt gesehen hatten ihren Getreide- und Futterbedarf anderweitig zu decken. Ja noch mehr. In den erstern Jahrzehnten unseres Jahrhunderts verließen über 150 Männer diese Dörfern auf der Suche nach Existenzmöglichkeiten in Übersee, was in den meisten Fällen bloß Elend und Enttäuschung zur Folge hatte³³.

Als Kennzeichen dessen läßt sich die Tatsache werten, daß die Einwohner der beiden Ortschaften für ihren Hang zu schnellem wirtschaftlichem Aufstieg bekannt sind, bemüht mit dem Aufkauf von Ackerboden ihren Besitz in der eigenen Gemarkung oder in den angrenzenden Ortschaften zu erweitern.

Urkundlich wird die Ortschaft schon im Jahre 1456 unter dem Namen Kiskayan erwähnt und die heutigen Einwohner sind Nachfahren gewisser bereits 1703—1717 und 1750—1777 belegter Freibauern- und Leibeigenenfamilien.

Es heißt der erste Wachszieher sei ein Armenier gewesen, der sich 1842 im Ort niedergelassen hatte und die von seiner Frau in den umliegenden Dörfern gesammelte Wachstresten verarbeiten ließ. Nachdem sich die Dorfbewohner die neue Beschäftigung angeeignet hatten, errichtete man die erste Presse im Flurteil Pădureni, aufgrund derer sich die Zwillingssortschaft allmählich zu einem Wachstrestersammelzentrum herausbildete, in das auch die Sammler „aus der Gegend von Sibiu kamen”...³⁴

Die Bewohner von Căian sammelten neben den eigentlichen Wabenrückständen auch Wachs- oder Stearinkerzenreste von den am Wege gelegenen Kirchen, verarbeiteten sie und vertrieben sie hernach in der Maramuresch, in der Nordmoldau, aber auch in Rußland und Polen³⁵.

Einen Anstoß erhielt das Sammlergewerbe hier nach 1898, als ein jüdischer Händler eine Fabrik gründete, in der er, das von den Einheimischen gesammelte Wachs mit aus Cluj geholtem Talg streckte und verfälschte. Dieses geschah bis um 1930, dem Augenblick von dem an man nur noch reines Wachs zu verarbeiten pflegte. Die Fabriksgründung bewirkte das Verschwinden der Pressen³⁶ aus der Ortschaft.

Wie in anderen Zentren stoßen wir auch in Căian auf verschiedene Kategorien von Trestersammlern, d.h. eine kleinere Gruppe wohlhabenderer Leute, die in der Lage sind ihr Gewerbe selbst zu finanzieren (im Jahre 1937 gehörten dazu 9 Vertreter) und eine zweite, die die nötigen Geldmittel vom erwähnten Fabrikanten Stern aufgrug eines Vertrags auslieh.

Die der ersten Gattung angehörenden Sammler wandten sich vor allem an die Großimker der entfernteren Ortschaften, besuchten diese mit Eisenbahn oder Wagen und sammelten etwa 150—200 kg Rohstresten pro Fahrt.

³³ P. Bartoș, *op. cit.*, p. 435.

³⁴ *Ibidem*

³⁵ *Ibidem*, p. 437

³⁶ *Ibidem*

³³ P. Bartoș, *op. cit.* S. 435.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, S. 437.

³⁶ *Ibidem*.

Cei mai nevoiași, după asigurarea capitalului necesar se deplasau cu trenul sau pe jos, unii (considerați în sat „voștinari neserioși“, ocupându-se de troc cu piper sau tămâie, pe care le dădeau pe mâncare sau chiar pe boștină, în timp ce ceara era cumpărată cu bani³⁷.

Între cele două războaie mondiale, deja amintitul Stern acaparase și piețele de desfacere, așa încât cu timpul boștinarii deveniseră simpli achizitori-cărauși.

Deplasarea după boștină se făcea de unul singur sau în doi, mai rar în lunile de vară, când erau în toi muncile câmpului, care nu permiteau absența din gospodărie.

Venitul realizat de un boștinar în urma unui drum se ridica la 2—3000 lei (1937), iar fondul pus la dispoziție pentru achiziționarea boștinei la 10—12.000 lei.

Și la boștinarii din Călene găsim obiceiul de a-și căuta, în satele pe care le parcurg, câte o gazdă, sau cel puțin își aleg câteva locuri unde își depozitează sacii cu boștina culeasă, înainte de a expedia marfa acasă cu trenul³⁸.

III. ÎNDELETNICIREA BOȘTINĂRITULUI ȘI PRELUCRAREA CERII

Ilustrează prin exemplul concret al boștinărilor din Sebeșul de Jos

1. Colectarea boștinei

La baza îndeletnicirii discutate de noi se găsește boștina (numită și voștina — Transilvania sau hoștina — Moldova), un subprodus al apiculturii, constând în rezidurile fagurilor de miere, rezultate dintr-o prelucrare, topire sau stoarcere, realizată de stupar cu ajutorul unor mijloace simple, mai mult sau mai puțin productive, fapt care se concretizează într-un coeficient de ceară rămasă în aceste reziduuri, constituite din substanțe organice, chitină, celuloză, sau anorganice, pătrunse în ea prin manipularea de-a lungul drumului parcurs din stupul primitiv sau sistematic, până la locul de depozitare.

Ceara, înmagazinată în masa amorfă, poate fi însă extrasă prin intermediul unor instalații de mari proporții, inaccesibile la rîndul lor stuparului individual, oferind venituri deloc neglijabile, fapt care de demult a dus la apariția îndeletnicirii de boștinar, care a constituit și constituie încă, un intermediar necesar (și cum au dovedit insuccesele obținute la experimentarea unor mijloace de tesuire de natură industrială) și astăzi între stupar și diferitele forme de consumator al cerii rezultate, însăși apicultura, industria manufacturieră de lăminări cît, și mai nou, cea chimică, farmaceutică sau cosmetică.

³⁷ Ibidem, p. 436

³⁸ Ibidem, p. 437

Die ärmeren legten nach Beschaffung des nötigen Kapitals ihren Weg zu Fuß oder per Bahn zurück und einige unter ihnen (die man im Dorf als „unseriös“ zu bezeichnen pflegte) pflegten auch Tauschhandel mit Pfeffer und Weihrauch, die sie gegen Proviant oder Trester eintauschen, für das Wachs dagegen mit Bargeld zahlten³⁷.

Zwischen den beiden Weltkriegen hatte der besagte Fabrikant Stern auch den Vertrieb an sich gerissen, sodaß die Wachssammler zu einfachen Aufkäufern und Fuhrleuten herabsanken.

Zum Sammeln zog man allein oder zu zweit aus und zwar seltener während der Sommermonate, also zur Zeit der Feldarbeiten, wo die Männer zuhause nicht fehlen durften. Eine Sammelfahrt ergab (1937) einen Reingewinn von rund 2—3000 Lei, aufgrund eines Ankaufskapitals von 10—12000 Lei.

Auch bei den Sammlern aus Căian war es üblich sich in den Dörfern, die sie durchzogen, Absteigquartiere oder zumindest Lagerplätze für das gesammelte Wachs zu suchen, das hernach per Eisenbahn heimbefördert wurde³⁸.

III. DAS WACHSTRESTERSAMMELN UND DIE WACHSVERARBEITUNG

Veranschaulicht am Beispiel des Zentrum Sebeșul de Jos

1. Das Sammeln

Gegenstand der von uns untersuchten Beschäftigung ist die Wachstrester (in Transsilvanien, Muntien und der Moldau als „boștină“ bezeichnet) ein Nebenprodukt der Bienenhaltung, das bei der Behandlung von Bienenwaben durch Schmelzen und Auspressen zustandekommt, ein Vorgang den der Imker vermittle einfachere und mehr oder weniger ergiebiger Behelfe ausführt, was sich auf den nachherigen Wachsgehalt der Trester auswirkt, die auch andere organische Substanzen (Chitin, Zellulose) oder anorganische Stoffe enthält, welche sich beim Handhaben der Waben primitiver oder systematischer Bienenstöcke darin ablagern oder daran haften bleiben.

Ein wirksames Verarbeiten der strukturlosen Masse gelingt bloß vermittle großformatiger Anlagen über die der einzelne Imker allgemein nicht verfügt, eine Tatsache, die das Auftreten des Gewerbes der Wachstrestersammler bewirkte, als notwendigen Mittler zwischen dem Imker und verschiedenen am Wachs interessierten Bereichen, d.h. der Bienenzucht selbst (die es zu Kunstwaben verarbeitet), der manufakturien Wachszieherei und neuermaßen der chemischen, pharmazeutischen und kosmetischen Industrie (eine Rolle, die selbst heute noch aktuell ist, berücksichtigt man die bei industrieller Verarbeitung erzielten Mißerfolge).

³⁷ Ibidem, S. 436.

³⁸ Ibidem, S. 437.

Boștinarul, înarmat cu un mic capital care să-i servească la achiziționarea boștinei (în unele zone — Căianul Mic — se folosea și piperul nemăcinat sau tămăia, ca mijloc de plată), se deplasează pe anumite trasee înainte stabilite, în zone mai apropiate sau mai îndepărtate, mai demult servindu-se în acest scop de căruță, pentru distanțele mai mici, de cal, pentru distanțele mai mari, iar mai nou de tren, în unele centre (Albina — Banat) de bicicletă.

În trecut plecarea avea loc în septembrie (Căianul Mic)³⁹ legat de faptul de a omori stupii — în albinăritul primitiv — înainte de „ziua crucii”. După generalizarea stupăritului sistematic, în care albinele nu mai erau sacrificate în scopul scoaterii mierii, boștinarul și-a schimbat și el calendarul, stabilindu-se câteva etape consacrate și făcându-se de obicei cel puțin două drumuri, primul în lunile martie-aprilie-mai-iunie, cel de al doilea în octombrie-noiembrie.

În urma analizei unui chestionar lansat în localitatea Sebeșul de Jos, privind drumurile efectuate în 1959, s-a putut constata că majoritatea boștinarilor din acest centru urmaseră, în anul respectiv, traseul primului drum făcut în cariera de boștinar. Acest prim drum, în general, se efectua în compania tatălui sau a unei rude mai vârstnice, tânărul fiind astfel introdus în ocupația nouă, cu toate tainele inerente acestui meșteșug bazat în egală măsură pe comerț și prelucrarea materiei prime. Majoritatea boștinarilor întâlniți au plecat prima dată după boștină la vârsta de 12—14 ani (Luca N., nr. 169, Stoica N., nr. 198, Bobeș C-tin, nr. 40). Prelucrarea statistică a chestionarului amintit arată că dintre 100 de cazuri cercetate au plecat în primul drum:

sub 12 ani	50% (Tilvan I. Gh., nr. 77, la 8 ani)
între 12—20	730% (majoritatea între 12—15)
între 20—35	210% (majoritatea între 20—25 ani — după prestarea serviciului militar)
peste 35	10% (Frăsie Rusalim, nr. 110, a fost prima dată la 51 de ani)

Cum am arătat, în trecut, căruța era un apreciat mijloc de deplasare, mijloc care și în trecutul apropiat (1959, anul efectuării chestionării) este destul de des întrebuințat. Astfel din cele 260 de drumuri atestate în anul respectiv de boștinarii sebeșeni, 193 au fost efectuate cu căruța sau șareta cu un cal, și doar 11 cu cea cu doi cai. Comparativ cu cifra mai sus arătată, 94 de drumuri au fost făcute călare pe cal.

Începînd cu apariția unei rețele de căi ferate dense, trenul devine și pentru boștinar un mijloc util și convenabil de deplasare și de transport pentru marfa colectată, mijloc care pe deasupra era și ieftin. Astfel, unii boștinari știu să-l exploateze din plin, deplasîndu-se în zonele de colectare cu trenul și, după efectuarea unor drumuri pe jos, expediind sacii cu boștină la Sebeș, unde membri familiei îi ridică și îi transportă acasă, în sat. În

Der Wachstrestersammler durchzieht, mit einem kleinen Kapital ausgerüstet, das ihm zum Ankauf der Wabenrückstände dient (wobei man in einigen Gegenden, wie in Căianu Mic auch Pfefferkörner und Weihrauch als Zahlungsmittel benutzte),³⁹ sein Sammelgebiet entlang festgelegter Trassen und bediente sich dazu früher, bei kürzeren Strecken, des Pferdewagens, bei längeren eines Reitpferdes und neuerdings der Eisenbahn, bzw. in einigen Zentren (Albina — Banat) auch des Fahrrades.

Einst traten die Sammler ihre Fahrt im September an³⁹ (Căianu Mic) was mit dem Töten der Bienen der primitiven Bienenhaltung, das vor dem „Kreuztag“ erfolgte, zusammenhängt. Nach der Verallgemeinerung der systematischen Bienenstöcke, bei der die Bienen zur Honiggewinnung nicht mehr geopfert werden mußten, änderten auch die Trestersammler ihren Kalender und legten individuelle Etappen fest, wobei zumindest zwei Wege ausgeführt wurden, d.h. einer in den Monaten März — April — Mai — Juni und der zweite im Oktober und November.

Wie gezeigt, galt der Pferdewagen früher als beliebtes Beförderungsmittel, das man noch in näher zurückliegender Vergangenheit (1959 dem Jahr unserer Erhebung) häufig benutzte. So führten die Sammler aus Sebeșul de Jos im angeführten Jahr von insgesamt 260 Fahrten 193 mit dem Einspanner und bloß 11 mit Zweispännern aus und verwandte dem gegenüber lediglich in 94 Fällen Reit — bzw. Packpferde.

Vom Augenblick an, wo sich ein dichtes Eisenbahnnetz herausgebildet hatte, entwickelte sich der Zug als entsprechendes und dazu auch noch billiges Beförderungsmittel für Sammler und Wachs. Einige unter ihnen nützten ihn gründlich aus, indem sie sich damit ins Sammelgebiet begaben und von hier das Sammelgut in Säcken verpackt nachhause schickten, wobei sie die kürzeren Strecken zu Fuß zurücklegten. An seinen Bestimmungsort angelangt wurde die Trester von den daheimgebliebenen Familienmitgliedern in Empfang genommen und ins Anwesen geschafft. Allein 1959 wurde in diesem Sinne in 40 Fällen die Eisenbahn und bloß in dreien das Fahrrad benutzt, das die Sammler aus Albina als praktisches und schnelles Fahrzeug bevorzugten. Mußte der Sammler größere Strecken überbrücken, so beförderte er sein Fahrrad mit dem Gepäckwagen, sodaß es das früher dazu benutzte Pferd ersetzte. Als Beispiel dafür läßt sich hier Vasile Pop (Hausnummer 260) anführen, dessen

³⁹ Informatorul Lazăr Bucurenciu, Sebeșul de Jos, Jud. Sibiu

³⁹ Informant Lazăr Bucurenciu, Sebeșul de Jos, Kr. Sibiu

acest sens, în 1959, 40 de drumuri erau efectuate cu trenul, iar doar 3 cu bicicleta, un mijloc practic și rapid, care este preferat de boștinarii din Albina-Banat, combinându-l în majoritatea cazurilor cu trenul, bicicleta însoțindu-l pe boștinar în drumurile mai lungi, făcute pe calea ferată, în vagonul de bagaje. Bicicleta înlocuiește aici calul folosit pentru mici distanțe, cele lungi fiind parcurse cu trenul. Un astfel de exemplu, ni-l oferă Popa Vasile, nr. 260, care combina cele două mijloace de locomoție și transport astfel. Fiul, Popa C-tin, se găsea instalat la o „gazdă” în comuna Iablașița, de unde se deplasa în zonă, folosindu-se de cal, în timp ce tatăl, din când în când, pleca cu trenul în Banat de unde aducea, tot cu trenul, marfa colectată de fiu. Acesta, care nu revenea în Sebeș decât iarna, lucra restul timpului la colectarea boștinei pe care o depozita la deja amintita „gazdă”.

Fiind vorba de drumuri, nu este lipsit de interes să urmărim faptul în câte cazuri boștinarii au circulat singuri, în doi sau în trei. Statistica și aici ne oferă aspecte interesante și anume: dintre cele 260 de drumuri analizate, 213, deci 81%, reprezintă boștinarii solitari, 17% pe cei care au plecat însoțiți de o persoană (din care în 10 cazuri acest însoțitor era tatăl, în 18 fiul, în 13 o rudă, nepot, unchi, cumnat, într-un singur caz un ortac și în 3 o slugă angajată, fiind vorba aici de oameni mai în vârstă care se ocupau de partea comercială, slugile prestând muncile brute, căratul, încărcatul în tren etc.). Un singur boștinar, Sasu Toma de la nr. 213, a pornit la colectat cu cei doi fii ai săi, învățându-i pe amândoi deodată meseria de boștinar.

Expunerea privind mijloacele folosite pentru deplasarea omului și transportul mărfii nu se poate încheia fără a trece în revistă zonele propriu-zise și itinerariile urmate de boștinarii sebeșeni, cât și durata acestor deplasări. Cele 100 de fișe individuale analizate ne oferă următoarea situație:

Boștinarii din Sebeșul de Jos, din cele 260 de drumuri făcute pentru colectarea boștinei, în 141 de cazuri s-au îndreptat spre diferite zone ale Transilvaniei (2 — jurul Sibiului, 6 — traseul Copșa Mică — Sighișoara, 29 traseul Țara Oltului — zona Rupea-secuime, 18 traseul Orăștie—Hunedoara—Deva—Brad, 5 traseul Reghin—Bistrița—Năsăud, 14 traseul Blaj—Alba Iulia—Teiuș, iar 67 s-au îndreptat spre alte zone: Cluj, Oradea, Satu Mare, Baia Mare), în 26 cazuri găsim atestate trasee din Banat, în 41 prin Oltenia (dintre care 29 parcurg Gorjul, Doljul și Mehedinții, 6, zonele Balș—Slatina, 6, traseul Rm. Vlcea—Lovișteea Argeșului), în 22 cazuri sebeșenii ajung în Muntenia (15, în Argeș și Teleorman, 7, în Buzău, Ialomița, Prahova), în Moldova sînt atestate 5 trasee (în special în zonele Bacău, Roman, Iași) și, în fine 12 ating Dobrogea.

De obicei, cînd zona de destinație nu este prea îndepărtată, boștinarul colectează și pe drumul parcurs pînă în zonă (împrejurimile Sibiului, Copșa, Mediaș, Sebeș—Orăștie). În alte cazuri întîlnim trasee combinate, cuprinzînd două zone aflate la

Sohn während dieser Zeitspanne in Iablașița einquartiert war, von wo aus er seine Sammelzüge mit dem Pferd ausführte, wogegen der Vater gelegentlich ins Banat fuhr um das vom Sohn erlangte Wachs mit dem Zug heimzubringen. Der Sohn, der das ganze Jahr über Waben und Wachstrestler aufkaufte und bei seinem Quartiergeber lagerte, kehrte bloß während der Wintermonate ins Heimatdorf zurück.

Da hier schon von Ausfahrten die Rede ist, mag es von Interesse sein, zu untersuchen in wie viel Fällen die Wachssammler allein, zu zweit oder gar zu dritt ihren Weg antraten. Das Ergebnis ist folgendes: in 213 von 260 Fällen (rund 81%) zog man allein, 17% in Begleitung des Vaters (10 Fälle), des Sohnes (18 Fälle) oder eines Verwandten (13 Fälle), d.h. eines Neffen, Onkels, Schwagers; allein steht der Fall, wo der Begleiter ein Freund ist und dreimal sind es Dienstleute, d.h. ältere Sammler, denen die grobe Arbeit schwer fiel besorgten den kaufmännischen Teil und die angeworbenen Knechte das Schleppen, Verladen usw. Ein einziger Sammler wurde von seinen beiden Söhnen begleitet, die er gleichzeitig in die Geheimnisse des Gewerbes einweihte. Doch läßt sich das berührte Thema nicht abschliessen ohne auch etwas auf die von den Wachssammlern berührten Trassen einzugehen, wozu wir uns auf die rund 100 Aufnahmezettel der Befragung stützen wollen, aus denen Folgendes hervorgeht:

Von 260 Fahrten berührten 141 verschiedene Gegenden Transsilvaniens (d. h. 2 die Umbugung Sibius, 6 die Trasse Copșa-Sighișoara, 29 folgten der Route Oltgegend-Rupea-Seklergebiete, 14 verliefen über Blaj nach Alba Iulia und Teiuș und 67 in Richtung Cluj-Napoca, Oradea, Satu Mare, Baia Mare) in 26 Fällen ging es ins Banat, in 41 nach Oltenien (davon in 28 durch das Gorj-, Dolj- und Mehedințigebiet, 6 nach Balș und Slatina, ebenfalls 6 nach Vlcea und in die Lovișteea Argeșului), in 22 Fällen führte der Weg die Sammler aus Sebeș in die Muntenia (und zwar in 15 in die Gegend des Argeștals und in die Landstriche Teleormans, in 7 in die Gebiete Buzău, Ialomița und Prahova), in der Moldau stoßen wir auf 5 Trassen (besonders in den Gebieten Bacău, Roman und Iași), 12 schließlich führen in die Dobrudscha.

Üblicherweise, d. h. soweit das Bestimmungsgebiet näher gelegen ist, sammelt man auch auf der Anreise (durch die Umgebung von Sibiu, Copșa, Mediaș, Sebeș und Orăștie). Wir stoßen aber auch auf kombinierte Trassen, die nahegelegene mit wei-

distanță între ele una apropiată cu una îndepărtată, ca de exemplu: Sibiu față de Turda (3 cazuri), Sibiu față de Orăștie—Deva—Brad (3 drumuri), Copșa Mică față de zona Mureșului (3 drumuri), zonele Sebeș—Orăștie, față de Banat (5 cazuri), Țara Oltului, față de Țara Bîrsei (1 drum), Țara Oltului, față de zonele Gorj și Dolj (1 drum), zonele Gorj și Dolj, față de Teleorman și Argeș (1 drum), de asemenea Gorj—Dolj în drum spre Dobrogea (1 drum). Pe de o parte se poate urmări deci tendința de a realiza deja, pe traseul parcurs, colectarea unei cantități de boștină, probabil pentru a aproviziona pe cei de acasă cît mai operativ cu o primă tranșă de materie primă pentru tescuit. Interesant este faptul că între cele două zone extreme se găsește un teren prin care boștinarul trece fără să colecteze. Aici intervine ca explicație acea deja amintită delimitare de sfere de activitate, stabilită prin tradiție, fiecărei familii revenindu-i un teritoriu bine conturat. În ceea ce privește prezența celei de a doua zone și aici se poate ajunge la o ipoteză interesantă, în sensul că inițial, cînd mijloacele de transport și rețelele de drumuri nu erau atît de dezvoltate, boștinarii sebeșeni se rezumau la zonele limitrofe sudului Transilvaniei, cuprinzînd ulterior teritorii mai mari. Cum însă zonele treptei a doua erau deja distribuite, exista teritoriu disponibil doar dincolo de acestea, fapt care explică saltul făcut de boștinar între zonele din apropiere și cele îndepărtate, trecînd peste, sau mai bine zis, prin zonele „altora“, fără să-și desfășoare activitatea de colectare.

În zonele care prin tradiție au devenit „ale lui“, boștinarul este cunoscut și are atestarea realizată de toate generațiile familiei sale care au fost înaintea lui prin părțile respective. Astfel se simte „la el acasă“, știe pe ce furnizor potențial poate conta, are toate relațiile create, care facilitează derularea activității, inclusiv o „gazdă“ la care poate oricînd trage, la nevoie.

Hotărîtor pentru durata unui drum este desigur, rezultatul obținut. Dacă cantitatea obținută în decurs de cîteva zile acoperă o șarjă de tescuit, boștinarul o duce în sat. În acest sens, Gavrilă Bucurenciu, de la nr. 14, face 3 drumuri, primul în decurs de 8 zile îi dă o recoltă de 50 kg boștină și 100 kg faguri, cel de al doilea de 9 zile, 120 kg boștină, iar cel de al treilea, din nou de 8 zile, dă randamentul neașteptat de 150 kg faguri, deci materia primară, cea mai pură și bogată în ceară, colectîndu-se în respectivele trei drumuri, însumînd în total 25 de zile, cantitatea de 170 kg boștină și 250 kg faguri, care împreună dau cca 105 kg ceară stoarsă, reprezentînd o valoare de 5 050 lei, realizați în decurs de patru săptămîni, incluzînd și tescuirea.

Comparăm acest exemplu de drum, încununat de un succes record, cu un alt exemplu, anume activitatea de colectare desfășurată de Alexandru Bobeș, nr. 40. Constatăm că acesta din urmă, în decurs de trei drumuri, însumînd 132 zile (adică drumul 1 de 32 zile, cel de al doilea de 26, iar cel de al treilea de 74 de zile) colectează o cantitate de 225 kg boștină, 93 kg de faguri și cca 700, de masă în amestec, material din care s-au obținut, în total,

ter entfernten Gegenden verbinden, wie etwa Sibiu mit Turda (3 Fälle), mit Orăștie-Deva-Brad (3 Fälle), mit Copșa Mică am Weg ins Mureschgebiet (3 Trassen), mit Sebeș und Orăștie in Richtung Banat (5 Trassen), mit dem Olttal in Richtung Burzenland (1 Trasse), mit dem Oltgebiet in Richtung Gorj und Dolj, Teleorman und Argeș (1 Trasse) und ebenfalls durch das Gorj- und Doljgebiet in Richtung Dobrudscha (1 Trasse). So läßt sich einerseits der Hang dazu feststellen bereits unterwegs eine gewisse Menge des gesuchten Sammelguts aufzukaufen, um die daheim Wartenden möglichst schnell mit Rohstoff zu versorgen. Zu beachten ist die Tatsache, daß sich zwischen den beiden am Anfang und am Ende der Trasse gelegenen Zonen ein Gebiet befindet, das der Sammler durchzieht, ohne sein Gewerbe darin auszuüben. Die Erklärung für dieses Verhalten ist in der bereits erwähnten Territoriaufteilung zu suchen, aufgrund derer jeder Familie ein gewisses Sammelgebiet zusteht. Was das Auftreten des zweiten Gebiets anbelangt ergibt sich eine weitere interessante Hypothese, daß nämlich ursprünglich, als die Beförderungsmittel noch nicht so weit fortgeschritten waren, sich die Wachssammler aus Sebeș auf die an die Heimatgemeinde angrenzenden Zonen beschränkten und erst allmählich weitere Räume erfaßten. Da die Landstriche der zweiten Etappe jedoch bereits vergeben waren, gab es freie Zonen bloß jenseits derselben, was den Sprung erklärt, den die Wachssammler über die besagte zweite Etappe zu machen pflegen. In den dem Wachssammler überlieferungsgemäß angestammten Gebieten ist derselbe bekannt, was er den vorher in diesen Landstrichen wirkenden Generationen seiner Familie verdankt. So fühlt er sich hier heimisch, kennt seine potentiellen Lieferanten und verfügt über alle seinem Gewerbe förderlichen Beziehungen, die Absteigequartiere inbegriffen, die ihm jederzeit zur Verfügung stehen.

Ausschlaggebend für die Dauer einer Fahrt ist natürlicherweise das Sammelergebnis. Erlangt der Sammler in einigen Tagen die gewünschte Menge, um damit einen Preßgang zu decken, so befördert er die Ware ins Heimatdorf. In diesem Sinne unternimmt Gavrilă Bucurenciu (Hausnummer 14) 3 Fahrten und erlangt innerhalb von 8 Tagen rund 50 kg Trester und 100 kg Waben; bei der zweiten Fahrt, die 9 Tage dauert sammelt er 120 kg Trester und bei der 8 Tage währenden dritten das Rekordergebnis von 150 kg Waben, also hochwertigstes Preßgut. Nach 25 Tagen verfügt er also über 170 kg Trester und 250 kg Waben, aus denen er 105 kg Wachs im Werte von 5.050 Lei erlangt und das im Laufe von rund 4 Wochen, rechnet man das Pressen mit ein.

Vergleichen wir dieses Rekordergebnis mit einem anderen Beispiel, d. h. der Sammeltätigkeit Alexandru Bobeș's (Hausnummer 40), so stellen wir fest, daß letzterer im Verlauf von 132 Tagen (bezw. 3, 32, 26 und 74 Tage dauernden Fahrten) rund 225 kg. Trester, 93 kg Waben und etwa 700 kg Mischware erlangt woraus er 250 kg Wachs preßt. Daraus ziehen wir den Schluß, daß der

250 kg ceară. De aici, concluzia că primul boștinar a realizat în cele 25 de zile cca 4 kg de ceară pe zi, iar cel de al doilea doar 1,9 kg, adăugându-se regiile sporite, legate de o ședere atât de lungă.

În funcție de necesități, durata unui drum poate fi prelungită la peste 100 de zile, ca exemplu servind cazul lui Vasile Gruia, nr. 65, care, nefiind mulțumit cu primele rezultate, rămâne 150 de zile „pe teren”, obținând până la urmă 800 kg boștină și 200 kg faguri, cantitate care, după tescuire dă 300 kg de ceară.

În caz că rezultatele sînt total necorespunzătoare, nici după o prelungire, boștinarul se întoarce acasă și pornește din nou, după o perioadă scurtă, eventual în altă zonă.

În vederea ilustrării mai multor aspecte arătate mai sus, vom da în continuare o privire de ansamblu asupra drumurilor efectuate în 1959 de Ioan Cercel, nr. 240, în vîrstă de 59 ani:

Drumul	perioada	durata în zile	zona	Materie colectată		Ceara rezultată kg
				boștină kg	faguri kg	
1	11.III. — 15.III.	15	Sibiu, Hunedoara, Tirnave	700		30
2	2. IV — 12.IV.	10	Hunedoara,	400		30
3	25.IV. — 9.V.	15	Alba,	300		25
4	29.VIII. 21.IX.	24	Tirnave Sibiu, Hunedoara, Tirnave	100	50	35
5	25.X. 15.XI.	21	idem	120	40	38
6	27.XI. — 6.XII.	10	idem plus Sighișoara	175		20
Total		95		1759	90	187

Plecarea în două etape, primăvara și toamna, nu e nicidecum legată numai de faptul că vara boștinarul ar fi ocupat cu treburi gospodărești, iar anotimpul geros nu se pretează pentru deplasări. Din contra, cum am amintit, în trecut, cînd procentajul stupilor primitivi era copleșitor, toamna se omorau albinele înainte de „ziua crucii” în vederea scoaterii mierii.

De asemenea și drumurile care se făceau primăvara de timpuriu, se bazuau pe un fenomen străvechi și anume obiceiul de a face, în ziua de 10 martie, „retezul” fagurilor din stupi, adică scurtarea lor cu 2—3 degete, în scopul obținerii de ceară pentru a face luminări pentru nevoile proprii, legate de sărbătorile religioase. Dar și în prezent primăvara este un sezon bun pentru boștinărit, apicultorii vînzînd de obicei, un coeficient de faguri, în urma morții unor stupi, datorită vicisitudinilor climatice specifice unei ierni grele. Toamna,

Erstgenannte in 25 Tagen rund 4 kg Wachs pro Tag erhält, der zweite dagegen bloß 1,9 kg pro Tag, unter wesentlich höherem Kostenaufwand, wenn man die Reise- und Unterhaltungsspesen berücksichtigt.

Nach Bedarf läßt sich die Fahrtdauer bis zu 100 Tagen verlängern, wofür der Fall Vasile Gruias (Hausnummer 65) als Beispiel dienen kann, der seine Fahrt auf 150 Tage ausdehnt weil die bis dahin erlangten Ergebnisse ihn nicht befriedigen. Das Endergebnis beträgt 800 kg Wachstester, 200 kg Waben, eine Menge, aus der er beim Pressen 300 kg Wachs erlangt.

Sind jedoch die Ergebnisse selbst nach einer derartigen Verlängerung immer noch unbefriedigend, so kehrt der Wachssammler heim und tritt nach einiger Zeit eine weitere Fahrt an und unter Umständen in eine andere Gegend.

Um möglichst viele der vorerwähnten Aspekte zu veranschaulichen, geben wir im Folgenden die von Ioan Cercel (Hausnummer 240) im Jahre 1959 im Alter von 59 Jahren vorgenommenen Ausfahrten wieder.

Fahrt	Zeitraum	Dauer in Tagen	Gebiet	erlangtes Sammelgut		Wachsmenge kg
				Trester kg	Waben kg	
1.	11. — 15. März	15	Sibiu, Hunedoara, Tirnave	700		30
2.	2. — 12. April	10	Hunedoara,	400		30
3.	25. April —	15	Hunedoara Alba, Tirnave	300		25
4.	29. August 21. September	24	Sibiu, Hunedoara, Tirnave	100	50	35
5.	25. Oktober — 15. November	21	die gleichen	120	40	38
6.	27. November — 6. Dezember	10	ebenda, dazu noch Sighișoara	175		20
Insgesamt		95		1.759	90	187

Die in zwei Etappen, bzw. Frühjahr und Herbst, erfolgte Ausfahrt beruht keineswegs bloß auf der Tatsache, daß der Wachssammler den Sommer über mit der Landwirtschaft beschäftigt ist und der Winter sich für solche Reisen nicht eignet, vielmehr pflegte man die Bienen früher, als die primitiven Bienenstöcke noch vorherrschten, im Herbst, um den Kreuztag herum auszurauchern. Die im Frühjahr erfolgten Ausfahrten dagegen hängen mit dem Brauch zusammen am 10. März das „Kappen“ der Waben vorzunehmen, um den Wachskerzenbedarf für die kirchlichen Feste zu decken. Doch gilt auch gegenwärtig das Frühjahr als beste Sammelperiode, da die Imker dann üblicherweise die Waben jener Stöcke abzustoßen pflegen, die in harten Wintern eingingen. Im Herbst schließlich lassen sich die Waben der hohen Temperaturen wegen kaum aufbewahren, da sie von verschiedenen Schädlingen angegriffen werden. Da

în schimb, datorită unor temperaturi încă destul de ridicate, fagurii nu se pot păstra, fiind stricați de anumiți dăunători, iar apicultorii țărani fiind prea ocupați cu recolta și culesul viilor, nu au timpul necesar pentru a se ocupa de treburi secundare, ca storsul cerii, în consecință vînd cu plăcere fagurii, care sporesc calitatea mărții colectate de către boștinari.

Predilecția pentru anumite zone se bazează și pe alte criterii, ca de exemplu cel legat de faptul că în părțile locuite de populații de religie protestantă, sași și secui, nu se folosea ceara din stupi pentru a face lumînări, în consecință aceste zone oferă un coeficient apreciat de faguri și de aceea sînt foarte căutate.

Legat de productivitatea boștinei și fagurilor, trebuie să arătăm că din boștină se poate obține, prin tescuire, un procentaj de cca 11—15% ceară, pe cînd din faguri 18—25%, iar de la caz la caz, chiar 30%, în cazul cînd fagurii provin din stupi primitivi, unde masa de ceară produsă de albine pentru realizarea fagurilor este mai mare decît la stupii sistematici.

O parte dintre stupari caută să-și fructifice singuri această ceară, astfel că boștinarul trebuie adesea să se mulțumească cu boștina sau cu micile cantități de faguri găsite accidental. Calitatea boștinei se constată prin frecarea între degete a masei; dacă aceasta se arată mai maleabilă, mai grasă, ea este mai bogată în ceară, dacă ea se prezintă mai fărîmicioasă, ea este mai săracă în ceară. Boștina cea mai proastă se transformă ușor într-un praf zgrunțuros, sărac în liant.

Extragerea cerii din faguri, de către stupari, se face în general prin fierbere și scurgerea lichidului vîscos într-un săculeț, care se stoarce ulterior „precum cașul“, săculețul strîngîndu-se la gură. La un procedeu atît de primitiv, în boștină rămîne un procentaj de cca 50% de ceară. O altă metodă se concretizează în stoarcerea săculețului între două scînduri, prinse la rîndul lor în bancul de jeluît, metodă care asigură o recoltă de ceară de cca 70—80%.

Boștinarii din centrul Albina colectează exclusiv faguri, profitînd din plin de prezența, în zonele de care se ocupă, mai ales nord-vestul Banatului, și împrejurimile Aradului, a populației germane și maghiare, care nu consumă ceară pentru necesități proprii.

În consecință, albinenii nu s-au văzut niciodată siliți ca, pe lîngă boștinărit să se ocupe și de un negoț cu piper, tîmăie, ace de cusut, pe lîngă produse de ceară, turte și lumînări, fapt valabil pentru boștinarii din Sebeș, atestat însă și la Căian. De altfel, sebeșenii, în trecut, cum am mai amintit, s-au ocupat și de achiziționarea de zdrențe și lînă, pe care le livrau unor negustori din Cisnădie (atestat de informatorul Mihai Ioan, nr. 247).

der Bauernimker jedoch zu sehr mit dem Einbringen der Ernte und der Weinlese beschäftigt ist, fehlt ihm die Zeit für zweitrangige Arbeiten, wie etwa das Wachspressen, sodaß er froh ist, die Waben veräußern zu können, was seinerseits die Qualität des Sammelguts erhöht.

Die Vorliebe für gewisse Sammelgebiete beruht aber auch noch auf anderen Rücksichten, etwa der Tatsache, daß in von protestantischer Bevölkerung bewohnten Gebieten (Sekler, Sachsen), Bienenwachs nicht zur Kerzenanfertigung benutzt wird, sodaß diese Gebiete einen höheren Wachsertrag versprechen, demzufolge sie sehr gesucht waren.

Im Zusammenhang mit der Ergiebigkeit der Trester oder der Waben muß hervorgehoben werden, daß die erstere rund 11—15% Wachs, die letztgenannten dagegen 18—25, ja sogar 30% ergeben, wie bei aus primitiven Stöcken stammenden Waben, deren Wachsgehalt den der systematischen Waben wesentlich übertrifft.

Ein Teil der Imker ist bemüht das Wachs selbst auszuwerten, sodaß sich der Sammler mit Trester und mit zufällig vorhandenen kleinen Wabenmengen zufriedengeben muß. Die Güte der Ware läßt sich durch Zerreiben derselben zwischen den Fingern feststellen. Ist die Masse knetbar, also fetter, so enthält sie mehr Wachs, erweist sie sich dagegen als griffiger, so deutet das auf weniger Wachsgehalt. Minderwertige Trester verwandelt sich, wegen Mangels an Bindemittel, zu Staub.

Der Imker pflegt das Wachs durch Sieden und Seißen des dickflüssigen Gemenges durch einen Sack, etwa wie den Zieger, zu gewinnen, indem der Sack zusammengedreht wird. Nach einer derartigen Behandlung verbleiben in der Trester noch rund 50% Wachs. Will man das Ergebnis steigern, so legt man das Säckchen zwischen zwei in die Hobelbank eingespannte Brettchen und erlangt bis zu 70—80%. Die Sammler aus Albina kaufen ausschließlich Waben indem sie die Tatsache auszunutzen wissen, daß sich in ihrem Sammelbereich, d. h. dem nordwestlichen Banat und der Umgebung Arads Ortschaften mit deutscher und ungarischer Bevölkerung befinden, die kein Wachs für Eigenbedarf verbraucht. Demzufolge sahen sich die Sammler aus Albina nie genötigt außer dem Wachssammeln auch Handel mit Wachserzeugnissen, d. h. Kerzen oder Wachskuchen, bzw. Pfeffer, Weihrauch oder Nähnadeln zu treiben, wie die Wachstrestersammler von Sebeș und Căian⁴¹. Übrigens widmeten sich die Sammler aus Sebeș früher auch dem Ankauf von Hadern und Wolle mit denen sie gewisse Händler aus Cisnădie belieferten (ein Hinweis von Mihai Ioan — Hausnummer 247).

Spre a da o imagine mai clară a acestui negoț, dăm mai jos o situație reprezentând cazurile atestate și mărfurile vehiculate de boștinarii din Sebeș:

negoț cu:	ace	zdențe	luminări	tămie	piper	lînă	ceară	alte
cazuri atestate	5	32	9	14	7	21	3	2

Se înțelege că mărfurile amintite pot fi întâlnite în combinație. Astfel întâlnim: negoțul de tămie combinat cu cel de piper (3 cazuri), tămie cu lumînări (2 cazuri), lînă cu zdențe (15 cazuri), iar într-un singur caz — un adevărat magazin ambulant — negoțul de zdențe, lumînări, tămie, piper, lînă și ceară (Faur Ioan, 77 ani, nr. 219). Lîna se achiziționează de la ciobani sau oieri, iar zdențele de la croitori.

De asemenea izolate întâlnim și alte mărfuri, care se ofereau în cadrul unui troc, schimbîndu-le mai ales pe boștină, mai puțin pe faguri, valoarea acestora fiind mult mai mare. Astfel boștinarii sebeșeni mai vehiculau „perii de făcut cînepă“, produse de Veta Babii și Veta Maxim, cît și foarfeci de tuns oi, confecționate de către un țigănfierar cu numele de Neagu.

Pentru plecarea la drum, boștinarul se pregătea din timp, reparînd sau procurînd cele necesare:

- căruța de 1 sau 2 cai, cu coviltir din rogojini
- 4—5 saci lungi de 2,5 m
- 10 saci obișnuiți („cultuci“)
- un cîntar
- o șa pentru călărit (procurată de la Preajba—Gorj)
- unelte pentru reparații diferite (ciocan, clește, topor)
- un felinar sau o torță cu gaz
- un cojoc pentru dormit

În general, la colectarea boștinei nu pleacă decît bărbații, sînt însă atestate și cazuri unde fete de boștinari și-au însoțit tații, iar plecarea unor femei singure rămîn excepții (Stoica Ioana Chirilă, 76 ani, Ionuș Maria, 70 ani, care au colectat boștină cînd aveau 20—40 ani, pe cînd Popa Maria Hocioagă de 82 de ani, a colectat ani de-a rîndul).

Și la Sebeș, ca și în Tansa, Căian etc. un număr de cetățeni, negustori sau industriași (fabricanți) finanțau colectarea boștinei, sau dădeau boștinariilor „avansuri“ în contul recoltei viitoare, boștinarii respectivi fiind obligați să le predea toată ceara obținută. Astfel, în trecut, cînd se apreciază că în Sebeșul de Jos existau cca 200 boștinari și cca 100 „cerari“ (meșterșugari care din ceara topită realizau turte și, mai tîrziu, lumînări), această fi-

Um diesen Handel besser zu veranschaulichen geben wir weiter unten eine Aufstellung der von den Sammlern aus Sebeș gehandelten Waren wieder.

Handel mit:	Näh-nadeln	Hadern	Kerzen,	Weih-rauch	Pfeffer	Wolle	Wachs	Anders
belegte Fälle:	5	32	9	14	7	21	3	2

Es versteht sich, daß die angeführten Waren auch gleichzeitig gehandelt wurden. So stoßen wir auf den Handel von Weihrauch und Pfeffer / 3 Fälle /, von Weihrauch und Kerzen / 2 Fälle /, von Wolle und Hadern / 15 Fälle / und ein einziges Mal auch auf einen regelrechten fliegenden Laden, d. h. feilgeboten wurden Kerzen, Weihrauch, Pfeffer, Wolle und Wachs und aufgekauft Hadern / Faur Ioan, 77 Jahre alt, Hausnummer 219 /. Dabei wurde die Wolle von Hirten oder Schafhaltern, die Hadern dagegen von Schneiderwerkstätten erworben.

Gelegentlich treffen wir auch andere Waren an, die man im Tausch für Wachstrester, seltener für Waben anbietet, sind letztere doch viel preiswerter. In diesem Sinne führten die Wachssammler aus Sebeș von Veta Babii und Veta Maxim angefertigte Hanfbürsten und von einem Zigeunerschmied mit dem Namen Neagu hergestellte Schafscheren.

Für die Reise bereitete sich der Sammler zeitgerecht vor und beschaffte sich eine Reihe von Dingen, bzw. setzte die vorhandenen in Stand und zwar:

- einen mit Schilfmattenkober versehenen Ein- oder Zweispänner
- 4—5 lange Säcke von rund 2,5 m Länge
- 10 übliche Säcke / „cultuci“ /
- eine Waage
- einen / aus Preajba-Gorj erworbenen / hölzernen Reitsattel
- eine Reihe von Werkzeugen zur Instandhaltung des Fuhrwerks / Hammer, Zange, Axt /
- eine Laterne oder Leuchtlöfackel
- einen als Schlafdecke dienenden Schaffellmantel

Üblicherweise pflegen bloß Männer zum Wachsammeln auszugehen, doch sind auch Fälle belegt, wo Wachssammeltöchter ihre Väter begleiteten. Frauen die allein sammeln gehen bleiben Ausnahmen / als Beispiele seien hier angeführt Stoica Ioana Chirilă, 76 Jahre, Ionuș Maria, 70 Jahre, die zwischen ihrem 20. und 40. Lebensjahr Wachs gesammelt haben, wogegen Popa Maria-Hocioagă, damals 82, Jahre hindurch tätig war.

In Sebeș, wie übrigens auch in Tansa, Căian usw. finanzierte eine Reihe von Leuten, Händler oder Unternehmer / Fabrikanten / die Wachssammerei oder schossen den Sammlern Ge'dmittel vor, wobei diese den gesamten Ertrag abliefern mußten. Einst, als es in Sebeșul de Jos schätzungsweise 200 Wachstrestersammler und rund 100 „Wachser“ gab / Wachszieher, die aus dem gewonnenen Wachs Wachskuchen und später Kerzen herstellten /, besorgten zwei Händler das Finanzieren der Samm-

nanțare o făceau doi negustori, Roman Adam și Micu Ion, deținând într-un fel un monopol al cerii, boștinarii predându-le recolta, iar cerarii aprovizionându-se exclusiv de la ei, turtele produse purtând chiar o marcă sub forma inițialelor celor doi „A.R.” și „I.M.” După decesul lui Roman, în 1913, s-a ridicat din rândurile cerarilor un nou „bancher” în persoana lui Iosif Tudose Roman.

De obicei boștinarii plecau singuri. Când drumurile lor se îndreptau spre zone mai îndepărtate (Arad, Timișoara, Oradea, Satu Mare), plecau în grup de 3—4 căruțe deodată. Această formație de caravană se destramă însă după cca 2—3 zile, fiecare boștinar pornind în direcția proprie, spre „țara sa”, adică înspre zonele tradiționale de colectare, unde colectează de obicei, uneori, de generații.

Ajuns la destinație, boștinarul lasă căruța în curtea „gazdei”, înșeuind calul și pornind călare la colectat, în zonă. Cu căruța cu doi cai plecau de obicei câte doi boștinari, o nouă dovadă pentru urmărirea unei eficiențe maxime a deplasărilor. În satele mai des umblate, stuparii care puteau servi drept buni furnizori, adică surse mai serioase, de boștină sau faguri, erau mai demult reperați, astfel că boștinarul se îndrepta direct spre gospodăriile acestora. Prin sate neumblate sau prin așezările răsfirate din zonele de dealuri, boștinarii se făceau observați prin semnele sonore, ei strigând: „Boștină, mă nană mă!”

Boștina colectată este adunată în mai multe puncte, boștinarul lăsând în urma lui o serie de astfel de „depozite”. La întoarcere, făcând drumul în sens invers, se adună marfa depozitată, încărcând-o în căruța.

În trecut, terenul de colectare era respectat cu strictețe, boștinarii necunoscând noțiunea de „conurență”. De altfel, după cum ne spune un informator, fiecare avea printre stupari, cunoștințele sale, care „nici n-ar fi dat altuia marfa”⁴⁰.

Faptul că boștinarii în drumurile lor, trăgeau la câte o „gazdă”, este atestat și printr-un caz semnificativ, întâlnit în satul Dămuc—Bicaz—Chei, unde există numele de familie „Hoștinaru”. Fiind vorba de o zonă care nu cunoaște pe plan local această ocupație, se poate presupune că avem de-a face cu o fostă „gazdă” de boștinar (local „hoștinar”), fenomen care s-a prelungit, probabil în timp, de-a lungul mai multor generații, localnicii dând familiei respective această poreclă, devenită ulterior nume de familie.

Spre a păstra zonele de colectare în familie, în trecutul îndepărtat, când în Sebeșul de Jos figurau doar câteva familii de boștinari, ca Tîlvăneștii, Romaneștii, Măierenii, Mihăieștii și Stoicesții, se urmărea ca tinerii să se căsătorească între ei, păstrându-se astfel neștirbit teritoriul, „țara” lor.

ler und zwar Roman Adam und Micu Ion, die gewissermaßen ein Wachsm monopol besaßen, d. h. die Sammler führten ihre gesamte Ausbeute an sie ab und die Wachszieher deckten ihren Bedarf ebenfalls bei ihnen, wobei die Wachskekuchen die Initialen „A.R.” und „I.M.” als Warenzeichen trugen. Nach dem Tod Romans, im Jahr 1913 steigt aus den Reihen der Wachszieher ein neuer „Bankier” in der Person Iosif Tudose Romans auf.

Üblicherweise zogen die Sammler allein aus. Lag ihr Ziel weiter / in den Gebieten von Arad, Timișoara, Oradea, Satu Mare /, schlossen sich 3—4 Wagen zusammen und die Karawane zerfiel erst nach 2—3 Tagen, als jeder einzelne Sammler seine eigene Richtung einschlug, um in sein „Land”, d. h. die hergebrachte Sammelzone zu gelangen in der seine Familie seit Generationen wirkte.

Am Ziel angelangt stellt der Sammler den Wagen im Gehöft seines Quartiergebers ab, sattelt das Pferd und bricht zum Trestersammeln auf. Mit Zweispännern fuhren meist zwei Sammler, ein weiterer Beweis für das Streben nach höchster Wirtschaftlichkeit derartiger Fahrten. In mehr begangenen Ortschaften hatte man die bedeutenderen Imker, d. h. die wichtigeren Trester- und Wabenquellen längst ausgemacht, sodaß sich der Sammler unmittelbar hin begab. In weniger begangenen Ortschaften oder in den Streusiedlungen des Hügellandes, machten sich die Sammler durch den Ruf bemerkbar: „Boștină, mă, nană, mă!” / Wachstrester, he Frau, he! /

Der Sammelertrag wurde an mehreren Stellen gelagert und auf dem Rückweg verlud man die Bestände dieser Depots auf den Wagen.

Früher war den Sammlern der Begriff der Konkurrenz unbekannt und das Sammelgebiet wurde in hohem Maße geachtet. Ja, wie uns ein Informant berichtete, besaß jeder Sammler unter den Imkern Bekannte, die ihre Ware andern Sammlern gar nicht überlassen hätten⁴⁰.

Die Tatsache, daß die Sammler in ihrem Gebiet Absteigquartiere hatten, wird im Dorfe Dămuc-Bicaz-Chei anhand eines bezeichnenden Beispiels veranschaulicht; wo es den Namen Hoștinaru gibt. Da es sich um eine Gegend handelt, wo das Sammeln nicht ausgeübt wird, muß angenommen werden, daß wir es mit einem Inhaber eines derartigen Absteigquartiers zu tun haben, dessen Familie von den Dorfbewohnern den erwähnten Beinamen erhielt, der sich wiederum allmählich zum Familiennamen ausbildete.

Aus dem Bemühen heraus die Sammelbereiche der Familie zu erhalten, trachtete man einst, als sich in Sebeș lediglich wenige Sammlerfamilien befanden, wie die Tîlvans, Romans, Maierens, Mihăiescus, Stoicescus, danach die Gebiete möglichst uneingeschränkt zu bewahren, indem man in diesem Sinne zwischen den jungen Leuten Ehen schloß.

⁴⁰ Idem

⁴⁰ Derselbe

Analizînd, în altă ordine de idei, intervalul de timp, cît fiecare boştinar din Sebeş s-a dedicat meseriei, obţinem următoarea situaţie:

de la 1—5 ani	de la 6—10 ani	de la 10—15 ani	de la 15—20 ani	de la 20—25 ani	de la 26—30 ani	de la 31—35 ani	de la 36—40 ani	peste 41 de ani
2	11	16	24	19	11	8	6	9

Numărul de ani record în această îndeletnicire îl deţine Faur Ion, nr. 219, în vîrstă de 77 de ani. (în 1959), care de la vîrsta de 12 ani a umblat neînterupt după boştină, realizînd astfel 65 de ani. Primul drum l-a făcut în 1895, însoţindu-l pe tatăl său în Banat pe ruta Caransebeş—Slatina—Teregovă—Rusca—Cornereva—Mehadia—Bozovici—Mehadica. Pe locul II se situează Luca Gheorghe, de 69 ani, cu o vechime în meserie de 57 ani, acesta făcînd primul drum în 1902 împreună cu tatăl său pe traseul Braşov—Trei Scaune—Tîrnave, avînd atunci abia 11 ani.

Epuizînd în mare tema boştinăritului, urmează să ne referim la cea de a doua meserie, care îşi asigură existenţa din prelucrarea boştinei sau fagurilor. Este vorba de tescarul de ceară. În 1959 această meserie este concretizată în sat prin 7 tescari, dintre care 5 produceau pentru cooperativa de consum şi 2 pentru întreprinderea Apicola şi anume:

numele proprietarului	pentru cine producea
Bucurenciu Lazăr	Cooperativa de consum
Măierean Maxim	Cooperativa de consum
Opreapopa C-tin	Cooperativa de consum
Roman Maria	Cooperativa de consum
Tilvan Gh. Iosif	Cooperativa de consum
Fluxă Gheorghe	Înt. Apicola (înainte pentru Mitropolia de la Craiova)
Relea Adam	Idem

Interesant de relevat este faptul că, spre diferenţă de alte centre (Tansa—Moldova), unde tescarul era de obicei un om mai înstărit, care funcţiona ca antreprenor, finanţînd colectarea boştinei şi deţinînd un monopol asupra negoşului de ceară (valabil într-un fel şi pentru Căiane, aici fiind însă vorba de o fabrică care prelucra materia colectată), la Sebeş, tescarul era deţinătorul instalaţiei de stors boştină, teascul de ceară, închiriînd-o boştinarilor după nevoie şi obţinînd, în schimbul acesteia, o plată în ceară sau bani. În trecut, acest uium reprezenta 1 kg de ceară pentru folosirea teascului timp de o zi şi o noapte, interval în care se putea obţine o cantitate de cca 30—35 kg ceară din boştină sau 60 kg din amestec bogat în faguri.

În 1959, dintre cele 244 de şarje realizate la teascurile din sat (o şarjă constituind rezultatul unui drum de colectare), distribuirea pe teascuri se făcea astfel:

67 în teascul lui Bucurenciu Lazăr (cca 28%)

Eine Untersuchung des Zeitraums den die Sammler aus Sebeş ihrer Tätigkeit widmeten ergibt folgendes Bild:

von 1—5 Jahren	von 6—10 Jahren	von 10—15 Jahren	von 15—20 Jahren	von 20—25 Jahren	von 26—30 Jahren	von 31—35 Jahren	von 36—40 Jahren	über 41 Jahre
2	11	16	24	19	11	8	6	9

Eine Rekordziffer bietet in diesem Sinne Faur Ion / Hausnummer 219, im Alter von 77 Jahren 1959 /, der 65 Jahre hindurch, vom Alter von 12 Jahren an, sammelte. Seine erste Fahrt in Begleitung des Vaters folgte der Trasse Caransebeş — Slatina — Teregovă — Rusca — Cornereva — Mehadia — Bozovici — Mehadica. An zweiter Stelle folgt Luca Gheorghe / 69 Jahre alt / mit einem Alter im Gewerbe von 57 Jahren, nachdem er 1902 seinen Vater mit 11 Jahren nach Braşov, ins Seklergebiet und ins Kokeltal begleitet hatte.

Haben wir im Vorausgegangenen das Thema des Wachstrestersammelns erschöpfend behandelt, so wollen wir nun auf das zweite, auf Wachsverarbeitung beruhende Gewerbe eingehen. Es handelt sich dabei um die Tätigkeit des Wachspressens. Im Jahre 1959 ist dieses Gewerbe im Ort mit 7 Pressen vertreten, von denen 5 für das Konsumgenossenschaftswesen und 2 für den Betrieb Apicola arbeiten und zwar:

Name des Besitzers	für wen die Presse arbeitete
Bucurenciu Lazăr	Konsumgenossenschaft
Măierean Maxim	Konsumgenossenschaft
Opreapopa Maxim	Konsumgenossenschaft
Roman Maria	Konsumgenossenschaft
Tilvan Gh. Iosif	Konsumgenossenschaft
Fluxă Gheorghe	Betrieb Apicola (vorher für das Bistum Craiova)
Relea Adam	Ebenda

Aufschlußreich ist die Tatsache daß zum Unterschied zu anderen Zentren / Tansa Moldova / wo der Pressenbesitzer üblicherweise ein wohlhabenderer Dorfbewohner war, der auch als Unternehmer wirkte und das Wachssammeln finanzierte und ein Wachshandelsmonopol innehatte / was zum Teil auch auf Căian zutrifft, obgleich es sich hier um eine Fabrik handelt, die die gesamte Ware verarbeitete / in Sebeş der „Presser“ bloß Besitzer der Anlage war, die er den Sammlern zeitweilig vermietete und dafür eine Gegenleistung in Wachs und Bargeld erlangte. Einst betrug diese Miete 1 kg Wachs für die Benutzung der Presse einen Tag und eine Nacht hindurch, ein Zeitraum in dem man 30—35 kg Wachs aus Trestern und 60 aus einem wabenreichern Rückstandegemisch erlangen konnte.

Im Jahre 1959 verteilten sich die 244 Preßaktionen / jede entspricht der Verarbeitung des Gesamtertrags einer Ausfahrt, / folgendmaßen: 67 auf die Presse von Lazăr Bucurenciu / rund 28% /

63	„	„	„	Tîlvan Iosif (cca 27%)
39	„	„	„	Relea Adam (cca 17%)
30	„	„	„	Opreapopa C-tin (cca 12%)
21	„	„	„	Roman Maria (cca 10%)
12	„	„	„	Măierean Maxim (cca 5%)
9	„	„	„	Fluxă Gheorghe (cca 4%)

Pe lângă boştinari şi tescari, în Sebeşul de Jos s-au dezvoltat, în decursul vremii, şi alte două meserii, un meşteşug cu caracter de negustorie, cerăritul şi un meşteşug propriu zis, lumînăritul.

Cerarul turna ceara, realizată de boştinar în instalaţiile tescarilor, în blide de lemn, strunjite sau mai de mult scobite cu dalta, obţinînd „turte“ de ceară de cca 1—2 kg bucata. În 1959 în sat se mai găseau astfel de forme, în special la vechile ateliere de lumînărar (care şi ei turnau „turte“). Cerarii, cum au fost Mihai Vasile-Zdrelea (78 ani) şi Mihai Toma îşi desfăceau marfa la târguri. Din momentul în care statul a început să ofere preţuri convenabile pentru ceara brută, care se achiziţiona, iar mai târziu se valorifica de către cooperativa de consum sau amintita întreprindere Apicola, cerăritul ca meserie a dispărut. În memoria oamenilor au rămas însă numele unor cerari din trecut, ca Toma Melinte, Roman Vasile — Sile lui Văşii, Gruia Lazăr şi Popa Ion, care cu turtele lor colindau ţara în lung şi în lat, cu căruţa trecînd şi peste graniţele vremii, mai ales prin vama de la Tg. Jiu, desfăcînd turtele la ţară între lăsatul secului, de paşti şi pînă la rusalii, invitînd muşterii prin strigătura: „ceară pe datorie şi banii la Sînta Mărie“! Motivul acestei forme de comerţ pe datorie se poate căuta mai puţin în sărăcia oamenilor, ci mai degrabă în faptul că lipseau banii în numerar, iar dacă existau bani în casă nu erau la îndemîna oricui, cînd cerarul trecea prin sat. Marfa, ceară sau lumînări, dată pe datorie era trecută într-un registru, pe care negustorul îl purta asupra lui, urmînd ca, după valorificarea recoltei de cereale să fie încasate datoriile respective, fie în bani, fie în „bucate“, adică în natură (grîu, porumb, orz).

Cea de a doua meserie auxiliară, legată de ceară prin prelucrarea ei în produse de consum, era lumînăritul. În Sebeşul de Jos, în decursul vremii, a funcţionat un număr mai mare de ateliere de lumînări, în 1959 păstrîndu-se cele ale lui Ileana Faur, Sas Pătru (azi în Muzeul Tehnicii Populare din Sibiu) şi al lui Gh. Tîlvan. Cu un an înainte mai existau cele ale lui Sas Nicolae şi Roman Simion, cel din urmă mutîndu-se în anul respectiv la Sibiu. Un alt lumînărar atestat în sat era Tănase Toma.

63	auf die Presse von Tîlvan Iosif / rund 27% /
39	auf die Presse von Relea Adam / rund 17% /
30	auf die Presse von Opreapopa C-tin / rund 12% /
21	auf die Presse von Roman Maria / rund 10% /
12	auf die Presse von Măierean Maxim / rund 5% /
9	auf die Presse von Fluxă Gheorghe / rund 4% /

Außer dem Gewerbe der Sammler und dem der Presser entwickelten sich im Laufe der Zeit in Sebeş auch zwei weitere Betätigungen, eine darunter mit betontem Handelscharakter, nämlich die des Wachshändlers und ein ausgesprochenes Gewerbe, nämlich das des Wachsziehers.

Der Wachshändler stellt, aus dem, durch den Sammler, in der Anlage des Pressenbesitzers erlangten Wachs, flache in gedrechselten oder geschnitzten Gußformen angefertigte Wackskuchen her. Im Jahre 1959 fanden sich im Dorf derartige Formen vor allem in einstigen Wachszieherwerkstätten die ebenfalls solche Kuchen erzeugten /. Wachshändler wie Mihai Vasile Zdrelea / 78 Jahre / und Mihai Toma verschleißten ihre Ware auf Märkten. Vom Augenblick an, wo der Staat als Kunde auftrat und für angekauft Rohwachs akzeptable Preise bot, und das Wachs später auch von den Betrieben Apicola und den Konsumgenossenschaften ausgewertet wurde, verlor sich das Gewerbe des Wachshändlers. Die Erinnerung der Dorfbewohner erhielt uns jedoch die Namen solcher Händler wie Toma Melinte, Roman Vasile — Sile lui Văşii, Gruia Lazăr und Popa Ion., die mit ihren Wackskuchen das Land kreuz und quer bereisten, ja mit ihren Wagen auch die Landesgrenzen, vor allem beim damaligen Grenzübergangspunkt Tîrgu Jiu überschritten, um ihre Ware während der Osterfasten und zu Pfingsten zu verschleißten. Dabei suchten sie die Kundschaft durch den Ruf: „ceară pe datorie, banii la sfînta Mărie“ / Wachs auf Borg, Geld zu Hl. Marien / anzulocken. Diese Form des Kredithandels fußt weniger auf der Dorfwirtschaft, als vielmehr auf dem Bargeldmangel. Außerdem, war das im Hause befindliche Bargeld nicht jedem Familienmitglieder zugänglich, wenn der Wachshändler durch das Dorf zog. Die unbezahlte Ware wurde in ein Büchlein, eingetragen, das der Händler mit sich führte und nach erfolgter Getreideernte wurde diese Schuld in Bar oder in Produkten / Weizen, Mais, Roggen / beglichen.

Die zweite der Verarbeitung des Wachses zu Verbrauchsgütern gewidmete Beschäftigung bildete die Wachszieherei. In Sebeşul de Jos gab es im Laufe der Zeit mehrere Wachszieherwerkstätten und im Jahre 1959 hatten sich die von Ileana Faur und Sas Pătru / letzte heute im Museum bäuerlicher Technik Sibiu ausgestellt / und Gheorghe Tîlvan erhalten. Ein Jahr zuvor gab es noch jene von Sas Nicolae und Roman Simion, deren letzterer nach Sibiu übergesiedelt war. Ein weiterer im Dorf belegter Wachszieher war Tănase Toma.

În economia apicolă extragerea cerii din fagurii obținuți din stupi în urma recoltării mierii, deține un loc important, ceara constituind în trecut o materie întrebuințată pentru confecționarea de lumânări, iar mai nou o materie primă căutată în special pentru industria chimică, cosmetică și farmaceutică. Dar ea constituie și un produs căutat de însuși apicultor, la stupii sistematici, folosiți în apicultura modernă, suportul pentru fagurii de miere realizându-se din ceară curată.

Cum am arătat, metodele și procedeele de extracție a cerii folosite de apicultorul-țăran, mai ales în trecut, erau destul de primitive, ele bazându-se pe mijloace rudimentare, puțin productive, tehnologia de extracție rezumându-se la fierberea fagurilor și scurgerea, recte stoarcerea masei încălzite printr-o țesătură groasă, cu ajutorul unor prese cu pene, șuruburi sau pîrghii. Rezidurile rămase în urma tescuirii conțin încă un procentaj (cca 25—50%), ceară, materie care nu mai poate fi extrasă de stupar cu ajutorul mijloacelor neevolute pe care acesta le avea la dispoziție în gospodărie.

Amintitul procentaj de ceară a făcut, cum e lesne de înțeles ca această materie „voștina” să exercite o atracție pentru oameni întreprinzători, care o puteau obține de la stupar pe un preț derizoriu, în special pentru motivul că ea nu mai putea fi utilă apicultorului, decît pentru a aprinde focul cu ea.

Astfel, boștinarul, care apărea în gospodărie și oferea în schimbul acestui deșeu, aparent inutil, bani lichizi, produse de ceară, ace de cusut, tămîie sau piper, era întotdeauna binevenit, adeseori oferindu-i-se și ospitalitatea casei, o masă sau un loc de dormit.

Boștina, ca materie, se prezintă ca o masă amorfă, zgrunțuroasă, în care o serie de substanțe organice rezultate din procesul de creștere a larvelor de albine, diferite alte impurități, precum și anorganice, praf, nisip, s-au constituit, prin topirea cerii, într-un conglomerat, avînd ca liant resturile de ceară neextrasă.

Această masă, colectată de la stupari, ca atare sau în amestec cu faguri neprelucrați, sau în trecut, cînd lumînările folosite în biserici era produse din ceară de albine, și boștinarii obțineau de la biserică capetele, „mucurile” rămase, amestecate și cu acestea, era transportată în sat și depozitată în podul casei pentru a se usca.

În vederea prelucrării cocoloașele sau bulgării de boștină sînt pisați prin batere cu un mai („măieț”, „boace”), mai ales de către bărbați, fiind o muncă mai grea. Astfel se obține un praf relativ uniform, care este măsurat cu ajutorul unui vas de tablă „cazanu”, cuprinzînd cca 6—7 litri. Un cazan și jumătate constituie o șarjă, care se introduce în căldarea de fontă, spre a fi fiartă aici cu 80—100 litri de apă. De obicei, cuptorul cuprinde două căldări, în cea din spate asupra căreia focul are un efect mai puternic, obținîndu-se o temperatură mai ridicată. În căldarea din față se încălzește apa pentru următoarea șarjă. După o oră și jumătate, timp în care boștina s-a înmuiat și, în timp ce apa scade cît un lat de palmă, fierbe lent, pînă cînd la

Die Wachserzeugung aus Bienenwaben, nach erfolgtem Honigentzug, nimmt in der Imkerwirtschaft einen wichtigen Platz ein, benutzte man doch das Wachs früher zur Kerzenherstellung und gegenwärtig in der chemischen, pharmazeutischen und kosmetischen Industrie. Doch bildet es auch einen bei den Imkern gesuchten Artikel, stellen diese daraus Kunstwaben für systematische Bienenstöcke her.

Wie erwähnt, erweisen sich die von den Bauernimkern angewandten Verfahren als überaus primitiv, beruhen sie doch auf rudimentären und unergiebigen Behelfen. So beschränkt sich diese Technologie auf das Kochen der Waben und das Abfließen lassen des geschmolzenen Wachses, bezw. auf dem Auspressen der erhitzten Masse mittels eines dicken Gewebes und Keil-, Spindel-, bezw. Hebelpressen. Die übriggebliebenen Rückstände enthalten noch einen hohen Prozentsatz / 25—50% / Wachs, das sich mit den einfachen Behelfen die dem Bauernimker zur Verfügung stehen, nicht mehr auspressen läßt.

Wie verständlich, führte dieser hohe Wachshalt dazu, daß die Wachstvester auf unternehmerische Geister eine besondere Anziehung ausübten, waren diese für den Imker doch nur als Brennstoff dienlich und ließen sich für wenig Geld aufkaufen.

In diesem Sinne war der Wachstvester-sammler, der für diesen anscheinend nutzlosen Stoff Bargeld, Wachserzeugnisse, Nähadeln, Weihrauch, Pfeffer usw. anbot, im Dorf ein stets willkommener Gast, für den man einen Imbiß, bezw. eine Ruhestatt bereithielt.

Als Rohstoff betrachtet erweist sich die Trester als strukturlöse, bröcklige Masse, deren Bestandteile, Überreste des Entwicklungsprozesses der Bienenlarven, allerlei Verunreinigungen organischer oder anorganischer Natur, wie Sand, Staub usw. ein Konglomerat bilden, denen das nicht entzogene Wachs als Bindemittel dient.

Diese durch die Sammler von den Imkern als solche, oder mit unverarbeiteten Waben durchsetzte Masse, angekauften Rückstände, bezw. früher als Wachslichter noch üblich waren, auch mit Kerzenstummeln vermischt, beförderte der Wachstvester-sammler ins Dorf, wo man sie auf dem Dachboden zum Trocknen ausbreitete.

Beim Verarbeiten wurden die Trester mit einem Kolben zerkleinert, eine derart schwere Arbeit, daß sie ausschließlich Männer ausführten, der erlangte körnige Staub zunächst mit einem 6—7 Liter fassenden Blechimer gemessen und anderthalb derartige Eimer zusammen mit 80—100 Liter Wasser in einen der zwei Gußeisenkessel die zum Ofen der Preßanlage gehören, zum Sieden gebracht. Im vorderen siedet das nötige Wasser und im rückwärtigen, der einen höheren Hitzegrad erreicht, läßt man das Gemisch rund 2,5 Stunden kochen. Ist das Wachs vollständig geschmolzen und das

mijlocul clădirii se formează un ochi de spumă galbuie, semn care indică că se poate trece la a doua etapă, tescuirea propriu-zisă.

Înainte de a trece la aceasta, este necesar să descriem pe scurt instalația întrebuințată pentru storsul cerii. În general este vorba de un dispozitiv de presare bazat pe principiul pîrghiei, constituit dintr-un trunchi masiv de stejar („grinda”) fixat cu un capăt („limba”) într-o scobitură dreptunghiulară practică într-un alt trunchi, aflat în picioare și îngropat în pămînt („stîlpul”). Cu ajutorul unui șurub din lemn de păr („vîrtejul”) și a unei piulițe dimensionate în consecință („oala”), fixat la capătul grinzii opus „stîlpului”, se realizează ridicarea sau coborîrea trunchiului-pîrghie, aceasta îndepărtîndu-se sau apropiindu-se de dispozitivul propriu zis de tescuire, compus dintr-un trunchi fasonat pe patru muchii („piua”), prevăzut cu o scobitură pătrată, cavitatea preselei. În deschișătura aceasta se potrivește un lemn pătrat („preoteasa”) căruia îi revine funcția de piston, iar deasupra, ca element care mediază presiunea exercitată de grinda pistonului, se găsește un lemn cilindric („popa”).

În scopul de a mări presiunea exercitată de grindă, peste cea datorată strict greutateii acesteia, și prin realizarea unui efect maxim de pîrghie, prin deplasarea punctului de presare (de sprijin) cît mai aproape de punctul fix al pîrghiei, vîrtejul este prevăzut la capătul de jos cu o platformă („grapa”), realizată din dulapi („prăsele”) și încărcată cu bolovani. Cu ajutorul unei prăjini („fusul”), introduse într-un orificiu aflat la înălțimea șoldului unui om, vîrtejul poate fi învîrtit, înșurubîndu-se în „oală”, determinînd coborîrea grinzii, pînă la punctul în care greutatea acesteia înfrînește rezistența opusă de masa aflată în oala teascului. Continuîndu-se rotirea vîrtejului, grindă fiind acum oarecum într-o poziție stabilă, de imobilitate relativă, începe să se ridice grapa, greutatea ei adăugîndu-se ca balast și exercitînd totodată o tracțiune suplimentară la capătul liber al grinzii-pîrghie.

Pentru a face față evoluției acestor forțe extraordinare, toate piesele componente ale teascului sînt lucrate din volume masive, de preferință din lemn de stejar, iar spre a nu se destrăma capătul fix al pîrghiei format din grindă, stîlp și piua, aceasta din urmă este legată rigid de baza stîlpului printr-o limbă, care pătrunde într-un locaș scobit în corpul acestuia, formînd astfel un imens clește cu două brațe-pîrghii, unul fix, piua și unul mobil, grindă. La această măsură se mai adaugă ancorarea stîlpului în pămînt, sub nivelul pivei, cu ajutorul unei a doua grape, adică a unei platforme sau a unui cadru purtător de balast format din bolovani.

Sub piua se găsește o groapă săpată în pămînt și căptușită cu bolovani de rîu sau blane de stejar („doba”), adîncă de cca 0,9 sau 1 m, adîncime în care se așează un recipient special lucrat în acest scop („hutia”), destinat scurgerii cerii din piua.

Procesul de tescuire propriu-zis se desfășoară astfel: în scobitura piuei („gaura de la piua”) se așează un rînd de bețe scurte și groase, de prefe-

Wasser teilweise verdampft, so bildet sich an der Oberfläche ein gelbes Schaumauge, zum Zeichen daß man das Pressen angehen kann.

Ehe wir dieses beschreiben, wollen wir kurz auf die dazu verwendete Anlage eingehen, bei der es sich im Großen Ganzen um eine nach dem Hebelprinzip wirkende Vorrichtung handelt. Sie besteht aus einem massiven Eichenbalken, der als Kelterbaum dient / „grindă” /, dessen Ende in einem in den Boden eingelassenen senkrechten Ständer befestigt ist. Mittels einer hölzernen Schraubenspindel / „vîrtejul” / und einem mit einem Gewinde versehen Mutterschraubenlager / „oala” /, hebt man den Kelterbaum an dem dem Ständer gegenüberliegenden Ende oder senkt ihn bis er auf die Preßvorrichtung zu liegen kommt, die aus einem quaderförmigen Baumstamm / „piua” / besteht in dem eine würfelförmige Höhlung als Preßtopf dient. In diesen paßt ein flacher Würfel / „preoteasa” /, der eigentliche Kolben, und darauf ruht ein zylindrischer Klotz, als Verbindungsstück zwischen Kelterbaum und Kolben.

Um die Druckwirkung erhöhen zu können, die an und für sich bereits beachtlich ist, weil sie doch auf dem erheblichen Eigengewicht des Kelterbaumes und der Anbringung des Kolbens in nächster Nähe des Angelpunkts des Hebels beruht, brachte man am Unterende der Schraubenspindel eine hölzerne Plattform an und belastete sie mit Feldsteinen / „grapa” /. Vermittels einer Stange wird die Schraubenspindel herumgedreht und bewirkt ein Senken oder Heben des Kelterbaums, bis dieser auf dem Kolben aufruht. Dreht man die Spindel weiter, so tritt das Balastgewicht der „grapă” in Aktion, wodurch die Wirkung wesentlich zunimmt.

Natürlicherweise sind die Bestandteile der Presse diesen ungeheuren Kräften angepaßt worden, d. h. sie erweisen sich als entsprechend massiv und bestehen größtenteils aus Eichenholz. Um eine Überbeanspruchung der Anlage am Hebeldrehpunkt zu verhindern verband man den Keltertrog mit dem Ständer des Kelterbaumes durch einen massiven Zapfen, wodurch eine riesige Zange zustandekommt, deren Arme aus dem feststehenden Trog und dem beweglichen Kelterbaum bestehen. Eine weitere Erhöhung der Wirkung wird noch dadurch erlangt, daß der Ständerbalken unterhalb des Troges durch eine mit Steinen belastete Holzplattform im Boden verankert wurde.

Unmittelbar unter dem Trog findet sich eine aus Flußsteinen gemauerte oder mit Bohlen ausgefüllte Grube / „dobă” / von 0,9—1 m Tiefe, die das eigens für die Aufnahme des geschmolzenen Wachses angefertigte Daubengefäß / „hutia” / aufnimmt.

Der eigentliche Preßvorgang verläuft folgendermaßen: In die Troghöhlung wird eine Reihe kurzer dicker Knüttel und darüber quer eine zweite

rință de fag („cuiele“), iar perpendicular peste acesta un al doilea, de această dată mai des aranjat, formînd un fel de grătar. Peste cuie se pune un strat de paie de ovăz, care sînt mai rezistente și mai puțin friabile ca cele de orz sau grîu („îs mai ațoase, că-s mai lungi“)⁴¹, strat căruia îi revine rolul unui filtru, grătarul și sita de paie fiind („patul“) legate cu un lanț, care permite, după acțiunea de presare, scoaterea lor din piuă.

Cu ajutorul unui polonic din tablă de mari dimensiuni, se începe introducerea masei topite în piuă, ea se „încarcă“ din căldările sus amintite, apa și ceara topită scurgîndu-se prin pat în hutie, printr-un număr de găuri practicate în fundul gros al pivei. Peste încărcătura de boștină formată din straturi de paie alternînd cu straturi de boștină fierbinte, se așează întii niște scînduri scurte și groase („tîndălele“), care împiedică ca încărcătura să se lipească de preoteasa care se suprapune tîndărilor în cele două locașe în formă de adîncituri, scobite în corpul preotesei și al grinzii, se fixează capetele de jos și de sus ale popii, teascul astfel pregătit fiind gata pentru pornirea tescuirii.

Prin învîrtirea vîrtejului se coboară grinda, care apasă, prin intermediul popii și pistonului propriu-zis, preoteasa pe încărcătura pivei, ceara rămasă în oala acesteia scurgîndu-se în hutie peste cea scursă anterior, la încărcatul pivei. Ceara fiind mai ușoară decît apa, iar prin adăugirea permanentă de cantități noi de ceară, aceasta exercită o presiune asupra apei aflate sub ea, obligînd-o să se scurgă printr-o perforație practică în lungul uneia din doagele hutiei, care corespunde în interior, deasupra fundului recipientului, iar spre afară la 10 cm sub marginea de sus a acestuia, avînd loc o evacuare a apei în funcție de sporirea cantității de ceară. Apa scursă este dirijată printr-un tub sau șanț spre exteriorul clădirii care adăpostește teascul, numită și ea, în baza folosirii ei, drept „teasc“.

Șanțul amintit, aflîndu-se mai sus decît fundul dobei, hutia se găsește astfel în permanență într-o baie caldă, ce împiedică răcirea prematură a cerii din hutie. De altfel, sezonul preferat pentru tescuire este primăvara și toamna, temperatura aerului avantajînd desfășurarea normală a procesului de prelucrare, storsul cerii pe timp răcoros fiind aproape imposibil, ceara solidificîndu-se prea repede, se „slăiește“ cum zic boștinarii.

După încheierea „bătutului boștinei“, cum se numește tescuirea la Sebeș (eventual în baza faptului că inițial s-au folosit teascuri acționate cu pene, „bătute“ cu maiul, tip întîlnit la prelucrarea semințelor oleaginoase), hutia este trasă spre gura dobei, rămînînd aici pînă se limpezește conținutul (se „așază“). De la caz la caz pot fi prelucrate 30 pînă la 50 de căldări, pînă se umple hutia într-atîta încît să fie nevoie de a o goli, ceea ce se realizează prin scoaterea atentă a cerii încă lichide, fără a se agita conținutul hutiei și turnarea în ciubărașe de stejar înalte și conice („vedre“ — H=40 cm., Ø superior cca 35 cm.). Manipularea ce-

/ „cuie“ / gelegt, woraus eine Art Rost zustandekommt. Darüber schichtet man Haferstroh, das weniger brüchig ist als Weizen- oder Roggenstroh / „... es ist zäher, weil länger...“ /⁴¹ wodurch eine Art Filter entsteht, der durch eine Kette zusammengehalten wird, die es erlaubt nach dem Pressen die Rückstände herausheben zu können.

Vermittels eines großen Blechlöffels schöpft man nun geschmolzene Masse aus dem Kessel in den vorbereiteten Preßtrog wobei Wachs und Wasser durch den Strohfiter und eine im Boden des Preßtroges befindliche Bohrung in die „hutie“ abfließen. Beim Nachfüllen wird immer wieder Stroh eingelegt und das Ganze schließlich mit ein paar kurzen Bohlen bedeckt, die das Festkleben des eigentlichen Preßkolbens verhindern, den man zuletzt auf das Preßgut legt. Letzterer weist eine Vertiefung auf, die einer ähnlichen, an der Unterseite des Preßbaums angebrachten, entspricht in die die Enden des Verbindungsstücks „popa“ hineinpassen. Bringt man nun auch diesen an, so ist die Presse funktionsbereit.

Durch Drehen der Spindel senkt sich der Kelterbaum und überträgt seinen Gewichtsdruck durch den Kolben auf das Preßgut, sodaß das im Trog verbliebene Wachs zu dem bereits vorher in die „hutie“ abgeflossenen rinnt. Im Daubengefäß bildet das leichtere Wachs einen flüssigen Deckel, unter dem der auf das Wasser ausgeübte Druck zunimmt, sodaß dieses durch eine, in einer der Dauben angebrachte Längsbohrung emporsteigt und nach außen abfließt, von wo es vermittle einer Rinne abgeleitet wird.

Da dieser Abfluß oberhalb des Gefäßbodens angebracht ist, steht das Daubengefäß in einem ständig heißen Wasserbad, sodaß das Wachs nur allmählich erkaltet und erstarrt. Als geeignetste Zeiten für das Pressen gelten Frühling und Herbst, da die Lufttemperatur den Normalablauf des Pressens beschleunigt, was auf den Winter nicht zutrifft, da das Wachs dann zu schnell erstarrt, bzw. wie es die Sammler nennen „stockt“.

Nach beendetem „Schlagen der Trester“, wie man das Pressen in Sebeș zu nennen pflegt / vermutlich weil dabei ursprünglich mit Schlegeln betriebene Keilpressen benutzt wurden /, nähert man die Wachsbütte dem Grubenrand, damit das Wachs erkaltet / „sich setzt“ /. Von Fall zu Fall verarbeitet man 30—50 Kessel um die Wachsbütte soweit zu füllen, daß sie entleert werden muß. Dieses geschieht indem man das flüssige Wachs vorsichtig und ohne den Gefäßinhalt umzurühren in hohe kegelstumpfförmige Eichenkübel schöpft, darum bemüht Blasenbildung zu verhindern. Damit das

⁴¹ Idem

⁴¹ Derselbe.

rii se face cu multă grijă spre a nu se forma bule de aer în calupul de ceară realizat. Pentru a împiedica lipirea cerii de pereții vedrelor, acestea sînt ținute în apă rece. Ceara este lăsată să se răcească încet, cea scoasă prea repede din formă fiind mai închisă la culoare și se deformează pe parcurs („face gaură la mijloc“). După ce s-a răcit ceara în vadră, care cuprinde cca 15 kg, este scoasă, calupurile de formă tronconică („sloiurile“) fiind depozitate în locuri răcoroase și aerisite, unde ceara se acoperă cu un strat albicios catifelat („se brumează“), fapt care are loc într-un interval de 8—10 zile pe vreme mai rece și de 30 zile pe vreme călduroasă. Stratul albicios nu era sau nu este numai un adaos de ordin estetic, după el se aprecia puritatea cerii („ceara e curată cînd face brumă alburie pe ea“).

Lichidul tulbure și închis la culoare, care rămîne în hutie, nu mai poate fi valorificat în nici un fel, astfel că se aruncă.

Bruma odată produsă pe suprafața sloiurilor, acestea pot fi vîndute sau păstrate pe un timp nelimitat, ceara neavînd un termen de perisabilitate. Acest din urmă fapt a făcut ca ceara să fie repede considerată un bun mijloc de teaurizare. Astfel unii îngropau ceara, păstrînd-o ca un capital pentru vremuri mai grele. „Ceara e ca aurul“ se spune în sat și acest lucru se răsfrînge atît asupra stabilirii ierarhiei social-materiale în baza acestei avuții, ea servind nu numai ca mijloc de teaurizare, dar și de plată a dotei tinerelor din sat. Un caz atestat dovedește că un bătrîn a lăsat moștenire 300 kg ceară, care a stat îngropată în pămînt peste 25 de ani. Dar acest fenomen de a investi capitalul avut în ceară de albine, care nu este supusă devalorizării nu este izolat, ceara, avînd un preț stabil, care crește organic odată cu o eventuală inflație, rezistînd oricăror fluctuații de ordin economic.

3. Prelucrarea cerii de albine, lumînăritul

Pe lîngă întrebuițarea în medicina populară și în apicultură, ceara de albine a servit din trecutul îndepărtat ca materie primă pentru confecționarea lumînărilor întrebuițate pentru iluminat și cu scop votiv, în biserică. Într-o localitate care este profilată pe colectarea boștinei și extragerea cerii, era firesc să apară meșteșuguri, care să prelucreze această ceară, ajungîndu-se la o accentuată diviziune a muncii între boștinarii-colectorii, tescarii-proprietarii de teascuri și meseriașii care prelucrează ceara, cerarii și lumînării, primii, cum am arătat, fiind mai mult negustori, realizarea turtelor de ceară nefiind de fapt o tehnologie.

Lumînăritul în schimb, meșteșug atestat și el în trecut printr-un număr de ateliere, nu numai că posedă o tehnologie consacrată, ba mai mult, el cunoaște diferite tehnici de producție, aplicate în funcție de materia primă, formatul și destinația produselor, epoca etc. Astfel materia primă, în

Wachs nicht an der Gefäßwand anklebt, werden die Kübel in kaltem Wasser aufbewahrt. Um ebenfalls zu verhindern, daß die Wachskuchen dunkel werden oder sich verformen, muß man danach trachten, daß das langsam erkalte. Ist dieses in der rund 15 kg fassenden Form geschehen, so stürzt man die kegelförmigen Kuchen / „sloiuri“ / auf eine reine Fläche und lagert sie anschließend im Kühlen, wodurch die Oberfläche ein samtig-weißes Aussehen erlangt / „sie wird bereift“ /, was üblicherweise in 8—10 Tagen, bei kühlerem Wetter, und in etwa 30 bei wärmerem geschieht.

Diese weißliche Schicht trägt nicht bloß zum besseren Aussehen bei, sondern bildet gleichzeitig auch ein Güte Merkmal / d. h. nur reines Wachs weist diesen Belag auf.

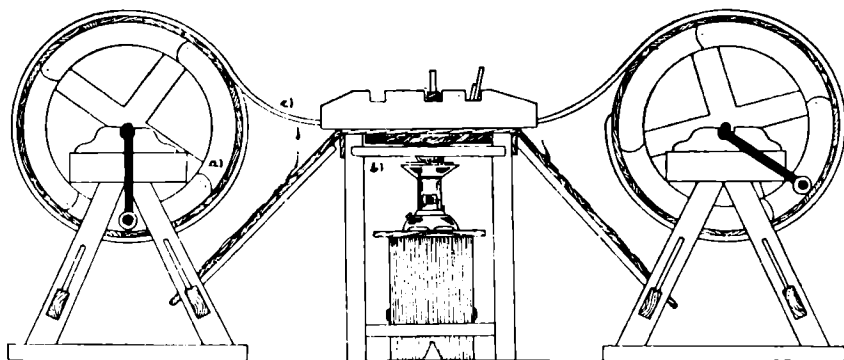
Die in der Bütte zurückgebliebene dunkle Flüssigkeit läßt sich zu nichts weiter verwenden und wird fortgeworfen.

Die weißlich beschlagenen Wachskuchen sind nun verschleißbereit und dabei unbegrenzt haltbar, was recht früh dazu führte, daß man das Wachs als Hortungsmittel benutzte. So vergruben manche die Kuchen als Kapitalsanlage für schwere Zeiten: „Wachs ist wie Gold“ hieß es im Dorf und diese Tatsache trug zum Zustandekommen einer sozialwirtschaftlichen Hierarchie aufgrund dieses Stoffes bei, der nicht nur als Hortungsmittel sondern auch als Mitgift für die Töchter des Dorfes diente. Beleg ist auch der Fall eines Greises, der 300 kg Wachs hinterließ, das 25 Jahre hindurch im Boden vergraben war. Doch steht dieser Fall nicht allein da, sein Kapital in Bienenwachs anzulegen, das keiner Entwertung ausgesetzt war und einen feststehenden Preis hatte, der im Falle einer etwaigen Geldentwertung entsprechend anstieg, folglich keinerlei Wirtschaftskonjunkturen ausgesetzt war.

3. Die Bienenwachsverarbeitung, die Wachszieherei

Das Bienenwachs diente außer zu Heilzwecken in der Volksmedizin und zum Herstellen von Kunstwaben in der Imkerei, früher vor allem auch zur Herstellung von zur Beleuchtung oder zu Kultzwecken benutzten Kerzen. Es ist nur natürlich, daß in einer Ortschaft, deren Bewohner sich dem Sammeln von Wachstrestern und der Wachsgewinnung widmeten, Gewerbe auftreten, die dieses Wachs weiter verarbeiteten. So kam es zu einer Arbeitsteilung zwischen den Rohstoffsammlern, den Pressenbesitzern, den Wachspressern und den Wachsziehern, wobei die Vorletzten ja eher als Händler gelten können, bildet die Wachskuchenherstellung doch keine Technologie im eigentlichen Sinne.

Die jedoch bereits früher durch eine Anzahl von Werkstätten im Ort belegte Wachszieherei dagegen verfügt nicht nur über eine eigene Technologie, sondern kennt vielmehr eine Reihe von Herstellungsverfahren, die je nach dem benutzten Rohstoff, den Ausmaßen und der Bestimmung der Erzeugnisse, bezw. der Epoche angewandt werden.

6. Dispozitiv pentru „tras” luminări din ceară de albine, provenind din Sebeșul de Jos, azi expus în Muzeul Tehnicii Populare Sibiu: (secțiune):
a) „butoi” b) baia de ceară c) fitilul

6. Wachstziehvorrichtung zur Kerzenherstellung aus Sebeșul de Jos, heute im Museum bäuerlicher Technik, Sibiu/Längsschnitt:
6. a/ Trommel „butoi” b/ Wachsbad c/ Docht

trecut ceara curată, azi doar accidental același material și în general înlocuitorii, parafina sau cerezina, mai accesibile și infinit mai ieftine, pot fi prelucrate fie prin turnare în forme-matrițe din sticlă sau tablă, fie prin suprapunere de straturi pe calea de scurgere, sau îmbăiere. Tehnica din urmă la rîndul ei se poate aplica prin îmbăierea fitilelor la lungimea luminărilor, sau prin trecerea unui fitil lung de cîțiva zeci de metri printr-o baie de ceară, tehnică aplicată în general în atelierele din Sebeșul de Jos.

Prima din tehnicile arătate nu credem că mai necesită explicații suplimentare, formele redată în ilustrația textului epuizînd tema. Cea de a doua tehnică, de suprapunere prin turnare-scurgere se aplică astfel:

Fitilele, tăiate la lungimea luminărilor mari (1,5—1,7 m) sînt agățate de un număr de cîrlige fixate pe circumferința unui disc din lemn cu un diametru de cca 1 m., în mijlocul căruia este practicat un orificiu pătrat prin care trece un lemn fasonat pe patru muchii, prevăzut la capătul superior cu un cîrlig care permite agățarea sa de o grindă a tavanului. Orificiul plasat de-a lungul lemnului pătrat permit stabilizarea discului la o înălțime dorită, în funcție de lungimea produsului, prin introducerea unui cui în orificiul de dedesuptul „cercului”, cum este numit discul. Cu ajutorul unui vas-lingură se toarnă ceară topită pe fitilul aflat în poziție verticală, aceasta scurgîndu-se, iar prin învîrtirea „cercului” operația se repetă la toate fitilele. Ajuns din nou la primul fitil se continuă procedeul depunîndu-se un al doilea strat peste primul și așa mai departe, pînă se atinge grosimea dorită. Această etapă încheiată, luminările brute fiind încă calde și astfel găsindu-se într-o stare de maleabilitate, se scot de pe cerc și se netezesc pe masa de lucru cu ajutorul „perdafului”, o scîndură prevăzută cu mîner (17×33 cm); luminările sînt netezite prin ușoară apăsare și rulare. După ce s-a obținut o luminare de grosime egală pe toată lungimea ei, urmează finisarea, care constă în tăierea capetelor inegale cu ajutorul unui cuțit mare cu o lamă lată, produsul astfel fiind gata pentru a fi vîndut.

Pentru obținerea luminărilor subțiri se aplică o altă tehnică și anume:

Un dispozitiv compus din doi tamburi („butoi”) așezați paralel, permite înfășurarea și derularea unui fitil lung de pe un tambur pe celălalt. În drum, fi-

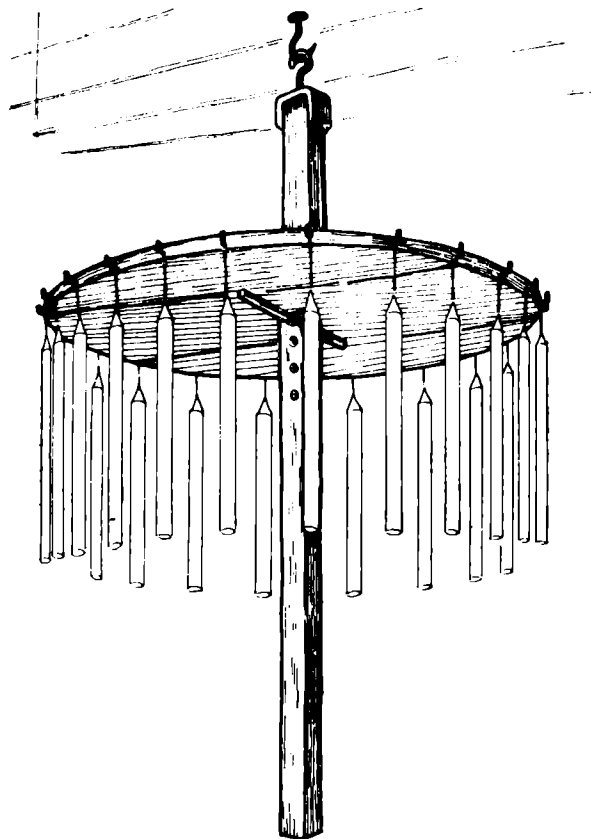
So lassen sich das früher vorherrschende Bienenwachs, das heute nur noch gelegentlich verarbeitet wird und die Ersatzstoffe Parafin und Ceresin, die leichter zugänglich und unendlich billiger sind, sei es in Glas- oder Blechformen gießen, sei es durch ein Tauchverfahren anfertigen bei dem sich Schicht über Schicht ablagert was sich aber auch dadurch verwirklichen läßt, daß man einen mehrere Meter langen Docht wiederholtermaßen durch ein Wachsbad zieht, ein allgemein in den Werkstätten von Sebeș angewandtes Verfahren.

Da die im Text abgebildeten Gußformen das erstgenannte Verfahren zur Genüge veranschaulichen, halten wir weitere Erläuterungen für unnötig. Das zweite, durch Beschichtung zustandekommende Verfahren wird folgendermaßen angewandt:

Die auf die Länge der Großkerzen / 1,5—1,7 m / abgestimmten Döchte werden am Außenrand einer rund 1 m messenden Holzscheibe angeknüpft, die mittels einer in ihrer Mitte angebrachten Latte an einem Deckenbalken angehängt werden kann. Die Latte selbst weist eine Reihe von Bohrungen auf, in die ein Eisenstift paßt. Durch Höher- oder Tieferstecken dieses Stifts läßt sich die Scheibe heben oder senken. Mit Hilfe einer Kelle gießt man flüssiges Wachs über die herabhängenden Döchte, wobei man ständig die Scheibe etwas weiter dreht. Beim ersten Docht angelangt beginnt die Neubeschichtung und geht weiter bis die gewünschte Dicke erreicht wurde. Die so erlangten Rohkerzen werden nun, noch warm und leicht formbar von der Scheibe freige knüpft und mit Hilfe eines mit einem Griff versehenen Brettchens / „perdaf“ / durch Rollen auf dem Arbeitstisch geglättet. Weist die Kerze eine einheitliche Dicke auf, so wird sie ausgefertigt, d. h. man kappt die beiden Enden mittels eines breiten Messers, wodurch das Erzeugnis den letzten Schliff erhielt.

Zur Anfertigung dünner Kerzen benutzt man folgendes Verfahren:

Eine aus zwei parallel stehenden Trommeln bestehende Vorrichtung gestattet es einen mehrere Meter messenden Docht von der einen auf die

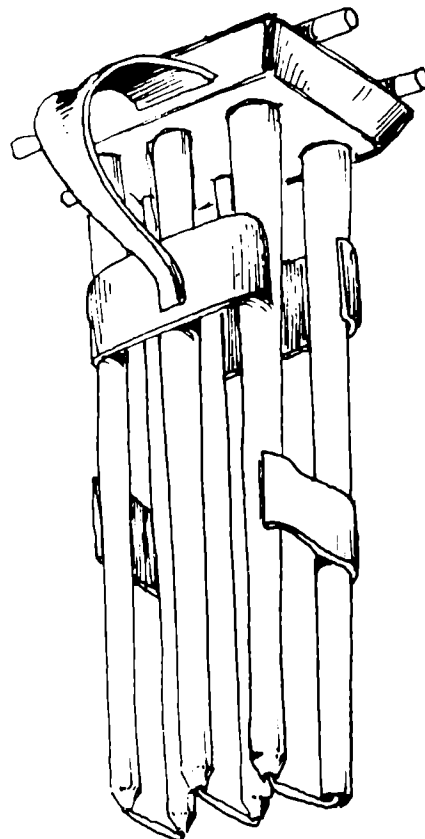
7. Dispozitiv pentru confecționat lumânări mari, prin scurgere

7. Zum Gießen großer Kerzen dienender Docht-halter

tilul, ghidat în acest scop, trece printr-o baie de ceară topită, care se depune pe firul de bumbac, formînd un strat subțire, relativ neuniform. Egalarea stratului respectiv se obține prin trecerea lumînării, căci acum avem de-a face cu o lumînare, printr-o duză metalică, care totodată calibrează lumînarea, deoarece, de fiecare dată cînd se pornește un nou ciclu de depunere, fitilul este introdus într-un orificiu-duză mai mare din discul („piesa”) de bronz, prevăzut cu un număr de orificii crescînde ca diametru, în baza unor norme în vigoare la un moment dat, calibrul fiind indicat printr-o cifră echivalentă cu grosimea exprimată în milimetri. Trebuie arătat că lumînările astfel obținute nu necesită o netezire ulterioară.

Grosimea obținută, lumînările se derulează de pe tambur, trecîndu-le pe o scîndură cu ajutorul căreia se prelungeste masa de lucru, spre a împiedeca ruperea firului de lumînare uneori foarte subțire (4—5 mm). Acum urmează tăierea, care se face în baza unor măsuri raportate la grosimea respectivă și numerotate astfel ca meșterul să știe cîte lumînări de grosimea și lungimea respectivă constituie un kilogram, cantitate de bază, care este ambalată, formînd pachete distincte.

Amintim că în Muzeul Tehnicii Populare a fost reconstituit un atelier de lumînărar, care prin dotarea sa ilustrează toate tehnicile amintite de noi, întrebuițate la prelucrarea cerii.

8. Forme pentru turnat lumînări mijlocii

8. Kerzen-Gußformen für mittelgroße Kerzenformate

zweite Trommel umzuspulen. Unterwegs wird der Docht durch eine Wanne mit geschmolzenem Wachs geführt, das sich ansetzt und vermittels einer durchbohrten Bronzeplatte geglättet wird, durch deren Löcher man die Kerze, denn nun haben wir es mit einer solchen zu tun, führt. Ist man am Ende des Dochtes angelangt, so wird dieses in das nächstgrößere Loch der Bronzeplatte gesteckt und der Zyklus wiederholt sich bis die gewünschte Dicke erreicht ist.

Ist dieses geschehen, so werden die Kerzen abgespult und auf einem langen Brett aufgespannt, um ein Zerbrechen der manchmal recht dünnen Kerzen / 4—5 mm / zu verhindern. Nun folgt das Zuschneiden vermittels einer Schehre, wobei die Kerze in ihrer Länge auf die Dicke abgestimmt ist und durch eine Codenummer genau anzeigt wieviel Stück ein Kilogramm ergeben, das als übliches Handelsmaß für die Kerzenpakete gilt, die man nun anfertigt.

Wir erinnern daran, daß im Museum bäuerlicher Technik eine Wachszieherwerkstatt rekonstruiert wurde, die an Hand ihrer Ausrüstung sämtliche von uns angeführten Verfahren veranschaulicht.

4. Alte forme de valorificare sau întrebuințare a boștinei sau a cerii de albine

Aici trebuie să amintim o serie de întrebuințări întâlnite în medicina populară tradițională, din boștină făcându-se diferite alifii folosite în special în cazul unor boli de piept. Faptul câștigă în valoare în lumina importanței pe care medicina modernă o dă terapiei cu diferite produse sau subproduse ale apiculturii, începând cu lăptșorul de matcă, polenul, mierea, ceara propriu zisă, propolis etc., tratament intuit pe cale empirică de medicina populară cu secole în urmă sub forma unor cataplasme, decocturi, infuzii etc.

Această întrebuințare a unor astfel de substanțe terapeutice, obținute din amestecuri de reziduri de faguri cu alte substanțe sînt atestate în diferite documente ale vremii. Astfel însuși Ion Creangă amintește că în satul său natal se foloseau de către „doftorii satului, moș Vasile Tandura și altul“, o catapasmă realizată din său și „hoștine“ (sic), obținută prin prăjire într-un ceaun mare. Tratatamentul se aplica bolnavului în urma unei fricționări cu „oțet de leuștean“⁴². Creangă citează tratamentul legat de combaterea holerei, ceea ce desigur rămîne un aspect anecdotic. Cert este faptul că astfel de cataplasme sînt aplicate și mai târziu în Moldova în boli de piept⁴³ în cazul citat cea de a doua substanță combinată cu hoștină fiind „tărîțe de grîu“. În satul Aroneanu de lângă Iași se cunoaște o „oblojeală“, care „grăbește coacerea bubelor, deci curmă suferințele mai repede“⁴⁴.

Într-o rețetă din 1810—20 este prescrisă folosirea hoștinei în „boala oftigei“, indicîndu-se aici, sub forma unor comprese aplicate pe piept, timp de trei nopți⁴⁵.

O alifie preparată din resturile rămase de la fagurii tescuiți este cunoscută atît în Moldova cît și în Transilvania sub denumirea de „iruri“. În amestecul amintit intră ceară și „miere de bondar“⁴⁶.

Printre alte întrebuințări ale produselor obținute din stupărit, cît și a unor subproduse, de data aceasta, mai ales mierea, dar și fagurii de ceară goliți de miere, trebuie să amintim „miedul“, o băutură alcoolică, cunoscută la noi în țară în toate provinciile istorice încă din vechime. În Moldova se folosește și un distilat obținut prin fierberea unui amestec de faguri goliți de miere și cu apă, amestec care este supus fermentării și apoi distilat în cazanul de rachiu. Rezultatul, un produs alcoolic de calitate inferioară, numit „posleț“, poate fi găsit încă în documentele din 1800⁴⁷ ale Hatmanului Ghica, fiind numit aici „huzum“ și citat alături de drojdia din vin (tescovina).

4. Andere Verwertungs- oder Verwendungsformen der Wachstreste oder des Bienenwachses

Zunächst wollen wir hier eine Reihe von Anwendungen in der Volksmedizin anführen, stellte man doch aus Wachstreste verschiedene Salben gegen Brustleiden her. Diese Tatsache gewinnt an Bedeutung, wenn wir die Tatsache berücksichtigen, daß die moderne Medizin eine ganze Reihe von Imkereiprodukten oder -nebenprodukten wie Honig, Blütenstaub, Wachs, Propolys u. a. anwendet, die die Volksmedizin auf empirischem Wege Jahrhunderte vorher in Form von Pflastern, Absüden oder Tee verabreichte.

Die Anwendung derartiger Heilmittel, die aufgrund von Wabenrückständen verbunden mit anderen Substanzen zustandekommen, wird in verschiedenen Zeitdokumenten belegt. In diesem Sinne ist es Ion Creangă selbst, der die Tatsache erwähnt, daß die Heilkundigen seines Heimatdorfes, Moș Vasile Tandura und andere, ein Pflaster benutzten, das durch Rösten von Wachstreste in Talg zustandekam und dem Kranken appliziert wurde, nachdem man ihn vorher mit Würzessig / oțet de leuștean — Liebstöckel-essig / abgerieben hatte⁴². Nach Creangă, soll das Mittel bei Cholera nützen, was ja wohl anekdotisch gewertet werden kann. Gewiß ist, daß derartige Pflaster auch später in der Moldau bei Brustleiden⁴³ Anwendung fanden, wobei als zweite Substanz Weizenkleie angeführt wird. Im Dorf Aroneanu nahe von Iași kennt man ein Heilmittel, das „das Aufbrechen von Geschwüren beschleunigt, also die Schmerzen verkürzt“⁴⁴.

In einem Rezept aus 1810—20 wird die Verwendung von Wachstrestern bei Asthma anempfohlen und zwar in Form von drei Nächten hindurch auf die Brust applizierten Kompressen⁴⁵.

Als „iruri“ bezeichnet man eine, sowohl in der Moldau, als auch in Transsilvanien benutzte, aus ausgepressten Wabenresten hergestellte Salbe, die auch Wachs und „Hummelhonig“⁴⁶ enthält.

Neben den erwähnten Anwendungen von Imkereiprodukten muß hier unbedingt noch die Verarbeitung von Honig oder entleerten Bienenwaben zu Meth angeführt werden, ein in unserem Land seit ältesten Zeiten bekanntes alkoholisches Getränk. In der Moldau trinkt man auch ein aus vergorenen Bienenwaben gebranntes Destilat, das, als „popleș“ bekannt, bereits um 1800⁴⁷ in Urkunden des Hatmans Ghica unter dem Namen „huzum“ neben Lagerschnaps Erwähnung findet.

⁴² I. Creangă, *Amintiri, povești, povestiri*, Biblioteca pentru toți, nr. 6, București, 1960, p. 11—12.

⁴³ A. Turcu, op. cit. p. 11

⁴⁴ Idem, p. 10.

⁴⁵ Ibidem, p. 12

⁴⁶ Ibidem, p. 13

⁴⁷ Ibidem, p. 13—14.

⁴² I. Creangă: *Amintiri, povești, povestiri*, in: Biblioteca pentru toți, Nr. 6, Buk. 1960, S. 11—12.

⁴³ A. Turcu, op. cit. S. 11.

⁴⁴ Ibidem, S. 10.

⁴⁵ Ibidem S. 12.

⁴⁶ Ibidem S. 13.

⁴⁷ Ibidem S. 13—14.

Cum am arătat pe parcursul lucrării, îndeletnicirea boștinărilor își are originea în necesitatea sporirii veniturilor nesatisfăcătoare realizate în condițiile unei producții agricole neîndestulătoare, datorită lipsei de ogor / Căian, Tansa, Argetoaia / sau a unui sol puțin productiv / Sebeșul de Jos /, situație care în alte zone a determinat apariția unor meșteșuguri sau chiar centre specializate legate de prelucrarea argilei / în zona colinară a Olteniei, Munteniei și Moldovei /, sau a lemnului / în Munții Apuseni, Vrancea, Vâlcea etc. / sau a obligat locuitorii satului să intensifice creșterea vitelor peste posibilitățile hotărului propriu / Poiana Sibiului /.

O excepție o constituie centrul Albina, unde, cum s-a arătat, solul se prezintă de la început îndestulător, atât sub aspect cantitativ, cât și calitativ. Aici prezența meșteșugului se datorește inițial colonizării unor boștinari dintr-un centru consacrat / Sebeș /, fiind vorba probabil de unele familii ale căror sferă de activitate se găsea pe meleagurile Banatului sau ale zonei Arad, recolta de reziduri, mai ales însă procentajul de faguri făcând îndeletnicirea veche rentabilă chiar în condițiile unei agriculturi cu mare randament, dovadă că meșteșugul a supraviețuit, împotriva așteptărilor.

Puși în fața întrebării dacă boștinăritul poate fi numit meșteșug sau este o îndeletnicire cu caracter comercial, trebuie să admitem că, chiar dacă boștinăritul, în principiu, este un simplu „achizitor“, care colectează un subprodus al unei ocupații / apicultura /, și nu posedă mijloace proprii de prelucrare, ba mai mult, nu produce „produse finite“, ci numai o materie primă destinată altor beneficiari / cerari, lumânărari, industria chimică, cosmetică, farmaceutică etc. /, el este totuși un meșteșugar, deoarece toate aspectele arătate nu se referă decât la ultima etapă a dezvoltării acestui meșteșug, care de la apariția sa a trecut printr-o serie de modificări, producându-se mutații cu caracter de diviziune a muncii. După toate datele obținute, terminologia uzuală, materialul, sugerează ideea că inițial boștinăritul dispunea de toate cele necesare obținerii cerii din rezidurile colectate de el, desprinderea „tescarilor“ din tagma boștinărilor fiind un fenomen legat de evoluția capitalismului în țara noastră, evoluție care a culminat în monopolul cerii deținut de un „patron“, care finanța colectarea materiei prime pe care o prelucra el în întreprinderea proprie / Căian /.

Un argument care vine în sprijinul ipotezei noastre este faptul că prelucrarea boștinei nu o face tescarul, care se rezumă la închirierea instalației sale, ci membrii familiei boștinăritului, cel de al

Wie gezeigt, beruht das Wirken des Wachstrestersammlers auf der Notwendigkeit einer Steigerung nichtbefriedigender Einkünfte aus einer unproduktiven Landwirtschaft, die, sei es auf Mangel an Ackerboden / Căian, Tansa, Arghetoaia /, sei es auf unergiebigem Boden / Sebeș /, beruht. Dieselbe Lage führte, in anderen Gegenden zum Auftreten von Gewerben oder spezialisierten Zentren, die sich der Verarbeitung von Lehm / im Karpatenvorland der Oltenia und Muntenia / oder von Holz / in den Westkarpaten, im Vrancea-, bzw. Vâlceagebiet usw. / widmeten, oder die die Dörfler dazu zwang, die Viehzucht über die Gemarkungsgrenzen der Ortschaft vorzutreiben / Poiana Sibiului /.

Eine Ausnahme bildet in dieser Hinsicht Albina, wo, wie gezeigt, günstige Ackerbauverhältnisse herrschten. Hier verdanken wir das Aufkommen des Gewerbes der Ansiedlung von Wachstrestersammlern aus einem spezialisierten Zentrum / Sebeș /, wobei es sich wahrscheinlich um Familien handelt, deren Tätigkeitsbereich in diese Gebiete des Banats und der Umgegend Arads fiel, wo der Ertrag an Wabenrückständen, vor allem aber der Wabenanteil derselben eine Ausbeute, selbst unter den Bedingungen einer ergiebigen Landwirtschaft, begehrenswert erscheinen ließ. Als Beweis dafür das Überleben des Wachstrestersammlergewerbes, entgegen allen Erwartungen.

Mit der Frage konfrontiert, ob das Wachstrestersammeln als Handwerk angesprochen werden kann oder einfach als eine Art Handelstätigkeit, müssen wir das Erstere bejahen, selbst wenn der Sammler im Prinzip ein gewöhnlicher Aufkäufer ist, der das Nebenprodukt einer Beschäftigung / der Bienenhaltung / sammelt, ohne über eigene Verarbeitungsanlagen zu verfügen und, noch mehr, ohne Fertigprodukte zu erzeugen, sondern bloß für andere Nutznießer / Wachshändler, Wachszieher, Imker, chemische, pharmazeutische, kosmetische Industrie / bestimmte Rohstoffe. Er ist und bleibt Handwerker, da alle angeführten Aspekte sich auf die letzte Entwicklungsetappe dieses Gewerbes beziehen, das seit seinem Auftreten eine Reihe von Wandlungen durchmachte, bzw. mehrere Verlagerungen in Form von Arbeitsteilungen erlebte. Aufgrund der untersuchten Daten, der benutzten Ausdrücke, drängt sich der Schluß auf, daß der Wachstrestersammler ursprünglich alles beherrschte und besaß, was zur Verarbeitung des von ihm gesammelten Rohmaterials nötig war, bzw. daß die Loslösung der „Presser“ aus der Gilde der Sammler als eine der Entwicklung des Kapitalismus in unserem Lande zugehörige Erscheinung angesprochen werden muß, eine Entwicklung, die darin gipfelt, daß ein Individuum als „Patron“ das Monopol besitzt und die Ankäufer, deren Ertrag er selbst im eigenen Betrieb verarbeitet, finanziert / Căian /.

Zu unserer Unterstützung ziehen wir das Argument heran, daß es nicht der „Presser“ ist, der die Wabenrückstände verarbeitet, dieser sich vielmehr auf das Vermieten seiner Anlage beschränkt, sondern die Familie des Sammlers, womit wir auf die

doilea fenomen de diviziune a muncii, legat de această dată de posibilitatea sporirii productivității muncii de colectare prin valorificarea unui element nou apărut, calea ferată drept mijloc de transport rapid, sigur și ieftin. Nici una din diviziunile care au avut loc nu l-au înstrăinat însă pe boștinăritu de tehnologia meseriei sale, fiecare dintre cei chestionați posedând toate noțiunile de practică legate nu numai de colectare, ambalare, expediere, ci și de preparare, tescuire, valorificare.

Nu putem încheia această expunere fără a sublinia caracterul de „avantgardism“ a boștinăritului, în lumina conjuncturii actuale, de valorificare la maximum a unor resurse locale, de exploatare la limită a unor materiale „recuperabile și refolosibile“, în acest caz a cerii aflate în boștină în cantități infime, obligând în consecință la o importantă investiție de energie și muncă, rezultatul, obținerea cerii de calitate care întrece pe cea produsă pe cale industrială, fiind legat nemijlocit de elaborarea unor procedee și instalații, de experimentarea unei tehnologii adecvate, cuceriri ale geniului tehnic al țaranului simplu, bazate pe asimilarea empirică a unor cunoștințe și valorificarea lor în practică.

zweite Arbeitsteilung gestoßen sind, die diesmal mit der Möglichkeit zusammenhängt, die Arbeitsproduktivität zu erhöhen und zwar durch Ausnutzung eines neu aufgetretenen Elements, der Eisenbahn, die als schnelles, sicheres und billiges Beförderungsmittel günstige Aussichten eröffnet. Keine der aufgetretenen Arbeitsteilungen entfremdeten jedoch den Sammler der Technologie seines Gewerbes und jeder der Befragten verfügte über sämtliche Begriffe, die ihn dazu befugten, die Wabenrückstände zu sammeln, zu sichten, zu verpacken und zu expedieren, aber auch zum Pressen vorzubereiten, sie zu verarbeiten und auszuwerten.

Wir können das Dargelegte nicht abschließen, ohne den „Vorhutcharakter“ des Sammlergewerbes zu unterstreichen, denken wir an die derzeitige Konjunktur der maximalen Auswertung lokaler Rohstoffressourcen, der unbegrenzten Ausbeutung „wiederverwendbarer“ Materialien, in diesem Falle, des in winzigen Mengen in den Wabenrückständen enthaltenen Waxes, was einen großen Energieaufwand erfordert, wobei das erlangte hochwertige Bienenwachs, das das entsprechende Industrieprodukt überragt, unmittelbar mit der Ausarbeitung geeigneter Verfahren und Vorrichtungen zusammenhängt, die allesamt auf der auf empirischem Wege erfolgten Assimilation gewisser Kenntnisse und deren praktischen Auswertung durch die Begabung des einfachen Bauern beruhen.

CONTRIBUȚII ETNOGRAFICE LA CUNOAȘTEREA PĂSTORITULUI ÎN MUNȚII SEBEȘULUI

Constantin Popa

1. Scurtă privire asupra zonei și locuitorilor ei

În aria cercetărilor noastre efectuate în anii 1969—1970, 1978 au intrat așezările de pe cursul superior al Sebeșului (Săsciori, Laz, Căpîlna, Șugag) care fac parte dintr-o unitate geografică — istorică mai mare — ținutul Sebeșului („terra Sebus“)¹, fiind situate în zona de dealuri (400—800 m altitudine) la poalele Munților Sebeșului.

Din punct de vedere istoric, unele sînt atestate documentar încă în secolul al XIV-lea (Săsciori — 1309; Laz — 1357; Căpîlna — 1386), iar altele apar pentru prima oară în documente, mult mai târziu (Loman — 1733, Șugag — 1750)² ele întemeindu-se prin expansiunea în zona premontană a unor grupuri de populație din satele mai vechi, situate în zona mai joasă a ținutului, spre a se asigura un spațiu mai extins creșterii vitelor³, spațiu pe care le-au cucerit parțial, din timpuri mai vechi prin defrișări, fapt demonstrat și de o parte din toponimicele locale⁴.

Cu excepția Săsciorilor, care este un sat de vale adunat, celelalte localități sînt așezări cu case izolate, avînd astăzi nuclee cu tendințe de concentrare amplasate de-a lungul văii rîului, formate pe parcursul timpului, mai recent, arhetipul constituindu-l așezarea risipită.⁵

¹ Gheorghe Pavelescu, *Schiță pentru o istorie a așezărilor din Valea Sebeșului*, 1957, mss., p. 12; mulțumim și pe această cale autorului pentru amabilitatea cu care ne-a îngăduit consultarea manuscrisului.

² Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, I, Editura Academiei, I, 1967, p. p. 125, 352, 362; II, p. p. 108, 178.

³ Gheorghe Pavelescu, *op. cit.* p. 17.

⁴ Un cătun al Șugagului se numește Arț. (lat. *arsum*) iar un loc de hotar se numește Curăta (lat. *curare*).

⁵ Romulus Vuia, *Satul românesc din Transilvania și Banat*, în volumul *Studii de etnografie și folclor*, I, Editura Minerva, București, 1975, p. 194; Primarul comunei Șugag (prof. Ion Sora) ne-a informat că tradiția locală vorbește de un „centru“ al comunei în actualul cătun Virtoape.

VOLKSKUNDLICHE BEITRÄGE ZUR KENNTNIS DER SCHAFSHALTUNG IM SEBEȘ — GEBIRGE

Constantin Popa

1. Kurze Übersicht: Land und Leute

Der Bereich unserer in den Jahren 1969—1970 und 1978 ausgeführten Forschungen umfaßte die am Oberlauf des Sebeşflusses gelegenen Ortschaften (Săsciori, Laz, Căpîlna, Șugag), die einer größeren geographisch-historischen Einheit — dem Sebeş-Land („terra Sebus“)¹ angehören und im Bergland (in 400—800 m Meereshöhe), am Fuß des Sebeş-gebirges liegen.

In geschichtlicher Hinsicht werden einige derselben bereits im XIV. Jh. urkundlich erwähnt (Săsciori — 1309; Laz — 1357; Căpîlna — 1386), andere dagegen tauchen wesentlich später in Dokumenten auf (Loman — 1733; Șugag — 1750)². Sie bilden sich durch das Ansiedeln gewisser Bevölkerungsgruppen aus älteren Siedlungen in niedrigeren Lagen, in der Vorgebirgszone heraus. Dieses geschah mit dem Zweck einen ausgedehnten Raum zur Viehhaltung zu erlangen³, den sie schon früher, in älteren Zeiten durch Urbarmachung erfaßt hatten, eine Tatsache die auch durch lokale Flurnamen erhärtet wird⁴. Was die Siedlungsform anbelangt, handelt es sich von Săsciori abgesehen, das ein im Tal gelegenes Haufendorf verkörpert, bei den übrigen Ortschaften um verteilt gelegene Anwesen und im Flußtal gelegene Siedlungskerne, die auf eine Konzentrierungstendenz hinweisen, wobei die Streusiedlung den jüngeren Archetypus bildet.⁵

¹ Gheorghe Pavelescu, *Schiță pentru o istorie a așezărilor din Valea Sebeșului*, 1957, Manuskript, S. 12. Hiermit danken wir dem Verfasser für sein Entgegenkommen uns Einblick in diese Studie zu gestatten.

² Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, I, Editura Academiei, 1967, SS. 125, 352, 362; II, SS. 108, 178.

³ Gheorghe Pavelescu, *op. cit.* S. 17.

⁴ Ein zu Șugag gehörender Weiler heißt „Arț“ (lateinisch *arsum*) und ein Flurteil „Curăta“ (lateinisch *curare*).

⁵ Romulus Vuia, *Satul românesc din Transilvania și Banat*, im Band: *Studii de etnografie și folclor*, I, Editura Minerva, Bukarest, 1975, S. 194; der Bürgermeister der Gemeinde Șugag (Prof. Ion Sora) weist darauf hin, daß die Überlieferung von tinem „Zentrum“ der Gemeinde spricht, das im gegenwärtigen Weiler Virtoape gelegen haben soll.

Economia tradițională, complex structurată, se baza pe practicarea extensivă a păstoritului și a unei agriculturi la scară mai redusă. Între culturile mai frecvente amintim secara, orzul și cartoful pe platformele mai înșorite, porumbul (mai puțin extins) cultivându-se pe terenurile aflate pe firul apei Sebeșului. Alături de acestea, pomicultura și albinăritul, lucrul la pădure⁶ și meșteșugurile legate de prelucrarea lemnului și a produselor obținute din sectorul pastoral, completează structura ocupațională tradițională a populației din zonă.

În ceea ce privește creșterea animalelor, ponderea au deținut-o oile de rasă țurcană, albe, cu lîna mai aspră și mai groasă. Oile negre, mai rare (2—3 pe gospodărie) erau crescute pentru satisfacerea unor necesități gospodărești legate de țesutul procovițelor cu vârgi negre. Alături de oi, vacile au ocupat un loc important. Au mai crescut cai, măgari și porci.

2. *Etapela ciclului pastoral*, care constituie o coordonată fundamentală a analizei vieții pastorale dintr-o zonă, se desfășoară de-a lungul unui întreg an calendaristic, cu date precise privind urcatul pe pășunea alpină și coborîrea de la munte, împărțirea produselor etc., pe un spațiu vast care începe cu vatra satului și se continuă cu zona de fînațe și pășunile alpine, spre a se extinde, în cazul transhumanței, cu zonele de iernat de la „țară“, în localități mai apropiate (Daia Română, Lancrăm, Cut, Șpring, Cărpiniș) sau mai îndepărtate (din Banat, Bihor, Satu Mare)⁷.

O caracteristică a satelor de pe valea Sebeșului este împărțirea hotarului în două părți, delimitate printr-un gard întreținut anual din cota plătită de fiecare în raport cu suprafața deținută. În partea întâia (*di' jos de gard*) se află semănăturile (secară, ovăz etc.); partea a doua (*di' sus de gard*) este destinată în exclusivitate fînațelor.

Primăvăratul se face pe partea a întâia, unde se pășunează de-a valma, fiecare cu oile lui, în acest fel creîndu-se posibilitatea de a se gunoi prin tîrlire cu animale, terenurile de cultură. Erau aduse aici oile care au iernat la colibă și erau ținute pînă la 1—10 mai, pentru a lăsa iarba din fînețe să crească. Începînd cu 5 mai, se face tunsul oilor acasă. După 10 mai, toate oile inclusiv cele care au iernat „la țară“ și s-au întors în sat, sînt mutate pe partea a doua, la colibi; aici stau pînă la 15 iunie, cînd se constituie turmele pentru văratul

Die komplex strukturierte, überlieferte Wirtschaft gründete sich auf die ausgedehnte Schafhaltung und einen bescheidenen Ackerbau. Zu den verbreiteten Kulturen gehört Gerste, Roggen und Kartoffel auf sonnigeren Flächen, wogegen wir dem Mais (weniger angebaut) in der Flußau begegnen. Daneben ergänzen Obstbau, Bienenhaltung, Waldarbeit⁶ und die Verarbeitung von Holz und Schafzuchtprodukten die traditionelle Beschäftigungsstruktur der Bevölkerung dieses Gebietes.

Was die Viehhaltung anbelangt, fiel das Gewicht auf das „țurcană“-Schaf, das sich durch sprödere und dickhaarigere weiße Wolle auszeichnet. Schwarze Schafe hielt man (2—3 Stück je Gehöft) allein zur Deckung des Bedarfs an schwarzer Wolle zur Herstellung der schwarzgestreiften Decken („procovițe“). Daneben hielt man Pferde, Esel und Schweine.

2. *Die Etappen des Schafhaltungszyklus* bilden eine Grundkoordinate bei der Untersuchung des Hirtendaseins eines Gebiets und entfalten sich entlang des gesamten Kalenderjahres mit genauabgesteckten Stichtagen hinsichtlich des Almauf- und des -abtriebs, der Aufteilung des Ertrags usw. Sie entfalten sich innerhalb eines weiten Raumes, angefangen von der Dorfgemarkung, über die Heuwiesenzone, die Gebirgsweiden und im Falle der Transhumanz, in Überwinterungszonen „auf dem Lande“, d.h. in nähergelegenen Ortschaften (Daia Română, Lancrăm, Cut, Spring, Cărpiniș) oder weitergelegenen (d.h. im Banat, im Bihorgebiet, oder um Satu Mare herum).⁷

Ein Merkmal der im Sebeș-Tal gelegenen Dörfer bildet die Gliederung der Gemarkung in zwei Teile, die durch den einen Zaun voneinander getrennt sind, dessen Instandhaltung aus Mitteln beglichen wird, die die Wirte, ihrem Bodenbesitz entsprechend, zur Verfügung stellen. Im ersten („di'jos de gard“, d.h. unterhalb des Zaunes) gelegenen Teil finden sich die Äcker (Roggen, Hafer usw.); der obere Teil (*di'sus de gard*) dagegen dient ausschließlich der Heuproduktion.

Die *Frühlingsweide* entfaltet sich im unteren Teil der Gemarkung und zwar hält jeder Schafhalter seine Tiere auf dem eigenen Boden, wodurch auch für Düngung der Äcker gesorgt wird, indem man die Pferche systematisch weiterverlegt. Hierher brachte man die Schafe, die vorher bei den Heuwiesengehöften („colibi“) überwinterten und hielt sie hier bis zum 1.—10. Mai, um das Gras der Heuwiesen zu schonen. Vom 5. Mai an werden die Schafe zuhause geschoren und nach dem 10. Mai alle Herden, jene, die „auf dem Land“ überwinterten, mit eingeschlossen, (die inzwischen auch ins Dorf zurückgekehrt sind), in den oberen Teil, zu den Heuwiesengehöften hinaufgetrieben, wo sie bis zum 15. Juni verweilen, dem Datum an dem man die Herden für den Almauftrieb zusammen-

⁶ La Laz majoritatea locuitorilor lucrau la fasonatul lemnului și la plutărit. (Cf. Cornel Irimie, *Pivele și vilitorile din Mărginimea Sibiului și de pe Valea Sebeșului*, în: Studii și comunicări, 2, 1956, Sibiu, Muzeul Brukenthal).

⁷ Informator Nicolae Cernat, n. 1892, com. Șugag, nr. 137, jud. Alba

⁶ Ein Großteil der Bewohner von Laz beschäftigte sich mit dem Behauen und Flößen von Stammholz. (Siehe Cornel Irimie, *Pivele și vilitorile din Mărginimea Sibiului și de pe Valea Sebeșului*, în: Studii și comunicări, 2, 1956, Sibiu, Muzeul Brukenthal).

⁷ Informant Nicolae Cernat, geb. 1892, Gem. Șugag, Nr. 137, Kr. Alba.

pe pășunile alpine,⁸ unde ajung prin Curmătură și Tomnatec⁹.

Văratul se desfășoară în perioada 15 iunie—14 septembrie, fiecare comună avînd stîni proprii: Șugagul are stîni în *Comanu*, *Stînișoara*, *Balele*, *Presaca*, *Fetița*, *Slimoiu de Jos*, *Pîrva*, *Gura Potecului*, *Smida Mare*, *Smida Mică*, *Sălane*, *Diudiu* și *Slimoiu de Sus* (muntele fiind închiriat de la Vîlcea); Lazul are stînă în *Fata*, *Lomanul*, în *Cîrpa*, *Clăbucet*, *Măgura*, *Oușel*, *Căpîlna*, în *Puru* (un munte capabil să primească circa 4 000 oi, mînzări și sterpe), iar Săsciori, în *Dosul lui Brad*. În afară de munții proprii, satele de pe Valea Sebeșului își mai vărau turmele în Retezat, Parîng, munții Lotrului, Gorjului¹⁰, în munții de pe domeniul Hunedoarei¹¹ și chiar al Mehedinților¹².

Tomnatul începe la 14 septembrie. După încheierea tuturor socotelilor legate de cheltuielile vărătului și împărțirea produselor, turma se desfăcea. Fiecare își ia oile, plătind „aruncușul” (cheltuielile vărătului) și le coboară la colibi, în partea a doua a hotarului, unde pășunează circa o lună, pînă la 14 octombrie, cînd coboară pe partea a întîia unde se strînseseră holdele. Rămîne aici pînă la jumătatea lunii noiembrie.

Iernatul se face la colibi de către proprietarii care au suficient fîn. Majoritatea se întovărășesc și constituie turme pe care le duc la iernat „la țară”, păzindu-le pe rînd. Cei aflați în localități mai apropiate se întorc cînd ninge și le duc la colibi unde le țin pînă la topirea zăpezii cînd pleacă din nou la țară¹³, unde licitaseră toamna sau licitau alte terenuri de pășunat. Turmele aflate la distanțe mai mari (în Banat, Bihor, Satu Mare) rămîneau acolo pînă în luna mai.

3. *Tipurile de păstorit*. Analiza ciclului pastoral ne îngăduie stabilirea formelor de păstorit specifice zonei. Alături de practicarea păstoritului *sedentar* (creșterea vitelor pe lîngă casă) și a păs-

stellt⁸. Auf die Gebirgsweiden gelangen diese über die Curmătura und den Tomnatic⁹.

Die *Sommerweide* („vărătul”) — wörtlich das Übersommern) findet zwischen dem 15. Juni und dem 14. September statt und jede Gemeinde besitzt zu diesem Zweck eigene Sennhütten, z.B.: Șugag auf den Bergen *Comanu*, *Stînișoara*, *Balele*, *Presaca*, *Fetița*, *Slimoiu de Jos*, *Pîrva*, *Gura Potecului*, *Smida Mare*, *Smida Mică*, *Sălane*, *Diudiu* und *Slimoiu de Sus* (eine von Vîlcea gepachtete Bergweide); zu Laz gehört die Sennhütte vom *Fatăberg*, zu Loman jene von den Bergen *Cîrpa*, *Clăbucet*, *Măgura* und *Oușel*, zu Căpîlna dagegen die vom *Puru* (eine Bergweide die 4000 Schafe zu befriedigen vermag und zwar Milchscheafe, wie auch Lämmer). Săsciori schließlich verfügt über eine Sennhütte auf dem Berg *Dosul lui Brad*. Von den eigenen Bergweiden abgesehen trieben die Ortschaften des Sebeștal ihre Herden zur Sommerweide noch ins Retezat-, ins Parîng-, ins Lotru- und ins Gorjgebirge¹⁰, den zur Hunedoaradomäne¹¹ gehörige Bergweiden und noch ins Mehedințgebirge¹².

Die *Herbstweide* begann am 14. September, d. h. nachdem man alle Verrechnungen hinsichtlich der Sommerweidekosten und der Ertragsaufteilung geregelt hatte, löste sich die Herde auf. Jeder einzelne Schafhalter beglich seinen Anteil der Weidekosten („aruncuș”) und trieb seine Schafe in den oberen Gemarkungsteil, zum eigenen Heuwiesengehöft, wo sie bis zum 14. Oktober, also etwa einen Monat lang weideten, um hiernach in den unteren Teil verlegt zu werden, wo man inzwischen die Saaten abgeerntet hatte und wo sie bis Mitte November bleiben.

Die *Winterweide* findet im Falle jener Schafhalter Anwendung, die über genügend Heu verfügen, und zwar in der Heuwiesenzone. Die Mehrheit der Schafhalter bildet jedoch, durch Zusammenschluß mit anderen, neue Herden, die zur Winterweide „aufs Land“ getrieben werden, wo sie von verschiedenen Besitzern abwechselnd betreut werden. Aus nähergelegenen Ortschaften kehrt man beim erstem Schneefall ins Dorf zurück, um die Schafe bis zur Schneeschmelze zu halten, worauf sie abermals „ins Land“ getrieben werden,¹³ wo man bereits im Herbst Winterweiden gepachtet hatte oder sich nun erst darum kümmert. In weiterer Entfernung befindliche Herden blieben in den betreffenden Gebieten (Banat, Bihor, Satu Mare) bis zu Beginn des Monats Mai.

3. *Die Schafhaltungstypen*. Die Untersuchung des Schafhaltungszyklus gestattet es, die für diese

⁸ Informator Barbu Petre, n. 1915, 7 clase, oier, Șugag, nr. 1941, jud. Alba

⁹ Inf. Lucan Vasile, 1901, 7 clase, Mărtinie, nr. 13, jud. Alba

¹⁰ Gheorghe Pavelescu, op. cit., p. 19.

¹¹ Nicolae Dunăre, *Continuitate etnoculturală românească în Pădurenii Hunedoarei*, în: Sargeția, XI—XII, 1974—1971, Deva, p. 317.

¹² C. Constantinescu-Mircești, *Păstoritul transhumant și implicațiile lui în Transilvania și Țara Românească în secolele XVIII—XIX*, Edit. Academiei, București, 1976, p. 91.

¹³ O cauză importantă a plecării de la colibe este și constatarea că mieii ologesc dacă sînt ținuti la o altitudine mai mare de 600 m. (Cf. Informației primite de la Ion Sora)

⁸ Informant Barbu Petre, geb. 1915, 7 Klassen, Schafhalter, Șugag, Nr. 1941, Kr. Alba.

⁹ Informant Lucan Vasile, geb. 1901, 7 Klassen, Mărtinie, Nr. 13, Kr. Alba.

¹⁰ Gh. Pavelescu, op. cit., S. 19.

¹¹ Nicolae Dunăre, *Continuitate etnoculturală românească în Pădurenii Hunedoarei*, in: Sargeția, XI—XII, 1974—1975, Deva, S. 357.

¹² C. Constantinescu-Mircești, *Păstoritul transhumant și implicațiile lui în Transilvania și Țara Românească în secolele XVIII—XIX*, Editura Academiei, Bukarest, 1976, S. 91.

¹³ Einen Grund für das Verlassen der Heuwiesenzone bildet auch die Tatsache, daß die Lämmer, die man in einer Höhenlage von über 600 m hält, kränklich werden (Hinweis von Ion Sora).

toritului *local* (oile care n-au plecat la munte fiind pășunate pe hotar) forma cea mai frecventă este *pendularea dublă*¹⁴, alături de *transhumanța simplă* (practicată de cei care iernează oile „la țară“, mai aproape) și cea *amplă* (practicată de cei care iernează în Banat, Bihor, Satu Mare).

Despre transhumanța practică de păstori de pe Valea Sebeșului, există știri din secolul al XIX-lea. Între 1831—1855, sînt menționați în documente oieri din Loman, Lancrăm, Răchita, Sibișel, Șugag, Căpîlna, aflați cu turmele la iernat în alte zone și coborînd prin punctul Novaci și Curmătura Oltețului¹⁵. Șugăgenii au ajuns pînă în Dobrogea.

Transhumanța se practică și astăzi. De la Șugag, turmele străbat peste dealuri pînă la Cugir și de aici, tot peste dealuri, pînă la Orăștie, la șosea; la Geoagiu trec Mureșul, coborînd pînă la Ilia, Bîrzava, Lipova. Cei care merg în Bihor, de la Șoimuș o iau prin Brad.

4. *Organizarea vieții pastorale* se caracterizează prin asocierea proprietarilor de oi (constituirea de „tovărășii“), pe criterii de rudenie sau prietenie, cei asociați contribuind proporțional la suportarea cheltuielilor (pe care le strînge responsabilul de munte), împărțind la fel veniturile.

Turma constituită prin asociere se împarte pe „paturi“¹⁶. Paza este asigurată de ciobani angajați, plătiți în bani (mai de mult, un cioban primea drept plată o oaie din cincizeci) iar mulsul și prepararea laptelui, de către femei („bace“, cele mai în vîrstă, „băcițe“ cele mai tinere) angajate de proprietari în acest scop. O băcișă poate mulge și prepara zilnic laptele de la 140—170 mînzări și 10 vaci (laptele de la o vacă este echivalat cu cel de la 6—8 oi). Ea răspunde față de proprietari de produsele obținute de la oile și vacile încredințate fiindcă în zonă nu se face măsurarea laptelui înainte de urcarea la munte. Produsele se împart toamna, în funcție de cantitatea totală obținută care se împarte pe numărul de oi, fiecare proprietar primind cota parte, proporțional cu numărul oilor aduse în turmă. Pentru acest motiv, cînstea

Zone spezifischen Schafhaltungsformen herauszuarbeiten. So begegnen wir neben der *seßhaften* Schafhaltung (d. h. im Gehöft selbst ausgeübt) und der *lokalen* (bei der die Schafe in der Gemarkung gehalten werden), vor allem der verbreitetsten Form, d.h. der *Doppelpendel-Schafhaltung*¹⁴, neben der *einfachen Transhumanz* (die von jenen ausgeübt wird, die ihre Schafe „auf dem Land“, in nähergelegenen Ortschaften) überwintern lassen bzw. der *weiten Transhumanz* die man im Banat, im Bihorgebiet und um Satu Mare herum ausübt).

Hinsichtlich der Transhumanz der Schafhalter des Sebestals besitzen wir urkundliche Hinweise aus dem XIX. Jh. d. h., zwischen 1831—1855 werden Schafhalter aus Loman, Lancrăm, Răchita, Sibișel, Șugag und Căpîlna erwähnt, die mit ihren Herden in anderen Gebieten überwintern und über die Grenzübergänge Novaci und Curmătura Oltețului¹⁵ in die Oltenia ziehen, um, wie etwa die Hirten aus Șugag bis in die Dobrudscha zu gelangen.

Die Transhumanz wird auch heute noch ausgeübt. So treibt man die Herden des Dorfes Șugag durch das Bergland bis nach Cugir und weiter bis Orăștie. Hier überqueren sie bei Geoagiu den Mureș und folgen ihm talwärts bis nach Ilia, Bîrzava, Lipova. Wer ins Bihorgebiet ziehen will, zweigt bei Șoimuș rechts ab und wählt den Weg über Brad.

4. Das *Schafhalterdasein* ist durch den Zusammenschluß der Herdenbesitzer zu Genossenschaften („tovărășii“), nach Gesichtspunkten der Freundschaft oder Verwandtschaft gekennzeichnet, wobei die Teilhaber proportionell zur Deckung der Kosten beitragen (die Summen sammelt der Bergverantwortliche ein) und ebenso den Ertrag aufteilen.

Die durch Zusammenschluß zustandgekommene Herde wird ihrerseits in „Betten“ aufgeteilt¹⁶. Das Hüten besorgen gedungene Hirten, die in Bargeld ausgezahlt werden (früher erhielt jeder Hirt je ein Schaf für fünfzig Schafe der Herde), das Melken und die Milchverarbeitung dagegen, ebenfalls von den Besitzern angeworbene Sennerinnen („bace“ wenn es sich um ältere, „băcițe“ wenn es sich um jüngere handelt). Eine Sennerin vermag täglich 140—170 Schafe und 10 Kühe zu melken und deren Milch zu verarbeiten (der Milchertag einer Kuh entspricht dem von 6—8 Schafen). Sie verantwortet den Besitzern gegenüber für die von den Schafen und Kühen erlangten Erzeugnisse, da in diesem Gebiet die Milch vor dem Almauftrieb nicht gemessen wird. Die Erzeugnisse werden im Herbst, aufgrund der erlangten Gesamtmenge, der Anzahl der Schafe entsprechend, aufgeteilt, indem jeder Schafhalter die ihm zustehende Menge erhält.

¹⁴ Nicolae Dunăre, *Păstoritul de pendulare dublă pe teritoriul României*, in: Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei, Cluj, 1969.

¹⁵ C. Constantinescu-Mircești, *op. cit.*, pp. 98—100; 157; la 1837 au trecut în Țara Românească prin punctul Novaci și Curmătura Oltețului: 6924 oi, 1738 berbeci, 40 capre, 189 cai, 80 mînzii etc. din Săsciori, Loman, Sebeșel.

¹⁶ Informator Lucan Vasile, n. 1901, 7 clase, Mărtin, nr. 13, jud. Alba

¹⁴ Nicolae Dunăre, *Păstoritul de pendulare dublă pe teritoriul României*, in: Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei, Cluj, 1969.

¹⁵ C. Constantinescu-Mircești, *op. cit.*, SS. 98—100; 157; 1837 gelangten in die Walachei über den Grenzübergang Novaci und durch die Curmătura Oltețului: 6924 Schafe, 1738 Hammel, 40 Ziegen, 189 Pferde, 80 Fohlen usw. aus Săsciori, Loman und Sebeșel kommend.

¹⁶ Inf. Lucan Vasile, weiter oben genannt.

și probitatea profesională a băcițelor trebuie să fie nepătate.

Organizarea internă a stîinii se bazează, de fapt, pe asocierea mai multor gospodării pastorale. Fiecare băciță își are în stîină locul ei la vatră, masa, patul și instrumentarul propriu pentru prelucrarea laptelui.

Participarea femeii la viața pastorală de la stîină este o caracteristică a păstoritului în Munții Sebeșului, ca și la mărgineni ungureni, jieni¹⁷. Această realitate a influențat considerabil nivelul de trai și cultura populară, contribuind la formarea unor particularități de ordin cultural față de zonele unde activitatea pastorală se baza numai pe munca bărbaților¹⁸.

5. *Tehnologia tradițională de prelucrare a laptelui și instrumentarul utilizat* aici prezintă asemănări cu alte zone ale Carpaților Meridionali, dar și note specifice între acestea fiind și amestecarea laptelui de oaie cu cel de vacă și smîntînirea lui înainte de a fi încheșat.

Mulsul se făcea de trei ori pe zi, în perioada 15 iunie—20 iulie, iar de la această dată pînă toamna, se făcea doar de două ori pe zi. De mai bine de două decenii, oile sînt mulse numai de două ori pe zi¹⁹. Laptele se mulge în cupe de lemn fixate printr-un dispozitiv basculant în mijlocul găleții, după umplere, conținutul vîrșindu-se succesiv, în găleată de muls cu care este, apoi, transportat pînă la stîină.

După mulsul de seara, laptele se strecura și era lăsat în *trocuțe* din lemn de paltin, așezate în „celar“, pe zascuri, pentru smîntînire. Cu caicul se alegea smîntîna care era bătută în *bădii* pentru alegerea untului ce era apoi sărat și pus în *șteanduri*.

Laptele de seara care a fost smîntînit se amesteca cu cel muls dimineața, se punea în căldări de aramă, se încălzea ușor la foc, fiind apoi mutat în ciubăr unde i se da chiag. Cașul se adună într-o *sedilă* (pînză mai rară), se apasă cu mîinile într-o troacă pentru a fi stors și apoi, se agăța la stors la capătul patului de caș, în celar. În această zonă nu s-a folosit *crintă*²⁰. După scurgere, cașul era pus la dospit pe *patul cașului*, timp de 3—6 zile. Cașul dospit este tăiat cu cuțitul în bucăți și fiecare este răzuîtă pe un *frecău* în ciubăr. Astfel mărunțit,

Aus diesem Grunde muß die Ehrlichkeit der Sennerinnen über jeden Zweifel erhaben sein.

Die *Inneneinrichtung der Sennhütte* entspricht dem Zusammenschluß mehrerer Schafhalterwirtschaften. Jeder Sennerin stehen dabei in der Sennhütte ein Platz an der Feuerstelle, ein Tisch, ein Bett un die zur Milchverarbeitung notwendige Ausrüstung an Behältern und Geräten zu.

Die Teilnahme der Frau am Hirtendasein ist für die Schafhaltung des Sebesgebirges, wie auch für die der Mărgineni, der Ungureni und der Jieni¹⁷ kennzeichnend. Die Tatsache beeinflusste den Lebensstandard und die Volkskultur erheblich und trug zur Herausbildung gewisser kultureller Eigentümlichkeiten, anderen Gebieten gegenüber bei, in denen die Sennerei zu den Befugnissen der Männer gehörte.¹⁸

5. *Die überlieferte Technologie der Milchverarbeitung und das dabei benutzte Arbeitsgerät*, gleichen den in anderen Gebieten der Südkarpaten benutzten, weisen jedoch auch spezifische Merkmale auf, wie zum Beispiel das Vermischen von Schafs- und Kuhmilch und das Abrahmen der Milch vor dem Versetzen mit Käselab.

Das Melken erfolgte zwischen dem 15. Juni und 20. Juli dreimal täglich und hernach bis in den Herbst hinein bloß zweimal. Seit rund zwei Jahrzehnten wird allgemein bloß zweimal¹⁹ gemolken. Das geschieht in die, vermittle einer Schnur mitten über dem „Melkeimer“ angebrachte „Melkschale“ die, nachdem sie voll ist in den ersteren ausgelehrt wird, um darin zur Sennhütte getragen zu werden.

Nach dem Abendmelken sieht man die Milch durch ein Tuch und läßt sie über Nacht im „celar“, dem Lagerraum der Sennhütte in *Abornholzmulden* stehen, um sie am Morgen abrahmen zu können. Die Sahne hebt man mit einem flachen Holz- oder Blechlöffel („caic“) ab und stampft sie im *Butterfaß* („bădii“). Die Butter wird gesalzen und in hohe Holzeimer („șteanduri“) gefüllt

Die abgerahmte Milch, wird mit der am Morgen gemolkenen vermischt, in Kupferkessel gegossen und über kleiner Flamme erwärmt, um hernach in Zuber geleert zu werden, wo man den Käselab hinzufügt, der sie zum Gerinnen bringt. Der erlangte Käsebruch wird in einem schütter gewebten Tuch gesammelt („sedilă“) und nachdem man die Masse mit den Händen in einem Trog ausgedrückt hat, hängt man den Beutel im „Celar“ am Ende des „Käsebruchbettes“ (zum Abrinnen) auf. In dieser Gegend wurde die *Käsebruchpresse* („crintă“) nicht benutzt.²⁰ Ist der Käsebruch entwässert, legt man ihn 3—6 Tage zum Reifen auf das *Käsebruchbett*, um ihn hernach mit dem Messer in Stücke zu schneiden und auf einem *Reibholz* („frecău“) zu zerkleinern, ihn hierauf zu

¹⁷ Romulus Vuia, *Tipuri de păstorit la români*, Editura Academiei, București, 1964, p. 196.

¹⁸ Ion Vlăduțiu, *Etnografie românească*, Editura științifică, București, 1973, p. 262.

¹⁹ Informator Barbu Petre, n. 1915, Șugag nr. 194, jud. Alba

²⁰ Informatori Nicolae Cernat, n. 1892, Șugag, nr. 137, jud. Alba; Barbu Petre, n. 1915, Șugag, nr. 194.

¹⁷ Romulus Vuia, *Tipuri de păstorit la români*, Editura Academiei, Bukarest, 1964, S. 196.

¹⁸ Ion Vlăduțiu, *Etnografia românească*, Editura științifică, Bukarest, 1973, S. 262.

¹⁹ Informant Barbu Petre, geb. 1915, Șugag Nr. 194, Kr. Alba.

²⁰ Informant Nicolae Cernat, weiter oben genannt.

1. Vedere din zona fînațelor: cătunul Art, Șugag

1. Heuwiesenlandschaft: Șugag, Weiler Art

cașul este sărat, frământat bine și introdus într-un *burduf* din piele de oaie, pregătit dinainte.

Prin fierberea zărului în căldare, mestecîndu-se cu *hișcăul* se scoate urda și jintița. Zărul rămas este dat la porci.

La munte, principalele produse obținute din lapte sînt *brînză de burduf*, untul și urda. Cu totul ocazional, se prepara și smîntîna încheagată.

Smîntîna luată de pe troci era încheagată și păstrată în șteanduri. Se face numai cînd sînt așteptați să sosească la stîna proprietarii de oi, de sărbători; băcița împărțea produsele fiecăruia proporțional cu numărul oilor.

6. Construcțiile pastorale

La fel ca în alte zone pastorale ale țării, datorită necesităților impuse de viața pastorală, legate de practicarea unor activități productive, adăpostirea produselor, a oamenilor și animalelor, au apărut și construcții specifice, atît la munte cît și la fînațe.

Zona de fînațe, parte economică foarte importantă a gospodăriilor din sat, cunoaște o seamă de construcții pastorale numite, de obicei, colibi sau sălașe²¹, care sînt în număr așa de mare, încît creează impresia unor așezări stabile de tip risipit.

În structura unui sălaș intră *coliba* (adăpostul oamenilor), grajdurile, pentru animale mari și adăposturile de oi care au cunoscut mai multe forme.

— *Perdeaua* este construită din spențe și lați, de formă patrulateră sau poligonală. Avînd un caracter mutător, ea constituie un excelent element ajutător în gunoarea terenurilor prin procedeul arhaic al tîrlirii cu oile.

— *Staulul* prezintă o tehnică arhaică constructivă din furci și prăjini pe care se sprijină spărturile de lemn, cu pereții aplecați spre interior, întîl-

salzen, gut durchzukneten und in einen vorher zuggerichteten Schafbalg zu füllen.

Aus der übriggebliebenen Molke erlangt man durch Kochen im Kessel, unter Umrühren mit dem Rührbesen („hișcăul“), den Zieger und die Sauermolke („jintița“). Die abfallende Magermolke („zăr“) verfüttert man an die Schweine.

Zu den wichtigsten Sennereiprodukten gehören der *Brimsenkäse* („brînză de burduf“), die *Butter* und der *Zieger* und ausnahmsweise stellt man auch Sauersahne her, die in Holzeimern aufbewahrt wurde. Das geschieht jedoch bloß falls, anlässlich der Feiertage, die Schafhalter erwartet werden. Die Sennhüttenerzeugnisse wurden von der Sennlerin an die Schafbesitzer, der Anzahl ihrer Schafe entsprechend, ausgefolgt.

6. Die Schafhaltungsbauten

Wie in anderen Landesgebieten traten auch hier, sowohl im Gebirge, als auch in der Heuwiesenzone gewisse mit der Ausübung der Produktionstätigkeit und der Befriedigung von Bedürfnissen der Unterkunft, Lagerung von Produkten usw. zusammenhängende spezifische Bauten auf.

Die Heuwiesenzone, ein überaus wichtiger Bestandteil des im Dorf gelegenen Schafshaltergehöfts, umfaßt mehrere, üblicherweise als „colibi“ oder „sălașe“²¹, bezeichnete Viehwirtschaftsbauten, die dermaßen auftreten, daß sie an ständig bewohnte Streusiedlungen gemahnen.

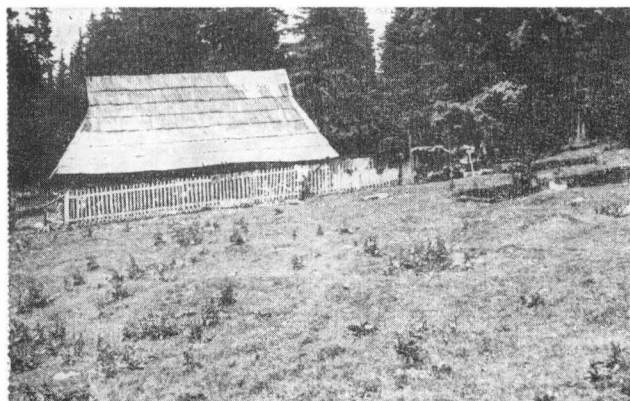
Zu einem Heuwiesengehöft gehören: die „colibă“ (wörtlich Hütte), die dem Menschen als Unterkunft dient, die *Ställe* für Großvieh und die verschiedenartigen Schafsunterstände und zwar:

— *Die Schafhürde* („perdeaua“), die man aus Pflöcken und unbehaunten Latten herstellt. Sie ist vier- oder vieleckig und bildet, da man sie verlegen kann, ein wichtiges Element für das Düngen des Bodens, aufgrund des althergebrachten Verfahrens der „tîrlire“ (systematisches Verlegen der Schafhürden auf Weiden oder Äckern).

— der *Schafunterstand* („staulul“) wird aus in den Boden getriebenen gegabelten Stämmen, darübergelegten Stangen und an diese gelehnte

²¹ Informator Lucan Vasile, n. 1901, Mărtinie, nr. 13, jud. Alba

²¹ Informant Lucan Vasile, weiter oben genannt.

2. Colibă cu împrejmuire

2. Heuwiesenhütte („colibă“) mit Umfriedung

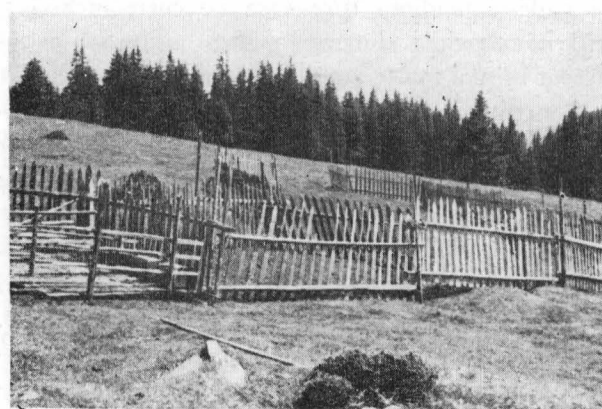
3. Grajduri din zona fînătelor

3. Ställe in der Heuwiesenzone

4. Curte de oi de formă poligonală

4. Vieleckiger Schafshof

5. Perdele construite din spine

5. Aus Riegeln angefertigte Hürde

nită și în alte zone ale țării (Valea Dîmboviței, Valea Jiului)²².

— *Curțile* sînt construcțiile cele mai evolute fiind realizate din bîrne de brad, mestecău sau stejar, pe temelie de piatră, acoperite parțial și avînd un plan patrulater sau pentagonal. Ele se întîlneau la oieri mai înstăriți. În ultimele decenii, aceste curți au evoluat din punct de vedere planimetric și al tehnicii de construcție, astfel încît au luat o formă aproape conică fiind acoperite, în întregime, cu șisă.

Aceste tipuri de construcții pastorale erau frecvente atît pe partea a întîia cît și pe partea a doua a hotarului satelor.

Colibele construite separat de curtea de oi sau integrate în planul acesteia, prin dimensiunile și planimetria lor, oferă imaginea mai mult a unor

Holzschelten errichtet und ist auch in anderen Landesgebieten (Dîmbovițatal, Jiutal)²² belegt.

— Die *Schafshöfe* („curțile“) bilden die fortgeschrittensten Bauten und bestehen aus Tannen-, Birken- oder Eichenstämmen, sind vier- oder vieleckig, teilweise gedeckt und ruhen auf einer Steingrundmauer. Früher begegnete man ihnen bloß bei wohlhabenderen Schafhaltern. In den letzten Jahrzehnten entfaltet sie sich, was den Grundriß und die Bauweise anbelangt, sodaß sie heute fast kegelförmig und fast vollständig mit Langschindeln gedeckt sind.

Derartigen Bauten begegnen wir sowohl im ersten, als auch im zweiten Gemarkungsteil der Dörfer.

Die dem Grundriß der Schafshöfe einverleibten oder selbstständigen *Wohnhütten* erinnern hinsichtlich des Grundrisses und ihrer Ausmaße mehr

²² Subred. Nicolae Dunăre, *Arta populară în Valea Jiului*, București, 1967; Gabriela Mocanu, *Elemente arhaice în arhitectura locuinței la Cîmpu lui Neag*, în: *Studii și comunicări de istorie a civilizației populare în România*, Sibiu, 1981, Valer Butură, *Adăposturile pastorale din Țara Moșilor*, în: *Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei pe anii 1962—1964*, Cluj, 1966.

²² Kollektiv unter der Leitung von Nicolae Dunăre, *Arta populară în Valea Jiului*, Bukarest, 1967; Gabriela Mocanu, *Elemente arhaice în arhitectura locuinței la Cîmpu lui Neag*, in: *Studii și comunicări de istorie a civilizației populare în România*, Sibiu, 1981, Valer Butură, *Adăposturile pastorale din Țara Moșilor*, in: *Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei pe anii 1962—1964*, Cluj, 1966.

case din sat decît pe aceea a unor locuințe temporare.

Amplasarea colibei pe una din laturile curții de oi vădește tendința spre casa cu curte închisă și întărită de mici dimensiuni, tip arhitectonic cunoscut în mai multe zone ale țării²³.

Construcțiile pastorale alpine, situate în golurile de munte, amplasate pe același loc, ani și chiar decenii la rînd, sînt cunoscute sub denumirea de stîni.

Dimensiunile considerabile ale stînilor, cît și numărul mare al construcțiilor anexă, ne-ar îngădui să le numim, pe bună dreptate, *complexe pastorale*. O caracteristică pregnantă a construcțiilor pastorale alpine din Munții Sebeșului o constituie prezența, alături de stîna propriu zisă, a cotețelor pentru viței, porci, măgari și a oboarelor pentru vaci.

Stîna, principala construcție pastorală alpină, are funcții multiple: adăpost pentru personalul stîinii, atelier de preparare a produselor obținute din lapte, depozit de păstrare a produselor și a rezervei alimentare. Pentru toate acestea, ea poate fi considerată o construcție proprie unei așezări umane cu caracter sezonier.

Stînele tradiționale din zonă se pot împărți în trei categorii: a) *foarte mari* (dimensiunile maxime sînt de 20 m × 8 m), cu trei încăperi (stîna propriu zisă și două celare) cum este stîna din Cîrpa, care au o frecvență mai redusă; b) *mijlocii* (14 m × 6 m), cele mai frecvente (60—70%) și; c) *mici* (10 × 5 m), cum era stîna din Prisaca²⁴. Ultimele două categorii sînt construcții bicelulare, alcătuite din *stîna propriu-zisă* și *celar*, fiind construite din

an Dorfhäuser, als an bloß zeitweilig bewohnte Unterkünfte.

Die Aufstellung des Wohnhauses entlang einer Front des Schafshofes unterstreicht die Tendenz zum Vierkantgehöft hin, einem in mehreren Landesgebieten belegten Bautypus.²³

Die auf den Almmatten gelegenen, Jahre, ja gar Jahrzehnte hindurch an den gleichen Stellen befindlichen Schafhaltungsbauten des Hochgebirges sind unter dem Namen Sennhütten („stîna“) bekannt.

Die beachtlichen Ausmaße derselben und die große Anzahl der Nebengebäude gestatteten es sie als *Schafhaltungskomplexe* zu bezeichnen. Ein besonderes Merkmal der Hochgebirgs-Schafhaltungsbauten des Sebeșgebirges bildet das Vorhandensein zahlreicher neben der Sennhütte auftretender Nebengebäude, als da sind Kälberställe, Schweinekoben, Eselställe und Großviehhürden.

Die Sennhütte, als Hauptgebäude umfaßt zahlreiche Bestimmungen, d.h. sie bietet dem Personal Unterkunft, dient zur Milchverarbeitung und als Lager für Erzeugnisse und Proviant. Aus all diesen Gründen vermag man sie als Bau bezeichnen, der einer zeitweiligen menschlichen Niederlassung angehört.

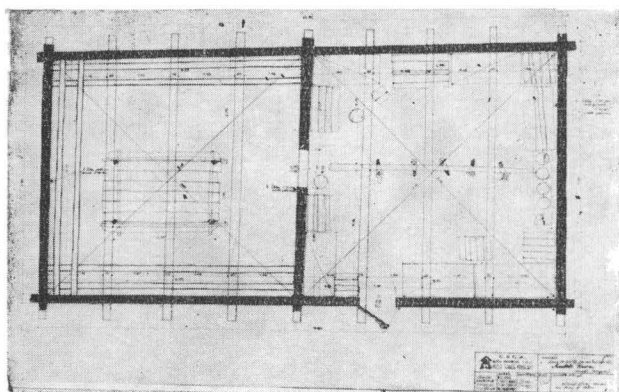
Die überlieferten Sennhütten des Gebiets lassen sich in drei Gattungen einteilen und zwar in: a) *sehr große Sennhütten* (Höchstmaße 20 × 8 m) mit drei Räumen (der eigentlichen Sennküche und zwei Lagerräumen), wie etwa die Sennhütte von Cîrpa, ein Typus der jedoch seltener auftritt; b) *mittlere Hütten* (14 m × 6 m) die zu den verbreitetsten (60—70%) gehören und c) *kleine* (10 m × 5 m), wie etwa die Hütte aus Prisaca²⁴. Die letzten zwei Gattungen sind Zweiraumbauten und bestehen aus der eigentlichen *Sennküche* und einem „Lageraum“. Sie werden aus unbehauenen

²³ Grigore Ionescu, *Arhitectura populară românească*, Editura tehnică, 1957; P. H. Stahl, Paul Petrescu, *Gospodării românești cu ocol întărit*, în: Studii și cercetări de etnografie și artă populară, I, 1969, București; Nicolae Dunăre, *Contribuții la studiul gospodăriei țărănești cu curte închisă și întărită la români*, în: Cumidava III, Brașov, 1969.

²⁴ Actualmente expusă în Muzeul Satului și de Artă Populară, București.

²³ Grigore Ionescu, *Arhitectura populară românească*, Editura tehnică, 1957; P. A. Stahl, Paul Petrescu, *Gospodării românești cu ocol întărit*, în: Studii și cercetări de etnografie și artă populară, I, 1969, Bukarest; Nicolae Dunăre, *Contribuții la studiul gospodăriei țărănești cu curte închisă și întărită la români*, în: Cumidava, III, Brașov, 1969.

²⁴ Heute im Dorf- und Volkskunstmuseum Bukarest ausgestellt.

7. Planul stîinii cu 2 încăperi din muntele Puru

7. Grundriß der Zweiraumhütte vom Puruberg

bîrne de brad, rotunde sau cioplite în două fețe, încheiate la capete în încheietură „românească” (dreaptă) tehnică numită de localnici „stînește”. Înălțimea pereților (7—8 bîrne) nu depășește 2 m. Acoperișul este în două sau patru ape, cu înveli-toare din „șisă” de 1 m lungime, fiind prevăzute cu fumare pentru evacuarea fumului.

Un element ce nu face parte din construcția propriu zisă este bîrna așezată de-a lungul stîinii, numită *sleme* și care servește la atîrnarea cîrligelor de lemn deasupra vetrei focului, de care atîrnă la nevoie căldarea de fiert urda, ceaunul de mămăligă etc.

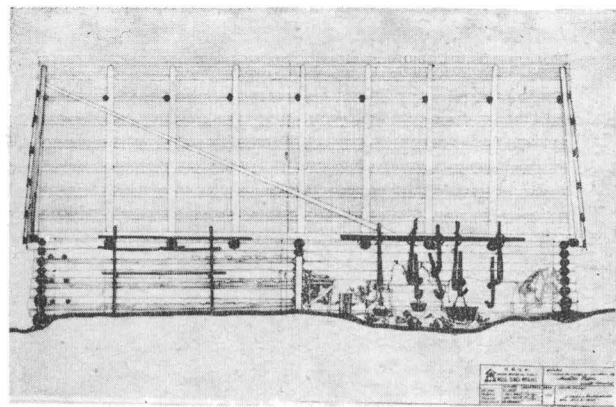
Spații luminoase constante nu sînt, lumina pă-trunzînd prin spațiile dintre bîrnele pereților.

Accesul se face printr-o ușă, mai întîi în stîna propriu zisă și de aici, în celar printr-o deschiză-tură practică în peretele despărțitor, fără tăblie.

Pe lîngă stîna, se află construcțiile anexe, care pot fi acoperite (cotețe), sau neacoperite (oboare), stabile sau construite din *elemente mobile* care se pot muta la intervale, mai mici (tîrla) sau mai mare (strunga).

La o depărtare variabilă de stîna (deoarece se mută săptămînal), se află *strunga* unde se mulg oile, formată din lați și pari înfipti în pămînt, precum și de *corlata* de acces la *comarnicul* de muls, care este podit și protejat de un acoperiș susținut de patru furci înfipte în pămînt. Tot din pari și lați este construit *oborul* de vaci.

Alte construcții anexe, întîlnite în număr varia-bil, sînt *cotețele* pentru viței, porci și măgari. Sînt construite durabil, din bîrne rotunde de brad (une-ori necojite) încheiate la capete în tehnica tradi-țională utilizată și la stîna, cu acoperiș în două ape

8. Secțiune longitudinală prin stîna din Puru

8. Aufriß der Puru-Sennhütte

oder lediglich an zwei Seiten behauenen Tannen-balken errichtet, deren Enden in sogenannten „ru-mänischen“ d. h. geradem Verband überkämmt sind, was man auch als „auf Sennhüttenart“ gebaut bezeichnet. Die Wandhöhe (7—8 Balken) überschreitet 2 m kaum. Das Dach ist ein Sattel-oder Walmdach und weist eine Eindeckung aus 1 m langen Schindeln auf, in deren First gedeckte Lucken als Rauchabzug ausgespart wurden.

Ein Element, das nicht zum eigentlichen Bau gehört, ist ein das Innere der Hütte durchlaufen-der „slema“ genannter Balken, der zum Anbringen der hölzernen Kesselhaken über der Feuerstelle dient, an die man die zur Milchverarbeitung oder zur Speisenbereitung benutzten Kessel hängt.

Eigens für den Lichteinfall angelegte Öffnungen fehlen, das Licht dringt vielmehr durch die zwis-chen den Balken bestehenden Wandlucken ein.

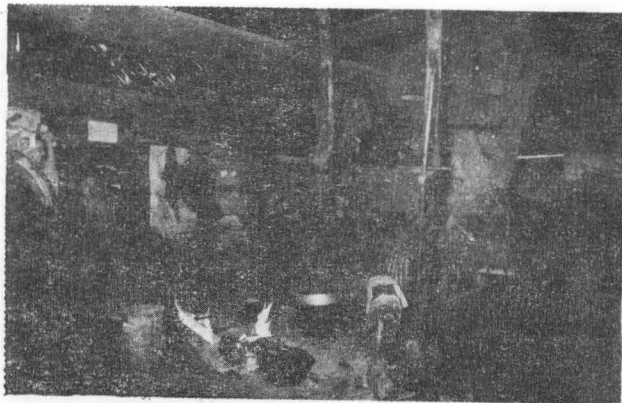
Als Zugang zur Sennhütte dient eine einzige Türe durch die man zunächst in die Sennküche und von hier, durch eine in der Wand ausgesparte unverschiebbare Öffnung, in den Lagerraum gelangt.

Neben der Sennhütte finden sich die Hilfsbau-ten, d. h. gedeckte (Ställe) oder ungedeckte (Hürden), unbewegliche oder aus beweglichen Ele-menten bestehende, die man nach kürzeren (Schlaf-hürde — „tîrlă“) oder längeren Zeiträumen (Melk-hürde — „strungă“) verlegt.

Verschieden weit von der Sennhütte entfernt (da sie wöchentlich verlegt wird) findet sich die *Melkhürde*. Sie besteht aus in den Boden gerammten Pfählen und deren befestigten unbehaunten Latten.

Eine ihrer Seiten bildet der *Durchlaß* („corlată“) durch den die Schafe in den *Melkstand* („comar-nic“) gelangen, der mit Fußboden versehen ist und den ein auf vier Ständern ruhendes Dach vor Niederschlägen schützt. Ebenfalls aus Pfosten und Latten besteht die *Großviehhürde* („oborul“).

In verschieden großer Anzahl treten die übrigen Nebengebäude, Kälberstälchen, Schweinekoben und Eseltälle auf. Sie werden aus widerstandsfä-higen (manchmal ungeschälten) Tannenbalken

9. Aspect din stîna propriu zisă (fierbătoare)

9. Sennküche

10. Smîntînirea laptelui pus pe zascuri în trocuțe, în celar

10. Absahnen der in Holzmulden auf den Balkenborden aufgestellten Milch

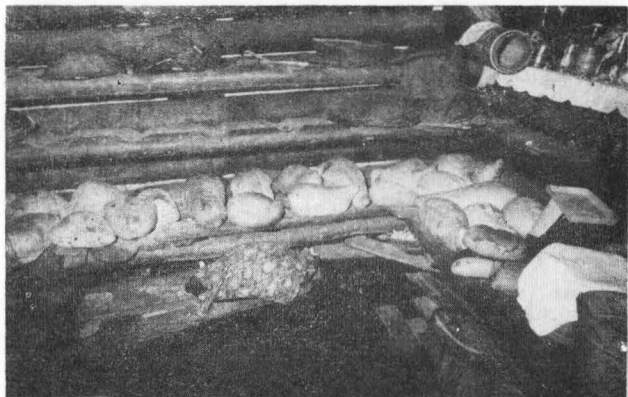
12. Bătutul smîntîniî în bădău, pentru obținerea untului

12. Butterstoßen im Butterfaß

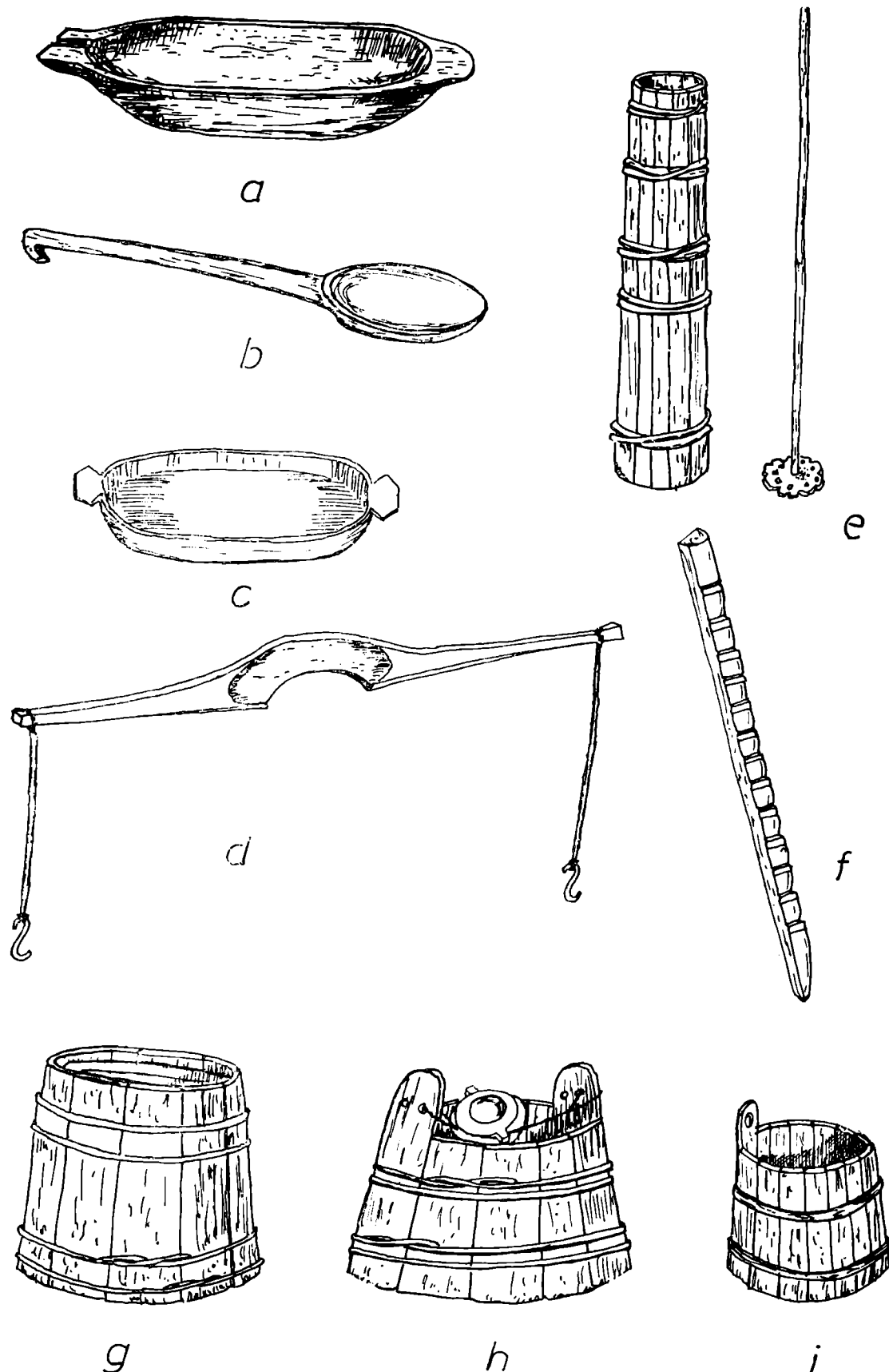
11. Patul de dospit caşul, din celar

11. Bett zum Reifen des Käsebruchs, im „celar“

13. „Burduşi“ de brînză în celar

13. Bälge mit Brimsenkäse

14. Instrumentar pastoral și vase de stîină:

- a) trocuță
- b) lingura de smîntînit (caic)
- c) trocuțe pentru scurgerea zerului din caș
- d) jug de cărat apă
- e) bătău pentru separarea untului din smîntînă
- f) răvar pentru fărîmat cașul
- g) putini pentru brînză telemea
- h) găleată cu cupă de muls oile
- i) doniță pentru lapte

14. Sennhüttenausstattung:

- a) Holzmulde
- b) Absahnlöffel („caic“)
- c) Trog zum Auffangen der Molke
- e) Butterfaß
- f) Reibholz zum Zerkleinern des Käsebruchs
- d) Tragholz („jug de cărat apă“)
- g) Bütten für Weißkäse („telemea“)
- h) Melkeimer mit Melkschale
- i) Milcheimer („doniță“)

și invelitoare din șisă. Ceea ce constituie o notă caracteristică pentru aceste construcții anexe, este faptul că scheletul acoperișului nu este realizat din cǎpriori și lați, ci din lemne mai subțiri decât cele utilizate la pereți, montate în tehnica constructivă regăsită la stîmile durate în întregime din birne²⁵.

Sînt compartimentate în spații separate pentru viței (cǎrora le este rezervată și o suprafață mai mare) și pentru porci.

Accesul se face prin uși amplasate pe laturile înguste.

De fapt, aceste construcții sînt impropriu numite cotețe, fiindcă proporțiile lor se apropie de acelea ale unor stîni din alte zone (de pildă Munții Cǎlimani).

6.a. Organizarea interiorului stîinii reflectă atît funcțiile sale, dar și numeroase aspecte legate de organizarea vieții pastorale în perioada vǎratului.

De îndată ce se intră în stîină, prima impresie o face *vatra focului*, situată în mijlocul stîinii, alungită pe direcția est-vest, deasupra cǎreia stau suspendate cîrligele de lemn, realizate foarte ingenios, care se pot lăsa în jos sau înălța mai sus deasupra focului, după nevoie.

Focul este întreținut în permanență printr-un lemn gros, numit în termeni locali *nǎclad*.

În interior, jur-împrejurul stîinii, la colțuri (*unghete*), se găsesc paturi improvizate, cu picioarele făcute din pari bǎtuți în pămînt, alcătuite din scînduri și așternute cu fîn, peste care sînt așezate țoale de lînă numite „*procoghițe*”. Dacă sînt mai mult de patru bacițe la o stîină, paturile se pun în continuare, de la colț întotdeauna pe lîngă perete la fiecare pat de baciță, se află o masă patrată sau dreptunghiulară, de asemeni improvizată, unde bacițele și ciobanii servesc de obicei mîncarea. În dreptul patului, pe perete chiar și în colțurile stîinii, deasupra, se află cîte o policioară de colț.

După numărul cîrligelor și paturilor, se cunoaște numărul bacițelor care lucrează la stîină.

În stîină, servind drept scaune, se află un număr variabil de *bocuri* (bușteni retezați scurt), mai lungi sau mai mici, cîteva *juguri* de adus apa, saci cu mǎlai ș.a.

Din stîină, nepodită, se trece în celar (podit cu bile de brad), unde se depozitează brînză și se continuă o parte din procesul de prelucrare a lactatelor: smîntînirea, baterea untului, și umplerea burdufilor, dospirea și frămîntarea cașului.

În mijlocul celarului se află *masa cașului* unde, stau cașii pînă cînd se *coc* (dospesc).

Celarul are jur-împrejur (în trei părți) supra-puse, un fel de paturi înguste formate din cîte

errichtet, die an den Ecken in der gleichen traditionellen Bauweise verbunden sind, der wird auch bei der Sennhütte begegnen. Dazu kommt ein schindelgedecktes Satteldach. Was diese Nebengebäude kennzeichnet, ist die Tatsache, daß der Dachstuhl nicht aus Sparren und Latten, sondern aus Balken besteht, die etwas dünner als die Wandbalken sind.²⁵

Manche Ställe sind im Innern unterteilt, wobei der größere Teil den Kälbern und der kleinere den Schweinen zugedacht ist.

Der Zugang erfolgt durch an der Schmalseite angebrachte Türen.

Diese Bauten werden fälschlicherweise als Ställen bezeichnet, gemahnen sie doch in ihren Ausmaßen an Sennhütten anderer Zonen (z. B. des Cǎlimangebirges).

6. a. Die Sennhütteneinrichtung veranschaulicht nicht nur die Bestimmung des Baus, sondern auch eine Reihe anderer, mit der Sommerweide zusammenhängender Aspekte.

Eindruck bewirkt beim Betreten der Hütte die Feuerstelle über der die Kesselhaken angebracht sind, deren Ausführung es gestattet den Kessel nach Bedarf höher oder tiefer zu hängen.

Das Feuer wird durch ein als „*nǎclad*“ bezeichnetes dickes Holzscheit ständig unterhalten.

Im Hütteninneren befinden sich improvisierte Betten, bestehend aus in den Erken („*unghete*“) in den Boden gerammten Pfählen, Brettern, Heu und „*procoghițe*“ genannten Wolldecken. Gibt es mehr als vier Sennerinnen in einer Hütte, so werden weitere Betten aufgestellt. Zum Bett kommt noch ein ebenfalls improvisierter rechtwinkliger oder quadratischer Tisch, an dem die Sennerin und die Hirten die Mahlzeiten einnehmen. Über dem Bett und in den Ecken der Hütte sind kleine Borde angebracht.

Anhand der Anzahl der Haken und Betten läßt sich die Zahl der in der Hütte arbeitenden Sennerinnen erkennen.

Als Sitzgelegenheiten benutzt man in Sennhütten *Holzklötze*, niederigere oder höhere, und zur übrigen Ausstattung gehören Schulterjoche zum Wassertragen, Säcke mit Maismehl u.a.

Aus der ungedielten Sennküche gelangt man in den (mit einem Tannenbohlenfußboden versehenen) Lagerraum („*celar*“), in dem man den Käse zum Ausreifen lagert und in dem auch ein Teil der Milchprodukte, d.h. die Sahne zu Butter, der Käsebruch zu Brimsenkäse verarbeitet und der letztere in die Schafbälge gefüllt wird.

Inmitten des Lagerraums steht der Käsebruchstisch („*masa cașului*“) auf dem die Käsebruchlaibe ausreifen.

Entlang dreier Wände des Raumes verläuft je ein schmales Bord („*zasc*“), das aus je zwei dünnen Balken besteht, deren Enden in die Hüttenwände

²⁵ Ion Vlăduțiu, *Etnografia românească*, Editura științifică, București 1973, p. 272; Constantin Popa, *Aspecte ale păstoritului în Munții Cǎlimani*, in: Cibinium, 1974—78, Sibiu, 1979, p. 226.

²⁵ Ion Vlăduțiu, *Etnografia românească*, op. cit., S. 272; Constantin Popa, *Aspecte ale păstoritului în Munții Cǎlimani*, in: Cibinium, 1974—78, Sibiu, 1979, S. 226.

două birne subțiri, paralele, scobite la anumite distanțe, înfipite la capete în peretele stînii, numite *zascuri*. Ele servesc la așezarea trocilor cu lapte pus la smîntînit. Sub *zascuri*, pe podină, stau burdufii de brînză. Tot în celar, se află vasele de stîna: *bădiile* de bătut untul, *lingurile* (caicurile) de luat smîntîna, *crestaiile* de fărîmițat brînză, *căldările* de aramă pentru făcut urda, ciuberele de închegat, *șteandurile* de păstrat untul, *găleșile* de muls.

7. Concluzii

Viața pastorală din satele de pe Valea Sebeșului, puțin cercetată din punct de vedere etnografic²⁶ are trăsături asemănătoare cu aceea din cîteva sate, din Mărginimea Sibiului (Jina, Poiana), cu a marginenilor din Țara Hațegului (Luncani)²⁷, a ungurenilor de la sud de Carpați (Turbați, Novaci, Vaidei),²⁸ a marginenilor Cugirului (satele Mușești, Călene).

La baza organizării vieții pastorale stă asocieria mai multor proprietari în constituirea turmei în vederea vîratului pe pășunea alpină. Ei participă în mod proporțional la suportarea cheltuielilor (prin *arunc*-ul făcut pe fiecare oaie) și la împărțirea produselor în raport cu numărul de oi.

La vîratul în munte se constată o masivă participare a oamenilor și a animalelor, iar organizarea producției se bazează pe participarea femeii care are un mare rol în procesul de prelucrare a laptelui și în viața stînii.

Nu se face măsura laptelui înainte de urcarea la munte, iar tehnologia tradițională de prelucrare a laptelui se bazează pe un instrumentar ce nu cuprinde crînta.

eingelassen sind und in gleichen Abständen, so behauen wurden, daß man darauf die Milchtröge zur Sahnebildung aufstellt, darunter dagegen die Brimsenkäsebälge lagert. Ebenfalls im Lagerraum finden sich die verschiedenen in der Sennerei benutzten Behälter: die Butterfässer, die Sahnelöffel, die Reibhölzer zum Zerkleinern des Käsebruchs, die Kupferkessel zum Herstellen des Ziegers, die Zuber, in denen man die Milch zum Gerinnen bringt, die Standgefäße zum Aufbewahren der Butter und die Melkeimer.

7. Schlussfolgerungen

Das Schafhalterdasein in den, in volkskundlicher Hinsicht²⁶ wenig erforschten Dörfern des Sebeș-Tals ähnelt den in gewissen Ortschaften der Mărginimea Sibiului (Jina, Poiana), im Hațeger Land (Luncani)²⁷, in den südlich der Karpaten gelegenen Dörfer der Ungureni (Turbați, Novaci, Vaidei)²⁸ der Mărginimea Cugirului (Mușești, Călene) belegten Formen.

Die Grundlage der Organisation der Viehwirtschaft bildet der Zusammenschluß der Schafe mehrerer Besitzer zu Großherden, die man zur Sommerweide ins Gebirge treibt. Die Schafhalter beteiligten sich, der Anzahl ihrer Schafe entsprechend, an den entstehenden Unkosten (durch den auf jedes Schaf bezogenen „*arunc*“) sowie an der Aufteilung des Ertrags an Erzeugnissen.

An der Sommerweide läßt sich eine große Beteiligung an Menschen und Vieh feststellen und die Produktion beruht auf dem Beteiligen der Frau, der in der Milchverarbeitung und im Sennerdasein eine wichtige Rolle zufällt.

Das Messen der Milch geschieht vor dem Almaftrieb und die überlieferte Technologie beruht auf einer Ausrüstung, in der die Käsepresse fehlt.

²⁶ Romulus Vuia, *Tipuri de păstorit la români*, București, 1964.

²⁷ Romulus Vuia, *Studii de etnografie și folclor*, II, București, 1980, p. 283.

²⁸ Mara N. Popp, *Ungurenii din dreapta Oltului*, în: Buletinul Societății române de geografie, Cluj, LI, 1932, pp. 149—176.

²⁶ Romulus Vuia, *Tipuri de păstorit*, op. cit.

²⁷ Romulus Vuia, *Studii de etnografie și folclor*, II, Bukarest, 1980, S. 283

²⁸ Mara N. Popp, *Ungurenii din dreapta Oltului*, in: Buletinul Societății române de geografie, Cluj, LI, 1932, SS. 149—176.

PREZENTAREA PRELUCRĂRII CASNICE A LÎNII ÎN CADRUL MUZEULUI TEHNICII POPULARE (GOSPODĂRIA DIN POIANA SIBIULUI)

Raymonde Wiener

Lîna este materia de bază folosită în cadrul industriei casnice textile, mai ales în satele de deal și munte, unde, alături de agricultură, oieritul a fost ocupația principală a locuitorilor. Prelucrarea ei în cadrul gospodăriei țărănești a dat naștere la o tehnologie și un instrumentar relativ unitar pentru întregul teritoriu al țării, deosebite de cele folosite la prelucrarea celorlalte fibre animaliere.

Problema ilustrării prelucrării lînii în Muzeul Tehnicii Populare¹, în cazul sectorului textile, ca o componentă de bază a subsectorului prelucrării produselor animaliere, s-a pus cu prioritate în anul 1976, cînd aici, fuseseră deja prezentate prelucrarea pieilor și blănurilor — curelăritul și cojocăritul², iar dintre fibrele animaliere, prelucrarea părului de capră³.

Pornind de la unul dintre principiile fundamentale ale organizării muzeului, de a prezenta fenomenele de cultură și civilizație în ambianța lor obișnuită, în contextul general al modului de viață, prelucrarea casnică a lînii urma să fie ilustrată, în expoziția în aer liber, în cadrul unei gospodării. În selecționarea acesteia, a trebuit să se țină seama de o serie întregă de considerente.

Teritorial, gospodăria trebuia să provină dintr-o zonă în care prelucrarea lînii era generalizată prin tradiție. Avînd în vedere stadiul înaintat al organizării muzeului, zona aleasă trebuia, să concure și la reprezentarea echilibrată, în cadrul expoziției în aer liber, a zonelor etnografice de pe teritoriul țării, sau să asigure accentul deosebit, relevant în

¹ Tematica sectorului în aer liber din Dumbrava Sibiului, V I 1964, Arhiva secției de etnografie a Muzeului Brukenthal, nr. reg. 347.

² Gospodărie atelier de cojocar — curelar, Săliște jud. Sibiu.

³ Gospodăria atelier pentru prelucrarea părului de capră, Petrești, jud. Gorj.

DIE DARSTELLUNG HÄUSLICHER WOLLVERARBEITUNG IM MUSEUM BÄUERLICHER TECHNIK (DAS GEHÖFT VON POIANA SIBIULUI)

Raymonde Wiener

In den Dörfern des Berg- und Hügellandes, wo die Schafhaltung die Hauptbeschäftigung neben dem Ackerbau bildet, stellt die Wolle den von der Haus-Textilindustrie verarbeiteten Grundstoff. Deren Verarbeitung im bäuerlichen Gehöft bewirkte das Zustandekommen eines auf Landesebene verhältnismäßig einheitlichen Arbeitsgeräts und ebensolcher Verfahren, die sich von denjenigen zur Verarbeitung anderer tierischer Fasern, unterscheiden.

Die Frage der Darstellung der Wollverarbeitung im Museum bäuerlicher Technik¹, innerhalb des Textilsektors, als Teilabschnitt des die Verarbeitung tierischer Fasern betreffenden Untersektors, wurde vorrangig im Jahr 1976 aufgeworfen, als hier bereits die Verarbeitung von Häuten und Fellen — Riemerei und Kürschnerei² und betreffs der tierischen Fasern die Ziegenhaarverarbeitung³ dargestellt worden waren.

Ausgehend, von einem der Grundprinzipien der Museumsorganisation die Kultur- und Zivilisationserscheinungen in ihrer natürlichen Umwelt, im allgemeinen Zusammenhang der Lebensweise zu veranschaulichen, hatte man beschlossen, die häusliche Wollverarbeitung innerhalb des Freilichtmuseums im Rahmen eines Gehöfts zu behandeln. Wobei bei der Auswahl dieses Objekts eine Reihe von Gesichtspunkten berücksichtigt werden mußten.

In territorialer Hinsicht sollte das Anwesen einem Gebiet entstammen, in dem die Wollverarbeitung durch Überlieferung verallgemeinert war. Unter Berücksichtigung des fortgeschrittenen Stadiums der Museumsorganisation mußte das gewählte Gebiet innerhalb des Freilichtmuseums auch zur ausgewogenen Darstellung der Volkskundezonen des Landesterritoriums beitragen, bzw. den besonders, hervorhebenden Akzent für die nächst-

¹ Thematik der Freilichtabteilung aus dem Jungen Wald Variante I, 1964, Archiv der Volkskundabteilung des Brukenthalmuseums, In. Nr. 347.

² Kürschner- bzw. Riemnergehöft und -werkstatt, Săliște, Kr. Sibiu.

³ Gehöft und Werkstatt zur Verarbeitung von Ziegenhaar, Petrești, Kr. Gorj

cadrul acestui muzeu, pentru zonele etnografice din imediata apropiere.

Arhitectural, muzeul trebuia completat cu un monument tipologic deosebit de cele deja transerate, care să ofere vizitatorului un aspect nereprezentat încă, în cadrul expoziției, din valorosul tezaur al arhitecturii noastre populare.

Din punct de vedere al *organizării interiorului*, s-a pus problema de a putea ilustra schimbările intervenite în organizarea tradițională a interiorului țărănesc în urma mutațiilor economico-sociale din cadrul localităților rurale, schimbări ce nu s-au marcat, până la acea dată în cadrul monumentelor expuse, dar care au avut repercursiuni, mai de vreme sau mai târziu, și asupra tehnologiei și instrumentarului folosit în cadrul industriei casnice și în primul rând, asupra instrumentarului folosit la prelucrarea lînii.

Muzeografic, unitatea selecționată trebuia să ofere posibilități de etalare a exponatelor, în așa fel încît, pe lângă reprezentarea cît mai naturală a proceselor de muncă în cadrul vieții gospodăriei, să se poată introduce o cît mai mare gamă de unelte și instalații, cu variantele tipologice și evolutive ale lor, cît și gama de produse cu sublinierea funcționalității acestora.

Ținînd cont de cele de mai sus, a fost selecționată o gospodărie din Poiana Sibiului, comună renumită din zona Mărginimii Sibiului, în care creșterea ovinelor și fenomenul de transhumanță, strîns legat de această ocupație se practică, prin tradiție îndelungată, de cea mai mare parte a populației încă din secolul XVII. Ca urmare, bogăția lînii — în această zonă cantitatea de lînă produsă depășește cu mult necesitățile gospodăriilor individuale — a dat naștere și la comercializarea acestui produs, fie sub forma lînei brute, nespălate sau spălate, a caierului de lînă netoarsă sau a lînii toarse, fie chiar sub forma unor produse finite⁴. Acest fapt a implicat schimbări în tehnologia prelucrării lînii, în sensul părăsirii, în cadrul industriei casnice, mai de vreme decît în alte zone ale țării, a tehnicilor și instrumentarului tradițional cu o productivitate limitată, mai ales în ceea ce privește fazele de prelucrare a lînii, pînă la obținerea firului. Această evoluție rapidă a fost favorizată și de apropierea centrelor manufacturiere puternice, Sibiul și Cîsnădia, sub imboldul cărora se înființează manufacturi și în satele Mărginimii: la Sadu este semnalată manufactura de tors înființată de Ioan Molnar-Piuaru⁵, pentru începutul secolului al XIX-lea, la Orlat, fabrica de tors bumbac și lînă, la Gura Rîului, fabrica de tors lînă

gelegenen Volkskundegebiete im Gesamtrahmen des Museums gewährleisten.

In *architektonischer Hinsicht* mußte das Museum durch ein Denkmal ergänzt werden, das sich typologisch von den bereits hierher überführten unterschied und dem Besucher einen bisher nicht dargestellten Aspekt aus dem wertvollen Schatz unserer Volksarchitektur zu bieten vermochte.

Betreffs der Stubeneinrichtung trachtete man danach, die, aufgrund der im ländlichen Milieu stattgefundenen wirtschaftlich-sozialen Wandlungen in der traditionellen Stubeneinrichtung erfolgten Veränderungen, die bis dahin in den ausgestellten Einheiten nicht verzeichnet worden waren zu illustrieren, die jedoch, früher oder später, Auswirkungen auch auf die benutzte Technologie und das im Rahmen der Haus-Textilindustrie und vor allem dem zur Wollverarbeitung verwandten Arbeitsgerät zeigten.

In museologischer Hinsicht mußte die Einheit Möglichkeiten zur Ausstellung der Exponate bieten und zwar dermaßen, daß nicht nur die Arbeitsvorgänge, möglichst natürlich im Wirtschaftsleben sondern auch eine Höchstzahl von Werkzeugen und Anlagen, bzw. deren typologische und entwicklungsmäßige Varianten und schließlich der Gesamtbestand an Erzeugnissen, bei Hervorheben ihrer Bestimmung, innerhalb des Gehöfts veranschaulicht werden konnten.

Aufgrund des Obengesagten fiel man auf ein Gehöft aus Poiana Sibiului, einer Gemeinde des Gebiets Mărginimea Sibiului, in dem die Schafhaltung und die dieser Beschäftigung eng verbundene Erscheinung der Transhumanz, seit dem XVII. Jh. von einem überwiegenden Teil der Bevölkerung ausgeübt wurde. Demzufolge bewirkte der Wolltransport — in diesem Gebiet überschreitet dieser bei weitem den Bedarf der heimischen Anwesen — auch einen Verschleiß dieser Erzeugnisse und zwar in Form ungewaschener oder gewaschener Rohwolle, unversponnenen Wollflors oder gesponnener Wolle, ja gar als Fertigprodukte⁴. Diese Tatsache hatte Wandlungen in der Wollverarbeitung zur Folge, in dem Sinne, daß hier, im Rahmen der Haus-Textilindustrie, das beschränkt leistungsfähige überlieferte Arbeitsgerät und die einschlägigen Techniken, vor allem was die Verarbeitung bis zur Fadenerlangung anbetrifft, früher als in anderen Gebieten des Landes aufgelassen wurden. Diese beschleunigte Entwicklung wurde auch durch die Nähe der starken Manufakturzentren Sibiul und Cîsnădie begünstigt, unter deren Einfluß auch in den Ortschaften der Mărginime Manufakturen gegründet wurden: in Sadu ist die von Ioan Molnar-Piuaru geschaffene Spinnerei⁵ belegt, zu Beginn des XIX. Jh. in Orlat eine Baumwoll- und Wollspinnerei, in Gura Rîului eine Spinnerei, die

⁴ Marcela Focșa, *Industria casnică textilă*, Arhiva secției de etnografie, nr. înreg. 59, Fondul Mărginimea Sibiului

⁵ Cornel Irimie, *Pivele și vîltoarele din Mărginimea Sibiului și pe Valea Sebeșului*, Sibiu, 1950, p. 14.

⁴ Marcela Focșa, *Haus-Textilindustrie*, Archiv der Volkskundeabteilung des Brukenthalmuseums, Inv. Nr. 59, Fonds Mărginimea Sibiului

⁵ Cornel Irimie, *Pivele și vîltoarele din Mărginimea Sibiului și de pe Valea Sebeșului — Walken und Wirbelkörbe aus der Mărginimea Sibiului und dem Sebeștal*, Sibiu, 1950, S. 14.

care lucra și pentru vecinătăți⁶. Ponderea mare în trecut, a prelucrării lînii, în cadrul industriei casnice textile din această zonă, este atestată astăzi, în cadrul gospodăriilor de prezența unor produse de factură foarte veche, cît și de ultimul vestigiu al unei industrii țărănești de finisare a țesăturilor: pivele, vîltoarele și dirstele lui Ion Arsene⁷. Astăzi se continuă prelucrarea și comercializarea lînii, care joacă un rol important în economia gospodăriilor din zonă.

Aflîndu-se în vecinătatea imediată a Sibiului și caracterizîndu-se prin conservarea a numeroase monumente de tehnică populară și a altor valori etnografice, Mărginimea Sibiului se cere a fi prezentată în muzeul din Dumbrava Sibiului, mai complet decît alte zone mai îndepărtate. Prin urmare, ca al cincilea monument provenit de aici⁸, gospodăria din Poiana Sibiului întrezărește, cu un exponat reprezentativ, imaginea civilizației tradiționale a Mărginimii.

Din punct de vedere arhitectural, gospodăria selecționată reprezintă o variantă a tipului gospodăriei cu ocol închis, caracteristic așezărilor de munte din zonele pastorale ale țării, și completează problematica arhitecturii pastorale, abordată în cadrul muzeului cu ani în urmă prin transferul gospodăriei din comuna Măgura județul Brașov, amplasată în sectorul creșterii animalelor și urmată, în același scop, de gospodăria pastorală cu colnă din Cîmpu lui Neag, jud. Hunedoara.

Sub aspectul organizării interiorului, gospodăria, datată din anul 1854, oferea posibilitatea prezentării momentului de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, cînd în interiorul țărănesc s-au introdus unele categorii de obiecte „moderne“ la timpul respectiv, marcînd primii pași hotărîtori spre evoluția ulterioară a interiorului tradițional.

Muzeografic, gospodăria a oferit, prin spațiul său generos, acoperit, posibilitatea rezolvării optime a prezentării expoziționale a proceselor de muncă și a fazelor de lucru, a tipologiei și varietății instrumentarului, cît și a prezentării, într-un mod firesc, organic, a produselor, obținute din prelucrarea lînei, putîndu-se sublinia și funcția acestora în cadrul gospodăriei. Bineînțeles că la fixarea noastră definitivă asupra aducerii monumentului în muzeu, a contribuit și armonia și atmosfera de intimitate emanată de acest complex de construcții.

⁶ Nicolae Nistor, Mihai Racovițan, *Considerații istorice*, mss. pg. 37, Fondul „Mărginimea Sibiului“

⁷ Gura Riului, jud. Sibiu

⁸ Gospodăria atelier de curelar-cojocar, Săliște, jud. Sibiu

Piuă cu batere verticală și vîltoare, Rod, jud. Sibiu
Joagăr cu roată mică, Gura Riului, jud. Sibiu
Joagăr cu cai, Gura Riului, jud. Sibiu

auch für die Umgebung tätig war.⁶ Das beachtliche Gewicht, das der Wollverarbeitung in der Haus-Textilindustrie dieses Gebiets zufiel wird auch heute noch durch eine beachtliche Anzahl überaus alter Erzeugnisse in den Anwesen sowie auch des letzten Überbleibselns bauerlicher Industrie zur Ausfertigung von Wollgeweben so die Walkmühle, der Wirbelkorb und die Kotzenwalke Ion Arsenes⁷ erhärtet. Wollverarbeitung und — handel spielen auch gegenwärtig eine wichtige Rolle in der Wirtschaft der Anwesen dieses Gebiets.

Dadurch, daß die Mărginimea Sibiului in nächster Nähe der Stadt Sibiu liegt und zahlreiche Denkmäler bauerlicher Technik, doch auch andere volkskundliche Werte beherbergt, verdient sie im Museum bauerlicher Technik aus dem Jungen Wald von Sibiu vollständiger veranschaulicht zu werden als andere entferntere Gebiete. Demzufolge rundet das Gehöft aus Poiana Sibiului, als fünftes dieser Gegend entstammende Denkmal⁸, das Bild der überlieferten Zivilisation der Mărginime durch ein repräsentatives Exponat entsprechend ab.

In architektonischer Hinsicht verkörpert das ausgewählte Anwesen eine Spielform des geschlossenen Vierkantgehöfts, das die Gebirgssiedlungen der Pastoralzonen unseres Landes kennzeichnet. Es ergänzt innerhalb der Ausstellung gleichzeitig die Problematik der Pastoralarchitektur, die vor Jahren durch Überführen des aus der Ortschaft Măgura, Kreis Brașov stammenden und im Viehzuchtsektor aufgestellten Anwesens angeschnitten worden war, dem das Schafhaltergehöft aus Cîmpu lui Neag, Kreis Hunedoara folgte.

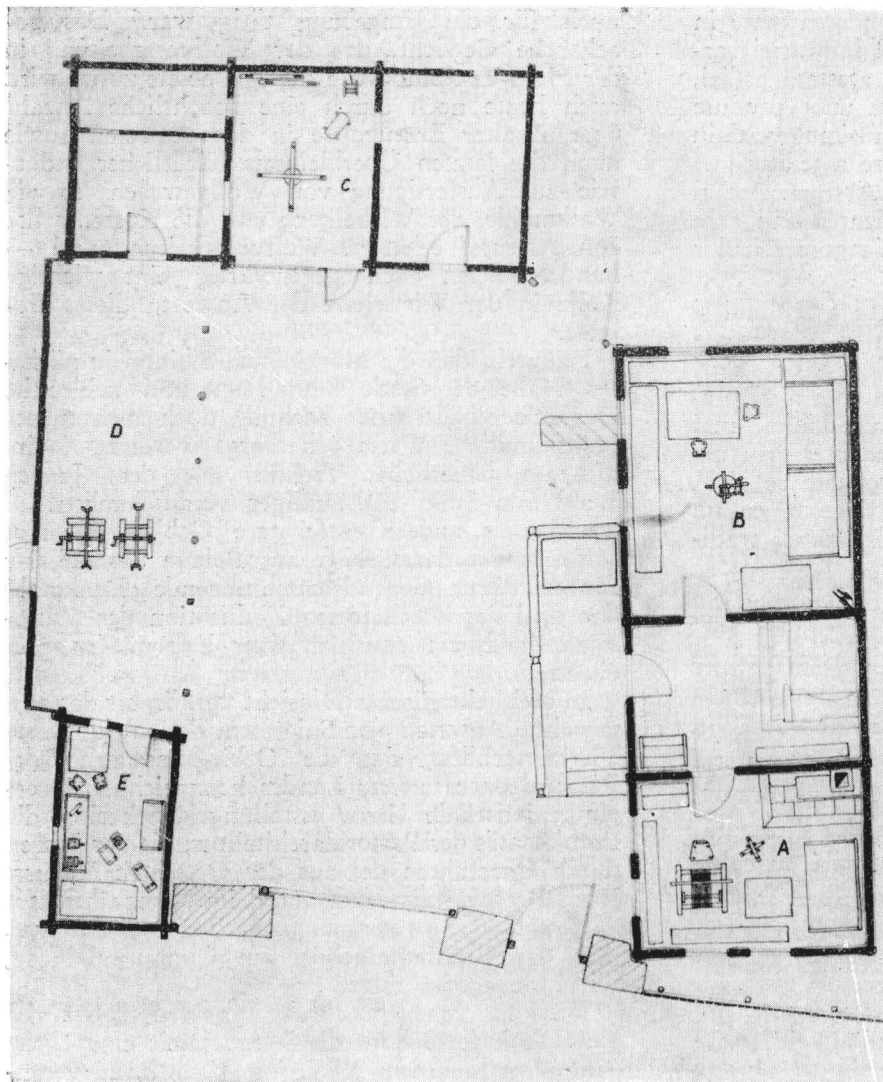
Was die Inneneinrichtung anbetrifft, bot das 1854 datierte Gehöft die Möglichkeit eine Übergangsphase aus dem XIX. ins XX. Jh. zu veranschaulichen, als eine Reihe dazumal „moderner“ Gegenstände in die Bauernstube eindringen und die ersten Schritte in Richtung der späteren Entwicklung der überlieferten Bauernstube anzeigten.

In museographischer Hinsicht bot das Gehöft mit seinem großzügig vorhandenen Raum beste Voraussetzungen zur aufstellungsmäßigen Veranschaulichung der Arbeitsverfahren und — phasen, der Vielfalt und Typologie des benutzten Geräts sowie auch zum Ausstellen in einem natürlichen, organischen Rahmen der durch die Wollverarbeitung erlangten Erzeugnisse, wobei sich auch die Funktion derselben innerhalb des Gehöfts herausarbeiten ließ. Und schließlich kommt zu den bisher erwähnten Gesichtspunkten, die uns dazu bestimmten dieses Denkmal ins Museum überzuführen, noch die Gediegenheit und Gemütlichkeit, die dieser Gebäudekomplex ausstrahlt, hinzu.

⁶ Nicolae Nistor, Mihai Racovițan, *Considerații istorice*, Manuskript, Fonds Mărginimea Sibiului, S. 37.

⁷ Gura Riului, Kr. Sibiu

⁸ Kürschner- bzw. Riemnergehöft und -werkstatt, Săliște, Kr. Sibiu Walkmühle mit Schießern und Wirbelkorb, Rod, Kr. Sibiu. Sägemühle mit kleinem Wasserrad, Gura Riului, Kr. Sibiu. Göpelgetriebene Sägemühle, Gura Riului, Kr. Sibiu.
S. 32

1. Planul gospodăriei cu ocol închis a lui Ion Sucioiu din Poiana Sibiului, remontată în Muzeul Tehnicii Populare, A. casa „de șezut” B. casa mare, C. șura cu grajdurile, D. locul denumit „sușopol” E. Căsoaia.

1. Grundriß des Vierkanthofs von Ion Sucioiu aus Poiana Sibiului, nach seiner Neuauftellung im Museum bäuerlicher Technik: A/ Wohnstube („casă de șezut“), B/ gute Stube („casa mare“), C/ Scheune und Stallungen, D/ „sușopol“ genannter offener Schuppen, E/ „Căsoaia“

Gospodăria lui Ion Sucioiu de pe Handorul de Jos, nr. 1344, face parte, după cum am mai amintit, din categoria gospodăriilor cu ocol închis. Ca structură, gospodăria este formată din casa de locuit, șura cu grajdurile și căsoaia (fig. 1). Construcțiile sînt legate între ele, spre stradă prin piloni masivi de piatră între care sînt fixate poarta și porțița de intrare în gospodărie (fig. 2), acoperite la rîndul lor cu șită, spre grădină, printr-o poartă acoperită dispusă între casă și șură, iar între șură și căsoaie prin peretele din bîrne de brad care închide „sușopolul” și implicit gospodăria, constituind suportul pentru un capăt al celor 6 grinzi transversale ce susțin acoperișul, capătul opus al grinzilor fiind susținut de 6 stîlpi ciopliți din stejar, dispuși spre curte, la distanțe egale între ele. Acoperișul șopului prezintă două ape și este învelit cu șită, în sistemul celorlalte acoperișuri ale gospodăriei. Curtea patrată (fig. 3) este pietruită, în întregime, cu lespezi de piatră. Prin armonia formelor și dimensiunilor, exprimate atît în raportul dintre pereți și acoperiș, cît și în repartitia volumelor față de întreg, prin culoarea puternic al-

Das Anwesen Ion Sucioius vom Handorul de Sus benannten Flurteil No. 1344, gehört, wie bereits erwähnt, zur Gattung der Vierkantgehöfte. Was seine Struktur angeht, umfaßt es neben dem Wohnhaus eine, auch die Ställe beherbergende Scheune und das Häuschen (Abb. 1). Gegen die Straße hin verbinden die beiden Bauten zwei aus Steinmauerwerk errichtete Pfeiler, zwischen denen sich das schindelgedeckte Tor samt Gassentürchen (Abb. 2) befinden. Gegen den Garten hin liegt zwischen Wohnhaus und Scheune ein gedecktes Tor und zwischen Scheune und Häuschen erstreckt sich eine Balkenwand, die die Rückwand des Schuppens bildet, bzw. gleichzeitig das Gehöft abschließt und auf der die Enden von 6 Querbalken ruhen, die das Schuppendach tragen, das gegen den Hof zu von sechs in gleichen Abständen aufgestellten behauenen Eichensäulen gestützt wird. Dieses Satteldach ist wie alle Dächer des Gehöfts mit Schindeln gedeckt, wogegen der quadratische Hof (Abb. 3) Steinplattenpflaster aufweist. Das Anwesen zieht schon von Weitem das Auge des Betrachters durch die Harmonie der Formen und Ausmaße auf sich die sowohl in dem zwischen Wand- und Dachflächen bestehenden Verhältnis, als auch in der Anordnung der Massen der Gesamt-

2. Gospodăria cu ocol închis din Poiana Sibiului, remontată în Muzeul Tehnicii Populare

2. Ansicht des Vierkantgehöfts nach seiner Wiederaufstellung im Museum bäuerlicher Technik

bastră, tipică pentru satele de altădată ale Mărginimii Sibiului, gospodăria atrage de departe atenția vizitatorului.

Casa de locuit cu două încăperi, tindă și pridvor scurt, („privar“) este o construcție tipică pentru a doua jumătate a secolului al XIX-lea⁹ și formează elementul principal al gospodăriei. Este construită pe soclu înalt de piatră, temelie din birne de lemn de brad, cu excepția tălpilor („temeiuri“) lucrate din stejar. Acoperișul este construit în două ape, prezintă două timpane spre stradă și spre grădină. Invelitoarea este formată din șită de brad de 120—130 cm. lungime, prinsă înclinat față de panta acoperișului. Spre stradă, sub timpan, este montată o mică streășină. Pridvorul, sprijinit pe piloni de piatră, are acoperiș propriu, construit într-o singură apă, pe sistemul de acoperiș pe furci. El prezintă o balustradă („pălimar“) din scânduri verticale, cu șipci fixate peste locul de îmbinare a lor. Partea din spate și o parte a laturii pridvorului sînt închise în întregime.

Ca elevație, casa prezintă aspectul tipic al construcțiilor ridicate pe terenuri accidentate. În acest caz, datorită înclinației terenului din sat, casa prezintă în spate spre grădină, două nivele, primul

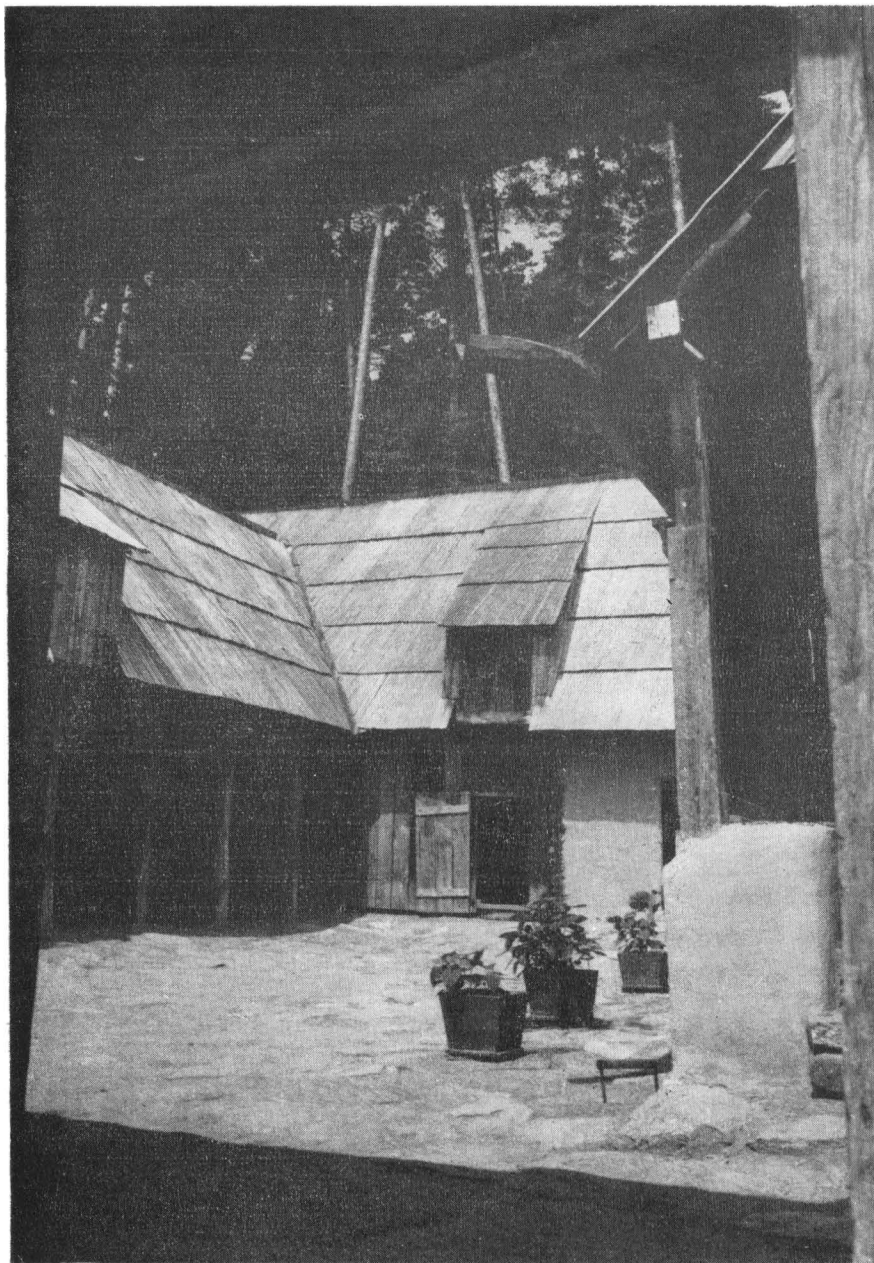
anlage gegenüber, vor allem durch das starke Blau der Wände zum Ausdruck kommt, das für das einstige Aussehen der Dörfer der Mărginime typisch ist.

Das zwei Räume, einen Flur und einen kurzen Laubengang umfassende Wohnhaus bildet den Hauptbestandteil des Gehöfts und gehört der zweiten Hälfte des XIX. Jh. an.⁹ Es erhebt sich auf einem hohen Steinsockel und einem Holzunterbau, der, von den eichenen Sohlschwellen („temeiuri“) abgesehen, aus Tannenbalken besteht. Das Satteldach kehrt seine beiden Giebelfronten der Straße und dem Garten zu und weist eine Langschindeldeckung (120—130 cm) auf. Gegen die Straße findet sich unter dem Giebelfeld ein kleines Pultdach. Der von Steinpfeilern getragene Laubengang besitzt ein eigenes, ebenfalls pultförmiges Dach, das auf „furci“ ruht. Sein Geländer besteht aus senkrecht angebrachten Brettern, deren Nahtstellen schmale Leisten verdecken. Rückwärts und seitlich ist er teilweise durch Bretter verschlossen.

Im Aufriß zeigt das Wohnhaus das typische Aussehen auf abschüssigen Flächen errichteter Bauten. In diesem Sinne weist das Haus, dank des betonten Reliefs des Dorfgebietes, gegen den Garten hin zwei Geschoße auf, dessen unteres ein von

⁹ arh. Mircea Possa, arh. Paul Mihalik, *Poiana Sibiului, complex de arhitectură populară*, București, 1966, pg. 32

⁹ Arch. Mircea Possa, Arch. Paul Mihalik, *Poiana Sibiului, complex de arhitectură populară* — Bukarest, 1966, S. 32

3. Curtea gospodăricei.

3. Hofansicht

nivel fiind ocupat de pivnița zidită în piatră. Intrarea în pivniță este săpată în pantă, și prevăzută cu un parapet de piatră. Ea este protejată de un acoperiș într-o singură apă ce pornește din „pălimarul” pridvorului. La nivelul al doilea, se află spațiul destinat locuirii propriu-zise, aici găsindu-se cele două încăperi („case”) și tinda în care se intră din pridvor.

Șura cu grajdurile formează o singură clădire, construită, ca și casa, pe fundație de piatră, cu tălpi de stejar. Pereții și scheletul acoperișului sînt din lemn de brad. Acoperișul are două ape și este învelit, de asemenea, cu șită fixată în sistemul învelitorii casei. Construcția prezintă trei încăperi: pe centru, șura podită cu două accese în podul șurii, una exterioară, practică în acoperiș pentru introducerea fînului, cealaltă interioară, pentru ali-

steinmauerwerk umschlossener Keller einnimmt. Der Kellereingang ist ausgeschachtet, wird durch eine Steineinfassung verstärkt und durch ein an die Traufe des Laubenganges ansetzendes kleines Pultdach geschützt. Im zweiten Geschoß liegen die eigentlichen Wohnräume, d.h. der Flur und die beiden Stuben, in die man durch den Laubengang gelangt.

Scheune und Stallungen bilden einen einzigen Bau, der, gleich dem Haus, auf einem Steinunterbau und auf eichenen Sohlbalken ruht. Wände und Dachstuhl bestehen aus Tannenholz und das Satteldach weist die gleiche Schindeleindeckung wie das Wohnhaus auf. Der Bau umfaßt drei Räume, d.h. in der Mitte die mit einem Bretterboden versehene Tenne mit zwei Zugängen zur Heubühne, einem von außen durch eine im Dach ausgesparte Lucke, die zum Stappeln des Heus dient, und einem inne-

mentarea ieslei. La cele două extremități ale construcției se află câte un grajd.

A treia construcție a gospodăriei este „căsoaia“ așezată în colțul stîng al gospodăriei, între pilonul porții și „șop“. Ea este denumită în această gospodărie „Căsoaia Filimoanei“, după o bătrînă care a locuit aici. Este o construcție mică, cu o singură încăpere, folosită astăzi, în sat, și ca bucătărie de vară. Lucrată din lemn rotund de brad și de fag, pe fundație de piatră, ea are un acoperiș învelit, de asemenea, cu șifă. Toate cele trei construcții sînt tencuite în exterior și interior, cu excepția părții de sub pridvorul casei și a interiorului celor două grajduri.

În ceea ce privește organizarea interiorului, aceasta s-a făcut conform sistemului tipic pentru sat, de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Nu ne vom ocupa de acele elemente de organizare care sînt generale pe întregul teritoriu al țării sau pentru mai multe zone etnografice, elemente studiate și descrise în detaliu de dr. Georgeta Stoica¹⁰, ci vom prezenta doar pe acelea care dau o notă particulară interiorului poienăresc, elemente care încearcă să ilustreze o idee în plus față de interiorul altor gospodării din cadrul muzeului. Vom încerca să evidențiem, mai cu seamă, acele aspecte care concurează la prezentarea tehnologiei, a fazelor de lucru și instrumentarului folosit, și la sublinierea funcționalității produselor industriei casnice textile, în cadrul gospodăriei.

Pridvorul „privarul“ pe lîngă asigurarea funcției de acces în casă, este amenajat ca un loc de odihnă, în sezonul cald, în care se efectuează o serie de munci gospodărești. Peretele pridvariului este îmbrăcat, pentru oprirea curenților, cu țesături de lînă, iar pe fund se află un păcel și o mică poliță, ce servește la păstrarea „hainelor de o săptămînă“, adică a hainelor de uz cotidian, spălate și uscate săptămînal. În fața păcelului, este așezată „scîndura de șezut“.

Tinda este o încăpere netăvănuită, din a cărei suprafață circa o treime este ocupată de cuptorul de pîine. Aici, pe marginea cuptorului, la foc deschis, se gătea mîncarea pentru oameni și se fierbea pentru animale. Recipientele și obiectele necesare gospodinei pentru prepararea mîncării sînt agățate în cuierul de perete. Tot în tindă se ținea lada de făină. De aici se urca în podul casei, unde erau agățate la afumat și uscat cîrnațul și slămina. Din tindă se deschid cele două camere ale locuinței, denumite în graiul local „case“.

Casa de șezut dispusă în cazul nostru spre stradă, este încăperea în care se desfășoară toate activitățile gospodărești efectuate în interior, fiind în acest scop o încăpere încălzită. Avînd un aspect mai puțin festiv, aici se mențin cel mai mult piesele tradiționale, considerate de localnici, odată cu schimbarea modei, „obiecte vechi, de purtare“.

ren, durch den man die Krippen mit Futter beschickt. Seitlich der Tenne findet sich je ein Stall.

Das dritte Gebäude bildet das an der linken Ecke des Gehöfts zwischen dem Torpfeiler und dem Schuppen gelegene Häuschen („căsoaie“). Der in diesem Anwesen als „căsoaia Filimoanei“, einer alten Frau wegen, die ihn einst bewohnte, bezeichnete Bau umfaßt einen einzigen Raum, der heute auch als Sommerküche dient. Der Unterbau besteht aus Steinen, die Wände aus unbehaunten Tannen- und Buchenbalken und das Dach ist mit Schindeln gedeckt. Alle drei Gebäude sind innen und außen, von dem unter dem Laubengang, befindlichen Raum und den Ställen abgesehen, verputzt.

Die Inneneinrichtung entspricht dem für dieses Dorf um die Jahrhundertwende üblichen System. Da die Wohnungseinteilung in ihren verbreiteteren Formen durch Dr. Georgeta Stoica¹⁰ hinreichend erläutert wurde, wollen wir uns hier auf jene Elemente beschränken, die der Stube von Poiana Sibiului eine besondere Note verleihen und anderen Bauernstuben des Museums gegenüber mehr zu veranschaulichen versuchen. Vor allem trachten wir danach jene Aspekte herauszuarbeiten, die zur Darstellung der Technologie, der Arbeitsphasen und des benutzten Arbeitsgeräts sowie dazu beitragen, die Zweckdienlichkeit der Erzeugnisse der Haus-Textilindustrie innerhalb des Anwesens zu erhärten.

Der Laubengang („privariul“) dient nicht nur als Zugang zum Flur, sondern ist für die warme Jahreszeit, in der man eine Menge von Hausarbeiten auszuführen hat, als Ruhestatt eingerichtet. Dazu wurde die Hauswand mit Wollgeweben ausgeschlagen, um den Luftzug abzuhalten, und im hinteren Teil des Laubgangs findet sich eine Pritsche und ein Bord zur Aufbewahrung der „Kleider für eine Woche“, d.h. also der Alltagskleidung, die wöchentlich einmal gewaschen wird. Längs des Bettgestells verläuft eine schmale Sitzbank („scîndura de șezut“ — Sitzbrett).

Der Hausflur besitzt keine Decke und etwa ein Drittel seiner Fläche nimmt der Backofen ein. Auf dem davorbefindlichen offenen Herd pflegte man für Mensch und Vieh Speisen und Futter zu bereiten. Die dazu nötigen Gefäße und Geräte finden sich auf einem an der Wand angebrachten Schüsselkorb. Aus dem Flur, in dem die Mehlkiste steht, gelangt man auf den Dachboden, wo Speck und Würste zum Räuchern aushingen, aber auch in die beiden als „case“ (d.i. Haus) bezeichneten Stuben.

Die Wohnstube („casă de șezut“) liegt in diesem Fall gegen die Straße hin, und hier spielt sich der häusliche Alltag ab, wozu sie sich heizen läßt. Da der Raum weniger festlich anmutet, haben sich hier die von den Einheimischen, dem Wechsel der Mode folgend, als „alte, für den Gebrauch bestimmte Sachen“ bezeichneten überlieferten Ausstattungstücke erhalten.

¹⁰ Georgeta Stoica, *Interiorul locuinței țărănești*, București, ed. Meridiane, 1973

¹⁰ Georgeta Stoica, *Interiorul locuinței țărănești — Einrichtung der Bauernwohnung*, Bukarest, Meridiane-Verlag, 1937.

4. Aspect interior al casei „de șezut“ cu războiul de țesut.

4. Wohnstube

„Casa mare“ dispusă spre grădină, deasupra pivniței și neîncălzită, este încăperea de paradă care servește, totodată, și ca depozit, mai ales a hainelor și textilelor. Reprezentative pentru Mărginimea Sibiului sînt mobilierul de lemn de brad natur, iar pentru Poiana Sibiului din această epocă, în care a excelat bogăția țesuturilor din lînă, „polița“ dispusă de-a lungul paturilor. Pe această poliță sînt etalate țesăturile de lînă, atît cele noi destinate uzului gospodăresc, cît și cele destinate zestrei fetelor: Țoale, desagi, săcăteauă. La capul patului sînt depozitate straiile de lînă și vigurile de țesături finisate: cioareci, Țoale, obiecte destinate uzului sau comercializării.

„Căsoaia“ cu o singură încăpere este un loc de adăpost pentru persoana care supraveghează gospodăria în timpul cald, cînd proprietarii sînt plecați. Prezintă, ca organizare, cele strict necesare locuirii unei persoane, accentul organizării interiorului căzînd pe utilitar.

Interiorul, în ansamblul lui, emană o atmosferă caldă, în care se reflectă viața tradițională a străbunilor de exemplu, prin tinda netăvănuită, prin

5. Polița de haine din casa mare

5. Gewebebord in der guten Stube

Das dem Garten zu gelegene, ungeheizte und unterkellerte „große Haus“ bildet das Paradezimmer und dient auch als Lagerraum für Kleidung und Textilien. Repräsentativ für die Mărginimea Sibiului ist naturfarbenes Tannenholzmobiliar, für Poiana Sibiului degegen ist es in dieser Epoche, in der die Fülle von Wollgeweben überwog, die entlang der Betten verlaufende „poliță“, ein Bord, auf dem alle, sowohl die für den Hausgebrauch, als auch die für die Aussteuer der Haustöchter bestimmten Wollgewebe aufgeschichtet werden, d.h.: die Decken („Țoale“), die Zwertsäcke („desagi“), u.a.m. Am Bettkopfende sind die Kotzen und die ausgefertigten Wollgewebepullen aufgestapelt, d.h.: der Flaß, Wolldecken und andere zum Gebrauch oder Verkauf bestimmte Gewebe.

Das „Häuschen“ („căsoaie“) dient jenen als Unterkunft, die während der warmen Jahreszeit, in Abwesenheit des Besitzers, das Anwesen überwachen. Es ist mit dem Nötigsten ausgestattet, und der Akzent liegt dabei auf dem Nutzcharakter des Raumes.

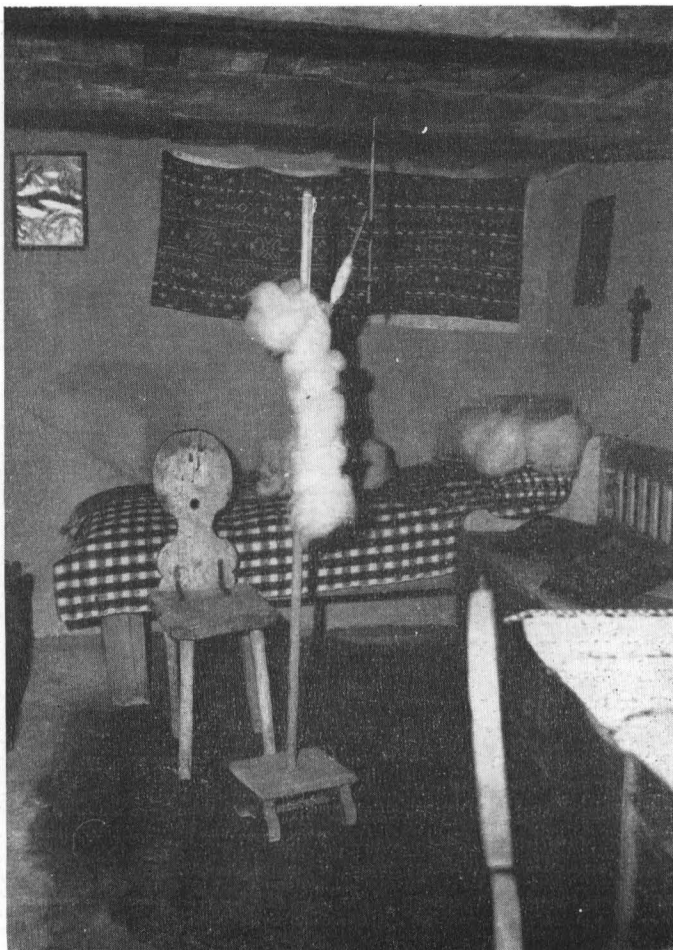
Das Innere des Wohnhauses strahlt als Ganzes eine freundliche Atmosphäre aus, in der die traditionelle Lebensweise der Vorfahren ihren Nie-

6. Șura, aspect interior cu urzoiul montat

6. Scheune, Ansicht der Tenne mit aufgestelltem Scherrahmen

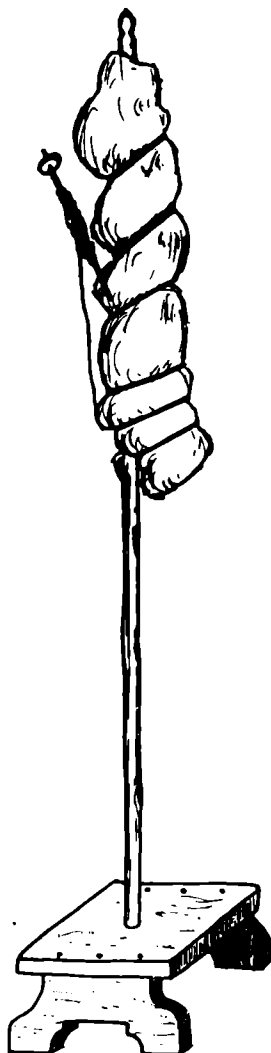
cupatorul de pîine din interiorul tindei sau prin schema tradițională păstrată în dispunerea mobilierului, dictată atît de sursa de lumină cît și de cea de căldură. Acest interior reflectă și bunăstarea, hărnicia și gustul artistic al unei populații, care adînc înrădăcinată în pămîntul său natal, a știut să integreze, în toate sferele vieții sale, tot ceea ce a întîlnit mai nou, mai modern și mai practic, în lungile drumuri de transhumanță și în drumurile de căraușie poate mai scurte, dar tot atît de rodnice din acest punct de vedere. Mai mult decît în alte interioare, se reflectă, aici, dinamica tradiție — inovație, care înglobează atît interferențele de ordin urban-rural, cît și cele interetnice. Grăitoare din acest punct de vedere sînt farfuriile de faianță, fotografiile și litografiile, care, înlocuind vechile icoane pe sticlă și vasele de lut ars, împodobesc ca obiecte „moderne” pentru vremea respectivă, pereții, mai ales, ai casei mari. Aceeași valoare o avea și lada pictată cu sertare din „casa

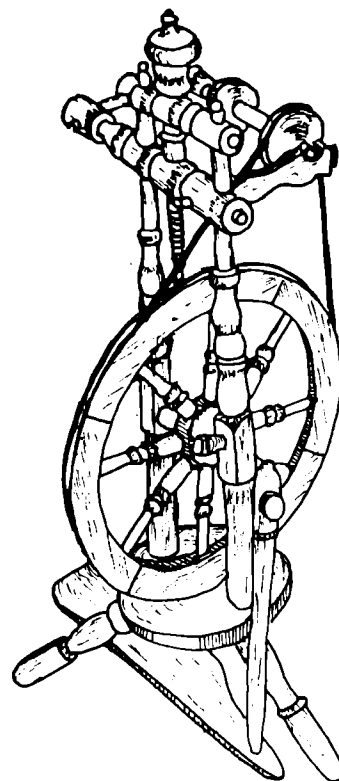
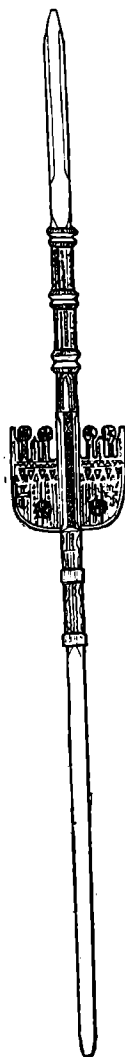
7. Căsoaia, aspect interior cu unelte folosite pentru pieptănat, răsucit cît și tors

7. Das Häuschen („căsoaia“), Innenansicht mit Geräten zum Kratzen, Drellen und Spinnen der Wolle

derschlag fand. Zum Zustandekommen derselben trägt der deckenlose Flur bei, der darin errichtete Backofen oder die traditionsgemäß beibehaltene Aufstellung des Mobiliars, dessen Platz sowohl von der Licht- als auch von der Wärmequelle beeinflusst wird. Doch spiegelt das Hausinnere auch den Wohlstand, den Fleiß und den Schönheitssinn einer tief im Heimatboden verwurzelten Bevölkerung wider, die es verstand sich in allen Lebensbereichen das zu Eigen zu machen, was ihr auf den langen Pfaden der Transhumanz, oder den vielleicht kürzeren, in dieser Hinsicht aber kaum weniger ergiebigen Fuhrwegen, an Neuerem, Modernem, Praktischerem begegnete. Mehr als in anderen Bauernstuben spiegelt sich hier die dynamische Tradition und die Neuerung wider, die sowohl städtisch-ländliche, als auch interethnische Interferenzen umfaßt. Bezeichnend erweisen sich in diesem Sinne die Fayanceteller, die Fotos und Litographien, die die Wände, vor allem die der guten Stube, schmücken und dabei die Stelle der früher üblichen Hinterglasikonen oder Tongeschirre, als dazumal „moderne“ Gegenstände, einnehmen. Die gleiche Bedeutung kommt auch der mit Schubfächern versehenen bemalten Truhe aus

8. Unelte de tors folosite în cadrul industriei casnice textile din Poiana Sibiului.

8. In der Haus-Textilindustrie von Poiana Sibiului benutztes Spinnergerät

mare“, ci și soba de cahle cu ornamente albastre din „casa de șezut“.

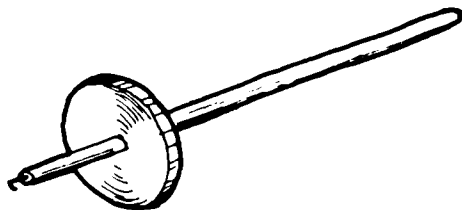
Prezentarea, în cadrul unui monument din expoziția de bază în aer liber a Muzeului Tehnicii Populare, a prelucrării casnice a lînii, și desfășurarea firească a întregului proces tehnologic, pînă la obținerea produselor finite inclusiv marcarea varietății și funcționalității acestora, este o problemă destul de dificilă. Timpul și locul diferit în care se execută unele operații, prezentarea, în același timp, a unor faze de lucru ce se efectuează, de fapt, consecutiv, accentuarea a ceea ce este general valabil, fără a omite aspectele specifice pentru localitatea din care provine gospodăria, sînt aspecte de care trebuia să se țină cont în expunere.

Primele faze de lucru: tunsul, spălatul, uscatul, scărmanatul și pieptănatul, operații ce se petrec vara, începînd cu mai-iunie, sînt sugerate vizitatorului prin etalarea în „Căsoaia Filimoanei“,

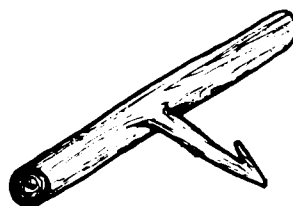
der guten Stube und dem mit blauen Verzierungen versehenen Kachelofen der Wohnstube zu.

Die Aufgabe, in der Freilichtausstellung des Museums bäuerlicher Technik die häusliche Wollverarbeitung und den gesamten natürlichen Ablauf der technologischen Verfahren, bis hin zur Feststellung der Erzeugnisse (deren Vielfalt und Zweckdienlichkeit inbegriffen), zu veranschaulichen, erweist sich als durchaus nicht leicht. Handelt es sich dabei doch um zeitlich und räumlich verschiedenen ausgeführte Tätigkeiten, während im Museum nacheinander erfolgende Arbeitsphasen gleichzeitig dargestellt werden müssen. Hinzu kommt die Tatsache, daß man das allgemein Übliche herauszuarbeiten hat, ohne gewisse für die Herkunftsorte der Anwesen spezifische Aspekte bei der Ausstellung zu vernachlässigen.

Die ersten Arbeitsphasen, d.h.: das Scheren, Waschen, Trocknen, Kratzen und Kämmen der Wolle, führt man während des Sommers, vom Mai oder Juni an, aus. Der Besucher wird mit ihnen im „Häuschen der Filimoană“ vertraut gemacht,

9. Unelte de răsucit folosite în cadrul industriei casnice textile din Poiana Sibiului

9. In der Haus-Textilindustrie von Poiana Sibiului benutztes Drellgerät

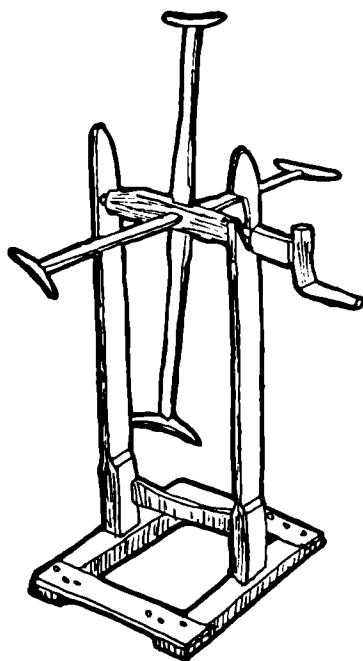
a instrumentarului folosit: foarfeci țigănești, chel-teu pentru spălat lina, piepteni și pieptenei, instru-mentar a cărui funcționalitate este ilustrată prin fotografiile de pe macroeticheta unității. Tot aici, vizitatorul face cunoștință cu tehnicile pentru ob-ținerea firului de lina: îndrugatul cu druge sau cîrligul (fig. 10), torsul cu furca de brîu, adaptată pentru torsul în mers, torsul cu furca cu scăunel, adaptată torsului șezînd, sau cu roata de tors, (fig. 9) a cărei folosire s-a extins în satele Mărgi-nimii sub influența localităților săsești din jur.

Alături de caierul de lina netoarsă, este expusă lina toarsă cu mîna și cea cu mașina de tors, fo-losită de mărgineni pe scară largă după primul război mondial. Răsucitul cu căriga (fig. 10) poate fi urmărit tot în această încăpere.

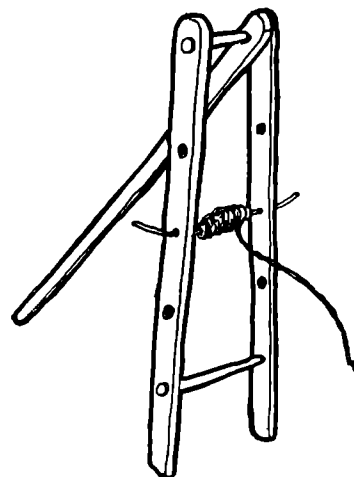
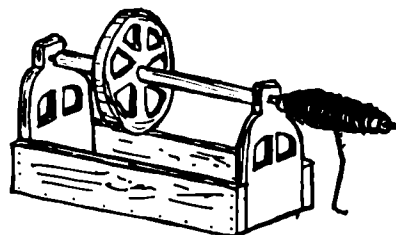
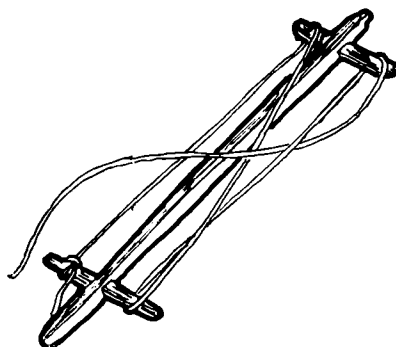
Rășchiatul, adică făcutul sculelor pentru spălat și vopsit, cît și depănatul sculului, sînt sugerate vizitatorului prin expunerea în spațiul de sub „șop“, a răschitoarelor cu raze încrucișate, dis-puse vertical, tipice pentru Poiana Sibiului și a vîrtelniței cu cruce orizontală fixată pe capră (fig. 11).

das die dazu benutzten Geräte zeigt und zwar: die vom Dorfschmied angefertigte Schafschere, den zum Waschen dienende Rutenkorb, die Wollkratzen und — kämme, lauter Geräte, deren Verwendung die Makrovignette, anhand von Photographien, ver-anschaulicht. Ebenfalls hier erfährt der Besucher alles Wissenswerte über die bei der Herstellung des Garns benutzten Verfahren, d.h.: das Grobwir-ren mittels Drellspule (Abb. 10), das Spinnen mit dem kurzen Spinnrocken, den man im Gehen benutzt, oder mit der Sitzkunkel, bzw. dem Spinn-rad (Abb. 9), das sich in den Ortschaften der Măr-ginime aufgrund der Einflüsse der benachbarten sächsischen Dörfer verbreitete.

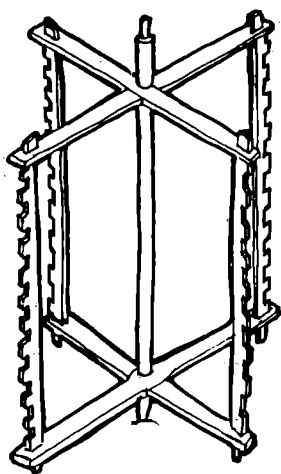
Außer dem ungesponnenen Wollflor stellte man noch hand- und mechanisch gesponnene Wolle aus, die die Bewohner der Mărginime nach dem ersten Weltkrieg in großen Mengen verarbeiteten. Das Drellen mittels der „cariga“ wird ebenfalls in diesem Raum erläutert, wogegen der Besucher das Herstellen der Garnstränge mittels Ablängholz („rășchitor“) und das Spulen im Schuppen zu sehen bekommt, wo für Poiana Sibiului typische For-men senkrechter Ablänghölzer mit gekreuztem Garnstrang und waagerechter Garnhaspeln zu se-hen sind (Abb. 11).

10. Unelte de făcut scul și de depănat

10. Geräte zum Anfertigen des Garnstranges und zum Ablängen oder Abhaspeln

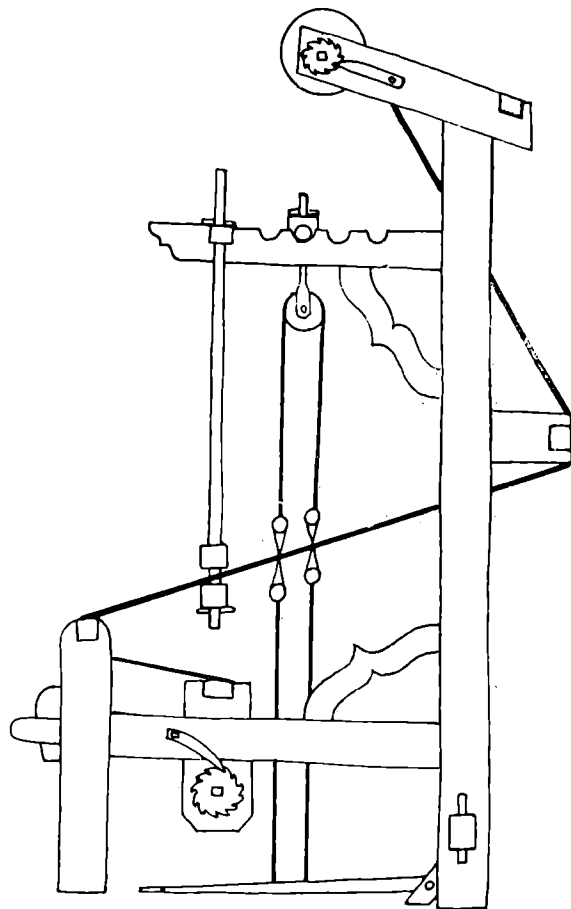

11. Urzoiul

11. Der Scherrahmen

Operația urzitului pentru război necesită un spațiu mai mare. În cadrul satelor mărginenesti, coșul de urzit este montat, după spațiu sau anotimp, sub „șop“, în șură, în tindă sau în casa mare. Pentru separarea logică a acestei operații de țesutul propriu-zis, am ales în expunere varianta urzitului în șură, montând aici coșul, (fig. 12), care poate fi văzut în stare de funcționare. Formele mai vechi ale urzitului, pe gard sau pe raze¹⁰, ne mai întâlnindu-se în sat, nu sînt ilustrate în gospodărie.

Țesutul, este îndeletnicirea femeilor rămase în sat, în timp ce o parte din ceilalți locuitori sînt plecați cu oile. Se lucrează în tot cursul anului, îndeosebi în lunile reci și se efectuează în „casa de șezut“, unde copiii ajută la făcutul țevilor cu socala. Războiul de țesut bătrînesc, folosit în sat, face parte din tipul de război unitar pe aproape întreg teritoriul țării, este vorba de războiul de țesut lung, cu două suluri mobile, cu itele acționate cu piciorul și cu baterea cu brîgla. Este expusă o variantă mai modernă a acestui tip, războiul scurtat în lungime și înălțat (fig. 13) la care sulul din spate, pe care se înfășoară urzeala, este ridicat deasupra itelor. Acest război s-a răspîndit de la începutul secolului al XX-lea — sub motivația că ocupă spațiu mai puțin.

12. Războiul de țesut înalt

12. Hoher Webstuhl

Das Kettenscheren benötigt mehr Raum und aus diesem Grund wird der Scherrahmen, je nach Jahreszeit, unter dem Schuppen, auf der Tenne, im Flur oder in der guten Stube aufgestellt. Um diese Phase vom eigentlichen Webvorgang zu trennen, wurde sie in der Scheune durch den hier aufgestellten betriebsfähigen Scherrahmen veranschaulicht (Abb. 12). Ältere, aufgelassene Kettenscherformen, wie das Scheren entlang des Zaunes oder „pe raze“¹⁰, stellten wir im Gehöft nicht dar.

Das Weben ist Sache der Frau, die im Dorf zurückbleibt, nachdem ein Großteil der übrigen Bewohner mit den Schafen fortzog. Man führt es das ganze Jahr hindurch, vor allem aber während der kalten Jahreszeit aus, wobei die Kinder beim Herstellen der Schützenspulen mit dem Spulrädchen („sucală“) mithelfen. Der im Dorf benutzte altväterische Webstuhl ist sozusagen für das ganze Landesterritorium kennzeichnend. Es handelt sich um einen zweibäumigen Langwebstuhl mit fußbetriebenen Schäften und Kammanschlag. Ausgestellt wurde eine neuere Spielform, d.h. ein kürzerer, dafür aber erhöhter Typus, dessen Kettbaum über den Schäften angebracht ist. Dieses Typus verbreitete sich um die Jahrhundertwende, weil er weniger Raum erforderte als der Langwebstuhl.

Astfel s-a încercat, prin expunerea amintită, încadrarea meșteșugului de prelucrare a lînii, în spațiile destinate vieții și activității cotidiene din cadrul gospodăriei: în căsoaie, susop, șură și în casa de șezut, fiecare încăpere adăpostind fazele corespunzătoare destinației ei.

„Casa mare“ de paradă, cu paturile îmbrăcate, cu polița pe care sînt etalate în mod tradițional toate produsele de lînă, se pretează foarte bine prezentării produselor și a funcționalității acestora.

Dintre produsele industriei casnice textile, țesăturile de lînă formează un grup unitar caracteristic Mărginimii Sibiului și sînt legate de necesitățile primordiale ale vieții. Astfel, țesătura albă pentru cioareci, pănura neagră pentru haine, țesătura pentru obiele expuse în viguri la capul patului, sînt destinate confecționării produselor de îmbrăcăminte.

Pentru organizarea interiorului, amintim, fața de masă din lînă, străjacul de lînă, tipic pentru satele pastorale, straiul, țolul și țolicul, care serveau pentru acoperit patul sau în cazul țolului în două foi pentru acoperit calul sau ca protecție împotriva ploii.

Piese țesute și confecționate pentru transport formează majoritatea produselor dintre care putem aminti: săcăteele, straițele, sacii și desagii de diferite dimensiuni adaptate pentru transportul pe umeri sau pe cal. Tot în cadrul țesăturilor de transport putem aminti roata de chingi de cal expusă la capul patului.

Toate aceste produse, dispuse într-o ordine perfectă pe polița din această încăpere, îndeplinesc pe lîngă destinația lor inițială și o funcție socială reflectînd hărnicia gospodinei și bogăția gospodăriei.

Durch die angeführte Ausstellungsart gelang es die Wollverarbeitung innerhalb des Wirtschaftsalltags des Bauerngehöfts, d.h.: im Häuschen, im Schuppen und in der Wohnstube darzustellen, wobei jeder Raum die für ihn bestimmten Phasen beherbergt.

Die gute Stube mit den aufgeputzten Betten, dem Bord auf dem traditionsgemäß alle Wollgewebe aufgeschichtet sind, eignet sich vorzüglich dazu, die Erzeugnisse und deren Bestimmung vorzuführen.

Die Wollgewebe bilden innerhalb der Gesamtheit der Erzeugnisse der Haus-Textilindustrie eine für die Mărginimea Sibiului kennzeichnende, unmittelbar den wichtigsten Lebensbedürfnissen verbundene Gruppe. Davon dienen zum Herstellen von Kleidungsstücken der für Männerhosen bestimmte weiße Flaus („dimie“), das schwarze Bauertuch („pănura“) und das Fußlappengewebe („obiele“), die alle am Kopfende des Bettes aufgetürmt sind.

Zur Ausstattung der Stuben benutzt man das Wolltisch Tuch, den für Schafhalterdörfer typischen Wollstrohsack („străjac“), die Kotzendecke („straiul“), die beiden Wolldeckenformen („țolul, țolicul“), die als Bettdecken, oder im Falle des aus zwei Bahnen angefertigten „țol“ als Pferdedecke oder als Regenschutz dienen.

Die sackartigen Transportbehälter machen unter den Wollgeweben den weitaus größten Teil aus. Dazu gehören: die Brotsäcke („săcătee“), die Quersäcke („straițe“), die zum Tragen auf der Schulter oder auf Lasttieren bestimmten Säcke schlechthin und die verschieden großen Zwertsäcke („desagii“). Dem gleichen Bereich gehört der Pferdégurt („chingă“) an, den man ebenfalls am Kopfende des Bettes ausstellt.

All diese in vollkommenster Ordnung auf dem in diesem Raum befindlichen Bord aufgereihten Webereierzeugnisse spielen, neben ihrer ursprünglich praktisch-funktionellen Rolle, auch eine soziale, spiegeln sie doch den Fleiß der Hausfrau und den Wohlstand des Gehöfts wider.

TRADIȚIE ȘI INOVAȚIE ÎN ARTA ȚESUTULUI DIN CÎRȚIȘOARA ȘI AVRIG, JUDEȚUL SIBIU

Virginia Teodorescu

1. *Localitățile Cîrțișoara și Avrigh* nu sînt străine de prefacerile ce au loc în structura satului contemporan, ca urmare a procesului de urbanizare și industrializare din țara noastră.

Așezarea lor geografică, dinamismul industrial al regiunii, apropierea de unele centre industriale ca: Sibiu, Mîrșa, Orașul Victoria și Făgăraș au determinat mutații în structura populației, favorizînd acțiunea unor factori care asigură cadrul contemporan al activității de creație artistică, în domeniul artei populare.

Noul în creația populară, moștenirea artistică în domeniul artei populare, modalități de folosire a tradițiilor populare etc., sînt probleme care au preocupat numeroși specialiști¹.

Pornind de la aceste realități, în cele ce urmează încercăm să prezentăm, pe baza materialului studiat în colecțiile Muzeului Brukenthal din Sibiu și a investigațiilor efectuate pe teren, valorile tradiționale și mutațiile contemporane apărute în arta țesutului care constituie, atît prin varietatea și originalitatea aspectelor sale artistice, cit și prin locul care-l ocupă în gospodăria țărănească, o ramură importantă a artei noastre populare.

Tema aceasta circumscrie o problemă constînd din bogăția și varietatea țesăturilor în localitățile menționate la sfîrșitul secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea (materii prime, tehnici de țesut și ornament, motive decorative, cromatica, funcționalitatea produselor) și în completare diversitatea și specificul produc-

¹ I. Vlăduțiu, *Creatori populari din România*. Ed. Sport-turism, București, 1981; Bănățeanu, T., *Arta populară din Maramureș*; G. Stoica, A. Doagă, *Interioare românești, țesături și cusături decorative*, Ed. Albatros, București, 1977; P. Petrescu, C. Irimie, *Meșteșuguri artistice în România*, Ed. Meridiane, București, 1967, etc.

ÜBERLIEFERUNG UND NEUERUNG IN DER WEBERKUNST VON CÎRȚIȘOARA UND AVRIG, KREIS SIBIU

Virginia Teodorescu

1. Den Ortschaften *Cîrțișoara* und *Avrig* sind die Wandlungen, die sich in der Struktur des zeitgenössischen Dorfes, zufolge des in unserem Land stattfindenden Urbanisierungs- und Industrialisierungsprozeß bemerkbar machen, ebenfalls nicht fremd.

Die geographische Lage der beiden Ortschaften, die industrielle Dynamik des Gebiets, die geringe Entfernung, die sie von gewissen Industriezentren wie Sibiu, Mîrșa und Făgăraș trennt, bewirkten Veränderungen in der Bevölkerungsstruktur und begünstigten die Auswirkung gewisser Faktoren, die den zeitgenössischen Rahmen des künstlerischen Schaffens innerhalb des Volkskunstbereichs bilden.

Das Neue im Volksschaffen, das Kunsterbe im Volkskunstbereich, Möglichkeiten einer Wertung der Volksüberlieferung usw. bilden Fragen, die verschiedene Wissenschaftler beschäftigen.¹

Von diesen Tatsachen ausgehend, versuchen wir, aufgrund des im Brukenthalmuseum — Sibiu untersuchten Sammlungsmaterials und anhand von Geländeforschungen, die überlieferten Werte und die zeitgenössischen Neuerungen darzulegen, die in der Webekunst in Erscheinung treten, einer Kunstgattung, die durch die Mannigfaltigkeit und die Originalität ihrer künstlerischen Aspekte, durch die Stellung, die ihr in der Bauernwirtschaft zukommt, einen wichtigen Zweig unserer Volkskunst bildet.

Das angeschnittene Thema umreißt eine Fragestellung, die sich in der Fülle und Vielfalt der Ende des XIX. und in der ersten Hälfte des XX. Jahrhunderts in den erwähnten Ortschaften auftretenden Webereierzeugnisse (Rohstoffe, Web- und Verzierungs-techniken, Dekorationsmotive, Farbgebung, Funktionalität der Erzeugnisse) und zur Aufrundung derselben in der Mannigfaltigkeit und Eigenart des zeitgenössischen Schaffens der letzten Jahrzehnte verstofflicht, die sich auf-

¹ I. Vlăduțiu, *Creatori populari din România*, Verlag für Sport und Tourismus, Bukarest 1981; T. Bănățeanu, *Arta populară din Maramureș*; G. Stoica, A. Doagă, *Interioare românești, țesături și cusături decorative*, Albatros-Verlag, Bukarest, 1977; P. Petrescu, C. Irimie, *Meșteșuguri artistice în România*, Meridiane-Verlag, Bukarest, 1967, usw.

ției contemporane din ultimele decenii, modificate ca urmare a procesului modernizării satului și apropierii interiorului țărănesc de cel orășenesc.

2. La sfârșitul secolului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XX-lea, industria casnică textilă din Cîrțișoara și Avrîg a cunoscut un ritm lent de dezvoltare, constituind, pînă nu de mult, o preocupare permanentă pentru aproape fiecare gospodărie. Situația aceasta o întâlnim pînă în urmă cu circa trei decenii, cînd s-a intensificat ritmul de pătrundere a noilor elemente (a materialelor industriale, a materiilor și compozițiilor decorative etc.)².

2.1. *Materiile prime*, produse în gospodărie³ sau procurate din comerț⁴, cunosc în timp, unele schimbări, modificări.

Lîna produsă în gospodărie a fost materialul folosit în permanență, așa cum rezultă din prezența, pînă în actualitate, a unor tipuri de vechi tradiție în producția acestor țesături⁵.

Cînepa, cultivată din vremuri îndepărtate, pînă la cooperativizarea agriculturii (1962), a fost utilizată în confecționarea unei largi game de produse textile⁶.

Bumbacul, cunoscut încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, s-a folosit la țesături mai mult în combinație cu cînepa⁷ și lîna⁸. De cîteva decenii, a substituit aproape în totalitate cînepa. Se mai păstrează, totuși, în combinație cu lîna, la unele țesături⁹, pînă în zilele noastre.

Lînița și strămătura erau materiale fine din comerț, ce se foloseau, încă dinaintea primului război mondial, la realizarea unor puncte de accent în ornamentarea unor țesături decorative¹⁰. Strămătura avea să dispară de pe piața internă destul de repede, spre deosebire de lînița care mai apare și în perioada dintre cele două războaie.

Arniciul și mai tîrziu „aida“ (bumbac merzerizat), s-au folosit într-o perioadă mai recentă (după al doilea război mondial), fiind înlocuite

grund der Modernisierung des Dorfes und der Angleichung der Bauernstube an die städtische Wohnung wandelten.

2. Gegen Ende des XIX. und in der ersten Hälfte des XX. Jh. kannte die Haus-Textilindustrie der Ortschaften Cîrțișoara und Avrîg einen langsamen Entwicklungsrhythmus, bildete jedoch bis vor kurzem eine in jedem Gehöft ständig belegte Betätigung. Dieses war bis vor etwa drei Jahrzehnten aktuell, als neue Elemente (d.h. Industriematerialien, Rohstoffe, Zierkompositionen usw.)² in höherem Maße einzudringen begannen.

2.1. Ja selbst die *Rohstoffe*, die man im Anwesen herstellte³ oder im Handel erwarb⁴ machten im Laufe der Zeit ihrerseits gewisse Wandlungen und Veränderungen durch.

Die in der Bauernwirtschaft erlangte Wolle wurde ständig als Rohstoff benutzt, was aus dem Auftreten gewisser in der Webereiproduktion altüberlieferter Typen bis in unsere Tage hervorgeht.⁵

Den aus weitzurückliegenden Zeiten, bis zur Vergenossenschaftlichung der Landwirtschaft (1962) angebauten Hanf benutzte man als Ausgangsmaterial für ein reiches Angebot von Textilerzeugnissen.⁶

Die bereits gegen Ende des XVIII. Jh. bekannte Baumwolle fand bei Webereien vor allem zusammen mit Hanf⁷ und Wolle⁸ Anwendung. Seit einigen Jahrzehnten hat diese den Hanf fast vollkommen verdrängt. Doch benutzt man diesen bis in unsere Tage, verbunden mit Wolle, noch zur Anfertigung gewisser Gewebe⁹.

Industriell hergestellte bunte Feinwollgarne („lîniță, strămătură“) benutzte man bereits vor dem ersten Weltkrieg, um gewisse ornamentale Effekte bei Ziergeweben zu erlangen.¹⁰ Die „strămătură“ soll jedoch vom Binnenmarkt ziemlich schnell verschwinden, wogegen die „lîniță“ auch zwischen den beiden Weltkriegen auftritt.

Merzerisierte Baumwollgarne „arnici“ und später „Aida“ kamen erst später (nach dem zweiten Weltkrieg) auf und wurden in letzter Zeit durch andere Industrie-Baumwoll-Feingarne (Mou-

² Inițial ritmul de pătrundere al noilor elemente a fost lent, insesizabil, pentru a se intensifica în ultimele decenii ale secolului nostru, cînd mutațiile numerice și calitative sînt mai evidente, forța noutății dominînd aproape tradiția.

³ Materii prime produse în gospodărie: lîna, cînepa.

⁴ Materii prime procurate din comerț: inul, bumbacul, lînița, strămătura, arnici, fir metalic, aida, mulineuri, coton, mătase, melană, fir de lame.

⁵ Straje, țoluri în pătrățele date în piua, traiste etc.

⁶ Chindee, păsturi de traistă, cîrpe de vase, străjace, țoluri albe, saci etc.

⁷ Ca urzeală la țoale albe, chindee, fețe de masă, fețe de pernă etc.

⁸ Ca urzeală la fețe de masă, țoale etc.

⁹ Țoale, fețe de masă, trăistute etc.

¹⁰ Chindee de icoane, chindeuțe de farfurii, păsturi de mînă etc.

² Zunächst drangen die neuen Elemente unmerklich langsam ein, um in den letzten Jahrzehnten unseres Jahrhunderts sich viel schneller durchzusetzen, sodaß jetzt, wo die mengen- und gütemäßigen Wandlungen mehr ins Auge springen, die neuernde Kraft die Überlieferung fast aufwiegt.

³ In der Bauernwirtschaft erlangte Rohstoffe: Wolle, Hanf.

⁴ Aus Fachgeschäften erworbene Materialien: Flachs, Baumwolle, Fein- und Kammwollgarne, Baumwollgarn, Metallfaden, Aida-Garn, Moulinégarne, Cotton-Garn, Seidengarn, Kunstwolle „Melana“, Lamé-Garn.

⁵ Kotzen, in der Walke ausgefertigte karierte Decken, Beutel, usw.

⁶ Zierhandtücher, Einschlagtücher, Geschirrwischtücher, Strohsäcke, Weißwäsche, Säcke, usw.

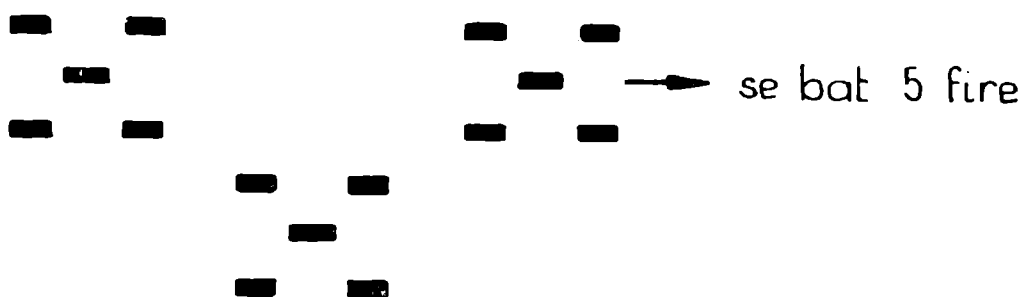
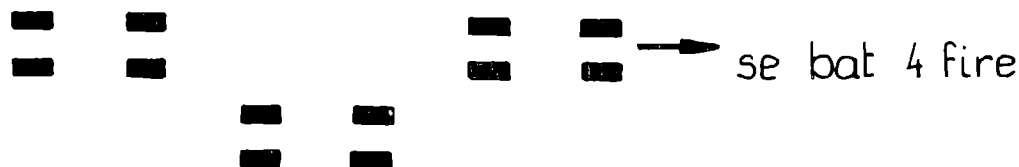
⁷ Als Kettgarn bei Weißzeug, Zierhandtüchern, Tischdecken, Polsterziechen, usw.

⁸ Als Kettgarn bei Tischdecken, Weißzeug, usw.

⁹ Decken, Tischtücher, Beutel, usw.

¹⁰ Ikonen-Zierhandtücher, Teller-Ziertüchlein, Handtücher, usw.

ALESĂTURĂ CU MÎNA CU ROST DESCHIS / PRINTRE FIRE / MODEL VECHI 80-100 ANI

Planşa I, II A — alesătură cu mîna (printre fire)

Tafel I, II a — Hangewirktes Motiv („zwischen den Fäden“)

parțial, în ultimii ani, de muleuri, cotton, fire supraelastice, mătase, melană etc.

2.2. În ceea ce privește *tehnica țesutului*, am întâlnit mai multe procedee. Țesutul în două ițe este utilizat la piese de uz¹¹ și decorative¹². Varianta folosită la gama cea mai largă de produse¹³ este țesutul în patru ițe¹⁴. Țesutul în cinci ițe este mai recent, practicîndu-se în ultimii zece ani la fețele de masă în două culori (alb și roșu, alb și albastru, alb și maro etc.).

2.3. În *ornamentarea țesăturilor*, se observă persistența unor *tehnici* mai vechi ca: învărgarea¹⁵,

liné, Cotton), superelastice, Kunstseiden-, Kunstwollgarne (Melana) usw. ersetzt.

2.2. Was die *Webtechnik* anbelangt, begegneten wir mehreren Verfahren. So benutzt man eine zweischäftige Bindung bei Gebrauchsstücken¹¹ und Ziergeweben¹². Die verbreitetste¹³ Bindung bildet die vierschäftige¹⁴. Eine fünfschäftige ist erst seit etwa 10 Jahren üblich und zwar bei zweifarbigen Tischtüchern (schwarz-weiß, weiß-blau, weiß-braun usw.).

2.3. Beim *Verzieren von Geweben* benutzt man gewisse alte Verfahren wie: die Streifung („învărgarea“¹⁵), mit den Fingern „zwischen den Kettgarn-

¹¹ Păsturi de traistă, cîrpe de vase, straie etc.

¹² Păsturi de mînă, chindee de icoană, chindeuțe de farfurii, fețe de masă, fugătoare pe masă, perdele, covoare etc.

¹³ Traiste, desagi, saci, țoale albe, țoale-n ochiuri, căpătie de pernă, fețe de masă, foaie de culme etc.

¹⁴ Țesutul în patru ițe simplu (cu o singură față) sau cu năvădituri („năvădeli“) în patru ițe (cu două fețe).

¹⁵ Linii drepte realizate din urzeală și băteală (suveica) în diferite culori.

¹¹ Einschlagtücher, Geschirrwischtücher, Kotzen, usw.

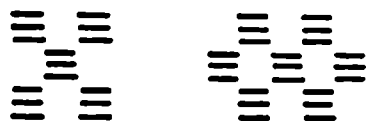
¹² Handtücher, Ikonen-Zierhandtücher, Teller-Ziertüchlein, Tischdecken, Tischläufer, Vorhänge, Teppiche, usw.

¹³ Beutel, Zwertsäcke, Säcke, Weißzeug, alle vierschäftig mit „Gänseaugenwebmuster“ (Pflaumenkern), Polsterziehen, Tischtücher, Stangentuch, usw.

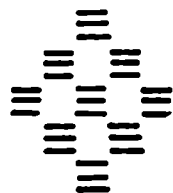
¹⁴ Vierschäftiges (einseitiges) Gewebe, oder vierschäftiges (zweiseitiges) Gewebe, mit Hilfs-Geleseleiten hergestellt.

¹⁵ Durch entsprechendes Aufbäumen der Kette und Einschuß erlangte gerade Streifung in verschiedenen Farben.

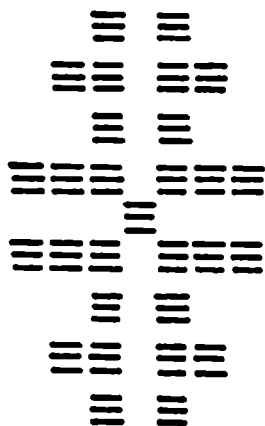
MOTIVE DECORATIVE REALIZATE IN ALESĂTURĂ CU ROST DESCHIS / PRINTRE / FIRE

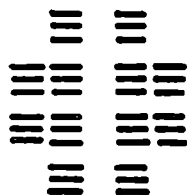
„ori”

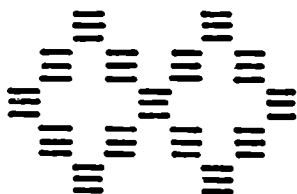
rotogol

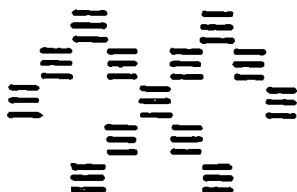
trandafirul mare

trandafirul mic

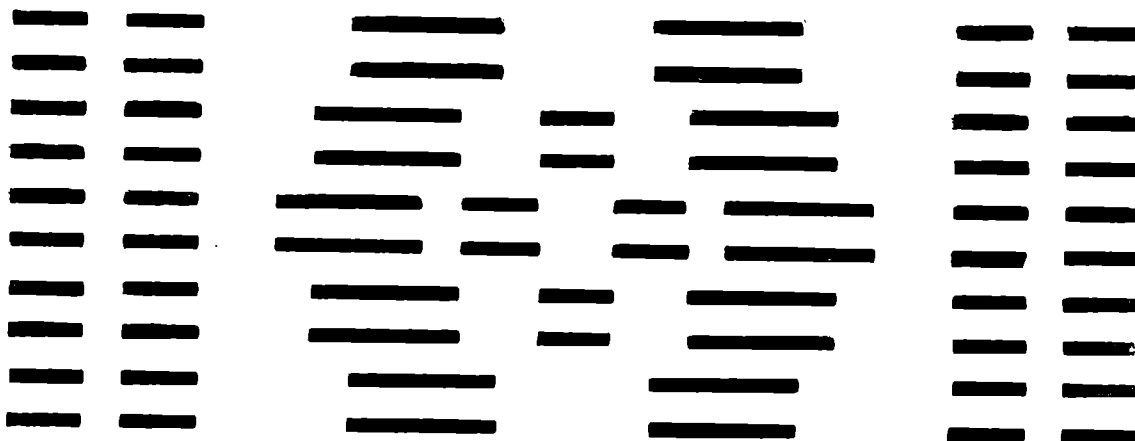

opți

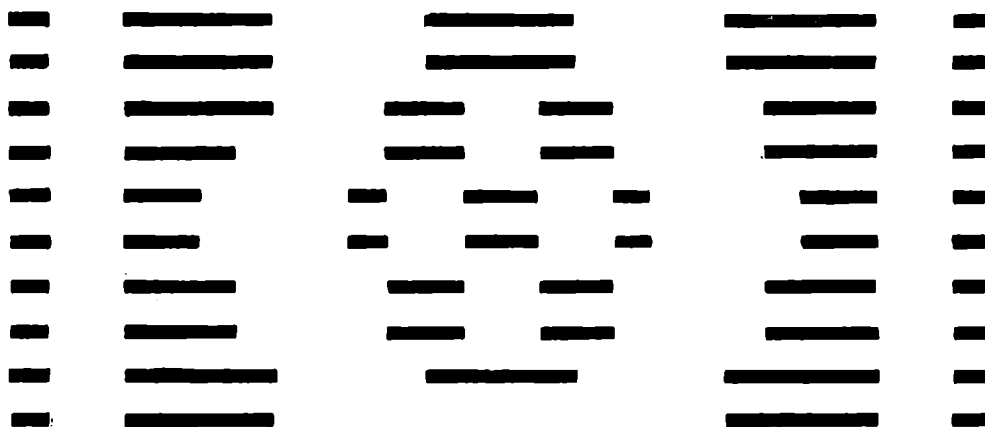

cornițele

ALESĂTURĂ CU ROST ÎNCHIS PESTE FIRE „CU CINCI DUSORI”

fața

dos

Planşa II b — alesătură cu rost închis (peste fire)

Tafel II b — Wirkmotiv bei geschlossenem Fach („über die Fäden“)

alesătură cu mîna printre fire¹⁶ (Pl. I, II a), peste fire¹⁷ (Pl. II b), cu ghemuțul¹⁸, cu speteaza¹⁹ (Pl. III)

¹⁶ Procedeu decurge astfel: se calcă pe una dintre pedale, deschizîndu-se rostul, se duce cu mina firul de alesătură „la flori” o singură dată, se face „pinzătura” (adică se bat cu suveica două-patru fire în culoarea fondului), se calcă pe aceeași pedală și se întoarce firul de alesătură.

¹⁷ Se iau picioarele de pe pedale rămînînd rostul închis. Se aleg firele prin numărare, se „bagă” alesătura. Se calcă apoi pe pedale și se face pinzătura.

¹⁸ Tehnică ce se efectuează prin introducerea „ghemuțului” de lîină sau arnici colorat, printre firele urzelii.

¹⁹ Alesătură numită astfel, pentru că în timpul efectuării sale, mișcarea itelor se suspendă, iar ridicarea firelor se face cu o scîndurie, numită „spetează”.

fäden¹⁶ (Abb. I, II a) ausgeführte Wirkornamente oder „über die Kettfäden”¹⁷ (Abb. II b), „mit dem Knäuelchen”¹⁸, mit dem Hilfsfach („spetează”)¹⁹

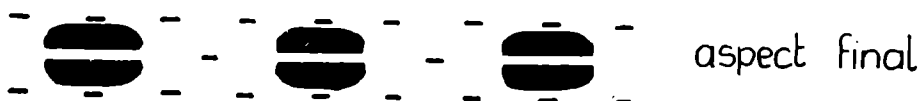
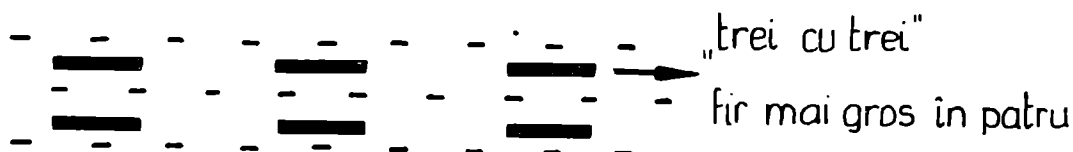
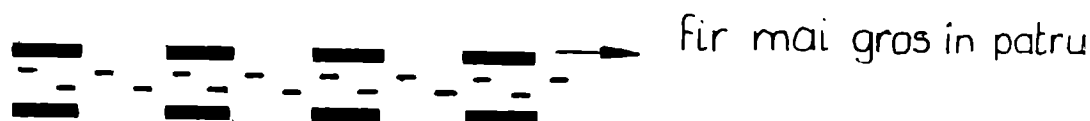
¹⁶ Verfahren: Niedertreten eines Trittes, das Fach öffnet sich, man legt mit den Fingern den Faden für das Zustandekommen des Wirkmusters ein und wirft mit der Schütze 2—4 Schußfäden in der Farbe des Gewebegrundes, tritt abermals auf den gleichen Tritt und legt den Wirkfaden in umgekehrter Richtung ein.

¹⁷ Man nimmt die Füße von den Tritten, sodaß das Fach geschlossen bleibt, zählt die Kettfäden ab und legt den Wirkfaden ein. Hierauf tritt man einen Tritt nieder und schießt Grundgewebe ein.

¹⁸ Das Verfahren besteht darin, daß man das „Knäuelchen” („ghemuțul”) aus bunter Wolle oder Baumwolle zwischen den Kettfäden hindurchführt.

¹⁹ Diese Wirktechnik trägt diesen Namen, da während ihrer Anwendung die Litzen nicht bewegt werden und das Heben der Kettfäden nur mittels eingelegter Gelesleisten (speteze) erfolgt.

ALESĂTURĂ CU SPETEAZA - MODEL MĂRGELUŞE „DOUĂ CU DOUĂ”

Planşa III — alesătură cu speteaza

Tafel III — Wirkmotiv vermittelt Geleseleisten („cu spetează”) ausgeführt

sau năvădituri²⁰ în patru²¹ sau cinci²² ițe, alături de forme mai noi cum ar fi năvăditurile cu ițișoare²³ sau alesătura cu drotul²⁴.

2.4. În *motivistica* specifică zonei, întâlnim, din punct de vedere morfologic, elemente foarte

(Abb. III) oder „năvădituri“²⁰, vierschäftig²¹ oder fünfschäftig²², neben neueren Formen, wie die „năvădituri cu ițișoare“²³ oder „alesătura cu drotul“²⁴.

2.4. Was die kennzeichnende Motivistik dieses Gebiets anbelangt, begegnen wir in morphologi-

²⁰ Năvăditurile se realizează prin trecerea diferită a firelor prin ițe și spată și călcarea alternativă pe pedalele războiului de țesut, într-un anumit ritm, obținându-se ornamente diferite.

²¹ Năvăditurile în patru ițe sînt numite „tăblițe“, „ochiulețe“, „furculițe“, „table“.

²² Năvăditurile în cinci ițe sînt numite „table“, „bucete“ etc.

²³ Alesătură ce se face prin năvădit în mai multe ițe (ițișoare), variate ca număr, după cum este modelul, mai mare sau mai mic.

²⁴ Alesătura constă în folosirea de fire de lînă scoase în relief cu ajutorul unei vergele (sîrme), peste care se lucrează motivele ornamentale ce duc la o împodobire densă, plușată, deosebit de vizibilă.

²⁰ Die „năvădituri“ erlangt man durch verschiedenes Aufbäumen der Kette und Niedertreten der Tritte in einem gleichbleibenden Rhythmus, wodurch verschiedene Muster zustandekommen.

²¹ Die vierschäftig erlangten „năvădituri“ pflegt man als „tăblițe“ (Täfelchen), „ochiulețe“ (Äugelchen — nicht Äuglein), „furculițe“ (Gäbelchen) oder „table“ (Tafeln) zu bezeichnen.

²² Fünfschäftige „năvădituri“ nennt man „Tafeln“, „Sträube“, usw.

²³ Wirkmuster erlangt man durch eine größere Anzahl, dem Muster entsprechender Schäfte („ițișoare“).

²⁴ Das Wirkmuster kommt dadurch zustande, daß man mit Hilfe einer Leiste („sîrmă“ — Draht) die Wollfäden als eine Art erhobene Noppen herausarbeitet, was eine dichte, plüschartige Zierfläche ergibt.

ORNAMENTE GEOMETRICE

mărgelușă

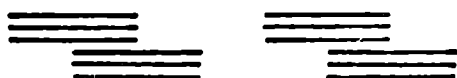
linii orizontale

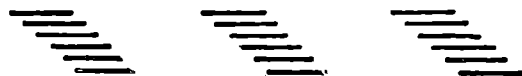
linii verticale

pătrățele

piezișate simple

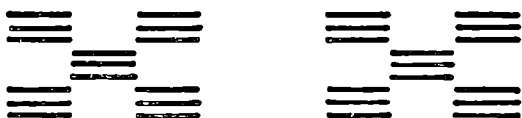
piezișate la fir

piezișate pe muscă

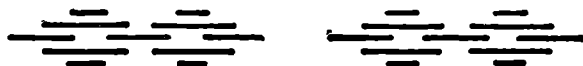
piezișate în 2 părți

orî

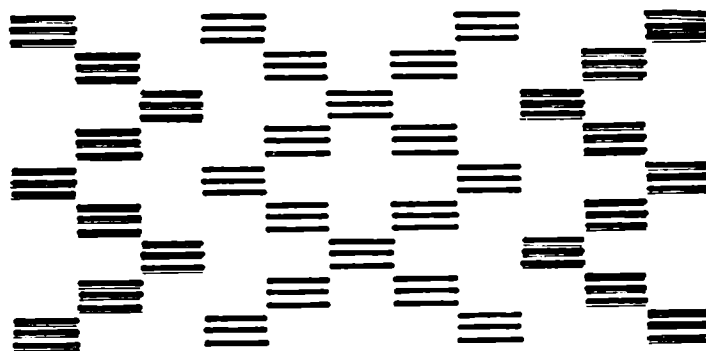

ori prin schimbarea firelor

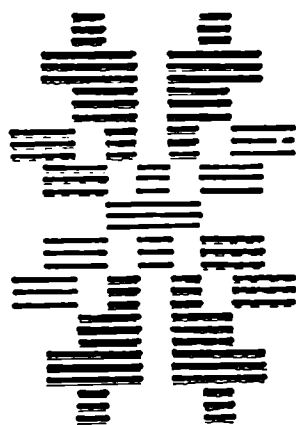

opți

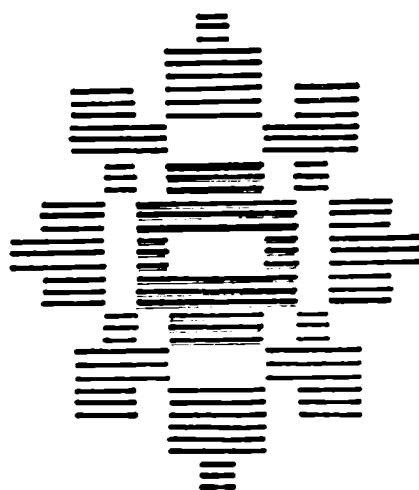
PLANŞA II - ORNAMENTE FIZIOMORFE
A - MOTIVE COSMOMORFE

raza

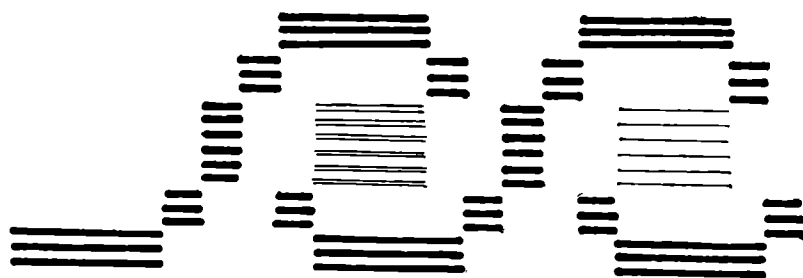

steaua

soarele

PLANȘA II - ORNAMENTE FIZIOMORFE B-MOTIVE GEOMORFE

calea ocolită
„îndărătnicele”

Planșa VI — ornamente fiziomorfe (motive geomorfe)

Tafel VI — Ohysiomorphe (Geomorphe Motive)

variate ce pot fi grupate conform rezultatelor ultimelor cercetări²⁵ în: ornamente geometrice (Pl. IV), ornamente fiziomorfe, cu motive cosmomorfe (Pl. V), geomorfe (Pl. VI), fitomorfe (Pl. VII) și zoomorfe (Pl. VIII) ornamente scheomorfe (Pl. IX) și ornamente simbolice (Pl. X).

2.5. Registrul *cromatic* al țesăturilor studiate se compune, inițial, din câteva culori de bază: roșu, bleumarin, negru, alb și o mulțime de nuanțe realizate prin utilizarea coloranților naturali și chimici, aceștia din urmă fiind preferați în ultima vreme.

Femeile vîrstnice își mai amintesc rețete de vopsire a lînii²⁶ în cromatică de: albastru închis, negru, roșietic, cafeniu, bej, maro, verde etc., folosite de ele și mamelor lor. Acestora li se adaugă tonuri de roșu cărămiziu, vișiniu etc., punctate prin utilizarea strămăturii și lînței. În timp, prin generalizarea coloranților chimici, întîlnim culori

schon Hinsicht überaus abwechslungsreichen Elementen, die sich aufgrund der neuesten Untersuchungen²⁵ folgendermaßen gliedern lassen: geometrische Ornamente (Abb. IV), physiomorphe, mit kosmomorphen (Abb. V), geomorphe (Abb. VI), phytomorphe (Abb. VII) und zoomorphe (Abb. VIII), skeomorphe (Abb. IX) und symbolische (Abb. X).

Die *Farbskala* der untersuchten Gewebe besteht ursprünglich aus wenigen Grundfarben: Rot, Dunkelblau, Schwarz, Weiß und aus einer Reihe durch Verwenden verschiedener Pflanzen- und chemischer Farbstoffe zustandekommender Tönungen, wobei man den chemischen Farbstoffen in letzter Zeit den Vorrang gab.

Alte Frauen erinnern sich an Woll-Färberezepte²⁶, die sie und ihre Mütter anwandten, wobei man folgende Farben erhielt: Dunkelblau, Schwarz, Rot, Kaffeebraun, Beige, Kastanienbraun, Grün usw. Dazu kommen, durch Benutzen von Industriewollgarnen, Rottöne: Ziegelrot, Weichselrot usw. Im Laufe der Zeit treten, durch Verallgemeinern che-

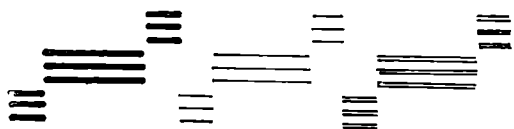
²⁵ N. Dunăre, *Ornamentica tradițională comparată*, Ed. Meridiane, București, 1979.

²⁶ Blendea, Ana, n. 1906 (Cîrțișoara), Paștea Victoria, n. 1920 (Cîrțișoara); Vintilă Ana, n. 1923 (Avrig), Moldor Floare, n. 1927 (Avrig) etc. Albastrul închis se prepară dintr-o cantitate mai mică de coajă de arine. Negrul se pregătea dintr-o soluție densă de coajă de arine. Culoarea roșietică se obținea prin fierberea frunzelor de ceapă. Un cafeniu frumos rezultă prin fierberea scoarței de stejar după cum culoarea maro, din coji de nuci, iar culoarea verde din grîul de primăvară fiert.

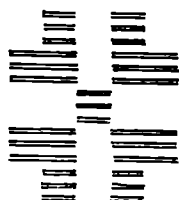
²⁵ N. Dunăre, *Ornamentica tradițională comparată*, Meridiane Verlag, Bukarest, 1979.

²⁶ Blendea Ana, geb. 1906 (Cîrțișoara), Paștea Victoria, geb. 1920 (Cîrțișoara); Vintilă Ana, geb. 1923 (Avrig), Moldor Floare, geb. 1927 (A- usw. Dunkelblau erlangte man aus einer kleineren Menge Erlenrinde, Schwarz aus einem gesättigten Erlenrindenabsud. Eine rötliche Tönung ergaben gekochte Zwiebelschalen, Kaffeebraun ein Eichenrindenabsud, Rotbraun die fleischigen Fruchtschalen der Wallnuß, Grün degen ein Absud Frühlingsweizenabsud.

PLANŞA II - ORNAMENTE FIZIOMORFE C-MOTIVE FITOMORFE

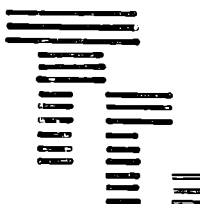
jumătate trandafirul mic

trandafirul mic

trandafirul mare

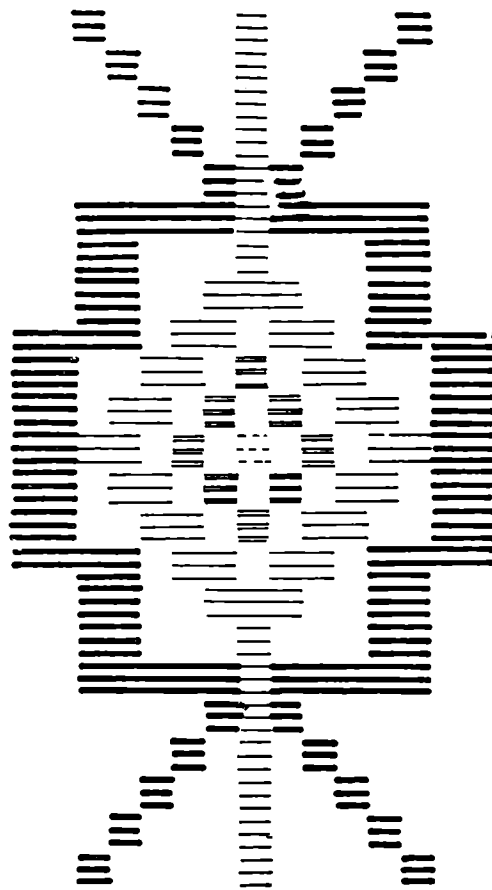

virful florilor

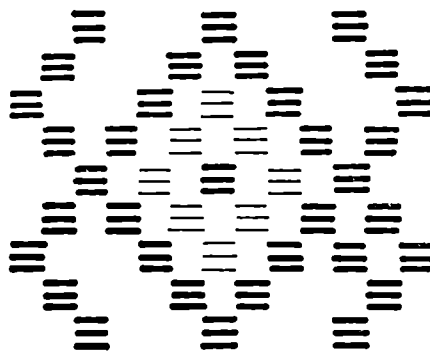

virful bradului

PLANŞA II- ORNAMENTE FIZIOMORFE
D- MOTIVE ZOOMORFE

ganga

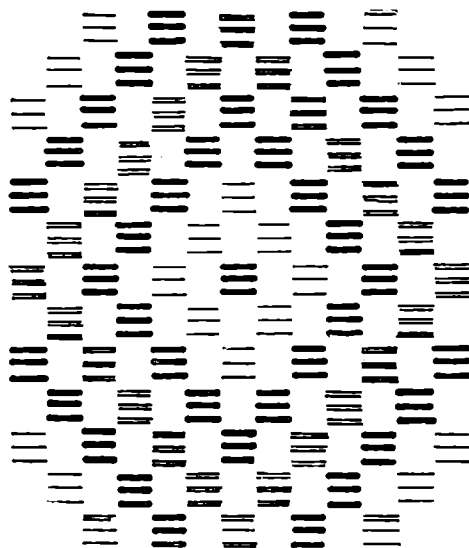

cornul
berbecului

fluture

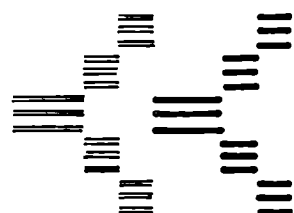
PLANŞA III - ORNAMENTE SKEOMORFE

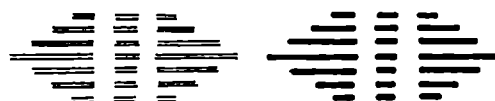
grădinița

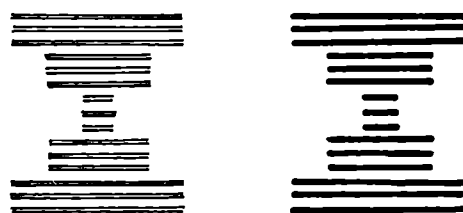
zăluta „siul”

furculițe

suveicute

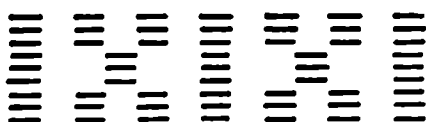

stilpul

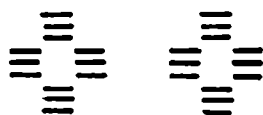
PLANŞA IV- ORNAMENTE SIMBOLICE

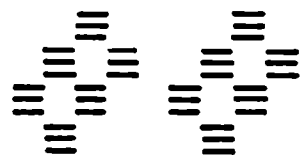
prescura

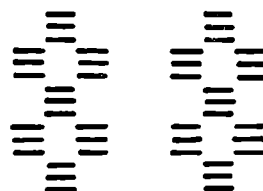
cruce şi stîlp

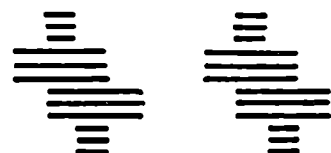
cruce deschisă

cruce prelungită

cruce dublă

cruciuliţe piezişate

complementare de verde, roz, galben etc., De vreo câțiva ani, acest echilibru cromatic este deranjat prin introducerea mulineurilor și melanei în tonuri de violet, cărămiziu, vișiniu etc.

2.6. Țesăturile studiate în localitățile amintite, confecționate în cadrul industriei casnice textile, la sfârșitul secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea, sînt valorificate exclusiv în gospodărie, constituind principalele produse care „se dau zestre”. Ele pot fi împărțite, după funcționalitatea pe care o îndeplinesc, în două grupe.

2.6.1. Prima grupă o constituie *țesăturile pentru îmbrăcăminte* și sînt confecționate din cînepă, bumbac și lînă.

În cazul acestora, deosebim *pînza de casă* din care se fac cămășile, iile, poalele etc., care poate fi: pînză de fuior, pînză mestecată și pînză de bumbac. La pînza de fuior ce se țese în două ițe, atît urzeala cît și băteala sînt din cînepă.

Pentru pînza mestecată, țesută tot în două ițe, se urzește un fir fuior, un fir bumbac și se bate bumbac. Atît pînza de fuior cît și cea mestecată au o culoare gălbuie care dispare în urma albitului.

Pînza de bumbac în două ițe este utilizată în mod special pentru piesele de port îmbrăcate în zile de sărbătoare: ii, poale, cioareci.

*Dimia*²⁷ pentru cioareci, în patru ițe, cu urzeala din bumbac și băteala din lînă, ori cu urzeala și băteala din lînă, se dădea la pîuă întocmai ca și *pănura din lînă*²⁸ utilizată la confecționarea recălelor, bundelor etc.

2.6.2. Din grupa a doua fac parte *țesăturile pentru casă*²⁹, destinate gospodăriei și sînt atît de uz, cît și decorative.

2.6.2.1. *Țesăturile uzuale* se folosesc pentru satisfacerea unor nevoi gospodărești (chindeie, merindare, cîrpe de vase etc.), pentru organizarea interiorului (străjace de pat, toate albe, toate în pătrățele, date-n pîuă, straie, toate cu roșu, fețe de pernă, fețe de masă etc.), sau la transport (traiste, desagi, saci).

Chindeiele de după ușa sînt ștergarele de față sau de mîini, numite astfel după locul unde se păstrează. Confecționate din țesături în patru ițe, din cînepă și bumbac, năvădite, de cele mai multe

mischer Farbstoffe, Farben wie Grün, Rosa, Gelb usw. auf. Seit ein paar Jahren wird das Farbgleichgewicht durch das Auftreten von Violett-, Ziegelrot-, Weichselrottönen u.a. gestört.

2.6. Die in den erwähnten Ortschaften untersuchten Gewebe, die gegen Ende des vorigen und in der ersten Hälfte des XX. Jahrhunderts angefertigt wurden, dienten ausschließlich zur Ausstattung der Wirtschaft und bildeten die Hauptbestandteile der Mitgift der Braut („zestre“). Aufgrund ihrer Bestimmung lassen sie sich in zwei Gruppen gliedern.

2.6.1. Die erste Gruppe bilden die zur Herstellung von Kleidungsstücken bestimmten Hanf-, Baumwoll- und Wollgewebe.

Dazu gehört das Hausleinen, aus dem man Männer- und Frauenhemden, Kittel usw. anfertigt und bei dem wir es mit „pînză de fuior“ (Hanfleinen), „pînză mestecată“ (Mischleinen) oder Baumwollleinen zu tun haben. Das erstgenannte wird zweischäftig aus Hanfketten- und -schußgarn gewebt.

Für ebenfalls zweischäftiges Mischleinen bäumt man eine aus je einem Hanf- und einem Baumwollfaden bestehende Kette auf und schlägt Baumwolle ein. Das Hanf- und das Mischleinen sind beide zunächst gelblich, was jedoch durch Bleichen verschwindet.

Zweischäftig gewebte Baumwollleinwand benutzt man vor allem zur Herstellung von Stücken der Festtagstracht: Frauenhemden, -kittel, Sommerhosen usw.

Die zur Anfertigung der Männerhosen dienende *Flauswebe*²⁷ („dimie“) wird vierschäftig, unter Verwendung einer Baumwollkette und eines Wolleinschusses, bzw. Wollkette und -schuß angefertigt. Nach dem Abbäumen wurde der Flaus wie auch das *Bauerntuch* („pănura de lînă“)²⁸, das man für Oberkleidung benutzte, in der Walkmühle nachbearbeitet.

2.6.2. Der zweiten Gruppe gehören die, sowohl zur Benutzung als auch zur Verzierung der Stube verwendeten *Haustextilien*²⁹ an.

2.6.2.1. Die *Gebrauchsgewebe* befriedigen gewisse Alltagsbedürfnisse der Wirtschaft (Handtücher, Brottücher, Wischtücher usw.) und dienen zur Ausstattung der Stuben (Strohsäcke, Weißwäsche, karierte und gewalkte Wolldecken, Kotzen, rotgestreifte Decken, Polsterziechen, Tischtücher usw.) oder als Transportbehälter (Beutel, Zwerchsäcke, Säcke).

Als „chindeie de după ușa“ bezeichnet man die Handtücher, weil sie hinter der Türe hängen. Ihr Grundgewebe wird vierschäftig aus Hanf und Baumwolle, aufgrund der „năvădătură“-Technik,

²⁷ DIMIA — țesătură albă din lînă folosită la confecționarea cioarecilor și obișlelor.

²⁸ PĂNURA — din lînă cernită, de culoare închisă, folosită la confecționarea recălelor, bundelor etc.

²⁹ Menționăm nume de creatoare iscusite în arta țesutului, din cele două localități, Blendea Ana, n. 1906 (Cîrțișoara), Paștea Victoria, n. 1920 (Cîrțișoara), Moldor Floare, n. 1927 (Avrig), Popa Floare, n. 1928 (Avrig), Drăgoi Paraschiva, n. 1930, (Avrig), Vintilă Ana, n. 1923 (Avrig).

²⁷ „DIMIA“, der Flaus, der zur Anfertigung der weißen Bauernhosen und der Fußlappen diente.

²⁸ „PANURA“, Tuch, aus dunkler, schwarzgefärbter Wolle gewebt, dient zur Anfertigung von Oberkleidern.

²⁹ Als gewiegte Weberinnen gelten Blendea Ana, geb. 1906 (Cîrțișoara), Paștea Victoria, geb. 1920 (Cîrțișoara), Moldor Floare, geb. 1927 (Avrig), Popa Floare, geb. 1928 (Avrig), Drăgoi Paraschiva, geb. 1930, (Avrig), Vintilă Ana, geb. 1923 (Avrig).

ori, în „furculițe“ sau „ochiuri“, sînt prevăzute pe margini cu vîrguțe înguste de arnici sau galică (colorant chimic galben).

Merindarele sau păsturile de traistă, folosite la învelitul hranei, sînt lucrate în două ițe, din cînepă, învîrgate la capete.

Străjacele (saltelele) se confecționează din cînepă țesută în patru ițe, umplîndu-se cu paic de secară, fîn sau pînăuși de porumb.

Țoalele albe (cearceafuri) sînt țesături groase din cînepă, în două sau trei foi, lucrate în patru ițe, fără elemente de decor, care se aștern pe saltea.

Țoalele în pătrățele sau țoale cu alb și negru (pături) sînt țesături de lînă, în patru ițe, din două sau trei foi date în pîuă, folosite la așternutul patului sau pentru acoperit. Caracteristic acestora este modul de ornamentare ce constă în învîrgarea din urzeală și băteală.

Straiele folosite pentru acoperit sînt țesute în două ițe, din fire de lînă toarse gros. Prin prelucrarea la vîltoare, țesătura se îngroașă devenind păroasă. Lucrat din lînă albă, ori mai rar seină, straiul începe să fie din nou piesa nelipsită, din zestrea fetelor, alături de două-trei plăpumi.

Țoalele cu roșu (velințe), lucrate din lînă în patru ițe, se aștern pe pat (în două foi) sau pe pereți (într-o singură foaie), fiind decorate în carouri pe linia unei bogate policromii: roșu, galben, vînat etc.

Fețele de pernă pentru dormit, au formă dreptunghiulară și sînt confecționate din același material ca și cearceafurile de „purtare“. Ele îmbracă căpățiile, prezentînd la capăt decor vîrgat cu negru, alb, roșu.

Fețele de masă au formă dreptunghiulară și sînt confecționate din cînepă și bumbac, în două sau patru ițe, cu vîrgi înguste pe toată suprafața.

Traistele sînt piese cu care se transportă hrana, cumpărăturile făcute la cooperativă sau lucrul de mînă. Lucrate dintr-o țesătură de lînă, mai recent din lînă și bumbac în patru ițe, au forma unor săculețe cu dimensiuni diferite, prevăzute cu o baieră de care sînt apucate. Din a doua jumătate a secolului al XX-lea traistele se lucrează din țesături de țoale cu alesături sau năvădituri numite „traistii frumoase“, folosite numai la diferitele cumpărături făcute la oraș, tîrg sau cooperativă.

Desagii, nelipsiți din zestrea fetelor și feciorilor, folosiți pentru transportarea unor produse sînt

und zwar vorrangig „in Augen“ (Pflaumenkern) oder „Gäbelchen“ („furculițe“), ausgeführt und weist an den Enden schmale farbige Bordüren aus „arnici“ oder „galișcă“ (nach einem chemischen gelben Farbstoff benannt) auf.

Die „merindare“ oder „păsturi de traistă“ dienen zum Einschlagen von Nahrungsmitteln und werden zweischäftig aus Hanf gewebt und an den Enden gestreift.

Die *Strohsäcke* („străjace“) fertigt man aus vierschäftig gewebtem Hanflein an und füllt sie mit Roggenstroh, Heu oder Hüllenblättern der Maiskolben.

Die *Weißwäsche* („țoale albe“) umfaßt vor allem aus dickem vierschäftigem Hanfgewebe, bzw. aus zwei oder drei Breiten angefertigte, unverzierte Leintücher, die man über den Strohsack breitet.

Die *karrierten Decken* („țoale în pătrățele“) sind vierschäftig hergestellt, aus zwei oder drei Bahnen zusammengesetzt und in der Walkmühle ausgefertigte Wollgewebe, die als Bett- oder Schlafdecken dienen. Kennzeichnend ist bei diesen die Streifung von Kette und Schuß, was ein Würfelmuster bewirkt.

Die winters zum Zudecken benutzten Kotzen werden aus gedrehtem dicken Wollgarn zweischäftig gewebt und in der Walke ausgefertigt, wodurch sich die Kontextur verdickt und verfilzt. Das aus weißer oder seltener aus naturgrauer Wolle („seină“) angefertigte Stück beginnt aufs Neue, neben zwei-drei Steppdecken, bei der Mitgift der Braut aufzutreten.

Die *roten Bettdecken* („velințe“) bestehen aus vierschäftig gewebtem buntem Wollgarn und dienen (zweibahnig) als Bettdecken, (einbahnig) als Wandbehänge. Ihr Dekor ergibt sich, gleich dem der schwarzkarrierten Decken, aus dem Verbinden einer gestreiften Kette und einem ebensolchen Schuß, unter Benutzung der Farben: Rot, Gelb, Blau usw., was ausgesprochene Vielfarbigkeit bewirkt.

Die *Polsterziechen* der rechteckigen Schlafpolster bestehen aus dem gleichen Leinen wie die Gebrauchsbettwäsche. Darüber finden sich die „căpăție“, deren Enden schwarz-roten Streifendekor aufweisen.

Die *Tischtücher* sind rechteckig und werden aus zwei- und vierschäftig gewebtem Hanf- und Baumwollleinen angefertigt, das durchwegs gestreift ist.

Die *Beutel* („traiste“) dienen zur Aufnahme von Proviant, im Laden erworbener Einkäufe oder Handarbeit. Sie weisen die Form verschiedengroßer Säckchen auf und wurden einst aus Wolle, heute dagegen werden sie aus Wolle, vermischt mit Baumwolle angefertigt und oben mit einem Tragband versehen. In der zweiten Hälfte unseres Jahrhunderts fertigt man sie auch aus Deckenwebe an, die mit Wirkornamenten verziert ist. Diese Spielart bezeichnet man als „trăiștii frumoase“ und benutzt sie bloß zu Einkäufen in der Stadt, am Jahrmarkt oder im Dorfladen.

Die *Zwerchsäcke*, die in der Mitgift der Mädchen nicht fehlen dürfen, verwendet man zum Befördern auf der Achsel oder von Packtieren ge-

purtați pe șa sau pe umăr. Confectionați dintr-o țesătură în patru ițe, din lână, cîneapă sau bumbac, îndoiți la cele două capete și încheiați pe părți, se pot strînge cu o „baieră” împletită. Decorul prezintă vârgi în diferite culori (din urzeală și băteală) formînd un desen în carouri.

Sacii, utilizați la transportul „bucatelor”, sînt de formă dreptunghiulară, țesuți în patru ițe, din ultima calitate de cîneapă. Liniiile vopsite, rezultate din urzeală și băteală, constituie un indiciu al apartenenței lor și numai indirect, un decor aparent. Uneori, această apartenență este indicată printr-un semn scurt, țesut la gura sacului.

2.6.2.2. *Țesăturile cu funcții decorative* sînt formate atît din piese necesare ornamentării interiorului, ornamentarea patului (țoale albe, țoale cu ghemușul, cu roate năvădite, cu ițișoare cu genunchiul, fețe de pernă etc.), ornamentarea pereților (păretare, covoare de culme, chindeie, păsturi de mîna, cîrpe frumoase etc.), ornamentarea mesei (fețe de masă), pentru acoperitul podelelor (presuri), cît și din piese legate de obiceiuri.

Țoalele albe (cearceafurile) țesute în două ițe „pînzește”, sau în patru ițe, cu năvădituri în ochiuri și rețe (dantelă), pe marginea expusă vederii, se aștern pe patul din casa „de dinainte” sau mai rar, la sărbători și pe patul din „căsuță”.

Țoalele cu „ghemușul” s-au țesut încă din secolul al XIX-lea, în paralel cu țoalele de veche tradiție (numai din lână), ori în locul acestora. Avînd urzeala de bumbac sau arnici și băteala din lână, s-au lucrat în două ițe, cu alesături în degete, piesele prezentînd întotdeauna două fețe.

Țoalele cu roate năvădite aveau să fie preferate celor cu ghemușul, deosebit de migăloase. Acestea se țesau în patru ițe cu năvădituri din ițe, un

trageren verschiedener Erzeugnisse. Sie werden aus einem vierschäftigen Woll-, Hanf- oder Baumwollgewebe angefertigt, indem man die Bahn an den beiden Enden soweit einschlägt, daß zwei Säcke zustandekommen, die man mittels einer geflochtenen Schnur („baieră”) verschließt. Die Verzierung bilden verschiedenfarbige Streifen, die aus der Kontextur zustandekommen und eine Karozeichnung ergeben.

Die zum Befördern von Ackerbauerzeugnissen benutzten *Säcke* sind rechteckig und werden aus der minderwertigsten Hanfhede vierschäftig gewebt. Die aus Kette und Schuß erlangten bunten Streifen sind nur scheinbar ein Dekor, vielmehr handelt es sich um ein Besitzerzeichen, wie man es manchmal am Obersaum von Säcken antrifft.

2.6.2.2. Zu den *Ziergeweben* gehören sowohl die zur Ausstattung der Stube, des Bettes (Weißwäsche, „țoale cu ghemușul”, țoale cu roate năvădite”, „țoale cu ițișoare cu genunchiul”, Polsterzeichen usw.), zum Verzieren der Wände (Wandbehänge, Stangenteppiche, Zierhandtücher, Handtücher, „schöne Lappen” usw.), zum Zieren des Tisches (Tischtücher), zum Bedecken des Fußbodens (Läufer), als auch brauchumsverbundene Gewebe.

Die *Weißwäsche* (Leintücher) webt man zweischäftig „in Leinenbindung”, oder vierschäftig mit Pflaumenkerntextur (în ochiuri) und versieht sie am sichtbaren Rand mit Spitzen. Man zierte damit das Bett der guten Stube und seltener, zu festlichen Anlässen, auch das Bett der Wohnstube.

Die „țoale cu ghemușul” wurden bereits im XIX. Jh., gleichzeitig mit den altüberlieferten Wollgeweben oder an deren Stelle angefertigt. Ihre Kette besteht aus Baumwollgarn und der Schuß aus Wolle. Man wirkte sie zweischäftig als Doubleweben.

Die „țoale cu roate năvădite” treten an Stelle der schwierigeren, vorhererewährten Gewebe. Man erzeugte sie vierschäftig und das Webmuster ergab sich aus der Folge der niedergetretenen Schäfte,

Figura 1 — Interior, comuna Avrig, județul Sibiu

Abb 1 — Bauernstube, Gemeinde Avrig, Kr. Sibiu

Figura 2 — Interior, comuna Cîr-
țișoara, județul Sibiu

Abb. 2 — Bauernstube, Gemeinde
Cîrțișoara, Kr. Sibiu

procedeu oarecum mecanic, decorul rezultînd din țesut.

Țoalele cu ițișoare, o altă categorie de țesături în două ițe, prezintă motive geometrice sau florale regulate, dispuse în rînduri, pe suprafețe relativ mari. În acest caz, în spatele urzelii, pe vatră, pentru fiecare rînd al modelului se trece printre fire o vergea (iț). În timpul lucrului, aceste vergele se ridică pe rînd cu o spetează (despărțind astfel firele de urzeală printre care trece firul cu care „se alege“). Numarul vergelelor (ițișoarelor) atinge cifra maximă de 150.

Țoalele cu „genunchiul“ (drotul), confecționate în ultimii ani, prezintă alesături peste fire. Acestea se realizează cu o scîndurică (drot) îngustă care, trecută prin urzeală, desparte firele, țesătoarea putînd alege, în acest fel, cu ușurință.

Piese respective încep să fie înlocuite, în ultima vreme, cu cuverturi ornamentate, prin imprimeuri în procesul de fabricare.

Fețele de pernă de formă dreptunghiulară, numite adesea „fețișoare“, au fost țesute mai mult din bumbac, în două sau patru ițe, cu năvădituri în ochiuri. Sînt ornamentate pe toată suprafața cu vîrguțe paralele și alternative în negru și alb, cărora li se adaugă roșu. Capătul („fundul“) fețelor de pernă se ornamează cu vîrgi și alesături cu liniță și arnici, în culori diferite.

În ultimii ani, se generalizează fețele de pernă din țesături de fabrică, de formă pătrată, cu decorul alcătuit exclusiv din broderie și dantelă. Vechile piese, care se mai află în bună stare, își mai îndeplinesc funcția decorativă doar în camera de locuit, ori sînt păstrate în lăzi. Valorile cromatice ale fețelor de pernă constau din mai multe vîrgi de alesătură, în culori diferite: galben, ruginiu, albastru, indigo, verde deschis, roșu închis întretăiat cu cafeniu, cenușiu întretăiat cu albastru deschis etc.

ein an und für sich mechanisch ablaufender Vorgang.

Die „*țoale cu ițișoare*“, eine weitere zweischäftige Gewebegattung, weist gleichmäßig verteilte geometrische und Blumenmuster auf, die in Registern über verhältnismäßig große Flächen verteilt sind. Dazu führt man zwischen die Kettgarnfäden, zwischen Litzen und Kettbaum Geleseleisten ein, die man von Zeit zu Zeit hochstellt (wodurch sich ein weiteres Fach öffnet, in das man den Wirkfaden nach Wunsch einzieht. Die Zahl dieser Leisten kann bis zu 150 betragen.

Die „*țoale cu genunchiul*“, die den letzten Jahren angehören, bilden eine Wirktechnik, bei der der Schußfaden über die Kettfäden geführt wird. Dieses geschieht vermittels eines (Draht genannten) schmalen Brettchens, das, zwischen die Kettfäden geschoben, zwischen diesen einen Abstand schafft, der es gestattet, mit den Fingern Wirkmuster zu lesen.

Die erwähnten Stücke werden in letzter Zeit durch gedruckte Kretonne ersetzt.

Die viereckigen, häufig als „fețișoare“ bezeichneten *Plasterziechen* wurden zwei- oder vierschäftig in Gänseaugenmuster, unter Benutzung einer Streifung in Schwarz, Weiß und Rot gewebt. Das dem Betrachter zugekehrte Ende („fundul“ — Boden) weist in buntem Feinwollgarn ausgeführte Wirkmotive auf.

In den letzten Jahren verallgemeinern sich die aus Industrieleinwand angefertigten, ausschließlich durch Stickerei und Spitzenbesatz verzierten, quadratischen Polsterüberzüge. Die noch gut erhaltenen alten Stücke erfüllen ihre Zierfunktion lediglich in der Wohnstube oder werden in Truhen aufbewahrt. Die farbliche Schönheit der Polsterziechen beruht auf Wirkmusterstreifen in den Farben: Rostgelb, Indigoblau, Hellgrün, Dunkelrot, durchsetzt mit Kaffeebraun, Aschgrau mit Hellblau usw.

Părețarele sînt piese decorative înguste, confecționate dintr-o țesătură în patru ițe din cîneapă și lînă, decorată cu vârgi transversale dispuse ritmic, alternînd cu alesături în degete. Din punct de vedere coloristic, predomină roșu, însoțit în proporții mai reduse de negru, violet și galben.

Covoarele de culme, în forma unor țesături lungi de 10—12 m., confecționate din cîneapă (urzeala) și lînă (băteala), se așezau pe birna (culmea) fixată pe grindă, ce se întindea de la ușa pînă deasupra patului. Lucrate pe fond roșu, în două ițe, aceste piese prezintă vârgi transversale (fiind adesea întîlnit tricolorul), alături de diferite alesături cu motive geometrice (romboidale) și florale. Alteori, în locul unei alesături tradiționale, mai dificile ca cea în două ițe, executată cu ghemul, care necesită mai multă lînă, s-a păstrat ornamentica, dar a fost realizată mai lesnicios, pe un fond de țesătură năvădită în două ițe pînzește, plus un al treilea iț, cu ajutorul căruia se ridică urzeala pentru punctul de alesătură (alesături „în ciurele” — cu pauză între ele). Reținem și formele cromatice întîlnite în alesăturile acestor covoare: roșu închis, negru, albastru, verde, roz, galben etc. A fost piesa nelipsită din zestrea fetelor chiar și în prima jumătate a secolului nostru, cînd a ieșit din uz în urma procesului de modernizare a caselor.

Chindeiele au îndeplinit, în mod frecvent, pe lîngă funcția de ornamentare a pereților, și funcția de perdele la fereastră, purtînd denumirea de „chindeie de la fereastră”. Ele sînt, din punct de vedere al dimensiunilor, lungi (de la 2,50—3,50 m), utilizate atît în ornamentarea ferestrelor cît și a pereților (se așezau la icoane, tablouri, oglinzi etc.); mijlocii (de la 1,50—2 m), așezate în jurul tablourilor, farfuriilor, icoanelor. Confecționate din bumbac în patru ițe, cu vârgi transversale alternative, aveau capetele frumos împodobite cu alesături „în degete”, geometrice și florale, dispuse în registre colorate diferit. Marginile erau prevăzute cu „rețe” din urzeală sau ciucuri, înlocuiți mai apoi, cu dantele. În ceea ce privește cromatica alesăturilor acestor piese, s-a pus în valoare negrul și roșul din arnici, cărora li se adăugă, în alternanțe nuanțate, roșu închis, roșu cărămiziu, galben, verde, roz. Începînd cu ultimele trei decenii, aceste piese sînt înlocuite cu chindeie în ițișoare, ce decorează pereții în jurul tablourilor și icoanelor. La ferestre se pun perdele care se diferențiază tot mai mult de piesele din care s-au dezvoltat, odinioară, apropiindu-se de țesăturile de fabrică.

Fetele de masă țesute din bumbac în patru ițe, mai rar din cîneapă și bumbac, năvădite în ochiuri și tăblițe, sînt ornamentate cu grijă, îndeosebi la cele două capete de care sînt prinse rețe. „Foile” ce le compun (două sau trei) sînt unite prin diferite cheițe cusute. Se mai lucrează fețe de masă,

Die *Wandbehänge* bilden schmale Ziergewebe, die man vierschäftig aus Hanf und Wolle webt und durch rhythmisch angeordnete handgewirkte Querstreifen verziert. In farblicher Hinsicht herrscht Rot, begleitet von weniger Schwarz, Weiß, Violett und Gelb vor.

Die etwa 10—12 m langen, aus Hanf (Kette) und Wolle (Schuß) hergestellten *Stangenteppe* wurden an der unter den Deckenbalken angebrachten Stange („culme”) befestigt, die etwa von der Türe bis über das Bett reichte. Von ihrem zweisechäftig gewebten roten Grund heben sich verschiedene geometrische (Rhomboiden) und florale Wirkmotive, Querstreifen usw. ab (häufig in den Landesfarben gehalten). Doch treten auch, anstelle eines schwierigeren, zweisechäftigen, überlieferten Wirkdekors, in Leinwandbindung ausgeführte Gewebe auf, bei denen man beim Wirken einen dritten Schaft, allein zur Bildung des nötigen Zwischenraumes (Wirktechnik „in ciurele”) benutzt. Die Farbskala dieser Muster umfaßt: Dunkelrot, Schwarz, Grün, Rosa, Gelb usw. Diese Stücke gehörten zur Mitgift der Mägde, selbst in der ersten Hälfte unseres Jahrhunderts, als der Stangentepich als solcher, im Zuge der Modernisierung der Wohnung, bereits nicht mehr benutzt wurde.

Die *Zierhandtücher* („chindeie”) dienten nicht nur zum Schmuck der Wände, sondern auch als Fenstervorhänge und trugen demzufolge die Bezeichnung „Fenster-Tücher”. Was ihre Ausmaße anbelangt, unterscheiden wir lange (2,50—3,50 m), die sowohl als Wand- wie auch als Fensterschmuck (wie auch um die Heiligenbilder, die Spiegel, Bilder schlechthin usw.) benutzt werden, mittellange (1,50—2 m), die man um die Zierteller anordnet und schließlich kurze, die man auch als „Hand-Tüchlein”, „schöne Tücher” bezeichnet und ebenfalls um Bilder, Spiegel und Ikonen herum anbringt. Man webt sie vierschäftig aus Baumwolle, und schmückt ihre Oberfläche mit Querregistern, ihre Enden dagegen durch verschieden breite Streifen, die aus bunter Wolle gewirkte geometrische und florale Motive zieren.

Den Saum bildeten aus den Kettfäden angefertigte „rețe” (eine Art Spitzen) oder Fransen, die später durch Spitzen ersetzt wurden. Was die Farbgebung dieser Stücke anbelangt, benutzt man bei den Wirkornamenten rotes und schwarzes Baumwollgarn, Farben, zu denen noch Dunkelrot, Ziegelrot, Gelb, Grün, Rosa hinzukommen. Seit rund drei Jahrzehnten wurden diese Stücke durch Zierhandtücher ersetzt, die die Wände rundum, die Ikonen und Bilder schmücken. An den Fenstern bringt man Vorhänge an, die sich immer mehr von den Stücken unterscheiden, die ihnen einst als Vorlagen dienten, so daß sie sich Fabrikserzeugnissen nähern.

Die aus Baumwolle, seltener aus Hanf und Baumwolle, vierschäftig hergestellten *Tischtücher* werden, vor allem an ihren beiden mit Spitzen gesäumten Enden, sorgfältig verziert. Die „Bahnen” (zwei oder drei), aus denen sich die Stücke zusammensetzen, werden durch Spitzennähte zusammengehalten. Außer diesem Typus fertigt man

în genul toalelor. Dimensiunile lor variază în funcție de mărimea mesei și de scopul utilitar sau decorativ, pentru care sînt confecționate. În ultimii ani, paralel cu fețele de masă din lînă, năvădite în mai multe iețe, se lucrează și fețe de masă cu urzeala din bumbac și băteala din mătase sau lînă toarsă subțire. De cîțiva ani, se întîlnesc tot mai mult fețe de masă albe din material de fabrică, brodate ulterior, precum și cele împodobite în procesul industrial.

Pentru podea au fost țesute, din cînepă sau bumbac (cu băteala din zdrențe), foi numite „preșuri” (din cînepă, băteala fiind vopsită în negru, roșu închis sau din cînepă și bumbac, cu băteala din zdrențe). Pentru camerele destinate oaspeților, se țes preșuri cu urzeala din bumbac și băteala din lînă colorată în vârgi. Cu timpul, sînt așezate pe podea și unele covoare vechi.

În cadrul pieselor legate de obiceiuri, întîlnim toate țesăturile decorative care, în anumite ocazii, în combinații diferite, primesc destinații noi. În zonă este bine cunoscut fenomenul gătirii casei, practicat atît cu ocazia sărbătorilor de peste an, cît și la evenimente semnificative din viața unei familii: nuntă, moarte, botez „tocmeală”. În acest moment, se scoteau din lada de zestre țesăturile cele mai frumoase (fețe de masă, fețe de pernă, cătrînte, chindeie etc.), și se așezau pe grindă, peste covorul sau foaia de culme. Obiceiul se mai păstrează și astăzi, cu deosebirea că nemaifiind culme, țesăturile se așează pe pereți, în jurul icoanelor, tablourilor sau al ferestrelor. Patul și masa se împodobesc frumos, totul dînd aspectul unei expoziții.

La nunți, se practica obiceiul ca 15—20 feciori să se îmbrace călărași. Țesături decorative împodo-

noch den Wollbettdecken ähnliche Tischtücher an. Deren Ausmaße schwanken, aufgrund der Tischgröße und der Nutz- oder Zierbestimmung der betreffenden Stücke. In den letzten Jahren stellt man außer den vielschäftig gewebten Wolltischdecken auch Tischtücher her, deren Kette aus Baumwolle und deren Schuß aus Seide oder dünn gezwirntem Wollgarn besteht. In letzter Zeit finden aus Industrieleinwand angefertigte und hernach bestickte, wie auch aus gedruckten Kretonnen hergestellte Tischtücher Verwendung.

Den Fußboden bedecken aus Textilienresten angefertigte Läufer (schwarz- oder rotgefärbete Hanf- oder Baumwollkette, Schuß Hadernstreifen). Für die Gästezimmer webt man buntgestreifte Läufer aus Baumwollkette und Wollschuß. Im Laufe der Zeit ging man dazu über auch Wandteppiche zum Bedecken des Fußbodens zu benutzen.

Zur Gruppe der brauchumsverbundenen Gewebe gehören alle Ziertextilien, die zu besonderen Anlässen, verbunden mit anderen Stücken, neue Bestimmungen erhalten. In diesem Gebiet ist es üblich das Haus, anläßlich verschiedener Feiertage des Jahreskreises oder gewisser Familienereignisse, wie Hochzeit, Beerdigung, Taufe, Brautwerben usw. auszuschnücken. Bei solchen Gelegenheiten holte man aus der Mitgifttruhe die schönsten Gewebe (Tischdecken, Polsterziechen, Schürzen, Zierhandtücher usw.) hervor und verzierte damit die Deckenbalken oder legte sie über das Stangentuch. Der Brauch ist auch heute noch verbreitet, bloß daß man die Zierstücke, da die Stange aus dem Hause verschwand, an die Wände, um Bilder, Ikonen oder Fenster anbringt. Desgleichen schmückt man Tisch und Bett, sodaß alles an eine Ausstellung gemahnt.

Zur Hochzeit kleiden sich 15—20 Burschen in die Tracht der Hochzeitsreiter, d.h. die Weste des

Figura 3 — Călărași, comuna Avrig, județul Sibiu

Abb. 3 — Hochzeitsreiter, Gemeinde Avrig, Kr. Sibiu

besc calul și vesta călărașului. Deosebit este steagul de nuntă pe care-l face nașul — eșantion al celor mai ornamentate și decorate chindee, pășturi, fețe de masă.

La înmormântări, se păstrează încă, obiceiul de a pune pe mâinile mortului o păstură sau cîrpă frumoasă. Cînd moare o fată sau un fecior, fiecare din cei 12 băieți care fac bradul, primește o astfel de cîrpă, de asemenea, o astfel de piesă se dă fiecăruia din cei 4 feciori care duc sicriul.

* * *

3. În etapa contemporană se constată o modificare a diversității și specificității producției, ca urmare a procesului de modernizare a satului și a apropierei interiorului țărănesc, de cel orășenesc.

3.1. Astfel, în ultimile decenii, prin grija cadrelor de specialitate care orientează și îndrumă creația populară contemporană pentru păstrarea originalității artei noastre populare, s-au înființat, în cele două localități, prin intermediul UCECOM-ului, încă din 1962, activități meșteșugărești artistice, organizate prin cooperativa artizanală locală Arta Sibiului, concretizate prin munca la domiciliu.

În acest cadru, pornindu-se de la ineputabilul fond tradițional, se lucrează un bogat sortiment de țesături (artizanat) din fibre vegetale, animale și sintetice, ce îmbină străvechile tradiții populare cu cele în care implicațiile viziunii moderne sînt dominante.

Remarcabile în acest sens sînt șervetele, seturile, fugătoarele de masă etc., care preiau în ornamentică și cromatică, trăsăturile caracteristice țesăturilor tradiționale. Vîstrele și alesăturile cu caracter geometric se pretează admirabil la interpretarea și folosirea lor, pe țesături de factură modernă, ceea ce face ca ele să poată fi folosite în orice interior contemporan.

Pisele care reproduc în miniatură chindee, sînt foarte decorative. Ele sînt prezente în seturi, în a căror compoziție recunoaștem clar pe cea originală, decorate la capete cu vârgi late, cîmpul brăzdat de dungi paralele, totul fiind compus pe legea simetriei și alternanței. Șervetele decorative, de mici dimensiuni, și mai ales seturile de țesături cu alesături, alcătuiesc un sortiment de o mare varietate.

Păstrînd în general forma și compoziția fețelor de masă pentru zile de sărbătoare, în interioarele tradiționale, noile creații artizanale reproduc, de obicei la alte dimensiuni, piesele originale, compuse din două foi cu dungi alternative, ce formează cîmpul propriu zis. La cele două capete, se desfășoară, amplu, vârgi late cu motive geometrice sau florale, terminate adeseori cu ciucuri colorați, realizați, tot prin țesătură.

Remarcabile sînt fețele de masă înguste, dintr-o singură foaie, cu elemente decorative de alesături, la anumite distanțe unele de altele, ca și fețele

Reiters und das Pferd wurden mit bunten Zierge weben geschmückt. Von besonderer dekorativer Wirkung erweist sich die vom Beistand angefertigte Hochzeitsfahne — ein aus den schönsten und reichverziertesten Handtüchern, Tischtüchern, u.a.m. angefertigtes Glanzstück der Volkskunst dieser Gegend.

Bei Beerdigungen pflegt man die Hände des Verbliebenen mit einem schöngewirkten Tuch oder Tüchlein zu bedecken. Ist der Verstorbene eine Jungfrau oder ein Bursch, so erhält jeder der 12 Burschen, die die „Tanne“ anfertigen, und die vier Sargträger je ein ebensolches Tuch.

* * *

3. Heutzutage läßt sich, im Zuge der Modernisierung des Darfes und der Annäherung der Bauernstube an die städtische Wohnung, eine Wandlung und Diversifizierung der Erzeugung feststellen.

3.1. So erfolgte, auf Betreiben der für die Anleitung und Orientierung des zeitgenössischen Volkschaffens, bzw. die Wahrung der Volkskunstauthenzität verantwortlichen Fachkader, durch Vermittlung des Zentralverbandes der Handwerksgenossenschaften, bereits im Jahre 1962 die Gründung eines auf Heimarbeit beruhenden Kunstgewerbesektors der Genossenschaft „Arta Sibiului“.

In diesem Rahmen fertigten fleißige Hände, vom überlieferten Kunstbestand ausgehend ein reiches Gewebesortiment aus pflanzlichen, tierischen und synthetischen Textilfasern an, das die uralte Volks tradition mit neuer Überlieferung verbindet, in der zeitgenössische Orientierungen ausschlaggebend sind.

Als beachtlich erweisen sich in diesem Sinne Ziertücher, Tischsets, Tischläufer u.a.m., die in Ornamentik und Chromatik die kennzeichnenden Merkmale der überlieferten Gewebe werten, eignen sich die geometrischen Wirkmotive doch bestens zur Anwendung bei modernen Geweben, die sich in jeder zeitgenössischen Wohnung vorteilhaft ausnehmen.

Stücke, die das Zierhandtuch in Kleinformat wiedergeben, erweisen sich ihrerseits als von großer dekorativer Wirkung. Man stellt sie als Sets her, in deren Kompositionen sich die Zierstruktur der Vorlage, d.h. die aufgrund der Gesetze der Symmetrie und Alternanz angeordneten parallele Streifung des Webgrundes und der beiden reichverzierten Enden, leicht verfolgen läßt. Die kleinen Ziergewebe, vor allem aber die gewirkten Tisch-Sets bilden ein mannigfaltiges Angebot.

Die neuen kunstgewerblichen, die allgemein die Kompositionen der Festtagstischdecken beibehalten (Abb. 13), geben die ihnen als Vorlagen dienenden Originale verkleinert wieder. Dabei erkennen wir die gleiche Zusammensetzung aus zwei Webbahnen und die Anordnung abwechselnder Zier — und Feldstreifen, während an den Enden breite Ornamentregister anschließen, die in bunten Fransen enden, die man ihrerseits aus den Kettfäden und buntem Garn anfertigt.

Als gelungen lassen sich auch die aus einer einzigen Bahn bestehenden, schmalen Tischdecken, die in gleichen Abständen angebrachte Wirkornamente

Figura 4 — Secția externă de țesut-cusut, comuna Avrîg, județul Sibiu

Abb. 4 — Außenklasse für Weben und Sticken der Volks-Kunstschule Sibiu, Gemeinde Avrîg, Kr. Sibiu

de pernă de dimensiuni mici, deosebit de răspîndite.

Se mai lucrează fragmente de țesături pentru traiste decorative de diferite forme și mărimi, executate în tehnici diferite.

3.2. Subliniem în continuare și activitatea deosebită pe care o desfășoară Școala populară de artă Sibiu, prin secțiile sale externe de țesut-cusut, înființate la Avrîg, în 1968, iar la Cîrțișoara, în 1969.

Acestea îndrumă tînăra generație spre împletirea tradiției (care aduce întreaga zestre de realizări colective, istorice, materiale și spirituale), cu inovația (prin care localnicii crează noul, depășind realizările moștenite de la înaintași).

În acest cadru, realizările strămoșilor sînt continuate, completate și ridicate pe trepte superioare. Tradiția locală se perpetuează prin reproduceri de piese uzuale și decorative. De asemenea, sînt combinate cu mult talent și îndemînare, năvăditurile în patru ițe („tăblițe“, „roțițe“, „căhăli“ etc.), considerate apoi, în sat, drept modele noi.

Se adaptează produsele tradiționale la cerințele utilitare moderne. Este vorba de produse de interior (draperii, fețe de masă, trăistuțe, perne decorative etc.), care sînt produse noi, doar ca dimensiuni și destinație, rămînînd vechi prin tehnicile de lucru, motive ornamentale, cromatică. Aceste piese, menite să servească noile condiții de trai, în concordanță cu normele de progres social și estetic, ne arată o izbită încercare de a da viață unei noi forme de artă decorativă, care dă valențe noi, bogatei arte populare.

Uneori, se folosesc procedee tehnice străvechi, pentru a crea obiecte de artă modernă în care

aufweisen, wie auch die überaus verbreiteten kleinen Polsterüberzüge.

Hergestellt werden außerdem Gewebe aller Art, aus denen man Zierbeutel verschiedener Formen und Größen anfertigt.

3.2. Im Weiteren müssen wir die besondere Rolle unterstreichen, die die Volks-Kunstschule Sibiu durch ihre im Jahre 1968 in Avrîg und 1969 in Cîrțișoara gegründeten Webere-Stickerei Außenklassen spielt.

Diese leiten die junge Generation dazu an die Überlieferung (die das gesamte Erbe geschichtlicher, kollektiver Leistungen im Bereich der Sach- und Geisteskultur umfaßt) und der Neuerung (aufgrund deren die Einheimischen Neues schaffen, indem sie die von den Vorfahren ererbten Leistungen übertreffen) zu verquicken.

In diesem Rahmen findet das Schaffen der Ahnen eine Fortsetzung, ergänzt und qualitativ gehoben. Die Lokaltradition wird durch Reproduktion von Gebrauchs- und Zierstücken fortgeführt und ebenso kunstfertig kombiniert man die zahlreichen Möglichkeiten der vierschäftigen Bindung („tăblițe, roțițe, căhăli“ usw.), die hernach im Dorf als neue Muster gewertet werden.

Doch passen sich die überlieferten Erzeugnisse auch modernen Gebrauchsbedürfnissen an. So erweisen sich gewisse Haustextilien (Draperien, Tischdecken, Beutel, Polsterüberzüge usw.) hinsichtlich ihrer Ausmaße und Bestimmung als neu, ihrer Herstellungsweise, Ornamentik und Farbgebung dagegen als durchaus alt. Diese Stücke, deren Bestimmung es ist, im Zusammenspiel mit den Normen sozialen und ästhetischen Fortschritts, neue Lebensgegebenheiten zu beantworten, bilden einen gelungenen Versuch eine neue Form dekorativer Kunst zu schaffen, die der reichen Volkskunst zu neuen Valenzen verhilft.

Gelegentlich benutzt man uralte technische Verfahren, um moderne Kunstprodukte herzustellen,

simplitatea și eleganța artei populare se unește cu viziunea contemporană. Este vorba de valorificarea unor țesături prin schimbarea funcționalității, cum ar fi: Țolurile, carpetele și traistele din „glugă“ sau traistele și fețele de masă din „crătințe“.

3.3. Se adaugă, celor arătate mai sus, stimularea morală și materială a creatorilor populari prin antrenarea lor, mai ales în ultimii ani la Festivalul național al muncii și creației „Cântarea României“.

Cu alte cuvinte, se poate spune că prefacerile care au loc, în genere, în cultura populară și îndeosebi, în interiorul locuinței moderne, se resfrâng nemijlocit și în domeniul țesăturilor. În realitatea etnografică contemporană, se remarcă tendința de adaptare a mai multor piese textile din tradiția locală, la necesitățile interiorului modern, în timp ce la unele dintre ele s-a renunțat treptat, nemaifiind nici funcționale, nici decorative.

Așadar, se poate sublinia că patrimoniul de țesături populare, rod al unei îndelungate activități creatoare, constituie, alături de alte creații, valoarea și permanența spiritualității românești.

in denen sich Einfachheit und Eleganz der Volkskunst mit einer zeitgenössischen Kunstauffassung verquicken. Es handelt sich dabei um die Wertung gewisser Erzeugnisse der Webekunst, durch Bestimmungswechsel, wie etwa im Falle der Decken, der Bodenläufer und der aus Gugeltuch („glugă“) angefertigten Beutel oder der aus Schürzengewebe („crătințe“) hergestellten Tischtücher und Beutel.

3.3. Zum Obengesagten kommt noch die moralische und materielle Förderung der Volkskünstler durch deren Einbezug in das Landesfestival der Arbeit und des Schaffens „Preis Dir, Rumänien“ hinzu.

Mit anderen Worten läßt sich die Behauptung aufstellen, daß sich die, im Allgemeinen und in der Volkskultur im Besondern, stattfindenden Wandlungen in der Bauernwohnung auf den Bereich der Haustextilien unmittelbar auswirkten. In der zeitgenössischen volkskundlich Wirklichkeit läßt der Hang dazu erkennen zahlreiche Stücke lokaler Überlieferung den Bedürfnissen der modernen Wohnung anzupassen und gewisse Stücken aufzulassen, da sie sich weder als zweckmäßig noch als schön erwiesen.

Somit läßt sich die Tatsache hervorheben, daß der Bestand bäuerlicher Textilien, als Ergebnis eines langwierigen schöpferischen Wirkens, an der Seite anderer Volkskunstschöpfungen, den Wert und die Permanenz rumänischer Geistigkeit ausmacht.

CU PRIVIRE LA MEȘTEȘUGUL COJOCĂRITULUI ÎN ZONA FĂLTICENI

Melania Ostap

Meșteșugul prelucrării pieilor și a blănurilor, ale cărui începuturi pot fi căutate în vremurile cele mai îndepărtate,¹ a cunoscut în Moldova o puternică și continuă dezvoltare, atingând de timpuriu un înalt grad de specializare.

Între zonele etnografice, în care cojocăritul s-a afirmat printre îndeletnicirile artistice, care prin produsele sale a împodobit costumele populare tradiționale², contribuind, totodată, la evidențierea caracterului său specific zonal, este și zona Fălticeni. În această zonă în care costumele populare tradiționale sunt purtate și astăzi, nu numai în ocazii deosebite, ci și în zilele de lucru, după obiceiul străbun, meșteșugul cojocăritului se menține printre îndeletnicirile cele mai răspândite și de mare importanță în care se continuă și se valorifică o bogată tradiție.

Zona etnografică Fălticeni, situată în partea sud-estică a județului Suceava, incluzând și câteva localități, care din punct de vedere administrativ aparțin în prezent județelor Iași și Neamț (comunele Tătăruși și Brusturi-Drăgănești)³ este o zonă de interferență a elementelor de cultură populară specifice regiunilor de munte și de podiș ale Moldovei.

Ca și în alte părți ale Moldovei și pe acest teritoriu, de continuă și străveche locuire, au venit și s-au așezat în decursul timpului, alături de populația autohtonă, oieri și bejenari transilvăneni,

ZUM STUDIUM DES KÜRSCHNERGEWERBES IM FÄLTICENIGEBIET

Melania Ostap

Die pelz- und lederverarbeitenden Gewerbe, deren Anfänge in weitzurückliegenden Zeiten zu suchen sind,¹ erleben in der Moldau eine ausschlaggebende und ständige Entwicklung und dieses bewirkte bereits früh einen besonderen Grad der Spezialisierung.

Zu den Volkskunde-zonen in denen sich die Kürschnerei, aufgrund ihrer Erzeugnisse, unter den übrigen Kunstgewerben zu behaupten vermochte und in denen die überlieferte Volkstracht² durch die Pelzkleidung ihre spezifische Prägung erhielt, gehört auch das Gebiet um Fălticeni. Hier, wo die traditionelle Tracht auch heute noch, nicht bloß zu besonderen Anlässen, als Festtracht, sondern, alter Sitte folgend, als Alltagskleidung benutzt wird, gehört das Kürschnerhandwerk zu den wichtigsten und verbreitetsten Gewerben, die eine reiche Überlieferung fortsetzen und auswerten.

Das Volkskundegebiet Fălticeni, im südöstlichen Teil des Kreises Suceava gelegen, das auch eine Reihe heute den Kreisen Iași, Neamț angehörige Ortschaften, / d.h. die Gemeinden Tătăruși und Brusturi-Drăgănești³ / umfaßt, bildet eine Interferenzzone der wesentlichen Volkskulturelemente des Berglandes und der Hochebene der Moldau. Wie in anderen Teilen dieser Provinz ließen sich auch hier, in diesem Gebiet, das auf eine weitzurückreichende ununterbrochene Besiedlung zurückblickt, im Laufe der Zeit, neben der bodenständigen Bevölkerung auch transsilvanische

¹ Paul Petrescu, *Broderii pe piele în arta populară românească*, Buc., 1968, p. 57; Tancred Bănățeanu, *Arta populară bucovineană*, Suceava, 1975, p. 315—317; Ion Vlăduțiu, *Etnografia românească. Istoric. Cultură materială. Obiceiuri*, București, 1973, p. 347; Valeriu Butură, *Etnografia poporului român. Cultura materială*, Cluj-Napoca, 1978, p. 402.

² Tancred Bănățeanu, *op. cit.*, p. 273—348; Paul Petrescu, *op. cit.*, p. 10—14; Ion Vlăduțiu, *op. cit.*, p. 354—377; Emilia Pavel, *Portul popular moldovenesc*, Iași, 1976; Hedvig Maria Formagiu, *Portul popular din România. Catalog tipologic*, Buc., 1974, p. 176—190; *Arta populară românească*, Buc., 1969, p. 277—407; Romulus Vulcănescu, *Cojocăria*, în: *Etnografia Văii Bistriței. Zona Bicăz, Piatra Neamț*, 1973, p. 447—519; Elena Florescu, *Portul popular din zona Neamț, Piatra Neamț*, 1979.

³ Limitele zonei etnografice Fălticeni urmează în mare parte limitele fostului județ Baia.

¹ Paul Petrescu, *Broderii pe piele în arta populară românească*, Bukarest, 1968, S. 57; Tancred Bănățeanu, *Arta populară bucovineană*, Suceava, 1975, S. 315—317; Ion Vlăduțiu, *Etnografia românească. Istoric. Cultură materială. Obiceiuri*, Bukarest, 1973, S. 347; Valeriu Butură, *Etnografia poporului român. Cultura materială*, Cluj-Napoca, 1978, S. 402.

² Tancred Bănățeanu, *op. cit.*, S. 273—348; Paul Petrescu, *op. cit.*, S. 10—14; Ion Vlăduțiu, *op. cit.*, S. 354—377; Emilia Pavel, *Portul popular moldovenesc*, Iași, 1976; Hedvig Maria Formagiu, *Portul popular din România. Catalog tipologic*, Bukarest, 1974, S. 176—190; *Arta populară românească*, Bukarest, 1969, S. 277—407; Romulus Vulcănescu, *Cojocăria*, în: *Etnografia Văii Bistriței. Zona Bicăz, Piatra Neamț*, 1979.

³ Die Grenzen des Volkskundegebiets Fălticeni entsprechen etwa denen des einstigen Kreises Baia.

mărturiile etnografice și lingvistice ale acestei realități demografice, consemnată și în diferite documente istorice, fiind încă evidente. Locuitorii acestor meleaguri s-au aflat, totodată, în permanente și strânse legături cu ținuturile învecinate.⁴

În acest cadru complex de viață, pe fondul unitar al culturii noastre populare, din înmănuncherea unor variate fenomene etnografice, dintre care unele se recunosc ca fiind note dominante ale culturii populare din zonele învecinate, s-au constituit forme noi de manifestare a specificului zonal. Faptul acesta poate fi urmărit în diferite domenii ale etnografiei zonei Fălticeni, inclusiv în acela al jococăritului.

Scurt istoric

În economia zonei Fălticeni, creșterea animalelor, în condițiile naturale propice acestei îndeletniciri, a avut o pondere însemnată.⁵ Pentru numeroase gospodării, mai ales din zona de munte, creșterea animalelor reprezintă și astăzi principala sursă de venit. Vitele, pieile de bovine și ovine au constituit, în Moldova, în anumite perioade de timp, importante articole de export. Multe dintre „mărfurile sau produsele” de acest fel treceau din Moldova, peste hotare, prin punctele de frontieră Cornu Luncii și Nimirceni, din această zonă⁶, fapt ce îndreptățește presupunerea că parte din această avuție provenea din satele din împrejurimi. Pe baza resurselor de materie primă obținute în cadrul acestei ocupații principale și satisfăcând numeroase și variate cerințe legate, în special, de îmbrăcăminte, străvechiul meșteșug de prelucrare a pieilor și blănurilor s-a exercitat fără întrerupere.

În legătură cu vechimea meșteșugului pe aceste locuri pot fi citate descoperirile arheologice de la Baia, puternic centru meșteșugăresc medieval. Din săpăturile efectuate în ultimii ani au rezultat și câteva unelte (cuțite, suvace, degetare, ștanțe) care au fost folosite la prelucrarea pieilor și blănu-

Schafhalter und andere von dort abgewanderte Einwohner nieder, eine Tatsache, die auch heute noch sowohl in zahlreichen Geschichtsdokumenten, als auch sprachlichen Zeugnissen und volkskundlichen Fakten belegt ist. Außerdem standen die Bewohner dieser Landstriche in ständiger und enger Beziehung zu ihren Nachbarn⁴.

Im Rahmen dieses Lebenskomplexes bildeten sich, auf dem Boden unserer einheitlichen Volkskultur, aus der Verquickung mannigfaltiger Volkskunderscheinungen, von denen einige sich in der Volkszivilisation der Nachbargebiete vorherrschend erweisen, neue Äußerungsformen gebietsmäßiger Eingenart heraus. Diese Tatsache läßt sich in verschiedenen Bereichen der Volkskunde des Fălticengebiets, die Kürschnerei mit eingeschlossen, verfolgen.

Kurze Geschichte

In der Wirtschaft der Zone fiel der Viehzucht, bei den dieser Beschäftigung günstigen Naturgegebenheiten, ein besonderes Gewicht zu⁵. Für zahlreiche, vor allem im Bergland gelegene Gehöfte bildet die Viehzucht auch heute noch die wichtigste Einnahmequelle. Desgleichen gehörten Vieh, Rinderhäute, Schaffelle während gewisser Zeiträume in der Moldau zu den ausgesprochenen Ausfuhrgütern. Zahlreiche dieser Güter oder Produkte überschritten die Landesgrenze bei den in diesem Gebiet gelegenen Grenzübergängen⁶ Cornu Luncii und Nimirceni, ein Anlaß dafür, anzunehmen, daß ein Teil dieses Reichtums aus der Umgebung stammte. Das uralte Gewerbe der Leder- und Pelzverarbeitung, das man hier ohne Unterbrechung ausübte und damit mannigfaltige Bedürfnisse, vor allem der Bekleidung, befriedigte, fußte auf der Auswertung der, durch diese Hauptbeschäftigung erschlossenen Rohstoffquellen.

Auf das Alter des Gewerbes in diesen Landstrichen bezogen, müssen die in Baia, einem wichtigen mittelalterlichen Handwerkszentrum gemachten archäologischen Funde angeführt werden. In den letzten Jahren vorgenommene Ausgrabungen förderten auch eine Reihe bei der Verarbeitung von Leder und Pelz⁷ benutzter Werkzeuge (Messer, Pfriemen, Fingerhüte, Stanzeisen) zutage, so-

⁴ Ștefan Pascu, *Marea adunare națională de la Alba Iulia, Cluj*, 1968; Ion Nistor, *Bejenari ardeleni în Bucovina*. Extras din: *Codrul Cosminului*. Buletinul Institutului de istorie și limbă de la Universitatea din Cernăuți, II (1925), p. 44; Ștefan Metes, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XVIII—XX*. (Cercetări de demografie istorică), București, 1971, p. 197—198; Ion H. Ciubotaru, *Arii folclorice în Moldova: Valea Șomuzului Mare*, în: *Anuar de lingvistică și istorie literară*, Tom XXVI, 1977—1978, Iași, p. 71—73.

⁵ Vasile Ciurea, *Vechiul ținut al Sucevei*, Buc., f.a., p. 15; Vasile Ciurea, *Expunerea situației și activitatea desfășurată în județul Baia de la nov. 1933—feb. 1935, prezentată Consiliului județean în sesiune ordinară*, Fălticeni, 1935, p. 33.

⁶ Arh. Stat. Iași, Tr. 1772, op. 2020, dosar 1933, f. 146.

⁴ Ștefan Pascu, *Marea adunare națională de la Alba-Iulia*, Cluj, 1968; Ion Nistor, *Bejenari ardeleni în Bucovina*. Auszug aus: *Codrul Cosminului*. Buletinul Institutului de istorie și limbă de la Universitatea din Cernăuți, II (1925), S. 44; Ștefan Metes, *Emigrări românești din Transilvania în secolul XVIII—XX*. (Cercetări de demografie istorică), Bukarest, 1971, S. 197—198; Ion H. Ciubotaru, *Arii folclorice în Moldova: Valea Șomuzului Mare*, in: *Anuar de lingvistică și istorie literară*, Tomus 26, 1977—1978, Iași, S. 71—73.

⁵ Vasile Ciurea, *Vechiul ținut al Sucevei*, Bukarest, ohne Jahr, S. 15; Idem, *Expunerea situației și activitatea desfășurată în Județul Baia de la nov. 1933 — feb. 1935, prezentată Consiliului județean în sesiune ordinară*, Fălticeni, 1935, S. 83.

⁶ Arhivele Statului Iași, Tr. 1772, Op. 2020, Mappe 1933, Bogen 146.

⁷ Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stela Cheptea, *Orașul medieval Baia în secolele XIV—XVII. Cercetările arheologice din anii 1967—1976*, Iași, 1980, S. 91—92.

rilor⁷ precum și mai multe șuvițe de piele dintre care unele sînt ornamentate.⁸

Prelucrarea pieilor și a blănurilor s-a practicat în orașe, la sate și pe domeniile feudale de către meșteri cojocari, blănari, pielari, șelari, cismari, ciubotari, tălpăari, săhăidăcari, tăbăcari, etc. Procesul separării diferitelor branșe în cadrul meșteșugului de bază este atestat în secolul al XV-lea. De exemplu, la 1835, în „socotelile Liovului“ este menționat Henric blănarul din Baia; la 1407, cularul Johannes Vitricus, din aceeași localitate, obține cetățenia la Liov.⁹

Data fiind importanța meșteșugului lor, cojocarii figurează, de obicei, printre meșteșugarii de pe moștile mănăstirești, acordându-li-se anumite scutiri și privilegii. În acest sens poate fi menționat documentul din anul 1448, aprilie 5, referitor la Mănăstirea din Poiană¹⁰ (Pobrata, Probota) precum și cel din anul 1554, februarie 23, prin care se acordă Mănăstirii lui Iașco, de lângă Suceava, dreptul de a-și înființa sat în hotarul mănăstiresc.¹¹ Este cunoscut apoi faptul că, în legătură cu adîncirea procesului de specializare a meșteșugului de prelucrare a pieilor, la începutul secolului al XVIII-lea a apărut în Moldova o nouă obligație către domnie, numită „pielărit“, obligație care evidențiază creșterea nevoilor interne pentru articolele de pielărie și importanța acestui meșteșug ca sursă de venituri pentru domnie.¹²

Între metodele folosite pentru deprinderea teameinică a diferitelor meșteșuguri de prelucrare a pieilor, acte de epocă referitoare la meșteșugarii moldo-munteni și transilvăneni consemnează călătoriile de perfecționare reciproce precum și înscrierea în organizații profesionale comune. La 1472, un tînăr sucevean învățase tăbăcăritul la Bistrița, iar statutul breslei blănarilor din Cluj, din anul 1560, se referea și la cazul calfei care a învățat meșteșugul în Moldova¹³, în lista breslei

wie auch zahlreiche teilweise verzierte Lederstreifen.⁸

Die Be- und Verarbeitung von Häuten, Leder und Pelzen wurde in Städten, Dörfern und auf Feudalgütern von verschiedenen Handwerken und zwar von: Gerbern, Riemern, Sattlern, Stiefel- und Schuhmachern und schließlich von Kürschnern ausgeübt, wobei die erwähnte Arbeitsteilung vor dem XVI. Jh. zustandekam. Als Beispiel mögen dafür, die in den Rechnungen der Stadt Lemberg angeführten Handwerker, wie der Kürschner Heinrich aus Baia (1.35) und der aus dem gleichen Ort stammende Rierner Johannes Vitricus gelten, deren letzterer 1407 das Bürgerrecht der Stadt Lemberg erwarb⁹.

Durch die Bedeutung ihres Gewerbes bedingt, tauchen die Kürschner unter den auf Klostergütern lebenden Handwerkern auf und man räumt ihnen gewisse Privilegien oder Vergünstigungen ein. In diesem Sinne läßt sich ein, auf das Kloster Poiana (POBRATA, PROBOTA)¹⁰ bezüglicher, vom 5. April 1448, sowie ein am 23. Februar 1554 datiertes Dokument anführen, durch die dem Kloster Iașco's bei Suceava das Recht eingeräumt wird im Klosterbereich ein Dorf zu gründen¹¹. Hinzu kommt die bekannte Tatsache, daß im Rahmen der Vertiefung des Spezialisierungsprozesses des lederverarbeitenden Gewerbes zu Beginn des XVIII. Jh. in der Moldau eine seitens des Fürsten eingeführte, als „pielărit“ bezeichnete Abgabe auftritt, was ein Ansteigen des Inlandbedarfs an Lederwaren und die Bedeutung dieses Gewerbes als Einnahmequelle für die fürstliche Hofhaltung hervorhebt¹².

Unter den zur Vervollkommenung des Handwerks verschiedener lederverarbeitender Gewerbe benutzter Methoden erwähnten zeitgenössische, auf moldauische, walachische oder transsilvanische Handwerker bezügliche Urkunden, vor allem die Wanderschaft und den Zusammenschluß zu gemeinsamen Gewerbsorganisationen. So erlernt ein aus Suceava stammender Lehrling im Jahre 1472 die Gerberei in Bistritz und die Kürschnerzunftsschriften aus dem Jahre 1560 der Stadt Cluj-Klausenburg erwähnen einen Gesellen, der sein Handwerk in der Moldau erlernt hatte¹³.

⁷ Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stela Cheptea, *Orașul medieval Baia în secolele XIV—XVII. Cercetările arheologice din anii 1967—1976*, Iași, 1980, p. 91—92.

⁸ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Emilia Zaharia, *Așezări din Moldova de la paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea*, Buc., 1970, p. 308.

⁹ Ștefan Olteanu, Constantin Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în Evul Mediu*, Buc., 1970, p. 308.

¹⁰ *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, Vol. I (1384—1448), Buc., 1975 p. 398.

¹¹ Idem, Vol. II, p. 39; Vol. XIX, p. 331.

¹² Ștefan Olteanu, *Meșteșugurile din Moldova în secolul al XVII-lea*, în: *Studii și materiale de istorie medie*, Vol. II, 1959, p. 134.

¹³ Radu Manolescu, *Unitatea economică a Țărilor Române în Evul Mediu*, în vol: *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, Buc., 1968, p. 151.

⁸ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Emilia Zaharia, *Așezări din Moldova de la paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea*, Bukarest, 1970, 308.

⁹ Ștefan Olteanu, Constantin Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în Evul Mediu*, Bukarest, 1970, S. 308.

¹⁰ *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, Band I, (1384—1448), Bukarest, 1975, S. 398.

¹¹ Idem, Band II, S. 39; Band XIX, S. 331.

¹² Ștefan Olteanu, *Meșteșugurile din Moldova în secolul al XVII-lea*, în: *Studii și materiale de istorie medie*, Band II, 1959, S. 134.

¹³ Radu Manolescu, *Unitatea economică a Țărilor Române în Evul Mediu*, în: *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, Bukarest, 1968, S. 151.

blănarilor din Braşov, între anii 1424—1457, figura şi Ioan blănarul din Baia, iar în Frăţia Sf. Ioan a cizmarilor din Sibiu figurau, de asemenea, ca membri, între anii 1484—1558, 14 locuri din Baia.¹⁴

Afirmându-se ca oameni instruiţi şi înstăriţi, întreţinând legături cu marile oraşe din jurul Țării Moldovei, unii dintre aceşti meşteşugari ajung să îndeplinească funcţii importante. De pildă, la 1570, şoltuz al oraşului Baia era George blănarul¹⁵ după cum, în anul 1507, la Suceava, oraş în care meşteşugurile de prelucrare a pieilor au cunoscut, de asemenea, o puternică înflorire, principala funcţie municipală o deţinea un curelar¹⁶ iar în vremea lui Petru Rareş un blănar şi un aurar mediau pacea între domnul Moldovei şi bistriţeni¹⁷.

Cei mai numeroşi meşteşugari din domeniul prelucrării pieilor şi blănurilor au fost cojocarii, blănarii, curelarii¹⁸ şi tăbăcarii.

Între activitatea blănarilor şi cojocarilor nu a fost întotdeauna o netă demarcaţie. Pe la începutul secolului al XIX-lea blănarii erau denumiţi „blănari subţiri” sau „cojocari subţiri”, aceştia lucrând „cuşmele şi blanele” („straiele îmblănite”) pentru a se deosebi de „cojocarii groşi”, care prelucrau pieile de oi în special pentru îmbrăcămintea necesară păturilor largi. De exemplu, în anul 1831, în târgurile şi oraşele moldoveneşti Fălticeni, Botoşani, Hîrlău, Bacău, Tg. Ocna, Focşani, Bîrlad, Vaslui, Huşi, Fălciu şi Iaşi sînt menţionaţi un număr de 262 blănari subţiri şi 22 blănari groşi.¹⁹

Cojocarii şi blănarii sînt meşteşugarii care s-au alcătuit primii în frăţii şi bresle, în oraşe ca Suceava, Botoşani, Roman, Iaşi²⁰, în bresla blănarilor din Botoşani, înfiinţată în anul 1768, apărînd înscrisi şi tineri veniţi din alte localităţi, între care şi Fălticeni.²¹

În ce priveşte răspîndirea meşterilor cojocari, la sate, ştirile mai exacte datează din secolele XVIII şi XIX,²² prezenţa lor fiind menţionată

Im Register der Kürschnerzunft von Braşov-Kronstadt aus den Jahren 1424—1457 stoßen wir auf den Kürschner Johannes aus Baia, und die Johannesbruderschaft der Stiefelmacher von Sibiu-Hermannstadt führt von 1484 bis 1558 rund 14 Bewohner der Stadt Baia an¹⁴.

Manche unter diesen gelehrten und reichen Handwerkern unterhielten enge Beziehungen zu der Moldau benachbarten großen Städten und bekleideten schließlich hohe Ämter, wie etwa der Kürschner Georg¹⁵ Bürgermeister von Baia ist, während ein Riemer¹⁶ das gleiche Amt in Suceava bekleidet, einer Stadt in der die Leder- und Pelzverarbeitung ebenfalls eine hohe Blüte verzeichnet. Und schließlich sind es ein Kürschner und ein Goldschmied, die den Frieden zwischen dem moldauischen Fürsten und den Bürgern von Bistritz¹⁷ vermitteln.

Zu den Handwerkern, die im Rahmen der leder- und pelzverarbeitenden Gewerbe am zahlreichsten auftreten zählen die Kürschner die Riemer¹⁸ und die Gerber.

Dabei unterscheidet man im rumänischen Sprachgebrauch zwischen den „cojocari” und den „blănari”, zwischen denen es nicht immer eine völlig klare Trennung gab. So bezeichnete man die „blănari” zu Beginn des XIX. Jh. als „Dünnkürschner”, die pelzverbrämte Kleidung anfertigten, zum Unterschied zu den „Dickkürschner” („cojocari”), die vor allem Schaffell für das breite Volk verarbeiteten. So zählte man etwa im Jahre 1831 in den moldauischen Märkten und Städten Fălticeni, Botoşani, Hîrlău, Bacău, Tg. Ocna, Focşani, Bîrlad, Vaslui, Huşi, Fălciu und Iaşi rund 262 Dünn- und 22 Dickkürschner¹⁹.

Diese beiden Zweige des Kürschnergewerbes gehören zu den ersten die sich in Städten wie Suceava, Botoşani, Roman, Iaşi²⁰ zu Zünften zusammenschlossen. In der 1768 gegründeten Kürschnerzunft von Botoşani stoßen wir auch auf aus anderen Ortschaften stammende Gesellen, wie etwa auf einen aus Fălticeni gebürtigen²¹.

Was die Verbreitung des Kürschnergewerbes auf dem Land angeht, stammen die frühesten Hinweise aus dem XVIII. und XIX. Jh.²² und belegen das Auftreten derartiger Handwerker in jeder Ort-

¹⁴ Idem, p. 152.

¹⁵ Ştefan Olteanu şi Constantin Şerban, *op. cit.*, p. 85.

¹⁶ *Istoria României*, Vol. II, Buc., 1962, p. 581.

¹⁷ Idem, p. 582.

¹⁸ Curelarii care lucrau din piele, în special piese de harnaşament sînt menţionaţi în număr mai mare la Suceava, (unde în anul 1472 exista chiar o asociaţie a curelarilor), la Siret, Roman, Tg. Trotuş şi Baia. (Cf. Ştefan Olteanu şi Const. Şerban, *op. cit.*, p. 84)

¹⁹ *Ibidem*, p. 367—368.

²⁰ Eugen Pavelescu, *Economia breslelor din Moldova*, Buc., 1939, p. 64, 69, 127.

²¹ Nicolae Iorga, *Istoria industriilor la români*, Buc., 1927, p. 137.

²² *Dicţionarul statistic al României întocmit pe baza rezultatelor definitive ale recensămîntului general al populaţiei din 19 dec. 1912*, Vol. II, Buc., 1915, p. 844—845.

¹⁴ Idem, S. 152.

¹⁵ Ştefan Olteanu, Constantin Şerban, *op. cit.* S. 85.

¹⁶ *Istoria României*, Band II, Bukarest, 1962, S. 581.

¹⁷ Idem, S. 582.

¹⁸ Riemer, die aus Leder vor allem Pferdegeschirre anfertigten, werden in größerer Zahl vor allem in Suceava (wo es 1472 sogar eine Riemervereinigung gab), Siret, Roman, Tg. Trotuş und Baia erwähnt. (Apud: Ştefan Olteanu und Constantin Şerban, *op. cit.*, S. 84).

¹⁹ *Ibidem*, S. 367—368.

²⁰ Eugen Pavelescu, *Economia breslelor din Moldova*, Bukarest, 1939, S. 64, 69, 127.

²¹ Nicolae Iorga, *Istoria industriilor la români*, Bukarest, 1927, S. 137.

²² *Dicţionarul statistic al României întocmit pe baza rezultatelor definitive ale recensămîntului general al populaţiei din 19 dec. 1912*, Band II, Bukarest, 1915, S. 844—845.

aproape în fiecare localitate.²³ Edificator în acest sens este un exemplu luat din Catagrafia Ținutului Suceava pe anul 1832 în legătură cu câteva sate învecinate, de pe Valea Șomuzului Mare. Astfel, la satul Hîrtop sînt înscrîși Lupu cojocar și Ioan cojocar²⁴; la Săldănești: Nechita cojocariu și Ioan cojocar²⁵; la Huși: Ifteni cojocar, Vasile cojocar, Dumitru cojocar²⁶; în Preuteștii Adămoaie: Neculai cojocar, Vasile cojocariu, Gavril cojocar²⁷, unii dintre aceștia fiind menționați ca „bejenari de dincolo“, ca de exemplu, Vasile Cojocar din Huși. La Baia, în Catagrafia din același an, apar: Dumitru cojocariu, Gavril cojocariu și Toader cojocar²⁸, cojocăritul menținîndu-se printre meșteșugurile care s-au continuat și după decăderea Băii, ca tîrg.

Pentru mulți dintre cojocari meseria lor a devenit poreclă și apoi, în unele cazuri, nume.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea (în anul 1893) în comunele rurale din județul Baia existau 143 cojocari, 75 curelari și pielari²⁹, iar în Fălticeni lucrau 30 cojocari, 75 curelari-pielari, 17 ciubotari, 146 cismari³⁰.

În ce privește tăbăcăriul, acesta este menționat ca meșteșug deosebit mai ales la orașe. (Prima atestare documentară, datînd din anul 1530, se referă la un Toader, tăbăcar din Bîrlad)³¹.

Unele indicii în legătură cu acest meșteșug oferă și toponimia, care consemnează prezența și concentrarea tăbăcarilor, denumiți și dubăleri, în anumite ulițe sau cartiere din tîrgurile și orașele Moldovei. De exemplu, dealul din partea nordică a Fălticeniilor (dinspre Fălticeni Vechi) se numea Dealul Dubăleriei³², așa cum dealul de lîngă Vatra Pașcanilor se numea Dealul Tăbăcării³³. Existența tăbăcăriilor este consemnată și la Fălticeni, pentru anul 1832 dîndu-se cifra globală de 266 tăbăcării pentru următoarele tîrguri și orașe din Moldova: Dorohoi, Botoșani, Hîrlău, Fălticeni, Bacău, Tîrgu Ocna, Vaslui, Fălcu, Huși, Iași³⁴.

În anii 1893—1895, la Fălticeni sînt înscrise 3 dubălării³⁵. În prima jumătate a acestui secol au funcționat două asemenea „fabrici“, pentru anii 1933—1935 indicîndu-se și producția de 18 vagoane piei de animale, „instalațiunile fiind de mijloc“³⁶. Datele acestea ca și statistica din anul

șchaft.²³ Überzeugend scheint ein der Kathagra-
phie des Bezirks Suceava für das Jahr 1832 ent-
stammendes, auf einige im Șomuztal gelegene Ge-
meinden bezogenes Beispiel, das besagt, daß im
Dorf Hîrtop Lupu²⁴ und Ioan, in Săldănești Ne-
chita und Ioan²⁵, in Huși, Ifteni Vasile und Du-
mitru²⁶, in Preuteștii Adămoaie Neculai, Vasile
Gavril²⁷ erwähnt werden, von denen man einige
als „von Drüben Zugewanderte...“ bezeichnet,
wie etwa Vasile, Kürschner aus Huși. In der Zu-
sammenschreibung von Baia des gleichen Jahres
stoßen wir auf Dumitru, Gavril und Toader²⁸ wo-
bei sich das Kürschnergewerbe in Baia, auch nach
dem Niedergang dieser Ortschaft als Markt, er-
hält.

Für viele Kürschner ergab sich der Beiname
fallweise aus deren Gewerbe.

Gegen Ende des XIX. Jh. (um 1893 herum) gab
es im Kreis Baia 143 Kürschner, 75 Rierner²⁹, in
Fălticeni dagegen 30 Kürschner, 75 Rierner, 17
„Ciubotari“ und 146 Stiefelmacher (cizmari)³⁰.

Was das Gerben anbelangt wird dieses vor allem
in der Stadt erwähnt, d.h. im Jahre 1530 ein ge-
wisser Toader als Gerber in Bîrlad³¹.

Gewisse Hinweise bieten uns in dieser Hinsicht
auch gewisse Flurnamen, die sich auf das Auftreten
und die Ballung der auch als „dubălari“ bezeich-
neten Gerber in einigen Straßen, bzw. Vierteln
moldauischer Märkte und Städte beziehen. So etwa
heißt der im Nordteil der Stadt Fălticeni (gegen
Fălticeni Vechi hin) gelegene Hügel „Dealul Dubă-
lăriei“³² (d.i. Gerberei-Berg) und eine bei Vatra
Pașcanilor gelegene Höhe „Dealul Tăbăcării“³³
(gleiche Bedeutung). Das Auftreten von Gerbereien
in Fălticeni geht auch aus einem 1832 datierten
Dokument hervor³⁴, das in folgenden moldauischen
Ortschaften, bzw. Märkten und Städten: Dorohoi,
Botoșani, Hîrlău, Fălticeni, Bacău, Tg. Ocna,
Vaslui, Fălcu, Huși, Iași 266 Gerbereien erwähnt.

In Fălticeni selbst stoßen wir im Zeitraum
1893—1895 auf 3 Gerbereien³⁵ und in der ersten
Hälfte dieses Jahrhunderts auf zwei deartige „Fa-
briken“ und die Produktion der Jahre 1933—1935
lieferte einen Ausstoß von 18 Waggon „mit mittel-
großen Anlagen“ verarbeiteter Tierhäute.³⁶ Diese
Hinweise und die Daten der aus dem Jahre 1892

²³ *Recensămintele populației Moldovei din anii 1772—1773 și 1774*, în vol.: Moldova în epoca feudalismului, Vol. VII, Chișinău, 1975

²⁴ Arhivele Stat. Iași, Tr. 166, op. 184, nr. 33

²⁵ Ibidem, nr. 10

²⁶ Ibidem, nr. 11

²⁷ Ibidem, nr. 12

²⁸ Ibidem, nr. 5

²⁹ Arhivele Stat. Suceava, Fond Prefectura Baia, dosar 15/1893, f. 10.

³⁰ Idem

³¹ Petru Rareș, Buc., 1978, p. 63

³² *Romania. Charta Moldovei*, Scara 1:50.000, pl. Fălticeni

³³ *Luminița. Revistă pentru școlari, Pașcani*, nr. 1, 1931, p. 6

³⁴ Ștefan Olteanu, Const. Șerban, op. cit., p. 366

³⁵ Arh. Stat. Iași, Tr. 1772, op. 2020, dosar 15871, f. 47 și dosar 32790

³⁶ Vasile Ciurea, *Expunerea situației și activitatea desfășurată în județul Baia...* p. 10

²³ *Recensămintele populației Moldovei din anii 1772—1773 și 1774*, în Band: Moldova în epoca feudalismului, Band VII, Chișinău, 1975

²⁴ Arhivele Statului, Iași, Tr. 166, Op. 184, Nr. 33.

²⁵ Ibidem, Nr. 10

²⁶ Ibidem, Nr. 11

²⁷ Ibidem, Nr. 12

²⁸ Ibidem, Nr. 5

²⁹ Arhivele Statului, Suceava, Fond Prefectura Baia, Mape 15/1893, Bogen 10

³⁰ Idem

³¹ Petru Rareș, Bukarest, 1978, S. 63

³² *Romania, Charta Moldovei*, Maßstab 1:50.000, Blatt Fălticeni

³³ *Luminița. Revistă pentru școlari, Pașcani*, Nr. 1, 1931, S. 6

³⁴ Ștefan Olteanu, Constantin Șerban, op. cit., S. 366

³⁵ Arh. Stat., Iași, Tr. 1772, Op. 2020, Mape 15871, Bogen 47 und Mape 32790

³⁶ Vasile Ciurea, *Expunerea situației*, op. cit., S. 10

1892, după care din totalul de 88 dublării din județ, la sate se aflau numai 33³⁷, conduc la concluzia că meșteșugul specializat în operațiile care se efectuează la prima fază de prelucrare a pieilor, dubitul, în mediul rural se exercita — în general — de către celelalte categorii de meșteri (cojocari, blănari, pielari), așa cum se procedează, de altfel, și în prezent.

Cercetările întreprinse în satele din zona Fălticeni, cu precădere în perioada anilor 1970—1980, au permis cunoașterea unor multiple și deosebit de interesante aspecte privind creația populară din domeniul cojocăritului. În primul rând, pe baza anchetelor directe (au fost anchetați un număr de 48 meșteșugari, din 22 localități precum și numeroși locuitori în legătură cu proveniența pieselor de cojocărie pe care le dețin) a fost întocmită o evidență a cojocarilor din zonă care au activat în ultimile 5—6 decenii. Această evidență, desigur incompletă, este totuși edificatoare în ceea ce privește răspîndirea și importanța meșteșugului cojocăritului în această parte a Moldovei. Astfel, în mediul rural, în 35 localități, au activat peste 105 meșteri cojocari (a se vedea lista anexă). În orașul Fălticeni, pînă în preajma anilor 1950, au funcționat atelierele de cojocărie ale familiilor Hermann și Hascal, în care, alături de cîțiva membri ai acestor familii, lucrau și meșteșugari din diferite sate. În prezent, în cadrul Cooperativei „Zorile” este și o secție de cojocărie cu 7 lucrători dintre care unii provin din satele Hîrtop, Horodniceni și Mihaiești.

Mulți dintre cojocarii din zonă, avînd vîrsta între 25—75 ani, practică meșteșugul și astăzi, lucrînd în ateliere individuale, autorizate sau cooperatiste, și răspunzînd unor numeroase solicitări venite atît din mediul rural cît și din cel urban. Unii dintre meșteșugari, în special femeile, au lucrat și lucrează numai pentru necesitățile familiei. Numeroase sînt și cazurile în care meșterul cojocar este ajutat și de către alți membri ai familiei, mai ales la confecționarea bonițelor înflorate. De exemplu, în situația unor cojocari bărbați, soția sau fiica execută broderia, după cum unele cojocărițe sînt ajutate de soții lor, la dubitul și trasul pieilor. Parte dintre cojocari execută numai cojoace „albe”, cei mai mulți lucrînd și „înflorat.” Aproape toți lucrează și căciuli și îmblănesc și alte haine, ca de exemplu, „scurte” din suman.

În numeroase familii, cojocăritul a devenit o îndeletnicire tradițională. Transmițîndu-se „din tată în fiu”, cojocăritul este practicat în unele familii de către mai mulți membri așa cum este cazul, de exemplu, la Hîrtop, sat care în ultimile decenii s-a afirmat ca cel mai puternic centru de cojocărit din zonă³⁸. Chiar și după aprecierea unor locuitori din celelalte sate, „la Hîrtop e țara bon-

stammenden Statistik belegen die Tatsache daß sich unter den 88 Gerbereien bloß 3 auf dem Lande befanden³⁷, was zu der Annahme verleitet, daß die Vorverarbeitung des Leders, bzw. Pelzes von spezialisierten Gewerben, wie den Kûpengerber, auf dem Lande vor allem durch andere Handwerker, wie Kürschner oder Rierner, ausgeübt wurde, was sich bis heute verfolgen läßt.

Die in den Jahren 1960—1980 in den Ortschaften des Fălticeni-gebiets angestellten Untersuchungen ergaben verschiedene überaus interessante Aspekte betreffs des Bauernhandwerks im Kürschnerbereich. Die Erhebung (die Daten stammen von 48 in rund 22 Ortschaften wirkenden Gewerbetreibenden, von zahlreichen Landbewohnern, die auf die Herkunft ihrer Pelzkleidung hin befragt wurden) bewirkte die Aufnahme der in den letzten 5—6 Jahrzehnten lebenden Kürschner. Doch selbst wenn sie natürlicherweise unvollständig ist, erweist sie sich immerhin als aufschlußreich im Hinblick auf die Verbreitung und das Gewicht des Kürschnergewerbes in diesem Teil der Moldau. So konnte festgestellt werden, daß in 37 Ortschaften über 112 Kürschner (siehe Beilage) tätig waren. In Fălticeni selbst wirkten etwa bis zum Jahr 1950 die Kürschnerwerkstätten Hermann und Hascal, mit Unterstützung gewisser Landkürschner aus verschiedenen Dörfern der Umgebung. Auch heute besteht in der Genossenschaft „Zorile” eine Kürschnerabteilung, deren Mitarbeiter zum Teil aus den Ortschaften Hîrtop, Horodniceni und Mihaiești stammen.

Zahlreiche Handwerker dieses Gebiets im Alter von 25—75 Jahren üben auch heute dieses Gewerbe aus und decken damit, als Gewerbetreibende oder Mitglieder von genossenschaftlichen Werkstätten, die besondere Nachfrage, die sowohl im städtischen wie im ländlichen Bereich herrscht. Einige derselben, vor allem die Frauen beschränken sich auf die Deckung des Familienbedarfs. Meistens helfen die Familienmitglieder der Kürschner, vor allem beim Anfertigen bestickter Pelzjacken bzw.-westen mit. Das heißt, handelt es sich um Kürschner, so führen die Frauen und Töchter das Besticken aus, ist von weiblichen Handwerkern die Rede so übernehmen deren Männer das Gerben und Strecken der Felle. Ein Teil der Kürschner fertigen bloß „weiße”, die meisten jedoch „geblümte” (d.i. bestickte) an. Viele erzeugen Pelzmützen und füttern oder besetzen auch andere Kleidungsstücke, wie aus Bauerntuch („suman”) hergestellte Jacken („scurte”). In zahlreichen Familien entwickelte sich die Kürschnererei als eine von Generation zu Generation weitervererbte Tätigkeit; ja in gewissen Familien widmen sich dem Gewerbe gleich mehrere Familienmitglieder, wie etwa in Hîrtop, einem Dorf das sich in den letzten Jahrzehnten zu einem kräftigen Kürschnerzentrum entfaltete³⁸. Nach Einschätzung gewisser Bewohner anderer Siedlungen bilde das Dorf Hîrtop „das Land der (bestickten) Fellwesten und Hemden”,

³⁷ Dezvoltarea economiei Moldovei între anii 1848—1864. Contribuții, Buc., 1963, p. 200

³⁸ Emilia Pavel, Melania Ostap, *Un centru de cojocărit din zona Fălticeni*, în: Revista muzeelor, nr. 6, 1967, p. 566—568

³⁷ Dezvoltarea economiei Moldovei între anii 1448—1864, Contribuții, Bukarest, 1963, S. 200

³⁸ Emilia Pavel, Melania Ostap, *Un centru de cojocărit din zona Fălticeni*, în: Revista Muzeelor, Nr. 6, 1967, S. 566—568

zilor și a cămașilor“ sau „acolo e plin de cojocari, sînt la toată casa“³⁹.

Unii dintre cojocarii de la Hîrtop (mai ales femeile), stabilindu-se prin căsătorie în alte localități, au continuat acest meșteșug, contribuind și în acest fel la răspîndirea cojocăritului în zonă.

La sate, cojocăritul a constituit o ocupație auxiliară, meșteșugarii respectivi fiind în primul rînd agricultori și crescători de animale. Aceeași era și situația cojocarilor care, provenind de la sate, erau angajați ai atelierelor orășenești, obligațiile ce le reveneau în cadrul atelierului de cojocărie respectiv, îndeplinindu-și-le, de obicei, lucrînd la domiciliu.

Rod al unui simț artistic deosebit și al unei înalte măestrii tehnice, creația cojocarilor din zona Fălticeni este de o mare bogăție și originalitate. Nebănuț de mare este, de exemplu, varietatea în care acești artiști, în înțelesul deplin al cuvîntului, au colorat cu lînică, desenînd în chip desăvîrșit cu acul, suprafața restrînsă a bondițelor, evidențiindu-le, în același timp, identitatea de „bondițe de Fălticeni“.

Dragostea de frumos și munca de migală a acestor meșteșugari care ca în oricare alt domeniu al artei, lucrează întîi pentru desfătarea propriei lor inimi, s-au concretizat în realizări deosebite de valoroase. Creatori ca Dumitru Corduneanu din Săcuța-Boroaia, Vasile Nechita și Gheorghe Gavrilu din Bogdănești, Gheorghe Anăstăsoaie din Herla, Paulina Amarandei, Simion și Maria Leonte din Hîrtop sînt doar cîțiva dintre cei a căror faimă a ajuns demult pînă departe, dincolo de sfera localităților lor sau de „hotarele“ acestei zone. Participînd la diferite expoziții de artă populară între care și la cele organizate pe plan național, mai ales în cadrul Festivalului național „Cîntarea României“, unii dintre aceștia au primit diferite distincții.

Pe baza informațiilor directe obținute de la meșteșugari aparținînd unor generații diferite, din zona Fălticeni și din zonele limitrofe, prin cercetarea unor numeroase piese de cojocărit din zonele respective precum și pe baza materialelor bibliografice și a unor fotografii de epocă, se pot desprinde principalele trăsături caracteristice în evoluția meșteșugului cojocăritului de pe aceste meleaguri, de-a lungul unei perioade de aproape un secol.

Ca în oricare alt domeniu al culturii populare și în meșteșugul cojocăritului și-au făcut loc, în decursul timpului, diferite înnoiri care-și află explicația în legătură cu condițiile concrete de viață a locuitorilor din această zonă, precum și în considerente de ordin practic și estetic. Acest proces înnoitor care se poate urmări atît la nivelul zonei cît și la nivelul unor diferite centre de cojocărit sau chiar privind numai creația unui anumit meșter popular, se constată mai ales în legătură cu croiul și ornamentica pieselor destinate costumului popular tradițional de sărbătoare.

În privința prelucrării pieilor (dubit, ras, curățat) în întreaga zonă se practică încă metodele

bezw. „darin wimmele es von Kürschnern, in jedem Haus gibt es welche...“³⁹

Gewisse Kürschner aus Hîrtop (vor allem Frauen) setzten, nachdem sie sich in anderen Ortschaften niedergelassen hatten, hier ihr Gewerbe fort und trugen so zu dessen Verbreitung in der Umgebung bei.

Im ländlichen Bereich bildete die Kürschnerei eine Nebenbeschäftigung, d.h. die Handwerker waren vorrangig Landwirte und Viehzüchter. Genau so verhielt es sich mit den aus dörflichem Milieu stammenden, in der Stadt wirkenden Gewerbetreibenden, die vor allem als Heimarbeiter tätig waren.

Die Kürschnerei des Fălticengebiets erlangte, als Ergebnis des Zusammenwirkens besonderen Schönheitssinns und hoher technischer Meister schaft einen außerordentlichen Entwicklungsgrad, der sich in Fülle und Originalität äußert. Als überaus mannigfaltig erweist sich die Verzierung der Pelzwesten („bondițe“) durch bunte Wollstickerei, eine Verzierungsweise, die für dieses Zentrum kennzeichnend ist.

Kunstsin und „mühevoll e Kleinarbeit, die das Wirken dieser Kürschner auszeichnen, die zunächst, wie in den meisten Kunstbereichen, zur eigenen Befriedigung arbeiten, fanden ihren Niederschlag in überaus wertvollen Leistungen. Dumitru Corduneanu aus Săcuța-Boroaia, Vasile Nechita und Gheorghe Gavrilu aus Bogdănești, Gheorghe Anăstăsoaie aus Herla, Paulina Amarandei, Simion und Maria Leonte aus Hîrtop bilden bloß einige Beispiele von Meistern, deren Ruf längst die Gebietsgrenzen überschritt. Einige unter ihnen wurden anlässlich ihrer Teilnahme an verschiedenen Wettbewerben, bzw. im Rahmen des Landesfestivals „Cîntarea României“ veranstalteter Volkskunstausstellungen mit Preisen aller Art ausgezeichnet.

Aufgrund gewisser unmittelbar von verschiedenen Generationen angehörigen Handwerkern des Gebiets Fălticeni und benachbarter Gebiete, der Untersuchung zahlreicher Kürschnerarbeiten und bibliographischen Materials, bzw. zeitgenössischer Photographien, vermag man die Hauptweizenszüge, die die Entwicklung des Kürschnerhandwerks dieser Landstriche, entlang eines fast ein Jahrhundert währenden Zeitraums kennzeichnen, genau herauszuarbeiten.

Wie auch auf anderen Gebieten der Volkskultur, treten auch im Kürschnergewerbe im Laufe der Zeit verschiedene Neuerungen auf, die sich aufgrund konkreter Lebensgegebenheiten der Gebietsbewohner und praktischer oder ästhetischer Gesichtspunkte erklären lassen. Dieser Neuerungsprozess, den man sowohl territoriell, als auch was die Kürschnereizentren anbetrifft, oder lediglich auf das Schaffen einzelner Meister bezogen zu verfolgen vermag, kommt sowohl im Schnitt, als auch in der Verzierung der für die Festtracht bestimmten Kleidungsstücke zur Geltung.

Was das Verarbeiten der Häute anbetrifft, wendet man im gesamten Gebiet immer noch „von den Al-

³⁹ Inf. Anica Norocel, Mălini. Cercetare 1978

³⁹ Information von Anica Norocel, Mălini. Forschungsaktion 1978

simple „apucate din bătrâni“, unele mici inovații apărând în legătură cu finisarea pieilor și în urma deprinderii sâtenilor de a apela la produsele industriale.

Simțul practic deosebit de dezvoltat al țăranului a condus la acele, mai mult sau mai puțin importante diferențieri ce se relevă, de exemplu, în legătură cu folosirea unor anumite rețete de dubit, de preparare a burdufului sau în legătură cu forma unor unelte. Înnoirile privind materiile prime au fost dictate, în mare măsură, de posibilitățile de procurare a acestora, de care dispuneau meșterii cojocari.

În atelierele cooperatiste de la Fălticeni, Slatina, Dolhești Mari, Mălini, etc. se lucrează și cojoace și haine din piele vopsită, fapt ce a necesitat însușirea de către meșteșugarii respectivi a unor noi tehnologii de prelucrare a pieilor (dubit chimic, vopsit, velurat, etc.). În legătură cu aceasta este de menționat ușurința cu care ei au deprins noul meșteșug și despre care vorbesc, dovedind bogate cunoștințe, în terminologia de specialitate.

Un factor de mare importanță în ceea ce privește evoluția meșteșugului cojocăritului din zona Fălticeni îl constituie contactele permanente ale locuitorilor din această zonă cu zonele învecinate precum și conviețuirea cu populația de origine transilvăneană, stabilită pe aceste locuri. În legătură cu aceste realități poate fi înțeleasă, de pildă, înlocuirea în portul tradițional a cheptarului lung cu clinii, care s-a mai folosit și la începutul acestui secol (și care în Moldova a avut o arie largă de răspândire — din Bucovina, până în ținutul Bacăului) prin bondița scurtă și dreaptă care amintește de pieptarele transilvănene⁴⁰. Piesa aceasta — bondița — mai puțin elegantă în ce privește linia croiului prezintă, totuși, un avantaj practic și anume acela că poate fi îmbrăcată, fără să stînjenească, și pe subt alte haine mai groase, de exemplu, pe subt suman.

De menționat este și faptul că mulți dintre locuitorii din satele de munte ale acestei zone, mai ales cei din Găinești și Văleni, își lucrau bondițele la meșteri de pe Valea Bistriței din Cotîrgași, Borca ori Sabasa⁴¹. Totodată, meșterii de pe Valea Bistriței și din zona Tg. Neamț erau prezenți cu produsele lor la vestitele iarmaroace de la Fălticeni. Mulți dintre cojocarii din zonele amintite obișnuiau să se deplaseze în satele din zona Fălticeni pentru a lucra acasă la client „atîtea zile cît îmbrăca pe toți din casă“.⁴² Sînt și cazuri în care

ten ererbt“ einfache Methoden an und gewisse kleine Neuerungen hängen mit der Ausarbeitung der Felle und der Fähigkeit gewisser Handwerker zusammen, gewisse Industrieerzeugnisse zu benutzen.

Der überaus entwickelte Sinn des Bauern für das Praktische bewirkten die mehr oder weniger wichtigen Unterschiede, die etwa mit der Benutzung gewisser Gerbrezepte, der Bearbeitung des Balglenders oder der Form des Werkzeugs zusammenhängt. Auf die Rohstoffe bezogene Neuerungen beruhen zum Großteil auf den Beschaffungsmöglichkeiten.

Die in den genossenschaftlichen Werkstätten von Fălticeni, Dolhești Mari, Mălin usw. angefertigte Pelzkleidung ist teils auch gefärbt, was die betreffenden Handwerker dazu zwang sich mit neuen Verarbeitungstechnologien (chemische Gerbung, Färben und Veredeln der Felle) vertraut zu machen. Damit zusammenhängend muß die Leichtigkeit hervorgehoben werden mit der diese das neue Gewerbe erlernten, wofür die Tatsache spricht, daß sie die technischen Ausdrücke beherrschen.

Einen wichtigen Faktor bilden, was die Entwicklung des Kürschnergewerbes im Fălticengebiet anbetrifft, die ständigen Kontakte der Bewohner dieser Landstriche mit den Nachbargebieten sowie das Zusammenleben mit hier ansässigen Siedlern transilvanischer Herkunft.

Auf Grund dessen läßt sich beispielsweise das Ersetzen des bis um die Jahrhundertwende üblichen (in der Moldau aus der Bukovina bis ins Bacăugebiet verbreiteten), langen, mit Zwickeln gearbeiteten Brustpelze mit der kurzen geraden „bondița“, die an die transilvanischen⁴⁰ Brustpelze erinnert. Die in Hinsicht des Schnittes weniger anspruchsvolle „bondița“ bietet einen praktischen Vorteil, daß man sie nämlich bequem auch unter dickerer Oberkleidung, wie etwa dem Suman tragen kann.

Hier muß die Tatsache erwähnt werden, daß zahlreiche Dorfbewohner aus dem Bergland dieses Gebiets, wie etwa der Ortschaften Găinești und Văleni ihre Brustpelze von Kürschnern aus dem Bistrițatal, d.h. aus Cotîrgași, Borca oder Sabasa⁴¹ anfertigen ließen. Gleichzeitig besuchten die Kürschner des Bistrițatals und die aus der Gegend von Tg. Neamț mit ihren Erzeugnissen die wichtigsten Jahrmärkte von Fălticeni. Viele unter diesen durchziehen aber auch die Dörfer des Fălticengebiets und „arbeiten solange im Hause eines Kunden“ als nötig ist, um „alle Hausbewohner mit Pelzkleidung zu versorgen“⁴². Fälle gewisser Kürschner sind ebenfalls nicht selten, die, aus dem Fălticengebiet stammend, ihre Lehrzeit bei Meistern des Bistrița-

⁴⁰ Tancred Bănățeanu, *Portul popular din regiunea Maramureș. Zonele Oaș, Maramureș, Lăpuș. Sfatul popular al regiunii Maramureș, Casa creației populare, f.a.*

⁴¹ Unul dintre cele mai frumoase cojocace cu flori din patrimoniul Muzeului etnografic al Moldovei (inv. nr. 2672) și care a fost achiziționat din satul Găinești, unde a fost purtat, a fost lucrat de către un cojocar din Borca. Informația este primită de la unul din membrii familiei căreia a aparținut piesa — Dumitru Geamănu. Cercetare 1978

⁴² Informator Dumitru Geamănu. A se vedea și Romulus Vulcănescu, *op. cit.*, p. 498

⁴⁰ Tancred Bănățeanu, *Portul popular din regiunea Maramureș. Zonele Oaș, Maramureș, Lăpuș. Sfatul popular al Regiunii Maramureș, Casa creației populare, ohne Jahrgabe*

⁴¹ Einer der schönsten bestickten Pelze des Volkskundemuseums der Moldau (Inv. Nr. 2672) den man im Dorf Găinești erwarb, wurde von einem Kürschner aus Borca angefertigt. Der Hinweis rührt von einem Mitglied der Familie her, in deren Besitz sich das Stück befand — Dumitru Geamănu. Forschungsaktion 1978.

⁴² Information von Dumitru Geamănu. Siehe auch Romulus Vulcănescu, *op. cit.*, S. 498.

cojocarii din unele localități fălțicenene și-au făcut ucenicia la cojocarii de pe Valea Bistriței sau din Tg. Neamț, fapt ce s-a reflectat apoi în creația lor. Uneori cojocarii erau solicitați să lucreze după modele aduse din zona de peste Munții Stînișoarei, cunoscîndu-se că drumurile de legătură dintre aceste regiuni sînt numeroase și s-au bătut de secole. Toate aceste fapte explică asemănarea atît de evidentă a bondițelor din zona Fălțiceni cu cele de pe Valea Bistriței și din zona Tg. Neamț. Aceeași asemănare a existat, de altfel, și între cheptarele cu clini care s-au purtat în trecut în aceste zone învecinate.

Cu toate influențele suferite, meșterii cojocari fălțiceni și-au conturat un stil propriu, stil recunoscut ca specific zonal, afirmat și menținut, mai ales, datorită purtătorilor acestor podoabe ale costumului de sărbătoare, înțelegînd că acestea trebuie să fie „ca pe la noi“. Această mentalitate sănătoasă, face ca „moda“ unui timp, mai ales în domeniul cojocăritului, să fie de mai lungă durată.

Materii prime

În meștesugul cojocăritului din zona Fălțiceni, pielecele de miel și de oaie reprezintă materia primă de bază folosită la confecționarea diferitelor categorii de produse. Din acestea se realizează atît piesa propriu-zisă cît și „burduful“ („burdujelul“) pe care se execută broderia precum și garnitura de margine, denumită „prim“ (denumire apărută, probabil, în legătură cu faptul că această garnitură presupune folosirea unor pielecele de primă calitate).

Încă în perioada premergătoare celui de al doilea război mondial, primul natural de miel a început să fie înlocuit, într-o oarecare măsură, cu primul artificial, țesut din fire de lînă sau mătase vegetală. Acest material, procurat de obicei de pe piață, de la femei din zona Rădăuților și a Sucevei, se încearcă a se realiza și în unele sate fălțicenene, dar se recunoaște mai buna specializare a țesătoarelor din satele rădăuțene.

În localitățile din regiunea de munte, ca Văleni, Găinești, pentru garnitura de margine a bondițelor se mai folosește în ultima vreme și blana de

tals oder solchen aus Tg. Neamț verbrachten, was sich hernach natürlich in ihrem Schaffen widerspiegelt. Gelegentlich wünschten die Kunden aber auch, daß man für sie gewisse Kleidungsstücke anfertige, denen Vorlangen zugrundelagen, deren Ursprung jenseits des Stînișoaragebirges zu suchen ist. Dieses beruht auf der bekannten Tatsache, daß zwischen diesen Landstrichen zahlreiche, jahrhundertlang benutzte Verbindungswege bestanden. Dieses erklärt auch die Ähnlichkeit der im Fălțicenigebiet, im Bistrițatal und in der Zone Neamț benutzten „bondițe“, gilt aber auch für den in diesen benachbarten Gebieten getragenen, heute verschwundenen Zwickelbrustpelz.

Allen Einflüssen zum Trotz, schufen die Kürschner des Fălțicenigebiets einen, als zonales Spezifikum anerkannten, eigenen Stil, der sich vor allem dank der Träger der Pelzkleidung behauptete und erhielt, die die Tatsache begriffen hatten, daß es sich nun einmal so gehöre, Brustpelze „wie die bei uns üblichen“ zu tragen. Diese gesunde Anschauung bewirkte, daß hier „Modetrends“ im Bereich der Kürschnereierzeugnisse länger vorhielten als anderswo.

Die Rohstoffe

Bei der Kürschnerei des Fălțicenigebiets bilden die Lamm- und die Schaffelle das Grundrohmaterial zur Anfertigung verschiedener Erzeugnisse. Daraus stellt man sowohl die Kleidungsstücke selbst, als auch das zum Besticken bestimmte Balgleder („burduf“) und schließlich auch die als „prim“ bezeichnete Pelzverbrämung her (die Besätze aus gewebtem Kunstfell oder aus echtem Lammfell, das bis vor einiger Zeit ausschließlich schwarz war, gehen, wollen wir den Worten des Kürschners Vasile Nechita aus Bogdănești Glauben schenken, „auf die Sitte der Bukowiner zurück und diese schwarze Verbrämung verkörpert die Trauer um die Abtrennung vom Mutterland, während der Zeit als die Provinz zu Österreich gehörte“).

Die Tatsache, daß die schwarze Fellimitation, die, als breites Gewebe bereits im vorigen Jahrhundert in der Bukowina gehandelt wurde und auch zur Anfertigung von Wintermänteln diente, im Deutschen als „Krümmer“ bezeichnet wird — wie uns Dr. Herbert Hoffmann informiert, drängt uns den Schluß auf, daß — wie auch H.H. meint — mit der Verbreitung des Gewebes auch der Name aufs Land vordrang und durch Verstümmelung aus „Krümmer“ zu „crim.“ — „prim“ wurde, um schließlich jede Art von Verbrämung zu bezeichnen).

Bereits vor dem zweiten Weltkrieg ersetzte man die Lammfellverbrämung durch den aus Woll- oder Kunstseidengarn hergestellten Krümmer. Dieses, üblicherweise von Frauen auf dem Markt von Rădăuți oder Suceava erworbene Material versuchte man auch in gewissen Dörfern des Fălțicenigebiets herzustellen, ohne jedoch die Meisterschaft der obenerwähnten Herstellerinnen zu erreichen.

In Ortschaften des Berglands, wie Văleni, bezw. Găinești benutzt man in letzter Zeit zur Verbrämung der „bondițe“ Wildziegenkitzfell („țiu“ ge-

„țiu“ (vițel de capră sălbatecă), material ce este întrebuințat cu predilecție de către jocarii din satul apropiat, Valea Moldovei, din zona Humor.

La confecționarea bondițelor, în special a celor femeiești, pentru ca acestea să fie mai ușoare, s-a folosit, dar într-o mai mică măsură, și postavul, peste care se aplica apoi burduful și broderia. Piesa respectivă primea, de asemeni, și garnitura de „prim“. Menționăm și cazurile sporadice în care, la bondițele ornamentate cu cusături pe întreaga suprafață, mai ales în perioada de după război, pînza albă de bumbac a înlocuit burduful. Bondița fiind „bătută“ (complet acoperită) cu „flori“, faptul acesta devenea, aproape, insesizabil.

Pentru executarea broderiei s-a întrebuințat, în general, lînica de calitate superioară, procurată din comerț, și care în această zonă se numește „strămătură“. Jocarii preferau strămătura cu „fir pătat“, frumos colorată în degradeuri. În ultimul timp, strămătura găsindu-se tot mai rar, a fost înlocuită cu fire sintetice.

În unele sate dinspre zona Sucevei (de exemplu, la Bunești) sau dinspre Humor (Băișești) jocarii brodează cu fire de ață⁴³, fiind preferată ața muliné. Ața de culoare neagră (arnici, bumbăcel, etc.) s-a folosit întotdeauna pentru executarea cusăturilor de fixare a fîșiiilor de burduf pe piele sau a celor executate pe marginea rîndurilor de flori.

În broderia bondițelor, în special a celor la care decorul este mai puțin încărcat, și-au făcut loc și măgelele („cilicurile“), faptul acesta de dată recentă vădind influența centrelor de jocarii din Bucovina. (La Valea Moldovei, de exemplu, cilicurile sînt folosite în mod obișnuit).

Tot în legătură cu materiile prime, utilizate în jocăritul din zonă, menționăm și obiceiul foarte răspîndit în sate ca Bogdănești, Rîșca, Slătioara, de a „îmbrăca“ bondițele pentru zilele de lucru cu catifea sau pînză de doc. Aceste bondițe se confecționează de obicei din diferite bucăți de blană rămasă de la croit, ori din alte piese care au fost purtate și „și-au pierdut fața“.

Tehnici de lucru. Unelte

Prelucrarea pieilor în vederea folosirii lor pentru confecționarea produselor de jocărie presupune următoarele operații: dubitul, trasul, curățatul. Prepararea burdufului necesită încă o operație ce precede dubitul și anume aceea de îndepărtare (luare) a lînei de pe piele.

Este de remarcat faptul că în numeroase cazuri toate aceste lucrări sînt îndeplinite de către femei.

Pentru dubitul pieilor, meșterii țărani folosesc procedee simple, bazate pe materiale aflate la îndemînă: tărîțe de grîu, sare, zer, piatră acră, etc.

Dubitul cu tărîțe de grîu, sare și piatră acră este practicat de către toți meșterii jocarii, chiar dacă unii mai cunosc și aplică și alte rețete.

nannt), ein Stoff, dem vor allem die Kürschner des in der Zone Humor gelegenen Dorfes Valea Moldovei den Vorrang geben.

Zur Anfertigung der „bondiță“, bzw. vor allem der von den Frauen getragenen Stücke, benutzte man, seltener und um diese weniger schwer zu gestalten, Tuch, das man stellenweise mit dem als Stickgrund dienenden Balgleder bedeckte. Hinzu kam dann noch die Krümmungsverbrämung.

Erwähnenswert erscheint uns noch die Tatsache, daß fallweise, bei bestickten Pelzen, vor allem während der Nachkriegszeit das Schafleder durch weißes Baumwolleinen ersetzt wurde. Da die gesamte Oberfläche vollkommen von Blumenornamenten bedeckt ist, bemerkt man diesen Tausch kaum.

Zur Ausführung der Stickerei benutzte man allgemein aus Fachgeschäften erworbenes, hier als „strămătură“ bezeichnetes feines Wollgarn. Dabei gaben die Kürschner dem in Schattierungen gefärbten sogenannten „gefleckten Garn“ den Vorzug. Da diese beiden immer seltener wurden, ersetzte man sie durch Kunstfasergarne.

In gewissen Dörfern des Suceavagebiets (Bunești) oder gegen Humor zu (Băișești) sticken die Kürschner mit Baumwollgarn⁴³ und geben dem Moulinégarn den Vorzug. Schwarzes Garn (arnici, bumbăcel) benutzte man zum Annähen der Balglederstreifen oder zur Erlangung von Nadelstreifen entlang der Sticksäume.

Beim Stickern von Brustpelzen, vor allem bei weniger verzierten, benutzt man seit einiger Zeit auch Glasperlen (cilicuri), eine neuere Erscheinung die auf Einflüsse bukovinischer Kürschnereizentren zurückzuführen ist.

Was die bei der Kürschnerei verwendeten Rohstoffe anbelangt, erwähnen wir auch die in Dörfern wie Bogdănești, Rîșca, Slătioara verbreitete Sitte die dickeren Alltagsbrustpelze mit Samt oder Baumwollwillich zu „überziehen“. Dabei stellt man sie aus beim Zuschneiden der Festtrachtpelze abfallenden Resten oder aus abgetragenen Pelzkleidungsstücken her, die „an Gesicht eingebüßt“ haben.

Verfahren und Werkzeug

Das Vorverarbeiten von Fellen, zwecks Anfertigungen von Kürschnereierzeugnissen, setzt eine Reihe von Verfahren voraus und zwar: das Gerben, das Ausziehen und das Schaben der Felle. Bei der Herstellung von Schafs-Balgleder („burduf“) kommt noch das Enthaairen als zusätzliches Verfahren hinzu, das dem Gerben vorangeht.

Beachtenswert scheint die Tatsache, daß in vielen Fällen all diese Arbeiten von Frauen ausgeführt werden.

Beim Gerben wendet der rumänische Bauer auf leicht zu beschaffenden Rohstoffen fußende einfache Verfahren an, wozu er Weizenkleie, Salz, Ziegmolke und Alaun benutzt, was allgemein verbreitet ist, selbst wenn manche Handwerker andere Rezepte kennen, bzw. anwenden.

⁴³ In trecut, pentru executarea broderiei, și în aceste localități s-a folosit tot lînica

⁴³ Fröher fertigte man die Stickerei auch in diesen Ortschaften ebenfalls aus Feinwollgarn an

Pentru dubitul unei piei mai mari sînt necesare cca 2—3 kg de tărîțe de grîu, 150 gr sare, 150 gr piatră acră. Meșterii originari din Bucovina caută să folosească măcar în proporție de 50% și tărîțe de secară, acestea îmbunătățind calitatea pieilor dubite.⁴⁴

Dubala cu tărîțe se poate aplica „în uscat“, sau sub formă de „muruială“. În primul caz, tărîțele cu piatră acră și sare sînt presărate pe pielea umedă care, apoi, se împăturește cu blana în afară și se rulează („se face vălătuc“). Dubitul cu muruială presupune umectarea tărîțelor amestecate cu piatră acră și sare. Muruiala se întinde pe piele, procedînd în continuare ca și în cazul precedent. Pieile astfel împachetate se așază în vasul de dubit (ciubăr, butoi), peste ele turnîndu-se atîta apă încît acestea să fie acoperite.

Dubala se mai poate prepara folosind numai „zeama de tărîțe“ (tărîțele se opăresc și se strecoară) adăugînd, de asemeni, sare și piatră acră, respectîndu-se cantitățile menționate. Procedeu acestă este mai anevoios, dar prezintă avantajul că pieile rămîn dintr-odată curate. Unii meșteri înlocuiesc apa cu „zerul urdit“ (zerul rămas de la prepararea urdei) sau cu „borșul de puțină“ (apă în care au dospit tărîțe de grîu).

În zer cu sare se dubesc, de obicei, și pielicelele pentru căciuli. Durata de dubire a pieilor (aceasta fiind de cca 10 zile) depinde de temperatura încăperii în care se ține vasul respectiv precum și de mărimea pieilor. Unii meșteri țin vasul cu pieile pentru dubit în grajd, unde temperatura este constantă. Pieile mici care sînt ținute la căldură se dubesc în 7—8 zile. Pentru a grăbi procesul de dubire, unii cojocari adaugă, la dubală, drojdie de bere sau, mai recent, acid lactic (1 kg la 50 piei de oaie)⁴⁵.

Prepararea burdufului⁴⁶ presupune în prima fază de lucru, așa cum s-a menționat, luarea părului de pe piele. În acest scop se folosește varul, procedîndu-se în felul următor: pielea care a fost sărată și uscată, se udă cu apă „călduță“, se păturește și se ține cîtva timp la căldură. Se pune apoi în apă de var încălzită, pentru 1—2 zile, după care părul se smulge cu mîna, cu mare atenție⁴⁷. După ce s-a luat lîna, urmează dubitul, pe care cojocarii îl realizează în mod diferit și anume: unii folosesc din nou apa de var, iar alții folosesc muruiala de tărîțe de grîu cu drojdie ce se întinde pe pielicelele care, apoi, se păturesc și se țin astfel la căldură. După 4—5 zile, pieile fiind dubite, se curăță cu gripca de resturile de lînă și se clătesc cu apă rece. Pieile se mai țin, în continuare, o zi și o noapte în apă călduță cu sare și piatră acră (acestea punîndu-se în can-

Was den Verbrauch angeht, benötigt man zum Gerben eines grossen Fells 2—3 kg Weizenkleie, 150 g Salz, ebensoviel Alaun. Aus der Bukovina stammende Meister ersetzen wenigstens 50% der Weizen- durch Roggenkleie, was die Güte des Gerbens erhöhen soll.

Kleiegerbung lässt sich auf „trockenem“ Wege oder als Gärvorgang ausführen. Im ersten Fall bestreut man das feuchte Fell mit einer Mischung von Kleie, Alaun und Salz und legt es hernach, mit der Fleischseite nach außen, zusammen, um es schließlich zu rollen. Beim zweiten Verfahren werden die drei Bestandteile mit Wasser zu einer Paste zusammengerührt und diese auf das Fell aufgetragen, worauf man wie vorher gezeigt verfährt. Die so behandelten Felle legt man in eine Gerbbütte (Zuber, Kufe) und übergießt sie mit Wasser, bis dieses sie bedeckt.

Doch lässt sich das Gerbbad auch ausschließlich aus Kleie herstellen (die überbrüht und durchge-seiht wird) um hierauf Salz und Alaun, im selben Verhältnis, beizufügen. Das Verfahren ist umständlicher, bietet jedoch den Vorteil daß die Felle rein bleiben. Manche Gerber benutzen anstelle des Wassers nach Erlangen des Ziegers zurückbleibende Magermolke („zer“) oder Wasser in dem Weizenkleie vergoren wurde („borș de puțină“).

Die Molkengerberei pflegt man vor allem auf der Alm und zwar üblicherweise unter Salzzusatz bei den für Pelzmützen bestimmten Lammfellen. Die Dauer des Gerbvorgangs hängt von der Raumtemperatur und von der Größe der Felle ab. Manche Gerber bringen die Gerbbehalter im Stall unter, wo eine gleichmäßige Temperatur herrscht. In der Wärme gegerbte Felle sind nach 7—8 Tagen fertig. Um diesen Vorgang zu beschleunigen setzten manche Meister Bierhefe hinzu und jüngstens sogar Milchsäure (und zwar 1 kg auf 50 Schaffelle)⁴⁵.

Die Herstellung von Balgleder setzt zunächst das Enthaaren der Felle voraus, wozu man Kalk benutzt. Und zwar wird die gesalzene und getrocknete Haut in lauwarmem Wasser aufgeweicht, zusammengelegt und eine Zeitlang in der Wärme gehalten. Hierauf legt man sie in erwärmtes Kalkwasser und belässt sie darin 1—2 Tage, worauf sich die Wolle ausraufen lässt. Auf das Enthaaren folgt das Gerben, wozu die Kürschner verschiedene Verfahren anwenden und zwar benutzen einige Kalkwasser, andere vergorenen Weizenkleibrei mit Bierhefezusatz, womit man die Felle bestreicht, um sie hernach zusammenzulegen. In diesem Zustand läßt man sie 4—5 Tage im Wasser rasten und beseitigt hierauf die Wollreste mit einem *Schabwerkzeug*. Nun spült man die Häute im kalten Wasser und legt sie für einen Tag und eine

⁴⁴ Inf. Hrehorciuc Gh., Mălini, cercetare 1978

⁴⁵ Inf. Profira Dumitrache, n. 1930, Herla-Slatina

⁴⁶ Meștesugarii specializați în prepararea burdufului sînt mai puțin numeroși și, de obicei, „secretul de fabricație“ al acestui material nu este divulgat

⁴⁷ În unele localități, cojocarii obișnuiau a tunde lîna, în prealabil. Inf. Vasile Camilar, n. 1908, Udești

⁴⁴ Information von Hrehorciuc Gh., Mălini, Forschungsaktion 1978

⁴⁵ Information von Profira Dumitrache, geb. 1930, Herla-Slatina

⁴⁶ In der Balglederbearbeitung spezialisierte Handwerker gibt es seltener und das „Herstellungsgeheimnis“ wird üblicherweise nicht verraten

⁴⁷ In gewissen Ortschaften pflegte man die Felle zunächst zu scheren. Hinweis von Vasile Camilar, geb. 1908, Udești

tități egale, (de exemplu 1½ pahar soluție pentru o piele), în felul acesta burduful albindu-se și căpătînd moliciune⁴⁸. Sînt cojocari care după ce scot pieile de la dubit, tot în vederea finisării lor, le spală întîi în apă cu sodă de rufe și apoi în apă cu bicarbonat⁴⁹. Pielea se usucă în cele din urmă, dar fără a se întinde, ci atîrnîndu-se într-un cîrlig, așa cum se usucă și pielicelele pentru căciulă⁵⁰. Pielea pentru burduf este supusă apoi operațiilor obișnuite de prelucrare (întindere, curățare). Cea mai bună piele pentru burduf este cea care a fost proaspăt jupuită de pe oaia tăiată și care să fi avut un an. Burduful făcut din oaia „pierită” iese vînat⁵¹. Burduful se mai prepară și din piele de capră⁵², dar în zona Fălticeni cazurile acestea sînt mai rare.

„Trasul la picior” al pieilor dubite, în vederea întinderii lor, precede „trasul la cîrlig”. Unii cojocari trag pielea la picior numai în latul ei, alții și în lung. Trasul la picior se execută fixînd sub picioare una din marginile pielii și trăgînd cu mîinile, puternic, de cealaltă margine. Pielea pentru căciuli nu se trage la picior, ci numai „din mîna”, iar cea pentru burduf se trage pe o muchie de lemn, pe o margine de scaun.

„Trasul la cîrlig” („cîrligitul”) se face, ca pretutindeni, cu ajutorul cîrligului de tras pieile, confecționat, de obicei, din fier, cu mînerul din lemn. Într-o familie de vechi cojocari de la Hîrtop s-a folosit, pînă nu demult, de mai bine de 30 de ani, mai ales de către una dintre fete, un foarte simplu cîrlig de lemn. O altă unealtă interesantă, folosită pentru trasul pieilor de către unul dintre cei mai iscusiți cojocari (Gh. Gavrilu, din Bogdănești) este „custura de umăr”. Această unealtă, al cărui model, cojocarul l-a luat „așa, din cap”, fiind propria lui invenție, pentru că „nevoia te învață”⁵³, meșterul respectiv o găsește mai „lesnicioasă”. Totodată, prin folosirea acestei unelte se evită ruperea pieilor, fapt ce mai survine la trasul cu cîrligul.

Pentru întinsul pieilor cu custura de umăr, acestea se fixează în „stative”, unealtă ce se folosește și la curățatul lor. Forma „custurii de umăr” amintește de „cușitul de subsuoară” folosit pe Valea Bistriței la întinsul pielilor, dar după ce acestea au fost trase la cîrligul de picior⁵⁴.

„Curățatul pieilor”, operație ce include și „albitul” lor se face în întreaga zonă folosindu-se „gripca” (numită și „custură” sau „scafă”), pielea fixîndu-se în timpul lucrului, așa cum s-a menționat, în stative.

Nacht in eine Salz-Alaunlösung (1:1, bzw. je anderthalb Wasserbecher voll), wodurch das Leder weich und geschmeidig wird.⁴⁸ Manche Gerber waschen die gegerbten Häute zunächst in einer Sodalaug und hierauf in einer Lösung von doppelkohlensaurem Natron⁴⁹. Nun wird das Leder getrocknet und, ohne es zu dehnen, also einfach an einem Haken aufgehängt, wie im Falle der für Pelzmützen bestimmten Lammfellchen⁵⁰. Darauf unterzieht man das Balgleder den üblichen Verfahren (Dehnen, Abziehen). Am besten eignen sich für Balgleder die Häute bis zu einem Jahr alter, frischgeschlachteter Schafe. Das Leder das aus Häuten verendeter Tiere angefertigt wurde weist einen Grauton auf⁵¹. Man stellt Balgleder aber auch aus Ziegenhäuten her⁵², was aber für das Fälticenigebiet als Ausnahme gelten kann.

Dem Strecken vermittle des Hakens geht das „mit dem Fuß” ausgeführte Dehnen voraus. Manche Kürschner strecken die Felle bloß der Breite, andere auch der Länge nach. Es geschieht, indem man einen Fellsaum mit den Füßen, mit den Händen dagegen den anderen, entgegengesetzten festhält und kräftig zieht. Für Pelzmützen bestimmte Fellchen werden ausschließlich mit den Händen gedehnt und Balgleder streckt man über eine Holzkannte, etwa eine Stuhllehne.

Das Dehnen mittels Hakens wird, wie überall, mit einem üblicherweise aus Eisen angefertigten, mit Holzgriff versehenen Haken ausgeführt. In einer Kürschnerfamilie aus Hîrtop benutzte man, und zwar besonders eine der Töchter, bis vor Kurzem, einen nun schon 30 Jahre diesem Zweck dienenden Holzhaken. Ein anderes interessantes Gerät handhabte einer der geschicktesten Kürschner (Gh. Gavrilu aus Bogdănești) und zwar die „custura de umăr”, einen Behelf, den er für geeigneter hält und selbst erfunden hat, „da dich die Not lehrt”⁵³.

Durch Benutzen des Obengenannten wird die Gefahr verringert die Felle einzureißen, was bei falscher Handhabung des Hakens vorkommen kann. Dazu befestigt man das Fell im gleichen Gestell, das auch beim Abziehen Verwendung findet. Die „custura” selbst erinnert an die Form des in der Gegend des Bistrițatal benutzten Ziehmessers, das nach dem Dehnen mit dem Fuß angewendet wird.⁵⁴

Das Abziehen der Felle geschieht gleichzeitig mit dem Bleichen derselben vermittle der (auch als „custură” oder „scafă”) bezeichneten „gripcă”, wobei man die Felle im obenerwähnten Gestell befestigt. Zum „Bleichen” (das eigentlich ein „Weiß-

⁴⁸ Pielea făcută întîi grămăjoară se atîrna de un capăt („de nas”), într-un cîrlig. Inf. Mitruț Dumitru, Dolhești Mari. Cercetare 1979

⁴⁹ Inf. Amarandei Vasile (Stelică), n. 1953, Hîrtop

⁵⁰ Inf. Cărăbuș Petru, n. 1907, Dolhești Mari

⁵¹ Inf. Emilian Ciobanu, n. 1906, Băișești

⁵² Inf. Amarandei Vasile, Hîrtop.

⁵³ Inf. Gh. Gavrilu, n. 1909, Bogdănești

⁵⁴ Romulus Vulcănescu, op. cit., p. 465—467

⁴⁸ Das zunächst zusammengeknüllte Fell wird mit einem Ende („an der Schnauze”) an einen Haken gehängt. Hinweis von Mitruț Dumitru, Dolhești Mari. Forschungsaktion 1979

⁴⁹ Information von Amarandei Vasile (Stelică), geb. 1953, Hîrtop

⁵⁰ Information von Cărăbuș Petru, geboren 1907, Dolhești Mari

⁵¹ Information von Emilian Ciobanu, geb. 1906, Băișești

⁵² Amarandei Vasile, Hîrtop

⁵³ Information von Gh. Gavrilu, geb. 1909, Bogdănești

⁵⁴ Romulus Vulcănescu, op. cit., S. 465—467

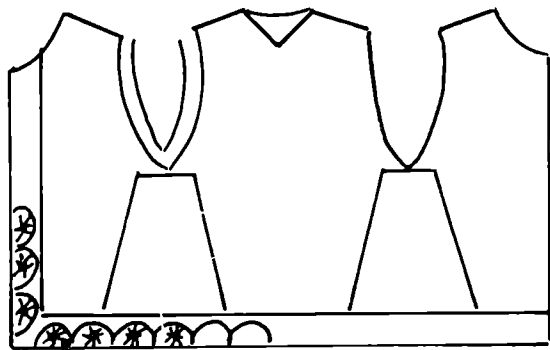

Fig. 1. Croiul „cheptarului” cu clini

Abb. 1. Schnitt des Zwickelbrustpelzes „cheptar“

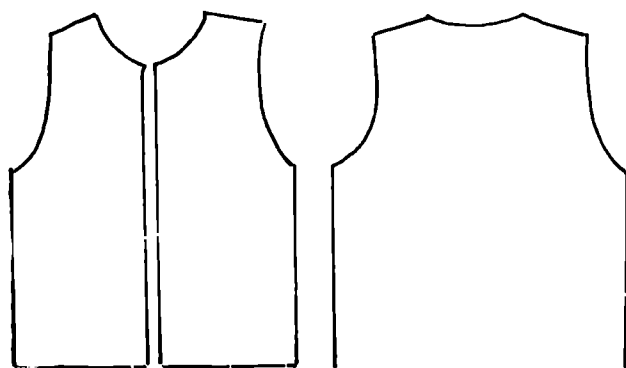

Fig. 2. Croiul bondiței

Abb. 2. Schnitt der „bondița“

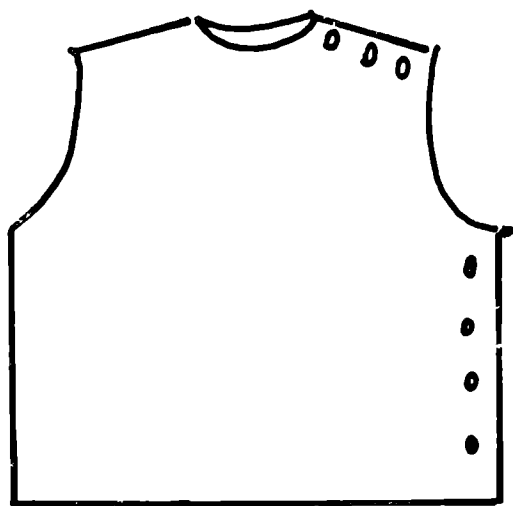
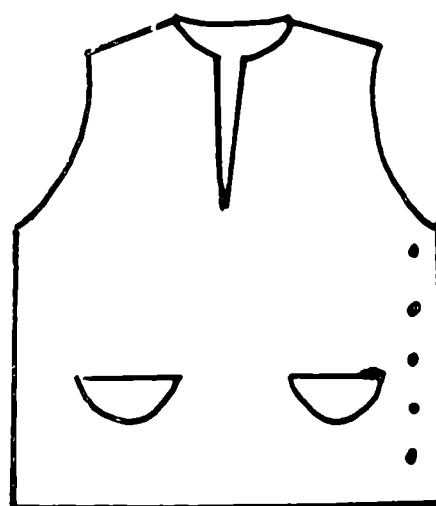

Fig. 3. Croiul „cheptarului” înfundat⁵⁵

Abb. 3. Schnitt des seitlich geschlossenen Brustpelzes

Pentru albitul pielilor în timpul curățatului se folosește praful de „piatră de curățat”, praful de cretă sau ghipsul. Piatra de curățat, numită și „piatră de albit”, și pe care cojocarii au utilizat-o, mai ales în trecut, se scotea din pământ, din pădure, se ardea în foc, pe cărbuni, se pisa și se cernea. Praful acesta sau celelalte, mai sus menționate, se presară pe piele în timpul rasului cu gripca, după ce pielea a fost curățată de resturile de carne. Unii cojocari foloseau, în final, și piatră întreagă (nepisată), cu care lustruiau pieile⁵⁵.

⁵⁵ Inf. Gh. Anăstăsoaie, n. 1888, Herla-Slatina

machen“ ist Anm. d. Übers.) benutzt man pulverisierten „Putzstein“, Schlemmkreide oder Gips. Den ersterwähnten grub man im Wald aus, brannte ihn auf Holzkohlen und zerstieß ihn fein, um den Staub schließlich zu sieben. Waren die Felle von allen Fleischteilen gereinigt, so bestreute man sie mit dem weißen Pulver oder den anderen erwähnten Substanzen und bearbeitete sie dazu mit dem „gripcă“ genannten Gerät. Manche Kürschner benutzten unzerstoßenen „Putzstein“ auch zum Polieren der Felle⁵⁵. Zahlreiche Handwerker pflegten

⁵⁵ Information von Gh. Anăstăsoaie, geb. 1888, Herla-Slatina

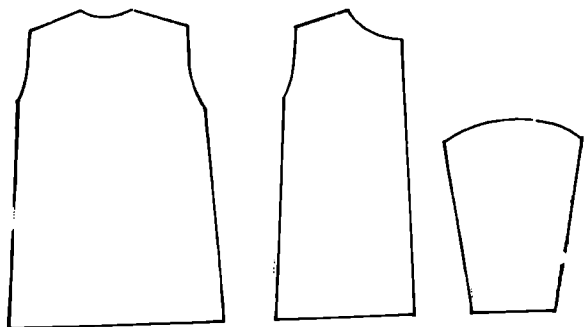

Fig. 4. Croiul cojocului mare „ciobănesc“ („tohoarcă“)

Abb. 4. Schnitt des langen Schaffellmantels („cojoc ciobănesc — tohoarcă“)

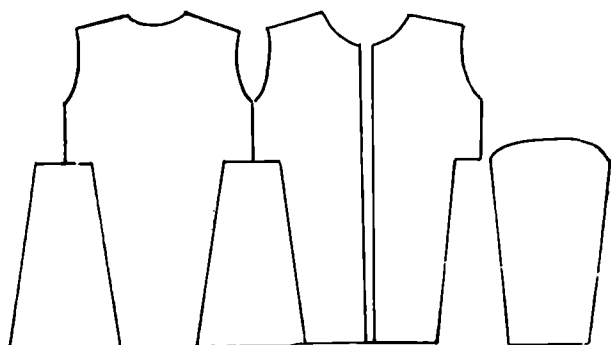

Fig. 5. Croiul cojocului mare, cu elini

Abb. 5. Schnitt des großen Schaffellmantels mit Zwickeln

Mulți cojocari obișnuiesc ca după curățat să mai întindă pieile și mai ales pe cele de miel, fixându-le în cuie, pe o ramură de lemn.

Pielele astfel pregătite servesc la realizarea diferitelor produse de cojocărie, diferențieri în ce privește tehnica de lucru a meșteșugarilor putând fi menționate și în continuare, în legătură cu celelalte faze de prelucrare ale produselor. Astfel, de exemplu, în ce privește croiul, unii cojocari utilizează tipare de hârtie, numite și croiele, alții se servesc doar de „măsuri“ (rigla de lemn gradată fiind adesea întrebuințată), semnele dându-se pe piele prin apăsare cu muchia custurii (cuțitul de cojocărie). Pentru tăiat blănurile se folosește de preferință custura și nu foarfecul, pentru a se evita tăierea părului.

Pentru aplicarea burdufului pe piesele care se brodează se procedează, de asemeni, în mod diferit și anume: unii cojocari lipesc burduful pe pielica de miel (îl „încheie“), folosind făină de grâu și apă, în timp ce alții îl însăilă doar, fixarea realizându-se prin broderie. Pentru „scrisul florilor“ care urmează să fie brodate se folosește creionul negru, creionul chimic, cerneala roșie ori „picsul“ cu pastă. În cazul bondițelor în care broderia se execută pe mai multe rânduri, toți cojocarii delimitează de la început aceste spații, scrisul florilor făcându-se, de exemplu, în cazul părții din spate de la mijlocul rândurilor sau amplasând întâi motivele principale („florile mai mari“). Acestea sînt doar cîteva exemple care relevă experiența bogată a meșterilor cojocari din zonă, experiență care este îmbogățită în permanență și prin care

die Felle, besonders die von Lämmern, nach dem Reinigen mit Nägeln auf einen Holzrahmen zu spannen.

Die so aufbereiteten Felle wurden zur Herstellung verschiedener Kürschnererzeugnisse benutzt, wobei sich auch für die übrigen Verarbeitungsetappen betreffende Unterschiede anführen ließen. So benutzen gewisse Kürschner zum Zuschneiden der Bestandteile „croiele“ genannte Papierschnitte, wogegen sich andere auf „Maße“ beschränken, die man mittels eines Holzlineals mit Centimeter-einteilung und durch Eindrücken der Messerkante auf der Fleischseite des Felles vorzeichnet. Beim eigentlichen Zuschneiden zieht man das Messer der Schere vor, da so das Fell geschont wird.

Beim Anbringen der Balglederteile an den zu bestickenden Fellstücken „leimen“ einige Kürschner die ersteren mittels Mehlkleister fest, während andere das Anheften vorziehen, sodaß erst die Stickerei das eigentliche Befestigen besorgt. Zum Vorzeichnen der Ornamente dienen schwarze Buntstifte, Tintenstifte, rote Tinte oder Kugelschreiber. Bei Brustpelzen, deren Stickerei mehrere Register umfaßt reißen alle Kürschner diese Flächen von Anfang an genau an und im Falle des „bondiță“-Rückenteils, geht man von der Mitte der Register aus oder indem man zunächst die Hauptmotive („die Großblumen“) anreißt. Diese Beispiele weisen auf die reiche Erfahrung der Kürschnermeister dieses Gebiets hin, was das Vorzeichnen anbelangt. Gleichzeitig erhält die Frage nach dem „Weshalb so und nicht anders?“ stets eine entschlossene und daher überzeugende Antwort.

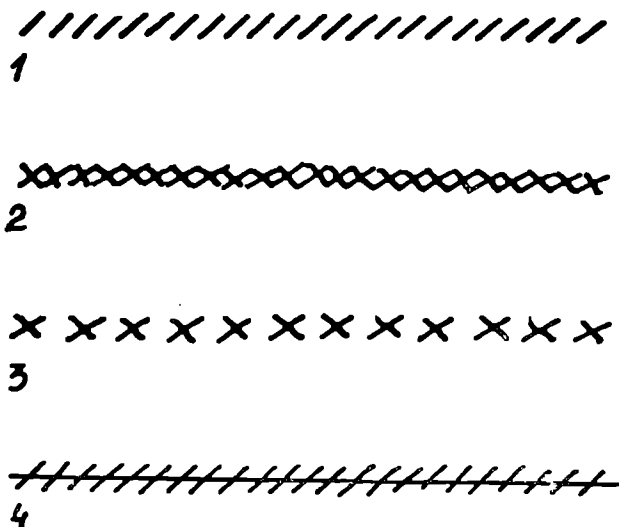

Fig. 6. Puncte de cusătură, motive decorative:

- 1 — cusătură în urma acului („tăvitură cojocărească”; „în frînghie”, „poftoreală”)
- 2 — „cruciulițe” („crucite”, „sărăzel”, „șarpacuri”, „șarpălău”)
- 3 — „muscuțe” („musculițe”)
- 4 — cusătură „în frînghie” pe fir tras (uncori colorat)
- 5 — „șinătău” („gîndul mîței”)
- 6 — „șinătău cu musculițe”
- 7 — „ferăstrău”

se explică folosirea cu predilecție a unei anumite metode de lucru. Întrebarea „de ce așa și nu altfel?” primește oricînd un hotărît și convingător răspuns.

La cusutul cojoacelor se folosește acul în trei muchii (ac de cojocărie) și degetarul fără fund, care se confecționa și din burduf de către cojocari, acesta fiind mai bun decît cel de tablă, pe care acul lunecă.⁵⁶ Între uneltele folosite de către meșterii cojocari se mai numără și foarfecele, suvacurile, de diferite dimensiuni, cu ajutorul cărora se fac bumbii de burduf și se fixează pe piesa respectivă, precum și „potricala” cu ajutorul căreia se realizează ornamentele perforate, pe burduf. Pentru ascuțitul acelor de cusut cojocării folosesc cuțea de piatră, iar pentru ca acele să nu ruginească unii cojocari le păstrează înfipite în calup de ceară albă.

Punctele de cusătură folosite în cojocărit sînt dintre cele mai simple și puțin numeroase. Astfel, cusătura „în urma acului”, numită și „în frînghie”⁵⁷ sau „poftoreală”⁵⁸ se folosește la încheierea părților componente ale cojoacelor, la fixarea fișilor de burduf („tasmale”) pe aceste cusături de asamblare ori pe marginea pieselor, precum și pentru fixarea garniturii de margine, de blană (a primului). Cusăturile ascunse, de asamblare a părților componente ale unei piese, se execută cu ață de cînepă ori cu ață cismărească, procurată din comerț. În legătură cu încheierea cojoacelor menționăm și „cusătura cu inimă”, „inima” fiind o fișie

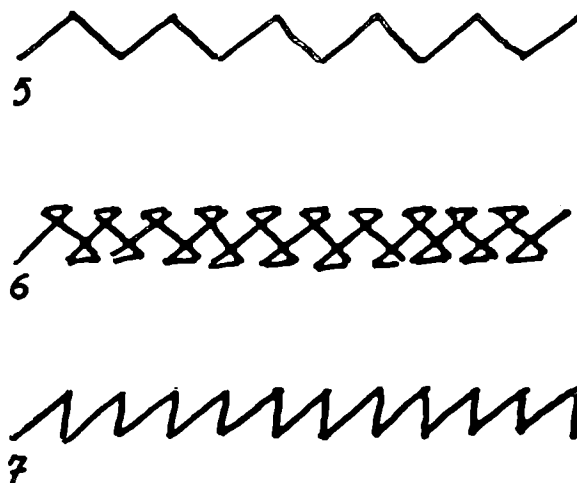

Abb. 6. Stickstiche, Ziermotive:

- 1 — „Hinter der Nadel“-Stich („Kürschnersaum, Schnur, „poftoreală”)
- 2 — „Kreuzchen“ (crucițe, sărăzel, „șarpacuri, șarpălău”)
- 3 — „Fliegen“ („musculițe”)
- 4 — „in frînghie“-Naht mit gezogenem Faden (manchmal bunt)
- 5 — „șinătău“ („gîndul mîței” — Katzensgedanken)
- 6 — „șinătău cu musculițe”
- 7 — „Säge”

Beim Nähen von Pelzkleidung benutzt man die dreikantige Kürschnernadel und den deckellosten Fingerhut, den manche Handwerker aus Leder anfertigen, da die Nadel vom Metallfingerhut abgelenkt.⁵⁶

Zu den vom Kürschner benutzten Werkzeugen gehören noch Schere, Pfiemen und Ahlen verschiedener Größen, vermittle derer man die Lederknöpfe anfertigt und sie am Kleidungsstück anbringt und schließlich die Locheisen („potricală”) mit denen die Durchbruchsverzierungen an den Lederseiten ausgeführt werden. Zum Schleifen der Nadelkanten dient ein Schleifstein und um das Rosten der Nadeln zu verhindern stecken manche Handwerker dieselben in Wachsklumpen.

Zum Besticken von Leder benutzt man verhältnismäßig wenige und einfache Stiche, wie den „hinter der Nadel“-Stich, auch „frînghie”⁵⁷ (Seil) oder „poftoreală”⁵⁸ genannt. Dieser dient zum Zusammennähen der Bestandteile der Pelzkleidungsstücke, zum Befestigen der Balglederstreifen („tasmale”) an diesen Verbindungsnahten oder zum Befestigen der Pelzverbrämung. Unsichtbare Verbindungsnahte stellt man mit Hanf- oder Schustergarn her, das man vom Händler erwirbt.

Im Zusammenhang mit dem Verbinden von Bestandteilen muß hier noch die „cusătură cu inimă” (Naht mit Kern) erwähnt werden, die aus einem zwischen die beiden Pelzbahnen gelegten und ange-

⁵⁶ Inf. Anica Maftai, n. 1929, Hîrtop

⁵⁷ Inf. Aanei Const., n. 1893, Valea Bourei

⁵⁸ Inf. Gh. Beșleagă, n. 1894, Hîrtop

⁵⁶ Information von Anica Maftai, geb. 1929, Hîrtop

⁵⁷ Aanei Const., geb. 1893, Valea Bourei

⁵⁸ Information. Gh. Beșleagă, geb. 1894, Hîrtop

de burduf sau de piele ce se pune între cele două părți care se assemblează, pentru a da rezistență cusăturii.

„Crucița“ („cruciulița“) atât de obișnuită în cusăturile moldovenești pe pînză este folosită în mare măsură și în jocărie, avînd importanța (semnificația) unui motiv decorativ.

Pentru executarea broderiei se folosește punctul de broderie artistică, denumit și „în puncturi“ (cusut puncturește) precum și festonul denumit și „cusătură înodată“.

Categorii de produse

În jocăritul din zona Fălticeni s-au confecționat toate categoriile de produse cunoscute în acest domeniu în întreaga Moldovă și anume: cheptarul înfundat, denumit în satele dinspre zona Sucevei și „cheptușcă“, cheptarul cu clini, jocelul cu clini, bondița, boanda lungă ciobănească, jocelul scurt cu mînci, jocul genunchier, jocul cu clini și brîu, jocul mare.

În cadrul acestor categorii de produse, după croi și ornamentică, se disting unele variante care au căpătat denumiri proprii, locale. Astfel, de exemplu, jocelul scurt cu mînci, cu prim pe margini și cusut cu flori, se mai numește și „mintean“ („mintenaș“) iar cel fără de prim și neînflorat se numește „șpențer“. Jocul mare, confecționat din piei de oaie, apare și din punct de vedere al croiului sub două variante: cu clini laterali și fără clini. Cel fără clini, recunoscut ca piesă purtată în special de către ciobani se mai numește și „joc ciobănesc“ sau „tohoarcă“.

Unele dintre categoriile de piese menționate mai sus, au ieșit din uz. De exemplu, cheptarul lung cu clini ca și jocelul cu clini s-au purtat pînă în preajma anilor 1925—1930. „Clinuțul“ („puiucul de la șold“) al cărui contur este imaginat de cele mai multe ori pe bondițe sau mintene numai prin broderie și cu ajutorul garniturii de margine (a primului), avînd doar un rol decorativ, apare — poate ca o rămășiță al unui important element de croi din trecut — clinul mare. Tot la începutul secolului al XX-lea a ieșit din port și jocul croit cu clini și brîu (tăiat în talie), dar care în această zonă apărea deosebit, atât în ce privește croiala cît și ornamentica, față de jocul cu clini (cu poale) din Bucovina. În timp ce în Bucovina, de exemplu, la Udești (referindu-ne la satele mai apropiate de zona Fălticeni) jocul de nuntă se croia cu 11 clini⁵⁹, împodobindu-se bogat, cu cusături colorate, pentru zona Fălticeniilor devenise specific tipul de joc cu doi clini laterali, croit tot cu brîu, fiind lipsit însă, aproape în întregime, de cusăturile colorate („se purta alb“). Este tipul de joc pe care locuitorii din Bucovina îl denuceau „joc ca la Regat“ („să-mi faci un joc ca la Regat“)⁶⁰.

Remarcabil este faptul că, în prezent, meșterii jocari din zonă sînt deseori solicitați (solicitățile

hefteten Balglederstreifen besteht. Diese Naht erhöht die Widerstandsfähigkeit wesentlich.

Der in der Moldauer Leinenstickerei verbreitete Kreuzstich („cruciuliță, cruciță“ — Kreuzchen) findet auch in der Kürschnerstickerei in hohem Maße Verwendungen und zwar als Ziereffekt.

Zur Ausführung der eigentlichen Stickerei dient der hier auch als „în puncturi“ (oder „cusut puncturește“) bezeichnete Stich der Kunststickerei und der als „Knüpfstich“ benannten Festonstich.

Erzeugnisse

Die Kürschner des Fălticeni-gebiets fertigten alle diesen Bereich angehörenden und in der gesamten Moldau bekannten Erzeugnisse an und zwar: den in anderen, gegen das Suceavagebiet hin gelegenen Ortschaften als „cheptușcă“ bezeichneten, seitlich geschlossenen Brustpelz, den Zwickelbrustpelz (cheptarul cu clini), die Zwickelpelzjacke, die „bondiță“, einen Pelzrock, die „boandă ciobănească“ (Hirtenmantel), den kurzen Rock mit Ärmeln, den knielangen Rock, den Rock mit Zwickeln und Gürtel, den langen Pelzrock.

Im Rahmen dieser Erzeugnistypen haben sich, anhand des Schnitts und der Ornamentik gewisse Varianten herausgebildet, die eigene Lokalbenennungen tragen. So heißt die kurze, bestickte, krümmersetzte Pelzjacke auch „mintean“, bzw. „mintenaș“ (Mäntelchen), die unbestickte, unverbrämte dagegen „șpențer“. Der lange Schaffellmantel weist zwei Varianten auf, d. h. eine mit seitlichen Zwickeln versehen und eine bei der diese fehlen. Die letztere, vor allem die von den Hirten benutzte nennt man auch Hirtenfellmantel oder „tohoarcă“.

Einige dieser Stücke trägt man heute nicht mehr, wie etwa den langen Zwickelmantel und die Zwickeljacke, die nach 1925—1930 verschwanden. Der „puiucul de la șold“ (Hüftzwickel), dem wir heute auf Pelzkleidungsstücken lediglich als Dekorelement begegnen, das man durch Stickerei oder Pelzbesatz andeutet, verkörpert vermutlich ein Relikt des einst wichtigen Schnittelements das man als „großen Zwickel“ zu bezeichnen pflegte. Ebenfalls um die Jahrhundertwende verschwand aus der Volkstracht auch der mit Zwickel und Gürtelband versehene Fellmantel (mit Taillennaht), der jedoch in dieser Gegend, sowohl hinsichtlich des Schnitts, als auch der Verzierung, gegenüber dem in der Bukowina getragenen (mit Schößen versehenen) Zwickelmantel, eine eigene Spielart aufwies. Während beispielsweise in der Bukowina, d. h. in Udești, um uns auf dem Fălticeni-gebiet nähergelegene Ortschaften zu beziehen, der reich bestickte Hochzeitspelz 11 Zwickel aufwies⁵⁹, kann für das Fălticeni-gebiet der mit zwei Zwickeln und einer Gürtelpasse versehene, fast unbestickte Pelz als spezifisch gelten (den man „weiß“ trug). Es handelt sich dabei um den Pelztypus den die Bewohner der Bukowina als „walachischen Pelz“ bezeichnen („mach mir einen walachischen Pelz“).⁶⁰

Beachtenswert erscheint die Tatsache, daß man (d. h. sowohl die Land- als auch die Stadtbevöl-

⁵⁹ Inf. Vasile Camilar, Udești

⁶⁰ Idem

⁵⁹ Information von Vasile Camilar, Udești.

⁶⁰ Idem.

Fig. 7. Motive decorative

- 1 — „cănguțe“
- 2 — „penițe“
- 3,4 — „brăduleți“
- 5 — „spinișori“

Abb. 7. Ziermotive:

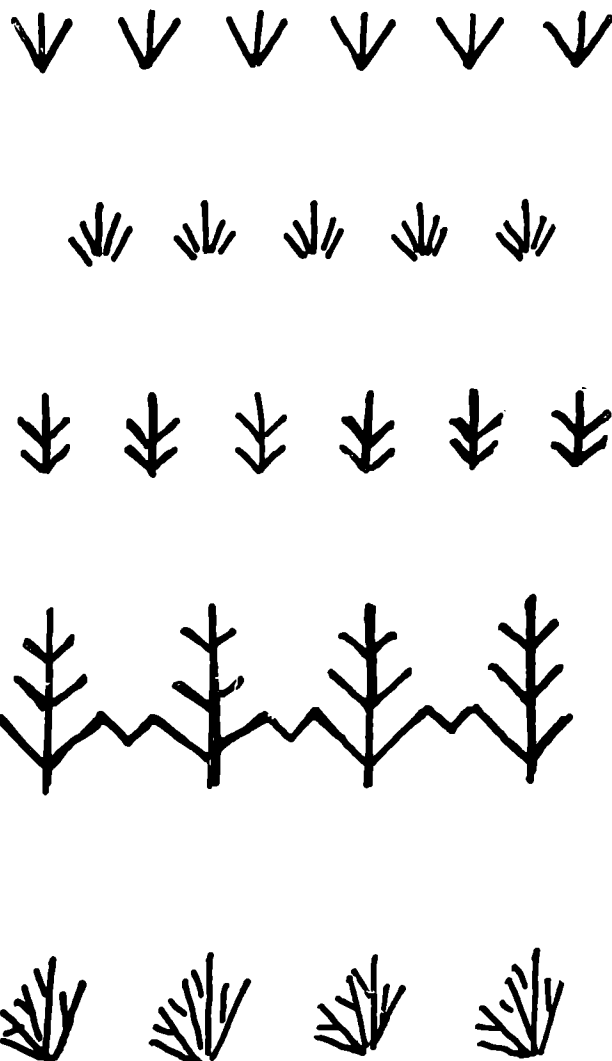
- 1 — „cănguțe“
- 2 — „pernițe“ — Pölsterchen
- 3, 4 — „brăduleț“ — Tännchen
- 5 — „spinișori“

venind atât din mediul urban cât și din cel rural) să reia lucrul cojoacelor cu cline („cojoace de modă“)⁶¹, după vechile modele. Folosind ca izvoare de inspirație piesele de acest fel ce se mai găsesc pe teren sau în colecții muzeistice, precum și informațiile unor locuitori vîrstnici, cojocărițe ca Maria Ioniță și Maria Leonte din Hîrtop au realizat, valorificînd în mod creator elementele de croi și ornamentică preluate, modele reușite.

Motive și compoziții decorative

Motivele din ornamentica cojoacelor fălțicene nu sînt atât de numeroase pe cît de bogată este, în schimb, gama denumirilor pe care acestea le-au căpătat, a formelor sub care sînt redată ca și varietatea compozițiilor decorative realizate pe baza lor.

Motivelor ornamentale li se spune într-un cuvînt „flori“, dar ele poartă și denumiri care evocă bogata floră a zonei („brăduși“, „frunze“, de tot felul între care și „frunza stejarului“, „ghindă“, „mugurași“, „boboci“, „curpeni“, „panseluțe“, „păstaute“, etc.) și amintesc și de luceferi, soare, și stele, de păsările prețioase — păunii, ori de crea-

kerung) von den Kürschnern des Gebiets heute häufig verlangt die Erzeugung der Schoßpelze („cojoace cu modă“)⁶¹ nach altem Muster wieder aufzunehmen. Unter Berücksichtigung in Museen oder auf dem Land erhaltener alter Stücke, bzw. aufgrund der Hinweise älterer Leute, gelang es zwei Kürschnern, Maria Ioniță und Maria Leonte aus Hîrtop einige derartige Stücke anzufertigen, die überlieferte Schnitt- und Zierelemente auswerten.

Dekorationsmotive und -kompositionen

Die Ziermotive, denen wir bei der Pelzkleidung des Fălțicengebiets begegnen, stehen den ihnen verliehenen Benennungen bei Weitem nach, bzw. den Formen in denen sie wiedergegeben werden und der Vielfalt auf ihnen beruhender Kompositionen. Allgemein bezeichnet man sie zwar als „Blumen“, ihre Namen dagegen beschwören eine ganze Welt heimischer Pflanzen herauf, wie „brăduși“ — Tännchen, „frunze“ — Blätter, aber auch „Eichenlaub“, „Eichel“, „Knöspchen“, „Waldrebe“, „Stiefmütterchen“, usw. Doch erinnern sie auch an den Morgenstern, die Sonne, Sterne, seltene

⁶¹ Inf. Melania Ciobanu, n. 1908, Băișești

⁶¹ Information von Melania Ciobanu, geb 1908, Băișești

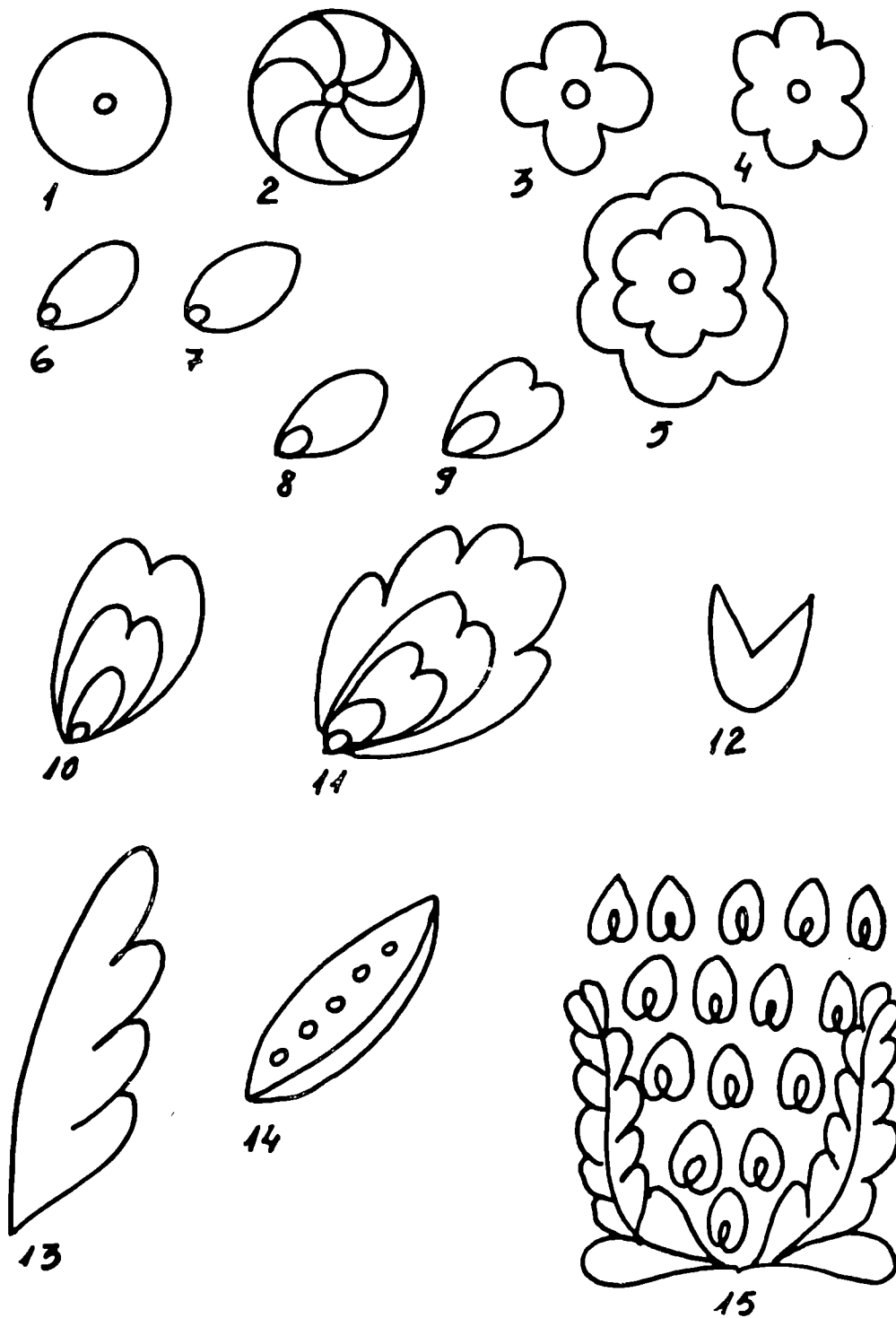

Fig. 8 1—2 „rozete“

- 3—4 „rozete („steluțe“, „luciferi“)
- 5 — „rozetă“ („steluță“) cu două rânduri
- 6 — „muguraș“
- 7 — „bobiță“
- 8 — „papucaș“
- 9 — „papucaș întors“
- 10 — „pîun“
- 11 — „păun cu două rânduri“
- 12 — „gură de lup“
- 13 — „brăduț“
- 14 — „păstaie“
- 15 — „cafastru“

Abb. 8. 1,2 — Rosetten („rozete“)

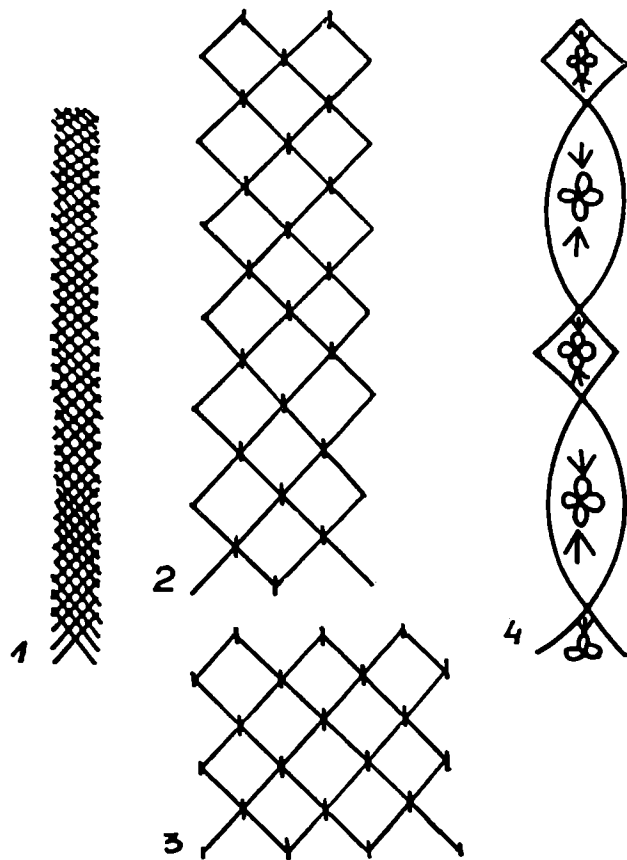
- 3, 4 — Rosetten („steluțe, luciferi“)
- 5 — Rosette („steluță“) mit zwei Reihen
- 6 — Knöspchen („muguraș“)
- 7 — Körnchen („bobiță“)
- 8 — Schuhchen („papucaș“)
- 9 — verdrehtes Schuhchen
- 10 — Pfauen
- 11 — Pfauen mit zwei Reihen
- 12 — Wolfsmaul
- 13 — Tannenbäumchen
- 14 — Schote
- 15 — „cafastru“

Fig. 9. Motive decorative

- 1 — „găitan“
- 2 — „șatrancă“
- 3 — „optare“ (executate la mașina de cusut)
cu steluțe

Abb. 9. Ziermotive

- 1 — „Schnur“
- 2 — „șatrancă“
- 3 — „Achter“ (mit der Nähmaschine ausgeführt) mit Sternchen

sta cocoșului și chiar de gura de lup. Unele dintre acestea cunosc o largă răspândire în zonă, „rozeta“ și „păunul“, încadrate de frunze apărând adesea ca motive principale.

La executarea broderiei s-au folosit și se folosesc diferite culori, bondițele apărând, chiar după aprecierea unui cojocar, asemenea cîmpului cu flori.⁶² Bondița astfel înflorată înfrumusețează și înveselește costumul, în ansamblu.

Culorilor li se mai spune și astăzi așa cum le spuneau bătrînii pentru a ști, fără greșală, despre care nuanță anume este vorba. Astfel, alături de „verdele ca iarba“ apare și „verde buratec“ („buraticiu“), verde „mătrețiu“ (verde auriu) ori verde „untdelemnii“; culoarea albastră se folosește în nuanțe ce ajung de la „albastru întunecat“ la „albastru ca seninu“, nelipsind nici „stînjenu“.

Ca printr-o taină a măestriei lor, unii cojocari, ca de exemplu, Dumitru Corduneanu din Săcuța-Boroaia, reușesc să obțină în ce privește coloritul bondițelor un efect deosebit, piesa respectivă apărînd în final ca scăldată într-o anume culoare: rușinie, albastruie sau verzuie.

În decorul pieselor brodate din zona Fălticeni, decor care este conceput întotdeauna în legătură cu croiul piesei respective, urmărindu-se eviden-

Vögel, z.B. den Pfau, an den Hahnenkamm oder das Wolfsmaul. Einige davon kennen in dieser Gegend eine besondere Verbreitung, wie die „Rosette“, der „Pfau“, die von Laubgewinden umrankt, nicht selten als Hauptmotive auftreten.

Beim Ausführen der Stickerei benutzt man eine reiche Farbskala, sodaß eine „bondiță“, den Worten eines Kürschners zufolge,⁶² einer Blumenwiese gleicht. Und natürlich läßt ein derartiges Pelzkleidungsstück die ganze Tracht schöner und heiterer erscheinen.

Die Farben selbst tragen auch heute noch die von den Altvorderen benutzten Bezeichnungen, um gewisse Töne genau umreißen zu können. So stoßen wir neben „Grasgrün“ auf „Froschgrün“, „Goldgrün“, „Ölgrün“ und Blau reicht von „Dunkelblau“, über „Azurblau“ bis zu „Schwertlilienblau“.

Als ob es beim Erlangen der Farbpalette besondere Handwerkskniffe gäbe, bringen es gewisse Kürschner fertig, besondere Farbeffekte zu erlangen, wie etwa Dumitru Corduneanu aus Săcuța-Boroaia, beim Kolorit seiner „bondițe“, wodurch das Kleidungsstück zuletzt aussieht als habe man es in eine bestimmte Farbe getaucht, wie Rostrot, Blau oder Grün.

Ein besonderes Kennzeichen der bestickten Pelzkleidung des Fălticeni-gebiets bildet die Tatsache, daß die Verzierung immer den Schnitt des betreffenden Stückes berücksichtigt, wodurch man diesen

⁶² Inf. Gh. Gavrilu, Bogdănești

⁶² Information von Gh. Gavrilu, Bogdănești

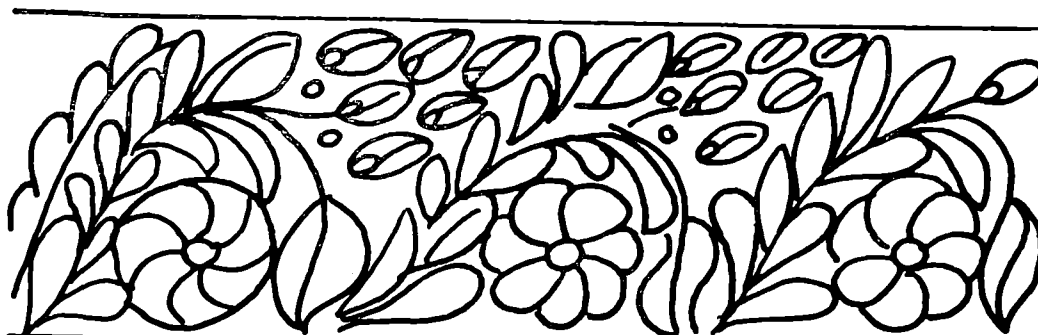
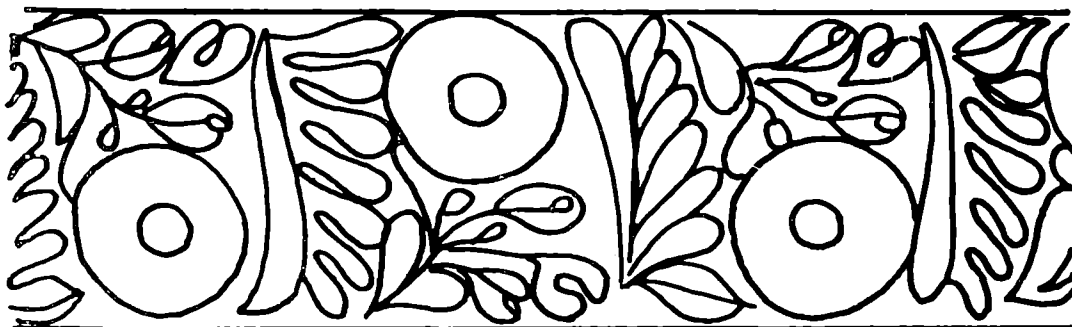
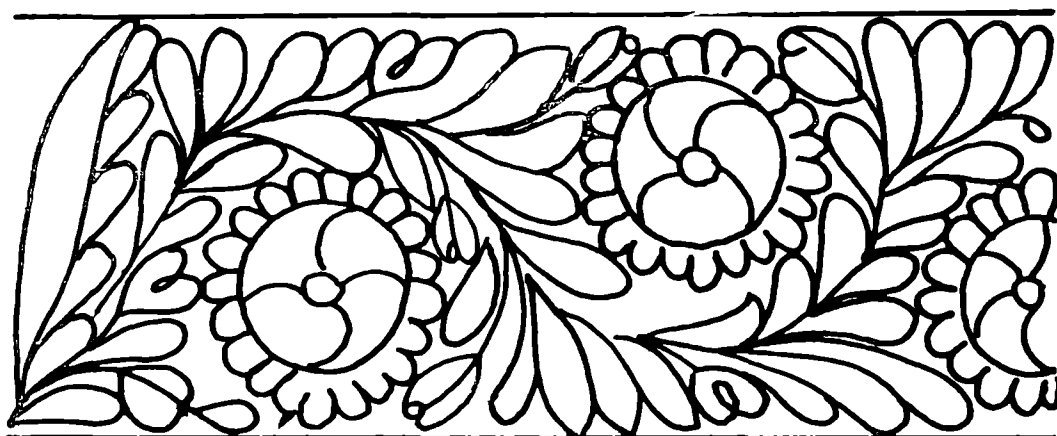
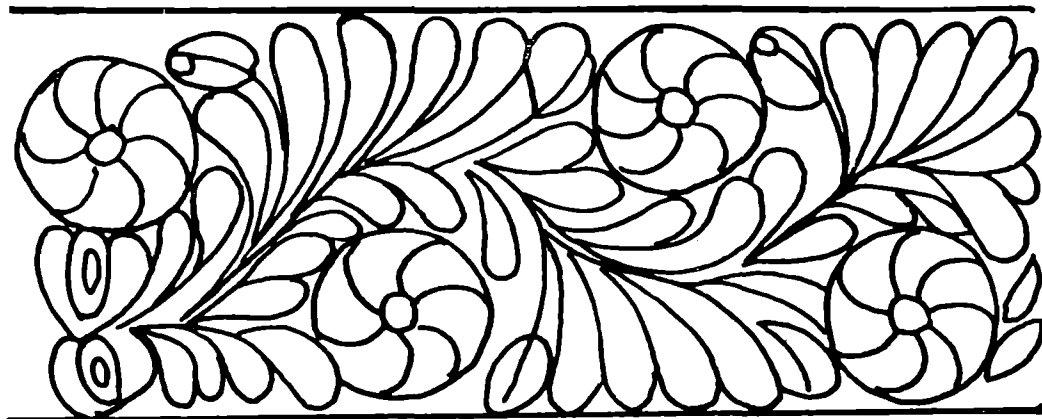
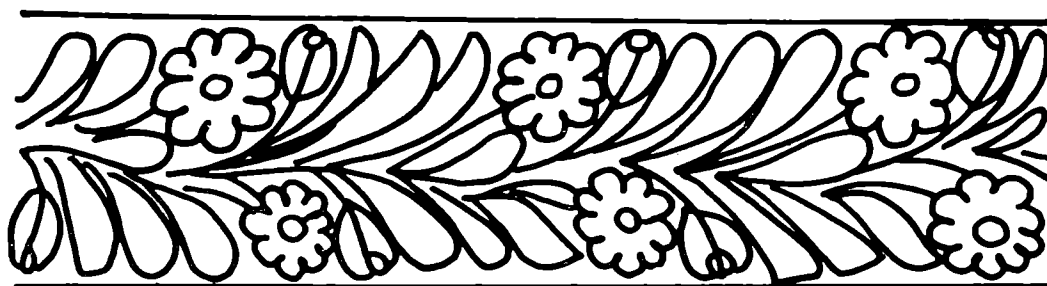
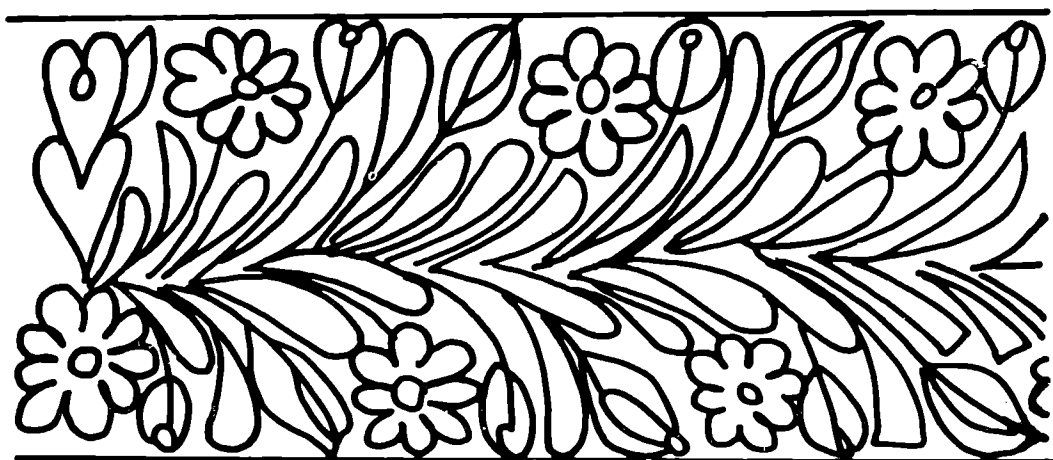

Fig. 10. Copii după caietul cu „modele de flori” al
cojocarului Gh. Anastasie din Herla-Slatina

1 — „rînduri cu rozete”

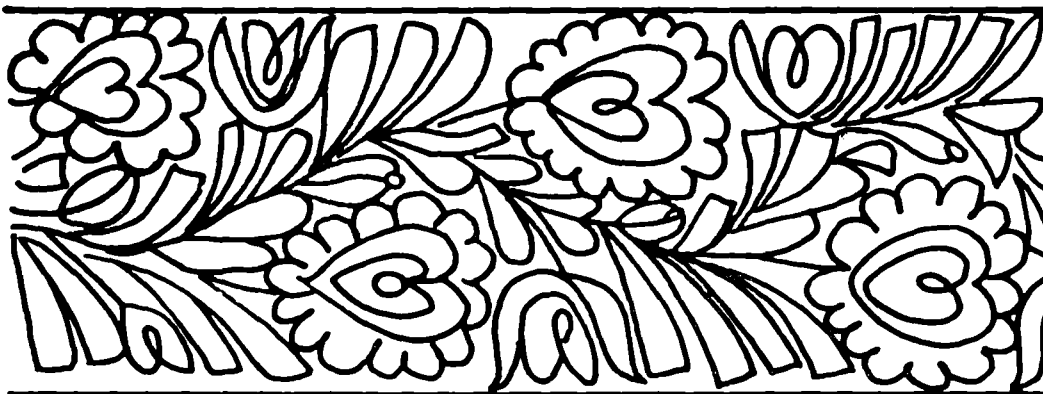
Abb. 10. Kopien aufgrund des Blumenmusterbuchs des
Kürschners Gh. Anastasie aus Herla — Slatina

1 — „Reihen mit Rosetten”

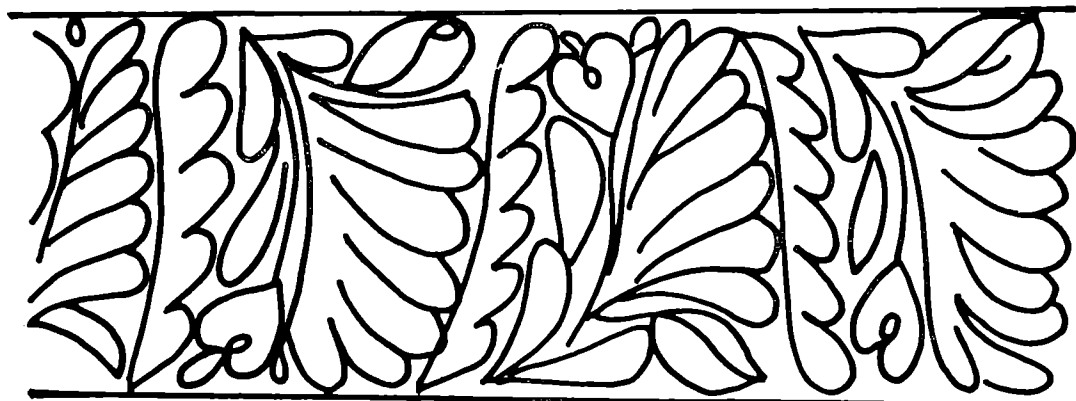
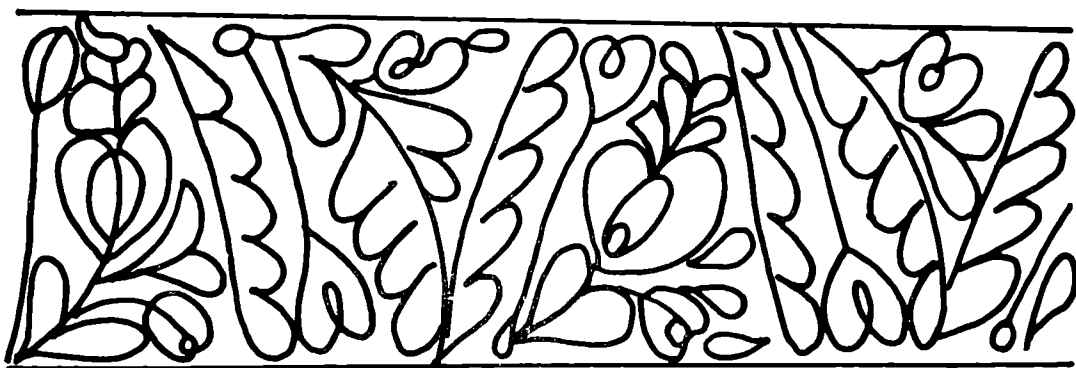
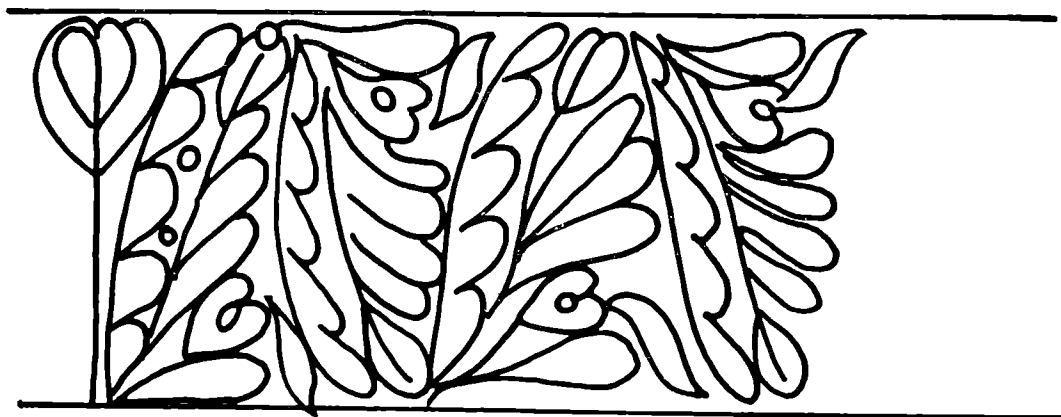
2 — „rînduri cu stelute“

2 — „Reihen mit Sternchen“

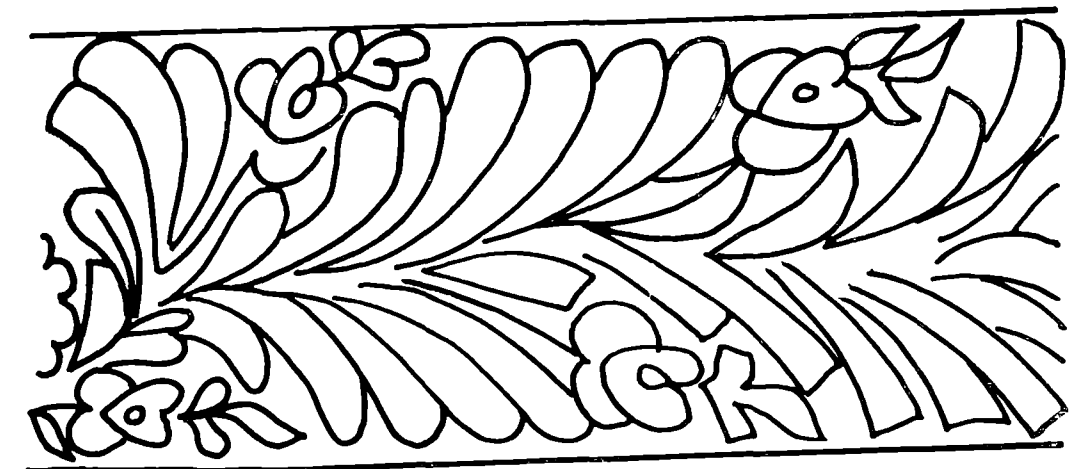
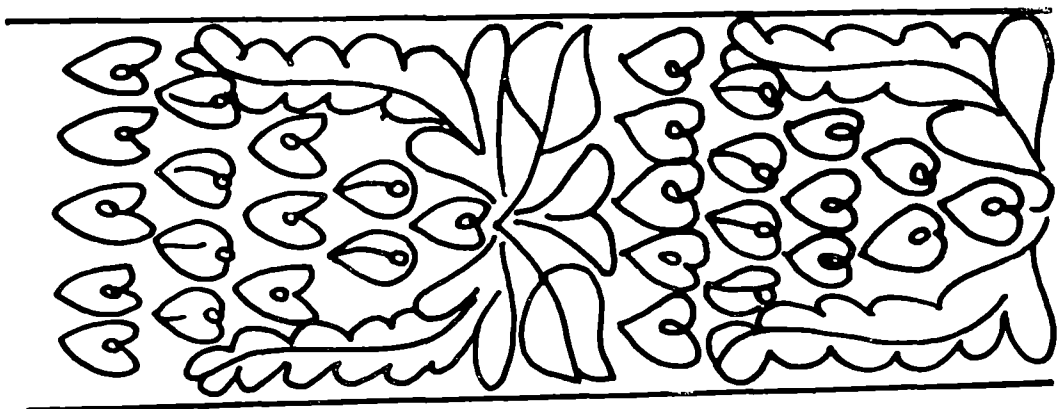
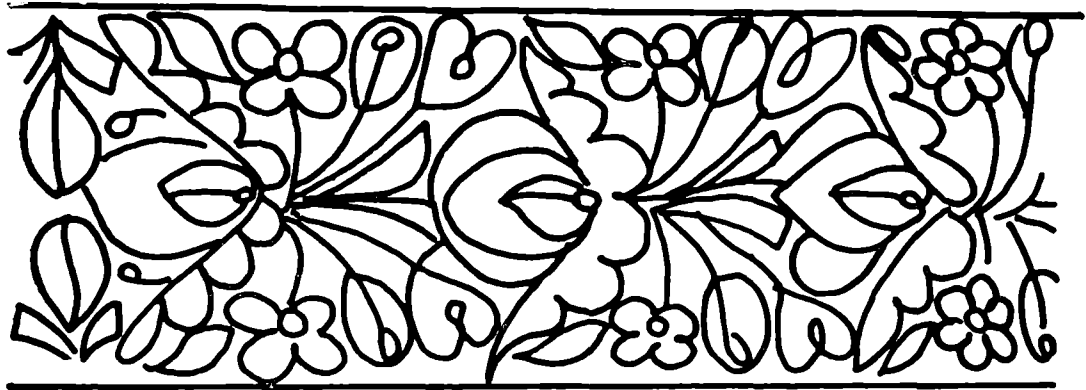
3 — „rînduri cu păuni“

3 — „Reihen mit Pfauen“

4 — „rînduri cu frunza stejarului“

4 — „Reihen mit Eichenlaub“

5 — rîndurile „cafastru“ și „codru bătut“

5 — Reihen „cafastru“ und „codru bătut“ (dichter Wald)

Fig. 11. Spălarea pieilor după dubit

Abb. 11. Waschen der Häute nach dem Gerben

Fig. 12. Trasul la cîrlig

Abb. 12. Dehnen der Felle vermittels eines Haken

Fig. 13. Cîrlig de lemn pentru tras pieile

Abb. 13. Holzhaken zum Dehnen der Felle

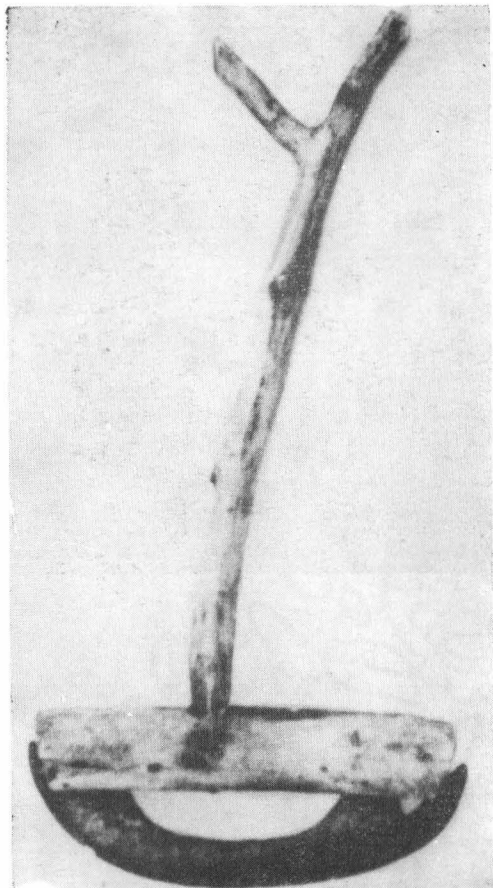

Fig. 16. Stative de cojocărie

Abb. 16. Kürschnergestelle

Fig. 15. Trasul pieilor cu custura de umăr

Abb. 15. Dehnen der Felle vermittels „custură“

Fig. 14. „Cusătură de umăr“ pentru tras pieile

Abb. 14. „Custură de umăr“ zum Dehnen der Felle

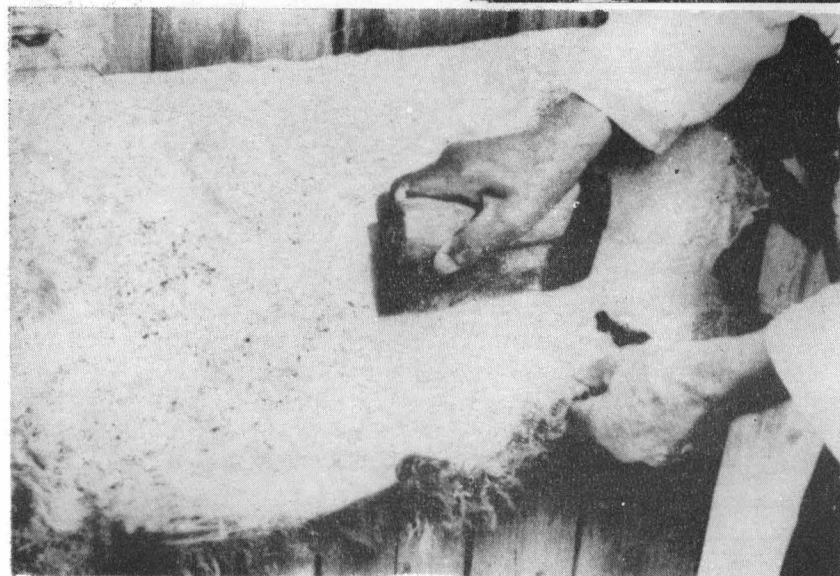
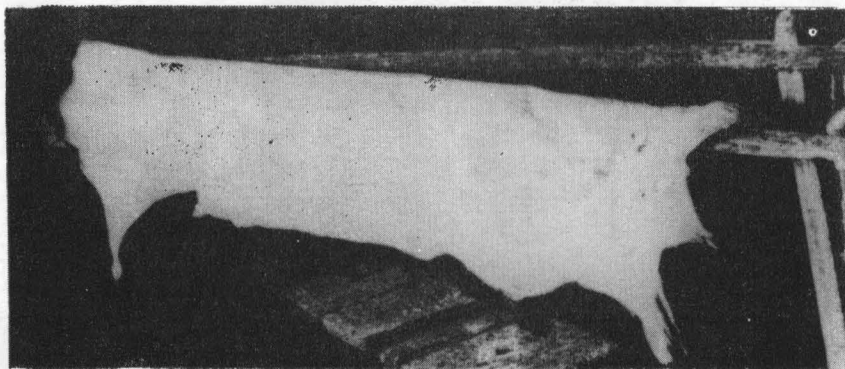

Fig. 17. Curățatul (rasul) cu gripca

Abb. 17. Abziehen vermittels „gripcă“

Fig. 18. Unelte de cojocărie

Abb. 18. Kürschnerwerkzeug

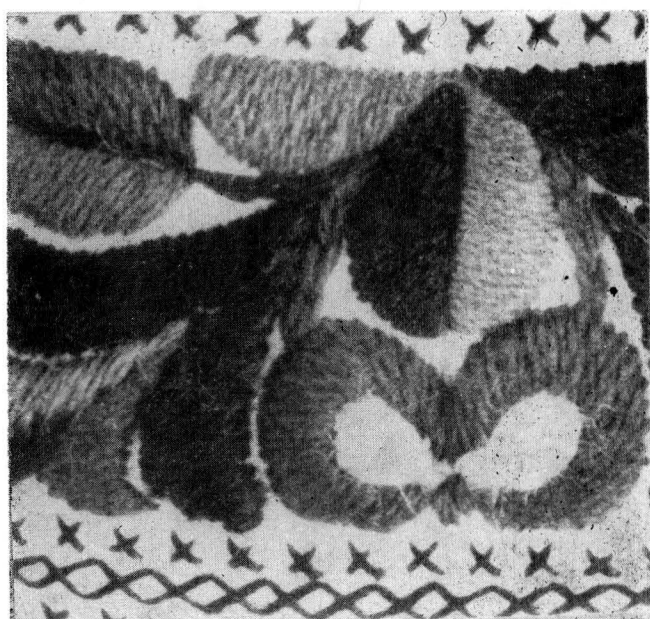
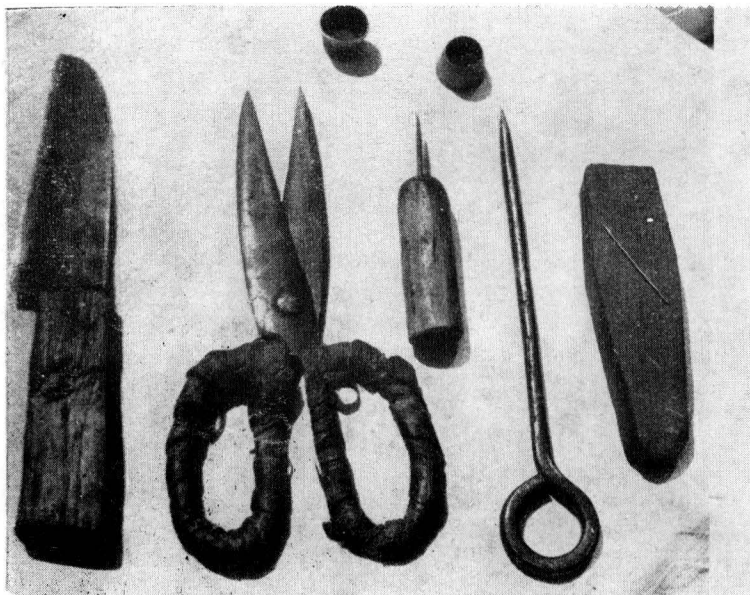

Fig. 19. Broderie „nelegată“ (cusut „punturește“)

Abb. 19. Unterbrochene Stickerei („nelegată“)

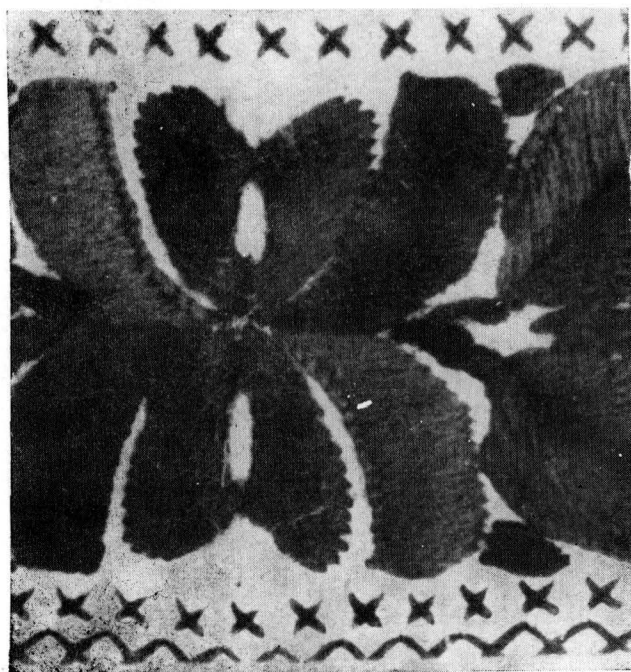

Fig. 20. Broderie „legată“ (feston)

Abb. 20. Verbundene Stickerei — Feston

Fig. 21. Port popular tradițional din Rădășeni de la începutul sec. XX

Abb. 21. Überlieferte Volkstracht aus Rădășeni, um die Jahrhundertwende

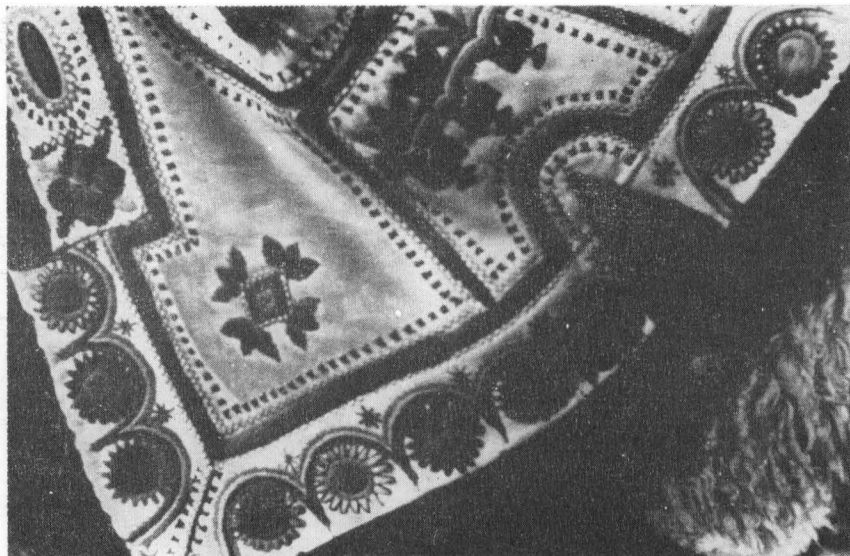

Fig. 22. Detaliu „cheptar“. Rădășeni

Abb. 22. Brustpelz aus Rădășeni (Ausschnitt)

Fig. 23. Port popular tradițional din Tătăruș, de la începutul sec. XX

Abb. 23. Überlieferte Volkstracht aus Tătăruș, um die Jahrhundertwende

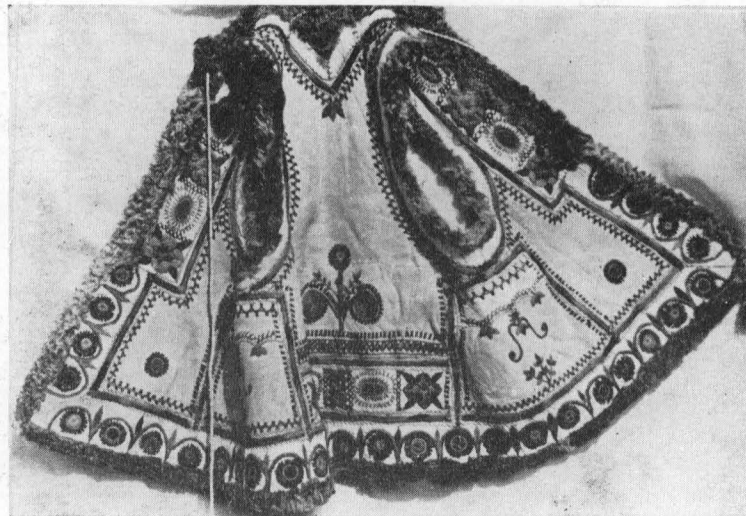

Fig. 24. Cheptar din Tătăruș (Colecția Muzeului Etnografic al Moldovei — Iași)

Abb. 24. Brustpelz aus Tătăruș (Sammlung des Volkskundemuseums der Moldau, Iași)

Fig. 25. Cojocărița Maria Leonte,
din satul Hîrtop

Abb. 25. — Die Kürschnerin Maria
Leonte aus Hîrtop

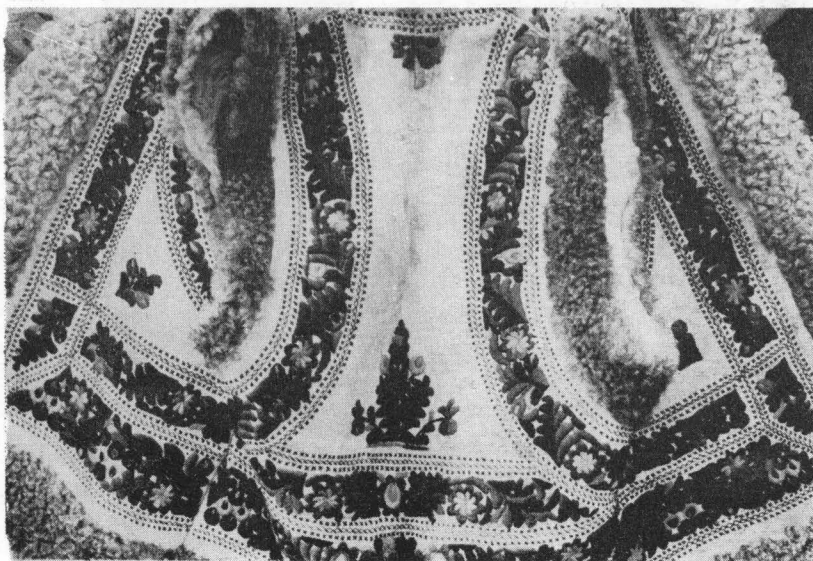

Fig. 26—27. Bondițe lucrate de Maria
Leonte

Abb. 26—27. Bondițe von Maria
Leonte

Fig. 28. Bondiță lucrată de Iosif
Amarandei

Abb. 28. Bondiță von Iosif Amarandei

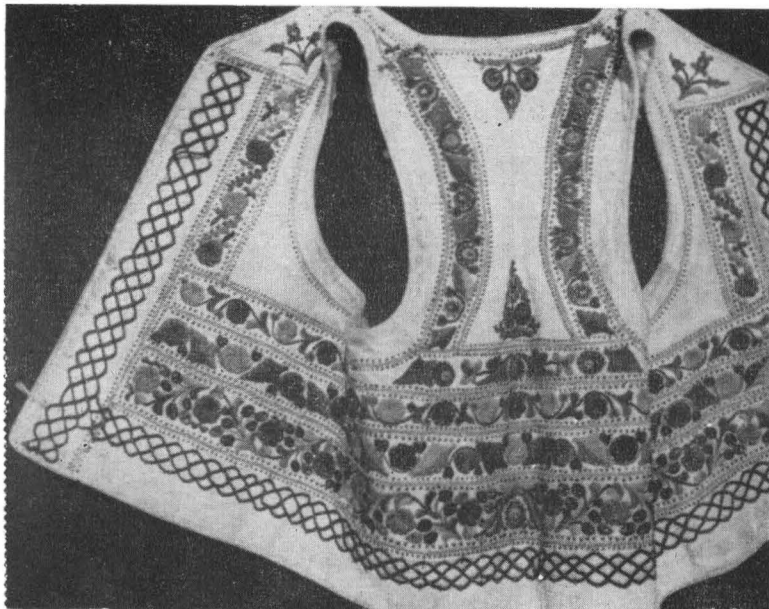

Fig. 29. Bondiță lucrată de Gheorghe Gavrilu, din Bogdănești

Abb. 29. Bondiță von Gheorghe Gavrilu aus Bogdănești

Fig. 30. Bondiță lucrată de Vasile Nechita, din Bogdănești

Abb. 30. Bondiță von Vasile Nechita aus Bogdănești

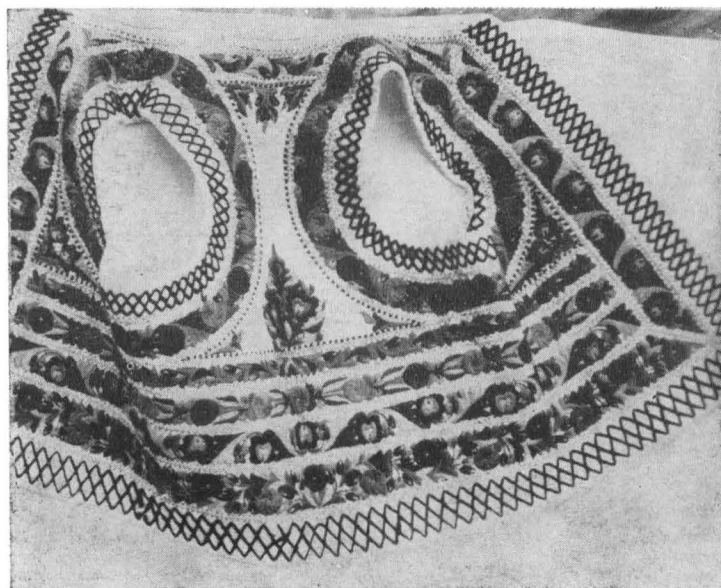
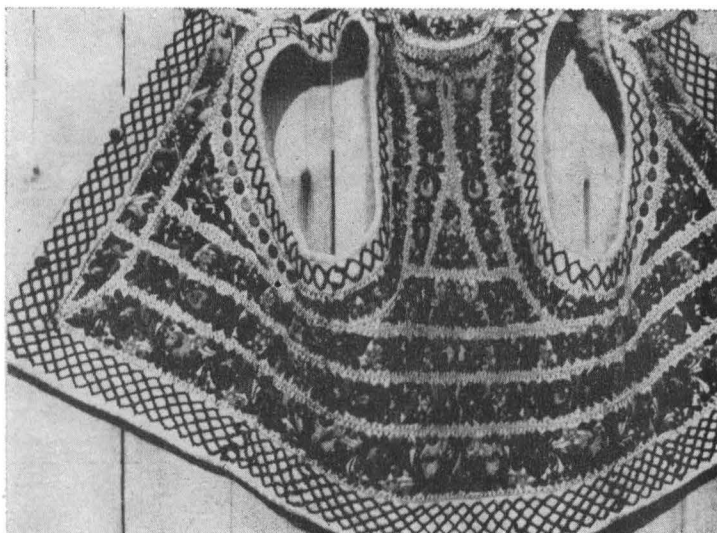

Fig. 31. Bondiță lucrată de Dumitru Corduneanu, din Săcuța-Boroaia

Abb. 31. Bondiță von Dumitru Corduneanu aus Săcuța-Boroaia

Fig. 33. Bondiță lucrată de Mihai Simion, din Baia

Abb. 32. Bondiță von Mihai Simion aus Baia

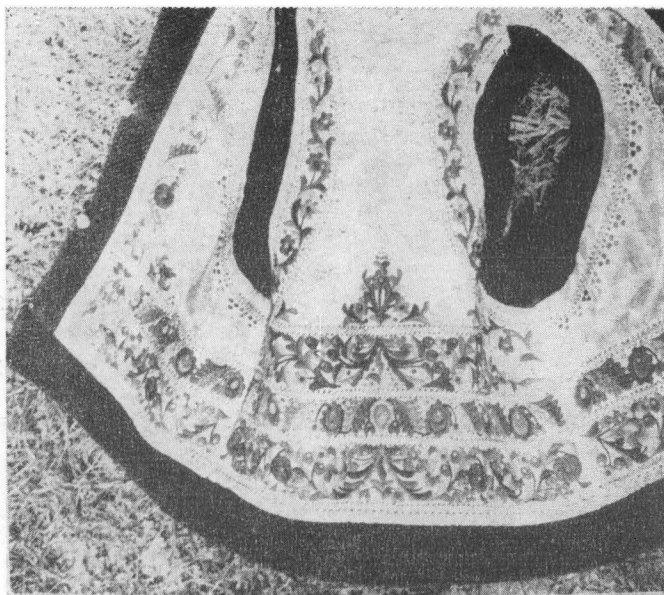
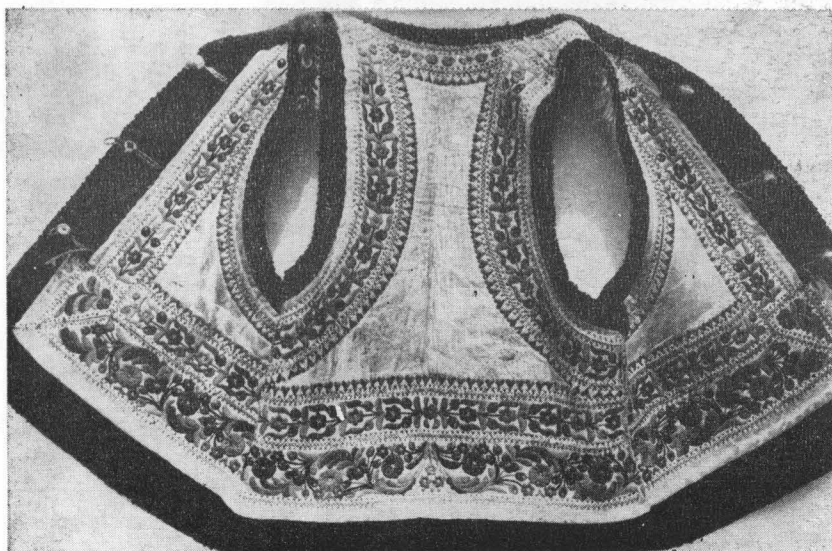

Fig. 33. Bondiță lucrată de Constantin Paiu, din Buda Rîșca

Abb. 33. Bondiță von Constantin Paiu aus Buda Rîșca

Fig. 34. Bondiță de la Găinești, începutul sec. XX

Abb. 34. Bondiță aus Găinești, Jahrhundertwende

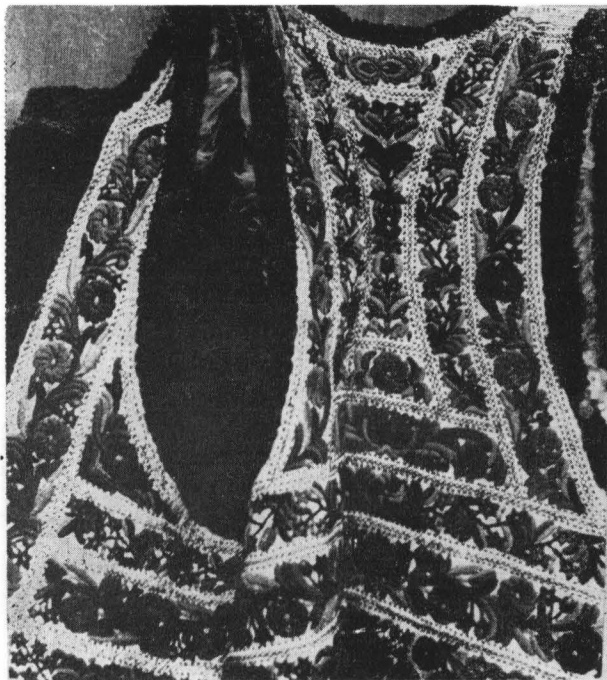

Fig. 35 — Bondiță lucrată de Vioara Crăciun

Abb. 35. Bondiță von Vioara Crăciun

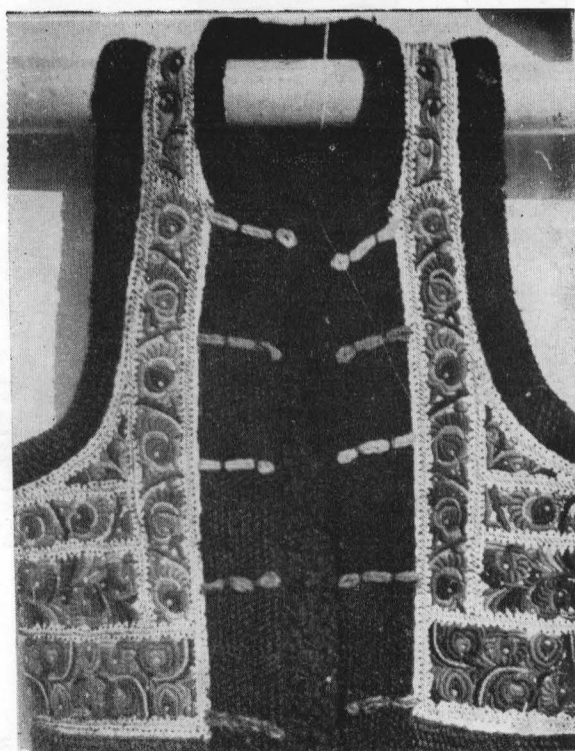

Fig. 36—37. Bondițe din colecția Complexului muzeal Fălticeni.

Abb. 36—37. Bondița aus der Sammlung des Museal-komplexes Fălticeni

Fig. 38. Cojoc executat de Maranda Vartolomei
din Drăgușani

Abb. 38. Von der Kürschnerin Maranda Vartolomei aus Drăgușani ausgeführte Stücke

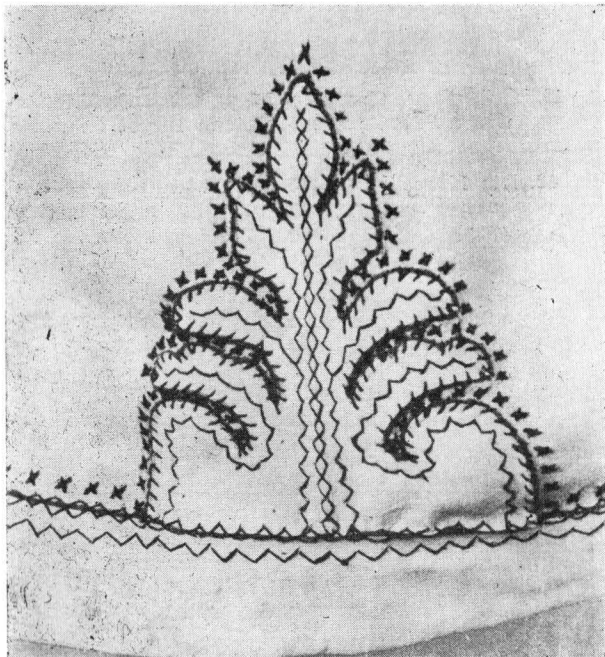
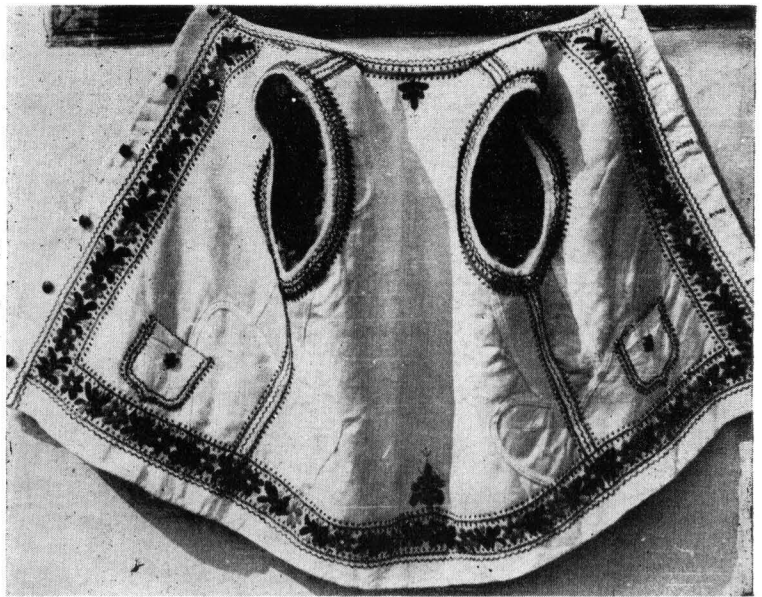

Fig. 39. „Floare de burduf“ la mintan executat de
Maranda Vartolomei

Abb. 39. Balglederverzierung am „mintean“ (Mantel)

Fig. 40 Mintean (detaliu), Rădășeni, începutul sec. XX

Abb. 40. „Mintean“ aus Rădășeni, Jahrhundertwende
(Ausschnitt)

Fig. 41 Port pentru zi de lucru, cu mintean. Preu-
tești

Abb. 41. Alltagstracht mit „mintean“. Preutești

Fig. 42. Cojocărița Georgeta Moșneagu, din Mănă-
stioara-Preutești, cu mintean lucrat de dînsa.

Abb. 42. Die Kürschnerin Georgeta Moșneagu aus Mă-
năstioara-Preutești mit von ihr angefertigtem
„mintean“

Fig. 43. Cojocărița Valeria Apetrei

Abb. 43. Die Kürschnerin Valeria Apetrei

Fig. 44. Cojocărița Dochița Petrea Sandru, din Pî-
raie-Mălini, cu soțul, purtînd cojoace lucrate
de ea.

Abb. 44. Die Kürschnerin Dochița Petrea Sandru aus
Piraiie-Mălini samt Gatten in selbstgefertigten
Pelzjacken

Fig. 45. Port cu „bondiță bătrânească“, de la Hîrtop

Abb. 45. Volkstracht mit „altväterlicher“ Bondiță aus Hîrtop

Fig. 46. Port de iarnă de la Hîrtop

Abb. 46. Wintertracht aus Hîrtop

Fig. 47. Cojoc cu clini de la Hîrtop

Abb. 47. Zwickeljacke („cojoc cu clini“) aus Hîrtop

Fig. 48. Port actual din Mălini, cu bondiță lucrată la Valea Moldovei, cu mărgel („cilicuri“)

Abb. 48. Zeitgenössische Tracht aus Mălini mit in Valea Moldovei angefertigter, mit Perlenstickerei verzierter „bondiță“

Fig. 49. Bondiță cu blăniță de „țîu” și „clicuri”, lucrată la Valea Moldovei

Abb. 49. Bondiță mit Pelzverbrämung („țîu”) und Glasperlenstickerei, aus Valea Moldovei

Fig. 50 Port din Miroslavești-Iași

Abb. 50. Tracht aus Mirosălăvești-Iași

Fig. 51. Cojocel cu brîu, executat de către cojocărița Maria Ioniță din Hîrtop

Abb. 51. „Cojocel cu brîu”, ausgeführt von Maria Ioniță aus Hirtop

țierea liniilor de croi, dispunerea motivelor în rînduri este o caracteristică.

Cheptarele cu clini purtate în trecut erau ornamentate prin dispunerea unui rînd de flori de jur împrejurul piesei, aceasta fiind formată — de obicei — din „potcoave“ care încadrează „sorii“. Pe părțile de dinainte se aplicau și alte motive, între care — de cele mai multe ori — „steaua“. Pe cusăturile de încheiere ale diferitelor părți componente ale cheptarului se executa acel frumos „găitan“, denumit și „briu bătut“. Culoarele folosite la executarea broderiei pe cheptare ca și la cojoace cu mînci, purtate în aceeași perioadă, ornamentate tot cu „potcoave“, erau mai puțin numeroase, reducîndu-se de obicei la patru, ca de exemplu roșu, negru, verde, galben. Galbenul, portocaliul și roșul erau culori predominante.

La bondițe, broderia se execută, de obicei, pe mai multe rînduri compacte de flori. Alături de motivele „mari“, principale, pentru umplerea golurilor se utilizează motivele așa zis „mărune“ („bobițe“, „mugurași“, „papucași“). Se obișnuiește ca broderia unui rînd de flori să fie denumită după motivele principale pe care le include. De exemplu: „rînd cu rozete“, „rînd cu păuni“, „rînd cu codru bătut“.

În legătură cu decorul bondițelor se disting două mari grupe și anume: bondițele „bătute“ (bătute cu flori), denumite pe alocuri și „înfundate“ (în sensul de ornamentat la maximum posibil)⁶³, la care rîndurile de broderie acoperă întreaga suprafață a piesei (acestea purtîndu-se pe la mijlocul secolului trecut, mai ales în satele de munte — Slatina, Găinești, Pîraie, Mălini, Văleni) și bondițele la care fondul alb apare parțial păstrat. În acest ultim caz decorul se mai completează cu așa numitele „flori din spate“ și „flori la colțuri“.

Între rîndurile de flori se lucrează, de obicei, șiruri de cruciulițe, denumite și „lănțujel“, „șinătau“, „sărăzel“, etc. precum și „musculițe“ (cruciulițe dispuse la intervale egale).

În satele din comunele Mălini și Slatina, printre rîndurile de flori se obișnuia a se lucra și „găitanul“, sub forma unui șnuruleț îngust.

Cît de mare este varietatea de compoziții ce se poate realiza prin folosirea cîtorva motive se poate constata din creația fiecărui meșter cojocar. Caietul de modele al unui autentic artist, cojocarul Gh. Anastasie din Herla — Slatina ne oferă în acest sens, una dintre cele mai convingătoare mărturii.

Cum este și firesc și în acest domeniu creatorii și-au concretizat în realizările lor preferința avută pentru anumite motive decorative care, fiind adesea utilizate, au devenit recunoscute ca specifice pentru respectivii cojocari. Anumite „semne de meșter“ se evidențiază și în legătură cu compunerea decorului în ansamblu (de exemplu, broderia pe tasmale la bondiță este „semnul“ meșterului Gh.

unterstreicht. Hinzu kommt die Anordnung der Motive in betonten Registerbändern.

Die früher benutzten Schoßbrustpelze („cheptare cu clini“, d. i. Zwickelbrustpelze) weisen eine aus „Hufeisen“ bestehende, um „Sonnen“ angeordnete Einfassung auf, wobei am Vorderteil auch andere Motive, vor allem aber der „Stern“ üblich war. Entlang der Verbindungsnähte verlief jener schön ausgeführte „găitan“ (Schnur, Verschnürung), der auch als „briu bătut“ (bătut, wörtlich „geschlagen“ hat auch die Nebenbedeutung von „voll, üppig, vielfach“, Anm. d. Übers.) bezeichnet wurde. Die Farbskala der in der gleichen Periode benutzten Brustpelze erweist sich als bescheidener, wenn gleich wir ebenfalls den „Hufeisenmotiven“ begegnen. Als Farben traten, neben Rot und Orangegelb, die vorherrschten, vor allem Schwarz, Grün und Gelb auf.

Die Verzierung der „bondițe“ setzt sich aus mehreren kompakten Blumenregistern zusammen und neben großen flächenfüllenden Motiven gibt es noch sogenannte „kleine“ („Beerlein, Knöspchen, Schühchen“). Es war üblich derartige Blumenketten aufgrund der wichtigsten Blüten zu benennen die darin auftraten, z. B.: „Pfauenreihe“, „dichter Wald“ usw.

Dabei lassen sich unter den „bondițe“ zwei Gattungen unterscheiden und zwar: solche mit dichtem Dekor („bondițe bătute“), d. h. vollkommen von Ornamenten bedeckte Stücke⁶³, denen wir vor allem in den Gebirgsdörfern Slatina, Găinești, Pîraie, Mălini, Văleni, um die Mitte des vorigen Jahrhunderts begegnen und solche, bei denen der weiße Stickgrund sichtbar ist. Bei diesen bilden den Dekor sogenannte „Rücken- oder Eckblumen“.

Zwischen den Blumenregistern bringt man üblicherweise Kreuzstichreihen an, die als „lănțujel, șinătau, sărăzel oder musculițe“ bezeichnet werden (dabei handelt es sich um in gleichen Abständen angebrachte Kreuzstiche).

In den Dörfern der Gemeinden Mălin und Slatina pflegte man zwischen den Blumenregistern den „găitan“ als schmales Schnürchen einzuschieben.

Wie groß die Anzahl der Kompositionen ist, die sich durch Verwendung einer beschränkten Motivskala verwirklichen läßt, können wir am Schaffen jedes einzelnen Meisters ablesen. Das Vorlagenheft des Kürschners Gh. Anastasie aus Herla-Slatina, eines wahren Künstlers seines Fachs, bildet in diesem Sinne einen der überzeugendsten Beweise.

Wie es nur natürlich erscheinen mag, bewirkte die Vorliebe gewisser Handwerker für bestimmte Dekormotive das Zustandekommen einer „persönlichen“ Ornamentik, die bloß einem Meister eigen ist, wie auch gewisse „Meister-Zeichen“, die sich im Gesamtbild entziffern lassen (so bildet die auf den „tasmale“ der „bondița“ auftretende Stickerei

⁶³ Cu același termen („înfundat“), avînd sensul de ornamentat la maximum posibil, erau denumite, în trecut, și sumanele bogat sărăduite, din zona Vaslui, de exemplu, la Dumești

⁶³ Mit dem gleichen Begriff („înfundat“), der ein Höchstmaß an Verzierung bedeutet, wurden früher auch die reichbestickten Pelzmäntel des Vasluigebiets, z. B. in Dumești, bezeichnet.

Gavriliu din Bogdănești, minteanul cu rever și floriciță brodată pe rever se obișnuiește a se lucra mai ales la Boroaia, bondița femeiască cu rever din prim artificial se lucra la Hîrtop, etc.) sau în ce privește culorile folosite. De pildă, la bondițele de la Hîrtop predomină culorile roșu și verde, în diferite nuanțe, pe cînd la bondițele din alte sate (Bogdănești, Baia) diferitele culori sînt presărate parcă în egală măsură. Pornind de la astfel de cazuri, individuale, remarca se poate face și la nivelul zonei Fălticeni față de zonele învecinate. Astfel, față de costumul cu bondițele brodate multicolor din zona Fălticeni, portul bondițelor cu decorul sobru, realizat dintr-un singur rînd de flori, de un geometrism perfect, ce împrejmuiește piesa și la care culorii negre, predominante, se alătură doar cafeniul și verdele, iar în ultimul timp și strălucirea măgelelor (a cilicurilor), caracterizează costumul popular din zona Humorului. (De remarcat că unii dintre locuitorii satelor din partea nord-vestică a zonei Fălticeni — Mălini, Găinești — au împrumutat în ultima vreme bondița aceasta cu „cilicuri“ ce se lucrează la Valea Moldovei).

Intrînd în zona Sucevei dinspre Fălticeni prin Bunești, trecînd deci pe lîngă satul Sfîntul Ilie, sau urmînd calea ce trece prin Udești, urmărind de asemeni portul tradițional, se constată alte caracteristici ale bondițelor brodate, și anume: în decorul acestor piese bucovinene, realizat cu ață muliné, din motive florale diferit colorate dispuse de jur împrejurul piesei, apar și bogate buchete de flori atît pe părțile de dinainte cît și pe spatele bondiței. Dar acestor semne distinctive li s-au conferit aici semnificații mult mai adînci: panglicuța tricolor cu care sînt legate florile în buchet a apărut, așa cum este lesne de înțeles, într-o perioadă în care dorința și bucuria de a aparține din nou țării tale se manifesta în orice chip. După spusa meșterului Neculai Cerlincă din Sfîntul Ilie sau a lui Vasile Camilar din Udești, acesta era semnul de „bondița de la România“.⁶⁴

Referitor la garnitura de margine a bondițelor, menționăm că în unele sate ca Boroaia, Săcuța, Bogdănești, Rîșca, jocarii nu folosesc întotdeauna „primul“, bondițele fiind împodobite, în schimb, cu „șatrancă“ („șătreancă“)⁶⁵. Acest ornament ce amintește de „zgărdița“ de pe sumanele sarăduite, cu două, trei sau patru rînduri de ochiuri, este executat din fire de lînă neagră.

Cojoacele cu mîneacă (mintenele) din zona Fălticeni se ornamează cu un singur rînd de flori

⁶⁴ Pentru categoria mintenelor purtate în zona Sucevei pot fi considerate ca semne distinctive „floricica de pe umăr“ (aceasta avînd rol practic de consolidare a cusăturii de încheiere a mînecelor la umăr) ca și prezența „cheotorarilor“ (fișia de burduf pe care se execută cheotorile la părțile de dinainte, care nu mai sînt ornamentate și cu „prim“)

⁶⁵ Mulți dintre locuitorii din zona Fălticeni care s-au stabilit în alte părți și care au ținut să poarte în ocazii deosebite costumul național și-au procurat bondițele obișnuite, în satul din care provin ei sau părintii lor. De exemplu, Gh. Atomei din Coarnele Caprei, fiind originar din Bogdănești-Suceava, poartă, ca și soția sa, bondițe lucrate de meșterul jocar Gh. Gavriliu, din Bogdănești

das Kennzeichen des Kürschners Gh. Gavriliu aus Bogdănești, der Pelzrock mit blumenbesticktem Revers wurde vor allem in Boroaia hergestellt, die Frauenbondița mit krümmerbesetztem Revers kennzeichnet Hîrtop usw.) bzw. aus der Farbpalette. So herrschen etwa auf den „bondițe“ aus Hîrtop die Farben Rot und Grün vor, während die Stücke anderer Dörfer (Bogdănești, Baia) sämtliche Farben gleichmäßig benutzten. Von solchen vereinzelt Fällen ausgehend läßt sich die Behauptung auf das Fălticeni-gebiet, verglichen mit anderen Zonen, anwenden. So kennzeichnet die Erzeugnisse der Zone Gura Humorului eine nüchternere Verzierung geometrischer Natur, die als Bordüre, in vorherrschendem Schwarz, unter Benutzung von Kaffeebraun und Grün und neuerdings von Glasperlen, das Kleidungsstück umsäumt, während die „bondițe“ des Fălticeni-gebiets bunte Stickerei aufweisen. (Beachtenswert scheint die Tatsache, daß gewisse Bewohner dieses Gebiets, bzw. der im Nordwestteil desselben gelegenen Ortschaften Mălini oder Găinești, dieses im Moldovatal angefertigte Kleidungsstück mit Perlenstickerei („cu cilicuri“) übernommen haben).

Betrachten wir die überlieferte Tracht des Suceavagebiets, indem wir, von Fălticeni kommend, über Bunești oder über Udești anreisen, stellen wir andere Wesenszüge der Trachtenstücke fest und zwar: das Auftreten üppiger Blumensträuße, die von baumwollgarngestickten Blumenmotiven umsäumt wurden. Doch haftet diesen vorne und rückwärts auftretenden Unterscheidungsmerkmalen tiefere Bedeutung an, d. h. die in den Landesfarben gehaltenen Bändchen, die die Sträuße zusammenhalten, tauchten, was ja einleuchtend scheint, zu einer Zeit auf, in der die Freude wieder dem Mutterland anzugehören sich auf alle Art äußerte. Nach Aussagen der Meister Neculai Cerlincă aus Sf. Ilie, bzw. Vasile Calimar aus Udești bildeten diese Bänder das Kennzeichen der „bondița aus Rumänien“.⁶⁴

Was die Verbrämung der „bondițe“ anbelangt, muß darauf hingewiesen werden, daß in Ortschaften wie Boroaia, Săcuța, Bogdănești, Rîșca, nicht immer Krümmer dazu verwendet wurde, vielmehr eine als „șatrancă“⁶⁵ bezeichnete Wollstickerei (d. h. vier schwarze Stichreihen) auftritt, die an die „zgărdiță“ der Sumane erinnert.

Die Pelzjacken („mintene“) des Fălticeni-gebiets weisen eine einzige Blumenreihe, wie die bei den

⁶⁴ Als Kennzeichen der im Suceavagebiet üblichen Pelzmäntel kann das „Schulterblümchen“ gelten (das als Stickerei eine praktische Rolle zum Verstärken der Naht spielt) und das Auftreten der „cheotorarilor“ (ein Balglederstreifen aus dem man die Vordersäume anfertigt die keinen Krümmerbesatz aufweisen).

⁶⁵ Zahlreiche aus dem Fălticeni-gebiet stammende Personen die sich in anderen Gegenden niedergelassen haben, beschafften sich die Trachtenbrustpelze aus den Heimatgemeinden ihrer Eltern. Gh. Atomei aus Coarnele Caprei, z. B., der aus der Ortschaft Bogdănești-Suceava gebürtig ist, trägt, wie auch seine Frau vom Kürschner Gh. Gavriliu aus Bogdănești angefertigte „bondițe“

asemănător celor de pe bondițe sau cu cusături dintre cele mai simple, colorate în negru și anume: „brăduți“, „cânguțe“, „schinișori“, etc.

La bondițele pentru zi de lucru, precum și la spențere, ornamentarea se realizează și cu ajutorul „potricalei“, prin perforarea burdufului, precum și la mașina de cusut. Tighelele cu ață neagră se execută sub formă de „optari“, în ochiurile respective, numite și „lăcățele“ brodindu-se cu lină colorată mici motive-steluțe.

Cojocul mare nu este nici el lipsit de ornamente, cusături în cruciulițe ori steluțe executându-se cu ață neagră pe fișia de burdof, de multe ori tăiată „colțurat“ de la clinii laterali.

În ceea ce privește desfacerea produselor de jocărie, meșteșugarii din zona Fălticeni au practicat și practică, mai ales, lucrul la comandă, deservind atât pe consăteni cât și pe numeroși locuitori din satele învecinate ori mai îndepărtate. Ei au practicat, de asemenea, și vânzarea produselor la târg, fiind prezenți pe piața din Fălticeni, dar și în orașele și târgurile din zonele Iași și Botoșani, fapt ce explică aria largă de răspândire a „bondiței de Fălticeni“. În prezent ei satisfac și comenzi pentru perfecționarea unor diferite piese, în special cojoacele cu mîneci sau cu clini și brîu, primite din localități ca București, Brăila, Sighișoara ș.a.

Harnici și buni meșteșugari, jocarii din zona Fălticeni contribuie, lucrînd cu dragoste, la îmbogățirea creației și tradiției într-unul din cele mai frumoase domenii ale artei populare românești.

„bondițe“ auftretenden, bzw. einfachste einfärbig schwarze Stickerei auf und zwar den „brăduț“ (Tännchen), die „cânguțe“ oder die „schinișori“ (von „spin“ — lokal „schin“ — Dorn) auf.

Die Alltagsbondițe und die „spențere“ werden auch vermittels Lochverzierung dekoriert, indem man mit dem Lochseisen das applizierte Balgleder stellenweise ausstanzt, oder indem man einfach mit der Nähmaschine dekorativ wirkende Stichreihen anbringt. Die mit schwarzem Garn ausgeführten Säume bilden „Achter“ und in die zustandegekommenen Schlingen, „lăcățele“ (Schlößchen) genannt, pflegt man mit bunter Wolle kleine Motive, „Sternchen“ zu sticken.

Auch der große Pelzmantel ist verziert und zwar vermittels auf dem Balgledersaum in schwarzem Garn ausgeführten Kreuzstichen, wobei der Balglederrand „zackig“ zugeschnitten wurde.

Was den Verschleiß der Kürschnereierzeugnisse anbelangt, arbeiten die Handwerker des Fălticeni-gebiets vor allem auf Bestellung und zwar für ihre Landsleute oder für die Bewohner der Nachbardörfer, aber auch entfernter gelegener Ortschaften. Doch setzte man die Ware auch auf den Märkten, und zwar in Fălticeni, doch auch in den Marktflecken der Zonen Iași und Botoșani, ab, was die große Verbreitung der „Bondița von Fălticeni“ verständlich werden läßt. Heutzutage übernehmen sie auch Aufträge aus Bukarest, Brăila oder Sighișoara zur Ausstattung verschiedener Stücke, vor allem Jacken und Schoßjacken.

Als fleißige und gute Handwerker wirken die Kürschner des Fălticeni-gebiets beim Bereichern des zeitgenössischen Schaffens und zur Erhaltung der Überlieferung in einem der schönsten Bereiche der rumänischen Volkskunst mit.

Anexa 1

MEȘTERI COJOCARI DIN ZONA FĂLTICENI KÜRSCHNERMEISTER AUS DEM GEBIET FĂLTICENI

Localitatea Ortschaft	Numele și prenumele Name, Vorname
Arghira	Dăniloaja Gheorghe
Baia	Mușat Neculai
	Simion Gheorghe
Basarabi	Apetrei Valeria
Băișești	Blănaru Emilian
	Blănaru Gheorghe
	Ciobanu Emilian
	Ciobanu Melania
	Ciobanu Vasile
Bogata	Munteanu I.
Bogdăneasa	Catrina Dumitru
Bogdănești	Gavriliu Gheorghe
	Gavriliu Petru
	Nechita Vasile
	Solcanu Constantin
Boroaia	Hrițcu Anton
	Hrițcu Costache
	Roman Ion
Buda — Slătioara	Pciu Constantin

Bunești	Ciocirlan Costan
	Ciocirlan Neculai
	Ciocirlan Vasile
Brădălel	Biali Ion
Ciumulești	Onofrei Constantin
Dolheștii Mari	Baba Vasile
	Cărăbuș Petru
	Mitruț Dumitru
	Petru I. Constantin
	Pintea Dumitru
	Rusu Costache
	Sitaru Ion
	Procovanu Toader
Drăgușeni	Burțilă Toader
	Vartolomei Maranda
Găinești	Crăciun Elena
	Crăciun Vioara
	Cojocar Toader
	Flocea Maria
	Pintea Viorica
	Trifan Gh.
Gulia	Birleanu Ion
	Ciubotaru Gheorghe

Herla	Anastasiu Gheorghe Anastasiu Gavril Dumitrache Gheorghe Dumitrache Profira	Moișă	Astroii Gheorghe Astroii Gh. Toader
Ilirtop ..	Alexandru Ion (zis Cojocar) Amarandei Ion Amarandei Iosif Amarandei Marioara Amarandei Neagu Amarandei (Doroftei) Teodora Amarandei Vasile Beșleagă Gheorghe Beșleagă Ștefan Cojocaru Toader Dănilă Neculai Filip Maria Ignat Veronica Ioniță Maria Leonte Ion Leonte Maria Nechifor Neculai Onuți Niculina Onuțu Ștefan Repede Teodora	Oprișeni	Colonaș Vasile
Horodniceni	Mancaș Neculai	Pirnaie	Săftiuc Chirilă Sandu Dochița Sandu Sofia
Jahalea	Clrjă Gheorghe	Pleșești	Moțcu Constantin Păduraru Vasile
Lămășeni	Andrei Dumitru Arsene Elena Gafencu Melexina Onofrei Dumitru	Poiana Mărului	Gușă Artemiza Zimbru Ioana
Mălini	Birsanu Ruxanda Burlui Ileana Buzdugan Măriuca Hrehorciuc Gheorghe Lucanu Catinca Nistor Maria Ștefănoaia Mitruță	Preutești	Dăscălescu Zamfira Gavril Maria Moșnăcușu Georgeta
		Probota.....	Ciobanu Neculai Leonte Gheorghe
		Rișca	Dochia Gheorghe Cheptănuș I. Verdeș Ștefan
		Săcuța	Cordoneanu Dumitru
		Spătărești	Alupii Vasile Simion Paulina
		Suha ..	Nistor Catinca
		Slatina	Brînză Ruxandra Gherman Victoria Mironeasa Dumitru Timofte Aurica Toader Ioana Vornicu Ecaterina
		Tătăruși	Costan I.
		Valea Bourci	Aanei Constantin Diaconu Ion Tănase Ion
		Valea Glodului	Sumănaru Al.

CERAMICA DE VLĂDEȘTI. TRADIȚIE ȘI MUTAȚII CONTEMPORANE

Narcisa Uică

Vechea așezare românească, menționată în documentele Țării Românești din sec. al XVII-lea¹, centrul ceramic Vlădești este situat în partea nordică a orașului Rm. Vlcea, la 7 km distanță, mărginit de râul Olănești și stațiunea balneoclimaterică Ocnele Mari, aparținând tradițional, tipului de sat răsărit, specific zonei etnografice a Vlcei.

Din grupul satelor de olari învecinate, Buda, Ocnele Mari, Priporu, Costești, Gologan, informațiile de teren² ne fac să afirmăm că meșteșugul olăritului a cunoscut cea mai mare amploare la Buda-Vlădești, deși acest centru și-a restrâns activitatea de cca 10—15 ani.

Cea mai veche știre de care dispunem în urma cercetărilor de pînă acum, furnizată de „Dicționarul județului Vlcea din anul 1893” ne semnalează existența, pentru localitatea Buda, a unui număr de 38 de olari³.

Locuitorii se ocupau cu pomicultura, destul de puțină agricultură și cu creșterea vitelor pentru necesitățile gospodăriei.

Olăritul, era practicat ca o activitate auxiliară în cadrul gospodăriei, învățîndu-se din tată în fiu, inițial urmărindu-se acoperirea nevoilor casnice.

Spre sfîrșitul secolului XIX, avem mențiunea potrivit căreia, învățătorul Grigore Mihăiescu din Vlădești se angaja să procure „vase de olărie pentru concurs”⁴, fapt care ne îndreptățește să credem că în aceeași perioadă cu Buda se practica meșteșugul și la Vlădești. Acest lucru este susținut și de faptul că deși centrul producea și produce ceramică nesmălțuită, ea se bucură de o largă apre-

DIE TÖPFEREI VON VLĂDEȘTI. ÜBERLIEFERUNG UND ZEITGENÖSSISCHE WANDLUNGEN

Narcisa Uică

Das Töpfereizentrum Vlădești, eine, bereits im XVII. Jh.¹ in Urkunden der Walachei belegte alte rumänische Siedlung, liegt etwa 7 km nördlich der Stadt Rîmnicu Vlcea, nahe des Olăneștibachs und des Heilbades Ocnele Mari. Hinsichtlich der Siedlungsform haben wir es mit einer Streusiedlung zu tun, wie sie das Volkskundegebiet Vlcea kennzeichnet.

Die Bewohner dieses Gebiets widmeten sich der Viehhaltung und dem Obstbau zur Deckung des Eigenbedarfs, weniger dem Ackerbau.

Das Töpfergewerbe bildete sozusagen eine von Vater auf den Sohn vererbte Nebenbeschäftigung und suchte ursprünglich wohl auch lediglich den Bedarf des eigenen Haushalts zu decken.

Eine nähere Untersuchung² der in dieser Gegend bestehenden Töpfereizentren Buda, Ocnele Mari, Priporu, Costești, Gologani ergab, daß das Gewerbe in Buda und Vlădești die größte Entfaltung erlebte, obgleich das handwerkliche Schaffen dieser beiden Orte seit 10—15 Jahren merklich zurückgeht.

Die älteste Nachricht, die wir bis heute zu erlangen vermochten beruht auf dem vom „Wörterbuch des Kreises Vlcea aus dem Jahre 1893“ gelieferten Hinweis, daß man in der Ortschaft Buda 38 Töpfer zählte³.

Gegen Ende des XIX. Jh. wird davon berichtet, daß sich der Lehrer Grigore Mihăiescu aus Vlădești verpflichtete „Keramikgefäße für den Wettbewerb zu beschaffen“⁴, was zu der Annahme veranlaßt, daß das Gewerbe in Vlădești dem aus Buda an Alter nicht nachsteht.

Dieses wird auch durch die Tatsache erhärtet, daß sich die Töpferware dieses Zentrums anläß-

¹ Documente privind Istoria României, veacul al XVII-lea. Țara Românească, Ed. Academiei R.P.R., 1952, vol. V, p. 315.

² În cadrul cercetărilor de teren întreprinse în anii 1980—81 au fost chestionați informatorii; Hodorog Gh. n. 1916, Ghencea Ion, n. 1939, Prof. Mamotă, geb. 1936, Zota Nicolae, n. 1930, Dumitru Schiopu, n. 1935.

³ C. Alexandrescu, Dicționarul județului Vlcea, 1893, p. 538.

⁴ Fondul Revizoratului școlar, D, 1/1894, fila 463, Arhivele Statului, Filiala la Vlcea.

¹ Documente privind Istoria României, veacul al XVII-lea. Țara Românească, Akademieverlag, 1952, Band V, S. 315.

² Bei den in den Jahren 1980—81 erfolgten Geländeerhebungen wurde befragt: Hodorog Gh., geb. 1916, Ghencea Ion, geb. 1939, Prof. Mamotă, geb. 1936, Zota Nicolae, geb. 1938, Schiopu Dumitru, geb. 1935.

³ C. Alexandrescu, Dicționarul județului Vlcea, 1893, S. 538.

⁴ Fonds des Schulrevisorats, DI./1894, Bogen 463.

ciere la concursul de olărie din anul 1908⁵, primul de acest gen pe țară, prin emiterea apelului de participare și pentru meșterii de aici.

Despre dezvoltarea meșteșugului din zonă ne vorbește textul unor reclamații făcute de olarii din Vlădești la anul 1910. Andrei A. Povarnagiul, cheamă în judecată pe Gh. Mariana Văduva pentru că la 18 iunie „a răsturnat carul cu oale pe când mergea la târg”⁶, Ion G. C. Simioreanu dă în judecată pe M. Ștefan Idu, motivînd că ultimul „trece cu carul peste pămîntul argilos avut în exploatarea sa”⁷.

Dar cele mai multe date despre amploarea practicării olăritului le aflăm din petiția colectivă din același an, înaintată către Prefectura orașului Rm. Vilcea de un grup de olari din Ocnele Mari, Vlădești și Rîmnicu prin care se spune:

„... venim cu plîngere înaintea dumneavoastră a vă reclama că în acest oraș s-au pripășit niște bulgari de meserie olari făcînd trei fabrici una la Podul Oltului a doua la Cetățuie și a treia la Ocnele Mari și cum în cătunele pendinte de acest oraș se găsesc peste 100 de olari cu care ne-am pomenit cu această meserie din care putem cîștiga pîinea zilnică, dar de cînd a venit acești bulgari nu ne mai putem cîștiga nimic”⁸, specificîndu-se mai departe, „să le impuneți a părăsi acest oraș într-o localitate unde este lipsă de această meserie nu aici unde sîntem prea mulți”⁹, considerînd că, „meseria noastră este o meserie ca industria națională și în anii trecuți cînd corporația ne pusese la taxe grele fiind mai mulți în persoană la București domnu ministru ne-a ascultat scăzîndu-ne taxele ce ne impuse-seră”¹⁰.

Urmează pe petiție semnătura a 27 de olari.

Practicarea meșteșugului la o scară atît de mare a făcut ca și aria de răspîndire a produselor să fie destul de întinsă, fiind vorba tocmai de vase pentru uzul gospodăresc, rezistente la foc. Piețele de desfacere erau târgurile, nedeile, bîlcuirile din comunele și orașele învecinate unde plecau cu carele cu boi. Comercializarea vaselor se făcea

lich des Wettbewerbs aus 1908,⁵ dem ersten dertartigen des Landes, zu dem auch die Meister aus Vlădești geladen waren, sich großer Beliebtheit erfreute, obgleich man hier bloß unglasierte Irdenware anfertigte.

Hinweise zur Entwicklung des Töpfergewerbes in diesen Landstrichen liefert uns der Text gewisser von den Töpfern aus Vlădești eingereichter Klagen aus dem Jahre 1910. Es heißt dort unter anderem:

Weil „er den Wagen mit Geschirr auf dem Weg zum Markt“⁶ umgeworfen hat...“ wird Gh. Mariana Văduva von Andrei A. Povarnagiul vor den Richter ge'aden; desgleichen klagt Ion G. C. Simionescu M. Ștefan Idu an, da dieser „mit seinem Wagen durch die von ihm ausgebeuteten Tonvorkommen fahre...“⁷.

Doch liefert uns die meisten Daten hinsichtlich des Ausmaßes, das die Töpferei erlangte, eine im gleichen Jahre von einer Gruppe von Töpfern aus Ocnele Mari, Vlădești und Rîmnicu an den Präfekten der Stadt Rîmnicul Vilcea eingereichte Kollektivbittschrift, in der es heißt:

„... und treten wir mit der Klage vor Euch, daß sich in dieser Stadt mehrere Bulgaren niedergelassen haben, die die Töpferei ausüben und drei Fabriken angelegt haben, eine an der Oltbrücke, die zweite bei der Cetățuie und die dritte in Ocnele Mari und weil sich in den dieser Stadt zugehörigen Weilern über 100 Töpfer finden, die dieses Gewerbe als Broterwerb ausüben, die wir in diesem Handwerk aufwuchsen, seit der Ankunft jener Bulgaren mangelt es uns an Einkommen...“⁸ und weiter „wollt Ihr doch veranlassen, daß sie aus dieser Stadt wegziehen an einen Ort, wo es an diesem Gewerbe mangelt, nicht hier wo wir ihrer zu viele sind...“⁹ denn „unser Gewerbe ist doch eine Art Nationalindustrie und in den vergangenen Jahren, als uns die Genossenschaft schwere Abgaben auferlegte, waren unser mehrere in Bukarest vorstellig geworden und der Herr Minister schenkte uns Gehör, indem er uns besagte Abgaben verminderte...“¹⁰

Darunter finden sich die Unterschriften von 27 Töpfern.

Ein dermaßen entwickeltes Gewerbe bewirkte einen entsprechend ausgedehnten Verbreitungsreich, handelt es sich doch um feuerfestes Haushaltsgeschirr.

Als Absatzmarkt galten die Wochen-, Jahr- und Hirtenmärkte („nedei“) und die in den umliegenden Dörfern abgehaltenen Markttag, zu denen die Töpfer ihre Waren mit Ochsenfuhren schaff-

⁵ Olarul Constantin I. Niță Morariu, primind premiul II și 50 de lei (pentru un ulcior) la concursul meșterilor olari organizat de Tzigara Samurcaș, cf. Silvia Zderciuc și M. Netcu, *Contribuții la istoricul olăritului vilcean*, în: Revista muzeelor, nr. 6/1973, p. 542.

⁶ ASV, Judecătoria rurală Vlădești, D/10.

⁷ ASV, Judecătoria rurală Vlădești, D/15.

⁸ Fondul prefecturii județene Vilcea, D/51/1910, fila 593—594, Arhivele statului, Filiala Vilcea.

⁹ Idem

¹⁰ Idem

⁵ Der Töpfer Constantin I. Niță Morariu erhält den II. Preis und 50 Lei (für einen Krug) anlässlich des von Tzigara Samurcaș veranstalteten Wettbewerbs, nach: S. Zderciuc und M. Netcu: *Contribuții la istoricul olăritului vilcean*, in: Revista Muzeelor, Nr. 6/1973, S. 542.

⁶ Staatsarchive Vilcea, Judecătoria rurală Vlădești, D/10.

⁷ Idem, D/15

⁸ Fonds der Kreispräfektur Vilcea, D/51/1910, Bo-gen 593—594, Staatsarchiv, Zweigstelle Vilcea.

⁹ Idem.

¹⁰ Idem

și prin rudarii din sat, care în schimbul produselor agricole ajungeau pînă la Dunăre¹¹.

După al doilea război mondial centrul de greutate al practicării meșteșugului a rămas Vlădeștiul vasele de aici fiind mult mai diversificate ca formă și ornament deși întrebuițează aceeași tehnică simplă de „gătit“.

Smălțul a fost introdus în acest centru abia la începutul sec. XX; puține sînt vase smălțuite, cratițele, ulcioarele, cămile de apă și de vin, restul se fac pe roșu sau cu caolin¹².

O scurtă trecere în revistă a fazelor principale prin care trece lutul se impune, chiar dacă nu diferă procedeele de prelucrare de alte centre și mai ales de vechile metode folosite pînă astăzi.

Pămîntul se scoate din preajma localității (dealul Bercu), se transportă acasă cu carul și este depozitat în locuri special amenajate. Pămîntul umed se lucra 2—3 zile cu picioarele și mîinile pentru plasticizare, pe podea în camera de locuit, iar dacă este uscat „înmuiera“ dura 4—5 zile. Ca degresant se folosește nisipul adus de pe malul rîului Olănești. Modelarea vaselor se face în camera de locuit unde era și atelierul, mai nou acesta mutîndu-se în bucătăria de vară, neexistînd ateliere cu o construcție separată, cum întîlnim de exemplu la Horezu.

Uscarea vaselor se face pe „doage de lemn“ așezate în toată casa, în primele 2—3 zile fiind puse vasele cu gura în sus apoi ferite de soare se întorc cu gura în jos. După cum este timpul uscarea poate dura și 4—5 zile și 10 zile.

Arderea se face în cuptoare semisferoidale simple, construite din cărămidă și avînd vatra amenajată cu canal de foc circular și median, construite de regulă sub un șopron cu mai multe destinații. În zonă cuptorul poartă denumirea de „cuptor cu scripete“ avînd două guri de foc. (Fig. 1).

Sînt folosite două arderi ca și la celelalte centre din zonă, însumînd 10—12 ore.¹³

Focul la început este lent folosindu-se tulpinile de lemn putred, apoi se întetește cu fag, ulm și stejar.

ten. Den Verschleiß besorgten aber auch ortsansässige Rudari (Zigeuner), die das Geschirr gegen Landwirtschaftsprodukte eintauschten und so bis an die Donau hinunter gelangten.¹¹

Nach dem 2. Weltkrieg fiel der Schwerpunkt der Töpfereiproduktion auf Vlădești, da dessen Ware formen- und dekormäßig diversifizierter waren, obgleich die Meister dieses Zentrums die gleiche einfache „Zier“-technik anwandten.

Die Glasur drang erst gegen Ende des vorigen Jahrhunderts in das genannte Zentrum vor: „es gab wenig glasiertes Geschirr; Kasserollen, Wasserkrüge, Wasser- und Weinkannen, alles andere wurde rotgebrannt oder engobiert...“¹²

Wir wollen kurz auf die wichtigsten Phasen der Tonverarbeitung eingehen, selbst wenn sich diese anderen Zentren gegenüber kaum unterscheiden und bis heute alte Verfahren Anwendung finden.

So gräbt man den Ton in der Nähe der Ortschaft (Bercu—Berg) ab, bringt ihn ins Gehöft und lagert ihn an einer eigens dazu hergerichteten Stelle. Den feuchten Ton bearbeitete man auf dem Wohnstubenboden mit Füßen und Händen 2—3 Tage hindurch, war es dagegen schon trocken, ließ man ihn zunächst 4—5 Tage „weichen“. Als Magerungsmittel diente aus dem Olăneștibachbett geholter Flußsand. Ursprünglich stand die Töpferscheibe im Wohnraum, der auch als Werkstatt diente, neuerdings begegnen wir ihr in der Sommerküche, denn im Ort gibt es keine eigens als Werkstätten errichtete Gebäude, wie im Falle von Horezu.

Das Trocknen der Erzeugnisse währt rund 4—5, aber gelegentlich auch 10 Tage und zwar werden sie zunächst 2—3 Tage lang mit der Öffnung nach oben auf Trockenborden („Holzdau-ben“) im ganzen Haus zum Vortrocknen aufgestellt und hernach umgekehrt im Schatten vollkommen getrocknet.

Das Brennen geschieht in einfachen, um die Jahrhundertwende erbauten, halbkugelförmigen Backsteinöfen, deren Herd mit konzentrischen und radialen Feuerkanälen versehen ist, die üblicherweise in einem Mehrzweckschuppen stehen. Man nennt sie in dieser Gegend „cuptor cu scripete“, was wörtlich Zugwindenofen heißt und sie besitzen zwei Feuerlöcher. (Abb. 1).

Glasierte Ware bedarf zweier Brände, wie übrigens auch in anderen Zentren des Gebiets, wobei die Gesamtzeit 10—12 Stunden beträgt.¹³

Zunächst wird der Brennofen langsam mit morschem oder Weichholz angeheizt und das Feuer hernach mit Buchen-, Ulmen- oder Eichenholz angefacht.

¹¹ V. Cărbăbiș, *Olăria din Buda județul Vâlcea*, in: *Revista muzeelor*, nr. 3/1974, p. 80 (harta cu răspîndirea produselor prin țiguri, nedei și rudarii locuitorilor)

¹² Inf. D. Schiopu, Vlădești, n. 1935, nr. 37.

¹³ Informatorii din sat, olarii care lucrează și azi: Hodorog Gh. n. 1916, Ghencea Ioan. 1939, Sima Floarea, n. 1930, Zota M., n. 1938, Arniceru C-tin, n. 1939, Răducanu Gh., n. 1920, Schiopu Dumitru, n. 1935, Schiopu C-tin, n. 1938

¹¹ V. Cărbăbiș, *Olăria din Buda, jud. Vâlcea*, in: *Revista Muzeelor*, Nr. 3/1974, S. 89 (Karte der Verbreitung der Erzeugnisse durch Märkte, Hirtenmärkte und einheimische Rudari)

¹² Hinweis von D. Schiopu, Vlădești, geb. 1935, Hausnummer 37.

¹³ Hinweise von heute tätigen Töpfern des Dorfes: Hodorog Gh., Ghencea I., Sima Fl., Zota M., Arniceru C-tin, Răducanu Gh., Schiopu D-tru, Schiopu C-tin

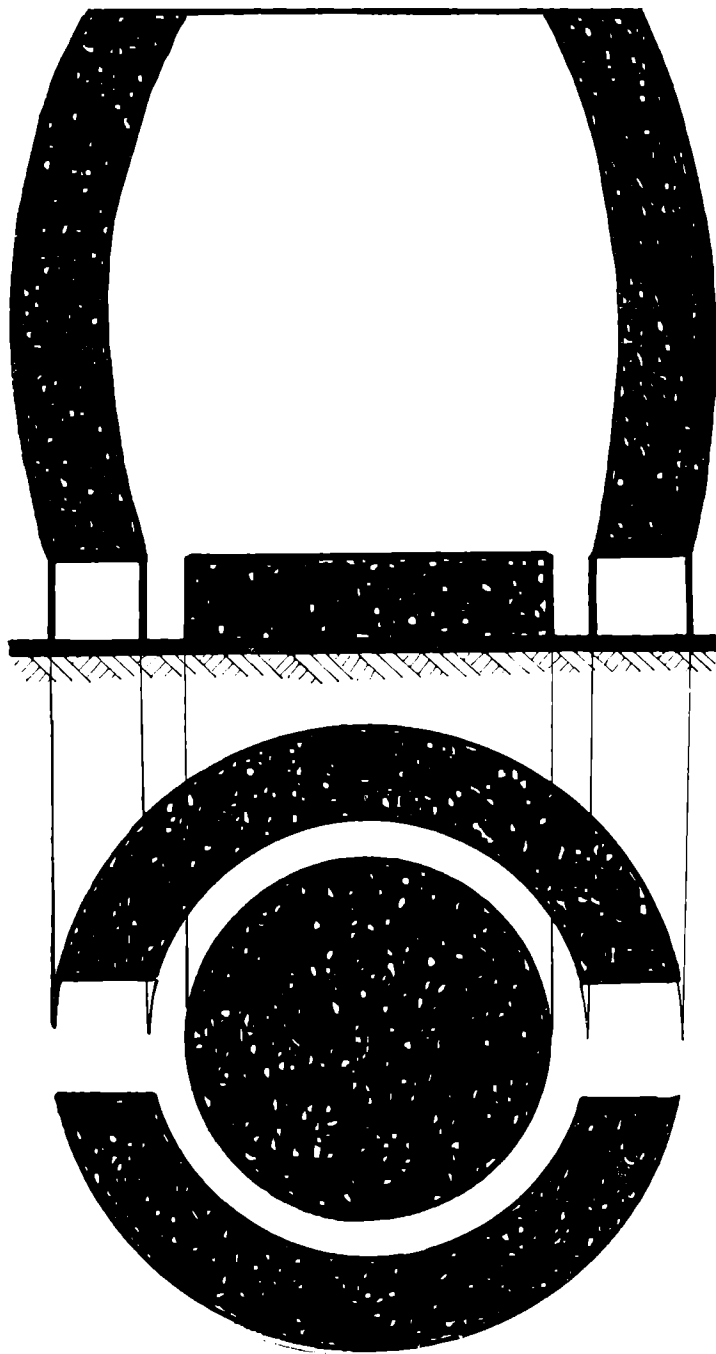

Fig. 1. Schița cuptorului de ars oale, secțiune prin acesta

Abb. 1 Aufriß des Brennofens

Analizând formele confecționate aici în răstimp de două veacuri, constatăm asemănarea cu produsele realizate în centrele Horezu și Oboga, păstrându-se aproape tot repertoriul formelor de altă dată; ulcele, oale, ulcioare („urcioare”) cu și fără ciun, străchini, taiere, solnițe, oale de gătit („ghivece”), căni cu cioc („calofire”), la care se adaugă și produsele noi inspirate din industrie (servicii de țuică și cafea și, mai nou, figurine¹⁴, zodiacuri, glastre pentru flori, măștișoare). Fig. 2.

¹⁴ Sint lucrate de un singur meșter, Dumitru Schiopu

Betrachten wir die hier angefertigten Gefäßformen, so erinnern die der letzten zwei Jahrhunderte an die in Horezu und Oboga hergestellten, wobei sich fast das gesamte Formenrepertoire von ehemals erhielt: kleine und größere Töpfe, Krüge (mit und ohne Sieb), Näpfe, Teller, Salzfässer, Kochtöpfe („ghivece”), Schnabelkannen („calofire”), dazu aus Industrieformen abgeleitete Erzeugnisse: Schnaps- und Kaffeeservice und neuerdings Figuren¹⁴, Tierkreiszeichen, Blumentöpfe, Anhänger u.a.m.

¹⁴ Werden bloß von Dumitru Schiopu angefertigt.

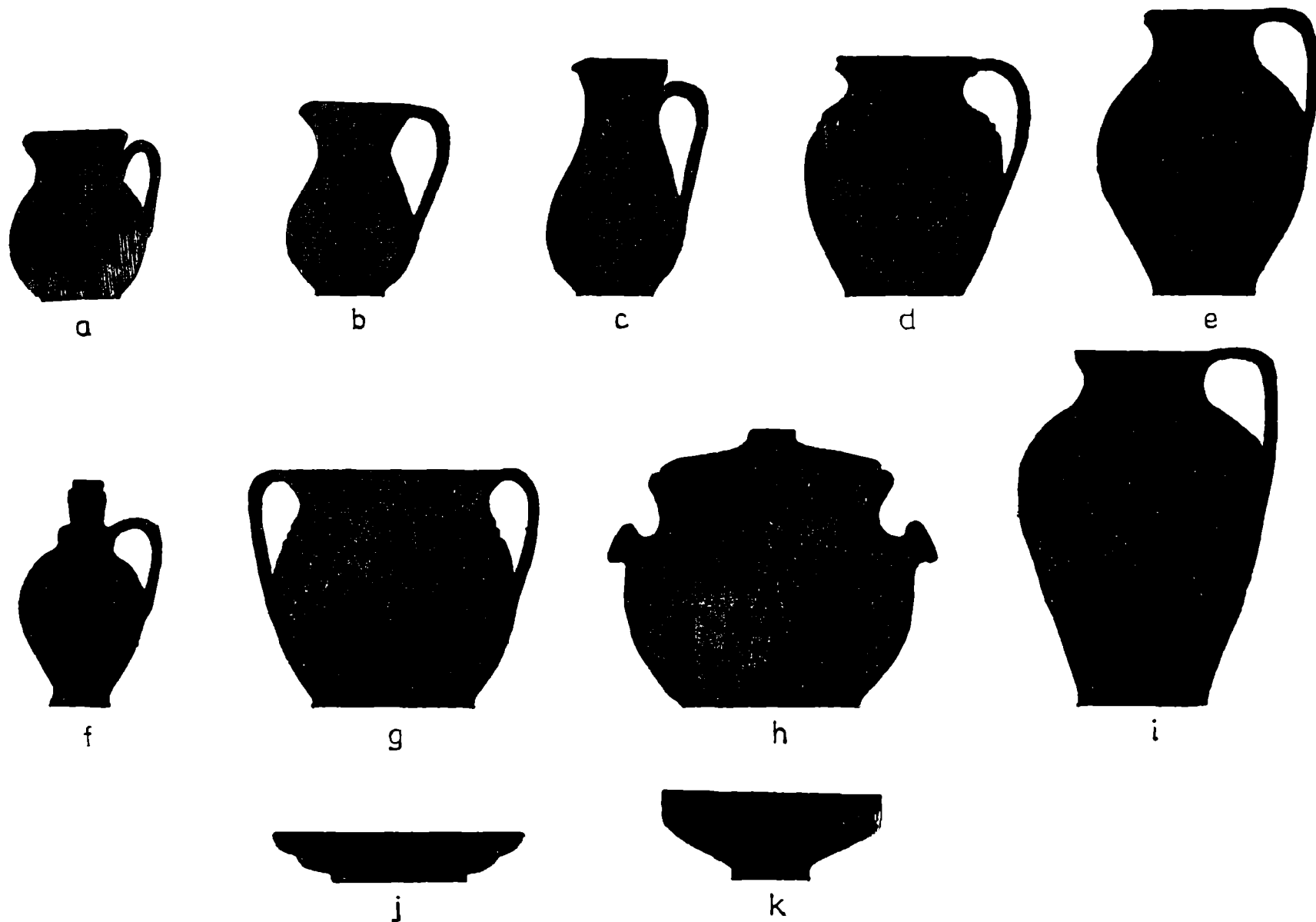

Fig. 2. Tipologia formelor lucrate la Vlădești

- a, b, — ulcică
- c — cană
- d, e, i — oale de diferite dimensiuni
- f — ulcior
- g — oală de varză
- h — supieră
- j — farfurie
- k — castron

Abb. 2 Typologie der in Vlădești angefertigten Gefäßformen:

- a, b — Tasse (cană)
- c — verschieden große Töpfe
- d, e, i — Wasserkrug (urcior)
- f — Kohltopf
- g — Suppenterrine
- h — Teller
- j — Schüssel
- k — Trinkgefäß (ulcică)

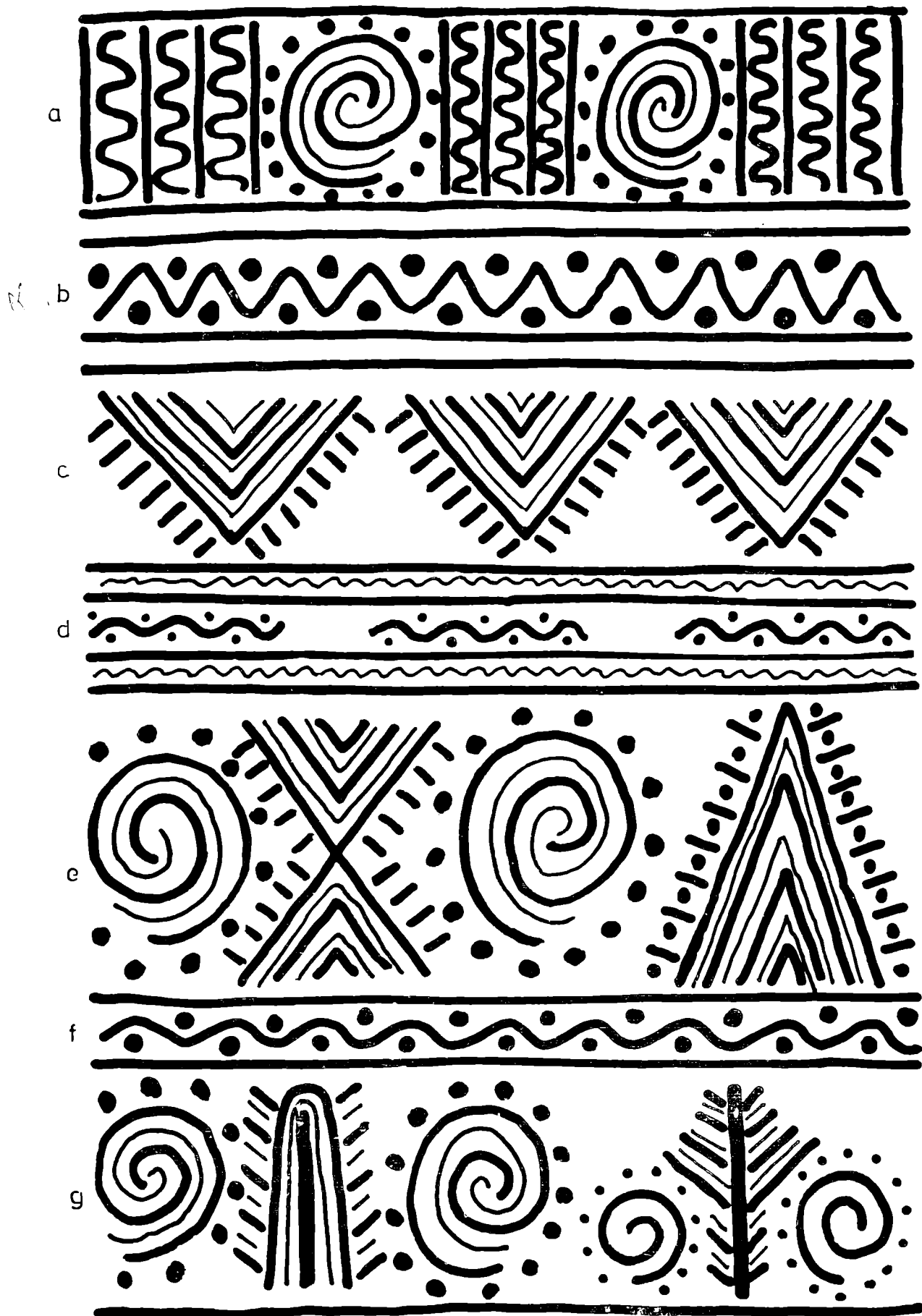

Fig. 3. Repertoriul ornamentelor folosite de olarii din Vlădești

- a — motive geometrice
- b, d, f — linii șerpuite
- c — „colțuri”
- e — spirale cu „colțuri”
- g — spirale cu brăduț

Abb. 3 Von der Töpfern aus Vlădești benutzte Ziermotive:

- a — geometrische Verzierungen
- b, d, f — Schlangenlinien
- c — „Ecken”
- e — Spirale mit „Ecken”
- g — Spirale mit „Tannenbäumchen”

La olarii de aici se observă în prezent specializarea pe anumite forme, cu un repertoriu destul de restrâns, majoritatea lor fiind sezonieri; căni, străchini, ulcele de moși, „ghivece“, lucrate pentru târgurile anuale și nedei.

De fapt demn de semnalat este tocmai această mutație care există și anume, trecerea de la practicarea permanentă a acestui meșteșug, între cele două războaie mondiale, la o activitate sezonieră, pentru perioada, în special, de după anii 1965¹⁵.

Motivele și compozițiile ornamentale au un repertoriu redus, fiind „înfrumusețate“ prin „lustruire“ cu humă albă (angobarea întregii suprafețe a vasului), ornamentarea cu „penița“, stropire cu pensula sau spirale realizate cu cornul pe fond de angobă, detașându-se ornamentul cu smalt verde. (Fig. 3.)

Ceramica produsă la Vlădești este prin excelență o cermică de uz „dacă absoarbe apă este rezistentă la flacăra“¹⁶, cu o răspîndire mare în zonă în comparație cu cea care se lucrează la Buda, de aceeași factură, dar mai puțin îngrijită, folosită mai ales pentru nevoile satului.

De aproape 10 ani, olarii din Vlădești care lucrează permanent, sînt angajați în cadrul cooperativei, mai nou, creîndu-li-se, un atelier dotat cu toate cele necesare practicării și totodată transmiterii meșteșugului.

Ceramica de Vlădești se prezintă ca o producție distinctă, caracterizată prin simplitate și armonia formelor, calități recunoscute unanim în țară.

Bei den Töpfern, die größtenteils Saisonarbeiter sind, vermag man gegenwärtig eine Spezialisierung auf gewisse Formen festzustellen, wobei sich das Repertoire als bescheiden erweist, d. h.: Tassen, Näpfe, kleine Trinkgefäße („ulcele de moși“), Kochtöpfe, alles für Jahrmärkte und Hirtenmärkte („nedei“) bestimmt. (Abb. 2).

Zu den nach dem ersten Weltkrieg auftretenden Wandlungen gehört ja gerade der Übergang von einer ständigen zu einer zeitweiligen Ausübung des Gewerbes, eine vor allem nach 1965¹⁵ zunehmende Erscheinung.

Die Zierkompositionen und -motive erweisen sich ebenfalls als beschränkt, d. h. das Verziern besteht aus dem „Verschönern“ durch „Polieren“ (wörtlich „lustruire“ d. i. „Glänzen“) mittels Kaolin (also Engobieren der Gesamtoberfläche der Gefäße), dem Verziern mit dem „Federchen“, dem Besprengen mit dem Pinsel und dem Aufmalen von Spiralen. Von besonderer Wirkung erweist sich das Überziehen engobierter Gefäße mit grüner Glasur. (Abb. 3).

Die in Vlădești hergestellte Töpferware ist vorrangig eine Gebrauchskeramik; „saugt sie das Wasser auf, ist sie feuerbeständig“¹⁶. Außerdem ist sie, verglichen mit der weniger sorgfältig ausgeführten, gleichartigen, im Zentrum Buda hergestellten, wesentlich verbreiteter.

Seit fast 10 Jahren bildete sich in Vlădești eine genossenschaftliche Produktionseinheit heraus, in der Ganzjahrbetrieb herrscht, wobei den Töpfern eine entsprechend ausgerüstete Werkstätte zur Verfügung steht.

Die Töpferei von Vlădești stellt sich dem Betrachter als eigentümliches, von einfachen und ausgeglichenen Formen gekennzeichnetes Erzeugnis vor, was ihre allgemeine Beliebtheit im ganzen Land verständlich macht.

¹⁵ Dintre olarii care își exercită meseria permanent, amintim: Dumitru și Constantin Schiopu, Arniceru C-tin, Răducanu C-tin, restul fiind olari sezonieri

¹⁶ Informator D. Schiopu

¹⁵ Zu den ständig beschäftigten Töpfern gehören: Dumitru und Constantin Schiopu, Arniceru C-tin, Răducanu C-tin, die übrigen sind Saisonarbeiter

¹⁶ Hinweis von D. Schiopu

TEHNICA CONSTRUCȚIEI VIORILOR LA MEȘTERII POPULARI DIN MUȘCA ȘI LUPȘA (ZONA MUNȚILOR APUSENI)

Cornelia Gangolea

În zona etnografică a Munților Apuseni, recunoscută, îndeosebi, prin producția de instrumente muzicale aerofone (tulnice), publicațiile de specialitate semnalau prezența, în localitatea Mușca (jud. Alba), de pe valea Arieșului, și a unui constructor de viori¹. Cercetările întreprinse de noi, în zonă, în cursul anilor 1980—1981, pentru urmărirea fenomenului de menținere și revitalizare a centrelor de creație populară, cât și pentru identificarea și popularizarea creatorilor autentici, au oferit posibilitatea completării repertoriului de meșteri populari, constructori de viori, cu numele lui Sabin Panța, din Lupșa (jud. Alba)².

Cu toate că între cei doi creatori populari nu au existat contacte de nici un fel, pe linia practică meșteșugului, vecinătatea localităților Mușca și Lupșa, cât și faptul că primul dintre ei, Aron Albu, nu mai construia viori la data când cel de al doilea, Sabin Panța, abia începuse să o facă, ne-a determinat să urmărim, în paralel, succesiunea fazelor de lucru, analizând similitudinile și diferențele în tehnica de construcție a instrumentului muzical menționat.

Prezența, pe văile montane ale Apusenilor, a unui bogat fond forestier — făget pur sau în amestec cu bradul și molidul — oferă posibilitatea procurării selective a materiei prime, necesare pentru construcția viorilor: lemnul de rezonanță.

Aron Albu își procura din pădurea Fundoaia, renumită pentru lemnul său de rezonanță, esențele întrebuințate: molidul și bradul pentru „fața” viorii și „popic”, paltinul pentru „spate”, „veacă” (eclise) și „căluș”, jugastrul și fagul pentru „gît”, „limbă”, „cuie”, „cordar” și „arcuș”. Selectarea o făcea lovind cu toporul, lemnul, pentru descoperirea celui cu fibra deasă, cu tonul închis, cel cu fibra rară lăsînd tonul să răzbătă înapoară. Trunchiul doborât și decojit îl tăia în „boci”, fără

DER GEIGENBAU BEI DEN BAUERNHANDWERKERN AUS MUȘCA UND LUPȘA (WESTKARPATEN)

Cornelia Gangolea

Fachveröffentlichungen wiesen in dem an und für sich durch die Holzblasinstrumentenherstellung (Alphörner) bekannten Volkskundegebiet der Westkarpaten auf Belege des Geigenbaus¹ in der im Arieștal gelegenen Gemeinde Mușca (Kr. Alba) hin. Von uns in den Jahren 1980—1981 angestellte Forschungen im gleichen Gebiet, deren Augenmerk auf die Erhaltung und Neubelebung von Zentren volkstümlichen Schaffens, bezw. die Entdeckung und Popularisierung authentischer Bauernhandwerker gerichtet war, ermöglichten es uns, das Repertoire volkstümlicher Geigenbauer um einen weiteren Meister namens Sabin Panța, wohnhaft in Lupșa (Kr. Alba), zu bereichern².

Obgleich zwischen den beiden Geigenbauer (d. h. dem bereits bekannten Aron Albu aus Mușca) und dem Letzterwähnten), was deren berufliches Wirken anbetrifft, keinerlei Berührungspunkte bestanden, bewog uns die unerhebliche Entfernung die die beiden Ortschaften voneinander trennt und die Tatsache, daß Altmeister Albu seine Tätigkeit längst eingestellt hatte, als Sabin Panța die seinige aufnahm, dazu, die im Geigenbau angewandten Arbeitsphasen parallel zu verfolgen, um bei der Geigenherstellung auftretende Gemeinsamkeiten und Unterschiede zu untersuchen.

Das Vorhandensein eines reichen Forstbestands in den Tälern der Westkarpaten, d. h. vor allem Buchen- aber auch Mischwald, also Laub- und Nadelbäumen- Tannen und Fichten, gewährleistete eine reiche Auswahl des zum Geigenbau geeigneten Rohstoffs, bezw. entsprechenden Resonanzholzes.

Aron Albu beschaffte sich das seine aus dem, hochwertigen Resonanzholzes wegen bekannten, Fundoaiawald und benutzte zur Herstellung des Deckels und der Innenstrebe (Popic) Tanne und Fichte, für den Boden und die Zarge sowie den Steg Ahorn, zur Anfertigung des Halses, des Griffbretts, der Wirbel, des Saitenhalters und des

¹ R. Nicola, *Constructori amatori de instrumente muzicale din Transilvania*, în: Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei, II/1959—1963.

— Tiberiu, Alexandru, *Folcloristică, organologie, muzicologie*, Ed. muzicală, București, 1978.

² Cercetarea în zona etnografică a Munților Apuseni s-a desfășurat pe parcursul anilor 1980—1981, în localitățile: Vidra, Avram Iancu, Achimitești, Bulzești, Mușca, Lupșa, Ceru-Băcăinți.

¹ I. R. Nicola, *Constructori amatori de instrumente muzicale din Transilvania*, în: Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei, II/1959—1963.

— Tiberiu Alexandru, *Folcloristică, organologie, muzicologie*, Ed. muzicală, București, 1978.

² Unsere Untersuchung fand in den Jahren 1980—1981 in den Ortschaften Vidra, Avram Iancu, Achimitești, Bulzești, Mușca, Lupșa, Ceru-Băcăinți statt.

noduri, crăpându-l apoi de-a lungul fibrei, în scînduri de 2—3 cm grosime, care se lăsau să se usuce în loc ferit de soare, dar cu o mare circulație a aerului, o lungă perioadă de timp.

Lemnul întrebuintat de Sabin Panța la confecționarea diferitelor părți ale viorii, nu diferă, în ceea ce privește esențele, de a creatorului din Mușca: molidul (brădoaia) pentru „față” și „pop”, paltinul sau cireșul pentru „dos”, nucul sau paltinul pentru „cant” (eclise), „gît”, „limbă”, „cordar” și „scaun” (căluș). Sabin Panța cumpără cuiele și corzile din magazinele de specialitate, spre deosebire de Aron Albu, care le confecționa singur.

Deși în aceeași zonă, Sabin Panța preferă, pentru alegerea lemnului de rezonanță, pădurile de la Pinul Ursului, Fintîna Rece și Muntele Mare, acolo unde — susține meșterul — tonul lemnului e „mai frumos”. Pentru selectarea arborelui trebuincios, el încearcă lemnul cu dosul toporului, lovindu-l către rădăcină și alegîndu-l pe cel cu sunetul „mai lung”, care crește, de obicei, „pe piatră”, în locurile mai umbroase.

Ambii meșteri folosesc un șablon anume, pentru fața și dosul viorii, pe care le vor decupa din scîndurile tăiate „pe fibră”. În interior, cele două părți ale instrumentului se scobesc, cu dălțiță curbă, obținîndu-se o boltire a lemnului, care influențează, în final, înălțimea sunetului. Aron Albu știa, din experiență, cît și unde să subțieze lemnul; Sabin Panța controlează grosimea acestuia, punîndu-l din cînd în cînd „împotriva (luminii) soarelui”. Pentru mărirea rezistenței feței, solicitată de vibrația coardelor, Aron Albu obișnuia să-i lase lemnului, în interior, o „spinare” mai groasă. Meșterul din Lupșa întărește fața, fixîndu-i, pe partea interioară, o vergea din aceeași esență lemnoasă, tăiată „pe fibră” și lipită pe direcția lungimii. În plus, față de Aron Albu, Sabin Panța adîncește, atît pe fața cît și pe dosul viorii, în interior, în paralel cu conturul marginal, un șanț, care va ușura fixarea ulterioară a ecliselor.

Interesantă rămne și tehnica de decupare a „f”-urilor. Desenate pe fața viorii, acestea erau marcate, de Aron Albu, la extremități, cu un cui încins în foc, care străpungea lemnul. Traiectul desenului între cele două orificii, astfel obținute, îl decupa cu un fierăstrău de dimensiuni mici. Locul cuiului înroșit în foc, este luat, la Sabin Panța, de ciocanul de lipit.

Curbarea lemnului, necesară confecționării ecliselor, se face de către meșterii din Mușca și Lupșa, prin fierberea prealabilă a masei lemnoase în apă cu leșie, timp de o oră. Devenită, prin acest tratament, maleabilă, scîndura este fixată în tipare, unde se lasă să se usuce 4—5 zile. Pentru montarea celor 6 eclise, metodele diferă. Aron Albu

Fiedelbogens Buche und Ahorn. Um die geeignete Holzart zu finden, d. h. dichtes, tieltönendes Holz, das eine bessere Resonanz ergibt, als das weniger dichte, klopfte er mit der Axt die Stämme ab.

Den gefällten und geschälten Baumstamm schnitt man zu knotenfreien „böci“, die nun der Faser nach zu rund zwei cm dicken Brettern gespalten wurden, die man an einem schattigen Ort längere Zeit trocknen ließ.

Was die von Panța zur Herstellung verschiedener Geigenteile benutzten Holzarten anbelangt, lassen sich zum bisher Gesagten kaum wesentliche Unterschiede feststellen. Er verwandte z. B. die Fichte (brădoaică) dazu den Deckel und die Innenstrebe anzufertigen, für den Boden Kirschbaum oder Ahorn, ebenfalls Ahorn oder Nußbaum für die Zarge, den Hals, das Griffbrett, den Saitenhalter und den Steg. Wirbel und Saiten pflegte er zu kaufen, während Aron Albu sie selbst herstellte.

Obgleich Sabin Panța in der gleichen Gegend wohnt, zieht er Holz aus den Wäldern vom „Pinul Ursului“, von „Fintîna Rece“ und „Muntele Mare“, vor, da sie besseren Klang hätten. Das bei der Auswahl angewandte Verfahren ist das gleiche, nämlich das Beklopfen mit der umgekehrten Axt des Stammes vom Wipfel gegen die Wurzel zu. Als geeignet gelten Stämme mit „vorhaltendem“ Klang, die auf steinigem Boden und an schattigen Hängen wachsen.

Beide Geigenbauer bedienen sich zum Vorzeichnen von Boden und Deckel, auf die der Faser nach gespaltenen Brettchen, einer Schablone. Darauf werden die beiden Innenseiten des Bodens und des Deckels mittels eines Hohleisens bearbeitet, bis sich die zum Zustandekommen der erwünschten Klangfarbe nötige Wölbung ergibt. Dabei verfuhr Aron Albu erfahrungsgemäß, d. h. er wußte an welchen Stellen und wie weit er vom Holz abhobeln durfte. Sabin Panța beurteilte die Holzdicke indem er die bearbeiteten Teile gegen das Licht hielt, um die Widerstandsfähigkeit festzustellen. Während A. A. jedoch zur Erhöhung derselben im Inneren einen dickeren „Rücken“ stehen ließ, leimt S. P. eine aus der gleichen Holzart angefertigte und ebenfalls der Länge nach abgespaltene Rippe an. Außerdem bringt er, zum Unterschied zu Altmeister Albu, entlang der Kanten der Innenseiten von Boden und Deckel eine schmale Nut zum Anbringen der Zarge an.

Von Interesse ist auch das Ausschneiden der f-förmigen Schalllöcher, die auf der Oberseite des Schalldeckels vorgezeichnet wurden und deren kreisförmige Endpunkte von A. A. mittels eines erhitzten Nage's ausgebohrt wurden. Den Verlauf der geschweiften Bogen der Schalllöcher schnitt man darauf mittels einer kleinen Säge aus. S. P. besorgte das Ausbrennen mit einem dünnen LötKolben.

Um die Krümmung der Zargenbügel zu bewerkstelligen, kochten die Geigenbauer das Holz zunächst in Aschenlauge ungefähr eine Stunde hindurch, um es hernach in Matritzen zu pressen und darin trocknen zu lassen, was 4—5 Tage

Fig. 1. Valea Arieșului, între Lupșa și Mușca

Abb. 1. Das Arieștal zwischen Lupșa und Mușca

Fig. 2. Vioară construită de Aron Albu — Mușca

Abb. 2. Von Aron Albu gebaute Geige — Mușca

Fig. 3. Detalii de construcție — vioara lui Aron Albu

Abb. 3. Detail der von Aron Albu angefertigten Geige

Fig. 4. Detalii de construcție — vioara lui Aron Albu
Abb. 4. Anderes Detail der von A. A. gebauten Geige

Fig. 5. Vioară construită de Sabin Panța — Lupșa
Abb. 5. Von Sabin Panța angefertigte Geige — Lupșa

Fig. 6. Detalii de construcție — vioara lui Sabin Panța
Abb. 6. Detail der von Sabin Panța gebauten Geige

Fig. 7. Detalii de construcție — vioara lui Sabin Panța
Abb. Anderes Detail der von S. P. angefertigten Geige

începea fixarea acestora de la gîtul viorii, prin „butucul“ care le unește pe cele două așezate de la buclă în sus. Fața și dosul viorii aderă, la eclise, numai prin înclieiere, pînă la uscare, cele șase părți laterale fiind prinse, pe rînd, în copcii de lemn. Sabin Panța fixează eclisele între cele două fețe, concomitent cu gîtul viorii, ajutîndu-se, la montare, și de șanțul marginal al feței și dosului.

Gîtul confecționat prin cioplirea lemnului, pentru a-i conferi volutei curbura necesară, este perforat, lateral cu burghiul, în orificii fixîndu-se „încorditorile“ (cuiele), în număr de patru, două și două, perechi. La extremitatea opusă volutei, gîtul are o platformă pe care se lipește limba viorii. Atît gîtul cit și limba, înainte de fixare, se băiuiesc în negru, lustruindu-se în final.

Cordarul este fixat de ambii meșteri, printr-o coardă scurtă și groasă, de un cui din lemn, introdus în „butucul“ de jos care unește eclisele.

Aron Albu își confecționa călușul, decupîndu-l dintr-o bucată de scîndură subțire, cu ajutorul unui fierăstrău mic, de mînă. Sabin Panța preferă de cele mai multe ori să-l cumpere din magazinele de specialitate, „ajustîndu-l“ înainte de fixare.

Un rol important îl joacă „popicul“, în transmiterea vibrațiilor de la fața la dosul viorii. El este confecționat din aceeași esență ca și fața, la tăierea lemnului trebuind să se meargă în lungul fibrei. Popicul, introdus în interiorul viorii, după montarea și înclieierea tuturor părților instrumentului, printr-una din fantele „f“-urilor, are un loc stabilit, diferit la meșterul Albu, față de cel din Lupșa. Aron Albu fixa popicul acordînd mereu instrumentul pînă ajunge la tonul dorit, prin schimbarea locului acestuia. Sabin Panța are stabilită dinainte poziția popicului, „la doi centimetri de gaura de ton, sub scaun“.

În final, lemnul suprafețelor exterioare se lustruie, prin finisaj și se lăcuie, meșterii apreciind, fiecare, însemnătatea lacului pentru „tonul“ viorii. Lacul întrebuițat este obișnuitul șerlac, procurat din comerț.

După informațiile primite de la un urmaș colateral³, stabilit în Mușca, Aron Albu a confecționat, aproximativ 400 de instrumente muzicale care includ nu numai viori, ci și „basuri“, țitere, mandoline. Dacă materia primă, pentru viori, rămîne întotdeauna lemnul, pentru celelalte instrumente meșterul mai întrebuița și tabla metalică⁴. Instrumentele, cu certe calități acustice, erau vîndute pe o arie largă la mai toate tîrgurile din zonele înve-

duerte. Die Bügel selbst unterscheiden sich was ihre Form angeht. A.A. begann beim Oberbügel durch Einsetzen des Halses, an den die beiden Halbbogen des Oberbügels anschließen. Deckel und Boden werden allein durch Leim an der Zarge festgehalten und bis zum Trocknen des Klebers werden die Bestandteile durch hölzerne Schraubzwingen zusammengepreßt. S. P. befestigt die Zarge gleichzeitig mit dem Hals zwischen Boden und Deckel und bedient sich dazu der erwähnten Nut.

Der Hals wird, um der Schneck die entsprechende Krümmung zu verleihen, handgeschnitzt und hernach der Wirbelkasten seitlich vermittels eines Bohrers mit den zur Aufnahme der Wirbel bestimmten 4 Löchern versehen, die paarweise je zwei an jeder Seite des Kastens angeordnet sind. An dem der Schneck entgegengesetzten Ende weist der Hals eine Abflachung auf, an der man das Griffbrett befestigt. Letzteres und der Hals werden vor dem Anleimen schwarz gebeizt und hernach poliert.

Den Saitenhalter hängen beide Meister vermittels einer kurzen und dicken Saite an einem Holznagel an, der seinerseits in dem den Unterbügel zusammenhaltenden Klotz eingelassen wurde.

Während Aron Albu den Steg selbst aus einem dünnen Brettchen vermittels einer kleinen Säge anfertigte, bevorzugte Sabin Panța gekaufte Exemplare, die er vor dem Befestigen „zurichtete“.

Eine wichtige Rolle beim Übermitteln der Klangschwingungen spielt der „popic“, den man aus dem gleichen Holz wie den Deckel herstellt, wobei auch hier der Verlauf der Fasern berücksichtigt wird. Man befestigt ihn im Geigeninneren, nachdem der durch eines der Schalllöcher eingeführt wurde. Die Stelle wo die beiden Meister ihn anbringen ist nicht die gleiche, d. h. A. A. stimmte zunächst das Instrument und verschob ihn im Inneren so lange bis der Klang seinen Wünschen entsprach. S. P. dagegen wußte erfahrungsgemäß wo er hingehört und zwar „zwei Centimeter vom Schalloch entfernt, unter dem Steg“.

Nun wurde das Holz endgültig geglättet und hierauf lackiert, wobei die Bedeutung des Lackes für den „Klang“ der Geige jedem der beiden Meister bewußt war. Als Lackiermaterial benutzte man handelsüblichen Schellack.

Wollen wir einem angeheirateten Verwandten³ Glauben schenken, der sich in Mușca niederließ, so fertigte Aron Albu rund 400 Musikinstrumente an und zwar außer Geigen auch Baßgeigen, Zithern, Mandolinen usw. Während zum Geigenbau lediglich Holz benutzt wurde, kam bei den anderen Instrumenten auch noch Metallblech⁴ hinzu. Die Instrumente vertrieb man in weitem Umkreis, d. h., auf allen Märkten der Nachbargebiete: in

³ Vasiu A. Filon, născut în 1919, la Buciumana-Ciuruleasa, stabilit în 1949, în Mușca.

⁴ O astfel de piesă, „burdună“, se găsește la Muzeul etnografic din Lupșa, împreună cu tot inventarul instrumentelor folosite de Aron Albu la confecționarea instrumentelor populare.

³ Vasiu A. Filon, geboren 1919 in Buciumana-Ciuruleasa, ließ sich 1949 in Mușca nieder.

⁴ Ein derartiges Instrument eine „burdună“ findet sich im Volkskundemuseum von Lupșa zusammen mit dem gesamten von Aron Albu benutzten Handwerkzeug.

cinat: Hidișel, Roșia, Bistra, Sălciua, Lupșa, Turda, Cîmpeni, Aiud. Lipsa unei mărci personale îngreunează reperarea viorilor sale.

Cu totul alta este situația în cazul lui Sabin Panța. Acesta confecționează vioară limitându-se la nevoile familiale (pentru copiii săi, care cântă în orchestra școlii) și, arareori, pentru comenzi speciale. Sabin Panța este recunoscut, ca atare, în Lupșa, neavînd însă, nici pe departe, renumele pe care l-a dobîndit Aron Albu.

Hidișel, Roșia, Bistra, Sălciua, Lupșa, Abrud, Turda, Cîmpeni, Aiud, Das Fehlen eines Markenzeichens erschwert es jedoch die von A. Albu gebauten Exemplare zu identifizieren.

Ganz anders verhält es sich bei Sabin Panța. Dieser baut Geigen lediglich zum Hausgebrauch (d. h. für seine Kinder, die im Schulorchester musizieren). Selten führt er Bestellungen aus. Er ist als Geigenbauer in Lupșa bekannt, doch reicht sein Ruhm lange nicht an den Aron Albus heran.

MONUMENTELE DE TEHNICĂ POPULARĂ — CATEGORIE DISTINCTĂ A PATRIMONIULUI CULTURAL NAȚIONAL

Corneliu Bucur

1.0. În urmă cu aproape 20 ani¹, atunci cînd începea la Sibiu, printr-un lăudabil efort colectiv al cercetătorilor de ramură din principalele muzee etnografice și instituții de cercetare de profil, din țară, temerara operă de ctitorire a celui dintîi muzeu etnografic cu expunere în aer liber, de cuprindere națională și profilat monotematic din România² (ilustrînd civilizația tehnică populară tradițională și avînd un gabarit impresionant: 96 ha, prevăzute a fi acoperite expozițional cu aproape 150 de monumente, totalizînd peste 300 de construcții și peste 25.000 obiecte de inventar funcțional, din toate domeniile activității de creație materială), preocuparea inventarierii și clasificării, riguros științifice, a patrimoniului cultural național, se afla, încă, în stadiul incipient, fiind tributară, prin excelență, viziunii estetice (proprie artelor plastice și arhitecturii) sau, în cel mai fericit caz, celei istorice, memorialiste. Este suficient să amintim, spre argumentare, faptul că pe Lista monumentelor de cultură de pe teritoriul R. P. România (aprobată prin HCM 661/22.04.1955)³, din totalul de 3 359 obiective, numai aproximativ 100 de case erau incluse, la acea dată, în grupa monumentelor de arhitectură populară, criteriul selecției constînd din recunoscuta lor valoare artistică.

Nu intră în intenția noastră să analizăm, astăzi, limitele acestui *prim repertoriu național* al valorilor patrimoniale cu caracter de monumente de cultură populară, dar nu putem să nu recunoaștem, în orientarea care a dus la constituirea lui, viziunea merituosilor pionieri pe tărîmul salvării monumentelor istorice, apreciate drept „scumpe odore ale neamului“, începînd cu Gh. Barițiu,

¹ Cornel Irimie și Herbert Hoffman, *Zur Planung eines volkskundlichen Freilichtmuseums in Hermannstadt*, în *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 6, 1963

² Cornel Irimie, *Muzeul tehnicii populare. Actualitate, concepție, profil tematic și plan de organizare*, în: *Cibinium* 1966, Sibiu 1966

³ Nicolae Ungureanu, *Locul monumentelor de arhitectură populară în cadrul programului de sistematizare și modernizare a satului românesc*, în: *Buletinul Monumentelor Istorice*, XXXIX 1970, 4

DIE DENKMÄLER DER BÄUERLICHEN TECHNIK, EINE BESONDERE KATEGORIE DES NATIONALEN KULTURGUTES

Corneliu Bucur

1.0. Als in Sibiu vor fast 20 Jahren¹, dank der lobenswerten Bemühungen der Fachleute aus den wichtigsten ethnographischen Museen und Forschungsinstituten dieses Profils aus unserem Land, der Grundstein zum ersten ethnographischen Freilichtmuseum gelegt wurde, welches eine monothematische Ausrichtung besitzen und die traditionelle Zivilisation der bäuerlichen Technik auf Landesebene² widerspiegeln sollte (auf der beeindruckenden Fläche von 95 Hektar war die Errichtung von etwa 150 Denkmälern vorgesehen, welche über 300 Bauten und mehr als 25.000 registrierte funktionelle Gegenstände aus allen Bereichen des materiellen Schaffens umfasste), befand sich die Bestandsaufnahme und die streng wissenschaftliche Klassifizierung des nationalen Kulturgutes in einer Anfangsphase, welche ohne Ausnahme der ästhetischen Beurteilung (sie ist den bildenden Künsten und der Architektur eigen), oder bestenfalls der historischen verpflichtet war. Es genügt, daran zu erinnern, daß die Liste der Kulturdenkmäler der R.V.R. (bewilligt durch HCM 661/22.04.1955)³, auf der 3359 Objekte verzeichnet waren, nur annähernd 100 Häuser beinhaltete, welche damals nach dem Kriterium ihres anerkannten künstlerischen Wertes zu der Gruppe der Denkmäler bäuerlicher Architektur gezählt wurden.

Es liegt nicht in unserer Absicht, heute die Grenzen dieses ersten nationalen Verzeichnisses der Kulturwerte, die den Charakter der Denkmäler bäuerlicher Kultur tragen, zu analysieren. Doch wir können nicht umhin, den wegweisenden Anstoß, der zu dieser Aufstellung führte, den verdienstvollen Pionieren auf dem Gebiet des Denkmalschutzes zugute zu halten. Diese Pioniere, welche diese Werte als „teure Kleinodien unseres

¹ Cornel Irimie und Herbert Hoffman, *Zur Planung eines volkskundlichen Freilichtmuseums in Hermannstadt*, in: *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 6, 1963

² Cornel Irimie, *Muzeul tehnicii populare. Actualitate, concepție, profil tematic și plan de organizare*, in: *Cibinium* 1966, Sibiu, 1966

³ Nicolae Ungureanu, *Locul monumentelor de arhitectură populară în cadrul programului de sistematizare și modernizare a satului românesc*, in: *Buletinul Monumentelor Istorice*, XXXIX, 1970, 4

continuând cu Ovid Densusăianu, A. D. Xenopol, D. Onciul, V. Pârvan și încheiat cu cel căruia îi datorăm înființarea Legea a ocrotirii patrimoniului cultural național, Nicolae Iorga, potrivit căruia, această categorie de valori patrimoniale se definea prin: „un meșteșug de a clădi o frumusețe care nu se mai poate înfăptui”⁴.

Repertoriul constituit în deceniul șase permite o primă clasificare a monumentelor, conformă legislației în vigoare, în 4 categorii: „monumente de arheologie, de arhitectură, de artă plastică și monumente istorice”⁵.

1.1. Protecția patrimoniului devenise în anii 60, printr-o resurrecție a conștiinței universale, avizată de pericolul distrugerii sale în continuare, după pierderile irecuperabile din anii conflagrației mondiale (1939—45), un obiectiv prioritar pe agenda culturală comună a națiunilor din întreaga lume.

În Introducerea la „Carta internațională privind conservarea și restaurarea monumentelor”, redactată și aprobată la cel de al II-lea Congres Internațional al arhitecților și tehnicienilor de la Veneția, din 25/31 mai 1964, se afirma ca principiu suveran, efortul comun pentru salvarea lor: „Păstrătoare ale unui mesaj spiritual al trecutului, operele monumentale ale popoarelor rămân, în zilele noastre, mărturie vie a tradițiilor seculare; umanitatea, care pe zi ce trece devine tot mai conștientă de unitatea valorilor sale, le consideră patrimoniu comun și se socotește solidar responsabilă de salvarea lor față de generațiile viitoare. Ea are datoria de a le transmite urmașilor cu toată bogata lor autenticitate”⁶.

România, sensibilă la tot ce reprezintă mișcare de avangardă pe plan internațional, deopotrivă în domeniile politic, economic și cultural, legiferează în anul 1974 (prin Legea 63)⁷, acțiunea de interes și responsabilitate națională a înregistrării exhaustive și întocmirii evidenței științifice, a conservării și valorificării, in situ sau muzeale, a întregului patrimoniu cultural național.

Noua politică patrimonială, care așează sub scutul protecției statului întreaga zestre culturală a națiunii noastre, stabilește ca premiză a întregii acțiuni întocmirea unei evidențe riguroase, la scara întregii țări.

Legea 63/1974 impulsionează și coordonează eforturile de cercetare sistematică, după criterii judicioase și riguros științifice, în baza unui program național dirijat de către Direcția patrimo-

Volkes“ bezeichneten, waren Ovid Densusăianu, Gh. Barițiu, A. D. Xenopol, D. Onciul, V. Pârvan und schließlich N. Iorga, dem wir das erste Gesetz zum Schutz des nationalen Kulturgutes verdanken und für welchen sich diese Kategorie der Kulturwerte durch „eine Meisterschaft... eine Schönheit zu schaffen, die nie wieder vollbracht werden kann“ auszeichnete.⁴

In Übereinstimmung mit den gültigen Gesetzen erlaubt das Verzeichnis aus dem sechsten Jahrzehnt eine erste Klassifizierung, der 4 Kategorien entsprechen: „archäologische, architektonische, Kunst- und Geschichtsdenkmäler“⁵.

1.1. Gewarnt durch die Bedrohung des fortschreitenden Verfalls und die unwiederbringlichen Verluste während des großen Weltbrandes (1939—45), wurde der Schutz des Kulturgutes in den sechziger Jahren durch die Wiederauflebung des Weltgewissens zum vorrangigen Ziel im Rahmen der gemeinsamen kulturellen Vorhaben aller Nationen.

In der Einleitung zu der vom II. Internationalen Kongreß der Architekten und Techniker (Venedig 25—31 Mai 1964) herausgegebenen „Internationalen Charta betreffend die Instandhaltung und Restaurierung der Baudenkmäler“ werden die gemeinsamen Bemühungen zum Prinzip erhoben. „Die Baudenkmäler des rumänischen Volkes bewahren die geistige Botschaft der Vergangenheit, sie sind heute ein lebendiges Zeugnis jahrhundertealter Traditionen. Die Menschheit, die täglich der großen Einheit ihrer Werte bewußter wird, betrachtet sie als gemeinsames Kulturgut und fühlt sich für ihre Erhaltung für die kommenden Generationen mitverantwortlich. Sie hat die Pflicht, die Werte authentisch den Nachkommen zu übermitteln“⁶.

Ebenso auf politischem, ökonomischem wie auf kulturellem Gebiet für die internationale avantgardistische Bewegung empfänglich, legte Rumänien 1974 (durch das Gesetz 63)⁷ die Aktion von nationaler Verantwortlichkeit und Bedeutung fest, welche die exhaustive Registrierung und wissenschaftliche Verzeichnung, die Konservierung und museale oder ortsgebundene Verwertung des gesamten nationalen Kulturgutes einleitete.

Die neue, das Kulturgut betreffende Politik, welche die kulturelle Mitgift unserer Nation schützt, legte, als Voraussetzung für die Aktion, die Aufstellung eines genauen, landesweiten Verzeichnisses fest.

Das Gesetz 63/74 förderte und koordinierte die Bemühungen zur systematischen Erforschung nach vernünftigen und streng wissenschaftlichen Kriterien aufgrund eines nationalen Programms, das

⁴ Vasile Drăguț, *Muzele și manumentele*, în: Bul. Mon. Ist. XXXIX, 1970, 2.

⁵ Liviu Ștefănescu, *Nicolae Iorga și monumentele istorice*, în: Bul. Mon. Ist. XXXIX, 1970, 2.

⁶ Introducere la „Cartea Internațională privind conservarea și restaurarea monumentelor redactată și aprobată la cel de-al II-lea Congres Internațional al arhitecților și tehnicienilor monumentelor istorice”, Veneția, 25—31 mai, 1964.

⁷ Legea nr. 63, 1974. Legea ocrotirii patrimoniului cultural național al Republicii Socialiste România.

⁴ Vasile Drăguț, *Muzele și monumentele*, în: Bul. Mon. Ist. XXXIX, 1970, 2.

⁵ Liviu Ștefănescu, *Nicolae Iorga și monumentele istorice*, în: Bul. Mon. Ist. XXXIX, 1970, 2.

⁶ Vorwort zu „Carta Internațională privind conservarea și restaurarea monumentelor redactată și aprobată la cel de-al II-lea Congres Internațional al arhitecților și tehnicienilor monumentelor istorice”, Venedig, 25—31 Mai, 1964.

⁷ Gesetz Nr. 63+1974. Legea ocrotirii patrimoniului cultural național al Republicii Socialiste România.

niului cultural național și executat, în unitățile teritoriale, de oficiile județene ale patrimoniului cultural național (ca și al municipiului București), în componența cărora intră specialiști din toate disciplinele: arheologi, etnografi, istorici, istorici ai tehnicii și artelor, arhitecți, naturaliști, geologi, botaniști, biologi ș.a.

2.0. Încadrându-se în acest efort colectiv, național și arondînd ca domeniu de investigare creația tehnică populară tradițională (preindustrială), corespunzător profilului său tematic, *Muzeul Tehnicii Populare* din Sibiu și-a propus prin specialiștii săi, prospectarea întregului patrimoniu de profil din muzeele în aer liber din România și sondarea, prin campanii de tip periegează, a patrimoniului virtual din țară, pentru întocmirea unei clasificări cât mai complete a ceea ce au fost definite ca o categorie distinctă a patrimoniului cultural-național, pentru întâia oară de către noi: „monumentele de tehnică populară”⁸.

Esența problemei constă în reconsiderarea radicală a conceptului de monument de cultură (și civilizație) populară și identificarea, în cadrul fiecărui proces de muncă, utilizînd procedee tehnice și un instrumentar tradițional, a celor mai tipice monumente, avînd particularități constructive (tehnice și arhitectonice) și funcționale, deosebite de celelalte categorii de monumente (de arhitectură populară, spre exemplu).

2.1. Procedînd la alcătuirea *instrumentarului de cercetare* pe teren (experimentat și îmbunătățit de la o etapă la alta) și de analiză comparativă a miilor de cazuri înregistrate în baza celor mai diferite tipuri de chestionare, fișe tematice, fișe semnal etc., au rezultat cîteva *criterii științifice* enumerate în continuare.

- A. *Denumirea* monumentului (literară și locală).
- B. *Răspîndirea* (aria), *vechimea* și *frecvența* în timp.
- C. *Funcția* (principală, auxiliară) și *amplasamentul* raportat la localitate, la sursele energetice, la locuință (în cadrul gospodăriei).
- D. *Tipicitate* și *densitate* (în localitate, zonă, țară).
- E. *Sistemul procesual* (ocupațional, meșteșugăresc, industrial, de depozitare și transport).
- F. *Sistemul tehnic* (inventarul fix și mobil care deservește procesul de muncă, sursele energetice).

⁸ Corneliu Bucur, *Premise la o istorie a civilizației medievale românești*, în: C.J.C.E.S. Asociația folcloriștilor și etnografilor, Studii și comunicări, Sibiu, 1978, p. 107

von dem Amt für nationalen Kulturbestand geleitet und von den territorialen Einheiten, den Kreisämtern für nationalen Kulturbestand (sowie jenes des Munizipiums Bukarest) ausgeführt wird. Spezialisten verschiedener Disziplinen sind diesen Ämtern zugeordnet: Archäologen, Ethnographen, Historiker, Kunsthistoriker, Architekten, Geologen, Naturforscher, Biologen, Botaniker usw.

2.0. Im Rahmen dieses nationalen, kollektiven Bemühens setzte sich das *Museum für bäuerliche Technik* von Sibiu mittels seiner Fachleute die Untersuchung des gesamten Kulturgutes dieser Art aus den Freilichtmuseen Rumäniens zum Ziel. Diese Aufgabe entsprach seinem thematischen Profil und dem Erforschungsbereich — das traditionelle (vorindustrielle) Schaffen. Die Sondierung des virtuellen Kulturgutes unseres Landes durch Kampagnen von ortsbeschreibendem Typus erlaubte die Aufstellung einer möglichst vollständigen Klassifizierung dessen, was wir zum ersten Mal als eine besondere Kategorie des nationalen Kulturgutes definiert hatten: „die Denkmäler der bäuerlichen Technik”⁸.

Das Wesen des Problems besteht in der radikalen Neuwertung der Auffassung von dem Denkmal der bäuerlichen Kultur (und Zivilisation) zum einen, und zum anderen in der Identifizierung im Rahmen eines jeden Arbeitsprozesses, wo technische Verfahren und ein traditionelles Instrumentarium gebraucht werden, der typischen Denkmäler, die bauliche (technische und architektonische) und funktionelle Eigenheiten haben, welche sie von anderen Kategorien von Denkmälern unterscheiden (z.B. von Denkmälern der bäuerlichen Architektur).

2.1. Bei der Zusammensetzung des *Forschungsinstrumentariums* (das von einer Etappe zur anderen erprobt und verbessert wurde) und der vergleichenden Analyse der unzähligen Fälle an Ort und Stelle, die aufgrund verschiedener Fragebogen, thematischer Karteien usw. verzeichnet wurden, ergaben sich einige *wissenschaftliche Kriterien*, die hier aufgezählt werden.

- A. *Benennung* des Denkmals (literarische und lokale)
- B. *Verbreitung* (Gebiet), *Alter* und *zeitliche Frequenz*
- C. *Funktion* (hauptsächliche, nebensächliche) und *Standort* in Bezug auf die Ortschaft, die Energiequellen, die Wohnung (innerhalb des Gehöfts)
- D. *Typus* und *Dichte* (in der Ortschaft, dem Gebiet, dem Land)
- E. *System des Verfahrens* (der Beschäftigung, des Handwerks, der Industrie, der Lagerung, des Transports)
- F. *Technisches System* (fester und beweglicher Bestand, der im Arbeitsprozess benutzt wird, Energiequellen).

⁸ Corneliu Bucur, *Premise la o istorie a civilizației medievale românești*, în: C.J.C.E.S. Asociația folcloriștilor și etnografilor, Studii și comunicări, Sibiu, 1978, S. 107

G. Sistemul *constructiv* (tehnici și materiale utilizate). Adaptarea la condițiile procesului de muncă.

H. *Particularități stilistice* (etnografice).

3.0. Aplicarea acestor criterii la materialul concret de analiză s-a făcut delimitînd strict procesele de muncă, din cele mai variate domenii ale producției sociale, inventariate primordial în baza criteriilor istorico-etnografice (de obținere prin achiziție din natură, de producere în mediul natural, de prelucrare primară, prin activități manuale, meșteșugărești, de prelucrare secundară, industrială, de depozitare și transport) și, în cadrul fiecărui proces de muncă, *pe materii prime, pe procedee distincte*, specifice fiecăreia dintre acestea și *pe categorii instrumentale*, proprii fiecărui procedeu, în sfîrșit, *pe tipuri energetice*. Rezultatele cercetării noastre, de ani de zile, au dovedit că succesiunea stabilită în această schemă generală a proceselor de muncă tradiționale este operată riguros de înșăși procesul tehnic, deopotrivă procedural și instrumental, progres numit de K. Marx: „forța obiectivă a cunoașterii” și mai sugestiv, de V. G. Childe, „însăși urzeala istoriei”⁹.

3.1. Vom proceda, în continuare, la prezentarea succintă a *categoriilor monumentelor de tehnică populară*, încercînd a distinge, în cadrul fiecăreia, trăsăturile deosebitoare, motivînd totodată includerea lor în această serie patrimonială, respectînd de fiecare dată chestionarul prezentat mai sus.

3.1.1. Cea dintîi categorie care face tranziția, prin unele realizări deosebite, între categoria instrumentală și cea monumentală, considerăm a consta din *instalațiile dispuse în mediul natural* (silvic sau acvatic), pentru capturarea celor mai diverse specii animale, fără intervenția nemijlocită a omului, în momentul respectiv, numite cu genericul de *capcane*.

Apărute încă din zorii omenirii ca cele dintîi invenții tehnice (I. Lips consideră capcana „cea dintîi mașină din istoria omenirii”¹¹), care substituie acțiunea omului printr-o amenajare artificială a solului sau un dispozitiv constructiv ori mecanic, capcanele constituie o permanență instrumentală multimilenară în istoria civilizației omenirii, marcînd, în cazul țării noastre, prin diversitatea for-

G. *Bausystem* (Techniken und verwendete Materialien) Anpassung an die Bedingungen des Arbeitsprozesses.

H. *Stilistische* (ethnographische) *Eigenheiten*

3.0. Bei der Anwendung dieser Kriterien am konkreten Material der Analyse wurden die Arbeitsprozesse aus den verschiedensten Bereichen der sozialen Produktion, die vorrangig aufgrund historisch-ethnographischer Kriterien inventarisiert wurden, streng unterschieden (das Sammeln in der Natur, das Produzieren in natürlichem Medium, die Primärbearbeitung durch Handarbeit und Handwerk, die Sekundärbearbeitung, die industrielle Bearbeitung, die Lagerung und der Transport). Im Rahmen jedes Arbeitsprozesses unterschied man die *Rohstoffe*, die einzelnen *spezifischen Verfahren*, die *Kategorie der Werkzeuge*, die jedem Verfahren eigen waren und schließlich die *energetischen Typen*. Die Ergebnisse unserer Untersuchungen haben bewiesen, daß die in diesem allgemeinen Schema festgelegte Reihenfolge der traditionellen Arbeitsprozesse ihrerseits gerade durch den technischen Prozess bestimmt wird, sowohl durch das Verfahren als auch durch die Werkzeuge, ein Fortschritt, den K. Marx „die objektive Kraft der Erkenntnis”⁹ und V. G. Childe den „Werft der Geschichte”¹⁰ nannte.

3.1. In der Folge werden die *Kategorien der Denkmäler bäuerlicher Technik* kurz vorgestellt, wobei versucht wird, im Rahmen einer jeden die unterscheidenden Merkmale zu bestimmen, und wo zugleich ihre Zuordnung zu dieser Gruppe des Kulturgutes begründet wird. Jedesmal wird der oben beschriebene Fragebogen im Auge behalten.

3.1.1. *Die erste Kategorie*, welche, dank ihrer hervorragenden Leistungen, die Verbindung zwischen der Kategorie der Werkzeuge und jener der Denkmäler herstellt, ist unserer Meinung nach jene der *Vorrichtungen in natürlicher Umgebung* (Wald oder Wasser), die zum Einfangen verschiedener Tierarten ohne das unmittelbare Eingreifen des Menschen im entsprechenden Augenblick bestimmt sind, und die mit dem Gattungsbegriff *Fallen* bezeichnet werden.

Als erste technische Erfindungen aus der Zeit der Morgenröte der Menschheit (J. Lips betrachtet sie als „die erste Maschine der Geschichte der Menschheit”¹¹), ersetzen die Fallen die menschliche Aktivität durch eine künstliche Vorbereitung des Bodens, oder durch eine bauliche oder mechanische Vorrichtung. Die Fallen stellen in der Geschichte der menschlichen Zivilisation eine vieltausendjährige Permanenz der Werkzeuge dar, und erreichten in unserem Land, dank der mannigfaltigen Bodengestalt und der reichen Fauna der Wälder

⁹ Karl Marx, *Bazele criticii economiei politice*, II, București, 1974, p. 189.

¹⁰ Verde Gordon Childe, *De la preistorie la istorie*, Ed. Științif., București, 1967, p. 17.

¹¹ Iulius Lips, *Obîrșia lucrurilor. O istorie a culturii omenirii*, Ed. St., București, 1958.

⁹ Karl Marx, *Bazele criticii economiei politice*, II, Bukarest, 1974, p. 189.

¹⁰ Verde Gordon Childe, *De la preistorie la istorie*, Wissenschaftlicher Verlag, Bukarest, 1967, p. 17.

¹¹ Iulius Lips, *Obîrșia lucrurilor. O istorie a culturii omenirii*, Wissenschaftlicher Verlag, Bukarest, 1958.

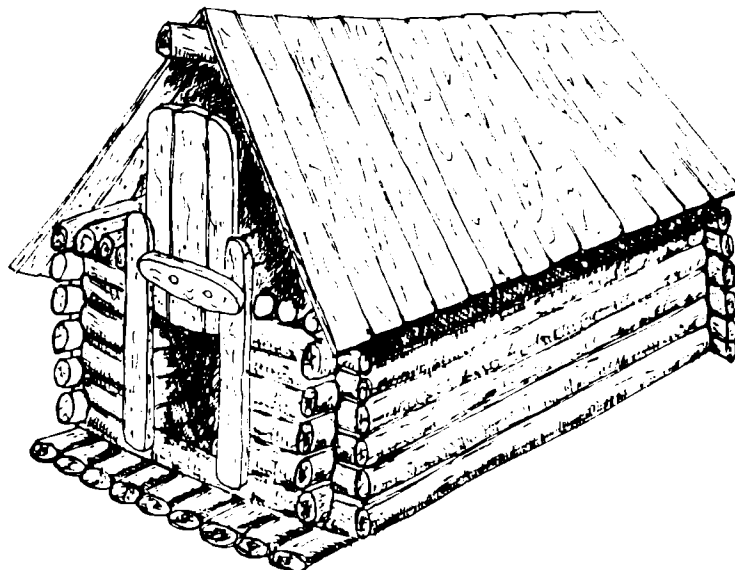
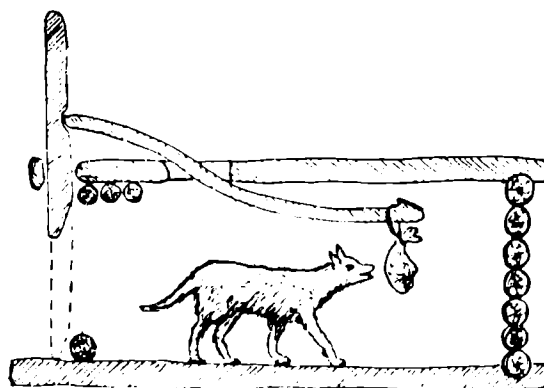

Fig. 1. Coteț de prins vulpi și lupi

Abb. 1. Fuchs- und Wolfsfalle

melor de relief, prin bogăția faunei silvice și acvatice, o diversitate tipologică impresionantă¹².

Dispariția treptată a speciilor și micșorarea spectaculoasă a exemplarelor în cadrul fiecărei specii, ca și deplasarea centrului de greutate, în cadrul modului de viață, spre activitățile productive, iar în ultimele decenii, spre cele industriale, au fost tot atâtea cauze ale dispariției treptate a capcanelor, reduse astăzi la păstrarea tehnicilor de construcție și funcțiune a lor în memoria celor mai vîrstnici locuitori ai satelor noastre, în imagini din arhivele muzeelor și instituțiilor de cercetare, în sfîrșit, prin cîteva exemplare aflate în colecțiile muzeale.

Amplasate, de regulă, în afara satului, în condiții specifice capturării animalelor sălbatice, adaptate constructiv procedului folosit în cazul fiecărei specii și utilizînd ca materiale de construcție cele mai la îndemînă categorii vegetale cu proprietăți distincte, capcanele valorifică ideal particularită-

und Gewässer, eine beeindruckende typologische Vielfalt¹².

Das allmähliche Aussterben der Tierarten und die aufsehenerregende Schrumpfung der Exemplare jeder Art, ebenso wie die Gewichtsverlagerung innerhalb der menschlichen Lebensweise zugunsten der produktiven Aktivitäten und in den letzten Jahrzehnten zugunsten der industriellen, waren in gleichem Maß die Gründe dazu, daß die Fallen allmählich verschwanden. Nur einige Beispiele davon blieben in unseren Museen erhalten, sei es dank der Tatsache, daß ihre Bautechnik und Funktionsweise den älteren Bewohnern unserer Dörfer noch bekannt war, sei es dank der Abbildungen aus Archiven und Forschungsinstituten.

Die Fallen wurden in der Regel außerhalb des Dorfes aufgestellt, entsprechend der zum Einfangen wilder Tiere spezifischen Bedingungen. Ihre Bauart war dem Verfahren, das bei jeder einzelnen Tierart verwendet wurde, angepasst, und als Baumaterial dienten die Pflanzenteile, die zur Hand waren und bestimmte Eigenschaften besaßen. Beim Aufstellen der Fallen wurden die Besonder-

¹² Corneliu Bucur, *Evoluție și tipologie în sistematica instalațiilor tradiționale din România*, în: Cîmbinîum 1974—77, Sibiu, 1978.

¹² Corneliu Bucur, *Evoluție și tipologie în sistematica instalațiilor tradiționale din România*, în: Cîmbinîum 1974—77, Sibiu, 1978.

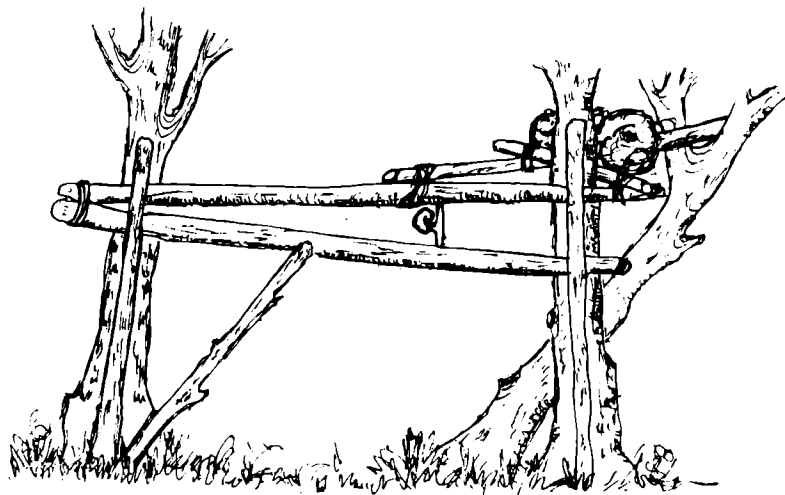

Fig. 2. Pătu pentru jderi

țile de relief și vegetative, urmărind o perfectă mascare a lor pentru a învinge instinctul de conservare a animalelor sălbatice.

De tipul gropilor („groapa de lupi“), al micilor construcții („cotețele de vulpi“) (Fig. 1.) al instalațiilor funcționând pe principiul căderii unei greutăți („teascurile de riși“, „pătulele de jderi“), (Fig. 2), sau al „gardurilor“ pescărești amenajate pe râuri ori în Delta Dunării (Fig. 3), această primă categorie a monumentelor de tehnică populară se circumscrie exclusiv la sfera instrumentală, componenta arhitectonică fiind cvasi-inexistentă.

Auxiliare acestei categorii care prefațează categoria monumentelor de tehnică populară, asigurând doar funcția de adăpost pe timpul desfășurării procesului muncii, sînt *adăposturile* de vînător (lo-

Abb. 2. Marderfalle

heiten des Reliefs und der Vegetation berücksichtigt und ihre perfekte Maskierung erstrebt, um den Selbsterhaltungstrieb der Tiere zu überwinden.

Die Gruben („Wolfsgruben“), kleine Konstruktionen („Fuchsställe“), (Abb. 1), Vorrichtungen die nach dem Prinzip eines fallenden Gewichts funktionieren („Luchsfallen“ rum. „teascurile de riși“) „Marderfallen“ rum. „pătulele de jderi“), (Abb. 2), oder die „Zäune“ der Fischer, die in den Flüssen oder im Donaudelta (Abb. 3) errichtet wurden, bilden die erste Kategorie der Denkmäler bäuerlicher Technik, welche ausschließlich die Sphäre der Werkzeuge umfaßt, während die architektonische Komponente sozusagen nicht vorhanden ist.

Hilfsmittel dieser Kategorie, welche der Kategorie der Denkmäler bäuerlicher Technik vorangehen, weil sie nur die Funktion eines Unterstandes im Verlauf des Arbeitsprozesses erfüllten, sind die *Unterstände* der Jäger (Beobachtungsstellen), der

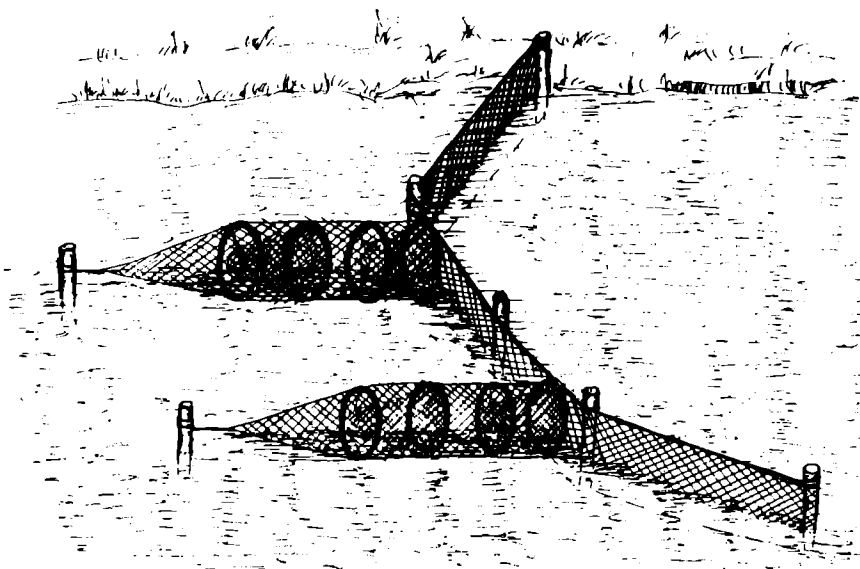

Fig. 3. Garduri cu virșe din Delta Dunării

Abb. 3. Zaun mit Fischreusen aus dem Donaudelta

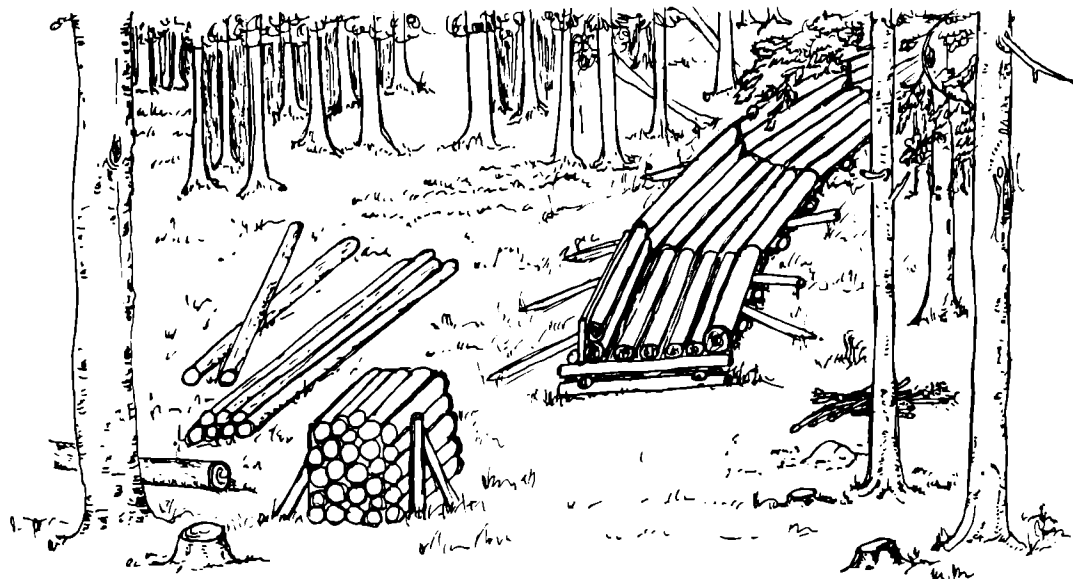

Fig. 4. Jilp pentru transportat bușeni

Abb. 4. Holzrieße für den Transport der Baumstämme

curile de pîndă), de pescar (colibele din Delta sau din bălțile Dunării) și de păstor (surla, cramba) ș.a.

Disponerea capcanelor in situ (caracterul imobil) este principala caracteristică ce le deosebește, categorial, de mulțimea uneltelor sau mecanismelor utilizate de vînători sau pescari aparținînd repertoriului instrumental mobil.

Reconstituirea în Muzeul Tehnicii Populare, a unei serii tipologice cvasicomplete, oferă posibilitatea evidențierii progresului de cunoaștere și creație tehnică, într-unul dintre cele mai arhaice procese ocupaționale, în cadrul căruia a apărut scînteia de geniu a omului, care a conferit obiectului creației sale, funcția de mijloc de producție, prin achiziția independentă a unor bunuri din natură.

3.1.2. Cea de a doua categorie a monumentelor de tehnică populară o constituie *instalațiile elevatoare*¹³, utilizate încă din înalta antichitate clasică, la ridicarea greutăților și a celor mai diverse resurse naturale, exploatate din subsol, inclusiv a apei potabile sau a apei rîurilor, pentru irigații. După capcanele de vînătoare și cursele de pescuit, caracteristice etapei de culegător din istoria civilizației omenirii, instalațiile elevatoare și de irigat reprezintă uvertura tehnologică a civilizației agricole (prin irigarea terenurilor de cultură) sau a celei a exploatărilor miniere (prin extragerea mineralelor de la mari adîncimi). În vechimea lor multimilenară, în sincretismul cultural afro-asiato-european și în universalitatea soluțiilor tehnice aplicate, găsim explicația mării variabilități tipologice și energetice, coexistența tipurilor primare

Fischer (die Hütten im Delta oder in den Donauseen) und der Hirten („surla“, „cramba“ d.h. Hirtenunterkunft bzw. Wanderhirtenhütte) u.a.

Die Ortsgebundenheit der Fallen (die Eigenschaft der Imobilität) ist das Hauptkennzeichen, das sie kategorial von der Vielzahl der Werkzeuge und Mechanismen unterscheidet, die zu den mobilen Werkzeugen gezählt werden und von Jägern oder Fischern verwendet wurden.

Die angekündigte Wiederherstellung einer beinahe vollständigen typologischen Reihe im Museum der bäuerlichen Technik bietet die Möglichkeit der Hervorhebung des Fortschritts im Denken und technischen Schaffen auf dem Gebiet einer der ältesten Beschäftigungen, welcher der Funke des menschlichen Genius entsprang. Dieser verlieh dem Objekt seines Schaffens durch das freie Sammeln der Güter in der Natur die Funktion eines Produktionsmittels.

3.1.2. Die zweite Kategorie der Denkmäler bäuerlicher Technik ist die der *Hebevorrichtungen*.¹³ Schon im klassischen Altertum wurden sie zum Heben von Lasten und der verschiedenen natürlichen Rohstoffe, die untertage gefördert wurden, benützt, einschließlich des Trinkwassers und des Flußwassers, das zur Bewässerung diente. Nach den Jagdfallen und Fischfangvorrichtungen, welche für jenen Abschnitt der Zivilisationsgeschichte, als die Menschen Sammler waren, kennzeichnend sind, stellen die Hebevorrichtungen das technologische Vorspiel der landwirtschaftlichen Zivilisation (durch die Bewässerung der Kulturen) oder der des Bergbaus dar (durch die Förderung der Minerale aus großen Tiefen). In ihrem jahrtausendealten Bestehen, in ihrem kulturellen afro-asiatisch-europäischen Synkretismus und in ihrer Universalität der angewandten technischen Lösungen finden wir die Erklärung für die große typologische und energetische Vielfalt, für die Koexistenz der einfachen

¹³ Ștefan Bălan, Igor Ivanov, *Din istoria mecanicii*, Ed. Șt., București, 1966

¹³ Ștefan Bălan, Igor Ivanov, *Din istoria mecanicii*, Wissenschaftlicher Verlag, Bukarest 1966

cu cele mai evaluate dintre monumentele acestei categorii instrumentale, continuitatea utilității lor pe teritoriul patriei noastre de peste două mii de ani.

3.1.2.1. Cea mai simplă grupă de instalații reunește dispozitivele funcționând pe baza unuia dintre *principiile staticii*. Aici pot fi integrate cele funcționând pe principiul *planului înclinat* (ex. jilipurile umede și uscate, care asigură, pe baza energiei gravitaționale, transportul buștenilor tăiați în înaltul muntelui, pînă la poale), *al pîrghiei* (ex. fîntînile cu cumpănă — „șaduf“-urile egiptene sau „tolenourile“ romane ale înaltei antichități clasice — întîlnite pînă în zilele noastre, asemeni unor matorni desueți ai unei civilizații multimilenare, statornică în vatra existenței sale istorice sau pivele de ulei acționate cu piciorul), *al scripetelui* (ex. fîntînile funcționînd pe baza acestui mecanism sau pivele de ulei funcționînd pe acest principiu, prin acționare manuală), *al trolului* (ex. la mecanismele cele mai arhaice de ridicare din subsol a mineralelor extrase manual: sarea, păcura, minereurile metalifere).

3.1.2.2. În grupa secundă se cuprind monumentele funcționînd pe baza unuia dintre *principiile cinematice*, cele mai frecvente fiind cel al „vîrtejului“ sau „tamburului“ și al roților dințate. Important de reținut ni se pare faptul că o dată cu această categorie pătrundem în sfera energiilor superioare energiei umane, cea a tracțiunii animale fiind cea mai veche dar și cea mai îndelungat folosită pînă în zilele noastre.

3.1.2.2.1. Cele dintîi instalații utilizînd tracțiunea animală în scopul ridicării apei potabile și mai tîrziu, a unor materii prime subterane, au funcționat pe principiul unui dispozitiv care permite înfășurarea cablului care vehiculează materia primă transportată pe verticală, avînd, după aspectul constructiv, forma unei vîrtelnițe (denumirea unui asemenea dispozitiv utilizat la fîntînile cu tracțiune animală în Dobrogea — Fig. 5 — este aceea de „vîrtej“), sau a unui tambur utilizat la instalațiile pentru extragerea păcurii din puțurile naturale („*bahne*“), ori a sării din saline („*crivacuri*“). Dispunerea acestor instalații se făcea, în funcție de materia primă exploatată, în vatra satului sau pe hotarul agricol ori pe pășuni, pentru adăparea animalelor, respectiv, pe locul exploatărilor petroliere sau al salinelor, în acest caz ele fiind protejate și de o construcție pentru a le feri de intemperii, fapt care justifică o dată în plus, încadrarea lor în categoria monumentelor de tehnică populară.

3.1.2.2.2. Între instalațiile funcționînd pe *principiul roților dințate*, servind la ridicarea și transportarea apei, *roțile de irigație* cu tracțiune animală se constituie într-o grupă aparte. Adaptate deopotrivă pentru ridicarea apei din cursurile de apă, deci de la mică adîncime, cît și pentru ridicarea apei din ochiuri de apă aflate la mare adîncime,

Typen mit jenen Denkmälern dieser Kategorie von Werkzeugen, die am meisten entwickelt waren. Darin liegt die Erklärung für ihre Kontinuität und ihren Gebrauch im Laufe von über zweitausend Jahren auf dem Gebiet unseres Vaterlandes.

3.1.2.1. Die einfachste Gruppe von Anlagen stellen jene Vorrichtungen dar, die aufgrund eines der *Gesetze der Statik* funktionieren. Dazu gehören jene, die nach dem Prinzip der *schiefen Ebene* funktionieren (z. B. die nassen und trocknen Holzriefen, die aufgrund der Gravitationskraft den Transport der geschnittenen Stämme von der Berghöhe zu seinem Fuß sichern), jene die nach dem Prinzip des *Hebels* funktionieren (z. B. die Schwenkelbrunnen — die ägyptischen „Sadufs“ oder die römischen „Tollenos“ aus dem klassischen Altertum, denen wir heute noch begegnen, gleich ungewohnten Zeugen einer tausendjährigen Zivilisation, oder die Ölstampfen mit Tretanken). Andere Vorrichtungen funktionierten nach dem Prinzip der *Rolle* (z. B. Brunnen mit Zugrolle oder handbetriebene Ölstampfen mit Rollen), oder nach dem Prinzip der *Winde* (z. B. einfache Hebemechanismen für untertage von Hand geförderte Minerale, Ziehbrunnen).

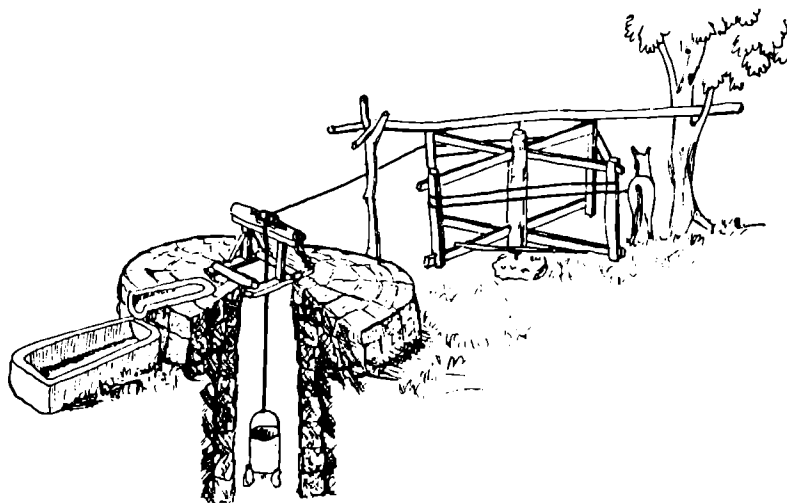
3.1.2.2. Die zweite Gruppe umfaßt die Denkmäler, die aufgrund eines der *Gesetze der Kinematik* funktionieren. Die häufigsten sind jene der „Haspel“, oder der „Trommel“, und der Zahnräder. Festzuhalten ist die Tatsache, daß wir mit dieser Kategorie in den Bereich der Energien vordringen, welche der menschlichen Kraft überlegen sind, denn die Zugkraft der Tiere ist die älteste und bis auf den heutigen Tag benützte Energieform.

3.1.2.2.1. Die ersten Anlagen zur Beförderung des Trinkwassers und später zur Beförderung der unterirdischen Rohstoffe, die sich der Göpelkraft bedienten, funktionierten nach dem Prinzip einer Vorrichtung, welche den Rohstoff mit Hilfe eines aufrollbaren Kabels in senkrechter Richtung bewegten. Baumäßig besaß diese Vorrichtung die Form einer Haspel (die in der Dobrogea bei den Brunnen mit Göpelantrieb verwendete Vorrichtung trug die Benennung „vîrtej“, also Haspel) (Fig. 5), oder die Form einer Trommel, eine Anlage, die zur Beförderung des Teers aus natürlichen Quellen („*bahne*“) oder des Salzes aus den Salzbergwerken („*crivacuri*“) diente. Die Anlagen wurden in Übereinstimmung mit dem ausgebeuteten Rohstoff in der Dorfmitte oder außerhalb des Dorfes errichtet, am Ort der Rohöl- oder Salzförderung, und die Brunnen zur Viehtränke auf dem Feld oder der Weide. Die Anlagen zur Ausbeutung der Rohstoffe waren mittels einer Konstruktion vor den Unbilden der Natur abgeschirmt, was zusätzlich ihre Eingliederung in die Kategorie der Denkmäler baulicher Technik rechtfertigt.

3.1.2.2.2. Von den Anlagen, die nach dem *Prinzip der Zahnräder* wirkten und zur Beförderung wie dem Transport des Wassers dienten, bilden die *Bewässerungsräder* (Schöpfräder), die durch Göpel betätigt wurden, eine gesonderte Gruppe. Sowohl für die Wasserbeförderung aus Flußläufen, also aus geringer Tiefe, als auch für jene aus großer

Fig. 5. Fântină „cu vîrtej“ din Chirnogeni (jud. Constanța)

Abb. 5. Brunnen mit Göpelschöpfwerk aus Chirnogeni (Kr. Constanța)

roțile de irigație prezintă două variante constructive: cea mai simplă avînd cupele de încărcat apă dispuse direct pe circumferința roții (Fig. 6), cea mai evolutivă din punct de vedere tehnic avînd cupele dispuse pe o coardă închisă, așa numitul „lanț infinit“ (Fig. 7), atestat încă în antichitatea orientală, pare-se, chiar la irigația grădinilor suspendate ale Babilonului.

3.1.2.2.3. Utilizarea energiei cinetice a cursurilor de apă a condus, tot din antichitate, la apariția roților de irigație hidraulice, tip descris încă din sec. I. î.e.n., de către Vitruviu în celebra sa operă „De architectura“, răspîndit în diverse variante regionale, pe întreg teritoriul țării noastre și utilizînd deopotrivă la irigații cît și la alimentarea distileriiilor țărănești din Oltenia, într-o etapă mai

Tiefe bestimmt, weisen die Schöpfräder zwei Konstruktionsvarianten auf: die einfachsten besaßen Wasserkammern unmittelbar auf dem Umfang des Rades (Abb. 6), während bei den technisch höchstentwickelten die Wasserkammern auf einem Seil angeordnet waren, der sogenannten „endlosen Kette“ (Abb. 7). Diese war schon im Altertum des Orients bezeugt und diente anscheinend auch zur Bewässerung der „Hängenden Gärten“ Babylons.

3.1.2.2.3. Die Verwendung der kinetischen Energie der Wasserläufe hat schon im Altertum das Erscheinen wasserkraftbetriebener Schöpfräder bewirkt. Eine Bauart davon wurde bereits im 1. Jahrhundert v.u.Z. von Vitruv in seinem berühmten Werk „De architectura“ beschrieben. Diese Bauart, deren regionale Varianten auf dem gesamten

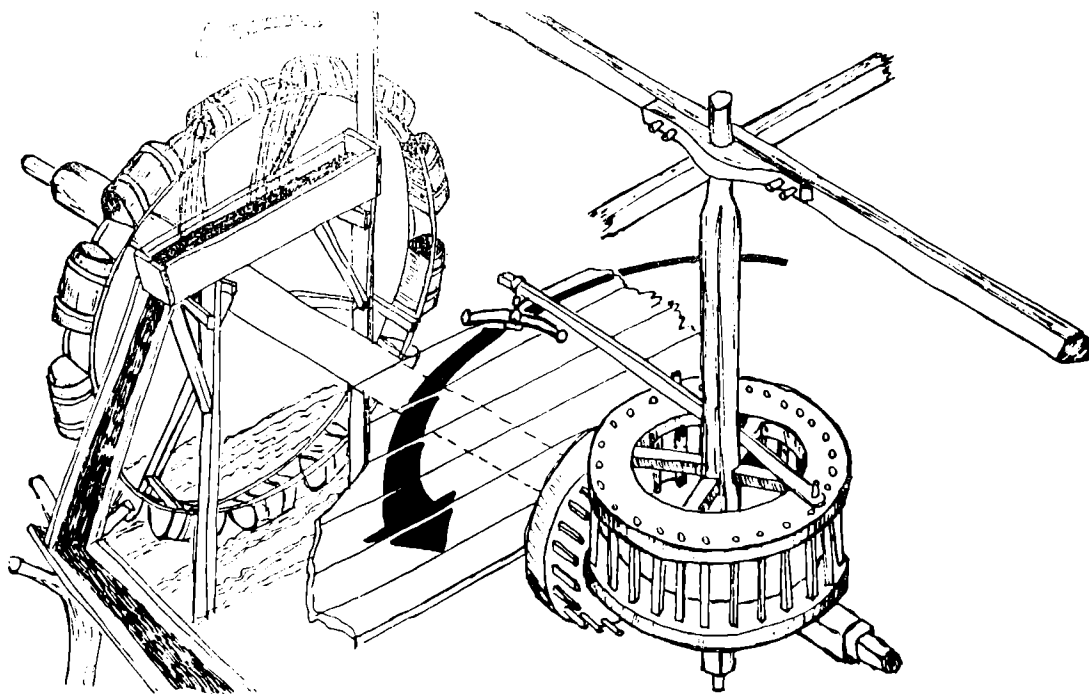

Fig. 6. Roată de irigație cu cupele pe roată

Abb. 6. Kammerrad

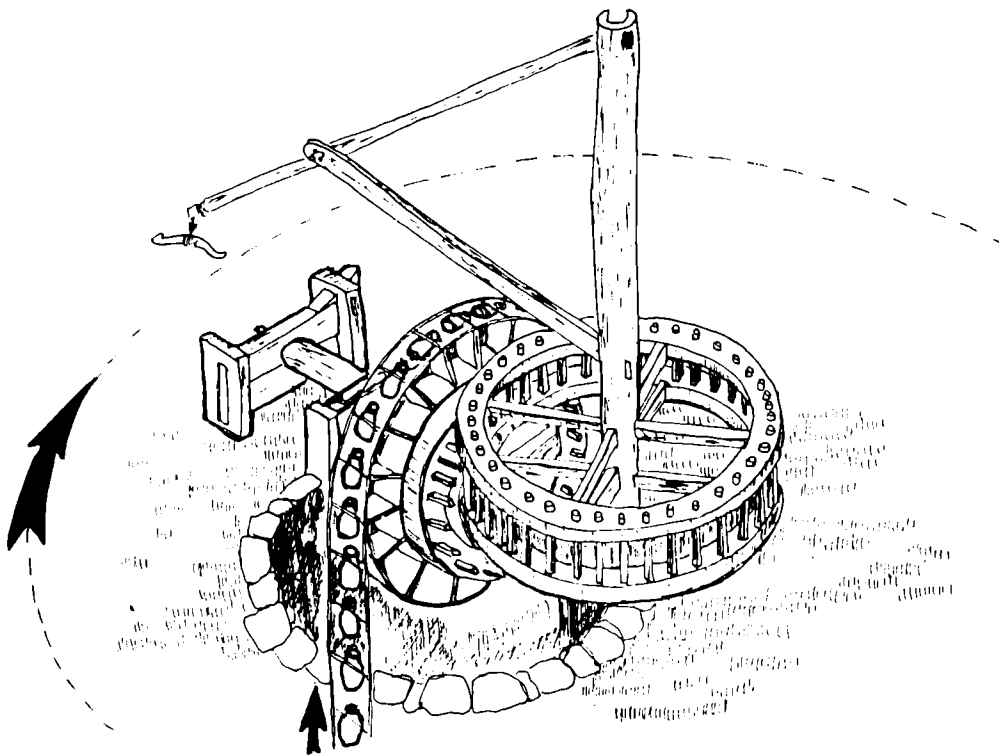

Fig. 7. Roată de irigat cu cupele pe „lanțul infinit“

Abb. 7. Schöpfgrad mit Kammern auf der „endlosen Kette“

recentă. Amplasate lângă cursul apelor, acestea nu mai necesită utilizarea animalelor de tracțiune; realizând un randament superior, diametrul lor ajunge la dimensiuni impresionante, pentru a ajuta, astfel la ridicarea apei până la dispozitivul de forma unui jghiab, din care, printr-un sistem de conducte, este distribuită spre cîmpul de cultură sau spre instalațiile alimentare (Fig. 8).

3.2.2.2.4. Izolate la nivelul unor regiuni restrînse din sudul Carpaților meridionali și avînd o frecvență mult mai redusă, *roțile de irigat acționate de energia vîntului* reprezintă o ultimă grupă a acestei interesante categorii de mijloace de muncă pe care o putem asimila monumentelor de tehnică populară (Fig. 9).

Construirea lor exclusiv din materiale de proveniență naturală (piatră, lemn, vegetale flexibile) le conferă un caracter prin excelență etnografic, integrîndu-le în patrimoniul civilizației tehnice populare tradiționale.

3.1.3. *Categoria terțiară* este formată din monumentele care asigură transportul în spațiul geografic (deci, pe orizontală) a materiilor prime, a utilajelor de muncă, a produselor și chiar a altor mijloace de transport, precum și locomoția subiecților (podurile).

Apartenența lor mijloacelor de muncă este indiscutabilă, chiar dacă aparțin „sistemului vascular” și nu „sistemului muscular”, după clasificarea extrem de sugestivă pe care o face, în domeniul mijloacelor de producție, K. Marx.¹⁴

Gebiet unseres Vaterlandes verbreitet waren, wurde sowohl zur Bewässerung als auch, in jüngeren Jahren, zur Wasserzufuhr der bäuerlichen Destillieranlagen benützt. An den Wasserläufen angesiedelt, unabhängig von der Tierkraft, waren sie von hohem Wirkungsgrad. Ihr Durchmesser erreichte beeindruckende Dimensionen, um solcherart das Wasser bis zu der Vorrichtung in Form einer Rinne zu heben, woraus es durch ein Leitungssystem den Kulturen oder den betreffenden Anlagen zugeführt wurde (Abb. 8).

3.1.2.2.4. Die *windbetriebenen Schöpfräder* waren seltener. Vereinzelt im Süden des Landes an den Ausläufern der Karpaten anzutreffen, stellen sie die letzte Gruppe dar, welche wir zu den Denkmälern bäuerlicher Technik zählen können (Abb 9).

Ausschließlich aus Materialien natürlicher Herkunft erbaut (Stein, Holz, flexible Pflanzenteile), haben sie einen durchaus ethnographischen Charakter, wodurch sie Teil des Erbguts der bäuerlichen technischen Zivilisation werden.

3.1.3. Die *dritte Kategorie* bilden die Denkmäler, welche im geographischen Raum (in der Waagrechten) den Transport der Rohstoffe, der Arbeitsausrüstungen sowie der Personen sichern (die *Brücken*).

Ihre Zugehörigkeit zu den Arbeitsmitteln steht außer Frage, selbst wenn sie dem „System der Gefäße“ und nicht dem „Muskelsystem“ angehören, gemäß der äußerst suggestiven Klassifizierung, die Karl Marx im Bereich der Arbeitsmittel machte.¹⁴

¹⁴ Karl Marx, *Capitalul*, I, Ed. Pol., București, 1960, p. 346

¹⁴ Karl Marx, *Capitalul*, I, Politischer Verlag, Bukarest, 1960, S. 346.

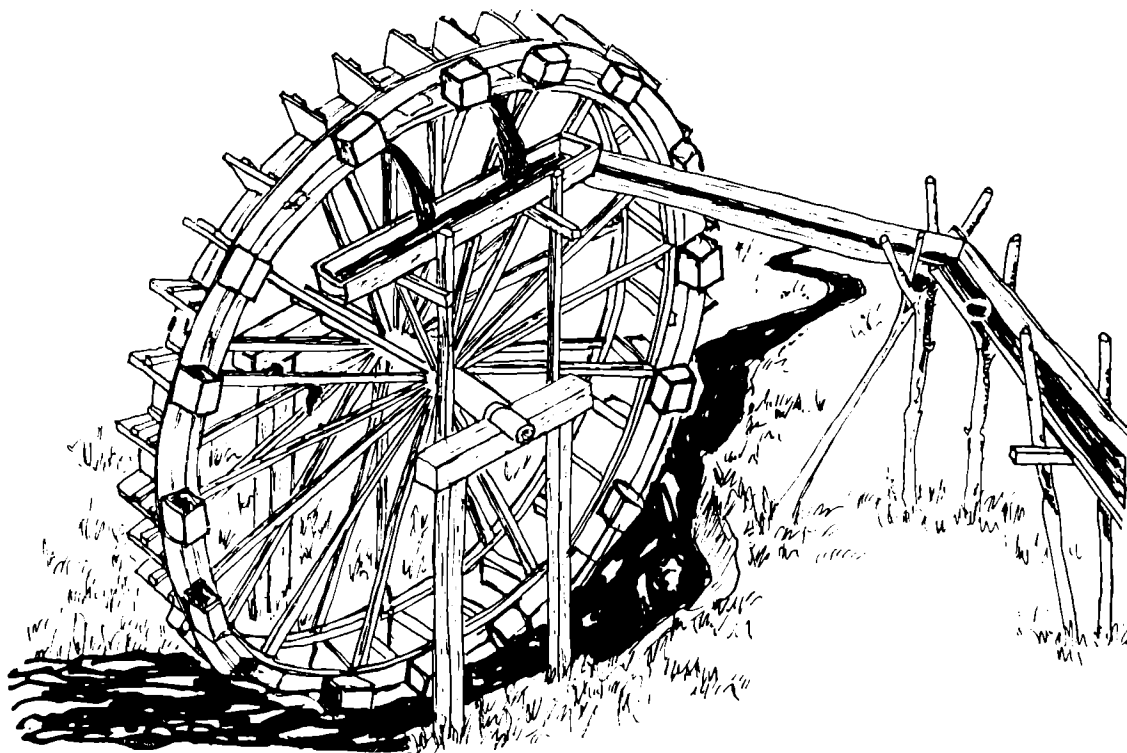

Fig. 8. Roată hidraulică a povernei din Sîrbești
(J. Gorj)

Abb. 8. Wasserrad der Schnapsbrennerei von Sîrbești
(Kr. Gorj)

Abstracție făcînd de varianta pietonală miniaturală (cea a punților), de mare diversitate constructivă, la rîndul lor (suspendate liber sau pe cablu, sprijinite pe piloți, fără sau cu „mînă curentă”, cu balustradă sau „îngrădite”), prefigurînd varietatea soluțiilor constructive utilizate la podurile rurale, acestea asigurau locomoția și transportul produselor în cadrul și limitele civilizației populare tradiționale.

Din punct de vedere constructiv și funcțional, podurile se împart în două mari categorii: *fixe* și „*umblătoare*”.

3.1.3.1. *Poduri fixe* prezintă o mulțime de soluții tehnic-constructive, funcție de materiile utilizate (zidărie de piatră sau construcții exclusiv din lemn) sau de solicitările impuse de mediu (cursurile de apă mici, cu malurile apropiate permit instalarea unor *poduri suspendate*, fără elemente suplimentare de rezistență îngropate în albia râului, spre deosebire de podurile peste cursurile mari de apă, *podurile pe piloți*). Ca o particularitate arhitectonică deosebită, amintim apariția și generalizarea, în regiunile încorporate, în sec. XVIII, în regimentele grănicerești ale Imperiului austriac, a *podurilor acoperite*, dispuse deopotrivă în vatra satului, cît și în hotarul său. Monumentele de acest gen, existente încă în Mărginimea Sibiului și în Bistrița-Năsăud, conferă o notă de originalitate în arhitectura satelor din zonă (Fig. 10).

3.1.3.2. *Podurile „umblătoare”*¹⁵, atestate în

Wenn wir von der kleinen, der Fußgängervariante (die der Brückenstege) von großer baulicher Vielfalt (frei hängende oder an Kabeln befestigte, mit Pfeilern, mit oder ohne Geländer, oder „gezäunte“) absehn, welche die Vorgängerbauweisen zu den Dorfbrücken darstellen, so stellen wir fest, daß die Brücken den Verkehr und den Transport der Erzeugnisse im Rahmen und innerhalb der Grenzen der traditionellen bäuerlichen Zivilisation ermöglichten.

Vom Standpunkt der Bau- und Funktionsweise unterscheiden wir zwei Kategorien: die *festen* und die „*beweglichen*”.

3.1.3.1. Die *festen Brücken* weisen eine Vielzahl von technischen Lösungen auf, welche durch die verwendeten Materialien (Steinmauerwerk oder ausschließliche Holzkonstruktionen) oder die naturbedingten Beanspruchungen bestimmt werden (kleine Wasserläufe mit naheliegenden Ufern ermöglichen *Hängebrücken* oder zusätzliche Bauelemente im Bachbett, zum Unterschied von den Brücken über große Wasserläufe, den *Brücken mit Pfeilern*). Als architektonische Besonderheit erwähnen wir die *überdachten Brücken*, die in jenen Landesteilen gebaut und verbreitet wurden, die im 18. Jahrhundert den österreichischen Grenzregimenten unterstanden. Diese Brücken befanden sich in der Dorfmitte oder am Dorfrand. Denkmäler dieser Art stehen heute noch, eines in der „Mărginimea Sibiului“ und eines in Bistrița-Năsăud und verleihen der Architektur dieser Ortschaften eine besondere Note (Abb. 10).

3.1.3.2. Die „*beweglichen*” *Brücken* (Fähren)¹⁵,

¹⁵ Petre P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, Ed. St., București, 1969

¹⁵ Petre P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, Wissenschaftlicher Verlag, Bukarest, 1969

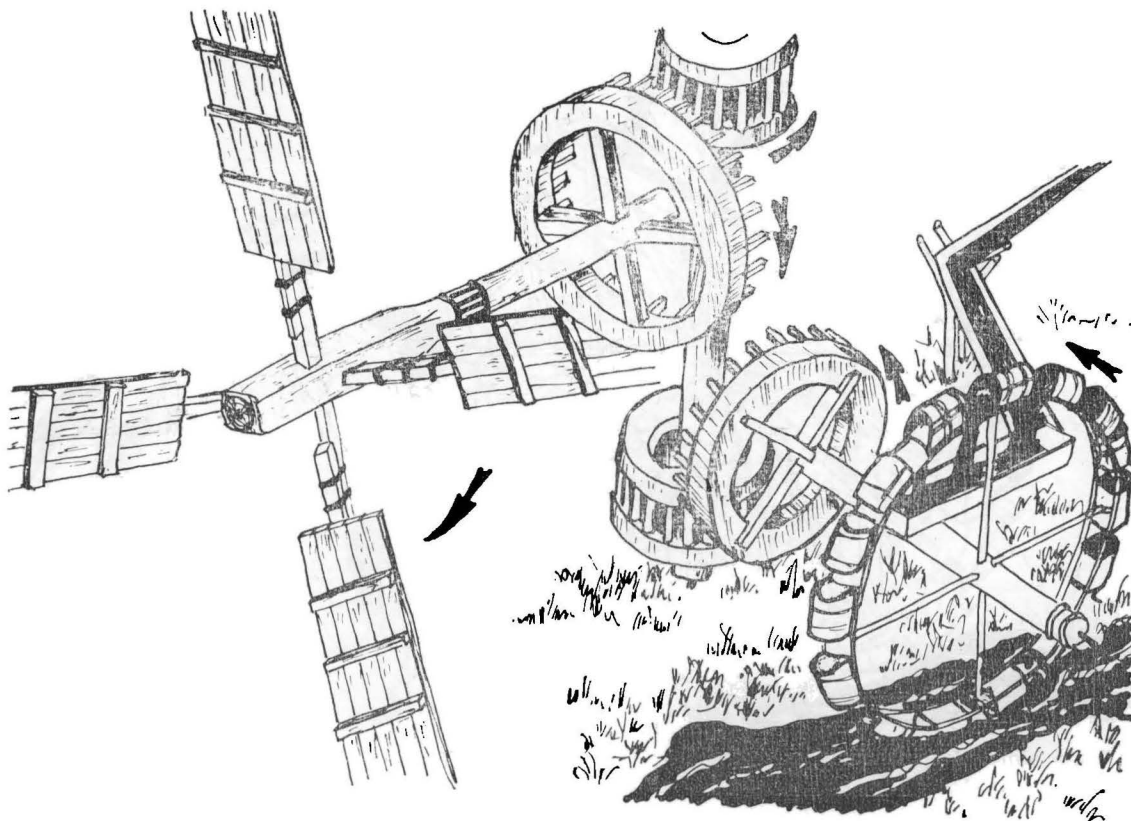

Fig. 9. Roată de irigaț acționată de energia eoliană

Abb. 9. Windbetriebenes Kammerrad

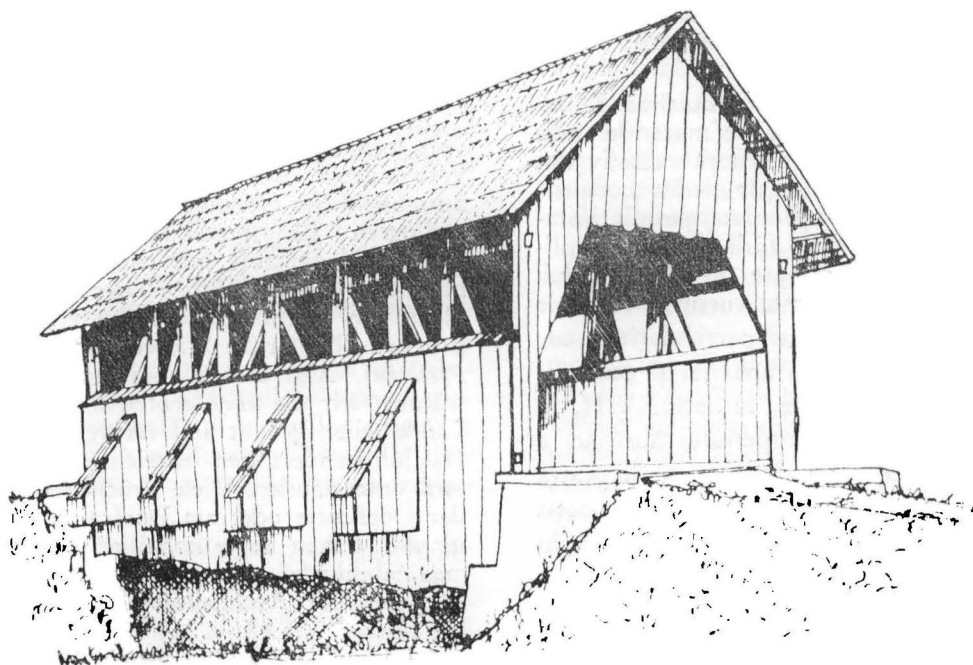

Fig. 10. Pod acoperit din Ilva Mare (jud. Bistrița-Năsăud)

Abb. 10. Überdachte Brücke aus Ilva Mare (Kr. Bistrița-Năsăud)

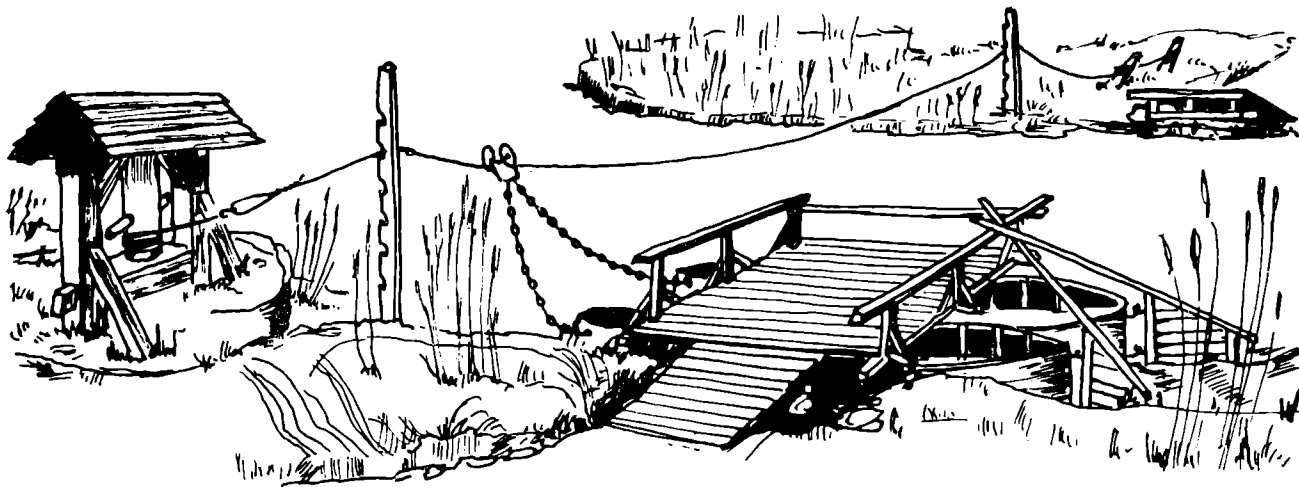

Fig. 11. Pod plutitor din Turnu Roșu (j. Sibiu)

Abb. 11. Kabelfähre aus Turnu Roșu (Kr. Sibiu)

documentele medievale, încă din sec. X, și pe teritoriul patriei noastre, sub denumirea de „broduri“, serveau la trecerea cursurilor mari de apă (Olt, Mureș, Siret, Tisa, Someș, Dunărea), atât de către locuitorii satelor riverane, în activitatea lor diurnă de exploatare economică a teritoriului de pe cele două maluri, cât și de către cărașii, comercianții, negustorii ambulanti și meșteșugarii, în cadrul călătoriilor lor de comercializare a celor mai diferite produse realizate în centrele meșteșugărești urbane, din țările române ori din afară, sau a produselor naturale exploatate deopotrivă la șes și la munte, la deal și în bălțile ori Delta Dunării, asigurând astfel, printr-o economie de schimb complementară, unitatea economică a pământului țării noastre. Specificitatea unor asemenea instalații de transport nautic, pentru unele localități din patria noastră, a condus la o adevărată specializare în construirea ambarcațiunilor, la apariția unei categorii socio-profesionale distincte („podarii“), la alegerea drept emblemă a localităților, a unui asemenea monument (cazul Făgărașului).

3.1.3.2.1. Podurile „umblătoare pe cablu“ se deplasează între două puncte aliniate de pe cele două maluri, unite printr-un cablu perpendicular față de curgerea apei, energia de deplasare rezultând din formarea unghiurilor de forță la punctele de lovire a celor două vîșle masive, orientate în direcția de deplasare, de către cursul râului (Fig. 11).

3.1.3.2.2. „Bacurile cu zbat“, specifice Dunării, funcționează pe principiul „zbatului“ (o roată metalică acționată din interiorul bărcilor), prin învîrtirea manuală a manivelor unui arbore cotit, pe parcursul deplasării bacului în amonte, pînă la mijlocul fluviului, de unde acesta este împins de curentul apei spre punctul de sosire, ali-

welche als „broduri“ in den Dokumenten des Mittelalters schon im 10. Jahrhundert bezeugt waren, dienten zur Überquerung großer Flußläufe (Alt Marosch, Siret, Theiß, Someș, Donau). Sie wurden sowohl von den Bewohnern der Anrainerdörfer als auch von den Fuhrleuten, Kaufleuten, und Handwerkern benützt, welche durch ihre Handelsreisen aus der Ebene in die Gebirge, oder aus den Bergen in die Donauebene, die ökonomische Einheit unseres Landes herstellten. Die Besonderheit solcher Transportvorrichtungen zu Wasser hat in einigen Ortschaften unseres Vaterlandes zu einer wahren Spezialisierung im Wasserfahrzeugbau geführt, zu der Herausbildung einer sozio-professionellen Kategorie („die Brückner“) und fallweise zu der Wahl eines solchen Denkmals zum Wappen der Ortschaft (Fogarasch).

3.1.3.2.1. Die Kabelfähren verbinden die beiden Ufer mittels eines zum Wasserlauf senkrecht stehenden Kabels. Die Bewegungsenergie ergibt sich aus dem Winkel, den die beiden Ruder mit dem Wasserlauf bilden (Abb. 11).

3.1.3.2.2. Die Schaufelradfähren, kennzeichnend, für die Donau, werden nach dem Prinzip des Schaufelrades, „zbat“ (ein metallisches Rad, das aus dem Boot betätigt wird), mittels einer handbetriebenen Kurbelwelle in Bewegung gesetzt. Auf diese Weise wird die Fähre flussaufwärts geführt, dann von der Flußmitte an der Strömung überlassen, und durch die Ruder, die sich an der dem Schaufelrad gegenüberliegenden Seite befinden, ans andere Ufer gelenkt (Abb 12).

Die tausendjährige Permanenz dieser Denkmäler führte zur Kristallisierung eines Systems von Kenntnissen und technischen, spezialisierten und sinnreichen Fertigkeiten, welche sowohl Bautechniken

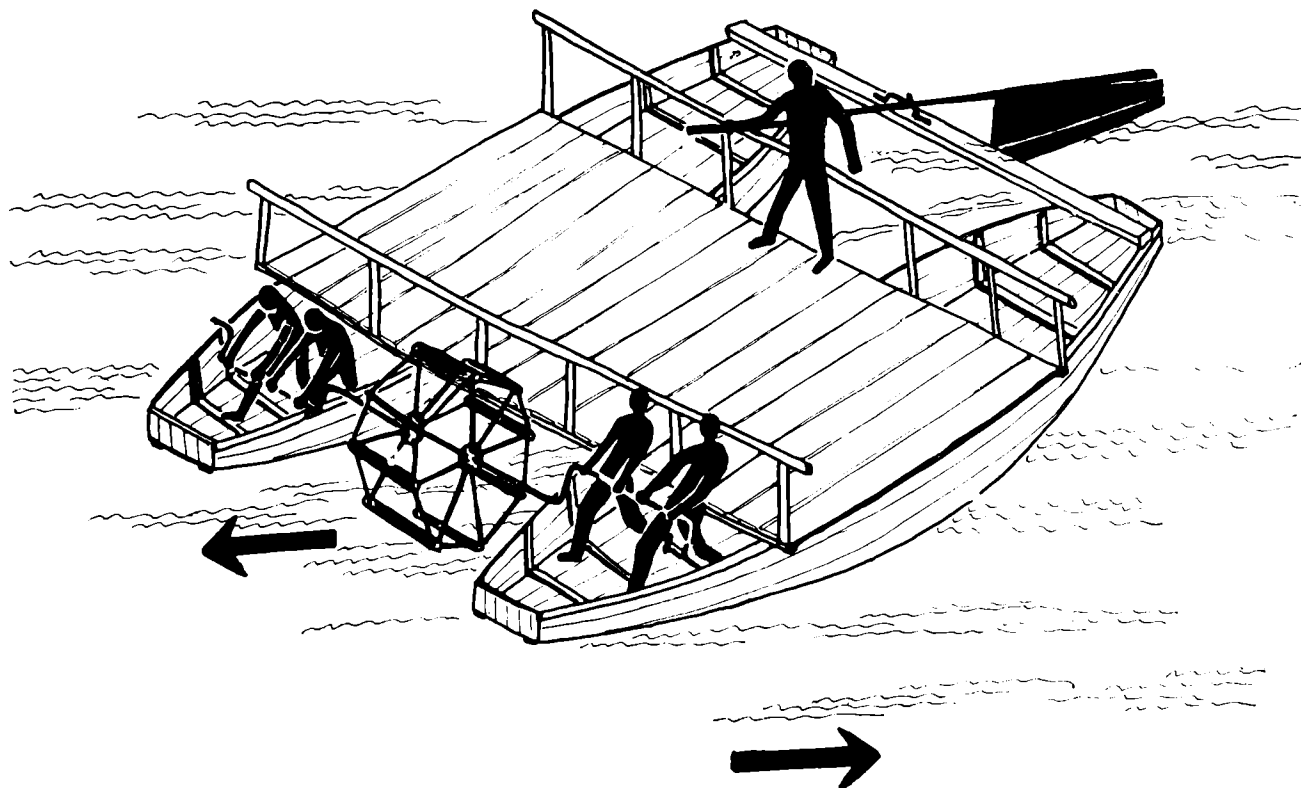

Fig. 12. Bac cu zbat din Topalu (j. Constanța)

Abb. 12. Schaufelradfähre aus Topalu (Kr. Constanța)

niat cu cel de plecare, orientarea făcându-se tot cu ajutorul vîslelor, fixate în partea opusă zbatului (Fig. 12).

Permanența milenară a acestor monumente a condus la cristalizarea unui sistem de cunoștințe și deprinderi tehnice de mare specializare și ingeniozitate, cuprinzînd deopotrivă tehnici constructive (de dulgherie, pe pilotaj), tehnici și cunoștințe de rezistență la poveri foarte mari, ca și cele de navigație (îndeosebi, în cazul traversării fluviului).

Pentru toate aceste motive, includerea lor deopotrivă în categoria monumentelor de tehnică dar și de arhitectură populară, ni se pare cel mai oportun mod de tratare a problemei. Caracterul lor util, indispensabil în procesul muncii, al transportării instrumentarului și a produselor, sînt argumentele principale pentru tratarea lor de către noi ca valori ale civilizației tehnicii populare.

Modernizarea mijloacelor de transport, astăzi, a dus într-un ritm rapid la dispariția acestor monumente, ultimele exemplare supraviețuind ca niște anacronice vestigii ale unei civilizații apuse, sau numai în muzeele etnografice.

3.1.4. *Gospodăriile satești*, tratate îndelung în literatura etnografică de specialitate ca ansambluri arhitectonice,¹⁶ avînd certe calități tehnic-

(Zimmerei, Steuertechnik) und Kenntnisse über die Festigkeit der Materialien bei großer Belastung, als auch Kenntnisse über die Schifffahrt (im Falle der Flußüberquerung) umfasste.

Aus all diesen Gründen scheint uns ihre Eingliederung in die Kategorie der Denkmäler bäuerlicher Technik und Architektur, die dem Problem angemessene Behandlungsweise. Ihr Gebrauchsscharakter, die Notwendigkeit im Arbeitsprozess des Transports von Instrumentarium und Erzeugnissen, sind die Hauptargumente für ihre Einstufung als Werte der bäuerlichen technischen Zivilisation.

Die Modernisierung der Transportmittel hat zum raschen Verschwinden dieser Denkmäler geführt. Die letzten Exemplare überlebten an ihren natürlichen Standorten wie unzeitgemäße Spuren einer versunkenen Zivilisation, oder befinden sich in ethnographischen Museen.

3.1.4. Die *Bauerngehöfte*, welche in der Fachliteratur als architektonische Einheiten¹⁶ mit technisch-baulichen und dekorativ-künstlerischen Qualitäten ausführlich behandelt werden, erfüllen neben ihrer Wohnfunktion und ihrer zweiten Funktion, der eines Lagerraums für sämtliche Arbeitsgeräte und Gebrauchsgegenstände, wie sie in den

¹⁵ Ion Vlăduțiu, *Etnografia românească*, Ed. St., București, 1973.

¹⁶ Ion Vlăduțiu, *Etnografia românească*, Wissenschaftlicher Verlag, Bukarest, 1973.

constructive și decorativ-artistice, îndeplinesc, dincolo de funcția de bază, habitațională, și de cea auxiliară, de depozitar al întregului instrumental de muncă și gospodăresc — de asemenea prezentat în lucrările sus menționate — și funcția de *unități direct productive*, încorporând, alături de locuință și spațiile de depozitare, spații și construcții cu destinație specială în cadrul unor procese de muncă specifice zonei sau localității. Gradul de specializare a acestor funcții auxiliare, dar de mare importanță în economia generală a întregii gospodării variază după caz, la o analiză mai atentă, din perspectiva pe care am adoptat-o noi în prezentul articol, putându-se delimita niște cazuri tipice de gospodării care pot fi incluse și în categoria monumentelor de tehnică populară.

3.1.4.1. O primă subcategorie o constituie *gospodăriile din sfera ocupațională*. Economia acestora este centrată pe cultivarea și recoltarea din natură a produselor agro-alimentare, textile, miniere sau forestiere. Cum este și firesc, gospodăriile de agricultori, de crescători de animale, de pescari sau apicultori, de pomicultori, viticultori sau legumicultori, de silvicultori sau mineri, distribuite pe întreg teritoriul țării, în funcție de formele de relief, de sol și vegetație, de faună sau bogății ale subsolului, se definesc ca niște tipuri arhitectonice distincte, prin particularitățile stilistice care s-au format sub acțiunea condiționării manifestărilor ocupaționale, a materiilor prime disponibile și a experienței constructive locale, a specificului etnografic zonal sau local, cristalizat asemenea unei matrice stilistice. A recunoaște apartenența lor primordială la categoria monumentelor de arhitectură populară nu anulează perspectiva integrării lor parțiale și a analizării acelor valențe comune monumentelor de tehnică populară. Acestea sînt generate de procesele de muncă specifice fiecărei ocupații în parte, adăpostite în cadrul fiecărei gospodării și materializate în construcții și echipamente instrumentale proprii.

Într-o enumerare succintă, acestea ar consta, în cazul unei *gospodării de pescar*, din instalația de uscat și întins năvoadele pentru reparat, ca și din „magazia” special construită în prelungirea locuinței, în care sînt depozitate toate instrumentele de pescuit; în cazul *gospodăriei de apicultor*, din prisacă; în cel al *gospodăriei de agricultor*, din șurile și ariile de treierat, din acareturile pentru utilajul agrar, din magazii și pătulele de cereale; în cazul *gospodăriei de crescător de animale*, din grajdurile, sușurile, cotețele pentru animale, depozitele de nutreț și cu totul excepțional (întîlnită la noi, îndeosebi, în structura gospodăriilor

oben erwähnten Arbeiten ebenfalls beschrieben wurden, auch eine dritte: die Funktion als *direkt produktive Einheiten*. Denn außer den Wohn- und Lagerräumen besaßen sie auch Räume oder Bauten, die bestimmten Zwecken innerhalb der orts- oder zonenspezifischen Arbeitsprozesse dienen. Der Grad der Spezialisierung dieser Nebenfunktionen, die in der Ökonomie des gesamten Gehöfts von großer Bedeutung waren, ist von Fall zu Fall verschieden. Bei einer genaueren Analyse, wie wir sie im vorliegenden Artikel unternehmen, kann man einige Gehöfte als typisch bezeichnen, und sie der Kategorie der Denkmäler bäuerlicher Technik zuordnen.

3.1.4.1. Eine erste Untergruppe bilden die *Gehöfte aus dem bäuerlichen Beschäftigungsbereich*. Das Anbauen oder Sammeln landwirtschaftlicher Erzeugnisse, der Bergbau oder die Fortwirtschaft bilden ihre Ökonomie. Die Gehöfte der Bauern, Viehzüchter, Fischer oder Bienenzüchter, der Obstgärtner, Winzer oder Gemüsegärtner, der Holzfäller oder der Bergarbeiter, die sich über das gesamte Territorium des Landes erstrecken, bestimmt durch die Bodengestalt, die Natur des Bodens und die Vegetation, durch die Tierwelt und die Bodenschätze, entsprechen verschiedenen architektonischen Typen. Die stilistischen Eigenschaften haben sich aufgrund der jeweiligen Beschäftigung, der vorhandenen Rohstoffe, der Erfahrung und der lokalen, zonenbedingten ethnographischen Besonderheiten herausgebildet. Sie vorrangig als Denkmäler bäuerlicher Architektur einzustufen, schließt ihre teilweise Zuordnung zu den Denkmälern bäuerlicher Technik und die Analyse gemeinsamer Wertigkeiten nicht aus. Diese rühren von den jeder Beschäftigung spezifischen Arbeitsprozessen her, die zum Teil innerhalb jedes Gehöfts stattfanden und ihre Materialisation in Bauten und Arbeitsausrüstungen fanden.

Bei einer knappen Aufzählung bestünden die Bauten im Falle eines *Fischergehöfts* aus den Vorrichtungen zum Trocknen und Flicken der Netze, aus dem Schuppen, der in der Verlängerung des Wohnhauses gebaut ist und in welchem sämtliche Fischereigeräte aufbewahrt werden, in dem eines *Bauerngehöfts* aus den Scheunen und Tennen, aus den Gebäuden zur Aufbewahrung der landwirtschaftlichen Geräte, aus den Lagerräumen und Getreidespeichern. Im Falle eines *Viehzüchtergehöfts* sind jene Bauten die Ställe, Viehunterkünfte („șușop“, „coteț“), die Lagerräume für das Futter und, äußerst selten, (bei Vierkanthöfen anzutreffen), der Raum zur Verarbeitung von Milch und Käse. Im Falle der *Obstgärtner-* und *Winzergehöfte* schließlich, sind es die Schuppen für Bottiche, Bütten,

cu ocol întărit), încăperea pentru prelucrarea lap-
telui și a brânzeturilor; în sfârșit, în cazul *gospo-*
dărilor de pomicultori și viticultori, din cramele
de curte și șoproanele pentru căzi, buți, linuri,
teascuri și zdrobitoare — cel mai ades, aici să-
vârșindu-se o bună parte din prelucrarea produ-
selor aduse din livezi sau din podgorii — din
beciurile în care continuă procesul de fermentație
la o temperatură constantă, de regulă, zidite din
cărămidă, cea mai evoluată structură multifunc-
țională fiind cea a construcțiilor etajate, locuința
ocupând nivelul superior, la parter găsimdu-se
cămara cu produsele viticole ori pomicole, iar în
anexele alăturate, instalațiile de prelucrare (linuri,
teascuri și alambicuri) și vasele de fermentare a
fructelor. (Fig. 13)

O precizare se impune față de cele de mai sus:
exceptând zonele, centrele și chiar gospodăriile
specializate, fenomenele reale sînt, de regulă, mai
complexe, în aceeași gospodărie întîlnind, nu de
puține ori, ca rezultat al unei economii complexe,
al unui autarhism economic tradițional, preocu-
pări și în domeniul ocupațiilor auxiliare (albinărit,
spre ex.).

Nota distinctivă a fiecărui tip de gospodărie
din această subcategorie este dată de apartenența
la o anume zonă etnografică, tip de așezare și
stil arhitectonic (care încorporează și tehnicile și
materialele de construcție). Cercetarea lor din a-
ceste puncte de vedere presupune un studiu al
monumentelor de arhitectură populară, iar adîn-
cirea aspectelor legate de procesele de creație (de
muncă) specifice, pe care le găzduiesc și care ope-
rează activ la o delimitare — chiar și numai tem-
porară — a spațiilor din incinta lor, și odată cu
aceasta, urmărirea relației spații-instrumentar, la
nivelul incintei gospodăriilor, ne introduc, neîndo-
ielnic în sfera productivului, apartenență *mo-*
numentelor de tehnică populară.

3.1.4.2. Cea de a doua subcategorie o constituie
gospodăriile meșteșugărești.¹⁷

Specializarea populației rurale în desfășurarea
unor procese lucrative de transformare a mate-
riilor prime în produse sau valori de întrebuințare
a început încă în satul neolitic. Numeroasele
„*bordeie țesătorii*“, (dovadă mulțimea fragmen-
telor de greutăți ceramice ale războaielor de
țesut sau descoperirea, în vecinătatea acestora, a
cuptoarelor de ars vase) și chiar „*bordeie-mori*“
(de felul celui descoperit de N. Harțuche la Med-
gidia¹⁸), sînt mărturii elocvente în acest sens.

Procesul istoric al adîncirii acestei orientări
spre o „profesionalizare“ meșteșugărească se des-

Keltern, Pressen und Stampfen — meistens wurde
hier ein großer Teil der Produkte aus den Obst-
gärten und Weinbergen verarbeitet —, die Keller,
wo der Gärungsprozeß bei konstanter Temperatur
fortgesetzt werden mußte und die im allgemeinen
Ziegelbauten waren. Die bestentwickelte multi-
funktionale Struktur besitzen die aufgestockten
Bauten, deren Wohnräume den ersten Stock ein-
nehmen, während sich im Erdgeschoß die Vorrats-
räume mit den Früchten und in den Nebenräumen
die Vorrichtungen wie: Keltern, Pressen, Destillier-
blasen und Gärbottiche befanden (Abb. 13).

Der Genauigkeit halber muß noch gesagt wer-
den, daß, ausgenommen bestimmte, darauf spezia-
lisierte Zonen, Zentren oder Wirtschaften, in fast
jedem Gehöft, als Resultat einer komplexen Öko-
nomie, eines traditionellen ökonomischen Autar-
kismus, auch eine Reihe von Nebenbeschäftigungen
(z. B. die Bienenzucht) gepflegt wurden. Man kann
also behaupten, daß das reale Phänomen weitaus
komplexer ist.

Die Besonderheit der einzelnen Gehöfte dieser
Untergruppe besteht in ihrer Zugehörigkeit zu ei-
nem bestimmten ethnographischen Gebiet, zu ei-
nem Siedlungstypus und einem architektonischen
Stil, der sowohl die Bautechnik als auch die Bau-
stoffe umfaßt. Eine diesbezügliche Untersuchung
setzt das Studium der *Denkmäler bäuerlicher Ar-*
chitektur voraus. Hingegen führt uns die Vertie-
fung an die Arbeitsprozesse gebundenen Aspekte,
welche eine, wenn auch nur vorübergehende un-
terschiedliche Zweckbestimmung der Räume dieser
Denkmäler bewirken, in die Sphäre der Produktion
und unterbaut zusammen mit der Beobachtung der
Bezüge Raum- Arbeitsgerät die Zugehörigkeit zu
den *Denkmälern bäuerlicher Technik*.

3.1.4.2. Die zweite Untergruppe bilden die
Handwerkergehöfte.¹⁷

Die Spezialisierung der Dorfbewohner bei der
Verarbeitung von Rohstoffen zu Gebrauchserzeug-
nissen oder -werten beginnt schon in der Jungstein-
zeit. Die zahlreichen „Weberei-Hütten“ (deren spe-
zialisierte Funktion durch die Vielzahl der Ge-
wichte an den Webstühlen bewiesen ist) oder die
„Töpferei-Hütten“ (als Beweis dienen die Kera-
mikfragmente und die in ihrer Nähe entdeckten
Brennöfen) und selbst die „Mühlen-Hütten“ (in der
Art jener, die von N. Harțuche bei Medgidia¹⁸
entdeckt wurde) sind in diesem Sinne ein beredter
Beweis.

Der historische Prozess der Vertiefung dieser
Orientierung zur handwerklichen „Professionalisie-
rung“ ging langsam vonstatten und kam erst zur

¹⁷ Valer Butură, *Etnografia poporului român. Cultura materială*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1978

¹⁸ Nicolae Harțuche, *O moară neolitică desco-*
coperită la Medgidia, în: *Studii și comunicări de is-*
torie a civilizației populare din România, 2, Sibiu,
1981.

¹⁷ Valer Butură, *Etnografia poporului român. Cultura materială*, Dacia-Verlag, Cluj-Napoca, 1978

¹⁸ Nicolae Harțuche, *O moară neolitică desco-*
perită la Medgidia, în: *Studii și comunicări de is-*
torie a civilizației populare din România, 2, Sibiu,
1981

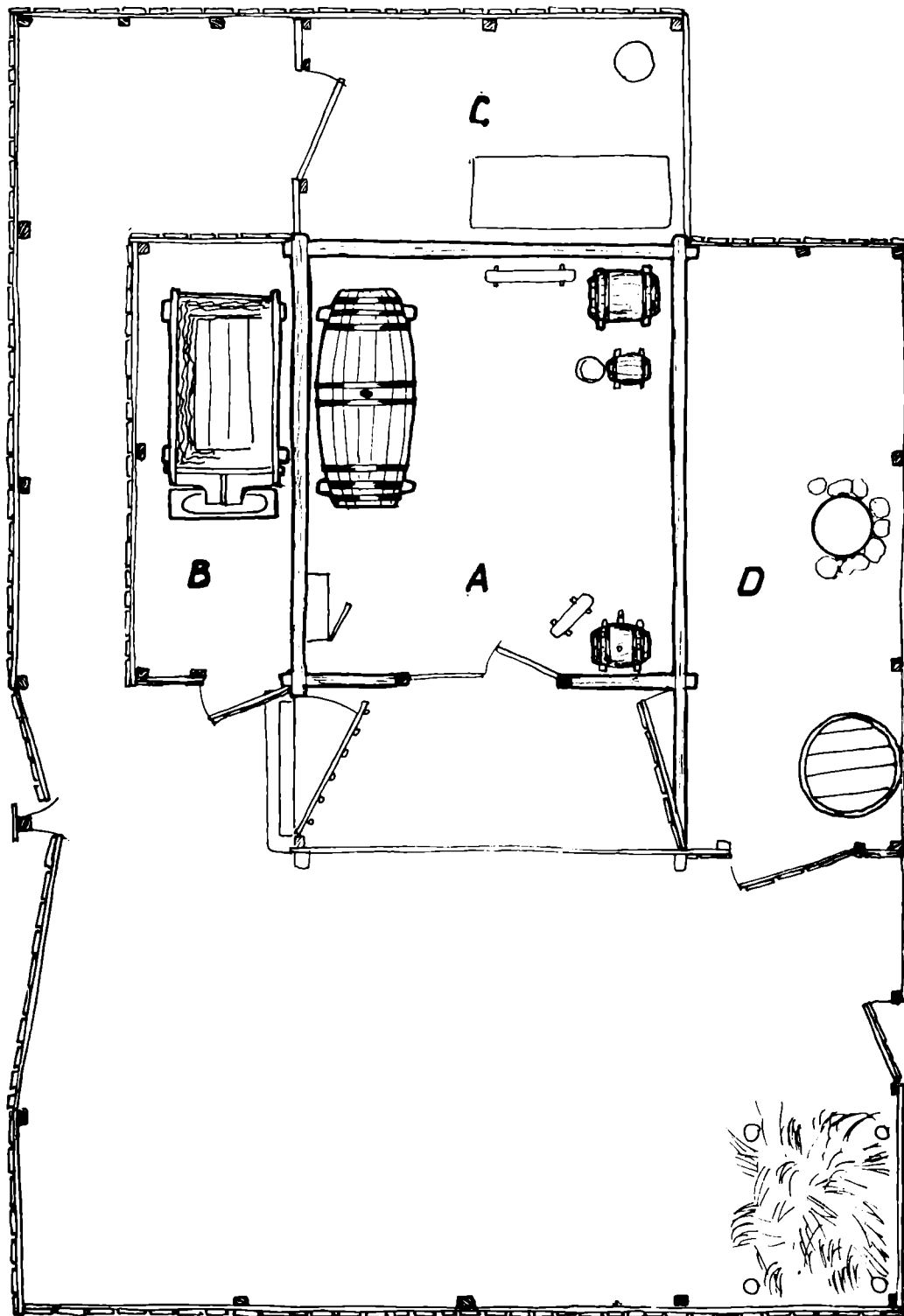

Fig. 13. Planul unei locuințe de viticultor cu etaj (A — câmara situată la parterul construcției; B — șopronul cu teascul viticol; C — șopronul pentru acareturi și D — șopronul pentru prelucrarea boștinei), din Căpăcioara

Abb. 13. Grundriß eines zweigeschoßigen Winzergehöfts aus Căpăcioara (A — Kammer im Erdgeschoß des Gebäudes; B — Schuppen mit der Traubenpresse; C — Schuppen für die Gerätschaften und D — Schuppen für die Verarbeitung des Trebers)

fașoară lent, desăvârșindu-se abia în feudalismul dezvoltat, o dată cu dezvoltarea pieței de schimb interne, cu creșterea demografică (care determină populația din zona subcarpatică, prin excelență, să practice o paletă variată de activități complementare economiei agro-pastorale de bază), cu slăbirea monopolului breslelor urbane în Transilvania (care a constituit, secole la rând, o serioasă frână în calea formării și dezvoltării meșteșugurilor rurale). Apogeul său pe linia intensității și generalității fenomenului îl constituie apariția *satelor specializate în meșteșuguri*.¹⁹ Proliferarea acestora în toată zona pericarpatică, extra- și intra montană, dezvoltarea centrelor în cadrul zonelor etnografice și regionale pentru asigurarea unei piețe sigure a produselor, adâncirea diviziunii interne a muncii, de la producerea unor ansambluri (care, mobilier, instrumentar agrar) sau a unei producții extrem de diversificate (cazul olăritului, al fierăritului ș.a.), pînă la realizarea de semifabricate (varul de construcții, stîlpi de case) sau chiar a unor simple unelte (cazul spetelor pentru războaiele de țesut), precum și unele fenomene socio-economice interne, cum sînt cele ale diviziunii severe și riguroase a muncii, pe sezoane, între preocupările generale și comune întregii populații din aceeași așezare, de natură agro-pastorală și cele specific meșteșugărești, între adulți și copii sau între femei și bărbați, sînt tot atîtea aspecte legate de cercetarea unuia dintre cele mai complexe fenomene ale civilizației tradiționale a satului românesc.

Ceea ce ne interesează, însă, în lucrarea de față, este un aspect mai special, acela al modului în care se reflectă, în ansamblul gospodăriei, în structura sa arhitectonică, în organizarea interiorului locuinței și mai ales, în distribuirea și organizarea spațiilor de producție specifice fiecărui meșteșug, în parte, profilul meșteșugăresc.

Credem necesar, înaintea analizei fenomenului, să facem o precizare cu caracter general, valabilă pentru marea majoritate a meșteșugurilor, la români: cu foarte puține excepții, între care la loc de frunte trebuie să așezăm cazul fierarilor, desprinderea meșteșugarilor rurali de preocupările agro-pastorale nu s-a desăvârșit niciodată pe deplin, datorită capacității diminuate de valorificare a produselor lor pe piața satului sau orașului învecinat. Nici comerțul ambulant nu a stimulat practicarea în exclusivitate a meșteșugului și abandonarea celorlalte preocupări rurale care, adeseori, asigurau baza producției alimentare a gospodăriei meșteșugarilor. Această trăsătură istorică fundamentală în civilizația românilor se reflectă, în cel mai înalt grad, în structura unei gospodării rurale meșteșugărești, contribuind decisiv la stabilirea trăsăturilor caracteristice ale monumentelor de tehnică populară din această categorie. Avînd stabilită această perspectivă istorică, a

Zeit des Hochfeudalismus zu seiner Vollendung, zusammen mit der Entwicklung des Binnenmarktes, dem demographischen Zuwachs (welcher die Bewohner der Vorkarpaten veranlasste, neben der Landwirtschaft und Viehzucht eine Reihe von komplementären Beschäftigungen auszuüben) und der Schwächung der städtischen Zünfte aus Siebenbürgen (welche jahrhundertlang in der Herausbildung und Entwicklung des dörflichen Handwerks ein Hindernis waren). Den Höhepunkt im Sinne der Intensität und der Verallgemeinerung des Phänomens stellt das Erscheinen von *Dörfern mit handwerklicher Spezialisierung* dar¹⁹. Ihre Profilierung im gesamten, die Karpaten umgebenden Raum, die Entwicklung der Zentren innerhalb ethnographischer und regionaler Zonen, die den Absatzmarkt sicherten, die Vertiefung der Arbeitsteilung, die mit der Erzeugung komplexer Produkte begann (Fuhrwerke, Möbel, landwirtschaftliche Geräte), oder einer äußerst vielfältigen Produktion (die Töpferei, das Schmiedehandwerk usw.), und bis zur Anfertigung von Halbfabrikaten reicht (Kalk, Balken), oder der Herstellung einfacher Arbeitsgeräte (Webblätter für die Webstühle), sind Aspekte der Erforschung eines der komplexesten Phänomene der traditionellen Zivilisation des rumänischen Dorfes. Andere Aspekte betreffen sozial-ökonomische Erscheinungen wie: die strenge Arbeitsteilung, wie sie durch die Jahreszeiten bedingt war, die Arbeitsteilung bestimmt durch die allgemeinen und gemeinsamen Beschäftigungen der gesamten Bevölkerung einer Ortschaft, Beschäftigungen, welche sich von den spezifisch handwerklichen unterschieden, oder die Arbeitsteilung zwischen Erwachsenen und Kindern, oder Männern und Frauen.

Was uns bei der vorliegenden Arbeit jedoch interessiert, ist ein besonderer Aspekt, und zwar jener, wie sich das handwerkliche Profil in der Gesamtheit eines Gehöfts, in seiner architektonischen Struktur, in der Anlage des Wohnraums und vor allem in der Verteilung und Anlage der jedem Handwerk spezifischen Produktionsräume widerspiegelt.

Wir denken, daß es notwendig ist, vor der Analyse des Phänomens eine Präzisierung allgemeinen Charakters zu machen, die bei den Rumänen für den Großteil der Handwerke gültig ist: mit wenigen Ausnahmen, zu denen in erster Reihe die Schmiede gehören, hat sich die Lösung der Dorfhandwerker von den Beschäftigungen in Landwirtschaft und Viehzucht nie zur Gänze vollzogen. Zurückzuführen ist das auf die beschränkten Möglichkeiten, die Erzeugnisse auf dem Dorfmarkt oder auf jenen der benachbarten Stadt abzusetzen. Selbst der Wanderhandel hat die ausschließliche Ausübung des Handwerks und die Vernachlässigung der anderen ländlichen Beschäftigungen, welche oft die Basis der Lebensmittelproduktion eines Handwerkergehöfts sicher-

¹⁹ Nicolae Dunăre, *Răspîndirea satelor specializate în meșteșuguri populare pe teritoriul României*, în: *Cibinium* 1967—68

¹⁹ Nicolae Dunăre, *Răspîndirea satelor specializate în meșteșuguri populare pe teritoriul României*, în: *Cibinium* 1967—68

priori studiului nostru, apare evident faptul că accentul trebuie deplasat spre sesizarea aspectelor de detaliu, neîndeajuns cercetate pînă la noi și mai ales, dintr-o asemenea perspectivă, a acelor trăsături particulare dictate de procesul muncii în fiecare ramură de activitate. Problematika se circumscrie concret la urmărirea întregului proces lucrativ, de la introducerea materiei prime în gospodărie, la locul de depozitare, la instalațiile și construcțiile din gospodărie sau din proximitatea acesteia, care deservesc procesul tehnologic în anumite faze ale acestuia, pînă la atelierul de creație din incinta locuinței și spațiile de depozitare a produselor înainte de sfacerii acestora pe piață. Aspectele specifice se detașează numai prin comparație cu gospodăriile din aceeași micro-zonă sau localitate care prezintă numeroase trăsături comune și în același timp, elemente arhetipale, premergătoare specializării meșteșugărești a unui număr de gospodării din centrul respectiv. O asemenea investigație complexă este indispensabilă culegerii sistematice a tuturor elementelor fără de care este imposibilă reconstituirea muzeistică, în cadrul Muzeului Tehnicii Populare, a gospodăriilor-ateliere de creație meșteșugărească rurală.

Din confruntarea datelor exprimate de cercetarea celor două tipuri reprezentative de gospodării, din același centru (una de meșteșugar și cealaltă de țaran) rezultă mutațiile petrecute în timp, dar mai ales, calitativ, prin adaptare unui complex ocupațional tipic, la cerințele practicării unui meșteșug. Cu cît deosebirile de structură și funcționalitate sînt mai mari, cu atît este mai emancipată activitatea de creație tehnică.

În cercetarea întreprinsă de noi, pe o perioadă de peste un deceniu, în numeroase centre meșteșugărești rurale din întreaga țară, sau numai în gospodării rurale din vecinătatea unor asemenea centre, ca și în muzeele etnografice în aer liber, am încercat să cuprindem, într-o viziune sistematică, întreg ansamblul fenomenului, inventariind pentru aceasta gospodării-ateliere din toate domeniile de creație tehnică tradițională: în domeniul *prelucrării lemnului*, gospodăriile de dulgheri, mășari (tîmplari), lădari, rudari, rotari, dogari (ciubărari, butnari), spătari, constructori de instrumente muzicale (fluiere, buciume, tilinci, cimpoaie, tulnice); din *prelucrarea vegetalelor* flexibile, gospodăriile de rogojinari; din *prelucrarea firelor textile* de origine vegetală și animalieră (așa numita industrie casnică textilă), gospodăriile specializate în prelucrarea lînii (de oier), a cînepii (cu atelier de funar), a părului de capră

ten, nicht gefördert. Diese fundamentale Besonderheit der Zivilisation der Rumänen widerspiegelt sich in höchstem Grade in der Struktur eines ländlichen Handwerkergehöfts und trägt entscheidend zur Bestimmung der charakteristischen Merkmale der Denkmäler bäuerlicher Technik dieser Kategorie bei. Ist diese historische Perspektive a priori für unser Studium bestimmend, so ist es selbstverständlich, daß das Schwergewicht auf die Bestimmung einzelner Aspekte fallen muß, welche bisher bei uns nur ungenügend erforscht wurden, und vor allem nicht aus der Perspektive jener besonderen Merkmale, die von dem Arbeitsprozess innerhalb jedes Beschäftigungszweiges geprägt werden. Konkret umfaßt die Problematik die Beobachtung des gesamten Arbeitsprozesses. Er reicht von der Einfuhr des Rohstoffs ins Gehöft, über den Lagerungsort, die Vorrichtungen oder Bauten des Gehöfts oder aus dessen Nähe, welche in bestimmten Phasen den technologischen Prozess unterstützen, bis zu der Werkstatt im Inneren des Wohnbaus und den Lagerräumen für die Erzeugnisse, bevor diese auf den Markt kommen. Die spezifischen Aspekte gehen nur aus dem Vergleich mit Gehöften aus der gleichen Mikro-Zone oder Ortschaft hervor, welche zahlreiche gemeinsame Merkmale und zugleich archetypische Elemente aufweisen, die der handwerklichen Spezialisierung einer Anzahl von Gehöften eines Zentrums vorangehen. Eine so komplexe Untersuchung ist für die systematische Aufzeichnung aller Elemente unerlässlich. Ohne sie ist der Wiederaufbau der Gehöfte und Werkstätten handwerklichen Schaffens im Museum der bäuerlichen Technik unmöglich.

Aus der Gegenüberstellung der Untersuchungsdaten, die von zwei repräsentativen Gehöften des gleichen Zentrums gesammelt wurden, (ein Handwerkergehöft und ein Bauernegehöft), werden die Veränderungen ersichtlich, die sich in der Zeit, aber vor allem auf qualitativer Ebene abspielten, infolge der Anpassung eines typischen Beschäftigungsbereiches an die Anforderungen eines Handwerks. Je größer die Unterschiede in Struktur und Funktionalität, desto entwickelter ist das technische Schaffen.

In unseren Forschungen, die sich über ein Jahrzehnt hin erstreckten, haben wir in zahlreichen dörflichen Handwerkszentren aus dem ganzen Land, in Dorfgehöften aus der Nähe solcher Zentren, als auch in den ethnographischen Freilichtmuseen versucht, das Phänomen systematisch zu erfassen. Aufgenommen wurden zu diesem Zweck die Gehöfte und Werkstätten aus allen Schaffensbereichen der traditionellen Technik: aus dem Bereich der *Holzverarbeitung* die Zimmerleute, Schreiner, Holzschnitzer, Wagner, Faßbinder (Kübelmacher, Böttcher), Webblattmacher, Instrumentebauer (Hirtenflöten, Dudelsäcke, Alphörner verschiedener Formen u.a.), aus dem Bereich der *Verarbeitung flexibler Pflanzenteile* die Wirtschafte der Rohrmattenflechter, der Korbflechter, Strohflechter, aus dem Bereich der *Verarbeitung von Textilfasern* pflanzlicher oder tie-

(atelier de trăistar), a borangicului (atelier de „mătăsar“); în domeniul *prelucrării blănurilor, pielilor și a postavului*, gospodăriile de curelari, jococari și sumănari; din sfera *prelucrării minerelelor*, gospodăriile de olari (în cazul ceramicii), cele ale vărarilor și cioplitorilor în piatră (în cazul pietrii) și în sfârșit, cele ale fierarilor, clopotarilor sau căldărarilor (în cazul metalului).

O *primă constatare*, având valabilitate generală pentru toate categoriile meșteșugărești, este aceea a caracterului tipic, general-comun al stilului arhitectonic al locuinței și acareturilor gospodărești, în nota specificului zonal sau local, din compunerea unei gospodării meșteșugărești, ceea ce trădează fidelitatea meșterului țăran față de canonul tradiției locale și în același timp, apartenența pe plan psihologic aceleiași comunități nediferențiate cultural, în mod esențial, ci numai social, în funcție de statutul însoși al meșteșugului, în cadrul economiei generale a localității sau zonei.

Cea de a doua constatare se referă la factorii principali de condiționare a mutațiilor care s-au produs structural, morfologic sau stilistic, cel mai important dintre aceștia fiind de esență tehnologică și implicit instrumentală. Condiționarea abandonării unor norme tradiționale izvorește din necesitatea adaptării vechilor spații sau funcții la necesitățile tehnologiei specifice și aparaturii de exercitare a acesteia.

În sfârșit, o *ultimă constatare* de ordin general se referă la tendința de modernizare apărută după primul război mondial, ca urmare directă a intensificării relațiilor comerciale sat-oraș, și întărită în deceniile următoare pe măsura extinderii la țară a tehnicilor de construcție urbane și a unei tehnologii mai moderne, sau legat direct de abandonarea tiparului tradițional arhitectonic, de organizare a interiorului locuinței de către întreaga colectivitate rurală.

3.1.4.2.1. Tehnologia și instrumentarul *prelucrării lemnului* nu reclamă, de regulă, o specializare a spațiilor de muncă, cu excepția atelierului de tâmplărie, în cazul căruia, teigheaua de tâmplar și masa de rîndeluit au impus construirea unor șoproane independente sau anexate șurii, în care se desfășoară întreg procesul de lucru, utilizându-se materiale semiprelucrate (de ex. cherestea). Chiar și în cazul desfășurării unor lucrări în interiorul locuinței (ex. confecționarea instrumentelor muzicale), se improvizează un atelier pe o măsuță de lucru instalată în tindă, fie în dreptul ușii, vara, fie lângă cuptor, iarna.

rischer Herkunft (die sogenannte „Haus-Textilindustrie“) die in der Wollverarbeitung spezialisierten Wirtschaften (Hirtengehöfte), die in der Hanfverarbeitung spezialisierten (mit Seilerwerkstatt), jene zur Verarbeitung von Ziegenhaar (Beutelmacherwerkstatt), von Seide (Seidenspinnerwerkstatt). Im Bereich der *Fell-, Häute- und Tuchverarbeitung* wurden die Gehöfte der Riemer, Kürschner und Mantelschneider erforscht, aus dem Bereich der *Mineralienverarbeitung* die der Töpfer (Keramik), der Kalkbrenner und Steinmetzen (im Falle von Stein) und schließlich die Gehöfte der Schmiede, Glocken- oder Kesselschmiede (im Falle von Metall).

Eine erste Feststellung von allgemeiner Gültigkeit für sämtliche Kategorien des Handwerks betrifft den typischen, allgemeinen architektonischen Stil des Wohnbaus und der Wirtschaftsgebäude eines Handwerkergehöfts, das die orts- oder zonen-spezifische Note trägt. Sie verrät die Treue des bauerlichen Handwerkers zu dem Kanon der lokalen Tradition und zugleich auf psychologischer Ebene seine Zugehörigkeit zu der kulturell wesentlich undifferenzierten, aber sozial differenzierten Gemeinschaft, eine Differenzierung, die im Rahmen der allgemeinen Ökonomie der Ortschaft oder der Zone von dem Status des jeweiligen Handwerks bestimmt wird.

Eine zweite Feststellung bezieht sich auf die Hauptfaktoren, welche die Veränderungen bedingen. Sie waren struktureller, morphologischer oder stilistischer Natur, die bedeutendste davon war ihrem Wesen nach technologisch und somit instrumental. Die Preisgabe einiger traditioneller Normen hat ihren Ursprung in der notwendigen Anpassung der alten Räume oder Funktionen an die Anforderungen der spezifischen Technologie und Apparatur, die zu ihrer Ausübung nötig war.

Eine letzte Feststellung schließlich bezieht sich auf die nach dem I. Weltkrieg erschienene Modernisierungstendenz, als unmittelbare Folge der Verstärkung der Handelsbeziehungen zwischen Stadt und Land. Die Tendenz festigte sich in den darauffolgenden Jahrzehnten in dem Maß der Verbreitung urbaner Konstruktionstechniken auf dem Land und einer moderneren Technologie, oder war unmittelbar mit der Preisgabe des traditionellen architektonischen Musters und der Innenausstattung der Wohnung durch die gesamte Dorfgemeinschaft verbunden.

3.1.4.2.1. Die Technologie und die Werkzeuge zur *Holzverarbeitung* bedingen in der Regel keinen besonderen Raum, mit Ausnahme der Tischlerwerkstatt, wo die Tischlerwerkbank und die Hobelbank den Bau unabhängiger oder der Scheune angeschlossener Schuppen erforderten, in denen sich der Arbeitsprozess vollzog. Zum Bau dieser Schuppen wurden halbverarbeitete Materialien verwendet (z.B. Bauholz). Selbst im Falle der Entfaltung einiger Tätigkeiten im Wohnraum (z.B. die Herstellung von Musikinstrumenten) wird eine Werkstatt auf einem Arbeitstischchen in der Diele, oder sommers neben der Türe und winters neben dem Herd improvisiert.

3.1.4.2.2. În cazul *industrii casnice textile*, situațiile întâlnite variază în funcție de tehnologia specifică fiecărei categorii de fire. În faza ocupațională (*de obținere a materiei prime*, de ex. creșterea viermilor de mătase), aceasta afectează toate spațiile locuinței, amenajându-se un mobilier improvizat dispus în toate încăperile locuinței, inclusiv pe paturi, dormitul realizându-se, vara, în tinda casei, pe priciuri improvizate.

Pentru *obținerea firului*, în cazul torsului părului de capră, întâlnim spații special amenajate sub forma unor șoproane adosate casei, închise, în interiorul cărora se desfășoară torsul la o roată specială cu cârlige, care presupune o permanentă circulație a torcătorului, pe o distanță de câțiva metri, prin retragerea cu spatele dinspre roată (Fig. 14). O tehnologie mult asemănătoare o întâlnim și în cazul torsului și împletitului funiilor; aici, instalațiile sînt dispuse într-un șopron special amenajat, întinderea firelor făcându-se pe o distanță de cca 15—30 m, în toată curtea. O situație de excepție o constituie „casele duble” constînd din două construcții paralele legate între ele printr-un coridor acoperit, servind tocmai în scopul întinderii firelor la tors sau împletit.

În faza de *prelucrare a firului*, înainte de țesere, singur urzitul pune probleme de spațiu prin dimensiunile mari ale urzoiului, instalat, fie în tinda casei (mai ales iarna), fie în șură sau sub un șopron (vara).

Țesutul a fost adăpostit în locuință, războiul de țesut instalându-se în cel mai luminos loc din camera încălzită. Doar în cazul bordeielor-argea, întâlnite în Cîmpia Dunării pînă la sfîrșitul secolului trecut, țesutul firului de cînepă se petrecea într-o construcție special amenajată, subterană, a cărei umiditate — în condițiile climei uscate din cîmpie — asigură o întreținere corespunzătoare a firelor vegetale.

3.1.4.2.3. *Prelucrarea argilei* a impus cele mai numeroase schimbări în interiorul gospodăriei și al locuinței. Prezența unor spații și adeseori, a unor amenajări speciale, pentru depunerea argilei în scopul „dospirii” sale, pentru depozitarea stivelor de lemne și a cuptorului de ars vase (sub o construcție improvizată sau într-o construcție solidă din grinzi de brad încheiate la capete în cheautoare dreaptă), conferă o notă distinctă unei gospodării de olar. Instalarea roților de olar în tindă sau cel mai ades, în camera de locuit, fixate la lavița din dreptul ferestrei, construirea sub tavanul locuinței a sistemului de rafturi (polițe) pentru uscarea vaselor, amenajarea, în unele centre, a unor bazine pentru păstrarea argilei de modelat, pe timp rece, la care se adaugă prezența — adeseori instalată la grinda casei — a rîșniței de smalt, sînt tot atîtea elemente de „recuzită” care afectează interiorul unei locuințe de olar (Fig. 15). Un caz cu

3.1.4.2.2. Im Falle der *Haus-Textilindustrie* sind die angetroffenen Situationen verschieden. Sie entsprechen der für jede Kategorie von Fäden spezifischen Technologie. In der beschäftigungsmäßigen Phase bei der Rohstoffgewinnung, z.B. die Seidenraupenzucht) werden sämtliche Räume beansprucht. Ein improvisiertes Mobiliar wird in allen Räumen verteilt, selbst über die Betten, und man schläft sommers in der Diele auf improvisierten Pritschen.

Zur *Fadengewinnung*, zum Spinnen des Ziegenhaars beispielsweise, dienten eigens dafür hergerichtete Räume. Wir treffen sie in Form von geschlossenen, dem Haus angebauten Schuppen an. Hier wurde auf einem besonderen, mit Haken versehenen Rad gesponnen, welche die fortwährende Bewegung des Arbeitenden voraussetzte. Dieser stand in Entfernung von einigen Metern zum Rad und zog sich nach rückwärts gewendet zurück (Abb. 14). Einer ähnlichen Technologie begegnen wir beim Spinnen und Flechten der Seile. Hier befinden sich die Vorrichtungen in einem speziell dafür eingerichteten Schuppen, wo die Fäden 15—30 m weit durch den ganzen Hof gespannt wurden. Eine Ausnahme bilden die „Doppelhäuser“, die sich aus zwei parallelen Konstruktionen zusammensetzen, durch einen überdachten Korridor miteinander verbunden sind und zum Spannen der Fäden beim Spinnen oder Flechten dienen.

Vor dem Weben, in der Phase der *Bearbeitung des Fadens*, stellt allein das Scheren Raumprobleme. Die großen Dimensionen des Scherrahmens ließen seine Errichtung nur in der Diele (vor allem winters) oder in der Scheune oder einem Schuppen (sommers) zu.

Das Weben fand in der Wohnung statt, der Webstuhl wurde im hellsten Teil des geheizten Zimmers errichtet. Nur im Falle der Lehmhütten, wie sie in der Donauebene bis zur Jahrhundertwende anzutreffen waren, wurde der Hanffaden in einem eigens dafür eingerichteten Raum gewebt, dessen Feuchtigkeit dem trockenen Klima widerstand und der Behandlung der Pflanzenfasern entsprach.

3.1.4.2.3. *Die Tonbearbeitung* erforderte die meisten Veränderungen innerhalb des Gehöfts und des Wohnraums. Die Lagerräume und Vorrichtungen zur „Gärung“ des Tons, zur Lagerung der Holzstapel, und nicht zuletzt der Brennofen (unter einem improvisierten Bau oder einer soliden Konstruktion aus Tannenholzbalken, die an den Enden gerade verzinkt sind) verleihen einem Töpfergehöft eine besondere Note. Das Töpferrad in der Diele, oder meistens in der Wohnstube an der Truhnenbank neben dem Fenster befestigt, das System von Borden unter der Zimmerdecke, die zum Trocknen der Gefäße dienten, gehören ebenso zur Einrichtung, wie in einigen Zentren die Becken zur Aufbewahrung des Tons während kühlen Weters. Hinzu kommt die Glasmühle, die sich meistens in der Diele befindet. Es sind „Requisiten“, welche das Innere einer Töpferwohnung kennzeichnen (Abb. 15). Einem Sonderfall, der mit der

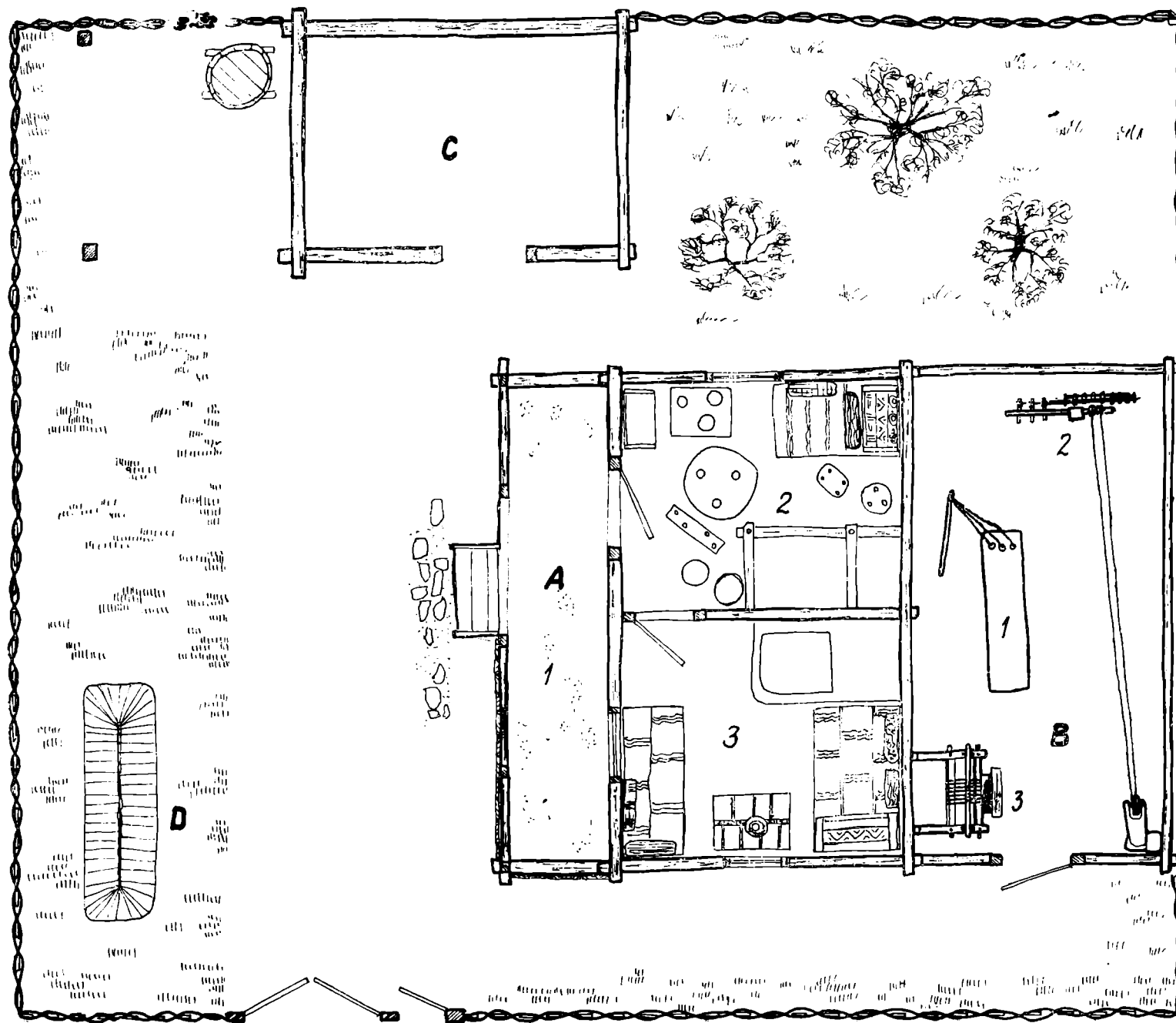

Fig. 14. Planul gospodăriei-atelier de trăistărie din Musculești (j. Gorj) (A — locuință cu: 1 — prispă; 2 — camera cu vatră, „la foc”; 3 — camera cu sobă, „la sobă”; B — atelierul de prelucrare a părului de capră cu: 1 — scindura de dărăcit; 2 — roțile de tors și 3 — războiul de țesut vertical; C — magazia; D — pățulul)

Abb. 14. Grundriß des Gehöfts und der Werkstatt eines Beutelmachers aus Musculești (Kr. Gorj) (A — Wohnung mit: 1 — Flur; 2 — Zimmer mit Herd, „beim Feuer”; 3 — Zimmer mit Ofen, „beim Ofen”; B — Werkstatt zur Verarbeitung des Ziegenhaars mit: 1 — Krempel; 2 — Spinnräder und 3 — senkrechter Webstuhl; C — Lageraum; D — Speicher)

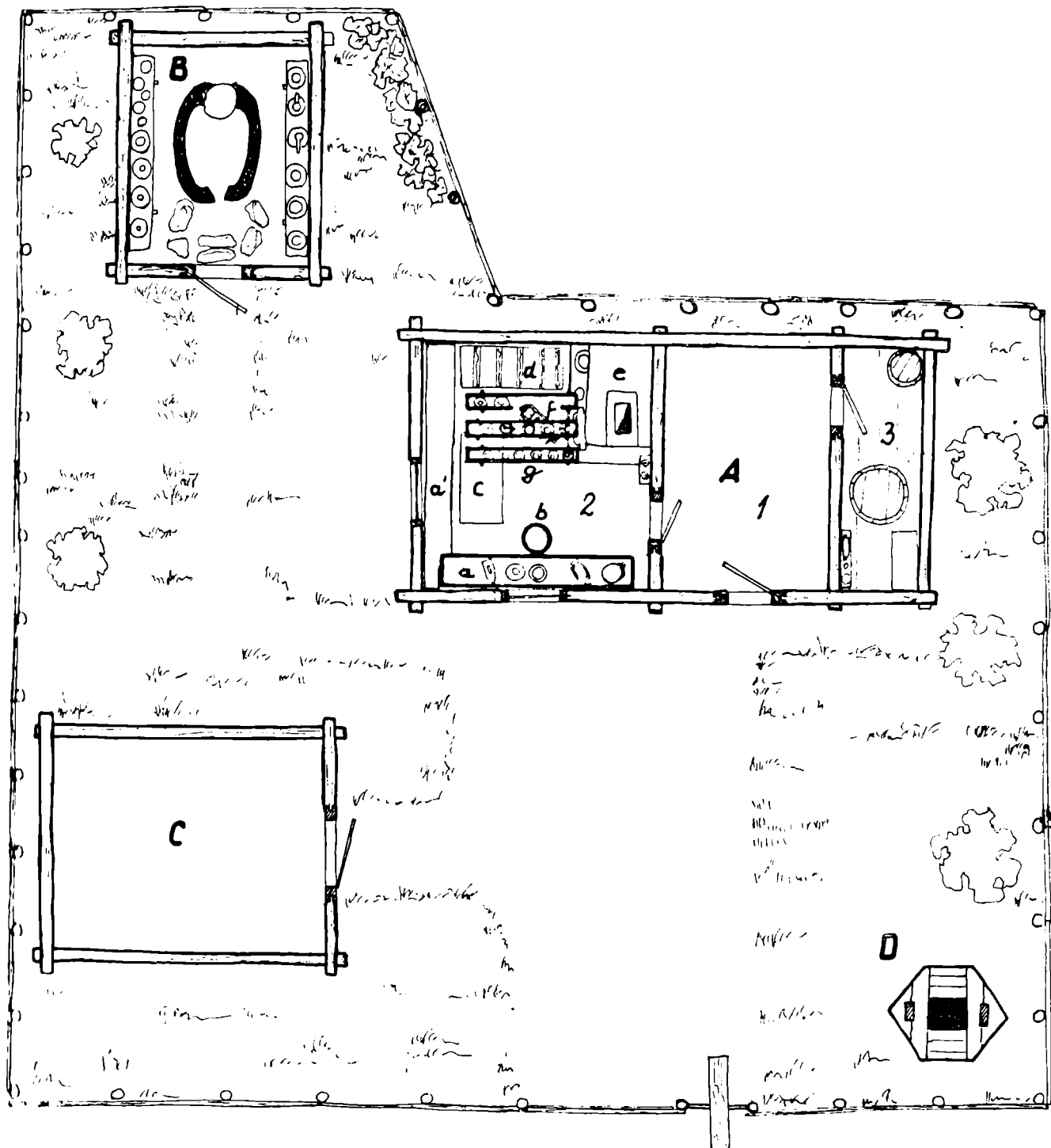

Fig. 15. Planul gospodăriei-atelier de olar Săcel (j. Maramureș) (A — locuința cu: 1 — tinda; 2 — camera cu atelierul conținând: a — lavița; b — roata de olar; c — masa; d — patul; e — cuptorul; f — leagănul; g — polițele pentru uscat vasele; 3 — cămara; B — șopronul cu cuptorul de ars vase; C — cămara; D — fântina)

Abb. 15. Grundriß des Gehöfts und der Werkstatt eines Töpfers aus Săcel (Kr. Maramureș) (A — Wohnung mit: 1 — Diele; 2 — Zimmer mit Werkstatt, welches enthält: a — Truhenbank; b — Töpferrad; c — Tisch; d — Bett; e — Herd; f — Wiege; g — Gestelle zum Trocknen der Gefäße; 3 — Kammer; B — Schuppen mit dem Brennofen; C — Scheune; D — Brunnen)

totul aparte, rezultând direct din intensitatea practicării fenomenului, îl întâlnim în câteva centre de oiari din Banat (ex. Sasca Română), în care cuptorul de ars vase a fost introdus în tinda casei, alături de vatra de gătit, coșul de tiraj din nuiel

Intensität der Ausübung des Handwerks in Zusammenhang steht, begegnen wir in einigen Töpferzentren des Banats (z.B. in Sasca Română), wo der Brennofen in der Diele neben dem Kochherd steht (der Rauchabzug aus Rutengeflecht, das in-

împletite, lutuit în interior, fiind, în acest caz, înlocuit cu coșul de tiraj din cărămidă, troncpiramidal. Tot în acest centru, zdrobirea bulgărilor de lut cu un cilindru de piatră, pe un pat de scînduri de brad, se execută într-o încăpere special amenajată, dispusă în prelungirea locuinței tradiționale formată din tindă și camera de locuit.

3.1.4.2.4. *Prelucrarea pieilor și blănușilor* a condus, în numeroase centre specializate în practicarea acestui meșteșug, la izolarea activității meșteșugarului de locuința propriu-zisă (de regulă, într-o încăpere auxiliară), foarte probabil, datorită mirosului persistent emanat de pieile și blănușile tăbăcite sau argășite după procedee tradiționale. Aici sînt instalate, piesele de mobilier specializat pentru practicarea meșteșugului, instrumentarul extrem de variat, produsele semifinite și finite, ca și materialele aduse de clienți. Destinarea unei încăperi funcției de atelier a impus modificări și în cazul tindei, care este închisă pentru a se crea, astfel, spațiul necesar depozitării alimentelor și altor produse (Fig. 16).

3.1.4.2.5. *Boștinăritul și lumînăritul* (obținerea cerii prin tescuirea fagurilor stupilor de albine, după extragerea mierii, și confecționarea lumînărilor) au impus, fără îndoială din aceleași motive ca și în cazul prelucrării pieilor și blănușilor (mirosul persistent de ceară topită), amenajarea atelierelor de producție în construcții auxiliare.

Atelierul de boștinărit este organizat, de regulă, într-o construcție în afara gospodăriei, al cărei gabarit este condiționat de masivitatea teascului cu „crăcană“ (acționat prin învîrtirea pîrghiei de către 2—4 oameni) de prezența, sub același acoperiș a cuptorului pe care sînt instalate cazanele în care se încălzește boștina, ceea ce reclamă un acoperiș înalt cu fumăr și face inutilă tăvănirea șoproului. Ca stil arhitectonic, aceste șoproane urmează linia altor construcții similare din satele respective, cele studiate de noi avînd soclul înalt, din zidărie de piatră, fără îndoială datorat disponibilității pietrei de rîu, dar impus și de prezența aceluiaș cuptor alipit peretelui, sursă potențială de incendiu, și acoperișul în patru ape, abrupt, din șită lungă de brad (Fig. 17).

Atelierul de lumînărit este organizat, la rîndul său, într-o construcție independentă, neutră ca stil arhitectonic, avînd în interior masa de lumînărit, cei doi tamburi de mari dimensiuni, pe care se rulează succesiv feștila, trecută în prealabil prin baia de ceară topită, precum și discul de care se atîrnă lumînările secționare pentru a se întări (rigidiza) perfect drepte (Fig. 18). Activi-

nen mit Lehm verschmiert ist, wurde in diesem Fall mit einem backsteinernen, pyramidenstumpfförmigen Rauchabzug ersetzt). Ebenfalls in diesem Zentrum werden die Tonklumpen mit einer steinernen Walze auf einer Brettunterlage zerkleinert. Dazu dient ein eigens dafür hergerichteter Raum in der Verlängerung des traditionellen Wohnbaus, der aus Diele und Wohnzimmer gebildet wird.

3.1.4.2.4. *Die Häute und Fellverarbeitung* (führte in vielen spezialisierten Zentren bei der Ausübung dieses Handwerks zur Trennung der handwerklichen Aktivität von der eigentlichen Wohnung (dafür war gewöhnlich ein Nebenraum bestimmt, vermutlich wegen des scharfen Geruchs, den die nach traditionellen Verfahren gegerbten Häute und Felle ausströmten). Hier befinden sich die zur Ausübung des Handwerks nötigen Möbelstücke, die verschiedenen Werkzeuge, fertige oder halbfertige Erzeugnisse, sowie die von den Kunden gebrachten Materialien. Die Bestimmung eines Raumes zur Werkstatt hat auch die Umgestaltung der Diele bewirkt, um solcherart einen Raum zur Aufbewahrung der Lebensmittel und anderer Produkte zu schaffen (Abb. 16).

3.1.4.2.5. *Die Wachstrebergewinnung und Kerzenherstellung* (die Wachstrebergewinnung durch Auspressen der Bienenwaben nach der Honiggewinnung und die Kerzenherstellung) führten zweifellos aus den gleichen Gründen wie im Falle der Häute- und Fellverarbeitung (der durchdringende Geruch von geschmolzenem Wachstreber) zur Einrichtung der Produktionswerkstätten in Nebenräumen.

Die Werkstatt des Wachstrebersammlers befindet sich gewöhnlich außerhalb der Wirtschaft. Ihre Ausmaße werden von der Größe der Presse (2—4 Menschen betätigen sie durch das Drehen eines Hebels) und dem ebenfalls hier untergebrachten Herd bestimmt, auf dem sich die Kessel befinden, worin der Wachstreber erwärmt wird. Daher ist ein hohes Dach mit Rauchabzug notwendig, während der Bau einer Decke überflüssig wird. Der architektonische Stil dieser Schuppen entspricht jenem ähnlicher Bauten aus den entsprechenden Dörfern. Die von uns untersuchten besaßen einen Sockel aus Steinmauerwerk, was zweifellos auf das Vorhandensein von Flußstein zurückzuführen war, aber auch infolge des Herdes durch Feuergefahr bedingt war, und ein steiles, mit Tannenholzschildeln gedecktes Walmdach (Abb. 17).

Die Kerzenzieherwerkstatt ist ihrerseits ein unabhängiger Bau, von neutraler Architektur. Sie beherbergt den Tisch zum Kerzenziehen, die beiden großen Trommeln, auf die der Docht gerollt wird, der vorher durch das Wachsbad gezogen wurde, sowie die Scheibe, von der die geschnittenen Kerzen hängen, um vollkommen gerade zu erhärten (Abb. 18). Die ununterbrochene Aktivität

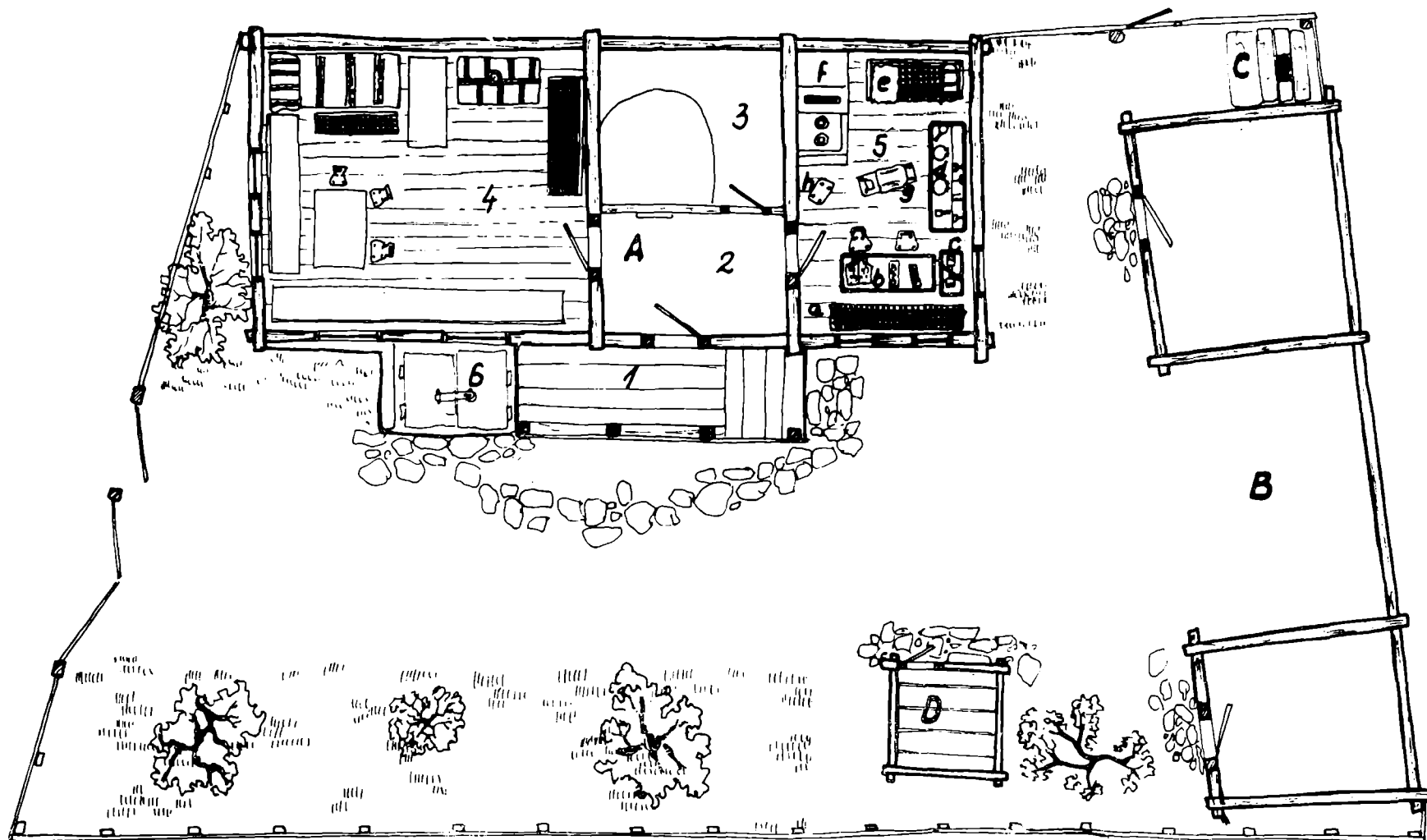

Fig. 16. Planul gospodăriei-atelier de cojocar-curelar din Săliște (j. Sibiu) (A — locuința cu: 1 — „privor”; 2 — tindă; 3 — încăperea cuptorului de pâine; 4 — masa mare; 5 — atelierul de lucru cu: a — lavița; b — teigheaua de lucru; c — masa cu presa pentru curele; d — rastelul cu unelte; e — patul; f — cuptorul cu plită; g — leagănul; h — scaune; 6 — pivnița; B — șura cu două grajduri; C — w.c.-ul; D — cotețul de porci).

Abb. 16. Grundriß des Gehöfts und der Werkstatt eines Kürschners und Riemers aus Săliște (Kr. Sibiu) (A — Wohnung mit: 1 — Flur; 2 — Diele; 3 — Backofenraum; 4 — große Stude; 5 — Werkstatt mit: a — Truhenbank; b — Arbeitstisch; c — Riernerbank; d — Werkzeugbort; e — Bett; f — Herd mit Platte; g — Wiege; h — Stühle; 6 — Kellerraum; B — Scheune mit zwei Ställen; C — Abort; D — Schweinekoben)

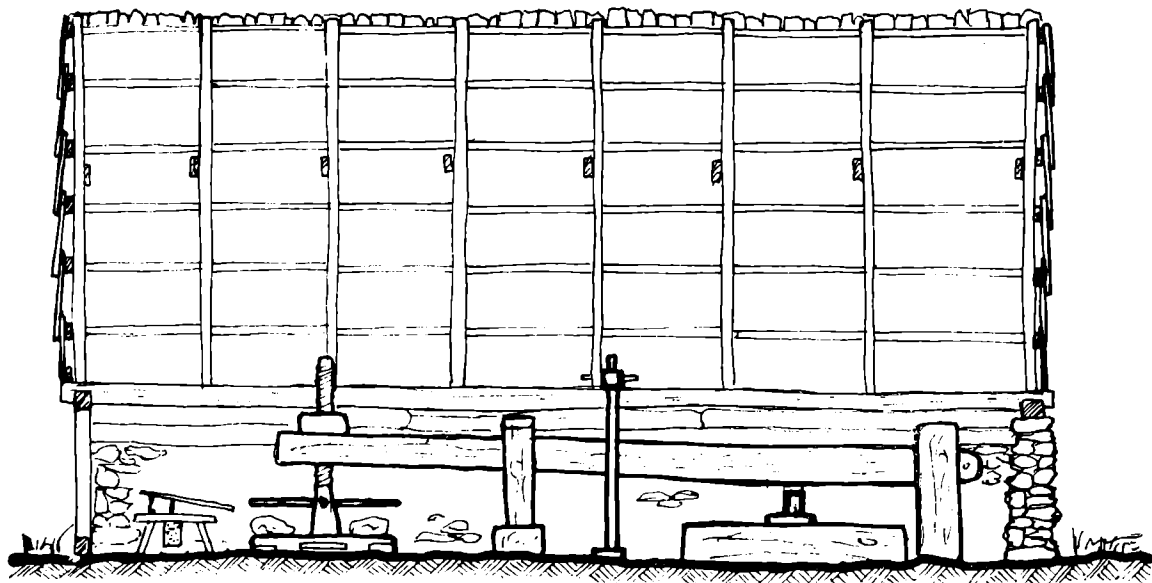

Fig. 17. Șopronul cu teascul de boștină din Sebeșul de Jos (j. Sibiu)

Abb. 17. Scheune mit Treberpresse aus Sebeșul de Jos (Kr. Sibiu)

tatea continuă în atelier a determinat, o dată cu trecerea de la tehnologia seculară de confecționare a lumînărilor prin turnare în tipare metalice, în chiar incinta locuinței, construirea specială a unor ateliere din zid de cărămidă, tăvănite și pardosite cu scîndură, pentru a asigura cele mai bune condiții de muncă meșteșugarului.

3.1.4.2.5. *Prelucrarea metalelor* în cadrul atelierelor satești de fierari, clopotari, bățari (turnători în cositor) a condus, cea dintîi, la izolarea atelierului într-o construcție independentă de locuință, cerință impusă de condițiile specifice de muncă: arderea de mangel, martelarea zgomotoasă, răspîndirea în întreg spațiul atelierului de scînteii incandescente, degajarea de noxe și aburi prin răcirea obiectelor prelucrate.

Atelierele cercetate compun un inventar cvasi-complet de soluții tehnic-construcitive, cel mai adeseori respectîndu-se un tipar constructiv specific zonei, abandonat în favoarea construcțiilor zidite din cărămidă și acoperite cu țiglă în două ape, relativ recente (după cel de-al doilea război mondial). Construite de regulă din bîrne masive, cu acoperișul din șită în patru ape, aceste ateliere prezintă, aproape fără excepție, o prispă deschisă, la intrare, destul de spațioasă, sau un spațiu protejat de o polată în prelungirea acoperișului, sub care se desfășoară o parte din activitățile meșteșugarilor.

În interior, întîlnim, fără excepție, vatra cu foaia, butucul cu nicovăla, cazanul de răcire, depozitul de mangel și un instrumentar de o varietate incomparabilă. Extrem de frecventă, întîlnim dispunerea acestor ateliere la periferia gospodăriei, cu un dublu acces din interiorul și din exte-

in der Werkstatt bestimmte zusammen mit dem Übergang von der jahrhundertealten Technologie der Kerzenherstellung mittels Gußformen die Verlagerung des Arbeitsraumes aus der Wohnung in Werkstätten mit Ziegelmauern, Decke und Holzverkleidung, um dem Handwerker die besten Arbeitsbedingungen zu sichern.

3.1.4.2.5. *Die Metallverarbeitung* im Rahmen der Dorfwerkstätten der Schmiede, Glockenschmiede, Zinngießer führte zuerst zur Absonderung der Werkstatt von dem Wohnbau in einen freistehenden Bau. Die spezifischen Arbeitsbedingungen erforderten es: die Verbrennung von Kohle, das laute Hämmern, die im ganzen Raum verbreiteten glühenden Funken, die beim Kühlen der bearbeiteten Gegenstände entstehenden Dämpfe.

Die untersuchten Werkstätten besitzen ein fast komplettes Inventar an technisch konstruktiven Lösungen. Meistens wird dabei ein zonenspezifisches Baumuster respektiert, das in neuerer Zeit zugunsten der Backsteinbauten mit ziegelgedeckten Satteldächern preisgegeben wurde (nach dem II. Weltkrieg). In der Regel aus massiven Balken erbaut, mit schindelgedecktem Walmdach, haben diese Werkstätten fast ohne Ausnahme einen geräumigen offenen Vorraum oder einen Raum, der durch die Verlängerung des Daches geschützt wird, unter welchem ein Teil der Arbeiten des Handwerkers stattfinden.

Im Inneren begegnen wir ohne Ausnahme dem Herd mit Blasebalg, dem Holzblock mit dem Amboss, dem Kessel mit Kühlwasser, dem Kohlenlager und den Arbeitsgeräten von unvergleichlicher Vielfalt. Häufig befinden sich diese Werkstätten am Rande des Gehöfts und haben doppelten Zutritt.

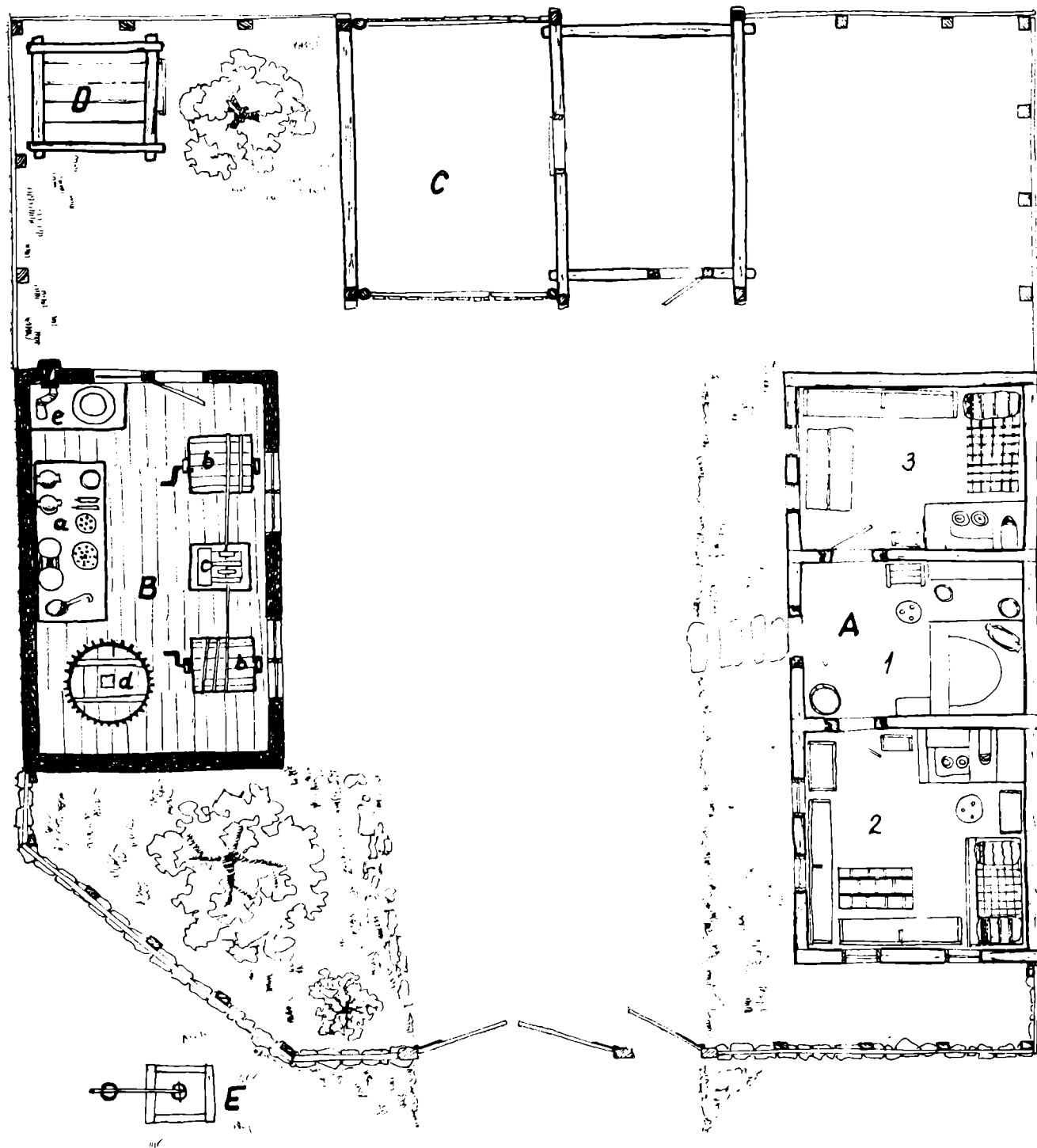

Fig. 18. Planul gospodăriei-atelier de boștar din Sebeșul de Jos (j. Sibiu). (A — locuința cu: 1 — tin-da; 2 — camera „din față”; 3 — bucătăria; B — atel-ierul de luminărar cu: a — masa de lucru; b — tamburii; c — masa cu lampa de petrol și baia de ceară topită; d — discul pentru îndreptat lumînă-rile; C — șura cu grajdul; D — cotețul de porci; E — fântina)

Abb. 18. Grundriß des Gehöfts und der Werkstatt eines Wachstreibersammlers aus Sebeșul de Jos (Kr. Sibiu) (A — Wohnung mit: 1 — Diele; 2 — „Vorderzimmer”; 3 — Küche; B — Kerzenzieherwerkstatt mit: a — Arbeitstisch; b — Trommeln; c — Tisch mit der Petroleumlampe und dem Wachsbad; d — Scheibe zum Geradeziehen der Kerzen; C — Scheune mit Stall; D — Schweinekoben; E — Brunnen)

riorul acesteia, sau chiar în afara ei, pentru a se evita murdărirea curții prin circulația intensă de care, căruțe și animale de tracțiune, aduse la pot-covit sau care transportă obiectele aduse la atelier (pluguri pentru ascuțit, roți pentru ferecat etc.) (Fig. 19).

Sowohl aus dem Inneren des Gehöfts als auch von Außen, um die Verschmutzung des Hofes durch Wägen und Zugtiere zu vermeiden, die zum Be-schlagen gebracht werden, oder die Gegenstände zur Werkstatt transportieren (Pflüge zum Schärf-en, Räder zum Einfassen, usw.) (Abb. 19).

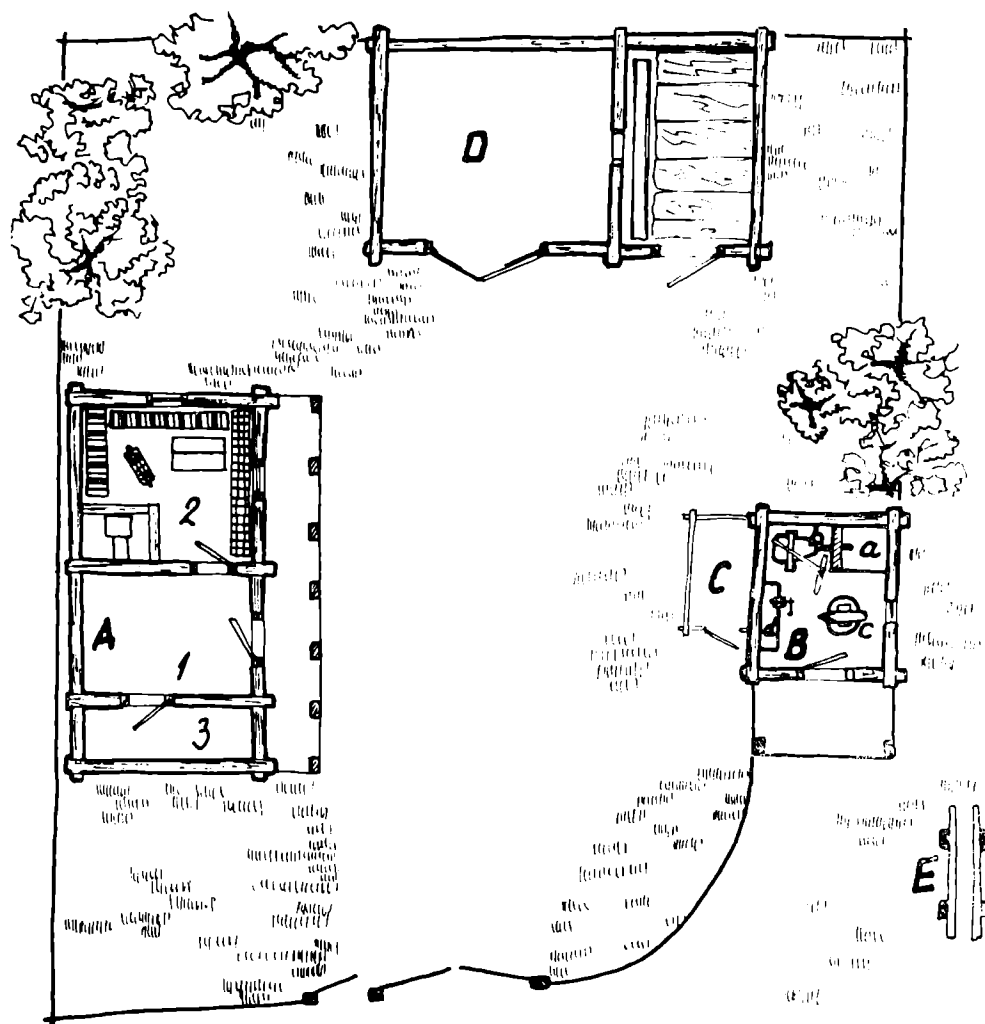

Fig. 19. Planul gospodăriei-atelier de fierar din Călinești (j. Maramureș). (A — locuința cu: 1 — tin-da; 2 — camera de locuit; 3 — cămara; B — atelierul de fierar cu: a — forja; b — foiul; c — nicovala; d — strungul; C — magazia de cărbuni; D — șura cu grajdul; E — jugul de pot-covit boi)

Abb. 19. Grundriß des Gehöfts- und der Werkstatt eines Schmieds aus Călinești (Kr. Maramureș) (A — Wohnung mit: 1 — Diele; 2 — Wohnzimmer; 3 — Kammer; B — Schmiedewerkstatt mit: a — Schmelde; b — Blasebalg; c — Amboß; d — Drehbank; C — Kohlenlager; D — Scheune mit Stall; E — Beschlagebrücke für Ochsen)

În exterior, întâlnim, în cazul fierărilor, jugurile de potcovit, la rîndul lor, dispuse atît în incinta gospodăriei, cît mai ales, în afară, nu de puține ori acoperite cu șîiță pentru protejarea și a acestui spațiu de lucru, și depozitele de cărbuni, indispensabile pentru a asigura păstrarea uscată a combustibilului atît de important.

Care este relația cu interiorul locuinței în cazul acestor ateliere de meșteșugari rurali care și-au individualizat și specializat spațiul de producție eliberînd integral locuința propriu-zisă? Se identifică întrutotul cu locuința celorlalți locuitori ai satului, cu statutul de simpli țărani, așa cum s-ar putea deduce, formal?

Aspectele cercetate de noi pe teren învederează o mare varietate de factori care condiționează derogările produse în centrele sau chiar și numai în gospodăriile specializate în practicarea unor meșteșuguri. Cel mai important dintre aceștia rămîne contactul cu piața, caracterul comerțului practicat cu propriile produse, intensitatea lui, proveniența materiei prime și modalitățile de procurare, nivelul tehnologic și de cunoștințe profesionale, ceea ce îi crează un statut aparte. În cazul mește-

Außen begegnen wir bei den Schmiedewerkstätten den Beschlagebrücken, die ihrerseits, sowohl innerhalb des Gehöfts stehen können, aber vor allem außerhalb stehen. Nicht selten sind sie zum Schutz dieses Arbeitsplatzes mit Schindeln gedeckt, ebenso wie die Kohlenspeicher, um die trockene Lagerung des wichtigen Brennstoffes zu sichern.

Welches ist die Beziehung zwischen den Werkstätten und dem Wohnungsinnen der Dorfhandwerker, welche ihren Arbeitsraum individualisiert und spezialisiert haben und die eigentliche Wohnung dabei frei hielten? Gleichen sie vollkommen den Wohnungen der anderen Dorfbewohner und haben den Status einfacher Bauern, so wie man formell schlußfolgern könnte?

Die von uns an Ort und Stelle untersuchten Aspekte machen eine Vielfalt von Faktoren augenscheinlich, welche die Abweichungen, wie sie in den Zentren oder nur in den einem Handwerk spezialisierten Gehöften auftraten, bedingen. Der bedeutendste Faktor bleibt der Kontakt zum Markt, der Charakter des Handels mit eigenen Erzeugnissen, seine Intensität, die Herkunft der Rohstoffe, die Mittel der Rohstoffbe-

șugurilor „umile“, care asigurau un venit mult prea modest pentru a provoca breșe sau abandonuri în formele tradiționale de viață (exprimate inclusiv în organizarea gospodăriei și interiorului locuinței) — este cazul olarilor, al trăistarilor, al spătarilor, al dogarilor și rotarilor ș. a. — structura organizatorică a gospodăriei și interiorul locuinței se încadrează în limitele tipicului local.

Meșteșugurile mai rentabile (cojocăritul, cismăritul, sumănăritul), ca și cele care presupun o intensă și continuă circulație la mari distanțe geografice pentru procurare de materii prime sau pentru desfacerea produselor (boștinăritul, lumînăritul), au asigurat, cu timpul, un alt statut cultural meșteșugarilor, un alt orizont, alte concepții, altă înțelegere a rosturilor, nevoilor și posibilităților lor, ceea ce i-a îndemnat să asimileze și unele valori din cadrul unui alt sistem decât cel tradițional local. Așa se explică prezența, în interiorul locuinței acestor meșteșugari, a mobilierului pictat de oraș sau lucrat la sat sub influența orașului, a instrumentarului metalic de uz gospodăresc, a unor mecanisme moderne pentru lumea satului de odinioară, ca de pildă, ceasul de perete, bogăția pieselor iconografice, picturi sau litografii, și nu în ultimă instanță ca importanță, adoptarea unor unelte sau instalații de lucru, dar și a unor metode sau tehnici ori materiale, din mediul urban, spărgînd pentru totdeauna tiparele seculare ale „tradiționalului“.

La încheierea acestui subcapitol al lucrării noastre, în care am încercat să prezentăm, schițat, aspectele care se pun în cercetarea gospodăriilor țărănești — atît a celor axate pe obținerea sau producerea unor valori de întrebuințare practicînd o formă de activitate ocupațională, cît și a celor cu un profil mixt, ocupațional-meșteșugăresc — privity ca *monumente de arhitectură și tehnică populară*, se cuvine a reliefa mulțimea și importanța aspectelor care vizează, în cazul fiecăreia dintre acestea, sfera producției și implicit, a tehnicului.

Ideea de a transfera, în Muzeul Tehnicii Populare, nu doar numai construcțiile care adăpostesc procesele de creație tehnică, ci întreg ansamblul de locuire și viață, realizînd astfel multiple ipostaze regionale și tematice asupra complexei și valoroasei civilizații populare tradiționale din patria noastră, instalînd în centrul scenariului expozițional omul cu nevoile sale și cu multiplele posibilități de soluționare a acestora, fără a neglija cu nimic, prin aceasta, ilustrarea problematicei concrete a meșteșugurilor rurale, inclusiv aspectele de detaliu

schaffung, der Stand der Technologie und die Fachkenntnisse, welche dem Handwerker einen Sonderstatus verleihen. Im Falle der „demütigen“ Handwerke, welche ein viel zu bescheidenes Einkommen ermöglichten, um eine Bresche in die traditionellen Lebensformen zu schlagen, die einschließlich durch die Organisierung der Wirtschaft und des Wohnungsinneren ausgedrückt wurden, blieb die organisatorische Struktur der Wirtschaften und das Wohnungsinnere im Rahmen der lokalen Besonderheiten. Dieses betraf die Töpfer, Beutelmacher, Webblattmacher, Böttcher, Wagner usw.

Die einträglicheren Handwerke (die Kürschneerei, Schusterei, Mantelschneiderei) sowie jene, welche zur Rohstoffbeschaffung und Vermarktung der Erzeugnisse einen regen Verkehr über große Entfernungen voraussetzten (das Wachstreibersammeln, das Kerzenziehen), sicherten im Laufe der Zeit den Handwerkern einen anderen kulturellen Status, einen anderen Horizont, andere Auffassungen, ein anderes Verständnis für ihren Sinn, ihre Bedürfnisse und Möglichkeiten. Das führte sie dahin, daß sie Werte anderer Systeme als die der lokalen, traditionellen übernahmen. So erklärt sich das Vorhandensein von städtischem bemaltem Mobiliar in den Wohnräumen dieser Handwerker, oder eines im Dorf ausgeführten aber von der Stadt beeinflussten Mobiliars, daher rühren die Herkunft einiger für die Dorfwelt von damals moderner Mechanismen, wie z.B. die Wanduhr, der Reichtum ikonographischer Gegenstände, die Maleien und Lithographien. Nicht zuletzt erklärt sich so auch die Anpassung einiger Werkzeuge und Vorrichtungen, aber auch einiger Methoden oder Arbeitstechniken an den Standard der Stadt, womit die Muster des „Traditionellen“ endgültig durchbrochen waren.

In diesem Unterkapitel unserer Arbeit versuchten wir die Aspekte der Erforschung von Bauerngehöften zu veranschaulichen. Es waren sowohl jene, deren Tätigkeit sich auf die Beschaffung oder Erzeugung von Gebrauchswerten beschränkt, indem sie eine Beschäftigungsform ausübten, als auch jene mit gemischtem Beschäftigungs- und Handwerksprofil. Als *Denkmäler der bäuerlichen Architektur und Technik* betrachtet, ist es notwendig, zum Abschluß die Vielzahl und Wichtigkeit der Aspekte hervorzuheben, welche in jedem einzelnen Fall den Bereich der Produktion und somit der Technik betreffen.

Der Gedanke, ins Museum der bäuerlichen Technik nicht nur die Konstruktionen zu übertragen, welche technische Schaffensprozesse illustrieren, sondern die gesamte Wohn- und Lebensinheit, verleiht dieser Institution einen prägnanten kulturellen anthropologischen Charakter. Auf diese Weise werden viele regionale und thematische Erscheinungen der komplexen und wertvollen traditionellen bäuerlichen Zivilisation veranschaulicht. Im Mittelpunkt der Ausstellungsszene stünde der Mensch mit seinen Bedürfnissen und den vielfältigen Möglichkeiten zu ihrer Befriedigung, ohne dadurch die Veranschaulichung der konkreten Problematik des bäuerlichen Handwerks, einschließ-

privind tehnologia și instrumentarul specific fiecărei ramuri, conferă acestei instituții un pregnant caracter antropologic cultural.

3.1.5. O categorie aparte a monumentelor de tehnică populară o constituie cea definită de noi a „construcțiilor specializate”.²⁰ O primă trăsătură, care le definește ca unități categoricale distincte, constă în caracterul lor pregnant de unități de producție cu un profil individual. Indiferent că este vorba de cherhanalele pescărești, sau de prisăcile din poieni ori din păduri, de staulele din zonele de fînațe sau de stîmile din pășunile alpine, de cramele pomicole ori viticole din hotarul satului, prima observație efectuată cu ocazia cercetării lor in situ, este cea cu privire la rolul și importanța lor deosebită în economia zonei, la reala lor specializare procesuală în cadrul unei forme ocupaționale specifice acelei regiuni, la prezența, în interiorul fiecăreia dintre acestea, a unui foarte bogat instrumentar de muncă specific, adăpostit și utilizat aici, sezonier sau permanent, cu o intensitate variabilă, în funcție de ciclul producției.

O altă se referă la amplasarea tuturor acestor monumente în afara vetrei satului (deci, și în afara unei structuri gospodărești). Faptul își are semnificația sa deosebită și, în ultimă instanță, se constituie în factor cauzal al apariției și funcționării lor ca unități de producție cvasi-independente, integrîndu-se armonios în economia complexă a zonei.

Motivația dispunerii în mijlocul naturii a unor construcții care să preia și să deservesc anumite sarcini specifice, pe linia recoltării, acumulării, prelucrării și depozitării produselor din zonă, nu poate fi decît de natură economică.

3.1.5.1. În cazul *cherhanalelor*, se poate vorbi de necesitatea colectivă de predare, la o bază de recepție, a recoltei obținută de fiecare pescar în perioada șederii sale în Delta și de prelucrarea primară a întregii recolte înainte expedierii mărții spre piață sau spre sectorul industrial (sortare, extragere icre, sărare etc.). (Fig. 20)

3.1.5.2. În cazul *prisăcilor de pădure*, construirea lor în mijlocul naturii asigură cele mai ideale condiții de activitate roiturilor de albine, și fără îndoială, randamentul maxim, tot aici făcîndu-se, fără nici un efort, extragerea mierii, întreținerea stupilor etc.

3.1.5.3. Construcțiile pastorale din afara satului, cu deosebire *stîmile și staulele* asigură, în cel mai lesnicios mod, exploatarea prin pășunat local

lich der Detailspekte, welche die Technologie und die für jeden Zweig spezifischen Arbeitsgeräte betreffen, zu vernachlässigen.

3.1.5. Eine Sonderkategorie der Denkmäler bäuerlicher Technik umfaßt jene Denkmäler, die von uns als „spezialisierte Konstruktionen“²⁰ bezeichnet wurden.

Ein erstes Merkmal, welches sie als besondere kategoriale Einheiten definiert, ist ihr prägnanter Charakter als Produktionseinheiten mit individuellem Profil. Unabhängig davon, ob es sich um die „Cherhane“ (Fischereianwesen) oder um die Bienenhäuser aus Feld und Wald handelt, um die Schafställe auf den Heuwiesen oder um die Hirtenhütten auf den Bergwiesen, um die Obstgärten- oder Weinberg-Kelterhäuser, betrifft die erste Beobachtung bei der Erforschung am natürlichen Standort ihre Rolle und besondere Wichtigkeit in der Ökonomie des Gebietes. Sie betrifft ihre wirkliche prozessuelle Spezialisierung im Rahmen einer für dieses Gebiet spezifischen Beschäftigungsform und des Vorhandensein eines vielfältigen spezifischen Arbeitsinstrumentariums, das hier aufbewahrt und gebraucht wird. Die Beobachtung betrifft auch die Frage nach seinem periodischen oder ununterbrochenen Gebrauch, nach den Intensitätsschwankungen seines Gebrauchs, der vom Produktionszyklus abhängig ist.

Ein anderes Merkmal hängt mit der Lage all dieser Denkmäler außerhalb der Dorfmitte zusammen (also auch außerhalb der Struktur eines Gehöfts). Die Tatsache hat ihre besondere Bedeutung auch darin, daß sie einen notwendigen Faktor des Erscheinens und Funktionierens der Denkmäler als quasi unabhängige Produktionseinheiten darstellt, die sich harmonisch in die komplexe Ökonomie des Gebietes eingliedern.

Die Motivation für die inmitten der Natur gelegenen Konstruktionen, die bestimmte Aufgaben im Zusammenhang mit der Ernte, der Akkumulation, der Verarbeitung und Lagerung der Erzeugnisse übernehmen und erfüllen, kann nur ökonomischer Natur sein.

3.1.5.1. Im Falle der „Cherhane“ kann man von der kollektiven Notwendigkeit der Übergabe der Ernte sprechen. Was jeder Fischer während seines Aufenthaltes im Delta erzielt hatte, wurde an die Abnahmestelle geliefert und die gesamte Ernte vor der Verschickung auf den Markt oder in den industriellen Sektor primär verarbeitet (Sortierung, Rogengewinnung, Einsalzung usw.) (Abb. 20).

3.1.5.2. Im Falle der *Waldbienenhäuser* sichert ihre Errichtung inmitten der Natur den Bienenstöcken die besten Arbeitsbedingungen und die Höchstleistung. Hier erfolgt auch mühelos die Honiggewinnung, die Instandhaltung der Stöcke usw.

3.1.5.3. Die Hirtenbauten außerhalb des Dorfes, vor allem die *Sennhütten* und *Schafställe* erleichtern die Ausbeutung der Bergwiesen durch das

²⁰ Corneliu Bucur, *Activitatea de cercetare și organizare a Muzeului tehnicii populare din Dumbrava Sibiului în perioada anilor 1968—73*, în: *Cibinium* 1968—73, p. 11

²⁰ Corneliu Bucur, *Activitatea de cercetare și organizare a Muzeului tehnicii populare din Dumbrava Sibiului în perioada anilor 1968—73* în: *Cibinium* 1968—73, S. 11.

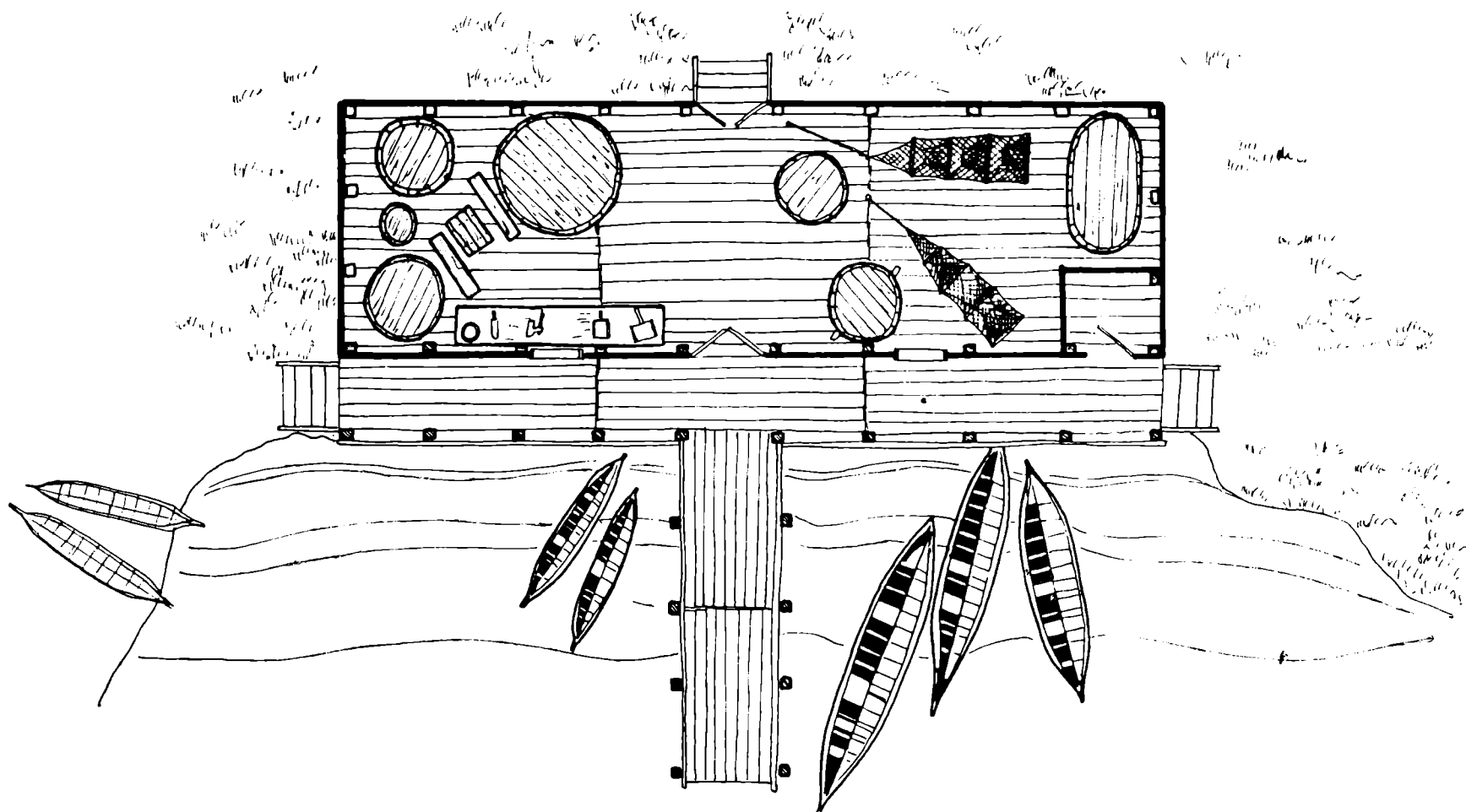

Fig. 20. Planul cherhanalei din Mahmudia (j. Tulcea).

Abb. 20. Grundriß einer Cherhane aus Mahmudia (Kr. Tulcea)

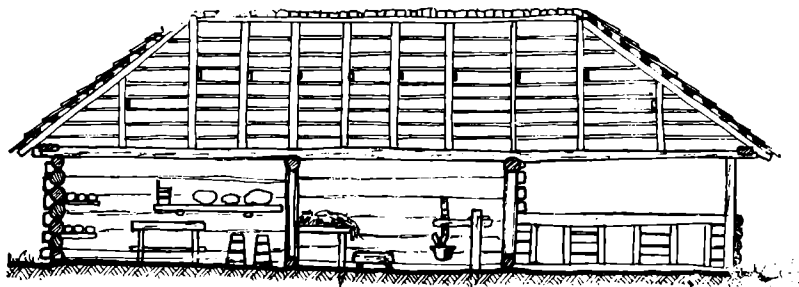

Fig. 21. Secțiune longitudinală prin stîna din Giuvala (j. Argeș)

Abb. 21. Grundriß der Sennhütte aus Giuvala (Kr. Argeș)

(văratec), a bogatelor pășuni alpestre sau consumarea furajelor recoltate pe timp de vară (în timpul iernatului la staule), oferind totodată cadrul corespunzător organizării întregii producții de lactate, începînd cu mulsul și pînă la prepararea brînzeturilor. Instrumentarul necesar, păstrat în cele (de regulă) două încăperi ale stîinii (fierbătoare și celar), permite bacilor sau băcițelor producerea celor mai valoroase, calitativ, produse lactate, prin fierbere, închegare, scurgere, dospire, frămîntare sau depunere în saramură, afumare sau prin smîntînire și batere a untului (Fig. 21). Se evită, în felul acesta, un volum deosebit de mare de transporturi pînă în sat, aproape de conceput și chiar imposibil vara, din cauza temperaturii ridicate care ar produce alterarea laptei, în cazul neprelucrării sale pe loc, imediat după muls.

3.1.5.4. La rîndul lor, *cramele din podgorii* asigură prelucrarea pe loc a întregii producții de struguri, vinificarea și depozitarea celei mai mari părți din producție (sub lacăte din lemn de cea mai ingenioasă construcție), în chiar zona podgoriei, evitîndu-se, și în acest caz, un volum mare de transporturi care se cer efectuate cu dificultăți destul de mari, avînd în vedere calitatea materiei prime (mustul). Depunerea, tot aici, a instrumentului de cultură a terenului, de întreținere a culturilor, de recoltare și prelucrare a strugurilor ca și a vaselor pentru fermentare și depozitare, (Fig. 22) facilitează munca în vie, economisind numeroase eforturi pe linia transportului cu animalele, îndeosebi în zonele cu un teren extrem de accidentat.

Fiind, în totalitatea lor, unități productive cu caracter general de utilizare, problema tipicității lor pentru secole întregi de civilizație tradițională este asigurată implicit. Marea frecvență și densitate a acestor monumente de tehnică populară era dictată, cu necesitate, de însăși mecanismul reglementării economiei unei zone și, reducînd problema la o singură gospodărie, de necesitățile acesteia. Abandonul formelor tradiționale de cultură agricolă, de recoltă piscicolă, de organizare a păstoritului modern (într-o oarecare măsură) au dus la dispariția treptată sau la modernizarea acestor monumente de civilizație populară milenară, specifice civilizației istorice a românilor.

Pe plan arhitectonic, căci este evident că fiecare dintre categoriile enunțate poate fi analizată și

Sommerweiden („văratec“) oder den Verbrauch des im Sommer geernteten Futters (während der Überwinterung des Viehs in den Ställen). Gleichzeitig war damit der entsprechende Rahmen für die Organisation der Milchproduktion geschaffen, die vom Melken bis zur Käsezubereitung reichte. Die notwendigen Geräte, die (in der Regel) in den beiden Räumen der Sennhütte aufbewahrt wurden (der „Kochraum“ und die „Speisekammer“, rum. „fierbătoare“ und „celar“), ermöglichten den Hirten und Sennerinnen durch Kochen, Verdicken, Entwässern, Räuchern, Gärung, Kneten oder Lagerung in Salzwasser, Absahnen oder Butterstoßung die Herstellung der feinsten Milchprodukte (Abb. 21). Auf diese Weise wurde der Transport großer Mengen von Milch ins Dorf vermieden, der sommers der hohen Temperatur wegen, welche die Milch sofort zum Säuren bringt, unmöglich ist.

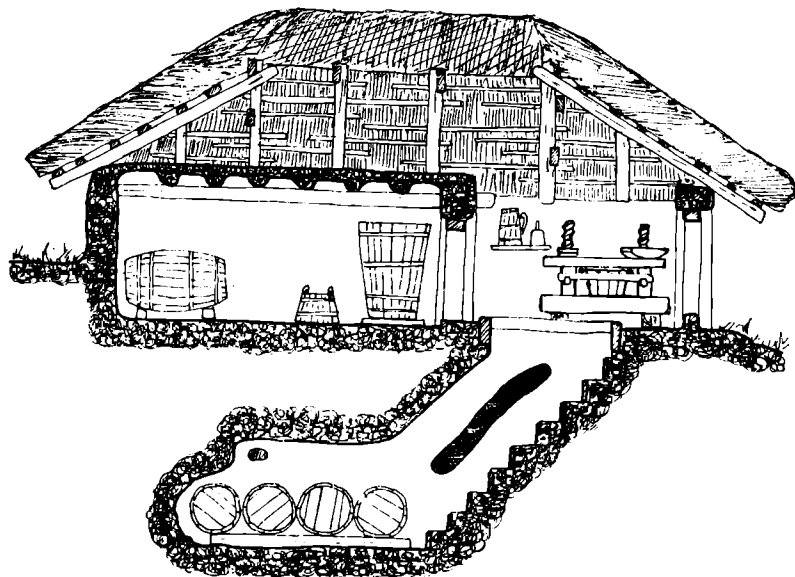
3.1.5.4. Ihrerseits sichern die *Kelterhäuser der Weinberge* die sofortige Verarbeitung der gesamten Traubenernte, die Weinbereitung und Lagerung eines großen Teils der Produktion (hinter hölzernen Schlössern findiger Bauart) auf dem Gebiet des Weinbergs. Auf diese Weise wird ein Teil des schwierigen Transports vermieden, der die Qualität des Rohstoffs (der Most) beeinträchtigen würde. Die Aufbewahrung der Geräte zur Bodenbearbeitung, zur Pflege der Kulturen, zur Ernte und Verarbeitung der Trauben, sowie der Gefäße zur Gärung und Lagerung im Kelterhaus (Abb. 22) erleichtert die Arbeit und erspart zahlreiche Anstrengungen, wie den Transport mit Hilfe von Zugtieren in besonders unwegsamen Gebieten.

Weil sie in ihrer Gesamtheit produktive Einheiten von allgemeinem Gebrauchscharakter sind, ist das Problem ihrer Eigenart im Laufe der jahrhundertealten traditionellen Zivilisation implizite gesichert. Die große Dichte und Häufigkeit dieser Denkmäler der bäuerlichen Technik war notgedrungen von dem Mechanismus der ökonomischen Ordnung eines Gebietes oder von den Bedürfnissen eines einzelnen Gehöfts bestimmt. Die Preisgabe traditioneller Formen der Bodenbearbeitung, des Fischfangs und die (in gewissem Maß) moderne Schäferei haben zum allmählichen Verschwinden oder zur Modernisierung dieser Denkmäler geführt, die für die tausendjährige bäuerliche Zivilisation der Rumänen kennzeichnend sind.

Es ist offensichtlich, daß jede der angeführten Kategorien auch vom *Standpunkt der Architek-*

Fig. 22. Secțiune transversală prin crama cu beci („zimbic”) din Huși (J. Vaslui)

Abb. 22. Querschnitt durch das Kelterhaus mit Keller aus Huși (Kr. Vaslui)

din acest punct de vedere, trăsăturile distinctive ar consta din: respectarea stilului arhitectonic zonal, valorificarea maximă a potențialului material local (stuful, la acoperirea cherhanalelor și a cramelor din zonele de podiș ale Moldovei, șita, la acoperirea stînilor și staulelor, vrejii de viță de vie, la acoperirea cramelor din Oltenia), aplicarea unor tehnici constructive locale, îndelung experimentate: tehnica palafită-înălțarea de piloți — la cherhanale, cea a cununilor de birne, la stîni, de grinzi, la crame, tehnica scheletului portant și a vâlătucilor, la cramele de podiș etc.

Pe baza celor de mai sus, încadrarea lor în categoria monumentelor de tehnică populară și prezentarea celor mai reprezentative exemplare în Muzeul Tehnicii Populare ni se pare suficient argumentată. Încadrarea și a acestor monumente în categoria valorilor de patrimoniu cultural național, asigurarea conservării celor mai valoroase monumente *in situ*, ca și în muzeele de etnografie în aer liber, sînt, prin urmare, cerințe inexorabile ale înțelepte politici de protejare și valorificare instructiv-educatională a zestrei noastre naționale.

3.1.6. *Instalațiile de industrie populară* încheie această impozantă serie a monumentelor de tehnică populară, constituindu-se în cea mai concludentă categorie, valențele de ordin tehnic primind de departe, în raport cu cele de ordin arhitectonic, iar valoarea lor istorico-documentară, pusă în adevărata lumină relativ recent, de către noi, odată cu fundamentarea științifică a conceptului de „industrii populare”²¹ fiind de excepțională importanță pentru înțelegerea progresului istoric și implicit, tehnic, săvîrșit la începutul

tur analysiert werden kann. Die unterscheidenden Merkmale wären: die Respektierung des architektonischen Stils eines Gebietes, die maximale Verwertung der lokalen materialen Gegebenheiten (Schilf zum Abdecken der Fischereianwesen und der Kelterhäuser im moldauischen Hochland, die Schinde'n zum Abdecken der Sennhütten und Viehställe, Weinrebenstengel zum Abdecken der Kelterhäuser in Oltenien). Ein anderes Merkmal wäre die Anwendung lokaler erprobter Bautechniken: die Technik der Pfahlbauten bei den „Cherhane“, die der Balkenkränze bei Sennhütten, die Technik des selbsttragenden Gerüsts und des Strohlehrs bei den Kelterhäusern des Hochlands usw.

Aufgrund des Gesagten erscheint uns die Zuordnung dieser Bauten zu der Kategorie der Denkmäler bäuerlicher Technik und die Aufstellung der repräsentativen Beispiele im Museum der bäuerlichen Technik hinreichend argumentiert. Die Eingliederung dieser Denkmäler in die Kategorie der Werte des nationalen Kulturgutes, die Konservierung der wertvollsten Denkmäler an ihrem natürlichen Standort sowie in den Freilichtmuseen, sind die unumgänglichen Forderungen einer weisen Schutzpolitik und der lehrreich-erzieherischen Verwertung unseres nationalen Erbes.

3.1.6. *Die Vorrichtungen der bäuerlichen Industrie* schließen diese beeindruckende Reihe der Denkmäler bäuerlicher Technik ab. Sie bilden eine entscheidende Kategorie, innerhalb derer der technische Wert den architektonischen bei weitem übertrifft. Ihr historisch-dokumentarischer Wert wurde von uns gleichzeitig mit der wissenschaftlichen Untermauerung des Konzepts der „bäuerlichen Industrie“²¹ relativ vor kurzem ins rechte Licht gerückt. Für das Verständnis des historischen und damit technischen Fortschritts sind sie von

²¹ Idem, *Creația tehnică populară*, în: *Istoria gîndirii și creației științifice și tehnice din România*, I, Ed. Academiei, București, 1982

²¹ Idem, *Creația tehnică populară*, în: *Istoria gîndirii și creației științifice și tehnice din România*, I, Akademie Verlag, Bukarest, 1982

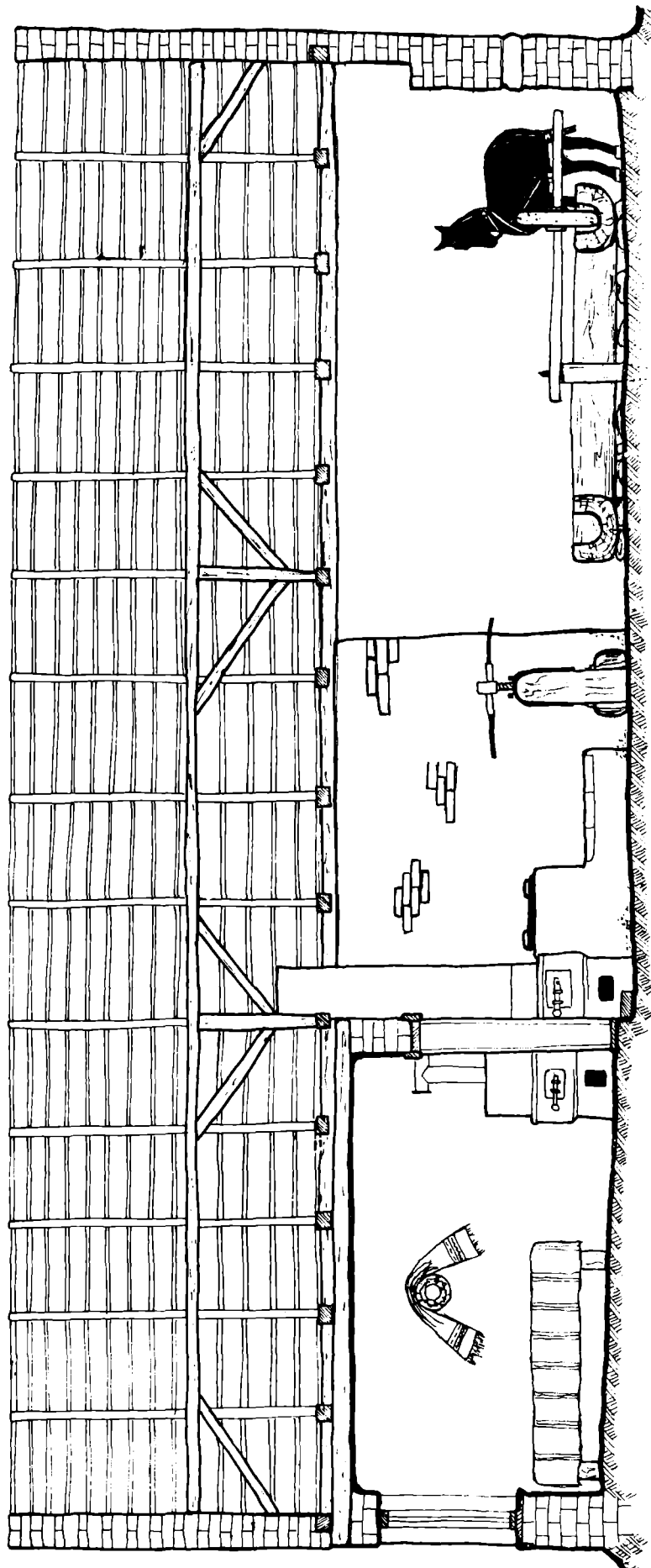

Fig. 23. Secțiune prin uleiuri din Grid (j. Hunedoara)

Abb. 23. Schnitt der Ölmühle aus Grid (Kr. Hunedoara)

evului mediu, o dată cu trecerea de la sistemul „om-unealtă“ la sistemul „om-mașină“ (prin „mașină“ înțelegând orice dispozitiv tehnic complex, acționat de o sursă de energie superioară energiei umane sau animale) și de la producția meșteșugărească, la cea industrială, sintetizată la nivelul civilizației medievale prin conceptul generic de „moară“, sinonim celui de fabrică, pentru epoca modernă.

O primă chestiune, și în acest caz, este aceea a inventarierii tipurilor fundamentale aparținătoare acestei ultime categorii de monumente ce ne-am propus a le analiza în prezenta lucrare. Vom proceda la o grupare a lor în cadrul unor structuri tehnice, elaborate pe principiul tipurilor energetice și a sistemelor de transmisie, cele două repere fiind primordiale ca importanță în apariția lor și neconținută desăvârșire pe plan tehnic-constructiv, de-a lungul a peste două milenii, începând din zorii civilizației daco-getice, contemporană cu civilizația greco-romană, matrice a întregii civilizații circummediteraneene.

3.1.6.1. În sfera *tracțiunii animale*, utilizând, în egală măsură, pîrghia și sistemul roților dințate pentru transmiterea energiei animalului de tracțiune, întâlnim zdrobitoarea-malaxor a uleiințelor și moara de cereale. Dacă în ceea ce privește prima instalație, avem toate argumentele pentru a afirma filiația tipologică între instalația contemporană și *tribulum*-ul greco-roman, moara cu tracțiune animală, utilizând sistemul roților dințate, este indubitabil o creație a civilizației medievale, contemporană cu apariția sistemului de tracțiune modern (atestat pentru întâia oară prin manuscrisul de la Trier, în jurul anilor 800, dar generalizată în Europa abia după sec. XI—XII). Deosebirea de morile romane apare evidentă atât la nivelul pietrelor — în antichitate, de tip clepsidră — cât și la nivelul transmisiei — la antici prin pîrghie-sau la nivelul sistemului de tracțiune — acum două mii de ani, colierul de gît²².

3.1.6.2. *Instalațiile hidraulice* sînt, neîndoienic, cele mai numeroase și variate, tipologic și funcțional, și cele mai importante pe planul progresului tehnic și istoric, ele deschizînd, în zorii civilizației medievale, epoca marilor revoluții tehnico-energetice, desăvîrșită prin revoluția industrială modernă din sec. XVIII.

²² Idem, *Procese, procedee și instalații cu tracțiune animală de obținere și prelucrare a cerealelor, de pe teritoriul României*, în: Studii...

außerordentlicher Bedeutung. Er setzte mit dem Anfang des Mittelalters ein, mit dem Übergang von dem System „Mensch-Werkzeug“ zu dem System „Mensch-Maschine“ (unter „Maschine“ versteht man jede komplexe technische Vorrichtung, die von einer der menschlichen oder tierischen Kraft überlegenen Energiequelle angetrieben wird), und mit dem Übergang von der handwerklichen zur industriellen Produktion, die auf dem Niveau der mittelalterlichen Zivilisation dem allgemeinen Konzept der „Mühle“ entspricht, wie jenes der „Fabrik“ für die Neuzeit.

Zu allererst muß auch in diesem Fall eine Bestandsaufnahme der wichtigen Typen dieser Kategorie von Denkmälern, welche wir in der vorliegenden Arbeit analysieren wollen, gemacht werden. Die Gruppierung erfolgt im Rahmen einiger technischer Strukturen, die aufgrund des Prinzips energetischer Formen und der Antriebssysteme ausgearbeitet worden sind. Diese beiden Aspekte sind von grundsätzlicher Bedeutung für ihr Erscheinen und für ihre unaufhörliche technisch-konstruktive Entwicklung im Laufe von über zwei Jahrtausenden, Entwicklung welche mit den Anfängen der dakisch-getischen Zivilisation einsetzt und mit der griechisch-römischen Zivilisation, dem Urmuster der gesamten Zivilisation des Mittelmeerraumes, zeitgenössisch ist.

3.1.6.1. Im Bereich des *Göpelantriebs*, wo in gleichem Maß der Hebel wie das Zahnradsystem für die Übertragung der Tierzugkraft verwendet wurde, begegnen wir der Kollergang-Stampfe, der Ölmühle und der Getreidemühle. Was die erste Vorrichtung anbelangt, so besitzen wir sämtliche Argumente, um die typologische Abstammung der zeitgenössischen Vorrichtung von dem griechisch-römischen „tribulum“ (Dreschbrett) zu beweisen. Die Mühle mit Göpelantrieb, welche das Zahnradsystem verwendet, ist zweifellos eine Errungenschaft des Mittelalters und mit dem Erscheinen des modernen Zugsystems zeitgenössisch (welche zum ersten Mal um das Jahr 800 durch die Urkunde von Trier bezeugt ist, aber erst im 11. und 12. Jahrhundert in Europa Verbreitung fand). Der Unterschied von den römischen Mühlen betrifft sowohl die Mühlsteine — im Altertum vom Klepsydra-Typus —, als die Übertragung — bei den Alten durch Hebel, schließlich betrifft der Unterschied auch das Zugsystem — vor zweitausend Jahren war es das Halsband²².

3.1.6.2. Die *wasserbetriebenen Anlagen* sind zweifellos typologisch und funktionell am zahlreichsten und vielfältigsten und auch im Sinne des technischen und historischen Fortschritts am wichtigsten. Sie eröffnen zu Beginn der mittelalterlichen Zivilisation das Zeitalter der großen technisch-energetischen Errungenschaften, ein Zeitalter das durch die moderne Industrierevolution des 18. Jahrhunderts vollendet wurde.

²² Idem, *Procese, procedee și instalații cu tracțiune animală de obținere și prelucrare a cerealelor, de pe teritoriul României*, în: Studii... 2

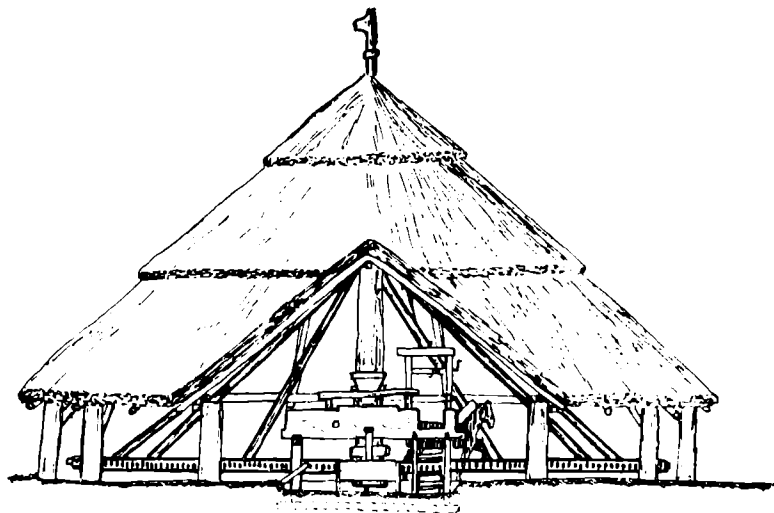

Fig. 24. Plan și perspectivă ale morii cu cai din Lenaheim (j. Timiș)

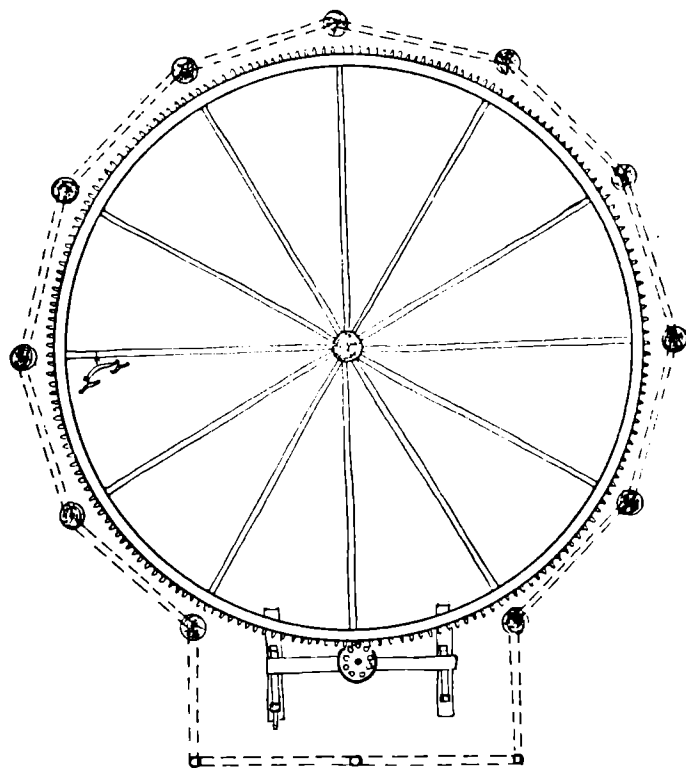

Abb. 24. Grundriß und Perspektive der Roßmühle von Lenaheim (Kr. Timiș)

3.1.6.2.1. Hegemonul acestei revoluționare prefaceri în sfera forțelor de producție ale societății prin exploatarea energiilor naturale, infinit superioare energiei musculare umane și animale, a fost *moara de apă pentru cereale*²³, în ambele variante tipologice fundamentale: cea *greco-orientală*, cu roată orizontală și transmisia directă prin pîrghie (datată de istoricii tehnicii universale în

3.1.6.2.1. Die Vorherrschaft in diesen revolutionären Umgestaltungen im Bereich der gesellschaftlichen Produktivkräfte hatte die *wasserbetriebene Getreidemühle*²³, und zwar durch die Ausbeutung natürlicher Energiequellen, welche der Menschen- oder Tierkraft unendlich überlegen waren. Es gab zwei grundlegende typologische Varianten: die *griechisch-orientalische mit waagrechttem Rad* und unmittelbarem Hebelantrieb (von den Histo-

²³ Idem, *Moara de apă în Dacia romană, în lumina descoperirilor arheologice*, în: Cibinium 1974—77.

— Herbert Hoffmann, *Moara plutitoare. Contribuții la studiul dezvoltării, răspîndirii și funcționării unui mecanism complex de prelucrat cereale*, în: Studii..., 2

²³ Idem, *Moara de apă în Dacia romană, în lumina descoperirilor arheologice*, în: Cibinium 1974—77

— Herbert Hoffmann, *Moara plutitoare. Contribuții la studiul dezvoltării, răspîndirii și funcționării unui mecanism complex de prelucrat cereale*, în: Studii..., 2

sec. II î.e.n.) (Fig. 25) și cea romană, cu roată verticală și transmisia realizată prin intermediul unui sistem de roți dințate (invenție atribuită de Vitruviu mecanicienilor romani, în sec. I î.e.n.) (Fig. 26). Moara de apă s-a răspândit în întreg Imperiul roman în sec. II—III e.n. inclusiv în Dacia, fără a depăși, însă, credem noi, nivelul unei instalații de utilizare urbană, deci cunoscând o difuziune limitată chiar și la nivelul societății antice romane. Barată în continuare de ruralizarea intensă a întregii vieți economice, produsă în condițiile marii migrații a popoarelor, mai insistentă în răsăritul Europei, moara de apă va cunoaște o consacrare în sensul unei generalizări definitive la nivelul economiei europene, începând din sec. XI pînă în sec. XIII, odată cu maturizarea relațiilor de tip feudal și organizarea întregii producții pe baze noi, inclusiv la nivelul instrumentarului tehnic al feudelor laice sau eclesiastice. Difuziunea generală a morii de apă se produce în condițiile unei importante diversificări tehnico-constructive și funcționale, cele mai importante investiții fiind axul cu came și biela-manivelă. Noile instalații hidraulice vor fi încorporate de către contemporani în aceeași categorie a morilor, termen generic care cobîndește, la nivelul civilizației medievale, sensul de instalație superioară pentru prelucrarea celor mai diverse materii prime (cereale, minerale, metale, masă lemnoasă, -bușteni sau scoarță de copaci-, vegetale pentru fabricarea hîrtiei, coloranți, textile semifinite-lînă sau metraj de pănură-sau finite-țoale, cerzi ș.a.). Spre deosebire de cancelăriile medievale, cultura populară a operat de timpuriu prin individualizarea numirilor proprii pentru fiecare dintre aceste instalații, cea de „moară“ rămînînd proprie numai pentru instalațiile de măcinat cereale: piuă, uleiniță, dîrstă, ciocan hidraulic, șteamp, joagăr sau fierăstrău, povarnă, velință sau horincie ș.a.

Dacă în ceea ce privește instalația mecanică a morii de apă, aceasta nu va mai suferi nici o schimbare la nivelul civilizației populare tradiționale, în ceea ce privește transmisia și sistemul energetic (hidraulic), aici asistăm, în paralel cu intensificarea difuziunii sale, la o diversificare tipologică impresionantă: cu transmisia într-o treaptă sau în două trepte, cu roți de apă realizînd o admisie inferioară, medie sau superioară, cu roți simple, cu aripi, cupe sau linguri (ciuturi), cu un colac, duble sau trei colaci, mori pe sol sau plutitoare, cu una sau două bărci, fără amenajări de teren suplimentare, cu canele de aducțiune sau baraje pentru acumulare, cu admisia prin jgheaburi monoxile, jghiaburi tronc-pirami-

rikern der Technik ins 2. Jahrhundert v.u.Z. datiert) (Abb. 25), und die römische, mit senkrechtem Rad und einem Antrieb, der durch ein System von Zahnrädern gewährleistet wurde (eine Erfindung, die von Vitruv den römischen Mechanikern des 1. Jh. v.u.Z. zugeschrieben wurde) (Abb. 26). Die Wassermühle fand im 2. und 3. Jahrhundert u.Z. im gesamten Römischen Reich Verbreitung, einschließlich in Dazien, ohne aber, so glauben wir, das Niveau einer Anlage von Stadtgebrauch zu überschreiten. Sie war also selbst in der römischen Gesellschaftsordnung nur begrenzt verbreitet. Durch die zunehmende Verländlichung des gesamten ökonomischen Lebens infolge der großen Völkerwanderung, welche besonders den Osten Europas betraf, geriet die Wassermühle in Vergessenheit und erfuhr erst vom 11. bis zum 13. Jahrhundert ihre Bestätigung, im Sinne einer endgültigen Verallgemeinerung in der Ökonomie Europas. Es war die Zeit der Reife der feudalen Verhältnisse und der Neuorganisierung der gesamten Produktion, einschließlich der Verbesserung der technischen Geräte, die auf den weltlichen oder kirchlichen Lehen benützt wurden. Die allgemeine Verbreitung der Wassermühle fand unter den Bedingungen einer bedeutenden technisch-baulichen und funktionellen Vervielfältigung statt, von denen die wichtigsten Erfindungen die *Nockenwelle* und der *Kurbel-Schubstangenantrieb* waren. Die neuen wasserbetriebenen Anlagen wurden von den Zeitgenossen zu der gleichen Kategorie von Mühlen gezählt, eine Gattungsbezeichnung, welche in der mittelalterlichen Zivilisation die Bedeutung einer höher entwickelten Anlage zur Verarbeitung verschiedener Rohstoffe erhält (Getreide, Minerale, Metalle, Stämme oder Baumrinde, Pflanzen zur Papierherstellung, Farbstoffe, halbfertige Textilien, wie Wolle oder Tuch, oder fertige, wie Kotzen oder Bettdecken usw.). Zum Unterschied von den mittelalterlichen Kanzleien wurden die Eigennamen jeder dieser Anlagen von der Volkskultur sehr früh individualisiert (nur die Anlagen zum Mahlen von Getreide blieben mit der Bezeichnung „Mühlen“): Stampfe (piuă), Ölmühle (uleiniță), Kotzenwalke (dîrstă), Eisenhammer (ciocan hidraulic), Pochwerk (șteamp), Sägemühle (joagăr oder fierăstrău), Schnapsbrennerei mit Wasserrad (povarnă) usw. (Anmerk. d. Übers.: diese Individualisierung fand in der rum. Sprache statt).

Was die mechanische Anlage der Wassermühle anbelangt, so hat diese durch die traditionelle bäuerliche Zivilisation keinerlei Änderung erfahren, was jedoch die Übertragung und das energetische System (Wasserantrieb) anbelangt, so ist parallel mit der verstärkten Verbreitung eine beeindruckende typologische Vervielfältigung zu beobachten: mit Einstufen- oder Zweistufenübertragung, unterschlächtig, mittel- oder overschlächtig, mit einfachen Rädern, mit Speichenschaukeln, Kammern oder Löffelrädern, mit einer, zwei oder drei Naben, Festlandmühlen oder Schiffsmühlen mit einem oder mit zwei Booten, ohne zusätzliche Herrichtung des Geländes, mit Zuleitungskanälen oder Staudämmen, mit Wasserbeschickung durch ein aus einem Stamm gehauenes Gerinne, durch

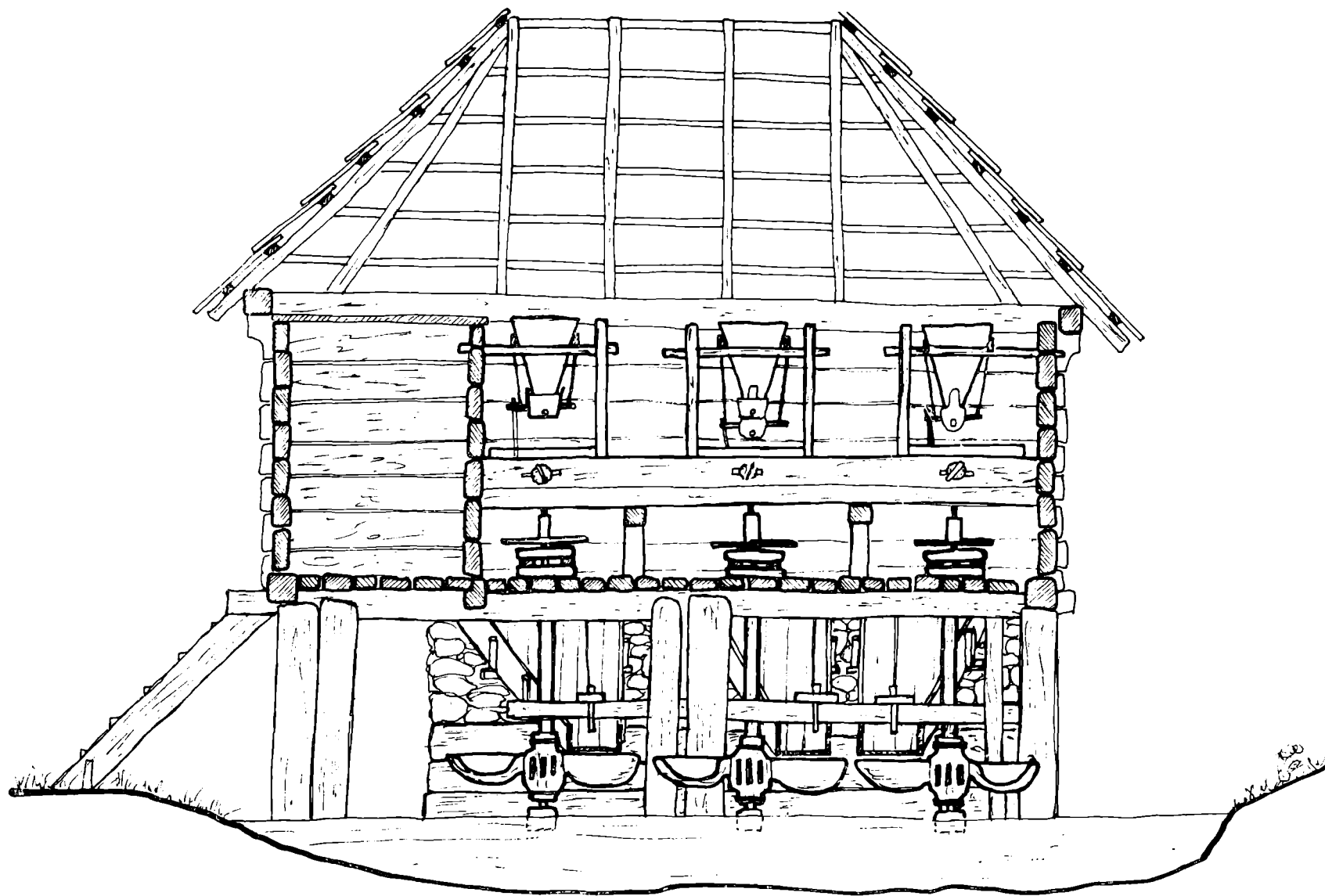

Fig. 25. Secțiune prin moara cu trei ciuturi din Arcani (j. Gorj)

Abb. 25. Schnitt der Turbinenmühle mit drei Löffelrädern aus Arcani (Kr. Gorj)

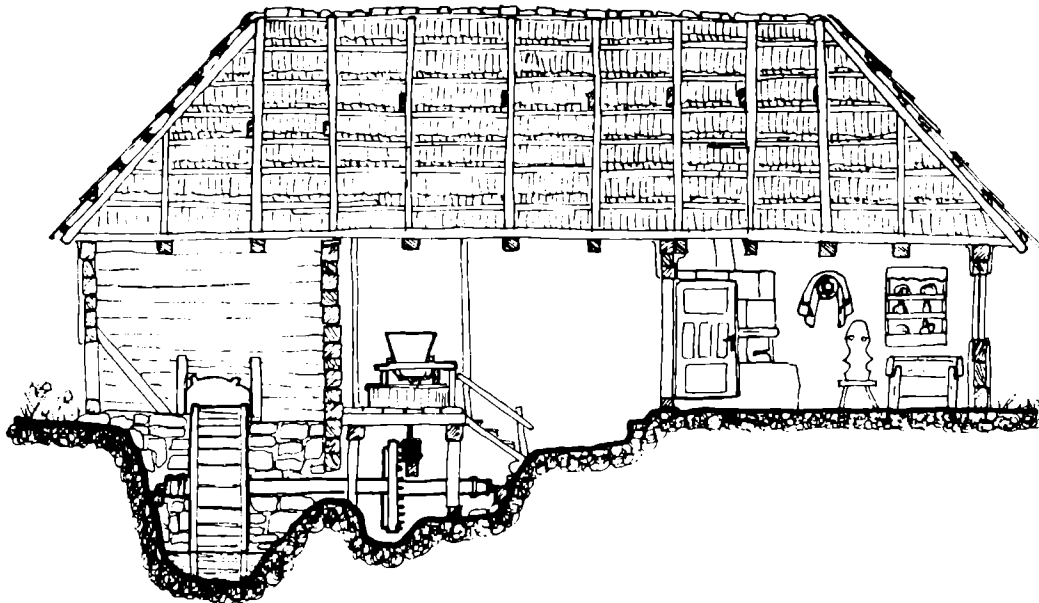

Fig. 26. Secțiune prin moara cu roată verticală și angrenaj de transmisie din Orșova (j. Argeș)

Abb. 26. Schnitt der Mühle mit senkrechtem Rad und Übertragungsgetriebe aus Orșova (Kr. Argeș)

dale sau chiar prin sisteme perfecționate, bazate pe aplicarea empirică a principiului lui Bernulli (așa numitele „butoaie“, realizate din arbori masivi de fag, avînd un canal median tronconic și în capătul inferior, dopuri cu orificii de diametre variabile, schimbate o dată cu variația debitului și vitezei cursului de apă). Soluțiile constructive diferă și ele, materialele folosite fiind buștenii de toate speciile, piatra, cărămida, scîndura, șita, paiele și țigla. Impresionante sînt, pînă astăzi, grupurile de mori constituite pe numeroase râuri ale zonei subcarpatice, din Banat și pînă în Vrancea, sub forma unor salbe de mori, de ordinul zecilor pe fiecare râu, realizate într-un sistem de coposesorat care amintește de vechile așezăminte obștești sau moșnenești, caracteristice țăranimii libere europene, categorie socială adusă pînă în sec. XX de către români, o dată cu formele proprii de proprietate asupra pămîntului și celorlalte mijloace de muncă, inclusiv asupra morilor.

O notă de mare originalitate și certă valoare artistică, întîlnită cu precădere la mori, este aceea a fruntariilor frumos sculptate cu motive geometrice, florale, zoomorfe, avimorfe și chiar antropomorfe, purtînd inscripții în litere cirilice și mai tîrziu, latine și anul construirii lor.

3.1.6.2.2. *Categoria secundă* a monumentelor hidraulice o constituie cea care reunește ansamblul instalațiilor care funcționează pe *principiul axului cu came*, indiferent de materia primă prelucrată.

3.1.6.2.2.1. Cea care a deschis seria în istorie și a jucat un important rol în prefacerile din dome-

ein pyramidenstumpfförmiges Gerinne oder durch vervollständigte Systeme, die das Prinzip Bernullis empirisch anwenden (die sogenannten „butoaie“ d.h. Druckrohre, die aus massiven Baumstämmen angefertigt werden, einen kegelstumpfförmigen Mittelkanal haben, und am untern Ende mit stopfenförmigen Einsätzen mit verschiedenen großen Öffnungen für die schwankende Menge und die unterschiedliche Geschwindigkeit des Wassers versehen sind). Auch die baulichen Lösungen unterscheiden sich voneinander; als Materialien wurden Stämme aller Art, Stein, Backstein, Bretter, Schindeln, Stroh und Dachziegeln verwendet. Bis auf den heutigen Tag sind die Gruppen von Mühlen beeindruckend, die sich entlang vieler Wasserläufe der Vorkarpaten vom Banat bis ins Vrancea-Gebiet gebildet haben. Von der Form einer Kette von Mühlen, sind sie als Kollektivbesitz erbaut, der an die alten Gemeinde- oder Erbverfügungen erinnert. Diese Besitzform war für die freie europäische Bauernschaft kennzeichnend, eine soziale Kategorie, die von den Rumänen zusammen mit eigenen Besitzformen über den Boden und Arbeitsmittel, einschließlich der Mühlen, bis ins 20. Jahrhundert erhalten wurde.

Eine originelle Note von künstlerischem Wert, welche besonders die Mühlen kennzeichnet, sind die schön geschnitzten Stirnbalken, die mit geometrischen, pflanzlichen, anthropomorphen Motiven, mit Tier- oder Vogeldarstellungen verziert sind, und Inschriften in kyrillischen, später lateinischen Lettern zusammen mit der Jahreszahl ihrer Erbauung tragen.

3.1.6.2.2. Die zweite Kategorie der wasserbetriebenen Denkmäler wird von der Reihe der Anlagen gebildet, die nach dem Prinzip der *Nockenwelle* funktionieren, unabhängig von dem verarbeiteten Rohstoff.

3.1.6.2.2.1. Die *wasserbetriebene Walkmühle* (in den mittelalterlichen Quellen „molendina pill-

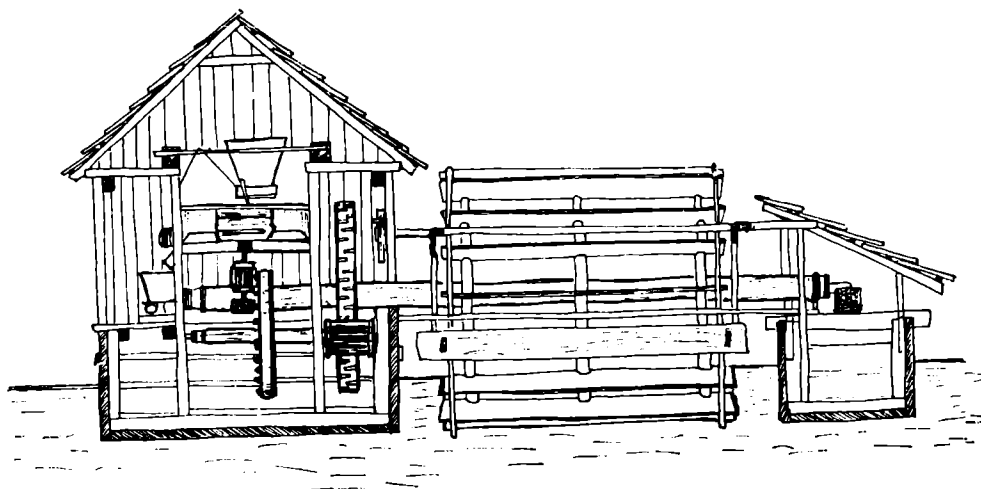

Fig. 27. Secțiune prin moara plutitoare din Lucăcești (j. Maramureș)

Abb. 27. Schnitt der Schiffmühle von Lucăcești (Kr. Maramureș)

niul economiei agro-pastorale (stimulând economia ovină de la cea cu caracter autarhic gospodăresc, spre cea extensivă, cu caracter comercial, posibilă în cazul țării noastre prin transhumanța pastorală), a fost *piua hidraulică* (în izvoarele medievale, *molendina pillatoriae*²⁴). Atestată în Europa din sec. XI (1086, în Normandia), dar generalizată în întreg continentul abia din sec. XIII—XIV (la noi, prima atestare datează abia din 1342), *piua* de haine, cum i se mai spune, realizează un progres tehnologic remarcabil, eliminând din practica tehnologiei medievale, cu excepția unor enclave etnografice din mai multe țări europene (între care și Austria, Polonia, Ungaria și România), baterea manuală a țesăturilor de lână și introducând procedeul mecanic, superior, al baterii cu ciocanele acționate de axul cu came.

Fără a mai insista și aici asupra variabilității sistemelor energetice (axul cu came neoferind decât variante ale tehnicii de execuție), trebuie să evidențiem cele două tipuri de bază ale pivelor de haine: *cu ciocane* (numite și *pisălogi*), masive și având, spre deosebire de săgețile uleiinelor și ale șteampurilor, o înclinație care, coboară cu treptele din capătul activ, au scopul de întoarcere permanentă a țesăturilor pe parcursul prelucrării, evitând astfel uzarea sau chiar distrugerea lor. Ciocanele prezintă la rîndul lor, variantele: cu coadă sau simple, fără coadă (Fig. 28) și *cu maie*, în poziție orizontală și acționare pendulatoare. (Fig. 29)

*toriae*²⁴ genannt), hat die Reihe dieser Mühlen in der Geschichte eröffnet und eine bedeutende Rolle bei den Umgestaltungen auf dem Gebiet der Ökonomie sowohl in der Landwirtschaft als auch in der Schafzucht gespielt (dank ihrer verwandelte sich die Schafzucht mit autarkischem Charakter in eine extensive, mit Handelscharakter, was in unserem Land durch die Transhumanz möglich war). Die Tuchwalke, wie sie noch genannt wurde, war in Europa schon im 11. Jahrhundert bezeugt (1086 in der Normandie), aber sie verbreitete sich auf dem Kontinent erst im 13. und 14. Jahrhundert (bei uns wird sie erst 1342 bestätigt). Sie ermöglicht einen beachtlichen technischen Fortschritt, indem sie, mit Ausnahme einiger ethnographischer Enklaven in mehreren Ländern Europas (darunter Österreich, Polen, Ungarn, Rumänien), das Walken von Hand der Wollstoffe aus der mittelalterlichen Technologie verdrängt und ein neues mechanisches verbessertes Verfahren einführt, und zwar jenes des Walkens mit Fallstampfen, die durch die Nockenwelle betätigt werden.

Ohne auf die Vielfalt der energetischen Systeme einzugehen (von der Nockenwelle sind in der technischen Ausführung nur Varianten möglich), müssen die beiden Grundbauarten der Tuchwalke hervorgehoben werden: die Tuchwalke mit *Fallstampfen* (auch „*pisălogi*“ genannt), welche massiv sind und zum Unterschied von den Schießern der Ölmühlen und der Pochwerke eine Neigung haben, die, durch die Stufen des aktiven Endes verstärkt, die Aufgabe hat, die Gewebe während der Bearbeitung fortwährend zu wenden. Auf diese Weise wird ihre Abnutzung oder Zerstörung vermieden. (Die Fallstampfen gibt es in folgenden Ausführungen: mit Halterung, oder einfache ohne Halterung) (Abb. 28). Die andere Bauart ist jene mit *Anken* in waagerechter Stellung und Pendelschlag (Abb. 29).

²⁴ Corneliu Bucur, *Șteaza și piua hidraulică în istoria civilizației tehnice a poporului român*, în: Cumidava, Brașov, 1979, 80

²⁴ Corneliu Bucur, *Șteaza și piua hidraulică în istoria civilizației tehnice a poporului român*, în: Cumidava, Brașov, 1979, 80

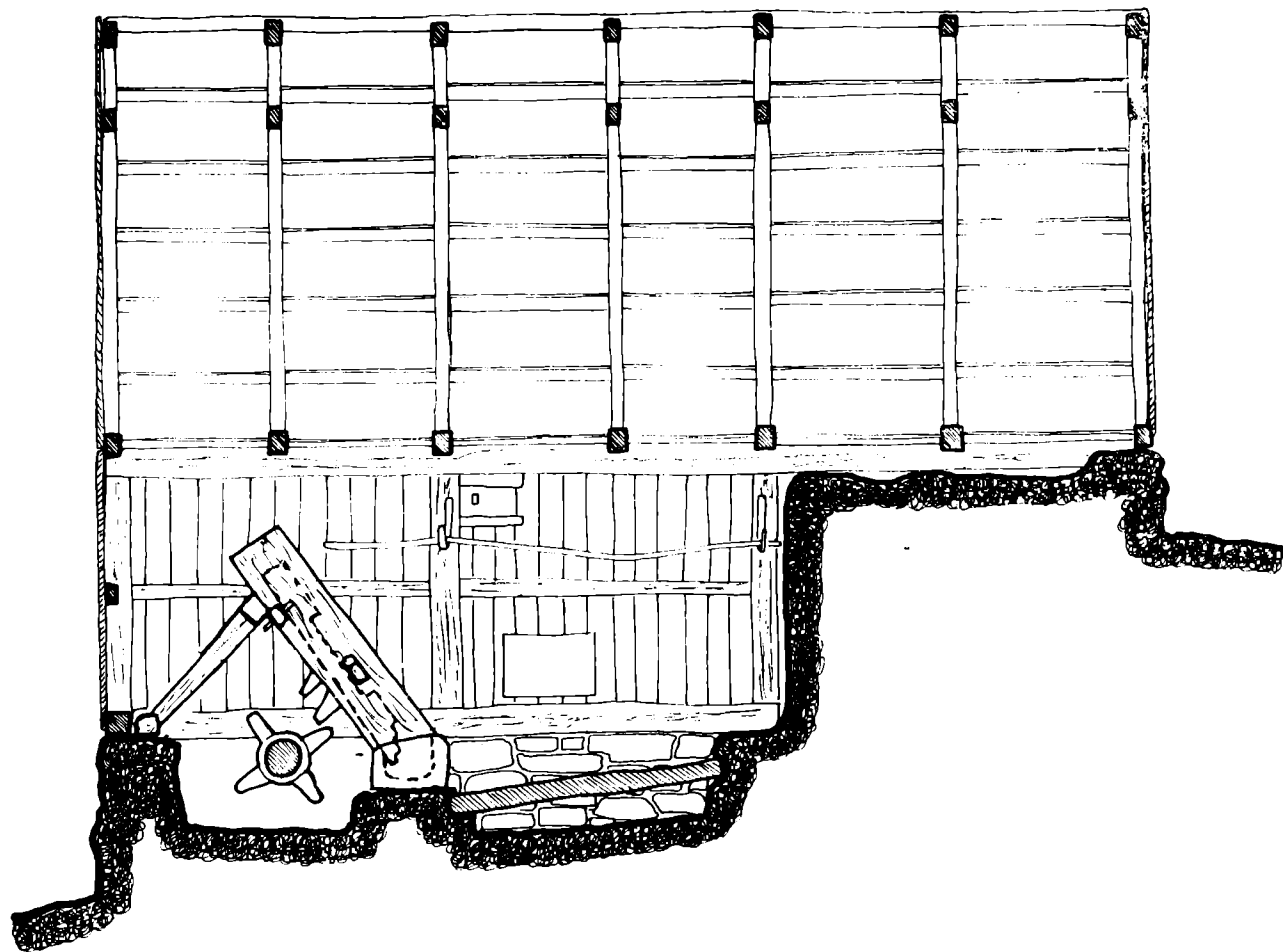

Fig. 28. Secțiune prin piua cu ciocane („pisălogi“) din Rod (j. Sibiu)

Interesantă, pentru viitoare cercetări ale fenomenului de difuziune europeană a instalațiilor hidraulice, este zonarea tipologică. Ca și în cazul morilor de cereale, și în special a morii cu roată orizontală, care se răspîndește exclusiv, se pare, în lumina cercetărilor de pînă acum, în sudul carpaților meridionali (cu excepția văii Streiului), pivele „cu ciocane“ au ca arie de intensă răspîndire Transilvania, Bucovina, Moldova și nordul Olteniei (aici, în satele colonizate de „ungureni“, în timp ce pivele „cu maie“ apar, de regulă, în sudul Carpaților meridionali, în Banat și Crișana, același fiind și tipul de maximă circulație în Balcani.

3.1.6.2.2.2. În aceeași „serie a axului cu came“, mai amintim *pivele* pentru semințele plantelor oleaginoase, în ambele variante: cu săgeți (Fig. 30) și cu ciocane (Fig. 31), *șteampurile*, ale căror săgeți sînt terminate la capete prin vîrfuri de cremene, variantele fiind în funcție de numărul săgeților (Fig. 32), *ciocanul metalurgic* pentru prelucrarea metalelor în procesul confecționării u-

Abb. 28. Schnitt der Walkmühle mit Fallstampfen aus Rod (Kr. Sibiu)

Aufschlußreich für künftige Untersuchungen im Zusammenhang mit der Verbreitung der wasserbetriebenen Anlagen in Europa ist ihre gebietsbedingte Typologie. Wie im Falle der Getreidemühlen, und im Besonderen der Mühle mit waagerechtem Rad (die, wie es im Licht der bisherigen Forschungen scheint, ausschließlich im Süden der Südkarpaten verbreitet ist, mit Ausnahme des Streiu-Tals), haben die Walkmühlen mit Fallstampfen ein weites Verbreitungsgebiet. Sie sind in Siebenbürgen, in der Bukowina, der Moldau und im Norden Olteniens anzutreffen (hier in den mit siebenbürgischen Rumänen kolonisierten Dörfern), während die Walkmühlen mit Hängeanken („maie“) gewöhnlich im Süden der Südkarpaten, im Banat und im Crișana-Gebiet zu finden sind. Dieser letzte Typus kann, seiner Dichte auf dem Balkan wegen, als orientalische Bauvariante angesehen wurden, während der erste in Europa als westeuropäischer Typus gilt.

3.1.6.2.2. In der gleichen „Serie der Nockenwelle“ erwähnen wir noch die *Stampfen für die Samen* ölhaltiger Pflanzen in beiden Ausführungen: mit Schießern (Abb. 30), und mit Fallstampfen (Abb. 31). Die Variationsbreite der *Pochwerke* wird von der Anzahl der Schießer (Abb. 32) bestimmt, an deren unteren Enden Feuersteinspitzen angebracht sind. Der *Eisenhammer* (Abb. 33) für die

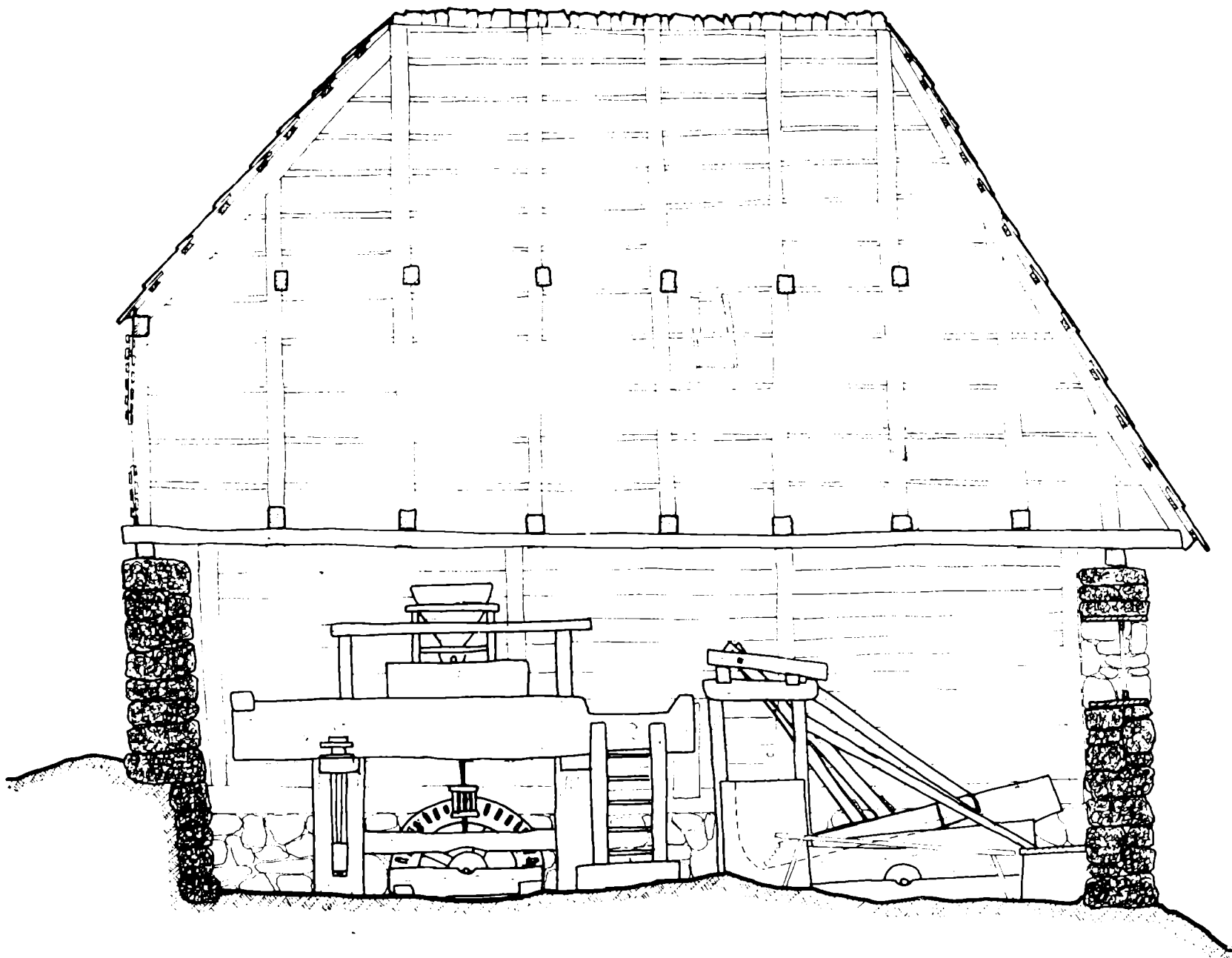

Fig. 29. Secțiune prin moara cu piuă („dube”) din Finațe (j. Bihor).

Abb. 29. Schnitt der Getreidemühle und Walke („dube”) aus Finațe (Kr. Bihor)

Fig. 30 Planul uleiiniței „cu săgeți” din Ohaba (j. Hunedoara)

Abb. 30 Grundriß der Ölmühle mit Wasserantrieb und Stampfe mit Schießern („săgeți”) aus Ohaba (Kr. Hunedoara)

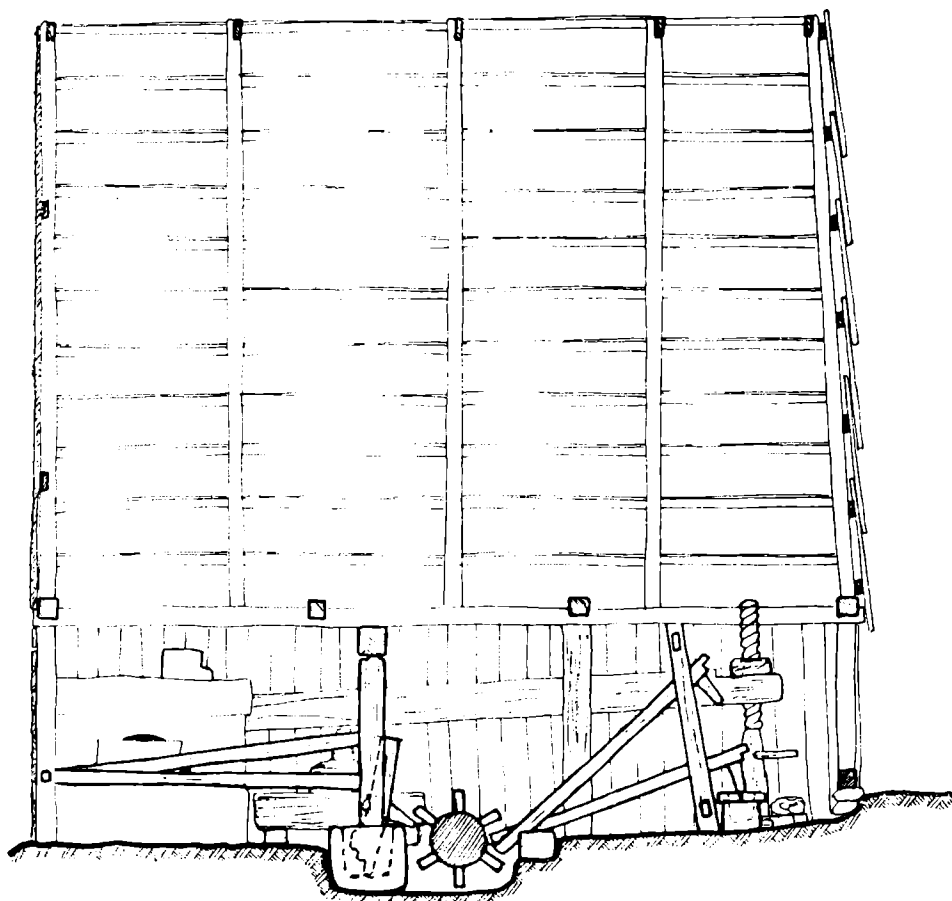
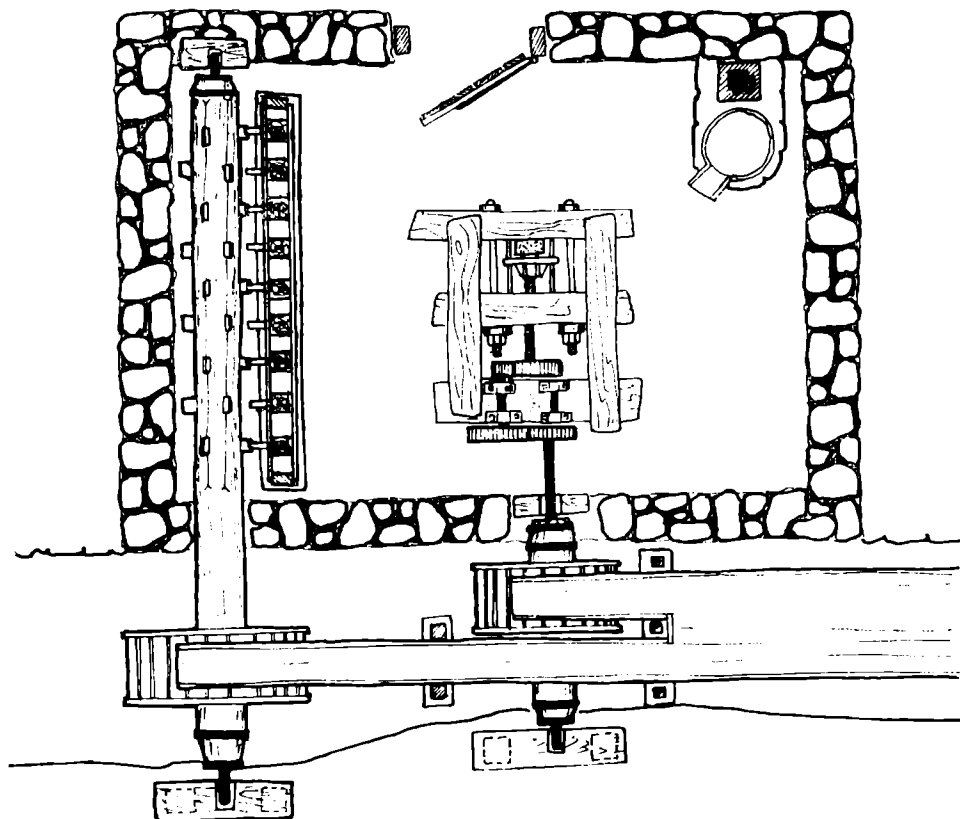

Fig. 31. Secțiune prin pua de haine și de ulei de la Tălmăcel (j. Sibiu)

Abb. 31. Schnitt der Tuchwalke und Ölmühle von Tălmăcel (Kr. Sibiu)

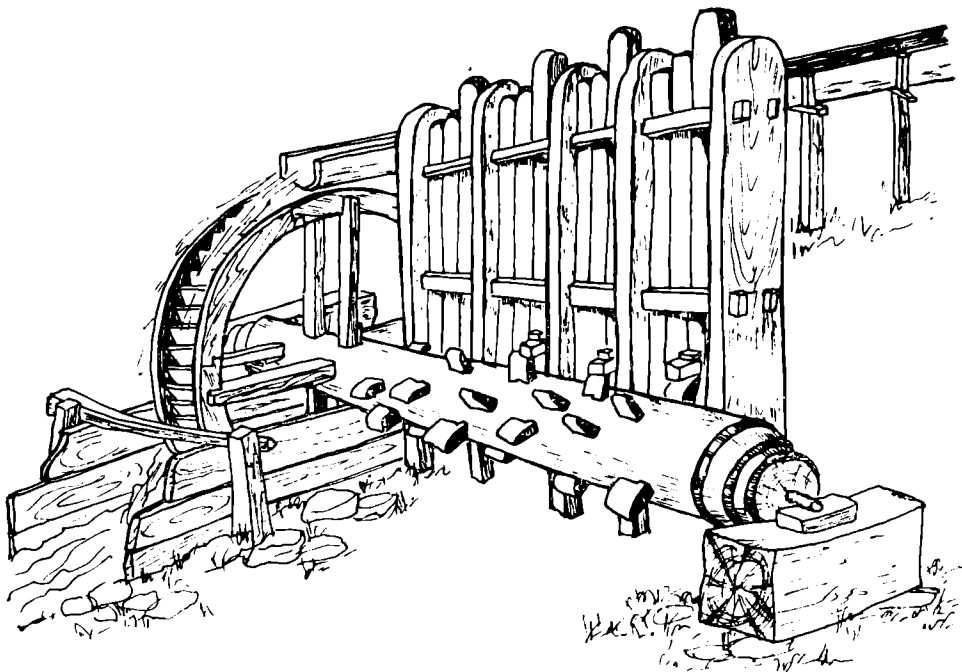

Fig. 32. Perspectivă asupra șteampului cu 12 săgeți din Roșia-Abrud (j. Alba)

Abb. 32. Perspektive des Pochwerks mit 12 Schießern („săgeți“) aus Roșia-Abrud (Kr. Alba)

neltelor din fier, caracterizat prin garnitura metalică a camelor²⁵ (Fig. 33).

Utilizarea axului cu came a marcat un progres substanțial și în domeniul uleiștelor, pivele cu săgeți sau ciocane acționate hidraulic — pe baza axului cu came — substituind treptat, în zonele care beneficiază de cursuri de apă cu un potențial util, pe cele cu pilugi acționați manual cu ajutorul corzilor și scripetilor (Fig. 34) sau pe cele cu ciocane călcate cu piciorul, funcționând pe principiul pîrghiei (Fig. 35).

3.1.6.2.3. În cadrul sistemului bielă-manivelă se cuprind fierăstraiele de apă cu una sau mai multe pînze, cu roată mică și transmisia directă la bielă-manivelă (Fig. 36), sau cu roata mare și transmisia amplificată prin intermediul roților dințate (Fig. 37). La ambele tipuri, carul pentru transportat buștenii spre lama cușitului fierăstrău poate fi acționat manual sau mecanizat, fie pe principiul pîrghiilor, fie al axului cremalieră, deplasarea sa fiind facilitată cu ajutorul șinelor metalice sau al roletelor²⁶.

3.1.6.2.4. În sistemul curelei de transmisie intră cuștele circulare și polizoarele, de regulă, integrate în complexul fierăstraielei, daracul²⁷ sau alte dis-

Bearbeitung der Metalle zum Herstellen von Eisenwerkzeugen ist durch die metallene Verkleidung der Nocken gekennzeichnet²³.

Die Verwendung der Nockenwelle hat im Bereich der Olmühlen, der Stampfen mit Schießern oder der wasserbetriebenen Eisenhämmer einen Fortschritt dargestellt. Die Nockenwelle hat in jenen Gebieten, die sich zu diesem Zweck nutzbarer Wasserläufe erfreuen, die Vorrichtungen, die aufgrund handbetriebener Stöfel mit Seilzug oder Rolle funktionierten (Abb. 34), oder die nach dem Hebelprinzip wirkenden Tretanken (Abb. 35) stufenweise ersetzt.

3.1.6.2.3. Zu dem Kurbel-Schubstangen-System gehören die wasserbetriebenen Sägemühlen mit einem oder mehreren Gattern (Blättern), mit kleinem Rad und direkter Kurbel-Schubstangenübertragung (Abb. 36), oder mit großem Rad und Zahnradübertragung, welche den Antrieb vervielfacht (Abb. 37). Bei beiden Bauvarianten kann der Schlitten, der die Stämme zum Sägeblatt transportiert, von Hand oder mechanisch betätigt werden. Seine Betätigung wird mit Hilfe von Metallschienen oder Rollen erleichtert und erfolgt entweder nach dem Hebelprinzip, oder mit einer Zahnstange.

3.1.6.2.4. Zum Treibriemen-System gehören die Kreissäge und die Schleifsteine, die in der Regel dem Gatterkomplex angeschlossen sind. Hinzu kommt die Krempel²⁷ und andere Vorrichtungen,

²⁵ Mihai Sofronie, *O instalație hidraulică pentru unelte agricole-ciocanul de la Rimetea, jud. Alba*, în: Muzeul tehnic „Prof. ing. D. Leonida“, Anuar, București, 1974

²⁶ Ștefan Palada, *Instalații complexe și complexe de industrie țărănească* în: Cibinium 1969—73

²⁷ Cornel Irimie, *Anchetă statistică în legătură cu rețeaua de instalații tehnice populare acționate de apă pe teritoriul României*, în: Cibinium 1967—68

²⁵ Mihai Sofronie, *O instalație hidraulică pentru unelte agricole — ciocanul de la Rimetea, jud. Alba*, în: Muzeul tehnic „Prof. ing. D. Leonida“, Anuar, București, 1974

²⁶ Ștefan Palada, *Instalații complexe și complexe de industrie țărănească*, în: Cibinium 1969—73

²⁷ Cornel Irimie, *Anchetă statistică în legătură cu rețeaua de instalații tehnice populare acționate de apă pe teritoriul României* în: Cibinium 1967—68

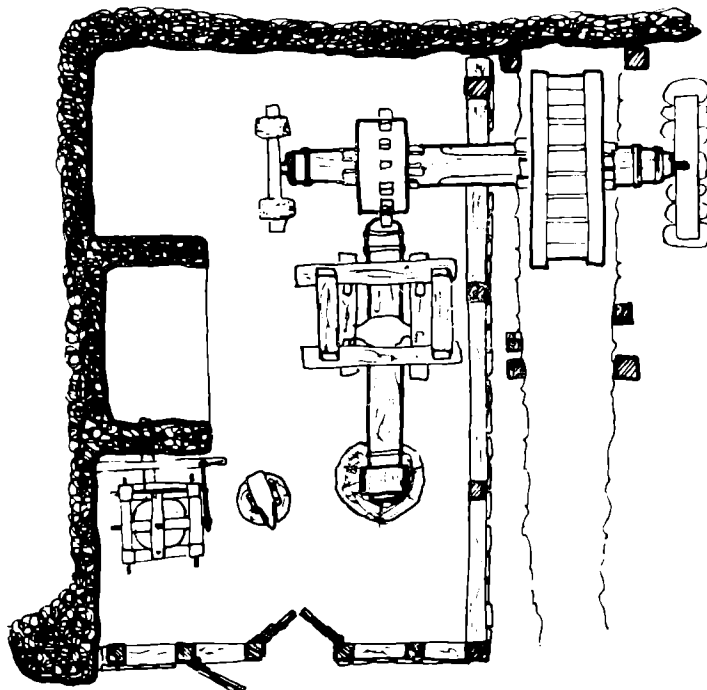
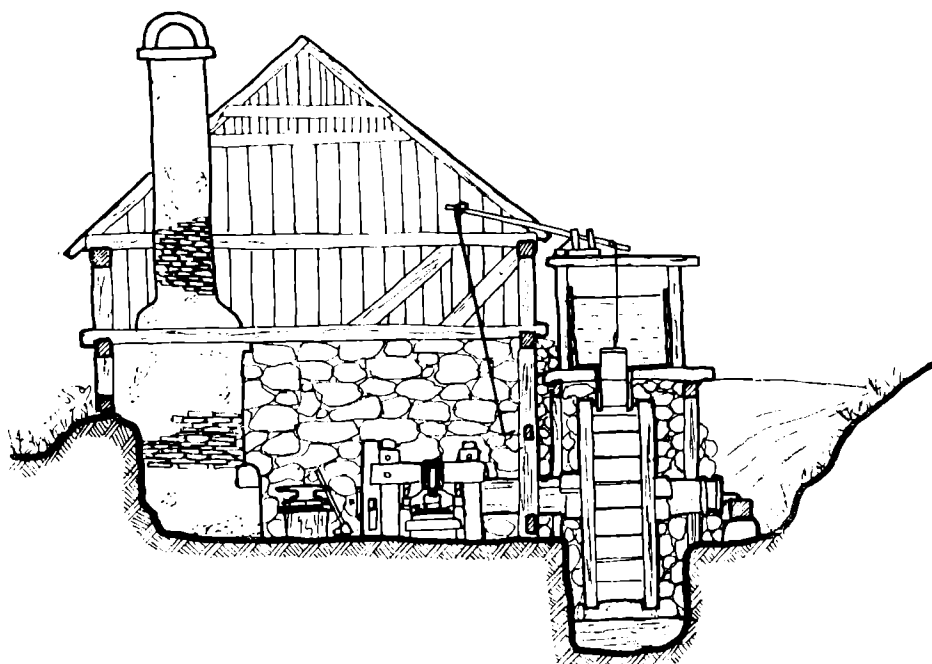

Fig. 33. Plan și secțiune prin ciocanul hidraulic de la Rimetca (j. Alba)

Abb. 33. Grundriß und Schnitt des wasserbetriebenen Eisenhammers von Rimetca (Kr. Alba)

pozitive anexate instalației principale (melița).

3.1.6.2.5. Tot în cadrul industriilor hidraulice mai includem *dîrsta* și *povarna* care nu se integrează niciunui sistem de transmisie analizat, coșurile de tras și îngroșat ale dîrstei fiind acționate direct de axul roții de apă (Fig. 38), iar alambicul funcționînd pe principiul energiei calorice și al condensului realizat în zona țevelor de aramă introduse într-un recipient alimentat continuu cu

wie beispielsweise die wasserbetriebene Brechmühle usw.

3.1.6.2.5. Zu den wasserbetriebenen Anlagen zählen wir auch die *Walk- und Rauftrommel* („dîrstă“) und die *Schnapsbrennerei mit Wasserrad* („povarnă“), welche keinem der analysierten Übertragungssysteme zugeordnet werden können. Die Rauftrommeln und Trommelwalken der Walkmühlen werden unmittelbar vom Wasserrad angetrieben (Abb. 28) und der Destillierapparat funktioniert nach dem Prinzip der Wärmeenergie und der Kondensation, die in den Messingrohren stattfindet.

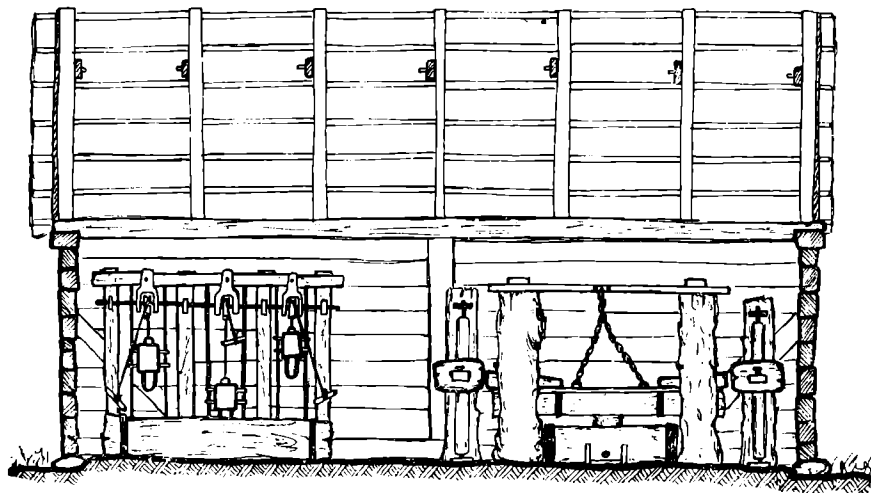

Fig. 34. Secțiune prin uleișă din Arbore (j. Suceava) avînd pîua „cu scripeți” și teasul „cu berbeci”

Abb. 34. Schnitt der Ölmühle von Arbore (Kr. Suceava) mit der Ölstampfe mit Rollen und der Schlegelpresse

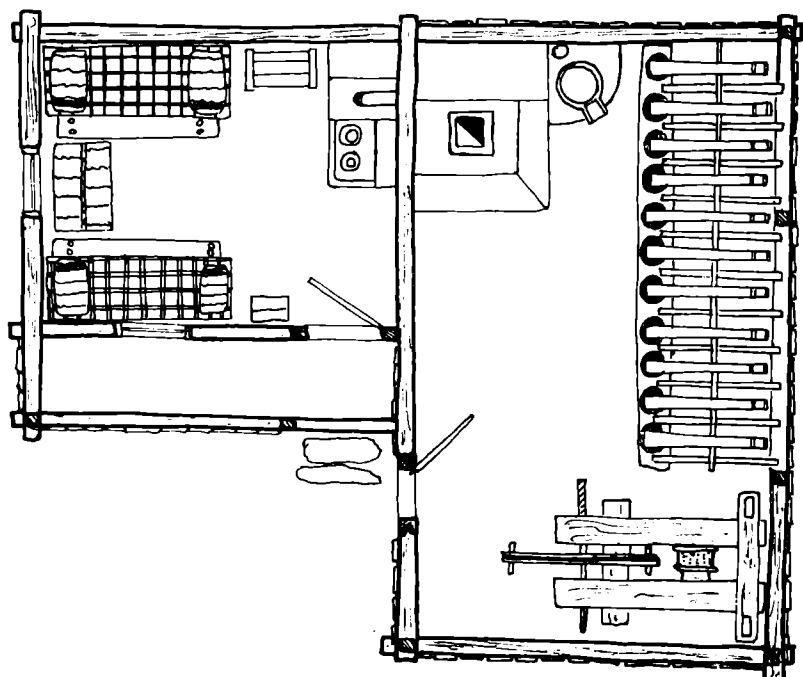
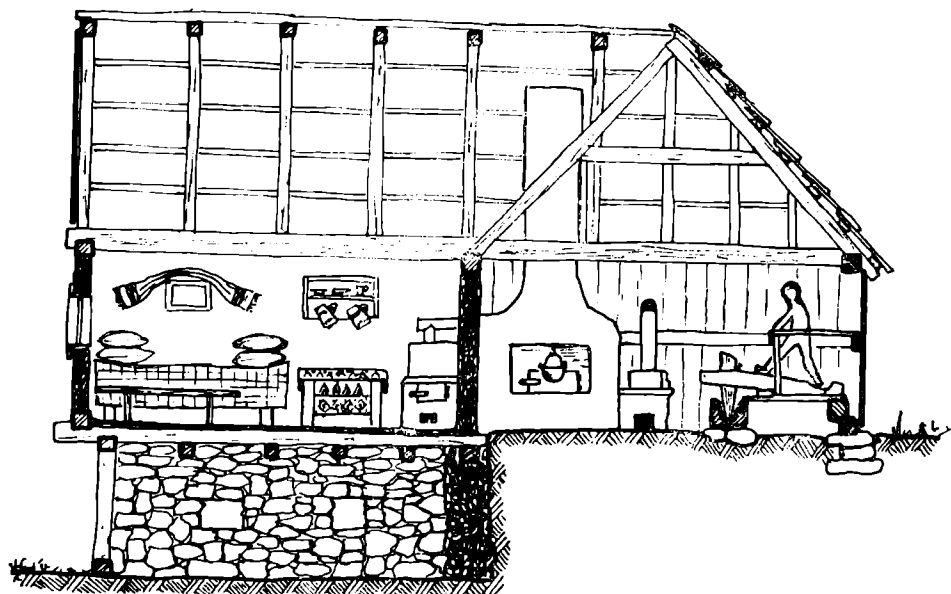

Fig. 35. Plan și secțiune prin uleișă din Nădăștia (Hunedoara) avînd pîua cu ciocane călțate cu piciorul și teasul cu roata manuală și șurub dublu filetat creînd presiunea în plan orizontal

Abb. 35. Grundriß und Schnitt der Ölmühle von Nădăștia (Kr. Hunedoara) mit der Stampfe mit Tretanken und der Presse mit handbetriebenem Rad und zweigängiger Schraube, wodurch der Pressvorgang in der Waagerechten stattfindet

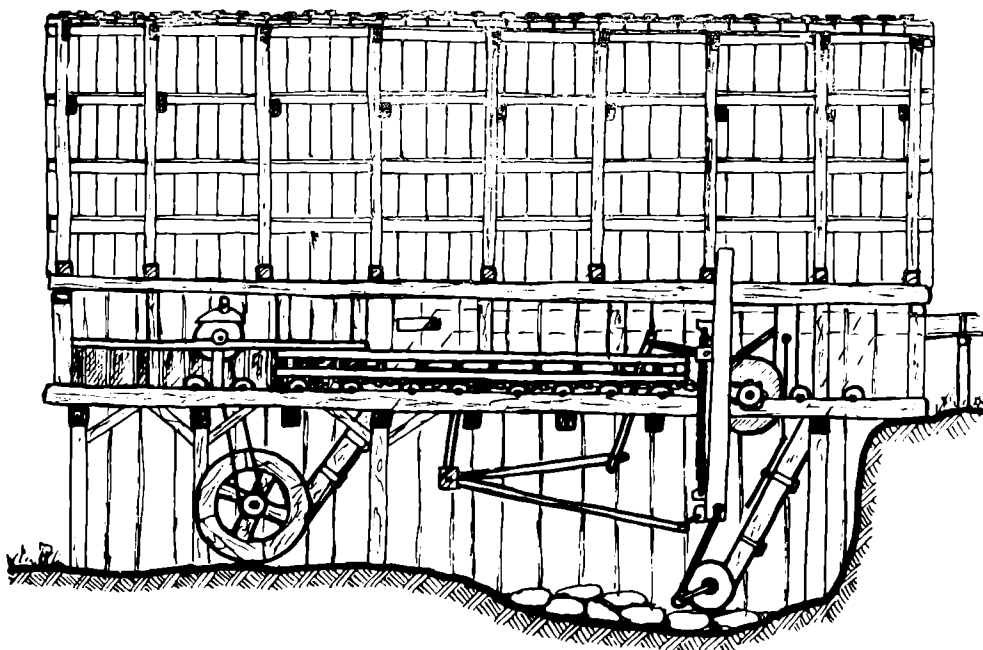

Fig. 36. Secțiune prin joagărul cu roată mică din Gura Rîului (j. Sibiu)

Abb. 36. Schnitt der Sägemühle mit kleinem Wasserrad von Gura Rîului (Kr. Sibiu)

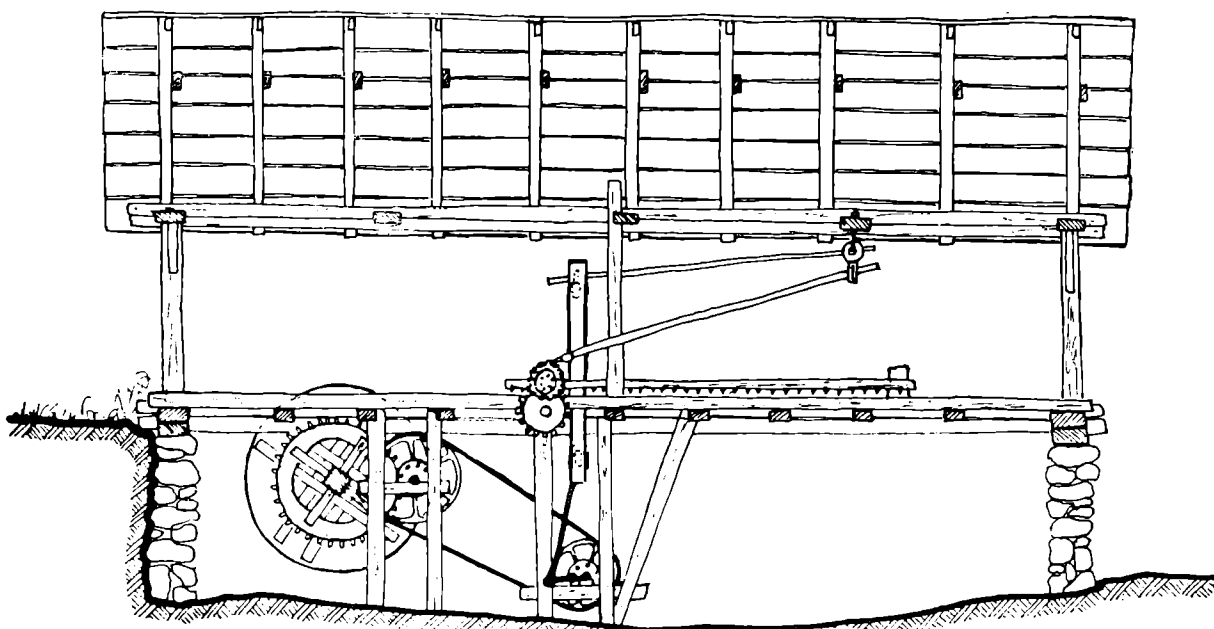

Fig. 37. Fierăstrăul hidraulic cu roata mare din Tomești (j. Hunedoara)

Abb. 37. Sägemühle mit großem Wasserrad von Tomești (Kr. Hunedoara)

apă rece, manual sau cu ajutorul roților de irigaț (Fig. 39).

3.1.6.3. În categoria *instalațiilor acționate de energia eoliană* și care prelucrează o anumite materie primă, se includ numai morile de vînt²⁸. Constructiv, acestea prezintă două tipuri distincte: cu pivot (care permite rotirea întregii construcții în direcția de bătaie a vîntului) și cu construcția fixă avînd numai cupola mobilă (mori numite în

det. Diese werden durch ein Gefäß geführt, das kontinuierlich von Hand oder mit Hilfe eines Bewässerungsrades mit kaltem Wasser versorgt wird.

3.1.6.3. Zur Kategorie der *windbetriebenen Anlagen*, welche einen bestimmten Rohstoff verarbeiten, gehören ausschließlich die Windmühlen²⁸. Baumäßig unterscheidet man zwei Arten: die Ständerwindmühlen (welche die Drehung der gesamten Anlage in Windrichtung ermöglicht) und die Müh-

²⁸ Hedwiga Rușdea, *Morile de vînt din Dobrogea*, în: Peuce, VI, Tulcea, 1977

²⁸ Hedwiga Rușdea, *Morile de vînt din Dobrogea*, in: Peuce, VI, Tulcea, 1977.

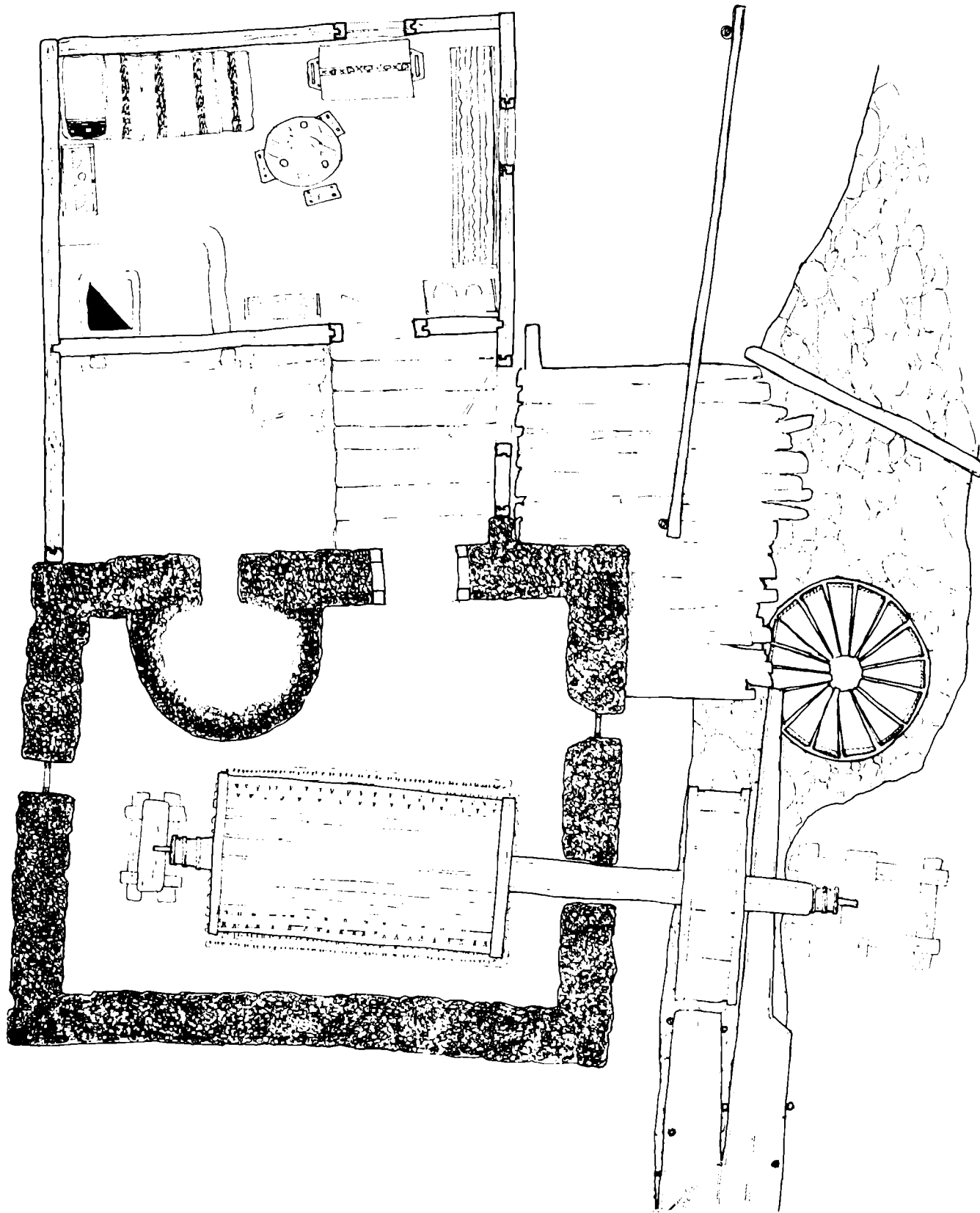

Fig. 38. Planul dirstei din Moeciu de Sus (J. Braşov)

Abb. 38. Grundriß der Walkmühle von Moeciu de Sus (Kr. Braşov)

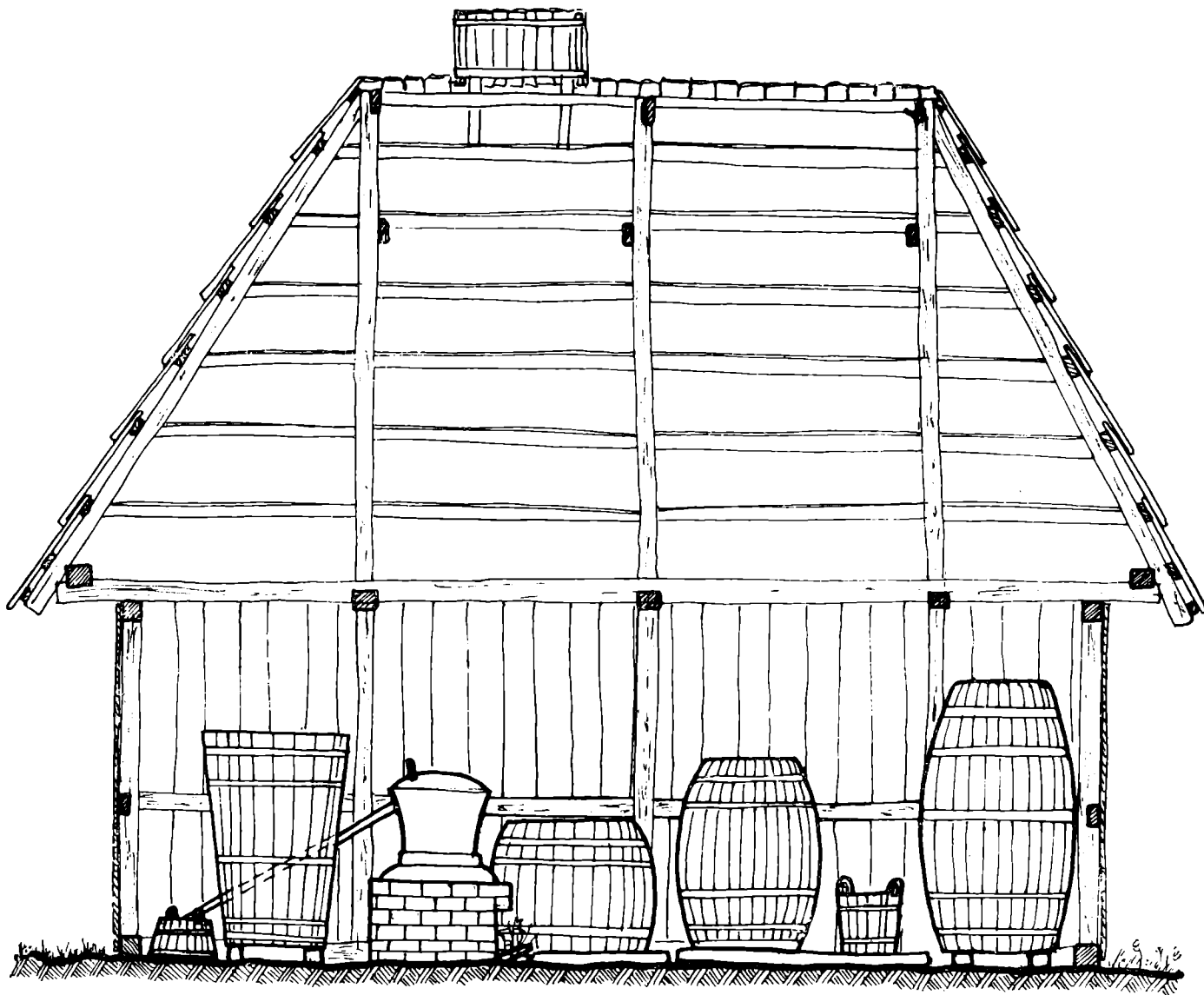

Fig. 39. Secțiune prin povarna din Sîrbești (J. Gorj)

Abb. 39. Schnitt der Schnapsbrennerei von Sîrbești (Kr. Gorj)

literatura de specialitate europeană, „de tip olandez“, după țara în care au cunoscut cea mai mare difuziune și perfecțiunea maximă, iar la noi, „mori căciulate“).

Sub aspectul construcției roții de vînt, avem tot două tipuri de bază și anume: cu roata din scînduri sau (la instalațiile cele mai modeste, de uz strict gospodăresc) din stuf, numărul aripilor variînd de la 4 la 6, și cu aripi din pînză (așa numitul „tip mediteranian“, pentru frecvența mare în spațiul Mediteranei) (Fig. 40).

În ceea ce privește sistemul de transmisie, de tipul roților dințate, acesta poate fi în una (Fig. 41) sau două trepte (Fig. 42), morile cu două trepte realizînd randamentul maxim.

len mit fixer Konstruktion, wo nur die Kuppel beweglich ist (in der europäischen Fachliteratur werden sie, nach dem Land in dem sie am weitesten verbreitet sind und die höchstmögliche Perfektionierung erfahren haben, Windmühlen „von holländischem Typus“ und bei uns „Kappenwindmühlen“ genannt).

Aufgrund der Mühlenflügel unterscheidet man zwei Grundbauarten: mit Bretterflügeln, oder (bei bescheidenen Anlagen für den Hausgebrauch) mit Schilfflügeln, wobei die Anzahl der Flügel zwischen 4 und 6 schwankt, und die Bauart mit Segelflügeln (der sogenannte „mediterrane Typus“, wie er im Mittelmeerraum beheimatet ist). (Abb. 40).

Was das Übertragungssystem mit Zahnrädern anbelangt, so kann es einstufig (Abb. 41) oder zweistufig (Abb. 42) sein. Die zweistufigen Windmühlen

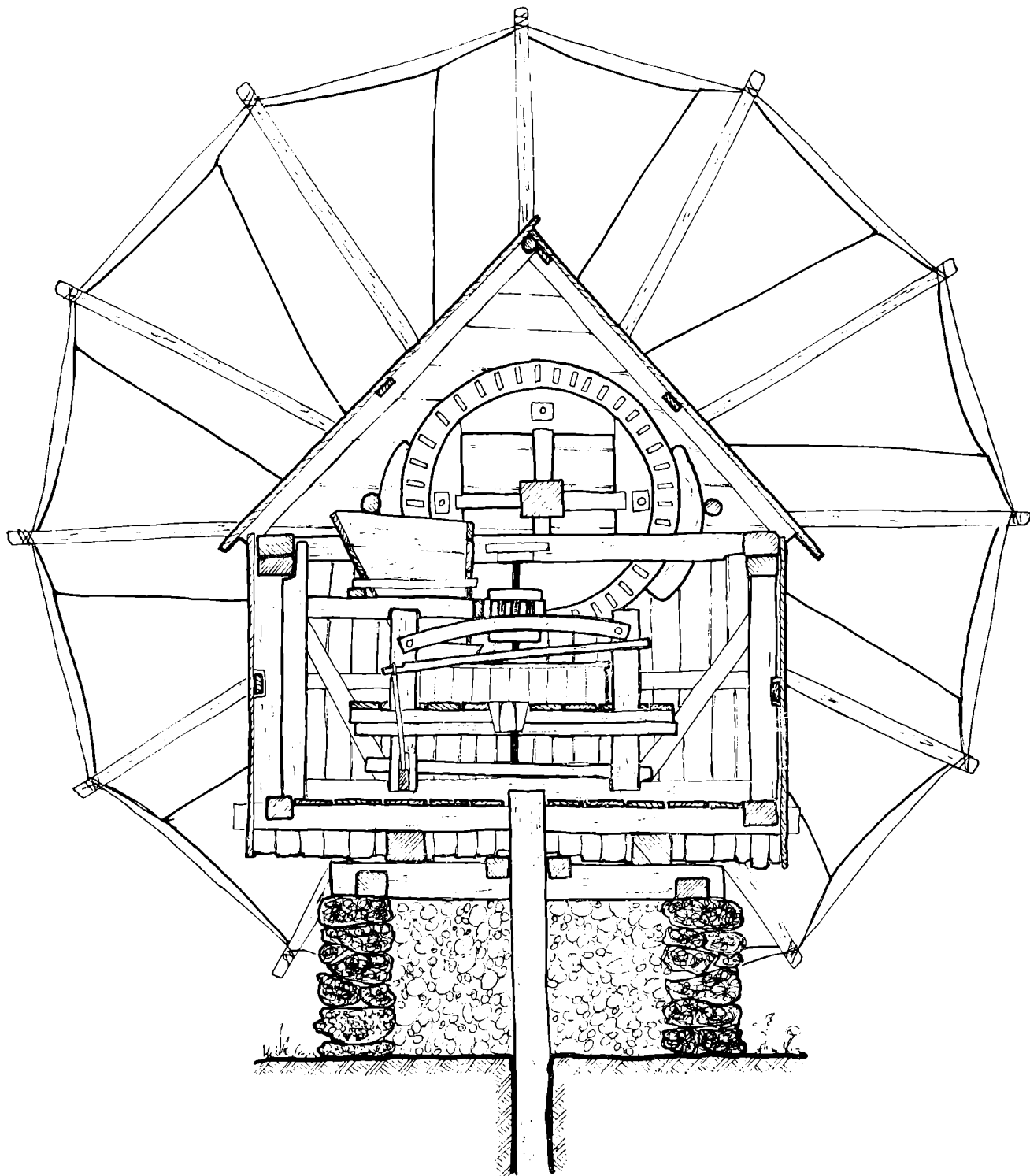

Fig. 40. Secțiune prin moara de vînt cu pinze din Curcani (j. Constanța)

Abb. 40. Schnitt der Segelwindmühle aus Curcani (Kr. Constanța)

În funcție de potențialul eolian exploatat (și acesta este cu atît mai mare cu cît moara este mai înaltă și roata de vînt mai mare), întîlnim mori

haben den höchsten Wirkungsgrad. Bezüglich der ausgebeuteten Windkraft (diese wächst mit der Höhe der Mühle und mit der Größe de Windrades)

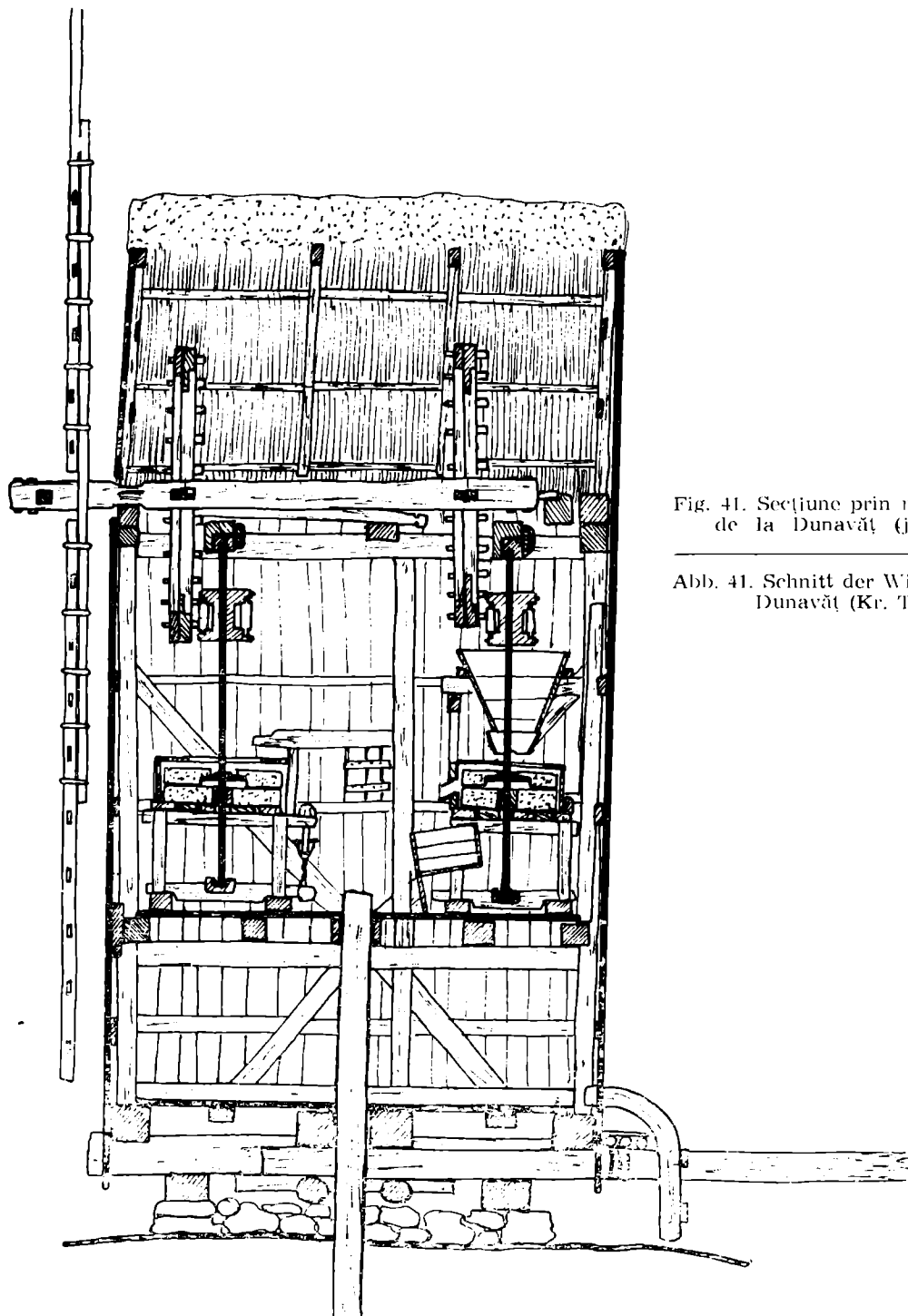

Fig. 41. Secțiune prin moara de vânt de la Dunavăț (j. Tulcea)

Abb. 41. Schnitt der Windmühle von Dunavăț (Kr. Tulcea)

„joase“, cu un singur nivel și o pereche de pietre, sau mori „înalte“, cu sau fără balcon (aici fiind dispus trolul pentru urcarea sacilor de grăunțe și coborîrea celor de făină, atunci cînd pietrele sînt dispuse la etaj), de regulă, cu două perechi de pietre.

După materialele de construcție, au existat în țara noastră și mori zidite din cărămidă, cu o răspîndire mai izolată, îndeosebi în Banat, dar frecvența cea mai mare au cunoscut-o morile construite din lemn cu schelet portant din grinzi masive de stejar și învelișul din scîndură. Cu

kennt man „niedrige“, eingeschoßige Windmühlen mit einem Mühlsteinpaar, und hohe zweigeschoßige Mühlen mit oder ohne Erker (für die Winde, mit der die Getreidesäcke emporgehoben und die Mehlsäcke hinabgelassen werden, wenn die Mühlsteine sich im Obergeschoß befinden), welche in der Regel zwei Mühlsteinpaare haben (Abb. 42).

Es gab in unserem Land auch Mühlen mit Backsteinmauerwerk, doch diese waren seltener und vor allem im Banat anzutreffen. Am weitesten verbreitet waren die Mühlen mit selbsttragendem Gerüst, welches aus Eichenbalken bestand und mit

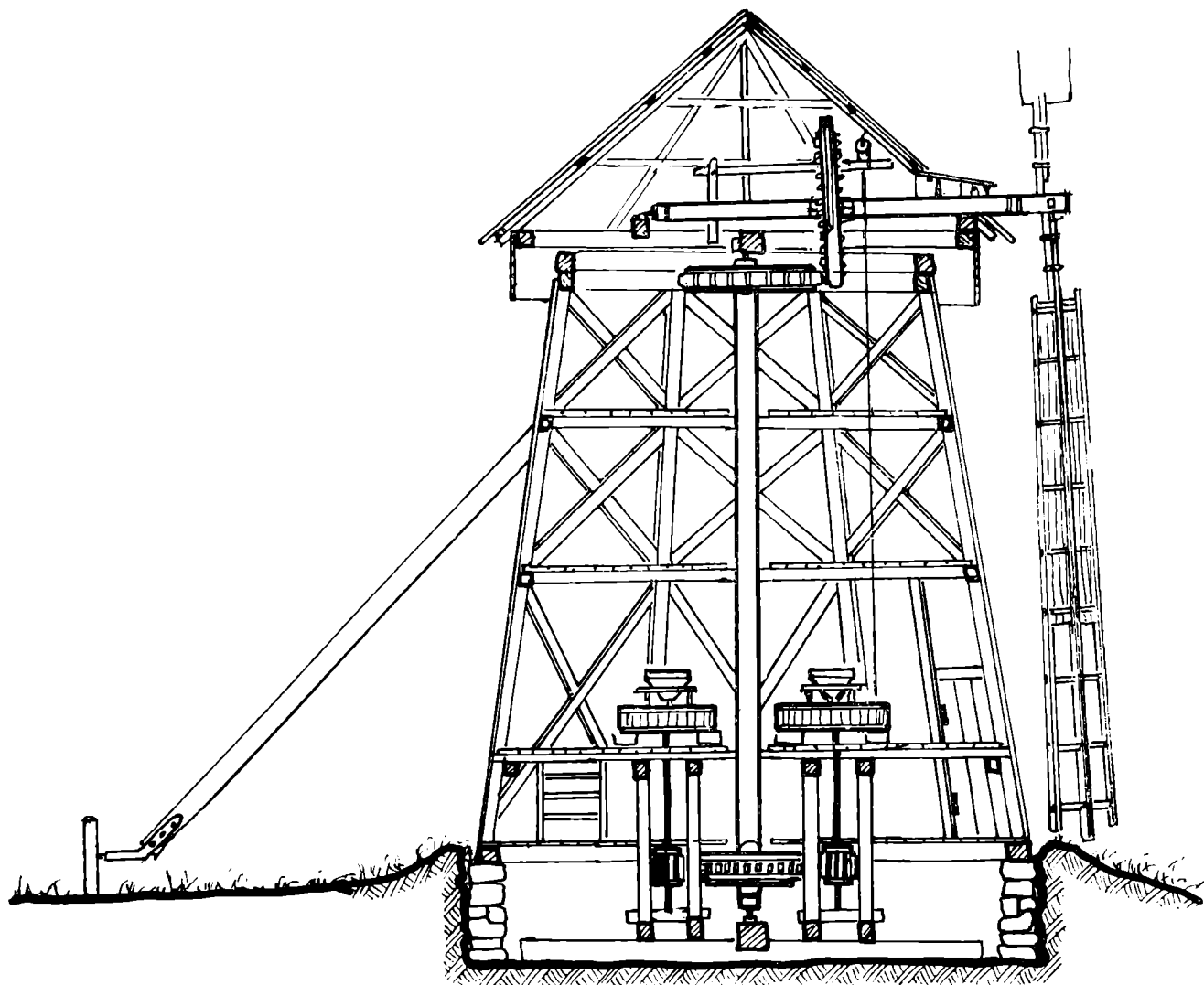

Fig. 42. Secțiune prin moara de vînt căciulată din Beștepe (j. Tulcea)

Abb. 42. Schnitt der Kappenwindmühle von Beștepe (Kr. Tulcea)

mici excepții, cînd s-a folosit și stuful, acoperișul morilor de vînt a fost realizat din scîndură.

O variantă tipologică a cărei răspîndire izolată, în cîteva sate din Clisura Dunării, ne determină să o considerăm o creație mai recentă, cu o iradiere strict micro-zonală, este cea care detașează generatorul eolian de construcția morii, la cîtiva zeci de metri, situația dictată de elemente topografice particulare care au împins constructorii la o soluție extremă. În căutarea celui mai potrivit loc pentru instalarea generatorului eolian. Transmisia de la acesta la arborele receptor cu ischidarul (roata măselată principală), se realizează printr-o curea de transmisie, situație ce diminuează evident randamentul morii.

Apărută în podișul Segestanului, prin sec. VI, iar în Europa, abia de prin sec. X—XI, prin intermediul arabilor, mai întîi în Spania și Portugalia (în Franța este atestată abia din 1105, în Normandia la 1180, în Anglia la 1185, în Germania la 1222, în Italia la 1237, în Olanda la 1274, în ță-

einer Bretterverschalung versehen war. In der Regel besaßen sie ein mit Brettern gedecktes Dach und nur ausnahmsweise wurde dafür Schlif verwendet.

Eine typologische Variante, deren geringe Verbreitung in einigen Dörfern der „Clisura Dunării“ uns zu der Annahme bewegt, daß es sich um ein neueres Modell von rein gebietsbeschränkter Verbreitung handelt, ist jene, wo der Windgenerator von dem Mühlenbau einige Dutzend Meter weit entfernt liegt. Unter dem Einfluß topographischer Eigenheiten ist diese Extremsituation entstanden, wo die Erbauer für den Windgenerator den geeignetsten Ort suchten. Die Kraftübertragung vom Windgenerator zur Antriebswelle mit Kammrad („ischidar“) erfolgt mittels eines Treibriemens, was aber die Leistungsfähigkeit der Mühle herabsetzt.

Die Windmühle erschien etwa im 6. Jahrhundert im Segestan-Hochland und erst im 10. und 11. Jahrhundert durch die Araber in Europa, d.h. in Spanien und Portugal (in Frankreich wird sie erst 1105 bestätigt, in der Normandie 1180, in England 1185, in Deutschland 1222, in Italien 1237, in

rile nordice ceva mai târziu, după 1334 — Suedia, iar în centrul Europei — Polonia — tot de prin deceniul patru al sec. XIV²⁹), moara de vânt se integrează, cel mai târziu din sec. XV, și în peisajul cultural al țărilor române, deși întâia atestare o avem dintr-un act de hotărnicie abia de la 1531—32³⁰.

Morile de vânt aparțin aceluiași patrimoniu al industriilor populare de tradiție medievală, cunoscând o răspândire deosebită în zonele cu potențial hidraulic diminuat, suplimentat însă de cel eolian.

Cîteva imagini fotografice de la începutul secolului XX, care reușesc să surprindă pe peliculă colonii de cîteva zeci de asemenea instalații aliniate pe o colină expusă bății vîntului, ne dau imaginea reală a densității și importanței lor economice, deopotrivă în lumea satului, cît și în cea a orașului medieval, între sec. XV—XX (fig. 43).

Supuse unui proces rapid de dispariție, după primul război mondial, ca și morile cu cai, morile de vînt au supraviețuit în cîteva exemplare, cea mai completă colecție, reunind principalele tipuri și variante de instalații răspândite odinioară pe teritoriul țării noastre, fiind cea din Muzeul Technicii Populare.

3.1.6.4. În grupa *monumentelor alimentate de energia calorică* integrăm, în principal, cuptoarele de redus minereurile în domeniul cărora românii dețin o prioritate tehnică recunoscută pe plan european (Fig. 44) și cele de ars piatră de var (Fig. 45). Dacă cele din urmă mai pot fi întîlnite în unele zone etnografice, în variantele lor constructive tradiționale (ex. în zona Bran, Munții Apuseni), cuptoarele de redus minereurile, alimentate și de energia hidraulică pentru acționarea foiurilor, au dispărut cu desăvîrșire supraviețuind³¹ doar ruinele monumentalelor construcții din piatră, acoperite de iedera timpului.

Prezentate în mod frecvent, în lucrările de etnografie analitice și de sinteză, sub denumirea de „instalații tehnice populare”³² (concept pleonastic și total necorespunzător, pe care l-am analizat în mai multe lucrări ale noastre³³ și asupra căruia nu mai considerăm necesar a reveni), instalațiile de industrie populară erau analizate exclusiv sub aspectul structurii mecanismului și sursei de ener-

Holland 1274, in den nordischen Ländern etwas später, nach 1334 in Schweden und in Mitteleuropa — in Polen — ebenfalls etwa im vierten Jahrzehnt des 14. Jahrhunderts²⁹). Die Windmühle erscheint spätestens im 15. Jahrhundert in der kulturellen Landschaft der rumänischen Länder, obwohl sie erst 1531—32³⁰ in einer Vermessungsurkunde bezeugt wird.

Die Windmühlen gehören dem gleichen Erbgut der bäuerlichen Industrien an, deren Tradition ins Mittelalter zurückreicht. Sie fanden sehr rasch in wasserarmen Gebieten Verbreitung, wo die Windenergie jene des Wassers ersetzte.

lichen Städten, zwischen dem 15. und 20. Jahrhundert, die Kolonien von Dutzenden solcher Anlagen auf einer dem Wind ausgesetzten Anhöhe festhalten, vermitteln uns ein wirkliches Bild von ihrer Dichte und ökonomischen Bedeutung, sowohl auf dem Lande, als auch in den mittelalterlichen Städten, zwischen dem 15. und 20. Jahrhundert (Abb. 43).

Ebenso wie die Anzahl der Roßmühlen ging auch die der Windmühlen nach dem I. Weltkrieg stark zurück und nur wenige Exemplare blieben erhalten. Eine vollständige Sammlung, in welcher die wichtigsten Typen und Varianten vertreten sind, die vormalig auf dem Gebiet unseres Landes anzutreffen waren, beherbergt das Museum der bäuerlichen Technik.

Zu der Gruppe der *Denkmäler, die mit Wärmeenergie betrieben werden*, zählen wir hauptsächlich die Hochöfen und die Kalkbrennöfen. In diesem Bereich hält Rumänien in Europa den Vorrang inne (Abb. 44). Kalkbrennöfen (Abb. 45) in ihren traditionellen baulichen Varianten sind in einigen ethnographischen Gebieten anzutreffen (z.B. auf dem Gebiet Brans, in den Westkarpaten), hingegen sind die Hochöfen mit wasserbetriebenem Blasebalg vollkommen verschwunden. Nur die monumentalen Ruinen der Steinbauten blieben bestehen³¹.

In ethnographischen Analysen oder Synthesearbeiten erscheinen sie oft unter der Bezeichnung „*Vorrichtungen bäuerlicher Technik*”³². (Der Begriff ist ein Pleonasmus und vollkommen unentsprechend. Wir analysierten ihn in mehreren Arbeiten³³ und sind der Ansicht, daß es nicht notwendig ist, darauf zurückzukommen). Die *Anlagen bäuerlicher Industrie* wurden ausschließlich vom Standpunkt ihrer mechanischen Struktur und der Energiequelle analysiert. Dabei wurden sie keinem

²⁹ Corneliu Bucur, *Introducere la istoria civilizației tehnice populare românești*, cap. *Morile de vînt* (teză de doctorat, ms.)

³⁰ Constantin C. Giurescu, *Contribuții la istoria științei și tehnicii românești în secolele XV — începutul secolului XIX*, Ed. St., București, 1973.

³¹ Dinu Moroianu, I. M. Ștefan, *Maestrii ingineriozității, românești*, Ed. didactică și pedagogică, București, 1976.

³² Ion Vlăduțiu, *op. cit.*

— Valer Butură, *op. cit.*

— Cornel Irimie, *op. cit.*

³³ Corneliu Bucur, *Daci, Romani, Români. Coordonate fundamentale ale istoriei civilizației și modului lor de viață: sistemele instrumental și energetic*, în: *Studii și comunicări*, C.J.C.E.S., Asociația..., 1980.

²⁹ Corneliu Bucur, *Introducere la istoria civilizației tehnice populare românești*, cap. *Morile de vînt* (Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde)

³⁰ Constantin C. Giurescu, *Contribuții la istoria științei și tehnicii românești în secolele XV — începutul secolului XIX*, Wissenschaftlicher Verlag Bukarest, 1973.

³¹ Dinu Moroianu, I. M. Ștefan, *Maestrii ingineriozității românești*, Didaktischer u. pädagogischer Verlag, Bukarest, 1976.

³² Ion Vlăduțiu, *op. cit.*

— Valer Butură, *op. cit.*

— Cornel Irimie, *op. cit.*

³³ Cornel Bucur, *Daci, Romani, Români. Coordonate fundamentale ale istoriei civilizației și modului lor de viață: sistemele instrumental și energetic*, în: *Studii și comunicări*, C.J.C.E.S., Asociația..., 1980.

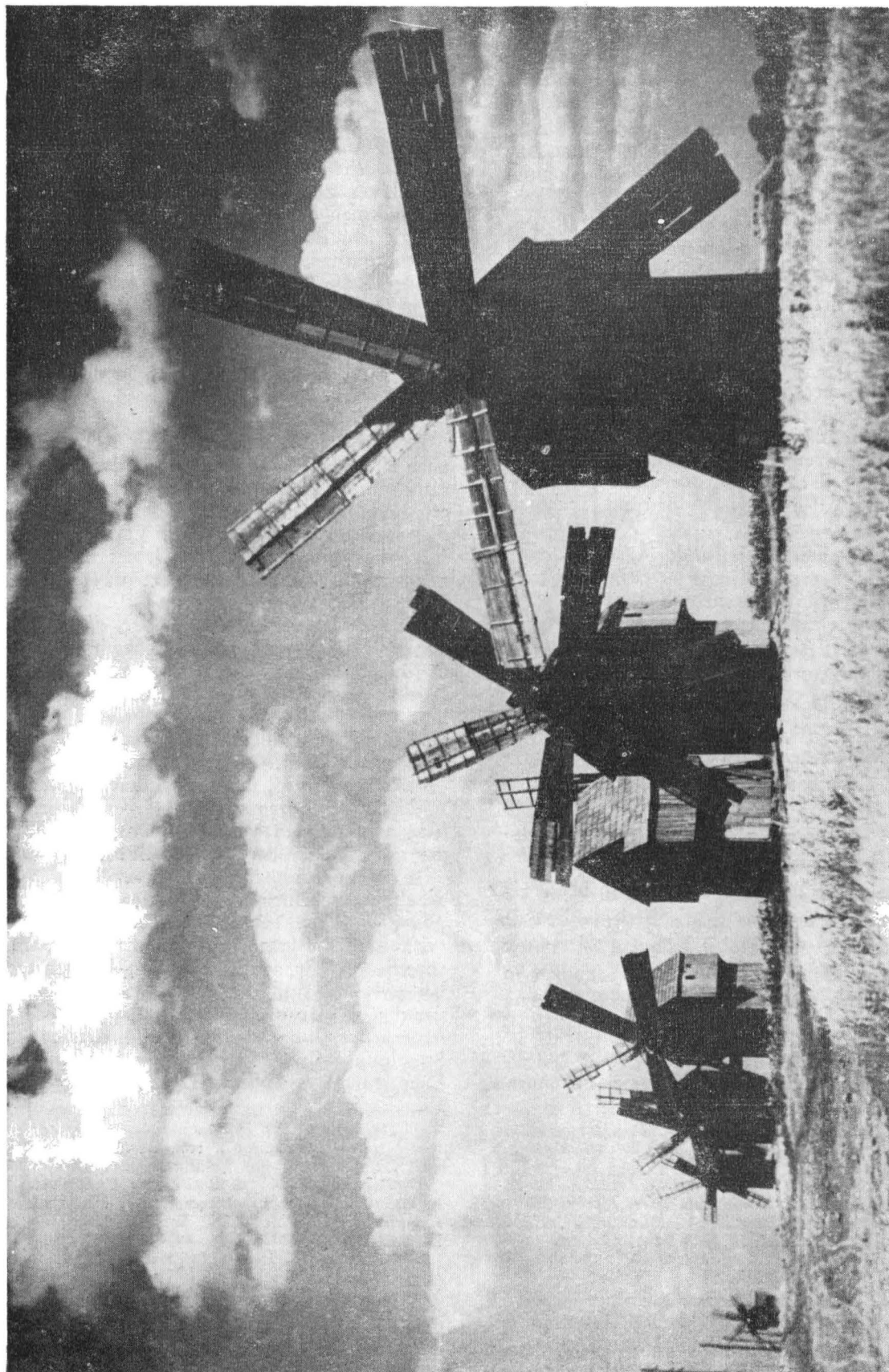
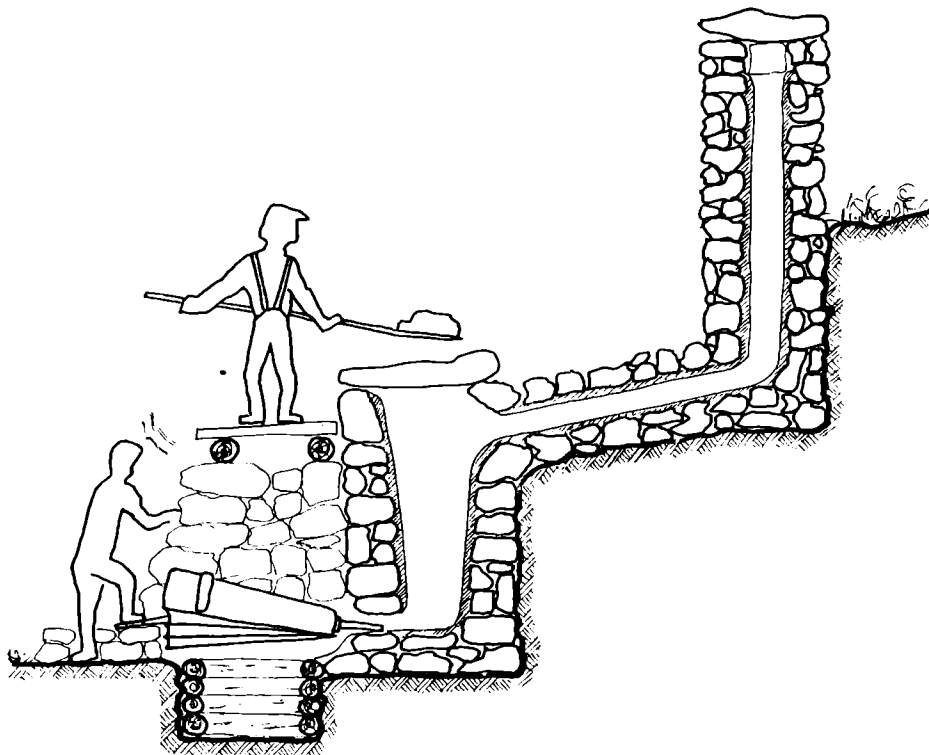

Abb. 43. Windmühlen der Dobrogea

Fig. 43. Mori de vînt din Dobrogea

Fig. 44. Secțiune prin macheta reconstituită a „furnalului“ siderurgic de la Ghelar (Hunedoara), datînd din sec. XIX

Abb. 44. Schnitt des nachgebildeten Modells des „Hochofens“ von Ghelar (Kr. Hunedoara) aus dem 19. Jahrhundert

gie, fără a se insista asupra integrării lor într-un sistem tehnic general, corespunzător unei etape de dezvoltare a civilizației tehnice, în general, și asupra raporturilor dintre geneza istorică, pe plan universal și difuziunea la scară națională, dintre valorile civilizației urbane medievale și cele ale civilizației rurale, asupra dinamicii acestora timp de secole, pînă la retragerea din economia urbană a echipamentului industrial tradițional (funcționînd pe principiul energiilor naturale), în favoarea motoarelor cu aburi, apoi, a celor cu explozie, și mai recent, a celor electrice, în special.

Într-o perspectivă atît de limitată, apare ca o consecință firească faptul că valorificarea acestui important fond de patrimoniu al civilizației tehnice populare din țara noastră, reprezentat aproape ideal (în sensul unor serii tipologice cvasi-complete la scara întregii țări) în Muzeul Tehnicii Populare, era lipsită de o perspectivă sistematică.

allgemeinen technischen System integriert, welches einer bestimmten Etappe in der Entwicklung der technischen Zivilisation entsprach. Auch wurden die Verbindungen ihrer historischen Entstehung auf Weltebene und der nationalen Verbreitung nicht in Betracht gezogen, noch die Beziehungen zwischen den Werten der mittelalterlichen Zivilisation der Städte und der bäuerlichen Zivilisation beachtet. Man ging auch nicht auf ihre Dynamik im Laufe der Jahrhunderte ein, bis zu der Zeit, als die traditionelle industrielle Ausrüstung (die nach dem Prinzip der natürlichen Energiequellen funktionierte) zugunsten der Dampfmaschinen, später der Explosionsmotoren und in neuerer Zeit vor allem zugunsten der Elektromotoren preisgegeben wurde.

Im Lichte dieser eingeschränkten Perspektive erscheint die Tatsache, daß die Verwertung dieses bedeutenden Teils von dem Erbgut der bäuerlichen technischen Zivilisation unseres Landes ohne systematischen Ausblick war, als eine natürliche Folge davon (diese Erbgut ist im Sinne einer fast vollständigen typologischen Reihe im Museum der bäuerlichen Technik beinahe ideal vertreten).

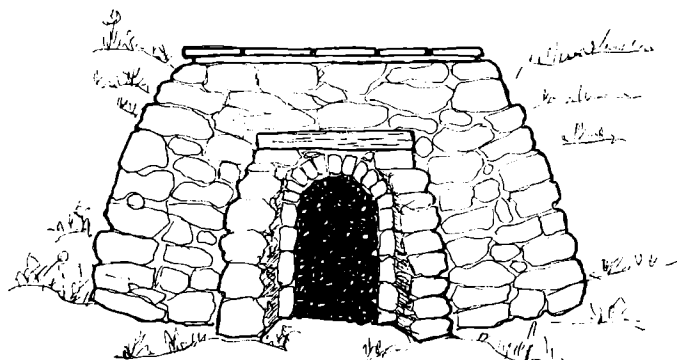

Fig. 45. Cuptor de ars piatra de var (vedere din față și secțiune) din Moeciu de Sus (j. Brașov)

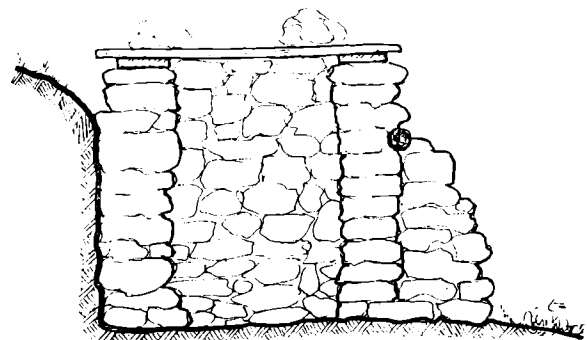

Abb. 45. Kalkbrennofen (Vorderansicht und Schnitt) aus Moeciu (Kr. Brașov)

Analizarea, acum și aici, oricât de succint am făcut-o din cauza spațiului afectat lucrării, a acestei categorii de monumente de tehnică populară, în corelare cu toate celelalte categorii ale domeniului și relevarea valorii lor superioare, pe toate planurile, creează o perspectivă viitoare de reluare, în cadrul unor studii mai aprofundate de etnologie istorică, a temei industriilor populare, în general și a fiecărui domeniu din cadrul acestora, în special.

3.2. Analiza factologică și fenomenologică a monumentelor de tehnică populară evidențiază o serie de caracteristici interesante.

3.2.1. O *primă caracteristică* comună tuturor, dar deosebitoare față de categoria meșteșugurilor, este *denumirea* fiecărei industrii populare luând ca etimon instalația exercitată, ex.: morărit, de la moară; piuărit, de la piuă; dărăcit, de la darac; dîrstărit, de la dîrstă; joărit, de la joagăr. Prin comparație cu acest mod de numire a fiecărei „meșteștrii“ sau „visterii“, cum sînt numite de popor industriile populare, meșteșugurile au început prin a lua numele materiei prime (ex. lemnărit, fierărit, piatrărit), sfîrșind — pe măsura accentuării diviziunii interne a muncii și specializării pe subramuri și chiar pe produse meșteșugărești — prin împrumutarea ca etimon a însăși numirii produsului realizat (ex.: olărit, de la oală; rotărit, de la roată; dogărit, de la doagă; spătărit, de la spată; lădărit de la ladă etc.).

3.2.2. O *altă trăsătură* constă în caracterul foarte specializat al spațiilor de producție în cazul industriilor populare, construcțiile care adăpostesc instalațiile și restul instrumentarului neavînd, decît în mod excepțional, alte funcții auxiliare. Ca o consecință directă, asistăm în cazul acestei categorii a monumentelor de tehnică populară, la o *adaptare specială a construcției la specificul procesului tehnologic*, la modul de funcționare al fiecărei instalații. Funcționalitatea arhitecturii acestor monumente este, așadar, direct subordonată funcției tehnice, fără ca aceasta să însemne o ignorare a soluțiilor constructive cu caracter local.

3.2.2.1. Astfel, în ceea ce privește *elevația* monumentelor, aceasta este condiționată primordial de sistemul energetic și de transmisie. Spre exemplificare, dacă moara cu cai reclamă dispunerea instalației la nivelul solului, pentru a facilita introducerea cailor sub roata măslată, morile de apă reclamă un soclu a cărui înălțime depinde de diametrul roții de apă, de adîncimea canalului hidrotehnic, iar în cazul morilor cu ciutură, de înălțimea axului roții, dispus în poziție verticală și a ridicătorului care reglează calitatea măcinșului. Morile de vînt, la rîndul lor, necesită o înălțare de la sol prin socluri clădite din bîrne sau zidire din piatră (în cazul morilor cu o singură pereche

Die mit Rücksicht auf den Umfang der vorliegenden Arbeit kurzgefaßte Analyse dieser Kategorie von Denkmälern bäuerlicher Technik im Zusammenhang mit allen anderen Kategorien dieses Bereichs, und die Hervorhebung ihres hohen Wertes auf allen Ebenen schafft die Voraussetzung für eine künftige Wiederaufnahme des Themas der bäuerlichen Industrien im Rahmen tieferschürfender geschichtlich-ethnologischer Arbeiten.

3.2. Die faktologische und phänomenologische Analyse der Denkmäler bäuerlicher Technik fördert eine Reihe von interessanten Kennzeichen zutage.

3.2.1. *Ein erstes gemeinsames Kennzeichen*, welches diese Kategorie von jener der Handwerke unterscheidet, besteht in der *Bezeichnung* jeder bäuerlichen Industrie. Als Etymon, Wurzelwort dient die Bezeichnung der jeweiligen Anlage: z.B. die Müllerei von Mühle, die Walkerei von Walke usw. Vergleichsweise zu dieser Art der Bezeichnung der „Meisterschaften“, wie sie im Volksmund genannt werden, haben die Handwerke ihren Namen von der Rohstoffen erhalten (z.B. das Steinhauen). Mit zunehmender Arbeitsteilung und Spezialisierung für besondere Zweige und einzelne Erzeugnisse erhielten sie ihren Namen von dem hergestellten Endprodukt (z.B. die Töpferei von Topf, die Webblattmacherei von Webblatt usw. Die Anzahl der Beispiele mußte eingeschränkt werden, weil diese Form der Benennung derjenigen im Deutschen nur in einige Fällen entspricht — Anmerk. d. Übers.).

Ein anderes Merkmal ist der stark spezialisierte Charakter der Produktionsräume innerhalb der bäuerlichen Industrien. Die Bauten, welche die Anlagen und die anderen Arbeitsgeräte beherbergen, haben nur in Ausnahmefällen Nebefunktionen. Als direkte Folge davon können wir bei dieser Kategorie von Denkmälern bäuerlicher Technik die *besondere Anpassung der Konstruktion an die Spezifität des technologischen Prozesses* und an die Funktionsweise jeder Anlage beobachten. Die architektonische Funktionalität dieser Denkmäler ist unmittelbar der technischen Funktion untergeordnet, ohne dabei Baulösungen lokalen Charakters zu umgehen.

3.2.2.1. Was die *Bauhöhe* der Denkmäler anbelangt, so wurde diese in erster Reihe von dem energetischen System und von dem Übertragungsmechanismus bestimmt. Die Roßmühle beispielsweise erfordert den Bau der Anlage zu ebener Erde, um die Anordnung der Pferde unter dem Kammrad zu ermöglichen, das von riesigen Ausmaßen ist. Die Wassermühlen erfordern einen Sockel, dessen Höhe von dem Durchmesser des Wasserrades und der Tiefe des hydrotechnischen Kanals abhängt. Im Fall der Turbinenmühlen hängt die Bauhöhe von der Höhe der senkrecht stehenden Radachse und von dem Heber ab, der die Qualität des Gemahlten bestimmt. Die Windmühlen ihrerseits erfordern eine Erhöhung mittels eines Sockels von Balken oder Stein (im Falle der Mühlen

de pietre — numite din acest motiv și mori „joase“, sau prin dispunerea arborelui motor care susține roata de vînt, la etajul construcțiilor ce domină împrejurimile prin înălțimea lor, în cazul morilor cu instalație dublă.

3.2.2.2. *Sisteme arhaice de sprijinire* a monumentelor de tehnică populară mai întîlnim în unele enclave etnografice, acestea constînd din sprijinirea construcțiilor de mori cu ciuturi sau de pive hidraulice, pe trunchiuri masive de arbori cu baza îngropată în albia rîului, care, dincolo de stabilitatea mare pe care o asigură, prezintă și avantajul flexibilității, mulțumită căreia, sînt atenuate șocurile puternice transmise întregii construcții de către ciocanele sprijinite direct pe grinda superioară.

3.2.2.3. O altă problemă, de *adaptare* a construcției monumentelor de tehnică populară la *tehnologia de producție*, ne-o oferă dîrstele prin zidirea, fără excepție, a construcției care adăpostește valul de îngroșat, în care țesăturile sînt tratate cu apă fierbinte, temperatura întregii încăperi trebuind a fi menținută constant ridicată. Aceasta face ca la toate dîrstele cercetate de noi, încăperea respectivă să fi fost din piatră sau cărămidă, chiar dacă restul spațiilor de muncă ale unui asemenea complex (ca de ex. încăperile pivelor, cele ale „coșului de tras“, magazia de țoale sau casa dîrstarului) erau realizate din alte materiale lemnoase. Așadar, *regimul termic* reclamat de o anumită fază tehnologică, conduce la adaptări specifice ale construcțiilor monumentelor.

3.2.2.4. Tot la acest subcapitol, trebuie evidențiată și problema *închiderii și protejării* totale sau parțiale a instalațiilor în *cadrul unor construcții*, sau simpla lor protejare sub un acoperiș. Cîteva exemple sînt elocvente: de regulă, instalațiile acționate prin tracțiune animală sînt protejate în construcții numai parțial închise pentru a permite introducerea și manevrarea lejeră a animalelor în spațiul de muncă; fierăstraiele hidraulice necesită, la rîndul lor, o manipulare frontală a buștenilor în timpul tăierii lor și una laterală pentru introducerea pe car, fapt pentru care, cel puțin două laturi ale construcției care adăpostește instalația mecanică a fierăstraielelor sînt lăsate deschise; șteampurile, sub acoperișul cărora este amenajat și bazinul pentru minereu, nu are construcția închisă lateral; în sfîrșit vîltoarele, care funcționează prin realizarea unui curent turbionar al șuvoiului de apă proiectat excentric, la baza sau în partea superioară a coșului tronconic, nu necesită nici un fel de acoperiș de protecție, acesta fiind inutil pentru buna desfășurare a prelucrării textilelor.

Dar cea mai elocventă dovadă de adaptare a construcției monumentelor din această categorie, la condițiile complexe de funcționare a instalațiilor, este construcția morilor plutitoare pe două sau o singură ambarcațiune, realizate în tehnica vaselor plutitoare, puternic consolidate și prevăzute chiar și cu sparge-val pentru o flotare mai

mit einem Mühlsteinpaar — die aus diesem Grund auch „niedrige“ Mühlen genannt werden), oder, im Falle der Mühlen mit doppelter Mahlvorrichtung, die Anordnung der Antriebswelle, auf welcher das Mühlenrad befestigt ist, im Obergeschoß der Mühle.

3.2.2.2. *Archaische Systeme zum Abstützen* der Denkmäler bäuerlicher Technik treffen wir noch in einigen ethnographischen Enklaven an. Diese Systeme zum Abstützen der Turbinenmühlen oder der wasserbetriebenden Walkmühlen setzen sich aus massiven Baumstämmen zusammen, deren Basis ins Flußbett eingegraben wird. Außer der solcherart gesicherten Stabilität des Baus bieten diese Systeme auch den Vorteil der Flexibilität, dank derer die Erschütterungen gemildert werden, welche das ganze Gebäude durch die auf die Antriebswelle gestützten Stampfen erfährt.

3.2.2.3. Ein anderes Problem der Anpassung der Konstruktion an die Produktionstechnologie steht im Zusammenhang mit den Walk- und Rauftrommeln. Ohne Ausnahme sind die Räume, in welchen sich die Walktrommel befindet, gemauert, denn hier werden die Gewebe mit heißem Wasser behandelt und die Temperatur des gesamten Raumes muß bei konstanter Höhe bleiben. Bei allen von uns untersuchten Walk- und Rauftrommeln war jener Raum aus Backstein oder Stein erbaut, selbst wenn die anderen Arbeitsräume einer solchen Anlage (z.B. der Raum mit den Stampfen, jener mit der Rauftrommel, der Raum zur Aufbewahrung der Gewebe oder der Wohnraum des Walkmüllers) von Holz waren. Die *thermische Behandlung*, die einer bestimmten technologischen Etappe entsprach, führte also zu spezifischen Anpassungen der Bauten.

3.2.2.4. In diesem Abschnitt muß ebenfalls das Problem der totalen oder partiellen *Abschirmung und des Schutzes der Vorrichtungen innerhalb der Bauten*, oder ihr Schutz mittels eines Daches hervorgehoben werden. Einige Beispiele genügen: in der Regel werden die göpelbetriebenen Anlagen nur von zum Teil gedeckten Bauten geschützt, um den Freiraum zum Anspannen und Antreiben der Tiere zu gewährleisten; die wasserbetriebenen Sägen erfordern ihrerseits Raum, frontal zur Handhabung der Stämme während des Schneidens und seitlich zum Verladen des Schnittholzes, aus welchem Grunde zumindest zwei Seiten der Konstruktion, welche die mechanische Anlage der Sägen beherbergt, offen gelassen werden; die Pochwerke, unter deren Dach sich auch das Becken für das taube Gestein befindet, sind seitlich nicht geschlossen; die Wirbelkörbe, welche aufgrund eines exzentrisch ausgerichteten Wasserstrahls funktionieren, der die Basis oder den oberen Teil des kegelstumpfförmigen Wirbelkorbes trifft, benötigen keinerlei Schutzdach, denn dieses ist für die gute Bearbeitung der Gewebe überflüssig.

Aber das beste Beispiel für die Anpassung der Bauten dieser Kategorie an die komplexen Funktionsbedingungen der Anlagen ist die Konstruktion der Schiffsmühlen auf einem oder zwei Trägerbooten. Nach dem technischen Vorbild der Schiffe gebaut, sind sie fest zusammengefügt, am Bug zugespitzt, um leichter zu schwimmen, und besitzen

lesnicioasă sau cu apărătoare în dreptul roții, pentru a preveni distrugerea acesteia de corpurile străine aduse de apă.

3.2.3. O a treia trăsătură caracteristică constă în *dispunerea lor în teren*.

3.2.3.1. Aceasta este *condiționată* în primul rând, de *sursa energetică* (hidraulică sau eoliană), alegerea vadurilor cele mai favorabile fiind obiectivul cel mai important urmărit în momentul construirii unor asemenea instalații, el însuși constituind, de-a lungul secolelor, încă de la apariția celor dintâi documente scrise medievale, obiectul dăniilor domnești către feudații laici sau eclesiastici. Randamentul optim al fiecăreia dintre instalațiile care valorifică potențialul hidraulic sau eolian depinde esențialmente de parametrii locali, chiar dacă aceștia pot sau trebuie ameliorați prin unele lucrări hidro-energetice sau constructive și, în ultima instanță, prin sistemul de admisie evoluat dintr-un simplu jghiab monoxilic, până la coșurile tronco-piramidale întâlnite îndeobște la fierăstraie sau ciocanele hidraulice, ori la așa numitele „butoaie“.

3.2.3.2. La *dispunerea în teren* a instalațiilor de industrie populară mai contribuie o *serie de factori* cum ar fi: caracterul de strictă necesitate cotidiană, ca de pildă, cel al morilor, uleiințelor și altor industrii alimentare, pentru care se caută un vad, cât mai apropiat de vatra satului; caracterul primar al prelucrării la aceste instalații, în cantități foarte mari de materii prime miniere sau forestiere, al căror transport ar presupune eforturi deosebite dacă instalațiile nu ar fi dispuse în imediata apropiere a depozitului de bușteni, în cazul fierăstraielelor, sau al carierei de minereu aurifer, în cazul șteampurilor. Pentru instalațiile de industrie textilă (pive, dîrste, darace, vîltori), rămîne important vadul și calitatea apei, ceea ce face ca aceste monumente să fie găsite răspîndite pretutindeni, deopotrivă în vatra satului sau în afara acestuia, chiar în incinta gospodăriei, acolo unde condițiile o permit.

3.2.4. Și în cazul *interioarelor* locuite ale acestor monumente de industrie populară pot fi descifrate cîteva *trăsături distincte* pe fondul unor caracteristici comune locuințelor țărănești din aceeași localitate sau zonă³⁴.

3.2.4.1. În această privință, se impune să remarcăm mai întîi, *caracterul strict funcțional* al interiorului locuit. Indiferent dacă este vorba despre interiorul unei instalații din vatra satului sau din afara acestuia, exceptînd modelul de organizare a interiorului, care rămîne, în mare, același cu al unei locuințe obișnuite, în rest, totul exprimă exigența încadrării într-un spațiu limitat (de regulă, într-o singură încăpere) a întreg mobilierului și instrumentarului de utilitate zilnică, inclusiv a

eine Schutzvorrichtung für das Wasserrad, um dessen Beschädigung durch vom Wasser angeschwemmte Objekte zu vermeiden.

3.2.3. Ein drittes Merkmal ist die *Anordnung* dieser Denkmäler im Gelände.

3.2.3.1. Diese wird in erster Reihe von der *Energiequelle* (der Wasserkraft oder der Windkraft) bestimmt. Die Wahl des günstigen Zufahrtortes war das Hauptanliegen, das im Augenblick der ins Auge gefaßten Erbauung einer solchen Anlage verfolgt wurde, und das im Laufe der Jahrhunderte, seit dem Erscheinen der ersten mittelalterlichen Urkunden, das Objekt der fürstlichen Gaben an die weltlichen oder kirchlichen Feudalherrn darstellte. Der optimale Nutzeffekt jeder dieser Anlagen, die die Wind- oder Wasserkraft verwertete, war erstrangig von den lokalen Gegebenheiten abhängig, selbst wenn diese durch hydro-energetische oder bauliche Arbeiten verbessert werden konnten oder mußten. Diese Arbeiten reichten von dem System der Wasserzufuhr mittels eines aus einem Stamm gehauenen Gerinne, bis zu den pyramidenstumpfförmigen Körben bei den wasserbetriebenen Gattern oder Eisenhämmern, oder bis zu den Druckrohren, den sogenannten „butoaie“.

3.2.3.2. Zur Anordnung der Anlagen bäuerlicher Industrie im Gelände trugen noch eine *Reihe von Faktoren* bei: die strenge Notwendigkeit des alltäglichen Gebrauchs der Mühlen beispielsweise, der Ölmühlen und anderer Lebensmittelindustrien, für die ein Ort in möglichster Nähe des Dorfes gesucht wurde; der primäre Verarbeitungscharakter dieser Anlagen von großen Mengen von Rohstoffen, die untertage oder im Tagebau gefördert wurden, und zu deren Transport große Anstrengungen nötig gewesen wären. So befanden sich beispielsweise die Sägemühlen unfern der Holzlager, die Pochwerke in der Nähe der Goldbergwerke usw. Für die Anlagen der Textilindustrie (Stampfen, Walk- und Rauftrömmeln, Wirbelkörbe) war der Zufahrtort und die Qualität des Wassers von Bedeutung. So kommt es, daß diese Denkmäler überall anzutreffen sind, sowohl im als auch außerhalb des Dorfes, sogar innerhalb des Gehöfts, dort, wo die Verhältnisse es erlaubten.

3.2.4. Auch im Falle der *Wohnräume* dieser Denkmäler bäuerlicher Industrie zeichnen sich einige *besondere Merkmale* vor dem Hintergrund gemeinsamer Eigenheiten der bäuerlichen Wohnräume einer Ortschaft oder eines Gebietes ab³⁴.

3.2.4.1. In dieser Hinsicht müssen wir zunächst den *streng funktionellen Charakter* des Wohnraumes festhalten. Unabhängig davon, ob es sich um den Wohnraum einer Anlage innerhalb des Dorfes oder um den einer Anlage außerhalb des Dorfes handelt, gleicht der Wohnraum, das Modell der Ausstattung ausgenommen, in großen Zügen einer gewöhnlichen Wohnung. Ansonsten drückt alles die Strenge der Einordnung in einen begrenzten Raum aus (in der Regel ist es ein einziger Raum). Hier wird das gesamte Mobiliar und die Werkzeuge für den täglichen Gebrauch untergebracht, ein-

³⁴ Georgeta Stoica, *Arhitectura interiorului locuinței țărănești*, Muzeul Rm. Vilcea, 1974

³⁴ Georgeta Stoica, *Arhitectura interiorului locuinței țărănești*, Muzeul Rm. Vilcea, 1974

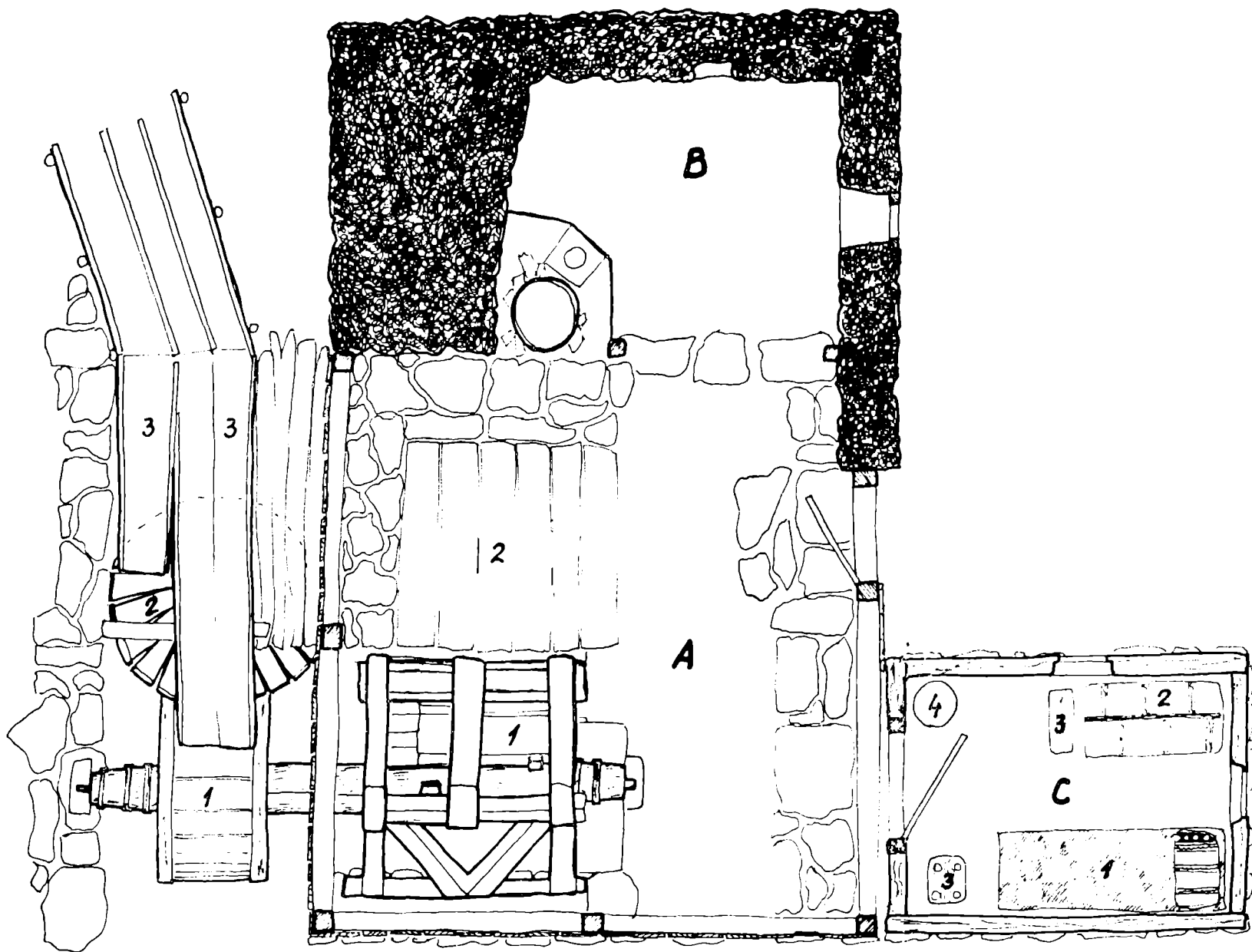

Fig. 46. Planul pivei de haine din Rod (j. Sibiu) (A — spațiul de puiat, cu: 1 — instalația pivei; 2 — podul pe care stă puiarul cînd lucrează; B — nișa din piatră cu cuptorul pentru încălzirea apei; C — căsuța puiarului cu: 1 — pat; 2 — masă; 3 — scaune; 4 — soba; în exterior, instalația hidrolică cu: 1 — roata cu cupe; 2 — vîltoarea; 3 — jgheaburile de admisie).

Abb. 46. Grundriß der Tuchwalke von Rod (Kr. Sibiu) (A — Walkraum mit: 1 — Walkanlage; 2 — Erhöhung auf welcher der Walkmüller steht, wenn er arbeitet; B — steinerne Nische mit dem Herd zur Wassererhitzung; C — Unterkunft des Walkmüllers mit 1 — Bett; 2 — Tisch; 3 — Stühle; 4 — Ofen; Außen die wasserbetriebene Anlage mit: 1 — Kammerrad; 2 — Wirbelkorb; 3 — Fallrinnen)

instalației de gătit și încălzit, care respectă același tipar local, variind în limitele modei epocii, de la cuptorul cu vatra liberă și sobă cu cahle smălțuite ori nesmălțuite, la cuptorul de fontă mai recent. Atunci când acest interior este organizat în cadrul unui monument (moară, piuă, joagăr, dîrstă), aflat la mare distanță de sat, și trebuie să satisfacă exigențe ale unei locuiri de scurtă durată (în acest caz, doar ale celui care asigură funcționarea instalației), interiorul constituie o modestă replică a celui obișnuit, limitîndu-se la piesele de mobilier și recuzita strict necesară unei locuiri vremelnice.

3.2.4.2. Aceasta este, de fapt, situația întâlnită în condițiile *adăugirii*, pe lîngă monumentul propriu zis, a unei *anexe* („colibă“, „conac“, „căsoană“, „magazie“), ai cărei parametrii constructivi exprimă caracterul de provizorat (Fig. 46).

În aceeași categorie a construcțiilor anexă se încadrează și *cămarile* în care se depozitează materia primă adusă pentru prelucrare, sau produsul prelucrat, pînă la ridicarea acestuia.

3.2.4.3. În sfîrșit, tot aici se cuvine să amintim despre *spațiile amenajate ca depozite* în însăși interiorul monumentului, de regulă la parterul acestuia, în acele cazuri, cînd aceste spații reprezintă o necesitate constructivă, cum este cazul morilor de vînt cu etaj, construite pe două nivele pentru a asigura o captare optimă a potențialului eolian.

O excepție de la regula enunțată în cazul marii majorități a monumentelor din această categorie o întîlnim la morile cu cai, ale căror cupole conice, de dimensiuni impozante, impuse de necesitatea protejării de intemperii a principalei piese a angrenajului — roata măslată din lemn (al cărei diametru atingea, în mod frecvent, peste 12—14 m) — se prelungesc în acoperișul locuinței morarului, identică sub toate aspectele cu celelalte locuințe din satul respectiv (Fig. 47). Prin caracterul de monobloc al celor două construcții cu funcții independente, cea dintîi aparținînd în întregime instalației industriale de morărit, cea secundă reprezentînd locuința familiei morarului, avem imaginea unei desăvîrșite simbioze între cele două categorii de monumente, a căror funcție disjunctivă rămîne totuși o regulă (Fig. 48).

Indiferent de toate aceste aspecte analizate în cele de mai sus, și mai ales, de trăsăturile comune ale interioarelor monumentelor de tehnică populară și locuințelor gospodărești (în care nota de specific local pe care o dau piesele de ceramică, textilele decorative și cele de uz gospodăresc, mobilierul și piesele de lemn utilitare, joacă un rol esențial), interioarele monumentelor categoriei analizate de noi păstrează o notă inconfundabilă de originalitate, conferită de ansamblul instrumentarului specific proceselor de muncă proprii acestora, indiferent că este vorba de o structură ocupațională-generală sau specializată, de una cu profil meșteșugăresc sau de o structură industrială, în limitele pe care le-am stabilit și acceptat la nivelul civili-

scheinlich der Koch- und Heizanlage, welche dem lokalen Typus entspricht und von der Mode des jeweiligen Zeitalters beeinflusst wird, sei es der Ofen mit offenem Herd, der Ofen mit glasierten oder unglasierten Kacheln, oder der gußeiserne Ofen jüngerer Datums. Handelt es sich um den Wohnraum eines Denkmals (Mühle, Sägemühle, Walkmühle), das vom Dorf weit entfernt liegt und den Ansprüchen eines kurzfristigen Aufenthalts genügen soll (in diesem Fall nur die Ansprüche derer, die die Anlage bedienen), so entspricht der Wohnraum, bescheidener in der Ausstattung, dem üblichen Wohnraum und beherbergt nur das Notwendigste.

3.2.4.2. Dieses ist eigentlich der Fall, wo dem eigentlichen Denkmal eine *Nebenräumlichkeit angeschlossen* wird („Hütte“, „Häuschen“), und deren Ausmaße den provisorischen Charakter dieses Raumes widerspiegeln (Abb. 46).

Zur gleichen Kategorie der Nebenräumlichkeiten gehören auch die *Kammern*, in denen das zu bearbeitende oder das bearbeitete Material gelagert wird.

3.2.4.3. Schließlich sollen hier auch die *Räume* im Inneren des Denkmals erwähnt werden, die zu *Lagerräumen hergerichtet wurden*. In der Regel befinden sie sich im Erdgeschoß, dann, wenn diese Räume eine bauliche Notwendigkeit darstellen, wie im Falle der stockhohen Windmühlen, deren Höhe von der optimalen Nutzung der Windkraft bestimmt wird.

Eine Ausnahme von der Regel der Vielzahl von Denkmälern dieser Kategorie bilden die Roßmühlen. Hier geht die kegelförmige Kuppel von beeindruckenden Ausmaßen, die dem Hauptstück der Anlage, dem Kammrad (sein Durchmesser beträgt 12-14 m), vor den Unbilden des Wetters Schutz gewährt, in das Dach des Wohnhauses über. Das Wohnhaus des Müllers gleicht von allen Standpunkten den anderen Häusern des entsprechenden Dorfes (Abb. 47). Der einheitliche Charakter der beiden Konstruktionen mit verschiedenen Funktionen, die erste stellt die Mahlange dar, während die zweite aus dem Wohnraum des Müllers gebildet wird, erweckt den Eindruck einer perfekten Symbiose zwischen den beiden Kategorien von Denkmälern, deren disjunktive Funktion dennoch bestehen bleibt (Abb. 48).

Unabhängig von den weiter oben analysierten Aspekten und unabhängig von den gemeinsamen Merkmalen der Wohnräume, sowohl der Denkmäler bäuerlicher Technik als auch der Gehöfte (wo die lokalspezifische Note, wie sie durch die Keramik, die dekorativen Gewebe, die Möbel und die hölzernen Gebrauchsgegenstände vermittelt wird, eine entscheidende Rolle spielt), bewahren die Innenräume, der von uns analysierten Kategorie von Denkmälern, ihre unverwechselbare Originalität. Sie wird von der Gesamtheit der arbeitspezifischen Werkzeuge gewährleistet, unabhängig davon, ob es sich um eine allgemeine oder um eine spezialisierte Beschäftigungsstruktur handelt, eine Beschäftigung handwerklichen Profils oder eine mit industrieller Struktur. „Industriell“ im Sinne

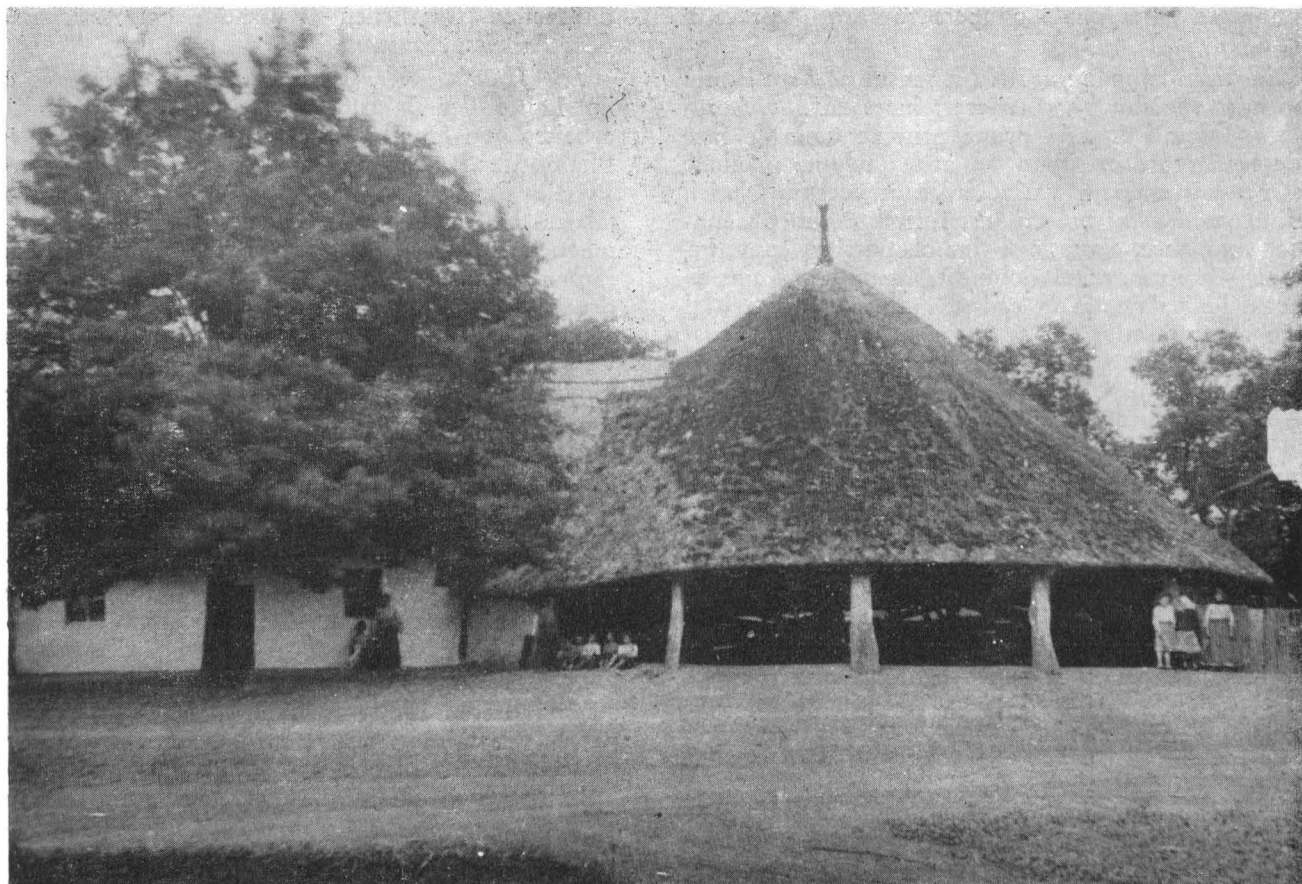

Fig. 47. Moara cu cai din Lenaheim

Abb. 47. Roßmühle von Lenaheim

zației tehnice populare tradiționale, pentru conceptul „industrial”.

Cu privire la acest din urmă aspect, trebuie făcută o cuvenită rectificare față de tratarea nediferențiată, de către numeroși autori, a celor din urmă două nivele de activitate specializată în direcția prelucrării materiilor prime de cea mai diversă natură, prin includerea în categoria „meșteșugarilor”, a piuarilor, morarilor, ștemparilor, oloierilor, dîrstarilor și a altora. Disjunția între cele două categorii de tehnicieni ai civilizației

des Konzepts, welches wir für das Niveau der traditionellen bäuerlichen Zivilisation festlegten und akzeptierten.

Im Hinblick auf diesen letzterwähnten Aspekt, sehen wir uns genötigt, seine undifferenzierte Behandlung seitens vieler Autoren zu berichtigen. Der Fehler liegt darin, daß die erwähnten Strukturen der Rohstoffbearbeitung nicht voneinander unterschieden werden, und daß auch die Müller, Walkmüller u.a. zu der Kategorie der „Handwerker“ gezählt werden. Die Trennung zwischen den beiden Kategorien von Technikern der tra-

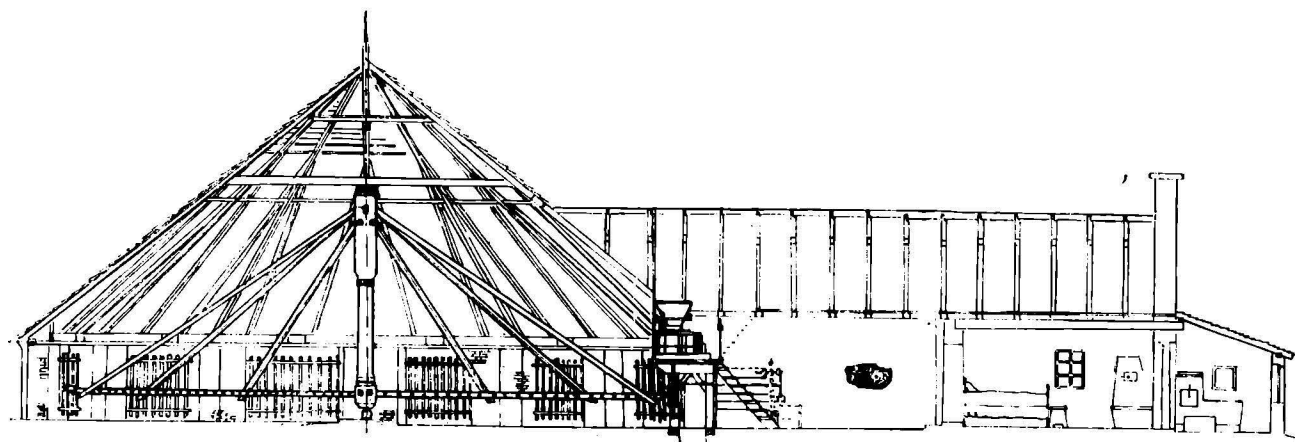

Fig. 48. Secțiune printr-o moară cu cai și planul instalației cu construcția de adăpostire

Abb. 48. Schnitt einer Roßmühle mit dem Grundriß der Anlage und des Wohnbaus

populare tradiționale o operează însăși procesul muncii.

În timp ce *meșteșugarii* (în sensul pe care istoria tuturor epocilor l-a consacrat) lucrează *manu propria*, trecînd materia primă prin nenumărate faze de lucru care presupun tot atîtea tehnici manuale și un instrumentar variat, adaptat acestor tehnici, dînd *produsului muncii lor*, formă și funcție, model și culoare, expresie și simbol, potrivit cunoștințelor și deprinderilor dobîndite în numeroși ani de ucenicie, de regulă în cadrul aceleiași colectivități sau chiar familii, dar și forței și harului lor artistic, respectînd total sau parțial canonul tradiției locale, dar nu de puține ori trădîndu-l și inovînd, potrivit talentului fiecărui meșteșugar, înzestrat și în pas cu cerințele „modele” timpului, nu de puține ori ea însăși condiționată de cauze economice externe grupului (ex. coloranții), „*industriașii*” *sate-lor* (aceiași fiind comuni și orașelor pînă prin anii 1950—1870) s-au specializat în domeniul mult mai restrîns al exploatării și întreținerii unei (maximum două sau trei) instalații, pe care le pornesc racordîndu-le la sursa energetică, alimentîndu-le cu materia primă și supraveghîndu-le în timpul activității lor, desfășurată în condiții semi-mecanizate, semi-automatizate.

4.0. În loc de *concluzii*, trebuie să precizăm că această modestă încercare de inventariere a problematicii, enunțative și descriptive, a monumentelor de tehnică populară, și-a propus, în principal, să atragă atenția asupra existenței acestei categorii distincte a patrimoniului civilizației populare românești. Studiul lor aprofundat pentru relevarea nu doar a trăsăturilor lor distincte, comparativ cu cele ale altor categorii de monumente, ci pentru sondarea importanței istorice, social-economice și politice, de-a lungul întregii noastre istorii, trebuie să devină o temă prioritară de cercetare, deopotrivă pentru muzeele de etnografie, istorie și arheologie. Privite în ansamblul lor, începînd de la cele mai simple (care fac, practic, trecerea de la categoria instrumentală la cea monumentală), continuînd cu acelea care, oricît de monumentale apar, lipsite fiind de orice fel de construcție de protecție, sînt puse sub semnul îndoielii dacă trebuie acceptate ca făcînd parte din această categorie a monumentelor de tehnică populară, și încheind cu ansamblurile gospodărești specializate într-un meșteșug, ori impresionantele, prin număr și varietatea tipologică, instalații de industrie populară, adeseori reunite în adevărate complexe de industrie populară (Fig. 49), toate aceste produse ale muncii, avînd o incontestabilă valoare documentar-istorică privind etapele și prăgurile progresului istoric și tehnic săvîrșit de poporul nostru de-a lungul întregii sale istorii multi-milenare, la nivelul celor mai importante, constante și consecvente procese de muncă și creație,

ditionellen bäuerlichen Zivilisation ergibt sich aus dem Arbeitsprozess.

Die Handwerker (im Sinne des Wortes, wie es im Laufe der Jahrhunderte bestätigt worden ist) arbeiten von Hand. Der Rohstoff wird zahlreichen Phasen der Bearbeitung unterworfen, welche ebensovielen handwerkliche Techniken und ein vielfältiges Instrumentarium erfordern, das diesen Techniken entspricht. Die Handwerker verleihen ihrem *Arbeitsprodukt* Form und Funktion, Farbe, Ausdruck und einen symbolischen Gehalt, in Übereinstimmung mit den Kenntnissen und Fertigkeiten, welche sie sich im Laufe vieler Lehrjahre, meistens innerhalb der gleichen Gemeinschaft oder Familie, angeeignet haben. Aber auch in Übereinstimmung mit ihrer Kraft und ihrer künstlerischen Begabung, wobei der Kanon der lokalen Tradition zur Gänze oder zum Teil beibehalten wurde, oder nicht selten dank der besonderen Fähigkeiten der Handwerker durchbrochen wurde. Dieses Schritthalten mit der „Mode“ der Zeit war seinerseits oft durch äußere ökonomische Faktoren bestimmt (z.B. die Farbstoffe).

Die „Industriellen“ der Dörfer (sie glichen bis zu den Jahren 1850—1870 denen der Städte) hingegen, spezialisierten sich in einem viel engeren Bereich der Nutzung und Instandhaltung einer (oder maximal drei) Anlagen. Diese waren an die Energiequelle angeschlossen, wurden mit Rohstoffen versorgt und während ihrer Funktion überwacht, welche aus halb-mechanisierten oder halb-automatisierten Arbeitsgängen bestand.

4.0. Anstelle der *Schlußfolgerungen* müssen wir der Genauigkeit halber festhalten, daß dieser bescheidene Versuch der erklärenden und beschreibenden Bestandsaufnahme der Problematik der Denkmäler bäuerlicher Technik sich hauptsächlich zum Ziel gesetzt hat, die Aufmerksamkeit für diese besondere Kategorie des Patrimoniums rumänischen bäuerlicher Zivilisation zu gewinnen. Ihre eingehende Untersuchung zur Hervorhebung nicht nur ihrer besonderen Merkmale, verglichen mit anderen Kategorien von Denkmälern, sondern zur Erforschung ihrer geschichtlichen, sozial-ökonomischen und politischen Bedeutung im Laufe unserer Vergangenheit, muß, sowohl für die ethnographischen, als auch für die geschichtlichen und archäologischen Museen zum Hauptanliegen werden. In ihrer Gesamtheit betrachtet, angefangen von den einfachsten Denkmälern (welche den Übergang von der instrumentalen zur monumentalen Kategorie herstellen), über jene monumentalen, welchen jedoch jede Art von Schutzbau fehlt, und deren Zugehörigkeit zu der Kategorie der Denkmäler bäuerlicher Technik in Frage gestellt ist, bis zu den Handwerkergehöften oder den bäuerlichen Industrieanlagen, die oft zu wahren Komplexen bäuerlicher Industrieanlagen vereint sind (Abb. 49), stellen all diese Arbeitserzeugnisse einen unbestreitbaren dokumentarischen Wert dar. Sie veranschaulichen die Etappen und Stufen des geschichtlichen und technischen Fortschritts unseres Volkes im Laufe seiner jahrtausendealten Geschichte, sie versinnbildlichen die konstanten und konsequenten

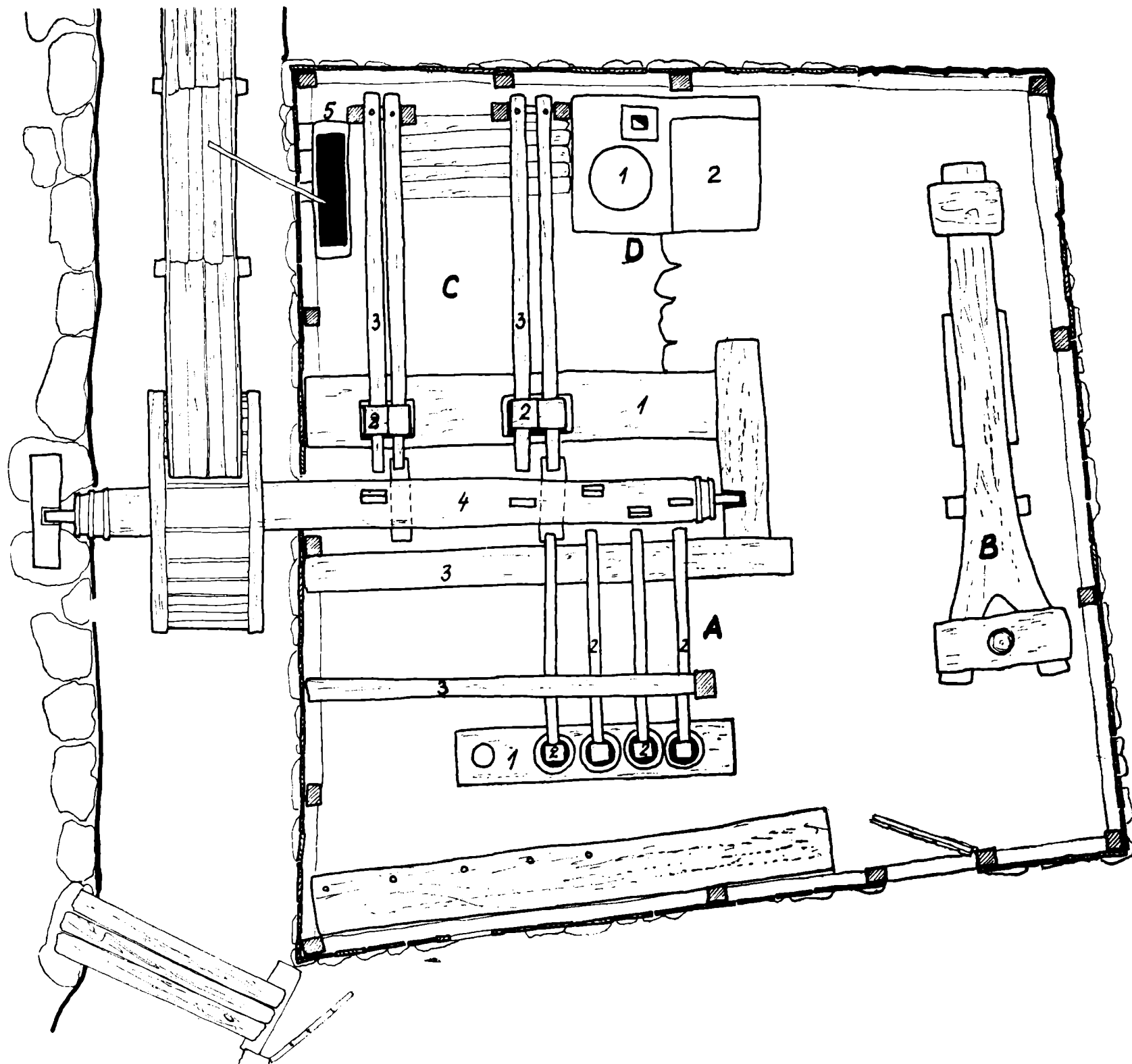

Fig. 49. Complexul de industrii populare din Tâlmăcel (J. Sibiu) (A — piua de ulei cu ciocane avînd: 1 — piua propriu-zisă; 2 — ciocanele; 3 — jugul de susținere; B — teascul cu șurub excentric; C — piua de haine, avînd: 1 — piua propriu-zisă; 2 — ciocanele; 3 — jugul de susținere; 4 — axul cu came; 5 — vasul cu apă; D — cuptorul, avînd: 1 — vasul pentru încălzit apa la piua de haine și 2 — plita pentru prăjit semințele; E — laviță)

Abb. 49 Komplex bäuerlicher Industrieanlagen von Tâlmăcel (Kr. Sibiu) (A—die Ölmühle mit Stößeln umfaßt: 1 — die eigentliche Stampfe; 2 — die Stößel; 3 — die Halterung; B — Ölprese mit exzentrischer Schraube; C — die Tuchwalke; diese umfaßt: 1 — die eigentliche Walke; 2 — die Walkhämmer; 3 — die Halterung; 4 — die Nockenwelle; 5 — den Wasserkessel; D — der Herd umfaßt: 1 — den Heißwasserkessel für die Tuchwalke und 2 — die Herdplatte zum Rösten der Samen; E — Truhenbank)

reprezintă zestrea noastră tehnică milenară, certificatul de inteligență creatoare a poporului român, expresia cea mai convingătoare a „custării“ (*constare*) poporului nostru în spațiul carpato-pontodanubian, a disponibilităților sale excepționale pentru actul de creație tehnică, a deschiderii și receptivității, manifestate dintotdeauna, pentru tot ce a apărut nou în lume, a originalității și universalității sale, a neostoitei trude, cu mintea și brațele, pentru desăvârșirea potențialului, predat ca cea mai scumpă ștafetă, între generații.

Alături de „*știința de a clădi*“, care a înzestrat poporul nostru cu monumente de elevată factură arhitectonică și artistic-decorativă, a știut a făuri, în pofida tuturor vicisitudinilor istorice cunoscute, și o „*știință de a muncii*“, care a ctitorit monumentele de tehnică populară ale poporului nostru.

Datoria sfântă a generației noastre și a celor următoare este aceea de a păstra și transmite, nealterate, aceste importante mărturii ale istoriei civilizației făurite pe aceste meleaguri de moșii și strămoșii noștri.

Arbeits — und Schaffensprozesse. Sie stellen unser tausendjähriges technisches Erbe dar, den Beweis des Erfindergeistes des rumänischen Volkes, sie sind der überzeugende Ausdruck unseres Bestehens in dem Raum zwischen den Karpaten, der Donau und dem Schwarzen Meer. Diese Denkmäler stellen die außergewöhnlichen technischen Fähigkeiten unseres Volkes unter Beweis, seine Offenheit und Aufnahmebereitschaft für alles Neue in der Welt, sie sind das lebendige Beispiel seiner unermüdlichen geistigen und körperlichen Bemühungen um die Vervollkommenung seiner schöpferischen Kräfte, sie sind das Beispiel seiner Originalität und Universalität.

Außer der „*Wissenschaft zu bauen*“, welche unserem Volk Denkmäler von hohem architektonischen und künstlerische-dekorativen Wert bescherte, haben wir auch, trotz der bekannten geschichtlichen Wechselfälle, eine „*Wissenschaft zu arbeiten*“ geschaffen, welche unserem Volk die *Denkmäler bäuerlicher Technik* stiftete.

Die heilige Pflicht unserer Generation und unserer Nachfolger ist, diese bedeutenden Zeugnisse der Zivilisationsgeschichte, die auf dem Boden unserer Vorfahren geschaffen wurden, unverändert zu bewahren und weiterzugeben.

GOSPODĂRIA DE PESCAR DIN MAHMUDIA (JUDEȚUL TULCEA). TRADIȚIE ȘI INOVAȚIE ÎN ORGANIZAREA INTERIORULUI (PERIOADA 1920—1945)

Anca Fleșeru

Prezenta lucrare pune în discuție mutațiile pe care le-a suferit interiorul locuinței de pescar din Mahmudia în perioada interbelică. Transformările sînt atît de ordinul funcționalului, cît și de cel al esteticii decorative, mutații generate de un reviriment economic-comercial, dezvoltat într-un mediu social specific, în perioada anilor 1920—1945, într-un cadru arhitectonic dat. Studiul vizează în exclusivitate, gospodăria de pescar lipovean (materializat practic prin organizarea interiorului în Muzeul Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului) aria de studiu necuprinzînd și restul populației din Mahmudia interbelică: români, bulgari, turci, tătari, evrei, armeni, greci, Mahmudia fiind vatra unui larg evantai de comunități etnice stabilite într-o lungă perioadă de timp pe fertilul pămînt al portului faimoasei Vicine bizantine.¹

În studiul interiorului s-a luat în considerare factorul istoric și cel social economic care au generat modul de conviețuire și interferență culturală a grupurilor etnice în cadrul comunității locale, fără a fi neglijat, însă, aspectul mediului geografic care a jucat un rol important în precizarea caracterului economic al așezării, impunînd nu numai o anumită ocupație locuitorilor, dar și o anumită structură satului, gospodăriilor și, implicit, locuinței.

Pentru populația lipoveană, populație de origine rusă refugiată din părțile Moscovei după reformele religioase ale lui Nikon (sec. XVII)² și sta-

DAS FISCHERGEHÖFT AUS MAHMUDIA (KREIS TULCEA). ÜBERLIEFERUNG UND NEUERUNG IN DER WOHNUNGSEINRICHTUNG (ZEITRAUM 1920—1945)

Anca Fleșeru

Die vorliegende Studie sucht die Wandlungen zu erläutern, die die Fischerwohnung aus Mahmudia zwischen den zwei Weltkriegen verzeichnete. Dabei handelt es sich um Veränderungen in funktioneller, wie auch ästhetischer Hinsicht, als Folge eines wirtschaftlich-kommerziellen Aufschwungs, der sich im Zeitraum 1920—1945, in einem gegebenem baulichen Rahmen, innerhalb eines spezifischen Sozialmilieus abspielte. Die Untersuchung gilt ausschließlich dem lipovenischen Fischergehöft (verstofflicht durch die Einrichtung des ins Museum bäuerlicher Technik aus dem Jungen Wald bei Sibiu überführten Wohnhauses), ohne die Vertreter der übrigen Bevölkerung der betreffenden Ortschaft zu berücksichtigen, die diese im erwähnten Zeitraum bewohnten, d.h.: Rumänen, Bulgaren, Türken, Tataren, Juden, Armenier, Griechen, besaß Mahmudia doch ein weitaufgefächertes Bevölkerungsprofil, zusammengesetzt aus ethnischen Gemeinschaften, die sich hier im Laufe der Zeit auf dem ertragreichen Boden des byzantinischen Vicina¹ niederließen.

Die Studie berücksichtigte den historischen, bzw. den sozial-wirtschaftlichen Faktor, die gemeinsam die Art des Zusammenlebens und der Kulturinterferenz aller ethnischen Gruppen im Rahmen der Ortsgemeinschaft zeitigten, ohne die wichtige Rolle außer Acht zu lassen die der geographischen Umwelt beim Modellieren des Wirtschaftsprofils der Siedlung zufiel, die nicht nur eine gewisse Beschäftigung der Bewohner, sondern auch eine gewisse Dorfstruktur, bzw. Hofanlage und damit eine entsprechende Wohnungseinteilung mit sich brachte.

Für die Lipovenerbevölkerung, Russen, die aus der Gegend von Moskau, nach den Religionsreformen Nikons (XVII. Jh.)² hierher auswanderte

¹ Constantin C. Giurescu, *Principatele române la începutul secolului XIX. Constatări istorice, geografice, economice și statistice pe temeiul hărții ruse din 1835*, București, Editura științifică, 1957, paginile 172—173

² Melchisedek, Episcop Dunăre de Jos, *Lipovenismulu adică schismaticii sau rascolnicii și ereției rusești*, București, Imprimeria națională, 1871, pag. 547

¹ Constantin C. Giurescu, *Principatele române la începutul secolului XIX. Constatări istorice, geografice, economice și statistice pe temeiul hărții ruse din 1835*, Bukarest, Editura științifică, 1957, S. 172—173

² Melchisedek, Episcop. Dunăre de Jos, *Lipovenismulu adică schismaticii sau rascolnicii și ereției rusești*, Bukarest, Imprimeria națională, 1871, S. 547

bilite la poalele celor cinci coline de pe malul drept al brațului Sf. Gheorghe în sec. XIX, meleagurile Dobrogei au devenit pământurile mult căutate de aceștia timp de două secole.

Situația politică favorabilă (imperiul Otoman care stăpânea în această perioadă Dobrogea exercita o influență slabă în aceste părți, lăsând mână liberă, atât sub aspect religios cât și economico-administrativ populației nou venite în aceste ținuturi), marea bogăție de pește și vînat, pământurile întinse, bogate în cernoziom au atras pe lângă lipoveni, coloniști nemți, fugari ucrainieni, care au găsit pe aceste meleaguri o populație relativ rară de țărani-pescari și oieri români, alături de bulgari, turci, tătari. Prezența în zonă a unei populații stabile de agricultori români și bulgari, avantajele de natură economică pe care le oferă pescuitul și comerțul cu pește, creșterea animalelor în bălțile ei, au constituit factori care au determinat, prin efectul diviziunii muncii în cadrul unei comunități multinaționale, trecerea lipovenilor de la o ocupație agrară, la pescuit (nu același lucru s-a întâmplat în satele lipovenești unde a existat o colonizare masivă de lipoveni, fără amestec cu alte naționalități, ca Jurilovca și Sarichioi, și unde cultivarea pământului s-a păstrat ca ocupație de bază, îmbinîndu-se cu pescuitul).

Întreaga perioadă a anului, bărbații lipoveni din Mahmudia erau la pescuit. Cîteodată, deplasările lor pe brațele Dunării, pînă la vărsarea în Mare, durau cîteva săptămîni. Peștele recoltat îl vindeau la cele mai apropiate cherhanale (antreprize comerciale care se dezvoltă vertiginos încă din primii ani ai secolului XX). Pe lângă comerțul cu pește, lipovenii făceau un comerț prosper și cu animale (vite, porci), mai ales după primul război mondial, cînd comerțul burghez, înfloritor în România postbelică, își întindea tentaculele și în această zonă. Numărul animalelor care creșteau într-o stare de semisălbăcie în bălți (în prima jumătate a secolului XX), diferă de la o familie la alta variînd între 20—60 de animale (vite, porci îndeosebi). În bălțile Mahmudiei erau doar simple îngrădituri (țarcuri) unde veneau animalele seara pentru a li se da de mîncare, sau să fie mulse. Casa din vatra satului este singura locuință pentru familia pescarului din Mahmudia.

Dacă profilul ocupațional al pescarului conferă gospodăriei trăsături distincte, în ceea ce privește locuința, organizarea ei, un rol decisiv îl au femeile. Lipovencele, în absența soților plecați la pescuit, au fost nevoite să preia, în totalitate, activitatea din gospodărie. În perioada de vară ele lipesc case, construiesc sofe și cuptoare, au în grijă lor animalele din gospodărie și din baltă, împletesc cu iglița plase noi de pescuit sau le repară pe

und sich im XIX. Jh. am Fuße der fünf Hügel, rechts des Sf. Gheorghearms niederließ, wurden die Landstriche der Dobrudscha zur zwei Jahrhunderte hindurch gesuchten Heimat.

Die günstige politische Lage (das osmanische Imperium, das dazumal die Dobrudscha beherrschte, übte in diesen Gebieten einen unerheblichen Einfluß aus und ließ der neueingetroffenen Bevölkerung in religiösem, wie wirtschaftlich-verwaltungsmäßigem Sinne freie Hand), die beachtliche Fülle von Jagdwild und Fisch, das aus Schwarzerdeböden bestehende ausgedehnte Ackerland lockten hierher deutsche Kolonisten, ukrainische Flüchtlinge, die in diesen Landstrichen auf eine verhältnismäßig schütterere Ackerbauern-, Fischer- und Schaffhalterbevölkerung stießen, die aus Rumänen, aber auch aus Bulgaren und Tataren bestand. Die Gegenwart einer sesshaften rumänischen und bulgarischen Ackerbauerbevölkerung, die wirtschaftlichen Vorteile, die der Fischfang und — handel, bzw. die Viehhaltung im Überschwemmungsgebiet der Donau bot, bildeten Faktoren, die, aufgrund der Arbeitsteilung innerhalb der vielnationalen Gemeinschaft, die Lipovener dazu veranlaßten von der Landwirtschaft auf den Fischfang umzusatteln. (Nicht das Gleiche gilt für die Lipovenerdörfer, in denen wir es mit einer massiven Kolonisierung, ohne Auftreten anderer Nationalitäten zu tun haben, wie etwa Jurilovca und Sarichioi, wo sich der Ackerbau als Grundbeschäftigung erhielt, zu dem sich der Fischfang als Nebenbeschäftigung gesellte.)

Das ganze Jahr über befanden sich die Männer beim Fischfang. Nicht selten führten ihre Fischzüge auf den Deltaarmen bis hinunter an die Mündung ins Meer und währten viele Wochen. Der erlangte Fischertrag wurde an die nächstgelegene Sammelstelle, „Kerhane“ verkauft (Handelsunternehmen, die sich bereits seit der Jahrhundertwende hier entfalteten). Neben dem Fischhandel betrieben die Lipovener einen ertragreichen Viehhandel (Rinder, Schweine), vor allem nach dem ersten Weltkrieg, als der im Nachkriegsrumänien blühende bürgerliche Handel seine Fangarme auch in diese Gebiete ausstreckte. Die Anzahl der Rinder und vor allem der Schweine, die man (in der ersten Hälfte des XX. Jh.) im Überschwemmungsgebiet in halbwildem Zustand hielt, schwankte von Familie zu Familie zwischen 20 und 60 Tieren. Auf diesen Weiden gab es einfache Hürden, bei denen sich das Vieh abends einfand, um gefüttert oder gemolken zu werden. Das im Weichbild der Siedlung gelegene Haus bildete also die einzige Wohnung für die Familie des Fischers aus Mahmudia.

Während das Beschäftigungsprofil des Fischers dem Anwesens als solchem besondere Merkmale aufträgt, kommt, was die Wohnung, bzw. deren Einrichtung angeht, der Frau eine vorrangige Rolle zu. Die Fischersfrauen waren genötigt in Abwesenheit der zum Fischfang ausgezogenen Männer die Arbeit in der Wirtschaft in ihrer Gesamtheit zu übernehmen. Während des Sommers setzten sie die Hauswände instand, bauten Heiz- und Backöfen, besorgten das im Gehöft oder auf der Weide befindliche Vieh, fertigten mit der Netznadel neue

cele rupte. Deși Dobrogea este o regiune propice pentru creșterea oilor, existând mari turme de oi în această zonă, lipovencele nu s-au ocupat cu torșul și țesutul lînii în această zonă, astfel că nimeni nu-și amintește să fii văzut un război de țesut într-o casă lipovenească. Țesăturile de lînă pe care le au în casă, lipovencele le cumpărau sau de la Tulcea, sau, mai adesea, de la româncele și bulgăroaicele din Mahmudia și Beștepe: restul textilelor necesare interiorului sau îmbrăcăminții erau cumpărate din comerț. Rămînînd lungi perioade de timp singure, lipovencele au dobîndit multă personalitate, manifestînd dorința permanentă de a conduce toate acțiunile, atît din cadrul gospodăriei, cît și în cel al comunității.

Perioada anilor 1920—1950 este o perioadă de largă prosperitate economică pentru pescari, lucru ce s-a reflectat în mutațiile ce au avut loc în cadrul gospodăriei; aceasta păstrează totuși o serie de elemente tradiționale ce pornesc de la materialele de construcție, planul și elevația casei și merg pînă la sistemele de încălzit, categorii de mobilier și obiecte de cult.

Ocupația principală a lipovenilor fiind pescuitul, ei au nevoie de curți mari cu acareturi pentru vite, sau pentru înmagazinarea unei recolte bogate agricole. Gospodăria lipovenească din Mahmudia, are acareturile dispuse, în majoritatea cazurilor, în prelungirea casei. Casa, așezată cu latura îngustă spre stradă, cuprinde, în majoritatea cazurilor, patru încăperi: trei camere de locuit și o magazie în care se păstrează uneltele de pescuit. Dispunerea magaziei de unelte în imediata apropiere a casei (în unele cazuri, ca și în Muzeul Tehnicii Populare, face corp comun cu aceasta) este o consecință, transpusă planimetric, a importanței dată de gospodar ocupației sale de bază, pescuitul. Curtea, redusă ca dimensiuni (în raport cu a satelor vecine de agricultori) este împărțită în două sau trei părți, în raport cu activitatea ce se desfășoară în ele. Prima dintre ele este destinată omului și cuprinde casa, magazia de unelte pescărești, baia neagră (un fel de saună, amenajată într-o clădire aparte, utilizată de familia pescarului, cel puțin odată pe săptămînă) și cuptorul de pîine. Cea de-a doua curte este destinată animalelor, avînd drept construcții grajdul („dam“-ul) și cotețul de păsări („curnic“-ul). În spatele acesteia este grădina în care se cultivau legumele necesare gospodăriei.

În perioada interbelică, ca material de construcție, în satele de pescari, s-a preferat chirpicul (cărămizi mari din argilă amestecată cu paie și balegă de cal, uscate la soare), pereții din ciamur (amestec de lut, balegă și paie, turnat în cofrajele pereților), fiind din ce în ce mai rar utilizați. Zidurile de chirpici se sprijină pe o fundație și un

Netze an, oder setzten die alten, beschädigten instand. Doch, obgleich die Dobrudscha sich als Landstrich für die Schafhaltung ausgesprochen eignet, und man hier große Herden hielt, beschäftigten sich die Lipovenerfrauen dieses Gebiets weder mit dem Spinnen, noch mit dem Weben der Wolle, sodaß sich niemand dessen erinnert, je in einem Lipovenerhaus einen Webstuhl gesehen zu haben. Die im Haus benutzten Wollgewebe erwarb man vielmehr, entweder in Tulcea oder von Rumäninnen oder Bulgarinnen aus Mahmudia oder Beștepe, wogegen der übrige Textilienbedarf ebenfalls durch Kauf gedeckt wurde. Dadurch, daß die Lipovenerfrauen sehr lange Zeitspannen allein blieb, erlangte sie, vom Trachten beseelt, sowohl in der Wirtschaft, doch auch in der Gemeinschaft, die Zügel zu führen, eine ausgeprägte Persönlichkeit.

Der Zeitraum 1920—1950 bildet für die Fischer eine Periode wirtschaftlichen Wohlstands, eine Tatsache, die sich in den im Rahmen des Anwesens zustandekommenden Wandlungen niederschlägt; dabei bewahrt dieses immerhin eine Reihe überlieferter Elemente, die vom Baustoff, dem Grund- und Aufbau des Hauses ausgehen und bis zu den Heizanlagen, dem Mobiliar und den Kultgegenständen reichen.

Da der Fischfang die Hauptbeschäftigung der Lipovener bildet, bedürfen sie keiner weiten Höfe und Stallungen oder Speicher zum Lagern reicher Ernten. Vielmehr erweisen sich die Wirtschaftsgebäude des Gehöfts von Mahmudia meist als eine Verlängerung des Wohnhauses, dessen Schmalseite der Straße zugekehrt ist und das meist vier Räume umfaßt und zwar: drei Stuben und einen Abstellraum für Fischereigerät. Der Standort dieses Lagers, in unmittelbarer Nähe des Wohnhauses, (in gewissen Fällen, wie auch im Museum bäuerlicher Technik bildet es ein Teil dessen), ist eine, auch im Hausgrundriß verstofflichte, Auswirkung der Bedeutung, die der Hauswirt der Fischerei als Grundbeschäftigung beimißt. Der an und für sich kleine Hof (verglichen mit denen der benachbarten Ackerbauerdörfer) weist, den darin ausgeübten Tätigkeiten entsprechend, eine Unterteilung in zwei oder drei Abschnitte auf. Der erste derselben ist für den Menschen bestimmt, und umfaßt das Wohnhaus, den Geräteabstellraum, das „schwarze“ Bad (das, in einem getrennt stehenden Bau untergebracht und zumindest einmal wöchentlich von der Familie des Fischers benutzt, eine Art Sauna bildet) und den Backofen. Der zweite Hof beherbergt das Vieh und umfaßt als Gebäude den Stall („Dam“) und den Hühnerstall („Kurnik“). Dahinter findet sich der Garten, in dem man das in der Wirtschaft benötigte Gemüse zieht.

In der Zwischenkriegszeit benutzte man in den Fischerdörfern als Baustoff Luftziegel (große, aus Lehm mit Stroh- und Dungbeimengung geformte und an der Sonne getrocknete Bauklötze), wobei man den Strohhalm („ciamur“ — ein ähnliches Gemisch wie das obige, das jedoch in Verschaltungen gegossen wird) immer mehr aufläßt. Die Mauern ruhen auf einer mit Lehm gebundenen Steingrundmauer und einem gleichartigen niedrigen Sockel³.

soclu redus de piatră zidit cu lut.³ Tencuitul se face cu mortar de pământ amestecat cu pleavă sau paie tocate, peste care se dă un „tinci“ din argilă amestecată cu bălegar, uneori și cu puțin var. Văruiala se face lăsând anume suprafețe în culoarea tinciului (mai ales la soclu). Tavanele se fac în mod obișnuit din grinzi de lemn peste care se bat scânduri și se așterne un strat de ciamur. Ca învelitoare s-a folosit, la casele lipovenesti, în exclusivitate, stuful, bogăție naturală a bălților Dunării, acoperirea făcându-se fie „rusește“ (snopii de trestie sînt puși în lungimea lor, fără ca trestia să fie bătută și scurtată), fie „nemțește“ (capetele snopilor sînt tăiate și bătute pe acoperiș, la o anumită dimensiune), tehnică care în perioada interbelică concură din ce în ce mai mult acoperișul rusesc.

În raport cu alte localități lipovenesti (Sarichioi, Jurilovca), condiționată de un ritm specific care ține de sfera vieții sociale și economice, arhitectura Mahmudiei își păstrează simplitatea și grația, continuînd linia tradiționalistă. În perioada interbelică la Jurilovca și Sarichioi apar o serie de artificii în arhitectura locuinței, traforuri complicate ce încadrează ferestrele, ușile, pridvorul ca și timpanul casei. La unele locuințe din Sarichioi, monocromia albului de var este întreruptă, pe lângă albastru devenit tradițional odată cu începutul secolului XX, prin pictarea fațadelor cu încă două-trei culori complementare, verde sau vișiniu, ce le conferă acestora o somptuozitate aparte. Pridvorul caselor din Mahmudia este strîmt, puțin înălțat și deschis, cu stîlpii dreupți și neornamentați. Apariția pe piață a albastrului de ulei (în diverse nuanțe de la gri șters la bleu-ciel intens), în perioada anilor '30, a dus la integrarea acestei culori în albul tradițional al caselor și încăperilor.

Intrarea în locuința de pescar din Mahmudia se face pe la mijlocul laturei lungi a casei, traversînd prispa deschisă, prin „sală“ — echivalentul tindei caselor românești. Această sală, luminată de două ferestre înguste ce încadrează ușa, este încăperea de tranzit spre cele două camere de locuit dispuse simetric, de o parte și de alta a sălii. Exceptînd încăperea din față care are geamuri dispuse și pe peretele dinspre stradă, toate celelalte geamuri ale casei sînt orientate spre interiorul curții.³

O notă dominantă în cadrul interiorului o deține sistemul de încălzire al locuinței, care, în perioada anilor '20 este supus schimbărilor înnoitoare ce intervin în locuința pescarului. Lipsa unui material abundent de combustie și nevoia păstrării curățeniei în cameră, a generat apariția unui sistem economic de încălzire a încăperilor: gurile de foc pentru încălzirea camerelor erau în sală, beneficiind astfel, două încăperi de o singură gură de foc. La început, cuptorul („pecika“) a fost unica

Als Bewurf dient ein Lehmbrei mit Häcksel- oder Spreubeimengung, und darüber trägt man einen Verputz („tinci“) auf, der aus mit Dung und gelegentlich Kalk vermengtem Lehm besteht. Getüncht wird das Haus nur stellenweise, d.h. der Sockel etwa behält die Farbe des Verputzes. Die Decken bestehen aus Balken, die man mit Brettern verkleidet, die ihrerseits mit einem Strohlehmverputz überzogen werden. Als Dacheindeckung benutzte man bei den Lipovenischen Häusern ausschließlich das in der Donauniederung reich vorhandene Schilfrohr, wobei man auf „russische“ Art (bei der die Rohrgarben in ihrer ganzen Länge auf das Dach gelegt werden) oder auf „deutsche“ deckt (bei der man die Garbenenden zustutzt und die Garben in entsprechender Länge aufnagelt, wobei das letztgenannte Verfahren in der Zwischenkriegszeit immer mehr an Boden gewann.

Verglichen mit anderen Lipovenersiedlungen (Sarichioi, Jurilovca) bewahrt der Hausbau von Mahmudia, durch einen, dem Sozial- und Wirtschaftsbereich verbundenen spezifischen Rhythmus, seine Einfachheit und Grazie, indem er der traditionalistischen Richtung folgt. (In der Zwischenkriegszeit treten in Jurilovca und Sarichioi im Wohnhausbau gewisse erkünstelte Aspekte auf, wie etwa mit Schweifsägearbeit verzierte Einfassungen, die Fenster, Türen, den Flurgang und das Giebfeld zieren. Desgleichen begegnet man neben dem monotonen Weiß, dem um die Jahrhundertwende aufkommenden Blau und einer Reihe anderer Farben, wie Grün oder Weichselrot, die den Häusern eine etwas prächtige Note verleihen.) Der Laubengang der Häuser aus Mahmudia ist schmal, wenig erhöht und offen, und die Traufe tragen gerade, unverzierte Säulen. Das Auftreten blauer Ölfarbe (in verschiedenen Tönungen von mattem Grau bis zu leuchtendem Himmelblau) in den dreißigen Jahren bewirkte eine Bereicherung der Farbpalette, indem man dem überlieferten Weiß der Häuser und Räume derartige Farbtöne hinzufügte.

Der Hauseingang liegt etwa in der Mitte der dem Hof zugekehrten Längsseite des Gebäudes, und man gelangt durch den offenen Laubengang zunächst in den „Saal“ (der dem Flur — „tindă“ — der rumänischen Häuser entspricht). Letzterer, den zwei schmale, seitlich der Türe angebrachte Fenster erhellen, vermittelt den Zugang zu den zwei, links und rechts davon symmetrisch angeordneten Stuben. Vom Gassenzimmer abgesehen, das auch in der Giebelwand Fenster aufweist, sind alle übrigen Fenster gegen den Hof gerichtet.³

Die Stuben selbst beherrscht das Heizsystem, das in den Zwanziger Jahren gewisse Neuerungen erfährt, die die Fischerwohnungen verändern sollen. Das Fehlen ausreichenden Brennstoffs und das Bedürfnis die Stuben reinzuhalten zeitigte eine wirtschaftliche Beheizung der Räume: d.h. die Feueröffnungen der Öfen fanden sich im Flur, sodaß zwei Räume einer einzigen Feueröffnung bedurften. Zunächst bildete der Backofen („Petchika“) den

³ Grigore, Ionescu, *Arhitectura populară în România*, București, Editura Meridiane, 1971, p. 67—69.

³ Grigore, Ionescu, *Arhitectura populară în România*, Bukarest, Editura Meridiane, 1971, S. 67—69.

sobă a locuinței, îndeplinind atît funcția de încălzit cît și pe cea de vatră de gătit (gura de foc, cu vatra în sală, pe cînd restul cuptorului este în cameră). Alături de cuptor (la încăperea din spate) sau de sine stătătoare (pentru încăperea din față) se dezvoltă soba oarbă („hruba“), care preia, prin profilurile încastrate în chirpici, și funcția decorativă, mascînd ochiului, cubul drept ce îmbracă bolta cuptorului din cameră. Platforma superioară a cuptorului devine, în perioada de iarnă, loc pentru dormit. Cuptorul și soba oarbă sînt de obicei zugrăvite în alb.

Influențe diverse și „moda timpului“ au drept rezultat modificarea unor piese tradiționale, definitorii pînă la un moment dat pentru locuința lipovenească. Perioada primelor decenii ale secolului al XX-lea, precum și perioada interbelică aduce „noutăți“ în construcția sobelor lipovenești, nu numai în formă, dar și ca funcționalitate.⁴ La începutul secolului nostru apare în sală plita („plitka“), o construcție joasă (h. 25—35 cm) și avînd gura de foc la nivelul pardoselii. Tot acum, în prelungirea plitei din sală, apare patul de lut încălzit — „lijanka“ —, care se generalizează, devenind un element tipic pentru interiorul lipovenesc. Tot în această perioadă funcțiile sălii tinzînd să se transforme dintr-o încăpere destinată preparării hranei, într-o încăpere de locuit, se renunță la cuptorul din casă ce-și avea gura de foc în sală acesta, construindu-se în curte, uneori adăpostit sub un umbrar improvizat, alteori lăsat sub cerul liber. Astfel, cuptoarele din camere încep să dispară, preferîndu-se în locul lor sobe de mici dimensiuni, lucrate din chirpici, vopsite în culori de ulei (de obicei verde sau albastru), imitîndu-se în tencuială modelul cahlilor. Tot acum proliferază „moda“ conductelor de aer cald; de la o singură gură de foc se încălzesc trei-patru încăperi. Perioada interbelică menține în numeroase cazuri, cuptorul în casă și lijanca în sală, fiind o perioadă de tranziție, în care simbioza dintre vechi și nou dă o notă aparte interiorului. Camerele fiind mult degajate de suprafața vechilor sobe, spațiul rămas liber începe să fie ocupat de un mobilier „de tip orașenesc“.

Prosperitatea economică de care se bucură pescarii în perioada interbelică, datorată unui comerț ordonat, constant și înfloritor cu pește, dă posibilitatea unei pătri largi să cumpere mobilier strunjit, masiv, de factură orașenească, lucrat în ateliere specializate, de la Tulcea, Galați, Brăila, sau Sulina.

Pînă în preajma primului război mondial, interiorul lipovenesc era sărac, comparativ cu interiorul celorlalte naționalități și cu ceea ce a devenit

einzigigen Heizbehelf des Hauses und diente sowohl zum Heizen wie auch als Kochherd (die Befeuerungsöffnung und der Herd finden sich im Flur der Backofen dagegen in der Stube). Neben dem Backofen (in der rückwärtigen Stube) oder unabhängig davon (für die Vorderstube) entfaltet sich der blinde Ofen („Chruba“), der durch die in den Strohléhm eingefügten Profile auch eine dekorative Funktion übernimmt, indem diese den geradlinigen Würfel verbergen, der die Ofenkuppel beherbergt. Im Winter wandelt sich die obere Plattform des Backofens zur Schlafstatt. Back- wie Heizofen sind üblicherweise weiß getüncht.

Verschiedene Einflüsse und „Zeitmoden“ bewirkten die Veränderung gewisser, bis zu einem gewissen Zeitpunkt das Aussehen der lipovenischen Wohnung bestimmender, überlieferter Stücke. Die ersten Jahrzehnte des XX. Jahrhunderts und die Zwischenkriegszeit bringen „Neues“ in die Bauweise der lipovenischen Ofen, nicht nur hinsichtlich der Form, sondern auch der Wirkungsweise⁴. So tritt um die Jahrhundertwende im Flur die „Plitka“ auf, ein niedriger (h=25—35 cm) Kochherd mit ebenerdiger Feuerungsöffnung. Gleichzeitig verbreitet sich das heizbare Lehm-bett — „Lishanka“ — das sich bald verallgemeinern und damit zu einem typischen Element der lipovenischen Wohnung werden soll. Ebenfalls in dieser Periode macht auch der „Saal“ eine Wandlung durch und zwar gestaltet er sich aus einer Art Küche zu einem Wohnraum. Demzufolge verzichtet man auf den Backofen, dessen Befeuerung aus dem Flur stattfand und verlegt diesen in den Hof, wo er durch ein improvisiertes Notdach geschützt wurde, meist aber ungedeckt blieb. Damit fanden aus Strohléhm errichtete kleinere Ofen ihren Eingang ins Haus, die einen Olfarbanstrich erhielten (üblicherweise Grün oder Blau), wobei man im Verputz eine Kachelstruktur nachahmte. Ebenfalls in der gleichen Periode verbreiteten sich die Warm-lufttröhen, vermittels derer sich drei-vier Stuben von einer einzigen Feuerungsöffnung aus beheizen ließen. Die Zwischenkriegszeit bewahrt als Übergangsperiode, in der das Nebeneinanderbestehen von Alt und Neu der Wohnung eine besondere Note verleiht, in zahlreichen Fällen den Backofen im Hause und das heizbare Lehm-bett im Flur. Den durch das Beseitigen der alten Ofen freiwerdenden Raum dagegen füllt allmählich „städtisches“ Mobiliar aus.

Der wirtschaftliche Wohlstand, dessen sich die Fischer in der Zwischenkriegszeit, dank eines geordneten, ständigen und blühenden Fischhandels erfreuen, ermöglicht es einer weiten Bevölkerungsschicht, in spezialisierten Werkstätten von Tulcea, Galați, Brăila oder Sulina angefertigtes, massives gedrechseltes Mobiliar städtischer Herkunft zu erwerben.

Bis zum Vorabend des ersten Weltkrieges war die lipovenische Wohnung ärmlich, verglichen mit denen anderer Nationalitäten und vor allem da-

⁴ Hedwiga Rușdea, *Raport asupra sistemelor de încălzit la locuința de pescar din Mahmudia*, 1978, mss., Arhiva Muzeului Brukenthal

⁴ Hedwiga Rușdea, *Raport asupra sistemelor de încălzit la locuința de pescar din Mahmudia*, 1978, Manuskript, Archiv des Brukenthalmuseums

el în perioada interbelică. Patul, masa, banca (care pe lângă utilitatea cotidiană are și o funcție ceremonială păstrată pînă în prezent — morții sînt culcați pe ea pînă ce sînt duși la groapă), suportul pentru icoane și lada de zestre au constituit singurul mobilier din cadrul locuinței. De multe ori patul consta din pari bătuți în pămînt peste care erau așezate scîndurile.

Pentru sală, încăperea de tranzit, bucătărie și gură de foc pentru cele două încăperi, există un mobilier sărac, utilitar, îmbogățirea lui variind în raport cu închiderea sau limitarea gurilor de foc care încălzesc celelalte două încăperi. Masa, scaunele, blidarul pentru câni și farfurii așezat pe perete au existat dintotdeauna în sală, ca și icoanele ce le întîlnim, de obicei pe peretele dinspre răsărit, sau, mai nou, pe fundul săliței, opus ușii de intrare. Odată cu schimbarea generațiilor, lada de zestre ce a aparținut generației anterioare, piesă păstrată cu grijă de gospodină, va fi așezată în sală, în camera ajungînd lada nouă, a noii proprietărese a casei. În locuința lipovenească se întîlnesc adesea un număr de două-trei astfel de lăzi. Pentru interiorul de veche tradiție, lada de zestre a constituit un obiect casnic cu o funcție decorativă și ceremonială bine definită, nelipsind din nici o gospodărie. Apariția mobilierului de tip orășenesc, în perioada interbelică, cu dulapuri și „scafuri” (bufete) are drept urmare preluarea tuturor textilelor în interiorul acestora, reducînd funcția lăzii de zestre la cea de piesă decorativă, ce explică și diversitatea ei în amplasare. În cadrul interiorului de tip nou ea nu mai are un loc fix (ultima generație, anii '60, a renunțat, dealtfel, la cumpărarea lăzii de zestre).

„Camera din față” sau camera părinților, sau camera curată (atunci cînd nu conviețuiesc două generații sub același acoperiș) este cel mai bogat mobilată. Pe peretele ce desparte camera de săliță se află cuptorul cu soba oarbă. Două bănci strunjite sînt așezate de-a lungul pereților, dinspre stradă și curte, iar pe colțul format de ele, sub icoane, masa cu două scaune. Oglinda mare, frumos ornamentată, așezată între cele două ferestre, dă o notă aparte, de destindere, încăperii. Lada de zestre, dispusă pe porțiunea de perete rămasă liberă (ce desparte camera de săliță) vine să întregască acest mobilier. Cîtcodată, locul acesteia este ocupat de un bufet, lăzii găsindu-i-se un alt loc în încăperea. Banca mare de perete, cu spătarul strunjit și traforat este nelipsită din încăperea. Bufeturile înalte, ornamentate bogat cu baghete strunjite și volute în chip de coronament în partea superioară, lăcuite și uneori pictate, paturile cu sau fără oglinzi încastrate în lemn și cu tăblii înalte, lăzile de zestre cu medalioane ornamentale, oglinzile sub care sînt așezate măsuțe înalte și înguste, chiar și cuierile din coarne de bou, îmbrăcate în catifea,

mit, was sie später war. Bett, Tisch und Bank (der neben der alltäglichen Verwendung auch eine bis auf den heutigen Tag beibehaltene Zeremonialbestimmung zufällt — werden doch darauf die Toten aufgebahrt, ehe man sie zu Grabe trägt), der Ikonenschrein und die Brauttruhe bildeten das einzige Stubenmobiliar. Nicht selten bestand dabei das Bett lediglich aus in den Boden gerammten Pflocken und darüber angebrachten Brettern.

Der als Durchgangsraum, Küche und Heizraum der beiden Stuben benutzte Flur ist bloß bescheiden möbliert und seine zweckdienliche Einrichtung wird aufgrund des Verschleißens oder Einschränkens der beiden Befeuerungsöffnungen der Stuben bereichert. So gehört zum üblichen Flurinventar der Tisch, Stühle und ein meist an der Ostwand oder gegenüber des Eingangs angebrachtes Schüssel — und Tellerbord. Mit dem Wechsel der Generationen verlegt man die bis dahin von der Hausfrau sorgfältig bewahrte Brauttruhe der vorigen Generation in den Flur und ihre Stelle nimmt das Stück der neuen Hausfrau ein. In der Lipovenerwohnung begegnen wir häufig zwei-drei solcher Truhen. In der altüberlieferten Stube bildete die Brauttruhe einen Gegenstand, dem sowohl Zier — als auch eine genau umrissene Zeremonialbestimmung zukam und der in keinem Gehöft fehlte. Das Auftreten städtischen Mobiliars in der Zwischenkriegszeit, bzw. der Schränke und „scafuri” (Anrichten), bewirkte die Unterbringung sämtlicher Textilien im Inneren derselben, wodurch die Brauttruhe allein ihre Zierfunktion behielt, was auch die Tatsache verständlich macht, daß sie in der neuen Stubeneinrichtung keinen festen Platz mehr einnimmt, ja die Generation der Sechziger Jahre verzichtete völlig auf ihren Erwerb.

Die „Vorderstube“ oder die Stube der Eltern, bzw. „Reine Stube“ (soweit nicht zwei Generationen unter dem gleichen Dach wohnen), weist die reichste Einrichtung auf. An der gegen den Flur zu gelegenen Wand findet sich der Backofen mit blindem Ofen. Zwei gedrechselte Bänke verlaufen entlang der gegen den Hof und gegen die Straße zu gelegenen Wände, und in der von ihnen gebildeten Ecke stehen der Tisch und zwei Stühle. Der zwischen zwei Fenstern angebrachte, schön verzierte Spiegel verleiht dem Raum eine auflockernde Note. Ergänzt wird diese Einrichtung durch die im freigebliebenen Teil der (gegen den Flur zu gelegenen) Trennwand aufgestellte Brauttruhe. Manchmal findet sich an deren Stelle eine Anrichte und dann kommt die Truhe anderswohin zu stehen. Nicht fehlen darf in der Stube die mit Drechselarbeit und Schweifsägedekor verzierte lange Bank. Die hohe Anrichte, deren Aufsatz durch gedrechselte Stäbe und häufig durch eine Schneckenbekrönung verziert und lakiert oder gelegentlich bemalt ist, die Betten mit oder ohne in die Zargen eingesetzten Spiegeln, die mit Medaillons verzierten Brauttruhen und die Spiegel, unter denen schmale und hohe Tische stehen, ja selbst die aus mit Samt überzogenen Ochsenhörnern angefertigten Kleiderrechen gehören alle der städtischen Wohnungseinrichtung an und dringen in die lipovenische Stube der Zwi-

Fig. 1. Gospodăria de pescar din Mahmudia, reconstituită în Muzeul Tehnicii Populare din Dumbrava Sibului

Abb. 1. Fischergehöft aus Mahmudia, wiederaufgebaut im Museum bäuerlicher Technik aus dem Jungen Wald von Sibiu

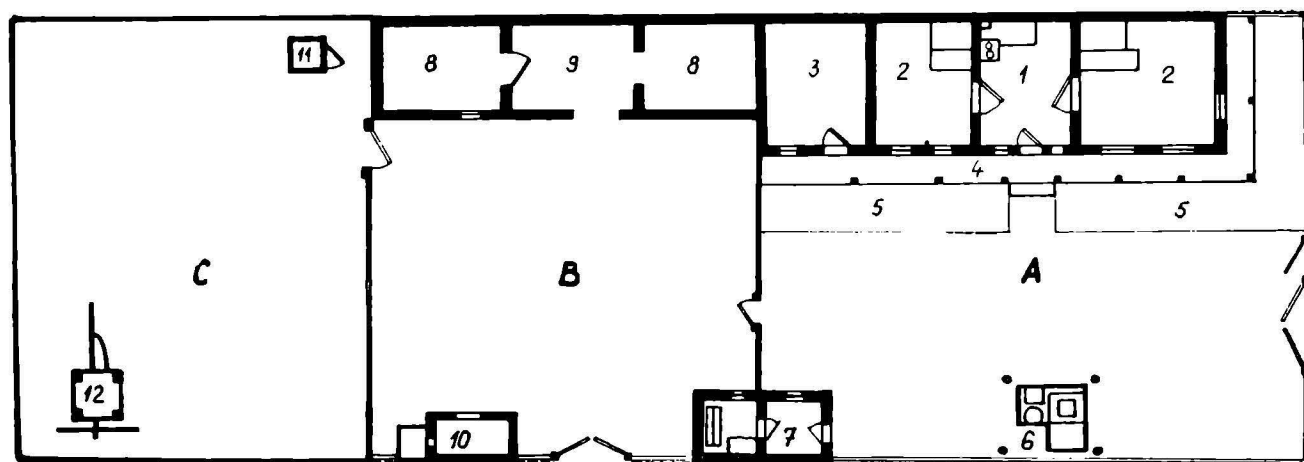

Fig. 2. Planul gospodăriei de pescar din Mahmudia
A — curtea I
1. sală, 2. cameră de locuit, 3. magazie de unelte, 4. prispă, 5. grădiniță cu flori, 6. cuptor de piine, 7. baia neagră
B — curtea II
8. grajd cu magazie, 9. șopron, 10. cotețul de păsări
C — grădină
11. W.C., 12. morișcă de vânt

Abb. 2. Lageplan des Fischergehöfts aus Mahmudia
A — Hof I
1. Flur, 2. Wohnstube, 3. Geräteabstellraum, 4. Laubengang, 5. Blumengärtchen, 6. Backofen, 7. schwarzes Bad (Sauna)
B — Hof II
8. Stall und Lagerschuppen, 9. Schuppen, 10. Geflügelstall
C — Garten
11. Abort, 12. Windmühlchen

Fig. 3. Plasă de pescuit pusă la uscat într-o gospodărie din Mahmudia, jud. Tulcea

Abb. 3. Zum Trocknen ausgebreitetes Fischnetz in einem Gehöft in Mahmudia, Kr. Tulcea

Fig. 4. Lipoveni confecționind plase pentru vintire, com. Mahmudia

Abb. 4. Beim Herstellen von Fischnetzen, Mahmudia

Fig. 5. Frontonul casei lui Carpov Perfil, com. Mahmudia, imagine in situ

Abb. 5. Hausgiebel des Gehöfts von Perfil Carpov, Gemeinde Mahmudia, Aussehen am ursprünglichen Standort

Fig. 6. Ancadrament de ferestre (detaliu), com. Sarichioi, jud. Tulcea

Abb. 6. Fensterumrahmung (Bruchstück), Gem. Sarichioi, Kr. Tulcea

Fig. 7. Sobă — „pecika“, com. Mahmudia, imagine in situ

Abb. 7. Ofen — „Petschika“, Gem. Mahmudia, Aussehen am urspr. Standort

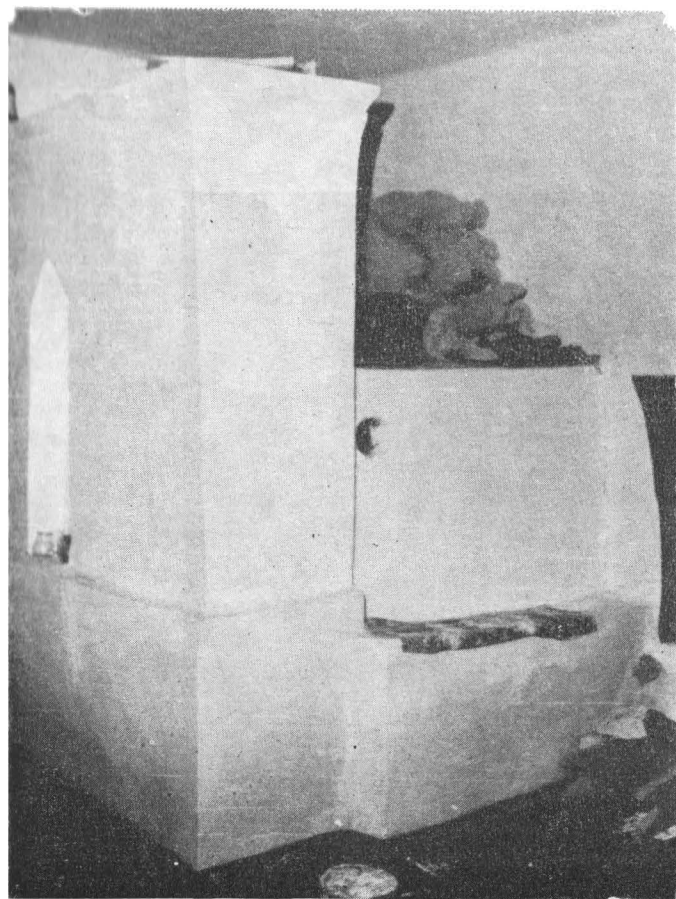
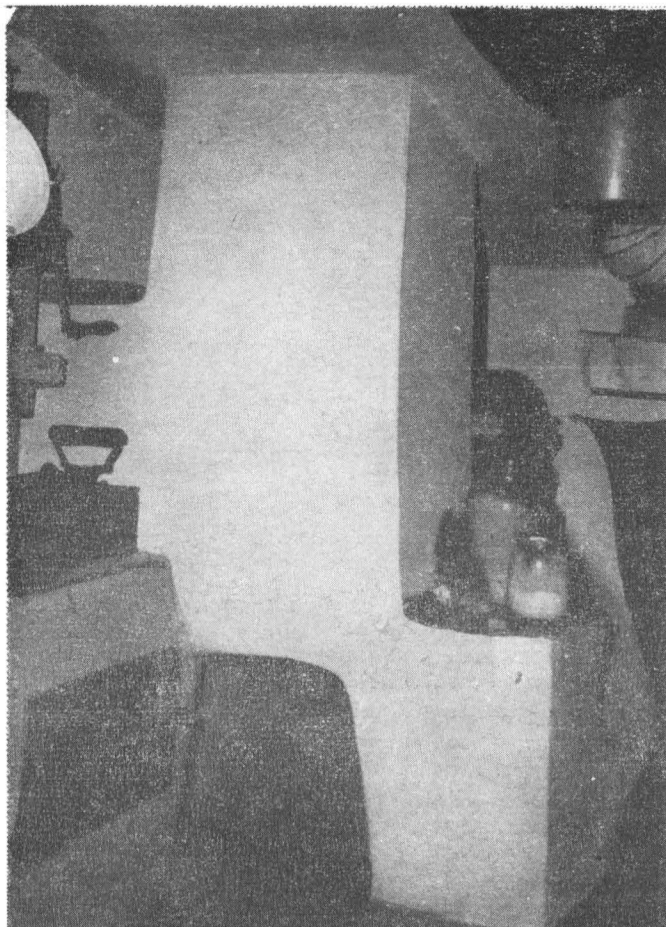

Fig. 8. Sobă cu cuptor — „pecika cu hruba“ — com. Mahmudia, imagine in situ

Abb. 8. Ofen und Backofen — „Petschika“ und „Chrubă“ — Gem. Mahmudia, Aussehen am urspr. Standort

Fig. 9. Sobă cu plită și pat de lut — „plitka cu li-
janca” — com. Mahmudia, imagine in situ

Abb. 9. Herdofen mit heizbarem Leimbett — „Plitka“
und „Lishanka” — Gem. Mahmudia, Aussehen am
urspr. Standort

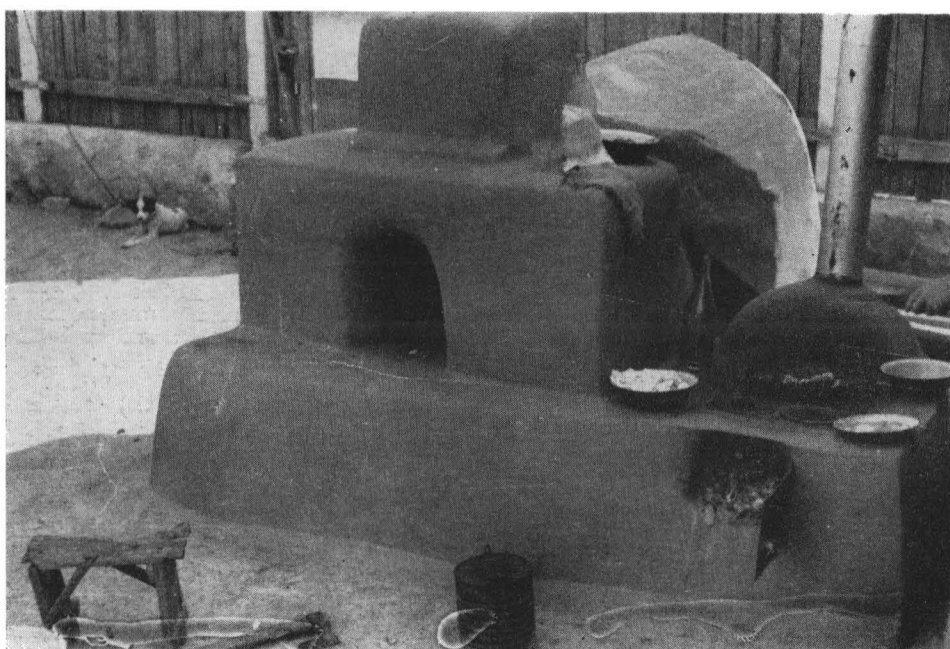

Fig. 10. Cuptorul cu plită amplasat în curte, com.
Mahmudia, imagine in situ

Abb. 10. Im Hof errichteter Backofen mit Kochherd,
Gem. Mahmudia, Aussehen am urspr. Standort

Fig. 11. Ladă de zestre, com. Mahmudia, imagine in situ

Abb. 11. Brauttruhe, Gem. Mahmudia, Aussehen am urspr. Standort

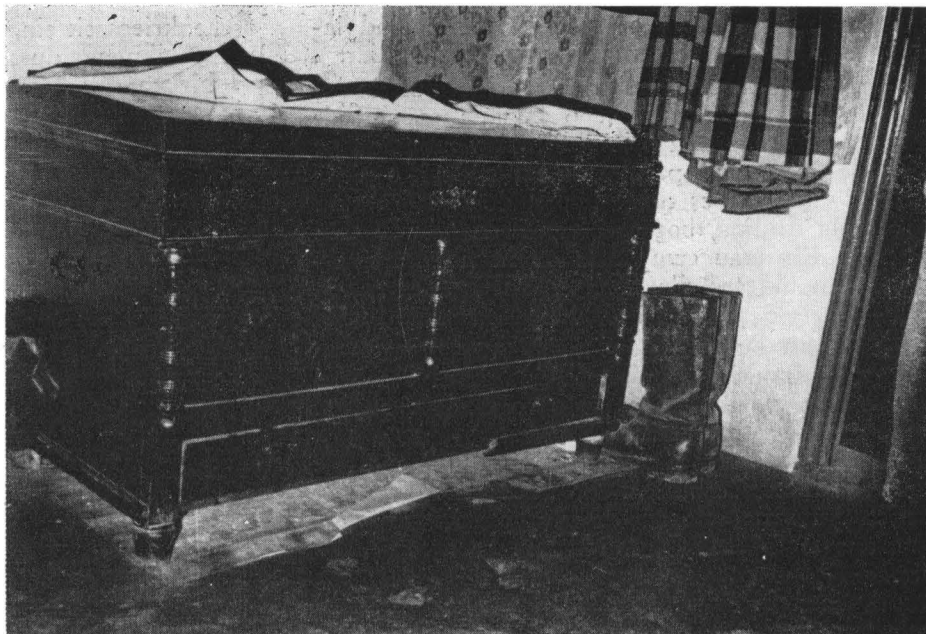

Fig. 12. Interiorul locuinței lui Petrov Maria, com. Mahmudia, imagine in situ

Abb. 12. Wohnstube von Maria Petrov, Gem Mahmudia, Aussehen am urspr. Standort.

sînt toate de factură orașenească, împînzind interiorul lipovenesc interbelic, tipizîndu-l chiar.

Concomitent cu diversitatea mobilierului, în locuința pescarului apare și o bogăție sporită de textile. Dacă înaintea primului război mondial, pe peretele de-a lungul patului nu exista decît o pînză de sac sau un preș din zdrențe, după 1920 apar covoarele de lînă, bogat colorate, cu motive geometrice. Ele erau cumpărate de la populația română sau bulgară din zonă și, nefiind lucrate la comandă, ele păstrează ornamentica tradițională a celor care le-au lucrat.

Peste scîndurile patului, la începutul secolului XX, se obișnuia să se așeze o rogojină. Anii '20 aduc rînd pe rînd saltelele din lînă, precum și plapumele (uneori, plapumele sînt lucrate și de lipovence, îmbrăcămințile lor fiind un mozaic de petice, puternic colorate ce aduc o notă de pitoresc aparte în cadrul interiorului). În aceeași manieră sînt lucrate perinițele de rugăciuni, ce stau împrăștiate pe lavițe în camera bună, sau pe scăunele mici, albastre, cu picioarele strunjite, cu care lipovenii merg la biserică. Pe jos se așterneau rogojini peste lipitura de pămînt, iar într-o perioadă apropiată nouă, anii '40, întreaga suprafață a încăperii începe să fie înțesată de preșuri din cîrpe.

În categoria obiectelor tradiționale pentru interiorul locuinței de pescar din Delta Dunării, se includ și icoanele pe lemn. Parte din ele, icoane rusești, ajung pe pămînturile Dobrogei odată cu lipovenii transfugați, altele pătund ulterior, prin comerțul practicat cu populația ucrainiană și rusă. O ultimă categorie o reprezintă icoanele de factură nouă, locală. Spre deosebire de Jurilovca și Sarichioi unde cultul pentru icoane a dus la confecționarea de iconostase în cadrul locuinței, Mahmudia rămîne în limitele tradiționalului, pentru colțul de icoane fiind suficient un colțar sau scîndură („bajnițka“), acoperită de o perdeluță albă și avînd în față o candelă. Într-un interior lipovenesc de Mahmudia se ajunge în perioada interbelică, la un număr de opt-nouă icoane și cruci de bronz sau emailate în tehnica cloasoné-ului. Tot în această perioadă, categoria obiectelor de cult se diversifică în Mahmudia prin pictarea, de către un meșter local, la comandă, de cruci de lemn.

De altfel picturile, tablourile, fotografiile, cusăturile lucrate după tipare cumpărate în tîrguri, încep să împînzească interiorul. Tablouri cu scene dintre cele mai diverse (de la o vînătoare regală la un joc al nimfelor), pictate stîngaci, în culori tipătoare (un peisaj de iarnă, cenușiu prin care trece o sanie puternic colorată și peste care sînt presărați fulgi mari din... bronz), cusături mărunte, lucrate în casă pe un imprimeu gata confecționat, cumpărat din comerț (rod al influențelor orelor de lucru manual din școală) și pe care au fost immortalizate sfaturi practice și morale ce țin de comportamentul gospodinei, dantele cumpărate

schenkriegszeit ein, ja werden sogar zu Stücken dieser Wohnung, durch die sie sich typisieren läßt.

Neben der Mannigfaltigkeit des Mobiliars tritt in der Fischerwohnung auch eine Fülle von Textilien auf, und zwar, soweit man vor dem ersten Weltkrieg über dem Bett bloß einen Wandbehang aus Sackleinwand oder Haderngewebe benutzte, treten nach 1920 mit geometrischen Motiven verzierte bunte Wollteppiche auf. Diese erwarb man von der rumänischen oder bulgarischen Bevölkerung dieser Landstriche und, da sie nicht auf Bestellung angefertigt wurden, bewahren sie die überlieferte Ornamentik ihrer Hersteller. Über die Bretter des Bettes pflegte man um die Jahrhundertwende noch bloß eine Schilfmatte zu breiten. Nach 1920 folgen Wollmatratzen und Steppdecken (die gelegentlich von Lipovenerinnen angefertigt werden, wobei der Überzug ein aus bunten Flickern zusammengesetztes Mosaik bildet, das der Stube eine eigene malerische Note verleiht). In der gleichen Weise überzieht man die Gebetspölster, die auf den Bänken der guten Stube verstreut sind, oder auf den mit gedrechselten Beinen versehenen, blaugestrichenen kleinen Stühlen liegen, die die Lipovener in die Kirche mitführen. Früher breitete man auf dem Lehm Boden Schilfmatten aus und später, d.h. seit den Vierziger Jahren, wird die gesamte Bodenfläche mit Hadernläufern bedeckt.

Zu den überlieferten Ausstattungsstücken der Fischerwohnung des Donaudeltas gehören auch die Holzikone. Ein Teil derselben, alte russische Stücke, gelangen in die Dobrudscha gleichzeitig mit den lipovenischen Flüchtlingen, andere dagegen finden später in die Stuben Eingang, und man erwirbt sie von der russischen oder ukrainischen Bevölkerung. Eine besondere Gattung bilden die Ikonen neuer, lokaler Herkunft. Zum Unterschied zu Jurilovca und Sarichioi, wo der Heiligenkult in der Wohnung aufgestellte Ikonenschreine zeitigte, wahrt Mahmudia die Grenzen der Überlieferung, und zum Aufstellen der Ikonen reicht ein Eckständer oder ein Brett („Bashnitzka“) aus, das von einem weißen Vorhang bedeckt wird und vor dem das ewige Licht brennt. In der Zwischenkriegszeit wächst in Mahmudia die Zahl der Ikonen und der aus Bronze und Emailfluß, in Cloisonnétechnik angefertigten Kreuze auf acht bis neun an. In der gleichen Periode erleben die Kultgegenstände dadurch eine Diversifizierung, daß ein einheimischer Meister im Auftrag bemalte Holzkreuze anfertigt.

Im Übrigen beginnen Malereien, Bilder, Photographien, aufgrund von auf dem Markt erworbene Vordrucke angefertigte Stickereien die Stubenwände zu überfluten. Verschiedenste Szenen (von der königlichen Jagd, bis zum Tanz der Nymphen), in schreienden Farben, linkisch gemalt (eine aschgraue Winterlandschaft, die ein leuchtend-bunter Schlitten durchheilt und über große Schneeflocken aus... Silberbronze verstreut sind), im Hause angefertigte, feinste Stickereien, denen ein aus der Stadt erworbener Vordruck zugrundeliegt (als Ergebnis der Einflüsse des Handarbeitsunterrichts), der praktische und moralisierende Ratschläge hinsichtlich des Verhaltens der Hausfrau enthält, Industriespitzen und Hausstickereien

din comerț, dar și broderii cusute în casă oferă o atmosferă specifică încăperilor, provoacă neinițiatului surpriza întâlnirii cu kitch-ul.

Pierderea contactului cu locurile de unde au venit, ca și posibilitățile sporite de cumpărare de pe piață⁵, datorate unui comerț înfloritor ce le-a îmbunătățit starea economică, schimbă în totalitate caracterul tradițional al locuinței de pescar, conferindu-i acesteia noi valențe. În ornamentarea interiorului interbelic remarcăm o acumulare de obiecte diverse cumpărate din comerț, care crează un nou ansamblu ce s-a generalizat la întreaga masă a populației lipovene care intră, astfel, într-o nouă etapă specifică, de un pitoresc aparte exprimat în modalitățile de îmbinare a diverselor elemente componente, care fac dificilă stabilirea limitei dintre tradițional-autentic, interferențe-influențe, și kitch-ul propriu-zis.

schaffen in den Stuben eine spezifische Atmosphäre, die bei dem Uneingeweihten den Schock einer Begegnung mit dem Kitsch auslöst.

Das Abreißen der Verbindung zum Herkunftsland und die einem blühenden Fischhandel zu verdankende, beachtliche Kaufkraft ihrer Besitzer⁵ verändern den ursprünglichen traditionellen Charakter der Fischerwohnung und verleihen dieser neue Valenzen. Bei der Verzierung der für die Zwischenkriegszeit typischen Stuben erkennen wir eine Anhäufung verschiedenster im Handel erworbener Gegenstände, die eine neue Einrichtung ergeben, die sich bei der gesamten Masse der lipovenischen Bevölkerung verallgemeinert, die übrigens eine spezifische Etappe durchläuft, die durch eine besondere, malerische Note gekennzeichnet wird, was seinerseits in den Möglichkeiten zum Ausdruck kommt, verschiedenartigste Bestandteile zu vermischen, sodaß es einem schwerfällt Echtes, Überliefertes von Entlehntem, aufgrund von Einflüssen Übernommenem, zu unterscheiden und gegen den eigentlichen Kitsch hin abzugrenzen.

⁵ Peuce, *Studii și comunicări*. Tulcea. Muzeul Deltei Dunării, vol. VI, 1977. *Etnografie și muzeologie*, Roswith Capesius, *Interiorul dobrogean, tradiții și mutații contemporane*, pp. 192—194.

⁵ Peuce, *Studii și Comunicări*, Tulcea, Donaudelta-Museum, Band VI, 1977. *Volkskunde und Museologie* Capesius Roswith, *Interiorul dobrogean, tradiții și mutații contemporane*, S. 192—194.

CONSIDERAȚII PRIVIND ORGANIZAREA GRUPEI TEMATICE „VÎNĂTOARE POPULARĂ“ DIN CADRUL MUZEULUI TEHNICII POPULARE

Dan Munteanu

Includerea grupei „Vînătoare populară“ în Proiectul tematic de organizare a Muzeului Tehnicii Populare nu a fost întâmplătoare, dacă avem în vedere profilul special al muzeului, întrucît el „nu se referă la un grup de fenomene sau manifestări de cultură, ci urmărește să ilustreze apariția și dezvoltarea principiilor și gîndirii tehnice cu aplicațiile sale concrete, materializate de la cele mai simple unelte și pînă la instalațiile acționate de forța naturală, luînd în considerare principalele domenii ale activității creatoare a omului în lupta cu natura“¹. Așadar, tehnica, din punct de vedere etnografic, este înțeleasă în sens mai larg, ca fenomen de cultură, precum și ca mijloc de caracterizare a modului de trai, a specificului etnic.² Totodată, Muzeul Tehnicii Populare reprezintă o contribuție importantă pe plan ergologic, stabilind rolul și locul poporului nostru în ansamblul civilizației și culturii populare universale.³ Luînd în considerare caracterul antropologic-cultural al muzeului, fenomenul tehnic este și trebuie prezentat „nu ca o manifestare tehnologică, ci ca un proces complex de creație, în care omul este, în egală măsură, creator și purtător de civilizație și cultură“.⁴

Pe baza acestor premize, problematica complexă a vînătoareii populare trebuie înfățișată în toată complexitatea sa, vizînd și aspectele de ordin: is-

BETRACHTUNGEN HINSICHTLICH DER EINRICHTUNG DER THEMATISCHEN GRUPPE „BÄUERLICHE JAGD“ IM MUSEUM BÄUERLICHER TECHNIK

Dan Munteanu

Berücksichtigt man das besondere Profil des Museums bäuerlicher Technik, ist es kein Zufall, daß die thematische Gruppe „bäuerliche Jagd“ in dem Einrichtungsentwurf dieses Museums Aufnahme fand, bezieht sich das Museum als solches „doch keineswegs auf eine Gruppe von Kulturerscheinungen oder — äüßerungen, sondern sucht das Auftreten und die Entwicklung der technischen Prinzipien und des technischen Denkens, sowie deren konkrete Anwendung zu veranschaulichen, anfangen von den einfachsten Behelfen, und bis zu den, vermittels Naturkräften betriebenen Anlagen, unter Berücksichtigung des schöpferischen Wirkens des Menschen, in seinem mit der Natur geführten Kampf.“¹ So wird die Technik in volkscundlicher Hinsicht in weiterem Sinne als Kulturerscheinung ausgelegt, bzw. als Mittel, um die Lebensweise und die ethnische Eigenart zu kennzeichnen². Gleichzeitig verkörpert das Museum bäuerlicher Technik einen wichtigen Beitrag in ergonomischer Hinsicht, indem es die Rolle und den Platz umreißt, die unser Volk im Rahmen der bäuerlichen Weltzivilisation und — kultur einnimmt³. Ziehen wir den anthropo-kulturellen Charakter des Museums in Betracht, so bildet die Erscheinung der Technik „keine technologische Äußerung, sondern einen komplexen Schaffensvorgang, innerhalb dessen der Mensch gleichzeitig Schöpfer und Träger der Zivilisation und Kultur ist“⁴, eine Tatsache, die auch bei der Darstellung der Themen Berücksichtigung findet.

Aufgrund dieser Voraussetzung muß die komplexe Fragenstellung der bäuerlichen Jagd in ihrer ganzen Mannigfaltigkeit veranschaulicht werden,

¹ Cornel Irimie, *Muzeul tehnicii populare. Actualitate, concepție, profil tematic și plan de organizare*, în: Cibinium, Sibiu, 1966, p. 5—28.

² Idem

³ Cornel Irimie, *Concepția și organizarea Muzeului tehnicii populare din Dumbrava Sibiului*, în: *Muzee cu caracter etnografic-sociologic din România*, Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1971, p. 109.

⁴ Corneliu Bucur, *Activitatea de cercetare și organizare a Muzeului tehnicii și meșteșugurilor populare din Dumbrava Sibiului în perioada anilor 1968—1973*, în: Cibinium, 1969—1973, Sibiu, p. 13.

¹ Cornel Irimie, *Muzeul tehnicii populare. Actualitate, concepție, profil tematic și plan de organizare* in: Cibinium, Sibiu, 1966, S. 5—28

² Idem.

³ Cornel Irimie, *Concepția de organizarea Muzeului tehnicii populare din Dumbrava Sibiului*, in: *Muzee cu caracter etnografic-sociologic din România*, Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1971, S. 109

⁴ Corneliu Bucur, *Activitatea de cercetare și organizare a Muzeului tehnicii și meșteșugurilor populare din Dumbrava Sibiului în perioada anilor 1968—1973*, in: Cibinium, 1969—1973, Sibiu, S. 13

toric, geografic, tehnic, economic, social și spiritual.⁵ Desigur, o asemenea prezentare a materialului faptic dia- și sincronică implică, pe lângă expunerea în aer liber, și o *expunere pavilionară* oglindind mutațiile survenite ca urmare a evoluției sau dimpotrivă, a involuției, pe care a cunoscut-o fenomenul, în timp.⁶

Vânătoarea, considerată de A. Leroi-Gourhan, drept „tehnica de achiziție primară”⁷, a fost ocupația care l-a hrănit pe om-alături de culesul vegetalelor din natură—cel puțin în Paleolitic și Mezolitic, adică peste un milion de ani. Așadar, încă în fazele primare ale procesului de antropogeneză, când omul era dependent de natură, *vânătoarea a constituit ocupația principală*, asigurându-i mijloacele de existență, determinând diviziunea muncii după sex și intensificând în acest fel „hominizarea”.⁸ În această perioadă universul spiritual uman era dominat de o multitudine de credințe, rituri, și ritualuri întru chipînd așa-numita „magie de vânătoare”.⁹

Avînd aceeași vechime cu cea a omului, vânătoarea s-a perfecționat odată cu el, în domeniul acestei ocupații omul făcînd primele observații, cercetări, invenții.

Vechimea practicării vânătoarei în spațiul carpato-danubian este evidențiată de numeroasele descoperiri arheologice constînd în principal din: material osteologic aparținînd diferitelor specii de animale, „arme primitive”, precum și fragmente (părți componente) ale unor instalații precursore capcanelor țărănești. Toate aceste dovezi ale culturii materiale sînt în legătură și cu anumite practici magico-religioase ale vînătorilor primitivi ce, fragmentar, pot fi încă sesizate în credințele și obiceiurile populare.¹⁰

De-a lungul primelor milenii ale existenței sale, corespunzătoare *Paleoliticului inferior*, omul primitiv a fost pus în situația de a se apăra în fața animalelor sălbatice, dar și de a-și procura hrana necesară. Din aceste considerente, el a utilizat lemnul, osul sau piatra, care neprelucrate, sau numai printr-o prelucrare sumară, în cadrul *culturii de*

indem auch Aspekte historischer, geographischer, technischer, sozialer und geistiger Natur zur Sprache kommen.⁵ Natürlich erfordert eine derartige dia — und synchronische Darstellung des Sachmaterials, außer der Freilichtausstellung, auch Saalausstellung, die die im Zuge der Entwicklung, d.h. des Fortschritts oder des Rückgangs, zustandegewonnenen Wandlungen veranschaulicht, die das Phänomen im Laufe der Zeit durchmacht.⁶

Die Jagd, die A. Leroi-Gourhan, als „primäre Erlangungstechnik”⁷ bezeichnet, bildete eine Beschäftigung, die dem Menschen, vom Sammeln von Naturprodukten abgesehen, eine Nahrungsquelle bot, und zwar zumindest während der Alt — und der Mittelsteinzeit, d.h. während eines Zeitraums von rund einer Million Jahren. Die Jagd bildete also, bereits in den frühen Phasen der Menschwerdung eine Hauptbeschäftigung, sicherte die Existenzmittel, trug zum Zustandekommen der Arbeitsteilung nach Geschlechtern bei und vertiefte damit den „Hominisierungsprozeß”.⁸ Dabei beherrschte in dieser Periode die menschliche Geisteswelt eine Menge von Glaubenselementen, Riten und Rituale, die man als „Jagdmagie”⁹ zu bezeichnen pflegt.

Die Jagd, deren Alter dem des Menschengeschlechts gleichkommt, vervollkommnete sich gleichzeitig mit diesem, denn im Rahmen dieses Bereichs glückten ihm die ersten Beobachtungen, Untersuchungen, Erfindungen.

Das Alter der Jagd im Karpaten-Donauroaum wird durch zahlreiche archäologische Entdeckungen erhärtet und zwar vor allem durch: von verschiedenen Jagdwildarten herrührende Knochen, „primitive Waffen”, und Bruchstücke (bzw. Bestandteile) gewisser Vorläufer der später, im ländlichen Milieu benutzten Fallen. All diese Zeugnisse der Sachkultur hängen mit gewissen magisch-religiösen Praktiken der primitiven Jäger zusammen, die sich zum Teil auch heute noch bruchstückhaft im Volksglauben und — Brauchtum¹⁰ nachweisen lassen.

Im Laufe der ersten Jahrtausende des menschlichen Daseins, die der *frühen Altsteinzeit* entsprechen, war der Mensch darauf angewiesen sich vor den Wildtieren zu schützen, gleichzeitig sich aber auch die notwendige Nahrung zu beschaffen. Aus diesem Grund heraus benutzte er Holz, Bein oder Stein, um sie unbearbeitet oder lediglich oberfläch-

⁵ Hedwiga Rușdea, *Principii și criterii pentru structurarea tematică a sectorului alimentar din Muzeul tehnicii populare*, în: Cibinium, 1974—1978, Sibiu, p. 88.

⁶ Idem, p. 89. În prezentul material vom face referiri, în special, la expunerea mijloacelor de capturare, în cadrul sectorului în aer liber, urmînd ca pe viitor să abordăm și modalitățile de realizare ale expunerii pavilionare.

⁷ A. Leroi-Gourhan, *Milieu et technique*, Edition Albin Michel, Paris, 1945, p. 7.

⁸ Mircea Eliade, *Istoria ideilor și credințelor religioase*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1981, p. 2—3.

⁹ Idem, p. 1—28.

¹⁰ Tiberiu Graur, *Considerații asupra vânătoarei de jderi în subzonele Bîrsa de Sus, Bran și Buzaie*, în: Cumidava, III, 1969, Brașov, p. 557—558.

⁵ Hedwiga Rușdea, *Principii și criterii pentru structurarea tematică a sectorului alimentar din Muzeul Tehnicii populare*, în: Cibinium, 1974—1978, Sibiu, S. 88.

⁶ Idem S. 89 Im vorliegenden Text wollen wir vor allem auf die Darstellung der Fallen im Freilichtsektor eingehen und später auf die Pavillonaraustellung zurückkommen.

⁷ A. Leroi-Gourhan, *Milieu et technique*, Edition Albin Michel, Paris, 1945, S. 7.

⁸ Mircea Eliade, *Istoria ideilor și credințelor religioase*, Editura științifică și enciclopedică, Bukarest, 1981, S. 2—3.

⁹ Idem, S. 1—28.

¹⁰ Tiberiu Graur, *Considerații asupra vânătoarei de jderi în subzonele Bîrsa de Sus, Bran și Buzaie*, în: Cumidava III 1969, Brașov, S. 557—558.

prund, au constituit primele „arme“ (toporașe de mână, așchii de silex, descoperite la Bugiulești, Valea Dîrjovului, Fărcașele) cu care erau „gonite“ animalele spre *ripe* sau *prăpăstii*, în care acestea erau capturate.¹¹

Folosirea uneltelor compuse, de tipul *lâncii de lemn armată cu străpungător de cremene*,¹² caracteristică pentru *cultura musteriană*-Paleoliticul mijlociu a însemnat un progres remarcabil pentru vînătorul primitiv. Descoperirile de la Baia de Fier, Ohaba-Ponor, Nandru, Peștera, Cheia, etc., în peșterile utilizate ca locuință, acum, pun în evidență practicarea vînătoarei ca ocupație de bază care asigură atît hrana, cît și materia primă necesară confecționării îmbrăcăminții.¹³

În *Paleoliticul superior* și *Mezolitic*, vînătorii „specializați“ îi găsim în așezările de la Mitoc, Vădastra, Iosășel, Ripiceni, etc., unde materialul osteologic indică vînatoarea rozătoarelor, urșilor, vulpilor, cervideelor, etc., cu o tehnică perfecționată în raport cu epocile anterioare.

În pragul neoliticului, odată cu schimbările climatice (retragerea calotei glaciare) care au dus la dispariția sau retragerea spre nord a animalelor mari, o nouă faună populează Eurasia, faună caracterizată prin reducerea taliei și creșterea vitezei de deplasare, ceea ce reclamă arme noi, eficiente. Acum se inventează *sulița dințată*, *luțul* și se răspîndește *arcul cu săgeți*.¹⁴ Acesta din urmă, scurtînd distanța dintre om și animal, permitea o capturare mai ușor de înfăptuit, fără să elimine „goana“ turmelor spre locuri accidentate. Așa cum demonstrează picturile rupestre aparținînd cercului franco-cantabric, omul începe să cunoască și să folosească capcana.¹⁵

Neoliticul, perioadă de mari schimbări în viața societății primitive, se caracterizează prin sedentarizarea comunităților umane, omul devenind agricultor și crescător de vite, dar totodată, și meșteșugar, prin prelucrarea superioară a pietrei și lemnului, iar începînd de acum, și a argilei. Vînatoarea a continuat să rămînă, multă vreme, o ocupație de bază a societății, mai ales pentru anumite triburi din zonele montane sau submontane.

Acum apare *vînatoarea pasivă*. Omul nu mai participă direct la actul capturării, ci folosește *capcana*, considerată a fi una din primele invenții și poate cea mai importantă pentru acea vreme. Ea își are originea în aplicarea practică a numeroase observații empirice din natură: „dascălii de

lich behandelt, als frühe „Waffen“ anzuwenden, wie wir sie in der *Prund-Kultur* belegt finden (Faustkeile, Feuersteinsplitter und andere, die man bei Bugiulești, Valca Dîrjovului, Fărcașele entdeckte) mit denen man das Wild in natürliche Abgründe „hetzte“.¹¹

Die Verwendung zusammengesetzter Jagdgeräte, wie etwa mit *Feuersteinspitzen versehner Spieße*, denen wir in der Mousterienkultur der mittleren Altsteinzeit begegnen, verkörperten für den primitiven Jäger bereits eine beachtliche Neuerung. Bei Baia de Fier, Ohaba Ponor, Nandru, Peștera, Cheia usw., in derzeit als Unterschlupf dienenden Höhlen gemachte Funde heben die Ausübung der Jagd als Grundbeschäftigung hervor, die sowohl die notwendige Nahrung, als auch den zur Anfertigung von Kleidung nötigen Rohstoff sicherte.¹³

In der *späten Altsteinzeit* und in der *Mittelsteinzeit* stoßen wir in Niederlassungen wie Mitoc, Vădastra, Iosășel, Ripiceni usw., wo das aufgefundene Knochenmaterial auf die Jagd von Nagern, Bären, Füchsen, Rotwild usw. hindeutet, auf „spezialisierte“ Jäger, die verglichen mit den vorausgegangenen Epochen, über eine vervollkommnete Technik verfügen.

An der Schwelle der Jungsteinzeit begegnen wir in Eurasien, nachdem mit dem Klimawechsel (dem Schmelzen der Eisschicht an den Polen) die Großfauna ausstarb oder sich nordwärts absetzte, einer durch geringere Ausmaße und größere Schnelligkeit gekennzeichneten Tierwelt, zu deren Erlegen neue, wirksamere Jagdwaffen nötig waren. Nun treten der *Speer mit Harpunenspitze*, die *Schlinge* auf und es verbreiten sich *Pfeil und Bogen*.¹⁴ Letztere, die den Abstand zwischen Jäger und Wild verkürzten, erleichterten das Erlegen, ohne die auf Wildherden gemachte „Treibjagd“ zu abschüssigen Stellen und Schluchten zu verdrängen. Wie die dem französisch-cantabrischen Kreis angehörenden Höhlenmalereien beweisen, lernt der Mensch die *Falle kennen und anzuwenden*.¹⁵

Die Jungsteinzeit, eine Periode großer Veränderungen im Leben der primitiven Gesellschaft, wird durch das Seßhaftwerden menschlicher Gemeinschaften gekennzeichnet, wobei der Mensch Ackerbauer und Viehhalter wird, doch gleichzeitig auch die Töpferei aufkommt. Doch soll sich die Jagd auch weiter noch für lange Zeit als Grundbeschäftigung der Gesellschaft, vor allem im Falle gewisser die Gebirgs- und Vorgebirgsgebiete bewohnender Stämme, erhalten.

Etwa nun tritt die *passive Jagd* auf, d.h. der Mensch nimmt nicht mehr unmittelbar am Erlegen des Wildes teil, sondern benutzt dazu die *Falle*, die man als eine der ersten Erfindungen und vielleicht eine der wichtigsten jener Zeit betrachtet.

¹¹ Ion Nania, *Istoria vînătorii în România*, Editura Ceres, București, 1977, p. 10—25.

¹² Kurt Horedt, *Istoria comunei primitive*, Editura didactică și pedagogică, București, 1970, p. 67.

¹³ Ion Nania, *op. cit.*, p. 25—30.

¹⁴ Idem, p. 30—34.

¹⁵ Kurt Horedt, *op. cit.*, p. 77; Julius Lips, *Obîrșia lucrurilor*, Editura științifică, București, 1958, p. 128—129.

¹¹ Ion Nania, *Istoria vînătorii în România*, Editura Ceres, Bukarest, 1977, S. 10—25.

¹² Kurt Horedt, *Istoria comunei primitive*, Editura didactică și pedagogică, Bukarest, 1970, S. 67.

¹³ Ion Nania, *op. cit.*, S. 25—30.

¹⁴ Idem, S. 30—34.

¹⁵ Kurt Horedt, *op. cit.*, S. 77; Julius Lips, *Obîrșia lucrurilor*, Editura științifică, Bukarest, 1958, S. 128—129.

fizică ai omului primitiv erau: ramura trasă în jos din întâmplare, care revenea în poziția ei firească, greutatea trunchiurilor care se rostogoleau pe un povârniș, după furtună, primejdiile unei gropi acoperite cu frunze“, după cum definește, poate cel mai bine, geneza capcanei, Julius Lips.¹⁶ Trebuie menționat, că modul de funcționare a tuturor capcanelor este determinat, fie de schimbarea, pentru moment, a naturii unui lucru, fie de schimbarea unui *echilibru natural* — cazul gropilor, unde animalului îi este schimbat echilibrul natural al stării de mers — fie a unui *echilibru artificial*, unde animalul schimbă o stare de echilibru creată de om.

Descoperirea la Sălcuța (Oltenia) a unui *tivig de os* relevă o dezvoltare importantă a cunoștințelor tehnice, pentru epoca respectivă. Utilitatea și eficacitatea acestei invenții este dovedită prin faptul că ea a dăinuit în Oltenia, Clisura Dunării, zona Bistrița-Năsăud, până în zilele noastre.¹⁷ În marile așezări neolitice, au fost descoperite unelte și arme din os, relevând caracterul preponderent al vânătorii, în raport cu celelalte ocupații.¹⁸

Punându-se bazele prelucrării metalelor, în *Epoca bronzului* forțele de producție cunosc o nouă ascensiune, favorabilă dezvoltării agriculturii și meșteșugurilor. Invenția carului pe roți sporește importanța domesticirii și creșterii animalelor. În aceste condiții, vânătoarea își pierde primordialitatea în economia societății, devenind ocupație secundară. Descoperirile arheologice de la Noua, Valea Lupului, Bîrlad, Gîrbovăț (Moldova), demonstrează acest lucru.¹⁹

Apariția și răspîndirea *metalurgiei fierului* (800 î.e.n.) conduce la o intensă dezvoltare a forțelor de producție cu urmări importante și în structura societății, celula sa cea mai importantă devenind *familia monogamă*.

Epoca aceasta corespunde înfloririi culturii materiale și spirituale geto-dacice, în spațiul carpato-danubian. Descoperirile arheologice din așezările și cetățile dacice, precum și mărturiile istoricilor antici (Herodot, Pindar, Aristotel, Tucidide, Strabon, Arrian), atestă practicarea vânătorii de către stră-

Sie beruht auf der Anwendung gewisser in der Natur gemachter empirischer Beobachtungen: „die Lehrmeister des primitiven Menschen in Fragen der Physik waren der zufällig nach unten gebogene und in sein Ursprungsstellung zurückschnellende Ast, das Gewicht nach dem Sturm einen Hang hinunterkollernder Baumstämme, die Gefahr einer laubbedeckten Grube“, wie die vielleicht beste Definition der Falle, von Julius Lips lautet.¹⁶ Dabei muß die Tatsache hervorgehoben werden, daß die Wirkung aller Fallen, sei's auf der augenblicklichen Veränderung eines Dinges, bzw. des *natürlichen Gleichgewichts*, beruht wie bei den Fallgruben, wo das natürliche Gleichgewicht des Wildes im Laufen oder Gehen gestört wird — sei's auf der Veränderung eines vom Menschen geschaffenen *künstlichen Gleichgewichts*, die das Wild herbeiführt.

Die Entdeckung eines aus Bein angefertigten Fallenbruchstücks („tivig de os“) bei Sălcuța (Oltenien) hebt einen für die damalige Zeit hohen Stand technischen Wissens hervor. Die Nützlichkeit und Effektivität dieser Erfindung beweist auch die Tatsache, daß sie sich in Oltenien, in der Donau-niederung, in der Zone Bistrița-Năsăud, bis in unsere Tage erhielt.¹⁷ In den großen jungsteinzeitlichen Siedlungen stieß man auf Beingeräte und -waffen, die den vorrangigen Charakter der Jagd, anderen Beschäftigungen gegenüber hervorheben.¹⁸

In der *Bronzezeit*, in der die Voraussetzungen für die Metallbearbeitung geschaffen werden, erleben die Produktionskräfte einen neuen Auftrieb, der die Entfaltung des Ackerbaus und des Handwerks begünstigt. Das Erfinden des Räderfuhrwerks erhöht die Bedeutung der Viehzähmung und -haltung. Unter diesen Gegebenheiten büßt die Jagd ihre Vorrangsstellung in der Wirtschaft der menschlichen Gesellschaft ein und sinkt zu einer zweitrangigen Beschäftigung hinab. Archäologische Funde von Noua, Valea Lupului, Bîrlad, Gîrbovăț (Moldau) erhärten diese Tatsache.¹⁹

Das Auftreten und die Verbreitung der *Eisenmetallurgie* (um 800 v.u.Z. bewirkt eine betonte Entwicklung der Produktionskräfte, die sich auf die Gesellschaftsstruktur auswirken soll, wobei sich die auf *Monogamie* beruhende *Familie* zur wichtigen Zelle gestaltet.

Diese Epoche entspricht im Karpaten-Donauraum der Blüte der getisch-dakischen Sach- und Geisteskultur. Die in den dakischen Siedlungen und Burgen gemachten archäologischen Funde und die Zeugnisse antiker Geschichtsschreiber (Herodot, Pyndaros, Aristoteles, Tukkidides, Strabo, Arrianus) belegen die Ausübung der Jagd durch unsere

¹⁶ Julius Lips, *op. cit.*, p. 125.

¹⁷ Ion Nania, *op. cit.*, p. 48, 54; Ion Dihor, *Capcane de lemn folosite la vânătoare în Clisura Dunării*, în: Revista Muzeelor nr. 4, 1968, p. 311—312; Teodor Ghițan, Nicolae Dunăre, *Vânătoarea. Bistrița-Năsăud*, în: Studii și cercetări etnografice, Bistrița, 1977, p. 197, fig. d.

¹⁸ Ion Nania, *op. cit.*, p. 36—54.

¹⁹ Idem, p. 62—71.

¹⁶ Julius Lips, *op. cit.* S. 125.

¹⁷ Ion Nania, *op. cit.*, S. 48, 54; Ion Dihor, *Capcane de lemn folosite la vânătoare în Clisura Dunării*, în: Revista Muzeelor nr. 4, 1968, S. 311—312; Teodor Ghițan, Nicolae Dunăre, *Vânătoarea. Bistrița-Năsăud*, în: Studii și cercetări etnografice, Bistrița, 1977, S. 197. Abb. d.

¹⁸ Ion Nania, *op. cit.*, S. 36—54.

¹⁹ Idem, S. 62—71.

moșii noștri utilizând arcul cu săgeți sau lancea, mergând sau călare, ori folosind capcanele.²⁰

În epoca *stăpînirii romane* (sec. II—III), vînătoria s-a practicat atît pe teritoriul provinciei Dacia, cît și în teritoriile libere, îndeosebi pentru negoțul cu blănuri. Dreptul roman consemnează, pentru prima dată, existența principiului juridic al dreptului de vînătoare, ca atribut al proprietății. Proprietarii de sclavi, care practicau vînătoria, aveau sclavi specializați-urmăritori călări, cei care conduceau copoii, cei ce se așezau pe marginile terenului înconjurat de rețele spre a împiedeca vînatul de a ieși și paznicii panourilor de rețele. Așadar vînătoria se practica prin hăituire cu ajutorul capacanelor de tipul rețelilor, utilizîndu-se și arme ca: arcul cu săgeți, lancea, ghioaga, toporul. În plastica provinciei Dacia apar, frecvent reprezentate, scene de vînătoare, sau zeități protectoare ale vînatului și vînătorii (Diana, Silvanus, etc.).²¹

Feudalismul, bazat pe relații de producție noi, face ca vînătoria să se constituie, pe domeniile feudale, ca o obligație a țăranilor atît în fața nobililor cît și a voievozilor, constînd din participarea forțată la vînătorile domnești, dar mai ales, din furnizarea de blănuri, piei, carne sau pene, curților feudale. Pentru Transilvania, primele știri scrise amintesc obligația iobagilor față de stăpînii feudali de a da piei și blănuri, mai ales cele de jder (așa cum menționează documentele din 1138, 1222, sau cele din a doua jumătate a sec. al XVI-lea, referitoare la ținutul Făgărașului).²² Dealtfel, legiunile privind ținutul Făgărașului impuneau o serie de restricții și în privința comercializării vînatului, căci cel ce prindea un cerb era obligat să-l aducă în cetate primind în schimb bani de băutură 20 sau 25 dinari, iar în cazul cînd îl vindea, plătea gloabă un florin.²³

Pe lîngă practicarea vînătorii ca mijloc de distracție al voievozilor, boierilor sau seniorilor feudali, țăranii vedeau în vînătoare un mijloc de asigurare a existenței, sau de combatere a dăunătorilor care, nu de puține ori, le compromiteau recoltele. Cel puțin în aceste situații e de presupus că s-a practicat vînătoria cu curse.

Pentru feudalismul timpuriu, dispunem, dealtfel, și de numeroase mărturii arheologice (așezările de la Garvăn-Dinogetia, Fîntîna Ilinii, Cetățeni, databile în sec. IV—XII) care au pus în evidență utilizarea *gropilor* săpate și amenajate, a *arcurilor* încordate, puse în acțiune de o coardă declanșată

Vorfahren, die dazu, meist beritten, Pfeil, Bogen, Speiß aber auch Fallen benutzten²⁰.

Während der *Römerherrschaft* (II. — III. Jh. u.Z.) übte man die Jagd sowohl auf dem Boden der Provinz Dazien, als auch in den freien Territorien, vor allem des Pelzhandels wegen, aus. Das römische Recht legt erstmalig das juristische Prinzip des Jagdrechts, als Besitzattribut fest. Die ausübende Sklavenhalter besaßen eigens auf die Wildhatz spezialisierte Reitersklaven, solche die die Hundemeute betreuten und solche, die entlang der Netze Aufstellung fanden, um das Wild am Ausbrechen zu hindern und schließlich Besorger der Netztafeln. Man übte die Jagd demnach als Hatz vermittels Netzfallen aus, wobei als Waffen, Pfeil, Bogen, Speiß, Keule und Axt Verwendung fanden. In der Plastik der Provinz Dazien tauchen häufig Jagdszenen und Schutzgötter des Waidwerks auf (Wie Diana, Silvanus usw.)²¹.

Die auf neuen Produktionsverhältnissen beruhende *Feudalordnung* bewirkt, daß sich die Jagd auf den Feudalgütern zu einer Frondienstleistung der Bauern, sowohl den Adligen, als auch dem Herrscher gegenüber gestaltet, und im zwangsweisen Teilnehmen an den herrschaftlichen Jagden, vor allem aber in der Pflichtabgabe von Pelzen, Häuten, Wildbret oder Federn an die Feudalhöfe bestanden. Die ersten urkundlichen Quellen erwähnen die Pflicht der Leibeigenen an ihre Feudalherren Felle und Pelze und zwar vor allem Marderfelle abzuführen (was aus Dokumenten der Jahre 1138, 1222 oder aus dem XVI. Jh. bezüglich des Gebiets von Făgăraș hervorgeht).²² Übrigens setzten die Gesetzesverordnungen bezüglich des Făgărașgebiets eine Reihe von Einschränkungen auch hinsichtlich des Verkaufs von Jagdwild fest, d.h. wer einen Hirsch fing, war verpflichtet, diesen in der Burg gegen ein Trinkgeld von 20—25 Denar abzuführen, wogen der Verkauf des Wildes, eine Geldbuße von 1 Gulden zufolge hatte.²³

Neben der Ausübung der Jagd als Zeitvertreib der Fürsten, Boiaren oder Feudalherren, sahen die Bauern in der Jagd auch ein Mittel um ihre Bedürfnisse zu decken oder die Schädlinge, die nicht selten ihre Saaten vernichteten, zu bekämpfen.

Zumindest in diesem Sinne muß die Ausübung der Fallenjagd aufgefaßt werden.

Für den Frühfeudalismus besitzen wir übrigens eine Reihe archäologischer Zeugnisse (in den Siedlungen von Garvăn-Dinogetia, Fîntîna, Ilinii, Cetățeni, die sich als den IV. — XII. Jh. zugehörig datieren lassen), die die Verwendung von Fallgruben und vom Wild selbst ausgelösten *Selbst-*

²⁰ Idem, p. 72—95; V. Iliescu, V. Popescu, G. Ștefan, *Izvoare privind istoria României*, Editura Academiei R.S.R., București, 1964, p. 523 și urm.

²¹ Ion Nania, *op. cit.*, p. 92—102.

²² *Documente privind istoria României*. C. Transilvania, vol. I (1075—1250), doc. 4, p. 3, 1138; Romulus Oșianu, *Contribuții la studiul vînătorii țăărănești cu curse în Transilvania*, în: AMET, Cluj-Napoca, 1976, p. 114; Ion Nania, *op. cit.*, p. 149.

²³ Ion Nania, *op. cit.*, p. 141.

²⁰ Idem, S. 72—95; V. Iliescu, V. Popescu, G. Ștefan, *Izvoare privind istoria României*, Editura Academiei R.S.R., Bukarest, 1964, S. 523 und die folgenden.

²¹ Ion Nania, *op. cit.*, S. 92—102.

²² *Documente privind istoria României*. C. Transilvania Band. I (1075—1250) doc. 4, S. 3, 1138; Romulus Oșianu, *Contribuții la studiul vînătorii țăărănești cu curse în Transilvania*, in: AMET, Cluj-Napoca, 1976, S. 114; Ion Nania, *op. cit.*, S. 140.

²³ Ion Nania, *op. cit.*, S. 141.

de animal, a rețelelor confecționate uneori din mătase.²⁴

Vînătoarea cu curse este amintită, de pildă, în documente medievale din Transilvania (Țara Oltului — 1532, Țara Bîrsei — 1545, 1610), Moldova (sec. XIV—XVIII), Țara Românească (sec. XIII—XVIII), în toponimice (Valea Cursei, Cursele, etc.) și zootoponime (Rîpa Zimbrului, Gropile Zimbrului, Groapa Ursului, Groapa Lupilor, Fața Lupului, Groapa Lupului, etc.) care se găsesc menționate în diferite documente feudale din cele trei țări românești.²⁵

În general, se poate aprecia că datorită obligațiilor care includeau și vînătoarea, în evul mediu, cele trei țări române au fost mari exportatoare de blănuri, în cadrul relațiilor comerciale cu centrul sau vestul Europei, cît și cu Imperiul Otoman.

Din anul 1868, în Principatele române se legiferează vînătoarea, ceea ce aduce după sine, apariția și dezvoltarea „braconajului“, practicat cu ajutorul capcanelor, în așa fel instalate, încît să nu poată fi descoperite de paznici. Trebuie menționat că acești „puitori de capcane“ din lumea satelor erau agricultori, păstori sau lucrători la pădure și că datorită lor, s-au păstrat, pînă aproape în zilele noastre. „Meșterii“ anonimi s-au servit de cunoașterea empirică, dar destul de temeinică a unor noțiuni de fizică (forța de gravitație, principiul elasticității materialelor, sistemul de funcționare al pîrghiilor simple și compuse) și biologie (comportamentul și psihologia vînatului), pe care și le-au însușit în cursul unei practici îndelungate.

Informațiile culese cu prilejul cercetărilor etnografice de teren duc la concluzia că vînătoarea țărănească prezintă două aspecte, deci un dublu scop:

1. *Aspectul economic* constînd din îmbunătățirea alimentației, obținerea de blănuri, piei, os, păr, pene.

2. *Aspectul practic* constînd din distrugerea dăunătorilor și a pagubelor pricinuite de aceștia.

Așa cum am menționat, făcînd referiri la aspectul istoric al vînătoarei, metodele clasice sînt:

A. *Vînătoarea activă*, caracterizată prin participarea omului la actul capturării și utilizarea unor mijloace compatibile cu posibilitățile omului de a le utiliza direct. Armele specifice culturii populare românești pentru vînătoarea activă, se împart în două categorii:

²⁴ Ibidem, p. 103 și urm.

²⁵ Ibidem, p. 129—130, 174; Gheorghe Nedici, *Istoria vînătoarei și a dreptului de vînătoare*, Tipografia ziarului „Universul“, București, 1940, p. 588, 593, 629.

schuß-Bogen, sowie gelegentlich aus Seide angefertigter Fangnetze belegen.²⁴

Die Fallenjagd wird zum Beispiel in mittelalterlichen Urkunden Transsilvaniens (Țara Oltului-Gebiet — 1532, Burzenland — 1545, 1610) der Mo'dau (XIV. — XVIII. Jh.), der Walachei (XIII. — XVIII. Jh.), bzw. in der Flurnamengebung erwähnt („Valea Cursei“ — Fallental, „Cursele“ — Fallen, „Rîpa Zimbrului“ — Wisentfelsen, „Gropile Zimbrului“ — Wisentgruben, „Groapa Ursului“ — Bärengrube, „Groapa Lupilor“ — Wolfsgrube, „Fața Lupului“ — Wolfshang, usw.) die verschiedene Feudalurkunden der drei rumänischen Länder erwähnen.²⁵

Im allgemeinen läßt sich behaupten, daß, aufgrund des Frondienstes, der auch die Jagd einschloß, die drei rumänischen Länder während des Mittelalters, im Rahmen der Handelsbeziehungen die zu Mittel — und Westeuropas bzw. zur Hoher Pforte bestanden, große Pelzexporteure waren.

In der Neuzeit wird die Jagd im Jahre 1868 dem Gesetz unterworfen, was das Aufkommen und die Entwicklung des „Wilderns“ nach sich zieht, das man vermittlels Fallen ausübt, die so angebracht wurden daß sie von Waldhütern unentdeckt blieben. Es muß darauf hingewiesen werden, daß diese „Fallensteller“ aus dem ländlichen Bereich Ackerbauern, Hirten oder Holzknechte waren und daß wir ihnen die Tatsache zu verdanken haben, daß sich, bis in unsere Tage allerlei Fallenarten erhalten haben. Die namenlosen „Meister“ bedienten sich dabei gründlicher, wenn auch bloß empirischer Kenntnisse der Physik (Schwerkraftprinzip, Elastizitätswirkung, einfacher und verbundene Hebel) und Biologie (Verhalten und Psychologie des Wildes), die jene im Zuge langwieriger Praxis erwarben.

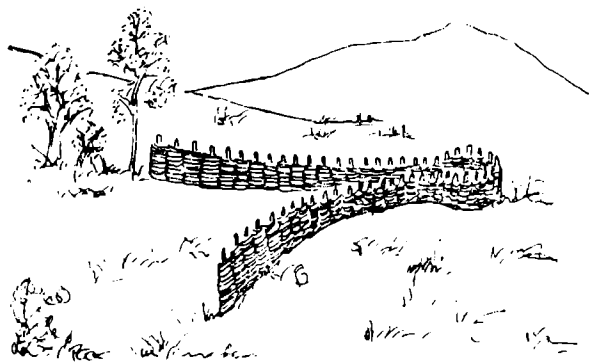
Anläßlich bei Geländeforschungen angestellter volkskundlicher Untersuchungen gelangten wir zu dem Schluß, daß die *bäuerliche Jagd* zwei Aspekte hervorkehrt, also einen Doppelzweck verfolgt und zwar: 1. Den *wirtschaftlichen*, bestehend in der Verbesserung der Ernährung, der Erlangung von Pelzwerk, Fellen, Bein, Haar oder Federn. 2. Einen *praktischen*, bestehend im Ausrotten der Schädlinge und damit dem Vorbeugen künftiger von diesen angerichteter Schäden.

Wie wir eingangs, hinsichtlich der Geschichte der Jagd anführten, gehören zu den klassischen Jagdmethoden:

A. *Das aktive Jagen*, gekennzeichnet durch die Teilnahme des Menschen am Akt des Erlegens und durch Benutzen gewisser, unmittelbar durch den Menschen angewandter Behelfe. Die bei der aktiven Jagd innerhalb der rumänischen Volkskultur benutzten Jagdwaffen gehören zwei Gattungen an und zwar:

²⁴ Ibidem, S. 103 und die folgenden.

²⁵ Ibidem, S. 129—130, 174; Gheorghe Nedici, *Istoria vînătoarei și a dreptului de vînătoare*, Druckerei der Zeitung „Universul“, Bukarest, 1940, S. 588, 593, 629.

IA₁

1. Tipologia curselor de vânătoare utilizate pe teritoriul României:

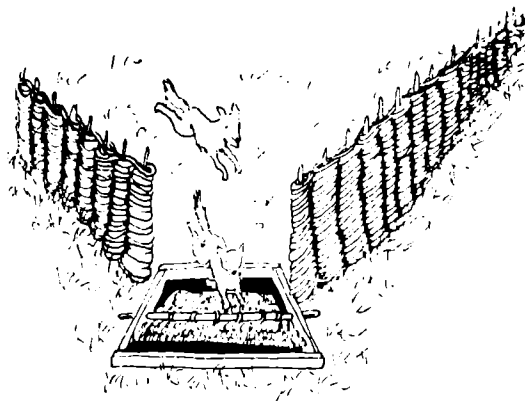
- IA₁ Gropi simple cu gard de dirijare.
IA₂ Gropi cu leasă și gard de dirijare.

A₁ Cele cu care se acționează din apropiere, prin *lovire directă* (măciuca, ghioaga, sulita, sârcinerul, furca, baltagul).

A₂ Cele cu care se acționează prin *lovire de la distanță* (arcul cu săgeți, sulita, praștia, arma de foc).

B. *Vânătoarea pasivă*, constând din capturarea animalului fără participarea nemijlocită a omului și utilizarea unor mijloace superioare, constând din dispozitive diverse, construite sau amenajate în spațiul vânătorii (deci ocupând un loc fix), care declanșate de animale, provoacă capturarea, prin închiderea, suspendarea, rănirea sau uciderea lor. Mijloacele specifice vânătoarei pasive sînt *cursele* sau *capcanele*, studiate pentru întâia oară, la noi, de Romulus Vuia.²⁶

În pofida unor cercetări și încercări de tipologizare a capcanelor de vânătoare din diferite zone etnografice ale țării,²⁷ de cele mai multe ori acestea se reduc la simpla prezentare a unor variante locale.²⁸ Problematika ridicată de aceste ingenioase instalații țărănești a fost puțin studiată în literatura de specialitate de la noi. Criteriul utilizat în

IA₂

1. Typologie der auf dem Boden Rumäniens benutzten Jagdfallen

- IA₁ Einfache Fallgruben mit Leitzaun
IA₂ Fallgruben mit Tarndeckel und Leitzaun

A₁ Unmittelbar, aus der Nähe angewandte Hieb-, Schlag-, Stich- und Stoßwaffen (Keule, Kolben, Speiß, Heugabel, Streitaxt).

A₂ Auf Entfernung wirkende Waffen (Bogen und Pfeil, Speer, Schleuder, Feuerwaffen).

B. *Passives Jagen*, verkörpert durch Einfangen des Wildes ohne persönliche Teilnahme des Menschen und Verwendung hochwertigerer Behelfe, die aus verschiedenen im Jagdgebiet erkannten oder angelegten Vorrichtungen (die also einen festen Platz einnehmen), die durch das Wild ausgelöst, dieses fangen und zwar durch Einsperren, Aufhängen, Verwunden oder Töten. Als spezifische Behelfe, der passiven Jagd dienen die erstmalig von Romulus Vuia²⁶ erforschten *Fallen*.

Dit mit diesen genialen bäuerlichen Anlagen zusammenhängenden Fragen wurden von unserer Fachliteratur kaum beachtet. Und, gewissen Untersuchungen oder Typologieversuchen zum Trotz, erweisen sich die Jagdfallen verschiedener Volkskundegebiete²⁷ unseres Landes als einfache Lokalvarianten²⁸. Was die hinsichtlich der Gliederung angewandten Gesichtspunkte anbelangt, benutzte man nicht immer solche, die sich auf die Funktion

²⁶ Romulus Vuia, *Vânătoare și curse țărănești din Țara Hațegului și Regiunea Pădurenilor*. Extras din: „Carpații”, anul XX, nr. 12, p. 3—13.

²⁷ Ion Vlăduțiu, cap. *Vânătoarea în zona Biczaz*, *Etnografia Văii Bistriței*, București, 1973, p. 325—341; idem, *Etnografia românească*, București, 1973, p. 308—309; Valer Butura, *Etnografia poporului român*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 272—276.

²⁸ István Molnár, *Sisteme de prins animale în jurul Căminului Izvoare*. Sepsiszentgyörgyi tartományi Múzeum Évkönyve, Tírgu Mureș, 1955, p. 65—76; Ion Dihor, *op. cit.*, p. 311—314; Károly Kós, *Date asupra vânătorii țărănești cu curse în Cașin*, în: Aluta, Sfîntu Gheorghe, 1971, p. 323—346; Nicolae Dunăre, Tiberiu Graur, cap. *Vânătoarea. Țara Birsei*, vol. I, București, 1972, p. 292—301; István Molnár, *Vînatul popular în Bazinul Borsec*, în: Aluta, Sfîntu Gheorghe, 1974—1975, p. 205—234; Lelia Rădulescu, *Vînatărea în Țara Făgărașului în secolele XV—XX*, în: Cumidava, Brașov, VIII, 1974—1975; Teodor Ghițan, Nicolae Dunăre, *op. cit.*, p. 189—204.

²⁶ Romulus Vuia, *Vânătoarea și curse țărănești din Țara Hațegului și Regiunea Pădurenilor*. Auszug aus „Carpații”, anul XX, Nr. 12 S. 3—13.

²⁷ Ion Vlăduțiu, Kap. *Vînătoreea în zona Biczaz*, *Etnografia Văii Bistriței*, Bukarest, 1973, S. 325—341; idem, *Etnografia românească*, Bukarest, 1973, S. 308—309; Valer Butura, *Etnografia poporului român*, Editura Dacia Cluj-Napoca, 1978, S. 272—276.

²⁸ István Molnár, *Sisteme de prins animale în jurul căminului Izvoare*. Sepsiszentgyörgyi tartományi Múzeum Évkönyve, Tírgu Mureș, 1955, S. 65—76; Ion Dihor, *op. cit.*, S. 311—314; Károly Kós, *Date asupra vînătorii țărănești cu curse în Cașin*, în: Aluta, Sfîntu Gheorghe, 1971, S. 323—346; Nicolae Dunăre, Tiberiu Graur, Kap. *Vînătoreea. Țara Birsei*, Band I, Bukarest, 1972, S.292—301; István Molnár, *Vînatul popular în Bazinul Borsec*, în: Aluta, Sfîntu Gheorghe, 1974—1975, S. 205—234; Lelia Rădulescu, *Vînătoreea în Țara Făgărașului în secolele XV—XX*, în: Cumidava, Brașov, VIII, 1974—1975; Teodor Ghițan, Nicolae Dunăre, *op. cit.*, S. 189—204.

clasificările făcute nu a fost întotdeauna cel funcțional, care ni se pare primordial în definirea acestor tipuri de instalații, sau dacă acest criteriu a fost utilizat, el nu a fost urmărit consecvent pentru totalitatea tipurilor existente, dând naștere, nu de puține ori, unor confuzii (generate de conținut între criteriul *funcțional* și cel *morfologic*, complementare dar nu identice).

O contribuție importantă în acest domeniu a adus-o Romulus Oșianu²⁹, care, în stabilirea tipurilor mijloacelor de capturare, a utilizat criteriul funcțional, determinant în alcătuirea unei tipologii. Din păcate, clasificarea este făcută pe materiale provenind numai din anumite zone ale Transilvaniei și mai ales din colecția Muzeului Etnografic al Transilvaniei.

Pornind de la stadiul actual de cunoaștere a acestei teme, vom încerca la rândul nostru o *sistemizare* a datelor de care dispunem, deopotrivă din sursă bibliografică cât și din cercetarea etnografică pe teren, urmărind elaborarea unei clasificări tipologice cât mai complete posibil.³⁰

I. *Gropile* sînt cele mai vechi mijloace de capturare a vînatului, bazate pe schimbarea echilibrului natural al stării de deplasare a animalului.

A. *Gropi spre care animalul e hăituit de un grup de oameni*. Determină dezechilibrarea animalului prin căderea acestuia în groapă.

A₁ *Gropi simple cu gard de dirijare*, de tipul „cotețului” pentru lup sau vulpe utilizat în Țara Hațegului.³¹ Sistemul constructiv cuprinde pe lîngă groapa propriu-zisă, de formă dreptunghiulară, două garduri din împletitură, convergente în fața gropii, cu lungimea de cca 100 m și înălțimea de 3—4 m. La vînațoare participă 40—50 de oameni înarmați cu furci, securi, bîte care hăituiesc vînatul spre groapă unde odată captiv este ucis.

A₂ *Gropi cu leasă și gard de dirijare*. Sînt asemănătoare cu cele descrise anterior, dar prezintă cîteva particularități constructive: groapa de formă tronconică, cu baza mare jos și la partea superioară prevăzută cu *leasă* (capac ce se poate roti în jurul unui tambur) avînd funcția de mascare, dar și de acționare cînd animalul calcă peste ea determinîndu-i căderea. Cele două garduri, convergente spre groapă, au o lungime de cca 500 m și o înălțime de 4 m. Aceste curse erau utilizate pentru prinderea lupilor, vulpilor, urșilor în toată zona montană a României și chiar a Europei.³²

²⁹ Romulus Oșianu, *op. cit.*, p. 113—134.

³⁰ Cercetările întreprinse pe teren au cuprins zonele: Petroșani—Cîmpu lui Neag, Țara Oltului, Valea Gurghiului, Mureșul superior și mijlociu, Valea Carasu-Dobrogea.

³¹ Romulus Oșianu, *op. cit.*, p. 116.

³² *Idem*; Teodor Ghițan, Nicolae Dunăre, *op. cit.*, p. 199, fig. 38 b.

beziehen, was uns bei der Definierung derartiger Anlagen vorrangig erscheint. Wurde trotzdem ein derartiger Gesichtspunkt angewandt, so geschah das nicht konsequent hinsichtlich aller vorhandenen Typen, was nicht selten Mißverständnisse bewirkte (die sich gehaltmäßig aus der Funktion und der Form ergaben, die sich zwar ergänzen, ohne sich zu decken).

Einen wichtigen Beitrag in diesem Bereich leistete Romulus Oșianu²⁹, der bei Gliederung der Fangbehelfe, den zur Aufstellung einer Typologie ausschlaggebenden funktionellen Gesichtspunkt anwandte. Leider widmet sich seine Klassifizierung bloß nur einem beschränkten Stoff, nämlich gewissen transsilvanischen Gebieten entstammenden, vor allem in den Sammlungen des transsilvanischen Volkskundemuseums Cluj-Napoca belegten Stücken.

Vom heutigen Wissensstand ausgehend, unternehmen wir den Versuch einer Systematisierung der sowohl bibliographischen Quellen, als auch Forschungen entstammenden Daten, mit dem Ziel eine möglichst vollständige Typologie auszuarbeiten,³⁰ die wir in folgendem veranschaulichen:

I. Die *Fallgruben* bilden die ältesten Behelfe, beruhend auf der Störung des natürlichen Gleichgewichts des Fortbewegungszustands des Tieres. Dabei unterscheiden wir:

A. *Fallgruben in die das Wild von einer Treiberschar gehetzt wird*. Bei denen die Gleichgewichtsstörung durch den Fall des Tieres in die Tiefe ausgelöst wird.

A₁ *Einfache Gruben mit Leitzaun*, dem im Hațeggebiet zum Fuchs- und Wolfsfang benutzten „coteț” ähnlich.³¹ Baumäßig geht es um eine rechteckige Grube und zwei aus Rutengeflecht angefertigte, etwa 100 m lange und 3—4 m hohe am Grubenrand einander genäherte Zäune. Bei der Hatz beteiligten sich 40—50 mit Heugabeln. Äxten und Knütteln bewaffnete Personen, die das Wild in Richtung der Grube hetzen, wo es, nach dem Absturz getötet wird.

A₂ *Gruben mit Rutengeflechtdeckel und Leitzaun* unterscheiden sich von den vorhergenannten durch ihre Kegelstutzform, wobei der Grubenboden dem größeren Durchmesser entspricht, die obere Öffnung dagegen ist durch einen schwenkbaren Rutenrostdeckel verschlossen, der einerseits dazu bestimmt ist die Grube zu verbergen, andererseits die Falle auszulösen, d.h. unter der Last des Tieres nachzugeben, so daß dieses hineinstürzt. Die beiden sich einander allmählich nähernden Zäune sind etwa 500 m lang und etwa 4 m hoch. Diese Fallen dienten im gesamten rumänischen, aber auch europäischen³² Bergland vor allem zum Wolfs- und Bärenfang.

²⁹ Romulus Oșianu, *op. cit.*, S. 113—134.

³⁰ Die Geländeforschungen umfassten die Gebiete: Petroșani — Cîmpu lui Neag, Țara Oltului, Ghurghiu-Tal, Oberlauf und Mittellauf des Mureș, Carasu-Tal-Dobrobrudsch.

³¹ Romulus Oșianu, *op. cit.*, S. 116.

³² *Idem*. Teodor Ghițan, Nicolae Dunăre, *op. cit.*, S. 199 Abb. 38 b.

B. *Gropi amplasate la locurile de trecere ale animalelor*. Sînt amplasate spre potecile ce conduc la adăpătarea naturală a animalelor. Omul nu mai este prezent la actul capturării. Din această categorie fac parte:

B₁ *Gropi simple fără momeală*. Unele sînt amenajate „la gura vizuinii”, mascate cu crengi, avînd o adîncime de cca 1,50 m, utilizate pentru prinderea puilor de lup (Țara Lăpușului), altele săpate „la trecători”, avînd diametrul de 2 m și adîncimea de 1,50—2 m, pentru capturarea mistreților, întîlnite în Carpații Meridionali și pe valea Arieșului.³³

B₂ *Gropi cu țepușe, fără momeală*. Sînt prevăzute, la partea inferioară, cu pari avînd vîrfurile ascuțite. Animalul odată căzut în groapă este străpuns și ucis. Utilizate pentru vînarea mistreților, prin amplasarea lor în zonele de deal și a cerbilor „la scăldătoare”, în zonele de munte.³⁴

B₃ *Gropi cu leasă și momeală*. Sînt cele de tipul „lupiștilor” sau lupăriilor, al căror sistem constructiv diferă atît în ceea ce privește forma gropii, cît și dispunerea lesei (aceasta determinînd un mod de funcționare diferit).

B₃ 1. *Groapa cu leasă fixă*, cu secțiune tronconică (adîncime 2 m), cu momeală vie, protejată de un gard circular (înalțime 4 m), întîlnită în zona Cașin—Harghita, Țara Lăpușului. O particularitate deosebită prezintă „lupăria” din zona Bistrița (Moldova), care, deși era amplasată la cca 1,5 m de suprafața solului, utiliza același principiu de funcționare.³⁵

B₃ 2. *Groapa simplă cu leasă și tambur*, tronconică sau dreptunghiulară avînd adîncimea de 2 m și diametrul de 1,50 m, amplasată la gura „poietii”, pentru a proteja oile (zona munților Apuseni)³⁶ și la „trecători” (Țara Oltului, Valea Gurghiului, Valea Arieșului, Bazinul Borsec, zona Petroșani)³⁷.

B₃ 3. *Groapă cu leasă, cu tambur și „svîrdină”* (rudă de lemn) de care e prinsă momeala deasupra lesei, determinînd prin poziția ei căderea animalului în groapă. Se întîlnește în Țara Lăpușului.³⁸

B₃ 4. *Groapa cu leasă dublă*. Este bazată pe funcționarea unui sistem de pîrghii al căror echilibru e distrus de animalul atras de momeala situată la

B. *Die an Wildpfaden angelegten Fallgruben*.

Diese befinden sich meist an den Zugangswegen zu den natürlichen Wildtränken. Der Mensch selbst ist beim Fang nicht zugegen. Zu dieser Gattung gehören:

B₁. *Einfache Fallgruben ohne Köder*. Manche davon werden unmittelbar vor dem Höhleneingang angelegt, weisen eine Tiefe von 1,50 m und dienen zum Fang junger Wölfe (Lăpuș — Gebiet), andere werden an Wildwechseln angelegt, sind etwa 1,50 m — 2 m tief, haben einen Durchmesser von 2 m und werden zum Wildschweinfang benutzt. Man begegnete ihnen in den Südkarpaten und im Arieștal (Westkarpaten).³³

B₂. *Fallgruben mit einem zugespitzten Pfahl, ohne Köder* werden am Boden mit zugespitzten Pfählen versehen, sodaß das hinabstürzende Tier sich im Fallen aufspießt. Sie dienen im Hügelland zum Wildschwein- und im Bergland, an Furten angelegt, zum Hirschfang.³⁴

B₃. *Fallgruben mit Rutenrostdeckel und Köder*. Gehören zu den Wolfsfallen („lupești, lupării”) und unterscheiden sich von den vorigen sowohl hinsichtlich der Bauweise, als auch der Anbringung des Deckels (die eine besondere Wirkung auslöst).

B₃ 1. *Die Grube mit unbeweglichem Deckel* weist einen sich nach oben verjüngenden kegelsstutzförmigen Querschnitt auf. (Tiefe rund 2 m). Man benutzt einen von einem 4 m hohen Zaun geschützten lebenden Köder. Diesem Typus begegnet man im Gebiet Cașin—Harghita, im Lăpuș — Gebiet. Ein besonderes Merkmal verzeichnet die „Wolfsfalle” aus dem Bistrița — Gebiet (Moldau), die, obgleich sie in rund 1,5 m Tiefe von der Erdoberfläche angelegt wurde, die gleiche Wirkungsweise anwandte.³⁵

B₃ 2. *Die einfache Grube mit Deckel und Drehlager* ist kegelsstutzförmig oder rechteckig und weist eine Tiefe von 2 m und einen Durchmesser von 1,5 m auf. Man legte sie am Zugang zum Schafpferch, zu dessen Schutz (Westkarpaten)³⁶ und an Wildwechseln (Țara Oltului — Gebiet Gurghiutal, Arieștal, Borsecbecken und Zone Petroșani)³⁷ an.

B₃ 3. *Grube mit Deckel, Drehlager und Stange („svîrdină”)*. An der letztgenannten ist der Köder über der Grube angebracht und veranlaßt durch ihre Stellung das Tier den Deckel zu betreten. Man begegnete diesem Typus im Lăpuș—Gebiet.³⁸

B₃ 4. *Grube mit Doppeldeckel*. Sie wirkt aufgrund eines Hebelsystems, das durch das Wild ausgelöst wird, das, vom unterhalb des zweiten Deckels befindlichen Köder angelockt, den oberen Deckel betritt und damit das Gleichgewicht stört.

³³ Romulus Oșianu, *op. cit.*, p. 117.

³⁴ Ion Vlăduțiu, *Etnografia românească*, p. 309.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Romulus Oșianu, *op. cit.*, p. 118, fig. 4.

³⁷ *Ibidem*; Informații: Ion Fățan (decedat), Porumbacu de Sus, jud. Sibiu, Ilie Orzea (69 ani), Scorei, jud. Sibiu, Andrei Pop (66 ani), Copăcel, com. Hîrseni, jud. Brașov, Chirteș Florea (72 ani), Ibănești-sat, jud. Mureș.

³⁸ Romulus Oșianu, *op. cit.*, p. 118.

³³ Romulus Oșianu, *op. cit.*, S. 117.

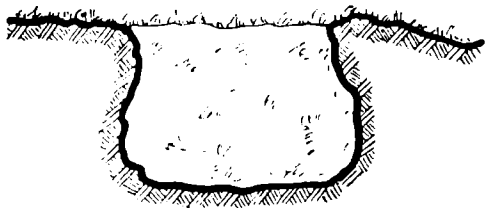
³⁴ Ion Vlăduțiu, *Etnografia românească*, S. 309.

³⁵ *Ibidem*.

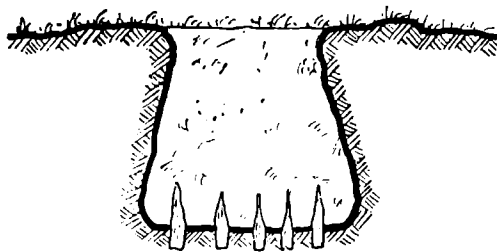
³⁶ Romulus Oșianu, *op. cit.*, S. 118, Abb. 4.

³⁷ *Ibidem*: Informationen von: Ion Fățan (verstorben), Porumbacu de Sus Kr. Sibiu, Ilie Orzea (69) Scorei Kr. Sibiu, Andrei Pop, (66), Copăcel Gem. Hîrseni, Kr. Brașov, Chirteș Florea (72) Ibănești-sat Kr. Mureș.

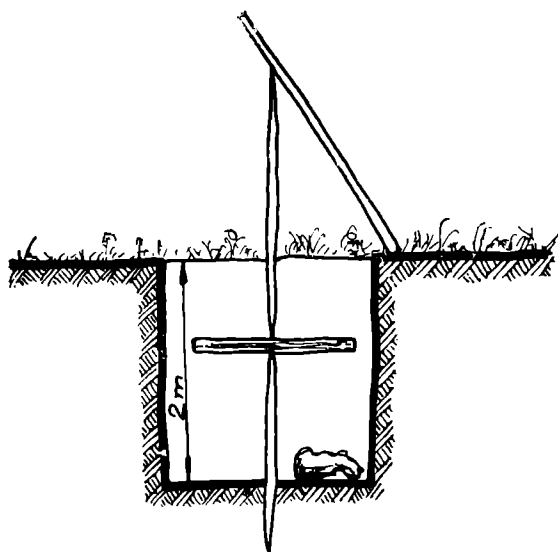
³⁸ Romulus Oșianu, *op. cit.*, S. 118.

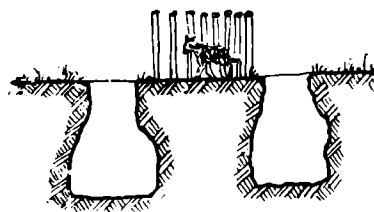
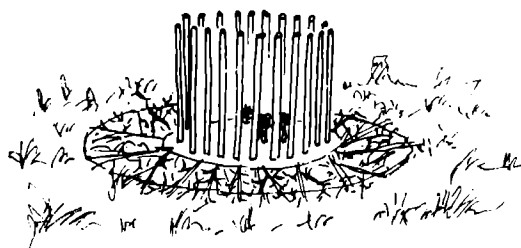
IB₁

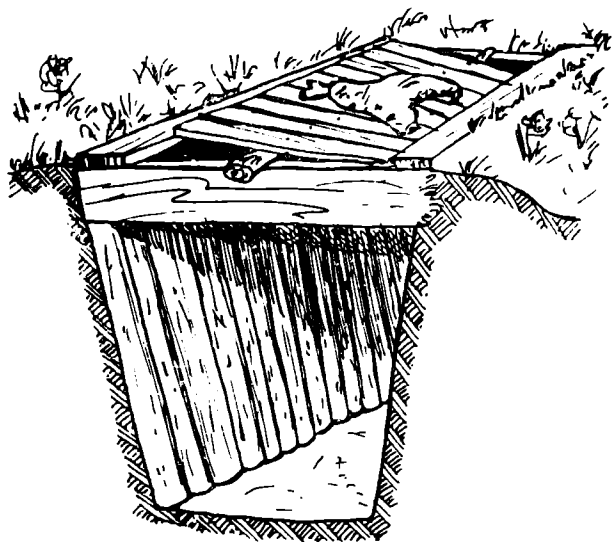
IB₂

IB₃

IB₃

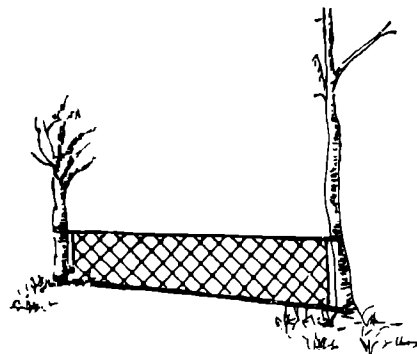
IB₃

IB₃

I B₁ Gropi simple fără momeală.
I B₂ Gropi cu țepușe fără momeală.
I B₃ Gropi cu leasă și momeală.

I B₁ Einfache Gruben, ohne Köder
I B₂ Gruben mit zugespitztem Pfahl, ohne Köder
I B₃ Gruben mit Tarndeckel und Köder

II A

baza gropii. Groapa este dreptunghiulară cu adâncimea de cca 2 m. Se utilizează în Țara Lăpușului.³⁹

II. *Lațurile*, se bazează, în ceea ce privește sistemul constructiv, pe schimbarea echilibrului artificial constituit, conducând la *prinderea de picior*, sau *strangularea* animalului.

A. *Plasele (rețelele)*, în care animalele hăituite pătrund încurcându-se, fiind strangulate apoi de ochiurile lor. Dacă în antichitate și evul mediu sînt atestate pe teritoriul țării noastre ca fiind mult utilizate, în prezent sînt cunoscute doar în zona Bistrița-Năsăud. Ele poartă denumirea de „placă”. Construite la început din rădăcini filiforme, iar în prezent din sfoară, ață pescărească, sîrmă, ele sînt amplasate la locurile de trecere ale animalelor.⁴⁰

B. *Lațurile propriu zise*, care, prin închiderea unui ochi (nod care strînge), produc strangularea animalului. Ele au fost confecționate din sfoară, ață pescărească, sîrmă, iar mai demult, din rădăcini filiforme.

B₁ *Lațuri fără momeală*. Imită un desis familiar animalului. Ele sînt simple ochiuri așezate între doi pari sau la spărtura unui gard, la gura vizuinii, sau la locul de trecere al animalelor. Aceste tipuri de lațuri se foloseau de-a lungul întregului arc carpatic, pentru vînarea mistreților, iepurilor, lupilor, căprioarelor, sau chiar a urșilor (în acest caz utilizându-se un cablu de oțel).⁴¹ Aceste tipuri de lațuri prind vînatul din viteză, strangulîndu-l. Ele pot fi:

B₁ 1. *Lațuri simple*, constînd dintr-un singur ochi (nod) care strînge.

B₁ 2. *Lațuri multiple*, două sau mai multe ochiuri (noduri), utilizate mai ales pentru prinderea păsărilor.⁴²

B₂ *Lațuri cu momeală*. Ca principiu de funcționare identice cu primele, dar animalul este obligat a trece prin laț, fiind atras de momeală, care odată atinsă, declanșează un sistem de pîrghii sau un arc, ce închid lațul în jurul gîtului său. Acestea sînt:

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Teodor Ghițan, Nicolae Dunăre, *op. cit.*, p. 197, fig. 37 a.

⁴¹ Informații *Finghiș Gheorghe* (70 ani), com. Perșani, jud. Brașov.

⁴² Gunda Béla, *Ethnographica Carpathica*, Budapest, 1966, p.144—145, 147—148, fig. 64, 65, 66, 68.

Die Grube ist von Quaderform und rund 2 m tief und benutzt wurde sie im Lăpuș—Gebiet.³⁹

II. *Die Schlingen* beruhen, was ihren Bau anbetrifft, auf der Veränderung des erlangten künstlichen Gleichgewichts, und bewirkten das das Wild an einem Fuß gefesselt oder erwürgt wird.

A. *Die Netze*, in denen sich das gehetzte Wild verfängt, um von seinen Fäden erwürgt zu werden, sind auf dem Boden unseres Landes in der Antike und im Mittelalter als überaus verbreitete Jagdbehelfe bekannt. Gegenwärtig sind sie bloß noch im Gebiet von Bistrița Năsăud belegt. Einst wurden diese als „placă“ (Platte) bezeichneten Behelfe aus faserigem Wurzelwerk angefertigt, heute dagegen stellt man sie aus Bindfaden, Fischergarn oder Draht her und bringt sie an Wildwechseln an.⁴⁰

B. *Die eigentlichen Schlingen*, die durch Zusammenziehen einer einzigen Schlinge das Wild erwürgen, wurden ebenfalls aus Bindfaden, Fischergarn, Draht und vor langer Zeit aus faserigen Wurzeln angefertigt.

B₁. *Schlingen ohne Köder* ahmen ein dem Tier vertrautes Dickicht nach. Es handelt sich um, zwischen zwei Pflöcken oder an einer Zaunlücke, am Höhleneingang oder an Wildwechseln angebrachte einfache Schlinge die entlang des gesamten Karpatenbogens zum Fang von Wildschweinen, Hasen, Wölfen, Rehen oder gar Bären (bei denen man Stahlkabel benutzte)⁴¹ angewendet wurden. Dieser Fallentypus fängt das Wild im Lauf ab und erwürgt es. Dabei handelt es sich um:

B₁ 1. *Einfache Schlingen*, d.h. eine einzige sich schließende Masche,

B₁ 2. *Mehrfache Schlingen*, d.h. zwei oder mehr, vor allem zum Vogelfang bestimmte Maschen.⁴²

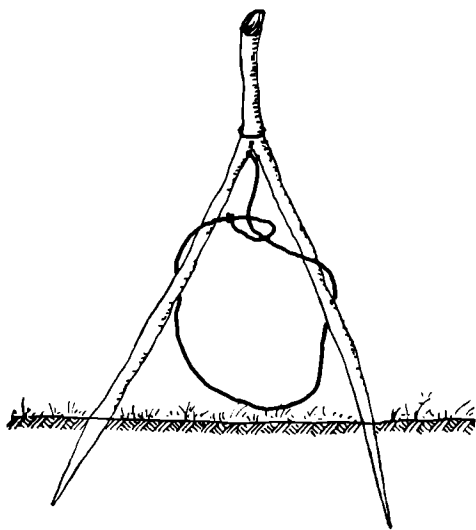
B₂. *Schlingen mit Köder* sind als Funktionsprinzip den ersterwähnten gleich, doch wird das Wild bei diesen durch einen Köder dazu veranlaßt, in die Falle zu gehen, die sich aufgrund eines Hebelsystems oder einer Feder um seinen Hals schließt. Dieses sind:

³⁹ Ibidem.

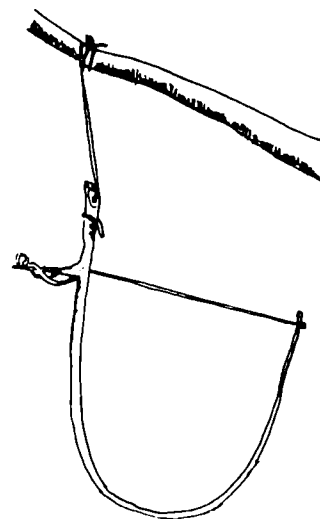
⁴⁰ Teodor Ghițan, Nicolae Dunăre, *op. cit.*, S. 197, Abb. 37 a.

⁴¹ Informationen von *Finghiș Gheorghe*, Gem. Pașcani, Kr. Brașov.

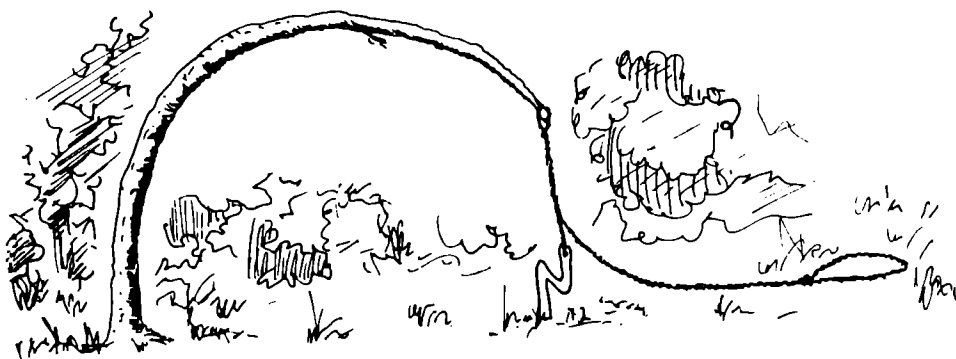
⁴² Gunda Béla, *Ethnographica Carpathica*, Budapest, 1966, S. 144—145, 147—148, Abb. 64, 65, 66, 68.

II B₁

II B₁

II B₁

II B₁ Lațuri fără momeală

II B₁ Schlingen ohne Köder

B₂ 1. *Lațuri cu greutate*. Din această categorie fac parte: *lațul pentru vulpi cu cumpănă* (contragreutate între 20—40 kg) utilizat în Clisura Dunării și Oltenia⁴³, precum și *lațurile pentru jder cu limbă și greutate*, utilizate în Maramureș și Harghita.⁴⁴

B₂ 2. *Lațuri cu arc de lemn sau metal*. Din această categorie fac parte lațurile pentru vulpi, jderi, iepuri, căprioare (zona Gheorghieni, Tîrgu Secuiesc, Moldova — zona Bacău, Zalău), „smîcurile” pentru păsări (zona Petroșani)⁴⁵, „civigul” pentru păsări (Clisura Dunării, Harghita, centrul Moldovei, Țara Lăpușului)⁴⁶.

B₂ 1. *Mit Gewichten versehene Schlingen*, zu denen die Fuchsschlinge mit Gegengewicht (von rund 20—40 kg) gehört, die man in der Donau-niederung und Oltenien benutzt⁴³ sowie die *Marderschlingen mit Zunge* und Gegengewicht, wie man sie in der Maramuresch und im Harghita-Gebiet verwendet.⁴⁴

B₂ 2. *Schlingen mit Holz- oder Metallbogen*. Dazu gehören die Fuchs-, Marder-, Hasen- Rehschlingen (Zone Gheorghieni, Tîrgu Secuiesc, bzw. im Bacăugebiet — Moldau, Zone Zalău), die als „smîcuri” bezeichneten Vogelschlingen der Zone Petroșani⁴⁵ oder die dem gleichen Zweck dienenden „civiguri” (Donau-niederung, Harghitagebiet, Zentralmoldau und Lăpuș)⁴⁶.

⁴³ Ion Dihor, *op. cit.*, p. 311, fig. 4.

⁴⁴ Romulus Oșianu, *op. cit.*, p. 120, fig. 5; István Molnár, *Vinatul popular...*, p. 222.

⁴⁵ Ion Vlăduțiu, *op. cit.*, p. 309; Gunda Béla, *op. cit.*, p. 177—183, 185, fig. 100, 101, 102, 103, 104, 107, 108, 110; Romulus Oșianu, *op. cit.*, fig. 6.

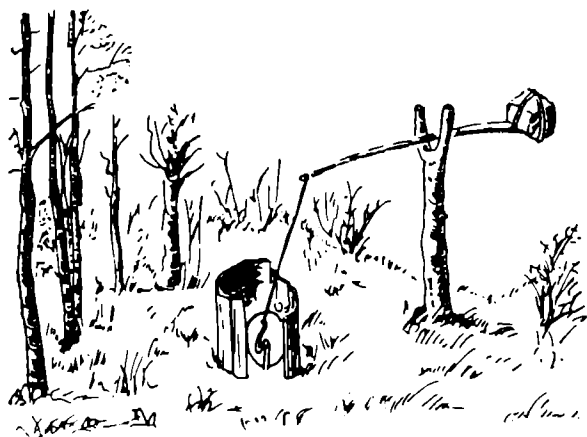
⁴⁶ *Ibidem*

⁴³ Ion Dihor, *op. cit.*, S. 311, Abb. 4.

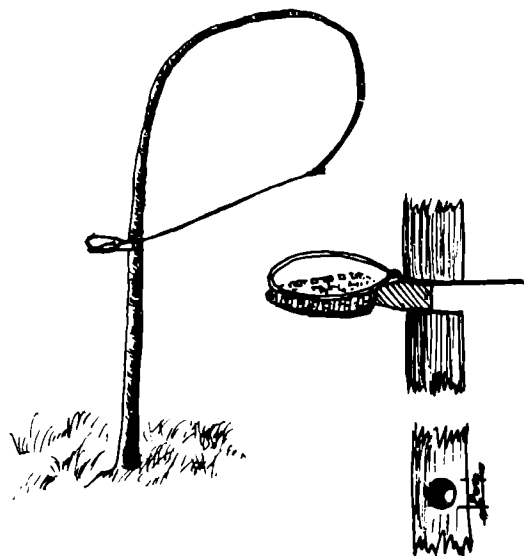
⁴⁴ Romulus Oșianu, *op. cit.*, S. 120, Abb. 5; István Molnár, *Vinatul popular...*, S. 122.

⁴⁵ Ion Vlăduțiu, *op. cit.*, S. 309; Gunda Béla, *op. cit.*, S. 177—183, 185, Abb. 100, 101, 102, 103, 104, 107, 108, 110; Romulus Oșianu, *op. cit.*, Abb. 6.

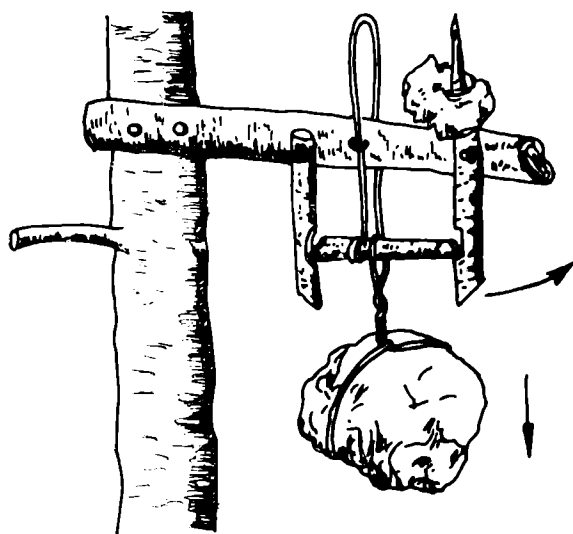
⁴⁶ *Ibidem*.

II B₂

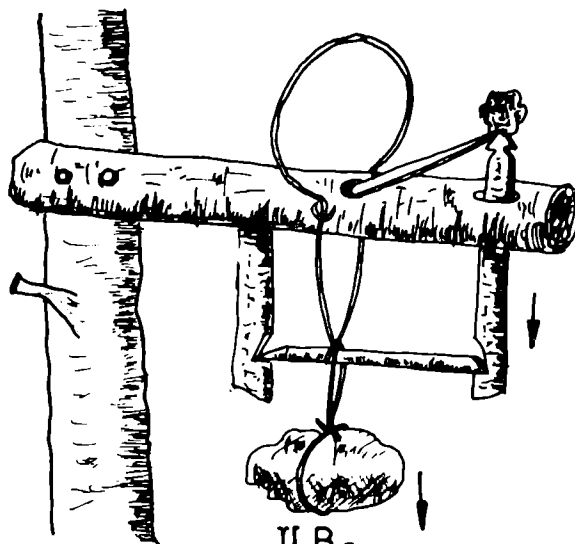

II B₂

II B₂

II B₂ Lațuri cu momeală

II B₂

II B₂ Schlingen mit Köder

III. Curse bazate pe imobilizarea vînatului prin suspendare în aer (acățare). Utilizează energia potențială a unui arc de lemn (un copac tînăr încovoiat), cuprinzînd și sistemul de acățare (cîrlig de pescuit cu sfoară, păr de animale sau fibre vegetale). Ele pot fi:

A. Copac încovoiat la tulpina altui copac, de tipul „jip încovoiat la cîrlig”, utilizat pentru vîntoarea vulpilor în Clisura Dunării.⁴⁷

B. Copac încovoiat la propria tulpină, de tipul „jip pentru vulpe”, utilizat în Clisura Dunării.⁴⁸

III. Fallen, die das Wild durch Hochheben fesseln und die Kraft eines Holzbogens (etwa eines jungen gebogenen Bäumchens) ausnutzen, umfassen auch die Festhakensysteme (Angelhaken mit Bindfaden, Tierhaaren oder Pflanzenfasern) und zwar handelt es sich um:

A. Einen bis zum Stamm eines anderen Baumes hinabgebogenen Baum von der Art der in der Donauebene⁴⁷ zum Fuchsfang dienenden Bogen-Hakenfalle („jip încovoiat la cîrlig“).

B. Der zum eigenen Stamm hinabgebogene Baum „jip pentru vulpe“) den man ebenfalls in der Donaue benutzt,⁴⁸

⁴⁷ Ion Dihor, op. cit., p. 310, fig. 1.

⁴⁸ Ibidem, fig. 2.

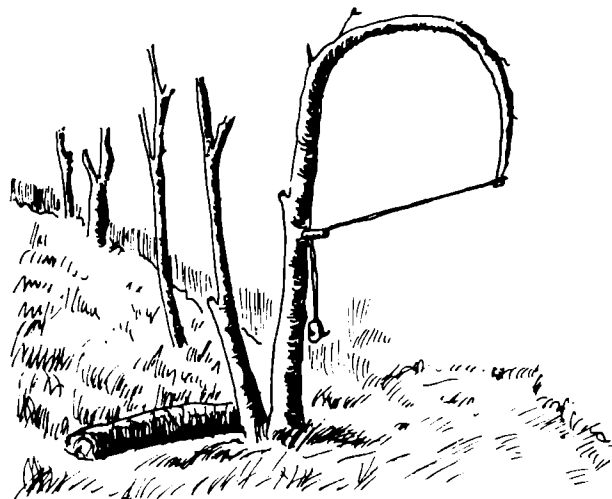
⁴⁷ Ion Dihor, op. cit., S. 310 Abb. 1.

⁴⁸ Ibidem, Abb. 2.

III A

III A Copac încovoiat la tulpina altui copac.
III B Copac încovoiat la propria tulpină

III B

III A Zum Stamm eines anderen Baumes hinabgebogener Baum
III B Zum eigenen Stamm hinabgebogener Baum

IV. Curse bazate pe căderea unei greutăți (forța gravitațională) strivind animalul. Se bazează pe schimbarea unui echilibru artificial, de către animal, ce antrenează un sistem de pârghii (la rîndul lor declanșînd greutatea ce strivește animalul). Sînt printre cele mai răspîndite tipuri pe teritoriul țării noastre, utilizate la prinderea rozătoarelor mici, a jderilor și vulpilor. Deosebim următoarele tipuri, în funcție de poziția sistemului de acționare:

A. Greutatea ce urmează să cadă e fixată în plan înclinat. Din această categorie fac parte „cursele” sau „mîțele” de tipul „bîlței” pentru șoareci răspîndite în Țara Hațegului⁴⁹, cursele pentru jderi, vulpi, pisici sălbatice, dihori, cunoscute sub diverse denumiri pentru una sau alta din zonele țării (teasc — Sebeș-Alba, meliță — Maramureș, foarfeci — Țara Lăpușului, șlap — Valea Gurghiului, Valea Mureșului, cluxa — Țara Oltului, pătul înalt sau scund — Harghita, Ciuc, Țara Bîrsei, Bazinul Petroșani, bilița — Clisura Dunării).⁵⁰ Diferențierile privitoare la aceste curse se referă doar la sistemul de dispunere a greutății (repartizată pe întreaga suprafață, repartizată în partea superioară, etc.).

B. Greutatea ce urmează să cadă e fixată în poziție verticală. Părțile componente ale unei asemenea capcane constau dint-un lemn găunos, prin care se deplasează animalul, prevăzut cu un

IV. Fallen die aufgrund eines herabstürzenden Gewichts (Schwerkraft) wirken, das das Wild zermalmt. Sie beruhen auf der Veränderung eines künstlich geschaffenen Gleichgewichts durch das Wild, das ein Hebelsystem betätigt (wodurch der Gewichtsfall ausgelöst wird). Sie gehören zu den zum Fang von Kleinnagern, Mardern und Füchsen dienenden, auf dem Boden unseres Landes meist verbreiteten Fallentypen, bei denen wir, aufgrund der Stellung des wirkenden Mechanismus folgende Spielformen unterscheiden:

A. Die Falle, bei der das Gewicht in geneigter Stellung gehalten wird. Dazu gehören die Mausefallen, auch „Katzel“ („curse, mîțe, bîlță”) genannt, denen wir im Hațeger Land⁴⁹ begegnen, die Marder-, Fuchs-, Wildkatzen-, Iltisfallen, die in einzelnen Gebieten des Landes unter verschiedenen Benennungen verbreitet waren wie („teasc“ — Kelter — Sebeș-Alba, „meliță“ — Hanfbreche — Maramuresch, „foarfeci“ — Scheren — Lăpuș, „șlap“ — Gurghital, Mureștal, „cluxă“ — Țara Oltului, „pătul“ — Maisdarre — Harghita, Ciuc, Burzenland, Petroșanibecken, „bilișă“ — Donauaue)⁵⁰. Die zwischen diesen Fallen bestehenden Unterschiede beziehen sich lediglich auf die Art der Anbringung des Gewichts (das auf die Gesamtfläche oder bloß auf den oberen Teil usw. wirkt).

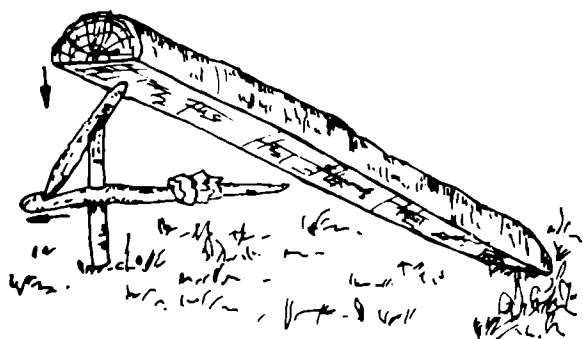
B. Fallen bei denen das Fallgewicht aufrecht steht. Eine derartige Vorrichtung besteht aus einem hohlen Holzstück, durch das das Tier hindurchkriechen muß. Dabei löst es den aus einem

⁴⁹ Romulus Oșianu, op. cit., fig. 7.

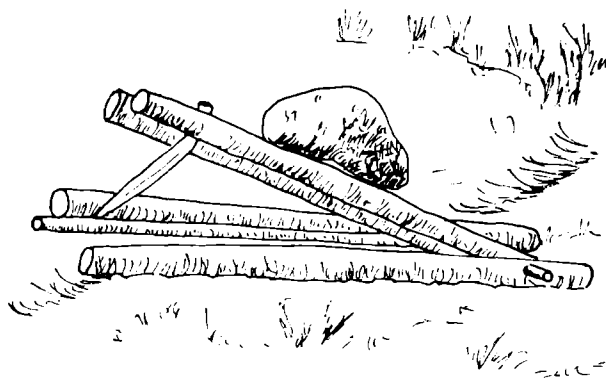
⁵⁰ Idem, p. 122—124; Tiberiu Graur, op. cit., p. 557; István Molnár, op. cit., p. 222 fig. 4 a, 4 b; Informații Fratu Ion (57 ani), Berivoi, Recea, jud. Brașov, Todea Pantelimon (58 ani), com. Cîmpu lui Neag, jud. Hunedoara.

⁴⁹ Romulus Oșianu, op. cit., Abb. 7.

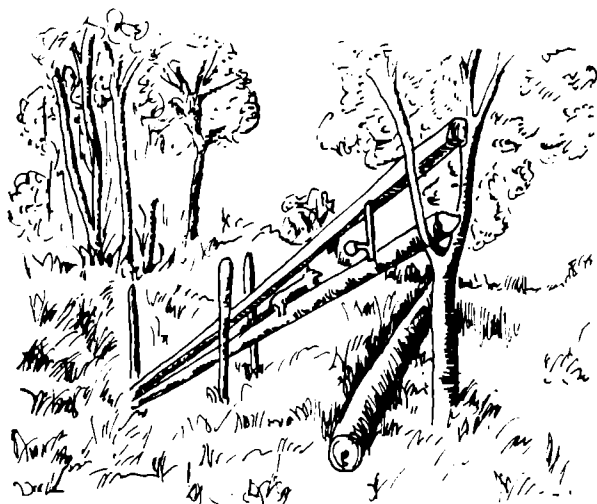
⁵⁰ Idem, S. 122—124; Tiberiu Graur, op. cit., S. 557; István Molnár op. cit., S. 221, Abb. 4 a, 4 b. Informationen von: Fratu Ion (57) Berivoi, Recea, Kr. Brașov. Todea Pantelimon (58) Gem. Cîmpu lui Neag, Kr. Hunedoara.

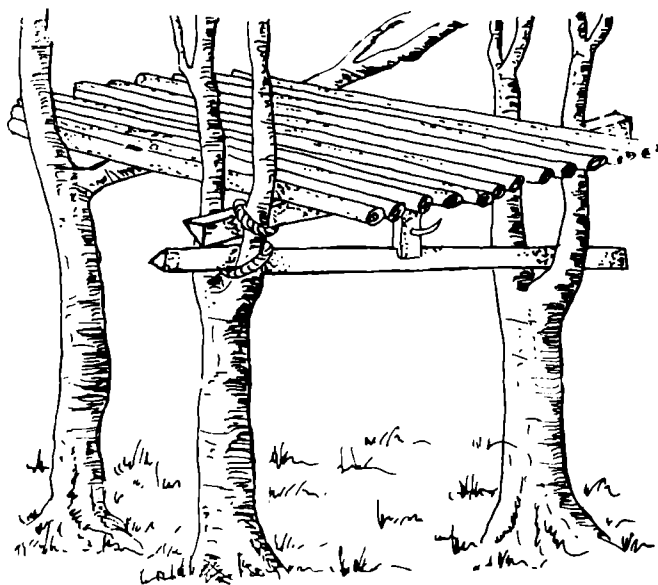
IV A

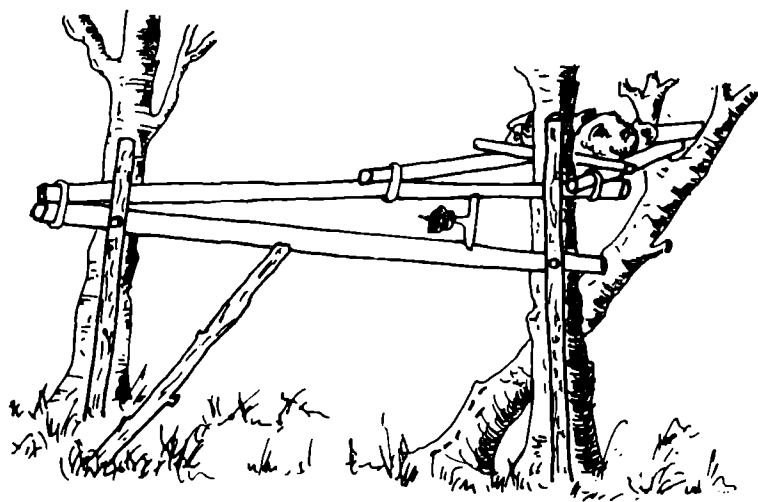
IV A

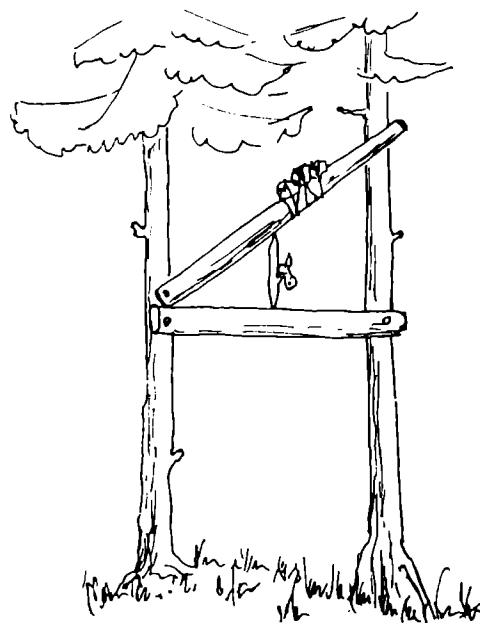
IV A

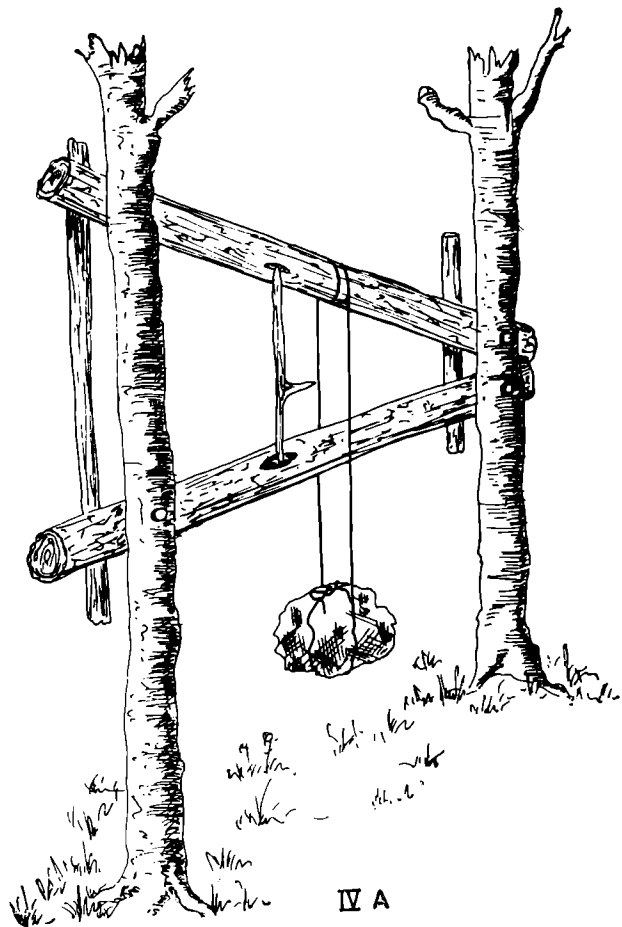
IV A

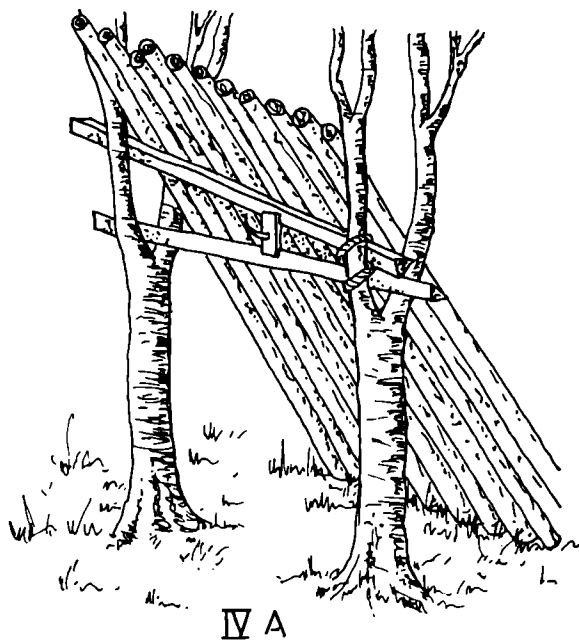
IV A

IV A

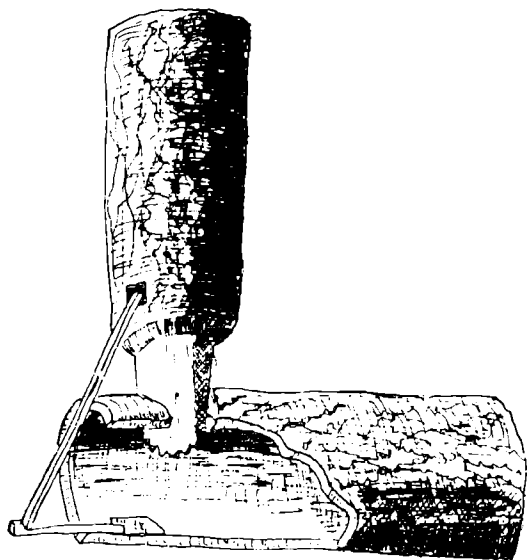
IV A

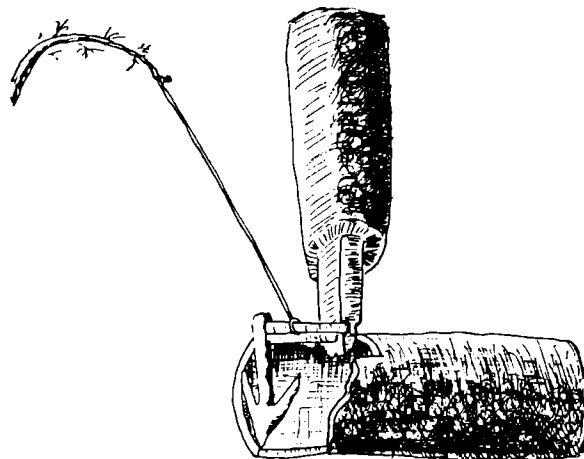
IV A

IV A Curse a căror greutate e fixată în plan înclinat

IV A Gewichtsfallen mit geneigt stehendem Gewicht

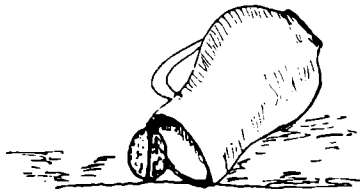
IV B

IV B

IV B Curse a căror greutate e fixată în poziție verticală

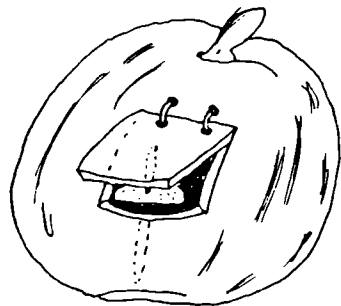
IV B Gewichtsfallen mit aufrecht stehendem Gewicht

V A

V A Curse a căror instalație imobilizează animalul

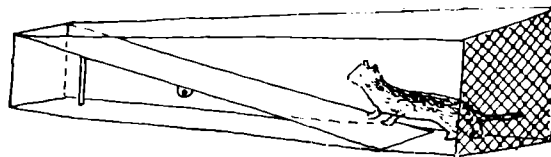
V A Fesselfallen

V B

V B Curse bazate pe închiderea unui capac lateral

V B Fallen mit seitlichem Deckel

V A

V B

lăcaș în partea superioară prin care pătrunde greutatea (maiul), menținut în echilibru de sistemul de declanșare (furcă, limbă, surcică, sistem de două-trei pîrghii).

Acest tip de capcană se fixează la gura vizuinii animalului cu sistemul de declanșare spre exterior. În această categorie se încadrează *butușina*, *butoarca* (Pădureni — Hunedoara), *boarta* (Țara Lăpușului), *diobul* (Alba) *știnbeiu* pentru *jderi*, *vulpi*, *viezuri* (Clisura Dunării).⁵¹

V. Curse bazate pe închiderea ieșirii, de tipul recipient. Se bazează pe închiderea unei trape, uși, capac, etc., prin dereglarea unui echilibru artificial creat și prin care animalul rămîne captiv. Se subîmpart în:

A. Curse a căror instalație, prin cădere, imobilizează animalul. Din această categorie fac parte: *lada de prins păsări* și *oala de prins șoareci* (zona Bistrița-Năsăud).⁵²

B. Curse bazate pe închiderea unui capac lateral, unuia sau două capace orizontale. Din această

Sicherungssystem (Gabel, Zunge, Spann, zwei-drei Hebel) bestehenden Mechanismus aus und das in Schwebelage gehaltene Gewicht fällt durch eine ausgestemte Lücke von oben auf das Tier hinab.

Diesen Fallentypus, pflegt man mit dem Auslösemechanismus nach außen am Höhleneingang aufzustellen. Dazu gehören die „*butușină*“, *butoarca* (Pădureni-Hunedoara), die „*boartă*“ (Lăpuș-Gebiet, der „*diobu*“ (Alba) und der für Marder, Füchse, Iltis bestimmte „*știnbeiu*“ (Donauaue).⁵¹

V. Die durch Verschließen des Ausgangs wirkende Behälter-Fallen beruhen darauf, daß sich beim Auslösen der Mechanik d.h. durch Aufheben eines künstlich geschaffenen Gleichgewichts ein Deckel, eine Falltür oder eine Türe schließt, so daß das Tier gefangen ist. Sie lassen sich in folgende Gruppen unterteilen:

A. Fallen deren Mechanismus das Tier im Herabfallen an der Bewegung hindert, Dazu gehören die Mäuse-Kistenfalle und die Vogel-Topf-falle (Zone Bistrița-Năsăud).⁵²

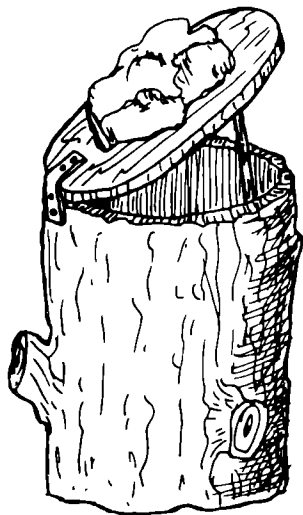
B. Fallen, deren Wirkung auf dem Zuschnap-pen eines seitlichen bzw. eines oder zweier, waage-rechter Deckel beruht. Zu dieser Gattung gehö-

⁵¹ Romulus Oșianu, op. cit., p. 124, fig. 1, 13; Ion Dihor, op. cit., p. 312, fig. 8.

⁵² Teodor Ghițan, Nicolae Dunăre, op. cit., p. 197, fig. 37 e.

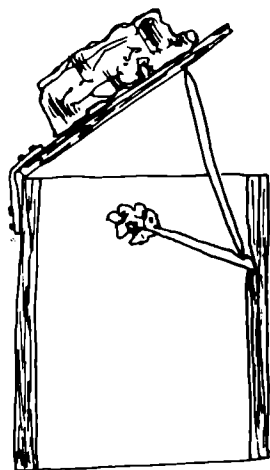
⁵¹ Romulus Oșianu, op. cit., S. 124, Abb. 1, 13; Ion Dihor, op. cit., Abb. 8.

⁵² Teodor Ghițan, Nicolae Dunăre, op. cit., S. 197, Abb. 370.

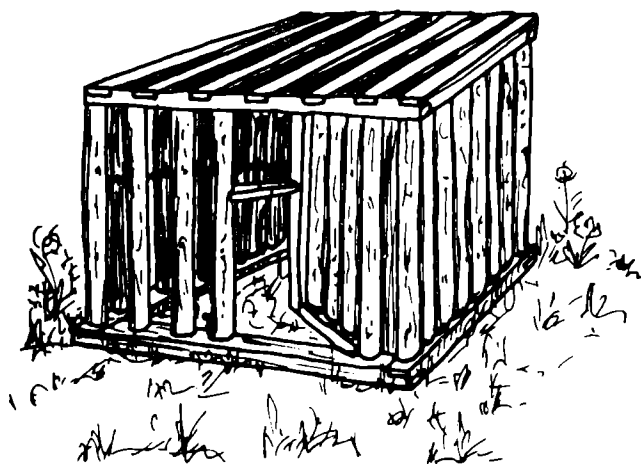
V B

V B Curse bazate pe închiderea unui capac orizontal sau vertical.

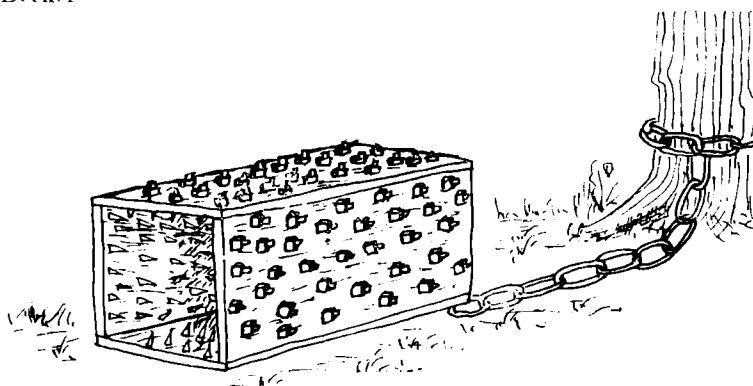
V D

V D Curse bazate pe închiderea unei uși

V B Fallen mit waagerechtem oder senkrechtem Deckel

V D Fallen mit Türverschluß

V C

V C Curse care fac animalul captiv datorită sistemului constructiv

V C Fallen, die durch ihre Bauweise wirken

categorie fac parte: „călișca“ pentru vrăbii (Țara Lăpușului), cursa de scorbură (Bistrița-Năsăud), știubeiul pentru lup (Clisura Dunării), pentru jder (Țara Hațegului), cotețul pentru lup și vulpe (Bazinul Petroșani), capcană-ladă pentru șoareci (Țara Lăpușului, Țara Oltului, Bistrița-Năsăud, Clisura Dunării).⁵³

C. Curse care fac animalul captiv, datorită sistemului lor constructiv, prevăzute cu intrare „à chicane“. Din această categorie fac parte borta și melcul, utilizate în Țara Lăpușului.⁵⁴

D. Curse bazate pe închiderea unei uși, prevăzute cu arc, care pot fi portabile, de tipul lupiștei din zonele Petroșani, Maramureș, cotețul pentru

ren die „călișca“ für Spatzen (Lăpuș-Gebiet), die Baumböhlenfalle („cursă de scorbură“. Bistrița-Năsăud), der „Wolfsstülper“ (știubeiul pentru Lupi — Donauaue), der „Marderstülper“ („știubeiul pentru jder — Hațeger Land) das „Wolfs- oder Fuchs-Ställchen“ („coteț pentru lupi sau vulpi“ — Becken von Petroșani), die „Kistenfalle für Mäuse“ (Lăpuș und Oltland, Zone Bistrița-Năsăud, Donauaue).⁵³

C. Fallen, die durch ihre Bauweise wirken, mit einem Eingang versehen sind, und keine Köder benutzen. Dazu gehören die im Lăpușland verbreiteten Typen, d.h. die „boartă“ und „melc“ (Schnecke) genannten Fallen.⁵⁴

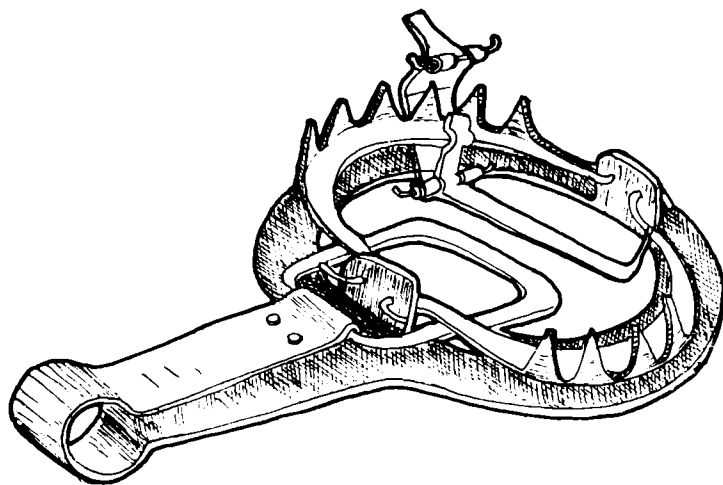
D. Durch Zufallen eine Türe wirkende, teils tragbare Fallen, zu denen die in den Zonen Pe-

⁵³ Ibidem; Romulus Oșianu, op. cit., fig. 14.

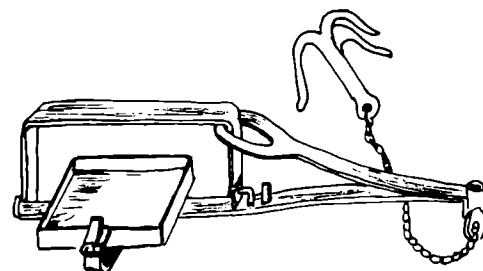
⁵⁴ Romulus Oșianu, op. cit., p. 127.

⁵³ Ibidem; Romulus Oșianu, op. cit., Abb. 14.

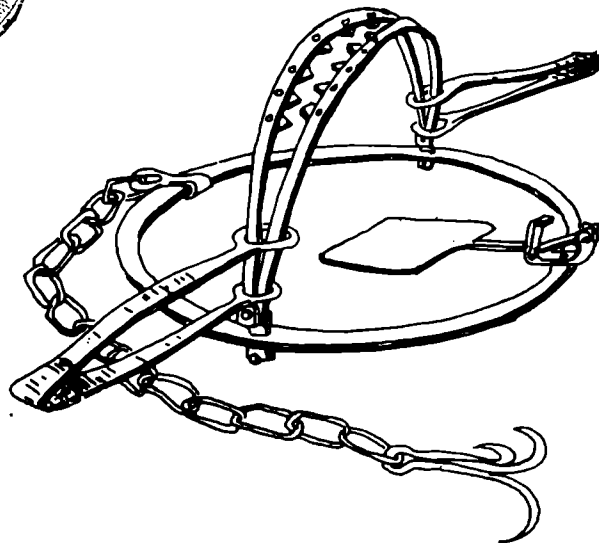
⁵⁴ Romulus Oșianu, op. cit., S. 127.

VI B

VI B

VI B

VI B Curse metalice prevăzute cu pedală și cîrlig

VI B Metalltretfallen mit Pedal und Haken

vulpi, gardului de prins lupi, coliviei pentru păsări (zona Harghita), toba sau coșeriul pentru vulpi sau lupi (Pădureni-Hunedoara Valea Gurghiu-lui, zona Mureșului superior, Țara Oltului, etc.).⁵⁵

VI. *Curse cu arc metalic.* Sînt bazate pe schimbarea echilibrului artificial, de către animalul aflat în mișcare, prin declanșarea unui sistem avînd la bază energia potențială a unui arc, îngreunînd deplasarea animalului și deci capturarea sa. Majoritatea acestor tipuri de curse sînt de producție industrială. Prezintă trei variante, în funcție de sistemul declanșator:

A. *Curse al căror sistem de declanșare se bazează pe existența a două furci, de tipul țug pentru urs și lup, utilizat în zona Petroșani și Țara Oltului.*

B. *Curse al căror sistem de declanșare se bazează pe existența unei pedale și cîrlig.* Acestea transmit mișcarea unui sistem de pîrghii care declanșează „fălcile” capcanei. Din această categorie fac parte: *fierul de urs și lup și fieruțele pentru jder, vulpe, lutră, răspîndite pe întreg arcul carpatic.*

troșani und Maramuresch verbreitete „lupiște“ (von „lup“ — Wolf), das „Fuchsställchen“, der „Wolfszahn“ und der „Vogelkäfig“ gehören, denen wir im Harghitagebiet begegnen, bzw. die „Wolfs- oder Fuchstrommel oder -korb“ genannte Falle (Pădureni-Hunedoara, Gurghital, oberes Mureștal, Țara Oltului usw.).⁵⁵

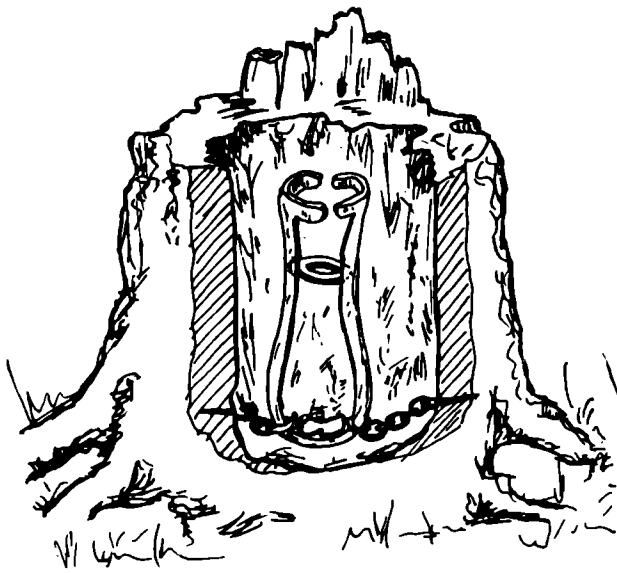
VI. *Mit Stablfedern versehene Tretfallen,* beruhen auf der Veränderung eines künstlich geschaffenen Gleichgewichts, die das Tier, durch Auslösen einer Mechanik herbeiführt, die ihrerseits durch einen Federzug betrieben wird. Die meisten dieser Fallen sind industrieller Herkunft und weisen, was die Auslösevorrichtung angeht, drei Spielformen auf.

A. *Fallen deren Auslösevorrichtung auf zwei gabelförmigen Bestandteilen, „furci“ beruht,* wie im Falle der im Petroșani-Gebiet und in der Țara Oltului-Gegend benutzten *Bären und Wolfsfalle.*

B. *Tretfallen, deren Auslösevorrichtung aus Pedal und Haken besteht,* die mittels verschiedener Hebel des Schließens der Fallen-„Backen“ bewirken. Zu dieser Gruppe gehören die entlang des gesamten Karpatenbogens verbreiteten „Bären- und Wolfseisen und die „fieruțe“, für Marder, Fuchs, Fischotter.

⁵⁵ Ibidem; Loc. cit.

⁵⁵ Ibidem; Loc. cit.

VI C

C. Curse al căror sistem de declanșare constă dintr-un inel, avînd forma unui clește. Din această categorie face parte *capcana-clește pentru jder* utilizată cu deosebire în Bazinul Borsec, zona Harghitei.

Din clasificarea tipologică prezentată, lipsește, în mod intenționat, arma de foc care, după părerea noastră, nu reprezintă instalație țărănească, chiar în cazul metodei cunoscută sub numele de „reperarea puștii“, în care deși sistemul declanșator poate fi considerat de factură populară modul de acționare asupra animalului rămîne tot glonțul (deci nu este în nici un caz vorba de instalație populară, ci mai curînd de un hibrid).

Așa cum rezultă din clasificarea tipologică prezentată, funcție de gradul de complexitate al sistemului constructiv, cursele pot fi:

A. *Instalații simple* de tipul gropilor, rețelelor, lanțurilor simple.

B. *Instalații complexe* (sisteme combinate), care includ în sistemul constructiv două sau trei tipuri (tivigul cu laț, lațul cu arc și greutate).

Pe baza *efectului imediat* pe care îl produc asupra animalului cursele se constituie în trei tipuri:

1° Curse care fac vînatul captiv, fără a-l răni sau omorî.

2° Curse care rănesc vînatul, făcîndu-l captiv.

3° Curse care omoară vînatul.

În vînatărea tradițională s-au utilizat și o serie întreagă de construcții anexe de tipul observatoarelor pentru pîndari (mai ales în cazul curseilor care rănesc sau imobilizează vînatul), avînd rolul de a mări eficiența vînatării propriuzise prin micșorarea distanței dintre vînat și vînat. Utilizarea lor a devenit mai frecventă odată cu întrebuintarea armelor de foc asigurîndu-i vînatului poziția optimă pentru rănirea sau uciderea animalului. Funcție de poziția pe care o ocupă (cir-

VI C Curse metalice prevăzute cu inel.

VI C Metalltrefallen mit Ring

C. Trefallen, deren Auslösevorrichtung aus einem Ring besteht, und zangenförmig sind. Dieser Gruppe gehört die *Marder-Zangenfalle* an, die vor allem im Borseckbecken des Harghita-Gebiets verbreitet ist.

Beim Ausarbeiten dieser Typologie ließen wir die Feuerwaffen absichtlich weg, die unserer Meinung nach keine bäuerliche Geräte darstellen, selbst wenn im Falle der als „reperarea puștii“ bezeichneten Selbstschuß-Falle, der Auslöser bäuerlicher Herkunft ist, wirkt als ausschlaggebender Teil doch die Gewehrkuugel (so daß es sich höchstens um ein Hybrid handeln kann).

Wie aus der dargestellten Typologie hervorgeht, erweisen sich die Fallen, hinsichtlich ihres Komplexitätsgrads und ihrer Bauweise als:

A. *Einfache Anlagen*, d.h. Fallgruben, Netze, einfache Schlingen.

B. *Komplexe Installation* (kombinierte Systeme), die drei baumäßigen Typen vereinigen (den „tivigul cu laț“ und die Bogenschlinge mit Gegengewicht).

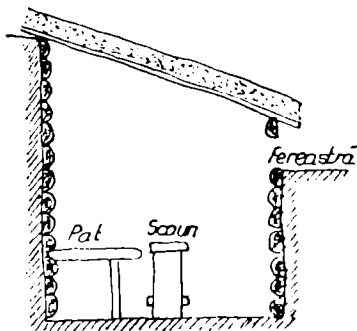
Hinsichtlich der *unmittelbaren Wirkung*, die die Fallen herbeiführen, ergeben sich drei Gattungen:

1° Fallen vermittels derer man das Wild fängt, ohne es zu verletzen oder zu töten,

2° Fallen, die das Tier, um es zu fangen, verletzen,

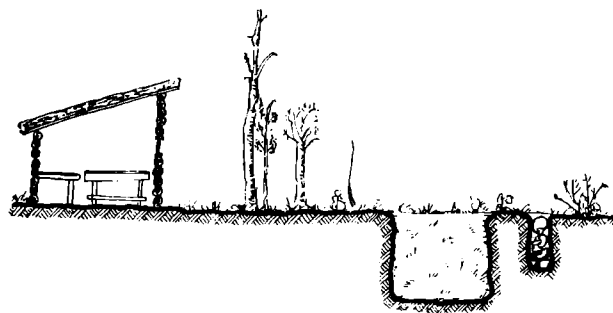
3° Fallen, die das Wild töten.

Im Rahmen der überlieferten Jagd benutzte man auch eine ganze Reihe von Hilfsbauten, wie Beobachtungsstände, (vor allem zur Überwachung der Fallen, die das Wild verletzen oder lähmen), die dazu bestimmt sind, die Effektivität der Jagd, durch Verringern des zwischen Wild und Jäger bestehenden Abstands zu erhöhen. Deren Verwendung gewann durch Aufkommen der Handfeuerwaffen, die dem Jäger eine vorzügliche Stellung

2. Bordei de pîndar — zona Valea Gurghiului (jud. Mureș)

2. Erdgrubenhütte als Beobachtungsstand — Gurghiutal (Kreis Mureș)

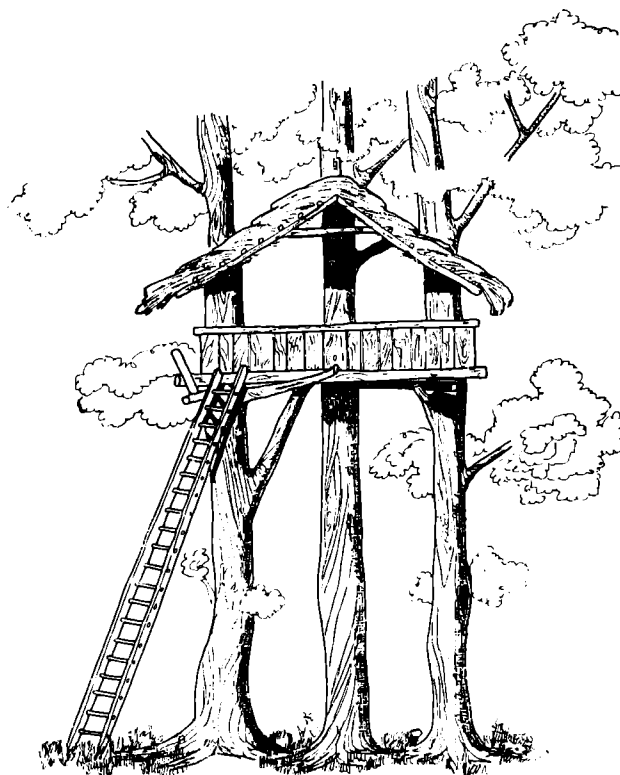

3. „Șoricăria“ pentru vulpi

3. „Șoricăria“ — Fuchsfalle

4. „Stand“ pentru urs — zona Cîmpu lui Neag (jud. Hunedoara)

4. Bärenstand — Cîmpu lui Neag (Kreis Hunedoara)

cumscrisă spațiului vînătorii), observatoarele pentru pîndă sînt:

1° *Observatoare de tip bordei, semiîngropate*, construite din lemn, mascate cu crengi și pămînt, așezate la locuri de trecere sau cu vizibilitate bună. Asemenea construcții au fost identificate în bazinele Petroșani⁵⁶ și Valea Gurghiului⁵⁷.

2° *Observatoare de suprafață*, de tipul „șoricăriei“, construite din lemn, așezate la locurile de trecere pentru vulpi (îndeosebi la liziera pădurilor), utilizate, îndeosebi, în zonele submontane.

3° *Observatoare instalate în copaci*, de tipul „standului“ de urs înălțat în zonele carpatine, sau

zum Verletzten oder Töten des Wildes bieten. Ihrem Standort nach unterscheiden wir:

1° *Erdhöhlen*, die man aus Holz errichtet und durch Erde und Zweige getarnt, an Wildwechseln oder anderen gut übersehbaren Stellen anlegt. Es gelang solche Stände im Petroșanibecken⁵⁶ und im Gurghiutal⁵⁷ zu identifizieren.

2° *Ebenerdige Stände*, wie die aus Holz errichtete, und an Fuchspfad (vor allem am Waldrand) angelegte und im Berglang benutzte „șoricărie“ (von „șoarece“ — Maus).

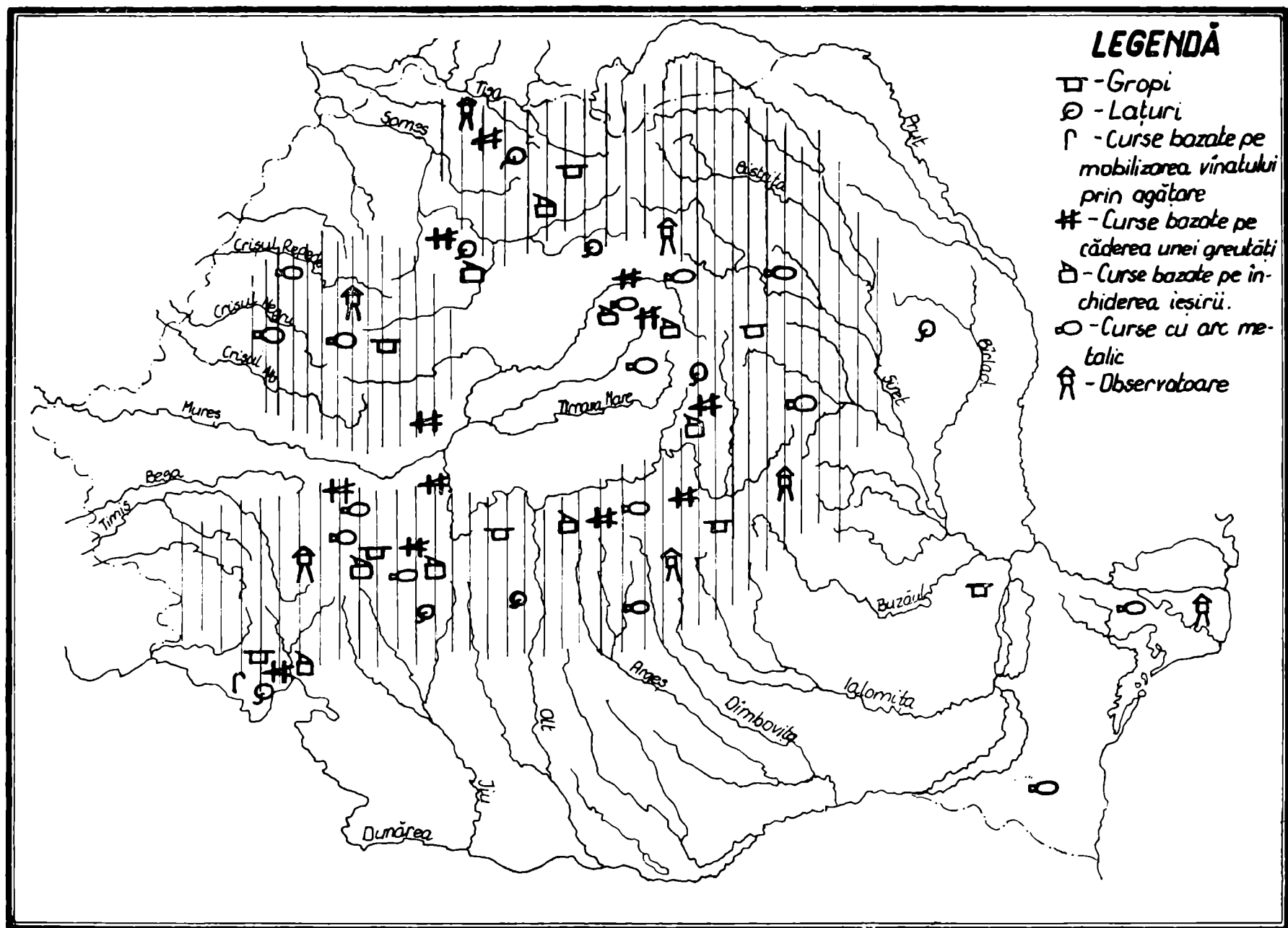
3° *In Bäumen angelegte Hochstände* von der Art des im Karpatenbereich verbreiteten „Bärenstandes“

⁵⁶ Informații Todea Pantelimon, inf. cit.

⁵⁷ Informații Chirteș Florea, inf. cit.

⁵⁶ Informationen von Todea Pantelimon, bereits zitierter Informant

⁵⁷ Informationen von Chirteș Florea bereits zitierter Informant

5. Răspîndirea principalelor tipuri de curse pe teritoriul României

5. Verbreitung der wichtigsten Fallentypen auf dem Boden Rumäniens

a celor utilizate în zona de baltă pentru vînatul păsărilor cu ajutorul armei de foc.⁵⁸

Intrucît, inițial, „Proiectul tematic privind organizarea Muzeului Tehnicii Populare“, doar jalonează pentru această grupă principalele obiective, iar terenul afectat (cu amenajările corespunzătoare din punct de vedere peisagistic) permite, ne îngăduim, pe baza clasificării tipologice făcute, a prezenta o gamă mai largă a mijloacelor tradiționale de capturare a vînatului. Propunem deci următoarele „exponate“ cu caracter de instalație:

- 1° Groapa cu leasă și gard de dirijare — Pădureni, Hunedoara.
- 2° Groapa cu capac rotativ și țepușe — zona Brăilei
- 3° Groapa cu leasă dublă — Țara Lăpușului.
- 4° Lupăria-Bistrița, Moldova.
- 5° Rețeaua (placa) — Bistrița-Năsăud.
- 6° Lațul cu contragreutate — Clisura Dunării.
- 7° Lațul cu arc de lemn — Bacău, Moldova.
- 8° Jipul încovoiat la cîrlig — Clisura Dunării.
- 9° Jipul pentru vulpe — Clisura Dunării.
- 10° Pătulul scund — Bazinul Borsec, Harghita.
- 11° Pătulul înalt — Bazinul Borsec, Harghita.
- 12° Melița pentru jder — Maramureș.
- 13° Foarfecile pentru jder — Țara Lăpușului.
- 14° Bilița — Clisura Dunării.
- 15° Teascul pentru jder — Munții Sebeșului.
- 16° Diobul pentru jder — Galda de Sus, Alba.
- 17° Stiubeiul pentru jder — Țara Hațegului, Hunedoara.
- 18° Lupiștea — zona Abrud.
- 19° Stiubeiul pentru jder — Bazinul Petroșani, Hunedoara.
- 20° Bordeiul de pîndar semiîngropat — Valea Gurghiului, Mureș.
- 21° Standul de urs — Carpații Meridionali, Țara Oltului.
- 22° Observatorul pentru păsări de baltă — zona Brăila.

În succesiunea menționată, am căutat să respectăm principiul specificității zonale, printr-o raportare la scară națională a diferitelor tipuri de curse, pentru a ilustra cît mai bine ingeniozitatea de care a dat dovadă poporul nostru de-a lungul timpului și în acest domeniu al civilizației tehnice populare.

Noua tematică privind organizarea grupei „Vînațoare populară“, va permite prezentarea unei tipologii (cum sînt, spre exemplu, cursele bazate pe principiul forței de gravitație, de tipul teascurilor), demonstrînd marea varietate instrumentală a civilizației tradiționale a poporului român.

Prezentarea în aer liber va fi completată în viitor, printr-o expoziție pavilionară, unde vor

mit Feuerwaffen ausgeführten Vogeljagd benutzten Hochstände.⁵⁸

Da der „Entwurf der Freilichtausstellung des Museums bäuerlicher Technik“ ursprünglich die für diese Gruppe vorgesehenen Hauptobjekte bloß skizzierte, und das zugeteilte Gelände (mit den entsprechenden landschaftlichen Vorarbeiten) es gestattet, wollen wir versuchen, aufgrund der aufgestellten Typologie eine umfassendere Skala überlieferter Jagdfallen vorzuführen. In diesem Sinne schlagen wir folgende „Exponate“ komplexerer Natur vor:

- 1° Fallgrube mit Tarndeckel und Leitzaun — Pădureni, Hunedoara
- 2° Fallgrube mit Schwenckdeckel und Spießpflock — Zone Brăila
- 3° Fallgrube mit Tarn- und Schutzdeckel für den lebenden Köder — Lăpuș-Gebiet
- 4° „Lupăria“, Wolfsfalle — Bistrița, Moldau
- 5° „Placa“ Netzfalle — Bistrița-Năsăud
- 6° Schlinge mit Gegengewicht — Donauaue
- 7° Holzbogenschlinge — Bacău, Moldau
- 8° Hakenbaumfalle — Donauaue
- 9° Fuchs-Baumfalle Donauaue
- 10° „Pătul scund“, Gewichtsfalle Borseckbecken, Harghita
- 11° „Pătul înalt“, Gewichtsfalle, Borseckbecken, Harghita
- 12° „Meliță“, Marder-Gewichtsfalle — Maramureș
- 13° „Marderschere“ — Lăpuș-Gebiet
- 14° „Bilița“, Gewichtsfalle — Donauaue
- 15° „Marderkelter“ — Sebeșgebirge
- 16° „Diobu“, Marder-Gewichtsfalle — Galda de Sus, Alba
- 17° „Marderstülper“ — Hațeger Land, Hunedoara
- 18° „Lupiștea“, Wolfsfalle — Zone Abrud, Westkarpaten
- 19° „Marderstülper“ — Petroșanibecken, Hunedoara
- 20° Erdgrubenhütte, Beobachtungsstand — Gurghiutal
- 21° Bärenstand — Südkarpaten, Țara Oltului-Gebiet
- 22° Hochstand für Wasserwild — Zone Brăila

Bei der obengezeigten Anordnung gelangte das Prinzip zonalen Eigenart, unter Berücksichtigungen einer entsprechenden Darstellung im Landesmaßstab der verschiedenen Fallentypen zur Anwendung, um die Genialität die unser Volk im Laufe der Zeit in diesem Bereich bäuerlicher Volkstechnik an den Tag legte.

Die neue Thematik der Gruppe „bäuerliche Jagd“ gestattet die Darstellung einer Typologie (wie im Falle der aufgrund des Schwerkraftprinzips wirkenden Fallen, der sogenannten „Keltern“), wodurch die große gerätemäßige Vielfalt der überlieferten Zivilisation des rumänischen Volkes bewiesen wird.

Die Freilichtausstellung soll in weiterer Zukunft durch eine Saalausstellung ergänzt werden, in der

⁵⁸ Informații Bindilă Iosif (58 ani), com. Deda, jud. Mureș.

⁵⁸ Informationen von Bindila Iosif (58) Gem. Deda, Kr. Mureș.

putea fi expuse atât instalațiile de mici dimensiuni, cât, mai ales, metodele și procedeele utilizate în vânătoarea tradițională, privite din perspectiva studiului interdisciplinar (istoric, geografic, biologic, lingvistic, etnologic, sociologic). În acest sens, nu ar fi lipsit de interes prezentarea, spre exemplu, a sistemului de asociere, sau al diferitelor ritualuri și practici magico-religioase generate de practicarea acestei ocupații.

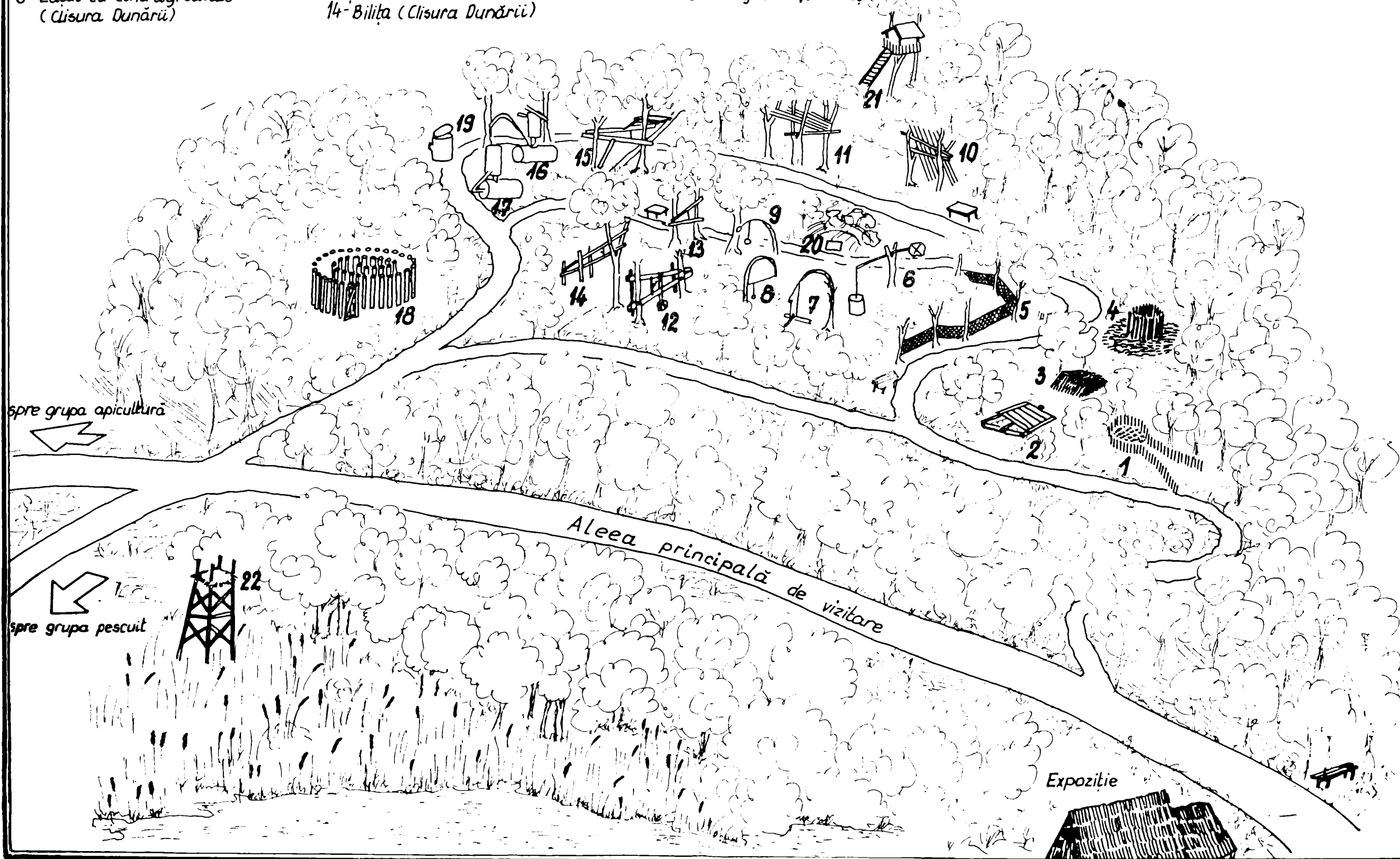
Privită în contextul menționat de noi, prezentarea în cadrul Muzeului Tehnicii Populare a grupei „Vânătoare populară“, va deschide o nouă perspectivă în cunoașterea primelor instalații create de om, constituind un capitol important al civilizației tehnice populare românești.

sich die kleinen Exponate vorführen und die traditionellen Jagdverfahren und -methoden aus interdisziplinärer Sicht (der Geschichte, Geographie, Biologie, Sprachkunde, Ethnologie, Soziologie) veranschaulichen lassen. In diesem Sinne wäre es von Interesse, die bei der Jagd üblichen Verbände, die verschiedenen mit den Ausübung dieser Beschäftigung zusammenhängenden magisch-religiösen Rituale zu illustrieren.

In dem von uns angeführten Zusammenhang betrachtet, vermag die Darstellung der Gruppe „bäuerliche Jagd“, innerhalb des Museums bäuerlicher Technik, eine Übersicht über die vom Menschen geschaffene frühen Jagdbehelfe zu bieten, die ein wichtiges Kapitel der rumänischen technischen Volkszivilisation bilden.

Plan sector vânătoare (PROIECT)

1- Groapă cu leasă și gard de dirijare
(Pădureni - jud. Hunedoara)	7- Latul cu arc de lemn (Bacău-Moldova)	15- Teasc pentru jderi (M-ii Sebesului)	21- Stand de urs
2- Groapă cu capac rotativ și țepușe
(zona Brăila)	8- Jip pentru vulpe (Clisura Dunării)	16- Diab pentru jderi (Galda de Sus-Alba)	22- Observator pentru păsări de baltă
(zona Brăilei)
3- Groapă cu leasă dublă
(Țara Lăpusului)	9- Jip încovoiat la cîrlig (Clisura Dunării)	17- Știubei pentru jderi (Țara Hotegului
- Hunedoara)	
4- Lupărie (Bistrița - Moldova)	10- Pătul scund (Bazinul Borsec-Har-
ghita)	18- Lupiste (Abrud-jud. Alba)	
5- Retea (Placă) (Bistrița-Năsăud)	11- Pătul înalt (Bazinul Borsec-Harghita)	19- Știubei pentru jderi (Bazinul Petroșani
- Hunedoara)	
6- Latul cu contragreutate
(Clisura Dunării)	12- Meliță pentru jderi (Maramureș)	20- Bordei de pîndă semiîngropat
(Valea Gurghiului - jud. Mureș)	
	13- Foarfeci pentru jderi (Țara Lăpu-
sului)		
	14- Biliță (Clisura Dunării)		

PROBLEME TEORETICE PRIVIND CERCETAREA ȘI INCLUDEREA ÎN SISTEM A MIJLOACELOR DE TRANSPORT POPULARE DIN ROMÂNIA

Valer Deleanu

Transportul reprezintă acțiunea mecanică de schimbare, deplasare, mișcare a unor corpuri materiale utile unui scop, prin imprimarea unei anumite cantități de energie (din interior sau exterior) pe o anumită distanță. Definiția se referă mai ales la organisme vii, capabile să asigure un rost transportului, omul conștientizând acest rost. Pentru om, transportul se referă la deplasarea resurselor naturale, produselor sau persoanelor. Transportul *popular*, dar mai ales cel *rural* se referă la utilizarea mijloacelor de transport în zone și activități cu caracter agricol, fiind legat de *poveri* și *scopuri* specifice ocupațiilor și mentalităților țărănești.

A

Indiferent de nivelul la care se realizează transportul, înțelegerea lui ca sistem cuprinde cinci componente:

I. SPAȚIUL în care are loc mișcarea, deplasarea, schimbarea poziției corpurilor materiale (această componentă reprezintă cadrul de condiționare al oricărui transport);

II. ENERGIA imprimată acestor corpuri (direct sau indirect);

III. MIJLOCUL utilizat în transport (în unele cazuri, în care povara se transportă direct prin folosirea energiei gravitaționale, acest component poate lipsi sau are structuri simple);

IV. OBIECTUL transportat (povara) ce poate fi aici considerat ca obiect al muncii;

V. CONDUCEREA întregului sistem (este componenta relațională a elementelor sistemului, dirijată de om, în timp ce III și IV reprezintă componentele materiale).

I. SPAȚIUL

În condiții terestre, în care spațiul posedă proprietăți cuprinse în cadrul euclidian, ținând cont de faptul că transportul popular utilizează energii reduse pe distanțe relativ scurte, topologic mișcarea se realizează:

THEORETISCHE FRAGEN ZUR FORSCHUNG UND AUFSTELLUNG EINER SYSTEMATIK DER BÄUERLICHEN TRANSPORTMITTEL IN RUMÄNIEN

Valer Deleanu

Der Transport, bzw. des Befördern oder Fortbewegen, bildet die beim Verlegen des Standorts eines zweckdienlichen Gegenstandes im Raum durch einer gewissen Energiemenge von innen oder außen ausgeführte Tätigkeit. Diese Definition bezieht sich vor allem auf lebende Organismen, die fähig sind, dieser eine Bestimmung zu verleihen, wobei der Mensch den Zweck auch bewußt verfolgt. So bezieht sich das Befördern beim Menschen auf Rohstoffe, Erzeugnisse oder Personen; im *ländlichen* auf die Anwendung von Beförderungsmitteln im landwirtschaftlichen Bereich bzw. zu dergleichen Tätigkeiten, und hängt mit für die bäuerlichen Beschäftigungen und das bäuerliche Denken spezifischen *Lasten* und *Zwecken* zusammen.

A

Welches nun immer der Bereich sei, in der ein Transport ausgeführt wird, umfaßt sein System fünf Komponenten:

I. Den RAUM in dem die Fortbewegung, die Verlagerung des Standorts der Sachkörper vor sich geht (den Bedingungsrahmen des Transports);

II. die ENERGIE, die man zur Fortbewegung des Körpers anwendet;

III. das zum Befördern benutzte MITTEL (in gewissen Fällen, wo die Last unter Nutzung der Schwerkraft befördert wird, kann dieses wegfallen oder weist einfache Strukturen auf);

IV. den beförderten GEGENSTAND (die Last) die sich als Arbeitsobjekt bezeichnen läßt;

V. die ANLEITUNG des gesamten Systems (die Verhältnisskomponente der Systemelemente, während III und IV die Bewegungskomponenten bilden).

I. DER RAUM

Berücksichtigen wir die Tatsache, daß der irdische Raum der Euklid'schen Geometrie entsprechende Eigenschaften aufweist und daß wir es beim Befördern im ländlichen Bereich mit kleinen Strecken zu tun haben, zu deren Überwindung geringe Energiemengen nötig sind, kommt die Bewegung in topologischer Hinsicht folgendermaßen zustande:

1.1. Oberhalb des festen Bodens, mit senkrecht und waagrecht orientierten Vektoren

1.1. — deasupra solului, cu vectori orientați orizontal și vertical

1.2. — la sol, sau la nivel de plutire (în funcție de relief), cu o singură orientare a vectorilor (→)

În plan orizontal, direcțiile de transport sînt azimutale, cu un grad de libertate limitat de circumferințe de 360 grade a orizontului, cu treceri variate de la o direcție la alta. În cazul apelor curgătoare, schimbarea de direcție înseamnă și traversare iar atunci se ridică probleme specifice. Transportul pune în relație spațiul cu energia și cu complexitatea mijlocului folosit, modelarea lui în timp fiind o problemă a istoriei tehnicii și în general, a istoriei civilizației. Spațiul terestru impune transportului două condiții „geografice“:

a. solul terestru cu o anumită geomorfologie;

b. apele, stătătoare sau curgătoare.

Aceste condiții diferențiază de la început orice acțiune de transport.

II. ENERGIA

Cea mai simplă și universală energie utilizată în transport este cea pusă la dispoziție de forța gravitațională¹ al cărei vector este îndreptat spre centrul pămîntului, dar ea este folosită în practică, în combinații cu alte forme de energie, rezultînd astfel noi vectori. Dezvoltarea transporturilor în timp este de fapt acțiunea de învingere și modificare a forțelor gravitaționale cu ajutorul utilizării altor forme și energii naturale, precum și prin perfecționarea sistemului tehnic corespunzător. Energia utilizată, indiferent de formă, ajută omului să învingă inerția ce se opune mișcării, gradul de aderență la substratul material, frecarea, în funcție de cantitatea de încărcare, viteză și distanță, respectînd legile mecanicii. Locomoția este ea însăși o aplicare a felului specific de folosire a energiei gravitaționale, mersul fiind o însumare de căderi. Adaptarea omului la transport înseamnă eliberarea de necesitate naturală pe măsura organizării sistemului tehnic de transport, făcînd posibilă realizarea unor necesități umane specifice transportului tradițional și actual.

Nivelul rural-agricol utilizează forme de energie culese din mediul înconjurător, pînă la energia calorică, de la care se realizează un alt nivel al transportului, cel industrial-urban modern. Transportul rural apelează și în prezent la surse de energie tradiționale, mult mai ușor de folosit și

1.2. auf dem Boden (selbst vom Relief abhängig) oder auf dem Wasser, mit der gleichen Ausrichtung der Vektoren (→). Auf waagerechter Fläche erwiesen sich die Beförderungsrichtungen als azimutal, sind durch den 360°-Umfang des Horizonts begrenzt und weisen mannigfaltige Übergänge von einer Richtung zur andern auf. Im Fall fließender Gewässer bedeutet die Richtungsänderung auch das Überqueren und wirft spezifische Fragen auf. Der Transport bringt Energie und Raum in ein Größenverhältnis mit der Komplexität des benutzten Mittels, dessen Gestalt im Laufe der Zeit eine Frage der Technikgeschichte, ja allgemein der Zivilisationsgeschichte bildet. Der Erdenraum setzt der Beförderungsbewegung zwei „geographische“ Gegebenheiten entgegen und zwar:

a. den durch eine gewisse Geomorphologie gekennzeichneten Erdboden

b. stehende und fließende Gewässer

Diese Gegebenheiten bedingen von Anfang an Unterschiede in der Beförderungsweise.

II. DIE ENERGIE

Die verbreitetste und einfachste zur Fortbewegung benutzte Energie stellt uns die Schwerkraft¹ zur Verfügung. Deren Vektor zeigt gegen den Erdmittelpunkt hin, doch wird sie in der Praxis meist zusammen mit anderen Energieformen angewandt, sodaß sich die Vektoren dementsprechend verändern. Die im Lauf der Zeit erfolgte Entwicklung des Transports entspricht eigentlich dem Überwinden und Umwandeln der Schwerkraft unter Zuhilfenahme anderer Naturenergieformen und unter Vervollkommen der entsprechenden technischen Behelfe. Um welche Form immer es sich nun handeln mag, hilft die angewandte Energie, dem Menschen die Trägheit zu überwinden, die sich der Bewegung entgegenstellt, sowie das Maß der durch die stoffliche Unterlage bedingten Adhärenz, die durch die Lastenmenge bestimmte Reibung, unter Berücksichtigung der Geschwindigkeit und Entfernung und der Gesetze der Mechanik. Die Fortbewegung als solche bildet ja bereits eine Nutzung der Schwerkraft, verkörpert das Gehen doch eine Summe von Fallbewegungen. Die Anpassung des Menschen an den Transport bedeutet die Befreiung vom Naturbedürfnis, von der natürlichen Notwendigkeit und gestattet im Maße der Organisation des technischen Transportsystems, die Verwirklichung gewisser lediglich menschlicher Bedürfnisse, wie sie der überlieferten und zeitgenössischen menschlichen Beförderung eigen sind.

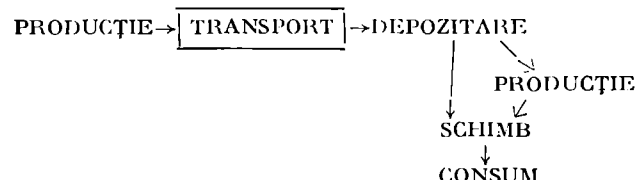
Der ländlich-landwirtschaftliche Bereich nutzt der Umwelt entlehnte Energieformen, bis zur Wärmeenergie hin, mit der ein zweiter, nämlich der neuzeitliche städtisch-industrielle Transportbereich einsetzt. Der ländliche Transport hält sich auch heute an die überlieferten Energiequellen, die sich,

¹ Sugestiile privind includerea în cadrul sistemului mijloacelor de transport a energiei gravitaționale a fost făcută de Tiberiu Graur la simpozionul privind tipologia uneltelor și instalațiilor populare / Sibiu, aprilie 1982.

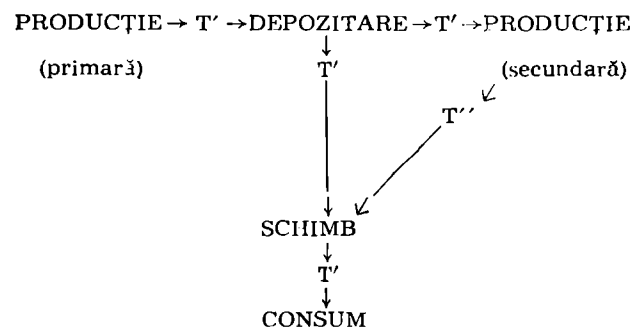
¹ Den Hinweis, die Schwerkraft als Energieform in das System der Transportmittel aufzunehmen, verdanken wir Tiberiu Graur, anlässlich des Symposions hinsichtlich der Typologie bäuerlichen Arbeitsgeräts und mechanischer Vorrichtungen — Sibiu, April 1982.

Din punct de vedere fizic, energia folosită în orice transport este cea cinetică; în anumite forme de transport (purtare) se recurge și la energia potențială.

Intermediul principal în transport este un dispozitiv tehnic care prelungește, — ca și în producție — mîna omului, posesoare a unei anumite forțe de muncă (de transport). Mijlocul presupune și aici evoluția și organizarea sistemului tehnic de la nivel simplu (unealtă) la cel complex (instalație)². Specificul de intermediar al unui mijloc de transport (față de intermedierea mijlocului de muncă în procesul productiv) rezultă din faptul că rolul său activ nu se referă la schimbări de formă sau structură a obiectului muncii, care aici este povară, ci la modificarea poziției sale spațiale cu consecințe în producție și consum. Transportul devine acțiune complementară altor activități, el avînd acest rol intermediar după graficul: 3)

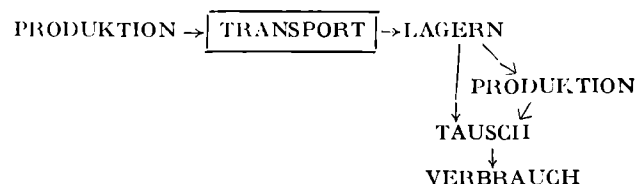
³ Graficul se referă la poveri de tip O (resurse, produse economice) și are o formă generală. El poate fi conceput și pentru alte tipuri de povară, de exemplu:

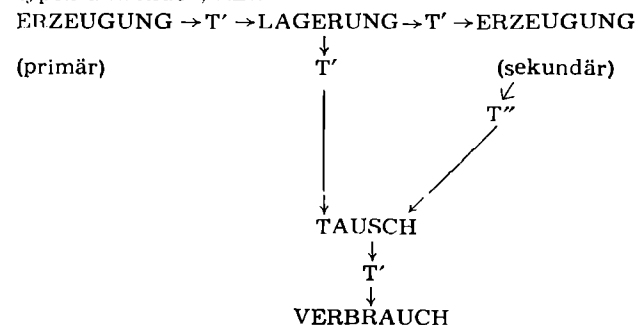
vermittels einfacher, doch für die ländlich-landwirtschaftlichen Zwecke wirksamer technischer Systeme viele leichter nutzen und umwandeln lassen.

In physikalischer Hinsicht bildet die kinetische Energie die in allen Transportarten angewandte; doch nutzt man in gewissen Beförderungsformen (wie beim Tragen) auch die potentielle.

Auch im Falle der Fortbewegung oder der Beförderung bildet das benutzte Mittel (wie im Falle der Produktion) eine Verlängerung der menschlichen Hand, die über eine gewisse Arbeitskraft (hier Beförderungskraft) verfügt. Das benutzte Mittel setzt auch hier die Entwicklung und Organisation des technischen Systems von der einfachen Ebene (Werkzeug) zur komplexen (Anlage)², hin. Diese Eigenschaft eines Mittlers des Transportbehelfs (Mittlerrolle des Arbeitsgeräts im Produktionsprozeß) geht aus der Tatsache hervor, daß dessen aktive Rolle keine Form- oder Strukturveränderungen des Arbeitsobjekts, in diesem Fall der Last, bezweckt, sondern Veränderungen hinsichtlich seiner Stellung im Raum, die sich allerdings auf Produktion und Verbrauch auswirken. So gestaltet sich die Beförderung zu einer ergänzenden Tätigkeit anderer Betätigungen und ihre Mittlerfunktion läßt sich folgendermaßen graphisch veranschaulichen:³

³ Das Schema bezieht sich auf Lasten des O-Typs (Rohstoffe, Wirtschaftserzeugnisse) und weist eine allgemeine Form auf. Es läßt sich auch auf andere Lasttypen anwenden, z.B.:

Dabei bedeutet T' Rohstofftransport, T'' Erzeugnis-transport. Im Falle von Personenbeförderung wandelt sich das Schema weiter.

Mijloace de transport (principiul schematic)

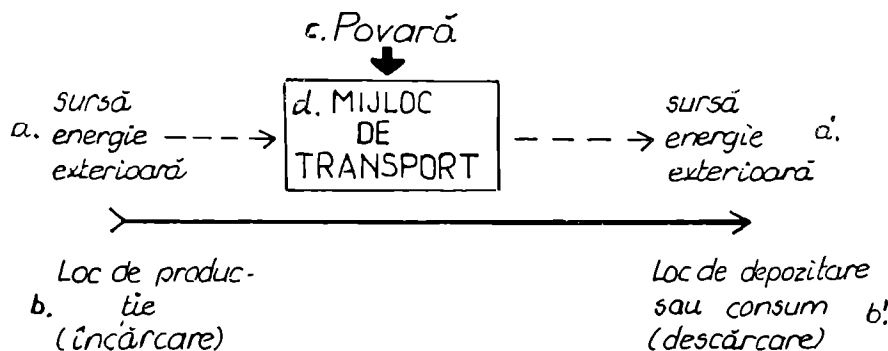

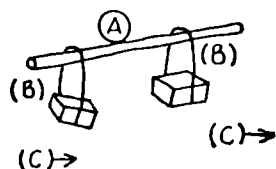
Fig. 1

Fig. 1. — Mijlocul de transport (principiul schematic)

Tafel 1. Transportmittel (schematisches Prinzip). a. Außenenergiequelle, a'. Außenenergiequelle, b. Produktionsplatz, b'. Lagerungs- oder Verbrauchsplatz (Abladeplatz).

Structurile mijloacelor de transport populare

1. tipul prăjină (clasa rude)

2. tipul recipient (clasa coșuri)

(C) → Fig. 2

3. tipul complex (clasa car)

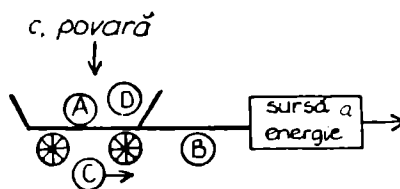

Fig. 2. — Structurile mijloacelor de transport populare.

Tafel 2. Struktur der bäuerlichen Transportmittel. 1. Typus „Stange“ (Klasse „Tragstangen“, 2. Typus „Behälter“ (Klasse „Körbe“), Typus komplexer Art (Klasse „Wagen“): a. Kraftquelle, b. Last.

Mijlocul de transport reprezintă elementul principal al sistemului de transport, elementul cel mai dinamic din punct de vedere tehnic.

IV. POVARA (încărcătura sau obiectul transportat)

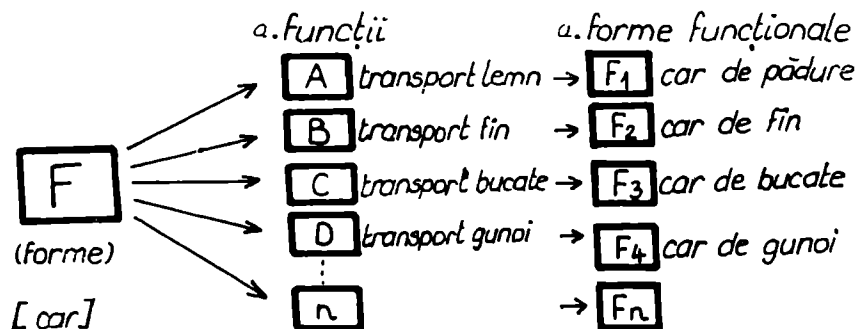
Povara se opune inerțial transportului. Învingerea rezistenței sale este scopul oricărui efort în transport. De aici caracterul relativ de pasivitate a oricărei încărcături transportate, deplasate de la un loc de acțiune la altul, fără modificări proprii

Das Transportmittel bildet das Hauptelement des Beförderungssystems und in technischer Hinsicht das dynamischste Element.

IV. DIE LAST (Ladung oder beförderter gegenstand)

Die Last widersetzt sich durch ihre Trägheit der Fortbewegung bzw. Beförderung. Alle Bemühungen die darauf gerichtet sind sie von der Stelle zu rücken haben den Zweck diesen Widerstand zu beseitigen. Darauf beruht der relative Passivitäts-

Forme și funcții ale mijloacelor de transport populare (exemplu: carul)

$$F \int A \dots n \rightarrow F_1 \dots F_n$$

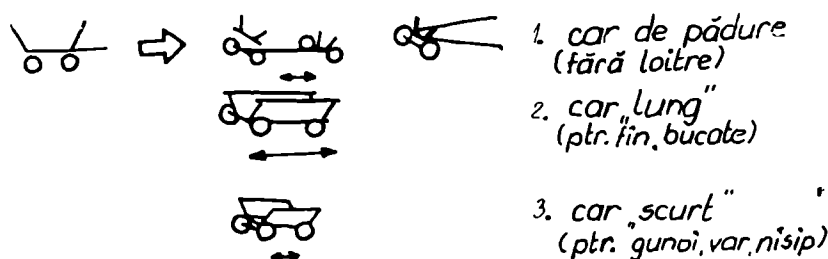

Fig.3

Fig. 3. — Forme și funcții ale mijloacelor de transport populare (subsist. ty. „car”).

Tafel 3. Formen und Funktionen der bäuerlichen Transportmittel (Beispiel: Wagen): F. (Formen; Wagen /, a. Funktionen: A. Holztransport, B. Heu-transport, C. Getreidetransport, Dungtransport; a'. Funktionelle Formen: F. 1. „Langholzwagen“, F. 2. „Heuwagen“, F. 3. „Getreidewagen“, F. 4. „Dungwagen“; 1. Langholzwagen (ohne Liesen), 2. „Langer“ Wagen (für Heu, Getreide), 3. „Kürzer“ Wagen (für Dung, Kalk, Sand usw.).

și mai ales fără impuls interior în favoarea mișcării. Dar intervenția omului ca sursă de energie dar, în același timp, povară și subiect al transportului, modifică starea dinamică a sistemului de transport în general. Povara poate consta din: 1) resurse naturale sau produse (tip O), pasive în transport, dar active ca rezistență datorită greutății lor, 2) persoane (tip P), aparent pasive, dar active în creșterea complexității activității de transport, prin rolul lor în conducerea sistemului transporturilor.

V. CONDUCEREA SISTEMULUI

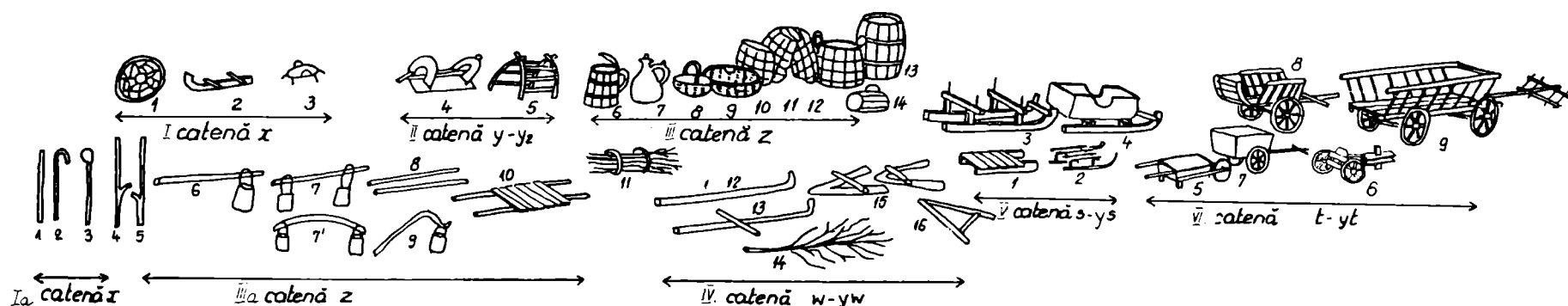
Conducătorul sistemului de transport este omul. El hotărăște scopul acțiunii, alege soluțiile optime,

charakter jeder beförderten Last, die von einem Standort zu einem anderen fortbewegt wird, ohne eigene Umwandlungen und vor allem ohne innere Impulse zugunsten der Bewegung. Doch verändert das Auftreten des Menschen als Energiequelle doch gleichzeitig Last und Transportsubjekt, den dynamischen Zustand des Transportsystems. Allgemein besteht die Last aus: 1) Naturrohstoffe oder Erzeugnisse (O-Typus), die sich als passiv beim Transport erweisen, aktiv dagegen durch den Widerstand den sie ihrem Gewicht zufolge entgegen setzen; 2) Personen (P-Typus), die passiv erscheinen, sich jedoch durch ihre Rolle in der Führung des transportierenden Systems im Steigern der Transportkomplexität aktiv auswirken.

V. DAS FÜHREN DES SYSTEMS

Der Leiter des Transportsystems ist der Mensch. Er bestimmt den Zweck der Aktion, sucht die

Principalele catene ale sistemului mijloacelor de transport populare

a. seria prăjină (rudă)

1- Băt	8- Bete de fin
2- Cîrjă	9- Umăraș
3- Bîță	10- Targă
4- Picioroange	11- Crasnie
5- Picioroange	12- Tînjală de boi
6- Băt de purtol	13- Tînjală de cai
7- Prăjină	14- Tîm (tîrs)
7'- Cobiliță	

b. seria recipient

1- Virzob	8- Corfă
2- Mișe	9- Chelțeu
3- Mișe de fier	10- Traistă
4- Șea	11- Desagi
5- Samar	12- Ciubăr
6- Botă	13- Butoi
7- Ulcior	14- Fedeleș

c. Seria mijloace de transport complexe (principalele tipuri)

1- Sanie	5- Roabă
2- Săniută	6- Rotilă
3- Sanie mare	7- Cărucior
4- Sanie de plimbare	8- Căroaie (teleagă)
	9- Car (cărută)

Planșă: Catenele principale ale sistemului de transport popular.

Tafel. Wichtigste Ketten des Systems bäuerlicher Transportmittel. I. Kette x, II. Kette y-yz, III. Kette z, I a. Kette x, III a. Kette z, IV. Kette w-yw; V. Kette s-ys, VI. Kette tyt; a. Reihe „Stange“ (oder Tragholz): 1. Stecken, 2. „Krummstab“, 3. Stab, 4. Stelzen, 5. Stelzen, 6. Tragstock, 7. Tragstange, 7'. Tragriff, 8. Heu-Tragstangen, 9. Schulterjoch, 10. Trage, 11. „crasnic“, 12. „tînjală“ (Abschleppbehelf) für Ochsen, 13. „tînjală“ für Pferde, 14. Schleife

(„tîrs“); b. Reihe „Behälter“: 1. Schneeteller, 2. Steigeisen, 3. Steigeisen, 4. Sattel, 5. Packsattel, 6. Eimer, 7. Krug, 8. Korb, 9. Tragkorb („chelțeu“) 10. Beutel, 11. Zwertsäcke, 12. Zuber, 13. Faß, 14. Fäßchen, C. Reihe komplexe Transportmittel (Haupttypen): 1. Schlitten, 2. Rodelschlitten, 3. Lastschlitten, 4. Paradeschlitten, 5. Schubkarre, 6. Pflugkarren, 7. Wägelchen, 8. Karren („teleagă“), 9. Wagen („cărută“).

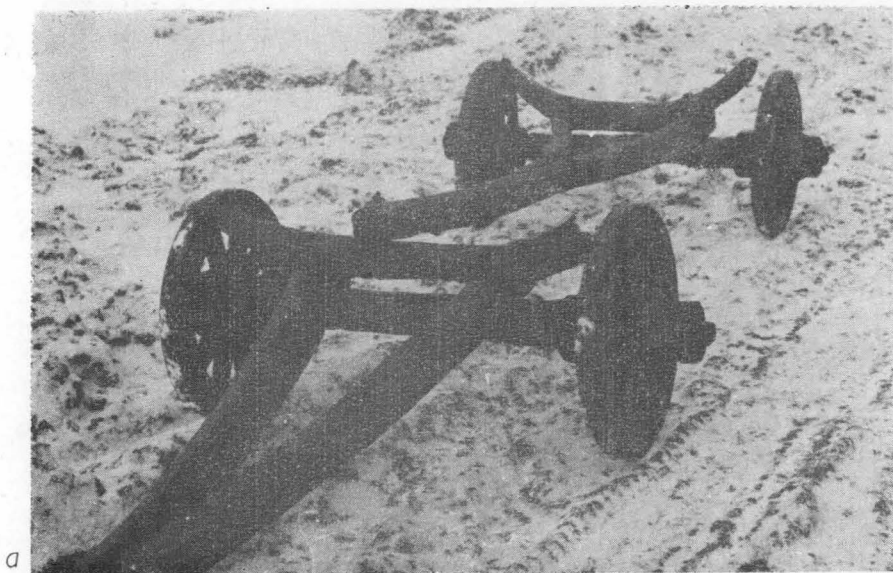
a

Fig. 4. — Variante morfologice în subsist. *ty*: a) căroaie Mohu, jud. Sibiu, b) căroaie Viștea de Jos, jud. Brașov

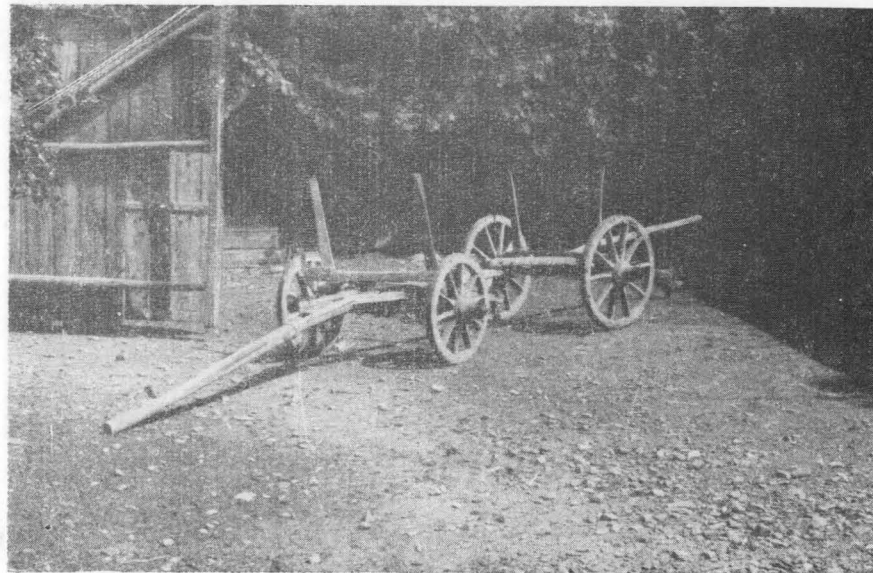

b

Abb. 4. — Morphologische Varianten im Untersystem *ty*: a) „căroaie“ (Karren), Mohu, Kr. Sibiu, b) „căroaie“ (Karren), Viștea de Jos, Kr. Sibiu

a

b

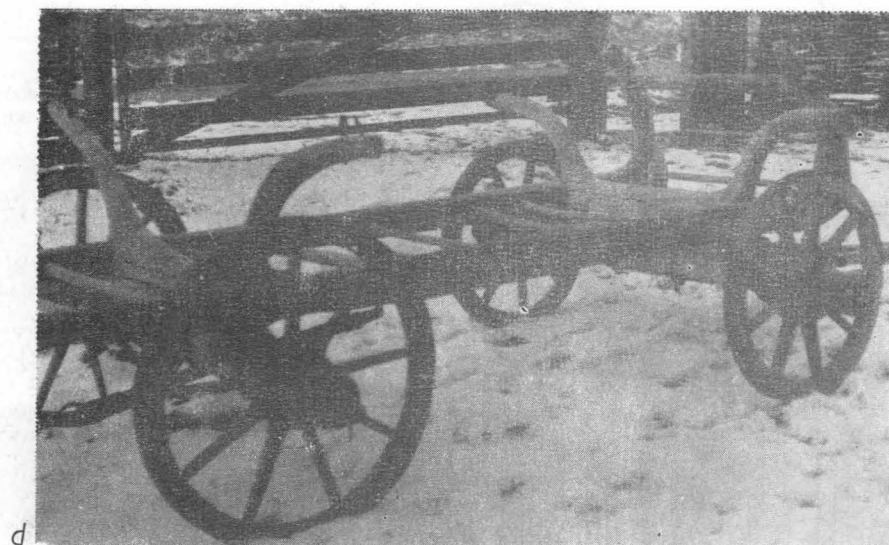
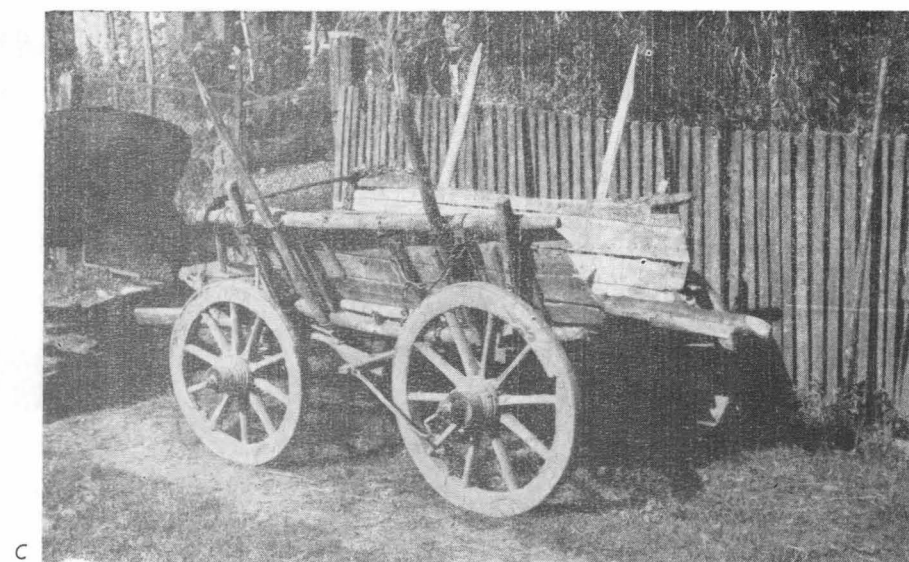
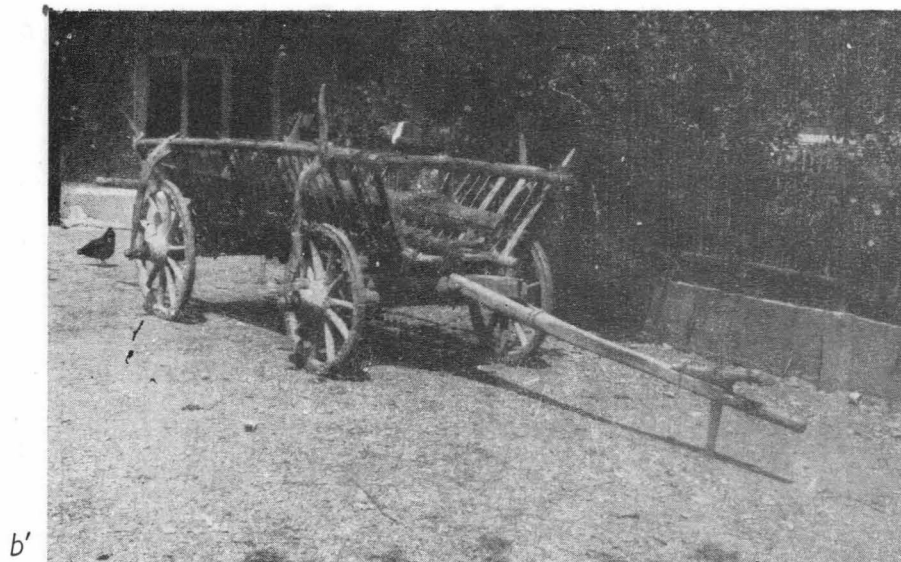

Fig. 5. — Variante morfo-funcționale în subsist. ty:
a) „roți de pădure“, Baia de Fier, jud. Gorj, b') car
de pădure și car de fin, Drăguș, jud. Brașov, c) car
de boi, Costești, jud. Vilcea, d) car pentru fin, Fe-
neș, jud. Alba.

Abb. 5. — Morphologische und funktionale Spielfor-
men im Untersystem ty: a) „roți de pădure“ (Räder
für der Holztransport), Baia de Fier, Kr. Gorj; b) Holz-
wagen und b') Heuwagen, Drăguș, Kr. Brașov, c)
Ochsenwagen, Costești, Kr. Vilcea, d) Heuwagen, Fe-
neș, Kr. Alba,

a

Fig. 6. — Variante funcționale în subsist. *ty*: a) căruț de transportat boștină, Sebeșul de Jos, jud. Sibiu, b) căruță de transportat mărfuri, Stolojani, jud. Gorj

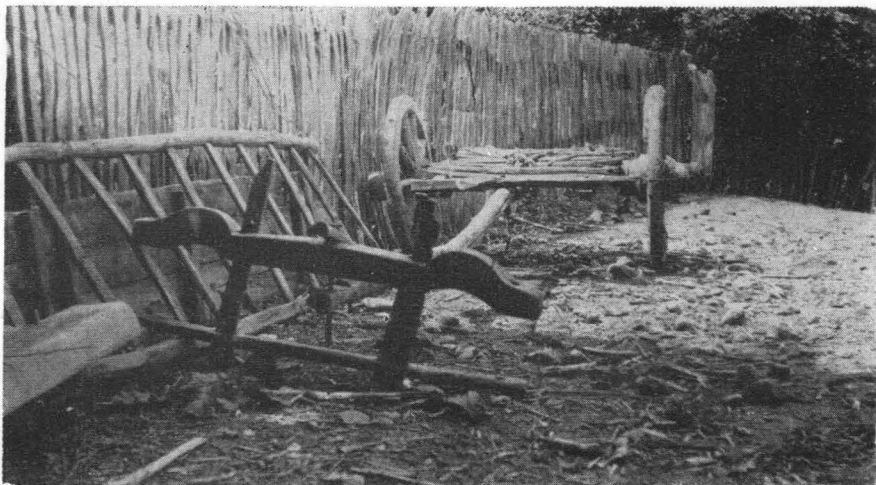
b

Abb. 6. Funktionale Varianten im Untersystem *ty*: a) Wagen eines Wachstrestersammlers, Sebeșul de Jos, Kr. Sibiu, b) Lastentransportwagen, Stolojani, Kr. Gorj

a

Fig. 7. — Variante funcționale, cu structuri asemănătoare la mari distanțe: a) vehicol rural cu două roți, Fighedon, Rep., aut. Osetia de nord, în munții Caucaz, U.R.S.S., b) cărucior cu două roți, Purcăreni, jud. Gorj, România

b

Abb. 7. — Funktionale Speilformen mit ähnlicher Struktur bei großer Entfernung: a) zweirädriger Karren, Fighedon, Kaukasus, U.d.S.S.R., b) zweirädriger Karren, Păcureni, Kr. Gorj, Rumänien

a

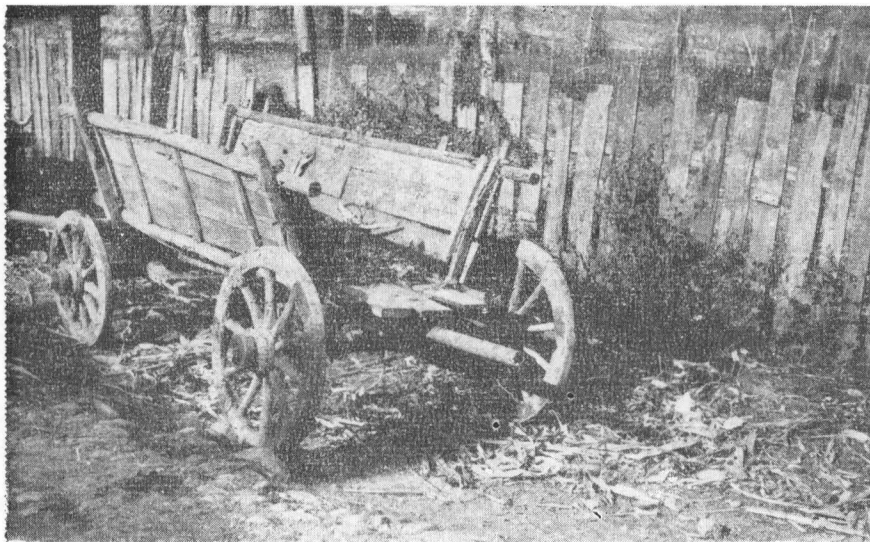
b

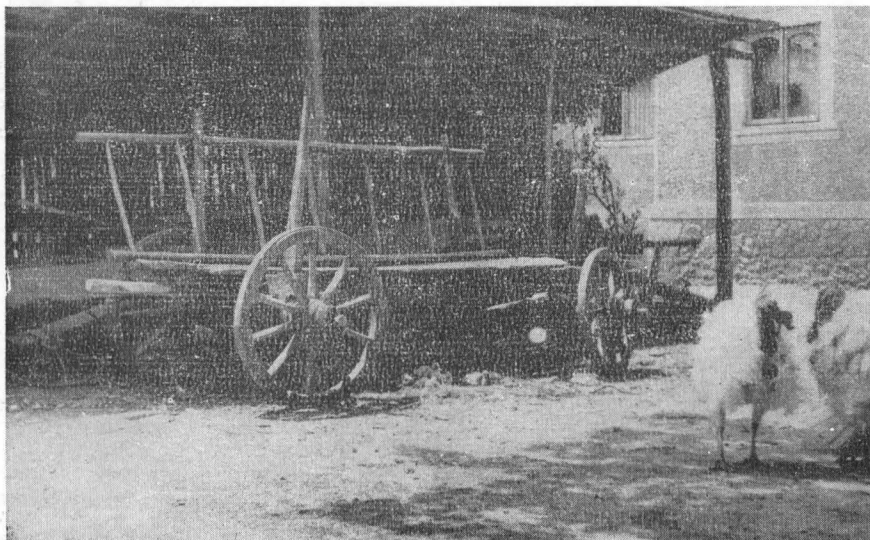
c

Fig. 8. a—e — Tipuri de căruțe folosite în jud. Gorj, trase de boi, pentru transportat fin și alte poveri rurale

Abb. 8. — a—e) Ochsenwagentypen (aus dem Gorj-gebiet (zum eutransport und anderer Lasten)

d

e

folosește selectiv energiile dirijează și controlează transportul, rezolvă problemele ivite, imprimă interese anumite în transport, el este obiect și subiect în aceste activități. El hotărăște și realizează mai ales progresul sistemelor tehnice de transport, la intersecția dintre tradiție și inovație. Toate acestea în cadrul unor realități concrete social-istorice.

1. SISTEMUL

Fără a intra în detalii privind teoria sistemelor, un sistem / inclusiv tehnic / cuprinde un ansamblu de elemente relaționate între ele pentru realizarea unui anume scop (conștient în cazul omului), impus de un centru al sistemului. În cazul nostru, sistemul se realizează la întretărirea componentelor spațiale, energetice și tehnice, unite morfologic și funcțional de către om, în interesul propriu în cadrul unui sistem al transportului popular.

bestmöglichen Lösungen, nutzt selektiv die Kräfte, leitet und überwacht das Befördern. Er ist Objekt und Subjekt in diesen Handlungen. Er bestimmt und verwirklicht vor allem die Vervollkommenung der technischen Transportsysteme, am Schnittpunkt zwischen Überlieferung und Neuerung. All dieses im Rahmen gewisser konkreter sozial-historischer Tatsachen.

1. DAS SYSTEM

Ohne auf Einzelheiten hinsichtlich der Systemtheorie eingehen zu wollen, weisen wir darauf hin, daß ein System (ein technisches mitbegriffen) die Gesamtheit von Elementen, die in einem Beziehungsverhältnis stehen mit dem Zweck einer gewissen Wirkung (der im Fall des Menschen bewußt ist), die ein Zentrum des Systems erheischt. In unserem Fall kommt das System am Schnittpunkt der Raum-, Kraft- und Technikkomponente zustande, die der Mensch in morphologischer und funktioneller Hinsicht aus eigenem Interesse zu einem *System bäuerlichen Transports vereint*.

Nivelele sistemului:

Systemstufen:

sigle	subsisteme	sisteme tehnice
<i>g</i>	Căderea liberă a corpurilor	Sisteme tehnice simple
<i>gh</i>	(pe uscat, apă)	(Plan inclinat) Resurse și produse transportate direct (incl. sub forma plutelor).
<i>x</i>	Locomoție (deplasare spațială a persoanei, folosind energie proprie)	Sisteme tehnice simple, auxiliare, pentru deplasare, cu largă polifuncționalitate. Povara se confundă cu sursa energetică.
<i>xy</i>	Călăritul, formă evoluată de deplasare în spațiu, folosind energiei biologice superioare (energie animală)	Sisteme tehnice simple de ușurare a instalării omului-povară pe animal.
<i>z</i>	Purtarea poverii fără alt suport energetic în afara energiei umane. Energie potențială acumulată în forța umană la suspendarea poverii deasupra soluului.	Sisteme tehnice simple, deseori, polifuncționale Structuri principale de suspendare și de recipient Poveri foarte diferite
<i>zy</i>	Purtarea poverii pe suport energetic animal.	Sisteme tehnice simple având la bază adeseori sisteme tehnice din subsistemul <i>xy</i>
<i>w/wy</i>	Țirirea la sol, utilizând un substrat energetic uman și animal, cu probleme de învingere a forțelor de frecare.	Sisteme tehnice simple monofuncționale, de multe ori constând din povară Țirită direct la sol
<i>s/sy</i>	Deplasarea prin alunecare (în condiții meteorologice și edificii speciale), cu substrat energetic uman și animal.	Sisteme tehnice de complexitate medie denumite generic „SANIE”, cu variante mixte <i>s-w, s-wy, sy-wy, sy-t, sy-ty</i>
<i>t/ty</i>	Deplasarea prin rulare (substrat energetic uman și animal).	Mijloace tehnice complexe folosind ca structură de mișcare roata sau cupluri de roți
<i>h</i>	Plutirea liberă sau dirijată folosind energia apei, cu variante utilizatoare de energii umane, animale, eoliene ! <i>hx, hy, he</i>	Sisteme tehnice complexe pentru poveri tip 0 (obiecte, resurse) sau P (persoane)

Sistemul se realizează pe trepte energetice, asociind sisteme tehnice tot mai complexe.

	Plan inclinat cădere liberă	Locomoție	Purtare	Țirire	Alunecare	Rulare	Plutire
Energie gravitațională	<i>g</i>						
Energie biologică (umană)		<i>x</i>	<i>z</i>	<i>w</i>	<i>s</i>	<i>t</i>	<i>hx</i>
Energie biologică (animală)		<i>xy</i>	<i>zy</i>	<i>wy</i>	<i>sy</i> (<i>sh?</i>)	<i>ty</i> <i>th</i>	<i>hy</i> <i>h</i> <i>he</i>
Energie hidrolică	<i>gh</i>	(inot)					
Energie eoliană							

Kürzeln	Untersysteme	technische Systemen
<i>g</i>	Freier Fall der Körper	einfache technische Systeme
<i>u</i>	(zu Land, zu Wasser)	(schiefe Ebene) unmittelbar beförderte Rohstoffe, Produkte (Flöße inbegriffen)
<i>x</i>	Fortbewegung (einer Person im Raum aufgrund eigener Kraft)	einfache technische Systeme, als Behelfe zur Fortbewegung, Vielzweckbestimmung. Die Last deckt sich mit der Kraftquelle
<i>xy</i>	Reiten, vervollkommnete Fortbewegungsform im Raum unter Zuhilfenahme höherer biologischer Energien (Tierkraft)	einfache technische Systeme zu besserem Halt für Reiter oder Last auf dem Reittier
<i>z</i>	Tragen der Last ohne andere Unterstützung als die eigene menschliche Kraft, angesammelte potentielle Energie	einfache technische Systeme häufig mit Vielzweckcharakter. Hauptstrukturen zum Anhängen und Behälter. Mannigfaltige Lasten
<i>zy</i>	Tragen der Last durch einen tierischen Kraftspender	einfache technische Systeme, die häufig auf technischen Systemen aus dem Untersystem <i>xy</i> beruhen
<i>w, wy</i>	Nachschleifen auf dem Boden, unter Benutzung eines energetischen Substrats menschlicher und tierischer Kraft zur Überwindung der Reibung	einfache technische Systeme mit Einzweckcharakter, häufig als einfache Lastschleifen gebaut Boden
<i>s/sy</i>	Fortbewegung durch Gleiten (aufgrund besonderer Witterungs- und Bodenverhältnisse unter Benutzen eines energetischen Substrats menschlicher und tierischer Kraft	mittelkomplexe technische Systeme, (gattungsmäßige) als „SCHLITTEN“ bezeichnet, mit Spielformen <i>s-w, s-wy, sy-wy, sy-t, sy-ty</i>
<i>t/ty</i>	Fortbewegung durch Rollen, unter Benutzen eines energetischen Substrats menschlicher und tierischer Kraft	komplexe technische Mittel, denen das Rad oder Räderpaare als Bewegungsstruktur dienen
<i>h</i>	Freies oder gelenktes Schwimmen, vermittelt Wasserdruck, unter fallweiser Benutzung von Menschen-, Tier- und Windkraft (<i>hz, hy, he</i>)	Komplexe technische Systeme für Lasten des 0-Typs (Gegenstände, Rohstoffe) oder P-Typ (Personen)

Das System kommt in energetischen Stufen zustande, die immer komplexere technische Systeme heranziehen.

	Schiefe Ebene, freier Fall	Fortbewegung	Tragen	Schleifen	Gleiten	Rollen	Schwimmen
Schwerkraft	<i>g</i>						
Biologische (menschliche) Kraft		<i>x</i>	<i>z</i>	<i>w</i>	<i>s</i>	<i>t</i>	<i>hx</i>
Biologische (tierische) Kraft		<i>xy</i>	<i>zy</i>	<i>wy</i>	<i>sy</i> (<i>sh?</i>)	<i>ty</i> <i>th</i>	<i>hy</i> <i>h</i> <i>he</i>
Wasserkraft	<i>gh</i>	(Treiben)					
Windkraft							

Siglele utilizate sînt convenționale. Se observă ce rol are asocierea om-animal în istoria transporturilor. În subsistemele x-z-xy-zy se utilizează unelte simple, îndeosebi polifuncționale. La celelalte subsisteme de transport, sistemele tehnice devin complexe.

2. NIVELE DE SISTEM

Sistemul astfel conceput cuprinde două nivele:

1. nivelul I (sistem tehnic) legat de complexitatea mijloacelor de transport, realizate pe patru structuri principale:

A — structură de fixare a poverii prin suspendare sau recipient;

B — structură de legătură la sursa de energie din exterior;

C — structura de deplasare (la sol, pe apă);

D — structuri auxiliare.

2. nivel II (sistem de transport) alcătuit din subsistemele indicate mai sus prin siglele respective.

La ambele nivele sistematice, omul acționează ca subiect conducător, el este centrul sistemului.

Menționăm de asemenea păstrarea acestor structuri pe arii geografice extinse (fig. 7).

3. SPECIFICITATE DE SISTEM

Sistemul există în cadrul social-istoric concret, diferențiind transporturile:

1. structural: (sincron) URBAN-RURAL
SUPRASTRUCTURAL-POPULAR

2. productiv (sincron) — funcționalitatea variată a mijloacelor de transport

3. istoric și nivel de civilizație (diacron)
TRADITIONAL (energii convenționale și sisteme tehnice cu organizare restrînsă) —
MODERN (energii superioare, sisteme tehnice evoluat)⁴.

⁴ Este necesară explicarea acestor categorii ca-dru:

— *transport urban*, utilizat în mediul urban, cu mijloace de transport specifice acestui mediu;

— *transport rural*, specific mediului agricol-rural; ambele cadre se diferențiază și la nivel social-economic;

— *transport la nivele de suprastructură socială* (de clasă, militar, de stat), adeseori diferite de:

— *transportul popular*, realizat la nivelul structurilor sociale productive, mai ales în cadrul tradițional.

Pînă la nivelul utilizării unor energii tradiționale se poate vorbi în general de *transporturi tradiționale*, astăzi adaptate la alt cadru de civilizație și nivel economic-social, în care sînt caracteristice *transporturile moderne*, bazate pe energii superioare ce

Die benutzten Kürzeln sind konventioneller Natur. Beim Betrachten der Tabelle bemerkt man die Bedeutung der Verbindung Mensch-Tier in einer Geschichte der Beförderungsmittel. Im Rahmen der Untersysteme x-z-xy-zy benutzt man einfache Werkzeuge und zwar meist Vielzweckgerät. Bei den übrigen Untersystemen erweisen sich die technischen Systeme als komplexer.

2. SYSTEMSTUFFEN

Das so aufgebaute System umfaßt zwei Stufen:

1. Stufe I (Techniksystem) auf die Komplexität der in vier Hauptstrukturen verwirklichten Transportmittel:

A — Struktur bei der die Last in der Schwebe gehalten oder in Behältern befördert wird

B — Struktur, bei der eine Verbindung zu einer äußeren Kraftquelle auftritt

C — Fortbewegungsstruktur (zu Lande, zu Wasser)

D — Hilfsstrukturen

2. Stufe II (Transportsystem) umfaßt die durch entsprechende Kürzeln angedeuteten Untersysteme. Bei beiden Systemstufen wirkt der Mensch als leitendes Subjekt; er bildet den Mittelpunkt des Systems.

Wir weisen auch auf das Beibehalten dieser Strukturen über weite geographische Räume (Abb. 7).

3. EIGENTÜMLICHKEIT DES SYSTEMS (RAHMEN)

Das System besteht im konkreten sozial-historischen Rahmen, und läßt folgende Transportarten unterscheiden:

1. strukturmäßig: (synchron)

STÄDTISCH-LÄNDLICH
GEHOBEN-VOLKSTÜMLICH

2. produktionsmäßig: (synchron) — vielfältige Zweckbestimmung der Transportmittel

3. hinsichtlich der Geschichte und des Zivilisationsstands (diachron)

ÜBERLIEFERT (konventionelle Energien und beschränkt organisierte technische Systeme; NEUZEITLICH (höhere Energien, vervollkommnete technische Systeme)⁴

⁴ Diese Rahmenkategorien bedürfen einer Erläuterung:

— *städtischer Transport*: in städtischer Umgebung mit diesem Milieu entsprechenden Transportmitteln ausgeübt;

— *ländlicher Transport*: für das ländliche Milieu spezifisch;

Beide Rahmen unterscheiden sich auch im sozial-wirtschaftlichen Bereich:

— *Transport im sozialen Überstrukturbereich* (Klassen-, Militär-, Staatstransport), der sich häufig vom:

— *volkstümlichen Transport* unterscheidet, der sich im Bereich produktiver Sozialstrukturen, vor allem im überlieferten Rahmen abwickelt.

Im Bereich der Benutzung traditioneller Energien läßt sich allgemein von *überlieferten Transporten* sprechen, die heute einem anderen Zivilisationsrahmen und sozial-wirtschaftlichen Niveau angepaßt wurden, das durch *moderne Transportarten* gekennzeichnet ist, denen höhere Energieformen zugrundeliegen,

Aceste caractere ale sistemelor de transport se prezintă în realitate intercondiționat, paralel, într-un tot paradigmatic, în același cadru social-istoric sau de civilizație.

4. SISTEMATIZARE, TIPOLOGIE

Principiile de sistematizare ale mijloacelor de transport rurale se bazează pe:

1. MORFOLOGIE, luând în considerare criteriul formal al creșterii complexității sistemului tehnic, pornind de la factori evolutivi pînă la cei de organizare, pe cele patru linii structurale.
2. FUNCȚIE, prin care geometria mijloacelor de transport devine variabilă sub acțiunea cadrului ocupațional-productiv, modificînd morfologia fiecărui sistem tehnic de transport.

Cele două principii apar strîns legate la fiecare mijloc de transport rural sau popular, fiind rezultatul deciziei umane în cadrul tradițional (de moștenire a experienței) sau de inovație. Iată un exemplu la subsistemul *ty* din Țara Oltului:

<i>M</i> (<i>morfologic</i>)	<i>F</i> (<i>funcțional</i>)
„car de ogașe“	→ „telegi“ la pădure A. întregi (4 roți) B. jumătăți (2 roți) → „car mare“, pentru fîn → „car mic“ (scurt), la bucate, gunoi de grajd, piatră, nisip, var etc.
„car de treisferturi“	→ „telegi“, la pădure → „car mare“, pentru fîn → „car mic“, la alte poveri.
„căruță“ cu osie de lemn sau de fier — de un cal — de doi cai	→ pentru bucate → „ladă“, pentru gunoi de grajd → „greă“, pentru poveri mari → „de Brașov“, pentru persoane, sau la tîrg etc.
„căroaie“ („teleagă“) de vite/cai	→ dus var, unelte la arat, etc. (cu rotilă). → dus la moară (fără rotilă).

utilizează *motorul*, ca dispozitiv de transformare a unui tip de energie în altul.

Aceste șase categorii de transport, la care se adaugă diferențierile de tip productiv-funcțional, coexistă și interferează și în prezent.

Die Merkmale der Transportsysteme treten praktisch im selben sozial-historischen oder Zivilisationsrahmen parallel, als paradigmatisches Ganzes auf und bedingen sich gegenseitig.

4. SYSTEMATISIERUNG, TYPOLOGIE

Die zur Systematisierung der bäuerlichen Transportmittel benutzten Prinzipien beruhen auf:

1. der MORPHOLOGIE, bei der ein auf dieser Form bezogener Gesichtspunkt hinsichtlich der Steigerung der Komplexität des technischen Systems berücksichtigt wird, ausgehend von Entwicklungs- über Organisierungsfaktoren aufgrund der vier Strukturreihen.

2. der FUNKTION, durch die die Geometrie der Transportmittel an Mannigfaltigkeit gewinnt unter der Auswirkung des Beschäftigungs- und Produktionsrahmens, wodurch die Morphologie jedes einzelnen technischen Transportsystems Veränderungen verzeichnet. Die beiden Prinzipien treten innig verbunden bei jedem bäuerlichen Beförderungsmittel als Ergebnis menschlicher Entschlüsse im Traditions- (Erfahrungserbe) oder Neuerungs-bereich auf. Hier ein Beispiel zum Untersystem *ty* aus dem Țara Oltului Gebiet.

<i>M</i>	<i>F</i>
„car de ogașe“ Gleiswagen	→ „telegi“: für den Wald: A. ganzer Wagen Lang- (4-rädrig) Holz- wagen B. halber (2-rädrig) → „car mare“ (großer) Heuwagen → „car mic“ (kleiner) für Produkte, Stallmist, Stei- ne, Sand, Kalk usw.
„car de treisferturi“ — Dreiviertelwagen	→ „telegi“ für den Wald (Langholzwagen) → „car mare“ (großer) Heuwagen → „car mic“ (kleiner) für andere Lasten
„căruță“ (mit Holz- oder Eisenachsen) Pferde-Einspanner- wagen	→ für Produkte → Kastenwagen für Stall- dung → schwerer, für große → „de Brașov“, für Per- sonen und zu Fahrten auf den Markt usw.
„căroaie“ („telea- gă“) für Rinder oder Pferdebespannung bestimmter Karren	→ zum Befördern von Kalk, Ackergerät, (mit dem Pflugkarren) für Mahlguttransporte zur Mühle (ohne Pflugkarren)

wobei ein *Motor* einen Energietypus in einen anderen umwandelt.

Diese sechs Typen der beim Transport auftretenden Rahmen, ihrerseits durch Unterschiede produktiv-funktioneller Art, treten auch heute gleichzeitig auf und überschneiden sich.

Diferențiat, asemenea exemple se pot da și pe alte zone etnografice⁵.

5. STRUCTURA

Nivelul I (sistem tehnic) se realizează pe structuri ce au la bază liniile structurale A, B, C, D, ce se asociază inegal, pornind de la A, sau de la o situație de nediferențiere a lor (la mijloace simple pe subsistemele g, x, z, zy, zy) treptat individualizând fiecare structură (în subsistemele w, wy, s, sy, t, ty etc). Morfologic, ele realizează mijloace de transport variate, legate între ele prin catene structurale (ex. bătă-băt-cîrjă-măciucă (sub. x), traistă-sac-desagi, la subsistemul z, car-căruță, la subsistemul ty, etc.) în care structurile A—C sînt relativ aceleași.

⁵ Cercetarea etnografică a fenomenului de transport în țara noastră este destul de recentă. O bibliografie selectivă cuprinde: F. Damé, *Incercare de terminologie populară română*, Buc. 1898, p. 7—17, 21—22, 47, 50, 80, 85, 126, 129; T. Pamfile, *Industria casnică la români*, Buc. 1910, p. 72, 103—108, 127, 128—140, 142, 150, 151, 153—155, 158—160, 163—164, 165, 166, 174—175, 218, 285, 290, 468—469; I. Conea, *Clopotiva, un sat din Țara Hațegului*, Buc. 1940, I, p. 153—155; I. Vlăduțiu, cap. *Mijloace de transport în zona Bicaz*, în: *Etnografia Văii Bistriței, zona Bicaz*, P. Neamț, 1973, p. 345—362; R. Vulcănescu, *Etnografia, știința culturii populare*, Buc. 1966, p. 65—68; XXV. P. V. Albu, *Sisteme și mijloace de transport oglindite în expoziția de bază a muzeului de etnografie Lupșa*, în: *Com. șt. a muz. de Etnografie și artă populară*, 1966, Buc. 1972, p. 494—501; Al. Cebuc, C. Mocanu, *Din istoria transportului de călători din România*, Buc. 1966; M. Stroia, *Unele observații privind mijloacele de transport din jud. Vilcea și Mehedinți*, în: *Muzeul satului, Studii și comunicări*, 1970, p. 295—302; P. Idu, cap. *Transporturi*, în: *Țara Birsei*, II, 1972, p. 359—374; M. Papilian, *Contribuții la studiul transporturilor tradiționale terestre în zona Porților de Fier*, în: *Historia III*, Buc. 1974, p. 295—312, vezi și *Atlasul complex al Porților de Fier*, Buc. (1972), 235—236; M. Bocșe, *Sisteme de transport și comunicație în munții Trascăului (Valea Mogoșului)*, în: A.M.E.T. 1971—1973, p. 373—389; M. Bocșe, *Sisteme tradiționale de transport din Munții Apuseni*, în: *Apulum XIII*, 1975, p. 681—603; Gh. Focșă, *Țara Oașului, Studiu etnografic, cultura materială*, II, Buc. Muz. satului, 1975, p. 173—174, N. Dunăre, *Mijloace tradiționale în agricultura Munților Apuseni în prima jumătate a sec. XX*, în: *Apulum XI*, 1973, p. 573—630; M. Bratiloveanu-Papilian, *Transporturi tradiționale în zona de nord a Mehedinților*, în: *Etnografie și folclor*, 2, tom 21, 1976, p. 195—212; M. Bocșe, *Sisteme tradiționale de transport*, în: *Bistrița-Năsăud, Studii și cercetări etnografice*, B.-N. 1977, p. 259—279; M. Sofronie, cap. *transp. pop.* în: *Mărginenii Sibiului, civilizație și cultură (sub tipar)*; V. Butură, cap. *Comunicații de transporturi*, în: *Etnografia poporului român, Cultura materială*, Cluj-Napoca, 1978, p. 434—457, V. Deleanu, *Sistemul mijloacelor de transport tradiționale într-o localitate sătească: Mohu, jud. Sibiu*, în: *Cibinium, Sibiu*, 1974—1978, p. 301—324; De asemenea în: *Studii și comunicări de istorie a civilizației populare din România*, II, Sibiu, 1981, studii semnate de M. Bratiloveanu-Papilian, V. Deleanu, Bositz Gh. B., privind mijloacele de transport populare.

Derartige Beispiele lassen sich auch aus anderen Volkskundegebieten anführen⁵.

5. DIE STRUKTUR

Die Stufe I (Techniksystem) fußt auf Strukturen, die ihrerseits auf den Reihen A, B, C, D, beruhen, die sich verschiedenartig verbinden, ausgehend von A, oder von ihrer Einheitlichkeit (bei einfachen Behelfen des Untersystems g, x, z, xy, zy) wobei sich jede Struktur allmählich individualisiert (in den Untersystemen w, wy, s, sy, t, ty, usw.). In morphologischer Hinsicht verkörpern sie mannigfaltige Transportmittel, die untereinander durch Strukturketten verbunden sind (z.B. Stab, system x, Beutel-Sack-Zwerchsack — im Untersystem x, *Beutel-Sack-Zwerchsack* — im Untersystem z, Ochsen-Pferdewagen — beim Untersystem ty usw.), bei denen die Strukturen A—C sozusagen gleich sind.

⁵ Die Erforschung des Transports in unserem Land ist jüngeren Datums. Eine Auswahlbibliographie umfaßt:

F. Damé, *Incercare de terminologie populară română* —, Bukarest, 1898, S. 7—17, 21—22, 47, 50, 80, 85, 126; T. Pamfile, *Industria casnică la Români*, Buk. 1910, S. 72, 103—108, 127, 128—140, 142; 150; 151, 153—155, 158—160, 163—164, 165, 166, 174—175, 218, 285, 290, 468—469; I. Conea, *Clopotiva, un sat din Țara Hațegului*, Buk. 1940, I, S. 153—155; I. Vlăduțiu, *Kapitel Mijloace de transport în zona Bicaz*, in: *Etnografia Văii Bistriței, zona Bicaz*, P. Neamț, 1973, S. 345—362; R. Vulcănescu, *Etnografia, știința culturii populare*, Buk. 1966, S. 65—68; P. V. Albu, *Sisteme și mijloace de transport oglindite în expoziția de bază a muzeului de etnografie Lupșa*, in: *Comunicări științifice ale muzeului de Etnografie și Artă populară*, 1966, Buk. 1972, S. 494—501; Al. Cebuc, C. Mocanu, *Din istoria transportului de călători din România*, Buk. 1966; M. Stroia, *Unele observații privind mijloacele de transport din județele Vilcea și Mehedinți*, in: *Muzeul Satului, Studii și comunicări*, 1970, S. 295—302; P. Idu, *Kapitel Transporturi*, in: *Țara Birsei*, II, Buk. 1972, S. 359—374; M. Papilian, *Contribuții la studiul transporturilor tradiționale terestre în zona Porților de Fier*, in: *Historia III*, Buk. 1974, S. 295—312, siehe auch: *Atlasul complex al Porților de Fier*, Buk. (1972), S. 235—236; M. Bocșe, *Sisteme de transport și comunicație în Munții Trascăului (Valea Mogoșului)*, in: A.M.E.T., 1971—1973, S. 373—389; M. Bocșe, *Sisteme tradiționale de transport din Munții Apuseni*, in: *Apulum XIII*, 1975, S. 581—603; Gh. Focșă, *Țara Oașului, Studiu etnografic, cultura materială*, II, Buk. Museum des Dorfes, 1975, S. 173—174, N. Dunăre, *Mijloace tradiționale în agricultura Munților Apuseni în prima jumătate a sec. XX*, in: *Apulum XI*, 1973, S. 573—630; M. Bratiloveanu-Papilian, *Transporturi tradiționale în zona de nord a Mehedinților*, in: *Etnografie și Folclor*, 2, Tomus 21, 1976, S. 195—212; M. Bocșe, *Sisteme tradiționale de transport*, in: *Bistrița-Năsăud, Studii și cercetări etnografice*, Bistrița-Năsăud, 1977, S. 259—279; M. Sofronie, *Kapitel Transportul popular in: Mărginimea Sibiului, civilizație și cultură* (im Druck); V. Butură, *Kapitel Comunicații și transporturi*, in: *Etnografia poporului român. Cultură materială*, Cluj-Napoca 1978, S. 434—437; V. Deleanu, *Sistemul mijloacelor de transport tradiționale într-o localitate sătească: Mohu, jud. Sibiu*, in: *Cibinium, Sibiu*, 1974—1978, S. 301—324; sowie in: *Studii și comunicări de istorie a civilizației populare din România*, II, Sibiu 1981, veröffentlichte Studien hinsichtlich bäuerlicher Transportmittel, gezeichnet von: M. Bratiloveanu-Papilian, V. Deleanu, Gh. B. Bositz.

Aceste catene realizează *clase* de mijloace de transport, fiecare mijloc de transport putînd avea tipuri și subtipuri, la nivelul organizării structurilor:

la păstrarea structurilor A,B,C, există *tipul*, la modificarea mai ales a structurilor B, C, D, dar și A, realizîndu-se *variante de tip*, sau *subtip*.

În cazul fiecărui tip, se poate realiza o matrice avînd coloanele A, B, C, D, pentru a pune în evidență variante sau subtipuri.

	A	B	C	D	
car	a	a	a	a	
	a'	a	a	a	
	a'	a'	a	a	
	a'	a'	a'	a	
a'	a'	a'	a'	a'	etc. ⁶

Nivelul II (sistemul mijloace¹or de transport) se realizează pe subsistemele (notate cu sigle).

Iată imaginea de model (Țara Oltului) a sistemului de transport, cu elementele sale alcătuite din variate sisteme tehnice:

sub-sistem	clase	tipuri	subtipuri, variante
<i>g</i>	plan înclinat	de mină/legate de pîcior	
<i>x</i>	cădere liberă		
	picioroange		
	vîrzoabi „mîle“ (potcoave) „mîle“ (patine) „bîle“		
<i>y</i>	șea	cîrjă, băl, măciucă etc.	corfiță
<i>z</i>	coșuri	de lemn de piele etc.	
		corfă chelteil legănuț coș mare „lecher“ „botă“	
	vase de doage		
	doage	fedeles ciubăr	coș de spate
	ulcioare	tipuri specifice	
	căni	tipuri specifice	
	traistă	tipuri locale	
	desagi	tipuri locale	cu (fără) capac
	saci	tipuri specifice	
	cobîlîțe rude	de apă/de fin	
	crosnii maldări		
	procoave		subtipuri
<i>zy</i>	șea		
	tarniță	tipuri diverse	

Sistemul poate fi continuat în acest fel și la mijloacele de transport complexe (subsist. *w*, *wy*, *s*, *sy*, etc.

⁶ Se poate folosi în cadrul matricii și notarea binară: a=0; a'=1. Primul șir reprezintă *tipul* (a—a), următoarele șiruri *subtipuri* și *variante*.

Diese Ketten ergeben *Klassen* von Transportmitteln und jedes Mittel kann im Bereich seiner Strukturgliederung Typen und Untertypen aufweisen:

Bei der Beibehaltung der Strukturen A. B. C gibt es den Typus. Bei der Wandlung der Strukturen B. C. D doch auch A gestalten sich die *Typus-* und die *Untertypusvarianten*.

Im Falle jedes Typs läßt sich eine *Matrix* anfertigen, die vermittle der Kolonnen A.B.C.D die Varianten und die Untertypen hervorhebt.

	A	B	C	D	
Wagen	a	a	a	a	
	a'	a	a	a	
	a'	a'	a	a	
	a'	a'	a'	a	
a'	a'	a'	a'	a'	usw. ⁶⁾

Die Stufe II (das Transportmittelsystem) läßt sich aufgrund der (mit den Kürzeln bezeichneten) Untersystemen veranschaulichen.

Im Folgenden geben wir das Modellbild (Altal) des Transportsystems und seine aus verschiedenen technischen Systemen bestehenden Elementen wieder:

Unter-system	Klassen	Typen	Untertypen Varianten
<i>g</i>	schiefe Ebene	Handstelzen	
<i>x</i>	freier Fall		
	Stelzen		
	Schneeteller		
	Steigeisen	Krummstab, Stock Knotenstock usw. aus Holz aus Leder usw.	Körbchen
<i>y</i>	Sattel		
<i>z</i>	Körbe		
		Daubengefäße	Rückenkorb
		Wasserkrug	mit/ohne Deckel
		Kannen	Untertypen
		Beutel	
		Zwerchsäcke	
		Säcke	
		Schulterjoche	
		Tragstangen	
		Traggreff	
		Wolldecke	
		Sattel	
		Packsattel	
<i>zy</i>		verschiedene Typen	

Das System läßt sich auch bei den komplexen Transportmitteln d.h. bei den Untersystemen *w*, *wy*, *s*, *sy*, usw., fortsetzen.

⁶ Im Rahmen der Matrix läßt sich auch die Binarnotation a=0; a'=1 benutzen.

6. TIMPUL. ISTORIE

Sistemul mijloacelor de transport populare (rurale) se încadrează într-o anumită istorie socială, economică, tehnică. Fiecare element (mijloc) apare, se dezvoltă morfologic și funcțional, se adaptează cât mai bine zonal sau ocupațional. Aceasta reprezintă o altă problemă ce trebuie rezolvată în orice cercetare. Deși relativ, în timp, fenomenologia sistemului transporturilor are sensul orientat de la subsistemele g, x, z, zy, w, wy spre subsistemele mai complexe, tabloul dezvoltării este însă mai complex din cauza interferenței subsistemelor, claselor, tipurilor și a tuturor elementelor sistemului din punct de vedere spațial, energetic, tehnic, de caracter al poverii etc.

Prezentare

Într-un muzeu cu profil popular în care se expun monumente în context realizat artificial, dar în aer liber, prezentarea sistemului de transport pune probleme ce se cer rezolvate decizional de către muzeograf. Ideal, aceasta ar trebui să țină cont de toate problemele tehnice, istorice, economice ale transportului, folosind variate mijloace dar, mai ales, obiectul: mijlocul de transport. Inițial trebuie realizată cercetarea colecției și a potențialului de pe teren pentru a înțelege complexitatea fenomenului, urmînd apoi verigile specifice muzeografiei (achiziție, conservare, restaurare, prezentare expoziție etc.). Științific, trebuie rezolvate probleme de detaliu tipologic ale mijloacelor, înțelegerea utilizării lor concrete în gospodărie și în afara ei, fenomenul în timp și spațiu. Apoi, activitatea se va concentra spre formarea și conservarea colecției.

Decizia de prezentare a colecției într-un muzeu în aer liber ține de diverse strategii: în cadrul contextului gospodăresc în aer liber, avînd altă destinație muzeografică, în cadrul unui sector tematic, pavilion etc. Fiecare din aceste strategii și-au găsit sau își vor găsi expresia în cadrul Muzeului Tehnicii Populare. Fiecare pune probleme specifice, condiția rezolvării lor fiind o cunoaștere profundă a fenomenului⁷.

⁷ Detalierea aspectelor concrete muzeografice de prezentare în cadrul expozițional a mijloacelor de transport populare, tradiționale se va face cu altă ocazie. Prezentul material teoretic va fi completat în viitor și cu dimensiunea sa istorică și geografic-comparativă.

6. ZEIT, GESCHICHTE

Das System der bäuerlichen (ländlichen) Transportmittel gliedert sich einer gewissen sozial-, wirtschafts-, und Technikgeschichte ein. Jedes Element (Transportmittel) tritt auf, entwickelt sich form- und funktionsmäßig und paßt sich der Zone und Beschäftigung an. Dieses bildet eine andere Frage, die die Forschung zu lösen hat. Obgleich die Phänomenologie des Transportsystems sich in der Zeit als relativ erweist, führt ihre Entwicklung von den Untersystemen g, x, z, zy, w, wy, zu komplexeren Untersystemen. Das Bild der Entwicklung ist jedoch durch die Überschneidungen der Untersystemen, Klassen, Typen und aller Systemselementen hinsichtlich des Raumes, der benutzten Kraft, der Technik, der Natur der Last usw.

Darstellung

In einem Museum mit volkstümlichem Profil in dem Denkmäler in einem künstlich geschaffenen Zusammenhang jedoch unter freiem Himmel ausgestellt werden, wirft die Darstellung der Transportmittel eine Reihe von Fragen auf, die einer schlüssigen Lösung seitens der Museographen bedürfen. Im Idealfall müßte sie alle technischen, historischen, wirtschaftlichen Fragen des Transports, unter Benutzung verschiedenster Mittel, vor allem aber das Transportmittels, veranschaulichen.

Zunächst muß die Sammlung und das Geländepotential untersucht werden, um die ganze Komplexität der Erscheinung zu begreifen, worauf die spezialistischen museographischen Etappen (Ankauf, Konservierung, Restaurierung, Aufstellung im Museum usw.) folgen. In wissenschaftlicher Hinsicht muß sich das Trachten auf die Klärung des typologischen Details, auf das Erkennen der konkreten Verwedung innerhalb und außerhalb des Anwesens, bzw. der Erscheinung in Zeit und Raum, richten. Diesem folgt der Ausbau und die Konservierung der Sammlung.

Der Entschluß, die Sammlung in einem Freilichtmuseum auszustellen, beruht auf verschiedenen Gesichtspunkten: Im Rahmen der Gehöfte, mit anderer museographischer Bestimmung, im Rahmen eines thematischen Sektors, Pavillons usw. Jeder dieser Gesichtspunkte fand im Museum bäuerlicher Technik ihren Niederschlag. Jeder wirft spezifische Fragen auf, wobei die Voraussetzung einer gültigen Lösung die gründliche Kenntnis des Phänomens bildet.⁷

⁷ Die Darlegung konkreter museographischer Aspekte zur Ausstellung überlieferter bäuerlicher Transportmittel erfolgt gelegentlich. Das vorliegende theoretische Material soll in Zukunft auch Ergänzungen hinsichtlich seiner historischen und geographisch-vergleichenden Dimension erfahren.

PREZENTAREA ÎN MUZEUL TEHNICII POPULARE A MEȘTEȘUGURILOR ȘI INDUSTRIILOR DE EXPLOATARE ȘI PRELUCRARE A LEMNULUI

Ștefan Palada

Exploatarea și prelucrarea lemnului au fost integrate proiectului de organizare al Muzeului Tehnicii Populare, ca unul dintre capitolele importante ce contribuie la definirea specificului culturii poporului român.

1. Intensa populare a dealurilor și depresiunilor intra-și extra-carpătice, încă din perioada Daciei libere (această interpretare dată cunoscutului citat al istoricului roman Florus se consideră a fi cea mai aproape de adevărul istoric) au asigurat poporului nostru, de-a lungul întregii sale istorii, condițiile dezvoltării unei puternice *civilizații a lemnului*.

Consecință nu a pretensei retrageri a populației băștinașe din fața migrațiilor prefeudale, ci a caracterului specific al economiei medievale românești (în cadrul căreia, creșterea animalelor reprezenta o bogăție mai statornică și accesibilă, înaintea marii expansiuni feudale de cucerire, pentru agricultură, a pământurilor din șes), întemeierea celor mai numeroase așezări în regiunile amintite, presupune practicarea în masă, încă din acele vremuri, a îndeletnicirii tăierii copacilor și valorificării lemnului pentru necesitățile interne ale gospodăriilor, de locuire, circulație-transport, și confecționare a instrumentarului de uz.

Pădurile de stejar, fag și brad ale Transilvaniei, Olteniei și Munteniei, ale Vrancei și Ciucului, în est, ale Obcinilor Bucovinei, Țibleșului, Gutâiului și Oașului, în nord, precum și ale Munților Apuseni, în vest, au asigurat *condițiile naturale* necesare dezvoltării unei extrem de unitare rețele arhitectonice, atât în ce privește planul, cât și tehnicile de construcție și decorare a caselor și anexelor gospodărești, a unui bogat instrumentar și re-

VERANSCHAULICHUNG HOLZBEARBEITENDER GEWERBE UND ENTSPRECHENDER INDUSTRIE IM MUSEUM BÄUERLICHER TECHNIK — SIBIU

Ștefan Palada

Das Thema Waldschlag und Holzverarbeitung fand den ihm zustehenden Platz im Anlageplan des Museums bäuerlicher Technik als eines der wichtigsten, zur Definierung des Wesens der Kultur des rumänischen Volkes beitragenden Kapitel.

1. Die bereits für die Epoche des freien Dakerstaats kennzeichnende dichte Besiedlung des Hügellandes und der dies- und jenseits der Karpaten gelegenen Depressionen (diese Auslegung des bekannten Zitats des römischen Geschichtsschreibers Florus kommt den historischen Tatsachen am nächsten) bildete für unser Volk, im Laufe seiner gesamten geschichtlichen Entwicklung, die Voraussetzung zur Herausbildung einer beachtlichen *Zivilisation des Holzes*.

Die größtenteils in diesen Gebieten erfolgte Gründung menschlicher Siedlungen, die keine Folgeerscheinung der von gewissen Historikern aufgestellten Hypothese einer, unter Druck der vorfeudalen Völkerwanderung erfolgten Abwanderung der Einheimischen bildete, sondern die Auswirkung des Wesens der mittelalterlichen rumänischen Wirtschaft (innerhalb derer die Viehzucht, vor der in der Feudalepoche erfolgten Eroberung der Ebene zugunsten des Ackerbaus, einen beständigen und zugänglicheren Besitz ausmachte) war, fußt auf einem bereits in jenen Zeiten intensiv auftretenden Waldschlag und auf der Verwertung des erlangten Holzes zur Befriedigung interner Bedürfnisse des Bauerghöfcs, zum Bau von Wohnungen, Fuhrwerken, bzw. zur Herstellung von Geräten.

Die im Süden und Osten gelegenen Eichen-, Buchen- und Nadelwälder Transilvaniens, Olteniens und Munteniens, des Vrancea- oder des Ciucgebiets, die im Norden befindlichen bewaldeten Kuppen der Bukowina, des Țibleș, des Gutâi und des Oaș, sowie die Rücken des westwärts aufragenden Siebenbürgischen Erzgebirges, schufen die *natürliche Voraussetzung* für die Entwicklung einer überaus einheitlichen Bauweise, sowohl in Hinsicht des Grundrisses, als auch der bei der Errichtung von Wohnhäusern und Wirtschaftsgebäuden angewandten Bau- und Verzierungstechni-

pertoriu de produse necesare practicării celorlalte ocupații, a unei variate serii de mijloace de transport, individual și colectiv, pe uscat și pe apă.

Deși datorită perisabilității materialului lemnos, foarte arareori dispunem de martori direcți ai procesului istoric al apariției și dezvoltării îndeletnicirilor și meșteșugurilor de prelucrare a lemnului, totuși, unele descoperiri arheologice ne confirmă practicarea acestora, încă din perioada neolitică.

2. Primele dovezi arheologice le constituie figurinele de lut datînd din neolitic, descoperite la Gumelnița și Căscioarele, care redau, la scară redusă, piese de mobilier asemănătoare cu mobilierul țărănesc folosit frecvent pînă în urmă cu cîteva decenii. Acestea constau din scaune cu patru picioare, cu spătar și o masă rotundă cu cinci picioare¹, care dovedesc, prin asemănare, existența, din acele vremi, a prelucrării lemnului în scop utilitar.

Apartinător culturii Gumelnița este și modelul de locuință din lut, descoperit în comuna Albeni jud. Prahova „de dimensiuni mici (13,5 cm), avînd forma rectangulară, cu acoperiș în două ape, fiind considerat ca model de locuință lacustră”².

Alte mărturii care dovedesc practicarea meșteșugurilor, le constituie unelte de prelucrare a lemnului descoperite în săpăturile arheologice datînd din Latène-ul geto-dacic³, în așezările, de la Brașov, Căpîlna Cățelul Nou, Piatra Craivei, Luncani, Moigrad, Cucuiș și Tilișca⁴, și mai cu seamă, cele descoperite în depozitul de unelte de la Grădiștea Muncelului.⁵

Din secolele X—XIII ne-au rămas ca mărturii unelte de prelucrare a lemnului descoperite în săpăturile de la Garvăn-Dinogetia.⁶

Existența meșteșugarilor lemnari este confirmată, pentru prima dată, într-un act de danie din anul 1169 pentru mînăstirea Sîniob, jud. Bihor. Aici sînt pomenite, alături de alți meșteșugari (cojocari, fierari, pielari, morari, etc.) „cinci case de lemnari strungari (tornatores), ca să facă vase, zăvoare la porți și alte lucrări de lemnărie”⁷.

După întemeierea formațiunilor statale românești pe domeniile feudale, laice sau bisericești, se simte nevoia, tot mai mare, a meșterilor lemnari pentru

ken, dazu eines auch zur Ausübung anderer Beschäftigungen benötigten Gerätebestandes und -reperiores, einer mannigfaltigen Reihe zur Beförderung von Einzelpersonen oder Gruppen, zu Wasser oder zu Lande, benutzter Fahrzeuge.

Obgleich sich uns, infolge der mangelnden Widerstandsfähigkeit des Holzes, unmittelbare Zeugen des historischen Auftretens und der Entwicklung mit der Holzverarbeitung zusammenhängender Beschäftigungen und Gewerbe äußerst selten erhalten haben, bestätigen uns doch gewisse archäologische Funde die Ausübung derselben bereits von der Jungsteinzeit an.

2. Als erste archäologische Belege treten bei Gumelnița und Căscioarele entdeckte jungsteinzeitliche Tonfiguren auf, die bis vor etlichen Jahrzehnten häufig benutztem Bauernmobiliar ähnliche Gegenstände, in verkleinertem Maßstab, widerspiegeln. Es handelt sich um vierfüßige, mit Lehne versehene Stühle, einen fünffüßigen, runden Tisch¹, die allesamt, durch ihre Ähnlichkeit, das bereits in jene Epoche fallende Auftreten der Holzbearbeitung zu Nutzzwecken bestätigen.

Der Gumelnițakultur gehört auch ein in Albeni, Kr. Prahova gefundenes, aus Ton gearbeitetes, viereckiges und mit Satteldach versehenes verkleinertes Wohnhausmodell (13,5 cm) an, in dem man einen Vertreter der Pfahlbauweise² zu erkennen glaubt.

Andere Zeugnisse, die die Ausübung von Gewerben belegen, bilden die anlässlich von archäologischen Grabungen bei Brașov, Căpîlna, Cățelul Nou, Piatra Craivei, Luncani, Moigrad, Cucuiș und Tilișca gefundenen, dem getischdakischen La Tène angehörenden Holzbearbeitungsgeräte, bzw. die bei Grădiștea Muncelului⁵ zutagegeforderten Werkzeuge.

Dem X—XIII. Jh. entstammen bei Grabungen in Garvăn-Dinogetia⁶ entdeckte und zur Holzbearbeitung dienende Werkzeuge.

Das Auftreten von Handwerkern wird uns erstmalig in einer dem Jahre 1369 entstammenden und zugunsten des Klosters Siniob ausgefertigten Schenkungsurkunde bestätigt, wo neben anderen Gewerben (Kürschnern, Schmieden, Müllern, Gerbern usw.) „fünf Häuser von Holzdrechsler (tornatores) „Erwähnung finden, zu deren Befugnissen es gehörte „Behälter, Torriegel und andere Holzgeräte“ anzufertigen⁷.

¹ Roswith Capesius, *Mobilierul țărănesc românesc*, Ed. Dacia, Cluj, 1974, p. 151, citează pe: Vladimir Dumitrescu, *Les fouilles de Gumelnița*, în: Dacia, seria veche II, 1925, p. 29—103. Gheorghe Ștefan, *Les fouilles de Căscioarele*, în: Dacia, Seria veche, 1925, p. 138—197.

² Ibidem.

³ *Istoria României*, vol. 1, București, 1960, p. 269, fig. 60.

⁴ I. Glodaru, E. Iaroslavski, *Civilizația fierului la daci*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1979.

⁵ I. H. Crișan, *Un depozit de unelte descoperite în apropierea Sarmisegetuzei (Grădiștea Muncelului)*, în: Studii și comunicări, Muzeul Brukenthal 12, Sibiu, 1965.

⁶ *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 30.

⁷ Ștefan Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea*, p. 22.

¹ Roswith Capesius, *Mobilierul țărănesc românesc*, Editura Dacia, Cluj, 1974, S. 151, zitiert: Vladimir Dumitrescu, *Les fouilles de Gumelnița*, in: Dacia, alte Reihe II, 1925, S. 29—105. Gheorghe Ștefan, *Les fouilles de Căscioarele*, in: Dacia, alte Reihe, 1925, S. 138—197.

² Ibidem

³ *Istoria României*, Band 1, Bukarest, 1960, S. 269, Abb. 60.

⁴ I. Glodaru, E. Iaroslavski, *Civilizația fierului la daci*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1979.

⁵ I. H. Crișan, *Un depozit de unelte descoperite în apropierea Sarmisegetuzei (Grădiștea Muncelului)*, in: Studii și Comunicări 12, Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1965.

⁶ *Istoria României*, Band II, Bukarest, 1962, S. 30.

⁷ Ștefan Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea*, S. 22.

executarea lucrărilor de construcții, mobilier, obiecte de uz gospodăresc, unelte agricole și mijloace de transport, numărul acestora fiind în continuă creștere și totodată, diferențindu-se tot mai mult pe specialități. În documentele vremii (sec. XVI) sînt înțeliniți termeni ca: șindrilari, ploscari, blidari, butnari, iar mai tîrziu (sec. XVIII) cofari, teslari etc.⁸

Începînd cu sec. XVI în documente, meșterii lemnari apar trecuți și cu numele. Astfel, „Oprea, Albul, Toma, Moldea și Vîlcul, lemnari din satul Boița, se tocmeau la 26 martie 1698 cu egumenul Coziei, să facă o casă la podul mînăstirii de la Cîineni, compusă din 2 chilii, uși, lavițe, podină și șindrile“.⁹

Dezvoltarea în timp a meșteșugului de prelucrare a lemnului, presupune existența unor unelte și instalații specializate adaptate unor anumite lucrări, sau faze de lucru, în fasonarea materialului lemnos.

Ca și în alte domenii de activitate, omul a căutat, pe cît posibil, să substituie efortului fizic, forța hidraulică cu mult mai mare și cu randament incontestabil sporit. Astfel, în locul rîșnițelor de mînă au apărut morile hidraulice și cu timpul, după invenția bielei-manivele în sec. XIV, energia hidraulică a fost adaptată fierăstraielelor la care erau secționari buștenii și transformați în scînduri.

Primele „mori de scînduri“ sînt amintite în documente, începînd din sec. XIII,¹⁰ mai cu seamă în documentele din Transilvania. Un document din anul 1519 ne lasă să deducem, existența în comuna Boița, a fierăstraielelor hidraulice, scîndurile fiind comercializate pînă în Țara Românească.¹¹ O însemnare din socotelile Brașovului, datînd din 19 mai 1559, atestă faptul că doi oameni din Săcele — Brașov, au fost trimiși la Alexandru Lăpușneanu ca să instaleze un fierăstrău.¹²

Între anii 1560—1570, în Țara Făgărașului este consemnată o „moară de scînduri la Făgăraș“.¹³

Tot în Țara Făgărașului sînt atestate, în 1632, două mori de scînduri, la Sebeș și Porumbacu de Sus, apoi, în 1635, „o moară“ de scînduri la Breaza, iar în 1639, alta la Șinca.¹⁴

⁸ Ștefan Olteanu, și Constantin Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în Evul Mediu*, București, 1969; Arhivele Statului, București, Mînăstirea Cozia XLVIII/29.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 26.

¹¹ Ștefan Metes, *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Ardealul pînă în veacul al XVII-lea*, Sighișoara, 1921, p. 110.

¹² Idem, p. 27.

¹³ D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania*, II, București, p. 81.

¹⁴ Idem, *Urbariile Țării Făgărașului*, I, București, 1970, p. 81.

Nach dem Zustandekommen der frühen rumänischen Staatsgebilde, wuchs auf den weltlichen oder klerikalen Feudalgütern die Nachfrage nach holzverarbeitenden Handwerkern, die für die Ausführung von Bauarbeiten und die Anfertigung von Mobiliar, Hausrat, Ackergerät und Fuhrwerk sorgten, sodaß die Zahl dieser Handwerker, die sich immer mehr nach Fachbereichen zusammenzuschließen begannen, ständig zunahm. So stoßen wir in zeitgenössischen Urkunden (XVI. Jh.) auf Begriffe wie Schindel-, Bocksbeutelmacher, Napfdrechsler, Böttcher und später (XVIII. Jh.) auf Böttcher, Zimmerleute usw.⁸

Ja, vom XVI. Jh. an werden holzverarbeitende Handwerker sogar namentlich angeführt und zwar heißt es: „Die Zimmerleute Oprea, Albul, Toma, Moldea, Vîlcul aus dem Dorf Boița verpflichten sich am 26. März 1698 an der Brücke des Klosters Cîineni ein Haus zu errichten... und die Arbeit soll zwei Räume, Türen, Langbänke, Fußboden und Schindeln umfassen“⁹.

Die Entwicklung der Holzbearbeitung setzt im Laufe der Geschichte das Auftreten gewisser, auf Arbeitsgänge oder -phasen abgestimmter Spezialwerkzeuge und -vorrichtungen voraus.

Wie in anderen Tätigkeitsbereichen suchte der Mensch auch hier die eigene körperliche Arbeit und Anstrengung durch die größere und weitaus wirksamere Wasserkraft zu ersetzen. So traten anstelle der Hand- die Wassermühlen auf und später, nach der im XIV. Jh. erfolgten Entdeckung der Schubstange, wandte man die Wasserkraft auch bei Sägemühlen an, um die Stämme zu Bohlen oder Brettern zu zersägen.

Frühe „Brettermühlen“ finden erstmalig vom XIII. Jh. an, vor allem in Transilvanien, urkundlich Erwähnung. So leiten wir aus einem 1519 datierten Dokument die Tatsache ab, daß es in der Gemeinde Boița wasserkraftgetriebene Sägemühlen gab und daß man die hergestellten Bretter bis in die Walachei vertrieb¹¹. In einer am 19. Mai 1559 in den Stadtrechnungen von Brașov vorgenommenen Eintragung heißt es: „zwei Leute aus Săcele wurden zu Alexandru Lăpușneanu gesandt um eine Säge zu bauen“¹².

In den Jahren 1560—1570 findet im selben Gebiet eine „Brettermühle in Făgăraș“ Erwähnung¹³ und 1632 ist von zwei Brettermühlen in Sebeș und Porumbacu de Sus, 1635 dagegen von „einer Brettermühle in Breaza“ die Rede und schließlich taucht 1639 eine in Șinca auf¹⁴.

⁸ Ștefan Olteanu, Constantin Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în Evul Mediu*, Bukarest, 1969; Arhivele Statului, Bukarest, Mînăstirea Cozia XLVIII/29.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ștefan Pascu, *op. cit.*, S. 26.

¹¹ Ștefan Metes, *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Ardealul pînă în veacul al XVII-lea*, Sighișoara, 1921, S. 110.

¹² Ibidem, S. 27.

¹³ D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania*, II Bukarest, S. 81.

¹⁴ Idem, *Urbariile Țării Făgărașului*, I, București, 1970, S. 81.

Denumirea de moară era dată tuturor instalațiilor acționate de roată hidraulică, dar cu timpul, fiecărei instalații, după domeniul aparținător, i s-au atribuit denumiri specifice. Morilor de scînduri li s-au spus fierăstraie, „joagăre“ sau „fireze“, în funcție de zona etnografică, de componența etnică și influența administrației orășenești.

Fără a epuiza documentele privitoare la istoricul practicării și dezvoltării meșteșugurilor de prelucrare a lemnului pe teritoriul României, am adus cîteva dovezi în sprijinul argumentării necesității ilustrării acestui fenomen în Muzeul Tehnicii Populare, fenomen ce a stat la baza dezvoltării economiei rurale, satisfăcînd necesitățile de locuință, adăpost, unelte de muncă, mobilier, obiecte de uz gospodăresc și mijloace de transport.

3. Folosirea lemnului în întreaga civilizație rurală preindustrială a întrecut cu mult, ca importanță și volum al consumului, utilizarea pietrei, argilei sau metalelor.

În numeroase așezări, cu un teren agricol insuficient și fertilitate scăzută, sau cu pășuni sărace, dar cu păduri apropiate, meșteșugul prelucrării lemnului devine ocupația predilectă a populației acestor zone, produsele fiind destinate în cea mai mare parte, schimbului pentru procurarea suplimentului de produse agro-alimentare.

Aceste condiții determină o specializare a meșteșugurilor pentru realizarea unor producții cantitativ și calitativ sporite, categoriile de produse devenind tot mai numeroase și variate, exprimînd progresul societății, creșterea și diversificarea consumului, fapt ce a condus la specializarea extremă a meșteșugurilor. Astfel, au apărut pe harta țării satele de dulgheri, șitari, tîmplari, rotari, lădari, dogari, rudari și coșari (împletitori), constructori de mijloace de transport (luntri, plute, căruțe etc.), cărbunari, podari și constructori de instrumente muzicale¹⁵ și mai tîrziu, pe măsura dezvoltării forțelor de producție, centrele de industrie țărănească, în cazul prelucrării lemnului, cele cu joagăre și circulare pentru tăiat buștenii și fasonat cheres-tea.¹⁶

Centrele specializate constituie izvorul principal de informații pentru studierea procedeele tehnice de prelucrare a lemnului, principala sursă pentru constituirea colecțiilor de monumente, unelte și produse ale Muzeului Tehnicii Populare.

¹⁵ Nicolae Dunăre, *Sate din Zarand specializate în meșteșuguri țărănești*, în: Contribuții la cunoașterea regiunii Hunedoara, nr. 3, 1956.

¹⁶ Idem, *Răspîndirea satelor specializate în meșteșuguri populare pe teritoriul României*, în: Cibi-num 1967—68, Sibiu, 1969.

Ursprünglich wurden auch im Rumänischen alle von Wasserkraft angetriebenen Anlagen als „Mühlen“ bezeichnet, erhielten aber mit der Zeit, aufgrund des Tätigkeitsbereichs dem sie angehörten, andere Benennungen. So nannte man die Brettermühle nun, je nach der Volkskundezone, der ethnischen Zusammensetzung der Bevölkerung oder dem Einfluß städtischer Verwaltung, „joagăr“ oder „firez“ (Säge).

Ohne die Geschichte der Ausübung und Entwicklung der holzbearbeitenden Gewerbe auf dem Boden Rumäniens erschöpfen zu wollen, suchten wir einige Argumente zugunsten der Notwendigkeit diese Erscheinung im Museum bäuerlicher Technik zu veranschaulichen, eine Erscheinung, die der Entwicklung der ländlichen Wirtschaft zugrundeliegt und gewisse, die Unterkunft, das Arbeitsgerät, das Mobiliar, den Hausrat und das Fuhrwerk betreffende Bedürfnisse befriedigen half.

Die Verwendung von Holz, in der gesamten vorindustriellen ländlichen Zivilisation, übertraf die Benutzung von Stein, Lehm oder Metall an Bedeutung und Verbrauchsvolumen bei weitem.

In zahlreichen Siedlungen, die über unzureichenden oder unfruchtbaren Ackerboden oder mageres Weideland, dafür aber über nahegelegene Wälder verfügten, bilden sich die Holzbearbeitungsgewerbe zu einer Hautbeschäftigung der Bevölkerung der betreffenden Gebiete heraus. Den Erzeugnissen dagegen fiel die Bestimmung zu, über den Naturalien-tausch, einen Zuschuß zu den Einkünften aus Ackerbauprodukten zu gewährleisten.

Solche Gegebenheiten bewirkten eine Spezialisierung des Handwerks in der Herstellung eines mengen- und gütemäßig höheren Ausstoßes, wobei die Gattungen hergestellter Güter immer zahlreicher und mannigfaltiger wurden, als Ausdruck gesellschaftlichen Fortschritts, der Verbrauchssteigerung und -diversifizierung, die ihrerseits eine betonte Spezialisierung der Gewerbe zur Folge hatten. So tauchen auf der Karte des Landes Zimmermanns-, Schindelmacher-, Schreiner-, Radmacher-, Truhnenbauer-, Böttcher-, Löffelschnitzer- und Korbflechtensiedlungen oder andere auf, deren Handwerker sich der Herstellung von Wasser- und Landfahrzeugen (Nachen Flößen, Wagen usw.) widmete. Dazu kommen die Köhler, die Musikinstrumentenbauer¹⁵ und später, im Zuge der Entwicklung der Produktionskräfte, die Zentren bäuerlicher Industrie, d.h. im Falle der Holzbe- und verarbeitung, die Sägemüllerndörfer, die über Gatter und Kreissägen zur Bauholzherstellung¹⁶ verfügten.

Die spezialisierten Zentren bilden die Hauptquelle für Informationen hinsichtlich technischer Holzbearbeitungsverfahren, aber auch für das Zustandekommen der im Museum bäuerlicher Technik zusammengetragenen Sammlungen an Denkmälern, Geräten, Erzeugnissen usw.

¹⁵ Nicolae Dunăre, *Sate din Zarand specializate în meșteșuguri țărănești*, in: Contribuții la cunoașterea regiunii Hunedoara, Nr. 3, 1956.

¹⁶ Idem, *Răspîndirea satelor specializate în meșteșuguri populare pe teritoriul României*, in: Cibi-num 1967—68, Sibiu, 1969.

Aceste considerații de ordin general au determinat mai multe particularități distincte ale prezentei acestei teme în muzeul nostru constând din: ponderea deosebită a materialelor originale aparținând ultimelor două secole, acordarea unei importanțe sporite ilustrării celor mai deosebite meșteșuguri prin monumente din centre cu o producție tradițională, nu numai prin produsele meșteșugărești, ci prin totalitatea uneltelor folosite de-a lungul timpului.

Gradul diferit de specializare a meșteșugurilor, relevat în principal prin dotația tehnică a atelierelor și prin specificul calitativ și activ de lucru prin: ateliere amenajate în afara gospodăriei, instalații amplasate chiar în afara așezării sau într-un alt loc din cadrul gospodăriei, fără a i se aduce modificări structurale sau morfologice spațiului respectiv (atelier în sură, sub polata casei, la nivelul inferior al acesteia, într-una din camere), sau prin ateliere organizate într-o construcție separată.

4. O importanță deosebită în elaborarea proiectului tematic a avut-o „structurarea internă a grupelor și amplasarea corespunzătoare a diferitelor unități”,¹⁷ alegerea amplasamentelor de monumente și grupe tematice făcându-se prin „confruntarea caracteristicilor generale ale obiectivelor cu relieful, condițiile hidrologice și peisagistice ale terenului, urmărindu-se concomitent realizarea unei densități uniforme”.¹⁸

Numărul mare al exponatelor prezentate aici și a celor în curs de transfer, proveniența lor din zonele muntoase, de deal și de șes, din așezări cu structuri diferite (sate compacte, răsfirate, sau împrăștiate) și avînd o trasătură economică particulară, determinată de existența diferitelor ocupații complementare agriculturii și prelucrării lemnului, au fost atent analizate în întocmirea planului de transpunere a proiectului tematic în teren. (Fig. 1).

Spațiul rezervat ocupă o suprafață de circa 9 ha reprezentînd 21,42% din totalul întregii expoziții, avînd un teren variat, un curs de apă (pe care sînt amplasate instalații hidraulice) și vegetație dominantă de pădure de stejar, pe lângă alte esențe de carpen, arin și fag.

4.1. Urmărind în ordine firească desfășurarea activităților legate de obținerea materiilor prime, circuitul expozițional începe cu *munca la pădure*, prima grupă tematică, în cadrul căreia, urmează să fie prezentate, în ordinea succesiunii operațiilor,

Solche allgemeine Gesichtspunkte bedingten gewisse, hinsichtlich der Veranschaulichung dieses Themas innerhalb des Museums, feststehende Merkmale und zwar: das Überwiegen des den letzten beiden Jahrhunderten angehörenden Materials, die Tatsache, daß man der Darstellung besonderer Gewerbe den Vorrang gab, und zwar aufgrund aus überlieferten Produktionszentren stammender Denkmäler; also nicht bloß anhand von Erzeugnissen, sondern der Gesamtheit im Laufe der Zeit benutzten Werkzeugs.

Das unterschiedliche Ausmaß der Gewerbespezialisierung, das man vor allem durch die Ausstattung der Werkstätten und die güte- bzw. mengenmäßigen Eigentümlichkeiten der Erzeugung hervorhob, suchten wir dadurch zu veranschaulichen, daß wir den aktiven Arbeitsraum illustrierten und zwar anhand von: Werkstätten, die man außerhalb des Gehöfts, ja sogar außerhalb der Siedlung oder an anderen Stellen des Anwesens, anlegte, ohne dabei den Raum an sich (Scheune, Platz unter der Dachtraufe, Keller, Wohnstube) in struktureller oder morphologischer Hinsicht zu verändern. Wozu schließlich in eigens dazu errichteten Gebäuden untergebrachte Werkstätten hinzukommen.

4. Besondere Bedeutung maß man, bei der Ausarbeitung des thematischen Entwurfs, der „inneren Gliederung der Themengruppe und der entsprechenden Anordnung verschiedener Einheiten“¹⁷ bei, wobei die Standorte der einzelnen Denkmäler oder die Areale der thematischen Gruppen „unter Berücksichtigung der Merkmale der Objekte, einerseits, und des Reliefs, der Wasserverhältnisse und Landschaftsformen des Museumsgeländes“ andererseits „unter gleichzeitiger Beachtung einer gleichmäßigen Dichte“¹⁸, ausgewählt wurden.

Die beachtliche Zahl ausgestellter und im Aufbau begriffener Objekte, deren Herkunft aus dem Hügel- und Bergland bzw. aus der Ebene, aus verschiedenen Siedlungsstrukturen (Haufen-, Reihen-, Stredörfer) und die wirtschaftlichen Merkmale jeder Einheit, ihrerseits bedingt durch verschiedene Nebenbeschäftigungen des Ackerbaus oder der Waldwirtschaft, fanden sich bei der Aufstellung des Anlageplans und dessen Ausführung, im Mittelpunkt des Interesses.

Der zur Verfügung gestellte Raum beträgt rund 9 ha, also etwa 21% der Gesamtfläche und weist abwechslungsreiche Bodenformen, einen Wasserlauf (an dem die wasserkraftgetriebenen Anlagen aufgestellt wurden) und Waldbestand auf, in dem, außer Weißbuchen, Erlen und Rotbuchen, vor allem Eichen vorherrschen.

4.1. Einer logischen Ordnung der Tätigkeiten folgend, die mit der Erlangung des Rohstoffs zusammenhängen, beginnt die Ausstellung mit der *Waldarbeit*, der ersten thematischen Gruppe, innerhalb derer, unter Berücksichtigung ihrer Reihenfolge einzelner Phasen, die technischen Verfahren

¹⁷ Paul Niedermaier, *Proiect de sistematizare a Muzeului din Dumbrava Sibiului*, în: Cibinium 1966, Sibiu, p. 59

¹⁸ Idem, p. 34

¹⁷ Paul Niedermaier, *Proiect de sistematizare a Muzeului din Dumbrava Sibiului*, în: Cibinium 1966, Sibiu, S. 59

¹⁸ Idem, S. 34

Fig. 2. Joagăr cu roată mică, com. Gura Riului, jud. Sibiu

Abb. 2. Sägemühle mit großem Wasserrad, Gemeinde Gura Riului, Kr. Sibiu

procedeele și mijloacele tehnice pentru doborârea, tractarea și transportul buștenilor, prin mijloace fixe (jilipuri) de tipul jgheaburilor uscate, pe care buștenii alunecă.

4.1.1. Prezente în toate zonele de intensă exploatare forestieră, locuințele temporare ale muncitorilor (bordeiele) servind și ca loc de păstrare a alimentelor, uneltelor și obiectelor de uz, necesare pe toată perioada șederii în pădure, vor fi, deasemenea, prezentate în cadrul acestei grupe, legat și de confecționarea *șiței*, *șindrilei* și *draniței*.

Cererea mare pe piață a lemnelor de construcție a determinat exploatarea masivă a pădurilor, buștenii fiind fasonați în diferite categorii de produse cu ajutorul ferăstraielei hidraulice.

4.2. A doua grupă tematică prezintă seria tipologică a „*joagărelor*“, avându-se în vedere forța de acționare (roată mică, roată mare), mecanismul de transmisie (directă, într-o singură treaptă sau indirectă, în mai multe trepte) și mecanismul de fixare și tractare a bușteanului înspre pinza ferăstrău.¹⁹

În apropierea cursului de apă care străbate sectorul au fost amplasate, joagărul din Gura Riului, jud. Sibiu, (Fig. 2) acționat de roată mică, cu aducțiune inferioară, având transmisie directă prin bielă-manivelă. Remarcăm, ca particularități distincte, mecanismul de secționare transversală a buștenilor la lungimea de 4 m., acționat hidraulic printr-un sistem balansier de pîrghii și o roată hidraulică suplimentară, care tractează înapoi ca-

und Mittel veranschaulicht werden, die man zum Fällen, Abschleppen, Verladen und Befördern der Stämme benutzt, letzteres vermittels unbeweglicher Behelfe (Riesen), d.h. trockener Holzrutschen die aufgrund ihrer Neigung wirken oder berieselter, wo die Stämme geschwemmt werden.

4.1.1. Innerhalb dieser Gruppe finden auch die in allen Gebieten mit intensivem Waldschlag, als Lager- und Abstellräume für Proviant, Werkzeug und Hausrat dienenden Holzfällerhütten, Aufstellung und Themen wie *Schindel- und Langschindelherstellung* werden veranschaulicht.

Die große Nachfrage nach Bauholz auf dem Binnenmarkt bewirkte eine massive Ausbeutung der Wälder, wobei die Stämme, vermittels wasserkraftbetriebener Sägemühlen, zersägt wurden.

4.2. Die zweite Themengruppe veranschaulicht die Typenreihe der „*Sägemühlen*“ und zwar unter Berücksichtigung der benutzten Antriebskraft (Göpel- oder Wasserkraftanlagen), der Antriebsmechanismen (kleines oder großes Wasserrad), der Übertragung (direkt, einstufig; indirekt, mehrstufig) und des benutzten Befestigungs- und Zugsystems, aufgrund dessen sich der Stamm dem Sägeblatt nähert¹⁹.

Entlang des Wasserlaufs, der den Ausstellungssektor durchfließt, stellte man zunächst eine Sägemühle aus Gura Riului, Kr. Sibiu auf, die ein kleines, unterschlächtiges Wasserrad und Direktübersetzung vermittels Schubstange und Kurbelwelle aufweist. Deren besonderes Merkmal bildet eine Vorrichtung, die es gestattet, die Stämme quer zur Faser zu zersägen und aufgrund eines zweiten Wasserrades und eines Hebelsystems wirkt. Dieses zweite Wasserrad bewirkt auch die Rückwärtsbe-

¹⁹ Ștefan Palada, *Instalații pentru fasonat lemnul din Muzeul tehnicii populare*, în: *Studii și comunicări de istorie a civilizației populare din România*, vol. II, p. 199.

¹⁹ Ștefan Palada, *Instalații pentru fasonat lemnul din Muzeul tehnicii populare*, în: *Studii și comunicări de istorie a civilizației populare din România*, Band II. S. 199.

rul mobil pe care este fixat bușteanul de tăiat, cu ajutorul a două scoabe la capătul anterior, iar cel posterior, cu pene metalice.

Joagărul din cadrul „Complexului de la Tomești“, jud. Hunedoara (Fig. 3), este acționat de o roată mare cu aducțiune superioară și transmisie în mai multe trepte, realizată prin mai multe roți dințate și „șaibe“ (roți legate prin curele de transmisie), având ca scop multiplicarea mișcării de rotație. În cadrul complexului, acționate de aceeași roată hidraulică, racordată tot prin curele de transmisie, pot fi utilizate, alternativ un circular detașabil și o meliță pentru zdrobit cîneapă, care se fixează prin pene în locul circularului. La nivelul inferior se află o puiă de semințe cu două săgeți și un polizor, care sînt acționate de aceeași roată hidraulică.

În cadrul „Complexului de industrii țărănești“ din comuna Polovragi, jud. Gorj (Fig. 3 a), amplasat în apropierea digului, la limita dintre sectoarele „lemn și textil“, compus din: joagăr, circular și polizor, protejate de aceeași construcție, două pive de haine cu 6 și 8 maie, avînd fiecare construcție separată și o moară cu două ciuturi, este prezentat tipul de joagăr cu roată mică cu aducțiune inferioară și transmisie directă prin bielă manivelă, asemeni celui din Gura Rîului. Diferența constă în faptul că la această instalație sistemul de fixare al bușteanului cît și carul mobil sînt diferite. Carul mobil este de tip „cornier“ și nu plan, ca la joagărele prezentate anterior, fixarea bușteanului făcîndu-se prin presarea laterală cu ajutorul unei rigle longitudinale. De asemenea, tractarea înapoi a carului mobil se face manual, prin împingere, iar suportii pe care aceasta vehiculează sînt suluri (role) transversale.

Circularul este acționat de o roată hidraulică mare cu palete, avînd aducțiune inferioară. Transmisia este realizată în mai multe trepte, prin roți racordate prin curele de transmisie. Masa circularului pe care se pot prelua materiale grele, de dimensiuni mari, este mobilă și vehiculează.

Suita tipologică a „joagărelor“ se încheie cu cel adus din Gura Rîului, acționat de forța animală (Fig. 4). Roata hidraulică a fost înlocuită cu un „Göppel“ de fabricație industrială, acesta constînd dintr-un angrenaj de roți dințate cu un ax cardanic, care preia, amplifică și transpune mișcarea de rotație orizontală, pe verticală, antrenînd o roată metalică ce se racordează printr-o curea de transmisie, la axul pe care sînt fixate două roți volante articulate jugului mobil, în care este fixată pînza ferăstrău.

„Joagărele“ și circularele sînt singurele instalații de prelucrare a lemnului, care utilizează o forță superioară omului. Pentru confecționarea celor mai diverse produse din lemn, meșterii populari au folosit unelte simple pe care și le-au făurit singuri și abia mai tîrziu, unele dintre ele, le-au procurat din comerț.

4.3. În cadrul economiei rurale, pînă în preajma celui de-al doilea război mondial, păstrarea și

wegung des Blockwagens auf dem der Stamm an seinem Vorderende durch Eisenklammern und am Hinterende durch Keile befestigt wird.

Die innerhalb des „Komplexes von Tomești“ Kr. Hunedoara, auftretende Sägemühle treibt ein großes, oberflächliches Wasserrad mit mehrstufiger Übersetzung an, die durch mehrere Zahnräder und Riemenscheiben zustandekommt (die untereinander durch Treibriemen verbunden sind). Der gleiche Antriebsmechanismus findet auch bei einer demontierbaren Kreissäge und bei einer mechanischen Hanfbreche Verwendung, die anstelle der Kreissäge angebracht werden kann. Im Untergeschoß findet sich eine aus zwei Schießern bestehende Ölmühle und ein Schleifstein, die ebenfalls das vorerwähnte Wasserrad antreibt.

Im Rahmen des aus der Gemeinde Polovragi, Kr. Gorj, stammenden „Komplexes bäuerlicher Industrien“, der in der Nähe des Staudamms, zwischen des Sektoren „Textilien“ und „Holz“ aufgestellt wurde, gibt es unter dem gleichen Dach eine Sägemühle mit Kreissäge und Schleifstein und in getrennten Gebäuden zwei Tuchwalken mit 6 bzw. 8 Schießern und eine Mühle mit zwei Löffelrädern. Die Sägemühle wird durch ein unterschlächtiges kleines Wasserrad, vermittelt Schubstange und Kurbelwelle, wie im Falle der Sägemühle von Gura Rîului angetrieben. Zum Unterschied zu dieser besitzt das Exemplar von Polovragi jedoch einen anderen Blockwagentypus, bei dem der Stamm von zwei seitlich angebrachter Staffeln festgehalten wird, wobei man den auf Rollen laufenden Wagen nicht mechanisch, sondern durch Schieben in seine Ausgangsstellung zurückbringt.

Die Kreissäge setzt ein großes unterschlächtiges Schaufelrad in Bewegung und als Getriebe dienen mehrere Riemenscheiben. Der Tisch derselben, auf dem man schwere und große Holzstücke zu verarbeiten vermag, läßt sich ebenfalls auf Walzen verschieben.

Die typologische Reihe der Sägemühlen beschließt die aus Gura Rîului stammende Göpelanlage, bei der der Antriebsmechanismus durch eine „Pferdegöpel industrieller Herkunft ersetzt wurde, die aus einem mit einer Kardanwelle versehenen Getriebe besteht, das die waagerechte Drehbewegung übernimmt, beschleunigt und zu einer senkrechten umgestaltet, wobei sie eine Riemenscheibe antreibt, von der ein Treibriemen die Drehung an zwei Schwungscheiben weiter übermittelt, die an der Achse des beweglichen Joches befestigt sind, das das Sägeblatt hält.

Die Sägemühlen und Kreissäge sind die einzigen Holzbearbeitungsmaschinen, die eine der menschlichen Kraft überlegene Energie nutzen. Ansonsten verwendeten die Bauernhandwerker zur Herstellung verschiedenster Holzgegenstände ausschließlich selbst angefertigtes, einfaches Werkzeug und erwarben andersartiges erst später beim Kaufmann.

4.3. Bis zum Vorabend des ersten Weltkriegs benutzte man in den ländlichen Anwesen, zur Aufbewahrung und Beförderung von Flüssigkeiten,

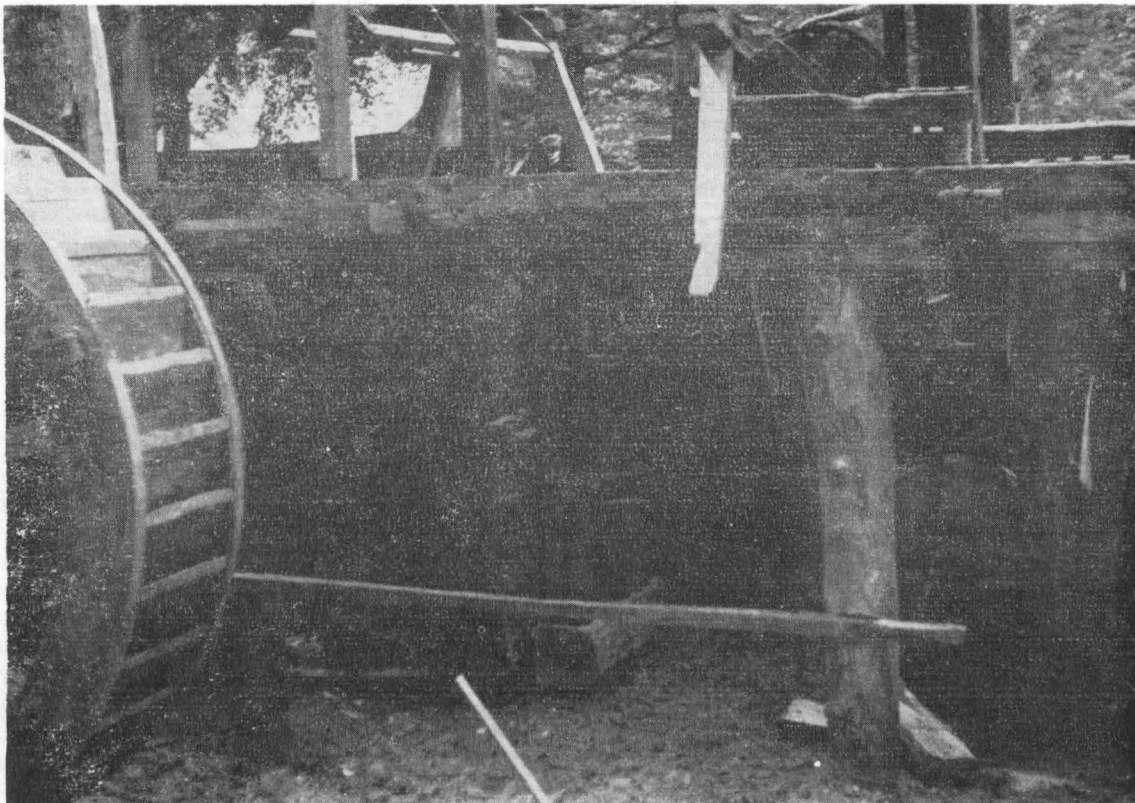

Fig. 3. Joagăr cu roată mare, com. Tomești, jud. Hunedoara

Abb. 3. Sägemühle mit großem Wasserrad, Gemeinde Tomești, Kr. Hunedoara

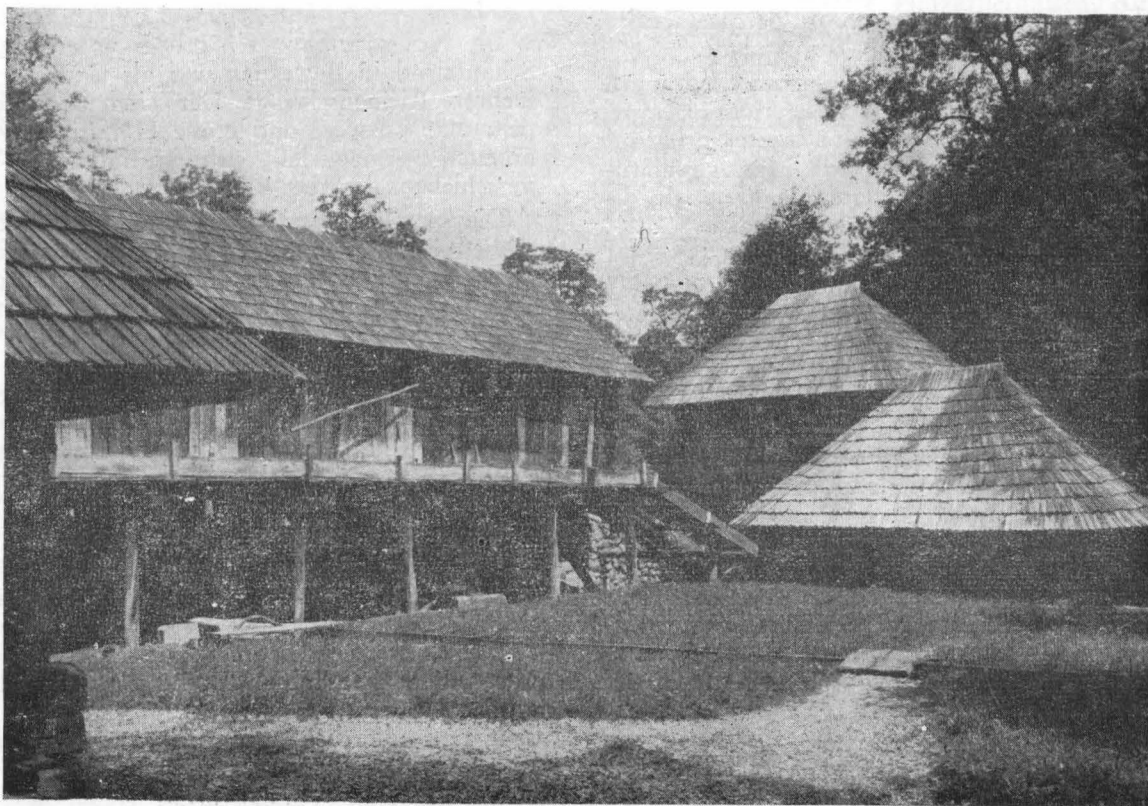

Fig. 3. a. Complex de industrii țărănești, com. Polovragi, jud. Gorj

Abb. 3. a. Bauernindustrie-Komplex, Gemeinde Polovragi, Kr. Gorj

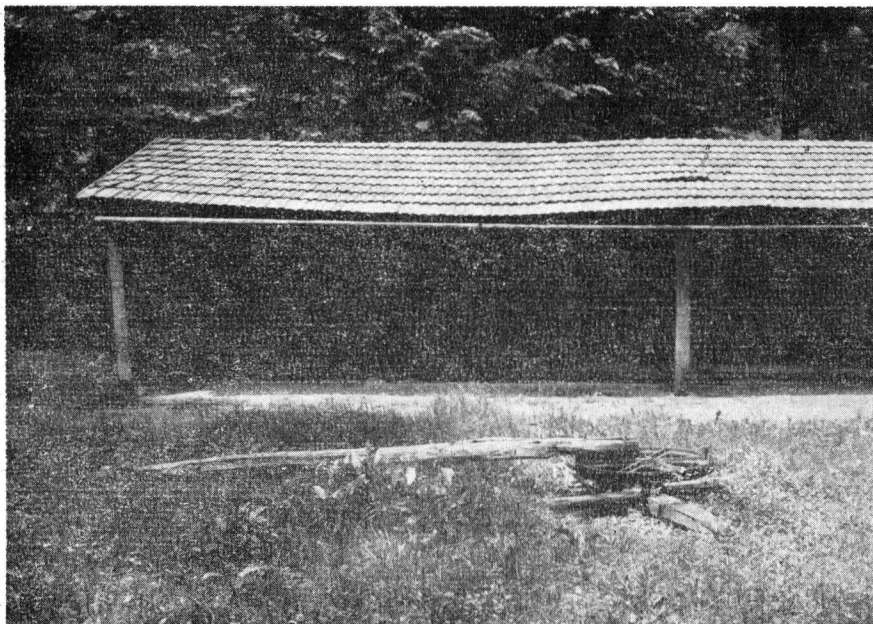

Fig. 4. Joagăr cu cai, com. Gura Riului, jud. Sibiu

Abb. 4. Göpelgetriebenes Sägewerk, Gemeinde Gura Riului, Kr. Sibiu

transportul lichidelor și a altor produse agro-alimentare se practica în vase de lemn. Tehnica confecționării, instrumentarul și tipologia vaselor din lemn, sînt prezentate în cadrul unei alte grupe tematice, a *dogăritului*, prin gospodării cu ateliere de dogari, aduse din centre specializate.

Din comuna Nereju, satul Săhastru (Fig. 5), situată în ținutul deluros al Vrancei, a fost transferată o gospodărie atelier de dogar, ilustrativă pentru confecționarea unei variate game de produse din lemn de brad, specifice acestei zone.

verschiedener Ackerbauprodukte oder Lebensmittel, vor allem Holzbehälter. Die Herstellungsverfahren, das Arbeitsgerät und die Typologie dieser Gefäße werden, im Rahmen einer weiteren, der *Böttcherei* gewidmeten thematischen Gruppe, anhand eigens dazu aus spezialisierten Zentren überführten Böttcherwerkstätten veranschaulicht.

Aus der im Bergland der Vrancea gelegenen Gemeinde Nereju, bzw. aus dem Dorf Săhastru stammt eine dieser zur Illustrierung eines vielfältigen Angebots von Weißböttchereierzeugnissen dienende Einheit, die für die obenerwähnte Gegend spezifisch genannt werden kann.

Fig. 5. Gospodărie-atelier de dogar, sat Săhastru, com. Nereju, jud. Vrancea

Abb. 5. Gehöft und Faßbinderwerkstatt, Săhastru, Gemeinde Nereju, Kr. Vrancea

În Țara Zărandului, zonă colinară cu puțin pă-mînt arabil, locuitorii satelor s-au specializat, în-deosebi, în prelucrarea lemnului, divizîndu-se pe localități cu specific bine definit, în practicarea unui anumit meșteșug. Pe o rază de numai 5 km, întîlnim patru sate în care se lucrează: care, că-ruțe, (în Leauț), vase din lemn (în Dobroț), spete (în Rîșculița) și vase din lut (în Obîrșa).

O gospodărie-atelier transferată din zonă, ilu-strează cele două meșteșuguri (dogăritul din Do-broț și rotăritul din Leauț), uneltele (Fig. 10) și produsele finite, evidențiind procedeele tehnice specifice fiecăruia și fazele de lucru.

Prezentarea celor două meșteșuguri în cadrul unei singure gospodării a fost determinată de iden-titatea arhitecturii, a structurii gospodăriei și a organizării interiorului. Casa de locuit a fost trans-ferată din Obîrșa, aparținînd succesiv la trei ge-nerații de dogari și mai păstrează, pe stîlpul mar-ginal al pridvorului, un segment de disc pe care erau îndoite cercurile din lemn cu care erau legate vasele. Este cel mai valoros și reprezentativ mo-nument din zonă, fiind datat 1822 (Fig. 9).

Înaltul grad de specializare atins de unele cen-tre din Țara Moșilor, în practicarea dogăritului, a determinat un fenomen aparte, și anume, circula-ția meșteșugarilor pe anumite trasee, la mari dis-tanțe, pentru desfacerea produselor proprii, dar și pentru lucrări de reparații și întreținere. Moșii plecau cu căruțele încărcate cu tot felul de produse pe care le vindeau la cîmpie, în special pe cereale. O categorie aparte o constituiau „holoangării“, mai săraci și mai puțini specialiști, care parcurgeau dru-murile pe jos, și executau numai lucrări de repa-rații.

Din Țara Moșilor urmează să fie transferată o gospodărie-atelier de dogar, tipică și reprezentativă pentru această zonă.

Bogatele și întinsele podgorii din Moldova, cu producții mari de vinuri, ce erau depozitate în vase de lemn, reclamau mari cantități de recipiente con-fecționate de butnarii grupați în satele din ținu-turile respective. Din zona Iașului va fi transfe-rată o gospodărie-atelier de butnar, reliefîndu-se tipologia vaselor și specificul practicării acestui meșteșug de veche tradiție în Moldova.

Organizarea și dotarea atelierelor din cadrul gospodăriilor transferate în muzeu, sau în curs de transfer, și prezentarea aici, a succesiunii fazelor și operațiunilor de lucru, de la materia primă pînă la produsele finite, dă posibilitatea cunoașterii în-tregului proces tehnologic al acestui meșteșug tra-dițional, iar, prin încadrarea organică a atelierului

În Zarandgebiet begegnen wir einer durch un-zureichenden Ackerboden gekennzeichneten bergi-gen Landschaft, deren Bewohner sich vor allem auf die Holzbearbeitung verlegten. Dieses bewirkte, daß man über eine Strecke von kaum 5 km vier verschiedene Zentren zählt, in denen Fuhrwerke (Leauț), Daubengefäße (Dobroț), Weberkämme (Rîșculița) und Töpferwaren (Obîrșa) hergestellt werden.

Ein aus dem angeführten Gebiet stammendes Gehöft mit dazugehörender Werkstätte veranschau-licht zwei dieser Gewerbe (d. h. die Böttcherei aus Dobroț und die Stellmacherei aus Leauț) und was dazu an Werkzeug und Erzeugnissen gehört, oder sich an einschlägigen technischen Verfahren jeder Arbeitsphase illustrieren läßt.

Der Veranschaulichung beider Gewerbe im gleichen Gehöft liegt die Tatsache zugrunde, daß sich die Architektur, die Struktur des Anwesens und die Einrichtung der Innenräume sozusagen als identisch bezeichnen lassen. Das Wohnhaus selbst stammt aus Obîrșa, wurde von drei aufeinander-folgenden Böttchergenerationen bewohnt und weist am Eckpfeiler des Laubenganges ein Scheiben-bruchstück auf, vermittels dessen man die zum Binden der Daubengefäße benutzten Holzreifen zu biegen pflegte. Der 1822 datierte Bau bildet das wertvollste und repräsentativste Denkmal des Ge-biets.

Der hohe Spezialisierungsgrad, den manche Zen-tren des Motzenlandes in der Ausübung der Böttcherei erlangten, bewirkte, daß die Handwerker weite Strecken zurücklegten, um ihre Waren abzu-setzen oder die Daubengefäße der Bauern instand-zuhalten oder -zusetzen. So führten die Motzen in ihren Planwagen allerlei Erzeugnisse durchs Land, um sie in der Ebene gegen Naturalien, vor allem Getreide, einzutauschen. Eine besondere Gruppe bildeten die weniger begüterten und aus-gebildeten „Holoangări“ (von Handlanger, d. i. unqualifizierter Arbeiter, Anm. d. Übers.) die sich zu Fuß fortbewegten und nur Reparaturen aus-führten.

Aus dem Motzenland soll ein für dieses Gebiet repräsentatives typisches Böttcheranwesen, mit darin befindlicher Werkstätte, ins Museum über-führt werden.

Die reichen und ausgedehnten Weinbaugebiete der Moldau, deren Ertrag in Holzbehältern gelagert wurde, bedurften großer Mengen derartiger Fäs-ser, Kufen, Bütten usw., die die Böttcher der Um-gebung anfertigten. So soll aus der Gegend von Iași ein Böttchergehöft samt Werkstatt hierher ge-bracht werden, um die Typologie der Daubenge-fäße und die Ausübung des Böttchergewerbes als altüberliefertes Handwerk der Moldau zu illu-strieren.

Das Aufstellen und Einrichten von Werkstät-ten in dem ins Museum überführten Anwesen, oder in denen die erst hierher gebracht werden sollen, und die Darstellung der Aufeinanderfolge von Ar-beitsphasen, ausgehend vom Rohstoff, bis zum Endprodukt, ermöglicht es den gesamten Techno-logieprozeß dieses überlieferten Gewerbes zu ver-anschaulichen und, durch organisches Eingliedern

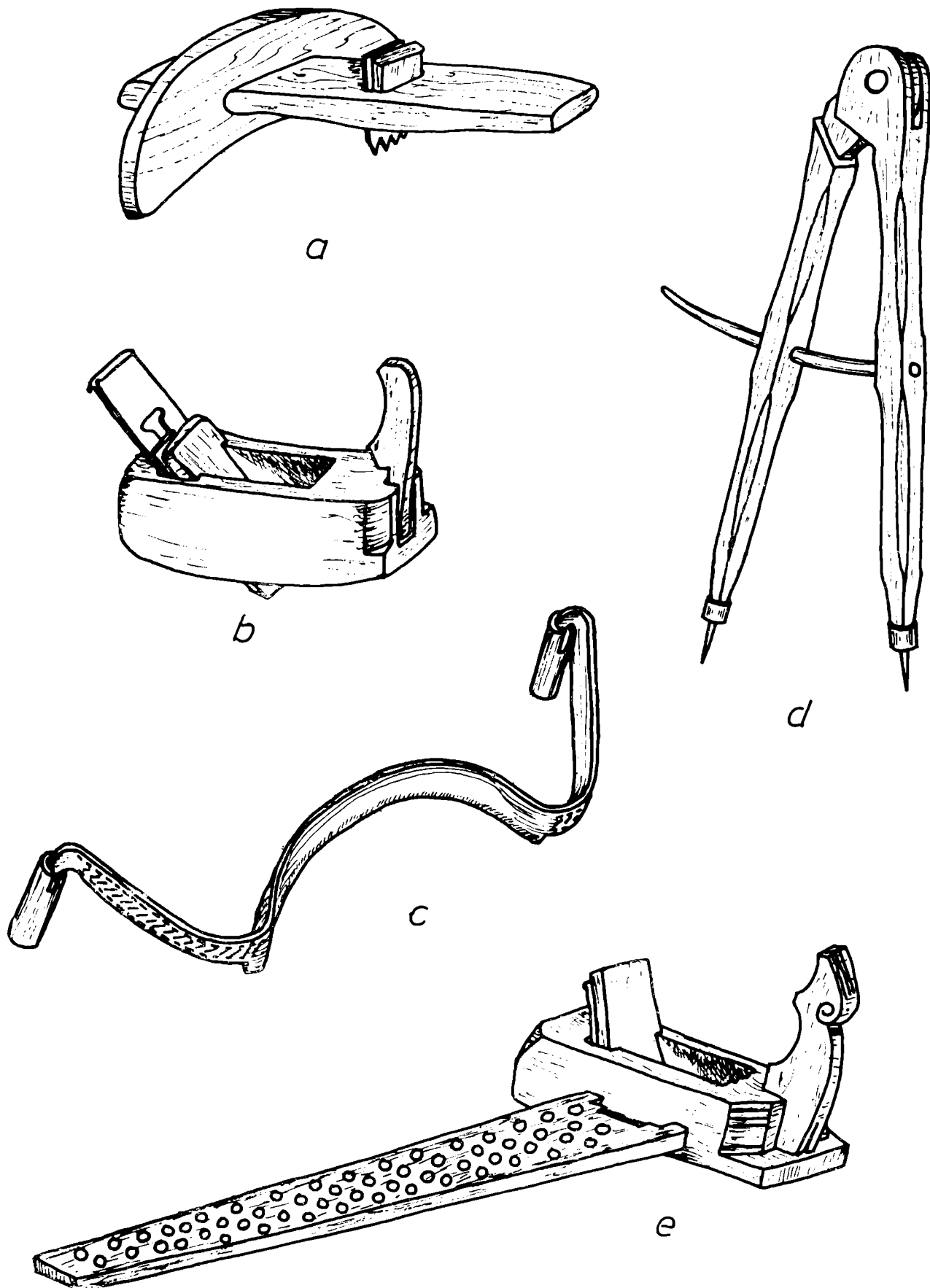

Fig. 6. Unelte de dogărit
a) gârdinar; b) rindea rotundă; c) cuțitoaică ro-
tundă; d) compas; e) rindea fixă

Abb. 6. Böttcherwerkzeug
a) Nuthobel; b) Rundhobel; c) Rundscha-
ber; d) Bogenzirkel; e) Raubbank

Fig. 7. Gospodărie-atelier de spătar, sat Rîșculița, com. Baia de Criș, jud. Hunedoara

Abb. 7. Gehöft und Webkammacherwerkstatt Rîșculița, Gemeinde Baia de Criș, Kr. Hunedoara

în cadrul complexului gospodăresc, și a felului de viață economică și socială, proprie centrelor și categoriile sociale, specializate în practicarea acestui meșteșug.

4.4. Confecționarea *uneltelor agricole* (pluguri, grape, furci, greble, juguri, etc.) și a *obiectelor de uz gospodăresc* (războaie de țesut, spete, etc.), în centre specializate cu o frecvență mai redusă, dar cu o arie mare de răspîndire a produselor, este prezentată în cadrul următoarei grupe tematice.

4.4.1. Practicat deopotrivă, atât de bărbați cât și de femei, meșteșugul *confecționării spetelor* pentru războaiele de țesut cunoaște o răspîndire generală în satul Rîșculița, față de alte localități din zonă, ca Baldovini sau Valea Mare de Criș.

Nu există un spațiu special amenajat, se lucrează peste tot, în gospodărie și chiar în afara acesteia,

der Werkstätte in das Gehöft, die in der Ausübung dieses Gewerbes spezialisierten Bevölkerungsschichten, ihr besonderes Sozial- und Wirtschaftsleben, kennenzulernen.

4.4. Das Anfertigen von *Ackergerät* (d. h. von Pflügen, Eggen, Heugabeln, Harken, Jochen usw.) und *allen möglichen Hausrats* (d. h. von Webstühlen, Weberkämmen usw.), das sich durch seltener auftretende spezialisierte Zentren, dagegen durch viel weitere Verbreitung der Erzeugnisse auszeichnet, bildet den Gegenstand der nächsten thematischen Gruppe.

4.4.1. Die sowohl von Männern, als auch von Frauen ausgeübte Anfertigung von Weberkämmen kennt im Dorf Rîșculița, anderen Ortschaften dieses Gebiets, wie Baldovin oder Valea Mare de Criș, gegenüber, eine allgemeine Verbreitung.

Bei der Kammherstellung benutzt man keinen eigens dazu hergerichteten Raum. Vielmehr wer-

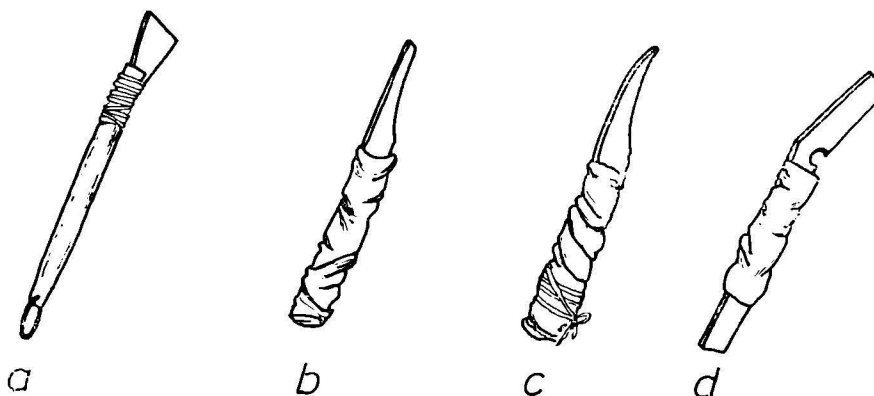

Fig. 8. Unelte de spătărit
a) cuțit pentru finisat dinți
b) cuțit pentru crăpat dinți
c) cuțit pentru cioplit dinți
d) cuțit pentru tăiat și fasonat dinți

Abb. 8. Weberkammacherwerkzeug
a) Messer zum Ausfertigen der Kammblätter
b) Messer zum Abspalten der Blätter
c) Messer zum Schnitzen der Blätter
d) Messer zum Zuschneiden der Blätter

Fig. 9. Gospodărie-atelier de dogar-rotar, com. Tomești, jud. Hunedoara

Abb. 9 Gehöft und Werkstatt eines Faßbinders und Radmachers, Gemeinde Tomești, Kr. Hunedoara

la confecționarea „dinților”; ansamblarea părților componente se face, în casă, de obicei în sezonul mai puțin activ pentru agricultură. Pentru ilustrarea acestei îndeletniciri a fost transferată o gospodărie-atelier din Rîșculița, com. Baia de Criș, jud. Hunedoara (Fig. 7).

4.4.2. Această grupă urmează a fi completată cu un monument din Tansa, jud. Vaslui, în care se vor prezenta procedeele tehnice, mijloacele și produsele meșteșugului confecționării *uneltelor agricole*.

4.5. Confecționarea *mijloacelor de transport* (care, căruțe, sănii), respectiv *meșteșugul rotăritului*, este prezentat în continuare.

Întrucât tipologia și clasificarea mijloacelor de transport se face în cadrul sectorului care tratează această temă, aici sînt ilustrate procedeele și mijloacele tehnice de confecționare a produselor, de la materia primă, la obiectul finit.

Am menționat, mai sus, în grupa ce ilustrează dogăritul popular, prezentarea, în cadrul unei singure gospodării, a două ateliere meșteșugărești: de dogar din Dobroț și rotar din Leauț, com. Tomești, jud. Hunedoara. În scopul completării acestei teme, pentru a crea o imagine cât mai veridică privind rolul și importanța acestui meșteșug, pentru întreaga economie rurală, în cadrul unei alte gospodării (din com. Rușetu, jud. Brăila), va fi prezentat un alt atelier de rotar, în care se va ilustra instrumentarul, procedeele tehnice și gama de produse proprii acestei zone.

den die „Zähne“ überall im Gehöft, aber auch außerhalb desselben angefertigt. Das Zusammensetzen der Kämme dagegen erfolgt, üblicherweise, in der für die Landwirtschaft toten Saison, im Hause. Zur Veranschaulichung dieser Betätigung überführte man aus Rîșculița, Gemeinde Baia de Criș, Kr. Hunedoara ein Gehöft ins Museum.

4.4.2. Diese thematische Gruppe soll noch durch ein aus Tansa, Kr. Iași, stammendes Denkmal ergänzt werden, um darin die technischen Verfahren, Werkzeuge und die Erzeugnisse zu zeigen, die mit der Anfertigung von *landwirtschaftlichem Gerät* zusammenhängen.

4.5. Als nächstes folgt die Herstellung von *Fuhrwerken* (d. h. von Wagen, Karren, Schlitten), bzw. das *Stellmacher- oder Wagnergewerbe*.

Da die Typologie und die Gliederung der Fortbewegungs- und Beförderungsmittel in einem eigens dazu bestimmten Sektor dargestellt wird, erläutert diese thematische Gruppe lediglich, die bei der Erzeugung, anfangen von den Rohstoffen bis zum Fertigprodukt, benutzten technischen Verfahren und Behelfe.

Als von der Darstellung des Böttchergewerbes die Rede war, erwähnten wir weiter oben, daß hier im Rahmen eines einzigen Gehöfts zwei Werkstätten, d.h. eine Böttcherwerkstatt aus Dobroț und eine Stellmacherwerkstatt aus Leauț, Gemeinde Tomești, Kr. Hunedoara gezeigt werden. Um das erwähnte Thema abzurunden und ein möglichst wahrheitsgetreues Bild, hinsichtlich der Rolle und der Bedeutung zu schaffen, die diesem Gewerbe für die gesamte ländliche Wirtschaft zufällt, soll in einem anderen Anwesen (aus der Gemeinde Rușetu, Kr. Brăila) eine Radmacherwerkstätte ausgestellt werden, um das Arbeitsgerät, die technischen Verfahren und die Erzeugnisse dieser Zone zu veranschaulichen.

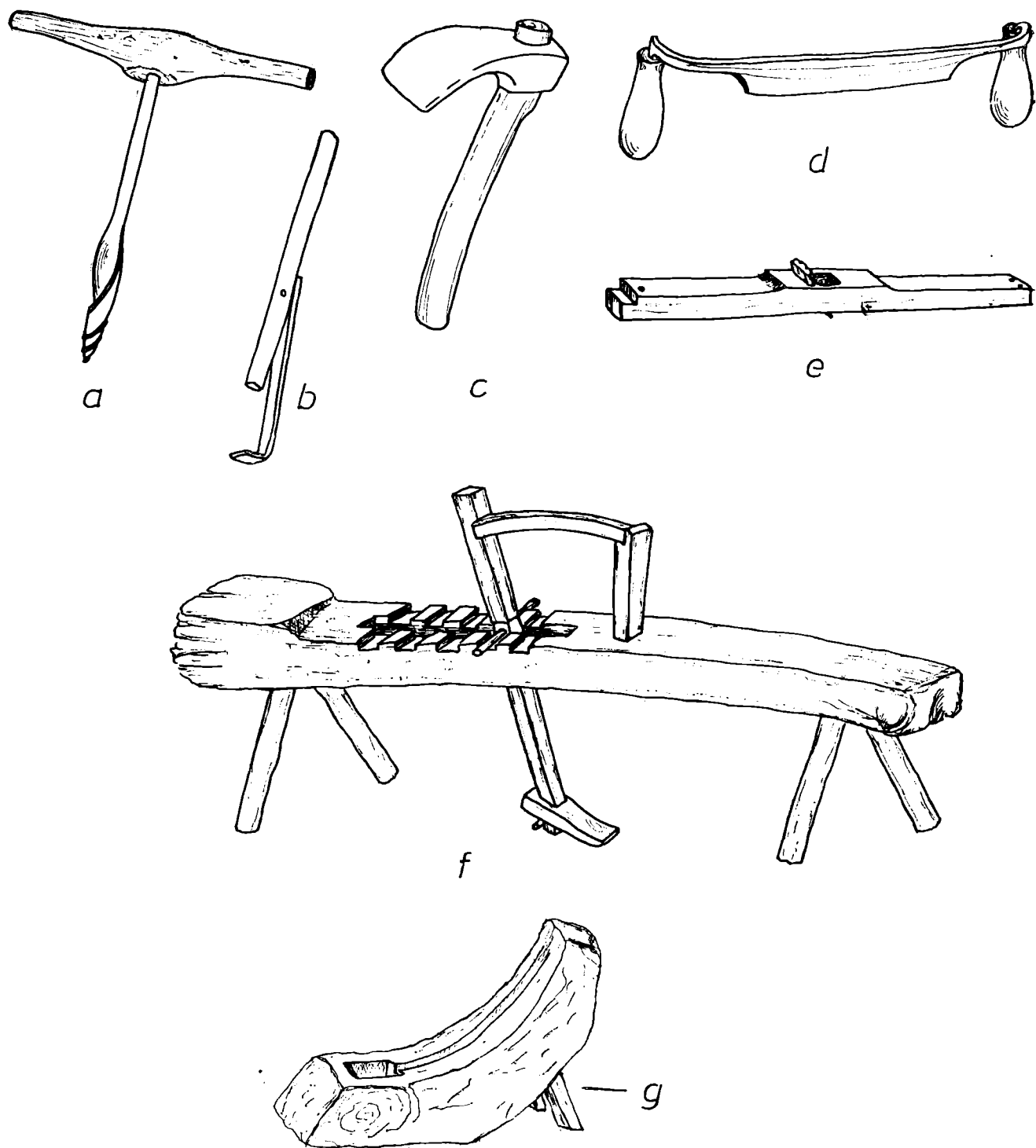

Fig. 10. Unelte de rotar

- a) sfredel
- b) clește de tras cercuri de fier pe roată
- c) tesli
- d) cuțitoaie
- e) gilău
- f) scaun de fasonat obezi și spițe
- g) scaun de cioplit obezi

Fig. 10

Abb. 10 Stellmacherwerkzeug zum Bau von Wagenrädern

- a) Bohrer
- b) Reifenziehzeuge
- c) Dachsbeil
- d) Ziehmesser
- e) Rauhbänk
- f) Bank zum Bearbeiten von Naben und Speichen
- g) Bank zum Zurichten von Radnaben

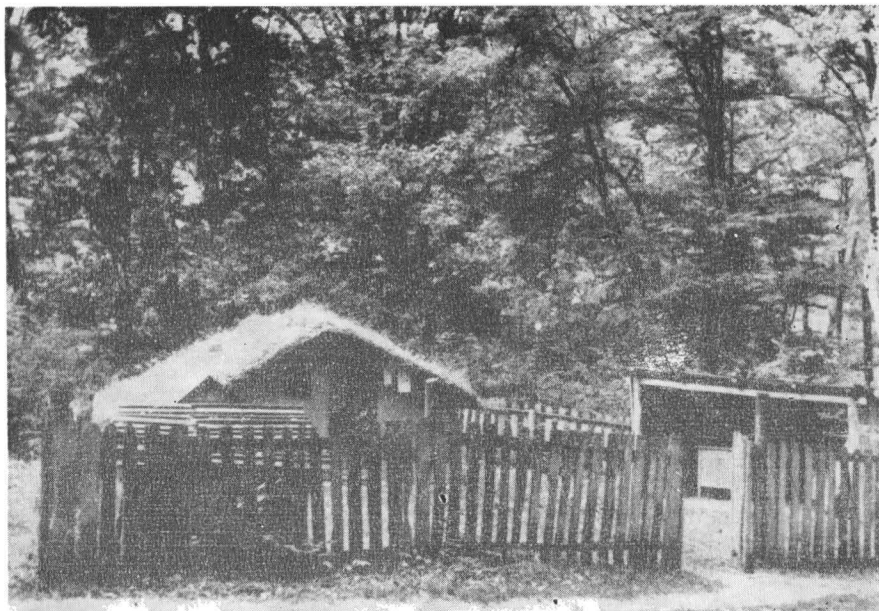

Fig. 11. Bordei-atelier de rudar, sat Poiana, com. Perişani, jud. Vâlcea

Abb. 11 Gehöft und Werkstatt eines Löffelschnitzers, Poiana, Gemeinde Perişani, Kr. Vâlcea

4.6. În continuare, este prezentat meştesugul *confecţionării mobilierului ţărănesc* în formele specifice ţării noastre, cristalizate în urma unui îndelungat proces istoric şi cultural, evoluţia acestora fiind foarte lentă în decursul timpului.

Din punct de vedere al tehnicii de lucru, mobilierul ţărănesc, după metoda de îmbinare, poate fi împărţit în două mari grupe: cea a mobilierului lucrat în tehnica tradiţională şi cea a mobilierului lucrat în tehnica tîmplărească, de influenţă orăşenească.²⁰

În prima categorie se înscrie mobilierul tradiţional lucrat cu barda şi securea, („dulgheresc”) care presupune ca tehnologie folosirea scîndurii obţinute, nu prin tăierea cu fierăstrăul (joagăr), ci prin despicare cu ajutorul securii şi icurilor (pene).

„Mobilierul tîmplăresc” s-a răspîndit la sate, mai recent, utilizîndu-se scîndura geluită, iar îmbinările făcîndu-se în rosturi prin încleiere sau cu cuie de fier.

Pentru ilustrarea acestui meştesug, vor fi transferate două monumente: o gospodărie-atelier de lădar din Budureasa, jud. Bihor şi-o gospodărie-atelier de tîmplar din jud. Argeş.²¹

4.6.1. Un fenomen economic şi social aparte este *rudăritul*²², definind activitatea unei categorii de meştesugari-ţigani care confecţionează o variată gamă de produse din lemn de fag, folosind scîndura obţinută prin tehnica despicării cu ajutorul securii.

4.6. Im weiteren Verlauf des Ausstellungsplans wird die Anfertigung *bäuerlichen Mobiliars* in für unser Land spezifischen Formen dargestellt, die sich im Zuge eines langwierigen historischen und kulturellen Prozesses herauskristallisierten, da die Entwicklung derselben sehr langsam vor sich geht.

Hinsichtlich der Arbeitsweise und der Zusammenstellung des Mobiliars lassen sich zwei Gattungen unterscheiden und zwar: in überlieferter Technik und aufgrund von städtisch beeinflussten Schreinerverfahren angefertigtes Mobiliar²⁰.

Der ersten Gattung gehört das mit Axt und Beil („dulghereşte” d. h. in „Zimmerwerkstechnik”) angefertigte Mobiliar an, dessen Technologie nicht gewöhnliche mit der Säge hergestellte, sondern vermittle Beil und Keilen abgespaltene Bretter voraussetzt.

Das „Schreinermobiliar” zu dessen Anfertigung gehobelte Bretter Verwendung fanden und dessen Teile verzapft, genutet und geleimt oder genagelt wurden, verbreitete sich auf dem Land erst später.

Zur Veranschaulichung dieser Gewerbe sollen zwei Denkmäler ins Museum gebracht werden und zwar: eine Truhnenbauerwerkstätte samt Gehöft aus Budureasa, Kreis Bihor und ein Schreinergehöft aus dem Kreis Argeş²¹.

4.6.1. Eine besondere wirtschaftliche und soziale Erscheinung bildet das „rudărit”²² d. h. die Tätigkeit einer Gattung von Zigeunerhandwerkern, die ein reiches Angebot von Buchenholzerzeugnissen aus abgespaltenen Brettern anfertigen.

²⁰ Roswith Capesius, *Mobilierul ţărănesc românesc*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1974, p. 21.

²¹ Tancred Bănăţeanu, *Lăzi populare româneşti, meştesugul şi arta lădarilor* în: Cibinium 1967—68, Sibiu, 1969.

²² Ion Chelcea, *Rudarii. Contribuţii la o enigmă etnografică*, Bucureşti, 1944.

²⁰ Roswith Capesius, *Mobilierul ţărănesc românesc*, op. cit., p. 21.

²¹ Tancred Bănăţeanu, *Lăzi populare româneşti, meştesugul şi arta lădarilor*, in: Cibinium 1967—68, Sibiu, 1969.

²² Ion Chelcea, *Rudarii. Contribuţii la o enigmă etnografică*, Bukarest, 1944.

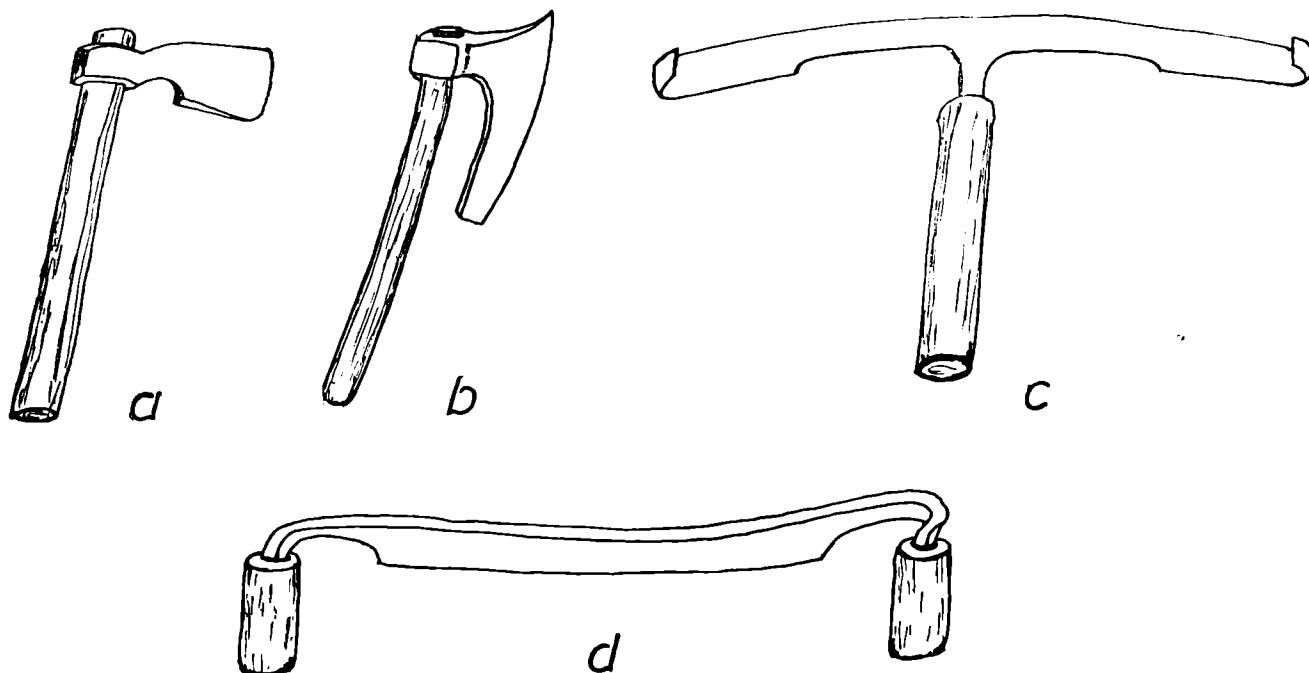

Fig. 12. Unelte de rudar

- a) secure
- b) bardă
- c) horj
- d) cuțitoaie

Abb. 12 Werkzeug eines Löffelschnitzers

- a) Axt
- b) Beil
- c) Falzeisen
- d) Ziehmesser

După produsele pe care le lucrează, rudarii se împart în: lingurari, covătari, împletitori, lădari, etc.

Principalele aspecte legate de practica acestui meșteșug sînt ilustrate în cadrul bordeiului-atelier de rudar transferat din satul Poiana, com. Perişani, jud. Vîlcea (Fig. 11).

4.7. Confecționarea *instrumentelor muzicale* constituie o temă aparte în folclorul muzical românesc, instrumentul cel mai des utilizat a fost *fluierul*, acesta cunoscînd o răspîndire generală în toată țara. În numeroase localități din țară au lucrat meșteri fluierari care au utilizat diferite esențe lemnoase, creînd forme de dimensiuni variate, cu un decor specific, propriu fiecărui centru.

În cadrul gospodăriei-atelier de fluierar, transferat din comuna Hodac, jud. Mureș (Fig. 14), sînt prezentate uneltele (Fig. 15), fazele de lucru și gama produselor acestui centru specializat în confecționarea fluierelor, utilizînd ca materie primă lemnul de alun, necojit pentru producția de veche tradiție, iar actualmente, lemnul de răchită, mai ușor de procurat și prelucrat, pentru marea cantitate de produse vîndute în toată țara. Totodată, monumentul reflectă specificul arhitectonic zonal, propriu jumătății secolului trecut, structura gospodăriei și modul de organizare a interiorului locuinței de pe valea Gurghiului.

4.7.1. *Buciumele și tulnicele*, considerate a fi instrumente muzicale populare de semnalizare²³, specifice localităților de tip răsărit, situate în zonele colinare ale Bucovinei sau Munților Apuseni, sînt

Aufgrund der hergestellten Erzeugnisse lassen sich die Rudari in mehrere Gruppen einteilen und zwar in: Löffel-, Muldenschnitzer, Truhnbauer usw.

Die Hauptaspekte dieser Gewerbe werden im Rahmen einer Werkstattstätte aus dem Dorf Poiana, Gemeinde Petrești, Kr. Vîlcea, illustriert.

4.7. Die Anfertigung von Musikinstrumenten bildet ein selbstständiges Thema. Im rumänischen Folkloreschaffen bildet die *Hirtenflöte* das meistbenutzte, im ganzem Land verbreitete, Instrument. In zahlreichen Ortschaften stellten Flötenbauer aus verschiedenen Holzarten Flöten verschiedener Größen und Formen her, deren Verzierung sich von Zentrum zu Zentrum unterscheidet.

In Rahmen des aus der Gemeinde Hodac, Kr. Mureș ins Museum überführten Flötenbauergehöfts zeigt man die Werkzeuge, Arbeitsphasen und das Erzeugnisangebot dieses, auf Flötenherstellung spezialisierten Zentrums, in dem zur Anfertigung der altüberlieferten ungeschälte Haselruten, zur Herstellung zeitgenössischer Stücke dagegen Weidenholz als Rohstoff dient, das sich leichter beschaffen läßt, um die große Nachfrage zu decken. Gleichzeitig spiegelt das Denkmal die zonalen architektonischen Merkmale der Mitte des vorigen Jahrhunderts, bzw. die im Gurghiatal verbreitete Gehöftanlage und Wohnungseinrichtung wider.

4.7.1. Die *Alphörner* („buciume oder tulnice“), die als Signalinstrumente²³ angesehen werden, die in der Bukowina und den Westkarpaten gelegene Streusiedlungen kennzeichnen, fertigt man aus

²³ Tiberiu Alexandru, *Instrumente muzicale ale poporului român*, București, C.S.C.A., 1956

²³ Alexandru Tiberiu, *Instrumente muzicale ale poporului român*, Bukarest, C.S.C.A., 1956

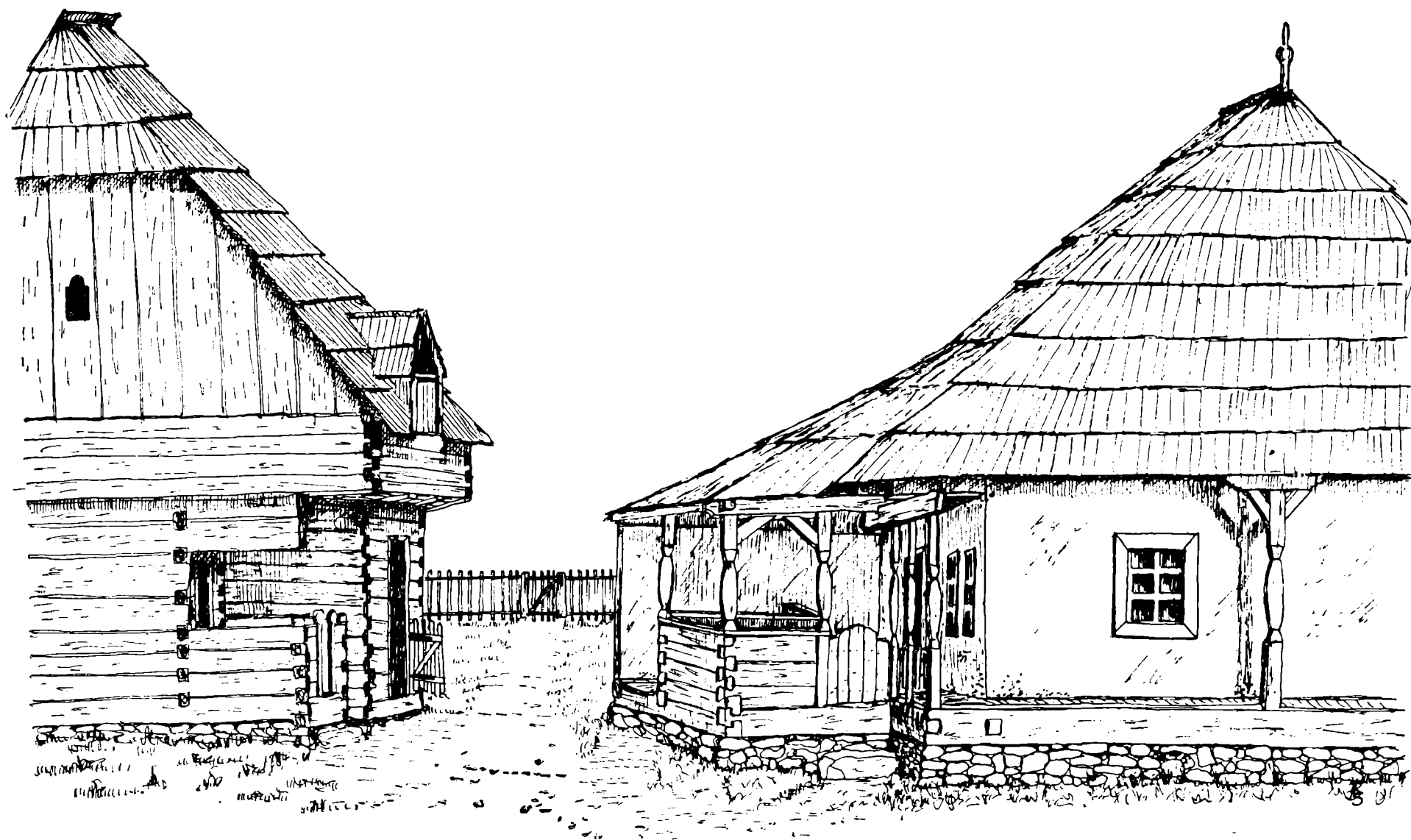

Fig. 13. Gospodărie-atelier, de instrumente muzicale
din Cîmpulung-Moldovenesc, jud. Suceava

Abb. 13. Gehöft und Musikinstrumentenwerkstatt aus
Cîmpulung Moldovenesc, Kr. Suceava

Fig. 14. Gospodărie-atelier de fluierar, com. Hodac, jud. Mureș

Abb. 14 Gehöft und Flötenbauerwerkstatt, Gemeinde Hodac, Kr. Mureș

construite din lemn de brad de o calitate superioară („lemn de rezonanță“), într-o tehnică proprie. Tehnologia confecționării buciurilor și tilincilor (fluiera fără dop) este prezentată în cadrul gospodăriei-atelier de instrumente muzicale, transferată din Cîmpulung Moldovenesc, jud. Suceava (Fig. 13).

Din comuna Avram Iancu sau Albac, jud. Alba urmează să fie transferat un monument ilustrativ pentru confecționarea tulnicilor.

4.7.2. *Cimpoiul*, instrument de veche tradiție în folclorul românesc cunoaște o arie de răspândire mai restrînsă, fiind construit tot de meșteri țărani. Pentru a ilustra procedeele tehnice și uneltele specifice confecționării cimpoaielor, în Muzeul Tehnicii Populare va fi transferat un monument din localitatea Bătrîna, jud. Prahova.

4.8. Dintre toate meșteșugurile de prelucrare a lemnului, fără îndoială, cel mai răspîndit este dul-

hochwertigem Tannenholz (Resonanzholz) an. Die Herstellung des „buciums“ und der „tilincă“ (einer einfachen offenen Röhrenpfeife) wird in einem aus Cîmpulung Moldovenesc Kr. Suceava stammenden Gehöft gezeigt.

Aus der Gemeinde A. Iancu (Albac), Kr. Alba soll ein Denkmal zur Veranschaulichung der „Tulnic“-Herstellung überführt werden (es handelt sich um eine aus Dauben gefertigte Abart des Alphorns).

4.7.2. Der Dudelsack, der zu den alttraditionellen Instrumenten der rumänischen Folklore gehört, kennt eine geringere Verbreitung und wird ebenfalls von Bauernmeistern angefertigt. Um die technischen Verfahren, die zu seiner Herstellung führen und die benutzten Werkzeuge zu illustrieren, soll ein Anwesen aus der Ortschaft Bătrîna, Kr. Prahova, ins Museum bäuerlicher Technik überführt werden.

4.8. Von allen holzbearbeitenden Gewerben bildet das Zimmerwerk zweifelsohne das verbreit-

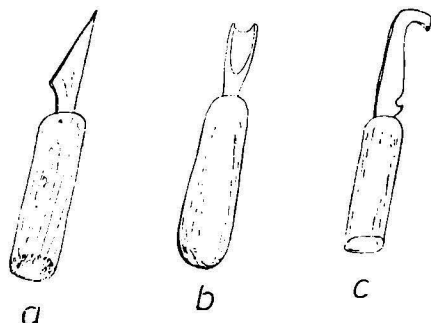

Fig. 15. Unelte de fluierar
a) daltă ascuțită
b) daltă rotundă pentru sculptat
c) cuțit pentru tăiat și curățat
d) sfredel
e) sfredel

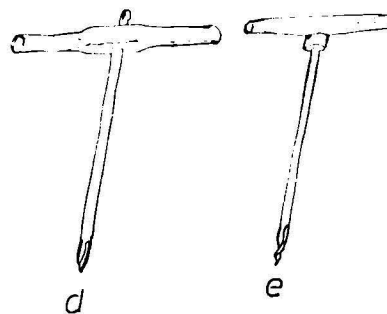

Abb. 15. Flötenbauerwerkzeug
a) Stemmeisen
b) Stemmeisen
c) Messer zum Zuschneiden und Säubern
d) Bohrer
e) Rohrer

Fig. 16. Complex arhitectonic din Maramureș

Abb. 16 Holzbau-Komplex aus der Maramuresch

gheritul. Construcția caselor, a anexelor gospodărești și a edificiilor de cult, subliniază existența unei concepții unitare, „o înrudire vădită între tot ce s-a realizat în trecut, pe întreg teritoriul țării. Unitatea aceasta de stil în ansamblu, constituie trăsătura fundamentală, particularitatea națională a artei noastre populare. Dar, alături de această particularitate, care este a artei întregului teritoriu românesc, fiecare mare regiune a țării, Transilvania, Muntenia, Moldova, Oltenia, își are arta ei și mai departe, în interiorul acestor regiuni mari, fiecare împărțire geografică naturală, limitată de munți, de dealuri sau ape, fiecare vale, își are particularitățile ei specifice.”²⁴

Dintre toate zonele etnografice, Gorjul și Maramureșul se detașează în mod deosebit, în ce privește caracteristicile arhitecturii populare, sub raport tehnic constructiv, reliefându-se în mod special, valoarea estetică conferită monumentelor de elevație și proporții, cât și de decorul sculptural, sobru, armonios și echilibrat.

4.8.1. Din *Maramureș* a fost transferat și reconstruit în muzeu un complex arhitectonic (fig. 16) alcătuit din două gospodării distincte. Cea din Călinești, specifică începutului sec. al XIX-lea, reliefează în principal echilibrul proporțiilor și masivitatea grinzilor netencuite nici chiar în interior, avînd planul clasic cu trei încăperi și pridvor deschis. Acestei perioade îi este proprie fîntîna cu cumpănă în curtea împrejmuită cu gard din nuiele acoperit cu mărăcini și poarta de tip „vraniță”.

tetste. Der Bau von Wohnhäusern, Wirtschaftsgebäuden und Kultbauten belegt eine einheitliche Auffassung, „eine auf der Hand liegende Verwandtschaft zwischen allem was man früher, auf dem gesamten Landesboden geschaffen hat. Diese allgemeinfeststellbare Stileinheit verkörpert einen Grundzug bzw. ein nationales Merkmal unserer Volkskunst. Doch, von diesem Grundzug abgesehen, der der Kunst des gesamten rumänischen Bodens eigen ist, besitzt jede große Region des Landes, d.h. Transilvanien, Muntenien, die Moldau, Oltenien, ihre eigene spezifische Kunst und mehr noch, innerhalb dieser großen Regionen, jedes auf natürliche Weise geographisch, durch Gebirge, Berge oder Gewässer abgegrenzte Gebiet, jedes Tal, seine Eigentümlichkeiten“²⁴.

Von allen Volkskundezonen setzen sich das Gorjgebiet und die Maramuresch besonders ab, was die Merkmale der Volksarchitektur anbelangt, und zwar in technisch-baummäßiger Hinsicht, wobei sich der ästhetische Wert der Denkmäler aus deren Silhouette, Größenverhältniss und aus dem strengen, harmonischen, ausgewogenen Schnitzdekor ergibt.

4.8.1. Aus der Maramuresch wurde im Museum ein aus zwei getrennten Anwesen bestehender Hausbaukomplex wiederaufgestellt, wobei das aus Călinești stammende, das einen klassischen Dreiraumgrundriß bzw. einen offenen Flurgang aufweist und den Beginn des XIX. Jh. kennzeichnet, vor allem das Gleichgewicht der Proportionen und die Massigkeit der nicht einmal im Hausinnern verputzten Balken veranschaulicht. Der gleichen Periode gehört der Schwengelbrunnen an, der sich im Gehöft befindet, den ein mit einer Dornenbekrönung versehener geflochtener Rutenzaun umgibt, welchen ein Schwenktor verschließt.

²⁴ Grigore Ionescu, *Arhitectura populară românească*, Ed. Tehnică, 1957

²⁴ Grigore Ionescu, *Arhitectura populară românească*, Editura Tehnică, 1957

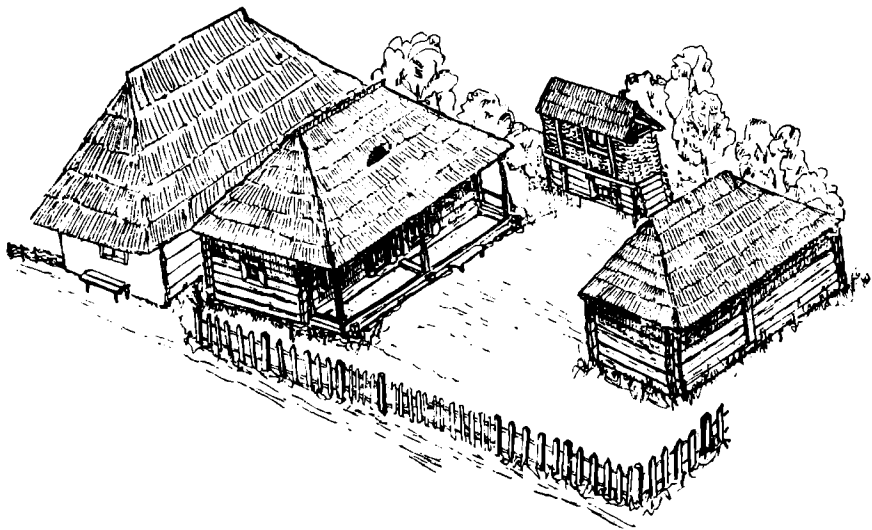

Fig. 17. a. Gospodărie din Stolojani, jud. Gorj

Abb. 17. a. Gehöft aus Stolojani, Kreis Gorj

Gospodăria din Berbești reprezintă, tipul de casă evoluată cu patru încăperi (tindă mediană, două încăperi și cămara) construită la sfârșitul secolului trecut, bine proporționată cu „șatra” (pădure) dispusă pe două laturi ale casei, închisă cu arcade cu stâlpi ornamentați, ce-i conferă întregii construcții o valoare artistică deosebită, alături de ancadramentul ușii de intrare, sculptat cu motive tradiționale.

Interiorul, cu toate că păstrează, în esență, aceeași structură, este mult evoluat (pardoseală din scândură, pereți tencuiți și spoți), subliniind diferența de cca 100 ani, prin calitatea și ornamen-

Das zweite, aus Berbești herrührende Anwesen zeigt einen fortgeschritteneren Wohnhaustypus, den das Ende des XIX. Jh. kennzeichnet. Er weist vier Räume (Mittelflur, zwei Stuben, Kammer) auf und einen als „șatră“ bezeichneten, entlang zweier Hausfronten verlaufenden Flurgang, dessen, von geschnitzten Säulen getragene Bogen, neben dem geschnitzten Türrahmen, dem Gebäude besonderen Kunstwert verleihen.

Obgleich wir hier der gleichen Raumstruktur begegnen, haben wir es mit einem gehobeneren Komfortgrad zu tun (d. h. Bretterboden, verputzte und getünchte Wände), wobei der zwischen den beiden Häusern bestehende Altersunterschied von

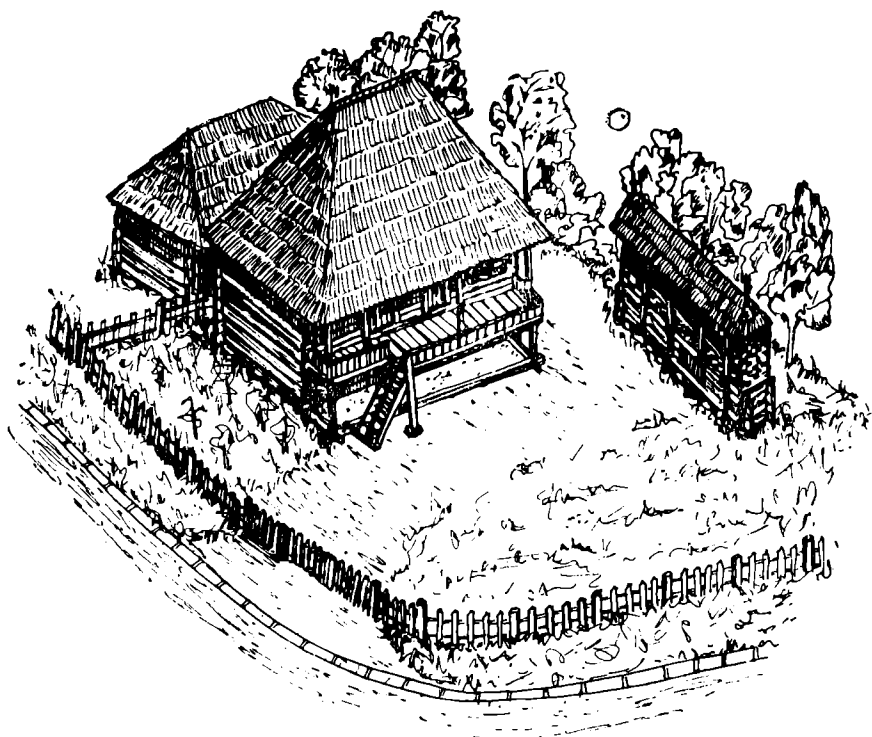

Fig. 17. b. Gospodărie din Cărbunești, jud. Gorj

Abb. 17. b. Gehöft aus Cărbunești, Kreis Gorj

Fig. 18 Gospodărie-atelier de împletitori, com. Văleni, jud. Gorj

Abb. 18 Gehöft und Schilfmattenweberei aus Văleni, Kreis Gorj

tica mobilierului, a textilelor și a obiectelor de uz gospodăresc.

Aceeași evoluție se remarcă și la anexele gospodărești, fântâna cu roată avînd acoperiș conic susținut de stîlpi ornamentați și gardul din nuiele împletite cu acoperișul din șită, iar poarta de acces în gospodărie, înaltă „nemeșască“, cu stîlpi sculptați și acoperiș în patru ape.

4.8.2. În comparație cu Maramureșul, *Gorjul*, se evidențiază prin elevație, suplețe și decorul elementelor de arhitectură. Complexul arhitectonic gorjan este alcătuit din două gospodării distincte: cea din Stolojani, (fig. 17 a) datînd de la începutul secolului trecut, reprezintă tipul de casă joasă, cu două încăperi și prispă la fațadă, ridicate pe un soclu din „bîlvani“ groși (bîrne rotunde) și avînd ca elemente decorative stîlpii prispiei sculptați în spirală, și „undrelele“ cu torsadă (funie). Ușile masive sînt căptușite în exterior cu scîndurele avînd marginile evidențiate de mici profile aplicate oblic și în desene de romburi încadrate în pătrate. Interiorul este mobilat arhaic, iar tinda păstrează vatra cu corlată reprezentînd tipul de casă veche de pe valea Jaleșului.

Casa din Cărbunești (Fig. 17 b), specifică mijlocului secolului trecut, construită din grinzi de stejar, în tehnica cununilor orizontale, reprezintă tipul de casă înaltă avînd jos pivnița, iar la etaj locuința propriu-zisă. Efectul estetic al acestui monument este asigurat, în primul rînd, de simetrie și proporții, de trecerea gradată, de jos în

rund 100 Jahren auch durch Güte und Verzierung des Mobiliars, der Textilien und des Hausrats Ausdruck findet.

Die gleiche Entwicklung läßt sich auch bei den Wirtschaftsgebäuden verfolgen. So weist der Radbrunnen ein von geschnitzten Säulen getragenes Kegeldach auf und der Rutenzaun ist mit Schindeln gedeckt und das hohe „herrschaftliche“ Tor (poartă „nemeșască“ aus dem Ungarischen von nemes, d.i. Adliger, Herr) ist reich geschnitzt und besitzt ein Walmdach.

4.8.2. Der Maramuresch gegenüber zeichnet sich das *Gorjgebiet* durch schlanke Silhouetten und reiche Verzierung der Bauteile aus. Der aus diesem Gebiet stammende Hausbaukomplex besteht aus zwei Anwesen: einem aus Stolojani stammenden und dem vorigen Jahrhundert angehörenden ebenerdigen und mit einem Voderflurgang versehenen Zweiraumhaus, das auf einem aus dicken Rundbalken („bîlvani“) bestehenden Unterbau ruht und dessen spiralenförmige Flurgangssäulen durch Strebebogen verbunden sind, die mit dem Schnurmotiv („funie“) verziert sind. Die massiven Türen sind nach außen hin durch eine Brettchenverblendung verdoppelt, die eine aus Rhomben und Quadraten bestehende Zeichnung wiedergeben. Die Innenausstattung ist altväterisch und der Flur bewahrt den mit Funkenfang („corlată“) versehenen Herd, dem wir beim alten Haustypus des Jaleștals begegnen.

Das zweite, für die Mitte des vorigen Jahrhunderts spezifische, aus Cărbunești stammende Haus, besteht aus waagerechten Eichenbalkenkränzen. Es umfaßt zwei Geschoße, deren unteres als Lagerraum, das obere dagegen als Wohnung dient. Die ästhetische Wirkung dieses Denkmals beruht vor allem auf Symmetrie und Größenverhältnisse, sowie auf dem schrittweisen Übergang vom Massigen zum Leichten, bzw. von festen Formen

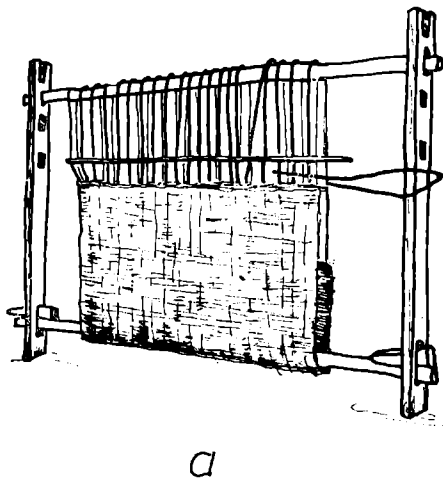

Fig. 19. Unelte de rogojinari
c) război vertical
b) vîrtelniță

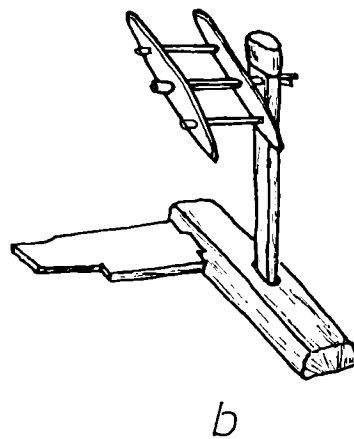

Abb. 19 Werkzeug eines Schilfmattenwerbers
a) Senkrechter Webstuhl
b) Haspel

sus, de la greu la ușor, de la solid la forme deschise, aerate.

Nivelul inferior este construit din grinzi masive, rotunde, nefasonate, care, pe măsură ce se înalță devin mai suple, iar cel superior este ridicat din grinzi mai subțiri, fasonate în patru fețe. În interior, se află vatra cu corlată, în tindă și soba oarbă în odaie.

Ca elemente decorative de mare frumusețe, remarcăm, în primul rînd, „fruntarul” împodobit cu creștături și stîlpii pridvorului sculptați cu motive tradiționale. De mare efect este și coama acoperișului împodobit cu „ciocîrlani”.

Acest complex arhitectonic cu cele două tipuri de case vechi gorjenești și cu anexele, ilustrează condițiile social economice ale Gorjului agrar și pomi-viticol, evidențiind totodată, procedeele și mijloacele tehnice de construcție și ornamentare a edificiilor din lemn.

4.9. În continuare, sînt prezentate aspectele tehnice legate de confecționarea unor bunuri de consum prin *împletirea stufului și paielor*, unelte folosite, precum și întreaga gamă a produselor realizate. Ilustrativ în acest sens este gospodăria-atelier de *rogojinari* din Văleni, jud. Gorj (fig. 18), unde remarcăm, în primul rînd, prezența în dotarea atelierelor a războiului de țesut vertical, de tip arhaic (fig. 19).

4.10. În încheierea circuitului expozițional, se va prezenta tehnica populară de preparare a manganului (*cărbunăritul*), material indispensabil metalurgiei populare, prin arderea înăbușită a lemnului de esență moale.

O bocșe de cărbuni din jud. Hunedoara, urmează să fie reconstruită în muzeu, prin intermediul căreia se va putea urmări, tehnica de așezare a materialului lemnos, culoarele lăsate pentru foc și modul în care se lipește exteriorul cu pămînt.

5. Prezentarea în aer liber a atelierelor de lucru, cu întregul lor instrumentar, a tehnicilor specifice fiecărui meșteșug în parte, de confecționare a pro-

zu offenen, luftigen, was sich am Bau von unten nach oben hin verfolgen läßt.

Das Untergeschoß wurde aus unbehaunten, massiven Balken errichtet, die mit zunehmender Wandhöhe immer dünner werden. Die Wände des Obergeschoßes dagegen bestehen aus vierkantig behauenen Balken. Im Flur findet sich ein mit Funkensprung versehener Offenherd und die Stube heizt man mit Hilfe eines blinden Ofens.

Von besonderer ästhetischer Wirkung erweisen sich der Stirnbalken („fruntarul”) und die Säulen des Flurgangs die allesamt reiche überlieferte Schnitzerei aufweisen. Das gleiche gilt auch für die das Schindeldach schmückende, Firstbekrönung („ciocîrlani”).

Dieser Architekturkomplex mit seinen zwei alten Haustypen und den betreffenden Wirtschaftsgebäuden, veranschaulicht die wirtschaftlich-sozialen Gegebenheiten des Gorjgebiets (dessen Bevölkerung sich vor allem dem Ackerbau und dem Obst- und Weinbau widmet), sowie die beim Errichten und Verzieren von Holzbauten benutzten technischen Verfahren und Behelfe.

4.9. Die Ausstellung veranschaulicht in ihren folgenden Abschnitten, mit der Herstellung von Konsumgütern aus Schilf — bzw Strohgeflecht zusammenhängende, technische Aspekte, Werkzeuge und Erzeugnisse. Als anschaulich erweist sich in diesem Sinne das Mattenwebergehöft aus Văleni, Kr. Gorj, wo vor allem der altüberlieferte aufrechte Webstuhl ins Auge fällt.

4.10. Die Ausstellung beschließt zukünftig die Herstellung der in der bäuerlichen Metallurgie unentbehrlichen Holzkohle, die man durch Brand von Weichholzarten, unter mangelnder Luftzufuhr erlangt (*Köhlerei*).

Der im Museum aufgestellte Kohlenmeiler aus dem Kreis Hunedoara soll dem Besucher die Art vorführen, in der man das Holzmaterial in dessen Innerem aufschichtet, dazu die Anlage der Feuergänge und des äußeren Erdmantels.

5. Die Veranschaulichung in den Freilichteinheiten von Werkstätten, Geräten, der jedem einzelnen Gewerbe eigenen technischen Verfahren, des Ge-

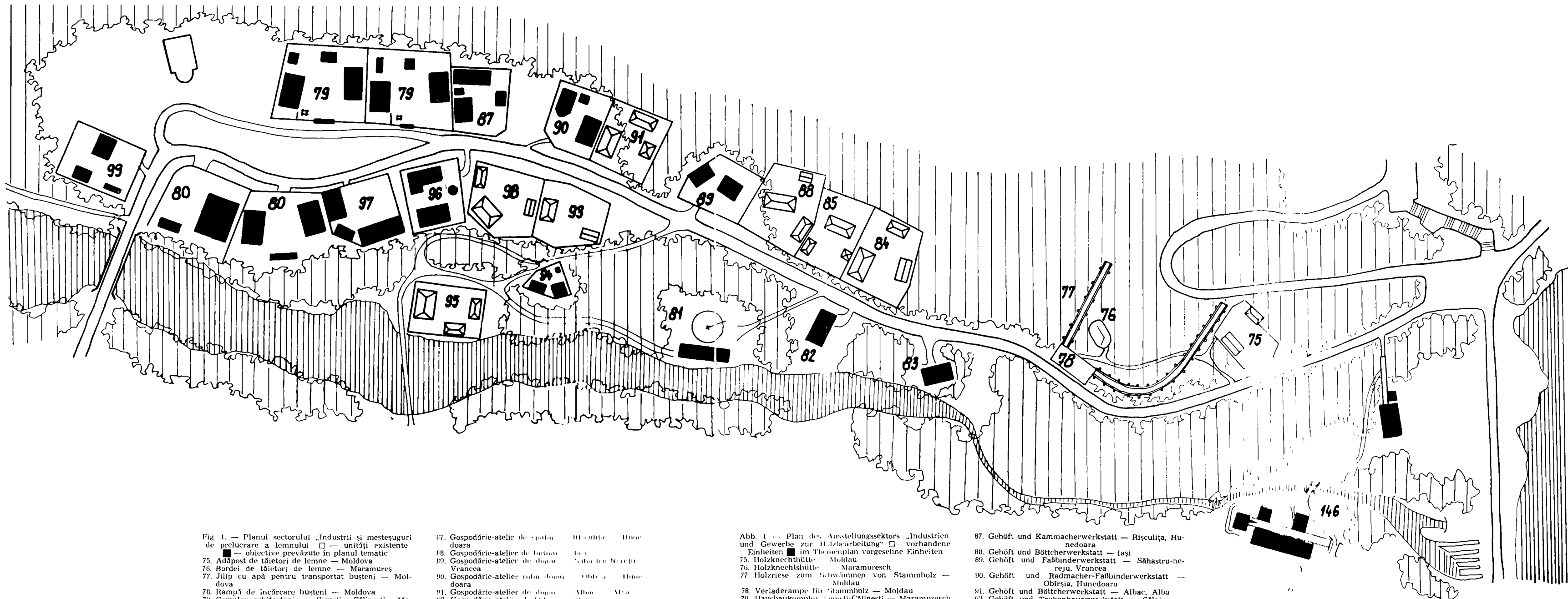

Fig. 1. — Planul sectorului „Industria și meșteșuguri de prelucrare a lemnului” □ — unități existente
■ — obiective prevăzute în planul tematic

75. Adăpost de tăietori de lemne — Moldova
76. Bordei de tăietori de lemne — Maramureș
77. Jilip cu apă pentru transportat bușteni — Moldova
78. Rampă de încărcare bușteni — Moldova
79. Complex arhitectonic — Ferești — Călinești — Maramureș
80. Complex arhitectonic — Cărbunești — Stolojani — Gorj
81. Joagăr cu cai — Gura Riului — Sibiu
82. Joagăr cu roată mare — Tomești — Hunedoara
83. Joagăr cu roată mică — Gura Riului — Sibiu
84. Gospodărie-atelier de unelte — Tansa — Iași
85. Gospodărie-atelier de rotar — Rușești — Ialomița

87. Gospodărie-atelier de spații doara — Hunedoara
88. Gospodărie-atelier de buton — Iași
89. Gospodărie-atelier de doara — Săbău — Neamț
90. Gospodărie-atelier rotar doara — Obârșia — Hunedoara
91. Gospodărie-atelier de doara — Albea — Hunedoara
93. Gospodărie-atelier de buton — Săbău — Hunedoara
94. Gospodărie-atelier de buton — Poiana — Albea
95. Gospodărie-atelier de buton — Albea — Hunedoara
96. Gospodărie-atelier de buton — Albea — Hunedoara
98. Gospodărie-atelier de buton — Albea — Hunedoara
99. Gospodărie-atelier de buton — Albea — Hunedoara
146. Complex de industrie — Polovragi — Gorj

Abb. 1 — Plan des Ausstellungssektors „Industrien und Gewerbe zur Holzbearbeitung” □ vorhandene Einheiten ■ im Themenplan vorgesehene Einheiten

75. Holzkechthütte — Moldau
76. Holzkechthütte — Maramuresch
77. Holzriesen zum Schwämmen von Stammholz — Moldau
78. Verladerrampe für Stammholz — Moldau
79. Hausbaukomplex Ferești-Călinești — Maramuresch
80. Hausbaukomplex Cărbunești-Stolojani — Gorj
81. Göpelgetriebenes Sägewerk — Gura Riului, Sibiu
82. Sägemühle mit kleinem Wasserrad — Tomești, Hunedoara
83. Sägemühle mit kleinem Wasserrad — Gura Riului, Sibiu
84. Gehöft samt Werkstatt zur Anfertigung von Holzgeräten — Tansa, Iași
85. Gehöft samt Werkstatt zur Herstellung von Wagenrädern — Rușești, Ialomița

87. Gehöft und Kammacherwerkstatt — Rîșculița, Hunedoara
88. Gehöft und Böttcherwerkstatt — Iași
89. Gehöft und Faßbinderwerkstatt — Săbău, Neamț
90. Gehöft und Radmacher-Faßbinderwerkstatt — Obârșia, Hunedoara
91. Gehöft und Böttcherwerkstatt — Albea, Alba
93. Gehöft und Trubenbauerwerkstatt — Săbău
94. Gehöft und Werkstatt eines Löffelschnitzers — Poiana, Vilcea
95. Gehöft und Schreinerwerkstatt — Argeș
96. Gehöft und Alphörnerwerkstatt — Cimpulung Moldovenesc, Suceava
97. Gehöft und Flötenbauerwerkstatt — Hodac, Mureș
98. Gehöft und Dudelsackbauerwerkstatt — Bătrîna, Prahova
99. Gehöft und Schilfmattenweberei — Văleni, Gorj
146. Bauernindustrie-Komplex — Polovragi, Gorj

dușelor proprii, precum și a întregului repertoriu al acestora, nu epuizează problematica fenomenelor respective, sub aspectul evoluției istorice, a procedeeelor tehnice, a mijloacelor (uneltelor) și produselor realizate, ea prilejuind doar surprinderea unui anumit moment din dezvoltarea acestor fenomene dinamice. Din aceste motive, considerăm că, pentru întregirea imaginii asupra problematicei tradiționale a lemnului la români, este necesară prezentarea comparată a producției de gen. a celor mai reprezentative centre specializate din diferite zone etnografice ale țării noastre.

O prezentare sintetică, generală, asupra tuturor acestor probleme legate de exploatarea și prelucrarea lemnului, cu accent pe perfecționarea uneltelor și varietatea produselor, poate fi realizată numai într-o expoziție pavilionară, preconizată a completa expoziția în aer liber, care va permite valorificarea unui material documentar mult mai bogat și variat, avînd alte posibilități de redare vizuală cu ajutorul unor procedee auxiliare (grafică, fotografii, diapozitive, filme, etc.). Exemplul de mai jos ni se pare concludent. Ori care ar fi organizarea și dotarea grupeii tematice care prezintă confecționarea mobilierului țărănesc, mijloacele puse la dispoziție de caracterul expunerii în aer liber ne limitează posibilitatea cunoașterii detaliate, a acestui fenomen extrem de important în cultura fiecărui popor, vizînd sfera interiorului locuinței țărănești.

Marea varietate morfologică, subordonată totuși unei unități a stilului, decorația produselor acestui gen al artei populare, particularitățile proprii fiecărui centru specializat, echilibrul și forța sugestivă a ornamenticii, expresie nu numai a tradițiilor de generații, ci și a contribuției proprii, inedite, aduse de fiecare meștesugar, contactele, relațiile din cadrul unor zone sau din afara acestora, evidențiate de anumite tehnici ale decorației, repartizarea pe întreg teritoriul țării a centrelor și principalelor lor categorii de produse, toate acestea la un loc, pot fi elucidate numai într-o expoziție pavilionară.

Exemplul poate fi repetat în cadrul majorității celorlalte meștesuguri.

Prezentarea pavilionară a acestei teme, mai dinamică și într-un context cultural mult mai complex, prilejuit de relevarea unor aspecte socio-economice privind folosirea și valorificarea produselor, cît și a unor obiceiuri din viața creatorilor, legate de producerea acestor valori materiale, sau a consumatorilor, legate de folosirea lor, contribuie substanțial la evidențierea importanței acestui mare capitol din istoria civilizației poporului nostru.

sambestandes an Erzeugnissen vermag jedoch die Problematik der betreffenden Erscheinungen hinsichtlich ihrer historischen Entwicklung, der technischen Verfahren und Behelfe (Werkzeug), bzw. der Erzeugnisse nicht zu erschöpfen, gestattet es eine Freilichtausstellung doch bloß einen Bruchteil derartiger dynamischer Vorgänge festzuhalten. Daher hielten wir zum Abrunden des Gesamtbildes dieser Problematik überlieferter Holzbearbeitung bei den Rumänen, eine vergleichende Darstellung der Erzeugten der wichtigsten spezialisierten Zentren verschiedener Volkskundezonen unseres Landes für angezeigt.

Eine solche synthetische, allgemeine, alle Fragen der Holznutzung und — bearbeitung erschöpfende Darstellung, die auch die Vervollkommenisse zu erfassen vermag, läßt sich jedoch ausschließlich im Rahmen einer Saalausstellung bewerkstelligen und daher ist eine solche dazu vorgesehen, die Freilichtausstellung zu ergänzen und die Auswertung eines wesentlich reicheren und vielfältigeren Dokumentenmaterials zu gestatten, bietet sie weitere Möglichkeiten der Veranschaulichung an Hand verschiedener Behelfsverfahren (Graphik, Photographien, Diapositiven, Filmen usw.). Das folgende Beispiel umreißt wohl das Obengesagte am besten. Wie immer die Anlage und Ausstattung der thematischen Gruppe, die die Anfertigung bäuerlichen Mobiliars darstellt, auch geartet sei, beschränken die Mittel der Freilichtausstellung die Möglichkeit diese, für die Kultur jedes Volkes so wichtige, Erscheinung der Wohnungsausstattung in ihren Einzelheiten kennen zu lernen.

Die immerhin einer Einheitlichkeit des Stils unterworfenen große morphologische Mannigfaltigkeit, die Verzierungsweise der Erzeugnisse dieser Volkskunstgattung, die Merkmale jedes einzelnen spezialisierten Zentrums, die Ausgeglichenheit und Suggestivkraft der Ornamentik, die nicht nur der Ausdruck der Überlieferung von Generationen, sondern auch des eigenen erneuernden Beitrags ist, den jeder einzelne Handwerker zu leisten vermag, die Kontakte und Beziehungen, die in einem bestimmten Gebiet oder außerhalb auftreten und in gewissen Dekorationsverfahren ihren Niederschlag finden, die Verbreitung auf dem gesamten Landesgebiet der Zentren und wichtigsten Erzeugnisse, all dieses läßt sich ausschließlich in einer Pavillionarausstellung veranschaulichen. Das angeführte Beispiel trifft auch auf andere Gewerbe zu.

Die Saalausstellung als solche ermöglicht, einerseits eine dynamischere und andererseits, eine wesentlich umfassendere Darlegung der Themen in einem komplexeren Kulturkontext, durch Herausarbeiten gewisser sozial-wirtschaftlichen Aspekte hinsichtlich der Verwertung der Erzeugnisse und gewisser Bräuche und Lebensgewohnheiten der Schöpfer oder der Verbraucher und trägt dadurch entscheidend dazu bei, die Bedeutung dieses Kapitels der Geschichte der Zivilisation unseres Volkes herauszuarbeiten.

UTILIZAREA MIJLOACELOR DE TRANSPORT TRADIȚIONALE LA TRANSFERUL STAULULUI DIN RĂȘINARI ÎN MUZEUL TEHNICII POPULARE

Valer Deleanu, Constantin Popa

1. Între componentele spațiului pastoral mărginean, zona de fînațe cu sălașe și colibi constituie un element esențial, avînd o importanță deosebită în economia tradițională. Aici, la fînațe, au apărut și s-au dezvoltat, din necesități specifice economiei pastorale, ansambluri de construcții menite să adăpostească atît oamenii cît și animalele, construcții care se structurează, în unele părți ale Mărginimii, sub formă de gospodării cu ocol întărit.

Dintre construcțiile pastorale din zona de fînațe, „staorul” (staulul) constituie, în Mărginime, un adăpost evoluat, a cărui denumire (lat. *stabulum*), alături de alte dovezi lingvistice, contribuie la demonstrarea caracterului stabil al ocupației păstoritului și al continuității sale în chiar zonele și localitățile care au practicat transhumanța.

Pornind de la construcția sa în forme mai simple, din răzlogi (frecvente în Maramureș, Călimani, Valea Jiului, Țara Hațegului, Munții Apuseni), staulul a evoluat ajungîndu-se la construcții durabile, de formă poligonală, realizate din bîrne, cu acoperiș marginal și deschise la mijloc, pe care le găsim, sub diverse denumiri, în mai multe zone: Valea Jiului. (colne), Valea Sebeșului (curți de oi), Munții Apuseni, Mărginimea Sibiului¹. Diferențierile de ordin terminologic nu împietează asupra structurii morfologice și funcționale a acestui ansamblu arhitectonic.

2. În Mărginimea Sibiului, staulul este menționat la Rășinari², iar cercetările de teren din anii 1973 și 1979 i-au relevat existența și la Rîul Sa-

¹ Victor Păcală, *Monografia satului Rășinari*, Sibiu, 1915; *Arta populară din Valea Jiului*, București, 1965; Valer Butură, *Adăposturi temporare din sud-estul Munților Apuseni*, în: *Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei pe anii 1957—1958*, Cluj, 1958

² Victor Păcală, *op. cit.*, p. 447

ANWENDUNG ÜBERLIEFERTER BEFÖRDERUNGSMITTEL BEI DER ÜBERFÜHRUNG DES SCHAFHOFES AUS RĂȘINARI INS MUSEUM BÄUERLICHER TECHNIK

Valer Deleanu, Constantin Popa

1. Unter den Komponenten des Schafhaltungsraumes der Mărginime, bildet die Heuwiesenzone mit ihren Anwesen und Hütten ein wesentliches Element von hoher Bedeutung für die überlieferte Wirtschaft. Hier entwickelten sich, aus Bedürfnissen heraus, die sich aus der Schafhaltungswirtschaft ergaben, Bauensembles, die dazu bestimmt sind, sowohl Menschen als auch Vieh zu beherbergen, Gebäude, die in gewissen Teilen der Mărginimea Sibiului in Form ausgesprochener Vierkanthöfe auftreten.

Unter den zahlreichen, der Schafhaltung verbundenen, Bauten bildet der „staor” (auch „staul”) in der Mărginime eine Form entwickelter Unterstände, deren Bezeichnung (lateinisch *stabulum*), neben anderen sprachkundlichen Zeugnissen, ihrerseits dazu beiträgt, den seßhaften Charakter der Schafhaltung als Beschäftigung und deren Kontinuität zu beweisen.

Von einfacheren, aus Holzscheiten improvisierten Formen (denen man häufig in der Maramuresch, im Călimangebirge, im Jiutal, im Hațegland oder in den Westkarpaten begegnet) entfaltete sich der „staul” zu einem widerstandsfähigen vieleckförmigen Bau, aus Balken errichtet, mit einem entlang der Wände verlaufenden Dach, das den Innenhof frei läßt. Die dafür benutzten Bezeichnungen: „colnă” — im Jiutal, „curți de oi” — im Sebeștal, Westkarpaten, Mărginimea Sibiului¹ unterscheiden sich von einer Gegend zur anderen.

Dabei wirkt sich die Verwendung verschiedener Benennungen auf Form und Bestimmung dieses Bauensembles nicht aus.

2. In der Mărginimea Sibiului ist der „staul” in Rășinari² belegt, und in den Jahren 1973 und 1979 angestellte Untersuchungen bestätigten sein Auftreten auch in Rîul Sadului, einer in der er-

¹ Victor Păcală, *Monografia satului Rășinari*, Sibiu, 1915; *Arta populară din Valea Jiului*, Bukarest, 1965; Valer Butură, *Adăposturi temporare din sud-estul Munților Apuseni*, in: *Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei pe anii 1957—1958*, Cluj, 1958

² Victor Păcală, *op. cit.*, S. 447

dului, localitate întemeiată în prima jumătate a secolului al XVIII-lea³ de rășinari care au plecat din sat datorită deselor conflicte cu municipalitatea sibiană.

Pînă acum cîteva decenii, staulul a constituit forma cea mai răspîdită de construcție pastorală în zona de fînațe a localităților Rășinari și Rîul Sadului. Numărul staulurilor era destul de mare⁴, dar în ultimii 30—40 ani, nu s-au mai construit altele, iar cele existente s-au degradat, unele au fost demontate, iar altele transformate⁵.

Valoarea etnografică a acestui ansamblu pastoral a determinat necesitatea transferării unui monument reprezentativ în subgrupa tematică *creșterea vitelor — păstorit*, a sectorului alimentar din Muzeul Tehnicii Populare, care să completeze gama tipologică a construcțiilor din zona de fînațe, existente deja în muzeu, marcînd evoluția de la gospodăria de fînațe, transferată de la Sătic-Rucăr (pe cursul superior al Dîmboviței) și alcătuită din colibă și obor cu pereții aplecați, construiți din spărturi de lemn, la gospodăria cu „colnă“, transferată de la Cîmpul lui Neag (Valea Jiului).

Cercetările de teren au condus la depistarea unui monument situat în zona de fînațe a Rășinarii, pe dealul *Dirjani* (1206 m altitudine), avînd o vechime de mai mult de 50 ani⁶.

De formă pentagonală, staulul este construit din bîrne de brad, cioplite în două fețe, încheiate în „cheotori nemțești“. Acoperișul, în două ape, cu învelitoare de „sisă“ (160 cm lungime) este mai scurt spre exterior, iar spre interior are o lățime mai mare (140 cm), servind pentru adăpostirea oilor. În mijloc rămîne neacoperit. Pe una din laturi este amplasată o construcție bicelulară, cu un plan dreptunghiular, care cuprinde *coliba* (adăpostul oamenilor) și un *grajd* pentru vite mari, avînd pereții din cununi orizontale și acoperiș în două ape.

Accesul în *colibă* se face printr-o ușă îngustă (70 cm) amplasată pe latura mică, din afara staulului, iar accesul în *grajd* se face printr-o ușă a parte, din incinta staulului.

În interiorul colibei, în dreapta ușii, se află vatra focului („chetrarul“); pe doi pereți, la o înălțime potrivită pentru a se ajunge cu mîna, se află

sten Hälfte des XVIII. Jh. dahin abgewanderten Bewohnern von Rășinari gegründeten Ortschaft³, die ihre Heimatgemeinde, der häufigen Konflikte mit der Stadtobergkeit von Sibiu wegen, verließen.

Bis vor einigen Jahrzehnten bildete der „staul“ das in der Heuwiesenzone von Rășinari und Rîul Sadului verbreiteste Schafhaltungsbauwerk. Die Anzahl derartiger Schafhöfe war beachtlich⁴, doch kamen in den letzten 30—40 Jahren keine weiteren hinzu, wogegen die vorhandenen teils verfielen, abgebrochen oder umwandelt wurden.⁵

Der volkskundliche Wert dieses Ensembles veranlaßte die Überführung eines repräsentativen Exemplars ins Museum bäuerlicher Technik und zwar in den Bereich der Untergruppe *Viehwirtschaft-Schafhaltung* des Lebensmittelsektors, wodurch die Typenreihe der aus der Heuwiesenzone stammenden und bereits ins Museum überführten Bauten ergänzt wurde und es gelang die typologische Entwicklung, von dem aus Sătic-Rucăr (Oberlauf der Dîmbovița) ins Museum gebrachten Anwesen, das aus Wohnhütte und Schafkral besteht, der aus Holzschelten errichtete, nach innen geneigte, Wände aufweist, zum Gehöft aus Cîmpul lui Neag (Jiutal), dem eine „colnă“ angehört, zu veranschaulichen.

Geländeforschungen bestimmten uns dazu, ein in der Heuwiesenzone der Gemeinde Rășinari, auf dem *Dirjani*-Berg (1206 m Meereshöhe) gelegenes Denkmal auszuwählen, dessen Alter 50 Jahre kaum überschreitet.⁶

Der vieleckige „staul“ bildet einen aus zwei-seitig behauenen Tannenbalken errichteten festen Bau, wobei die Balkenenden in sogenanntem „deutschen“ Verband überkämmt sind. Das Giebeldach ist gegen den Hof zu breiter (etwa 140 cm), um den Schafen als Unterschlupf zu dienen und mit Langschindeln (160 cm Länge) gedeckt, wobei in der Mitte eine Fläche frei bleibt. Eine der Seiten nimmt ein rechteckiger Zweiraumbau ein; er beherbergt die für den Schafhalter bestimmte *Wohnhütte* („colibă“) und einen *Großviehstall*, deren Wände aus waagerechten Balkenkränzen bestehen und ein Satteldach tragen.

Der Zugang zur Hütte erfolgt durch eine an der Schmalseite angebrachte und außerhalb des „staul“ gelegene, schmale (70 cm) Tür, in den Stall dagegen gelangt man unmittelbar aus dem Schafhof, durch eine besondere Tür.

Im Hütteninneren findet sich rechts der Tür der Offenherd („chetrarul“); entlang zweier Wände

³ La 1726 magistratul Sibiului ia măsuri aspre contra unor țărani rășinari care s-au așezat pe un loc liber între Rășinari și Poplaca; tot atunci, sau ceva mai tîrziu, alți rășinari s-au așezat ca și colibași cu oile pe întinsele pășuni de pe lîngă Rîul Sadului. (cf. Victor Păcală, *op. cit.*, p. 56)

⁴ Informator Giurcă Răspop, n. 1908, com. Rășinari, jud. Sibiu

⁵ Cercetările de teren au relevat existența a 4 stauluri la Rîul Sadului și 7 la Rășinari

⁶ Informator, Muțiu Nicolae, n. 1920, com. Rășinari, jud. Sibiu, fostul proprietar al staulului pe care l-a moștenit de la părinți

³ Im Jahre 1726 ergreift der Magistrat von Sibiu strenge Maßnahmen gegen Bauern aus Rășinari, die sich auf zwischen Rășinari und Poplaca gelegenem Freiland niedergelassen hatten; gleichzeitig oder etwas später siedelten sich andere Rășinari als „colibași“ (Hüttenbewohner) mit ihren Schafen auf den ausgedehnten Weiden neben Rîul Sadului an. (apud Victor Păcală, *op. cit.*, S. 56)

⁴ Hinweis von Giurcă Răspop, geb. 1908, Gem. Rășinari, Kr. Sibiu

⁵ Geländeforschungen haben ergeben daß es in Rîul Sadului 4 und in Rășinari 7 „stauluri“ gibt

⁶ Informant Muțiu Nicolae, geb. 1920, Gem. Rășinari, Kr. Sibiu, der gewesene Besitzer des „stauls“, der diesen von seinen Eltern geerbt hat

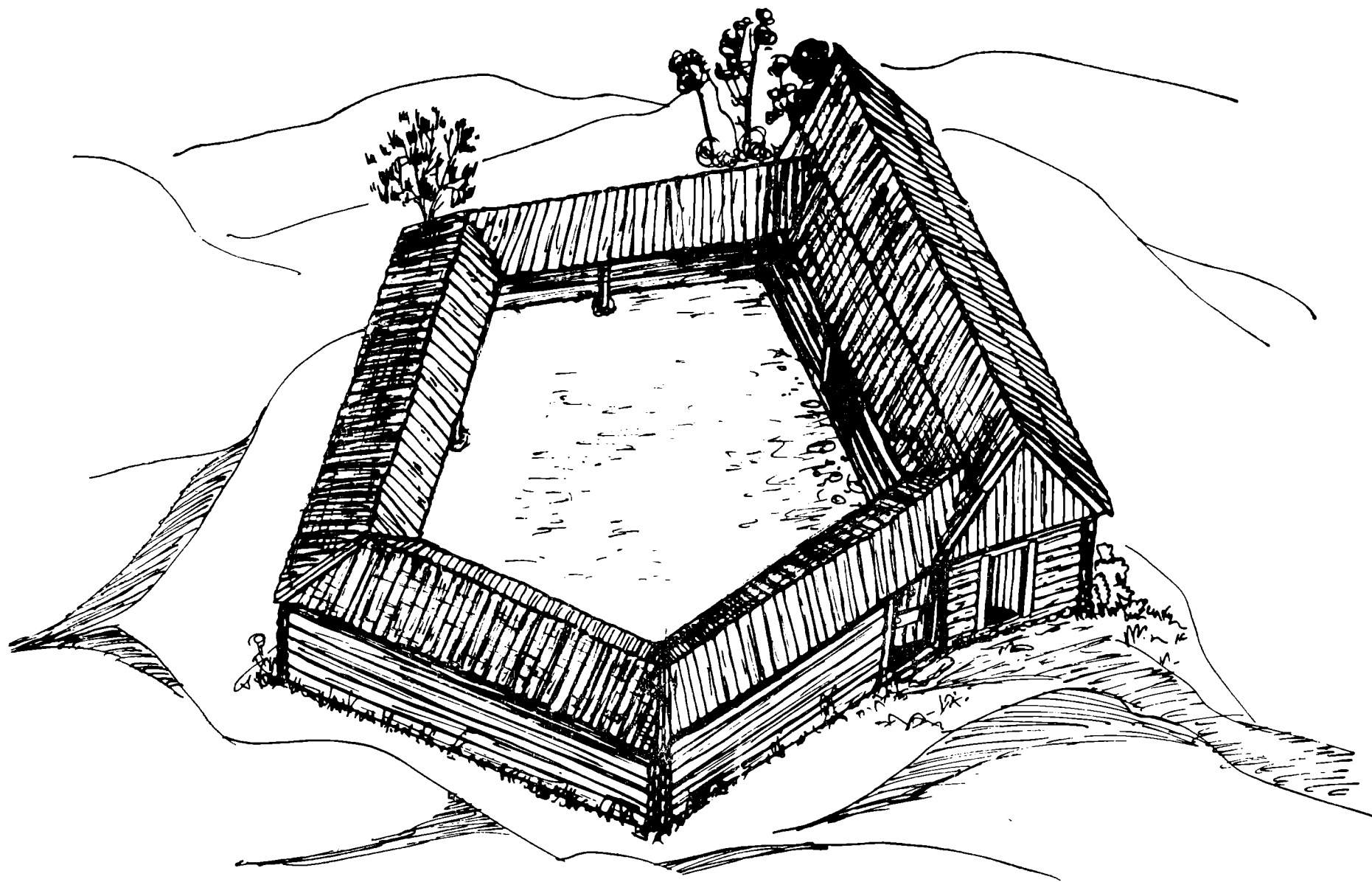

Fig. 1. — Staulul din Dirjani înainte de transferarea
lui în Muzeul Tehnicii Populare

Abb. 1. Der „staul“ aus Dirjani vor seiner Überfüh-
rung ins Museum bäuerlicher Technik

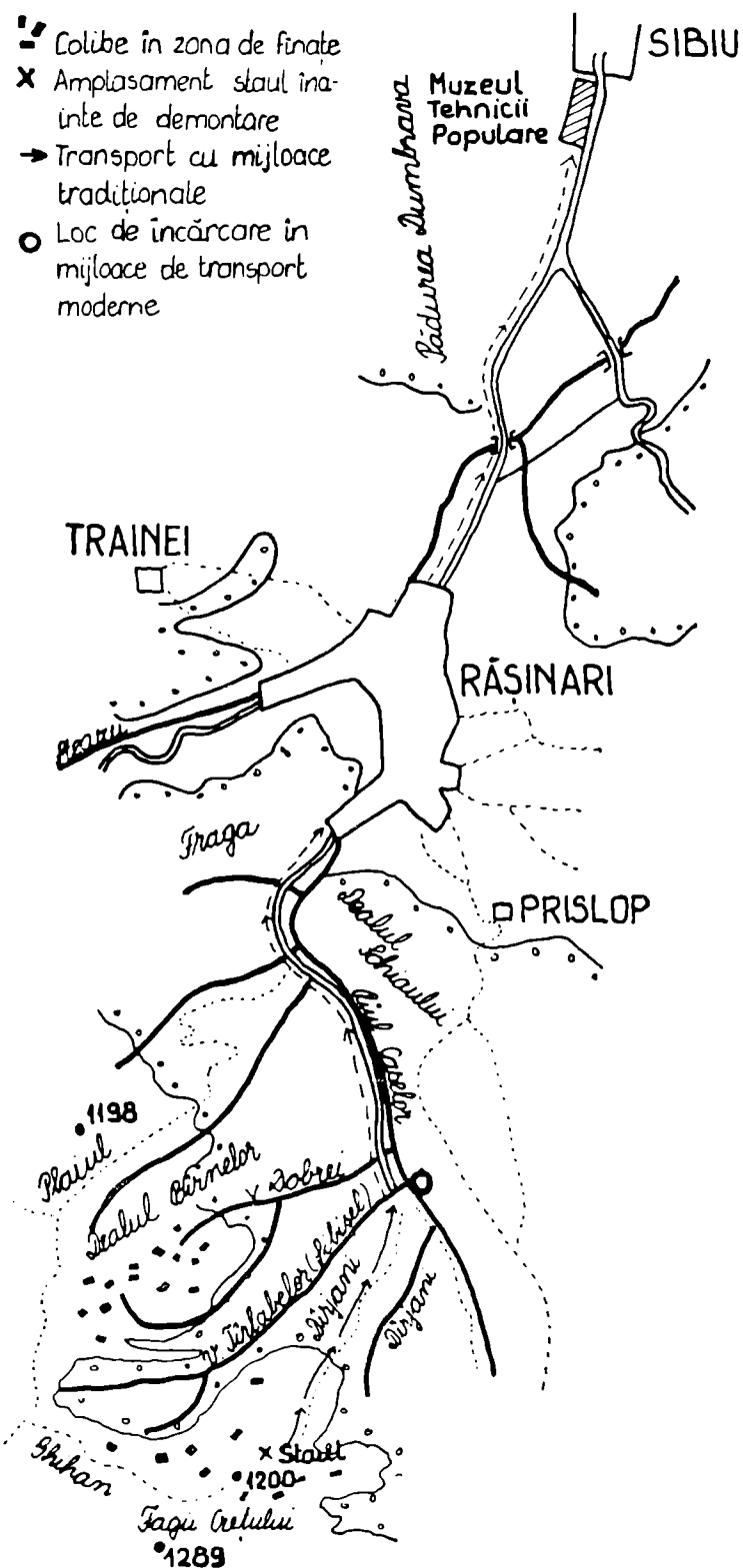

Fig. 2. Traseul de transportare a staulului de la Dirjani la Muzeul Tehnicii Populare

Abb. 2. Die Transporttrasse vom Dirjaniberg zum Museum bäuerlicher Technik

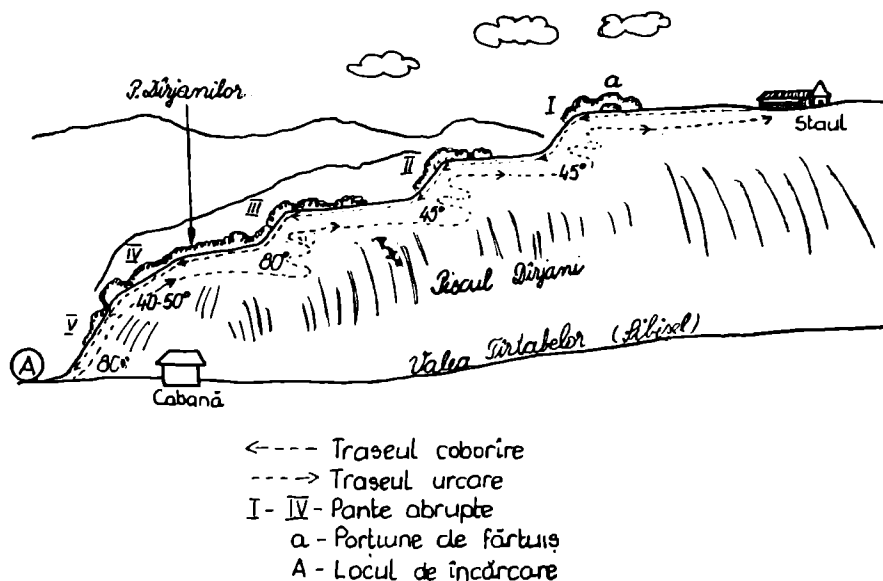

Fig. 3. Schiță a sectorului în care s-au folosit mijloace de transport populare pentru coborîrea staulului demontat

Abb. 3. Skizze des Sektors in dem bäuerliche Transportmittel zur Beförderung des zerlegten „staulus“ benutzt wurden.

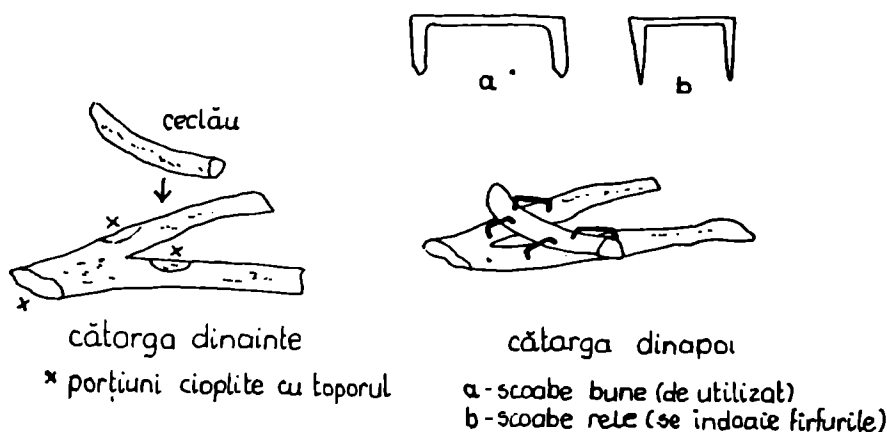

Fig. 4. „Cătărgi“ folosite la transportarea materialului lemnos

Abb. 4. „Cătărgi“, die zum Befördern des Holzmaterials dienten

două polițe de 30—40 cm lățime, pe care se puneau diferite vase. Sub polițe, pe pereți, sînt cuie de lemn pe care se agățau haine, traiste, desagi. Pat nu există: se dormea „pe fîn, în Țoale“, cînd lucrau vara la fîn și în cojoc, cînd iernau cio-banii cu oile, la fînate⁷.

Pe lîngă necesarul de vase pentru prepararea hranei (ceanonul de mămăligă, oale), sau pentru consumarea ei (blide, linguri), în colibă se aflau și unelte și vase utilizate la mulsul și prepararea lap-telui: 2—3 găleți de muls și cupe, ciubăr (50—60 litri) pentru închegat, sedilă și crintă pentru stors cașul. Aici se făcea caș, pînă la urcarea la munte; acum se face telemea. Apa era adusă de la izvor în gălețile de muls.

⁷ Informator, Muțiu Nicolae, n. 1920, com. Răși-nari, jud. Sibiu

verlaufen zwei 30—40 cm breite Borde, auf denen man allerlei Geschirr aufbewahrte, und unterhalb der Borde wurden mehrere Holznägel in die Wand eingeschlagen, um daran Kleidungsstücke, Beutel oder Zwerchsäcke zu hängen. Betten gibt es keine, vielmehr schlief man beim Heumachen auf dem Heu „în Țoale“ und beim Überwintern der Schafe in den Schafpelzmänteln.⁷

Neben dem notwendigsten Geschirr, das zur Speisbereitung (Maisbreikessel, Töpfe) und zum Essen (Näpfe, Löffel) diente, gibt es in der Hütte, noch zum Melken und zur Milchverarbeitung be-nutzte Gefäße, d.h.: 2—3 Melkeimer mit Melk-schalen, 1 Zuber (50—60 l) zum Gerinnenlassen der Milch, ein Seihtuch und eine Käsebruchpresse. Hier wurde die Milch bis zum Almauftrieb zu Käse verarbeitet. Das Wasser brachte man in Melkeimern von einer Quelle.

⁷ Informant Muțiu Nicolae, wie bei Fußnote 6

3. Situatia monumentului într-un loc fără cai de acces favorabile a pus probleme dificile în legătură cu transportul materialului lemnos rezultat din demontarea lui, ele fiind rezolvate prin tehnici tradiționale de transport simple, dar ingenioase.

Transportul din teren al unei asemenea construcții are deja acumulată experiență, atât la Muzeul Tehnicii Populare, cât și la alte muzee în aer liber din țară⁸, deși bibliografia pe această temă lipsește.

În asemenea situații se folosesc orice fel de mijloace de transport, puse în mișcare de variate surse de energie, în funcție de condițiile concrete în care se află *in situ*, monumentul respectiv. Într-o formă restrânsă, succesiunea fazelor este:

Loc de amplasare a monumentului <i>in situ</i> (cu variate grade de acces)	Mijloace de transport mixte (tradiționale + moderne) căi de acces inițiale	Mijl. de transport moderne drum de acces principal	Loc de amplasare finală (muzeu în aer liber)
--	---	---	--

În cazul în care, inițial, monumentul se află într-o zonă accidentată, soluționarea problemelor transportului trebuie să țină seama de mai mulți factori: condiții de relief, căi de comunicație, surse de energie, precum și de disponibilitatea unor mijloace de transport adecvate. În multe cazuri, mijloacele de transport moderne nu pot pătrunde până la locul de amplasare *in situ*. În locul lor, se pot folosi, cu succes, mijloace de transport tradiționale, care, în plus, au avantajul de a se găsi în zonă.

O asemenea rezolvare s-a produs în cazul transportului staulului din Rășinari, amplasat pe piscul *Dirjani*, între două văi torențiale adânci — Sibișelul și Tărtabele, — ambele, afluenți ai Râului Caselor ce curge prin Rășinari. Cele două văi mici se unesc în partea de jos a piscului, care la rîndul lui, constituie o muche desprinsă dintr-o ramificație mai îndepărtată a Cindrelului, cum-pănă de apă între bazinele Cibinului și Lotrului. Zona este greu accesibilă, cu pante de peste 45 grade spre cele două văi laterale.

Staulul se afla pe vârful piscului, iar între capul piscului și staul, singura cale de acces, pe dungă, era o potecă îngustă (1,5 m), care cobora în patru trepte, una din ele cu o pantă de peste 45 grade, iar ultima, cea mai de jos, de aproape 80 grade.

Dimensiunile mari ale bîrnelor ce intrau în construcția staulului făcea imposibil transportul pe spatulele unor animale de tracțiune, ceea ce în-

3. Der Standort des Denkmals, weitab von geeigneten Zufahrtstraßen, warf eine Reihe schwieriger Fragen hinsichtlich der Beförderung des beim Abbruch erlangten Holzmaterials auf, die man jedoch durch einfache und trotzdem wirksame überlieferte Verfahren löste.

Sowohl das Museum bäuerlicher Technik, als auch andere Freilichtmuseen des Landes⁸ verfügen, was das Überführen derartiger Bauten aus dem Gelände anbelangt, über eine reiche Erfahrung, obgleich es zu diesem Thema kein Schrifttum gibt.

In solchen Fällen bedient man sich jeder Art durch verschiedenste Antriebskräfte bewegter Beförderungsmittel, aufgrund konkreter Gegebenheiten, die den *Standort* des Objekts kennzeichnen.

Kurz umrissen handelt es sich dabei um die weiter unten angeführten aufeinanderfolgenden Phasen:

Standort des Objekts „in situ“ (mit verschiedenen Zugänglichkeitsgraden)	Verschiedene überlieferte und moderne Beförderungsmittel Anfängliche Zufahrtwege	Moderne Transportmittel Haupt-Zufahrtstraße	Endgültiger Standort (im Freilichtmuseum)
--	---	--	---

Findet sich das Objekt zunächst in schwerzugänglichem Gelände, so muß man mehrere Faktoren berücksichtigen und zwar: Gegebenheiten hinsichtlich der Bodenformen, der Zufahrtwege, der Energiequellen und das Vorhandensein entsprechender Beförderungsmittel. Häufig vermögen moderne Transportmittel nicht bis zum Standort des Objekts vorzudringen. An ihrer Statt benutzt man mit Erfolg überlieferte Beförderungsmittel, die noch den Vorteil bieten im betreffenden Gebiet zur Verfügung zu stehen.

Eine solche Lösung wurde beim Transport des „stauls“ aus Rășinari angewandt, der ursprünglich auf dem zwischen den beiden tiefeingeschnittenen Tälern des Sibișel und des Tărtabe, beides Zubringer des durch Rășinari fließenden Rîul Caselor, gelegenen *Dirjaniberg* stand. Beide Täler vereinigen sich unterhalb des Kegels, der seinerseits den Ausläufer eines Zweiges des Cindrelmassivs, der Wasserscheide zwischen dem Cibin und dem Lotrubecken, bildet. Der steil abfallenden Hänge wegen, deren Steigung gegen die beiden Täler hin über 45° beträgt, ist der Standort überaus schwer zugänglich.

Der „staul“ selbst stand auf der Spitze der Erhebung und den einzigen Zugang bildete ein schmaler (1,5 m), auf dem Kamm verlaufender Karrenweg, der in vier Stufen abstieg, eine davon mit einer Steigung von mehr als 45°, die letzte dagegen von über 80°.

Die bedeutende Länge der Wandbalken des Gebäudes schlossen den Transport auf dem Rücken von Tragtieren von Anfang an aus, was die Zahl der in Frage kommenden überlieferten Transport-

⁸ Secția în aer liber a Muzeului Castelului Bran a transferat, în condiții dificile de transport, stîna din Vlădușca, masivul Piatra Craiului (vezi: Constantin Popescu, *Arhitectura pastorală din Munții Branului*, în: Cibinium, 1969—73, p. 253—259, Sibiu)

⁸ Die Freilichtabteilung des Schloßmuseums Bran überführte unter schwierigen Bedingungen die Sennhütte aus Vlădușca, Piatra Craiului-Massiv (siehe Constantin Popescu, *Arhitectura pastorală din Munții Branului*, in: Cibinium, 1969—73, S. 253—259, Sibiu)

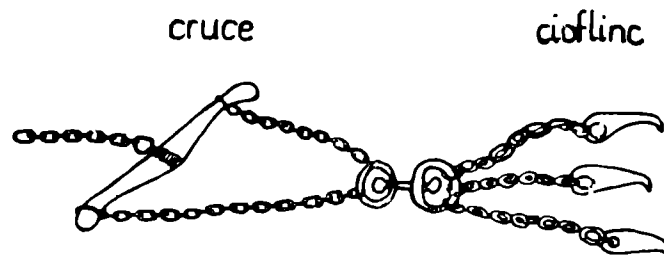

Fig. 5. Sistemul de legătură între povară și sursa de energie („cioflincul“)

Abb. 5. Verbindungssystem zwischen Last und Energiequelle (die „cioflincul“ genannte Vorrichtung)

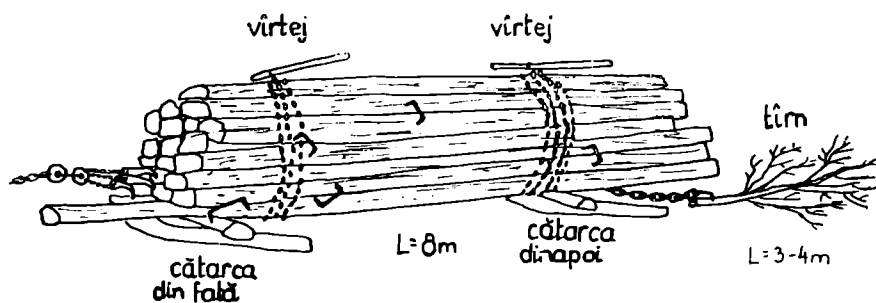

Fig. 6. Povara încărcată pe „cătărği“

Abb. 6. Auf den „cătărği“ verlandene Last

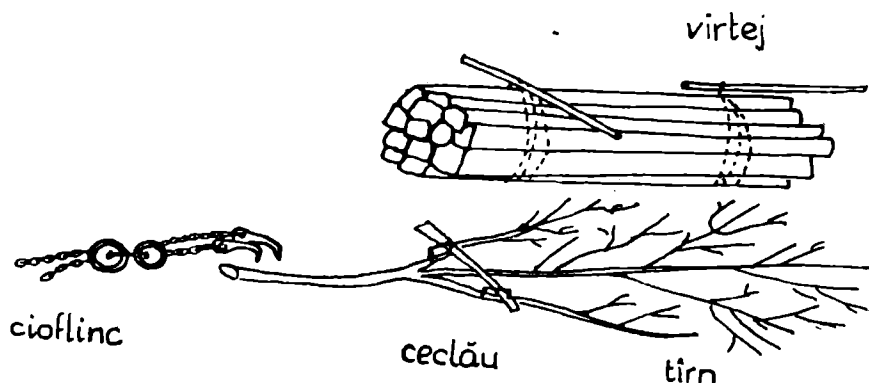

Fig. 7. Utilizarea „tîrnului“ în transportarea materialului lemnos

Abb. 7. Benutzung des „tîrn“ beim Holztransport

gusta și mai mult gama restrînsă a mijloacelor de transport tradiționale ce puteau fi utilizate. În Rășinari, sistemele tradiționale de transport oferă, însă, și alte posibilități.

Prin consultarea unor rășinarieni care cunoșteau bine regiunea, s-a ales procedeul cel mai bun, acela al transportării prin tîrîre pe pămînt, folosind animale de tracțiune (cai) capabili să tragă într-un singur drum 3—400 kg. de povară.

În urma demontării, au rezultat două categorii de material lemnos, din punct de vedere al dimensiunilor, lemne lungi și lemne scurte. Stivuite, legate cu lanțuri și funii, materialul trebuia transportat 5 km, de la capul pîcului, pe poteca de mușe, pînă la drumul de acces auto. Transportul întregii încărcături a durat două zile, folosind doi cai și 4—5 oameni, fiecare cal, cu doi oameni (unul pentru condus, altul pentru a asigura stabilitatea încărcăturii tîrîte). Procedeul utilizat frec-

mittel noch mehr einschränkte. In Rășinari bieten die traditionellen Transportsysteme noch andere Möglichkeiten.

Nachdem wir einige Bewohner der Gemeinde zu Rate gezogen hatten, die den Landstrich gründlich kannten, wählten wir als geeignetes Verfahren das Nachschleifen mit Hilfe von Zugtieren (Pferden), die 3—400 kg Last pro Weg zu befördern vermögen.

Beim Zerlegen des Gebäudes ergaben sich hinsichtlich der Länge zwei Gattungen von Baumaterial, d.h.: lange und kurze Balken. Entsprechend geschildert und mit Ketten und Seilen verzurrt mußte das Holzmaterial 5 km weit auf dem Kammweg bis hinunter zur Straße befördert werden, wo man es dann auf Lastkraftwagen verlud. Die Arbeit dauerte 2 Tage, unter Verwendung von 2 Pferden und 4—5 Menschen, die, je ein Einspanner, von zwei Mann begleitet wurden (einer als Führer der andere damit betraut die Stabilität der Schleiflast zu überwachen). Das von den Bewoh-

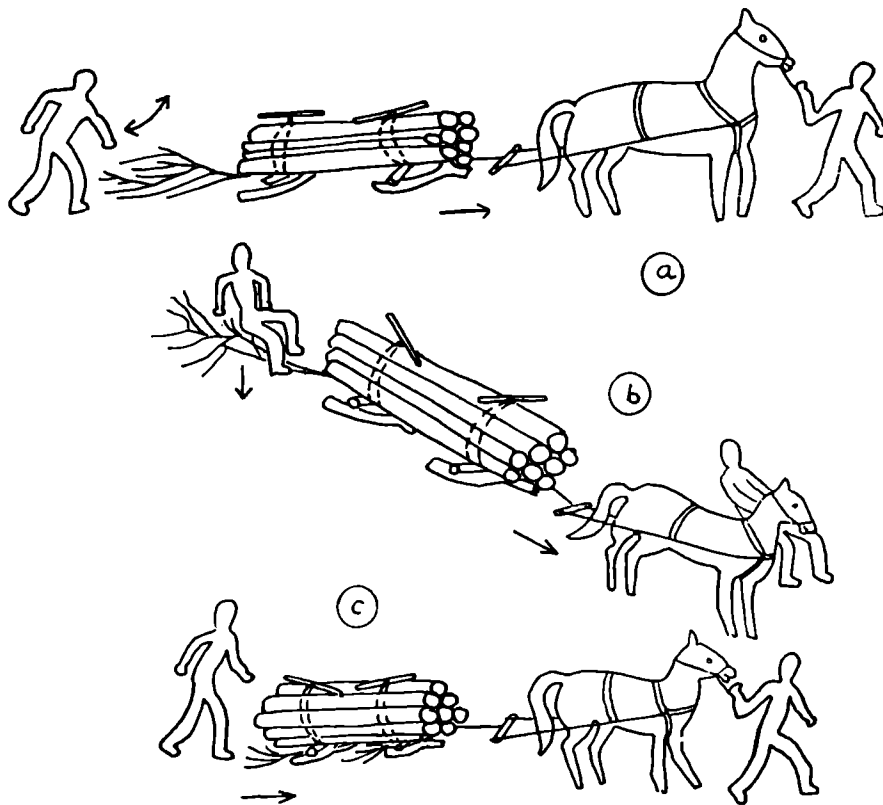

Fig. 8. Modalități de conducere a încărcăturii: a. pe loc drept folosind „tîrnul”; b. pe pante mari; c. pe loc drept fără tîrn

Abb. 8. Möglichkeiten die Last zu gängeln: a) auf ebenem Boden unter Benutzung des „tîrn”; b) bei steilen Abhängen; c) auf ebenem Boden, ohne „tîrn“

vent de rășinăreni a fost adaptat cerinței muzeografice care impunea transportul materialului în așa fel încît să se asigure securitatea sa. Pentru a ușura tracțiunea, dar și pentru a asigura o izolare relativă între sol și material, s-a folosit *cătarga*, care se deplasează tîrîș, asemenea unor sănii primitive. Ea se confecționează pe loc, prin tăierea unei crăcane de fag sau mestecăn și cioplirea la vîrf și pe lături; deasupra se prinde, cu scoabe, un *ceaclău* (o creangă pusă de-a curmezișul). S-a folosit un tip de scoabe groase, cu vîrf scurt, special confecționate de fierarul muzeului. Cătărgile (căci se folosesc cîte două) se așează sub povară, una în față, alta în spate. Întregul material, bine legat cu lanțuri, era stabilizat pe parcurs, la vîrtoape, cu ajutorul unui *tîrn* (tufă de mestecăn tînăr) lung de 3—4 m, cu rol de contragreutate și de a menține direcția la *fărtușe* sau la coborîș abrupt. Omul care ținea de obicei cu mîna tîrșul, prins de ramuri, pe porțiunile dificile, se urca direct pe tîrș pentru a adăoga greutatea sa, și, odată cu aceasta, și rezistența la tras.

Legătura între povară și calul de tracțiune era asigurată de ham, prin trăgătorile sale prinse de o *cruce* și un *cioflinc* metalic (cu vîrtej și pene), înfipt în cătargă, dar și în lemnul de sprijin, așezat la baza poverii. În unele porțiuni, s-a folosit

vern der Ortschaft Rășinari üblicherweise benutzte Verfahren wurde natürlich den museographischen Bedürfnissen angepaßt, die eine Transportart erforderlich machten, die jede Beschädigung des Materials ausschloß. Um daher die Arbeit der Zugtiere zu erleichtern und eine unmittelbare Berührung des Holzmaterials mit dem Boden zu verhindern, benutzte man die Schleife („cătarga“), die sich, wie primitive Schlitten, nachschleifen läßt. Man fertigt sie an Ort und Stelle aus einem gegabelten Buchen- oder Birkenstamm an, der am Vorderende und seitlich behauen wird, worauf man vermittels Sisenklammern ein Querholz („ceaclău“) befestigt. Dabei wurden eigens dafür vom Schmied des Museums angefertigte dicke Klammern mit kurzen Zinken verwendet. Die Schleifvorrichtungen (man benutzte deren je zwei) wurden hintereinander aufgestellt und beladen, die gesamte Last festgezurt und unterwegs mit Hilfe einer 3—4 m langen jungen Birke („tîrn, tîrs“), die als Gegenwicht dient und dazu, bei Krümmungen oder abschüssigen Stellen die Richtung einzuhalten, das Gleichgewicht gesichert. Der Begleiter, der den „tîrș“ üblicherweise an dessen Zweigen festhält, stellt sich an schwierigen Wegstellen darauf und wirkt dadurch bremsend, indem er sein Gewicht zur Erhöhung der Reibung hinzufügt.

Die Verbindung zwischen Zugtier und Last vermittelte das Pferdegeschirr durch die am Sielenschein angebrachten Sielen. Das Sielenschein seinerseits läuft in einen Wirbel und Ketten aus, an deren Enden Eisenkeile befestigt sind, die man in die

și *tîrșul* propriu-zis. În acest caz, pe tulpina de mesteacăn se prindea, la capătul din față, un *cea-clău* identic cu cel de la cătargă, iar deasupra acestui mijloc primitiv, se clădea încărcătura lemnoasă, legată, de asemenea ca la cătargă. La capătul tîrșului se prindea același cioflinc prin intermediul penelor sale. Cătargile folosite la transport aveau dimensiunile 0,75/0,50 m.

Transportul s-a făcut cu efort maxim pentru animale pe cele patru trepte abrupte, unde s-a procedat continuu la frînare, folosindu-se auxiliar topoare și prăjini. La întoarcere, după fiecare transport (s-au făcut în total 15), cătargile erau duse pe spatele cailor, legate de șea.

Un asemenea mod de transport este folosit, de obicei, temporar; ulterior, cătargile uzate prin frecare sînt aruncate sau puse pe foc. Ele se confecționează ușor, pe loc, dar cer o mare îndemînare la transportat lemne sau fîn.

Utilizarea unui asemenea mijloc primitiv, dar eficient pe trasee dificile, este curentă încă la Rășinari și în alte localități din zonele muntoase, dovadă lungă a existență în timp, precum și capacitatea de adaptare la diverse necesități, unele de ordin muzeotehnic.

Spitze der Schleife und ins Querholz hineintreibt, auf dem die Last ruht (das Ganze wird „cioflinc“ genannt). An gewissen Wegstellen beutzte man auch bloß den „tîrș“, nachdem man darauf ein Querholz angebracht, und die Last, wie bei der „cătargă“ mit Ketten festgezurt hatte. Am Vorderende dieses einfachen Schleifbehelfs befestigte man das Sielenscheit mit den angeketteten Keilen. Die beim Transport benützten Schleifen maßen 0,75/0,50 m.

Die beim Transport geleistete Arbeit erforderte von den Zugtieren äußerste Anstrengung entlang des über die vier Stufen steil abfallenden Weges, auf dem die Begleiter ununterbrochen bremsen mußten, wobei sie sich zusätzlich der Äxte und kräftiger Stangen bedienten. Nach jedem Transport (insgesamt waren es 15) verlud man die Schleifvorrichtungen vermittle Packsätteln paarweise auf die Pferde und legte den Weg in umgekehrter Richtung zurück.

Eine solche Beförderungsart übt man gewöhnlich nur zeitweilig aus und wirft die abgenutzten Schleifen fort oder benützt sie zum Feuermachen. Die Herstellung derselben ist verhältnismäßig einfach, doch verlangt ihre Handhabung bei Holz- oder Heutransporten große Geschicklichkeit.

Derartige primitive, doch zweckdienliche Beförderungsmittel sind in Rășinari und anderen Ortschaften des Berglands allgemein üblich, was auf ein hohes Alter hindeutet und hier auf die Möglichkeit, sie verschiedensten Bedürfnissen, ja sogar museographischer Natur, anzupassen.

MUZEUL ÎN AER LIBER DIN BOKRIJK (BELGIA) DUPĂ 30 DE ANI

Mark Laenen

Muzeul în aer liber din Bokrijk sărbătorea în anul 1983, a 30-a aniversare. La șase octombrie 1953 guvernul și membrii comitetului permanent al parlamentului provincial Limburg au hotărât construirea unui muzeu în aer liber pe domeniul Bokrijk, care este proprietatea provinciei din anul 1938. Prin această inițiativă, și Flandra se alătură acelei mișcări, care își are începutul în Europa sfârșitului de veac XIX, cunoscută ca „mișcare a muzeelor în aer liber“.

Planuri pentru construcția unui muzeu în aer liber au existat în Flandra, deja cu mulți ani în urmă. În anul 1913, H. Logeman, profesor la Universitatea din Gent, a elaborat împreună cu Armand Heins planul pentru construcția unui muzeu în aer liber în parcul orașului Gent. Expoziția Mondială Universală din 1909 constituise îmbolul pentru planurile lui Logeman. Aceste planuri aveau ca scop fondarea unui muzeu al culturii populare flamande, pentru generațiile viitoare, aspectele fundamentale ale vieții populare din Flandra. Intențiile bune ale lui Logeman au trebuit să cedeze, însă, în favoarea complexului din gips și lemn „Belgia veche“, destinat în principal odihnei și recreației.

Ideea făuririi unui muzeu în aer liber a fost reluată în anul 1934 de către A. Marinus, care intenționa să realizeze un muzeu „belgian“ în aer liber în valea Hertoginne. Dar nici aceste planuri ale căror schițe fuseseră publicate, n-au devenit realitate. Și în alte părți ale Flandrei au existat preocupări în vederea înființării unor muzee în aer liber; printre altele muzeul „Het Sterckshof“ din Deurne intenționa să deschidă o secție în aer liber, iar în perioada în care provincia Limburg își manifesta deja interesul pentru un muzeu de acest gen, la Bokrijk, la Gaasbeeck și Huizingen exista preocupări asemănătoare.

Comitetul permanent al parlamentului provincial Limburg începu să-și manifeste serios interesul pentru proiectul unui muzeu în aer liber pe domeniul Bokrijk, în urma unei vizite la muzeul din Arnheim, la care, alături de cercul de arheologie din Hasselt, au participat și guvernatorul provinciei Lodewijk Roppe, deputatul Jan Gruyters, pictorul K. Wellens.

Ideea inițială de a reconstrui câteva nuclee sătești și orașenești la Bokrijk a aparținut lui J.

DAS FREILICHTMUSEUM IN BOKRIJK NACH 30 JAHREN

Mark Laenen

1983 Jahr feierte das Freilichtmuseum in Bokrijk sein dreißigjähriges Jubiläum. Am 6. Oktober 1953 beschlossen der Gouverneur und die Mitglieder des ständigen Ausschusses des Limburger Provinzparlaments, auf der historischen Domäne Bokrijk, die seit 1938 Eigentum der Provinz war, ein Freilichtmuseum zu bauen. Mit dieser Initiative beteiligte Flandern sich an der Bewegung der Freilichtmuseen, die sich seit dem Ende des 19. Jahrhunderts in Europa entwickelte.

Bereits früher hatte es in Flandern Pläne für den Aufbau eines Freilichtmuseums gegeben. Veranlaßt durch die Weltausstellung im Jahre 1909, machte H. Logeman, Professor an der Universität Gent, zusammen mit Armand Heins 1913 Pläne für ein Freilichtmuseum im Stadtpark von Gent. Logemans Pläne hatten das Ziel, ein Museum der flämischen Volkskultur zu errichten, in dem die grundlegenden Aspekte des flämischen Volkslebens für spätere Generationen bewahrt werden sollten, um sie auch für die Zukunft lebendig zu erhalten. Die guten Absichten Logemans mußten jedoch einem „Alt-Belgien“ in Gips und Holz weichen, das hauptsächlich der Erholung dienen sollte. Im Jahre 1934 wurde der Gedanke, ein Freilichtmuseum zu bauen, erneut von A. Marinus übernommen, der im Hertoginnetal ein „belgisches“ Freilichtmuseum errichten wollte. Auch diese Pläne, deren Skizzen veröffentlicht wurden, gelangten nicht zur Durchführung. Noch an weiteren Orten in Flandern entwickelte man Pläne für ein Freilichtmuseum. Man dachte unter anderem daran, das Provinzmuseum „Het Sterckshof“ in Deurne um eine Freilichtmuseums-Abteilung zu erweitern, und zu der Zeit, als die Provinz Limburg bereits ihr Interesse an der Errichtung eines Freilichtmuseums in Bokrijk zeigte, dachte man noch an ein Freilichtmuseum in Gaasbeeck oder in Huizingen.

Nachdem der Hasselter Kreis für Altertumskunde gemeinsam mit dem Gouverneur der Provinz, Lodewijk Roppe, dem Abgeordneten Jan Gruyters und dem Kunstmaler K. Wellens das Freilichtmuseum in Arnheim besucht hatte, begann der ständige Ausschuß des Parlaments der Provinz Limburg sich für ein solches Projekt auf der Provinzdomäne Bokrijk zu interessieren.

Bereits 1943 hatte J. Lijna, Konservator des staatlichen Archivs in Hasselt, in einer Broschüre

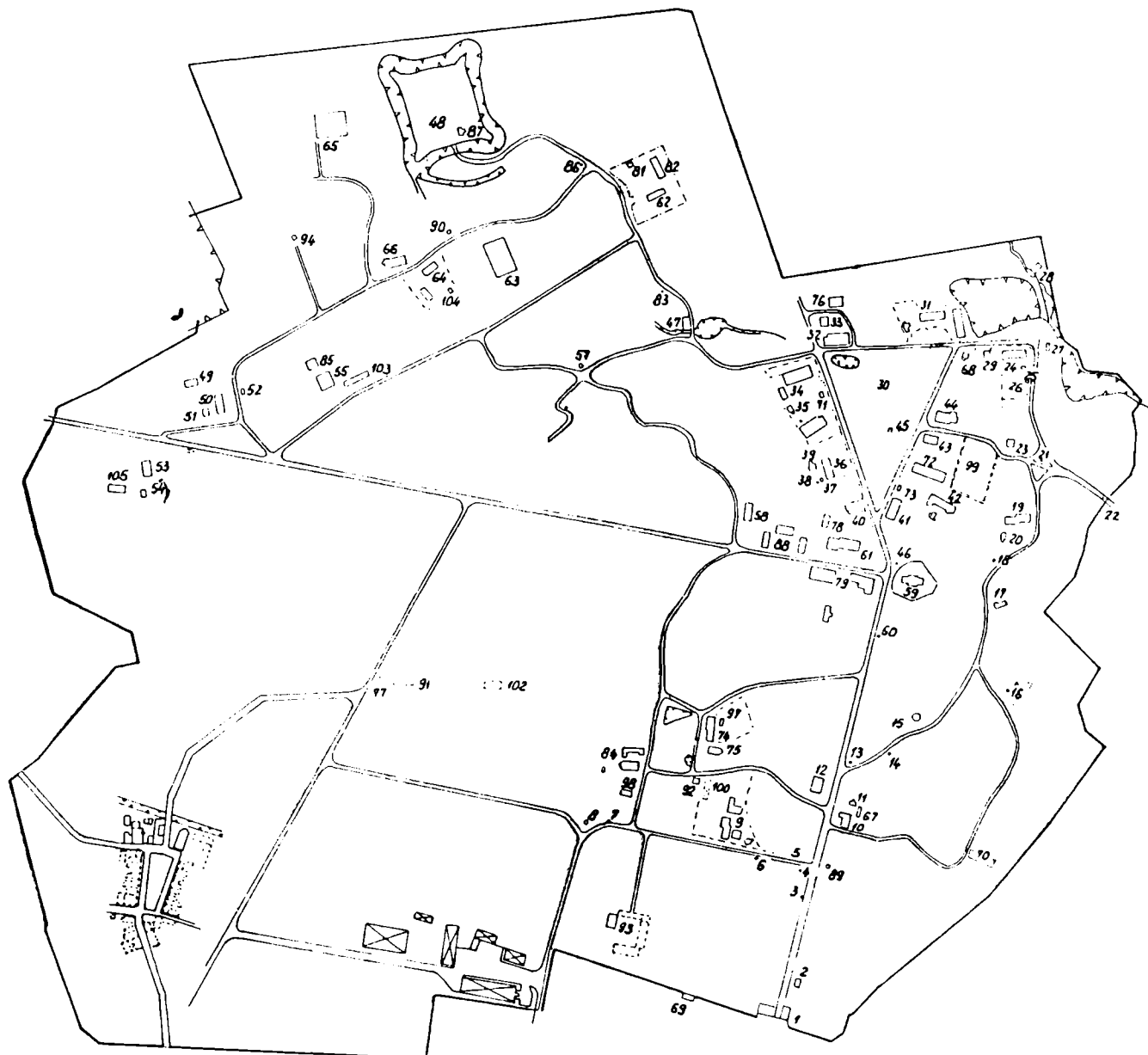

Fig. 1. Planul muzeului din Bokrijk în anul 1978

1. Poarta gospodăriei din Heers
2. Vama de la Gelinden
3. Biserița de la Klein Gelmen
4. Piatra de hotar de la Zepperen
5. Crucifix din piatră din Diepenbeek
6. Troița din Velm
7. Piatră de hotar din Beverst
8. Biserița din Metsteren
9. Ferma destinată creșterii porumbeilor din Hoeselt
10. Casă din Kortesseem realizată în tehnica paiantei
11. Brutăria din Zolder
12. Paenhuis din Diepenbeek
13. Micuța biserică din piatră de la Brustem
14. Troița din Veulen
15. Moară de vînt din Schulen
16. Monument din Booischot
17. Colibă „Kelderhut“
18. Biserița din Lummen
19. Mica gospodărie din Kwalaak
20. Brutăria din Eksel
21. Troița din Hasselt
22. Poarta cu grilaj din Kercon
23. Moara de vînt din Mol-Millegem
24. Gospodăria din Helchteren
25. Crescătorie de porci din Olmen
26. Cuptorul din Zonhoven

Abb. 1. General plan des Freilichtmuseums 1978 Jahre

1. Tor des Gehöftes aus Heers
2. Zollhaus aus Gelinden
3. Kleine Kapelle aus Klein Gelmen
4. Grenzstein aus Zepperen
5. Wegkreuz aus Diepenbeek
6. Bildstock aus Velm
7. Grenzstein aus Beverst
8. Kapelle aus Metsteren
9. Fachwerkbau aus Kl. Hoeselt
10. Fachwerkhaus aus Kortesseem
11. Backhaus aus Zolder
12. Haus aus Diepenbeek
13. Steinkapelle aus Brustem
14. Wegkreuz aus Veulen
15. Windmühlen aus Schulen
16. Anwesen aus Booischot
17. Kelderhut
18. Kapelle aus Lummen
19. Gehöft aus Kwalaak
20. Backhaus aus Eksel
21. Wegkreuz aus Hasselt
22. Gittertor aus Kercon
23. Windmühlen aus Mol-Millegem
24. Gehöft aus Helchteren
25. Schweinezuchtfarm aus Olmen
26. Backofen aus Zonhoven
27. Seilerwerkstatt aus St.-Pieters-Lille

27. Atelier de funar din St.-Pieters-Lille
28. Teasc pentru ulei din Ellikom
29. Stîna Beltebos din Neerpelt
30. Piața satului-muzeu Kempen
31. Gospodăria Kilbers din Meeuwen
32. Șura din Olen
33. Șopron pentru depozitarea turbei din Kalmthout-Nieuwmoer
34. Gospodăria abației din Oevel
35. Cuptor din Oostmalle-Blommerschot
36. Căsuța Coeckelberghs din Heist-op-Berg
37. Crescătorie de porci din Booischoot
38. Cuptor din Westmeerbeek
39. Cuptor din Heis-Goor
40. Șura din Mol-Zelm
41. Șura din Lommel-Kattenbos
42. Gospodăria Wellens din Lummen
43. Șura din Mol-Sluis
44. Casă țărănească din Vorseelar
45. Banca juraților
46. Stîlpul infamiei
47. Morii de apă din Lummen-Rekhoven
48. Casă de refugiu din Oostvleteren
49. Casă de locuit din Oostvleteren
50. Șura din Vinkem
51. Moară cu cai din Leisele
52. Șopron pentru căruțe din Beveren
53. Șura din Proven
54. Gospodăria din Proven
55. Șură de tip „mikke“ din Lo
56. Troiță din Kaulille
57. Biserița din Westmeerbeek
58. Casa „Zelseschrans“ din Herenthout
59. Biserica din Erpekom
60. Piatră de hotar
61. Hanul „Sf. Gummarus“ din Lier
62. Casă țărănească din Lokeren
63. Șură din Ooderen-Antwerpen
64. Casa „Postje“ din Loppen
65. Șura din Zuienkerke
66. Hanul din St.-Rijckers-Veurne
67. Cotețe de porci din Schakkebroek
68. Fierărie din Neeroeteren
69. Spălătoria din Metsteren
70. Gospodăria din St.-Martens-Voeren
71. Crescătorie de porci din Heist-op-den-Berg
72. Casa teuților din Eksel
73. Joagăr
74. Casă din Ulbeek
75. Capela din Brustem
76. „Casa înaltă“ cu etaj din Tessenderlo
77. Gospodăria din Steenokkerzeel
78. Șopronul din Bergey
79. Casă de locuit și șură din Wortel
80. Casă de locuit burgheză din Itegem
81. Cuptorul din Waasmunster
82. Șură din Lokeren
83. Troiță din Molenbeersel
84. Gospodărie cu ocol pătrat din Beverst
85. Moară cu cai din Lampernisse
86. Biserița din Meerbeke
87. Colibă din Boverlo
88. Domeniul parohial din Schrick
89. Biserița din Kortesseem
90. Biserița din Kortemark
91. Biserița din Mazenzele
92. Hambarul din Diepenbeek
93. Casa porumbeilor din St.-Truiden
94. Turnul porumbeilor din Ingelmunster
95. Moara de vînt din Leisele
96. Cuptorul din St.-Truiden
97. Grajd din Kozen
98. Căsuță de zilieri din Kortesseem
99. Grădină
100. Școala satească din Hoeselt
101. Șopron pentru căruțe din Ardooie
102. Stîna din Kessel-Lo
103. Casă de locuit din Hoogstade
104. Cuptorul din Loppem
105. Casă de locuit din Abele
106. Cuptorul din Watou
28. Ölmühle aus Ellikom
29. Sennhütte aus Neerpelt
30. Dorfplatz
31. Kilbershof aus Meeuwen
32. Scheune aus Olen
33. Torfhaus aus Kalmthout-Nieuwmoer
34. Bauernhof der Abtei aus Oevel
35. Backhaus aus Oostmalle-Blommerschot
36. Coeckelbergshof aus Heist-op-de-Berg
37. Schweinezuchtfarm aus Booischoot
38. Backhaus aus Westmeerbeek
39. Backhaus aus Heis-Goor
40. Scheune aus Mol-Zelm
41. Scheune aus Lommel-Kattenbos
42. Wellenshof aus Lummen
43. Scheune aus Mol-Sluis
44. Bauernhaus aus Vorseelar
45. Schöffebank
46. Schandpfahl
47. Wassermühlen aus Lummen-Rekhoven
48. Unterstand
49. Haus aus Oostvleteren
50. Scheune aus Vinkem
51. Rossmühle aus Leisele
52. Wagenschuppen aus Beveren-a.d. IJzer
53. Scheune aus Proven
54. Hummelhaus aus Proven
55. „Mikke“ aus Lo
56. Wegkreuz aus Kaulille
57. Kapelle aus Westmeerbeek
58. Anwesen „Zelseschrans“ aus Herenthout
59. Kirche aus Erpekom
60. Grenzstein
61. Herberge „St.-Gummarus“ aus Lier
62. Bauernhaus aus Lokeren
63. Scheune aus Ooderen-Antwerpen
64. Postje aus Loppen
65. Scheune aus Zuienkerke
66. Wirtshaus aus St.-Rijckers-Veurne
67. Schweinestall aus Schakkebroek
68. Schmiede aus Neeroeteren
69. Waschhaus Metsteren
70. Anwesen aus St.-Martens-Voeren
71. Schweinezuchtfarm aus Heist-op-den-Berg
72. Teutenhaus aus Eksel
73. Sägemühle
74. Haus aus Ulbeek
75. Kapelle aus Brustem
76. Hochhaus aus Tessenderlo
77. Wohnhaus aus Steenokkerzeel
78. Schuppen aus Bergeyk
79. Wohnhaus und Scheune aus Wortel
80. „Herrenhaus“ aus Itegem
81. Backhaus aus Waasmunster
82. Scheune aus Lokeren
83. Wegkreuz aus Molnbeersel
84. Kleines Anwesen aus Beverst
85. Rossmühle aus Lampernisse
86. Kapelle aus Meerbeke
87. Kleines Haus aus Beverlo
88. Schrickhaus
89. Kapelle aus Kortesseem
90. Feldkapelle aus Kortemark
91. Biserița din Mazenzele
92. Speicher aus Diepenbeek
93. Taubenhaus aus St.-Truiden
94. Taubenturm aus Ingelmunster
95. Windmühlen aus Leisele
96. Backhaus aus St.-Truiden
97. Ställe aus Kozen
98. Tagelöhnershaus aus Kortesseem
99. Garten
100. Dorfschule aus Hoeselt
101. Wagenschuppen aus Ardooie
102. Sennhütte aus Kessel-Lo
103. Wohnhaus aus Hoogstade
104. Backhaus aus Loppem
105. Wohnhaus aus Abele
106. Backhaus aus Watou

Fig. 2. Satul-muzeu al ținutului Kempen

Abb. 2. Das Kempenländer Museumsdorf

Lijna, conservatorul arhivelor de stat din Hasselt. Într-o broșură din anul 1943, el spunea că un ascemenea cadru splendid ar putea folosi manifestărilor populare de cîntec și dans. Ideile lui J. Lijna au devenit realitate în 1952 și 1953, cînd K. Wellens și Jozef Weyns, primul conservator al muzeului, au adus întiile gospodării țărănești la Bokrijk și au început construcția muzeului.

Gospodăria „Engelenwinning” din Lummen, ridicată în 1777, a fost donată muzeului de către K. Wellens și reconstruită la Bokrijk în anul 1952. Casa este un exemplu tipic pentru construcțiile țărănești de formă longitudinală din ținutul Kempen al Limburgului. Încăperile de locuit se află sub același acoperiș cu grajdul de vite și șura. Camera de locuit, denumită pe scurt „cameră”, se află în partea răsăriteană a construcției. Înspre vest, se înșiră apoi „casa”, încăperile în care se desfășoară viața și muncile zilnice, grajdul și șura. Semnificativ este faptul, că nu importanța istorică concretă a construcției l-a determinat pe Wellens s-o aducă la Bokrijk, ci aspectele pitorești și atmosfera romantică ce-o degajează întreaga construcție. Astfel, caracteristicilor pur istorice cum ar fi: structura ușilor și a ferestrelor, învelitoarea, tipul de construcție, „moara de unt” anexată, nu li s-au acordat o prea mare importanță, în schimb, pentru Wellens silueta, forma exterioară și atmosfera pe care o evocă „Engelenwinning” au fost hotărîtoare în alegere.

Astăzi, luînd în considerare normele ce stau la bază unui muzeu în aer liber, am fi tentați să respingem concepția lui Wellens; nu trebuie să trecem cu vederea, însă, faptul că el a intuit unul

vorgeschlagen in Bokrijk einige Dorf- und Stadtkerne wieder aufzubauen. In diesem Rahmen, so schrieb er, könnte man in einer herrlichen natürlichen Umgebung Volks-, Gesangs- und Tanzfeste veranstalten. Die Ideen J. Lijnas wurden verwirklicht, als 1952 K. Wellens und 1953 Jozef Weyns, der erste Konservator des Freilichtmuseums, die ersten Bauernhäuser nach Bokrijk brachten und mit dem Bau des Museums begannen.

Der Hof „Engelenwinning” aus Lummen, der 1777 gebaut worden war, wurde dem Freilichtmuseum von K. Wellens geschenkt und dort 1952 wieder aufgebaut. Er war ein typisches Beispiel für die langgestreckten Bauernhäuser im Limburger Kempenland. Die Wohn- und Wirtschaftsräume befinden sich unter einem Dach. Das Wohnzimmer, kurz das „Zimmer” genannt, befand sich an der Ostseite des Gebäudes. Nach Westen folgten hierauf das „Haus”, die Räume, in denen man täglich lebte und arbeitete, der Kuhstall und die Scheune. Bezeichnenderweise war die konkrete geschichtliche Bedeutung dieses Gebäudes nicht der wichtigste Grund, der Wellens dazu veranlaßte, die „Engelenwinning” nach Bokrijk zu bringen. Die romantische Atmosphäre, die diesen Bauernhof umgibt und vor allem die malerischen Aspekte des Gebäudes brachten Wellens dazu, es im Museum wieder aufzubauen. Die rein historischen Aspekte, wie z.B. die Dachbedeckung, die Struktur der Türen und Fenster, die Bauweise und die angebaute Buttermühle erhielten weniger Aufmerksamkeit. Für Wellens standen die Silhouette, die äußere Form und die Atmosphäre des Gebäudes im Mittelpunkt.

Obwohl man aufgrund der Normen, die heute beim Bau eines Freilichtmuseums zugrunde gelegt werden, geneigt sein könnte, diese Auffassung abzulehnen, darf man dabei doch nicht übersehen, daß K. Wellens einen der grundlegendsten Aspekte

din aspectele fundamentale ale problematicei muzeelor în aer liber: acela de a reconstitui atmosfera specifică vechilor sate și gospodării țărănești la reconstrucția acestor monumente într-un muzeu. O casă țărănească, alcătuită din lemn, paie, lut, poate fi ușor reconstruită, construcția cuprinzând în primul rând componente materiale. Amenajarea interiorului cu mobilier, cu obiecte de uz gospodăresc și uneltele presupune, deasemenea, elemente concrete. Atmosfera pe care o emană aceste gospodării țărănești este ceva imaterial. O putem percepe, dar nu o putem realiza prin alcătuirea și însumarea matematică a unor componente distincte. În acest sens, aducerea la Bokrijk a gospodăriei „Engelenwinning“ poate fi apreciată pozitiv, construcția degajând atmosfera mediului și a epocii. Concepția lui Wellens trebuie înțeleasă și prin prisma timpului și a personalității sale. El a văzut totul cu ochii artistului pe care îl atrăgea pitorescul clădirilor de la țară și romantismul vieții patriarhale.

Spiritul de epocă, romantic, care s-a materializat spre sfârșitul secolului al XVIII-lea la Versailles în „Le petit Hameau“ al reginei Marie-Antoinette și în reconstruirea la Chantilly a unor case țărănești a determinat elaborarea unor planuri pentru construirea de muzee în aer liber.

În urma unei vizite făcute în anul 1799 la Expoziția de porturi daneze de la castelul Fredensborg din Danemarca, V. von Bonstetten scria că ar fi bine să se aducă de la Färö și din alte ținuturi vechi, case și colibe lapone, să fie reconstruite într-un parc de tip englezesc, ca pe baza comparațiilor dintre ele să „se tragă învățămintele necesare“ cu privire la viața poporului. Cu toate acestea, abia către sfârșitul secolului al XIX-lea s-au constituit primele muzee în aer liber. Apariția lor în procesul de evoluție al muzeului este rezultatul a trei etape consecutive în definirea conceptului de etnologic, conceptul însuși de „muzeu tehnic în aer liber“ neputând fi separat de interesul pentru cultura materială a poporului, care s-a manifestat începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Etnologia este o știință ce-și găsește originile în romantism. Romanticii erau în căutarea unei „spiritualități unice“ proprii fiecărui popor, un fel de suflet popular dinamic, despre care se credea că se lezează în contact cu cultura și piere. Ei erau convinși, că acest specific popular își trage rădăcinile din începuturile istoriei naționale ale unui popor și că se păstrează în starea sa cea mai nealterată în felul de viață al țăranului, cea mai conservatoare clasă socială. Așa se explică și caracterul preponderent istoric și agrar al cercetărilor inițiale, în domeniul etnologiei.

Începuturile etnologiei în Flandra sînt legate de cercul de lingviști care s-au strîns la Gent, în jurul lui Jan-Frans Willems și la Löwen, în jurul canonicului Jan David, încercînd, cu metoda elaborată de frații Grimm, în Germania, să consemneze specificul și identitatea poporului fla-

in der Problematik der Freilichtmuseen begriffen hatte: die schwierigste Aufgabe eines solchen Museums liegt nämlich darin, die Atmosphäre wiederzugeben, die die alten Bauernhöfe und die alten Dörfer umgab und die beim Wiederaufbau eines Dorfes eine entscheidende Rolle spielt. Ein Bauernhaus, das aus Holz, Stroh und Lehm besteht, läßt sich leicht wieder aufbauen. Das Gebäude besteht ja in erster Linie aus materiellen Dingen. Auch bei der Einrichtung des Hauses mit Gegenständen, Hausrat und Werkzeugen aus dem Arbeitsleben werden greifbare Elemente verwendet. Die Atmosphäre jedoch, welche diese Bauernhäuser ausstrahlen, ist etwas Immaterielles. Man kann die Atmosphäre zwar spüren, man kann sie aber nicht durch eine mathematische Aufzählung einzelner Zutaten schaffen. In diesem Sinne ist es beim „Wellenshof“ voll gelungen, die Atmosphäre deutlich werden zu lassen. Man muß Wellens' Auffassung auch aus seiner Zeit und aus einer Person heraus begreifen. Er war in erster Linie ein Kunstmaler, den die malerischen Aspekte von Gebäuden auf dem Lande und die Romantik des Landlebens reizten.

Die Romantik, deren Merkmale sich bereits am Ende des 18. Jahrhunderts in „Le petit Hameau“ der Königin Marie-Antoinette in Versailles und im Wiederaufbau von Bauernhäusern in Chantilly feststellen ließen, hatte damals bereits Pläne für die Errichtung von Freilichtmuseen möglich gemacht.

1799 schrieb V. von Bonstetten nach dem Besuch einer Ausstellung dänischer Trachten im Schloß Fredensborg in Dänemark, es wäre gut, in einem englischen Park (man denke an die Romantik!) eine Anzahl lappländischer Hütten und Häuser von den Färöern und aus anderen Gegenden wieder aufzubauen, um aus dem Vergleich zwischen diesen Häusern „die nötigen Lehren“ hinsichtlich des Volkslebens ziehen zu können.

Doch dauerte es bis zum Ende des 19. Jahrhunderts, ehe die ersten Freilichtmuseen entstanden. Diese Erscheinung im Museumsleben wird durch drei Entwicklungsstufen in der Auffassung des Begriffes Volkskunde vorbereitet: man kann die Freilichtmuseen schwerlich von dem Interesse an der materiellen Volkskultur trennen, das man in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts entwickelt hatte. Volkskunde war eine Wissenschaft, die aus der Romantik heraus entstanden war. Man war auf der Suche nach dem „Eigenwert“ der Völker, einer Art dynamischer Volksseele, von der man glaubte, sie werde von der „Kultur“ angegriffen und schwinde dahin. Man war davon überzeugt, daß diese Eigenart in der nationalen Vergangenheit eines Volkes wurzele und daß sie sich am besten im Bauernstand, der konservativsten Gruppe der Bevölkerung, erhalten habe.

Das erklärt gleichzeitig, warum die Volkskunde anfangs in starkem Maße historisch und agrarisch ausgerichtet war. In Flandern wurde die Volkskunde zum ersten Mal angewandt, als eine Gruppe von Sprachforschern, die sich in Gent um Jan Frans Willems und in Löwen um den Kanonikus Jan David scharten, mit der Methode, welche die Gebrüder Grimm in Deutschland entwickelt hatten, versuchte, die Identität des flämischen Volkes auf-

mand. Etnologia era subordonată, la acea dată, unui ideal politic și cultural: în urma independenței din anul 1830, viața social-culturală a Belgiei a căpătat o orientare franțuzească, iar prin sublinierea și studierea caracterului specific popular flamand, etnologii au contribuit la o reevaluare și reintegrare a culturii flamande, pe scurt, au stimulat o Renaștere flamandă. Pol de Mont dă expresie nimerită acestei idei în primul număr al revistei „Volkskunde”: „Este momentul când nu mai trebuie pregetat în a valorifica cât mai complet posibil, ceea ce avem mai minunat și mai desăvârșit, comoara folclorică din nordul și sudul Țărilor de Jos, în scopul de a ne păstra caracterul național, acum, când specificul nostru flamand este periclitat de lacheii unui amestec cultural cum nu poate fi mai perfid și mai înverșunat”. Poveștile populare, proverbele, obiceiurile și datinile au fost adunate pentru a fi interpretate sub aspectul specificului lor flamand, specific care trebuia evidențiat și a cărui continuitate trebuia asigurată.

La început, obiectul studiului etnologic era restrâns la legende, proverbe, datini. Abia mai târziu etnologii au început să strângă și să studieze și obiecte uzuale țărănești. La baza acestei febrilități de colecționare generală a stat înțelegerea faptului că prin industrializare o serie de obiecte, care ocupau în cultura țărănească un loc central, sînt sortite pieirii. Numeroși etnologi și-au dat seama de acest lucru și au început să le strângă. La acea vreme nu erau, însă, considerate ca mărturii ale culturii materiale țărănești, ci mai mult ca niște curiozități, apreciate pentru funcționalitatea lor.

Nu poți să-ți faci o imagine corectă asupra muzeelor în aer liber din ziua de azi, fără să cunoști experimentările care s-au făcut în muzee pe parcursul întregului secol XIX, în modul de prezentare a exponatelor. Pînă la această dată, obiectele erau prezentate într-o alăturare ordonată în vitrină, pe panouri ori rafturi. Exponatele erau grupate după felul lor, după forma, după legăturile culturale dintre ele, practicîndu-se, de cele mai multe ori o îngrădire cronologică sau regională. Așa de pildă, puteau fi ordonate și expuse numai obiecte de ceramică sau de cositor, de cupru ori de fier, cu scopul de a ilustra vreo evoluție în forme sau niște deosebiri regionale, sau puteau fi expuse prin alăturare, mai multe obiecte de uz casnic, mai multe unelte agricole. Apartenența tematică comună, care a constituit criteriul de organizare evident al tipului de expoziție despre care s-a vorbit anterior, a putut fi apoi aplicată într-un context mai larg. La un moment dat a apărut întrebarea: care obiecte provin din care încăpere, din care casă, din care complex arhitectural? De ce n-am prezenta atunci asemenea obiecte care provin dintr-un anumit spațiu cultural-istoric și poartă pecetea acestuia, în încăperile și spațiul înconju-

zuzeigen. Die Volkskunde diente damals einem flämischen politischen und kulturellen Ideal: da das gesellschaftliche Leben Belgiens seit der Unabhängigkeit im Jahre 1830 stark französisch geprägt war, konnte die Bewußtmachung des eigenen flämischen Volkscharakters die Wiederaufwertung und Reintegration der flämischen Kultur, kurz eine flämische Renaissance fördern. Pol de Mont formulierte diesen Gedanken treffend in der ersten Nummer der Zeitschrift „Volkskunde”: „Es ist allerhöchste Zeit, daß wir das Herrlichste und Vollkommenste, das der folkloristische Schatz der nördlichen und südlichen Niederlande enthält, so umfassend wie möglich nutzen, um unseren Nationalcharakter zu bewahren, da unsere eigene flämische Volksart von den Handlangern der verabscheuungswürdigsten aller Kulturvermischungen arglistig und hartnäckiger denn je bedrängt wird!“ Man begann, die Volkserzählungen, Sprichwörter und Gebräuche zu sammeln und sie im Interesse des spezifisch flämischen Charakters, den es zu bewahren und weiterzuführen galt, zu interpretieren. Anfangs beschränkte man sich in der Volkskunde auf das Studium der Volkserzählung, der Legenden, der Sagen und der Bräuche. Später wurden auch Gegenstände aus dem täglichen Leben gesammelt und studiert.

Diese Sammelleidenschaft wurde nur möglich durch die Erkenntnis, daß eine Reihe von Gegenständen, die in der bäuerlichen Kultur einen zentralen Platz einnahmen, durch die Industrialisierung des Arbeitslebens zum Verschwinden verurteilt waren. Eine Reihe von Volkskundlern hatten das rechtzeitig eingesehen und begannen, die Gegenstände zu sammeln. Sie wurden damals noch nicht so sehr als materielle Zeugen der ländlichen Volkskultur betrachtet, sondern eher als Kuriosa, die man vor allem wegen ihrer Funktionalität schätzte.

Man kann sich die Freilichtmuseen jedoch kaum vorstellen, ohne an die Experimente in der Darstellungsform der Gegenstände zu denken, die man im Laufe des 19. Jahrhunderts in den Museen durchführte. Bis dahin wurden die Gegenstände ordentlich nebeneinander in Schaukästen oder auf Tafeln und Regalen gezeigt. Die Gegenstände wurden nach ihrer Art, nach ihrer Form oder nach ihrem kulturellen Zusammenhang angeordnet, wobei meist eine regionale oder chronologische Begrenzung vorgenommen wurde. So könnte man beispielsweise die Töpferei den Zinn, das Kupfer, das Eisen zusammenstellen und zeigen, wie sich die Form entwickelt hatte oder welche regionalen Unterschiede es gab, oder man konnte alles, was mit der Küche, dem Herd oder der Landwirtschaft zusammenhängt, nebeneinander aufhängen. Die kulturelle Zusammengehörigkeit der Gegenstände, die bei der letzteren Darstellungsweise eindeutiges Kriterium für die Zusammenstellung von Gegenständen ist, läßt sich in einem größeren Zusammenhang verwenden: Man kann sich in einem bestimmten Augenblick fragen: welche Gegenstände gehören in einem bestimmten Raum oder auch in einem bestimmten Gebäude oder Gebäudekomplex zusammen? Man kann, von dieser Über-

rător corespunzător? Aceste considerente au făcut ca în expozițiile și muzeele secolului XIX să fie amenajate interioare sătești ori orășenești. Pasul făcut în prezentarea obiectelor, de la o rînduire monotonă într-un spațiu neutru, la așezarea lor în contextul istoric-cultural adecvat, a fost posibil și ca urmare a interesului pe care a început să-l trezească construcția ca atare, ansamblul arhitectonic în care urma să se expună ceva. Astfel, pentru prima dată a fost demontată o construcție pentru a fi reconstruită într-un muzeu.

Experiențe, în sensul expunerii „în aer liber“, s-au făcut pentru prima dată în Scandinavia. Un cercetător suedez din Stockholm, Arthur Hazelius, și-a extins colecția particulară de obiecte de uz țărănesc, îmbogățind-o cu construcții, pe care le-a mutat din localitatea unde au fost ridicate inițial. În anul 1873, Hazelius a înființat Nordiska Museet, iar în 1885 a dispus să fie demontată o casă țărănească din Mora și să fie depozitată în vederea expunerii ei într-un muzeu. La 11 octombrie 1891 s-a deschis Skansen, primul muzeu în aer liber din Stockholm, care s-a construit pe locul vechii fortificații a orașului. În aceeași perioadă au luat naștere și în Norvegia două muzee în aer liber. Regele Oskar al II-lea a dispus demontarea și reconstruirea în parcul său de la Bygdoy, a câtorva clădiri, printre care și o mică biserică din lemn din Gol, din ținutul Gulbrandsdal. Hans I. Aall a transformat această colecție regală într-un adevărat muzeu, care, în anul 1902, a fost deschis publicului. Al doilea muzeu în aer liber din Norvegia a fost fondat de dentistul Anders Sandvig. Acesta începuse, pe la sfîrșitul secolului XIX, să colecționeze obiecte de uz tradițional țărănesc, iar în anul 1894 a cumpărat o casă țărănească pe care a adus-o și a reconstruit-o în grădina sa. În anul 1909 colecția dentistului, mult îmbogățită între timp, a fost cumpărată de o asociație din Lillehammer și mutată pe terenul Maihangen, unde funcționează ca muzeu și în zilele noastre. În cele din urmă s-au construit muzee în aer liber și în Danemarca. La Aarhus, în „orașul vechi“, au fost adunate și alăturate mai multe clădiri reprezentînd cultura orășenească a patriciatului danez. La Lyngby a fost întreprinsă încă o încercare de a fonda un muzeu al satului, iar la Odense, pe insulele Fünen, a fost organizat „Den Fynske Landsby“, un muzeu care întrunește construcții tipice din întreaga provincie Fünen. Mai apoi, ideea construirii unor muzee în aer liber s-a generalizat în întreaga Europă: astăzi există în Europa aproape 200 de muzee de acest gen.

Muzeele în aer liber se deosebesc de celelalte tipuri de muzee prin felul în care prezintă vizitatorului exponatele. Acestea nu sînt expuse numai după criterii formale și de funcționalitate, ci sînt prezentate în contextul lor cultural-istoric, reconstituit după cel original. Obiectul-exponat părăsește adeseori prim planul, regăsindu-și locul firesc în spațiul și ambianța proprie lui, în gospodăria

legung ausgehend, Gegenstände, die in einen bestimmten kulturhistorischen Zusammenhang gehören, auf der Grundlage ihrer kulturellen Zusammengehörigkeit in den hierzu bestimmten Räumen und Umgebungen präsentieren. Das geschah im Laufe des 19. Jahrhunderts, als man auf Ausstellungen und in Museen ländliche und städtische Interieurs aufbaute. Der Schritt, der die Gegenstände aufgrund der oben dargestellten Überlegung in den historischen, hierzu vorgesehen Umgebungen zusammenführte, wurde dadurch ermöglicht, daß man ein spezifisches Interesse für die Gebäude selbst entwickelte und daß man zum ersten Mal ein Gebäude abbrach, um es im Museum wieder aufzubauen.

In Skandinavien wurden diese Experimente „im freien Licht“ zum ersten mal durchgeführt. In Schweden erweiterte Arthur Hazelius, ein Sprachforscher aus Stockholm, seine Privatsammlung von Gegenständen aus dem täglichen Leben der schwedischen Landbevölkerung um Gebäude, die nicht an ihrem ursprünglichen Platz bleiben konnten. Im Jahre 1873 hatte Hazelius bereits das Nordiska Museet gegründet, und 1885 ließ er ein Bauernhaus aus Mora abbrechen und sicher lagern, um es in einem Museum wiederaufzubauen. Am 11. Oktober 1891 wurde Skansen, das erste Freilichtmuseum in Stockholm, eröffnet! Es befand sich auf der alten Schanze der Stadt. Um dieselbe Zeit entstanden in Norwegen zwei Freilichtmuseen. König Oskar II hatte einige Bauwerke, darunter eine kleine Holzkirche aus Gol, aus dem Gulbrandsdal nach seinem Park in Bygdoy schaffen lassen. Hans I. Aall gestaltete diese königliche Sammlung in ein wirkliches Museum um, das 1902 für das Publikum geöffnet wurde. Das zweite Freilichtmuseum in Norwegen wurde von Anders Sandvig gegründet. Dieser Zahnarzt hatte am Ende des 19. Jahrhunderts mit dem Sammeln von Gegenständen begonnen. Im Jahre 1894 hatte er ein Bauernhaus gekauft und dieses nach seinem Garten gebracht. 1909 wurde die Sammlung, die inzwischen stark angewachsen war, von einer Vereinigung in Lillehammer gekauft und auf das Gelände Maihangen (Maihügel) gebracht, wo sich das Museum heute noch befindet. Schließlich wurden um diese Zeit auch in Dänemark Freilichtmuseen gebaut. In Aarhus wurden in „der Alten Stadt“ einige Wohnhäuser aus der städtischen Bürgerkultur zusammengebracht, in Lyngby versuchte man, ein Museumsdorf zu bauen, und in Odense auf der Insel Fünen wurde „Den Fynske Landsby“ gegründet, ein Museum, in dem Gebäude aus der Provinz Fünen wiederaufgebaut wurden. Danach fand der Gedanke der Freilichtmuseen in ganz Europa Verbreitung. Zur Zeit gibt es in Europa etwa 200 Museen dieser Art.

Die Freilichtmuseen unterscheiden sich von den anderen Museen durch die Art, in der sie die Dinge präsentieren. Die Gegenstände werden nicht nur aufgrund ihrer eigenen Form und Funktion ausgestellt. Sie werden an ihren ursprünglichen Platz zurückgebracht. Sie werden infolgedessen erneut in ihren kulturgeschichtlichen Zusammenhang eingefügt. Sie treten vom Vordergrund in den Hintergrund zurück, d.h. dorthin, wo sich früher das

țărănească tradițională. Prin amenajarea funcțională a clădirilor și a instalațiilor din muzeu a fost posibilă refacerea atmosferei și a mediului inițial din care au fost strămutate complexele. Reconstruirea clădirilor în cadrul muzeului nu se limitează, însă, numai la refacerea și remontarea elementelor de infrastructură. N-au fost trecute cu vederea elementele care ilustrează credințele populare ori superstiții, fiind incluse în planul de reconstrucție. De exemplu, au fost repuse la locul lor crucile de pe acoperișul surii, tufa de liliac sau crucile pictate de lângă ferestrele pivnițelor, ele ilustrând concepția de viață încărcată de superstiții a foștilor locuitori. Reșezarea exactă, la locul inițial, în încăpere, a crucilor, sfeșnicelor și icoanelor, ori amplasarea troițelor și bisericuțelor la margine de drum, permite o aprofundare a cercetării universului religios al locuitorilor satelor din trecut.

Muzeele în aer liber reprezintă o inovație în muzeologie, doar în măsura în care reușesc, printr-un mod de prezentare aparte a exponatelor, să medieze vizitatorului un mod de viață tradițional, acum dispărut ori pe cale de dispariție. Metoda folosită este aceea de a demonta clădirile și a le aduce în arealul muzeelor. În urma unei analize a istoriei arhitecturale a construcției în cauză, etnologii aleg și restaurează acea fază a clădirii care este mai reprezentativă pentru evoluția arhitecturii sau a culturii populare și care se poate reconstitui pe baza unor mărturii factice existente. Ideea aceasta o ilustrează, în muzeu, în mod perfect, o construcție din Flandra de vest. Casa de locuit, donată muzeului de la Bokrijk de către Asociația turiștilor și automobilistilor flamanzi, a fost renovată de câteva ori. Frontonul casei a fost pe vremuri mutat spre sud, încăperile, enumerate de la est spre vest, fiind: o pivniță cu o cămară deasupra, o bucătărie cu o mică încăpere laterală, un grajd de cai. Planimetria aceasta reprezintă neîndoiește rezultatul unor modificări funcționale în structura inițială. Pivnița și cămara de deasupra ei fac parte din structura inițială a clădirii. În schimb, vechea cameră a preluat funcția bucătăriei, separându-se din ea și o mică încăpere laterală, iar încăperea destinată inițial bucătăriei s-a transformat în grajd de cai. O casă de locuit amenajată în acest fel, prezența grajdului de cai în locuință, reprezintă o situație netipică pentru zonă: sînt modificările pe care țaranul, proprietar și locatar al gospodăriei, le-a făcut la un tip de casă tradițional. Casele de locuit din acest ținut cuprind în mod normal următoarele încăperi cu funcționalități bine stabilite de tradiție (de la est spre vest): o pivniță cu o cămară deasupra, o cameră și o bucătărie. Așa a arătat inițial și clădirea în cauză, după cum o demonstrează urme găsite în teren și în acest fel a fost și ea reconstruită în muzeu, ca o clădire tipică pentru zona din care provenea; modificările la care construcția fusese supusă au fost consemnate, în scopuri științifice și

Volksleben abspielte. Durch die funktionale Einrichtung der Häuser und Betriebsgebäude gelang es so, die alltägliche Umgebung der damaligen Menschen zu rekonstruieren. Dabei beschränkte man sich nicht auf die Rekonstruktion oder Wiedererrichtung einer materiellen Infrastruktur. Die Elemente, die auf Volksglauben und Aberglauben verweisen, wurden ebenfalls in den gesamten Zusammenhang aufgenommen: die Kreuze auf den Scheundächern, der Fliederstrauch und die bemalten Kreuze neben den Kellerfenstern machen die abergläubische Einstellung der Hausbewohner deutlich. Die exakte Aufstellung von Kreuzen, Kerzenständern und Heiligenbildern im Haus und die Aufstellung der Kreuze und Kapellen am Wege ermöglichen es, die religiöse Überzeugung der Dorfbewohner von damals zu ergründen.

Die Freilichtmuseen stellen im Museumswesen insofern eine Neuerung dar, als sie durch eine besondere Darstellungsweise eine Vorstellung von den damaligen Lebensumständen vermitteln können. Ihre Methode besteht darin, ein Haus abzubauen und es auf das Museumsgelände zu bringen. Nach einer Analyse der Baugeschichte wird die Bauphase restauriert, die für die Entwicklung der Volksarchitektur oder der Volkskultur am wichtigsten ist und die sich aufgrund der vorhandenen Gegebenheiten noch rekonstruieren läßt. Diese Erklärung, die zunächst vielleicht etwas vage klingt, soll an Hand eines Beispiels verdeutlicht werden.

Wir wollen ein Beispiel aus Westflandern betrachten: das Wohnhaus aus Abele-Watou, das der Flämische Touristen- und Automobilistenbund dem Freilichtmuseum Bokrijk schenkte, war mehrfach wiederaufgebaut worden. Der Vorgiebel war nach Süden hingedreht worden, und von Osten nach Westen umfaßte das Gebäude die folgenden Räume: einen Keller mit darüberliegender Kammer, eine Küche mit Nebenraum und einen Pferdestall. Diese Raumeinteilung ist deutlich das Ergebnis von Funktionsveränderungen in der ursprünglichen Struktur. Der Keller und die darüberliegende Kammer waren unverändert geblieben. Das alte „Zimmer“ dagegen hatte die Funktion einer Küche mit Nebenraum erhalten, als die ursprüngliche Küche, die als „Haus“ bezeichnet wurde, in einen Pferdestall umgebaut wurde. Diese Einrichtung des Wohnhauses, der Pferdestall, das in eine Küche umgebaute „Zimmer“ und der Keller mit der darüberliegenden Kammer sind für die Gegend nicht typisch: es sind Veränderungen, die der Bauer, der das Haus bewohnte, an einem Haustyp vornahm, der ihm von der Tradition überliefert worden war. Die Wohnhäuser dieser Gegend sind normalerweise wie folgt aufgeteilt (von Osten nach Westen): ein Keller mit darüberliegender Kammer, ein „Zimmer“ und ein „Haus“. In dieser Weise war das Gebäude, wie sich an Hand der übriggebliebenen Spuren feststellen läßt, ursprünglich aufgeteilt. Diese Reihenfolge, die für die Gebäude der Gegend typisch ist, wurde im Museum rekonstruiert: die später vorgenommenen baulichen Veränderungen wurden zwar zu Wissenschaft- und Dokumentationszwecken aufgezeichnet, doch wur-

documentare, dar au fost eliminate cu ocazia reconstruirii clădirii în arealul muzeului.

Un alt exemplu ilustrează modul în care s-a putut reconstrui o clădire sub înfățișarea pe care a avut-o în secolul XVIII, datele din arhivă, privind construcția, mergînd doar pînă în secolul XIX. Este vorba despre casa de locuit a gospodăriei din Oevel, pe care toți vizitatorii o remarcă și care datează cu mult înainte de 1700. Casa de locuit face parte dintr-o mare gospodărie țărănească din ținutul Kempen; gospodăria respectivă aparține sistemului de colonizare al mănăstirilor și abațiilor din evul mediu. Casa de locuit fusese de cîteva ori reconstruită. Starea inițială a construcției n-a putut fi refăcută, lipsind multe date. Cele existente au permis însă refacerea clădirii sub forma pe care aceasta a avut-o în secolul XVIII, mai precis, clădire reconstruită în muzeu arată așa cum arăta ea prin 1735.

O deosebită importanță în a sugera imaginea modului de viață tradițional îi revine, alături de aspectul general al clădirii, și amenajării interiorului. Încă de la înființarea primelor muzee în aer liber, în centrul atenției a stat preocuparea de a organiza interioarele cu mobilierul și obiectele corespunzătoare zonei și epocii. Mobilierul a fost adus și așezat la locul lui de dinainte, iar atelierele și-au recăpătat funcționalitatea. Amenajarea interioarelor la Bokrijk s-a făcut conform anumitor principii: la gospodăria Breugel din Vorselaar au fost reconstruite interioare specifice secolului XVI. Muzeografiile aveau la îndemînă imagini și reproduceri ale unor asemenea interioare în tablourile și graficile lui Pieter Breugel, Joachim Patinir, ș. a.

Cea mai mare parte a mobilierului, masa, scaunele cu trei picioare, dulapurile, leagănul — sînt reconstituite după vechi imagini. Este ușor de recunoscut în acest interior „Bucătăria sărăcăcioasă“ a lui Pieter Breugel. Mica gospodărie țărănească din Heist-op-de-Berg are mobilier datînd din secolul XVI, în schimb clădirile abației din Oevel, mutate în muzeu, sînt mobilate cu obiecte aparținînd secolului XVIII. Ca inovații, în mobilierul acestei epoci apar: dulapul vertical, pendula-dulap, scrinul.

Interioarele și mobilierul gospodăriei Kilberhof din Meeuwen au aparținut acestei gospodării și înaintea reconstruirii ei în muzeu, fiind aduse concomitent cu ea. Acest mod de lucru este fără îndoială cel ideal, dar nu poate fi aplicat decît foarte rar, deoarece mobilierul din majoritatea monumentelor reconstruite în muzeu a fost, de-a lungul timpului, mereu înlocuit și adaptat modei.

Un al treilea element care concură la ilustrarea felului de viață tradițional este adaptarea mediului ambiant al gospodăriei. Aceasta incluzînd, pe lîngă casa de locuit și anexele gospodărești, o serie de elemente din natură. Împrejmuirea gospo-

den sie nicht in die rekonstruierte Form übernommen.

Ein anderes Beispiel zeigt, wie ein Gebäude, dessen Spuren sich in den Archiven bis in das 19. Jahrhundert zurückverfolgen lassen, in der Form wiederrichtet wurde, die es im 18. Jahrhundert hatte. Das Wohnhaus des Bauernhauses aus Oevel ist den meisten Museumsbesuchern bekannt: es ist das Wohnhaus eines großen Bauernhofes im Kempenland mit Hausrat; dieser Bauernhof gehörte zu dem Kolonisationssystem der Abteien und Klöster im Mittelalter. Das Wohnhaus wurde einige Male umgebaut. Der bauliche Bestand der allerfrühesten Periode ließ sich nicht vollständig restaurieren. Man verfügte nur über Angaben, die es erlaubten, das Gebäude in der Form wiederzuerbauen, die es im 18. Jahrhundert gehabt hatte. Daher sieht das Wohnhaus im Museum so aus, wie es um das Jahr 1735 ausgesehen haben muß.

Nicht nur das Gebäude selbst, auch die Inneneinrichtung ist von großer Bedeutung, wenn es darum geht, eine Vorstellung von den damaligen Lebensbedingungen zu vermitteln. Ziel der ersten Freilichtmuseen war, die Gebäude mit den Gegenständen und der Ausstattung einzurichten, die zu ihnen gehörte. Der Hausrat der früheren Bewohner wurde wieder genau an die Stelle gesetzt, wo er einst gestanden hatte, und die Arbeitsräume wurden wieder „betriebsklar“ gemacht. Man hat in Bokrijk bei der Einrichtung der Gebäude verschiedene Prinzipien angewandt: auf dem Breughelhof aus Vorselaar wurde eine historische Inneneinrichtung aus dem 16. Jahrhundert rekonstruiert. Man verfügte über zahlreiche Abbildungen solcher Einrichtungen durch Bilder und Drucke von Pieter Breugel, Joachim Patinir, Joachim Beuchelaer und anderen.

Der größte Teil dieser Inneneinrichtung, der Tisch, die dreifüßigen Stühle, die Schränke und die Wiege sind Rekonstruktionen, die nach getreuen Abbildungen angefertigt wurden. Die „Magere Küche“ von Pieter Breugel ist hier leicht wiederzuerkennen. Der kleine Bauernhof aus Heist-op-de-Berg hat eine Inneneinrichtung aus dem 16. Jahrhundert, während im Abteihof aus Oevel verschiedene Möbel aus dem 18. Jahrhundert aufgestellt wurden. Wichtige Neuerungen aus dieser Zeit sind der Kleiderschrank, der Stehuhrschrank und die Truhe.

Sehr interessant ist die Darstellung der Inneneinrichtung des Kilberhofs aus Meeuwen. Der Hausrat und die Möbel, die sich im Museum in diesem Bauernhaus befinden, stammen aus dem Bauernhaus selbst; diese Gegenstände wurden zusammen mit dem Gebäude in das Museum gebracht. Diese Arbeitsweise ist natürlich ideal: sie kann jedoch fast nie angewandt werden, weil in den meisten Gebäuden, die im Museum wiederaufgebaut werden, das Mobiliar im Laufe der Zeiten dem Zeitgeschmack angepaßt worden ist.

Ein drittes Element, das dazu beiträgt, die Lebensumstände der Menschen von damals zu verdeutlichen, ist die Anpassung der Umgebung. Ein Bauernhof umfaßt neben Wohn- und Arbeitsgebäuden eine ganze Reihe von Elementen aus der

dăriei cu păducel, plantarea de aluni, liliac, alte tufe, pomi fructiferi sau amenajarea grădinii legumicole aveau pentru foștii locuitori importanță mare în ambianța lor familiară. Jozef Weyns a concretizat acest factor ambiant foarte convingător la satul-muzeu al ținutului Kempen.

Primele orientări date la înființarea muzeelor în aer liber au omis sublinierea acestui aspect; abia în 1972 „Asociația muzeelor europene în aer liber“ i-a acordat atenția cuvenită, consemnându-l în: „Descrierea sarcinilor muzeelor etnografice“.

Jozef Weyns, primul conservator al muzeului și autorul planului general al muzeului din Bokrijk, a fost totodată primul care a studiat și a redat în mod științific, cu metodele vremii sale, cultura populară flamandă. El a reușit să aplice în mod fericit, prin ilustrarea vieții și culturii populare flamande în muzeul de la Bokrijk, principiile care au stat la baza mișcării europene a muzeelor în aer liber.

Planul inițial prevedea ca la Bokrijk să fie construit un muzeu în aer liber al ținutului Kempen. Mai apoi, planul a fost abandonat în favoarea unui muzeu care să illustreze cultura populară flamandă a întregii zone Limburg, cu obiective atât din ținutul Kempen, cât și din Haspengau și Maasland. În cele din urmă, arealul geografic de cercetare al muzeului a cuprins întreaga Flandră, incluzând și cultura orașenească. Importantă este inovația pe care Jozef Weyns a adus-o în orînduirea obiectivelor expuse în muzeu. Pînă la el, obiectivele fuseseră reconstruite și așezate într-un parc, unul lângă celălalt, fără vreo legătură dintre ele. Weyns a numit acest mod de expunere a obiectivelor, „tipul parc“. Lipsurile acestui sistem devin evidente atunci cînd în muzeu se aduc unități reprezentînd doar părți ale unui complex arhitectonic ori a unei gospodării țărănești. Astfel, dacă se expun disparat (de exemplu — o șură, un cup-tor, un grajd de cai, o casă de locuit, o moară), fără ca ele să aparțină unui ansamblu unitar, se pierde raporturile inițiale ale acestor exponate cu restul componentelor gospodăriei țărănești. În cazul în care, însă, într-un muzeu etnografic se reconstruiesc doar gospodării țărănești întregi, sistemul „parc“ este de preferat; mai ales dacă în intenția organizatorilor stă expunerea unor gospodării țărănești sau complexe arhitectonice izolate. Într-o astfel de situație, fiecare ținut este reprezentat printr-o singură gospodărie tipică. Acest principiu și-a găsit aplicarea la Bokrijk în sectorul care prezintă monumente din Flandra răsăriteană și apuseană. Soluția aceasta s-a impus de la sine, căci aceste gospodării izolate nu puteau fi integrate unui nucleu de sat adunat. Din punct de vedere cultural, ar fi fost greșită amplasarea într-o singură așezare a unei gospodării provenite din zone diferite.

În schimb, satul ținutului Kempen și satul ținutului Haspengau reprezintă fiecare cîte o întreagă

Natur. Die Umzäunung des Grundstücks mit Hagdorn oder Weißdorn, die Bepflanzung mit Haselnußsträuchern, Fliederbüschen, Obstbäumen, Beer-sträuchern, das Anlegen eines Gemüsegartens usw. bildeten für die damaligen Bewohner einen wesentlichen Teil der Umgebung. Diese Ergänzung der Gebäude hat Jozef Weyns im Kempenländer Museumsdorf überzeugend verwirklicht. In den ersten Bestimmungen der Freilichtmuseen wurde dieser Aspekt nicht genügend berücksichtigt, und erst die Aufgabenbeschreibung, die 1972 von der Arbeitsgemeinschaft der Europäischen Freilichtmuseen erstellt wurde, hat diesen Aspekt der Museumsarbeit die gebührende Achtung geschenkt.

Jozef Weyns, der erste Konservator des Museums, der den Gesamtplan für das Museum entwickelt hat, war der erste, der das Studium und die Darstellung der flämischen Volkskultur mit den Methoden seiner Zeit wissenschaftlich betrieb. Es ist ihm gelungen, die Prinzipien, von denen die Bewegung der Freilichtmuseen ausgeht, durch die Veranschaulichung der flämischen Volkskultur in Bokrijk zu verwirklichen.

Ursprünglich plante man, in Bokrijk ein Freilichtmuseum des Kempenlandes zu bauen. Dieser Plan wurde jedoch bald aufgegeben und auf ein Limburger Freilichtmuseum ausgedehnt, in dem sowohl Aspekte des Kempenlandes als auch die Kultur des Haspengaus und des Maaslandes vertreten sind. Schließlich wurde das Arbeitsgebiet des Museums auf ganz Flandern erweitert und die bürgerliche Kultur der städtischen Teile mit einbezogen. Wichtig ist die Neuerung, die Jozef Weyns in der Anordnung der Gebäude im Museum durchführte. Bis dahin waren die Gebäude nebeneinander wiederaufgebaut worden und hatten keinerlei Beziehung zueinander. Sie wurden gewissermaßen ohne gegenseitige Beziehung in einem Park aufgestellt. Diese Form der Aufstellung nannte Jozef Weyns den „Parktyp“. Dieses System erscheint allerdings weniger überzeugend, wenn lediglich Teile von Bauernhöfen oder Gebäudekomplexen in das Museum gebracht werden. Wenn nämlich eine Scheune, ein Backhaus, ein Pferdestall, ein Wohnhaus, eine Mühle, usw. „lose“ aufgestellt werden und kein Ganzes bilden, so geht der ursprüngliche Zusammenhang dieser Teile von Bauernhöfen mit dem Rest des Hofes verloren. Werden dagegen vollständige Bauernhöfe rekonstruiert, die alle Betriebsteile umfassen, so ist das Parkprinzip zu begrüßen; das gilt besonders dann, wenn isoliert stehende Bauernhöfe oder Gebäudekomplexe dargestellt werden. In diesem Fall wird jede einzelne Gegend durch einen besonders typischen Einzelhof vertreten. Dieses Prinzip hat im ostflämischen und im westflämischen Teil des Museums Anwendung gefunden. Diese Lösung drängte sich auf, da die Einzeelhöfe ja nicht in einem geschlossenen Dorfkern lagen. Es wäre daher, historisch betrachtet, falsch gewesen, diese Höfe, die zudem aus verschiedenen Gegenden stammten, in einer Ansiedlung zu vereinigen.

Dagegen wurde in dem Kempenländer und dem Haspengauer Dorf eine Ansiedlung rekonstruiert.

ășezare reconstruită în muzeu. Pentru orînduirea obiectivelor în acest mod, s-a plecat de la considerentul că anumite gospodării țărănești nu pot fi scoase din contextul lor social, fiind părți componente ale unei colonii, sat sau cătun. Apoi, s-ar pierde aspectul de cultură habitatîonală dacā componenta sociologică a obiectivelor din muzeu, care aparțin unor ășezări adunate, nu ar fi luată în seamă.

Principiul de o orîndui obiectivele în ășezări compacte, se materializează pentru prima dată la Bokrijk, în satul-muzeu Kempen. La elaborarea planului pentru constituirea satului-muzeu Kempen, specialiștii s-au decis pentru structura tipică a satelor din acest ținut, cu piața satului în formă triunghiulară, formă de proveniență franconă. Această hotărîre a fost luată pe baza următoarelor motive: forma triunghiulară a pieței reprezintă, din punct de vedere istoric, cea mai veche formă de construcție a unei pieți centrale sătești din ținutul Kempen. Aceste piețe constituie locul unde, secole de-a rîndul, s-au desfășurat evenimentele importante din viața satului. Este indicat chiar și din punct de vedere practic un asemenea mod de amplasare a unităților într-un muzeu în aer liber. Întrinsul spațiu pe care îl oferă piața satului, dă posibilitatea organizării și desfășurării de sărbători sătești și alte manifestări, și, în același timp, permite vizitatorilor o privire de ansamblu asupra arhitecturii centrului satului.

În piața și în jurul ei au fost amplasate locuințe, diferite ateliere, clădiri cu funcționalități sociale. În mijlocul pieței se ridică judecătoria, alături scaunul judecătorilor avînd în față bara înaintea căreia se dădeau sentințele.

Clădirile care mărginesc piața satului provin din zone diferite ale ținutului Kempen. Una dintre cele mai importante este gospodăria țărănească din Vorselaar, cunoscută și sub numele de gospodărie Breugel, datînd probabil din prima jumătate a secolului XVII. Ea aparține tipului de casă de locuit cu grajdul sub același acoperiș, o formă des întîlnită în ținut, și care reprezintă o variantă locală a așa-zisei „gospodării saxone cu casa de tip sală cu trei nave”. Forma cea mai curată a acestui tip de gospodărie o întîlnim în nord-vestul Europei: o încăpere uriașă cu trei nave, în care omul și animalul trăiesc sub același acoperiș. Inițial încăperea de locuit nu era despărțită de grajd. Un spațiu lung și lat ocupa nava din mijloc. Bucătăria și camera de locuit se aflau în continuarea acestui coridor, pe cînd încăperea anexă bucătăriei, dormitoarele și încăperea destinată țesutului ocupau navele laterale în partea dinspre răsărit. Varianta din ținutul Kempen a acestui tip de casă nord-vest-europeană se deosebește de forma lui pură, cea saxonă, prin faptul că ușile se găsesc în partea sudică (pe laterala lungă a clădirii) și prin tipul de grajd specific acestei regiuni de cîmpie aridă.

Pe lîngă casa de locuit cu grajdul sub același acoperiș, au fost ridicate și șuri izolate. Cele mai simple gospodării posedau o mică șură cu aria

Bei dieser Form der Gebäudeanordnung ging man von der Überlegung aus, daß bestimmte Bauernhöfe in einen sozialen Kontext gehören, daß sie zu einer Ansiedlung, zu einem Dorf oder einem Weiler gehören und daß man diesen Aspekt der Wohnkultur mißachten würde, wenn man den gesellschaftlichen Bezug der Museumsgebäude, die zu Siedlungen gehören, unberücksichtigt ließe.

Der Siedlungstyp wurde zum ersten Mal im Kempenländer Dorf verwirklicht. Bei der Planung des Kempenländer Museumsdorfes entschied man sich für eine typische Anlageform der Kempenländer Dörfer, die dreieckige Form des Dorfplatzes, die vermutlich fränkischen Ursprungs ist. Zu dieser Entscheidung gab es verschiedene Gründe: historisch betrachtet, ist die dreieckige Anlage eine der alten Bauformen, die es im Kempenland gibt.

Auf diesen Dorfplätzen spielte sich durch die Jahrhunderte hin ein wichtiger Teil des Volkslebens ab. Auch rein praktisch betrachtet, ist diese Anlageform für ein Freilichtmuseum am besten geeignet. Der offene Dorfplatz bietet die Möglichkeit, hier die Dorffeste und verschiedenartige Veranstaltungen durchzuführen, und er ermöglicht einen guten Überblick über die Bebauung des Dorfkerns.

Auf dem Dorfplatz und seiner Umgebung wurden verschiedene Wohnungen, Betriebe und Bestandteile des früheren Dorflebens zusammengestellt. In der Mitte stehen der Gerichtsbaubau und die Schöffenbank mit der Schranke, wo in früheren Tagen die Rechtsprechung vollzogen wurde.

Die Gebäude, die sich um den Dorfplatz herum befinden, stammen aus verschiedenen Gegenden im Kempenland. Eines der wichtigsten ist wohl der Bauernhof aus Vorselaar, bekannt unter dem Namen „Breughelhof“. Dieser Hof stammt wahrscheinlich aus der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts. Er gehört zum Wohnstallhaus-Typ, einer Form, die im Kempenland des öfteren vorkommt und die eine lokale Variante des sogenannten sächsischen dreischiffigen Hallenbauernhofes ist. Diese Höfe kommen in ihrer reinsten Form in Nordwesteuropa vor: es sind riesige dreischiffige Räume, in denen Mensch und Tier unter einem Dach leben. Bei der ursprünglichsten Form bestand keine Trennung zwischen dem Stall und dem Wohnraum für die Menschen. Ein breiter Gang, die Diele, befand sich im Mittelschiff. Die Küche und der Wohnraum befanden sich in der Verlängerung dieser Diele, während das Nebenzimmer zur Küche, die Webkammer und die Schlafzimmer sich an der Ostseite in den Seitenschiffen befanden. Die Kempenländer Variante dieses nordwesteuropäischen Haustyps unterscheidet sich von der reinen sächsischen Gebäudeform durch die Türöffnungen, die sich in dem südlichen, längsgerichteten Giebelseite dieser Gebäude befinden, sowie durch den Stalltyp, der in der kargen Heidelandschaft, verwendet wurde.

Neben diesen Wohnstallhäusern wurden freistehende Scheunen errichtet. Die einfachsten Betriebe besaßen eine kleine Scheune mit quergerich-

Fig. 3. Gospodărie din Vorselaar

Abb. 3. Hof aus Vorselaar

dispusă transversal. Șura din Mol, care stă față în față cu imobilul din Vorseelar, reprezintă în acest sens un exemplu convingător: aria împarte construcția în două poduri de fîn, uneia din părți anexându-i-se un șopron pentru căruță, în care se țin și unelte agricole cum ar fi grapa și plugul.

Aceluiași tip îi aparține și gospodăria din Oevel, care a fost una dintre cele mai mari și mai importante din zona Anvers și care fusese proprietatea abației din Tongerlo. Este o gospodărie cu mult mai mare decât „Breugelhof“. Șura cu aria la mijloc nu mai putea face față cantităților de fîn recoltat. Locul ei a fost luat de o șură a cărei arie urmează latura longitudinală a clădirii, având situate pe o singură latură toate podurile de fîn. În latura dinspre răsărit a șurii, deschizătura porții se continuă în sus cu un decupaj în acoperiș care să permită intrarea în șură a carului de fîn încărcat. Carul descărcat ieșea în partea vestică printr-o poartă mai scundă. Marele avantaj pe care îl reprezintă acest tip de șură se datorează faptului că lungimea ei, odată stabilită, mai poate apoi fi mărită în funcție de cantitatea de furaje sporită. Tipul de șură respectiv își are originea în modul de construcție al șurilor din Brabant la care, de la început, aria avusese poziție longitudinală. O formă asemănătoare o prezintă și șurile din Lommel, Wortel și Olen.

Pe lângă acest tip de gospodărie care, firește, poate avea și clădirile dispuse separat (casă de locuit cu grajd sub același acoperiș, șură, atelier), există în ținutul Kempen și tipul de gospodărie țărănească constând din înșiruirea tuturor construcțiilor una în urma celeilalte, fie sub același acoperiș, fie sub acoperișuri proprii, alipite. Tipul respectiv este reprezentat în muzeu de gospodăria Wellens, care datează din 1777, și de mai mica gospodăria țărănească din Heist-op-de-Berg, cu o vechime de 300 de ani (1679). Aceasta din urmă are

teter Tenne. Die Scheune aus Mol, die dem Wohnstallhaus aus Vorseelar gegenüberliegt, ist hierfür ein gutes Beispiel: die Tenne teilt das Gebäude in zwei Heuschober. Ein Karrenschuppen wurde an einer Seite angebaut; er enthält neben der Karre die landwirtschaftlichen Geräte wie Egge und Pflug.

Zum selben Hoftyp gehört der Bauernhof aus Oevel, der einer der größten und wichtigsten Bauernhöfe des Antwerpener Kempenlandes gewesen ist und der zum Besitz der Abtei in Tongerlo gehörte. Dieser Hof ist erheblich größer als der Breugelhof. Die Ernte konnte nicht mehr in einer quergerichteten Scheune untergebracht werden. Man baute eine Scheune mit einer Tenne, die in der Längsrichtung des Gebäudes an den Heuschobern entlang verlief. An der Ostseite wurde im Dach eine Aussparung vorgesehen, die es erlaubte, mit einem vollbeladenen Erntewagen in das Gebäude hineinzufahren. Der entleerte Wagen verließ die Scheune dann an der Westseite. Das Tor ist an dieser Seite um einiges niedriger als an der Ostseite. Der Vorteil dieses Scheunentyps bestand darin, daß man der Scheune die Länge geben konnte, die man für die Unterbringung der Ernte für erforderlich hielt. Diese Bauweise hat ihren Ursprung vermutlich im Brabanter Scheunenbau, wo die Tenne seit jeher in Längsrichtung angebracht wurde. Eine ähnliche Scheunenform findet man auch in der Scheune aus Lommel, aus Wortel und aus Olen.

Neben diesem Hoftyp, den es allerdings auch in getrennt angelegter Form gibt (Wohnstallhaus, Scheune und sonstige Arbeitsgebäude) existiert im Kempenland die langgestreckte Form des Bauernhofes. Zu dieser Form gehörte bereits der Wellenshof aus dem Jahre 1777. Ein anderes Beispiel ist der kleine Bauernhof aus Heist-op-de-Berg aus dem Jahre 1679. Er hat alle Eigenschaften

toate caracteristicile unei gospodării țărănești descrise anterior. De la răsărit spre apus se înșiră încăperile după cum urmează: camera de locuit, bucătăria cu intrarea în locuință, grajdul, șura. Alături de această casă-grajd-șură, gospodăria mai cuprinde și un coteț pentru porci și un cuptor pentru pâine. Acest tip de gospodărie țărăneasă s-a menținut până în secolul XIX — gospodăriile din Helchteren și Houthalen-Kwalaak sînt exemple remarcabile. Doar cotețele pentru porci și cuptorul de pâine apar în incinta acestor gospodării ca construcții izolate. Un loc aparte în evoluția acestui tip îl ocupă gospodăria Kilbers din Meeuwen. Ea este una dintre gospodăriile cele mai mari și mai importante ale regiunii, cuprinzînd obișnuita casă-grajd-șură, încă o șură mare și un cuptor de pâine. Se remarcă tehnica construcției în paiantă. Dacă la celălalte obiective ale satului-muzeu Kempen se poate vorbi de o construcție de paiantă tipică pentru zonă, alcătuită din bîrne, contrafise, împletituri și lut, gospodăria din Meeuwen prezintă o construcție de paiantă realizată după tehnici specifice ținutului Maas și zonei Limburg.

Satul-muzeu al ținutului Kempen cuprinde, pe lîngă gospodării țărănești și monumente care ilustrează atît organizarea cît și o anumită ierarhie socială în viața satului și a ținutului.

Una dintre casele cele mai impunătoare este casa teuților din Eksel care a aparținut familiei Tryens, foști negustori stabiliți în partea nordică a Limburgului, și care s-au îmbogățit prin comerțul ambulant în această zonă, ajungînd chiar și în nord-vestul Germaniei și în Danemarca. Construită în anul 1731, ea este o clădire impunătoare prezentînd toate atributele unei culturi și civilizații burgheze, dominante în veac. Stilul ei prezintă influențe și trăsături nordice. Este construită în întregime din cărămidă la fel ca și „casa cu etaj” din Tessengerlo, care e expusă în muzeul-sat Kempen alături de șura din Olen, pentru a da imaginea unei gospodării țărănești bogate. Casa cu etaj reprezintă o excepție față de celălalte case țărănești ale ținutului. De aceea a primit și denumirea de „casa înaltă”. Gospodăria de care a ținut casa avu-se pe vremuri și „dreptul la porumbei”, creșterea și ținerea acestor păsări fiind în evul mediu drept exclusiv al aristocrației laice și ecleziastice.

Casa parohială din Schriek, datînd din anul 1776, este fără îndoială una dintre cele mai frumoase construcții din tot ținutul Kempen, realizată în stil clasic și aparținînd tipului de casă de burghezi bogați din secolul XVIII. Clădirea reflectă prestigiul social pe care îl avea clerul în acel timp: de o parte și de alta a grădinii din fața casei se află șoproane pentru calești și încăperi pentru slugi. Casa de locuit dispune de un coridor central care face legătura dintre cele două grădini, din fața și spatele casei, mărginit de o parte și de alta de încăperile locuinței. Coridorul se continuă în ambele direcții cu un drum pie-

eines langgestreckten Bauernhofes: an der Ostseite dieser Achse befinden sich die Räume und die Teile befindet sich das „Zimmer“, es folgt nach Westen das „Haus“ mit dem eigentlichen Zugang zur Wohnung, dann der Stall und die Scheune. Außer diesem „Wohnstallscheunenhaus“ befinden sich auf dem Grundstück ein Schweinestall und ein Backhaus. Dieser Bauernhofstyp hat sich bis in das 19. Jahrhundert erhalten: die Bauernhöfe aus Helchteren und Houthalen-Kwalaak sind treffende Beispiele hierfür. Nur die Backhäuser und die Schweineställe kommen auf diesen Grundstücken als Einzelgebäude vor.

Der Kilbershof aus Meeuwen ist innerhalb dieser Formentwicklung ein spezieller Fall. Er ist gewiß einer der großen und wichtigen Höfe seiner Gegend. Er besteht aus einem Wohnstallscheunenhaus, daneben stehen jedoch noch eine große Scheune und ein Backhaus. Bemerkenswert ist die angewandte Fachwerkbauweise. Während man in den übrigen Gebäuden des Kempenländer Dorfs von einer reinen Kempenländer Fachwerkbautechnik sprechen kann, die mit Balken, Verstreben, Flechtwerk und Lehm arbeitet, finden sich auf dem Kilbershof Techniken, die im Limburger Haspengau und Maasland verwendet wurden.

Das Kempenländer Dorf umfaßt neben den Bauernhöfen einige bedeutende Wohnhäuser, deren Aussehen auf eine bestimmte soziale Rangfolge schließen läßt.

Eines der wichtigsten ist das Teutenhaus aus Eksel. Es gehörte der Familie Truyens aus Eksel. Die Teuten waren eine Händlersippe in den Dörfern des nördlichen Limburg, die durch ihre ambulante Handelstätigkeit in dieser Gegend, in den Niederlanden, in Nordwestdeutschland und sogar in Dänemark zu einem gewissen Wohlstand gelangt waren.

Das Teutenhaus aus Eksel aus dem Jahre 1731 ist ein vornehmes Haus. Es weist alle Charakterzüge einer etablierten bürgerlichen Kultur auf, und sein Stil weist nach Norden. Dieses Haus wurde vollständig aus Backstein gebaut; das gilt auch für das „Hochhaus“ aus Tessengerlo, das bei der Scheune aus Olen steht und das eine Vorstellung von den reicheren Bauernhöfen im Kempenland vermittelt. Dieses Wohnhaus hat ein Obergeschoß, war für die Bauernhöfe in dieser Gegend eine Ausnahme bedeutet. Darum nannte man es auch das „Hochhaus“. Dieser Hof besaß das Taubenrecht. Das Recht, Tauben zu halten, war im Mittelalter der Aristokratie und den Klöstern vorbehalten.

Eines der schönsten Gebäude aus dem Kempenland ist zweifellos die Pastorei aus Schriekaus aus dem Jahre 1776. Dieses bemerkenswerte Gebäude gehört zum Typ der reichen Bürgerhäuser des 18. Jahrhunderts und ist im klassizistischen Stil gehalten. Das Gebäude spiegelt das gesellschaftliche Ansehen wieder, das der Klerus in der damaligen Zeit genoß: an beiden Seiten des Vorgartens befinden sich Abstellräume für Kutschen sowie Gesinderäume. Das Gebäude selbst verfügt über einen Mittelgang, der als Steinweg den Vorgarten mit dem Hintergarten verbindet. An beiden Seiten dieser Achse befinden sich die Räume und die Teile

Fig. 4. Biserica din Erpekom

Abb. 4. Kleine Kirche aus Erpekom

truit care compartimentează transversal grădinile. În cadrul acestui complex habitațional grădina parohială ocupă un loc însemnat. Ea a fost reconstituită pe bază de reproduceri și resturi încă existente ale unor vechi grădini parohiale. Repartizarea parcelor este tipică. Grădina din față se constituie din două parcele cu flori, bine delimitate una de cealaltă. Grădina din spatele casei se divide în patru pătrate, delimitate între ele prin tufe cu boabe sau pomi fructiferi pitici. Cele patru compartimente erau plantate cu legume, flori, ierburi, pomi fructiferi care, alături de o mulțime de tufe cu boabe, mărgineau zidul înconjurător al domeniului parohiei și lunca destinată albitului rufelor.

Cel mai vechi și totodată, cel mai vizitat obiectiv al muzeului este mica biserică din Erpekom. Este un exemplu de biserică de tip sală, din zona Rin-Maas, datînd în parte din secolele XI și XII. Turnul bisericii, aflat în fața frontonului dinspre vest, a fost construit abia în secolul XVI. Nava și corul au fost construite cu bîrne suspendate, tehnică întâlnită și în construcția anumitor case țărănești din ținut. Inițial, interiorul fusese lucrat în gips, și împodobit cu fresce. S-a păstrat doar o singură imagine, ea fiind transpusă mai apoi pe pînză cu ajutorul unei tehnici italienești. Pictura reprezintă o figură umană, foarte asemănătoare cu portretul Sf. Hubertus, cu toate că lipsesc unele detalii iconografice. Demontarea și reconstrucția micii biserici reprezintă o realizare desăvîrșită. Zidurile au fost împărțite în pătrate numerotate. În cadrul fiecărui pătrat, fiecare piatră și-a primit numărul. Pe baza schițelor și fotografiilor făcute înainte de demontare, zidurile au putut fi reconstruite sub aspectul lor inițial.

beider Gärten. Einen wichtigen Teil dieses Komplexes stellt der Garten der Pastorei dar. Er wurde aufgrund von Abbildungen und noch vorhandenen Resten alter Pastoreigärten rekonstruiert. Die Einteilung ist sehr typisch. Vorne besteht der Garten aus zwei gegeneinander abgegrenzten Beeten mit Blumen. Der hintere Garten ist in vier Vierecke aufgeteilt, die mit Beerensträuchern und niedrigen Obstbäumen gegeneinander abgegrenzt sind. Auf diesen vier Parzellen wurden Gemüse, Blumen und Kräuter angebaut. In dem Garten wuchs viel Obst. Außer den Obstbüschen gab es auch einige hohe Obstbäume, auch an der Bleichwiese und an der Pastoreimauer entlang hatte man Obststräucher gepflanzt.

Das älteste und zugleich eines der am meisten besuchten Gebäude des Museums ist die kleine Kirche aus Erpekom. Dieses typische Beispiel für die Saalkirchen des Rhein-Maas-Gebiets stammt zum Teil aus dem 11. und 12. Jahrhundert. Ein Turm aus dem 16. Jahrhundert wurde vor den Westgiebel gebaut. Das Schiff und der Chor wurden mit Schwebebalken gebaut, eine Technik, die übrigens bei bestimmten Bauernhäusern der Gegend ebenfalls verwendet wurde. Die Innenseite war ursprünglich vergipst und mit Fresken bemalt. Eine der Abbildungen ist bewahrt geblieben; sie wurde mit Hilfe einer italienischen Technik abgenommen und auf Leinwand übertragen. Die Malerei stellt eine Figur, dar, die starke Ähnlichkeit mit der St.-Hubertus-Figur aufweist, wenngleich nicht alle ikonographischen Einzelheiten vorhanden sind. Der Abbruch und der Wiederaufbau dieser kleinen Kirche sind eine meisterhafte Leistung. Man teilte die Wände in nummerierte Vierecke auf. Innerhalb jedes Vierecks wurden auch die Steine mit Nummern versehen. Nach dem Abbruch konnte man die Mauer mit Hilfe der Skizzen und Photos, genauso wiederaufbauen, wie sie ursprünglich ausgesehen hatte.

Fig. 5. Gospodăria Contzen din Hoeselt

Abb. 5. Der Contzenhof aus Hoeselt

Biserica și hanul „La Sf. Gummarus“ reprezintă centrul vieții muzeistice al satului-muzeu Kempen. Hanul oferă azi vizitatorului o paletă bogată de meniuri regionale tipice. Vis-à-vis de han a fost reconstruită o gospodărie țărănească din Wortel. Casa de locuit a acestei gospodării a fost transformată în magazin pentru desfacerea articolelor realizate în muzeu, iar șura a devenit loc pentru desfășurarea diferitelor festivități și întruniri.

Satul-muzeu al ținutului Kempen oferă vizitatorului o imagine concretă a structurii satelor din această regiune. Cu toate acestea, realizatorii lui n-au reușit să reconstituie, în mod exact, infrastructura unei comunități sătenești tipice zonei. Mai multe obiective reconstruite izolat după sistemul parc subliniază acest lucru, dovedind că și în această parte a muzeului nu se poate renunța la sistemul amintit.

Față de acest mod de a proiecta un sat-muzeu a unei zone (Kempen), satul muzeu al ținutului Haspen reprezintă încercarea de a copia și a reda în muzeu o structură rurală concret-istorică din secolul XIX. În acest sens a fost ales planul miciei așezări sătenești Ulbeek, așa cum era consemnat într-un atlas din 1845. Importanța alegerii tocmai a acestei structuri sătenești constă în faptul că, în acest sat erau reprezentate toate fazele evolutive ale gospodăriei țărănești tipice pentru sudul Limburgului.

Cea mai veche formă de construcție s-a păstrat la o casuță, aparținând unei familii sărace de lucrători cu ziua, din Kortessem, și ridicată în secolul XIX. Casuța a fost dăruită muzeului în anul 1954, ea fiind prima donație oferită muzeului de către Asociația turistică flamandă. Locuința este simplă conștind dintr-un antreu care permitea accesul în bucătărie și într-o cameră alăturată acesteia. Construcția a fost ridicată abia în secolul XIX, deci este relativ târzie; cauza pentru primitivismul ei

Die Kirche und die Herberge „Bei Sankt Gummarus“ bilden den Mittelpunkt des Kempenländer Museumslebens. Die Herberge, zu der auch Stallungen gehörten, bietet heute eine Auswahl typischer regionaler Gerichte. Der Herberge gegenüber wurde eine Dorfwohnung aus Wortel zusammen mit einer Scheune aus derselben Gemeinde wiederaufgebaut. Die Wohnung dient als Museumsladen, während die Scheune für Veranstaltungen verschiedener Art benutzt werden kann.

Das Kempenländer Dorf vermittelt einen anschaulichen Eindruck von der Struktur der Dörfer im Kempenland. Jedoch ist es nicht gelungen, die Infrastruktur einer Kempenländer Lebensgemeinschaft exakt nachzubilden. Mehrere kleine freistehende Gebäude weisen darauf hin, daß dieser Teil des Museums auch Elemente umfaßt, die zum Parksysteın gehören.

Dem gegenüber bildet das Haspengauer Dorf den Versuch, eine konkrete historische Dorfstruktur aus dem 19. Jahrhundert im Museum zu kopieren. Als Beispiel wählte man den Grundriß des Dörfchens Ulbeek, und zwar so, wie er im Wegeatlas aus dem Jahre 1845 angegeben ist. Die Bedeutung dieser Dorfstruktur liegt auch darin, daß in diesem Dorf alle Entwicklungsstufen des Südlimburger Bauernhofs vertreten waren.

Die ursprünglichste Form ist noch immer gewahrt geblieben in einem aus dem 19. Jahrhundert stammenden Tagelöhnerhäuschen aus Kortessem, welches der Flämische Touristenbund dem Museum 1954 schenkte — das erste Geschenk überhaupt. Es ist eine einfache Wohnung, bestehend aus einem Flur, der Zugang zum Haus bietet, und der daran anschließenden Kammer. Diese Wohnung wurde erst im 19. Jahrhundert, d.h. vor nicht allzu langer Zeit, errichtet, so daß der Grund für die primitive Einteilung hier in den schwierigen ökonomischen Verhältnissen der Bewohner zu suchen ist. Wenn

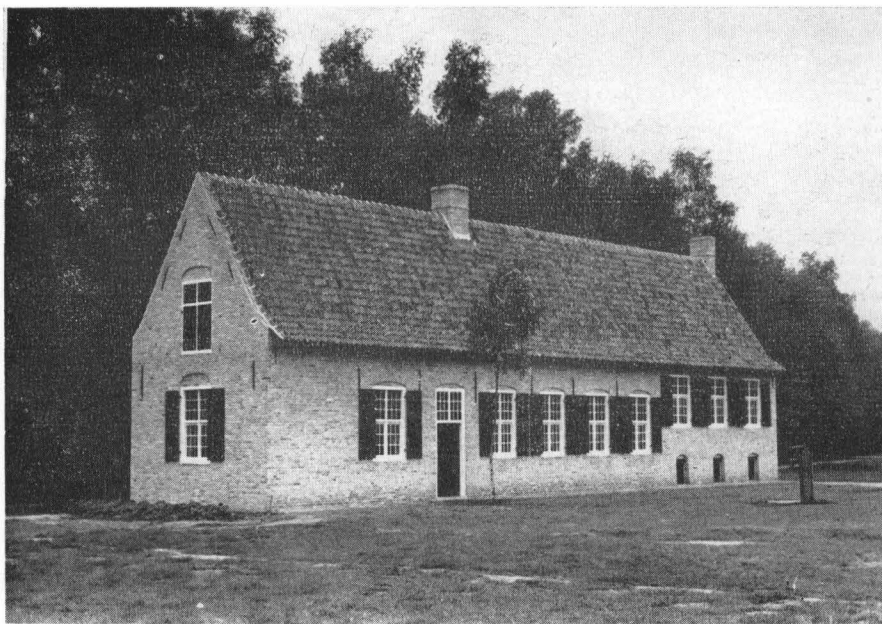

Fig. 6. Casă de locuit din Hoogstade, a abației din Flandra de vest

Abb. 6. Wohnhaus aus Hoogstade, Wohnhaus des westflämischen Abteihofs

trebuind căutată în situația economică precară a deținătorilor. Primul pas în extinderea unei gospodării îl reprezenta anexarea unui grajd dispus perpendicular pe latura longitudinală a casei de locuit. Această anexă reprezintă o primă fază în evoluția gospodăriei țărănești cu ocol pătrat, cea de a doua fază reprezentând-o gospodăria cu construcțiile în formă de U. Gospodăria țărănească cu ocol pătrat este prezentată în muzeu printr-o construcție din Beverst, datînd din anul 1783.

Satul-muzeu al zonei Haspen nu este definitiv organizat. Îi lipsește o gospodărie cu construcțiile amplasate sub formă de U, o gospodărie cu ocol închis și una cu ocolul perfect pătrat.

Hambarul „De Spijker” din Diepenbeek este unul din cele mai remarcabile obiective ale satului-muzeu. El a aparținut probabil de complexul „Paanhuis” din Diepenbeek, reconstruit și el în muzeu, servind acum drept han. Hambarul este o clădire cu planul pătrat și acoperișul înalt, cu o mansardă în consolă, servind ca depozit pentru grâu și fiind singurul exemplar de acest gen care s-a păstrat în Flandra. Alături se găsește gospodăria Contzen din Hoeselt, una dintre cele mai mari gospodării țărănești din sudul Limburgului. Componenta principală și cea mai veche a construcției o reprezintă casa de locuit, avînd mai multe camere destinate folosinței exclusive a proprietarului. Întregul complex se compune din clădiri izolate (șura, grajdul de vite, grajdul de cai și cuptorul), fapt care reprezintă un mod de amplasare a construcțiilor, atipic pentru zona caracterizată prin frecvența mare a gospodăriei cu ocol închis.

Imaginea satului se completează cu capela din Zepperen, cunoscută sub numele de „Natte Beempt” (biserica de pe pășunea umedă) după locul în care se afla inițial. Începuturile construcției datează

man einen Betrieb erweiterte, wurde quer zur Längsrichtung des Wohnhauses ein Stall angebaut. Dieser Anbau bildet den ersten Schritt hin zur Vierecksform der Bauernhöfe dieser Gegend. Eine zweite Phase in dieser Entwicklung stellen Höfe dar, die U-förmig angelegt sind. Die völlig geschlossene Form der Anlage, das Viereck, findet sich bei unserem Bauernhaus aus Beverst aus dem Jahre 1783.

Das Haspengauer Dorf ist noch nicht ganz aufgebaut. Es fehlen noch ein U-förmiger Hof, ein vierseitiger Hof und ein völlig viereckiger Hof.

„De Spijker” aus Diepenbeek ist eines der bemerkenswertesten Gebäude des Dorfes. Es gehörte wahrscheinlich zum „Paanhuis” aus Diepenbeek, das ebenfalls im Museum wiederaufgebaut wurde und das jetzt als Herberge dient. „De Spijker” ist ein Gebäude mit viereckigem Grundriß und einem herausragenden Dachgeschoß, in dem das Korn aufbewahrt wurde. Das Gebäude ist wahrscheinlich das einzig erhaltene Exemplar in Flandern.

Daneben befindet sich der Contzenhof aus Hoeselt. Dieser ist einer der wichtigsten und größten Bauernhöfe aus Südl limburg. Der älteste Kern ist zweifellos das Wohnhaus, in dem einige Zimmer dem Herrn und Eigentümer vorbehalten waren. Der gesamte Komplex besteht aus Einzelgebäuden, nämlich aus Scheune, Kuhstall, Pferdestall und Backhaus, war für diese Gegend ungewöhnlich ist; man würde hier nach dem vorläufigen Ergebnis der Forschungen eher eine viereckige Form erwarten.

Das Dörfchen hat eine Kapelle aus Zepperen. Sie wurde als die Kapelle der „Natte Beempt”, d.h. als Kapelle des feuchten Weidelandes, be-Obstgarten umgewandelt worden war. Der Ursprung der Kapelle geht auf das 15. Jahrhundert

Fig. 7. Casă de locuit din Oost-Vleteren

Abb. 7. Wohnhaus aus Oost-Vleteren: Wohnhaus des Hofes aus dem „Veurner Holzland“

din secolul XV, fiind reconstruită în anul 1736, iar în anul 1972 fiind mutată în muzeu ca biserică a satului-muzeu Haspen.

Unul din complexe arhitecturale ale satului-muzeu sudlinburgese este „Casa porumbeilor“ din Sint-Truiden, proprietate probabilă a Ordinului Cavalerilor Teutoni din Bernissem. Monumentul a fost reconstruit în afara nucleului principal al satului Haspen, pentru evidențierea particularităților sale arhitectonice. Aceasta și pentru a păstra adevărul istoric, deoarece „Casa porumbeilor“ avu- sese și o poziție strategică, fiind izolată printr-un șanț de apă ce înconjura domeniul. În comple- tarea celor două șuri, casa de locuit cu donjonul, neridicate încă, vor întregi gospodăria, care va prelua funcția unei unități producătoare istorice model.

Planul muzeului din Bokrijk prevede, pe lângă construcția satelor-muzeu Kempen și Haspen și un „colț“ a ținutului Maas, reprezentat prin gos- podăria din St. Martens-Voeren, și un sat-muzeu al ținutului Brabant. O parte din obiectivele care vor forma satul-muzeu Brabant se găsesc deja la Bokrijk. Reconstruirea lor se va face abia după achiziționarea obiectivelor pentru întregul sat.

În partea Bokrijk-ului destinată Flandrei răsărite- ne și apusene obiectivele sînt expuse după sistemul parc. Flandra de răsărit este reprezentată deocam- dată, în muzeu, printr-o gospodărie țărănească din zona „Polderilor“ râului Schelde. Șura gospodăriei originară din Oorderen a fost deja elevată. Este un obiectiv impunător avînd o arie transversală care împarte construcția în două: pe o parte se află grajdul de vite, grajdul de cai și încăperile pentru argați, iar pe cealaltă, podurile de fîn. În muzeu, șura servește drept pavilion pentru mijloace de transport, constînd dintr-o colecție de căruțe țără- nești, roabe, calești și sânni. Imaginea Flandrei

zurück. Sie wurde jedoch 1736 wiedererrichtet und 1972 im Museum als Kirche des Haspengauer Weilers neu aufgebaut.

Eine der wichtigsten Komplexe, die zum Süd- limburger Weiler gehören, ist das Taubenhaus aus Sint-Truiden, das wahrscheinlich der Komtur der Deutschritter in Bernissem gehörte. Dieser Hof wurde außerhalb des Haspengauer Dorfes wieder- errichtet, um seine architektonischen Besonder- heiten besser zur Geltung bringen zu können. Das Taubenhaus war von einem Ringgraben umgeben. Eine Allee führte zum Eingang des Grundstücks. Im Augenblick stehen be- reits die beiden Scheunen. Wenn das Wohnhaus mit dem Wohnturm erst einmal wiederaufgebaut worden ist, wird dieser Hof im Museum die Funk- tion eines historischen Modellbetriebs erfüllen. Dieser Bauernhof wird nämlich in historischer Weise bewirtschaftet werden, damit die historischen landwirtschaftlichen Methoden im Rahmen des Museums erhalten bleiben und vorgeführt werden können.

Neben dem Haspengauer und dem Kempenlän- der Dorf wurden eine Maasländische Ecke, zu der der Bauernhof aus St-Martens-Voeren gehört, sowie ein Brabanter Dörfchen geplant.

Einige Gebäude des Brabanter Dörfchens befin- den sich bereits im Museum. Wenn man über genügend Gebäude verfügt, will man den Wieder- aufbau des Dorfes in Angriff nehmen.

Im west- und ostflämischen Teil des Museums stehen die Gebäude im Parksystem beieinander. Beide Abteilungen vermitteln eine Vorstellung von der Wohnkultur des fruchtbaren Flachlandes.

Ostflandern ist zur Zeit durch ein Gehöft aus dem Waasland und einem Bauernhof aus dem Schelde-Poldergebiet vertreten. Die Scheune dieses Polderhofs, die aus Oorderen stammt, ist bereits wiederaufgebaut. Es ist eine gewaltige Scheune,

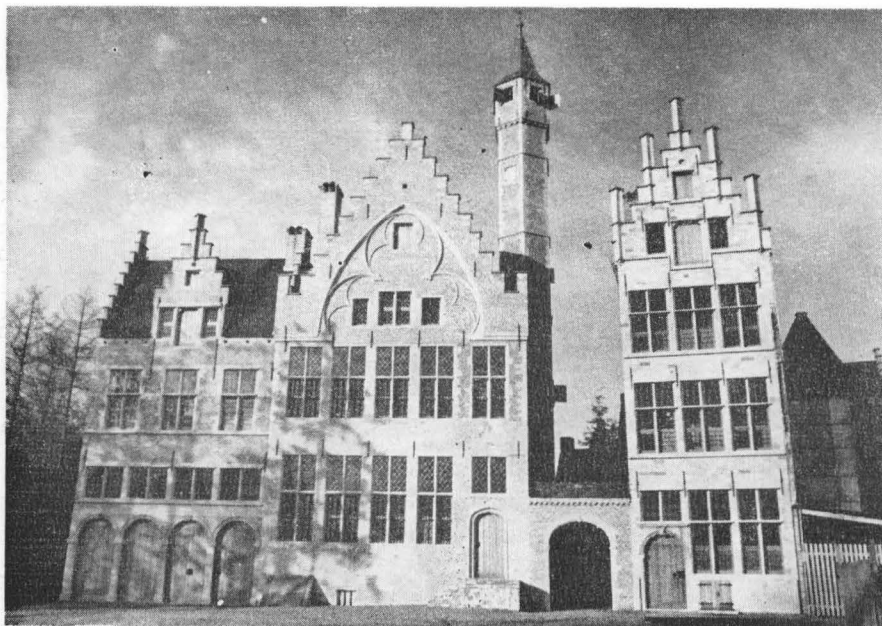

Fig. 8. Orașul vechi al muzeului

Abb. 8. Die Alte Stadt im Freilichtmuseum

răsăritene este completată și de prezența unui șopron pentru căruțe, din Kallo. În intenția organizatorilor stă deasemenea achiziționarea unei magazii pentru unelte, iar pentru a reprezenta zona polderilor este prevăzută transferarea în muzeu a câtorva mici gospodării de zilieri, care pot fi întâlnite frecvent de-a lungul digurilor. În muzeu ele își vor avea locul lângă digul care va despărți partea est flamandă de cea vest flamandă.

Gospodăria reprezentativă pentru zona Waas este una dintre cele mai frumoase din muzeu, atât prin arhitectura casei de locuit, originară din Lokeren, cât și prin arealul pe care este amplasată, copie fidelă a unei proprietăți țărănești din secolul XVIII. Șirul de ploi care înconjoară proprietatea oferă un aspect peisagistic plăcut, reprezentând totodată o tehnică specifică polderilor, menită să absoarbă cât de mult din surplusul de umiditate al zonei. Gospodăria este împrejmuită de un gard viu, un grilaj de lemn permițând intrarea în curtea plină de pomi fructiferi. Șura, construită, după tipicul zonei, numai din lemn, include un grajd pentru vite, reconstruit prin analogie cu exemplare încă existente în ținut. Complexul din Lokeren aparține aceluși tip de gospodărie, ale cărui elemente sînt dispuse separat în teren; casa este orientată spre sud, șura și grajdul fiind construite perpendicular față de casa de locuit.

Trecînd în plimbarea noastră prin muzeu pe lângă micuța biserică din Kortenmark, am trecut și granița dintre cele două provincii: Flandra de răsărit și Flandra apuseană. O primă mică gospodărie țărănească „Postje” din Loppem ilustrează zona Zandstreek din jurul orașului Brügge. Casa de locuit prezintă un interes deosebit pentru faptul că grinzele timpanului de la frontonul principal sînt legate fiecare în parte, printr-o grindă mamă, cu grinda peretelui despărțitor opus. În trecut clădirea a fost, pare-se, mai lungă decît în momentul depistării ei în teren. Gospodăria mai

deren Tenne in der Mitte liegt und den Kuh- und Pferdestall mit Gesindezimmer von den eigentlichen Heuschobern trennt. Diese Scheune wurde als Wagenmuseum eingerichtet; in ihr befindet sich eine Sammlung von Bauernwagen, Karren, Kutschen und Schlitten. Zu diesem Bauernhof baute man noch einen Wagenschuppen aus Kallo hinzu; außerdem ist daran gedacht, einen Geräteschuppen -ebenfalls aus Kallo zu erwerben. Daneben sollen, dem Wesen dieser Polderlandschaft entsprechend, noch einige am Deich gelegene Tagelöhnerhäuschen in das Museum gebracht werden. Sie sollen an dem Deich, der den ostflämischen Teil vom westflämischen trennt, wiederaufgebaut werden.

Das Waasländische Gehöft ist eines der hübschesten Bauernhöfe des Museums. Nicht nur die Architektur des Wohnhauses aus Lokeren ist besonders schön, auch das Grundstück in seiner Gesamtheit stellt eine gelungene Wiedergabe der Hofform dar, die im 18. Jahrhundert in der Gegend um Lokeren üblich war. Wenn man diesen Hof von der Polderscheune aus betrachtet, fallen einem sofort die hohen Pappeln auf, die das Grundstück umgeben. Diese Bäume haben hier eine besondere Funktion: der Boden in der Gegend um Lokeren enthält nämlich versteinerte Humuserde, die von den Bewohnern der Gegend „Roggenstein“ genannt wird. Dieser Stein, der eine produktive Nutzung des Bodens unmöglich macht, dehnt sich insbesondere unter der Einwirkung von Feuchtigkeit aus.

Die Pappeln wurden an diesen Äckern entlang gepflanzt, um soviel Wasser wie möglich anzuziehen. Das Grundstück ist vom Weg durch eine Hecke getrennt, und ein Holzgatter bietet Zugang zu dem mit Obstbäumen bepflanzten Grundstück. Die Scheune enthält einen Kuhstall. Sie besteht ganz aus Holz, wie das in dieser Gegend üblich war. Heute sind die Mauern der Scheune zumeist aus Backstein. Die älteren Scheunen sind jedoch noch ganz aus Holz oder haben an einer der Seiten

Fig. 9. Case adosate din Kuipersstraat

Abb. 9. Hinterhäuser aus der Kuipersstraat werden in der Alten Stadt in Bokrijk wiederaufgebaut

cuprinde o șură și un cuptor dăruite muzeului de abația Zuienkerke din Loppem, iar vis-à-vis de respectiva gospodărie se află hanul din Sint-Rijkers, care a îndeplinit odinioară și funcția de primărie; parțial clădirea și-a reluat funcționalitatea: poți fi servit cu bere de Flandra de vest, în schimb nu te poți cununa (încă) la Bokrijk.

Un alt monument al muzeului este șura din Zuienkerke, inaugurată în 1978. Ea este primul obiectiv din zona polderilor din jurul orașului Brügge adus și elevat în muzeu. Șura este amintită în arhive pentru prima dată în anul 1333, într-un act care enumeră cheltuielile materiale necesare construcției. Nu se știe însă precis dacă șura elevată în muzeu păstrează forma pe care a avut-o în secolul XIV. Mai multe date înscrise pe grinzile șurii se referă la renovări efectuate în cursul secolelor XVII și XIX, dar care n-au schimbat nimic în structura arhitecturii obiectivului. Grajdul pentru vite, dispus sub același acoperiș cu șura, poate adăposti 36 de vaci. Grajdul pentru cai se afla într-o construcție alipită casei de locuit. Cotețele pentru porci sînt situate în partea din față a șurii, accesul făcîndu-se printr-o ușă centrală, iar alimentarea, în nișele ovale, căptușite cu paie pe timp de iarnă, în scopul protejării animalelor de frig. Accesul în șură se face

noch Holzteile. Die Stallungen gehörten in den meisten Fällen zur Scheune und waren nicht mit dem Wohnhaus verbunden. Der Stall ließ sich nach einem Vergleich mit dem am ursprünglichen Ort vorhandenen Exemplaren gut rekonstruieren. Der Hof gehört zu dem Typ, bei dem die Elemente lose nebeneinander stehen: das Haus war mit seinem Vorgiebel nach Süden gerichtet, und die Scheune mit dem Stall befand sich quer zum Haus.

Wenn wir nun bei unserem Rundgang zum westflämischen Teil des Museums kommen, so überschreiten wir bei der kleinen Kapelle aus Kortemark die Grenze zwischen beiden Provinzen. Ein erster kleiner Bauernhof, das aus Loppem stammende „Postje“, repräsentiert die Zandstreek um Brügge. Dieser Hof ist besonders wichtig, weil hier die Wandbalken des Vorgiebels einzeln durch einen Mutterbalken mit dem gegenüberliegenden Balken der Zwischenwand verbunden sind. Das Gebäude ist früher wahrscheinlich länger gewesen. Es wurde im Museum in der Länge wiederaufgebaut, die es beim Abbruch hatte. Auf dem Grundstück, das zum Bauerhaus gehört, befanden sich noch eine Scheune und ein Backhaus, welches die Abtei Zuienkerke in Loppem dem Museum überlassen hat. Diesem Bauernhof gegenüber liegt jetzt die Herberge aus Sint-Rijkers, die auch als Gemeindehaus diente; dieses Gebäude erfüllt nun teilweise wieder seine alte Funktion: man zapft hier Bier aus Westflandern, heiraten kann man hier jedoch (vorläufig) noch nicht.

prin cele două intrări dintr-un capăt și altul al ariei podite cu scînduri; alături se află alt spațiu de trecere, podit cu cărămizi.

În imediata vecinătate a șurii din Zuierkerke se găsește „turnul de porumbei” din Ingelmuster. El reprezintă, la fel ca și în cazul șurii, doar prima unitate elevată dintr-un întreg complex arhitectural ce urmează a fi adus în muzeu. Turnul, datînd din anul 1634, provine de pe gospodăria țărănească a domeniului, ilustrînd, pe plan arhitectural, modul practic în care s-a aplicat „dreptul la porumbei” în comitatul Flandra. La etajul superior al turnului sînt amenajate cuiburile pentru porumbei. Accesul nu este posibil decît pe o scară din exterior pentru a întări securitatea față de hoți. Nivelul din mijloc servea drept magazie pentru proviziile de iarnă ale păsărilor, iar la parterul turnului era instalată crescătoria de porci. Nu au putut fi încă reconstituite deschiăturile pentru aprovizionarea păsărilor, lipsind materialul documentar de comparație. Turnul va constitui unitatea centrală a unei gospodării reprezentative pentru zona centrală a Flandrei apusene, gospodărie de curînd transferată în muzeu.

Vis-à-vis de locul destinat acestei gospodării au fost elevate primele trei obiective ale unei gospodării țărănești din proprietatea abației din Lo. Este vorba de o șură sub formă piramidală, în întregime făcută din lemn, acoperită cu paie. Pentru acest tip de șură cu schelet portant, flamanzii folosesc denumirea de „mikke”.

Casa de locuit reprezintă unitatea de bază a gospodăriei. Inițial, casa se afla pe malul râului Ijzer, față în față cu abația din Eversam, căreia i-a aparținut. A fost denumită de țăranii din partea locului „Trecerea de la Eversam”, fiindcă arendașii ei aveau prevăzută, ca îndatorire, asigurarea transportului peste apă. Actualul drum, care unește localitățile Ieper și Veurne, neexistînd la data aceea. Suferind de pe urma devastărilor provocate de războaie, casa a ars pînă la temelii în anul 1634, dar a fost reconstruită încă în același an. În urma Revoluției franceze și a vremurilor tulburi din anii imediat următori, gospodăria a mai fost odată distrusă și apoi reclădită. Casa de locuit include o bucătărie, o cameră de locuit cu un mic dormitor alături, o pivniță și, deasupra ei, o cameră mare prevăzută — contrar normei — cu trei ferestre mari. De aceeași gospodărie aparține și moara cu cai din Lampernisse, identică tipologic cu moara din Leisele (reconstruită în muzeu în incinta gospodăriei din „Veurner Holzland”); tracțiunea cabalină se exercită printr-un ax central în jurul căreia se învîrte calul, axul acționează roțile din-

Eines der größten Bauwerke des Museums ist die Scheune aus Zuierkerke bei Brügger, die 1978 eingeweiht wurde. Diese Scheune aus dem Brügger Poldergebiet wurde als erstes Gebäude eines Brügger Poldergehöfts wiederaufgebaut. Von dieser Scheune ist in den Archiven, soweit bekannt, zum ersten Mal 1333 die Rede. Aus diesem Jahr stammt eine Materialrechnung, die erhalten geblieben ist. Es ist jedoch nicht sicher, ob die Scheune im Museum den Zustand wiedergibt, in dem sie sich im 14. Jahrhundert befand. Eine zweite Jahreszahl befindet sich auf einem Jahresstein im Seitengiebel des Gebäudes. Andere Jahreszahlen, die sich auf Balken in der Scheune befinden, verweisen auf bauliche Renovierungen im 17. und 19. Jahrhundert, die jedoch an der baulichen Struktur nichts geändert haben. Diese Scheune ist durch ihre Größe und ihre Bautechnik eng mit der Scheune der Abtei Ter Doest in Lissewege und mit der Polderscheune aus Vlissegem verwandt, die zur Zeit restauriert wird. Wie in der Polderlandschaft üblich, befindet sich der Kuhstall in der Scheune. Er bietet Platz für 36 Kühe. Die Pferde dieses Bauernhofs waren in einem Pferdestall untergebracht, der sich an das Wohnhaus anschloß. An der Vorderseite der Scheune befinden sich Schweineställe, welche man durch eine Stalltür im Vordergiebel erreichte. Die Tiere wurden in rundbogenförmigen Nischen gefüttert, die sich in demselben Giebel befanden. Diese Nischen schützte man in Winter mit Strohbüscheln gegen die Kälte. Die Scheune besaß zwei Durchfahrten. Die eine war die mit Holzbrettern belegte Tenne, die andere war mit Backsteinen gepflastert.

Der Taubenturm aus Ingelmuster befindet sich in unmittelbarer Nähe der Scheune aus Zuierkerke. Ebenso wie die Scheune, ist der Turm der erste Teil eines ganzen Bauernhofes, der noch entstehen soll. Der Turm kommt vom Grundstück des Schloßbauernhofs aus Ingelmuster und stammt aus dem Jahre 1634. In dieser Form nahm das Taubenrecht in der Grafschaft Flandern Gestalt an. Im obersten Stockwerk befanden sich die Taubenester. Es ist nur von der Außenseite des Gebäudes her über eine Leiter zu erreichen: offenbar hatten es viele auf die Tauben abgesehen, so daß man sie gegen Diebstahl schützen mußte. Das Stockwerk unter den Tauben diente dazu, im Winter die Nahrungsvorräte für die Tauben zu lagern. In dem untersten Stockwerk wurden Schweine gehalten. Die Futterluken in diesem Turm wurden noch nicht restauriert, da es an gutem Vergleichsmaterial fehlte. Der Taubenturm bildet jetzt im Museum das Zentrum eines Bauernhofs aus dem mittleren Westflandern, den wir, wie wir hoffen, recht bald werden erwarten können.

Diesem Bauernhof aus dem mittleren Westflandern gegenüber wurden die ersten drei Gebäude eines Abteihofs errichtet. Die Scheune stammt von einem Hof, der zur Abtei von Lo gehörte. Es handelt sich dabei um eine pyramidenförmige Scheune, die vollständig aus Holz und Stroh besteht; die Wände sind aus einem Bretterverschlag

Fig. 10 Șură din regiunea polderilor, Zuilenkerke

Abb. 10. Polderscheune aus Zuilenkerke

țate care transmit mișcarea pietrei. Un alt tip de moară la care caii acționează axul central prin intermediul unei pîrghii dispuse în afara construcției morii, printr-o circulație în jurul clădirii acesteia, va fi integrată unei alte gospodării de la Bokrijk. Gospodăria de la Veurne include și o casă de locuit, datată 1507, lucru care l-a făcut pe Jozef Weyns să afirme că ar fi prima construcție datată de pe teritoriul Țărilor de Jos, executată în tehnica paiantei. Gospodăria de la Veurne este completată, în cele din urmă, cu o șură adusă din Vinckem. În afară de această, panul muzeului prevede elevarea unei gospodării specializate în cultura meiului. Deocamdată, au fost achiziționate o șură și un hambar pentru mei.

Cuptorul și grajdul au fost reconstruite în 1979. Probleme deosebite s-au ivit însă la reconstruirea casei de locuit. Aceasta, dăruită muzeului cu ocazia a 25 de ani de la înființare, de către Asociația turistică și automobilistică din Flandra, datează din anul 1771 și a fost construită de Petrus Bouckey. Inițialele constructorului și anul elevării au fost dăltuite în tocul ușii. Bucătăria și camera de locuit au suferit de-a lungul anilor modificări succesive, în schimb pivnița și încăperea de deasupra ei au rămas neschimbate. Bucătăria s-a transformat într-un grajd pentru cai, iar camera de locuit, care inițial nu beneficia de încălzire, a preluat funcțio-

errichtet. Der flämische Name für Scheunen dieser Art heißt „mikke“.

Das Wohnhaus ist das wichtigste Element dieses Bauernhofs. Es stammt aus Hoogstade und lag am Ufer der Ijzer, genau gegenüber der alten Abtei von Eversam, zu der es gehörte. Es wurde daher „Eversamer Überfahrt“ genannt, weil die Bauern, die den Hof pachteten, den Auftrag hatten, die Reisenden von der einen Seite der Ijzer auf die andere zu bringen. Die heutige Straße, die Ieper mit Veurne verbindet, bestand ja in der damaligen Zeit noch nicht. Man weiß, daß der Bauernhof in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts stark unter den Kriegswirren zu leiden hatte. Im Jahre 1634 brannte er vollständig aus und wurde noch in demselben Jahr ganz wiederaufgebaut. Nach der französischen Revolution und den schwierigen Zeiten, die darauf folgten, wurde der Hof noch einmal zerstört und wiederaufgebaut. Er umfaßte damals ein „Haus“, ein „Zimmer“ mit kleinem Schlafzimmer sowie einen Keller mit darüberliegender Kammer. Diese Kammer ist ungewöhnlich groß und hat drei große Fenster; sonst sind es nur zwei, oft sogar nur eines.

Zu dem Hof, dessen endgültiger Platz im Museum noch nicht feststeht, gehört die Pferdemühle aus Lampernisse, die zum selben Typ gehört wie die Pferdemühle aus Leisele, die sich auf dem Hof aus dem „Veurner Holzland“ befindet. In beiden Fällen handelt es sich um eine Mühle, bei der das Pferd immer um die Achse herumläuft, die das Räderwerk in Bewegung setzt. Eine Mühle, bei der die Pferde außen um das Gebäude herumlaufen und mit einem Balken verbunden sind, der die Achse antreibt, welche sich oben am Dach befindet, soll bei einem anderen Hof aufgebaut werden. Zu dem Hof aus Veurne gehört ein Wohnhaus, das auf einem seiner Mutterbalken die Jahreszahl 1507, trägt woraus Josef Weyns fol-

nalitatea bucătăriei. Se pare că prin secolul XIX a fost montată o instalație de încălzire și adăugată o încăpere anexă. La reconstrucția în muzeu a unității s-a avut în vedere forma inițială, cea tradițională, a construcției, la 30 septembrie fiind elevat acoperișul și vernisată unitatea de către Asociația turistică flamandă.

Sectorul destinat culturii materiale țărănești din muzeul Bokrijk reușește să ofere o imagine asupra varietății modului de viață a țăranului flamand. Reconstituirea condițiilor de viață tradițională, perceperea mediului nemijlocit în care-și desfășurau activitatea oamenii din trecut, cunoașterea posibilităților și granițelor sistemului socio-economic tradițional, constituie etape însemnate în cunoașterea și înțelegerea istoriei unei întregi clase sociale. În acest sens, muzeele în aer liber oferă cercetătorului cadrul potrivit și pentru prelucrarea experimentală a tuturor acestor informații. Aspectul menționat conferă muzeelor în aer liber statutul de mediu de comunicare important.

Muzeul din Bokrijk nu se reduce numai la sectorul țăranesc flamand. Actualmente se lucrează la reconstruirea unui întreg oraș medieval. Planul inițial al muzeului prevede organizarea acestui al doilea sector, complementar sectorului țăranesc, muzeul reușind, astfel, să ofere celui care vizitează Bokrijk-ul, o imagine completă a culturii populare flamande în totalitatea și indivizibilitatea ei.

În prima fază de reconstrucție au fost elevate unele obiective importante sub aspect arhitectural-istoric. Dintre toate se remarcă casa denumită „de Witte Engel” (Îngerul alb) din Anvers, Zwartzusterstraat 10—12, al cărui fronton din lemn reprezintă un document unic ca valoare al tehnicii arhitecturii în lemn din Anvers-ul celei de a doua jumătăți a secolului XV. Frontonul principal se structurează în subansambluri succesive, sub formă de console cu grinzi și contrafișe îmbinate în tehnica paiantei. În timpanul realizat în totalitate din lemn, sînt decupate terestre. Faptul că subansamblurile frontonului sînt aranjate sub formă de console succesive reprezintă o particularitate arhitectonică despre ale cărei începuturi și a cărei funcționalitate se știe foarte puțin.

În imediata vecinătate a „Îngerului alb” s-a elevat clădirea numită „de dry Mollen”, datată 1617.

gerte, daß dieses Haus das erste niederländische Fachwerkhhaus mit Angabe der Jahreszahl ist. Zusammen mit der Scheune aus Vinkem ist dieses Wohnhaus der wichtigste Teil des Hofes aus Veurne. Außerdem sah man einen Hummelhof im Museum vor, der speziell dem Hopfenanbau gewidmet ist. Zur Zeit besteht dieser Hof aus einer Scheune und einem Hopfenspeicher.

Man hat auch ein Backhaus und einen Stall erworben, die im Laufe des Jahres 1979 errichtet werden sollen. Das Wohnhaus ist jedoch ein besonderer Fall. Wir sprachen bereits darüber, als wir die Arbeitsweise der Freilichtmuseen beschrieben. Dieser Fall liegt jedoch ganz besonders, weil der Flämische Touristen- und Automobilistenbund dieses Gebäude anlässlich des fünfundzwanzigjährigen Jubiläums des Freilichtmuseums Bokrijk gestiftet hat. Das Wohnhaus stammt aus dem Jahre 1771 und wurde von Petrus Bouckey gebaut. Die Initialen des Erbauers und das Datum der Errichtung wurden in die Türrahmen gemeißelt. Das „Haus“ und das „Zimmer“ waren baulich stark verändert worden, während der Keller und die darüberliegende Kammer recht gut erhalten waren. Das ursprüngliche „Haus“ jedoch wurde in einen Pferdestall umgebaut, und dabei wurde das „Zimmer“, das ursprünglich nicht geheizt werden konnte, in eine Küche umgewandelt. Zu diesem Zweck brachte man in dem Raum einem Wandherd an und baute einen hinteren Küchenraum an. Diese Veränderung wurde vermutlich im 19. Jahrhundert vorgenommen. Bei der Restaurierung des Gebäudes ging man vom ursprünglichen Zustand aus, der der Tradition entspricht. Der Dachstuhl dieses Wohnhauses ist am 30. September 1978 im Freilichtmuseum errichtet worden. Am selben Tag wurde das errichtete Haus vom Flämischen Touristen- und Automobilistenbund in feierlicher Form der Provinz übergeben.

So vermittelt der bäuerliche Teil des Museums ein Bild von der vielfältigen Volkskultur in Flandern. Indem wir die Umgebung der Menschen von damals rekonstruieren, kommen wir den Menschen selbst sehr nahe. Das Kennenlernen der unmittelbaren Umgebung, das Erfahren der damaligen Lebensbedingungen und der Begrenzungen und Möglichkeiten des traditionellen sozio-ökonomischen Systems sind wichtige Stufen, wenn es darum geht, die Geschichte einer Menschengruppe kennenzulernen und vor allem die Vergangenheit zu begreifen. Die Freilichtmuseen bieten hierzu geeignete Möglichkeiten, weil sie diese Informationen experimentell verarbeiten können. Dieser Aspekt der Museumsarbeit läßt die Freilichtmuseen zu sehr interessanten Kommunikationsmedien werden.

Der bäuerliche Teil des Museums ist jedoch nicht die einzige Abteilung. Seit einiger Zeit arbeitet man am Aufbau einer alten Stadt. Ursprünglich sah man in der Aufnahme einer solchen Abteilung eine Ergänzung des bäuerlichen Teils des Museums, die es ermöglichen sollte, ein vollständiges ein unteilbares Ganzes betrachtete.

Die erste Aufbauphase der alten Stadt umfaßt einige Häuser, die aus architekturgeschichtlicher

Alături de cele două unități, primul complex arhitectonic din această parte a muzeului mai include: casa denumită „de Cluyse“, Oude Koornmarkt 26, două construcții adosate din Kuipersstraat, reconstrucția altei clădiri adosate din strada Kleine Koraalberg și copia casei numită „de Croon“, din întretărirea străzilor Suderman și Vleminck.

Construcțiile aduse în muzeu și-au schimbat destinația. O pleiadă de artiști din țară și străinătate și-au oferit serviciile și operele. Unitățile vor servi drept săli de expoziție. Un prim experiment în acest sens îl reprezintă expoziția despre viața și activitatea lui Frans Masereel, amenajată în unitatea „de dry Mollen“.

Un al treilea sector al muzeului va fi amenajat în scopul ilustrării unor aspecte deosebite în procesul de restaurare a unor construcții cu valoare istorică. În acest mod organizatorii vor să-i transmită vizitatorului o imagine de ansamblu asupra importanței fundamentale pe care o are muzeul în aer liber în domeniul protecției monumentelor de arhitectură istorice sau etnografice.

După 30 de ani de activitate muzeistică, Bokrijk și-a găsit un loc bine cunoscut în viața culturală flamandă. În contextul unei politici culturale care pune pe prim plan valoarea umană și își afirmă credința într-o evoluție calitativă a conștiinței populare flamande, muzeul în aer liber din Bokrijk reprezintă un element de seamă de a cărui dăinuire sîntem responsabili.

Sicht von Bedeutung sind. Das bemerkenswerteste unter ihnen ist wohl das Haus „de Witte Engel“ aus der Zwartzustersstraat 10—12 in Antwerpen, dessen Holzgiebel ein einzigartiges Dokument des Antwerpener Holzgiebelbaus aus der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts ist. Die Giebelteile überragen einander und bilden ein Fachwerkbau aus Balken und Verstrebungen, dessen Fächer mit einer Holzfüllung gefüllt sind oder in denen Fensteröffnungen ausgespart wurden. Daß die Giebelteile einander überragen, ist eine Besonderheit, deren Ursprung nicht ganz klar ist.

An dieses Haus, welches einen Holzgiebel hat, grenzt das Haus mit dem Namen „de dry Mollen“, das aus dem Jahre 1617 stammt. Eine architekturgeschichtliche Rekonstruktion des Hauses „de Cluyse“ vom Oude Koornmarkt 26, zwei Hinterhäuser aus der Kuipersstraat, die Rekonstruktion eines Hinterhauses vom Kleine Koraalberg und die teilweise Rekonstruktion des Hauses „de Croon“ auf der Ecke der Sudermanstraat und der Vleminckstraat bilden die erste Gebäudegruppe dieser Stadt.

Im Museum erhalten diese Häuser eine neue Bestimmung. Eine Reihe von Künstlern aus dem In- und Ausland haben der Provinz ihre Arbeiten zur Verfügung gestellt. Sie sollen in bestimmten Räumen ausgestellt werden. Ein erstes Experiment in diesem Sinne war die Ausstellung über Leben und Arbeit von Frans Masereel im Haus „de dry Mollen“.

In einem anderen Teil dieses Museums sollen besondere Aspekte der Restaurierung historischer Bauwerke veranschaulicht werden; auf diese Weise soll ein umfassender Eindruck von der grundlegenden Bedeutung der Freilichtmuseen für den Denkmalsschutz vermittelt werden.

Das Freilichtmuseum feiert in diesem Jahr sein Jubiläum. Nach fünfundzwanzigjähriger Museumsarbeit ist es in Flandern zu einem Begriff geworden. Bokrijk ist in einer Kulturpolitik, die an menschliche Werte und an die Entwicklung des Bewußtseins in Flandern glaubt, ein wichtiges Element, das es zu erhalten gilt.

MUZEUL ÎN AER LIBER DIN BALLENBERG — ELVEȚIA

Max Gschwend

Există muzee în aer liber, mai multe ori mai puține ca număr, aproape în toate țările Europei, în unele țări chiar de foarte multă vreme. În Elveția însă, primul și singurul muzeu în aer liber a fost inaugurat abia în anul 1978. Situația pare cu atât mai ciudată, cu cât Elveția dispune de o tradiție remarcabilă în domeniul arhitecturii populare, concretizată în mulțimea și varietatea tipurilor de construcție.

Cauza care a întârziat atât de mult înființarea unui muzeu în aer liber a fost, fără doar și poate, poziția unilaterală și mult timp neînțelegătoare a unor largi cercuri ale populației, și, mai cu seamă, a Asociației elvețiene pentru protecția patrimoniului național. Nu am dori ca prin această afirmație să diminuăm veritabilele realizări ale numitei organizații, dar, în reptate rânduri, membrii ei s-au opus ideii instituirii unui muzeu în aer liber. Faptul că, mulți elvețieni nici măcar nu auziseră de existența unor muzee de acest gen și nu vizitaseră în străinătate vreunul, explică în parte atitudinea lor. Mulți nu și-au putut imagina cum va arăta concret un asemenea muzeu și cărui scop va sluji el.

Pe de altă parte, și-a adus contribuția la această atitudine ostilă și o părere, unanimă, specifică Elveției, în legătură cu cultura și arhitectura tradițională populară — și anume, aceea că Elveția reprezintă un „univers intact“, în care nici o valoare nu putea fi periclitată, „țara fiind în întregime un uriaș muzeu în aer liber“. Ani de-a rândul a fost ignorat fenomenul, puțin îmbucurător, dar în același timp inevitabil, de dispariție treptată a unor tipuri de case, care nu se mai construiesc de mai bine de o sută de ani și care sînt, deci, sortite pierii; s-a trecut cu vederea faptul, că multe din casele vechi au ajuns la granița viabilității lor, că multe au fost reconstruite, „restaurate“, cu funcționalități schimbate, modernizate, iar altele au trebuit să fie demolate, cedînd în fața modernizării sistemului rutier ori dorinței legitime a populației de la țară de a se adapta la confortul habitațional al orașului.

Mai apoi și structura politico-administrativă, de tip federal-democratic, a Elveției, s-a dovedit a fi o frînă în acest sens. Elveția nu dispune de un minister federal al culturii, rezolvarea problemelor culturale intrînd în atribuțiile fiecărui canton în parte. Datorită unei asemenea situații n-au putut să se impună, pe plan federal, nici acei politicieni

DAS SCHWEIZERISCHE FREILICHTMUSEUM BALLENBERG

Max Gschwend

Fast in allen Ländern Europas existieren, zum Teil schon seit langem, mehr oder weniger zahlreiche Freilichtmuseen. In der Schweiz wurde aber erst 1978 das einzige schweizerische Freilichtmuseum eröffnet. Dies ist umso eigenartiger, als unser Land eine hervorragende ländliche Baukultur mit zahlreichen sehr verschiedenartigen Hausformen aufweist. Der Grund, warum es so lange ging, bis auch in der Schweiz ein solches Museum Wirklichkeit wurde, liegt zweifellos in einer einseitigen und lange Zeit uneinsichtigen Haltung weiter Kreise der Bevölkerung und vor allem des Schweizerischen Heimatschutzes. Dies vermag den wirklich bedeutenden Leistungen dieser Organisation keinen Abbruch zu tun! Aber mehrfach haben sich diese Kreise gegen die Gründung eines Freilichtmuseums gewehrt. Sicher spielte dabei eine Rolle, dass viele Schweizer noch nie etwas von einem Freilichtmuseum gehört und noch kein ausländisches gesehen haben. Sie konnten sich daher gar nicht vorstellen, was ein Freilichtmuseum ist und was es will. Zum andern wirkte aber ganz bestimmt eine gewisse — vielleicht sogar unbewusste — Vorstellung von einer, was die ländliche Baukultur betrifft, „heilen Welt“, in unserm Vaterland und der Glaube, „die ganze Schweiz sei ein Freilichtmuseum“. Man verschloss jahrelang die Augen vor der betrüblichen, aber nicht wegzudiskutierenden Wirklichkeit, in der manche alte Hausformen schon seit mehr als 100 Jahren nicht mehr gebaut werden und daher unweigerlich zum Aussterben verurteilt sind, dass viele Bauernhäuser die obere Grenze ihrer Lebensdauer erreicht haben, dass noch mehr von ihnen umgebaut, „restauriert“ und modernisiert wurden und ebenso viele den Anforderungen des heutigen Verkehrs, dem Strassenbau und dem legitimen Wunsch der ländlichen Bevölkerung zum Opfer fielen, auch so wohnen zu dürfen wie die städtische.

Auch die ausgeprägte demokratisch-föderalistische Struktur unseres Landes wirkte sich hemmend aus. Wir kennen kein Kultur-Ministerium bei den Bundesbehörden. Kulturpflege ist in erster Linie Sache der Kantone. Daher konnte auch die bei einsichtigen Politikern schon lange vorhandene Erkenntnis, dass ein Freilichtmuseum als mu-

Fig. 1. Obiective din ansamblul arhitectural al Elveției central-răsăritene, executate în tehnică paiantei. În dreapta, o clădire din anul 1760, în stînga, o construcție mai veche, datînd din sec. XVII

Abb. 1. Fachwerkhäuser in der Baugruppe Oestliches Mittelland. Links ein Haus von 1760, rechts altes Fachwerk des 17. Jahrhunderts

care au ajuns să înțeleagă necesitatea instituirii unui muzeu în aer liber, să vadă în el o completare muzeal-științifică a preocupărilor asociațiilor etnografice locale.

Cu atît mai apreciabilă rămîne atunci inițiativa cantonului Bern, care a oferit terenul și mijloacele necesare pentru înființarea unui muzeu elvețian în aer liber. Oferta bearnezilor a dat astfel posibilitate și guvernului federal să pună la dispoziția organizatorilor mijloace financiare suplimentare, menite să grăbească, după ani de controverse, materializarea „planului Ballenberg“.

La 8 iunie 1968 a fost constituită organizația „Stiftung Schweizerisches Freilichtmuseum Ballenberg“, ce urma să răspundă de proiect și să suporte cheltuielile pentru realizarea muzeului, dispunînd de un capital incipient de 268.000 franci elvețieni. Printre membrii ei se numără cantonul Bern, comunități sătęști și orășenești, numeroase organizații și asociații, donatori particulari.

Premisa indispensabilă pentru amenajarea unui muzeu în aer liber o constituie, însă, cunoașterea profundă a tipologiei construcțiilor sătęști. Aceasta reprezintă domeniul de investigație pentru o secțiune a Societății elvețiene de etnologie, cunoscută sub numele de Acțiunea pentru cercetarea arhitec-

seale-wissenschaftliche Ergänzung zu den Bestrebungen des Ortsbildschutzes notwendig ist, sich nicht durchsetzen.

Es ist deshalb sehr dankenswert, dass Regierung und Behörden des Kantons Bern die notwendigen Mittel bereitstellten, um auf kantonalem Boden ein schweizerisches Freilichtmuseum zu gründen. Nach diesem Einsatz vermochte auch die Eidgenossenschaft mit zusätzlichen finanziellen Beiträgen mitzuhelfen, das Freilichtmuseum aufzubauen. Damit war nach jahrelangem Ringen der Weg frei für die Schaffung des Freilichtmuseums Ballenberg.

Als Trägerorganisation wurde am 8. Juni 1968 eine „Stiftung Schweizerisches Freilichtmuseum Ballenberg“ mit einer Einlage von rund 268'000. — Franken gegründet. Ihr gehörten der Kanton Bern, zahlreiche Gemeinden, Organisationen, Verbände und private Stifter an.

Unerrlässliche Voraussetzung für die Errichtung des Freilichtmuseums ist die genaue Kenntnis der ländlichen Hausformen. Die „Aktion Bauernhausforschung in der Schweiz“, eine Abteilung der Schweizerischen Gesellschaft für Volkskunde, betreibt mit zahlreichen haupt- und nebenamtlichen Mitarbeitern die Erforschung des ländlichen Bau-

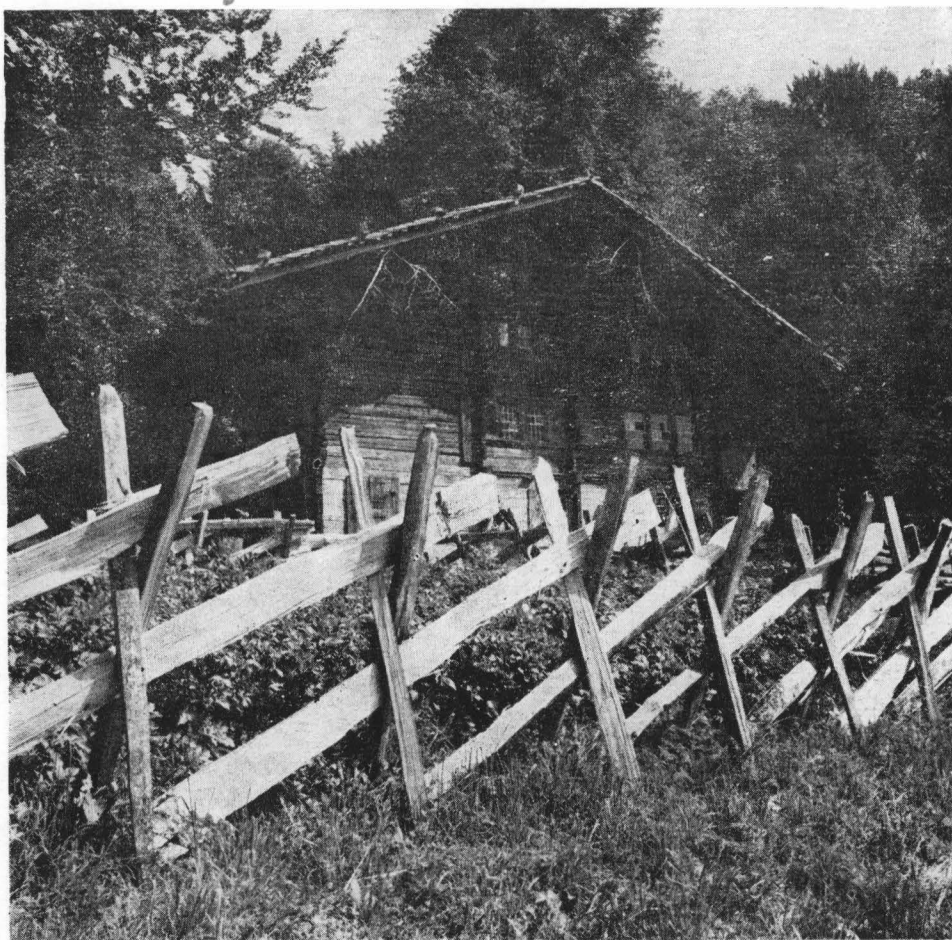

Fig. 2. Construcție din birne, așezate orizontal, cu acoperișul ușor înclinat, din Frutigtal, 1698; un gard „în cruce” tipic zonei

Abb. 2. Blockbau mit schwach geneigtem Dach aus dem Frutigtal, erbaut 1698. Vorne ein typischer Kreuzzaun

turii populare în Elveția, care activează prin o seamă de colaboratori, principali și secundari, începînd cu anul 1919.

Rapoartele de cercetare și publicațiile apărute de la 1919 încoace, cercetarea efectivului de arhitectură populară elvețiană, efectuată de „Acțiunea pentru cercetarea arhitecturii populare în Elveția” și activitatea științifică a conducătorului acestuia, au servit ca documentație de bază în alegerea și alcătuirea acelor complexe gospodărești și ansambluri arhitecturale, prevăzute a fi elevate în muzeu. Din comisiile de pregătire a acțiunii de elevare a muzeului a făcut parte și Dr. M. Gschwend, conducătorul de atunci a Asociației pentru cercetarea arhitecturii populare din Elveția, în același timp și autor al proiectului științific al viitorului muzeu în aer liber.

Conform acestuia, muzeul formează o entitate omogenă, ținînd seama de cele mai importante tipuri de construcții și gospodării din diferitele regiuni ale țării și încercă să evite repetarea, fără rost, a unor construcții asemănătoare, în cadrul unuia sau altuia dintre ansamblurile arhitecturale reprezentative pentru fiecare zonă.

Imaginea de ansamblu pe care muzeul urmează s-o ofere asupra arhitecturii populare din Elveția, va putea fi realizată doar utilizînd mate-

bestandul din 1919. Die bereits früher erschienenen Untersuchungsberichte und Publikationen, die von der „Aktion Bauernhausforschung“ durchgeführte Grundlagenforschung und die wissenschaftliche Tätigkeit ihres Leiters ergaben die Unterlagen für die Zusammenstellung der Hof- und Baugruppen, welche im Freilichtmuseum vorgesehen sind. Der damalige Leiter der „Aktion Bauernhausforschung“, Dr. M. Gschwend, wirkte in den vorbereitenden Kommissionen mit; er entwarf das wissenschaftliche Konzept des Freilichtmuseums. Dieses bildet eine innere Einheit, berücksichtigt die wichtigsten Haus- und Hofformen der verschiedenen Regionen und will vermeiden, dass sich in den Baugruppen aus einzelnen Landschaften mehrere gleichartige Bauten unnötigerweise wiederholen.

Die ungestrebte Übersicht über die ländliche Baukultur muss unterschiedliche Materialien, typische Wand- und Dachkonstruktionen, Bauten mit verschiedener Inneneinteilung, von verschiedenem Alter, wechselnder Funktion und sozialen Verhältnissen sowie charakteristische Ausdrucksformen, insbesondere Verzierungen, zeigen. Ausserdem ist alles zu berücksichtigen, was neben Wohn- und Wirtschaftsbauten ebenfalls zu einem Bauern-

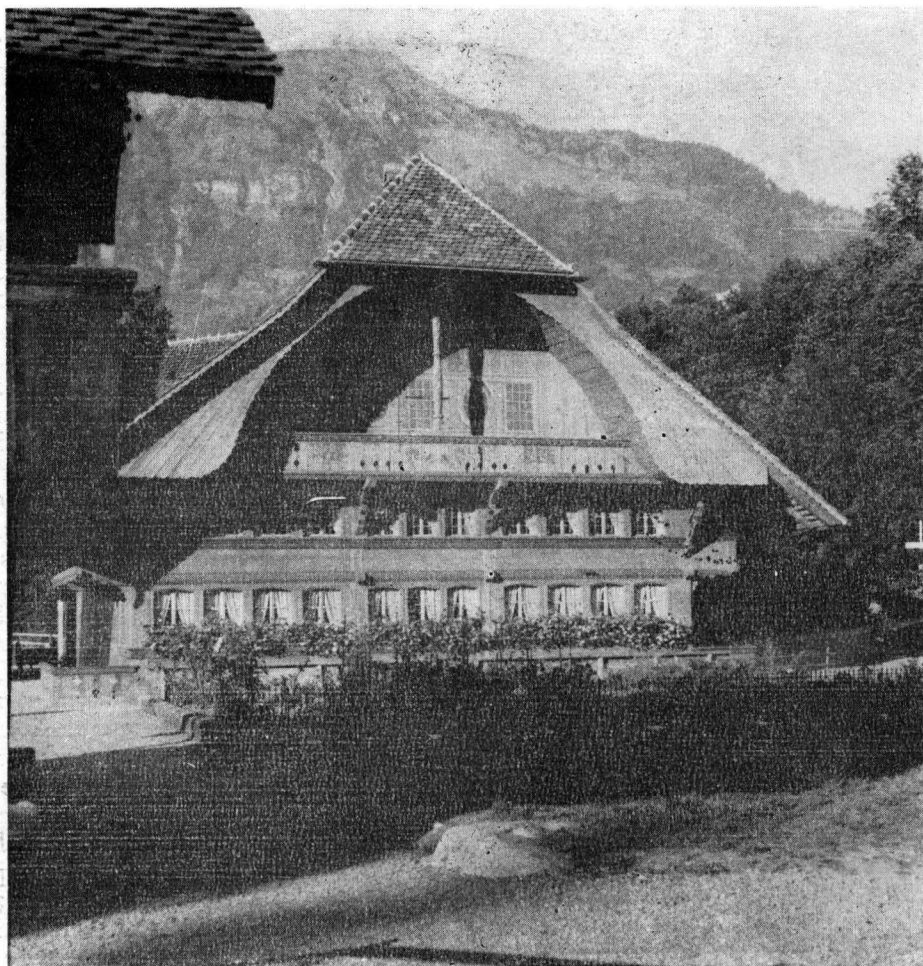

Fig 3. Casa de locuit a unui țăran din Ostermundingen, cu elemente ornamentale aplicate în scopuri decorative: dimensiuni neobișnuite, căptușeala rotundă a streșinei, pridvor pictat, datînd din anul 1779

Abb. 3. Haus eines Grossbauern mit typischen Elementen der Repräsentation (Dimensionen, runde Verschalung der Dachkonstruktion, Bemalung der Laube, Illusionsmalerei an der Bretterwand). Erbaut 1797

riale de construcție variate, exemplificînd tipuri de acoperișuri și ziduri diferite, prezentînd obiective din epoci diferite, elevînd construcții cu planimetria deosebită a uneia față de cealaltă, cu funcționalități variate și trăind realități sociale diferite. La toate acestea, se adaugă preocuparea pentru acele exponate care ilustrează arhitectura și gustul estetic caracteristic fiecărei zone în parte. Totodată ar trebui să se aibă în vedere toate elementele care, pe lângă casa de locuit și anexele gospodărești, mai intră în componența unei gospodării: fîntîna, cisterna pentru apă și hambarele, gardurile și zidurile înconjurătoare, grădina de legume și livada, bisericuțele de la margine de drum, troițele etc. Vegetația din jur, cîmpurile și ogoarele poartă amprenta regiunii din care provine gospodăria.

Unitatea de bază o reprezintă, în muzeul de la Ballenberg, *complexul gospodăresc*. Obiectivele achiziționate sînt astfel asamblate, încît corespund unui anumit tip de gospodărie, specific unei anumite zone. În acest sens, cercetătorul trebuie să acorde aceeași atenție tuturor obiectivelor care altădată formau o gospodărie țărăneasă. Căci, unde se mai poate găsi în ziua de azi o gospodă-

hof gehört, wie Obst- und Gemüsegärten, Brunnen, Zisternen, Feuerweiher, Wegkapellen und Bildstöcke, Histen und Heizen, Mauern und Zäune und so weiter. Die umgebende Vegetation, Felder und Aecker werden regional abgestimmt.

Im Freilichtmuseum Ballenberg bildet eine *Hofgruppe* die kleinste Einheit. Es werden Hofanlagen kombiniert, die der in einer bestimmten Region üblichen Zusammensetzung entsprechen. Dabei können wir alle Gebäude berücksichtigen, die früher zu einem Hof gehört hatten. Wo liesse sich sonst ein vollständiger Hof noch finden? Vorhandene Gehöfte, alte Pläne, Urkunden und Beschreibungen geben uns Hinweise, welche Bauten gebraucht wurden und wie sie gruppiert waren. Im Freilichtmuseum können wir entsprechende Höfe aufstellen, wobei die Bauten nicht unbedingt vom selben Hof oder aus dem gleichen Ort stammen müssen; ihr sinnvoller, funktionaler Zusammenhang ist wichtiger.

Fig. 4. Complex gospodăresc, alcătuit dintr-o clădire multifuncțională, cu acoperiș în patru ape, din Madiswil, datată 1710; alăturat, un hambar cu trei nivele din bîrne transversale, rotunde, executat în întregime din lemn

Abb. 4. Hofgruppe mit grossem Vielzweckbau von 1710 mit Walmdach; reiner Holzbau (Firstständerbau). Daneben dreigeschossiger Speicher aus halben Rundhölzern in Blockbauweise, 17. Jahrhundert

rie țărănească cu întreg inventarul? Gospodăriile sub forma lor actuală, planuri vechi de construcție, documente și descrieri ale unor gospodării de altădată, constituie indiciile pentru alegerea și gruparea acelor obiective, care vor contribui, în muzeu, la realizarea unei gospodării țărănești tradiționale complete.

Important este faptul ca obiectivele să fie reconstruite în muzeu, ținându-se seama de interdependența lor funcțională, logică, chiar dacă ele nu provin din una și aceeași gospodărie din teren, sau nici măcar din același sat.

Obiectivele unui complex gospodăresc muzeal trebuie să ilustreze tipuri de construcție, forme și particularități caracteristice unei întregi zone. În ce măsură elementele sau îmbinarea acestor elemente într-o construcție sînt tipice sau nu, poate fi apreciat numai în raport cu o construcție concretă din teren.

Rămîne deci în sarcina conducerii științifice a muzeului și a consiliului științific consultant să verifice toate ofertele concrete în raport cu planul general al muzeului Ballenberg.

Durch die einzelnen Bauten der Hofgruppe werden bestimmte, für eine Region charakteristische Haustypen, Formen und Einzelheiten gezeigt. Die Kombination dieser Elemente kann erst beurteilt werden, wenn ein bestimmtes Gebäude zur Diskussion steht. Die wissenschaftliche Leitung des Freilichtmuseums und der wissenschaftliche Beirat prüfen konkrete Anträge und müssen die Übersicht über den Gesamtplan wahren.

Mehrere Hofgruppen einer geographischen Region bilden eine *Baugruppe*. Damit hat das Freilichtmuseum die Möglichkeit, verschiedene Haus- und Hofformen eines begrenzten Gebietes zum Vergleich zu vereinen, die soziale Strukturierung anhand der Bauten darzustellen und gleichzeitig den vorherrschenden Siedlungscharakter zu veranschaulichen, indem man Einzelhöfe, Weiler oder Dörfer gruppiert.

Mai multe complexe gospodărești ale unei anumite regiuni geografice se constituie într-un *ansamblu arhitectural*. Prin această aranjare a unităților, muzeul are posibilitatea să alăture tipuri de case și gospodării dintr-o zonă delimitată geografic, în vederea studierii lor comparative, să illustreze structura socială tradițională prin intermediul construcțiilor, să prezinte tipul de așezare dominant într-o anumite zonă, prin gruparea unităților în gospodării izolate, cătune sau sate.

Ansamblurile arhitecturale sînt în așa fel amplasate în arealul muzeului (50 ha), încît să valorifice la maximum condițiile naturale existente. O problemă importantă a constituit-o, pentru organizatori, și delimitarea naturală — sub aspectul receptării vizuale — a unui ansamblu arhitectural față de celălalt, eliminîndu-se, în acest mod, impresia neplăcută a alăturării, în cîmpul vizual, a două ansambluri arhitecturale provenind din regiuni geografice diferite.

Arealul din Ballenberg este deosebit de convenabil în privința acestor cerințe muzeale; este situat într-un peisaj de codru secular, unde, ca urmare a unei agriculturi tradiționale extensive, s-au defrișat porțiuni izolate mai mici sau mai mari.

Fiecare poiană, de acest gen, găzduiește cîte un ansamblu arhitectural, permițînd izolarea lui vizuală. Alei, variate ca lungime, duc de la un ansamblu la altul, dînd posibilitate vizitatorului să se pregătească pentru receptarea următorului grup de construcții și, în același timp, să savureze frumusețile naturii ambiante.

Amplasarea diferitelor ansambluri arhitecturale în arealul muzeului corespunde, în linii mari, zonelor geografice și etnografice ale țării (de exemplu-ansamblul arhitectural al Munților Jura în vest, urmat de cel al zonelor corespunzătoare Elveției centrale și, înspre răsărit, ansamblurile arhitecturale reprezentînd ținuturile alpine). Realitățile topografice de la Ballenberg au fost, în primul rînd, hotărîtoare pentru această repartitie.

Preocupările organizatorilor pentru ca peisajul ambiant să fie cît mai asemănător cu cel al regiunii din care provin construcțiile, au fost înlesnite de micorelieful arealului de la Ballenberg.

Esențial, în alegerea uneia sau alteia din obiectivele ce vor fi achiziționate pentru muzeu, rămîne criteriul după care construcția este tipică pentru regiunea respectivă și pentru epoca în care a fost ridicată, putînd, în același timp, să illustreze și o anumită fază în evoluția arhitecturii populare tradiționale. Alegerea ca atare rămîne în sarcină conducerii științifice a muzeului. În colaborare cu diferiți cunoscători ai realităților locale, cu Asociația pentru protecția patrimoniului național și cu Asociația pentru întreținerea monumentelor, sînt vizate și înregistrate, ca virtuale exponate, obiectivele care, dintr-o cauză sau alta, nu mai pot fi conservate în teren sau a căror conservare în muzeu este justificată din punct de vedere al valorii muzeistice. Pînă acum, numeroși proprietari ne-au oferit sau ne-au pus la dispoziție, prin contract, construcții cu valoare muzeistică. Obiectivele care au fost elevate pînă în prezent, în muzeul de la

Die Baugruppen sind so ins etwa 50 ha grosse Gelände des Freilichtmuseums konzipiert, dass sie möglichst vorteilhaft die vorhandenen natürlichen Gegebenheiten ausnützen. Besonderes Gewicht wird auf guten Sichtschutz gelegt, der die einzelnen Baugruppen gegeneinander abschirmt. Störende Einflüsse werden damit vermieden. Das Areal des Freilichtmuseums ist ausserordentlich günstig für die Berücksichtigung musealer Anforderungen. In einem prächtigen Hochwald wurden durch die frühere extensive landwirtschaftliche Nutzung zahlreiche kleinere oder grössere Rodungen geschaffen. Diese Rodungsinseln nehmen die einzelnen Baugruppen auf, so dass ein natürlicher Sichtschutz vorhanden ist. Verschieden lange Wegstücke führen von einer Baugruppe zur andern und geben dem Besucher die Möglichkeit, sich auf eine neue Baugruppe vorzubereiten und gleichzeitig die Naturschönheiten zu geniessen.

Die Lage der Baugruppen in diesem Areal folgt in grossen Zügen den in unserm Land anzutreffenden Hauptlandschaften, d.h. die Baugruppe Jura liegt im Westen, anschliessend folgen das Mittelland und nach Osten die alpinen Baugruppen. Bei der Festlegung dieser Verteilung im Freilichtmuseum waren in erster Linie die topographischen Gegebenheiten auf dem Ballenberg entscheidend. Wir wollten erreichen, dass die vorhandene Umgebung bereits möglichst stark mit jener Landschaft übereinstimmt, aus der die Gebäude einer Baugruppe stammen. Das vorhandene Kleinrelief auf dem Ballenberg begünstigt die regionale Anpassung.

Die Auswahl der aufzustellenden Bauten ist in den wissenschaftlichen Vorschlägen zu den einzelnen Baugruppen festgelegt. Die Frage, ob ein Gebäude übernommen werden soll, stellt sich vor allem in dem Sinn, ob es typisch für die betreffende Region und die Zeit der Entstehung ist und ob es gute Einblicke in die Entwicklungsgeschichte der ländlichen Bauten vermitteln kann. In Zusammenarbeit mit Lokalkennern, mit Denkmalpflege und Heimatschutz wird das Augenmerk auf Objekte gelenkt, die für das Freilichtmuseum in Frage kommen und welche aus irgend einem Grund nicht mehr erhalten werden können oder die museale Erhaltung rechtfertigen. Schon jetzt sind uns zahlreiche Gebäude von den Besitzern angeboten oder vertraglich zur Verfügung gestellt. Die bisher aufgerichteten Häuser wurden geschenkt oder zu einem symbolischen Kaufpreis überlassen.

Dem sorgfältigen Abbau der Objekte wird grösste Aufmerksamkeit geschenkt. Der Denkmalwert der aufgestellten Gebäude ist umso grösser, je mehr von der ursprünglichen Bausubstanz erhalten werden kann. Allfällige Restaurationen und der Ersatz von Bauteilen müssen mit grösster Vorsicht vorgenommen werden. Eine Konservierung vor al-

Fig. 6. Casa de locuit din Matten/Interlaken, datînd din sec. XVII, executată din birne, cu acoperișul din șindrilă

Abb. 6. Haus von Maten bei Interlaken, erbaut im 17. Jahrhundert. Blockbau mit schwach geneigtem Schindeldach. Im Innern ein Rauchhaus

Ballenberg, provin, fie din donații, fie din achiziții, la prețuri simbolice.

O importanță deosebită se acordă demontării monumentelor. Valoarea de monument de cultură populară a unităților elevate în muzeu este cu atît mai mare cu cît se poate salva mai mult din substanța lor arhitecturală inițială. Restaurările necesare și înlocuirea unor elemente de construcție trebuie făcute cu cea mai mare grijă. Conservarea, mai ales, a părților lemnoase, împotriva mușgaiului și a acțiunii insectelor, garantează lemnului o viabilitate prelungită. Fiind vorba de lucrări dificile, care necesită multă cheltuială de muncă manuală, ele sînt scumpe. Din această cauză, este bine să se studieze, în cazul fiecărui obiectiv în parte, posibilitatea utilizării unor materiale de construcție moderne la acele părți ale clădirii care nu se înfățișează vederii (de exemplu: o fundație perfect izolatoare, ori ziduri construite din materiale industriale rezistente).

Bineînțeles că unitățile elevate au fost înzestrate cu inventarul corespunzător de mobilă, obiecte de uz casnic și unelte, cu căruțe, pluguri și mașini agricole.

Intr-o serie de unități au fost instalate ateliere: se țese, se toarce, se împletesc coșuri sau se fac cutii din lemn subțire. De asemenea s-a reconstruit

lem der Holzteile gegen Fäulnis und Insektenfrass verleiht dem Holz eine möglichst lange Lebensdauer. Alle diese Arbeiten sind schwierig, erfordern viel Aufwand an Handarbeit und sind daher entsprechend teuer. Aus diesem Grunde muss man von Fall zu Fall überlegen, wie weit es durch Verwendung moderner Materialien möglich ist, beispielsweise gut isolierende Fundamente oder besseres Mauerwerk einzubauen, wenn sie äusserlich nicht in Erscheinung treten.

Die aufgestellten Häuser sind selbstverständlich mit dem zugehörigen Inventar an Möbeln, Gebrauchsgegenständen, Werkzeugen und sonstigen Geräten, mit Wagen, Pflügen und weiteren landwirtschaftlichen Maschinen ausgerüstet. In einzelnen Häusern, die sich dazu besonders eignen, sind Handwerker tätig; es wird gewoben, gesponnen, es werden Körbe geflochten oder Spanschachteln hergestellt. Zeitweise wird aus einem aufgebauten Kohlenmeiler nach alten Methoden Holzkohle gewonnen. Es ist bemerkenswert, wie alle diese und andere zeitweise ausgeübten Handwerke die Besucher interessieren. Besonders die jüngere Gene-

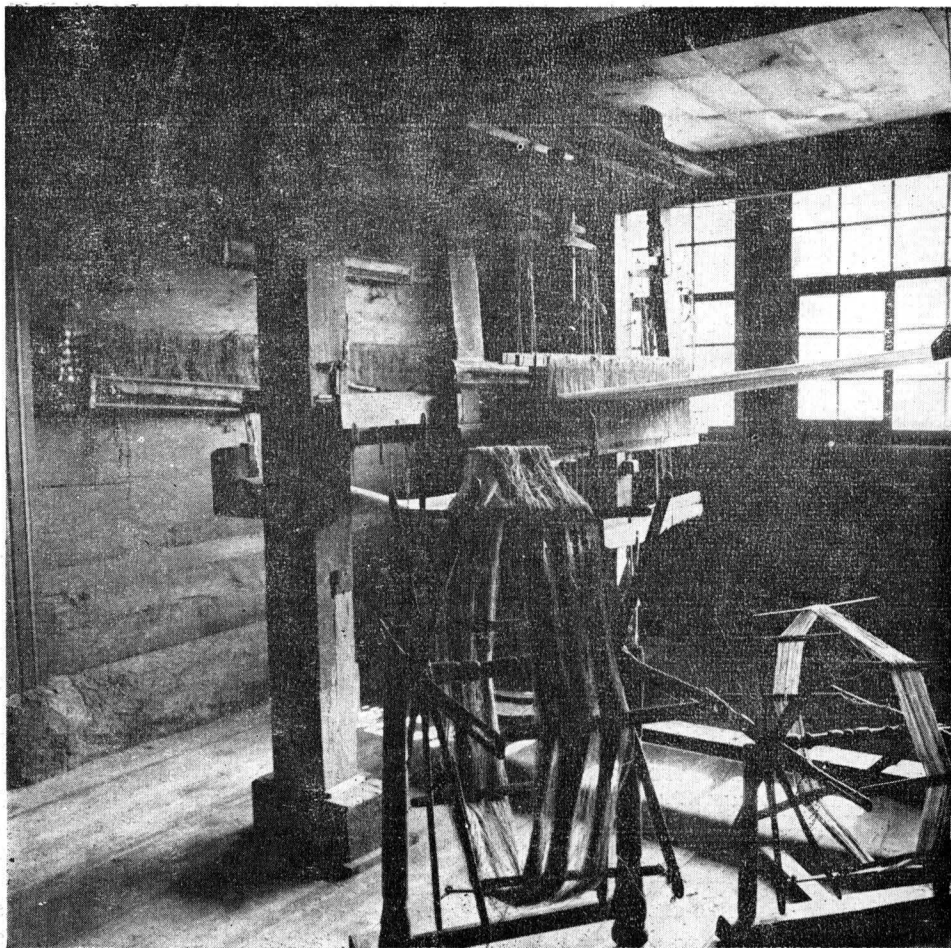

Fig. 7. Încăpere destinată țesutului, provenind din gospodăria de la Madiswil, datată 1710

Abb. 7. Kammer im Kleinbauernhaus von Madiswil, erbaut 1710, in welcher Leinen gewoben wurde

o bocșă, cu ajutorul căreia se demonstrează obținerea mangelului după metode tradiționale. Surprinde interesul pe care vizitatorii îl manifestă față de toate aceste ocupații și meșteșuguri tradiționale, mai cu seamă cei tineri, care nu le cunosc decât din auzite.

Este un lucru dificil pentru oricare muzeu în aer liber să reușească ca, prin exponatele sale, să cuprindă și să ofere o imagine fidelă a vieții sateelor de altădată.

Dacă organizatorii reușesc să mobilizeze încăperile prezentând o imagine veridică, realistă, a vieții tradiționale, fără o idealizare falsă a acelei „lumi intacte” amintite, încât vizitatorilor să li se pară posibilă desfășurarea vieții și a muncilor de toate zilele aici, în aceste încăperi și în aceste gospodării (ce-i drept, în condiții mai primitive decât cele actuale obișnuite), atunci, muzeul în aer liber și-a atins scopul. Impresia generală care o lasă un muzeu în aer liber rezultă, în mare parte, din aspectul mediului natural în care au fost amplasate unitățile. De aceea, aici la Ballenberg, încercăm să ajungem la o corelație cât mai veridică dintre unitatea arhitecturală și peisajul ambiant, prin plantarea de pomi fructiferi și grădini tipice pentru regiunea de proveniență a construcțiilor, prin amplasarea de fântâni și garduri, prin împo-

ration kennt einen grossen Teil davon nur noch vom Hörensagen.

Es ist für jedes Freilichtmuseum schwierig, ein ehrliches Bild der ländlichen Lebens- und Arbeitswelt von früher einzufangen und darzustellen. Wenn es uns aber gelingt, die Räume ohne falsche Idealisierung einer „heilen Welt“ so lebensnah wie möglich einzurichten, so dass es dem Besucher scheint, man könnte in den Häusern leben und arbeiten, allerdings in einfacherer Art als wir es gewohnt sind, und man könne auf den Höfen wirtschaften, dann haben wir erreicht, was möglich ist. Die Gesamtwirkung des Freilichtmuseums wird wesentlich mitbestimmt von der Umgebung der aufgestellten Gebäude. Daher versuchen wir durch Anpflanzung standortbedingter Bäume, durch die Anlage von Gärten mit regionaltypischen Gemüsen, Kräutern und Blumen, durch Zäune und Brunnen, wie auch durch Blumenschmuck an den Häusern eine lebensnahe Verbindung von Haus und Umgebung zu erreichen. Unsere Vorfahren waren Meister darin, die Häuser so in die Landschaft zu stellen, dass Natur und Kultur eine Einheit bilde-

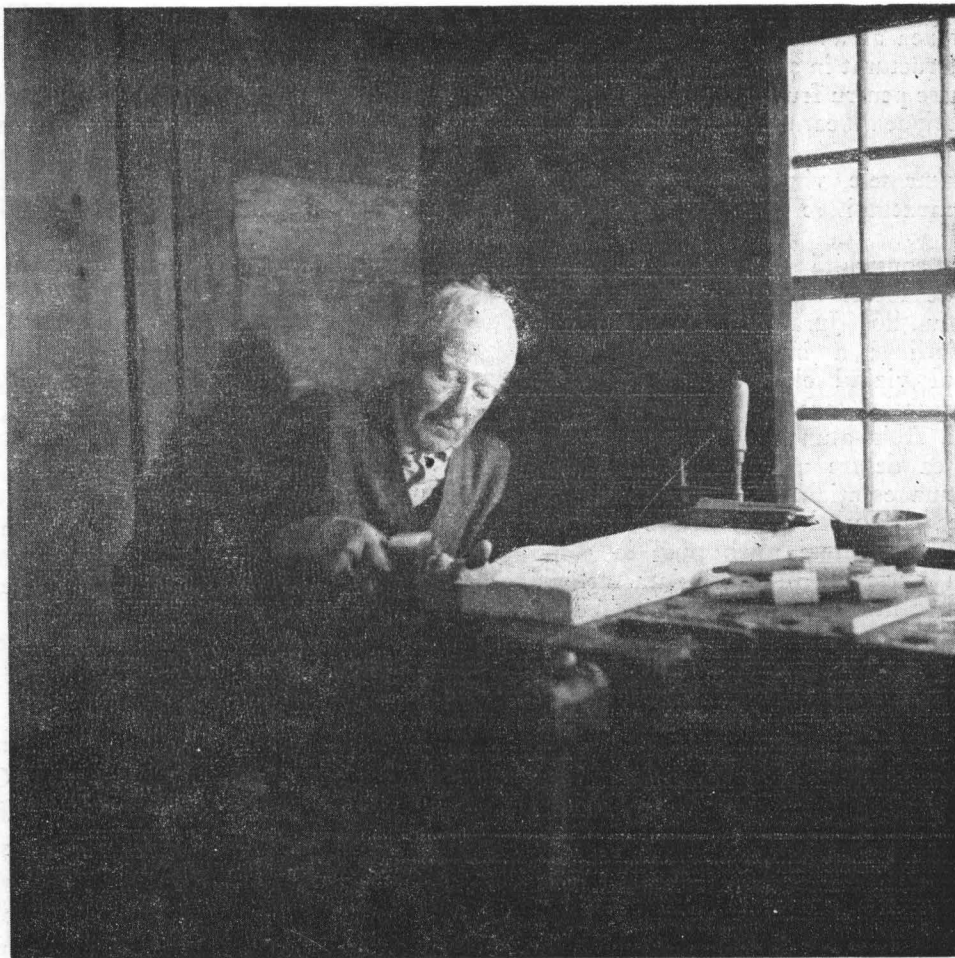

Fig. 8. Meseriaș la lucru, în casa de la Adelboden

Abb. 8. Spanschachtelmacher an der Arbeit im Haus von Adelboden

dobirea cu flori a fațadelor. Strămoșii noștri au fost maștri în a-și construi și amplasa casele astfel încât, realizările lor culturale să se integreze armonios în peisajul natural. Dorința noastră este ca și la Ballenberg să se facă simțită ceva din această măiestrie.

Minunatul peisaj, în mijlocul căruia se află muzeul în aer liber de la Ballenberg, oferă prilej de odihnă și recreere și celui vizitator care nu se interesează neapărat de realitatea arhitecturală tradițională din Elveția. Efectul estetic al construcțiilor, amplasate într-un mediu natural potrivit și ferit de influențele supărătoare ale civilizației, trezește în sufletul multor vizitatori înțelegere și apreciere pentru arhitectura rurală și cultura documentată de aceasta. Pentru mulți, Ballenberg a constituit imboldul la acțiune, la preocuparea pentru renovare și întreținere a unor obiective culturale, ba chiar a propriei case, în multe cazuri, fiind ea însăși monument de arhitectură.

În momentul de față, muzeul în aer liber de la Ballenberg cuprinde unități și complexe gospodărești grupate în patru ansambluri arhitecturale: ansamblul arhitectural destinat regiunii central-berneze, cuprinzând zece obiective; ansamblul arhitectural care ilustrează meșteșugurile rurale tradiționale, format dintr-un joagăr, un cuptor de

ten. Etwas davon im Freilichtmuseum spüren zu lassen, ist unser Ziel.

Die grossartige Landschaft, in welcher das Freilichtmuseum Ballenberg liegt, bedeutet auch für einen Besucher, der nicht unbedingt die schweizerischen ländlichen Hausformen kennenlernen will, eine Erholung. Die ästhetische Wirkung der Gebäude, eingebettet in die passende Umgebung und frei von störenden Einflüssen weckt in vielen Besuchern das Verständnis für ländliche Bauten und die von ihnen dokumentierte Kultur. Schon mancher Besucher wurde dazu angeregt, selbst zur Verschönerung und Erhaltung des eigenen, ehrwürdigen Gebäudes und wertvoller Kulturobjekte beizutragen.

Gegenwärtig stehen im Freilichtmuseum Ballenberg Gebäude und Höfe in vier Baugruppen: In der Baugruppe Berner Mittelland können 10 Objekte besichtigt werden; in der Baugruppe ländliches Gewerbe sind es ein Sägereigebäude, eine Stampfe für Leinsamen, ein Kalkbrennofen und ein Kohlenmeiler; in der Baugruppe Oestliches Mittelland stehen 7 Objekte, darunter eine grosse Kelter mit einer Baumpresse und in der Baugruppe Ber-

calcinare, o bocșă și un șteamp pentru semințe de in; un al treilea ansamblu, cel al Elveției central-răsăritene, structurat în șapte monumente, printre care și un teasc pentru fructe; ultimul ansamblu, reprezentînd regiunea bearneză de sus, prezintă cinci obiective.

Printre monumentele vizate pentru întregirea patrimoniului muzeului se numără o casă țărănească în stil gotic, din zona podgoriilor cantonului Aargau, construită în întregime din piatră și o casă de locuit tipică zonei Neuenburg, din regiunea Munților Jura. Astfel, apare posibilitatea extinderii și a întregirii sistematice a muzeului, planul vizînd elevarea unor noi ansambluri arhitecturale, care să reprezinte și alte regiuni ale țării. Abia atunci se poate vorbi despre Ballenberg ca despre un muzeu cu adevărat elvețian. Problema esențială în următorii ani rămîne procurarea mijloacelor financiare necesare. Sumele, mai mari sau mai mici, puse la dispoziția conducerii muzeului pînă la data actuală, proveneau de la cantonul Bern, guvernul federal, cantoanele de pe raza cărora au fost achiziționate monumentele, sau de la o mulțime de comunități sătęști și orășenești, instituții și întreprinderi de tot felul, persoane particulare. Conducerea muzeului este recunoscătoare tuturor acestor donatori, atît pentru subvențiile financiare, cît și pentru numeroase obiecte, unelte și piese de mobilier dăruite.

Actualmente, sumele provenite din încasările curente, din arenda hotelului-restaurant și a magazinelor de desfacere, completate cu beneficiile obținute în alte acțiuni organizate de muzeu, acoperă cheltuielile curente de întreținere. Sîntem mîndri de acest lucru, mai cu seamă datorită faptului că puține muzee din țara noastră pot raporta un asemenea succes.

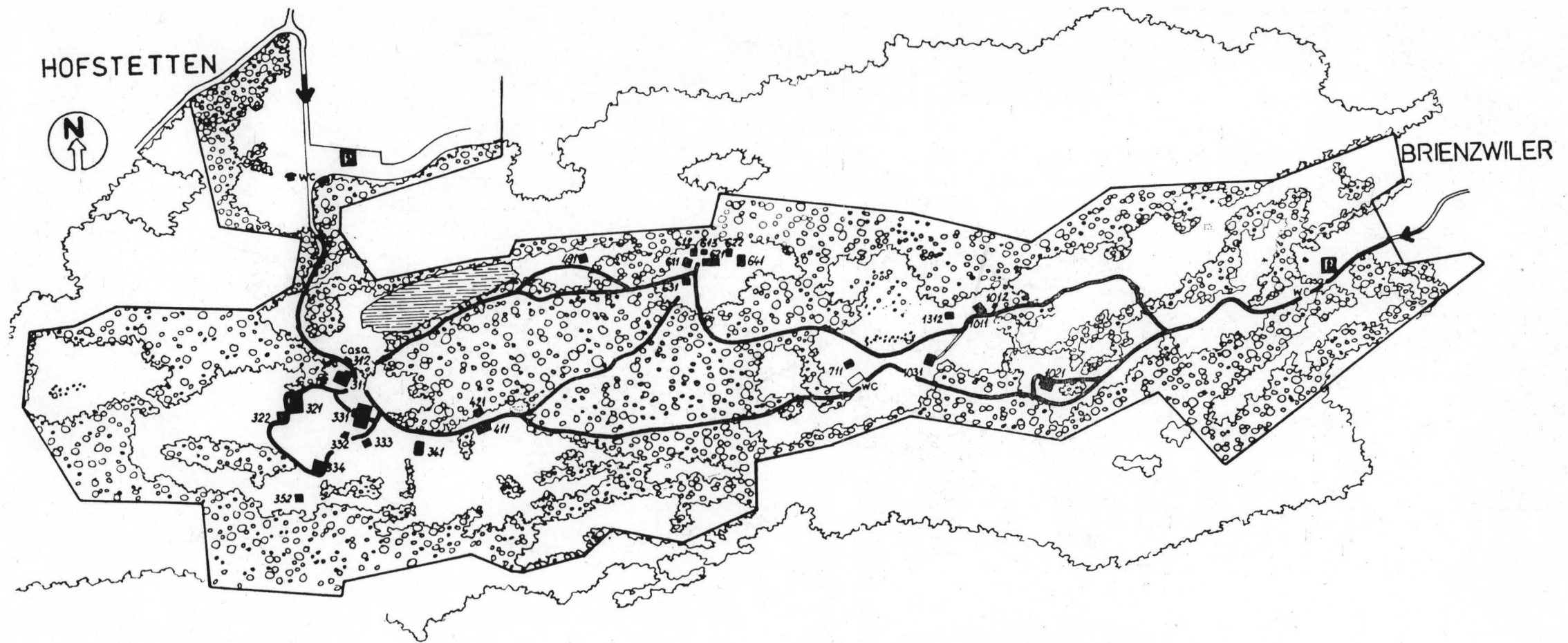
Dacă, inițial, o mare parte a populației s-a manifestat sceptic față de ideea unui muzeu în aer liber, după numai cinci luni de la înființare, au fost înregistrați 136.000 de vizitatori, 236.000 în anul 1979 și 285.000 în 1980, mulți vizitatori revenind în repetate rînduri. Asociația, constituită în scopul încurajării și subvenționării muzeelor în aer liber, numără astăzi peste 3000 de membri, dovedindu-se a fi un deosebit sprijin moral și financiar pentru muzeu.

ner Oberland gibt es ebenfalls 5 Objekte. Ausserdem wurde in der Baugruppe Berner Oberland vor kurzem ein weiterer Speicher errichtet, datiert 1656, und das erste Haus der Baugruppe Zentralschweiz ist im Bau. Als weitere Objekte werden in nächster Zeit dazukommen ein gotisches, in Stein errichtetes Rebbauernhaus aus dem Kanton Aargau und ein charakteristisches Haus aus dem Neuenburger Jura.

Damit wird es möglich, das Freilichtmuseum zielbewusst auszubauen, um mit der Schaffung neuer Baugruppen die Erweiterung auf andere Regionen zu fördern. Erst damit wird das Freilichtmuseum zu einem wirklich „schweizerischen“ Museum. Das Hauptproblem für die nächsten Jahre bleibt die Beschaffung der notwendigen finanziellen Mittel. Bisher haben neben dem Kanton Bern und der Schweizerischen Eidgenossenschaft auch die Kantone, aus denen die Objekte kamen, zahlreiche Gemeinden, Institutionen, Unternehmen aller Art und viele Private grössere oder kleinere Geldbeträge zur Verfügung gestellt. Wir sind dankbar für diese Unterstützung, genau so wie für die zahlreichen geschenkweise überlassenen Gegenstände, Möbel und Werkzeuge.

Gegenwärtig decken die Einnahmen aus den Eintrittten, der Verpachtung der Gastwirtschaft und der Verkaufsläden sowie dem Erlös aus anderen Aktionen die laufenden Betriebskosten. Einen solchen Erfolg können nicht viele Museen in unserm Land melden und wir sind stolz darauf.

Anfänglich waren weite Kreise der Bevölkerung skeptisch gegenüber der Idee eines Freilichtmuseums; aber schon in den fünf Monaten des ersten Jahres nach der Eröffnung zählten wir 136'000 Besucher; im Jahre 1979 waren es bereits 236'000 (allerdings in sieben Monaten) und 1980 rund 285'000. Viele der Besucher kommen mehrmals im gleichen Jahr. Der bestehende Verein zur Förderung des Freilichtmuseums zählt heute schon über 3'000 Mitglieder und vermag neben der moralischen Unterstützung auch grössere finanzielle Hilfe zu leisten.

Planul muzeului în aer liber de la Ballenberg, din Elveția

- Ansamblul arhitectural 3, regiunea central-bearneză
- Nr. 311 Hanul motel „La ursul bătrîn” din Rapperswil
 - Nr. 312 Casa din Oberwangen, caseria muzeului
 - Nr. 321 Casa din Madiswil, datînd din anul 1710
 - Nr. 322 Hambarul de la Kiesen, datînd din secolul XVII
 - Nr. 331 Casa de la Ostermundigen, obiectiv multifuncțional, secolul XVIII
 - Nr. 332 Hambarul de la Ostermundigen, sec. XVIII
 - Nr. 333 Casa Detligen, cu cuptor, construită în secolul XVIII
 - Nr. 334 Casa de locuit a unei familii de zilieri, din Detligen, datînd din anul 1760
 - Nr. 341 Șura de la Faulensee, datînd din anul 1702
 - Nr. 352 Hambar din Wasen
- Ansamblul arhitectural 4: Meșteșuguri rurale tradiționale
- Nr. 411 Joagărul din Rafz, cu construcția joagărului, ridicat în 1841
 - Nr. 421 Steamp de zdrobit semințe de in, din Curaglia

- Nr. 491 Bocșă
- Ansamblul arhitectural 6, regiunea Elveția central-răsăriteană
- Nr. 611 Construcția de la Richterswil, cu casa de locuit, datînd din anul 1760
 - Nr. 612 Spălătoria și hambarul de la Rüschlikon
 - Nr. 613 Șopron de la Männedorf
 - Nr. 621 Casa de la Uesslingen, obiectiv multifuncțional, cu teasc, datînd din secolul XVII
 - Nr. 622 Hambar din Wellhausen
 - Nr. 631 Teasc pentru struguri, din Schaffhausen
 - Nr. 641 Casa din Wila, obiectiv multifuncțional
- Ansamblul arhitectural 7, Elveția centrală
- Nr. 711 Casa de locuit din Sachseln
- Ansamblul arhitectural 10, regiunea bearneză de sus
- Nr. 1011 Casa din Adelboden, obiectiv multifuncțional, construit în anul 1698
 - Nr. 1012 Obiectiv din Adelboden
 - Nr. 1021 Casa de locuit din Maten/Interlaken, datînd din sec. XVII
 - Nr. 1031 Casa de locuit pentru două familii, din Brienz, datînd din anul 1778
 - Nr. 1312 Depozit pentru brînză, de la stîna Hintisberg, Lüttschental/Grindelwald, datînd din 1608

Plan des Freilichtmuseums Ballenberg/Schweiz

Baugruppe 3, Berner Mittelland:

- Nr. 311 «Alter Bär» von Rapperswil BE, Museums-gaststätte
 - Nr. 312 Ofenhaus von Oberwangen BE, Kassagebäude
 - Nr. 321 Haus von Madiswil BE, Vielzweckbau, erbaut 1710
 - Nr. 322 Speicher von Kiesen BE, erbaut im 17. Jh.
 - Nr. 331 Haus von Ostermundigen BE, Vielzweckbau eines Grossbauern, erbaut 1797
 - Nr. 332 Speicher von Ostermundigen BE, erbaut im 18. Jh.
 - Nr. 333 Stöckli von Detligen BE, mit Backofen, erbaut im 18. Jh.
 - Nr. 334 Tagelöhnerhaus von Detligen BE, erbaut 1760
 - Nr. 341 Scheune von Faulensee BE, erbaut 1702
 - Nr. 352 Speicher von Wasen i.F. BE
- Baugruppe 4, Ländliches Gewerbe:
- Nr. 411 Säge von Fafz ZH, Sägereigebäude, erbaut ca. 1841
 - Nr. 421 Leinsamenstampfe von Curaglia GR
 - Nr. 491 Kohlenmeiler
- Baugruppe 6, Östliches Mittelland:

- Nr. 611 Haus von Richterswil ZH, Wohnhaus, erbaut ca. 1760
 - Nr. 612 Waschhaus und Speicher von Rüschlikon ZH
 - Nr. 613 Schuppen für Trester von Männedorf ZH
 - Nr. 621 Haus von Uesslingen TG, Vielzweckbau mit Kelterraum, erbaut im 17. Jh.
 - Nr. 622 Speicher von Wellhausen TG
 - Nr. 631 Weinkelter von Schaffhausen mit Baumpresse von Fläsch GR
 - Nr. 641 Haus von Wila ZH, Vielzweckbau
- Baugruppe 7, Zentralschweiz:
- Nr. 711 Haus von Sachseln OW, Wohnhaus
- Baugruppe 10, Berner Oberland
- Nr. 1011 Haus von Adelboden BE, Vielzweckbau, erbaut 1698
 - Nr. 1012 Siedherd von Adelboden BE, für Ampferfutter
 - Nr. 1021 Haus von Maten/Interlaken BE, Wohnhaus, erbaut im 17. Jh.
 - Nr. 1031 Haus von Brienz BE, Doppelwohnhaus, erbaut 1778
 - Nr. 1312 Käsespeicher von der Alp Hintisberg, Lüttschental BE, im Grindelwaldtal, erbaut 1608

Tiparul executat la I.P. Sibiu

